

არნოლდ ჩიქობავა

შრომები

III

III

არნაღიდი ჩიქობავა

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების
ინსტიტუტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**Arnold Chikobava Institute of Linguistics
Tbilisi Ivane Javakhishvili State University**

**Институт языкознания имени Арнольда Чикобава
Тбилисский государственный университет имени
Иванэ Джавахишвили**

Arn. Chikobava

**Works
III**

А. С. Чикобава

**Труды
III**

Tbilisi 2008 Тбилиси

არნოლდ ჩიქობავა

შრომები

III

თბილისი
2008

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო ს ა ბ ჯ ო

ი. აბდულაევი (მაჰაჩყალა), **ნ. ანდულაძე** (თბილისი), **ა. არაბული** (თავმჯდომარე, თბილისი), **შ. აფრიდონიძე** (თბილისი), **ნ. ბაბუნაშვილი** (თბილისი), **გ. ბედოშვილი** (თბილისი), **ბ. ბერსიროვი** (მაიკოპი), **ი. ბრაუნი** (პოლონეთი), **ჰ. გამათოვი** (მაჰაჩყალა), **თ. გამყრელიძე** (თბილისი), **გ. გოგოლაშვილი** (თბილისი), **ტ. გურიევი** (ვლადიკავკაზი), **კ. ვამლინგი** (შვედეთი), **ნ. თაოვი** (ნალჩიკი), **ა. თიშაევი** (გროზნო), **მ. კუმანოვი** (მოსკოვი), **ნ. მაქავარიანი** (თბილისი), **ე. ოსიძე** (თბილისი), **ფ. ოზდოევა** (ნაზრანი), **ს. პაზოვი** (კარაჩაევსკი), **თ. უთურგაიძე** (თბილისი), **ბ. უტიე** (საფრანგეთი), **კ. ჰ. შმიდტი** (გერმანია), **ი. ჩანტლაძე** (თბილისი), **ლ. ჯკადუა** (სოხუმი), **ზ. ჭუმბურიძე** (თბილისი), **ა. ჭინჭარაული** (თბილისი), **რ. ჯანაშია** (თბილისი), **ა. ჰარისი** (აშშ)

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა

ც. ბარამიძე, ლ. ეზუგბაია, გ. კვარაცხელია, მ. სუნიშვილი, მ. ქურდიანი, ვ. შენგელია (მთავარი რედაქტორი), **მ. ჩუხუა**

ტომის რედაქტორი **ვ. შენგელია**

Editorial Council

I. Abdulaev (Makhachkala), **N. Andguladze** (Tbilisi), **Sh. Apridonidze** (Tbilisi), **A. Arabuli** (Chairman, Tbilisi), **N. Babunashvili** (Tbilisi), **G. Bedoshvili** (Tbilisi), **B. Bersirov** (Maikop), **I. Brown** (Poland), **I. Chantladze** (Tbilisi), **H. Gamzatov** (Makhachkala), **Th. Gamkrelidze** (Tbilisi), **G. Gogolashvili** (Tbilisi), **T. Guriev** (Vladikavkaz), **A. Harris** (USA), **R. Janashia** (Tbilisi), **M. Kumakhov** (Moscow), **N. Matchavariani** (Tbilisi), **E. Osidze** (Tbilisi), **F. Ozdoeva** (Nazran), **B. Outtier** (France), **S. Pazov** (Karachaevsk), **K. H. Schmidt** (Germany), **Kh. Taov** (Nalchik), **A. Tchintcharauli** (Tbilisi), **L. Tchkadua** (Sokhumi), **Z. Tchumburidze** (Tbilisi), **A. Timaev** (Grozny), **T. Uturgaidze** (Tbilisi), **K. Vamling** (Sweden)

Editorial Board

Ts. Baramidze, M. Chukhua, L. Ezugbaia, M. Kurdiani, G. Kvaratskhelia, V. Shengelia (Editor-in-chief), **M. Sukhishvili**

Editor of the volume **V. Shengelia**

© არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
ISBN 978-9941-10-068-0 (მრავალტომეული)
ISBN 978-9941-10-069-7 (ტომი III)

ჭანურის გრამატიკული ანალიზი

ტექსტები თურთ

ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
ЧАНСКОГО (ЛАЗСКОГО) ДИАЛЕКТА
с текстами

ANALYSE GRAMMATICALE DU DIALECTE
TCHANE (LAZE) AVEC LES TEXTES

ძვირფასი მასწავლებლის

პროფ. იოსებ ყიფშიძის ხსოვნას (გარდ. 1919)

უძღვნის ამ შრომას

ავტორი

ПАМЯТИ ДОРОГОГО УЧИТЕЛЯ

проф. ИОСИФА КИПШИДЗЕ

посвящает свой труд

Автор

A LA MÉMOIRE VÉNÉRÉE

de mon cher maitre

le professeur JOSEPH KIPCHIDZÉ

L'auteur

სარჩევი

წინასიტყვაობა	17
-------------------------	----

ნაწილი პირველი. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი

თავი I. ჭანურისა და მეგრულის ადგილისათვის ქართველურ ენათა ჯგუფში (გვ. 25-33)

§ 1. ქართველურ ენათა ჯგუფის შემადგენლობა	25
§ 2. ჭანურისა და მეგრულის გავრცელებულობის არე	26
§ 3. ჭანურისა და მეგრულის დიალექტური დიფერენციაცია	30
§ 4. ჭანურ კილოკავთა ზოგადი დახასიათება	31

თავი II. ჭანურის ფონეტიკური დახასიათება (გვ. 34-62)

§ 5. ჭანურის ბგერითი შედგენილობა	34
§ 6. ბგერათა კომპლექსებისათვის ჭანურში	36
§ 7. მეგრულის ბგერითი შედგენილობა ჭანურისასთან შეპირის-პირებით	40
§ 8. ბგერათა ცვლისათვის ჭანურში	41
§ 9. მახვილის საკითხი ჭანურში	61

თავი III. მორფოლოგიური მოვლენები: სახელთა ბრუნება (გვ. 63-100)

§ 10. სახელთა ბრუნების ნიმუშები	63
§ 11. სახელობითი ბრუნვა და ფუძე ჭანურში	68
§ 12. ბრუნვათა შედგენილობა ჭანურსა და მეგრულში	70
§ 13. ბრუნვათა ნიშნები ჭანურსა და მეგრულში	72
§ 14. ბრუნების პროცესი ჭანურში	75
§ 15. კერძობითი მოვლენები ბრუნების პროცესში	78
§ 16. თანდებულის ბრუნვათა საკითხი ჭანურში	82
§ 17. ნაწილაკიან სახელთა ბრუნება ჭანურში	84

- § 18. მსაზღვრელისა და საზღვრულის ერთად ბრუნება 85
 § 19. თავისებურებანი ზოგი სახელის ბრუნებაში 89

**თავი IV. მორფოლოგიური მოვლენები:
 ზმნის უღვლილება (გვ. 101-184)**

- § 20. ზმნის კატეგორიები ჭანურში 101
 § 21. პირთა რაოდენობისათვის 101
 § 22. სუბიექტის პირთა აღნიშვნა მხოლოობითში 102
 § 23. სუბიექტის პირთა აღნიშვნა მრავლობითში 105
 § 24. ობიექტის პირთა აღნიშვნა მხოლოობითში 106
 § 25. ობიექტის პირთა აღნიშვნა და ინვერსიულობის საკითხი . . . 107
 § 26. ობიექტის პირთა აღნიშვნა მრავლობითში 108
 § 27. ზმნის პირისა და რიცხვის საკითხი მეგრულში 110
 § 28. ზმნის პირი და რიცხვი ზანურში (ჭანურ-მეგრულში) ქართულისასთან შედარებით 112
 § 29. გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნები ჭანურში 115
 § 30. გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნა მეგრულში 117
 § 31. ქცევის საკითხი ჭანურში 119
 § 32. ქცევის საკითხი მეგრულში და ქართულში 121
 § 33. ზმნის გვარები ჭანურში 122
 § 34. გვარები მეგრულში 124
 § 35. ქართულთან ურთიერთობა გვარის კატეგორიის მხრივ . . . 126
 § 36. კილოს საკითხი ჭანურსა და მეგრულში 128
 § 37. პრევერბები ჭანურში 129
 § 38. პრევერბების საკითხი მეგრულსა და ქართულში 139
 § 39. ძირითადი დროები ჭანურში 141
 § 40. ძირითადი დროები მეგრულში და ქართულში 143
 § 41. აწმყოს ფუძისაგან ნაწარმოები დროები 147
 § 42. აორისტის ფუძისაგან ნაწარმოები დროები 151
 § 43. ძირითად და ნაწარმოებ დროთა საერთო სქემა 163
 § 44. გზა ჭანურ ზმნაში მეგრულთან და ქართულთან შედარებით 166
 § 45. ზმნის უღვლილება ობიექტის ყველა პირის ცვლით 169
 § 46. გარდაუვალი ზმნების უღვლილებისათვის 175
 § 47. თავისებური უღვლილების ზმნები 177
 § 48. მასდარის წარმოება ჭანურში 181

თავი V. ძირითადი სინტაქსური მოვლენები
(გვ. 185-194)

§ 49.	ზმნის შემცველი შესიტყვება	185
§ 50.	რთული წინადადება ჭანურში	189
§ 51.	სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ჭანურში	192
§ 52.	კითხვითი ნაწილაკი ჭანურში	192
დასკვნითი დებულებები		195
რეზიუმე რუსულად		210
რეზიუმე ფრანგულად		224

ნაწილი მეორე. ჭანური ტექსტები
ვიწურ-არქაბული კილოკავი (გვ. 243-322)

1.	*** (ოსინაფუშე)	243
2.	*** (ოსინაფუშე)	245
3.	*** (ოსინაფუშე)	245
4.	*** (ოსინაფუშე)	246
5.	ხაი ოხორჯა	247
6.	ხოჯა დო ძაუდი	248
7.	ხოჯა გზას დოდურუ	250
8.	ჭურკი დოდურუ!	250
9.	თოკის ფქვერი ნიმფინენ!	251
10.	მამცუდალე კოჩიში ნენა	251
11.	ხოჯაქ ქურუნი დოკოდუ!	252
12.	დუბარაჯი თილქი	252
13.	ხოჯაქ-თი ნუტალუ	253
14.	ესკიჯი	254
15.	კაზის არ კუჩხე ულუნ!	255
16.	ხოჯა ჰამამიშა იდუ!	255
17.	ნამუსლი ოხორჯა	256
18.	მახო	260
19.	„არვიცია“ დოილუ!	261
20.	ჯუმუ დოთასუ	261
21.	სარფულეფე დო მაკრიალურეფე	262

22.	ფსქვერიშ პაპული	262
23.	ძიგარაში ვახთი ვა რენ	263
24.	თი ჩქიმიშენი გიწვა!	263
25.	*** (ხოლო თი ჩქიმიშენ გიწვარე)	265
26.	მუ მადოდუდორენ?	267
27.	ჯვარიშა ბიგზალით	269
28.	ოჩილუმენი	269
29.	ლაზუტიშენი	270
30.	*** (ხოჯაქ დოხოორუ)	271
31.	*** (ასლანიშ ბიჭი დო ფადიშაიშ ბიჭი)	273
32.	*** (მამული დო ჯოდორი)	278
33.	პატი ოხოორჯა	279
34.	*** (მთუგიქ მიში ბოზო ეჭოფუ?)	280
35.	*** (ზურა ცხენი გოლუხთუ!)	281
36.	*** (თუთა წკარის ქოძირუ!)	283
37.	***	283
38.	*** (ცა მელამს!)	284
39.	*** (მთელ დუნდა ალთუნ დივუ!)	285
40.	*** (ბადი დო დელიკანლი)	286
41.	*** (ქოთუმე ჩქიმი ვარ მაჭკომენ!)	286
42.	შეიტანი დო ლაზი	287
43.	*** (ორჭაეფექ ჯუმუ დოთასეს)	287
44.	*** (დალის დაჩხური ნუგზეს)	288
45.	***	288
46.	***	289
47.	*** (პოლიშე ბიდი)	290
48.	***	292
49.	*** (ქარმატეშე ბიდი)	293
50.	*** (ჯამუში კუის დოლომილუ)	294
51.	*** (ბერეფე, სო გონდუნით?)	294
52.	*** (ქარმატეშენი)	295
53.	*** (ოტრიკეში ოჭოფუ)	295
54.	***	296
55.	*** (არქაბის მუჭო სქიდუნან?)	296
56.	*** (ოჩილუმენი)	299
57.	*** (კოჩი-ნა ლურას...)	303
58.	*** (ოსინაფუშე)	304
59.	*** (ოსინაფუშე)	305
60.	*** (ოსინაფუშე)	306

61.	*** (ოსინაფუშე)	311
62.	*** ჯვეში მესელი	313
63.	*** კოჩი დოდღეს	313
64.	ავჯილული	314
65.	ლაზუტიში ოხაჩქუ	315
66.	*** (ლაზუტიში ოხაჩქუ)	315
67.	თუთუნიში ოხენაფუ	316
68.	ბუტკუჯი	317
69.	*** (ოსინაფუშე)	317
70.	*** (ოსინაფუშე)	318
71.	*** (ოსინაფუშე)	318
72.	*** („თუთუნი ვარ მატახუ“)	319
73.	*** („ „ „)	319
74.	*** („ნე-თი ბუღურ ბუჩაშე“-და!)	319
75.	*** („დესტანი“)	320
76.	*** („დესტანი“)	321
77.	*** („დესტანი“)	321
78.	*** („დესტანი“)	321

ათინური კილოკავი (გვ. 323-369)

79.	*** (ხოჯა ჯაშე ჯ'ოლუ)	323
80.	*** (ხოჯაქ კონქშიფე ოღერდინუ)	324
81.	*** (ოგენანაში ჰეჩაე)	326
82.	*** (დერემენჯი დო თილჩი)	330
83.	*** (მუთიკერეფე)	335
84.	*** (თუთუნიშ ოჩალიშუ)	337
85.	*** („ „ „)	340
86.	*** (ოსინაფუშე)	340
87.	*** (ოსინაფუშე)	341
88.	*** (ოსინაფუშე)	341
89.	*** (ოსინაფუშე)	342
90.	*** (ოსინაფუშე)	343
91.	*** (ოსინაფუშე)	343
92.	*** (ოსინაფუშე)	344
93.	*** (ოსინაფუშე)	345
94.	ლაზუტიშენი	349
95.	ოღურუმენი	349
96.	პდატი ოხორდა	349

97.	მემედ-ალაში ჰეჩაე	351
98.	სუმ ჯუმამ ჰეჩაე	353
99.	ბაბულიში ჰეჩაე	354
100.	*** (ფუკარა კოჩიშ ბოზუმოთა)	356
101.	*** (წულუ ჯუმა ვა მოლორდუ!)	358
102.	*** (სუმ ჯუმამ ჰეჩაე)	359
103.	*** (წულუ ჯუმა იჩილუ)	361
104.	ბაბულიში ჰეჩაე	363
105.	*** (ოკორეცხუ)	369

დ ა მ ა ტ ე ბ ა

სოფური ტექსტები (გვ. 370-381)

106.	*** (ბერეს აშო გამგანან!)	370
107.	*** (ჯუმამი გემგარინუ)	370
108.	*** (ბაბაში გემგარინუ)	371
109.	*** (ნანაში გემგარინუ)	372
110.	*** (ქიმოლიში გემგარინუ)	372
111.	*** ნანი-ნანი	373
112.	*** სარფული ობირუ	373
113.	*** („დესთანი“)	374
114.	*** („ბირაფა“)	375
115.	***	375
116.	*** („ბირაფა“)	375
117.	***	376
118.	*** („დესთანი“)	376
119.	***	379
120.	*** („დესთანი“)	379
121.	*** („დესთანი“)	381

ОГЛАВЛЕНИЕ

Предисловие	17
Часть первая: Грамматический анализ чанского (лазского) диалекта	
I. О месте, занимаемом чанским и мингрельским диалектами среди картвельских языков (§§ 1–4)	25
II. Характеристика фонетики чанского диалекта (§§ 5–9)	34
III. Морфологич. явления: склонение имен (§§ 10–19)	63
IV. Морфологич. явления: спряжение глаголов (§§ 20–48)	101
V. Основные синтаксические явления (§§ 49–51)	185
Резюме на грузинском языке	195
Резюме на русском языке	210
Резюме на французском языке	224
Часть вторая: Чанские (лазские) тексты	
Вицско-архавский говор	243
Атинский говор	323
Приложение. Хопские тексты	370

SOMMAIRE

Préface	17
Première partie: Analyse grammaticale du dialecte tchane (laze)	
I. Place des dialectes tchane et mégrélien parmi les langues kartvéliennes (§§ 1–4)	25
II. Définition de la phonétique du dialecte tchane (§§ 5–9)	34
III. Phénomènes de morphologie: déclinaison du nom (§§ 10–19) ..	63
IV. Phénomènes de morphologie: conjugaison du verbe (§§ 20–48) .	101
V. Principaux phénomènes de syntaxe (§§ 49–51)	185
Résumé en langue géorgienne	195
Résumé en langue russe	210
Résumé en langue française	224
Deuxième partie: Textes tchanes	
Textes du parler vitzé-arkhabe	243
Textes du parler d'Atina	323
Supplément. Textes khopiens	370

წინასიტყვაობა

„ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“ ემყარება იმ ტექსტებს, რომელთა შეკრება მოხერხდა 1926-29 წლების მანძილზე მეტწილად აჭარასა და აფხაზეთში.

1926 წლის ნოემბრის განმავლობაში ვმუშაობდი ს. სარფში (გონიოს თემი, აჭარ.), 1927 წლის ოქტომბერს — ისევ ს. სარფში და ს. თხირნალში (გონიოს თემი), 1928 წელს — ს. მახოში (იგივე თემი). ს. სარფში მუშაობამ ხოფურის დამახასიათებელი ტექსტები შეგვიძინა, ს. თხირნალში მუშაობამ ათინური კილოკავის ართაშენულ თქმას გაგვაცნო, ს. მახოში კი ვიწური ტექსტები ჩავიწერეთ.

1929 წლის სექტემბერში აფხაზეთის ლაზებთან ეშერის თემის სოფლებში — შაწკვარაში, ფაჩანთასა და ფშალთილულში — მუშაობისას არქაბული და ათინური ტექსტები დაგვიგროვდა. წინა, 1928 წლის ზამთარს ჩვენი დავალებით ტფ. სახ. უნტ.-ის სტუდენტმა ლავრ. წულაიამ¹ იმგზავრა ეშერის თემის ს. წარა-შუბარაში და იქ ჩაწერილი არქაბული ტექსტები გადმოგვცა. დოც. ს. ჯიქიას¹ მიერაა ჩაწერილი ათინური ტექსტები, რომელთაც ახლა ვაქვეყნებთ. სამწუხაროდ, არა ჩანს, რა სოფლიდან არიან მთქმელები. ამ ტექსტებმა ცხადყო, რომ ართაშენულ მუსა გულაბერ-ოღლის თქმით ჩემ მიერ ჩაწერილი ტექსტების არა ერთი მოვლენა, მთქმელის ინდივიდუალურ თავისებურებად რომ გვეჩვენებოდა (მოთხრობითი ბრუნვის მოშლა, მიცემითის გაუჩინარება), ჭანურ თქმათა კუთვნილებას წარმოადგენს.

შეგროვილი ტექსტების ნაწილი გამოიცა 1929 წელს („**ჭანური ტექსტები**“: ნაკვეთი პირველი: ხოფური კილოკავი. ტფ. სახ. უნტ.-ის გამოცემა, გვ. X+166). ამ ნაკვეთში შევიდა, როგორც ჩემ მიერ ჩაწერილი, ისე ჩემი ახალგაზრდა ლაზი კორესპონდენტების მიერ ჩაწერილი თუ თარგმნილი ტექსტები.

„ჭანური ტექსტების“ მეორე ნაწილი ქვეყნდება ახლა, როგორც დანართი „ჭანურის გრამატიკული ანალიზისა“. ეს ნაწილი შეიცავს ვიწურ-არქაბულსა და ათინურ ტექსტებს.

„ჭანურის გრამატიკული ანალიზისათვის“ გამოყენებულია, როგორც პირველი ნაკვეთი (ხოფური კილოკავის დამახასიათებელი ტექსტები), ისე მეორე ნაწილი (ვიწურ-არქაბული და ათინური ტექსტები), ტექსტზე მითითებისას პირველი ნაკვეთი აღნიშნულია რომაული ერთით (I), მეორე

¹ ამ ტექსტებთან ყველგან მაქვს აღნიშნული, რომ ეს მათი ჩაწერილია; სადაც ეს აღნიშნული არაა, ტექსტები ჩემ მიერაა ჩაწერილი.

ნაწილი — რომაული ორით (II)¹. გრამატიკულ მოვლენათა გარკვევისას უპირატესად ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებს ვემყარებოდით.

ჭანური მეტყველების სრული სურათის მისაღებად ეს ტექსტები ოდნავადაც არ კმარა; ჭანური ძლიერ დიალექტურ დიფერენციაციას იძლევა; ყოველი ჭანური სოფლის მეტყველებას საგანგებო შესწავლა სჭირდება; მანამდის კი, სანამ ასეთი მასალები არ მოგვეპოვება, **ღიად დარჩება** არა ერთი საკითხი ჭანურის გრამატიკული სტრუქტურისა.

და მაინც, ჩვენი ტექსტების მიხედვით, რიგი ახალი მოვლენაა დადასტურებული ჭანურის წინამდებარე „გრამატიკულ ანალიზში“ (**რ**-ს და **ს**-ს დასუსტება, ხმოვანთა ასიმილაცია, ტონური მახვილის არსებობა, მოთხრობითისა და მიცემითის მოშლა ზოგ თქმაში, თავისებური წარმოება ნააორისტალი თურმეობითისა ხოფურში, გარდამავლობის საკითხი ჭანურში, პოტენციალისი და სხვ.); ეს ბუნებრივია, თუ მოვიგონებთ, რომ 300 გვერდზე მეტი ტექსტია აქ გამოყენებული მაშინ, როდესაც ჭანურის მკვლევრები 50-ოდე გვერდის მასალასღა ემყარებოდნენ.

ზემოხსენებულ მოვლენათა უმეტესობა განხილული გვაქვს სპეციალურ მოხსენებებში, რომლებიც ამ ხნის განმავლობაში წაკითხული იყო ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების, ტფ. სახ. უნივ.-ის ქართული ენის კათედრისა და რუსთაველის სახელობის ლიტერატ. ინსტიტუტის ენის სექციის სხდომებზე; ეს მოხსენებებია: 1. „მკვეთრთა კომპლექსები ჭანურში“; 2. „ელიზიის საკითხი ჭანურში“; 3. „ერთი პრევერბის უცნაურობისათვის“; 4. „ჩვენებითი სახელების ანალიზი მრავლობითში“; 5. „თურმეობითის წარმოება ხოფურ კილოკავში“; 6. „პოტენციალისი ჭანურსა და მეგრულში“; 7. „სათავისო ქცევის მნიშვნელობის თავისებურებისათვის“; 8. „ჭანური კილოკავების შესწავლისათვის“ (ეს უკანასკნელი მოხსენება შეჯამებითი ხასიათისა წაკითხულ იქნა 1929 წლის 2 ნოემბერს ორიენტალისტთა მეორე კონგრესზე ხარკოვში).

გრამატიკულ მოვლენათა ანალიზისას **მეგრულთან და ქართულთან შედარება** მიზნად ისახავს: 1. **უფრო ღრმად ჩავგახედოს ჭანურის ისტორიაში**, 2. **გაარკვიოს ჭანურის ადგილი ქართველურ ენათა წრეში** და 3. ცხადყოს, **რა მნიშვნელობა აქვს თავის მხრივ ჭანურს მეგრულისა და ქართულის** ენათმეცნიერული შესწავლისათვის.

სრულიად ბუნებრივია, თუ ასეთი ანალიზის შედეგად ჭანური და მეგრული გაცილებით უფრო ახლოს აღმოჩნდა ერთმანეთთან, ვინემ ეს სპეციალური ლიტერატურიდან იყო დღემდის ცნობილი. მხოლოდ საჭირო ფაქტური მონაცემის სიმცირეს შეიძლება მივაწეროთ ის, რომ ჭანური და მეგრული — ერთმანეთის მიმართ ორ ენად მიაჩნდათ.

მეგრული და ჭანური დიფერენციაციის პროცესმა დააშორა ერთმანეთს; ამიტომაც, რომ, რაც უფრო მეტად მოხერხდება მათი წარსულის

¹ სხვა ციფრები მიუთითებს გვერდსა და სტრიქონზე.

სიღრმეში ჩახედვა, მით უფრო ახლოს აღმოჩნდებიან ისინი ერთმანეთთან (მეგრული და ჭანური რომ ინტეგრაციის პროცესს დაეხლოებიან, მათ შორის მით უფრო მეტს განსხვავებას ვიპოვიდით, რაც უფრო წავიწევდით წარსულისაკენ).

ჭანურისა და მეგრულის ურთიერთობა ქართულთან უფრო ხელშე-სახები გახდება **ჭანური ლექსიკის შედარებითი შესწავლისას**. ჭანურ-მე-გრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი „ჭანურის გრამატიკული ანალი-ზის“ ბუნებრივი გაგრძელება იქნება.

ეს შედარებითი ლექსიკონი თვალსაჩინოს გახდის, რომ შედარება ისტორიის მიზნებს ემსახურება, შედარება შორეული წარსულის წვდომის ძლიერი საშუალებაა.

ქართველური ენების მდიდარი ისტორიული წარსულის შესწავლას განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა ეკისრება. გასული საუკუნის მეო-თხმოცე წლებიდან მოყოლებული არა ერთი სახელგანთქმული მეცნიერი ცდილობდა ქართველურ და სხვა კავკასიურ ენებთან დაეკავშირებინა, ერ-თის მხრით, პირენეის მთებში გარჩენილი ბასკური და, მეორე მხრით, წი-ნა აზიის (და, საერთოდ, ხმელთა შუა ზღვის აუზის) ძველი კულტურული, აწ მკვდარი ენები (ქალღური, ელამური, ქეტური, სუმერული... ეტრუსკუ-ლი...). სამწუხაროდ, ამგვარი ცდები ჯეროვან შედეგს ვერ იძლეოდა ქარ-თველური და სხვა კავკასიური ენების სათანადოდ შეუსწავლელობის გამო. ერთის შეხედვით, ქართული ყველაზე უკეთაა შესწავლილი, მაგრამ აქაც კი ძირითადი საკითხები არა თუ გადაჭრილი არ არის, არამედ ზოგი მათ-განი ჯერ არც დასმულა. ქართველური ენების წარსული მხოლოდ ამ ენე-ბის მასალით ვერ გაირკვევა. უნდა იქნეს გათვალისწინებული სხვა კავკა-სიური ენების (აფხაზურ-ადიღეური, ჩაჩურ-დაღესტნური ენების) ჩვენებე-ბიც. თავის მხრივ ყოველი ნაბიჯი ქართველურ ენათა შესწავლაში ამ კავ-კასიური ენების წარსულის რკვევაში წინსვლას მოასწავებს.

ქართველურ და სხვა კავკასიურ ენათა უჩვეულოდ მდიდარი მასა-ლის საფუძვლიანი მეცნიერული შესწავლა ერთადერთი გზაა იმ მტკიცე საძირკვლების ჩასაყრელად, რომელთაც შეეძლება მსოფლიო მეცნიერუ-ლი მნიშვნელობის პრობლემათა სიმძიმის ატანა.

„ვიწურ-არქაბული და ათინური ტექსტები“, რომლებიც აქ ქვეყნდება და რომელთა გარეშე „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“ მოუხერხებელი იქნებოდა, დამზადებული იყო ჯერ კიდევ 1930 წელს.

არნ. ჩიქობავა

აქვე ვურთავთ **ძირითად ლიტერატურას** „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ აღძრული საკითხების შესახებ.

ქართულ ენაზე:

1. **შანიძე აკაკი**. სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში. ტფილ. 1920. გვ. VIII+210. [Шанидзе А.к. Суб’ективный префикс второго лица и об’ективный префикс третьего лица в грузинских глаголах. Тифл. 1920. Стр. VIII+210; на груз. яз.].
2. **შანიძე აკაკი**. ქართული გრამატიკა: I. მორფოლოგია. ტფილ. 1930. გვ. VII+260; на груз. яз.].
3. **თოფურია ვარ.** სვანური ენა: I. ზმნა. ტფილ. 1931. გვ. XII+260. [Топурия Вар. Сванский язык: I. Глагол. Тифл. 1931. Стр. XII+260; на груз. яз.].
4. **ჩიკობავა არნ.** მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში. I. ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველს ქართულში. ტფილისი. 1928. გვ. X+292. [Чикобава Арн. Проблема простого предложения в грузинском языке: I. К вопросу о подлежащем и сказуемом в древнегрузинском языке. Тифл. 1928. Стр. X+292; на груз. яз.].
5. **ჩიკობავა არნ.** ჭანური ტექსტები. ნაკვეთი პირველი: ხოფური კილოკავი. ტფილ. 1929. გვ. X+166. [Чикобава Арн. Чанские (лазские) тексты. Вып. I: Хопские говор. Тифл. 1929. Стр. X+166].

რუსულ ენაზე:

6. Март Н. акад. Грамматика древнелитературного грузинского языка. Ленинград. 1925. Стр. XXIV+216. [**მარი ნ.** აკად. ძველი სალიტერატურო ქართული ენის გრამატიკა. ლენინგრ. 1925. გვ. XXIV+216].
7. Март Н. акад. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем. СПб. 1910. Стр. XXX+240. [**მარი ნ.** აკად. ჭანური (ლაზური) ენის გრამატიკა ქრესტომათიითა და ლექსიკონითურთ. პეტერბ. 1910. გვ. XXX+240].
8. Кипшидзе Иос. Дополнительные сведения о чанском языке. СПб. 1911. VI+33. [**კიფშიძე იოს.** დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ. პეტერბ. 1911. გვ. VI+33].
9. Кипшидзе Иос. Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем. СПб. 1914. Стр. XI+424. [**კიფშიძე იოს.** მე-

გრული (ივერული) ენის გრამატიკა ქრესტომათიითა და ლექსიკონითურთ. პეტერბ. 1914. გვ. XI+424].

ევროპულ ენებზე:

10. **Marr N. et Brière M.** La langue géorgienne. Paris. 1931. P. XVI+858. [მარი ნ. და ბრიერი მ. ქართული ენა (გრამატიკა, ქრესტომათია, ლექსიკონი) პარიზი. 1931. გვ. XVI+858. ფრანგ. ენაზე].
11. **Deeters Gerhard.** Das kharthwelische Verbum. Leipz. 930. S. X+258. [დეეტერსი გერჰ. ქართველური ენების ზმნა. ლაიფც. 1930. გვ. X+259. გერმ. ენაზე].
12. **Adjarian H.** Étude sur la langue laze: Mém. de la société de linguist. de Paris. 1897-8 t. X, fasc. 2 (145-160), fasc. 3 (228-240), fasc. 5 (364-401), fasc. 6 (405-448). [აჯარიანი ჰ. ეტიუდი ლაზური ენის შესახებ. ჟურნ. „პარიზ. საენათმეცნ. საზოგად. მოამბე“, 1897-8, ტ. X, ნაკვ. 2 (გვ. 145-160), ნაკვ. 3 (გვ. 228-240); ნაკვ. 5 (გვ. 364-401), ნაკვ. 6 (გვ. 405-448); ფრანგ. ენაზე].

ჭანურის გრამატიკული ანალიზი

I. ჭანურისა და მეგრულის ადგილისათვის ქართველურ ენათა ჯგუფში

§ 1. ქართველურ ენათა ჯგუფის შემადგენლობა. ქართველური ენები წარმოადგენენ კავკასიურ ენათა სამხრეთის ჯგუფს; ამ ჯგუფში სამი ენა შედის: **ქართული** თავისი კილოებით (იგულისხმება: ქართლური, კახური, ხევსურული, თუშური, ფშაური, ინგილოური, იმერული, გურული, აჭარული და სხვ. კილოები), **სვანური** თავისი კილოებით (ბალს-ზემოურითა და ბალს-ქვემოურით — ინგურის ხეობაში; ლაშხურითა და ლენტეხურით — ცხენისწყლის ხეობაში) და **ჭანურ-მეგრული** ანუ ლაზურ-მეგრული (ჭანები თავის თავს ლაზებს უწოდებენ).

ჭანური და მეგრული ორივე კილოა ერთი ენისა, რომელიც ქართველურ ენათა ჯგუფის მესამე წევრს წარმოადგენს; ცალკე ენებად ჭანურსა და მეგრულს ისევე ვერ მივიჩნევთ, როგორც ხევსურულსა და გურულს; ეს უკანასკნელნი, როგორც ცნობილია, ქართული ენის კილოებს წარმოადგენენ; ფონეტიკურად, მორფოლოგიურად და სინტაქსურად, ლექსიკითაც კი, ჭანური და მეგრული, როგორც ქვევით დავინახავთ, უფრო ახლოს დგას ერთმანეთთან, ვინემ გურული და ხევსურული; ხევსურული და გურული კილოებია ქართული ენისა; ჭანურიცა და მეგრულიც კილოებია, ოღონდ ქართული ენისა კი არა, არამედ ცალკე ენისა, რომელიც ქართულთან გაცილებით უფრო ახლოსა დგას, ვინემ სვანური. ამ ენას პირობით **ზანურს** ვუწოდებთ.

„ზანურ“ მეგრელებს ამჟამადაც ეწოდება სვანურად¹; პროკოპი კესარიელისა და სხვა ძველი ბერძენი მწერლების „სანები“ (Σάνοι, Σάννοι) ეგვე ზანები უნდა ყოფილიყვნენ; ამ სანებს ძველი ბერძნული წყაროები ხშირად აიგივებენ „მაკრონებთან“, ხშირად კიდევ — „ჭანებთან“: „მაკრონები — ამჟამად სანები“ — ჰეკატე-ს მიხედვით (იხ. К Ган. "Известия древн. греч. и рим. писат. о Кавказе": Сборн. мат. по опис. местн. и плем. Кавказа. Вып. IV, გვ. 8)... „სანები, რომელთაც წინათ მაკრონები ერქვათ“ — სტრაბონის მიხედვით (იქვე, გვ. 82)... „მაკრონები ამჟამად იწოდებიან სანებად“ — სტეფანე ბიზანტიელის ჩვენებით (იქვე, გვ. 202)... „ჭანების ტომი, თავიდანვე

¹ სვანების გარდა ყაბარდოელებსაც შეუწახავთ „ზანე“ — „სამეგრელოს“ აღსანიშნავად (იხ. А. Дирр: Современ. названия кавказских племен: "Сборн. матер. по опис. местн. и плем. Кавказа", т. 40 (1909), განყ. III, გვ. 5).

ბარბაროსები... წინა ხანებში სანებად წოდებულნი“... პროკოპი კესარიელი (იხ. პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის „გეორგია“, ტ. II, ტფილ. 1934, გვ. 26)... „სანები, რომელთაც ახლა ჭანები ეწოდებათ“... (იქვე, გვ. 90).

„მაკრონ“ ჭანური **-ონ-** სუფიქსით ნაწარმოები ეკვივალენტი ჩანს ქართული ტერმინისა „მეგრელ“-ი (ქართულის მჟღერ **გ**-ს ყრუ **კ**-თი გადმოცემა ბერძნულში ბუნებრივია). „სან“ (ე. ი. „ზან“) და „ჭან“ სხვადასხვა სახელი გამოდის ერთი და იმავე ეთნიკური ოდენობისათვის (ამ ორი სიტყვის ფონეტიკური გაიგივება არ შეიძლება!).

ამრიგად „ზან“-ტერმინი ისტორიულად „მეგრელსაც“ უკავშირდება და „ჭანსაც“. აკად. ნ. მარს თავის დროზე შესაძლებლად მიაჩნდა ტერმინი „ლაზ“-ი დაეყვანა „ზან“ ძირამდის: ლაზი ← ლაზენი (იხ. Из поездки в Турецкий Лазистан: II: Изв. Ак. Наук. 1910, გვ. 607).

ეთნიკური ღირებულება და პოლიტიკური მნიშვნელობა ამ ტერმინებისა (ლაზი, ჭანი, მაკრონი, სანი ე. ი. ზანი) სხვადასხვა ისტორიულს ეპოქაში, აგრეთვე იმის გარკვევა, საიდან, რომელ ხალხთაგან მომდინარეობს ეს სახელწოდებები¹, — ისტორიული ძიების საქმეა. ჩვენთვის მთავარია ის, რომ „ზან“-ტერმინს აქვს ისტორიული ტრადიცია, რომ „ზან“-ტერმინი ამჟამადაც რეალურად არსებობს, და რომ ეს რეალური მნიშვნელობაცა და ისტორიული ტრადიციაც მეგრელებისა და ჭანებისაკენ მიგვიითითებს.

იმერეთის „საზანო“ და სამეგრელოს „ზანა“ (სოფელიცა და მდინარეც) აგრეთვე „ზან“-ტერმინის რეალურობას ამტკიცებენ ჩვენთვის საინტერესო სინამდვილისათვის. ყოველივე ეს, ვფიქრობთ, საკმარისია იმისათვის, რომ „ზანური“, როგორც პირობითი ტერმინი (ჭანურისა და მეგრულის ფუძე ენის აღსანიშნავად) ნებისმიერად აღებულიად არ მივიჩნიოთ.

§ 2. ჭანურისა და მეგრულის გავრცელებულობის არე. ზანური ენის ზემოხსენებული ორი კილოდან მეგრულს უჭირავს ვრცელი ტერიტორია: ოდიშის ზეგანი და თითქმის მთელი კოლხიდის დაბლობი — შავი ზღვიდან სვანეთის მთებამდის და ცხენისწყალ-რიონიდან მდ. დალიძგამდის (აბხაზეთში). როგორც ისტორიული და ენათმეცნიერული კვლევა-ძიება ცხადყოფს, მეგრული მეტყველების საზღვარი აღმოსავლეთისაკენ (და სამხრეთისაკენაც) ძველად უფრო შორს მიდიოდა: აწინდელი მთელი ქვემო-იმერეთი ოკრიბისა და არგვეთის ჩართვით, აგრეთვე ლეჩხუმის ქვემო ნაწილიც, მეგრული მეტყველების არეს წარმოადგენდა. იმერული კილოს ქვემო-იმერული თქმაცა და ლეჩხუმურიც სავსეა მეგრულიზმებით, როგორც ლექსიკასა, ისე მორფოლოგია-სინტაქსში. განსაკუთრებით ეს ითქმის ხონ-

¹ „ქართველი“, „გურჯი“, „გრუზინი“, „ვირქი“, „ჟორჟიანი“ — ერთსა და იმავე ხალხს აღნიშნავს სხვადასხვა ენაზე.

სამტრედიის ზოლის შესახებ. არას ვამბობთ ტოპონიმიაზე: „ოკრიბა“, „ჭვიშ“, „ტივიშ“, „ჯინაიშ“, „ჩხენიშ“ და სპეციალურ ლიტერატურაში¹ დასახელებულ სხვა გეოგრაფიულ სახელწოდებებს შეიძლება დავუმატოთ ცნობილი „წყალტუბო“ უდაო ზანური ფორმით „ტუბო“ (მდრ. მეგრ. ტიბუ და ჭან. ტუბუ = თბილი).

ქართული მეტყველება გავრცელდა ცხენის-წყლამდის; ინტეგრაციის ძლიერი პროცესის შედეგად მეგრული იხევს დასავლეთისაკენ; თუ გასული საუკუნის მეოთხედი წლებში პროფ. ალ. ცაგარელი ცხენისწყალს სდებდა მიჯნად ქართულსა და მეგრულ მეტყველებას შორის, ორმოციოდე წლის შემდეგ პროფ. ი. ყიფშიძე აღნიშნავს — „საზღვარმა დასავლეთისაკენ გადაიწიაო“: „ს. ხუნწში, ა. ცაგარლის სიტყვით, ჭარბობდა მეგრული, ახლა ჭარბობს ქართული; სახელდობრ, ზედა ხუნწში მუდამ ქართულს ლაპარაკობენ, ქვედა ხუნწლებზე კი დაცინვით ამბობენ — ესენი სადილობამდის მეგრულს ლაპარაკობენ, ნასადილევს — ქართულსაო. ამასვე ვხედავთ სოფ. სამიქასა და ილორში. ასე რომ, საკუთრივ, საზღვარს იმერულსა და მეგრულს შორის წარმოადგენს ცხენისწყალი კი არა, მდ. ნოღელა, რომელიც ცხენისწყლიდან რამდენიმე ვერსით უფრო დასავლეთით მდინარებს და რიონს ერთვისო“...².

აღმოსავლეთით მეგრულის გავრცელების არე იკვეცება; დასავლეთით მეგრული წინ მიიწევს: თუ იქ მეგრული ითქვიფებოდა ქართულში, აქ მეგრულში ითქვიფება აზნაურთი: „დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც სამურზაყანოში მეგრულის გვერდით აზნაურიც იყო გავრცელებული და ახლაც ვიწრო ზოლში ოხურსა და ღალიძგას შორის აზნაურთა გაბატონებული, მაგრამ ის ადგილს უთმობს მეგრულს“³.

დიფერენციაციის პროცესში მეგრული (ზუსტად რომ ვთქვათ, — ზანური, ესე იგი, ის ენა, რომლის კილოს მეგრული წარმოადგენს), იმდენად დაშორდა ქართულს, რომ ქართულის კილოდ მისი მიჩნევა შეუძლებელია. ინტეგრაციის პროცესმა ამჟამად უკვე გადასწონა დიფერენციაციისას: მისი ხვედრითი წონა გეომეტრიული პროგრესით იზრდება.

ჭანურის გავრცელების არე ერთობ მცირეა: ჭანებს უჭირავთ შავი ზღვის ვიწრო მთაგორიანი სანაპირო ზოლი სოფ. სარფიდან, რომელიც 18 კილომეტრითაა დაშორებული ბათომს, ვიდრე ქემერამდის (რიზეს აქეთ). აღმოსავლეთით ეს ზოლი მთებითაა დახშული; ამ მთებს ჭანური მეტყველება მხოლოდ ერთგან სცილდება: ესაა მურღულისაკენ მდ. ჩხალის ხეო-

¹ იხ. პროფ. ივ. ჯავახიშვილი: „ქართველი ერის ისტორია“, ტფილ. 1913, ტ. I, გვ. 56-7; პროფ. ი. ყიფშიძე: *Грамматика мингрельского языка*, СПб. 1914, გვ. XV.

² იხ. ი. ყიფშიძის ზემოთ დასახელებული გამოკვლევა, წინასიტყვ. გვ. XVII.

³ იქვე.

ბაში მოქცეული 8 სოფელი¹. საფიქრებელია, რომ სამხრეთითაც მთებში წინათ ჭანური მეტყველება იყო გავრცელებული და პროკოპი კესარიელის მითული ტომი ჭანთა ჭანურად ლაპარაკობდა. ახლა ყოველ შემთხვევაში ზღვის სანაპიროს დაშორებული არიან მხოლოდ ჩხალელი ჭანები. სანაპირო ხაზზედაც ჭანური გაცილებით უფრო გავრცელებული უნდა ყოფილიყო — ტრაპიზონის მიმართულებით. მდ. დალისი (აწინდელი ყიზილ-ერმაკი) მეტად შორს წაგვიყვანდა („დალის“-ის სავარაუდო ეტიმოლოგია ამისათვის მკვიდრ საბუთს ვერ მოგვცემს), მაგრამ არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს ათინელი ლაზის ფეგზი-ბეის ცნობა, რომელიც აკად. ნ. მარს მოჰყავს: „სტამბოლში ლაზს ეძახიან შავი ზღვის სანაპიროს ყველა მცხოვრებს, თვით სამსუნელებსა და სინოპელებსაც კი; სინოპელები ლაზებს უწოდებენ სამსუნელებს; სამსუნელები — ტრაპიზონელებს; ტრაპიზონელები — რიზელებს, რიზელები — ჩვენს მხარეს“². იმავე პირის გადმოცემით გაუმომხანელები ერზერუმელებს უწოდებენ ლაზებს, ერზერუმელები კიდევ — გაუმომხანელებსა და ზღვის სანაპიროს ყველა მცხოვრებთ“³. შეუძლებელია ეს არ იყოს გამოკრთომა ისტორიული ფაქტისა: ტრაპიზონის მიმართულებით ლაზებს შეუდარებლივ მეტი მიწა-წყალი ეპყრათ, ლაზური მეტყველებაც ქემერის სამხრეთით დიდ მანძილზე უნდა ყოფილიყო გავრცელებული. ჭანურ მეტყველებას რღვევა ახლაც ყველაზე უფრო ამ სამხრეთის ფრთაზე ეტყობა (იხ. ქვ.)...

ფეგზი-ბეის მიერ აღნიშნულ გარემოებასთან კავშირში უნდა იყოს ენათმეცნიერ პ. აჭარიანის გამოკვლევაში წარმოდგენილი საგულისხმო ცნობა: ლაზურად მოლაპარაკე მაჰმადიან ლაზებს გარდა ანუ, საკუთრივ ლაზებს გარდა (როგორც ის უწოდებს), მოიპოებიანო ქრისტიანი ლაზებიც, რომლებიც „ექვემდებარებიან ბერძენ პატრიარქს სტამბოლში; ლაპარაკობენ ბერძნულად და თავის თავს ბერძნულად თვლიან. ამისდა მიუხედავად, მათ მაინც ცნობენ მათი გამოთქმის (აქცენტის) მიხედვით. მათ უჭირავთ ლაზისტანის დასავლეთი ნაწილი, პლატანადან აღმოსავლეთისაკენ ვიდრე ტრაპიზონამდის და ტრაპიზონის სამხრეთით ვიდრე გაუმომხანამდის. მთავარი ქალაქები, სადაც მათ ვხვდებით, ესაა პლატანა, ტრაპიზონი და გაუმომხანა“ (იხ. H. Adjarian. *Étude sur la langue laze*: ჟურნალში "Mémoires de la société de linguistique de Paris. Tome X, fasc. II, Paris, 1897, გვ. 145).

თანამედროვე ჭანეთში, ე. ი. ტერიტორიაზე სარფიდან ქემერამდის, ლაზური მოსახლეობა კომპაქტურია, აქა-იქ თუ გამოერევა მაჰმადიან სო-

¹ იხ. ი. ყიფშიძის: "Дополнительные сведения о чанском языке", СПб, 1911.

² იხ. ნ. მარსის: წინასიტყვ. გვ. III, "Из поездки в Турецкий Лазистан". II, 1910, გვ. 608.

³ იქვე.

მეხთა, ხემშინთა, სოფლები: სამხრეთის უბანზე, ათინის რაიონში აკად. ნ. მარს დასახლებული აქვს 5 სოფელი ხემშინთა 64 ჭანურ სოფელში¹.

მთელი ჭანეთი თურქეთის ფარგლებში შედის; საქართველოს საბჭ. სოც. რესპუბლიკას ეკუთვნის ერთადერთი სოფელი, სარფი, ყველაზე უკიდურესი ჩრდილო პუნქტი ჭანთა მოსახლეობისა (ზუსტად რომ ვთქვათ, მთელი სარფი კი არა, მისი ნახევარი: საზღვარი ზედ სოფელზე გადის და სოფელს ორად ყოფს). აჭარაში სარფის გარდა სხვაგანაც შევხვდებით ჭანებს: ბათუმის გარდა გონიოს თემის აჭარულ სოფლებში — თხირნალსა, მახოსა და სიმონეთში — რამდენიმე ათეული ჭანი მოსახლე მოიპოება, ყველაზე მეტია ს. მახოში; აჭარულს სოფლებში მოსახლე ლაზები სწრაფად კარგავენ დედა-ენას და თურქულზე გადადიან; ხშირია ოჯახები, სადაც ბავშვებმა უკვე აღარ იციან ჭანური; ამ სოფლებში ჭანები უკანასკნელი ორმოცდაათი წლის განმავლობაში არიან დასახლებული; ფუძე-სოფლებთან, საიდანაც გადმოსახლებული არიან, კავშირი ბევრს ახლაც აქვს; ზოგი ჯერ კიდევ თურქეთის ქვეშევრდომად ითვლება.

აბხაზეთშიაც არის ჭანური მოსახლეობა; გუდაუთისა, ოჩამჩირისა და სოხუმის გარდა სოფლად ჭანები მოსახლეობენ გუმისთის რაიონში, ეშერის თემის სოფლებში; შაწკვარაში (4 კომლი), ფაჩანთაში (10 კომლი), ხარუტაში (8 კომლი), ფშალთილულსა (32 კომლი) და წარა-შუბარაში (45 კომლი)². ადიუბუის მახლობლად მდ. კოდორთან უკანასკნელ წლებში დაარსდა ჭანთა კოლმეურნეობა („წითელი ლაზისტანი“). აბხაზეთის ლაზთა ნაწილი თურქეთის მოქალაქეები არიან.

მეგრული და ჭანური ამჟამად ერთმანეთს მოწყვეტილია; ძველად, დაახლოებით თვრამეტი საუკუნის წინ „ჭანური“ უშუალოდ მიჰყვებოდა „მეგრულს“, წარმოადგენდა მის გაგრძელებას. „ასე იყო, როგორც ჩანს, პირველს ორს საუკუნეში. შემდეგ, როგორც ეტყობა, ერთ-ერთი ქართველ ტომთაგანი ან აღმოსავლეთიდან ან არადა სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან შიგ შუაგულში შეჭრილა და მეგრელები და ლაზები ერთი-ერთმანეთს დაუმორებია, ხოლო დაპყრობილ ადგილების მცხოვრებლებს ქართული შეუთვსებიათ. ამის გამო ეხლანდელი გურულები და იმერლები გაქართველ მეგრელ-ლაზებად უნდა ჩავთვალოთ“ (იხ. პროფ. ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“, 1913, I, გვ. 57). ამავე მეცნიერის აზრით ქართულად მოლაპარაკე ტომთა შემოჭრა აწინდელი იმერეთისა და გურიის მიწა-წყალზე უნდა მომხდარიყო VI-VIII საუკუნეებში (იქვე).

გურულის სახით ჩვენ მივიღეთ რთული ამალგამა ზანურისა და ქართულისა. ზანიზმები უხვად არის წარმოდგენილი დღევანდელს გურულში.

¹ იხ. Из поездки... Изв. Ак. Наук, გვ. 612.

² ეს ცნობები ეკუთვნის 1929 წელს.

ამ მხრივ გურული ქვემო იმერულის მდგომარეობაა.

გათიშვის მომენტში ჰქონდა თუ არა ადგილი ზანურის დიფერენციაციას, გამოიყოფოდა თუ არა მასში ჭანური და მეგრული? ზოგიერთი გარემოება (იხ. სინტაქსი) გვაფიქრებინებს, რომ იმ დროისათვის ზანური უკვე იყოფოდა ჭანურ და მეგრულ კილოდ და რომ ახლანდელი გურიის მიწა-წყალზე მეგრული იყო გავრცელებული და არა ჭანური. მაშასადამე, მეგრული არა მარტო აღმოსავლეთით, — იმერეთისაკენ, — შეიზღუდა, არამედ სამხრეთისკენაც დაზარალდა.

ჭანურისა და მეგრულის შემდგომს დიფერენციაციას ხელი შეუწყო არა მარტო გათიშვამ, რომლის შემდეგაც მათი ურთიერთმოქმედება შეწყდა და განვითარება დამოუკიდებელი გზებით წარიმართა; უდიდესი მნიშვნელობისა იყო ენობრივი გარემოცვა, რომელშიაც ისინი მოექცნენ; მეგრული მოჰყვა ქართული ენის გავლენის სფეროში; ჭანურმა განიცადა — ძველად — დიდი გავლენა ბერძნულისა (ეს ყველაზე უფრო სამხრეთის უბანს დაეცყო, — ათინის რაიონი!), შემდეგ უკვე ერთგვარი გავლენა ქართულისა (უფრო ჩრდილო ნაწილმა, — ხოფის რაიონი!) და მეჩვიდმეტე საუკუნიდან დაწყებული — თურქულისა, რომელიც ამჟამად თითქმის მთელი მოსახლეობის მეორე ენადაა ქცეული (გამონაკლისს ქალებიღა შეადგენენ, ისიც ვიწე-არქაბეში).

ჭანეთის მთავარი დაბებია: ხოფა, არქაბე, ვიწე და ათინა, — ყველა ზღვის ნაპირას; ათინა და ხოფა ადმინისტრაციულ ცენტრებს წარმოადგენენ.

სამეგრელოს დაბა-ქალაქებში მთავარია: ზუგდიდი, სენაკი და გალი.

§ 3. ჭანურისა და მეგრულის დიალექტური დიფერენციაცია. ზანური ენის ორივე კილო, ჭანურიცა და მეგრულიც, კილოკავებად იშლება.

მეგრულის კილოკავებია: **ზუგდიდურ-სამურზაყანული და სენაკური**; პირველში გამოიყოფა ჯვარული თქმა, მეორეში — მარტვილურ-ბანძური თქმა¹.

ჭანურის კილოკავებია: **ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური**; ათინურში გამოიყოფა ბულეფურ-ართაშენული, ხოფურის თქმას წარმოადგენს ჩხალური; ვიწურ-არქაბული კილოკავიც ვიწურისა და არქაბული თქმების შენაერთია.

მეგრულისაგან განსხვავებით ჭანურს ძლიერი დიალექტური დიფერენციაცია ახასიათებს; ჭანურის მცირე მიწა-წყალზე სამი კილოკავი გვაქვს, მეგრულის ვრცელ ტერიტორიაზე — ორი; ჭანური კილოკავები

¹ ამათ შესახებ და, საერთოდ, მეგრულის შესახებ იხ. ზემოხსენებული ფუნდამენტალური შრომა პროფ. ი. ყიფშიძისა: "Грамматика мингрельского (иверского) языка", СПб, 1914.

უფრო განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ვინემ მეგრული კილოკავები: როგორც აკად. ნ. მარი აღნიშნავს, სხვადასხვა კილოკავზე მოლაპარაკე ჭანებს ზოგჯერ ერთმანეთისა არ ესმით¹; ასეთ რასმე მეგრულში ადგილი არა აქვს; ის შემთხვევებიც რომ ავიღოთ, როცა სხვადასხვა კილოკავზე მოლაპარაკე ჭანებს ერთმანეთისა დაუბრკოლებლივ ესმით, განსხვავება მაინც თვალსაჩინო იქნება: მარტივლელი მეგრელის მეტყველება გაცილებით უფრო ახლოს დგას სამურზაყანოელი მეგრელის მეტყველებასთან, ვინემ სარფელი ლაზის მეტყველება ათინელისასთან.

ერთი შენიშვნაც: ერთი და იმავე თქმის ფარგლებში, როგორც ჩანს, ჭანური სოფლები, საკმაოდ განსხვავებულად უქცევენ; ამ მხრივაც ჭანური უფრო დიფერენცირებულია, ვინემ მეგრული.

§ 4. ჭანურ კილოკავთა ზოგადი დახასიათება. ხოფურს, ვიწურ-არქაბულსა და ათინურს შორის სადემარკაციო ხაზს წარმოადგენს ყ-ბგერის ვითარება:

ა) ხმოვნების წინ და ხმოვნებს შორის ყ დაცული აქვს ხოფურს, არა აქვს დაცული არც ვიწურ-არქაბულსა და არც ათინურს; აქ მის ადგილს იჭერს ც ანდა ძ, ხშირად 0 (ნოლი); ც ჩვეულებრივია ვიწურ-არქაბულში, ძ || 0 (ნოლი) — ათინურში, თუმცა ზოგჯერ პირუტყვ ხდება — ათინელი ც-ს ხმარობს, ვიწელს ძ ან 0 (ნოლი) აქვს ც-ს ადგილას.

ბ) მკვეთრ თანხმოვანთა შემდეგ (ტ, წ, ჭ-ს შემდეგ) ყ-ბგერა ვერც ერთ ჭანურ კილოკავში ვერ ძლებს:² ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულში მის ადგილს კ იჭერს, ათინურში კი მკვეთრების შემდეგ ეს კ-ც ვერა ძლებს და ყ უკვალოდ იკარგება.

ყ-ს რეფლექსების შესახებ დაწვრილებით — ქვემოთ, აქ კი საილუსტრაციოდ ორიოდ მაგალითს მოვიყვანთ:

ხოფური:	ვიწურ-არქაბული:	ათინური:
ყინი ცივი	ყინი	ინი
ყუჯი ყური	ყუჯი	უჯი
წკარი წყალი	წკარი	წარი
ტკები ტყავი	ტკები	ტები

ხმოვნებთან ყ-ს რეფლექსების მიხედვით ვიწურ-არქაბული ათინურს უახლოვდება, მაგრამ ხოფურისაგან მკვეთრად განსხვავდება, **თანხმოვნებ-**

¹ იხ. "Граммат. чанского (лазского) языка", СПб, 1910, წინასიტყვ. XVI.

² ზოგიერთი შემთხვევის შესახებ იხ. ქვემოთ.

თან (მკვეთრთა შემდეგ) რეფლექსების მიხედვით ვიწურ-არქაბული ხოფურს იმეორებს, მაგრამ სრულიად შორდება ათინურს; ამიტომ არ შეიძლება ვიწურ-არქაბულის გაერთიანება არც ათინურთან და არც ხოფურთან. მთელი რიგი სხვა მოვლენებიც უზრუნველყოფენ მისთვის დამოუკიდებელ ადგილს სხვა კილოკავთა შორის.

ყ-ბგერის რეფლექსების გარდა სხვა დამახასიათებელი ნიშნებია:

ხოფურისათვის:

1. მყოფადის წარმოება **მინონ**, **გინონ**, **უნონ**-მეშველი ზმნის გამოყენებით (იხ. მორფოლ.);
2. დროთა მესამე ჯგუფის წარმოება **-ერე-**, **ერე-ტი-**, **-ერეტ-ა-** საწარმოებლებით (იხ. მორფოლ.);
3. **უ-** და **ი-**ს სუბსტიტუციის სინშირე (**ჩქუნი** || **ჩქინი** — ჩვენი; იხ. ფონეტ.);
4. **რ**-ბგერის დასუსტება-დაკარგვა;
5. აწმყოს ფუძის საწარმოებელ სუფიქსად **-უფ** || **-იფ**-ის ხმარება ვიწურ-არქაბულისა და ათინურის **-უმ** || **-ომ**-ის შესაბამისად.

ათინურისათვის:

1. მყოფადის წარმოება **-ერე**-ს საშუალებით (იხ. მორფოლ.);
2. დროთა მესამე ჯგუფის წარმოება **დორენ**, **დორუ** (ნ), **დორტას**-მეშველი ზმნის გამოყენებით (იხ. მორფოლ.);
3. მოთხრობითისა და მიცემითის დასუსტება (ზოგ თქმაში);
4. უკანაენისმიერთა — **გ**, **კ**, **ქ**-ს — პალატალიზაცია გააფრიკატებამდის (ზოგ თქმაში);
5. ჩვენებითი სიტყვების თავისებური აგებულება.

ვიწურ-არქაბულისათვის:

1. სუბიექტური პრეფიქსი პირველი პირისა (S_1) — **ბ**-ხმოვნების წინ — განსხვავებით ათინურისაგანაც და ხოფურისაგანაც;
2. ჩვენებითი სიტყვების თავისებურებანი — განსხვავებით ათინურისაგანაც და ხოფურისაგანაც;
3. მყოფადის წარმოება **ერე**-თი განსხვავებით ხოფურისაგან (ნაწილობრივ ათინურისაგანაც);

4. დროთა მესამე ჯგუფის წარმოება -დ ო რ ე ნ... -მე-
შველი ზმნის გამოყენებით — განსხვავებით ხოფუ-
რისაგან (საერთო აქვს ათინურთან);
5. -**ომ** || -**უმ** სუფიქსის ხმარება აწმყოს ფუძეში —
განსხვავებით ხოფურისაგან.

შენიშვნა:

გარკვეულს ფონეტიკურს გარემოში **რ**-ს დასუსტება-
დაკარგვა მეტ-ნაკლებად სამსავე კილოკავს ახასიათებს,
თუმცა განსაკუთრებით მკვეთრად ხოფურშია წარმო-
დგენილი.

ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ ვიწურ-არქაბულს ყველაზე უკეთ და-
უცავს ჭანური ლექსიკა, თუმცა ათინურსაც ახასიათებს არქაიზმები.

ვიწურ-არქაბული „საუკეთესო ჭანურად“ მიაჩნიათ თვით ჭანებს.

საერთოდ, ჭანური მეტყველება ყველაზე მკვიდრადაა ვიწე-არქაბეში,
ყველაზე უფრო შერყეულია ათინის რაიონში (მეტადრე სანაპიროს სოფ-
ლებში).

II. ჭანურის ფონეტიკური დახასიათება

§ 5. ჭანურის ბგერითი შედგენილობა. ჭანურს გააჩნია ყველა ის ბგერა, რაც ქართულში მოიპოვება; ჭანურს ისევე, როგორც ქართულს, ახასიათებს **ხმოვანთა სიღარიბე** და **თანხმოვანთა სიმდიდრე**.

ჭანურის ხმოვნებია: **ა, ე, ი, ო, უ**; მათ ერთვის ნახევარხმოვანი **ჲ**; ხშირია ის ნასესხებ სიტყვებში, როგორცაა: დულდა ბერძ. „საქმე“, დავაშ თურქ. „ნელა“, დალი თურქ. „ერბო“, თურქ. მერი „ადგილი“, დაზი თურქ. „ზაფხული“... გვხვდება ჭანურ სიტყვებშიაც, ან როგორც ისაგან მიღებული, ან როგორც **ჲ**-ს ადგილას ხმარებული (ათინურში) ანდა ზოგჯერ, როგორც **რ**-ს დასუსტების შედეგი.

ჲ მიღებული ჩანს ისაგან: დელი იელი, დემა ათინ. „შუაღღე“, ჰადა||ადა ეს: გდუსთუ დაუსხლტა, გდუსთუ ← გი-უსთუ ← გე-უს-თუ; დულურ სი, დულუნ ჰეა||ია აღიხარ შენ, აღის ის: დულურ ← ე-ულურ; დულუნ ← ეულუნ შდრ. მა ე(ე)ულურ, სი დულურ, ჰეა||ია დულუნ; გათხოზუ გერიდენ (II 257₂₆: უკან დაედგნა: გევათხოზი (|| გებათხოზი) მა, გათხოზი სი, გათხოზუ ჰემუქ... „თელი დიშქვიდეს-და, ართელი ვარ დოსქიდეს-და (II 258₁₁₋₁₂: ყველა დაიხრჩოო, ერთიც არ დარჩაო... შდრ. მეგრ... დიიშქვიდესია... ვა დოსქიდესია...).

დ იჭერს **ჲ** || **ჲ**-ს ადგილს: ლოყა ხოფ. „ტკბილი“ — ლოდა ათინ; მეყვაფერი ხოფ. მაწონი — მედაფერი ათინ., ვიწ.; ოყაზუ ხოფ. გათლა — ოდაზუ ათინ.; მეგოყუფ ხოფ. მივყები — მეგოდუმ ათინ.

დ მიღებულია **რ**-ს და **ს**-ს დასუსტების შედეგად: გდად ← გდარი, დედი ← დერი; დენ ← რენ: ცას-ნა ტუ, თუთა ტიბას მოთდენ-და? I 401₂₀ ცაზე რომ იყო, სიღრმეში (ტბაში) რად არისო? მუ ზოპონ, ია ქაურქი ჩქიმი დენ! I 398₂: რას ამბობ, ის ქურქი ჩემია, (ჩემი არის)!“ ...გინი-თი ჩქიმი დენდა“... I 398_{3,4}: „ვირიც ჩემიაო (ჩემი არისო)“.

ჭანურ სიტყვებში თითქმის ყველგან **ჲ** დიფთონგის პირველ ნაწილს წარმოადგენს: და-, დე-, დო-, დუ-... ქართულს კილოებში შემონახული **ჲ**, როგორც წესი, დიფთონგის მეორე ნაწილს წარმოადგენს: ად, ედ, ოდ, უდ. ქართულ კილოებში შემონახული **ჲ** არც ისე შორსაა სრულ ხმოვანისაგან, ჭანური **ჲ** მკვეთრად გამოხატული ნახევარხმოვანია (შდრ. იმერ.:

„რადა მაგი? აგი სხუადა“ და ჭან.: „დულდა, გაუსთუ, გაატენ...“), თუმცა ზოგიერთ სიტყვათა გამოთქმაში რყევას აქვს ადგილი: მაგალ. სიტყვა „ფადიშაი“ (ფათიშად) — ზოგჯერ ისე ითქმის, რომ დ-ს აღნიშვნა აუცილებელია, ზოგჯერ კი დ-ს ადგილას დაუბრკოლებლივ შეიძლება -ი- ვიხმაროთ.

თანხმოვანთა ყველა ჯგუფი, რაც ქართულს გააჩნია, ჭანურშიაც მოიპოვება; ამათ გარდა ჭანურში გვაქვს **ც** და **ჭ**.

ადგილის წარმოების მიხედვით თანხმოვნები შემდეგს ჯგუფებს ქმნიან:

ბაგისმიერები: **ბ, პ, ფ**, ნაზალი **მ**

კბილბაგისმიერები: **ვ** (ჟ), **ჭ**

წინაენისმიერები: **ღ, ტ, თ**, ნაზალი **ნ**

ძ, წ, ც, ლიკვიდი **ლ**, სპირანტები: **ს, ზ**

ალვეოლარები: **ჯ, ჳ, ჩ**, ლიკვიდი **რ**, სპირანტები: **შ, ჟ**.

უკანაენისმიერები: **გ, კ, ქ**, სპირანტები **ღ, ხ**.

ფარინგალი: **ყ**

ყელისმიერები. **ც ჰ** (ყრუ სპირანტი)¹.

ამ ბგერათა ბუნება და თვისება არსებითად ისეთივეა, როგორც ქართულში; ცალკე ბგერათა შესახებ შეიძლება შემდეგი შევნიშნოთ:

ა) **ვ** კბილბაგისმიერობიდან წყვილბაგისმიერობისაკენ იხრება, მეტადრე უკანაენისმიერი თანხმოვნების შემდეგ: დუა ყვეს, ამინ თქვეს... ყვილეფე... ქოდოსქიდუ I 395²³⁻²⁴; „ილოცეს, „ამინ“ თქვეს... ძვლები დარჩა...“ პჭკომათ ჩქვა I 396²¹; გჭამოთ რა... ამგვარს შემთხვევაში **ვ** უმარცვლო **უ**-ს (ჟ) უდრის (შდრ. გურ. რუა, რომელშიაც მახვილის წყალობით უ სრულ ხმოვნად (უ-დ) იქცა. ამასვე მოგვაგონებს ტექსტების ზღუა (← ზღუა): II 257³⁰, 258⁵, 259²⁴...

ვ-ის ურთიერთობა სხვა მეზობელ ხმოვნებთან — იხ. ქვემ.

ბ) **ლ** ჭანურში ისევე რბილია, როგორც მეგრულის სენაკურს გამოთქმაში, მაგრამ არა ისე, როგორც მარტვილ-ბანძაში...

გ) **რ** სუსტია; გარკვეულს ფონეტიკურს კონტექსტებში მისი დასუსტება-გაქრობის შესახებ იხ. ქვ.

დ) **გ, კ, ქ** პალატალურდება ათინური კილოკავის ზოგიერთს უბნებში; პალატალიზაციის გზით ამ თანხმოვანთაგან ვიღებთ აფრიკატებს: **ჯ, ჳ, ჩ**-ს (იხ. ქვ.); აფრიკატიზაცია აკად. ნ. მარს დადასტურებული აქვს სოფ. ბულეფში; ჩვენი ტექსტებით მას ვპოვებთ ართაშენშიაც და ტალვათშიაც,

¹ თანხმოვანთა დაჯგუფებისას ვემყარებით პროფ. გ. ახვლედიანის კლასიფიკაციას ქართულ ბგერათა (იხ. მისი: „შენიშვნები ქართულ ხმოვანთა განდასებისათვის“, მიმოხილველი. I, გვ. 243).

განსაკუთრებით პირველში.

ე) **ც**-ბგერა ვიწურ-არქაბულშია ჩვეულებრივი, ნაკლებ ხშირია ათინურში, სრულებით უცხოა ხოფურისათვის: ხოფურში მის ადგილას **ყ** გვაქვს: ხოფ. ყუჯი — ვიწ.-არქ. ყუჯი! ყური... ც-ბგერა მეგრულშიაც გვაქვს; ის ქართული **ყ**-ს ადგილს იჭერს სწორედ ისეთსავე პირობებში, როგორშიაც მას ვიწურ-არქაბულში ვხვდებით (იხ. ქვემ.).

ვ) **ჭ** უცხო ენებიდან, — ბერძნულიდან, თურქულიდან... — ნასესხებ სიტყვებში იხმარება: **ჭ** უკარა ღარიბი, არაბული სიტყვაა თურქული გზით შემოსული, ეჭენდი ბატონი (თურქ.), **ჭ**ესი ფესი (თურქ. ძველებური ქული), **ოჭ**(**რ**)იდი წარბი (ბერძნ.); **ჭ**არა: არ-ყურჭარა **ჭერ**: ერთ-ორჭერ (ბერძნ.)...

არც ქართულს, არც მეგრულსა და არც სვანურს **ჭ** ფონემა არ გააჩნია; უცხო ენათა **ჭ** ორივეში **ფ**-თი გადმოიცემა: ფრონტი, ოფიცერი, აფერისტი, ფორმა, ფირმა...

ჭანურის მდგომარეობისათვის დამახასიათებელია **ჭ**-ს დაფუძნება ჭანურს მეტყველებაში: **ჭანური ისე ძლიერად განიცდის უცხო ენათა ზეგავლენას, რომ ბგერა ისესხა**; ჭანები შენიშნავენ ხოლმე თურქულად მოლაპარაკე აჭარლებს: „ფუკარა“-ს, „ეფენდის“ ამბობენ „ჭუკარა“, „ეჭენდი“-ს ნაცვლადო.

ათინურში, რომელიც ყველაზე უფრო განიცდის უცხო მეტყველების ზეგავლენას, **ჭ** გვაქვს ჭანურ სიტყვაშიც: მოჭთი II 337₂₆... მოველი...

§ 6. ბგერათა კომპლექსებისათვის ჭანურში. ჭანურისათვის ნიშანდობლივია ისეთი კომპლექსები, რომლებშიაც **ყ**-იღებს მონაწილეობას:

ა) **ხმოვნის წინ ან ხმოვანთა შორის ყ**-ბგერა უცვლელად ინახება ხოფურს კილოკავში, ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში კი **ყ**-ბგერის ადგილს ასეთს კომპლექსებში **ყ** იჭერს ანდა **ფ**, ზოგჯერ **ყ** ურეფლექსოდ ქრება; მეტ წილად **ყ**-რეფლექსი ვიწურ-არქაბულს ახასიათებს, **ფ** || 0 (ნოლი) კი — ათინურს; ამისდა მიუხედავად ამ ორი კილოკავის ამ მხრივ გამიჯვნა ძნელია: ხშირია შემთხვევები პირუკუ რეფლექსითაც, ხშირია ერთნაირი რეფლექსებიც:

ხოფური:	ვიწურ-არქაბული:	ათინური:
ყ უ რ ძ ე ნ ი ყ უ რ ძ ე ნ ი	ყ უ რ ძ ე ნ ი	ყ უ რ ძ ე ნ ი (უ რ ძ ე ნ ი)
ყ ო მ უ რ ი ტყემალი	ყ ო მ უ რ ი	ყ ო მ ბ რ ი
ყ ი ნ ი ცივი; შდრ. ძირი:	ყ ი ნ ი	ყ ი ნ ი (ი ნ ი)
ყ ი ნ -ელი		
ყ ო ნ ა ყ ა ნ ა	ყ ო ნ ა	ყ ო ნ ა (ო ნ ა ო ნ ა)

ყუჭი ყური	ცუჭი	ცუჭი (უჭი)
[ყალი] ყელი	ცალი	ცალი
უყონუნ ჰყავს	უჟონუნ	უჟონუნ (უონუნ)
მაცომინუ მომწყურდა	მამომინუ (მაცომინუ)...	მამბინუ
ოყაზუ გათლა, — ხისა	ოცაზუ	ოდაზუ

ვიწურ-არქაბულ ტექსტებში გვაქვს: მიცონუნ II 257³² მყავდა, მიჟონუნ II 256³³ მყავს, მიონუნ II 259²², 256^{16, 17...} უყონუტ II 256³¹ ყავდა და უონუტუ II 256^{30...} მენდიონუ II 253³⁰ წაიყვანა და ქომობიცონი II 253³⁵ მოვიყვანე... დივუ II 260^{7...} გახდა, იქცა (ძვ. ქართ. „იყო“) და დიპუ II 258^{4...} დაუ II 256³³, 256¹⁴ გაუხდა, ექცა... ივენ II 258³⁶ იქცევა, ხდება...

ათინურ ტექსტებში ერთის მხრით გვხვდება: ცინი II 339¹⁵ სიცივე („ყინვა“) ცუჭი, ცალი II 343¹⁶ ყური, ყელი... ცილუჟ II 345¹⁰ კლავს... ცილი II 346⁵ ძვალი... მეორე მხრივ: მენდიონუ II 329³³ წაიყვანა, ქომოვიჟონი II 329^{6...} დიუ II 332⁵ იქცა, გახდა... დოჟუ II 332¹² ქნა, გააკეთა...

ბ) გ-ს წინ ყ ვიწურ-არქაბულში (ათინურშიაც) შეიძლება კ-დ იცვალოს:

ხოფური:	ვიწურ-არქაბული:	ათინური:
ყვილი ძვალი		ილი
მეყვაფერი მაწონი	მეჟაფერი მევა- ფერი	მუჟაფერი
ყვილუფს კლავს	ცილუმს მაგრამ:	ილუმს ილუჟ
ყვარი ყვავი	კვარი	კვარი
ყვალი ყველი	კვალი	კვალი
ყვა შუბლი	კვა	
ყვარელი ცხენი „დაკოდლი ცხენი“	კვარერი	ვარერი

გ) არც ერთს ჭანურს კილოკავში არ ძლებს **ტყ, წყ, ჰყ** კომპლექსები: ყ იცვლება კ-თი ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულში, ათინურში კი უბრალო მკვეთრებისა და მკვეთრი აფრიკატების შემდეგ კ-ც ვერ ძლებს და უკვალოდ იკარგება; ამ კომპლექსებში კ ათინურმა შეიძლება შეინარჩუნოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ წინა მკვეთრ აფრიკატს სპირანტი შეცვლის:

ხოფური:	ვიწურ-არქაბული:	ათინური:
წკარი წყალი	წკარი	წარი
[ჭყონი] ¹ მუხა	მჭკონი	მჭონი
მაწკუნენ ² მტკივა	მაწკუნენ	მაწუნენ
[მეჭკორდუ] ³ გაწყდა	მეჭკორდუ	მეჭორდუ
გომწკი ⁴ გავხენი	გომწკი	გომწი
ოწკედუ ⁵ ხედავდა, უყურებდა	ოწკედუ	ოწედუ
მებტკოჩი გავტყორცნე	მებტკოჩი	მებტოჩი
ტკები ტყავი	ტკები	ტები
მტკორი გარეული, „ტყიური“	მტკორი	მტორი
მწკუფი წყვლიადი	მწკუფი	მწუფი
ტკობაშა ⁶ საიდუმლოდ	ტკობაშა	ტობაშა
მწკირი რწყილი	მწკირი	მწირი
გოჭკონდუ ⁷ დაავიწყდა	გოჭკონდუ	გოჭონდუ
გდოჭკუ ⁸ დაიწყო	გდოჭკუ	გდოჭუ
[ლემჭკვა] ⁹ ნერწყვი	ლემჭკვა	ლემშკვა:

კ დარჩა, რაკი წინა ჭ-ს ადგილი შ-მ დაიკავა... ლემჭვა-ც არის: ფურთხი. ამავე გზით ათინურმა შეინარჩუნა კ ისეთ შემთხვევებში, როგორცაა ფშკომი (← პჭკომი) ვჭამე, ქოგდოშკორეს (← ქოგდოჭკორეს) დააჭრეს...

ათინური ვერ იტანს მკვეთრებისა და მკვეთრი აფრიკატების შემდეგ ყ-საგან მიღებულ კ-ს იმიტომ, რომ მკვეთრების შემდეგ საერთოდ ვერ იტანს კ-ს:

ვიწურ-არქაბული:	ათინური:
მაწკინდი	მაწინდი
მტკოი	მტუ
მტკეცი	მტეცი
	ბეჭედი, „საწინდავი“
	მტკაველი
	მეგრ. ტკეცი

შენიშვნა 1. პ-ს შემდეგ ყ კ-დ იქცევა, მაგრამ თუ პ-სა და ი-ს შორის მოყვა, იკარგება: პკოროფ (ხოფ.), პკორომ (ვიწ.-არქ.) — მიყვარს, „გყვარობ“, მაგრამ პილუფ (ხოფ.), პილუმ

¹ მეგრ. ჭყონი. ² მეგრ. მაწყუნენ(ნ). ³ მეგრ. მეჭყორდუ. ⁴ მეგრ. გომწყი. ⁵ მეგრ. ორწყედუ. ⁶ მეგრ. ტყობიშა. ⁷ მეგრ. გააჭყორდუ. ⁸ მეგრ. გიოჭყუ, ქიდიჭყუ. ⁹ მეგრ. ლემჭყვა.

(ვიწ.-არქ.), პილუმ (ათინ.) — ვკლავ; შდრ. მესამე პირის ფორმა: კლავს — ყვილუფს (ხოფ.), ყვილუმს (ვიწ.-არქ.) და ილუმს || ილუმ (ათინ.). აგრეთვე: დოყუ (ხოფ.). დოყუ || დოჟუ || დოუ (ვიწ.-არქ. და ათინ.) — ქნა, „ყო“, მაგრამ პირველ პირში: დობი ვქენი, „ყყავ“ — ხოფურშიაც, ვიწურ-არქაბულშიაცა და ათინურშიაც. ასევე კავშირებითს მეორეში: ყვას (ხოფ.). კვას || ვას (ვიწ.-არქ.), ვას (ათინ.), მაგრამ პირველ პირში სამსავე კილო-კავში გვექნება: მა პა || დოპა — ვქნა, „ყო“...

შენიშვნა 2. ხოფურში უცვლელად შემონახულა¹ ორიოდ შემთხვევა **ტყ**, **ჭყ** კომპლექსისა: ტყუბი ტყუბი, ჭყინტი იგივე „ჭყინტია“, ჭოჭყოფი „ჭონჭობი“, ჭინჭყვალა „შიგნელობა“, მუნჭყი „მაჩვი“, მეგრ. მუნჩქვი.

შენიშვნა 3. ზოგიერთი მკვლევარი (პროფ. გ. ახვლედიანი, პროფ. ვარ. თოფურია) გამოთქვამდენ მოსაზრებას, რომ კომპლექსებში **წყ**, **ჭყ**, **ტყ**... **ყ** ფონეტიკურად განვითარებული უნდა იყოს; ამ მოსაზრების სასარგებლოდ რიგი ფაქტები შეიძლება იქნეს მოყვანილი (ამ კომპლექსებში **ყ** ისევე უნდა იყოს განვითარებული, როგორც **ს** || **ქ** კომპლექსებში: **ცხ**, **ჩხ**; **ცქ**, **ჩქ**... და **კ** — კომპლექსებში **წკ**, **ტკ** — ძეწკვი ← ძეწვი: ჯაჭვი...); თუ ეს ასეა, ათინური მკვეთრთა კომპლექსების გამარტივებით წინანდელ მდგომარეობას „აღადგენს“; ოწედუ — ხედავდა, უყურებდა, სადაც ძირეულია - **წედ**; შდრ. სვანური ლი-წედ — ყურება, ხედავ; ალბათ ამავე ძირისაა ქართული „მწყემსი“ ← მწყესი (შდრ. სა-**მწყეს**-ო და მეგრ. **ჭყეში** — იმავე მნიშვნელობისა) თავდაპირველად „მაყურებელი“, „მეთვალყურე“...

ყოველ შემთხვევაში საგულისხმო ფაქტია, რომ: ა) სვანურში იშვიათია **წყ**, **ჭყ**, **ტყ**, **წკ**, **ტკ**... კომპლექსები და ბ) ქართულში უხვად არის **წყ**, **ჭყ**, **ტყ**, **წკ**, **ტკ**... კომპლექსის შემცველი ძირები, მაგრამ არ მოიპოება **ყწ**, **ყჭ**, **ყტ**, **კწ**, **კტ**... კომპლექსები (გურული „მოკტა“ და მსგავსი შემთხვევები — ასიმილაციის გზით თუ ხმოვნის ამოვარდნის შემდეგ — შექმნილი ჯგუფებისა მხედველობაში არ მიიღება).

¹ თუ ქართულის გავლენით არ არის გაჩენილი ეს მაგალითები ხოფურში.

§ 7. მეგრულის ბგერითი შედგენილობა ჭანურისასთან შეპირისპირებით. მეგრულის ბგერითი შედგენილობა ემთხვევა ჭანურისას, ოღონდ:

ა) მეგრულისათვის უცხოა **ჭ**, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ; სათანადო შემთხვევაში მეგრული ფ-ს ხმარობს: შდრ. ჭან. ნასესხები „ჭურნი“ და მეგ. „ფურნე“ (ფურნე); ანდა ჭან. ნასესხები „ჭიჭირი“ და მეგ. „ფირქი“ (ფიქრი)...

ბ) **ღ** მეგრულში ისე ხშირი არ არის, როგორც ჭანურში: მხოლოდ სენაკური კილოკავის მარტივლურ-ბანძური თქმა აძლევს მას გასაქანს — **ღ**-ს (ზოგჯერ **რ**-ს!) დასუსტების პროცესში ვიღებთ **ღ**-ს: დღა — დღაღეფი || დღაღეფი დღეები, სქუა — სქუაღეფი || სქუაღეფი შვილები, ჯიმა — ჯიმაღეფი || ჯიმაღეფი — ძმები... მეღე || მეღე გაღმა, მოღე || მოღე გამოღმა, წიწილა || წიწიღა წიწილი... მუ რე || მუ ღე? რა არის? რაა? ტეხირი || ტეხიღი მდ. ტეხური...¹

გ) **ც** ბგერა მეგრულშიაც **ყ**-ს ადგილს იჭერს ხმოვნების წინ, მაგრამ საკმაოდ ხშირია **ყ**-ს შენახვა ხმოვნის წინაც (ალბათ, ქართულის ზეგავლენით!): ციღირი ციღვა, ცინი ცინვა, ცანჭი აბრეშუმის ჭია, ცურძენი ყურძენი, ცომური ტყემალი (შდრ. ზემოთ § რა: ხოფ. ყომური); ცუღე სახლი (შდრ. ქართ. ძირი -ყუღ-: სა-ყუღ-ელი; ქვაყუღე ე. ი. ქვის სახლი) ცოროფა სიყვარული, მოცონაფა მოყვანა, ცოთამა სროლა, გაგღება რისამე, ციანს ყივის... და სხვ., მაგრამ: ყირტუა (არის ყირტუა-ც! — ყლაპვა); ყერწი კუნწი ხილისა, თოლი უყიყანს თვალეზი გამოკარკლული აქვს, საცოდავად იყურება, ყაყაბი ხის ფოსტლები, ყარული ყარაული, ყავარი ყავარი, ყურღელი კურღელი, ყორყელი ყელი, სასუნთქი მილი: ყორ-ყელი! და სხვ.

ვ-ს წინ მეგრულში ჩვეულებრივად **ც**-ს ვიღებთ, აქა-იქ **ყ**-ც არის: ცვანა ყანა; აქ **-ვა-ო-**საგანაა მიღებული; შდრ. ქართ. ყანა ჭან. ყონა || ცონა... ცვილუა (კვლა), ცვერე (ბრმა), ცვა (შუბლი; ცვაიჭარა „ბედი“, „ბედისწერა“, სიტყვა-სიტყვით: შუბლისწერა; უცვაიჭარე „უბედლო“, „უბედური“) — მეორე მხრივ: ყვარილი ყვერული, ყვინთელი ყვითელი, ყვარანი ყორანი... ჭანურისებური რეფლექსი (კ) უნდა გვქონდეს სიტყვაში კვარია (ყვავი) — შდრ. ხოფ. ყვარი, ვიწ.-არქ. კვარი (§ რ, ბ)... აგრეთვე: ტკუ-ტკუბირო „ტყუბ-ტყუბად“, ორივე ფეხით ერთად...

ყურადღებას იქცევს ერთი გარემოება: ხმოვნების წინ მეგრულში

¹ ამ გზით დაკარგული ჩანს რ სიტყვაში მაყია, რომელიც ფართოდ არის გავრცელებული სენაკურს კილოკავში; შდრ. ზუგ. მაჭირა, ჭან. მაჭურანი მეორე.

ჩვეულებრივად **ც** გვაქვს და არა **ყ**, ე. ი. მეგრული **ვიწურ-არქაბულს უდ-გას გვერდში** და **არა ხოფურს**: ხოფურში წარმოდგენილი ვითარება საერთოდ ზანურისათვის დამახასიათებელი არაა.

დ) ჭანურისაგან განსხვავებით მეგრულს გააჩნია **გ**, ნახევარხმოვანი, მიღებული **ი** და **უ**-ს (ზოგჯერ **ო**-ს) დასუსტებით: გ გ რ გ ნ ი ← გ ი რ ი ნ ი ვ ი რ ი, კ კ ნ ტ გ რ ი ← კ ი ნ ტ ი რ ი კ ი ტ რ ი, თ გ რ ი ← თ ი რ ი თ ო ვ ლ ი, ქ გ მ ო რ თ გ ← ქ ო მ ო რ თ უ მოვიდა, „ქვემოვიდა“ (შდრ. ჭან. ქ ო მ ო ხ - თ უ), დ ო ჭ ა რ გ ← დ ო ჭ ა რ უ დაწერა და სხვ.

ეს ბგერა საერთოდ მეგრულის დამახასიათებელი არაა, ის ზუგდიდურ-სამურზაყანულში გვაქვს; სენაკურ კილოკავთან შედარება და ჭანურის ჩვენება ცხადყოფს, რომ ეს **გ** მეორეული მოვლენაა, სრულ ხმოვანთა დასუსტებით მიღებული.

ე) მეგრულში თითქოს გრძელი ხმოვნებიც გვაქვს: ბ ა მ ბ ე (ბამბა), ნ ა თ ე ს ე (ნათესავი), ქ ა დ ო ლ უ (დაემართა), მაგრამ ამგვარს ხმოვნებს დაუდევრობა ახასიათებს, და საფუძვლიანად უნდა მივიჩნიოთ პროფ. ი. ყიფშიძის აზრი, „ნამდვილი გრძელი ხმოვნები მეგრულში არა გვხვდებაო“¹.

ამგვარად, **ბგერითი შედგენილობის მხრივ მეგრული არ განსხვავდება ჭანურისაგან**; ჭანურის ძნასესხები სიტყვების კუთვნილებათა; მეგრულის გ ერთ-ერთი კილოკავის კუთვნილებათა და მის მიხედვით ზუგდიდურ-სამურზაყანული სენაკურისაგანაც კი განსხვავდება, არა თუ ჭანური კილოკავებისაგან. ასეთივე კილოკაური ხასიათისაა ყ-ს რეფლექსები ჭანურში; ერთადერთი არსებითი სხვაობა იმაშია, რომ მკვეთრი აფრიკატების შემდეგ **ყ** არც ერთს ჭანურს კილოკავს არ გააჩნია, ჭანურისთვის მთლიანად უცხოა **წყ, ჭყ, ტყ** კომპლექსები მაშინ, როდესაც მეგრულში ამ კომპლექსებში **ყ** ყველგან დაცულია: **ეს არის ერთადერთი ძირითადი ფონეტიკური მოვლენა**, ჭანურ კილოს რომ მეგრული კილოსაგან განასხვავებს.

§ 8. ბგერათა ცვლისათვის ჭანურში. ა) პირველ ყოვლისა აღსანიშნავია **რ**-ს დასუსტება-დაკარგვა; ეს ხდება ხმოვნებს შორის და **ხ**-თანხმოვნის წინ; პროცესი გავრცელებულია ხოფურში და ვიწურ-არქაბულში, ამ უკანასკნელიდან უპირატესად არქაბულში; მოვლენის გავრცელების კერას ხოფური უნდა წარმოადგენდეს. ყველაზე ხშირია ქალებისა და ბავშვების მეტყველებაში. მაგალითები:

¹ იხ. Граммат. мингр. яз. § 5 b, c, გვ. 10.

მანძაგეე ხოფ.	← მანძაგერე	მეზობელი;
ოხოი	← ოხორი	სახლი;
ბეე	← ბერე	ბავშვი;
ჯოლოი ხოფ.	← ჯოლორი	ძალი;
გიინი ხოფ.	← გირინი	ვირი;
ქოძიუ	← ქოძირუ	ნახა;
დოღუუ	← დოღურუ	მოკვდა;
ნიხიუ	← ნიხირუ	მოიპარა;
ქოღინჯიუ	← ქოღინჯირუ	დაიძინა;
უწვეენ ხოფ.	← უწვეენ	უთქვამს;
უწვეეტუ ხოფ.	← უწვეერეტუ	ეთქვა;
ონჯლოე	← ონჯლორე	სირცხვილი;
მაჟუანი	← მაჟურანი	მეორე;
გუი	← გური	გული
მგეი	← მგერი	მგელი

უცხო ენებიდან შემოსული სიტყვები კარგავენ **-რ**-ს:

მუსაჭიი	← მუსაჭირი	სტუმარი; შემოსულია თურქულით
დეი	← დერი	ადგილი; ნასესხებია თურქულიდან
გეი	← გერი	უკან; თურქ.
დუბააჯი	← დუბარაჯი	ეშმაკი, თაღლითი, გაიძვერა; თურქ.

რ-ს დასუსტებისას გარდამავალ საფეხურად **დ**- შეიძლება მივიღოთ; რენ → დენ I, 8 (სხვა მაგალითები იხ. ზემოთ § 5, გვ. 13).

მომდევნო ი-სთან ეს **-დ**, რა თქმა უნდა, გაუჩინარდება; გდარი → [გდადი →] გდაი პური, საჭმელი; დერი → [დედი →] დეი ადგილი; მქირი → [მქიდი →] მქიი ფქვილი; მგერი → [მგედი →] მგეი მგელი; ნოსერ → [ნოსედი →] ნოსეი გონიერი, ჭკვიანი...

ზოგჯერ აღნიშვნა ჭირს, ისეთია გარდამავალი მდგომარეობა: არც **რ**-ა, მაგრამ სულ არაფერი, მაინც არ ითქმის; „ჭანური ტქსტების“ I ნაკვეთში ასეთ შემთხვევაში ფრჩხილებში ჩასმული **-რ**-ს ხმარება გვინდოდა, მაგრამ შემთხვევათა სიმრავლის გამო ეს არ მოხერხდა,¹ ამიტომ მეტ წილ შემთხვევაში **-რ**-ს დატოვებთ, თუ კი მისი არსებობა ოდნავ მაინც იგრძნობოდა; **რ**-ს ხმარებაში მამაკაცების მეტყველებაში ერთგვარ რყევას აქვს

¹ ზოგიერთ პარაგრაფებში რ-ც (შავი!) კია გამოყენებული სუსტი რ-სთვის; იხ. მაგალ. I 407_{19,21,29}.

ადგილი: ერთი და იგივე პირი ხან ხმარობს მას, ხან — არა; თუ თავის ლაპარაკს თვალყურს ადევნებს, ცდილობს იხმაროს; სარფელ ალი აბდულ ოღლისაგან ჩემ მიერ ჩაწერილი ტექსტები საუკეთესო მაჩვენებელია იმისა, რომ შეგნებული ცდაც, — ალი აბდულ-ოღლი ცდილობდა **-რ-** არ დაეჩრდილა გამოთქმისას, — სათანადო შედეგს არ იძლევა, **-რ-**ს დასუსტების პროცესი ძლიერ არის გამოხატული.

ალი აბდულ-ოღლის თქმით ჩაწერილს პატარა ამბავში „ხოჯა ადანაშა იღუ“ I 3 ხუთმეტრიოდე სიტყვაში გვაქვს **-რ-** ხმოვნებს შორის, — **-რ-** ყველგან არის დაცული, მაგრამ ამბავში „ხოჯაქ ქონაგნუ“ I 1 ხმოვნებს შორის **-რ-**ს შენახვის 22 შემთხვევაზე მოდის **-რ-**ს დაკარგვის 16 შემთხვევა: **-რ-**ს დაკარგვას მთქმელი შეგნებულად გაუბრბოდა, მაგრამ მოზრდილი ამბის თხრობისას უფრო ძნელი აღმოჩნდა ამ ფონეტიკური მომენტისათვის თვალყურის დევნება, და უ**რ**აეო ფორმებიც მოხშირდა.

ერთი მხრივ გვაქვს: მეოჭკირათ I 395₅, მეგოჭკირათ I 395₁₂ დაგვლათ, ქანოჭკირუ I 395₁₇ ნოჭკირუ I 395₂₂ დაკლა, მეჭკირუში I 395₂₇ დაკვლისა, ნოჭკირაბტეენან I 395_{6,7} თურმე კლავდენ, ქოკოლაბტერენან I 395₈ ერთად დაყრიდენ ხოლმე, ზოპონტერენან I 395₉ თურმე ლაპარაკობდენ, დისალეტერენ I 395₉ თურმე გაცოცხლდებოდა, უწვეერენ I 395₁₂ უთქვამს, რენ I 395₁₂ არის, დერის I 395₂₄ ადგილას, ეგერენა I 395₂₂ თუკი, იძირუ I 395₂₇ ინახა, ნახულიქნა, ნახეს, ჩარე I 395₂₄ წამალი, საშუალება, დუბარა I 396₁, ცბიერება, ეშმაკობა, ვა მაძირუ I 396₁ ვერ ვნახე, ამბარი I 396_{6,14} ამბავი, ირი I 396₁₅ ყოველი, ბარე I 396₂₂ ბარემ.

მეორე მხრივ, დგას უ**რ**აეო ფორმათა წყება: უყოუნტეენ ← უყოუნტერენ I 395₆ თურმე ჰყავდა, ნოჭკირაბტეენან I 395_{6,7} თურმე კლავდენ (ცხვარს), იქიფტეენ I 395_{8,10} თურმე შგრებოდა, „იქმოლა“, დიყვეტეენ I 395₁₀ გახდებოდა ხოლმე, იგზალეენ I 395₁₁ წასულა (ყველგან უნდა ყოფილიყო **-ერენან**, **-ერენ**), ხოჯა'სთეი I 395₁₃ ხოჯასავით, ქოთუმე'სთეი I 396₁₈ ქათამსავით, ენთეფე'სთეი I 396₁₉ იმათსავით (ყველგან **-სთერი** უნდა გვქონოდა), გაშქუინენან ← განაშქუინენან I 395_{14,15} გეშინიათ, მეჭკიუს I 395₁₈ დაკვლას, დაკვლაში, (შდრ. ზევით ეგევე ძირი რ-ეთი!) დეის I 395₂₃ ადგილას (შდრ. დერის — ზემოთ), მჩხუი ← მჩხური I 395₂₄ ცხვარი, მაყუანი ← მაყურანი I 395₂₅ მეორე, ქოძიუ ← ქოძირუ I 395₂₅ ნახა, მუენ ← მუ რენ I 395₂₆ რა არის...

-რ-ს დასუსტება-დაკარგვას **-ს-**ს წინ **-ს-**სთან ასიმილაცია უნდა უძლოდეს წინ:

ჩუმერს' → ჩუმესს II 278₄, 274₆ → ჩუმეს უყურებს, უცდის

იწკერს → იწკესს → იწკესს იხედება
 იმხორს → იმხოსს → იმხოსს ჭამს
 იბგარს → იბგასს II 328_{31, 32}, 329₇ ტირის
 დოგაჭირს → დოგაჭისს II 325₂₃ დაგჭირდება
 ამოშქუმერს → ამოშქუმესს → ამოშქუმესს II 325₂₃ ამო-
 უშვებს

მენდოჩქუმერს → მენდოჩქუმესს II 270₆ → მენდოჩ-
 ქუმესს გაგზავნის

ნოკირს → ნოკისს I 404₁₂ აბია, დაბმულია.

რ-ს დასუსტება-დაკარგვის გამო ჭანურის სათანადო კილოკავები ისეთსავე აკუსტიკურ შთაბეჭდილებას ტოვებენ, როგორც მარტივლურ-ბანძურის მოსმენისას რჩება: თუ მარტივლურ-ბანძურში **ლ** სუსტდება, ჭანურში — **რ**, ოღონდ **რ**-ს დასუსტების პროცესი უფრო ინტენსიურია, ვინემ **ლ**-ს დასუსტებისა მეგრულში, და პროცესის გავრცელების არეც შეუდარებელია დიდია: ამ მოვლენას ააშკარავენ მეტ-ნაკლებად ხოფური მთლიანად და ვიწურ-არქაბულიცა და ათინურიც, რამდენადაც სათანადო ტექსტები გაგვაჩნია¹.

შენიშვნა.

აღსანიშნავია ხმოვნებს შორის მოქცეული **ლ**-ს დასუსტების რამდენიმე მაგალითი ხოფურში: ქრაეფე ← ქრალეფე (რქები), ყაეფე ← ყალეფე (ტოტები, შტოები), ჯაეფე ← ჯალეფე (ხეები); მაგალითები ჩვენ მიერაა ჩაწერილი; რომ აქ **ლ** უნდა ყოფილიყო, ამას გვაფიქრებინებს, ჯერ ერთი, სხვა კილოკავთა **ლ**-იანი ფორმები (ჯალეფე, ქრალეფე...), და, მეორეცა და, მრავლობითობის მაწარმოებელი **-ეფ** : ა-ზე დაბოლოებული ფუძე მრავლობითში **-ეფ** სუფიქსს კი არ დაირთავდა, არამედ **-ფ**-ს; **-ეფ** თანხმოვნით დაბოლოებულ ფუძეს გულისხმობს (იხ. ქვემოთ § 10).

ბ) **ვ** ხოფურში სუსტდება და იკარგება ხმოვნებს შორის; სახელობრ: **ოვუ** → **ოუ**; **ევუ** → **ეუ**; **ოვი** → **ოი**, **ევი** → **ეი**; **ოვო** → **ოო**; **ოვა** → **ოა**; აღსანიშნავია, რომ **ვ**-ს დაკარგვის შემდეგ დარჩენილი ხმოვნები ასიმილაციას არ განიცდიან, სხვა შემთხვევაში კი ამგვარ ხმოვანთა ასიმილაცია ნორმალური მოვლენაა ხოფურისათვის; შეიძლება ეს იმიტომ

¹ საკვირველია, რომ აკად. ნ. მარს არა აქვს აღნიშნული **რ**-ს დასუსტება; არც პროფ. ი. ყიფშიძის „დამატებითი ცნობები“ გვეუბნება რამეს ამის შესახებ, თუმცა ტექსტებში რამდენიმე ადგილასაა **რ** კვადრატულ ფრჩხილებში (იხ. გვ. 18, 14); ტექსტი არქაბულია.

ხდებოდა, რომ ყველა ზემოხსენებულ კომპლექსებში **გ** სუბიექტური პრეფიქსია პირველი პირისა და, თუ ასიმილაცია მოხდებოდა, პირველისა და მეორე პირის ფორმა ერთმანეთს დაემსგავსებოდა; მაგალითად: მოვულურ მოვდივარ → მოულურ; მოულურ შენ მოდიხარ → მულურ; თუ პირველი პირის ფორმაში **გ**-ს დაკარგვის შემდეგ ასიმილაციას ექნებოდა ადგილი, უნდა მიგველო მულურ ე. ი. იგივე, რაც გვაქვს მეორე პირში; ასევე: ევულურ → ეულურ მე ავდივარ; ეულურ → ეულურ შენ ადიხარ... როგორც არ უნდა იყოს, **გ**-ს გაუჩინარება ზემოხსენებულს კომპლექსებში ისევე გავრცელებულია ხოფურში, როგორც **რ**-ს დასუსტება-დაკარგვა.

გ-ის დაკარგვის ზოგიერთი შემთხვევა (**ოვი** → **ოი**) მოგვაგონებს ანალოგიურ მოვლენას ქართულ კილოებში, სახელდობრ, კახურში, ინგილოურში, ფერეიდნულში... კახური: მე მოიტანე, მოიყვანე... ის მოიდა (აქ ფუძისეული **-გ**-იკარგება იმავე კომპლექსში).

გ) ხოფურისათვის დამახასიათებელია ჭანური **უ || ო**-ს შენაცვლება **ი**-თ: ქომოლი ვაჟკაცი → ქომოლი... ნუსა რძალი, არაბ. → ნისა... ტუბუ თბილი → ტიბუ... ჩქუ, ჩქუნ ჩვენ, ჩვენი → ჩქინ, ჩქინი... დოფსკუდი დავრჩი → დოფსკიდი... დობოსკურინი დავაშრე, გავაქრე → მე(ვ)ოსკირინი...

ტიბუ, ჩქი, ჩქინი, დოფსქიდი, დოვოსქირე... მეგრულშიაც **ი**-თ არის წარმოდგენილი: **უ** → **ი** ზანური ენის სინამდვილეში არა მარტო ჭანურის ხოფურ კილოკავს ახასიათებს, არამედ მეგრულს მთლიანად, მის ორივე კილოკავს; მართალია ყველგან, სადაც ხოფურს **ი** აქვს, მეგრულში **ი** არ არის: მეგრულში გვაქვს ნოსა, ქომოლი, მიჩქუნ... და არა: ნისა, ქომოლი, მიჩქინ,¹ მაგრამ არა ერთია ისეთი მაგალითი, როცა ხოფურს **უ** შეუნარჩუნებია, მეგრულში კი ამ **უ**-ს ადგილას **ი**-ა: ჯიმა ძმა — ჭან. ჯუმა (ყველა კილოკავში)... ქური ქორი → ქირი (მეგრ.).

მეგრულში **უ** → **ი** ფართო გასაქანი უნდა ჰქონოდა; ტეხირი → ტეხური, ყირი (შდრ. ჭან. ყური), ჯიმა (შდრ. ჭან. ჯუმა), გირინი (შდრ. ჭან. გურუნი) ამას მოწმობენ...

დ) სუბიექტური პრეფიქსი პირველი პირისა **გ**-ხმოვნების წინ **ბ**-ს სახით არის წარმოდგენილი ვიწურ-არქაბულში, ალბათ თანხმოვნების წინ ხშირად ხმარებული **ბ**-ს ზეგავლენით: მა გორე — მა ბორე მე ვარ — ვიწ.-არქ.; მა გიდი — მა ბიდი მე წავედი...

¹ ჩემი სოფლის ერთ ოჯახში გამიგონია „მიჩქინ“: საინტერესო ინდივიდუალური თავისებურება — მეგრულში ამ სიტყვას უ- აქვს: მიჩქუნ(ნ) — ვიცი.

ცვლა მხოლოდ ამ მორფოლოგიურ ოდენობას ეხება და ამიტომაც ვ-ბგერის ბ-დ ცვლაზე ვიწურ-არქაბულში ლაპარაკი არ შეიძლება.

ე) ვიწურში ხშირად გვაქვს -**ომ**, -**ორ** სუფიქსები, პირველი აწმყოს ფუძის საწარმოებლად, მეორე — ნაწარმოებ სახელებში, ატრიბუტივებში: იქ**ომ**ს იქმს, ძირ**ომ**ს ხედავს... ვიწორი ბორე ვიწელი ვარ... არქაბულში ამათი ადგილი უჭირავს -**უმ**-, -**ურ**- სუფიქსებს: იქ**უმ**ს იქმს, ძირ**უმ**ს ხედავს... ფილაგეთური ბორე ფილაგეთელი ვარ. ეჭვს გარეშეა, -**ომ**, -**ორ**-ისაგან არის მიღებული -**უმ**, -**ურ** (პირველს შემთხვევაში მ-ს ზეგავლენით). უფრო ძველი -**ომ**, -**ორ** ქართული -**ამ**, -**არ**- სუფიქსების კანონზომიერი შესატყვისია (შდრ. მთიულური: იქამს და ვიწური: იქომს...); არქაბეში სადაურობის მაწარმოებელ სახელებს ხშირად აქვთ პარალელური ფორმები: ფილაგეთური ძირითადია, მაგრამ შეიძლება „ფილაგეთორი“-ცო; ასევე: „ჭარმათელი“ იქნება „ჭარმათური“ || „ჭარმათორი“; „ოტალახე“-ს მკვიდრზე ითქმის ოტალახური || ოტალახორი; უჩინმალელი იქნება უჩინმალური || უჩინმალორი-ცო; კუცუფეთელი — კუცუფეთორი უპირატესად, კუცუფეთური-ც შეიძლება; მაგრამ ლომე-ს მკვიდრზე ვიტყვით, ლომური (ლომორი — არა!); პაპილათელი კი, პირიქით, იქნება მხოლოდ პაპილათორი-ო...

ს. ფაჩანთის (აბხაზეთში) მცხოვრებ არქაბელთა მიერ მოწოდებული ცნობები (იხ. ზემოთ) ყოველ შემთხვევაში იმის მაჩვენებელია, რომ ნაწარმოებ სახელებში, ატრიბუტივებში -**ორ**- სუფიქსი არქაბულშიაც იხმარება, **ორ** → **ურ** პროცესი დამთავრებული არ არის; აწმყოს საწარმოებელი -**ომ** სუფიქსი -**უმ**-ად არის ქცეული მთელს არქაბულში; ეს გასაგებიცაა: ამ პროცესს აჩქარებდა მ-ს გავლენა წინა **ო**-ზე.

ზემოხსენებულის მიხედვით საერთოდ ვიწურ **ო**-ს არქაბულში უ-დ ქცევაზე ლაპარაკი, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება. პროცესის ლოკალიზაცია აფიქსებში ფაქტია.

ვ) ათინური კილოკავის ერთ-ერთ თქმას ახასიათებს უკანაენისმიერთა პალატალიზაცია ვიდრე სრულ გააფრიკატებამდის; მომდევნო ე და ი-ს ზეგავლენით გ იქცევა ჯ-დ, კ — ჭ-დ, ქ — ჩ-დ:

გ → **ჯ** გ ხარი: ჯ(დ)არი: ჯარი ზამანის მეჭთარე, II 337¹⁵ სადილობას მივალ, „საჭმლის დროს მივალ“.

ბაგენი: ბაჯენი: სასიმინდე: ბაჯენი ქოჯებობლი II 349¹⁵ სასიმინდეში ჩავყარე.

გენდლანი: ჯენდლანი: II 344³³ ზეგ: ჯენდლანი ვამემალას-ნა II 337¹⁷ თუ ზეგ ვერ მივიდე...

გენი: ჯენი II 347³¹ ხბო: ფუჯიში ნჯენი ონ II 342^{6,7} ძროხისა ხბოა.

დობგიბარ: დობჯიბარ II 347₂₀ მოვხარშავ.

გეფთი: ჯეფთი II 343₂₃ ჩავედი.

ვა გევოლამ: ვა ჯევოლამ II 324₈ არ ჩამოვეარდები.

ქოგდოჯინეს: ქოჯდოჯინეს II 324₂₂ დააწვინეს.

ბერგი: ბერჯი თოხი: ოკახხე ბერჯი ქეფჯოფი II 338₇ მერე თოხი ავიდე.

გევოჭარე: ჯევოჭარე დავიწყებ: დორგუმუ ჯევოჭარე II 338₁₆ რგვას დავიწყებ.

გდობუნ: ჯდობუნ: ლემშის თუთუნის თოჭი ჯდობუნ II 340₇ ნემსში თაბაქოს (ასაცმელი) თოკია გაყრილი („აბია“).

გერი: ჯერი უკან: ჯერი ვა გობიქთი II 345₂₂ უკან არ დავბრუნდი.

გ-ს ჯ-დ ქვევისას გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენს **გ'** (გაბალატებული **გ**); ხშირად ისმოდა ის ართაშენელ მუსა გულაბეროლის მეტყველებაში (ს. თხირნალიდან, აჭარ.), არა იშვიათად იყო ტალვათელი ალი კანთარ-ოღლისთანაც; შდრ.: ქოგევოჭი II 339₆ და: ქოგდევოჭი II 339₂ დავიწყე, გდევოჭარე II 338₃₃ დავიწყებ. ცინი გდოლას-ის II ჯოლას-ის II 339_{15,25} სიცივე რომ მოხვდეს... დაშილი ქოგდებდგი II ქოჯებდგი II 339₂₈ ყუთი დავდგი... არაბას ქოგდევობლით II ქოჯევობლით II 339₃₇ ურემზე დავყარეთ...

კ → ჯ თოკი: თოჭი თოკი: ვორსი დიას-ნა, ბინ ბეშ დუზ თოჭი დომადასერე II 339₁₂ კარგი თუ იქნა, ათას ხუთასი თოკი (თამბაქო) მომივა; ყუროში თოჭი დიგუ II 339₈ ორასი თოკი იყო.

კიბირი: ჯიბრი II 346_{15,16} კბილი.

ლაკი: ლაჭი II 346₃₀, 347₃ ძაღლი, „ლეკვი“.

მკდაფუ: მჭაფუ II 348₃₂ ტურა.

მუსტაკი: მუსტაჭი უღვაში: მორდერი მუსტაჭი ბადის უღუნ II 337₂₂ დიდი უღვაში მოხუცს აქვს.

ქ → ჩ ქდოი: ჩოი II ჩდოი სოფელი, თურქ.

ბელქი: ბეჩი II 337₃₆ ეგების, თურქ.

გიწვა-ქი: გიწვა-ჩი გითხრა, რომ; -ქი თურქ.

ქითაბი: ჩითაბი II 348₃₁ წიგნი, არაბ., თურქ. გზით. ალედქუმ სელამ; ალედჩუმ სელამ II 333₁₆ გამარჯობა, „მშვიდობა თქვენდა!“.

ქდოქი: ჩდოქი II 340₅ ძირი, თურქ.

ქენარი || ქინარი: ჩინარი II 337₁₉.

დუქდანე: დუჩდანე: დუჩდანე ვარ ონ II 342₅ დუქანი
არ არის.

უკანანისმიერთა აფრიკატიზაცია შენიშნა აკად. ნ. მარმა ს. ბულეფის მეტყველებაში; ჩვენი ტექსტებით ეს მოვლენა დადასტურებულია ართაშენელისა და ტალვათელის მეტყველებაში (აგრეთვე ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილ „ათინურ“ ტექსტებშიც).

ზ) ათინურში ალაგ-ალაგ **ჟ**-ს ენაცვლება **ჭ**; ართაშენელ მუსა გულაბერ-ოღლის მეტყველებაში ამის ნიმუშებია:

ჭურ: (ჟურ : ორი), ვიტოჯურ (ვიტოჟურ : თორმეტი), ჟურენეჩ (ჟურუნეჩ : ორმოცი), მჯა II 343₂₀ (მჟალვა : რძე) 342₆; მჯორა (მჟორა : მზე); მჯვაბუ II 343₂₁ (მჟვაბუ : ბაყაყი); ჟეზჯირი II 343₂₂ (გეზჟირი : ავხოცე, მოვშალე); ლობჯა II 345₇ (ლობჯა : ლობიო).

უკანასკნელი მაგალითი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ აქ დ-ს ადგილს იჭერს **ჭ**; **ძ**, ცხადია, ჯერ **ჟ**-დ უნდა ქცეულიყო, **ჟ** კი **ჭ**-დ... ათინურში დღემდის შენახულა დოხო — სახელი მაშინ, როდესაც ვიწურ-არქაბულსა და ხოფურში ჯოხო გვაქვს; უეჭველია ჯოხო ისევე მიღებული დოხო-საგან, როგორც ზემოხსენებული ლობჯა ლობჯა-საგან. შუა საფეხური ჟოხო არ შენახულა, უკეთ რომ ვთქვათ, დადასტურებული ჯერ-ჯერობით არაა. საინტერესოა, რომ ათინურში სახელი დოხო დარჩა, მაგრამ ზმნა ჯოხო-ს იძლევა: დოხო შქიმი..., მაგრამ მჯოხოხონს... მქვია.

შენიშვნა. დ-ს **ჟ**-დ ქცევის პროცესი ჭანურისა და მეგრულისათვის, ე. ი. მთელი ზანურისათვისაც არ უნდა ყოფილიყო უცხო: ჭან. ჟური, მეგრ. ჟირი, დორი-საგანაა მიღებული (სვანურში დორი-ა ახლაც).

დ-ს **ჟ**-დ ქცევის საინტერესო მაგალითი გვაქვს არქაბელის მიერ ნახმარ ფორმებში: მედოჩუ || მეჟოჩუ: ოხორჯა იბგარუ დო მედოჩუ II 257₃₉ ქალმა იტირა და დაწყევლა; იბგარუ დო ხოლო მედოჩუ ოხორჯაქ II 258₃ იტირა და კიდევ დაწყევდა ქალმა; ჰე-თი მეჟოჩუ დო ქდორი დივოდორტუნ II 258₂₃ ესეც დაწყევლა და ბრმა გამხდარიყო... დოჰემუქ მედომჩუ, მეჟომჩუ II 259₁₀ და მან დამწყევლა... მედომჩუ, მეჟომჩუ II 259₂₆, მეჟომჩუ II 260₁... მთქმელმა ორჯერ იხმარა ჯერ დ-ანი ფორმა და იქვე გაასწორა, ჟ-ანი იხმარა, მაგრამ დ-ანი ფორმა მაინც

რამდენჯერმე წაცდა; ცხადია, აქ **ე** გადადის **ჟ**-დ.

მეოხუ სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს გადასცა (შდრ. გამო-
თქმა „ხატზე გადასცა“, მეგრ. ხატის გინოჩუ).

ჟ ბგერა ქართულშია და ჭანურ-მეგრულშია იშვიათია; შეიძლება იგი მეორეული ხასიათისა იყოს იმ შემთხვევაშიც, როცა ნასესხები არ არის.

თ) ართაშენელის თქმით ჩაწერილ მასალებში დემონსტრაციულად იჩენს თავს **ს**-ს დასუსტება და **ე**-დ ქცევა სიტყვის ბოლოს თანხმოვნების შემდეგაცა და ხმოვნების შემდეგაც; თანხმოვანი **ე**-ს წინ იკარგვის: შეიძლება **ს** უკვალოდაც გაქრეს:

ს თანხმოვნის შემდეგ:

კოჩი წარი შუე (= შუმს) II 343^{17,18} კაცი წყალს სვამს...

დემირი დემირჯი იქუე, საფანი უსთა იქუე (= იქუმს)

II 344^{9,10} რკინას მჭედელი აკეთებს, სახნისს ოსტატი აკეთებს...

ჯა ფავრი ქონჩაე (= ქონჩანს... ჯას) II 346⁸ ხეს ფოთოლი ასხია...

ქორმე მაქვალი დოსქუე (= დოსქუმს) II 348^{9,10} ქათამი კვერცხს დებს...

ჰუე მჭიმა მჭიე (= მჭიმს) II 348¹⁰ ახლა წვიმა წვიმს;

ქორმე კოხნუე (= კოხნუმს) II 348³⁰ „ქათამი“ კრუხუნებს.

ჰიმუ დიშქა კვათუე (= კვათუმს) II 348¹⁹ ის შეშას ჭრის...
მა... ბკვათუმ, სი კვათუმ, ჰიმუ კვათუმ II 348^{18,19}... ჰიმუ
ვა იმხოე (= იმხორს) II 348¹⁸ ის არ ჭამს...

მა ვა პკორეცხუმ, სი ვა კორეცხუმ, ჰემუ ვა კორეცხუმ II 348¹⁷ (= კორეცხუმს) მე ვთვლი, შენ თვლი, ის არ თვლის...

ცხენი ხირხინაე (= ხირხინამს), ფუჯი მლორაე (= მლორამს),
შურონი პეტელაე (= პეტელამს), ეშელი მლორაე (= მლორამს),
ლაჭი ლალოე (= ლალომს), კატუ კრიაე (= კრიამს) II 348⁴ ცხენი
ჭიხვინებს, ძროხა ბლავის, თხა კიკინებს, ვირი „ყვირის“, ძალი ყეფს,
კატა კნავის...

სავსებით შესაძლებელია, ზემოხსენებულსა და მსგავს შემთხვევებში
ჯერ წინა თანხმოვანი იკარგებოდეს და შემდეგ სუსტდებოდეს **ს** -**ე**-დ, ე. ი.
ს — **ე**-დ იქცეოდეს **ხმოვნის** და **არა თანხმოვნის** შემდეგ; თუ ჩვენ მაინც
ვლაპარაკობთ „თანხმოვნის შემდეგ **ს**-ს დასუსტებაზე“, მხედველობაში
გვაქვს ის კომპლექსი, რომელიც პროცესისათვისაა ამოსავალი.

ს-ს დასუსტება სიტყვის ბოლოს სმოვნების შემდეგ:

...ჰინი ოხორი დოწოფხე (= დოწოფხეს) II 340₃₂, 341₁ მათ სახლი გააკეთეს... ...კოჩეფე წარი უშეტე, ოშვე (= უშეტეს, ოშვეს) II 343_{18,19} კაცები წყალს სვამდენ... დალიეს; ვარ აჩოდინე (= აჩოდინეს) ვერ დაცალეს; ოტი ფუჯი მო ამიტა (= ამიტას) II 349₂ რომ ძროხა არ შემოდოდეს; დონეი ქომოლვოხუნე (= დონეს, ქომოლვოხუნეს) II 350₂₀ წაიყვანეს, ჩასვეს... ქოჯემჩე (= ქოჯემჩეს) II 350₃₃ დამკრეს... ჭუვალი მჩუერი ქოდოლობოზდი (= ჭუვალის) II 349_{18,19} ტომარაში¹ ფქვილი ჩავყარე... ტაპილი ჯურ თოჭი ქულუნ (= ტაპილის) II 344₅ ტაბიკს ორი თოკი აქეს; შქიმი დემირი დემირჯი ვოხენაფი (= დემირჯის) II 344₁₀ ჩემი „რკინა“ მჭედელს გააკეთებინე; გოწო კიში დიდი ცინი ტუ (= კიშის) შარშან ზამთარში დიდი სიცივე იყო... ჰიმუ ჯუმა ქუნუნ (= ჰიმუს) იმას ძმა ჰყავს... ჰინი ჯუმა ქუნუნან (= ჰინის) იმათ ძმა ჰყავთ... ...ჰიმუ ბუწუმელთ ტაპილი (= ჰიმუს) II 344₄ იმას ვეტყვით ტაბიკს... ...მა თხირნალი ფხერ (= თხირნალის) II 344₉ მე თხირნალში ვსახლობ, — სიტყვა-სიტყვით: „გზივარ“... მახო-თი ქონან ლაზეფე (= მახოს-თი) II 345₈ მახოშიც არიან ლაზები... ჰუა (= ჰუს) ჰუა ქოგეგოჭათ ჰანიში დოხოფე II 346₃₁ ახლა დავიწყოთ ამათი სახელები.

რაკი სიტყვის ბოლოში **ს** სუსტდება, დაზარალდა სუბიექტური სუფიქსი მესამე პირისა **-ს** და მიცემითი ბრუნვის დაბოლოება **-ს**; ამ მხრივ ართაშენულში ხდება ის, რასაც გარე-კახურიდან და განსაკუთრებით ქიზიყურიდან ვიცნობთ: გააკეთე, მოვიდე, თქვე... „გაკეთეს, მოვიდეს, თქვეს“-ის ნაცვლად; ძმა, გზა, ხე... „ძმას, გზას, ხეს“-ის მაგიერ გარე-კახეთში აქა-იქ ისმის, ქიზიყში ჩვეულებრივია².

ი) ელიზიის მაგალითებს იძლევა ათინური კილოკავი; როცა წინა სიტყვის ბოლოკიდური ხმოვანია და მომდევნო სიტყვის თავკიდურიც ხმოვანი, იკარგება მომდევნო სიტყვის თავკიდური ხმოვანი:

თუთუმი უქიმი ხომულა'ნუ II 339₂₉ ჩემი თამბაქო ხმელია; უნდა ყოფილიყო: ხომულა ონუ ხმელი არის; დაიკარგა ონუ-სიტყვის თავკიდური **-ო**... ჰეა-თი ვროსი კოჩი'ნ II 340₂₈ ისიც კარგი კაცია: კოჩი'ნ ← კოჩი ონ(უ)... ბითთუმ გური პიჯი'ნ, დოლოხე გური'ნ II 346₆ ერთად გულმკერდია, შიგნით გულია: პიჯი'ნ ← პიჯი

¹ ჭანურში ისევე, როგორც მეგრულში, ლოკატივის მნიშვნელობით უთანდებულო მიცემითი იხმარება.

² იხ. „გარე-კახეთი დიალექტოლოგიურად“, არილი 1925 ტფილ. გვ. 68.

ონ; გური'ნ ← გური ონ... ჰამ დღალეფეს მჭიმა'ნუ II 338^{9,10} ამ დღეებში წვიმაა...

კ) ჭანურს ტექსტებში ხშირად შევხვდებით ორი ერთნაირი თანხმოვნის შემცველ კომპლექსებს: ეშედი, ილა... ასეთი სიტყვები ყველგან ნასესხებია; თვით ჭანურს სიტყვებში ძირეულ ნაწილში ორი ერთნაირი თანხმოვანის ჯგუფი ისევე არა გვხვდება, როგორც ქართულში და სხვა ქართველურს ენებში.

ლ) ხმოვანთა ასიმილაციის პროცესებს თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს ფონეტიკურ პროცესებს შორის; ყველაზე უფრო ეს იგრძნობა ზმნაში — პრევერბისეული ხმოვნის ფუძისეულ ხმოვანთან შეხვედრისას; ასიმილაცია ისევე, როგორც სხვა ქართველურს ენებში, რეგრესიულია.

პრევერბისეული ხმოვანი შეიძლება სრულად დაემსგავსოს ფუძისეულ ხმოვანს (სრული ასიმილაცია!), ანდა შეიძლება დამსგავსება არ იყოს სრული (ნაწილობრივი ასიმილაცია!). პირველს შემთხვევაში ორი ერთნაირი ხმოვნის ადგილას ერთი გვჩვენდება, მაგალითად: **ლ + ი = ი ი = ი**; ეს **ი** არ არის გრძელი; ამიტომ შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ერთი ხმოვანი (**ი**) მივიღეთ არა ასიმილაციის შედეგად, არამედ წინა ხმოვნის (**ლ-ს**) დაკარგვის გამო; მაგრამ ასეთი დასკვნის საწინააღმდეგოდ ლაპარაკობს, ჯერ ერთი, ნაწილობრივი ასიმილაციის ფაქტები და, მეორეცაადა, ის გარემოება, რომ ჭანურში ელიზია მდგომარეობს მომდევნო ხმოვნის დაკარგვაში (იხ. აქვე ზემოთ § 8 ი).

ასიმილაცია სრულია: **ა + უ = უ; ა + ო = ო; ო + უ = უ; ა + ი = ი; ე + ი = ი; ო + ო = ო; ო + ე = ე; ო + ი = ი; ო + ა = ა.**

ა + უ = უ:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
გოწა-ულუ;	გოწულუ	II 249 ³³	გამოართვა;
მენდა-ულუ;	მენდულუ	II 254 ^{8,9}	წაულო;
ქელა-უწკუ;	ქელუწკუ	II 255 ⁵	ამოძრო, „ამოუძრო“;
გოლა-ულუნ;	გოლულუნ	II 252 ²⁶	გაივლის (გვერდით);
ქოგამა-ულუ;	ქოგამულუ	II 326 ²⁸	გამოულო;
გამა-უჯოხუ;	გამუჯოხუ	I 403 ²⁰	გამოუძახა;
ელა-უბრუწან-ში;	ელუბრუწან-ში	I 495 ²⁶	რომ დაუგლჯეთ.

ა + ო = ო:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

ქომეშა-ოხუნეენან;	ქომეშოხუნეენან	I 500 ₂₃	ჩაუსვამთ, ჩაუმარხავთ;
მენდა-ოჩქუ;	მენდოჩქუ	I 250 ₃₅	გაგზავნა.

ო + უ = უ:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

დო-უწუ;	დუწუ	II 247 ₂₄	უთხრა;
ქოდო-უდგუ;	ქოდუდგუ	II 247 ₂₅	დაუდგა, „ქე დაუდგა“;
დო-უჯოხეს;	დუჯოხეს	II 247 ₃₄	დაუძახეს;
მო-ულუნ;	მულუნ	I 275 ₃₅	მოდის, „მოვალს“;
ოხო-უმქუ;	ოხუმქუ	I 404 ₁₁	აუშვა;
ქო-უჩქინ;	ქუჩქინ	I 402 ₂₉	იცის, „ქე იცის“;
მო-უდუმეტუ;	მუდუმეტუ	I 401 ₂₂	მოსდებდა (რალაცას);
ქო-ულუტუ;	ქულუტუ	II 326 ₃₆	ჰქონდა, „ქე ჰქონდა“...

ა + ი = ი:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

გოლა-ილუ;	გოლილუ	II 250 ₆	გაიარა (გვერდით);
მენდა-ილუ;	მენდილუ	II 250 ₃₃	წაილო;
(თი)ამა-ილუ;	(თი)ამილუ	II 253 ₁₈	(თავი) ამოყო;
ქოწა-იმჯლონი;	ქოწიმჯლონი	II 250 ₁₃	წაიმძღვარე, „ქე წაიმძღვარე“;
ქეშა-იონუ;	ქეშიონუ	II 256 ₂₃	ამოიყვანა, „ქე ამოიყვანა“;
ელა-იკათუ;	ელიკათუ	II 255 _{26,27}	წაიყოლია, თან წაიყვანა;
ეშა-ილუ;	ეშილუ	II 253 ₄	ამოილო...

ე + ი = ი:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

ქოგე-იდვუ;	ქოგიდვუ	I 404 _{5,6}	დაიდვა, „ქე დაიდვა“;
გე-იქთუ;	გიქთუ	I 401 ₂₆	წაიქცა...

ო + ო = ო:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

ქოდო-ოდგინი;	ქოდოდგინი	II 247 ₁₃	დააყენე, „დაადგინე“;
ქოდო-ოგურუ;	ქოდოგურუ	II 251 ₂₂	დაასწავლა, „ქედაასწავლა“;
დოლო-ოწკედუ;	დოლოწკედუ	II 254 ₁₂	ჩაიხედა;
დო-ოშველაფუ;	დოშველაფუ	II 256 ₂₅	მოარჩენინა, მოაშუშებინა;
გოწო-ოკიდეს;	გოწოკიდეს	II 257 ₁₇	ჩამოკიდეს;
დო-ოშლეთინუ,	დოშლეთინუ	II 257 ₁₈	იხსნა;
ქომო-ოკიდუ;	ქომოკიდუ	I 9 ₂₅	მოკიდა, აკიდა, (ტვირთი), „ქეაკიდა“;
დოლო-ონჭუ;	დოლონჭუ	I 401 _{21,22}	ჩაუშვა, ჩაყო;
ქოდო-ობდეენ;	ქოდობდეენ	I 416 _{22,23}	დაუყრია;
დო-ოხვენაფუ;	დოხვენაფუ	I 437 ₃₂	გააკეთებინა.

ო + ე = ე:

უნდა ყოფილიყო:

გვაქვს:

ქო-ეშკიდუ;	ქეშკიდუ	II 328 _{34,35}	ამოილო;
ქო-ეშკაონუ;	ქეშკაონუ	II 329 ₃₂	ამოიყვანა;
ქო-ეაულუნ;	ქეაულუნ	II 347 _{8,9}	ამოვა, „ქეამოვა“;
ქო-ეოგუთუ;	ქეოგუთუ	II 355 ₉	დაადგა;
ქო-ეისელუნ;	ქეისელუნ	II 257 ₃₇	ადგება, „ქეადგება“;
ქო-ეშახთუ;	ქეშახთუ	II 294 ₃₄	ავიდა (შიგ);
ქო-ეჭოფუ;	ქეჭოფუ	II 278 ₇	აიყვანა, „ქე აილო“

შენიშვნა: ფუძისეული ე-ს წინ „ქო“-ნაწილაკის -ო ა-ს სახითაც გვხვდება ქოეჭოფუ → ქაეჭოფუ II 257₃₆ იყიდა

ო + ი = ი:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
დო-ინჯირა...;	დინჯირა	II 251 _{21,24,25}	დაწვე;
დო-იძიცუ;	დიძიცუ	II 252 ₁₅	გაიცინა;
დო-იქუმს;	დიქუმს	II 253 ₃	იქმს, „დაიქმს“;
დო-იძღუდორენ;	დიძღუდო- რენ	II 253 ₅	გამძღარა;
ქოდო-იქაჩუ;	ქოდიქაჩუ	II 255 ₁₉	დაიჭირა (ხელში);
დო-იშქვიდეს;	დიშქვიდეს	II 258 ₅	დაიხრჩვენენ;
ქოდო-იჯოხუ;	ქოდიჯოხუ	II 255 ₃₄	დაიძახა, „ქედაიძახა“;
დო-იმგარუ;	დიმგარუ	II 260 ₈	იტირა, „დაიტირა“.

პრევერბისეულმა **ო**-მ მომდევნო **ი**-ს ზეგავლენით შეიძლება განიცადოს ნაწილობრივი ასიმილაცია: **ო + ი = უი:**

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
მო-ინჭერენ;	მუინჭერენ	I 430 ₁₉	მომწიფებულა, მოწეულა;
გო-იქთუ;	გუიქთუ	I 401 ₁₃	გაბრუნდა;
ქომო-იწკუ;	ქამუიწკუ	I 402 ₁₈	გაიხადა (ფეხსაცმელი);
მო-იზდუ;	მუიზდუ	I 401 _{24,25}	მოსწია;
ქომო-იდვი;	ქომუიდვი	I 488 _{11,12}	ჩაიცვი (წინდები);
გო-იტუ;	გუიტუ	I 488 ₂₃	დადიოდა...
გო-იყონოპტენან;	გუიყონოპტე- ენან	I 416 ₅	დაჰყავდათ ხოლმე.

შეიძლება პრევერბისეული **ო** დარჩეს უცვლელად **ი**-ს წინ (მაგალითები იხ. ქვემოთ).

ო + ა = ა:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
მო-ატუდორენ;	მატუდორენ	II 253 ₁₂	სცემია სუნნი;
	შურა		
დო-ასვეს;	დასვეს	II 286 ₂₈	წაეცხოთ, „წაეს- ვათ“;
ქოგო-ანწკუ;	ქოგანწკუ	II 259 ₂₈	აეხილა თვალი, „გაეხსნა“ თვალი;
ქო-ამაფთი;	ქამაფთი	II 263 ₂₇	დავდექი, „ამოვედი“;
ვა მო-ალერდინეს;	ვა მალერდი- ნეს	I 402 ₂₁	ვერ მოატყუეს;
ქომო-ალუ	ქომალუ	I 401 ₂₃	მოედო მავთული;
მო-ადვეეტუ;	მადვეეტუ	I 401 ₂₅	მოსდებოდა;
ქო-ამიყონეს;	ქამიყონეს	I 490 ₂₁	მიიღეს (სკოლაში) „ქეამოიყვანეს“.

ა-ს წინ პრევერბისებულმა ო-მ შეიძლება ნაწილობრივი ასიმილაცია განიცადოს და გ-დ იქცეს: **ო + ა = გა**; მაგალითად:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
დო-აჭუ;	დვაჭუ	I 404 ₁₆	დაეწვა;
ვარ დო-ასქვას;	ვარ დვასქვას	I 396 ₄	ვერ დადოს კვერცხი;
	მარქვალი		
ქოდოლო-აქიტეს;	ქოდოლვაქიტეს	I 415 ₂₅	გადაეხვივნენ, ჩაეხუტნენ;
ოკო-აკიდენ;	ოკვაკიდენ	I 417 ₁₉	წაჩხუბებია, „წაკიდებია“;
ქოგო-აკირუ;	ქოგვაკირუ	I 438 ₂₁	შემოეხვია;
დო-ალოდუ;	დვალოდუ	II 330 ₂₉	დაემართა;
დო-აფისუ;	დვაფისუ	II 353 ₃₃	დაესვარა, დაეთხვარა.

ამგვარად, პრევერბისეული **ო**-ს ფუძისეული **ი**-სა და **ა**-ს წინ შეუძლია ნაწილობრივი ასიმილაციაც მოგვცეს, პრევერბისეული **ე**- კი ფუძისეულ **-ო**-ს, **-უ**-ს და **ა**-ს წინ მხოლოდ ნაწილობრივ ასიმილაციას იძლევა; სახელდობრ: **ე + ო = ეო; ე + უ = ეუ; ე + ა = ეა.**

ე + ო = ეო;

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
ქოგე-ოჭკეს;	ქოგეოჭკეს	II 247 ₁₆	დაიწყეს, „ქედაიწყეს“;
გე-ობუნ;	გეობუნ	II 273 ₂₄	ჰკიდია (მას);
ქოგე-ოდვაფუ;	ქოგეოდვაფუ	II 255 ₃	დაადებინა, „ქე დაადებინა“;
ე-ოფშუ;	ეოფშუ	II 254 _{7,8}	აავსო;
ქოგე-ოწკედუ;	ქოგეოწკედუ	II 255 ₇	დახედა, „ქე დახედა“;
გე-ოლუ;	გეოლუ	II 355 ₃₇	ჩამოვარდა;
გე-აჯინუ;	გეაჯინუ	I 443 ₃₅	დააწვა;
გე-ათხოზუ;	გეათხოზუ	I 472 ₃	დაედევნა;
მოგე-აგეთ;	მოგეაგეთ	I 474 ₂₁	ნუ დაეჩვევით;
გე-ოთუნ;	გეოთუნ	I 482 ₁₇	ახურავს, ფარავს;
გე-აკიბინუ;	გეაკიბინუ	I 485 ₉	უკბინა;
ქოგე-ოხუნუ;	ქოგეოხუნუ	I 492 ₁₈	დასვა (ურემზე).

ე + უ = ეუ;

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
ქოე-უჭოფუ;	ქეუჭოფუ	I 491 ₃₇	უყიდა, „აულო“;
		II 249 ₁₅	
ქოე-უხთუ;	ქეუხთუ	II 250 ₂₁	ამოუვიდა;
ე-ულუნ;	ეულუნ	II 261 ₂₉	ამოდის;
ე-უზდასინტეს;	ეუზდასინტეს	I 402 ₁₈	უნდოდათ წაერთმიათ;
ბუძი გე-უბუ;	ბუძი გეუბუ	II 273 ₈	ძუძუ აწოვა.

ე + ა = ძა:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
ქოგე-აკნუ;	ქოგ მაკნუ	II 251 ₃₀	ხელში ეცა;
გე-ათხოზუ;	გ მათხოზუ	II 257 ₂₆	დაეღვენა, გამოუდგა;
გე-ანჭუშუ;	გ მანჭუშუ	II 276 ₁₆	დაწვდა, დაიწია;
ვა ე-აზდენან;	ვა მაზდენან	II 279 ₃	ვერ ზიდავენ, ვერ წევენ (ზევით);
ვარ გე-ატკომილუ;	ვარ გ მატკო- მილუ	I 395 ₃₀	ვერ დაითხოვა, ვერ გამოაგდო;
ვარ გე-ასქვას;	ვარ გ მასქვას	I 396 ₅	ვერ დადოს (კვერცხი);
ქოგე-აგერეტუ;	ქოგ მაგერეტუ	I 493 ₂₈	დაჩვეოდა.

ასიმილაციის ყველა შემთხვევა, რაც ზევითაა დასახელებული, უშუალოდ ერთმანეთის მომდევნო ხმოვნებში გვაქვს; ასიმილაციას შეიძლება ადგილი ექნეს თანხმონით დაშორებულ ხმოვნებს შორისაც; საერთო წესის თანახმად აქაც წინა ხმოვანი ემსგავსება მომდევნოს ან მთლიანად ან ნაწილობრივ. პროცესი უპირატესად ხოფურს ახასიათებს, თუმცა ვიწურ-არქაბულსაც არ ეუცხოვება.

წინა მარცვლის ო მომდევნო მარცვლის უ-ს ემსგავსება:

უნდა ყოფილიყო:	გვაქვს:		
ქოგოწაულუ ¹ ;	ქაგუწულუ	I 405 ₃	← ქოგოწულუ გამოართვა;
დოლოუნქინუ;	დულუნქინუ	I 449 ₄	← დოლუნქინუ მოუქნია;
გოშაუტკომეტუ;	გუშუტკომეტუ	I 452 ₄	← გოშუტკომე- ტუ ჩააგდებდა;
გოლაულუ;	გულულუ	I 404 ₃₀	← გოლულუ გაუარა, გაუსწრო.

¹ უშუალოდ ერთმანეთის მომდევნო ხმოვანთა ასიმილაციის შესახებ იხ. ზემოთ.

წინა მარცვლის -ე მომდევნო მარცვლის ი-ს ემსგავსება:

უნდა ყოფილიყო: გვაქვს:

ეშაიტუ;	იშაიტუ	I 401 ₁₉	← ეშაიტუ აღიოდა (შიგ);
ეწაიწკედუ;	იწაიწკედუ	I 401 ₂₆	← ეწაიწკედუ აიხედა (ქვევიდან);
მენდაილი;	მინდილი	I 409 ₃₂	← მენდილი წაიღე;
მენდაიყონეს;	მინდიყონეს	I 409 ₃₀	← მენდიყონეს წაიყვანეს;
ქოგელაიხუნუ;	ქოგილიხუნუ	I 463 ₆₋₇	← ქოგელიხუნუ ჩაისვა (კალთაში);
ქოდოლოიბდეს;	ქოდილიბდეს	I 501 ₅	← ქოდოლიბდეს ჩაცვივდენ;
ქომეკაიხუნუ;	ქომიკიხუნუ	II 256 ₂₄	← ქომეკიხუნუ უკან მოისვა (ცხენზე).

თანხმონით დაშორებულმა ხმოვნებმა შეიძლება მოგვცეს ნაწილობრივი ასიმილაცია:

დევიმბონით	II 338 ₂₄	← დოვიმბონით	დავიბანეთ;
დემიბალუნ	II 338 ₃₂	← დომიბალუნ	მეყოფა;
ქოდელევილი	II 339 ₂₉	← ქოდოლევილი	← ქოდოლოვილი ჩავიტანე.

შენიშვნა 1: ჭანურში საკმაოდ ხშირია ისეთი შემთხვევა, როდესაც ერთმანეთის მომდევნო ორი ხმოვანი ასიმილაციას არ იძლევა: **პრევერბისეული ხმოვანი უცვლელადაა წარმოდგენილი ფუძისეული ხმოვნის წინ.** მაგალითად: ვარ დაიჭერუ II 256₁₀, 259₂₁ არ დაიჭერა... იდი დო შაინჯირი II 311₃ წადი და ჩაწექი (შიგ)... ჯოდორი ქოგეიონეს II 279₁₉ ძალლი ჩამოიყვანეს... ქოგეიდეს II 255₂₀ ჩამოიდეს... ქუდი ქოგეითვუ II 285₃₃ ქუდი დაიხურა... ცეისელუ II 356₅ ადგა... ქეუჭოფი II 353₂₅ გამოართვი, აიღე (მისგან)... ლეტა ქეობლამან II 349₂₅ მიწას დააყრიან, მიაყრიან... გოიქთუ II 251₂₃, 289₄ გაბრუნდა...

გოინკალეს II 334¹⁹ გაიკრიფნენ, წავიდ-წამოვიდენ... მოიშვაჯამან II 279⁴ ისვენებენ... მოიკიდუ II 313⁶ მოიკიდა... დოლოქუნუ ქომოიწკეს II 255²⁹ ტანისამოსი გაიხადეს... ქომოილუ II 248³², 250²⁸, 266²¹ მოიტანა... მოიტეს II 250¹⁷ მოდიოდენ... მოიტესდორენ II 252^{32,33} თურმე მოდიოდენ... გოიტუ II 256^{17,18} დადიოდა... ჩვეულებრივად ასეთი მაგალითები გვაქვს ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში.

შენიშვნა 2. ხმოვანთა შორის პირველი პირის სუბიექტური პრეფიქსის დაკარგვისას, რაც ხშირია ხოფურში, ერთად თავმოყრილი ხმოვნები ასიმილაციას არ განიცდიან: გოულუთ I 501⁴ ← გოვულუთ დავდივართ... ქეუჭოფი I 482³ ← ქევუჭოფი გამოვართვი, ვიყიდე მისგან... დოიყურატიკონი I 444³³ ← დოვიყურატიკონი რომ დამეყვირა... მენდაულუთ I 447²¹ ← მენდავულუთ წავალთ... მოიზდი I 446¹⁵ ← მოვიზდი მოვწიე... მეოჭკირათ I 395⁵ ← მევოჭკირათ მჩხუი დავკლათ ცხვარი... დოლოუტკოჩა I 397³⁸ ← დოლოვუტკოჩა ჩავუგდო, გადავუგდო...

შენიშვნა 3. ზმნა „მოიტანა“ და „მოიყვანა“ უასიმილაციო ფორმებსაც იძლევა: ქომოილუ II 354²⁷, 287¹⁸ მოიტანა (ძვ. ქართ. „მოილო“), ქომოიყონუ II 354^{25,27} მოიყვანა; ასეა ჩვეულებრივად ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში; მაგრამ ამ ზმნებში შეიძლება ასიმილაციასაც დაურჩეს ადგილი და მაშინ ვღებულობთ: ქომოლუ II 328^{15,16} მოიტანა (ათინურში ||) ქომოყონუ II 282^{3,4}, 282³⁶ მოიყვანა (არქაბულში) და: ქომულუ, ქომუყონუ-ს ხოფურში¹: ამა მამული მუ მუყონი-ა I 59¹² ეს მამალი რა მოიყვანეო? ემ ვახთის ყურ ლაზი ქოძიუ ფადიშაძქ, ე ჩარჩიშა ქომუყონუ დო მილეთი ოშქუინაპტუ I 417¹² ამ დროს ორი ლაზი ნახა ხელმწიფემ, ამ ქალაქში მოიყვანა და ხალხს აშინებდა... აწი ხოჯაქ ეშელი ქომუყონუ ეშელის ქოგეხედუ დო იგზალუ

¹ ძნელია იმის თქმა, „ქომუყონუ“ მხოლოდ ხოფურში გვხვდებაო: მათ შეიძლება არქაბულშიაც შევხვდეთ; ასე მაგალ., II 292⁷: ქომუონი (არქაბულ ომერ-ქითაბჯი-ოლლისა).

ბ ა ზ ა ი შ ა I 404₂₃ ახლა ხოჯამ ვირი მოიყვანა, ვირზე შე-
ჯდა და გაემგზავრა ბაზარში... ოხორჯა-თი მეხთუ ღო ქაგუ-
წულუ კარდალა, ოხოიშა ქომულუ I 405₃ ქალიც (ცო-
ლიც) მივიდა და გამოართვა ქვაბი, შინ მოიტანა...

საფიქრებელია, რომ ასეთს შემთხვევაში ზმნის ფუძისეუ-
ლი **ი**-ა დაკარგული, ხოლო დარჩენილი-**ო** წინა **მ**-ს ზეგავ-
ლენით **-უ**-დ ცვლილა. მიღებული ფორმები (ქომულუ, ქო-
მუყონუ) სასხვისო ქცევის ფორმებში ირევა: ქომულუ
„მოიტანა“-ც არის და „მოუტანა“-ც I 467₂ ქომუყონუ
„მოიყვანა“-საც ნიშნავს და „მოუყვანა“-საც.

პრევერბის ხმოვანთა ასიმილაციასთან დაკავშირებით სპეციალურს
ლიტერატურაში ეხებიან აგრეთვე **მე**-პრევერბის თავისებურ ცვლილებას;
მე-პრევერბი მომდევნო თანხმოვნის წინ უცვლელად რჩება: მე ფთი მივე-
დი, მე ხთი მიხვედი, მე ხთუ მივიდა, მაგრამ ხმოვნების წინ ამ პრევერ-
ბის ნაცვლად **ნ**- ჩნდება: მა **მე**-ვთუ მოლი, სი **ნ**-თუ მოლი, ემუქ **ნ**-თუ მო-
ლუ I 827 მე დავეხმარე, ვუშველე, შენ დაეხმარე, უშველე, ის დაეხმარა,
უშველა... მა ქო-**მე**-ვაგანი, სი ქო-**ნ**-აგანი, ემუქ ქო-**ნ**-აგანუ I 94
მე მიხვედი („მივაგენი“), შენ მიხვედი, ის მიხვედა...

მე-პრევერბის ნაცვლად **ნ**- ჩნდება ხმოვნების წინ, ე. ი. გარკვეულ
ფონეტიკურ პირობებში, მაგრამ ეს ცვლილება ფონეტიკური ხასიათისა არ
უნდა იყოს; უფრო საფიქრებელია, რომ აქ მორფოლოგიურ პროცესთან
გვაქვს საქმე, პროცესთან, რომელიც თავს იჩენს (თუ შემონახულა!) გა-
რკვეულს ფონეტიკურს პირობებში. ამიტომაც ამ მოვლენის შესახებ პრე-
ვერბთა მნიშვნელობასთან დაკავშირებით გვექნება საუბარი.

ხმოვანთა ასიმილაციის გარდა თანხმოვანთა ასიმილაციის შემთხვევე-
ბიც მოიპოვება; ეს მეტწილად აფიქსებს ეხება, პირველისა და მეორე პირის
სუბიექტისა და ობიექტის ნიშნებს; მათ აღვნიშნავთ პირის ნიშნების გან-
ხილვისას.

ასიმილაციის პროცესის შესახებ საერთო დასკვნა ასეთი იქნებოდა:
ვევლაზე ძლიერია, საერთოდ, **ასიმილაციის პროცესები** და კერძოდ,
პრევერბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია **ხოფურში**, **შედარებით სუსტია ვი-**
წურ-არქაბულში და კიდევ უფრო — ათინურში. უასიმილაციო ფორმებს
მეტწილად ათინური და ვიწურ-არქაბული გვაწვდის.

ხოფურის ბუნებრივ გაგრძელებას ამ მხრივ მეგრული წარმოადგენს:
აქ პრევერბისეული ხმოვანი თითქმის ყოველთვის ემსგავსება ზმნის ფუძი-
სეულ ხმოვანს, როცა ისინი ერთმანეთს მოსდევენ და მაშინაც, როცა მათ

თანხმოვანი ყოფს; ასე, მაგალითად, უნდა ყოფილიყო: ქოგეგანთხი, ქოგეანთხი, ქოგეანთხუ დავეცი (რალაცას, დავესხი ვილაცას)¹ დაეცი, დაეცა; გვაქვს: ქეგუანთხი, ქეგიანთხი, ქეგიანთხუ; ამ უკანასკნელში პრევერბისეული -ე შეიცვალა -ო-თ მომდევნო ა ს ზეგავლენით, ხოლო წინა მარცვლის ო იქცა ე-დ -ო-ს ზეგავლენით: ორსავე შემთხვევაში ნაწილობრივი ასიმილაცია გვაქვს...

პრევერბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია იმდენად ცვლის ზმნის გარეგნობას, რომ ერთის შეხედვით ზმნის ამოცნობა ჭირს: ქიგეგუ მიღებულა ქო-გა-იგუ-საგან: „ქე-გაიგო“... (დაწვრილებით პრევერბებისა და მათი ხმოვნების ასიმილაციის შესახებ იხ. პროფ. ი. ყიფშიძის „მეგრული ენის გრამატიკა“-ში § 115, გვ. 107-113). ამ მხრივ მეგრულის ანალოგონს წარმოადგენს ფერეიდნელ ქართველთა მეტყველება; იქაც ასიმილაციის პროცესები დაუბრკოლებლად ასხვაფერებს ზმნის გარეგნობას: მუგუკ-ლეს = მოგვიკლეს... გუმუგუვიდა = გამოგვივიდა; გუმუგუგზავნა = გამოგვიგზავნა; წუგუყვანა = წავყვანა; გუგუგია = გაგვიგია... (იხ. ავტორის „ფერეიდნელის მთავარი თავისებურებანი“: ტფილ. უნივერს. მოამბე, VII (1927), გვ. 207 და მომდევ.).

ხმოვანთა მინიმალური დამსგავსება ათინურში — ხმოვანთა მაქსიმალური დამსგავსება მეგრულში — ესაა ორი უკიდურესობა ზანური ენის თანამედროვე ცოცხალ კილოთა.

§ 9. მახვილის საკითხი ჭანურში. მახვილის მხრივ ჭანური მართალი ქართველური მეტყველების ნიმუშს წარმოადგენს: მახვილი სუსტია, მისი ადგილი სიტყვაში ამიტომაც საძებარი გამხდარა; ძებნის შედეგად იმასვე ვიღებთ, რაც ქართულის შესახებაა ცნობილი: ორმარცვლიან სიტყვებში მახვილი ბოლოდან მეორე მარცვალზეა, სამ- და მეტ-მარცვლიანებში — ბოლოდან მესამე მარცვალზე: ბერე, ჟუმა, კრჩი, კატუ, რვრო, ბტლურ... რხორი, ქრთუმე, კრნქშეფე, დრჩირუ, მამცტდალე, ოკითხაფატუ... ათინური ტექსტებისა და აქა-იქ არქაბული ტექსტების ჩაწერისას დადასტურებულ იქნა ტონური მახვილის (თუ: ტონური მახვილის ტიპის ხმის ამაღლების!) არსებობა ჭანურში; მისი ადგილი გარკვეულია: თითქმის ყოველთვის ბოლოდან მეორე მარცვალზე (იშვიათად — უკანასკნელზე); სათანადო ხმოვანი გაგრძელებულად გამოითქმის; ეს მოვლენა სრული ანალოგონია იმისა, რაც მთიულურსა და ზემო რაჭაში, — გლოლა, ჭიორა, ღებში, — გვაქვს; ქართულს კილოებში იგი ფართოდ გავრცელებული მოვლენის ნაშთს წარმოადგენს; მეგრულში

¹ შდრ. ქართული „დაემთხვა“.

ნაშთიც კი არსად ჩანს; მით უფრო საყურადღებოა მისი დადასტურება ჭანურში; ათინელი ალი კანთარ-ოლლი — სოფ. ტალვათიდან, არქაბელები — სოფ. ფაჩანთაში (აბხაზეთში) — ხმარობდნ ამგვარ ხმის აწევას; მასთან პირველი — ხშირად (ტექსტებში სათანადო ხმოვნები შავით არის დაბეჭდილი); სპორადულად სხვა არქაბელებთანაც გამოერეოდა ეს მახვილი; სავსებით მკვეთრად ჩანდა ის არქაბელი ქალის ლაპარაკში (ს. ფაჩანთა): ჩანს, მოვლენა შემთხვევითი არ არის ჭანურისათვის — ქალებშია ყველაზე უკეთ დაცული ჭანური.

მაგალ.: მეხთასენ, მუჭოც ვასენ?... იკითხას და სოთხანი ტას ბერე! პანდა ქაოის გულურ! ჰეჟ დოხედი, დოხედი! II 309^{20,21,22}... ოქაჩით ჩქვას! მუშენი? ჰე-თი დივენ, მოთვა ივენ? II 309³⁰ ნოკეფე ბუწუმენტ, მაკარა ბუწუმენტ — მუ მიჩქინ! II 309^{10,11} ჰე სი ქომეჩქი II 309^{36,37} ბაბა სქანი სო იდუ? სო იდატუ? II 310¹.

ეს ფრაზები მურად დელიმ-ოლლის მეუღლეს (ს. ფაჩანთა) ეკუთვნის, საოჯახო საქმიანობის დროსაა თქმული; არის ფრაზა, რომ თითქმის ყოველ სიტყვაშია ტონური მახვილი, არის ფრაზა, რომ მხოლოდ ერთს სიტყვაში მოუწევს ეს თავისებური ხმის აწევა, შიგადაშიგ მთელი ფრაზები შეგვხვდება ისეთი, რომ ასეთ ხმის აწევას ადგილი არა აქვს, ჩვეულებრივად არის წართქმული.

ასევეა ტალვათელი ალი კანთარ-ოლლის მეტყველებაშიც: ჰუს არ ქარმატეს არ დერემენჯი ქოხეტუ II 330¹⁹... დერემენჯიქ თილჩი იჭოფუ. შქაშე ხამი ელიწუ დერემენჯიქ დო თილჩის [ც]ალი ნუკვათამს დერემენჯიქ II 330^{33,34}... კაპილითე იფშუ... ხუთ კაპილი, ვით კაპილი... იფშუ კასა! II 331¹²... ხავი კოჩი მიქ ეჭოფუმს-და, მითიქ ოხორჯა ვა მეჩამს-და II 331¹⁷...

ტონურ მახვილიანი სიტყვები აქა-იქ ურევია, ისიც ზოგს ფრაზაში. ამ მხრივაც ეს მოვლენა მთიულურ „გრძელ ხმოვნებს“ მოგვაგონებს¹.

¹ იხ. ავტორის: „ე. წ. გრძელი ხმოვნები მთიულურში“; ტფილ. უნივ. მოამბე, ტ. IV (1924), გვ. 333-348.

III. მორფოლოგიური მოვლენები: სახელთა ბრუნება

§ 10. სახელთა ბრუნების ნიმუშები. სახელობითს ბრუნვაში ყველა ჭანტური სახელი ხმოვანზე ბოლოვდება; ეს ხმოვნებია: **ი, ე, ა, ო, უ**; ამათგან პირველი (**-ი**) სახელობითი ბრუნვის დაბოლოებას წარმოადგენს, სამი უკანასკნელი — (**-ა, -ო, -უ**) ფუძის დაბოლოება; **-ე** კი შეიძლება სახელობითის დაბოლოებაც იყოს და ფუძისაც. ბრუნვა შეიძლება: სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი, მიმართულებითი, დაშორებითი და მოქმედებითი; ბრუნება ერთია, ბრუნების პროცესი ყველაზე სადა — სხვა ქართველურ ენათა ბრუნებასთან შედარებით. ამ პროცესის დაწვრილებითი ანალიზი, ბრუნვათა შემადგენლობისა და ბრუნვათა ნიშნების განხილვა, აგრეთვე სახელთა ფუძესთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა მოცემული იქნება ბრუნების პარადიგმების შემდეგ; ჭანტურში სახელთა ბრუნების საკითხი რომ უფრო ნათელი იყოს, პარალელურად ქართული და მეგრული პარადიგმებია მოცემული.

ზემოხსენებულ შვიდ ბრუნვას უნდა დაემატოს ორი: ერთი — მეგრულისათვის; მას ჩვენ დანიშნულებითს **ვეწოდებთ** (მიუგებს კითხვაზე ვისთვის? რისთვის? ჟიმაშო, სოფელიშო — ძმისათვის, სოფლისათვის), ჭანტურს ეს ბრუნვა არ გააჩნია; მეორე — ქართულისა და მეგრულისათვის: ესაა ე. წ. ვნებითი, რომელსაც ქართულს გრამატიკულს ლიტერატურაში აგრეთვე მიმართულებითს უწოდებენ: ამხანაგ-ად, მეზობლ-ად... რადგანაც მიმართულებითი ბრუნვა ჭანტურსა და მეგრულში სხვა, გარკვეულ ბრუნვას ეწოდება, გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად აქ ვნებითს ბრუნვას სინონიმად „გარდაქცევითი“ დავუმატეთ (ვნებითისათვის ეს ტერმინი ნახმარია მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში). პარალელური ტაბულების სისრულისათვის ხმარებული ეს ორი ერთეული, ცხადია, ჭანტურის ბრუნვათა სათვალავში არ შედის. ჭანტურის 7 ბრუნვა რჩება უცვლელად, რიგიც ამ 7 ბრუნვის შესაფერისია დაცული.

ი-ზე დაბლოებული სახელის ბრუნება

მსოლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	კოჩი (კაცი)	კოჩი	კიცი (კეცი) კაცი
2. მოთხრა:	კოჩი-ქ	კოჩ-ქ	კიცი-ქ კაც-მა
3. მიცემა:	კოჩი-ს	კო-ს	კიცი-ს კაც-ს(ა)
4. ნათესა:	კოჩი-შ(ი)	კოჩი-შ(ი)	კიცი-შ(ი) კაც-ის(ა)
5. მიმართა:	კოჩი-შა	კოჩი-შა	კიცი-შა [კაც-ისა-კენ]
6. დაშორა:	კოჩი-შე(ნ)	კოჩი-შე	კიცი-შე(ი) [კაც-ისა-გან]
7. მოქმედა:	კოჩი-თე(ნ)	კოჩი-თ(ი)	კიცი-თ(ი) კაც-ით(ა)
[დანაშინ]:		კოჩი-შო(თ)	კიცი-შო(თ) [კაც-ისათვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კოჩ-ო	კიცი-ო კაც-ად

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	კოჩ-ეფ-ე	კოჩ-ეფ-ი	კიცი-ეფ-ი კაც-ებ-ი
2. მოთხრა:	კოჩ-ეფ-ე-ქ	კოჩ-ენ-ქ	კიცი-ენ-ქ კაც-ებ-მა
3. მიცემა:	კოჩ-ეფ-ე-ს	კოჩ-ენ-ს	კიცი-ენ-ს კაც-ებ-ს
4. ნათესა:	კოჩ-ეფ-ე-შ(ი)	კოჩ-ეფ-იშ(ი)	კიცი-ეფ-იშ(ი) კაც-ებ-ის(ა)
5. მიმართა:	კოჩ-ეფ-ე-შ(ა)	კოჩ-ეფ-იშა	კიცი-ეფ-იშა [კაც-ებ-ისა-კენ]
6. დაშორა:	კოჩ-ეფ-ე-შე(ნ)	კოჩ-ეფ-იშე-ე	კიცი-ეფ-იშე [კაც-ებ-ისა-გან]
7. მოქმედა:	კოჩ-ეფ-ე-თე(ნ)	კოჩ-ეფ-ით(ი)	კიცი-ეფ-ით(ი) კაც-ებ-ით(ა)
[დანაშინ]:		კოჩ-ეფ-იშ-ო(თ)	კიცი-ეფ-იშ-ო(თ) [კაც-ებ-ისათვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კოჩ-ეფ-ო	კიცი-ეფ-ო კაც-ებ-ად

ე-ზე დაბლოებული სახელის ბრუნება

მსოლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	კუჩხე (ფეხი)	მაყარე (მაყარი)	კლდე
2. მოთხრა:	კუჩხე-ქ	მაყარე-ქ	კლდე-მ
3. მიცემა:	კუჩხე-ს	მაყარე-ს	კლდე-ს(ა)
4. ნათესა:	კუჩხე-შ(ი)	მაყარე-შე(ი)	კლდე-ის(ა)

5. მიმართ.:	კუჩხე- შა	მაყარე- შა	[კლდ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	კუჩხე- შე(ნ)	მაყარე- შე	[კლდ-იდ-ან]
7. მოქმედ.:	კუჩხე- თე(ნ)	მაყარე- თ(ი)	კლდ- ით(ა)
[დანიშნ.]:		მაყარე- შო(თ)	[კლდ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		მაყარე- თ	კლდე- დ

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობ.:	კუჩხ- ეფ-ე	მაყარ- ეფ-ი	კლდე- ებ-ი
2. მოთხრ.:	კუჩხ- ეფ-ე-ქ	მაყარ- ენ-ქ	კლდე- ებ-მა
3. მიცემ.:	კუჩხ- ეფ-ე-ს	მაყარ- ენ-ს	კლდე- ებ-ს
4. ნათეს.:	კუჩხ- ეფ-ე-შ(ი)	მაყარ- ეფ-იშ(ი)	კლდე- ებ-ის(ა)
5. მიმართ.:	კუჩხ- ეფ-ე-შა	მაყარ- ეფ-იშა	[კლდე-ებ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	კუჩხ- ეფ-ე-შე(ნ)	მაყარ- ეფ-იშე	[კლდე-ებ-იდ-ან]
7. მოქმედ.:	კუჩხ- ეფ-ე-თე(ნ)	მაყარ- ეფ-ით(ი)	კლდე- ებ-ით
[დანიშნ.]:		მაყარ- ეფ-იშო(თ)	[კლდე-ებ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		მაყარ- ეფ-ო	კლდე- ებ-ად

ა-ზე დაბოლოებული სახელის ბრუნება

მხოლოდობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობ.:	ბუცხა (ფრჩხილი)	ბირცხა (ფრჩხილი)	გზა
2. მოთხრ.:	ბუცხა- ქ	ბირცხა- ქ	გზა- მ
3. მიცემ.:	ბუცხა- ს	ბირცხა- ს(ი)	გზა- ს(ა)
4. ნათეს.:	ბუცხა- შ(ი)	ბირცხა- შ(ი)	გზ- ის(ა)
5. მიმართ.:	ბუცხა- შა	ბირცხა- შა	[გზ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	ბუცხა- შე(ნ)	ბირცხა- შე	[გზ-იდ-ან]
7. მოქმედ.:	ბუცხა- თე(ნ)	ბირცხა- თ(ი)	გზ- ით(ა)
[დანიშნ.]:		ბირცხა- შო(თ)	[გზ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		ბირცხა- თ	გზა- დ(ა)

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	ბუცხა-ფ-ე	ბირცხ-ეფ-ი	გზ-ებ-ი
2. მოთხრ.:	ბუცხა-ფ-ე-ქ	ბირცხ-ენ-ქ	გზ-ებ-მა
3. მიცემა:	ბუცხა-ფ-ე-ს	ბირცხ-ენ-ს(ი)	გზ-ებ-ს(ა)
4. ნათეს.:	ბუცხა-ფ-ე-ში(ი)	ბირცხ-ეფ-იში(ი)	გზ-ებ-ის(ა)
5. მიმართ.:	ბუცხა-ფ-ე-შა	ბირცხ-ეფ-იშა	[გზ-ებ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	ბუცხა-ფ-ე-ში(ნ)	ბირცხ-ეფ-იში(ნ)	[გზ-ებ-ილ-ან]
7. მოქმედ.:	ბუცხა-ფ-ე-თე(ნ)	ბირცხ-ეფ-თ(ი)	გზ-ებ-ით(ა)
[დანიშნ.]:		ბირცხ-ეფ-იში(ო)	[გზ-ებ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		ბირცხ-ეფ-ო(-თ)	გზ-ებ-ად(ა)

ო-ზე დაბოლოებული სახელის ბრუნება

მსოლოობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	ორძო (სკამი)	კოტო (ქოთანო)	წყარო
2. მოთხრ.:	ორძო-ქ	კოტო-ქ	წყარო-მ
3. მიცემა:	ორძო-ს	კოტო-ს(ი)	წყარო-ს(ა)
4. ნათეს.:	ორძო-ში(ი)	კოტო-ში(ი)	წყარო-ს(ი)
5. მიმართ.:	ორძო-შა	კოტო-შა	[წყარო-სა-კენ]
6. დაშორ.:	ორძო-ში(ნ)	კოტო-ში(ნ)	[წყარო-დ-ან]
7. მოქმედ.:	ორძო-თე(ნ)	კოტო-თ(ი)	წყარო-თ(ი)
[დანიშნ.]:		კოტო-ში(თ)	[წყარო-სა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კოტო-თ	წყარო-დ(ა)

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობა:	ორძო-ფ-ე	კოტუ-ეფ-ი	წყარო-ებ-ი
2. მოთხრ.:	ორძო-ფ-ე-ქ	კოტუ-ენ-ქ	წყარო-ებ-მა
3. მიცემა:	ორძო-ფ-ე-ს	კოტუ-ენ-ს(ი)	წყარო-ებ-ს(ა)
4. ნათეს.:	ორძო-ფ-ე-ში(ი)	კოტუ-ეფ-იში(ი)	წყარო-ებ-ის(ა)
5. მიმართ.:	ორძო-ფ-ე-შა	კოტუ-ეფ-იში(ა)	[წყარო-ებ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	ორძო-ფ-ე-ში(ნ)	კოტუ-ეფ-იში(ნ)	[წყარო-ებ-ილ-ან]

7. მოქმედ.:	ორძო-ფე-თე(ნ)	კოტუ-ეფ-ით(ი)	წყარო-ებ-ით(ა)
[დანიშნ.]:		კოტუ-ეფ-იშო(თ)	[წყარო-ებ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კოტუ-ეფ-ო	წყარო-ებ-ად(ა).

უ-ზე დაბოლოებული სახელის ბრუნება

მხოლოდობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობ.:	კატუ (კატა)	კატუ (კატა)	რუ
2. მოთხრ.:	კატუ-ქ	კატუ-ქ	რუ-მ
3. მიცემ.:	კატუ-ს	კატუ-ს(ი)	რუ-ს(ა)
4. ნათეს.:	კატუ-შ(ი)	კატუ-შ(ი)	რუ-ს(ი)
5. მიმართ.:	კატუ-შა	კატუ-შა	[რუ-სა-კენ]
6. დაშორ.:	კატუ-შე(ნ)	კატუ-შე	[რუ-დ-ან]
7. მოქმედ.:	კატუ-თე(ნ)	კატუ-თ(ი)	რუ-თ(ი)
[დანიშნ.]:		კატუ-შო(თ)	[რუ-სა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კატუ-ო	რუ-დ(ა)

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობ.:	კატუ-ფე	კატუ-ეფ-ი	რუ-ებ-ი
2. მოთხრ.:	კატუ-ფე-ქ	კატუ-ენ-ქ	რუ-ებ-მა
3. მიცემ.:	კატუ-ფე-ს	კატუ-ენ-ს(ი)	რუ-ებ-ს(ა)
4. ნათეს.:	კატუ-ფე-შ(ი)	კატუ-ეფ-იშ(ი)	რუ-ებ-ის(ა)
5. მიმართ.:	კატუ-ფე-შა	კატუ-ეფ-იშა	[რუ-ებ-ისა-კენ]
6. დაშორ.:	კატუ-ფე-შე(ნ)	კატუ-ეფ-იშე	[რუ-ებ-იდ-ან]
7. მოქმედ.:	კატუ-ფე-თე(ნ)	კატუ-ეფ-ით(ი)	რუ-ებ-ით(ა)
[დანიშნ.]:		კატუ-ეფ-იშ-ო(თ)	[რუ-ებ-ისა-თვის]
[ვნებ. ანუ გარდაქც.]:		კატუ-ეფ-ო	რუ-ებ-ად(ა)

შენიშვნა 1. ვიწურ-არქაბული კილოკავის არქაბულს თქმაში და ნაწილობრივ ათინურში გვაკლია მიმართულებითი: კოჩიშა, კუჩხეშა, ბუცხაშა, ორძოშა, კატუშა — მის ნაცვლად დაშორებითი იხმარება: კოჩიშე, კუჩხეშე, ბუცხაშე, ორძოშე, კატუშე — იხმარება საწინააღმდეგო მნიშვნელობის ბრუნვა.

შენიშვნა 2. ათინურის ართაშენულს თქმაში მოშლილია მოთხრობითი!

§ 11. სახელობითი ბრუნვა და ფუძე ჭანურში. როგორც წინა პარაგრაფში აღვნიშნეთ, სახელობითი ბრუნვა ჭანურში ხმოვნებზე ბოლოვდება. ეს ხმოვნებია: ი, ე, ა, ო, უ; ამათგან **ი** სახელობითი ბრუნვის დაბოლოებაა, **ა, ო, უ**-კი ფუძის ბოლოკიდური ხმოვნებია. **ე**-კი ფუძის დაბოლოებაც შეიძლება იყოს და სახელობითი ბრუნვის ნიშანიც.

ი-იგივე **ი**-ა, რაც ქართულში გვაქვს, **ე**-კი ქართული **ი**-ს კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია ზანური ენისა (ე. ი. შიშინა წრის მეტყველებაში; ამის შესახებ იხ. ბოლოს ქართულ და ზანურ ბგერათა შესატყვისობა).

ა, ო, უ ფუძისეული კუთვნილებაა ისევე, როგორც ქართულში; სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ამათ შემდეგ ისევე იკარგება, როგორც ქართულში. ქართულში სახელთა ფუძე **ე**-ზეც ბოლოვდება; დღე, კლდე, საქმე, მენავე, ტყე... ჭანურში **ე**-ზე შეიძლება დაბოლოვდეს მხოლოდ **ნაწარმოები** ფუძე; **ე**-ზე დაბოლოებული პირველადი ფუძეები კი ისევე არ მოიპოება, როგორც ქართულში **-ი**-ზე დაბოლოებულნი: კუჩხე, ბერე და სხვ. მაგვარი **პირველადი** სახელების **-ე** სახელობითის ნიშანია. ნაწარმოებ სახელებში — მამცუ დალე (მატყუარა), ონჩამურე (დომის საცეხველი), ნობინწკალე (წინწკლები ცეცხლისა)... ბოლოკიდური **-ე** ფუძის მაწარმოებელი ჩანს. ნასესხებ სახელებში კი, როგორცაა: დეკიკე (წუთი), მედევე (ხილი), მეზარე (საფლავი) **-ე**, რა თქმა უნდა, ფუძისეულია.

ჭანურში, ალბათ, პირველადი სახელების ფუძეც ბოლოვდებოდა **-ე**-თი, მაგრამ ამგვარი ტიპი, საფიქრებელია, რომ გადაშენდა იმავე მიზეზის გამო, რამაც ქართულში **ი**-ზე დაბოლოებული ფუძეები მოსპო. ეს მიზეზია სახელობითი ბრუნვის დაბოლოებად **-ე**-ს ქონა. ქართულში ფუძისეული **ი** ირეოდა სახელობითის **ი**-ში, და ამგვარად **-ი**-ზე დაბოლოებული ფუძეები თანხმოდანზე დაბოლოებულთა წყებაში გადადიოდა (შდრ. ძვ. ქართულის „გრიგოლი“ **ი** ფუძისეულია — და ახ. ქართულის „გრიგოლ“...) ჭანურშიაც ფუძისეული **-ე** დაბოლოებისად მიაჩნდათ; **ე**-ზე დაბოლოებული ფუძეები გადაშენდა.

ხმოვანზე და თანხმოდანზე დაბოლოებული ფუძეები მხოლოდობითში ერთნაირად იბრუნვის: სახელობითის ნიშანი (**-ი, -ე**) სახელს ისევე გადაჰყვება, როგორც ფუძისეული ბოლოკიდური ხმოვანი (**ა, ო, უ**); მაგრამ მრავლობითში განსხვავება შესამჩნევია: მრავლობითის საწარმოებლად ფუძე დაირთავს **-ეფ** სუფიქსს; **თუ ფუძე თანხმოდანზე ბოლოვდება, -ეფ მთლიანად არის დაცული**, მაგრამ დაიკარგება ის ხმოვანი, რომელიც მხოლოდობითში ყველა ბრუნვაში გადაჰყვას სახელს; **თუ ფუძე ხმოვანზე ბოლოვდება, მრავლობითის საწარმოებელი -ეფ სუფიქსი კარგავს -ე-ს და**

-ფ-ს სახეს იღებს, სამაგიეროდ, ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი რჩება.
შდრ.:

მხოლოდობ.: კოჩი	და:	ბუცხა	ორძო	კატუ
კოჩი-ქ		ბუცხა-ქ	ორძო-ქ	კატუ-ქ
კოჩი-ს		ბუცხა-ს	ორძო-ს	კატუ-ს
კოჩი-შ(ი)...		ბუცხა-შ(ი)...	ორძო-შ(ი)...	კატუ-შ(ი)...

მრავლ. კოჩი-ფე-ე, მაგრამ: ბუცხა-ფ-ე, ორძო-ფ-ე, კატუ-ფ-ე...

ამრიგად: ფუძეთა დაბოლოების გასარკვევი კრიტერიუმია მრავლობითი რიცხვის წარმოება: **-ეფ-ით ნაწარმოები ფუძეები თანხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეებია**, **-ფ-ით ნაწარმოები ფუძეები ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეებია**, და ის ხმოვანი, რომელიც მხოლოდობითის ყველა ბრუნვაში გადაჰყვება სახელს, ფუძისეული მაინც არაა, სხვანაირად რომ ვთქვათ, მხოლოდობითის მიხედვით ფუძის გამოყოფა არ შეიძლება.

როგორ უნდა დაიშალოს **ე**-ზე დაბოლოებულ სახელთა მრავლობითი: ბერეფე, კუჩხეფე? ცხადია, ბერ-ეფე, კუჩხ-ეფ-ე-ში წინა **ე**-ა მოკვეცილი და ფუძე თანხმოვანზე ბოლოვდება. ნაწარმოებ სახელებსა და უცხო სახელებში კი პირუკუ : **ე** ფუძეს მიეკუთვნება და მრავლობითის მაწარმოებლად მხოლოდ **-ფ** გვექნება: მამცუ დალე — მამცუ დალე-**ფ-ე**, ოჩამურე — ოჩამურე-**ფ-ე**... დეკიკე — დეკიკე-**ფ-ე** (შდრ. ბუცხა-**ფ-ე**, ორძო-**ფ-ე**, კატუ-**ფ-ე**).

რალა ბოლოკიდური **-ე** მრავლობითში? კოჩ-ეფ-ე, კუჩხ-ეფ-ე, ბუცხა-ფ-ე... ესაა სახელობითის ნიშანი, ის **-ე**, რომელიც ზოგ პირველად სახელს შერჩა მხოლოდობითში: კუჩხ-ე, ბერ-ე (შდრ. მეგრ. კუჩხ-**ი** — კუჩხ-ეფ-**ი**, კატუ-ეფ-**ი**, კოჩ-ეფ-**ი**): **მრავლობითის სახელობითში ჭანურმა ყველგან შეინახა ზანურში ნიშანი სახელობითისა -ე** მაშინ, როდესაც **მხოლოდობითში მისი ადგილი დაიჭირა ქართულმა -ი-მ**, — ასეა ამჟამად უმეტეს შემთხვევაში (მეგრულმა მხოლოდობითშიაც დაკარგა ზანური ნიშანი სახელობითისა და მრავლობითშიაც!).

რატომ გადაჰყვება სახელობითის ეს ნიშანი (**-ე**) მრავლობითის ყველა ბრუნვაში? იმიტომ, რატომაც მხოლოდობითში **-ე** და **-ი** გადაჰყვება სახელს ყველგან; ამგვარად, სახელობითის **-ე** ნიშანი მრავლობითი რიცხვის ყველა ბრუნვას გადაჰყვება¹.

¹ ამის გაუთვალისწინებლობის გამო იყო, რომ მრავლობითის მაწარმოებლად ჭანურისათვის -ფე მიაჩნდათ.

§ 12. ბრუნვათა შედგენილობა ჭანურსა და მეგრულში. როგორც ბრუნების პარადიგმებიდან ჩანს, ჭანურში ბრუნვათა რიცხვი ნაკლებია მეგრულთან შედარებით; მეგრულში მეტია **დანიშნულებითი** (კოჩიშო-თ) და **ვნებითი** ანუ გარდაქცევითი (კოჩო); ამათგან პირველი მიმართულებითი ბრუნვის (კოჩიშა) დიფერენციაციას უნდა წარმოადგენდეს, ამდენად წარმოების მხრივ პრინციპულად ახალს არაფერს შეიცავს; ფუნქციის თვალსაზრისით მისი როლი ჭანურში დაშორებითს ეკისრება. თვით ჭანურის შიგნით კილოკავები ბრუნვათა შემადგენლობის მხრივ ერთგვარ რყევას განიცდიან: არქაბულს თქმაში და ნაწილობრივ ათინურშიაც არა გვაქვს დაშორებითი ბრუნვა (იხ. § 9, პარადიგმები, შენიშვნა 1) და მისი როლი ეკისრება სწორედ საწინააღმდეგო მნიშვნელობის მქონე ბრუნვას, დაშორებითს; ამიტომ განსაკუთრებული არაფერია, თუ ჭანურში მეგრულთან შედარებით გვაკლდეს ისეთი ბრუნვა, როგორიცაა დანიშნულებითი. რაც შეეხება ვნებითს ანუ გარდაქცევითს, მეგრულშიაც იგი ნაკლებ აქტუალურია, სპორადულად ჭანურშიაც გვხვდება: დიდო — ძალიან: „დიდო კაი“ — „ძალიან კარგი“, ე. ი. დიდად კარგი... ასე, რომ ვნებითი ჭანურისთვისაც პრინციპულად უცხო არ არის.

ქართული ბრუნვებიდან ჭანურსა და მეგრულში ყველა გვაქვს, თუ წოდებითს არ მივიღებთ მხედველობაში; წოდებითი ქართულში ბრუნვა არ არის, მაგრამ გარკვეული ფორმა კია: მიმართვის ფორმა. ეს ფორმა არც ჭანურს გააჩნია და არც მეგრულს: მიმართვისას სახელობითი იხმარება, დაძახებისას სახელობითს ჩვეულებრივად წინ უძღვის „ვო“ („ვო პეტრე!“... შდრ. ძვ. ქართულის „ჟ ძმანო“!).

ქართულთან შედარებით ჭანურსა და მეგრულში მეტია: **დაშორებითი** — მეგრ. კოჩიშე, ჭან. კოჩიშე(ნ) — კაცისაგან, **მიმართულებითი** — მეგრ. და ჭან. კოჩიშა — კაცისაკენ, **დანიშნულებითი** მხოლოდ მეგრულში: კოჩიშო(თ) — კაცისათვის, როგორც შესატყვისებიდან ჩანს, ქართული მათ ნაცვლად თანდებულის ბრუნვას ხმარობს; ჩვენს მაგალითებში ესაა თანდებულის ნათესაობითი; დაშორებითი ბრუნვის გადმოსაცემად შეიძლებოდა მოქმედებითიც გვქონოდა: **-გან** თანდებული ქართულში ნათესაობითის გარდა მოქმედებისაც მოითხოვს; ბუცხაშე(ნ) — ფრჩხილიდან, კუჩხეშე(ნ) — ფეხიდან, გზაშე(ნ) — გზიდან, წკარიშე(ნ) — წყლიდან. თანდებულის ბრუნვათა შინაარსს ჭანური და მეგრული უთანდებულოდ, ახალი ბრუნვების საშუალებით გადმოგვცემს; ქართულისათვის პრინციპულად უცხო ეს არ არის: ძვ. ქართულში ჩვეულებრივი იყო უთანდებულო მოქმედებითის ხმარება კითხვაზე — საიდან? მოვიდა კახეთით = მოვიდა კახეთიდან = ჭან. ქომოხთუ კახეთიშე(ნ), მეგრ. ქომორთუ კახეთიშე: „კახეთით“ ისეთივე უთანდებულო ბრუნვაა, როგორც კახეთიშე(ნ); მართალია, „კახეთით“ უცვლელად აღებულ მოქმე-

§ 13. ბრუნვათა ნიშნები ჭანურსა და მეგრულში. სახელობითი ბრუნვის შესახებ უკვე გვქონდა ლაპარაკი ფუძის საკითხთან დაკავშირებით: სახელობითის ორი ნიშნიდან **-ე**- საკუთარი, ზანურია, **-ი** — ქართულიდან ნასესხები; მეგრულს მხოლოდ — **-ი**- აქვს, ჭანურშიაც **-ი**-ა გაბატონებული მხოლოობითში, მაგრამ მრავლობითში სახელობითის ერთადერთი დაბოლოებაა **-ე**. შდრ. მეგრ. მხოლ.: კოჩ-**ი** კაცი, კუჩხ-**ი** ფეხი — მრავლ.: კოჩ-ეფ-**ი**, კუჩხ-ეფ-**ი**; ჭან. მხოლ.: კოჩ-**ი**, კუჩხ-**ე** — მრავლ.: კოჩ-ეფ-**ე**, კუჩხ-ეფ-**ე**...

მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს** ჭანურსაც და მეგრულსაც ქართულთან საერთო აქვს: შეიძლება ეს ნასესხები იყოს (შდრ. სახელობითის **-ი!**), შეიძლება დიფერენციაციამდელი საერთო მონაცემიც იყოს: მიცემითი ბრუნვა ერთი უძველესთაგანია; სესხების საკითხი დადებითად გადაწყდებოდა, თუ რომელსამე კილოკავში (ყველაზე უფრო ეს ჭანურშია მოსალოდნელი!) **-შ**-თი ნაწარმოები ზანური მიცემითი დადასტურდებოდა.

ჭანურისა და მეგრულის მიმართულებითის (კოჩიშა) მიჩნევა წარმოშობის მიხედვით ამგვარ მიცემითად (იხ. აკად. ნ. მარის: „ჭანური ენის გრამატიკა“ § 15a: „მიმართულებითში შემონახულია წმინდა მიცემითი — **შა**- დაბოლოებით“...; აგრეთვე ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენის გრ.“ § 17 a) სწორი არაა; ჭანურში სახელობითის **-ი**, ყველა ბრუნვაში გადაჰყვება სახელს ისევე, როგორც მრავლობითში — **-ე**, ამიტომ ჭანური „კოჩიშა, კოჩეფეშა“ თავისუფლად გამოგვაცოფინებს **-შა**-ს, მაგრამ მეგრული „კოჩიშა, კოჩეფეშა“ ამის შესაძლებლობას არ იძლევა; კოჩ-ი, კოჩ-ქ, კო-ს, კოჩ-იშ(ი), კოჩ-იშა, კოჩ-იშე, კოჩ-იშო(თ), კოჩ-ით(ი) — „კოჩ-იშა“ — **ნათესაობითი ბრუნვის დერივატია**, **-შ**- აქ ნათესაობითის ნიშანია და წინა **-ი**-ც მას ეკუთვნის. ამგვარად, მიცემითზე ლაპარაკი მეტია.

მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანია მეგრულში **-(ი)თ(ი)**, ჭანურში **-(ი)თ(ე)**: **-ი**- იკარგება წინამავალი ხმოვნის ზეგავლენით; **-ით** საერთოა ქართულთან; მეგრული ბოლოკიდური **-ი**-ს შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი; ჭანურის ბოლოკიდური **-ე** ძვ. ქართულის **-ი**-ზე გვაფიქრებინებს (ქალაქით-ი ქალაქად...), მაგრამ გადაჭრით მათი იგივეობის მტკიცება ძნელია. შესაძლო **-ნ**-ს საკითხიც (კოჩითე-**ნ**) არ არის გარკვეული, ყოველ შემთხვევაში **-ნი**- ნაწილაკის ნარჩენი ეს არ უნდა იყოს.

ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია **-იშ**, კანონზომიერი ზანური შესატყვისი ქართული **-ის**-ისა; ნათლად დაჩნდება ის მხოლოობითში — თანხმოვანფუძიან მეგრულ სახელებში: კოჩ-იშ(ი), მრავლობითში — ყველგან: **-ეფ** სუფიქსის დამატების გამო მრავლობითში ყველა სახელი თანხმოვანფუძიანი ხდება — კოჩ-ეფ-იშ(ი), ბირცხ-ეფ-იშ(ი), კოტუ-ეფ-იშ(ი), კატუ-ეფ-იშ(ი)... ჭანურს მხოლოდ **-შ(ი)** შერჩენია: წინა-

მავალი ფუძისეული **-ა**, **-ო**, **-უ** და დაბოლოების **-ი**, **-ე** იწვევს **-ის** დაკარგვას ისევე, როგორც მოქმედებითში: ბოლოკიდური **-ი** (კოჩიში) უფრო ხშირია მეგრულში, ვინემ ჭანურში; მის შესახებ ქვემოთ.

ზევით უკვე გვქონდა შემთხვევა ალგენიშნა, რომ ნათესაობითისაგანაა ნაწარმოები დაშორებითი (კოჩიშე), მიმართულებითი (კოჩიშა) და დანიშნულებითი (კოჩიშოთ) ბრუნვები: **-იშ** (ჭანურში **-შ**) ყველგან ნათესაობითი ბრუნვის დაბოლოებისაა. რაც შეეხება სადიფერენციაციო მასალას, — ესენია: **ა** — მიმართულებითში, **-ე(ნ)** — დაშორებითში, **-ოთ** — დანიშნულებითში; მათგან: **-ოთ** იგივეა, რაც **-ად** ქართულში (ძმ-ისად); **ა** მიმართულებითისა შეიძლება ქართული ემფატიკური დაბოლოების **ა**-დ მიგვეჩნია, მაგრამ სხვა ბრუნვები ამას მხარს არ უჭერს: ემფატიკური დაბოლოებისათვის **-ა** ჭანურსა და მეგრულში არ იხმარება, ყოველ შემთხვევაში, ამჟამად; დაშორებითის **-ე** ქართულის **-ი**-ზე მიგვითითებს, მაგრამ ფუნქციების საკითხი მოუგვარებელი რჩება. ბოლოკიდური **-ნ** (კოჩიშენ) მეგრულისთვის უცხოა, ჭანურშიც აუცილებელი არ არის; სადაურობა გაურკვეველია. ამგვარად, მიმართულებითისა და დაშორებითის სადიფერენციაციო მასალის საკითხი მოგვარებულად ვერ მიიჩნევა.

ვნებითის ნიშანი მეგრულში არის **-თ** ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებთან: მაყარეთ, კოტოთ, კატუთ, ჯიმათ, დათ... თანხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეები **-ო**-ს დაირთავენ: კოჩო (კაცად), დუდო (თავად), მაყარეფო (მაყრებად), მანგარო (მაგრად), დამარცხებულო (დამარცხებულად), განწარებულო (გამწარებულად), ერკებულო (დათვლით, „დათვლილად“), ტკუ-ტკუბირო („ორივე ფეხით, ტყუბ-ტყუბად“)...

ვნებითის **-თ** მეგრულისა დაყრუებული და გაფშვინვიერებული ქართული **-ია**; თვით ქართულში ამჟამად დასავლურ კილოებში მხოლოდ **-თ**-ია ვნებითის დაბოლოება, სალიტერატურო ქართულშიც ეს **-თ** არც თუ იშვიათია ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნიდან; ვნებითის **-ო** ქართულის **ა**-ს შესატყვისია: კაცად — კოჩ-ო. ვნებითის წარმოება **-ა**-თი ქართულმაცისის: მალლა, დაბლა, ნელა, ჩქარა... და მაგვარი ზმნისართები წარმოშობით ისეთივე ვნებითი ბრუნვებია, როგორც: მაგრად, სწრაფად, წითლად, ყვითლად, გრძლად... გარდა ამისა კილოებში, კერძოდ, ზემო იმერულში ჩვეულებრივია ასეთი ვნებითები: ცოლ-შვილიანა, ძირ-ფესვიანა, სახლ-კარინანა... თუმც იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ძველს ქართულშიც უ-დ-ონო ვნებითი (ამის შესახებ სპეციალურად — სხვაგან).

ვნებითის წარმოების მხრივ მეგრული მხოლოდ ერთი შეხედვით განსხვავდება ქართულისაგან.

ამასვე ვერ ვიტყვით მოთხრობითის შესახებ; ამჟამად ქართულში მოთხრობითის ნიშანია **-მა** || **-მ**, რაც **მან**-ისაგან არის მიღებული; მაგრამ

თვით ამ **-მან-**ში მოთხრობითის ნიშანია **-ნ-**; **მან** მოთხრობითს ბრუნვაში დასმული ნაცვალსახელია მესამე პირისა; ამგვარად, მოთხრობითის ნიშანი ქართულში ისტორიულად **-ნ-** არის; მეგრულსა და ჭანურში კი — **-ქ-**; მათი შეპირისპირება ახლაც შეიძლება ზოგ სიტყვაში: „მიქ თქუ?“ — „ვინ თქვა?“ „მუქ ქიმინუ“ — „მან ქმნა“... **ქ** და **ნ** სულ სხვადასხვა ფონეტიკური ოდენობაა, ისინი მხოლოდ მორფოლოგიურად შეესატყვისებიან ერთმანეთს.

განსხვავება არა მარტო ამ მხრივია; **-ქ** აწარმოებს მოთხრობითს ყველა სახელში; მი **ქ**, მუ **ქ**, კატუ **ქ**, კოჩი **ქ** || კოჩ **ქ**... **ნ** ქართულში მოთხრობითს აწარმოებს მხოლოდ ორ სახელში; ესენია: ვინ **ნ** და მან **ნ**; სხვა ყველა სახელი მზა-მზარეულ, მოთხრობითში დასმულ ნაცვალსახელს დაირთავს: კატა-მა(ნ), კაც-მა(ნ), მზე-მა(ნ), ძმა-მა(ნ), შვილ-მა(ნ)... არის კი ეს **-ნ-** ქართული?

დავგრჩა **-ი**, რომელიც ყველაზე ხშირად ნათესაობითს დაერთვის ჭანურშიაც და მეგრულშიაც: კოჩი **შ**(ი); მეგრულში ასევე ხშირია ის მოქმედებითში, არ არის უცხო მიცემითისა და მოთხრობითისათვის: კოჩი **თ**(ი), კოს(ი), კოჩ **ქ**(ი); დამოუკიდელივ აღებულ ბრუნვებში ეს **-ი** უფრო მკვიდრია, სხვა სიტყვასთან ხმარებისას კი იჩრდილება; მეტადრე ეს ითქმის ნათესაობითი ბრუნვის შესახებ; მაგრამ საკმარისია **-ცა** ნაწილაკი დაუმატოთ, და **-ი** ყველა ხსენებულ ბრუნვაში ნათლად იგრძნობა: კოჩი **-თი** (კაცისც), კოჩი **ში-თი** (კაცისაც), კოს **-თი** (კაცსაც), კოჩ **ქი-თი** (კაცმაც)... ეს **-ი** მეგრულისა (და ჭანურის) ემფატიკური დაბოლოებაა, ე. ი. იმავე ღირებულების მქონეა, როგორც ქართული **-ა**: კაც-ისა, კაც-ითა, კაც-სა...

მხოლოდობითის ბრუნვათა შესახებ თქმული მრავლობითსაც ეხება: ბრუნვათა ნიშნები მრავლობითში იგივეა, რაც მხოლოდობითში — ოღონდ თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებთან (მრავლობითის ფუძე ყოველთვის თანხმოვანზე ბოლოვდება): ჭან. კოჩი, ბუცხა, ორძო, კატუ — კოჩეფ-ე, ბუცხაფ-ე, ორძოფ-ე, კატუფე... მეგრ. კოჩი, ბირცხა, კოტო, კატუ — კოჩეფ-ი, ბირცხეფ-ი, კოტუეფ-ი, კატუეფ-ი...

მრავლობითს განასხვავებს მხოლოდობითისაგან ფუძე; მრავლობითის ფუძეს აწარმოებს სუფიქსი **-ეფ**, რომელიც ჭანურში ხშირად **-ფ**-ს სახეს იღებს; **ეფ**-სუფიქსი იგივე ქართული **-ებ** სუფიქსია, ოღონდ ბოლოკიდური **-ბ** ყრუ ფშვინვიერი **ფ**-თი არის შენაცვლებული (ყრუ თანხმოვნების წინ ქართულის დასავლურ კილოებში **-ეფ**-ისმის: ამხანაგეფს, ბიჭეფს...): მრავლობითის მაწარმოებელი ქართულსა და ჭანურ-მეგრულს ერთი და იგივე აქვს.

§ 14. ბრუნების პროცესი ჭანურში. ქართველურს ენებში ბრუნების პროცესს განსაზღვრავს **დაბოლოებისა და ფუძის ურთიერთობა**; აქ სამი შესაძლებლობაა: 1. ბრუნების პროცესში არც დაბოლოება მოქმედებს ფუძეზე და არც ფუძე დაბოლოებაზე; ესაა ყველაზე მარტივი შემთხვევა; ქართულში ამის ნიმუშია თანხმოვანზე დაბოლოებული უკუმშველი; 2. დაბოლოება მოქმედებს ფუძეზე, იწვევს ფუძის შეკუმშვას ან შეკვეცას ანდა შეკვეცასა და შეკუმშვას ერთსა და იმავე დროს; 3. ფუძე მოქმედებს დაბოლოებაზე, იწვევს ბრუნვის ნიშნის დასაწყისი ხმოვნის დაკარგვას.

ფუძეზე შეიძლება იმოქმედოს ბრუნვის გარდა მრავლობითის მაწარმოებელმა სუფიქსმა (-**ებ**), მაგრამ, პირუკუ, ფუძე არასოდეს მოქმედებს მრავლობითობის ამ სუფიქსზე.

ზემოხსენებული პროცესები ფონეტიკური ხასიათისაა და ამიტომ მათ მიერ გამოწვეული ვარიაციები ბრუნების მორფოლოგიური პროცესის ერთიანობას არ ბღალავენ.

ბრუნვათა მიხედვით ზემოხსენებული ფონეტიკური პროცესები ახალს ქართულში ასე წარმოიდგინება: **სახელობითსა, წოდებითსა და მოთხრობითში ყოველთვის ფუძე მოქმედებს დაბოლოებაზე, ფუძე განსაზღვრავს, რა სახეს მიიღებს ბრუნვის ნიშანი; მიცემითს ბრუნვაში არც ფუძე მოქმედებს დაბოლოებაზე და არც დაბოლოება ფუძეზე; ვნებითსა, ნათესაობითსა და მოქმედებითში სამგვარი შესაძლებლობაა:**

ა) **არც დაბოლოება მოქმედებს ფუძეზე და არც ფუძე დაბოლოებაზე** (თანხმოვანზე დაბოლოებული უკუმშველი ფუძეები: კაც-, წიგნ-...)- ბ) **დაბოლოება მოქმედებს ფუძეზე** (კუმშვადი და კვეცადი, აგრეთვე კუმშვად-კვეცადი ფუძეები: კედელ — კედლად, კედლის, კედლით... გზა — გზის, გზით... კლდე — კლდის, კლდით... ქვეყანა — ქვეყნის, ქვეყნით...); გ) **ფუძე მოქმედებს დაბოლოებაზე** [ხმოვანზე დაბოლოებული უკვეცი ფუძეები: წყარო — წყარო-ს(ი), წყარო-თ(ი); ყრუ — ყრუ-ს(ი), ყრუ-თ(ი)... თომა — თომა-ს(ი), თომა-თ(ი)... პეტრე — პეტრე-ს(ი), პეტრე-თ(ი)].

ახალ ქართულთან შედარებით ძველს ქართულში უფრო „აქტიური“ იყო დაბოლოება, უფრო „პასიური“ — ფუძე: დაბოლოების ზეგავლენით ფუძე კარგავდა ხმოვანს, იკუმშებოდა და იკვეცებოდა, ფუძის ზეგავლენით დაბოლოება ხმოვანს არასოდეს არ კარგავდა; სახელდობრ: 1. მოთხრობითი ბრუნვა **-მან** დაბოლოებას დაირთავდა იმისდა მიუხედავად, თანხმოვანზე ბოლოვდებოდა ფუძე თუ ხმოვანზე (კაც-მან... დედა-მან...); წოდებითს, თუ დაბოლოება ექნებოდა, მხოლოდ **-ო** (კაც-ო... დედა-ო); სახელობითში **-ი** ან **-ე** გვქონდა (კაც-ი... დედა-ე...); ბრუნვის ნიშანი არ იკარგებოდა; 2. ბოლოუკვეც სახელებს ნათესაობითსა და მოქმედებითში ჰქონდათ **-მს**, **-მთ**: ბრუნვის ნიშანში **-ი** სუსტდებოდა, მაგრამ არ იკარგებოდა. ამგვარად, ძველს ქართულში მხოლოდ იწყება ფუძის მოქმედება დაბოლოებაზე; ეს

მოქმედება სუსტია; ახალ ქართულში ფუძეს შეუძლია დაკარგოს დაბოლოების ხმოვანი; **ფუძის აქტიურობის წრდა** — აი რით ხასიათდება **ბრუნების პროცესის ისტორიული განვითარება ქართულში.**

ფუძის ეს აქტიურობა მაქსიმალურად არის გაზრდილი ჭანურში:

ა) არც შეკუმშვა, არც შეკვეცა ჭანურში სახელის ფუძემ არ იცის: არც ფუძის შიგნით, არც ფუძის ბოლოს ბრუნების პროცესში ხმოვანი არ იკარგება; ერთადერთი შემთხვევა გვაქვს მრავლობითში, სადაც **-ფფ** სუფიქსის ზეგავლენით იკარგება ბოლოკიდური **-ი** და **-ე** (კოჩი — კოჩ-ეფ-ე; კუჩხე — კუჩხ-ეფ-ე); მაგრამ ეს **-ი** და **-ე** ფუძისეული არ არის, სახელობითის დაბოლოებაა.

ბ) ფუძისეული ხმოვნის ზეგავლენით დაბოლოება ყველგან კარგავს თავკიდურ **ი**-ს: ეს ბგერა იკარგება ნათესაობითში, მიმართულებითში, დაშორებითსა და მოქმედებითში; ამ **ი**-ს დაკარგვას იწვევს არა მხოლოდ ფუძისეული (**ე**), **ა**, **ო**, **უ**, არამედ ბრუნვის ნიშანი **-ი** და **-ე**, რამდენადაც ისინი მხოლოდობითში ფუძესთან არიან შემტკიცებულნი.

მხოლოდობითი:

სახელ.	ბუცხა	ორძო	კატუ	კუჩხე	კოჩი
ნათეს.	ბუცხა-ში	ორძო-ში	კატუ-ში	კუჩხე-ში	კოჩი-ში
მიმართ.	ბუცხა-შა	ორძო-შა	კატუ-შა	კუჩხე-შა	კოჩი-შა
დაშ.	ბუცხა-ე(ნ)	ორძო-შე(ნ)	კატუ-შე(ნ)	კუჩხე-შე(ნ)	კოჩი-შე(ნ)
მოქმედ.	ბუცხა-თე(ნ)	ორძო-თე(ნ)	კატუ-თე(ნ)	კუჩხე-თე(ნ)	კოჩი-თე(ნ)

მრავლობითი:

სახელობითი:	ბუცხა-ფ-ე	ორძო-ფ-ე
ნათესაობითი:	ბუცხა-ფ-ე-ში	ორძო-ფ-ე-ში
მიმართულებითი:	ბუცხა-ფ-ე-შა	ორძო-ფ-ე-შა
დაშორებითი:	ბუცხა-ფ-ე-შე(ნ)	ორძო-ფ-ე-შე(ნ)
მოქმედებითი:	ბუცხა-ფ-ე-თე(ნ)	ორძო-ფ-ე-თე(ნ)

სახელობითი:	კატუ-ფ-ე	კუჩხ-ეფ-ე	კოჩ-ეფ-ე
ნათესაობითი:	კატუ-ფ-ე-ში	კუჩხ-ეფ-ე-ში	კოჩ-ეფ-ე-ში
მიმართულებითი:	კატუ-ფ-ე-შა	კუჩხ-ეფ-ე-შა	კოჩ-ეფ-ე-შა
დაშორებითი:	კატუ-ფ-ე-შე(ნ)	კუჩხ-ეფ-ე-შე(ნ)	კოჩ-ეფ-ე-შე(ნ)
მოქმედებითი:	კატუ-ფ-ე-თე(ნ)	კუჩხ-ეფ-ე-თე(ნ)	კოჩ-ეფ-ე-თე(ნ)

როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში ბრუნვის ნიშნებადაა:

-ში, -შა, -შე(ნ), -თე(ნ); ყველგან დაკარგულია -ი (უნდა ყოფილიყო: -იში, -იშა, -იშე(ნ), -ითე(ნ); დაბოლოებისეული -ი-ს დაკარგვა გამოიწვია მხოლოდობითში: სამს შემთხვევაში ფუძისეულმა -ა, -ო, -უ-მ (ბუცხა, ორძო, კატუ), ორს შემთხვევაში — ფუძესთან შემტკიცებულმა ბრუნვის ნიშანმა -ე, -ი-მ (კუჩხ-ე, კოჩ-ი), მრავლობითში კი — ყველგან სახელობითის ნიშანმა -ე-მ (ბუცხა-ე-ე, ორძო-ე-ე, კატუ-ე-ე, კუჩხ-ე-ე, კოჩ-ე-ე).

გ) ფუძისეული -ა, -ო, -უ-ს ზეგავლენით მრავლობითობის სუფიქსი -ეფ კარგავს ე-ს¹; უნდა ყოფილიყო: ბუცხა-ეფ-ე (ანდა: ბუცხ-ეფ-ე), ორძო-ეფ-ე, კატუ-ეფ-ე; გვაქვს: ბუცხა-ფ-ე, ორძო-ფ-ე, კატუ-ფ-ე. ფუძის აქტიურობა აქ კულომინაციას აღწევს: არც ქართულში, არც მეგრულში მრავლობითობის მაწარმოებელი სუფიქსი არ კარგავს ხმოვანს (პირუკუ: ფუძეში იწვევს ხმოვნის დაკარგვას).

ბრუნების პროცესის მხრივ მეგრულს გარდამავალი მდგომარეობა ახასიათებს: ფუძის აქტიურობა, საერთოდ, მეტი ა, ვინემ ქართულში, მაგრამ იმ ზომისა არ არის, როგორც ჭანურში, სახელობრ:

ა) ფუძისეული ხმოვანი დაბოლოების ზეგავლენით არ იკარგება; ქართულისებური შეკუმშვა და შეკვეცა მეგრულმა არ იცის; შდრ. ქართ.: ქათმის, ქათმით, ქათმად — მეგრ.: ქოთომიშ(ი), ქოთომით(ი), ქოთომო; ქართ.: ძმის, ძმით — მეგრ. ჯიმაშ(ი), ჯიმათ(ი)... ამაში მეგრული მიჰყვება ჭანურს და შორდება ქართულს.

ბ) მრავლობითის მაწარმოებელ -ეფ სუფიქსის ზეგავლენით იკვეცება ფუძისეული ა (და ე-ც), -ო და უ კი რჩება: — ბირცხა — ბირცხ-ეფ-ი; ბიგა (ჯოხი) — ბიგ-ეფ-ი... მაყარე — მაყარ-ეფ-ი; მობირე (მომღერალი) — მობირ-ეფ-ი... კოტო — კოტუ-ეფ-ი... კატუ — კატუ-ეფ-ი...

ამ მხრივ მეგრული განსხვავდება ჭანურისაგან და უახლოვდება ქართულს, თავისებურია ოღონდ ფუძისეული ე-ს დაკარგვა და ფუძისეული ო-ს უ-დ ცვლა (კოტუეფი).

გ) მხოლოდობითში თანხმოდანზე დაბოლოებულ ფუძეთა ბრუნებისას მეგრულმა იცის ჭანურისებური შემტკიცება -ი დაბოლოებისა ფუძესთან: კიცი... კიცი-ქ, კიცი-ს, კიცი-შ(ი), კიცი-შა, კიცი-შე, კიცი-თ(ი), კიცი-შოთ... მაგრამ ხშირია სახელობითის ი-ს მოკვეცაც და ასეთ შემთხვევაში ფუძეს ბოლოთანხმოვანიც ეკვეცება ან ცვლილებას განიცდის:

¹ ამის გაუთვალისწინებლობამ წარმოშვა გაუგებრობა, თითქოს ჭანურში მრავლობითს -ეფ აწარმოებდეს.

სახელობითი:	კოჩ- ი (კაცი)	ქომონჯ- ი (ქმარი)
მოთხრობითი:	კოჩ- ქ	ქომონჯ- ქ
მიცემითი:	კო- ს (← კოჩ- ს)	ქომონ- ს (← ქომონჯ- ს)

სახელობითი:	მენძელ- ი (მასპინძელი)	კიც- ი (კეცი)	ბერგ- ი (თოხი)
მოთხრობითი:	მენძერ- ქ	კიცი- ქ	ბერგი- ქ
მიცემითი:	მენძერ- ს	კიცი- ს	ბერგი- ს

ბოლოკიდურ თანხმოდანთა შეცვლა მოთხრობითსა და მიცემითში იმ შემთხვევაში ხდება, თუ სახელობითის **-ი**- ფუძეს არ შეემტკიცება; ასეთ შემთხვევაში ბოლოში თავს იყრის ფუძისეული თანხმოდანი და მიცემითის **-ს**, ანდა მოთხრობითის **-ქ**, და ცვლილებებიც თანხმოდანთა ამ კომპლექსით განისაზღვრება.

ამგვარად, თანხმოდანზე დაბოლოებულ ფუძეთა ბრუნების მხრივაც მეგრული მეგრეობს სახელობითის **-ი**-ს მოკვეცასა (ქართულში) და ამ **-ი**-ს ფუძესთან შემტკიცებას შორის (ჭანურში).

§ 15. კერძობითი მოვლენები ბრუნების პროცესში. ბრუნების პროცესი ზოგადად და ამ პროცესის ელემენტები განხილული გვაქვს. აღუნიშვნელი დაგვრჩა ზოგი კერძო მოვლენა.

ა) § 10-ის პირველ შენიშვნაში ნათქვამია, რომ არქაბულში (და ათინურშიაც) მიმართულებითი ბრუნვისათვის ცალკე ფორმა არ არსებობს, და მიმართულებითის ნაცვლად დაშორებითი იხმარება; დაშორებითი ორი ბრუნვის როლს ასრულებს. უცნაური ისაა, რომ ეს ორი ბრუნვა მნიშვნელობით ერთმანეთის საწინააღმდეგოა. **ო ხ ო რ ი შ ე** — შინისაკენ, **შ ი ნ** („სახლისაკენ“), **ო ხ ო რ ი შ ე** — შინიდან („სახლიდან“); ასეა ზოგადი ნორმების მიხედვით, არქაბულში კი **ო ხ ო რ ი შ ე** ნიშნავს ორივეს: „შინისაკენ“ და „შინიდან“.

მაგალითები: უწვეს-ქი, ჰენი დიდი მყორა რენ! მენდახთუ მყორაშე II 280^{31,32} უთხრეს, რომ ყველაზე დიდი მზეა! წავიდა მზისაკენ“... „მთუგი, თი გედრიკელი იგზალუ იხიშე“ II 281¹² თავგი, თავდახრილი გაემგზავრა ქარისაკენ... „ჰაწი მთუგი მენდახთუ მჭკონიშე“ II 281¹⁶: ახლა თავგი წავიდა მუხისაკენ... ჰანდლა მა ქარმატეშე მენდაფთი II 293²; დღეს მე წისქვილისკენ (წისქვილში) წავედი... ლული დოპწილით ახენწკელი; ოხოიშე მენდებილით II 293¹⁴ ლეღვი დავკრიფეთ ერთი კალათა, შინისაკენ წავედეთ... მაჟუანი დღას გეფხედი გემის და ბათუმიშე მენდაფთი II 290⁷; მეორე დღეს დავჯეჟი გემზე და ბათომისაკენ

(ბათომს) გავემგზავრე... ჰექოლენ არ ოთელიშე მენდაფთით II 290₁₄ იქიდან ერთი სასტუმროსაკენ (სასტუმროში) წავედით... თქვა სოულეთ? ჩქუ ბულეთ სადიკ ჩაუშიში **ოხორიშე!** ჩაუშიში **ოხორიშენ** სოიდათენ თქვა? ...ხენდეკიშე ბიდათენ! II 291_{3,4} თქვენ სად მიდიხართ? ჩვენ მივდივართ სადიკ ჩაუშის სახლში (სახლისაკენ)! ჩაუშის სახლიდან სად წახვალთ? ...ხენდეკს (ხენდეკისაკენ) წავალთ!.

აქ „ოხორიშე“ ერთს წინადადებაში აღნიშნავს „სახლში“, „სახლისაკენ“ — მიმართულებითი ბრუნვაა, მომდევნო წინადადება კი — „სახლიდან“ — დაშორებითი ბრუნვაა; **ნ**-ს დამატება (ოხორიშენ) ახალ ფორმას არა ქმნის: **ნ**-იანი პარალელური ფორმა მოქმედებითსაც აქვს და დაშორებითსაც.

ათინური ტექსტების ჩაწერისას აღმოჩნდა, რომ მთქმელი, ტალვათელი ალი კანთარ-ოღლი მიმართულებითი ბრუნვის გადმოსაცემად დაშორებითს ხმარობდა. ე. ი. არქაბულის მსგავსად ათინურშიაც დაშორებითი ბრუნვა ასრულებდა მიმართულებითის როლს; ეს მით უფრო აღსანიშნავია, რომ ალი კანთარ-ოღლი მტკიცედ იცავდა ათინურისათვის დამახასიათებელ ნორმებს. მაგალითები:

ოკაჩხე ქარმატეშე მენდულუნ დერემენჯი II 330₂₅ „მერე წისქვილში (წისქვილისაკენ) წავა მეწისქვილე“... ..მევიხირარე, ჰაქ მოვიდარე ქარმატეშე! II 331₄: „...მოვიპარავ, აქ მოვიტან წისქვილში (წისქვილისაკენ)!... არ კაპელი ძირემს, ქომოლამს ქარმატეშე, ვით კაპელი ძირემს, ქომოლამს ქარმატეშე... II 331_{8,9}: „ერთ კაპიკს ნახავს, მოიტანს წისქვილში (წისქვილისაკენ), ათ კაპიკს ნახავს, მოიტანს წისქვილში“ — „ქარმატეშე“ აქაც ისევე, როგორც წინა წინადადებაში, მიმართულებითი ბრუნვის როლს ასრულებს... სი ქარმატეშე მუ-თი დეგაჭოფასერე..., ორთალი ვიათერე! II 331_{5,6} „შენ წისქვილიდან რის აღებასაც შეძლებ, ამხანაგები ვიყოთ“: აქ კი „ქარმატეშე“ — დაშორებითი ბრუნვაა (საიდან? წისქვილიდან).

არქაბულსა და ათინურში ამგვარი ფაქტების არსებობა უფრო იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ჭანურის წიაღში ჯერ კიდევ არ არის დამთავრებული ამ ორი ბრუნვის დიფერენციაცია, ვინემ იმისა, რომ ეს ორი ბრუნვა, უკვე ჩამოყალიბებული, ერთმანეთში ირევა.

ბ) **ა**-ზე დაბოლოებული ფუძეები მრავლობითში ხშირად აღადგენენ ხოლმე ფუძის ბოლოკიდურ **ლ**-ს, რომელიც მხოლოდობითში არსად ჩანს: ჯუმა ძმა — ჯუმალ-ეფე; და და — დალ-ეფ-ე; ოხორჯა (|| ოხორდა) ქალი — ოხორჯალ-ეფ-ე (ოხორძალ-ეფ-ე); ქრა რქა — ქრალ-ეფ-ე; ჯა (ხე) — ჯალ-ეფ-ე; ცა ტოტი — ცალ-ეფ-ე...

ხოფურში ზოგჯერ ეს აღდგენილი **ლ** იკარგება და გვაქვს: ჯაეფე,

ყაეფე, ქრაეფე (იხ. § 7, ა)...

მეგრულშიაც აღდგება მრავლობითობის სუფიქსის წინ ფუძისეული **-ლ** [ოლონდ ეს ჭანურთან შედარებით ფუძეთა მეტ რიცხვში ხდება]; და, ჯიმა, მუმა, დიდა, ნოსა, სინჯა, სქუა, მოთა, ჯა, ცა, ქუა, დლა, ქა, ძგა, ტყა, ბჟა — აი ნუსხა **ა**-ზე დაბოლოებულ ფუძეთა, რომელნიც აღიდგენენ **-ლ**-ს მრავლობითში (იხ. ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენ. გრამ.“ § 21); ამათ ერთვის **უ**-ზე დაბოლოებული ორი ფუძე: თუ გოჭი — თულ-ეფ-ი და ჩხოუ || ჩხუ ძროხა — ჩხოულ-ეფ-ი (ჩხულ-ეფ-ი).

დასავლური ქართული კილოების — გურულისა და ქვემოიმერულის „ძმან-ებ-ი, დან-ებ-ი, სიძენ-ებ-ი...“ ზემოხსენებულ ჭანურ და მეგრულ ფუძეთა შესატყვის ქართულ ფუძეებს უნდა წარმოადგენდენ.

გ) სახელობითის **-ო**, როგორც ვიცით, გადაჰყვება სახელს მხოლოობითის ყველა ბრუნვაში, მაგრამ მოეკვეცება მრავლობითობის **-ეფ** სუფიქსის დართვისას. მაგრამ თუ **-ო** ფუძისეულია, მრავლობითში არ იკვეცება, პირიქით, როგორც ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძე, იწვევს **-ეფ** სუფიქსის **ე**-ს დაკარგვას; **ო**-ზე დაბოლოებული ჭანური ერთადერთი ფუძეა **მი**- (ვი-ნ: ქართულშიაც მხოლოდ აქაა შენახული ფუძისეული **-ო!**); ამისი მრავლობითი იქნებოდა **მი-ფე** (იხ. ქვ. § 18); თურქულიდან ნასესხებს სახელებში ბევრია **-ო**-ზე დაბოლოებული; ათინურს ტექსტებში მოიპოება ამგვარი სახელების მრავლობითი; ნასესხები სახელი ფუძისეული **-ო** ინარჩუნებს თავის უფლებებს: დუგუნჯი მექორწილე — დუგუნჯი-ფ-ე — მექორწილენი: უკაჩხე დუგუნჯიფე მულუნან II 334⁹ უკან მექორწილენი მოდიან... თურქ. კონქში მეზობელი — კონქშიფე: კონქშიფექ თქვეს II 324³ მეზობლებმა თქვეს. აღსანიშნავია, რომ ვიწურ-არქაბულში ეს სახელი მრავლობითში კონქშიფე-ს სახეს იღებს: ბოლოკიდური **-ო** სახელობითის დაბოლოებად არის გაგებული და საერთო წესის თანახმად იკარგება **-ეფ**-ის წინ. „კონქში“-ს პარალელურად „კომში“-ც იხმარება: ეს უფრო ხშირიცაა; ასეთ პირობებში ბოლოკიდური **-ო**-ს სახელობითის დაბოლოებად მიჩნევა გასაკვირი არ არის. კონქშიფექ მემოძიცეს... II 269²⁵ მეზობლებმა დაგვცინეს...

ათინელი ალი კანთარ-ოღლიც ხმარობდა ზოგჯერ კონქშიფე-ს II 324^{9,10}.

დ) ბრუნების პარადიგმების ბოლოს შენიშვნა მეორე აღნიშნავდა, რომ ათინური კილოკავის ართაშენულს თქმაში მოთხრობითი ბრუნვა მოშლილია: მოთხრობითის ადგილს ყველგან სახელობითი იჭერს; ართაშენელი მოთხრობითის საჭიროებას სრულებით არ გრძნობს (იხ. II 344-350); ქართველურ (და სხვა კავკასიურ) ენათათვის სპეციფიკური ბრუნვის, მოთხრობითის მოშლა ჭანურის მორფოლოგიურ-სინტაქსური სისტემის რღვევის დაწყების მომასწავებელია.

ეგვე მოვლენა დასტურდება ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილ ტექსტებში (II 351-369): აქედან ჩანს, რომ მოთხრობითის მოშლა ართაშენელ მუსა გულაბერ-ოდლის მეტყველებაში ინდივიდუალურ მოვლენას არ წარმოადგენს.

სინტაქსურ საკითხებთან დაკავშირებით დავუბრუნდებით ამ მოვლენას; იქვე იქნება ნაჩვენები მაგალითებიც.

ე) გაბმულს მეტყველებაში შესაძლებელია დაიჩრდილოს სახელობითის დაბოლოება **-ო**, ნათესაობითისა **-შ** (დაბოლოების ნაწილი): ჰამ მუდაფერი კოჩი ონუ II 331₃₇, 332₁ ეს რანაირი კაცია (უნდა ყოფილიყო: კოჩი ონუ)... სუმ კოჩი ბოზოში ვექილი, სუმ კოჩითი ბიჭიში ვექილი ჰექ ხენან II 299_{33,34} სამი კაცი ქალის „ვექილი“, სამი კაციც ვაჟის ვექილი იქ სხედან (უნდა ყოფილიყო: სუმი კოჩი)... ოკახხე თილჩი მენდახთუ არ ფათიშაა ოხორიშე II 331₂₀ შემდეგ მელია წავიდა ერთი ხელმწიფის სახლში... დერემენჯის არ მაწინდი ქულუნ... ფათიშაა ბოზომოთას ქომეჩუ II 333_{10,11} მეწისქვილეს ერთი ბეჭედი აქვს... ხელმწიფის ქალს მისცა.

ამგვარი მოვლენები უფრო შესიტყვების ფონეტიკას ეხება, ვინემ მორფოლოგიას; ანალოგიური ფაქტები მრავლადაა ხევესურულში; მაგალ.: ...როსაც მივ სოფელი, პელოსან ადგების... (იხ. ხევესურული ტექსტები, პროფ. ა. შანიძის რედაქციით. წელიწდეული I-II გვ. 123₁₉...).

ვ) ბრუნების პროცესთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ერთი თავისებური მოვლენა: ბრუნვის დაბოლოებას ხშირად დაირთავს ზმნის ფორმა; მაგალითად: „ფარა ქეჭოფუ-შ-კულე ძიცინერ-ძიცინერი ოხოიშა იგზალუ“ II 272₃₄ ფული აილო-ს შემდეგ სიცილ-სიცილით წავიდა შინ, ე. ი. „ფული რომ აილო“... ან: „მას შემდეგ, რაც ფული აილო“... „ქეჭოფუ“ ორპირიანი ზმნაა, აორისტი, S₃ და O₃...

„ჰაწი მარტი მოხთა-შ-კულე ონტულეფეშ ქინარი... ქელანჭვარუმან II 296_{22,23} ახლა მარტი მოვა-ს შემდეგ ბოსტნის ნაპირებს მოწმენდენ, ე. ი. მარტი რომ დადგება (მოვა)... ანდა: „მის შემდეგ, რაც მარტი დადგება (მოვა)“... მოხთა-შ-კულე ← მოხთა-შ-კულე, მოხთას კავშირებითი მეორეა ზმნისაგან „მოდის“ S₃ მხოლ. რიცხვ.

ამ მაგალითებში **-შ**- ნათესაობითი ბრუნვის დაბოლოებაა; „კულე“ ზმნისართია („შემდეგ“); „კულე“-ს დართვისას ხშირად იკავება ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი **-შ** და ვითარდება **-ჭ**: ხოფურს კილოკავში ეს ჭკულე ჩვეულებრივია. ჩხომიქ „ეგვალლა“ დუწუ-ჭკულე მუში ქერცელაშენ ჟურ თანე ნიწკუ... II 424₂₅₋₂₆ „თევზმა „მადლობა“ უთხრა-ს შემდეგ თავის ქერცლიდან ორი ცალი აიძრო“... ე. ი. მას შემდეგ, რაც თევზმა მადლობა უთხრა“...

„ვა ნუსიმინეს-ჭკულე ხოჯაქ მუქ ქანოჭკირუ I 396₁₇:

„არ უსმინეს-ის-შემდეგ ხოჯამ თვითონ დაკლა“, ე. ი. მას შემდეგ, რაც არ დაუჯერეს“...

„დოხოდინეს-ჭკულე ხოჯაქ უწუ-ქი“... I 396¹⁶: „გაათავეს-ის-შემდეგ ხოჯამ უთხრა, რომ“, ე. ი. „მას შემდეგ, რაც გაათავეს, ხოჯამ უთხრა“...

სხვა ბრუნვის დაბოლოებაც შეიძლება ვიპოვოთ ზმნის ბოლოს: „ციდეს, ციდეს დო ფადიშაი ოხორი ნოხოლუტე-შა, თილჩიქ უწუ-ჩი დერემენჯის“ II 332^{14,15} იარეს, იარეს და ხელმწიფის სახლს მიუახლოვდებოდენ-ამდის მელიამ უთხრა მეწისქვილეს“, ე. ი. სანამ ხელმწიფის სახლს მიუახლოვდებოდენ, მანამდის მელიამ უთხრა... „ნოხოლუტეს“ ორპირიანი ზმნა ნამყო უსრულში, S₃ და O₃, აქ დაირთავს მიმართულებითი ბრუნვის დაბოლოებას -(ი)შა; ქართულში სათანადო ბრუნვის უქონლობის გამო თარგმნისას ვნებითი ბრუნვის სუფიქსი და -მდის თანდებული გამოვიყენეთ.

თანგრიქ მეჩუ ჰე კოჩის, ნა-გეტკოჩეს-შენი I 282² ღმერთმა მისცა ამ კაცს იმისათვის, რომ ის გააგდეს („რომ გააგდეს-ისა-თვის“).

ასლანიშ ბერექთი, დივეფექნა იმხოტეს-კელე, ოჭკომუს ქოგოჭკუ II 277^{16,17} ლომის ბიჭმაც დაიწყო ჭამა იქითკენ, საითკენაც დევები ჭამდენ („დევები რომ ჭამდენ-კენ“!).

წკარი ტუბუტა'შაქის მქვერი... ეშებიმერთ დო ონ-ცორუს ქოგებობდამთ II 298^{23,24} სანამ წყალი გათბებოდეს (სიტყვა-სიტყვით: „წყალი გათბებოდეს-ამდის“) ფქვილს... ამოვიღებთ და საცერზე დავყრიოთ...

ზმნის ფორმამ შეიძლება დაირთოს სახელის მრავლობითის მაწარმოებელი -ეფ სუფიქსიც: ჰა-ნა გიწვი-ფე დოგახენენ-ნა, ბოზო ჩქიმი მექჩარე II 299¹⁴ რაც რომ გითხარი, თუ შეგიძლია გააკეთო, ჩემს ქალს მოგცემ... გიწვი ნიშნავს „გითხარი (მე შენ)“; გიწვი-ფე იქნებოდა „გითხარ-ებ-ი“, ე. ი. „ნათქვამები“, ზმნა აქ კონტექსტში სახელის მნიშვნელობას ატარებს, თუმცა ორდინარული პირიანი ფორმაა.

შდრ. აგრეთვე: ჰაშოფე დუწუ დო ჰე ბოზო იგზალუ II 285³¹ „ესეები“ უთხრა და ეს ქალი წავიდა; ზუსტად რომ ვთქვათ, „ჰაშოფე“ არ არის „ესეები“: ჰაშო ნიშნავს „ასე“, „ამგვარად“ და ამ უკანასკნელის მრავლობითია ჰაშოფე.

§ 16. თანდებულიან ბრუნვათა საკითხი ჭანურში. სახელთა ბრუნვის მნიშვნელოვან თავისებურებად ჭანურისათვის უნდა მივიჩნიოთ თანდებულითა სიმცირე (ქართულთან შედარებით); ეგვევ ითქმის მეგრულისა და არსებითად სვანურის შესახებაც.

თითო-ოროლა თანდებული ჭანურში გვაქვს ასე, რომ პრინციპში თანდებულების არსებობა გამორიცხული არ არის. ეს თანდებულება: **-კალა, -ნი, -ქის, -კელე.**

ა) **-კალა** ნათესაობით ბრუნვას დაერთვის; ნიშნავს: „თან“, ჩველებრივად ასეთ შემთხვევაში ნათესაობითის ნიშანი იკარგება და ნათესაობითი სახელობითს ბრუნვას წააგავს. პირველი და მეორე პირის ნაცვალსახელებთან მაინც ცხადი ხდება, რომ ეს სახელობითი არ არის: ბერე-კალა ← ბერეშ-კალა ბავშვთან; ჯუმა-კალა ← ჯუმაშ-კალა ძმასთან... ჩქიმ-კალა ჩემთან, სქანი-კალა შენთან... თაზე ქაფჩა გეტადანეი ტუცა მჭკუდიკალა მუფეი კაი რენ! II 298³³ შემწვარი ნედლი ხამსა ცხელ მჭადთან როგორ კარგია! ა'ჩქვა ქორენ ჩქიმკალა არქადაში II 314⁹ ერთიც („ერთი სხვაც“) არის ჩემთან ამხანაგი...

მეგრულში ეს თანდებული „წკუმა || წკელა || წკალა“-სახით გვაქვს; ჯიმაწკუმა || ჯიმაწკელა... ძმასთან; ეს იგივე „კალა“-აა **-წ**-დართული; ეს **წ**, ალბათ, ისეთივე წარმოშობისაა, როგორც ჭანურ „ჭკულე“-ში (იხ. ზემოთ).

ბ) **-ნი** დაშორებითს ბრუნვას დაერთვის და ქართულის „თვის“ თანდებულს უდრის; მეგრულში საამისოდ დანიშნულებითი ბრუნვა იხმარება (**-იშოთ**), მაგრამ **-ნი**-ც გვხვდება ოდნავი სემასიოლოგიური დიფერენციაციითა: ჯიმაშო ძმისათვის, ჯიმაშენი ძმის გულისათვის... **-ნი** ჭანურში მით უფრო საჭიროა, რომ დანიშნულებითი ბრუნვა არა გვაქვს. **ნა**-ს მაგალითები: სქანი ბოზომოთა მომჩარე ჯუმა შქიმიშენი, ჯუმა შქიმი ვოჩილარე II 332^{2,3} შენს ქალიშვილს მომცემ ჩემი ძმისათვის, ჩემ ძმას შევრთავ... მუშენი II 307^{27,28} რისთვის... ჰემუშენი ჭუტა მახენენ II 305³⁴ იმისათვის (იმიტომ) ცოტა შემიძლია ვაკეთო...

გ) **-ქის -მდის**-ს უდრის: დაერთვის მიმართულებითს ბრუნვას; მაგალითები: ახჩამიშა-ქის... ქომოხთეს II 301^{30,31} საღამომდის მოვიდენ... სუმ წანაშა-ქის შქითოში მანათი ქომეჩუდორენ II 289^{3,4} სამ წლამდის (ე. ი. სანამ სამი წელი გავიდოდა) შვიდასი მანეთი მიუცია... სუმ თუთაშა-ქის ვა მოფთინა-და II 275^{31,32} სამ თვემდის თუ არ მოვიდე-ო...

დ) **-კელე** უდრის ქართულ **-კენ**- („კერძ“) თანდებულს: ბგერითი შედგენილობითაც იგივე უნდა იყოს; დაერთვის ნათესაობითსა და დაშორებითს: ასლანიშ ბიჭიშ-კელე აღუ ქუკათეს II 277¹³ ლომის ბიჭის მხარეს (ბიჭისაკენ, „ბიჭისა კერძ“) საწამლავი გაურიეს... იხვეწანორენ ნოდამისაშ-კელე II 301²⁴ ხვეწნას დაიწყებენ პატარძლის მხრივ („პატარძლისაკენ“)... კოჩი რენ — ქესერისთერი მუში-კე-

ლე კვათუმს II 305₄ კაცი არის, (რომ) ეჩოსავით თავისკენ ჭრის (თლის)... ჩქიმდეკელე... სქანდეკელე II 277_{17,18} ჩემკენ, შენკენ...

თანდებულებთან ერთად შეიძლება ვახსენოთ **სთერი**. იგი მნიშვნელობით ქართულ „ვით“-ს უდრის; დაერთვის ნათესაობითს, რომელსაც ბრუნვის ნიშანი ეკარგება: ჩქიმი-სთერი (ჩემსავით) სქანი-სთერი (შენსავით), ჯუმა-სთერი (ძმასავით), იმკოჩი-სთერი (იმკაცსავით), ასთერი ასეთი. უფრო ზუსტი იქნებოდა ზემოხსენებული მაგალითები გადმოგვეთარგმნა, როგორც: ჩემი მსგავსი, ჩემისთანა... შენი მსგავსი, შენისთანა... ძმის მსგავსი, ძმისთანა... იმკაცის მსგავსი, იმკაცისთანა... მართალი თანდებულის შესახებ აქ ლაპარაკი მხოლოდ პირობით შეიძლება.

მაგალითები: თალიბეფექ ქოთუმე-სთეი გოხთიმუს ქოგდოჭკეს, ჰემ ქოთუმე-სთეი კარკალაფან. აწი ხოჯანუსრედინიქ მუ ყვას? მაქვილი ვა ულუნ-ქი, ენთეფე-სთეი დოსქვას I 396₁₇₋₁₉: მოწაფეებმა ქათამივით (ქათმის მსგავსად) სიარული დაიწყეს, თან ქათამივით (ქათმის მსგავსად) კაკანებენ. ახლა ხოჯანსრედინმა რა ქნას? კვერცხი არა აქვს, რომ მათსავით (მათ მსგავსად) დადოს...

§ 17. ნაწილაკიან სახელთა ბრუნება ჭანურში. იმ ნაწილაკებიდან, რომლებიც ქართულში სახელებს დაერთვის (-მე, -ვე, -ლა, -ცა: ვინმე, რამე... იგივე, ამხანაგივე... იგილა, ამხანაგილა... იგიცა, ამხანაგიცა) ჭანურს მხოლოდ **-ცა** ნაწილაკი გააჩნია: **-თ(ი)**: ჯუმა-თი (ძმაც), კოჩი-თი (სახლიც), ფუჯი-თი (ძროხაც, „ფურიც“)... მეგრულშიც მხოლოდ ეს **-თ(ი)** ნაწილაკი გვაქვს **-თ(ი)** და **-ც(ა)** ერთმანეთთან ისეთს მიმართებაში უნდა იყვნენ, როგორც ქართ. თიკანი და ციკანი, ქართ. ზარმაცი და მეგრ. ზარმათი. ამ ნაწილაკების იგივეობა ნათელია.

ბრუნებისას **-თ(ი)** ნაწილაკი ქართულის მსგავსად ჭანურშიც დაერთვის ბრუნვის სრულს ფორმას (ასევეა მეგრულში): კოჩი-თი კაციც, კოჩიქ-თი კაცმაც, კოჩის-თი კაცსაც, კოჩიში-თი კაცისაც, კოჩითე-თი კაცითაც, კოჩიშა-თი კაცისკენაც... და სხვ. მაგრამ **-თი** ნაწილაკი ჭანურში შესაძლებელია ბრუნვის ნიშანსა და ფუძეს შორისაც მოექცეს, ე. ი. სახელმა ნაწილაკის შემდეგ დაირთოს ბრუნვის ნიშანი; ამის ნიმუშს იძლევა ათინური; ტალვათელი ალი კანთარ-ოღლისაგან ჩაწერილ ტექსტებში გვაქვს ასეთი მაგალითები: ფათიშაფ-თი-ქ უწუ-ჩი II 332₃₅ ხელმწიფემაც უთხრა, რომ... ხელმწიფემ მოთხრობითს ბრუნვაშია: ფათიშაი-ქ; **ქ**-ს წინ **-თი**- ნაწილაკი გვაქვს; ქართულში არ შეიძლება: ხელმწიფე-ცა-მ; **-ცა** უთუოდ ბოლოს უნდა იყოს: „ხელმწიფემა-ც“, მაგრამ **-მე, -ვე** ნაწილაკები ბრუნვის ნიშანს წინ უძღვიან ჩვეულებრივად: ვინმე — ვინმემ — ვინმეს || ვი-ს-მე... ორივე — ორი-ვემ — ორი-ვეს || ორსავე...

...თილჩი-თი-ქ უწუ-ჩი II 334₃ მელიამაც უთხრა, რომ: თილჩი-თი-ქ... ..ოხო ორძა მუში-თი-ქ უწუ-ჩი II 334_{24,25} მისმა ცოლმაც უთხრა, რომ: მუშითი-ქ... ..ფალიშაფში ბოზომოთა-თი-ქ იბგას II 100₁₈ ხელმწიფის ქალიშვილიც ტირის: ბოზომოთა-თი-ქ.

ყველგან -თი- წინ უსწრებს მოთხრობითს ბრუნვას, მაგრამ მიცემით ბრუნვას კი არა: ფადიშაფს-თი მოთ უწოლემ II 335₆ ხელმწიფეს არ უთხრა: ბაბა შქიმის-თი უშქუტუ-ჩი I 335_{10,11} მამა ჩემსაც ეგონა, რომ... (მამა ჩემმაც იცოდა, რომ...).

§ 18. მსაზღვრელისა და საზღვრულის ერთად ბრუნება. ქართველურს ენებში ზედსართავი სახელი, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია, არ გამოიყოფა. ბრუნების თვალსაზრისით თვისების აღმნიშვნელი სიტყვები, ატრიბუტივები, და რიცხვის აღმნიშვნელი სახელები სუბსტანტივებისაგან არ განირჩევიან: საერთო ნორმები მათზედაც ვრცელდება.

ცალკე განხილვას მოითხოვს ორი და მეტი სახელის ერთად ბრუნება: ამგვარ სახელებში ერთია საზღვრული, სხვები — მსაზღვრელი; მსაზღვრელი შეიძლება სახელობით ბრუნვაშიაც იყოს: მსქვა ოხორი (ლამაზი სახლი) და ნათესაობითშიაც: ჯაში ოხორი (ხის სახლი). მსაზღვრელი ჩვეულებრივად წინ უსწრებს საზღვრულს, მაგრამ შეიძლება მას მოსდევდეს: მსქვა ოხორი, აღნე ქითაბი (ახალი წიგნი), მცუდელა კოჩი (მატყუარა კაცი), ჯაში ოხორი... ოხორი მსქვა, ქითაბი აღნე, კოჩი მცუდელა... ოხორი ჯაში... ბაბა ჩქიმი, ნანა ჩქიმი, ჯუმა ჩქიმი... (მამა ჩემი, დედა ჩემი, ძმა ჩემი — პირველი ორი ქართულშიც ჩვეულებრივად ამ სახით იხმარება, ჭანურში კი „ძმა ჩემი“-ც ისევე ჩვეულებრივია, როგორც „მამა ჩემი“).

მსაზღვრელისა და საზღვრულის ერთად ბრუნება ჭანურში მარტივ წესს ემყარება: ბრუნების დროს დაბოლოება დაერთვის მსაზღვრელს იმ შემთხვევაში, თუ ის მოსდევს საზღვრულს; თუ მსაზღვრელი წინა წევრია და საზღვრულს უძღვის, იგი არც ბრუნვის დაბოლოებას დაერთავს და არც რიცხვის მიხედვით იცვლება: ქართულთან შედარებით ასეთ შემთხვევაში ის განსხვავებაა, რომ **უცვლელად რჩება არა მარტო ხმოვანზე დაბოლოებული მსაზღვრელი, არამედ თანხმოვანზე დაბოლოებულიც: ქართულში დაწვებული პროცესი ჭანურში დამთავრებულია;** მსაზღვრელისა და საზღვრულის ბრუნების მხრივ მეგრულში ისეთივე მდგომარეობაა, როგორც ჭანურში.

სანიმუშოდ ვაბრუნოთ: დიდი ოხორი (დიდი სახლი), მსქვა ოხორი (ლამაზი სახლი), აღნე ოხორი (ახალი სახლი), ჯაში ოხორი (ხის სახლი).

მხოლოებითი რიცხვი:

1. სახელობითი:	დიდი	ოხორი	მსქვა	ოხორი
2. მოთხრობითი:	დიდი	ოხორიქ	მსქვა	ოხორიქ
3. მიცემითი:	დიდი	ოხორის	მსქვა	ოხორის
4. ნათესაობითი:	დიდი	ოხორიში	მსქვა	ოხორიში
5. მიმართულებ.:	დიდი	ოხორიშა	მსქვა	ოხორიშა
6. დაშორებითი:	დიდი	ოხორიშე(ნ)	მსქვა	ოხორიშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	დიდი	ოხორითე(ნ)	მსქვა	ოხორითე(ნ)

1. სახელობითი:	აღნე	ოხორი	ჯაში	ოხორი
2. მოთხრობითი:	აღნე	ოხორიქ	ჯაში	ოხორიქ
3. მიცემითი:	აღნე	ოხორის	ჯაში	ოხორის
4. ნათესაობითი:	აღნე	ოხორიში	ჯაში	ოხორიში
5. მიმართულებ.:	აღნე	ოხორიშა	ჯაში	ოხორიშა
6. დაშორებითი:	აღნე	ოხორიშე(ნ)	ჯაში	ოხორიშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	აღნე	ოხორითე(ნ)	ჯაში	ოხორითე(ნ)

მრავლობითი რიცხვი:

1. სახელობითი:	დიდი	ოხორეფე	მსქვა	ოხორეფე
2. მოთხრობითი:	დიდი	ოხორეფექ	მსქვა	ოხორეფექ
3. მიცემითი:	დიდი	ოხორეფეს	მსქვა	ოხორეფეს
4. ნათესაობითი:	დიდი	ოხორეფეში	მსქვა	ოხორეფეში
5. მიმართულებ.:	დიდი	ოხორეფეშა	მსქვა	ოხორეფეშა
6. დაშორებითი:	დიდი	ოხორეფეშე(ნ)	მსქვა	ოხორეფეშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	დიდი	ოხორეფეთე(ნ)	მსქვა	ოხორეფეთე(ნ)

1. სახელობითი:	აღნე	ოხორეფე	ჯაში	ოხორეფე
2. მოთხრობითი:	აღნე	ოხორეფექ	ჯაში	ოხორეფექ
3. მიცემითი:	აღნე	ოხორეფეს	ჯაში	ოხორეფეს
4. ნათესაობითი:	აღნე	ოხორეფეში	ჯაში	ოხორეფეში
5. მიმართულებ.:	აღნე	ოხორეფეშა	ჯაში	ოხორეფეშა
6. დაშორებითი:	აღნე	ოხორეფეშე(ნ)	ჯაში	ოხორეფეშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	აღნე	ოხორეფეთე(ნ)	ჯაში	ოხორეფეთე(ნ)

თუ რიგს შევცვლით, მსაზღვრელს საზღვრულის შემდეგ მოვაქცევთ, ბრუნვათა დაბოლოებები მასაც ისევე გაუჩნდება, როგორც საზღვრულს:

მხოლოებითი რიცხვი:

1. სახელობითი:	ოხორი	დიდი ¹	ოხორი	ჯაში
2. მოთხრობითი:	ოხორიქ	დიდიქ	ოხორიქ	ჯაშიქ
3. მიცემითი:	ოხორის	დიდის	ოხორის	ჯაშის
4. ნათესაობითი:	ოხორიში	დიდიში	ოხორიში	ჯაშიში
5. მიმართულებ.:	ოხორიშა	დიდიშა	ოხორიშა	ჯაშიშა
6. დამორებითი:	ოხორიშე(ნ)	დიდიშე(ნ)	ოხორიშე(ნ)	ჯაშიშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	ოხორითე(ნ)	დიდითე(ნ)	ოხორითე(ნ)	ჯაშითე(ნ)

მრავლობითი რიცხვი:

1. სახელობითი:	ოხორეფე	დიდი	ოხორეფე	ჯაში
2. მოთხრობითი:	ოხორეფექ	დიდიქ	ოხორეფექ	ჯაშიქ
3. მიცემითი:	ოხორეფეს	დიდის	ოხორეფეს	ჯაშის
4. ნათესაობითი:	ოხორეფეში	დიდიში	ოხორეფეში	ჯაშიში
5. მიმართულებ.:	ოხორეფეშა	დიდიშა	ოხორეფეშა	ჯაშიშა
6. დამორებითი:	ოხორეფეშე(ნ)	დიდიშე(ნ)	ოხორეფეშე(ნ)	ჯაშიშე(ნ)
7. მოქმედებითი:	ოხორეფეთე(ნ)	დიდითე(ნ)	ოხორეფეთე(ნ)	ჯაშითე(ნ)

ჯერ კიდევ გ. როზენმა აღნიშნა, რომ მსაზღვრელი (საზღვრულის წინ) არ იბრუნვის; მსაზღვრელი და საზღვრული ისე იბრუნვის, თითქოს კომპოზიტი იყოს²; კომპოზიტი ეს, რა თქმა უნდა, არ არის: კომპოზიტის ნაწილები გათიშვას (ნაწილთა შორის ახალი სიტყვის ჩასმით ანდა რიგის შეცვლით) ვერ იტანენ; მსაზღვრელსა და საზღვრულს კი შეუძლია ადგილი იკვალოს, და საზღვრულის შემდეგ დასმული მსაზღვრელი „გამოცოცხლდება“: ბრუნვის ნიშნებს დაირთავს.

მსაზღვრელი და საზღვრული ორი სიტყვაა და არა კომპოზიტი. რას უნდა მიეწეროს წინამავალი მსაზღვრელის უცვლელობა? უთუო წილი ამაში უდევს შინაარსობლივ მომენტს: მსაზღვრელი საზღვრულს განმარტავს, ეს კავშირი მსაზღვრელისა საზღვრულთან ცხადია, როცა მსაზღვრელი საზღვრულს წინ უსწრებს; მსაზღვრელი სხვა სიტყვას ვერ დაუკავშირდება. ამ ნიადაგზე უნდა იყოს დაწყებული მისი მოდუნება, რომელიც საკმაოდ შორს არის წასული ახალს ქართულშიაც ძველ ქართულთან შედარებით და რომელიც დამთავრებული პროცესის ხასიათს იღებს ჭანურსა და მეგრულში. როცა მსაზღვრელი საზღვრულს მოსდევს, შინაარსობლივ კავშირს მათ შორის საფრთხე მოელის: მსაზღვრელი შეიძლება შემდგომ

¹ ამ ერთი მაგალითის შებრუნებით ვმარტავთ: სხვებიც ასევე შეიცვლებოდა.

² იხ. Über die Sprache der Lazen, Brl., 1844, გვ. 6.

სიტყვას მიეკედლოს (შდრ. ახალი სახლი მეზობლის ეზოში დგას — და: სახლი ახალი მეზობლის ეზოში დგას). როცა მსაზღვრელი დაირთავს იმავე ბრუნვის ნიშანს, რაც საზღვრულს აქვს, ამით აღიკვეთება მსაზღვრელის თავისუფლება¹ — მიეკედლოს სხვა სახელს — და უზრუნველყოფილია მსაზღვრელ-საზღვრულის კავშირი.

საზღვრულის შემდეგ დასმული მსაზღვრელი ჭანურში იშვიათია, მაგრამ მაინც არის.

შენიშვნა 1. კომპოზიტისა და ორსიტყვიან შესიტყვებას შორის გარდამავალი საფეხურის შთაბეჭდილებას ახდენენ ისეთი გამოთქმები, როგორცაა ჯუმა ჩქიმი, ბაბა ჩქიმი, ნანა ჩქიმი... და სხვ. მხოლოდობითს რიცხვში დაბოლოება მხოლოდ ბოლო წევრს მოუდის, მთელი გამოთქმა ერთ სიტყვა-სავით იბრუნვის: ჯუმა ჩქიმი, ჯუმა ჩქიმიქ, ჯუმა ჩქიმის, ჯუმა ჩქიმიში... მრავლობითშიაც ბრუნვის ნიშნები მხოლოდ ბოლოს არის, მაგრამ პირველი წევრი იცვლება, მრავლობითს რიცხვში გადადის: ჯუმალეფე ჩქიმი, ჯუმალეფე ჩქიმიქ, ჯუმალეფე ჩქიმის, ჯუმალეფე ჩქიმიში... კომპოზიტისათვის ასეთი ცვლა შეუფერებელია.

შენიშვნა 2. „და“ კავშირით შეერთებული ორი სახელის ერთად ბრუნვისას ბრუნვის ნიშანს ჩვეულებრივად მხოლოდ მეორე წევრი დაირთავს: სახ.: ჯუმა დო და; მოთხრ.: ჯუმა დო დაქ; მიც.: ჯუმა დო დას; ნათეს.: ჯუმა დო დაში... მრავლ.: ჯუმალეფე დო დალეფე, ჯუმალეფე დო დალეფექ, ჯუმალეფე დო დალეფეს, ჯუმალეფე დო დალეფეში...

შენიშვნა 3. მსაზღვრელებად ზემოხსენებულ მაგალითებში მეტწილად ატრიბუტივები იყო (ე. წ. ზედსართავი სახელები); მსაზღვრელის როლში შეიძლება გამოვიდეს მიმღეობაც, რიცხვითი სახელიც, ნაცვალსახელიცა და სუბსტანტივიც (ე. წ. არსებითი სახელი): ხცაფერი უშქური დამბალი ვაშლი, სუმი ჯუმა სამი ძმა, ჩქიმი ქითაბი ჩემი წიგნი, ხოჯა ნუსრედინი ხოჯა ნასრედინი... ესენი იბრუნვიან მსაზღვრელისა და საზღვრულის შესახებ არსებული საერთო წესების მიხედვით.

¹ ზოგჯერ ესეც არ შევლის და მაშინ ისევ სიტყვათა რიგის შეცვლას მიმართავენ.

§ 19. თავისებურებანი ზოგი სახელის ბრუნებაში. ეს ეხება პირველ ყოვლისა პირთა სახელებსა და ჩვენებითს სახელებს. პირველი პირის სახელია **მა** || **მან** მე, მეორე პირისა — **სი** || **სინ** შენ; მრავლობითში: **ჩქუნ** || **ჩქუ** || **შქუ** || **ჩქინ** ჩვენ, **თქვა** || **თქვან** თქვენ...

ჩვენებითი სახელებია: **ჰადა** || **ადა** || **ჰამ** ეს, **ჰეა** || **ია** || **ჰიმ** ის...

მან, **სინ**, როგორც პროფ. ი. ყიფშიძეს აქვს აღნიშნული, იხმარება ჩხალურში; სხვაგან ბოლოკიდური **-ნ** გვაკლია, გვაქვს **მა** და **სი**, ასევეა მეგრულში: **მა** მე და **სი** შენ.

ქართულში პირველი პირის სახელს ბოლოში **-ნ** არ გააჩნია (მე), მეორე პირისას — **ნ** აქვს (**შენ**). დიალექტებში შენახული **მენა** სრული ანალოგონია **შენა**-სი და მრავლობითის **ჩვენა** და **თქვენა**-სთან ერთად საბუთს იძლევა ყველგან გამოიყოს სადეტერმინაციო **-ნა** ელემენტი; უამელემენტოდ გვექნებოდა: მე-, შე-, ჩვე-, თქვე-. ამათგან გარკვეულს პირობებში იხმარება შე-, თქვე- („შე კაი კაცო!“ „თქვე დალოცვილებო!“), **მე** — სალიტერატურო ქართულში მხოლოდ უ-**ნ**-ოდ იხმარება, **ჩვე**-სრულებით არ გვხვდება.

მეგრულს არც მხოლოდობითსა და არც მრავლობითში **-ნ** არ გააჩნია: **მა** (მე), **სი** (შენ), **ჩქი** || **ჩქე** (ჩვენ) და **თქვა** (თქვენ); მეგრულისათვის საერთოდაა დამახასიათებელი ბოლოკიდური **ნ**-ს დაკარგვა: „არის“ — **რე** ← **რენ**; „სხედან“ — **ხენა** ← **ხენან**... ეს **-ნ** აღდგება, როგორც კი სიტყვას ხმოვანი მოერთვის: **რენო?** არის? **ხენანო?** სხედან? საბოლოოდ დაკარგულია **-ნ** სიტყვაში **დადია** „დადიანი“...

ჭანურში პირველისა და მეორე პირის მხოლოდობითი მეტწილად უ-**ნ**-ოდ წარმოგვიდგება: **მა**, **სი**, მაგრამ **-ნ**-იანი ფორმებიც არის. მრავლობითში **ნ**-იანი ფორმა უფრო ხშირია: პირველი პირის სახელში იგი ხოფურსაც აქვს და ვიწურ-არქაბულსაც (ხოფ. **ჩქიმ**, ვიწ.-არქ. **ჩქუნ**), არა აქვს ათინურს: **შქუ**. მეორე პირის სახელი მრავლობითში მხოლოდ ათინურშია უ-**ნ**-ოდ: **თქვა**.

ხოფ. **ჩქინ** მიღებულია **ჩქუნ**-ისაგან უ-ს ი-თ შეცვლის ნიადაგზე (ეგვეე ითქმის მეგრ. **ჩქი**-ს შესახებ); ათინური **შქუ**-ში „რბილი“ **შ** იჭერს **ჩ**-ს ადგილს.

ზემოთქმულის მიხედვით ჭანურსა და მეგრულში პირველისა და მეორე პირის სახელები უნდა ყოფილიყო ასეთი სახისა: **მა-ნ**, **სი-ნ**, **ჩქუ-ნ**, **თქვა-ნ**; ქართულში კი — **მე-ნ(ა)**, **შე-ნ(ა)**, **ჩვე-ნ(ა)**, **თქვე-ნ(ა)**.

გამოთქმული იყო აზრი, რომ **სი** სისინა წრის, ქართული ფენის კუთვნილებას წარმოადგენს, **შე-ნ**, პირუკუ, შიშინა წრისას, ე. ი. ზანურისასო. თუ ეს ასეა, უნდა აიხსნას, როგორ მოხდა, რომ მეგრულსა და ჭანურში კუთვნილებითი სიტყვა **სქანი** || **სკანი** ქართული **შენი**-ს კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისს გვაწვდის. ვთქვათ, **შენ** ზანურიდან შევიდა

ქართულში, **სი** კიდევ ქართულიდან ზანურში (და იქიდან, სვანურში)¹; მასადავით, ქართულისა და ზანურის დიფერენციაცია უკვე მომხდარი ფაქტია. როგორღა შეეძლო ასეთ პირობებში **შენ**-საგან ნაწარმოებ სახელს (**შენი**) მოეცა ზანურში **სქანი** || **სკანი**? ამ უკანასკნელის არსებობა ჭანურსა და მეგრულში იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ქართულისა და ჭანურის დიფერენციაციის პერიოდში **შენ** უკვე იყო ქართულში და მოგვცა **სქანი** || **სკანი** მეგრულსა და ჭანურში.

ჩვენებითი სახელებიდან **ჰადა**, **ჰეა** ვიწურ-არქაბულია, **ადა**, **ია** (← ეა) — ხოფური, **ჰამ**, **ჰიმ** — ათინური. ქართულში ამათი ბადალია ამჟამად: **ეს**(ე) და **ის**(ი), ისტორიულად და დიალექტურად — **ჰაგი** (შდრ. ჰაგრე) და **იგი** (← ჰიგი). ყველა ამ შემთხვევაში ჩვენებითობა დაკავშირებულია პირველ ნაწილთან: **ჰა-** და **ჰე-** || **ჰი-**: ამ სახელთა მეორე ნაწილი **-ა** || **ა** ვიწურ-არქაბულისა და ხოფურისა იმავე ღირებულებისა უნდა იყოს, როგორც სადეტერმინაციო **-ნ** || **-ნა** პირველი და მეორე პირისა და **-ნა** მეგრულისა: თე-**ნა**, თი-**ნა** (ეს, ის), ათინურის **-მ**, ისევე, როგორც ქართულის **-ს** || **-გ** ელემენტი, ნაცვალსახელური ძირი ჩანს. მაინცადამაინც ათინური **ჰამ** || **ჰიმ** **მა-** ფუძეს შეიცავს (შდრ. ქართული **ამავე** საქმეს... **იმავე** დღეს...)².

ეს ჩვენებითი სახელები ასრულებენ მესამე პირის ნაცვალსახელის როლს, თუმცა მესამე პირის ნაცვალსახელი მოიპოვება ჭანურშიაც და ქართულშიაც; ესაა ქართული **მან** და ჭანური **მუქ**; საკუთარი სახელობითი ბრუნვის უქონლობის გამო **მან** ჩვენებითს სახელს სესხულობს, და ამან გამოიწვია ჩვენებითი სახელისა და მესამე პირის სახელის აღრევა, მაგრამ ჭანურში **მუქ** სახელობითშიც იხმარება, და მაინც აქაც მესამე პირის ადგილას ჩვენებითს სახელს იყენებენ; ემუქ უწუ იმან უთხრა და არა: მუქ უწუ მან უთხრა: ეს უფრო „თვითონ უთხრა“-ს ნიშნავს, **ჰადა**, **ჰეა** || **ადა**, **ია** თითქმის ყოველთვის დამოუკიდებლივ იხმარება: ჰადა ქითაბი რენ ეს წიგნია; ჰეა მინ ორენ? ის ვინ არის? **ჰა** || **ა** და **ჰე** || **ე** თითქმის ყოველთვის მსაზღვრელადაა გამოყენებული. ჰა კოჩი ეს კაცი, ჰე კოჩი ის კაცი...

მეგრულში მესამე პირის ნაცვალსახელია **მუ** მან. ჩვენებით ნაცვალსახელებად გვაქვს **ე-ნა**, **თ-ენა** ეს, **ი-ნა**, **თ-ინა** ის, აგრეთვე: **ათე-ნა** ეს, აი ეს, **ეთინა** ის, აი ის; მსაზღვრელად ხმარებისას ჩვენებითს სახელს **-ნა** ეკვეცება: ე კოჩი, თე კოჩი, ათე კოჩი ეს კაცი, აი ეს კაცი, ი კოჩი, თი კოჩი, ეთი კოჩი ის კაცი, აი ის კაცი... **-ნა** ნაწილაკი ისეთივე (თუ იგივე) სადეტერმინაციო ელემენტი ჩანს, რაც **მენა**, **შენა**, **ჩენა**,

¹ სვანურს, რომელიც ნარეგ ენას წარმოადგენს, პირველი და მეორე პირისათვის მხოლოდობითი აქვს **მი** და **სი**.

² ეს ნაცვალსახელური ძირი დაღისტანის ზოგ ენაშიც გვხვდება (მაგ. კაურულში).

თქვენა-ში გამოვყავით. **თ**- ელემენტი კი ჯერ-ჯერობით განმარტოებით დგას ქართველური ენების სინამდვილეში; მას მეგრულსა და ჭანურში აქვს ადგილი (იხ. ქვემოთ) და უცხო გარემოდან შეთვისებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

მომდევნო ცხრილებში ნაჩვენებია პირთა სახელებისა და ჩვენებითი სახელების ბრუნება მეგრული და ქართული პარალელებით.

მხოლოებითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელობითი:	მა მა-ნ	სი სი-ნ
2. მოთხრობითი:	მა მა-ნ	სი სი-ნ
3. მიცემითი:	მა მა-ნ	სი სი-ნ
4. ნათესაობითი:	ჩქიმ- შქიმ-	სკან-
5. მიმართულება:	ჩქიმ-და შქიმ-და შქიმი-დე	სკან-და
6. დაშორებითი:	ჩქიმ-დე(ნ) შქიმ-დე(ნ)	სკან-დე(ნ)
7. მოქმედებითი:	—	—
8. [დანიშნულებითი]	—	—
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]	—	—

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

1. სახელობითი:	მა	სი	მე (მენა),	შენ (შენა)
2. მოთხრობითი:	მა	სი	მე (მენა),	შენ (შენა)
3. მიცემითი:	მა	სი	მე (მენა),	შენ (შენა)
4. ნათესაობითი:	ჩქიმ-	სქან-	ჩემ-	შენ-
5. მიმართულება:	ჩქიმ-და	სქან-და	ჩემ-და	შენ-და
6. დაშორებითი:	ჩქიმ-დე	სქან-დე	[ჩემ-გან	შენ-გან]
7. მოქმედებითი:	—	—	—	—
8. [დანიშნულებითი]	ჩქიმ-ო(თ)	სქან-ო(თ)	[ჩემ-თვის	შენ-თვის]
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]	—	—	—	—

მრავლობითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელობითი:	ჩქუ ჩქუნ ჩქინ შქუ	თქვა თქვან
2. მოთხრობითი:	ჩქუ ჩქუნ ჩქინ შქუ	თქვა თქვან
3. მიცემითი:	ჩქუ ჩქუნ ჩქინ შქუ	თქვა თქვან
4. ნათესაობითი:	ჩქუნ ჩქინ შქუნ-	თქვან-
5. მიმართულებ.::	ჩქუნ-და ჩქინ-და შქუნ-და შქუნინ-დე	თქვან-და თქვანინ-დე
6. დაშორებითი:	ჩქუნ-დე(ნ) ჩქინ-დე(ნ) შქუნ-დე...	თქვან-დე(ნ)
7. მოქმედებითი:	—	—
8. [დანიშნულებითი]	—	—
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	—	—

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

1. სახელობითი:	ჩქი ჩქე	თქვა	ჩვენ(ა)	თქვენ(ა)
2. მოთხრობითი:	ჩქი ჩქე	თქვა	ჩვენ(ა)	თქვენ(ა)
3. მიცემითი:	ჩქი ჩქე	თქვა	ჩვენ(ა)	თქვენ(ა)
4. ნათესაობითი:	ჩქინ ჩქენ-	თქვან-	ჩვენ-	თქვენ-
5. მიმართულებ.::	ჩქინ-და ჩქენ-და	თქვან-და	ჩვენ-და	თქვენ-და
6. დაშორებითი:	ჩქინ-დე ჩქენ-დე	თქვან-დე	[ჩვენ-გან	თქვენ-გან]
7. მოქმედებითი:	—	—	—	—
8. [დანიშნულებითი]	ჩქინ-ო(თ) ჩქენ-ო(თ)	თქვან-ოთ	[ჩვენ-თვის	თქვენ-თვის]
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	—	—	—	—

მოქმედებითი ბრუნვისათვის ხშირად ასახელებენ ფორმებს: ჩქი-მი თ, სქანი თ... ჩქუნ ი თ, თქვანი თ. მაგრამ ეს მოქმედებითი ბრუნვაა **ჩემი, შენი, ჩვენი, თქვენი**-საგან: „ჩემით, შენით... ჩვენით, თქვენით“; ეს ნასესხები ფორმები პირთა სახელებისად ვერ მიიჩნევა.

ამავე მიზეზის გამო ნათესაობითი ბრუნვისათვის შეტანილია ფორმები **ჩქიმ-, სკან-... ჩქუნ- ჩქინ- || შქუნ-, თქვან** და არა **ჩქიმი, სკანი... ჩქუნი || ჩქინი || შქუნი, თქვანი**. ეს უკანასკნელები კუთვნილებითი სახელებია — ჩემი, შენი, ჩვენი, თქვენი, мой, твой, наш, ваш და არა меня, тебя, нас, вас. ჩქიმ-, სკან-, ჩქუნ-, თქვან- დამოუკიდებელი აღარ იხმარება, მაგრამ დაცულია ნათესაობითისაგან ნაწარმოებს ბრუნვებში — მიმართულებითსა, დაშორებითსა [და დანიშნულებითში].

მეგრულ-ჭანურისა და ქართულის ფორმათა შეპირისპირება ცხადყოფს, რომ „ჩემდა, შენდა, ჩვენდა, თქვენდა“ ქართულში მიმართულე-ბითი ბრუნვაა და არა ვნებითი: **ვნებითი და მიმართულეებითი ქართულ-შიაც ყოველთვის სინონიმი არ არის.**

მესამე პირის ნაცვალსახელი **მუქ** მხოლოდობითში საერთო წესების თანახმად იბრუნვის, ოღონდ ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი თავისებუ-რება ახასიათებს: სახელობითშიაც და მოთხრობითშიაც **-ქ**-ს დაირთავს; ე. ი. მოთხრობითის ნიშანი გადაჰყვება სახელობითშიაც ისევე, როგორც ქართულში **ვი-ნ**-სახელს მოთხრობითის **-ნ** აქვს ორსავე ბრუნვაში. სახე-ლობითში მეგრულს **-ქ** არა აქვს. აღსანიშნავია, რომ უ-ნ-არო სახელობითი ვინ-საც აქვს: ვი-და (|| ვინ-და) დათვლის, ვი-და მოვა...

მრავლობითში ჭანური ფუძეც განიცდის ცვლილებას და მეგრულიც: ჭანურში **-თ**- დაერთვის მეგრულში — **ნ**.

მხოლოდობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელობითი:	მუ-ქ	მუ	(ის, იგი)
2. მოთხრობითი:	მუ-ქ	მუ-ქ	მა-ნ
3. მიცემითი:	მუ-ს	მუ-ს	მა-ს
4. ნათესაობითი:	მუ-შ(ი)	მუ-შ(ი)	მ-ის
5. მიმართულებ.:	მუ-შა	მუ-შა	[მ-ის-და]
6. დაშორებითი:	მუ-შე(ნ)	მუ-შე	[მ-ის-გან]
7. მოქმედებითი:	მუ-თე(ნ)	მუ-თი	მ-ით
8. [დანიშნულებითი]	—	მუ-შო(თ)	[მ-ის-თვის]
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	—	—	[მ-ად]

მრავლობითი რიცხვი:

	ჭ ა ნ უ რ ი:	მ ე გ რ უ ლ ი:	ქ ა რ თ უ ლ ი:
1. სახელ.:	მუ-თ-ეფ-ე მუ-თ-ე-ე	მუ-ნ-ეფ-ი	(ისინი, იგინი)
2. მოთხრ.:	მუ-თ-ეფ-ე-ქ მუ-თ-ე-ე-ქ	მუ-ნ-ენ-ქ	მა-თ
3. მიცემ.:	მუ-თ-ეფ-ე-ს მუ-თ-ე-ე-ს	მუ-ნ-ენ-ს	მა-თ
4. ნათეს.:	მუ-თ-ეფ-ე-ში მუ-თ-ე-ე-ში	მუ-ნ-ეფ-იში	მა-თ
5. მიმართ.:	მუ-თ-ეფ-ე-შა მუ-თ-ე-ე-შა	მუ-ნ-ეფ-იშა	[მა-თ-და]
6. დაშორ.:	მუ-თ-ეფ-ე-შე(ნ) მუ-თ-ე-ე-შე(ნ)	მუ-ნ-ეფ-იშე	[მა-თ-გან]
7. მოქმედ.:	მუ-თ-ეფ-ე-თე(ნ) მუ-თ-ე-ე-თე(ნ)	მუ-ნ-ეფ-ითი	
8. [დანიშნ.]	—	მუ-ნ-ეფ-იშოთ	[მათ-თვის]
9. [ვნებ. ანუ გარდ.]:	—	[მუ-ნ-ეფ-ო]	

მრავლობითის ფუძეს დართული **-თ-** ჭანურში და **-ნ** მეგრულში ერთი და იმავე ღირებულების მორფოლოგიური ოდენობა უნდა იყოს, ოღონდ სხვადასხვა ენობრივი ფენიდან. მათი მორფოლოგიური ფუნქცია და სადაურობა გარკვევას საჭიროებს. ანალოგიური საკითხი დაისმის ჩვენებითი სახელების ბრუნებისას. თვით ჭანურში ორი პარალელური ფორმა გვაქვს: **მუ-თ-ეფ-ე** და **მუ-თ-ე-ე**; ფუძე **მუთ-** ორივესთვის ერთია; განსხვავება მრავლობითის მაწარმოებელ აფიქსს შეეხება (მის შესახებ იხ. ჩვენებითი სახელებთანაც).

მხოლოდითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელობითი:	ა-და, ჰა-და, ჰა-მ
2. მოთხრობითი:	ა-მუ-ქ ჰა-მუ-ქ, ჰა-და-ქ
3. მიცემითი:	ა-მუ-ს ჰა-მუ-ს, ჰა-და-ს
4. ნათესაობითი:	ა-მუ-ში ჰა-მუ-ში, ჰა-და-ში
5. მიმართულებ.::	ა-მუ-შა ჰა-მუ-შა, ჰა-და-შა
6. დაშორებითი:	ა-მუ-შე(ნ) ჰა-მუ-შე(ნ), ჰა-და-შე(ნ)
7. მოქმედებითი:	ა-მუ-თე(ნ) ჰა-მუ-თე(ნ), ჰა-და-თე(ნ)
8. [დანაშნულეებითი]	— — —
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	— — —

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

1. სახელობითი:	ე-ნა- თ-ე-ნა ა-თე-ნა	ე-სე (ე-გ-ე)
2. მოთხრობითი:	ე-ქ თ-ე-ქ ა-თ-ე-ქ	ა-მა-ნ
3. მიცემითი:	ე-ს თ-ე-ს ა-თ-ე-ს	ა-მა-ს
4. ნათესაობითი:	ე-ში თ-ე-ში ა-თ-ე-ში	ა-მ-ის...
5. მიმართულებ.::	ე-შა თ-ე-შა ა-თ-ე-შა	ა-მის-და
6. დაშორებითი:	ე-შე თ-ე-შე ა-თ-ე-შე	[ა-მ-ის-ა-გან]
7. მოქმედებითი:	ე-თი თ-ე-თი ა-თ-ე-თი	ა-მ-ით
8. [დანაშნულეებითი]	ე-შო(თ) თ-ე-შო(თ) ა-თ-ე-შო(თ)	[ა-მ-ის-თვის]
9. [ვნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	ე-თ — თ-ე-თ ა-თ-ე-თ	ა-მა-დ.

მრავლობითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე ჰა-მ-თ-ეფ-ე ჰა-თ-ეფ-ე ჰა-თ-ე-ე ჰა-ნი
2. მოთხრ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-ქ ჰა-მ-თ-ეფ-ე-ქ ჰა-თ-ეფ-ე-ქ ჰა-თ-ე-ე-ქ ჰა-ნი-ქ
3. მიცემ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-ს ჰა-მ-თ-ეფ-ე-ს ჰა-თ-ეფ-ე-ს ჰა-თ-ე-ე-ს ჰა-ნი-ს
4. ნათეს.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-ში ჰა-მ-თ-ეფ-ე-ში ჰა-თ-ეფ-ე-ში ჰა-თ-ე-ე-ში ჰა-ნი-ში
5. მიმართ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-შა ჰა-მ-თ-ეფ-ე-შა ჰა-თ-ეფ-ე-შა ჰა-თ-ე-ე-შა ჰა-ნი-შა
6. დაშორ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-შე(ნ) ჰა-მ-თ-ეფ-ე-შე(ნ) ჰა-თ-ეფ-ე-შე(ნ) ჰა-თ-ე-ე-შე(ნ) ჰა-ნი-შე(ნ)
7. მოქმედ.:	ა-ნ-თ-ეფ-ე-თე(ნ) ჰა-მ-თ-ეფ-ე-თე(ნ) ჰა-თ-ეფ-ე-თე(ნ) ჰა-თ-ე-ე-თე(ნ) ჰა-ნი-თე(ნ)
8. [დანიშნ.]	— — —
9. [ვნებ. ანუ გარდ.]:	— — —

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

1. სახელ.:	ე-ნ-ეფ-ი თ-ე-ნ-ეფ-ი ა-თ-ე-ნ-ეფ-ი	ე-ს-ე-ნი ე-გ-ე-ნი
2. მოთხრ.:	ე-ნ-ენ-ქ თ-ე-ნ-ენ-ქ ა-თ-ე-ნ-ენ-ქ	ა-მა-თ
3. მიცემ.:	ე-ნ-ენ-ს თ-ე-ნ-ენ-ს ა-თ-ე-ნ-ენ-ს	ა-მა-თ
4. ნათეს.:	ე-ნ-ეფ-იში თ-ე-ნ-ეფ-იში ა-თ-ე-ნ-ეფ-იში	ა-მა-თ...
5. მიმართ.:	ე-ნ-ეფ-იშა თ-ე-ნ-ეფ-იშა ა-თ-ე-ნ-ეფ-იშა	[ა-მათ-და, ამათ-კენ]
6. დაშორ.:	ე-ნ-ეფ-იშე თ-ე-ნ-ეფ-იშე ა-თ-ე-ნ-ეფ-იშე	[ამათ-გან]
7. მოქმედ.:	ე-ნ-ეფ-ითი თ-ე-ნ-ეფ-ითი ა-თ-ე-ნ-ეფ-ითი	[„ამეებით“]
8. [დანიშნ.]	ე-ნ-ეფ-იშოთ თ-ე-ნ-ეფ-იშოთ ა-თ-ე-ნ-ეფ-იშოთ	[ამათთვის]
9. [ვნებ. ანუ გარდ.]:	ე-ნ-ეფ-ო თ-ე-ნ-ეფ-ო ა-თ-ე-ნ-ეფ-ო	[„ამეებად“]

მხოლოებითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელობითი:	ი-ა ჰე-ა ჰი-მ
2. მოთხრობითი:	ე-მუ-ქ ჰე-მუ-ქ, ჰე-ა-ქ ჰი-მუ-ქ
3. მიცემითი:	ე-მუ-ს ჰე-მუ-ს, ჰე-ა-ს ჰი-მუ-ს
4. ნათესაობითი:	ე-მუ-ში ჰე-მუ-ში, ჰე-ა-ში ჰი-მუ-ში
5. მიმართულებ.::	ე-მუ-შა ჰე-მუ-შა, ჰე-ა-შა ჰი-მუ-შა
6. დაშორებითი:	ე-მუ-შე(ნ) ჰე-მუ-შე(ნ), ჰე-ა-შე(ნ) ჰი-მუ-შე(ნ)
7. მოქმედებითი:	ე-მუ-თე(ნ) ჰე-მუ-თე(ნ), ჰე-ა-თე(ნ) ჰი-მუ-თე(ნ)
8. [დანიშნულებითი]	— — — —
9. [გნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	— — — —

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

1. სახელობითი:	ი-ნა თ-ი-ნა ე-თ-ი-ნა	ი-ს(ი) იგი
2. მოთხრობითი:	ი-ქ თ-ი-ქ ე-თ-ი-ქ	ი-მა-ნ
3. მიცემითი:	ი-ს თ-ი-ს ე-თ-ი-ს	ი-მა-ს
4. ნათესაობითი:	ი-ში თ--ი-ში ე-თ-ი-ში	ი-მ-ის
5. მიმართულებ.::	ი-შა თ-ი-შა ე-თ-ი-შა	[ი-მ-ის-კენ]
6. დაშორებითი:	ი-შე თ-ი-შე ე-თ-ი-შე	[ი-მ-ის-გან]
7. მოქმედებითი:	ი-თი თ-ი-თი ე-თ-ი-თი	ი-მ-ით
8. [დანიშნულებითი]	ი-შო(თ) თ-ი-შო(თ) ე-თი-შო(თ)	[ი-მ-ისა-თვის]
9. [გნებითი ანუ გარდაქცევითი]:	ი-თ თ-ი-თ ე-თ-ი-თ	ი-მ-ად

მრავლობითი რიცხვი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

1. სახელ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე ჰე-მ-თ-ეფ-ე, ჰე-თ-ეფ-ე, ჰე-თ-ე-ე ჰი-ნი
2. მოთხრ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-ქ ჰე-მ-თ-ეფ-ე-ქ, ჰე-თ-ეფ-ე-ქ, ჰე-თ-ე-ე-ქ
ჰი-ნი-ქ
3. მიცემ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-ს ჰე-მ-თ-ეფ-ე-ს, ჰე-თ-ეფ-ე-ს, ჰე-თ-ე-ე-ს
ჰი-ნი-ს
4. ნათეს.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-ში ჰე-მ-თ-ეფ-ე-ში, ჰე-თ-ეფ-ე-ში, ჰე-თ-ე-ე-ში
ჰი-ნი-ში

5. მიმართ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-შა ჰე-მ-თ-ეფ-ე-შა, ჰე-თ-ეფ-ე-შა, ჰე-თ-ე-ეშა ჰი-ნი-შა
6. დაშორ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-შე(ნ) ჰე-მ-თ-ეფ-ე-შე(ნ), ჰე-თ-ეფ-ე-შე(ნ), ჰე-თ-ე-ე-შე(ნ) ჰი-ნი-შე(ნ)
7. მოქმედ.:	ე-ნ-თ-ეფ-ე-თე(ნ) ჰე-მ-თ-ეფ-ე-თე(ნ), ჰე-თ-ეფ-ე-თე(ნ), ჰე-თ-ე-ე-თე(ნ) ჰი-ნი-თე(ნ)
8. [დანიშნ.]	— — —
9. [გნებ. ანუ გარდ.]:	— — —

მეგრული:

ქართული:

1. სახელ.:	ი-ნ-ეფ-ი, თ-ი-ნ-ეფ-ი, ე-თ-ი-ნ-ეფ-ი	ი-სი-ნი ი-გი-ნი
2. მოთხრ.:	ი-ნ-ენ-ქ, თ-ი-ნ-ენ-ქ, ე-თ-ი-ნ-ენ-ქ	ი-მა-თ
3. მიცემ.:	ი-ნ-ენ-ს, თ-ი-ნ-ენ-ს, ე-თ-ი-ნ-ენ-ს	ი-მა-თ
4. ნათეს.:	ი-ნ-ეფ-იში, თ-ი-ნ-ეფ-იში, ე-თ-ი-ნ-ეფ-იში	ი-მა-თ-
5. მიმართ.:	ი-ნ-ეფ-იშა, თ-ი-ნ-ეფ-იშა, ე-თ-ი-ნ-ეფ-იშა	[ი-მათ-და ი-მათ-კენ]
6. დაშორ.:	ი-ნ-ეფ-იშე, თ-ი-ნ-ეფ-იშე, ე-თ-ი-ნ-ეფ-იშე	[ი-მათ-გან]
7. მოქმედ.:	ი-ნ-ეფ-ითი, თ-ი-ნ-ეფ-ითი, ე-თ-ი-ნ-ეფ-ითი	[„იმეებით“]
8. [დანიშნ.]	ი-ნ-ეფ-იშო(თ), თ-ი-ნ-ეფ-იშო(თ), ე-თ-ი-ნ-ეფ-იშო(თ)	[ი-მათ-თვის]
9. [გნებ. ანუ გარდ.]:	ი-ნ-ეფ-ო, თ-ი-ნ-ეფ-ო, ე-თ-ი-ნ-ეფ-ო	[„იმეებად“].

ჩვენებითი სახელების ბრუნებისას პარალელური ფორმები უხვია. საჭიროა ძირითადისა და უწინარესის გამოყოფა მერმინდელისა და მეორეულისაგან.

მხოლოდობითში ხოფურ **ადა**-ს რიგია „ამუქ, ამუს, ამუში...“; არსად თავკიდური **ჭ** არ არის; ჰამუქ, ჰამუს, ჰამუში — საზიაროა ათინური **ჰამ**-ისა და ვიწურ-არქაბული **ჰა-მა**-სთვის; მაგრამ ვიწურ-არქაბულს, სახელდობრ, ვიწურს, **ჰადა**-ს სხვაგვარი ბრუნებაც არ ეუცხოება; ესაა: ჰადაქ, ჰადას, ჰადაში... თუ ხოფური, არქაბული და ათინური, მოთხრობითიდან დაწყებული, ფუძეს იცვლიან და მესამე პირის **-მუ**- ფუძეს დაერთვის ჩვენებითი **ა**-, **ჰა**- (ამუ-ქ, ჰამუ-ქ), ვიწური სახელობითში აღებულ ფუძეს უცვლელად ტოვებს. ეჭვს გარეშეა, რომ ეს მოვლენა მერმინდელია.

„ადა, ჰადა, ჰამ“-ის შესახებ თქმული „ია, ჰეა, ჰიმ“-საც ეხება; სახელდობრ: ია-ს რიგია ემუ-ქ, ემუ-ს, ემუ-ში (აქედან ჩანს, რომ ია

← ეა!); ჰემუქ, ჰემუს, ჰემუში... — ვიწურ-არქაბულისაა; ჰადაქ, ჰადას, ჰადაში... ვიწური პარალელური წარმოებაა; ათინური იმეორებს ვიწურ-არქაბულს, ოღონდ ჩვენებითს ნაწილში -ი აქვს; ჰიმუქ, ჰიმუს, ჰიმუში...

მეგრულში -ნა- დეტერმინანტი მხოლოდობითის სახელობითში გვაქვს უპირატესად, სხვა ბრუნვებში არ გადაჰყვება; ახლა კაცი შეხვდება **თენაქ, ათენაქ... თენას, ათენას...**, მაგრამ ეს მეორეული მოვლენაა (ვიწური — ჰადაქ, ჰადას, ჰადაში-ს... ანალოგონი!).

მეგრულში მონაწილეობს ნაცვალსახელური ძირი, -თ- ქართულში დაცული -ს და გ-ს ბადალი ფუნქციურად (მდრ. ა-თ-ე, ე-ს-ე, ე-გ-ე... ე-თ-ი, ი-ს-ი, ი-გ-ი)...

მრავლობითი ჭანურში არსებითად სხვადასხვაგვარად აქვს ნაწარმოები ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულს, ერთის მხრით, და ათინურს, მეორე მხრით. ათინური დაირთავს ნი-ს და ეს -ნი გადაჰყვება ყველა ბრუნვაში, მხოლოდობითისა მხოლოდ ჰა- || ჰი- რჩება. ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულშიც მხოლოდობითი რიცხვისა მხოლოდ ჩვენებითი ნაწილები გვაქვს: ა- || ჰა — ე || ჰე: მათ დაერთვის თ ელემენტი, მას მოსდევს მრავლობითობის მაწარმოებელი -ეფ და სახელობითი ბრუნვის დაბოლოება -ე; ხოფ.: ა-ნ-თ-ეფ-ე, ვიწ.-არქ.: ჰა-მ-თე-ფ-ე || ჰა-თ-ეფ-ე თ-ს წინ მ- || ნ- ფონეტიკურადაა განვითარებული: აფხაზეთის არქაბულ ლაზებში ქალები ხმარობენ ჰა-თ-ეფ-ე-ს, რაც ამ ფორმის სიძველის მაჩვენებელი უნდა იყოს.

რაკი -ეფ მრავლობითობის ნიშანია, წინა ნაწილი მხოლოდობითის ფუძე უნდა იყოს: ჰა-თ || ა-თ; ჰე-თ || ე-თ — მივიღეთ მხოლოდობითის ფუძედ, ეჭვს გარეშეა, რომ ეს იგივე მასალაა, რაც მეგრულს გააჩნია. ა-თ-ე კოჩი, ე-თ-ი კოჩი: (აი) ეს კაცი, (აი) ის კაცი... მხოლოდობითში ეს თ-იანი ჩვენებითი სახელები ჭანურმა დაკარგა: მათი ადგილი დაიჭირა; ჰა-მა, ა-მა, ჰე-ა ი-ა-მ, მაგრამ მრავლობითში ჯერ კიდევ ცოცხლობს მხოლოდობითში დაკარგული თ. მასთან დაკავშირებით დაისმის -მა || ა-ს სადაურობისა და რაობის საკითხი; ამ საკითხზე გარკვეული პასუხის გაცემა ამჟამად ძნელია (ზოგიერთი მოსაზრებები იხ. ლექსიკონში).

უცნაურია ვიწელის მეტყველებაში დადასტურებული ჰათე: ჰა-თეე იგზალეს II 273₃₈, 274₁ ესენი გაემგზავრენ, წავიდენ... ჰეთე (რ) -ეთი ქომოხთეს II 275₅ ესენიც მოვიდენ... ასლანიშ ბიჭიქ ჰათეეს აკნუ... II 275₇ ლომის ბიჭი ამათ ეცა... ჰათეე ნოდას გულუნან II 275₁₁ ესენი ბაზარში დადიან... ქომეჩუ ჰაწი ჰათეეს არ სალანი ფლავი II 276₁₁ მისცა ახლა ამათ ერთი თეფში ფლავი... აი ძეის ყუ ბიჭი ქოხენან, ჰეთეეშა იგზალუ II 275₂₃ ერთ ადგილას ორი ბიჭი ზის, იმათკენ წავიდა... მუთეექ სოლე ჰკო-

მანერენ, სი-თი ჰექოლე ჭკომი-ა II 277₆ თვითონ მათ საითკენ-
ნაც ჭამონ, შენც იქითკენ ჭამეო... ასლანიშ ბიჭიქ ვა იმხოს, მუ-
თექ-თი ვა იფხონან II 277_{13,14} ლომის ბიჭი არა ჭამს, თვითონ
ისინიც არ ჭამენ...

ბოლოკიდული -ე სახელობითის ნიშანია; მრავლობითობის სუფიქსად
გვრჩება მხოლოდ -ე: ჰა-თ-ე-ე, ჰე-თ-ე-ე, მუ-თ-ე-ე. ზოგჯერ თითქოს -რ- ის-
მის ეე-ს შორის: ჰა-თ-ე(რ)-ე, ჰე-თ-ე(რ)-ე; თუ ხმოვნებს შორის -რ- აღმო-
ჩნდებოდა დაკარგული, მაშინ მრავლობითობის მაწარმოებლად -ერ-
წარმოგვიდგებოდა. სამწუხაროდ, სხვა ტექსტებში ამგვარი წარმოება და-
დასტურებული არ არის და ამიტომ ჯერჯერობით მხოლოდ ფაქტის აღნიშ-
ვნითა და საკითხის დასმით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

ჩვენებითი და პირის სახელების გარდა კითხვითი სახელების ბრუნე-
ბაც ერთგვარად თავისებურია; კითხვითი სახელებია: **მი || მინ?** ვინ? **მუ ||**
მუ-ა? რა? **ნა-მუ?** რომელი?

მხოლოდითი რიცხვი:

1. სახელ.:	მი(ნ) „ვინ?“	მუ მუ-ა „რა?“	ნამუ „რომელი?“
2. მოთხრ.:	მი-ქ	მუ-ქ მუ-ა-ქ	ნამუ-ქ
3. მიცემ.:	მი-ს	მუ-ს მუ-ა-ს	ნამუ-ს
4. ნათეს.:	მი-ში	მუ-ში მუ-ა-ში	ნამუ-ში
5. მიმართ.:	მი-შა	მუ-შა მუ-ა-შა	ნამუ-შა
6. დაშორ.:	მი-შე(ნ)	მუ-შე(ნ) მუ-ა-შე(ნ)	ნამუ-შე(ნ)
7. მოქმედ.:	მი-თე(ნ)	მუ-თე(ნ) მუ-ა-თე(ნ)	ნამუ-თე(ნ)

მუ-ა ჩვეულებრივად ათინურში გვხვდება: აჟდეჰარითიქ უწუ
თილჩის: „მა ჰუე მუა პა?“ II 334₁ გველემაპმაც უთხრა (რომ)
მელიას: მე ახლა რა ვქნა?

მეგრულში ეს კითხვითი სახელები თითქმის იმავე აგებულებისაა და
ისევე იბრუნვის, როგორც ჰანურში, ოღონდ **მინ-** და **ნამუ** კარგავს **-ს**: **მი**
და **ნამუ** გვაქვს მხოლოდითში (მრავლობითში **-ნ** აღდგება: მინ-ეფ-ი, ნა-
მუნ-ეფ-ი); **მუ-** (რა?) ხშირად დაირთავს **-ს**: **მუა** რე? რაა? (მდრ. ქართ.
რაა ← რაა არს?).

სახ.: მი, მუ || მუა; მოთხრ.: მი-ქ, მუ-ქ; მიც.: მი-ს, მუ-ს ნა-
თეს.: მი-ში, მუ-ში; მიმართ.: მი-შა, მუ-შა; დაშორ.: მი-შე მუ-
შე; მოქმედ.: მი-თი, მუ-თი; დანიშნ.: მი-შო(თ), მუ-შო(თ); ვნებითი
ანუ გარდაქც.: მი-თ, მუ-თ.

გავითვალისწინოთ კითხვითი სახელების ბრუნება მრავლობითშიც.

მრავლობითი რიცხვი:

1. სახელ.:	მი-ფ-ე „ვინმეები“ (ძვ. ქართ. „ვიეთნი“)	მუ-ფ-ე რანი, „რაები“	ნა-ნი	ნამ-თ-ეფ-ე რომლები?
2. მოთხრ.:	მი-ფ-ე-ქ	მუ-ფ-ე-ქ	ნა-ნი-ქ	ნამ-თ-ეფ-ე-ქ
3. მიცემ.:	მი-ფ-ე-ს	მუ-ფ-ე-ს	ნა-ნი-ს	ნამ-თ-ეფ-ე-ს
4. ნათეს.:	მი-ფ-ე-ში	მუ-ფ-ე-ში	ნა-ნი-ში	ნამ-თ-ეფ-ე-ში
5. მიმართ.:	მი-ფ-ე-შა	მუ-ფ-ე-შა	ნა-ნი-შა	ნამ-თ-ეფ-ე-შა
6. დაშორ.:	მი-ფ-ე-შე(ნ)	მუ-ფ-ე-შე(ნ)	ნა-ნი-შე(ნ)	ნამ-თ-ეფ-ე-შე(ნ)
7. მოქმედ.:	მი-ფ-ე-თე(ნ)	მუ-ფ-ე-თე(ნ)	ნა-ნი-თე(ნ)	ნამ-თ-ეფ-ე-თე(ნ)

მეგრულში **მუ**- მრავლობითს არ აწარმოებს, **მი**-სა და **ნამუ**-ს მრავლობითი ჩვეულებრივი აგებულებისაა: მხოლოდობითში მოკვეცილი **ნ**-ს აღდგენის შემდეგ ერთიცა და მეორეც დაირთავს **-ეფ** სუფიქსს მრავლობითის ფუძის საწარმოებლად და შემდეგ ბრუნვათა ცნობილს ნიშნებს: სახ.: მი-ნ-ე-ფ-ი; ნამ-უ-ნ-ე-ფ-ი; მოთხრ.: მი-ნ-ე-ნ-ქ, ნამ-უ-ნ-ე-ნ-ქ; მიც.: მი-ნ-ე-ნ-ს, ნამ-უ-ნ-ე-ნ-ს; ნათეს.: მი-ნ-ე-ფ-ი-ში, ნამ-უ-ნ-ე-ფ-ი-ში... და სხვ.

ჭანურში კითხვით სახელთა მრავლობითის ბრუნება საერთო ნორმებს მიჰყვება, **მი**- და **მუ**- როგორც ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეები, უკარგავენ **-ეფ**- სუფიქსს **ე**-ს:¹ მი-ფ-ე, მუ-ფ-ე და დაირთავენ ბრუნვის ნიშნებს; **ნამუ**-ს მრავლობითი ორნაირია: **ნანი** — ათინურში, და **ნამთეფე** სხვა კილოკავებში: **ნამთეფე**-ში უ დაკარგულია. **მ**-ს შემდეგ უნდა გვქონოდ: **ნამუ** — **ნამთეფე**, ე. ი. **ნა**- პლუს მესამე პირის სახელი **მუ** || **მუქ** (**ნამუ** = რა-ვინ!). ბუნებრივია, თუ მრავლობითში იგივე ფორმები გვაქვს, რაც **მუ**-სთან გვქონდა. **ნამთეფე** ამიტომ ასე დაიშლება: **ნა-მ(უ)-თ-ე-ფე-თ**-ს შესახებ იხ. ზემოთ ჩვენებით სახელთა ბრუნების ანალიზი.

ნამუ-ს გარდა იმავე მნიშვნელობით (რომელი?) იხმარება **ნა-მა** (ათინურში).

როგორც მეგრულში, ისე ჭანურში იშვიათია კითხვით სახელთა ხმარება მრავლობითში (აკად. ნ. მარი პირდაპირ ამბობდა: მრავლობითში „მი“, „მუ“ არ იხმარებაო. ხმარებით კი იხმარება, მაგრამ იშვიათად) მრავლობითში მათი წარმოება ტრაფარეტულია: მრავლობითი, მათ, ცხადია, ძველთაგან არ მოსდევს). მაგალითები: გა-ლე-ქ-ო-გ-ა-მ-ა-ფ-თ-ით. უუ! მ-უ-ფ-ე ბ-ძ-ი-რ-ით, გა-მ-ა-ფ-თ-ი-თ-ში! II 290^{11,12} ნაპირზე გამოვედით. უუ! რაები ვნახეთ, რომ გამოვედით!

შდრ.: „მიეფე ტეს ემ კოჩეფე?“ I 438⁹ ვინ („ვიეთნი“) იყვნენ ის კაცები? ა მუეფე მიწუმეს... II 375⁸ აი რაებს მეუბნება...

¹ არის **-ეფ**- სუფიქსის შენახვის შემთხვევებიც (იხ. აქვე ქვემოთ).

IV. მორფოლოგიური მოვლენები: ზმნის უღვლილება

§ 20. ზმნის კატეგორიები ჭანურში. ჭანურ ზმნას გააჩნია ყველა ის კატეგორია, რომელიც ქართული ზმნისათვის არის დამახასიათებელი. ეს კატეგორიებია: 1. პირი, 2. რიცხვი, 3. ქცევა, 4. დრო, 5. კილო, 6. გვარი, 7. გზა. ამას დაერთვის ა) გარდამავლობა-გარდაუვლობისა და ბ) პრევერბების საკითხი. გარდამავლობა-გარდაუვლობის საკითხი უმჯობესი იქნება პირისა და რიცხვის კატეგორიათა გათვალისწინების შემდეგ გაირკვეს, პრევერბების საკითხი კი დროთა ანალიზს უნდა წინ უსწრებდეს. ჭანურისათვის (აგრეთვე მეგრულისათვის) სპეციფიკური ჩანს **პოტენციალისის** კატეგორია. ამის გარკვევა ბუნებრივია გვარების საკითხს დავუკავშიროთ. ტიპურ ზმნათა ანალიზის შემდეგ თავისებური ზმნების უღვლილება უნდა განვიხილოთ. მსგავსებისა და სხვაობის აღნიშვნა მეგრული და ქართული ზმნის უღვლილებასთან შედარებით ხელს შეუწყობს ჭანური ზმნის უღვლილების ისტორიის მეტ-ნაკლებად გათვალისწინებას.

§ 21. პირთა რაოდენობისათვის. ჭანური ზმნა ისევე, როგორც ქართველური სხვა ენების ზმნა, შეიძლება იყოს ერთპირიანი, ორპირიანი და სამპირიანი. ერთპირიან ზმნაში აღინიშნება მხოლოდ ერთი პირი: ესაა სუბიექტის პირი. ორპირიან ზმნაში რეალურად თუ პოტენციალურად აღინიშნება ორი პირი: ერთი — სუბიექტისა და მეორე — ობიექტისა.

პირი რეალურად არის აღნიშნული, თუ სათანადო აფიქსი მოიპოვება ზმნაში; პოტენციალური აღნიშვნა გულისხმობს ნოლ-აფიქსით აღნიშვნას. ნოლ-აფიქსის შესახებ ლაპარაკი შეგვიძლია იმდენად, რამდენადაც გვაქვს შესაპირისპირებელი ფორმები რეალურად აღნიშნული აფიქსებით. ორპირიან ზმნაში შეიძლება ორივე პირი რეალურად იყოს წარმოდგენილი, შეიძლება ერთი რეალურად იყოს წარმოდგენილი და ერთი — პოტენციალურად და, დასასრულ, შეიძლება ორივე პირი პოტენციალურად იყოს წარმოდგენილი.

ორპირიანი ზმნა მეტს ნაკვთებს იძლევა, ვინემ ერთპირიანი: ერთპირიანი ზმნა მხოლოდ სუბიექტის პირთა ცვლას უწევს ანგარიშს, ორპირიანი — სუბიექტის პირის გარდა ობიექტის პირის ცვლასაც აღნიშნავს — ესაა მიზეზი ნაკვთების სიმრავლისა (ერთპირიანი ზმნა რომ სამ ნაკვთს იძლევა, ორპირიანმა შეიძლება შვიდი ნაკვთი მოგვცეს).

სამპირიანი ზმნა ჭანურშიც ისევე, როგორც სხვა ქართველურს ენებ-

ში, ფუძის აგებულებით (და ზოგჯერ, მნიშვნელობით) თუ განსხვავდება ორპირიანი ზმნებისაგან, თორემ პირის ნიშნები მასშიაც ორზე მეტი არასოდეს არ არის; უღვლილების დროსაც იგი იმდენსავე ნაკვთს იძლევა, რამდენსაც ორპირიანი ზმნა. ამგვარად, სამპირიანი ზმნის ფუძის გათვალისწინებული სამი პირიდან ზმნაში აღინიშნება სუბიექტისა და ერთი ობიექტის პირი; ერთ-ერთი ობიექტის პირი ყოველთვის აღუნიშნელები რჩება. ამიტომ სამპირიანი ზმნათა უღვლილების ცალკე განხილვა პირიანობის საკითხის გარკვევისას არ დაგვიკირდება.

ერთპირიანი ზმნებია, მაგალითად: ვორე ვარ, ფხერ ვზივარ, ბღურურ კვდები, მეგულურ მივდივარ, ვირდერ ვიზრდები, იჭვენ იწვის, გონდუნუნ დაიკარგება...

ორპირიანი ზმნების ნიმუშია: ბძირი ვნახე, ბგორი ვეძებე, პჭარი ვწერე, ოპჭოფი დავიჭირე, მიღუნ მაქვს, მიჩქუნ ვიცი, მინონ მინდა...

სამპირიანი ზმნებად მიიჩნევა: უწუ უთხრა, კითხუ კითხა, მეჩუ მისცა, უბლუ გაუპარსა მას წვერი, დოვონჭრაფი დავაწერინე...

სუბიექტის ბრუნვებია: სახელობითი და მოთხრობითი; ამათგან მოთხრობითი ყოველთვის სუბიექტს გადმოგვცემს, სახელობითი კი შეიძლება სუბიექტის ბრუნვაც იყოს (ერთპირიანი ზმნებთან და ორპირიანი გარდაუვალ ზმნებთან) და ობიექტისაც (გარდამავალ ზმნებთან).

ობიექტის ბრუნვებია: მიცემითი და სახელობითი; მიცემითი ყოველთვის ობიექტის ბრუნვაა; სახელობითის შესახებ იხ. ზევით.

ბრუნვათა მიხედვით რომ დავალაგოთ: მოთხრობითი მხოლოდ სუბიექტის ბრუნვაა, მიცემითი — მხოლოდ ობიექტისა, სახელობითი — ხან სუბიექტის როლს ასრულებს და ხან ობიექტისას.

§ 22. სუბიექტის პირთა აღნიშვნა მხოლოდობითში. პირველი პირის სუბიექტის ძირითადი ნიშანი ჭანურში არის **ვ**; დაცულია იგი ხმოვნების წინ ხოფურსა და ათინურში: **მა(ნ)** — **ვ**-იდი წავედი, **ვ**-იგზალი წავედი, გავემგზავრე, **ვ**-ორე ვარ, **ვ**-იმგარ ვტირი, **ვ**-იწკერ ვიყურები, **ვ**-იფხორ ვჭამ, **ვ**-იდღუნ ვფიქრობ, **ვ**-იშქვიდერ ვიხრჩობი...

ვიწურ-არქაბულში ხმოვნების წინ **ვ**-ს ადგილს იჭერს **ბ**; ზემოთ მოყვანილი მაგალითები ვიწურ-არქაბული ნორმების მიხედვით იქნებოდა: **მა(ნ)** — **ბ**-იდი, **ბ**-იგზალი, **ბ**-ორე, **ბ**-იმგარ, **ბ**-იწკერ, **ბ**-იმხორ, **ბ**-იდღუნ, **ბ**-იშქვიდერ...

თანხმოვნების წინ **ვ**-ს მეტ-ნაკლებად ენაცვლება ყველა კილოკავში ან **ბ**, ან **ფ**, ან **პ**. **ბ**-ს ვხვდებით ყველა მჟღერის წინ **მა(ნ)** — **ბ**-ძირი ვნახე, **ბ**-გუბი || **ბ**-გიბი ვხარმე, „ვაგბე“, **ბ**-დგითი ვდექ, **ბ**-ხუმი ვზომე, მე-**ბ**-ლი II 250^{9,10} ჩამოვვარდი, **ბ**-ღურურ კვდები.

ფ- მფშინავეებისა, ყრუ სპირანტებისა და აფრიკატების, აგრეთვე უკანაენისმიერთა წინ გვაქვს: **მა(ნ)–ფ**-ხერ, გე-ფ-ხედით II 269₄ ვზივართ, დავჯექით; **ფ**-სქიდათ II 254₁₉ „დავრჩეთ“, ვიცხოვროთ, **ფ**-თქვი II 247₁₂ ვთქვი, **ფ**-ხორხუმ II 250₄ ვხერხავ, **ფ**-ხაჩქუმ II 265₂₉ ვთოხნი, მიწას ვამუშავებ, დო-**ფ**-ცხუნუმთ II 266₆ დავარჩევთ სიმინდს...

პ- მკვეთრების წინ იჭერს **ვ**-ს ადგილს: **მა(ნ) — პ**-ჭკომარე II 248₁ შევჭამ, დო-**პ**-კოდი II 264₁₈ ავაგე სახლი, **პ**-კარობი II 247₃₇ ვკრიბე, **პ**-კვათუმ ვჭრი, **ო-პ**-ჭოფა II 253₂₅ დავიჭიროთ, დო-**პ**-ჭვი II 270₃₃ დავწვი, **პ**-ყვილუფ ვკლავ...

ამ უკანასკნელ ჯგუფში ძნელია თქმა, რომ **S₁** წმინდა წყლის **პ** იყოს: დაყრუებული **ბ**-ა, მაგრამ **პ**-ს სიმკვეთრე მაინც არ ჩანს. განსაკუთრებით ეს ითქმის ვიწურ-არქაბულის შესახებ, სადაც საასიმილაციო ტენდენციები ხოფურთან შედარებით უფრო სუსტია. ტექსტებში მოიპოება შემთხვევები, სადაც **ბ**-ს აქვს მიცემული უპირატესობა: **ო-ბ**-ჭკომა II 254₁₁ შევჭამო; შდრ. ზემ. **პ**-ჭკომი, **მე-ბ**-ჭოფათე II 269₁₃ ავიღებთ, ვიყიდით და **მე-პ**-ჭოფათე იქვე, **ბ**-ჭკინ-დარე II 278₁₉ და სხვ.

ხოფური ასეთ შემთხვევაში ნაკლებ შესაძლებლობას ტოვებს რყევისათვის: იქ დაუბრკოლებლივ შეიძლება **პ**-ს ხმარება მკვეთრების წინ. აღსანიშნავია, რომ აკად. ნ. მარი **S₁**-ის ყველა ზემოხსენებულ ვარიანტს (**ბ**, **პ**, **ფ**) თვლის შესაძლებლად, მაგრამ ლექსიკონში თანხმოვნების წინ თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ **ბ**-ს ხმარობს: „**ფ**-თქვი“ **ფ**-თიც აქვს წარმოდგენილი (გვ. 189), „**პ**-ჭოფამ“-თან ნათქვამია „**ფ**-ჭოფამ“-ც კიო (გვ. 227).

შენიშვნა 1. ცხვირისმიერთა წინ **S₁** შეიძლება იყოს **მ**: **გო-მ**-წკუმ II 265₂₈ გავხსნი; „**გო-ნ**-წკიმუ“ — **ნ** იკარგება, სამაგიეროდ პირის ნიშნად ბაგისმიერი ნაზალი გვრჩება (**მ**); ასევე: დო-**მ**-ცოროუმ „გავცერი“, — „**ო-ნ**-ცო-რუ“-საგან.

შენიშვნა 2. ბაგისმიერ თანხმოვანთა წინ **S₁** ჩვეულებრივად იკარგება: **ო-ბერგუ** თოხნა — **ბერგუმ** ვთოხნი II 265₃₀ შემხვედრია: დო-**ბ**-ბერგი-ც: არ კატი დო**ბ**ბერგი... ყურ კატი დო**ბ**ბერგი II 270₃₆ ერთხელ გავთოხნე, მეორედ გავთოხნე: აქ გემინანტი **ბ** ნათლად ირჩეოდა. ფაღუმ (← ფ-ფაღუმ) II 265₂₈ ვასუფთავებ, ვწმენდ...

შენიშვნა 3. პრევერბების დართვისას შეიძლება შეიქმნეს ხმოვანთა ისეთი კომპლექსი, რომელშიაც **S₁** **ვ** ვერა ძლებს; პირველ ყოვლისა ეს ეხება ხოფურ კილოკავს; დაწვრილებით ამის შესახებ § 8, ბ, და ქვემოთ „პრევერბებ“-თან.

მეორე პირის სუბიექტური პრეფიქსი ჭანურს არ შერჩენია: როგორც ხმოვნებისა, ისე თანხმოვნების წინ მეორეს პირის სუბიექტი წარმოდგენილია ნოლ-პრეფიქსით; ყველა ზმნაში მეორე პირი ფუძეს უდრის: სი — იგზალი¹ გაემგზავრე, წახვედი, (ო)რე ხარ, იმგარ ტირი, იმხორ ჭამ, იდუშუნ ფიქრობ, იშქვიდერ იღრჩობი... ძირი ნახე, გუბი ხარწე, დგითი დადექი, ზუმი ზომე, მელი ჩამოვარდი, ღურურ კვდები... ხერ ზიხარ, გეხედი დაჯექი, თქვი თქვი, ხორხუმ ხერხავ, ხაჩქუმ თოხნი, ცხუნუმ არჩევ... ჭკომი ჭამე, დოკოდი ააგე, კორობი კრიბე, კვათი გაჭერი, ო-ჭოფი დაიჭირე, დო-ჭვი დაწვი, ყვილი (მო)კალი...

სუბიექტის მესამე პირს სუფიქსები აღნიშნავენ; ეს სუფიქსებია: **-ნ**, **-ს** და **-უ**; **-ნ** გვხვდება გარდაუვალ ზმნებში — ვნებითისა და საშუალო გვარის ზმნებთან აწმყოში; **-ს** გამოყენებულია აწმყოში გარდამავალ ზმნებთან (ე. ი. მოქმედებითი გვარის ზმნებთან), კავშირებითს პირველსა, მეორესა და მესამესთან — ყველა ზმნასთან, ხოლო **-უ** ნამყო დროებში ყველა ზმნასთან.

მაგალითები: **ჰეა** (ია, ჰიმ) — რე-**ნ** არის, ხე-**ნ** ზის, ღურუ-**ნ** კვდება, ირდე-**ნ** იზრდება, იშქვადე-**ნ** იღრჩობა...

ჰემუქ (ემუქ, ჰიმუქ) — იმხორ-**ს** (ჭამს), იდუშუნ-**ს** ფიქრობს, ხორხუმ-**ს** ხერხავს, ხაჩქუმ-**ს** თოხნის, ცხუნუმ-**ს** არჩევს... **ჰემუქ** (ემუქ, ჰიმუქ) — ხორხუმტა-**ს** ხერხავდეს, ხაჩქუმტა-**ს** თოხნიდეს, ცხუნუმტა-**ს** არჩევდეს... ხორხა-**ს** ხერხოს, ხაჩქა-**ს** თოხნოს, ცხუნა-**ს** არჩიოს... **ჰეა** (ია, ჰიმ) — ღურუტა-**ს** კვდებოდეს, იშქვიდეტა-**ს** იღრჩობოდეს, ირდეტა-**ს** იზრდებოდეს... ღურა-**ს** მოკვდეს, იშქვიდა-**ს** დაიღრჩოს, ირდა-**ს** იზარდოს.

ჰემუქ (ემუქ, ჰიმუქ) — ხორხუმტ-**უ** ხერხავდა, ხაჩქუმტ-**უ** თოხნიდა, ცხუნუმტ-**უ** არჩევდა... ხორხ-**უ** ხერხა, ხაჩქ-**უ** თოხნა, ცხუნ-**უ** არჩია...

ჰეა (ია, ჰიმ) — ღურუტ-**უ** კვდებოდა, იშქვიდეტ-**უ** იღრჩობოდა, ირდეტ-**უ** იზრდებოდა, დოღურ-**უ** მოკვდა, დიშქვიდ-**უ** დაიღრჩო, დირდ-**უ** გაიზარდა...

ამ სამი სუფიქსიდან **-ნ** ზმნას მრავლობითს რიცხვშიაც გადაჰყვება, **-ს** და **-უ** კი მხოლოდობითს რიცხვშიდა გვაქვს.

შენიშვნა 1. ართაშენულ თქმაში S_3 — **-ს** იკარგება; მრავლობითის **-ეს** დაბოლოებაც კარგავს **-ს**-ს; **-ს**-ს დაკარგვა ფონეტიკური ხასიათისაა (იხ. § 8, თ).

¹ ვიღებთ იმავე ზმნებს, რაც პირველი პირის ნიშანთან დაკავშირებითაა ზევით მოყვანილი.

§ 23. სუბიექტის პირების აღნიშვნა მრავლობითში. პირველი და მეორე პირის ნიშნები მრავლობითში იგივეა, რაც მხოლოლობითში, ოღონდ მრავლობითობის მაჩვენებელი **-თ** სუფიქსი დაერთვის:

მა(ნ) გ-ორე ბ-ორე	— ჩქუნ გ-ორე-თ ბ-ორე-თ	მე ვარ — ჩვენ ვართ.
მა(ნ) ბ-გუბუმ	— ჩქუნ ბ-გუბუმ-თ	მე ვხარშავ — ჩვენ ვხარშავთ.
მა(ნ) ფ-ხორხუმ	— ჩქუნ ფ-ხორხუმ-თ	მე ვხერხავ — ჩვენ ვხერხავთ.
მა(ნ) პ-ტახუმ	— ჩქუნ პ-ტახუმ-თ	მე ვტეხ — ჩვენ ვტეხთ.
სი(ნ) (ო)რე	— თქვან (ო)რე-თ	შენ ხარ — თქვენ ხართ.

სი(ნ) გუბუმ, ხორხუმ, ტახუმ — თქვან გუბუმთ, ხორხუმთ, ტახუმთ — თქვენ ხარშავთ, ხერხავთ, ტეხთ...

მესამე პირის ნიშანთაგან, როგორც ზემოთ ითქვა, მრავლობითში მხოლოდ **-ნ** გადაჰყვება, **-ს** და **-უ** მრავლობითში არ ჩანს. მრავლობითის მაჩვენებელი მესამე პირში ჰანურს ორი აქვს: **-ან** და **-ეს** სუფიქსები.

-ან სუფიქსი გამოყენებულია მაშინ, თუ მხოლოლობითში S₃ **-ნ** ანდა **-ს არის** (სათანადო შემთხვევებში, იხ. ზემოთ), **-ეს** კი — **იმ შემთხვევაში, თუ მხოლოლობითში -უ გვქონდა** (იხ. ზემოთ):

-ან: ჰეა (ია, ჰიმ) რე-**ნ**, ხე-**ნ**, იშქვიდე-**ნ**, ღურუ-**ნ**, ირდე-**ნ** — ჰემთეფე (ენთეფე) რე-**ნ-ან**, ხე-**ნ-ან**, ღურუ-**ნ-ან**, ირდე-**ნ-ან**, ისინი არიან, სხედან, კვდებიან, იზრდებიან: ყველა ამგვარ მაგალითში მესამე პირის ნიშანიცაა შემონახული და მრავლობითობის აღმნიშვნელიც მოიპოვება; ამ მხრივ ამ მაგალითებში მესამე პირი იმავე პრინციპზეა აგებული, როგორც პირველისა და მეორე პირის მრავლობითში გვქონდა, ოღონდ იქ პირის ნიშანი პრეფიქსი იყო (**გ, ბ, ფ, პ**), რიცხვის ნიშნად კი სუფიქსი დაერთვოდა (**-თ**), აქ კი პირიცა და რიცხვიც სუფიქსებითაა წარმოდგენილი.

ჰემუქ (ემუქ, ჰიმუქ) იმხორ-**ს**, იღუშუნ-**ს**, ხორხუმ-**ს**, ხაჩქუმ-**ს**... — ჰემთეფექ (ჰენთეფექ, ჰინიქ) იმხორ-**ან**, იღუშუნ-**ან**, ხორხუმ-**ან**, ხაჩქუმ-**ან**... ისინი ჰამენ, ფიქრობენ, ხერხავენ, თოხნიან.

ჰემუქ (ემუქ, ჰიმუქ) იმხორტა-**ს**, იღუშუნტა-**ს**, ხორხუმტა-**ს**, ხაჩქუმტა-**ს**... — ჰემთეფექ (ენთეფექ, ჰინიქ) იმხორტა-**ნ**, იღუშუნტა-**ნ**, ხორხუმტა-**ნ**, ხაჩქუმტა-**ნ**... ისინი რომ ჰამდენ, ფიქრობდენ, ხერხავდენ, თოხნიდენ.

ჰეა (ია, ჰიმ) ღურუტა-**ს**, იშქვიდეტა-**ს**, ირდეტა-**ს** — ჰემ-

თეფე (ენტეფე ჰინი) ღურუტა-**ნ**, იშქვიდეტა-**ნ**, ირდეტა-**ნ**... ისინი რომ კვდებოდენ, იღრჩობოდენ, იზრდებოდენ.

ჰეა (ია, ჰიმ) ღურა-**ს**, იშქვიდა-**ს**, ირდა-**ს**... — ჰემთეფე (ენტეფე, ჰინი) ღურა-**ნ**, იშქვიდა-**ნ**, ირდა-**ნ**...

უკანასკნელს მაგალითებში **-ან** სუფიქსიდან დაგვრჩა **-ნ**; **-ა**- დაიკარგა ზმნის ფუძისეულ **-ა**-სთან შეხვედრისას.

-ეს: ჰემუქ (ემუქ, ჰიმუქ) ხორხუმტ-**უ**, ხაჩქუმტ-**უ**, ცხუნუმტ-**უ**... — ჰემთეფექ (ენტეფექ, ჰინიქ) ხორხუმტ-**ეს**, ხაჩქუმტ-**ეს**, ცხუნუმტ-**ეს** ისინი ხერხავდენ, თოხნიდენ, არჩევდენ...

ჰემუქ (იმუქ, ჰიმუქ) ხორხ-**უ**, ხაჩქ-**უ**, ცხუნ-**უ** — ჰემთეფექ (ენტეფექ, ჰინიქ) ხორხ-**ეს**, ხაჩქ-**ეს**, ცხუნ-**ეს** მათ ხერხეს, თოხნეს, არჩიეს...

ჰეა (ია, ჰიმ) დოღურ-**უ**, დიშქვიდ-**უ**, დირდ-**უ** — ჰემთეფე (ენტეფე, ჰინი) დოღურ-**ეს**, დიშქვიდ-**ეს**, დირდ-**ეს** ისინი მოკვდენ, დაიღრჩვნენ, გაიზარდნენ...

ინვერსიულ ზმნებთან სუბიექტის მრავლობითობა არ აღინიშნება (იხ. § 25); პირდაპირი წყობის ორპირიან ზმნებთან და ერთპირიან ზმნებთანაც სუბიექტი ზმნას მრავლობითში ხშირად არ ითანხმებს (ამის შესახებ იხ. თავი სინტაქსის შესახებ).

§ 24. ობიექტის პირთა აღნიშვნა მხოლოდობითში. ობიექტებს ზმნაში პრეფიქსები აღნიშნავს. პირველი პირის ობიექტს აღნიშნავს **მ**-პრეფიქსი: **მა(ნ)** **მ**-ოგურამს მასწავლის, **მ**-ოშკურინამს მაშინებს, **მ**-იწუ მითხრა, **მ**-კითხუ მკითხა, გე-**მ**-ჩუ დამარტყა, „დამცა“, **მ**-ანჯირენ მეძინება, **მ**-აღოდუ დამემართა, **მ**-იღუნ მაქვს, **მ**-ინონ მინდა, **მ**-ჯოხონს მქვია...

ხმოვნების წინ **მ**-, რა თქმა უნდა, ეჭვებს არ იწვევს, მაგრამ თანხმოვნების წინ გაჭირდებოდა იმის მტკიცება, რომ ყველგან წმინდა **მ** იყოს, მეტადრე მომდევნო ყრუ, მფშვინავ და მკვეთრ თანხმოვნებთან (**მ**-კითხუ, მაგალითად); ეს ეხება უფრო ხოფურს, მაგრამ მაინც **O₁ მ**- ისეთ ცვლილებებს არ განიცდის, როგორც **S₁ -გ**-სთვის არის დამახასიათებელი.

ობიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა არის **გ**:- **სი(ნ)** **გ**-ოგურამს გასწავლის, **გ**-ოშკურინამს გაშინებს, **გ**-იწუ გითხრა, **გ**-კითხუ გკითხა, გე-**გ**-ჩუ დაგარტყა, „დაგცა“, **გ**-ანჯირენ გეძინება, **გ**-აღოდუ დაგემართა, **გ**-იღუნ გაქვს, **გ**-ინონ გინდა, **გ**-ჯოხონს გქვია...

თანხმოვნების წინ სასიმილაციო ტენდენცია გამორიცხული არ არის; ასე, მაგალითად, გარკვევით ისმის **ქ**-**ჩ**-ს წინ: სი ქომე-**ქ**-ჩამ II 251¹³ შენ (ქვე) მოგცემ... მე-**ქ**-ჩა II 254²² მოგცე... დასავლურ კილოებ-

ში ქართულადაც „მოქცა“ ითქმის...

მესამე პირის ობიექტი ჰანურს ზმნაში არ აღინიშნება: სახელობითს ბრუნვაში იქნება ობიექტი თუ მიცემითში, სულ ერთია, ზმნაში რეალურ წარმომადგენელს ის ვერ გაიჩნეს; არც ფუძის თავკიდურ ბგერას აქვს რაიმე მნიშვნელობა: არც ხმოვნის, არც თანხმოვნის წინ ობიექტის აღმნიშვნელი აფიქსი არა ჩანს; არც ნაშთის სახითაა სადმე გარჩენილი. ერთი სიტყვით, **О** უკვალოდაა გამქრალი. მოსალოდნელი იყო კი ამ შემთხვევაშიაც პრეფიქსი: **ობიექტის პირი ქართველურს ენებში ყოველთვის პრეფიქსით აღინიშნება.**

§ 25. ობიექტის პირთა აღნიშვნა და ინვერსიულობის საკითხი.

ზემოაღნიშნულს მაგალითებში არის ისეთი ზმნებიც დასახელებული, რომელთა ობიექტიც რეალურად (ე. ი. ობიექტური სინამდვილის მიხედვითაც) ობიექტია და სუბიექტიც — რეალურია სუბიექტი: **მა(ნ) მ-ო გ უ-რამ-ს ჰემუქ, მა(ნ) მ-ო შკური ნამ-ს ჰემუქ, მა(ნ) მ-კითხ-უ ჰემუქ, მა(ნ) მ-იწ-უ ჰემუქ, მა(ნ) გე-მ-ჩუ ჰემუქ...** — ყველგან აქ **მა(ნ)** (მე) რეალურადაც ობიექტია და ზმნის აგებულების მიხედვითაც: მასწავლის, მაშინებს, მკითხა, მითხრა, დამარტყა **მე...** ყველგან **მე** ობიექტია მესამე პირის მოქმედებისა; ეს მესამე პირი კი სუბიექტია ზმნისათვისაც და რეალურადაც.

ასეთს შემთხვევაში, როცა რეალური სუბიექტი ზმნისათვისაც სუბიექტია და რეალური ობიექტი — ზმნისთვისაც ობიექტი, **პირდაპირი ანუ სწორი წყობა** გვექნება **რეალური ვითარება და ზმნის აგებულება აქ ერთმანეთს ეთანხმება.**

არის სხვაგვარი შემთხვევებიც: **მა(ნ) მ-ინონ ჰეა, მ-იღუნ ჰეა, მ-ჯოხონ-ს ჰეა, მ-ანჯირენ** — მე მინდა, მაქვს, მქვია, მეძინება... აქ პირველი პირი, **მე**, რეალურად სუბიექტია და არა ობიექტი; ზმნამ ობიექტის **მ-** პრეფიქსით აღნიშნა რეალური სუბიექტი; რეალური ვითარება და ზმნის აგებულება ერთმანეთს არ ეთანხმება... ეგვე ითქმის მეორე სახელის შესახებაც (მინდა ის, მაქვს ის, მქვია ის) — **ჰეა** (ის) რეალურად ობიექტია, ზმნაში კი სუბიექტის ფუნქციითაა აღჭურვილი, **-ნ** და **-ს** სუფიქსებითაა წარმოდგენილი¹.

როცა რეალური სუბიექტი ზმნაში ობიექტად არის დასახული, ხოლო რეალური ობიექტი — სუბიექტად, ზმნა **შებრუნებული** ანუ **ინვერსიული** წყობისაა. ინვერსია უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენაა არა მარ-

¹ პირველი პირის ობიექტის შესახებ თქმული საკვებით ვრცელდება მეორე და მესამე პირის ობიექტებზედაც. ამიტომ აქ მხოლოდ ამ ერთი პირის საკითხს ვუკეთებთ ანალიზს.

ტო ჭანურში, არამედ სხვა ქართველურ ენებშიაც. მოვლენის დეტალური ანალიზი სხვაგან იქნება მოცემული, აქ კი შევნიშნავთ, რომ თავდაპირველად ზმნის თვალსაზრისით ობიექტი რეალურადაც ობიექტად იყო წარმოდგენილი და ის, რაც ზმნაში სუბიექტის როლს ასრულებს, რეალურად სუბიექტად იყო დასახული, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ყველგან **პირდაპირი ანუ სწორი** წყობა იყო. შემდეგ აზროვნების განვითარებასთან დაკავშირებით შეიცვალა გაგება ობიექტური ვითარებისა, ზმნამ კი შეინარჩუნა წინანდელი გაგების შესაფერისი აგებულება, ერთი სიტყვით, მეტყველება ჩამორჩა აზროვნებას, დაირღვა კორელაცია აზროვნებასა და მეტყველებას შორის, და შედეგად მივიღეთ ინვერსიულობა.

§ 26. ობიექტის პირთა აღნიშვნა მრავლობითში. ობიექტის პირთა ნიშნები მრავლობითშიაც იგივე რჩება, რაც მხოლოდობითში: **მ-**, **გ-** და **0** (ნოლი). რაც შეეხება მრავლობითობას, ცალკე უნდა განვიხილოთ პირდაპირი ანუ სწორი წყობისა და ცალკე — შებრუნებული ანუ ინვერსიული წყობის ზმნები.

პირდაპირი წყობის ზმნებთან მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა აღუნიშნელი რჩება: ჰემუქ კითხუ ჰემუს — კითხუ ჰემთეფეს ჰკითხა მას — ჰკითხა მათ; გეჩუ მუს — გეჩუ ჰემთეფეს დაარტყა მას — დაარტყა მათ; ჰემუქ ოგურამს ჰემუს — ოგურამს ჰემთეფეს ასწავლის მას — ასწავლის მათ; ჰემუქ დოკოდუ ოხორი — დოკოდუ ოხორეფე ააგო სახლი — ააგო სახლები; ჰემუქ დოცილუ მსქვერი — დოცილუ მსქვერეფე მოკლა ირემი — მოკლა ირემები...

პირდაპირი წყობის ზმნებთან მეორე და პირველი პირის ობიექტის მრავლობითობა ზმნაში ჩვეულებრივად აღინიშნება; საამისოდ გამოყენებულია სუბიექტის მესამე პირის მრავლობითობის აღმნიშვნელი სუფიქსები **-ან** და **-ეს** (ზოგჯერ **-თ-ც**: იხ. § 45): თუ მხოლოდობითში **-ნ** ან **-ს** უნდა ყოფილიყო, **-ან** იქნება გამოყენებული; თუ მხოლოდობითში — **-უ** უნდა ყოფილიყო, **-ეს** გვექნება:

ჰემუქ მ -კითხუმ-ს მა(ნ)	— მ -კითხუმ- ან ჩქუნ მკითხავს მე — გვკითხავს ჩვენ
ჰემუქ გ -კითხუმ-ს ს(ინ)	— გ -კითხუმ- ან თქვან გკითხავს შენ — გკითხავთ თქვენ
ჰემუქ მ -კითხ-უ მა(ნ)	— მ -კითხ- ეს ჩქუნ მკითხა მე — გვკითხა ჩვენ
ჰემუქ გ -კითხ-უ ს(ინ)	— გ -კითხ- ეს თქვენ გკითხა შენ — გკითხათ თქვენ

აქ სუბიექტი მხოლოდობითში იყო: **ჰემუქ**; მაგრამ სუბიექტი შეიძლება ბოლა მრავლობითში დაგვესვა, ზმნას შეეძლო სუბიექტის მრავლობითობა აღნიშნა და მაშინ პირველი და მეორე პირის ობიექტის მრავლობითობა ისევე აღუნიშვნელი დარჩებოდა, როგორც მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა დარჩა აღუნიშვნელი: ჰემთეფექ **მ-კითხუმ-ან** მა(ნ), **მ-კითხუმ-ან** ჩქუნ; ჰემთეფექ **გ-კითხუმ-ან** სი(ნ) — **გ-კითხუმ-ან** თქვან... ჰემთეფექ **მ-კითხ-ეს** მა(ნ) — **მ-კითხ-ეს** ჩქუნ; ჰემთეფექ **გ-კითხ-ეს** სი(ნ) — **გ-კითხ-ეს** თქვან... აქ **-ან** და **-ეს** ყველგან სუბიექტის მრავლობითობას აღნიშნავს.

ამგვარად, პირდაპირი წყობის ზმნებთან მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობა არ აღინიშნება, პირველი და მეორე პირისა კი აღინიშნება, თუ ზმნა სუბიექტის მრავლობითობას არ აღნიშნავს.

ინვერსიული წყობის ზმნებთან ობიექტის სამივე პირის მრავლობითობაა ნაჩვენები ზმნაში; მრავლობითობის სუფიქსები იგივე **-ან** და **-ეს** არის; იხმარება ეს სუფიქსები იმავე შემთხვევებში, როგორც პირდაპირი წყობის ზმნებთან: **-ან**, თუ მხოლოდობითში S_3 **-ნ** ან **-ს** იყო, **-ეს** — თუ მხოლოდობითში S_3 **-უ** იყო.

მა(ნ) მ-ილუ-ნ მაქვს	— ჩქუნ მ-ილუ-ნ-ან ჩვენ გვაქვს, „გვაქვენ“
სი(ნ) გ-ილუ-ნ გაქვს	— თქვან გ-ილუ-ნ-ან თქვენ გაქვთ, „გაქვენ“
ჰემუს ულუ-ნ აქვს	— ჰემთეფეს ულუ-ნ-ან მათ აქვთ, „აქვენ“
მა(ნ) მ-ანჯირე-ნ მეძინება	— ჩქუნ მ-ანჯირე-ნ-ან ჩვენ გვეძინება
სი(ნ) გ-ანჯირე-ნ გეძინება	— თქვან გ-ანჯირე-ნ-ან თქვენ გეძინებათ
ჰემუს ანჯირე-ნ ეძინება	— ჰემთეფეს ანჯირე-ნ-ან მათ ეძინებათ...
მა(ნ) გო-მ-ოჭკონდ-უ დაგავიწყდა	— ჩქუნ გო-მ-ოჭკონდ-ეს ჩვენ დაგვავიწყდა
სი(ნ) გო-გ-ოჭკონდ-უ დაგავიწყდა	— თქვან გო-გ-ოჭკონდ-ეს თქვენ დაგავიწყდათ
ჰემუს გო-ჭკონდ-უ დაავიწყდა	— ჰემთეფეს გო-ჭკონდ-ეს მათ დაავიწყდათ...
მა(ნ) მ-აშქურინ-უ შეგეშინა	— ჩქუნ მ-აშქურინ-ეს ჩვენ შეგეშინა
სი(ნ) გ-აშქურინ-უ შეგეშინა	— თქვან გ-აშქურინ-ეს თქვენ შეგეშინათ
ჰემუს აშქურინ-უ შეეშინა	— ჰემთეფეს აშქურინ-ეს მათ შეეშინათ...

ინვერსიული წყობის ზმნებთან სუბიექტის მრავლობითობა აღნიშნული რჩება: მა(ნ) გომოჭკონდუ ქითაბი, ქითაბეფე დამავიწყდა — წიგნი, წიგნები... მა(ნ) მიცონუნ ჯუმა, მიცონუნ ჯუმა — ლეფე მყავს — ძმა, ძმები... მან მაძირენ კოჩი — მაძირენ კოჩეფე მეჩვენება — კაცი, კაცები...

§ 27. ზმნის პირისა და რიცხვის საკითხი მეგრულში. სუბიექტის პირთა ნიშნები მეგრულში იგივეა, რაც ჭანურში:

S_1 **გ** — ხმოვნების წინ და **ბ-**, **პ-**, **ფ-** — თანხმოვნების წინ: **გ**-ორე-**ქ** ვარ, **ბ**-გორუნ-**ქ** ვეძებ, **პ**-ჭოფუნ-**ქ** ვიჭერ, **ფ**-ხანტუნ-**ქ** ვხატავ; **პ-** და **ფ-** ყოველთვის სათანადოდ მკაფიო არაა, თუმცა ასიმილაციისადმი მიდრეკილება აქ მეტია თვით ხოფურთან შედარებითაც კი. პროფ. ი. ყიფშიძე სამართლიანად აღნიშნავს, რომ სენაკურში S_1 — **გ** შეიძლება თანხმოვნების წინაც გვექნოდესო: **გ**-ხანტუნ-**ქ**, **გ**-ჭარუნ-**ქ**... — რაიც, ცხადია, ქართულის გავლენას მიეწერება.

თავისებურია ჭანურთან შედარებით S_1 **გ**-ს გაინფიქსება ზოგ შემთხვევაში: **გ**-იგარ-**ქ** ვტირი → ი-**ბ**-გარ-**ქ**: **გ**-ირძღუ-**ქ** ვძღები → ი-**ბ**-რძღი; დიი-**ბ**-რძღი გავძეხი: სენაკურშიც!

მეორე პირის სუბიექტი ზმნაში ნოლით აღინიშნება: სი რე-**ქ** შენ ხარ, გორუნ-**ქ** ეძებ, ჭოფუნ-**ქ** იჭერ, ხანტუნ-**ქ** ხატავ, იგარ-**ქ** ტირი, ირძღუ-**ქ** ძღები...

პირველსა და მეორე პირში ზმნა დაირთავს **-ქ** სუფიქსს (იხ. ზემოხსენებული მაგალითები); ეს **-ქ** ხშირად მეორე პირის სუბიექტის ნიშნად მიაჩნიათ; პირველ პირში ის ანალოგიით არის გადმოსულიო (იხ. მაგალ. პროფ. ი. ყიფშიძის ხსენ. ნაშრ. § 67, **B, a**); პირის ნიშნად ამის მიჩნევა არ ხერხდება; ეს **-ქ** იგივე ოდენობა უნდა იყოს, რაცაა სვანურში **-ხ** (**ხ**-უ-არ-ი, **ხ**-ა-რ-ი — ვარ, ხარ); ეს მეგრული **-ქ** და სვანური **-ხ** პირველ პირშიც ისეთივე კანონიერი პირველადი მონაცემი უნდა იყოს, როგორც მეორეში: ანალოგიის საკითხი უნდა მოიხსნას. ქართულში **ხ**- პრეფიქსი — S_2 -ის როლში გამოდის და სწორედ ეს არის ასახსნელი: რატომ პირველ პირთანაც არა გვაქვს ის. დასაყრდენად ქართულის გამოყენება და მის მიხედვით კვალიფიკაცია მეგრული **ქ**-სი და სვანური **ხ**-სი მართებულად ვერ მიიჩნევა.

მესამე პირის სუბიექტის ნიშანი მეგრულში იგივე **-ნ**, **-ს** და **-უ** სუფიქსებია, რაც ჭანურში გვაქვს; მათი გამოყენებაც სავსებით ისეთივეა, როგორც ჭანურში, ოღონდ ბოლოს მოყოლილი **-ნ** მხოლოდობითში არა ჩანს: რე არის, ხე ზის, ჯანუ წევს, ღურუ კვდება: S_3 **-ნ** ყველგან გაუჩინარებულია, მაგრამ საკმარისია შემდეგ ხმოვანი დაერთოს, რომ **-ნ** და-

ჩნდება: ხე-**ნ**-ო ზის? რე-**ნ**-ო არის? ჯანუ-**ნ**-ო წევს? ღურუ-**ნ**-ო? კვდება? -**ო** აქ კითხვითი ნაწილაკია. ასევე აღდგება -**ნ**- მრავლობითის -**ან** სუფიქსის დართვისას (იხ. ქვემოთ ამავე პარაგრაფში).

მრავლობითს რიცხვში მეგრულს არა აქვს ის -**ქ** სუფიქსი, რომელიც პირველსა და მეორე პირში ჰქონდა მხოლოდობითში; მრავლობითის წარმოება ამიტომ გამეორებაა იმისა, რაც ჰქონდა ვნახეთ: პირველსა და მეორე პირში — მრავლობითობას -**თ** აღნიშნავს, მესამე პირში კი იქაც -**ან** და -**ეს** გვაქვს; მეგრული მათ იყენებს იმგვარადვე, როგორც ჰქონდა (იხ. § 23).

-**ან** სუფიქსის ბოლოკიდური -**ნ** მეგრულში იკარგება, თუ შემდეგ ხმოვანი არ მოერთვის, და აღდგება, როგორც კი ხმოვნის წინ აღმოჩნდება: რე-**ნ**-ა არიან, მაგრამ: რე-**ნ-ან**-ო არიან? ხე-**ნ**-ა სხედან, მაგრამ ხე-**ნ-ან**-ო სხედან? ღურუ-**ნ**-ა კვდებიან, მაგრამ ღურუ-**ნ-ან**-ო კვდებიან?..

რაც შეეხება ობიექტის პირებს, მეგრულშიაც იგივე ნიშნები გვაქვს, როგორც ჰქონდა; პირველი პირის ობიექტის ძირითადი ნიშანი **მ**- არის, ოღონდ ეს **მ**- ხმოვნების წინდა გვაქვს შემონახული, თანხმოვნების წინ კი მომდევნო თანხმოვნებთან შეფარდებით ისეთივე ვარიაციებია მოცემული, როგორც სუბიექტის პირველი პირის ნიშან **ვ**-სგან მივიღეთ: **ბ**-, **ფ**-, **პ**;- მ ა **ბ**-გორუნ-ს მე მეძებს, **ბ**-ლანძღუნ-ს მლანძღავს... მ ა **ფ**-თხორუნ-ს მასაფლავებს, „მთხრის“, მ ა ქო-**ფ**-თხუ-უ მთხოვა... მ ა **პ**-კითხ-უ მკითხა, კიბირი მე-**პ**-კვათ-უ კბილი მომკვეთა...

მეორე პირის ობიექტის პრეფიქსი მეგრულში არის **გ**- ხმოვნების წინ და **რ**- — თანხმოვნების წინ: **გ**-იღუ გაქვს, **გ**-ოკო გინდა, **გ**-აწყუნუ გეტკინა, **გ**-აშქურინუ შეგეშინა, **გ**-არულუაფუ გეძინება, მუ **გ**-აღოლუ რა დაგემართა? რა მოგივიდა?.. მუ გიწუთუ რა გითხრა? **რ**-ჭუნს გწვავს, **რ**-ცვილუნს გკლავს, **რ**-ცუნს გყავს; (მდრ. დიალექტ. ვარიანტი იმავე სიტყვისა: **გ**-იცუნს), ვა **რ**-შუნ-ო არ გახსოვს? მუ **რ**-თხუთუ რა გთხოვა? **რ**-გორუნს გეძებს, **რ**-ლანძღუნს გლანძღავს, **რ**-კითხუ გკითხა, კიბირი მე-**რ**-კვათუ კბილი მოგკვეთა...

ეს **რ** უნდა იყოს **გ**-ს ბგერინაცვალი, როგორც ეს ჩანს **გ** და **რ**-ს შენაცვლების სხვა შემთხვევებიდან; მეგრ.: დაჩხირიშ დორ**რ**ზამა; ჰან.: დაჩხურიშ **ოგზ**აფუ ცეცხლის დანთება, „ცეცხლის დაგზება“... **ორზ**ოლი საგზალი; ჰანური **ოგზ**ალონი „სატარებელს“, „საკაცეს“ ნიშნავს... ქოლობ**დ**ირთი დავდექი; მდრ. ჰანური: დობ**დ**გითი; მეგრულში უნდა ყოფილიყო ქოლობ**დ**რითი → დობ**დ**ირთი...

ამრიგად, **O₂** მეგრულში **გ** || **რ** ერთი მორფოლოგიური ოდენობის (**გ**-ს) ორი ფონეტიკური ვარიანტია და არა ახალი მორფოლოგიური ოდენობა.

მესამე პირის ობიექტი (არც სახელობითისა და არც მიცემითი ბრუნვისა) რაიმე აფიქსით მეგრულში ისევე არ აღინიშნება, როგორც ჰქონდა.

ობიექტების აღნიშვნა მრავლობითში იმავე წესს ექვემდებარება, როგორც ჭანურში. პირდაპირი წყობის ზმნებში აღინიშნება პირველი და მეორე პირის ობიექტთა მრავლობითობა, მესამე პირისა კი — არა; ინვერსიული წყობის ზმნებში კი სამივე პირის ობიექტთა მრავლობითობაა აღნიშნული. ობიექტთა მრავლობითობა სუბიექტის მესამე და მეორე პირის მრავლობითობის სუფიქსებით აღინიშნება: **-ან**, **-ეს**, **-თ** სუფიქსებია გამოყენებული (ისევე, როგორც ჭანურში; **-ან** სუფიქსი წესის თანახმად კარგავს **-ნ**-ს, თუ ხმოვანი არ მოსდევს. ხმოვნის წინ კი **-ან** მთლიანად წარმოგვიდგება; **-თ**-ს შესახ. იხ. § 45).

პირდაპირი წყობის ზმნები:

თიქ თის კითხუ	იმან იმას კითხა	— თიქ თინენს კითხუ იმან იმათ ჰკითხა;
თიქ სი რკითხუ	იმან შენ გკითხა	— თიქ თქვა რკითხეს იმან თქვენ გკითხათ;
თიქ მა პკითხუ	მან მე მკითხა	— თიქ ჩქი პკითხეს იმან ჩვენ გვკითხა...

ინვერსიული წყობის ზმნები:

თის თინა უუ (ნ)	მას ის ახსოვს	— თინენს თინა უუნა (ნ) მათ ის ახსოვთ
სი თინა რუუ (ნ)	შენ ის გახსოვს	— თქვა თინა რუუნა (ნ) თქვენ ის გახსოვთ
მა თინა ფუუ (ნ)	მე ის მახსოვს	— ჩქი თინა ფუუნა (ნ) ჩვენ ის გვახსოვს
თის ჯიმა ცუნდუ	მას ძმა ჰყავდა	— თინენს ჯიმა ცუნდეს მათ ძმა ჰყავდათ
სი ჯიმა რცუნდუ	შენ ძმა გყავდა	— თქვა ჯიმა რცუნდეს თქვენ ძმა გყავდათ
მა ჯიმა პცუნდუ	მე ძმა მყავდა	— ჩქი ჯიმა პცუნდეს ჩვენ ძმა გვყავდა...

§ 28. ზმნის პირი და რიცხვი ზანურში (ჭანურ-მეგრულში) ქართლისასთან შედარებით. ამ მორფოლოგიური ნიშნების მიხედვით ქართლისა და ზანურის ურთიერთობა თვალსაჩინო იქნება, თუ ზმნის პირისა და რიცხვის ნიშნებს ცხრილის სახით წარმოვადგენთ:

სუბიექტის **პირთა** ნიშნები:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
S ₁ ვ-	ვ- (ბ- პ- ფ-)	ვ- (ბ- პ- ფ-)
S ₂ ხ- ჭ... ჭ- ს- 0 (ნოლი)	0 (ნოლი) —	0 (ნოლი) —
S ₃ —	-ხ, -ს, -ა —	-ხ, -ს, -უ —

სუბიექტის **მრავლობითობის** ნიშნები:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
S ₁ — -თ	— -თ	— -თ
S ₂ — -თ	— -თ	— -თ
S ₃ — -ენ, -ან, -ეს	— -ან, -ეს	— -ან, -ეს

ობიექტის **პირთა** ნიშნები:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
O ₁ მ- —	მ- (ბ- , პ- , ფ-)	მ- (ბ- , პ- , ფ-)
O ₂ გ- —	გ- —	გ- (რ-) —
O ₃ ხ-, ჭ... ჭ- ს- 0 (ნოლი)	0 (ნოლი)	0 (ნოლი)

ობიექტის **მრავლობითობის** ნიშნები:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
O ₁ — გვ-	— -ან, -ეს, -თ	— -ან, -ეს, -თ
O ₂ — -თ	— -ან, -ეს, -თ	— -ან, -ეს, -თ
O ₃ — -თ	— -ან, -ეს	— -ან, -ეს

სუბიექტის პირველი პირის მიხედვით სრული იგივეობაა: ჭანურსა და მეგრულში იგივე **-ვ-** პრეფიქსი გვაქვს, რაც ქართულში; **ბ-, ფ-, პ-** მისი ფონეტიკური ვარიანტებია, როგორც ვიცით; ქართული კილოების S₁ ზუსტად ფონეტიკურად რომ განვსაზღვროთ, თანხმოვნების წინ **ვ-**ს, რა თქმა უნდა, ვერ ვიპოვით; უდრ.: **ვ-**ჭრი, **ვ-**პარავ, **ვ-**ფრინავ და: **ვ-**გავარ, **ვ-**ბერავ... **ვ-**დან მეტ-ნაკლები გადახრა გვექნება დაყრუებისა თუ გაფშვინვით-

რებისაკენ სათანადო თანხმოვანთა წინ.

სუბიექტის მეორე პირის ნიშანი ქართულს დაკარგული აქვს ხმოვნების წინ, თანხმოვნების წინ კი **ჰ**- ან **ს**- მოუდის; ამის მიხედვით ფიქრობენ, რომ ჭანურსა და მეგრულში ის მდგომარეობაა განზოგადებული, რომელიც ქართულში ხმოვნების წინ გვაქვს. გურულსა და იმერულში **S₂** არ შენახულა: ე. ი. ჭანურისა და მეგრულის ვითარებაა განმეორებული, თუ კი ეს ვითარება ზანური მეტყველების გავლენამ არ წარმოშვა.

S₂ ქართულში სავსებით ემთხვევა **O₃**; განიცდის თვალსაჩინო ცვლილებას მაშინ, როდესაც სხვა პირთა აფიქსები გამძლე აღმოჩნდა; ზოგიერთ სხვა ფაქტებთან შეპირისპირებით ყოველივე ამან შეიძლება ეჭვები აღძრას, ხომ არ იღუწება ქართულის ისტორია **S₂** და **O₃**-ის საკითხში და ხომ არ უნდა აიხსნას ჭანურსა და მეგრულში **S₂**-ის უქონლობა **ჰ**-ს დაკარგვით კი არა, არამედ სხვაგვარად. ამ რთულ საკიხს აქ ვერ განვიხილავთ, დაკვამყოფილებით მხოლოდ იმის აღნიშვნით, რომ **S₂** ჭანურ-მეგრულში ნოლს უდრის ისევე, როგორც ქართულში ხმოვნების წინ...

სუბიექტის მესამე პირის ნიშანთან ჭან.-მეგრ. **-უ** სუფიქსი იგივე ქართული **-ა-ა** (ქართ. **ა** — ჭან.-მეგრ. **ა** → **უ**); **-ს** სუფიქსი საერთოა ქართულისა და ჭანურ-მეგრულისათვის; რაც შეეხება **-ნ** სუფიქსს, ამჟამად ქართულს **S₃**-ად იგი არ გააჩნია, მაგრამ ძვ. ქართულში ამ სუფიქსს საკმაოდ ხშირად ვხვდებით: აწმყოში — ხოლმეობითის შინაარსით: დგან (დგას ხოლმე), ზინ (ზის ხოლმე), აკეთებნ (აკეთებს ხოლმე)... აორისტში, უპირატესად ბრძანებითი კილოს მნიშვნელობით: იყავნ (იყოს), მოვედინ (მოვიდეს), აღიდენ (აღიდოს)...

მართალია, არც ერთ ქართულ კილოში არ გვხვდება ამჟამად **-ნ**, როგორც **S₃** და თვით ძვ. ქართულში იგი ზანურიდან შემოსული ჩანს, მაგრამ მაინც ფაქტია, რომ სამწერლო ქართულისათვის **S₃ -ნ** არ არის უცხო. დიალექტური შედგენილობა ძვ. ქართული სამწერლო ენისა რთულია და არა მარტო **-ნ**, სხვა ფორმანტებიც (მაგალ. **ს**- და **ჰ**-) სხვადასხვა ფენათა კუთვნილებას წარმოადგენს, მაინც შესადარებლად სხვა ოდენობა არა გვაქვს: თანამედროვე ქართული კილოები მეტწილად ძვ. ქართულის ნიადაგზე წარმოქმნილად ივარაუდება.

სუბიექტის პირთა მრავლობითობა ჭანურ-მეგრულსა და ქართულში ერთი და იმავე სუფიქსით აღინიშნება: პირველსა და მეორე პირში — **-თ** გვაქვს ყველგან, მესამე პირში **-ეს**, **-ან** საერთო კუთვნილებაა; ქართული **-ენ** სუფიქსი კი შეიძლება იმავე **-ან** სუფიქსში იყოს გათქვეფილი.

ობიექტის პირთაგან, პირველი ჭანურ-მეგრულშიაც **მ**-თია წარმოდგენილი (ფონეტიკური ვარიაციებით მეგრულში და ნაწილობრივ ჭანურში); მეორე პირიც აგრეთვე ერთი და იმავე **გ**- პრეფიქსით გადმოიცემა; **-გ**-ს

ბგერინაცვალა **რ**- მეგრულში.

მესამე პირის შესახებ იგივე ითქმის, რაც **S₂**-ის შესახებ: შეიძლება ჭანური და მეგრული იმ ვითარების განზოგადებას წარმოადგენდეს, რაც ქართულში გვაქვს ხმოვნების წინ და ამით აიხსნებოდეს **O₃** უქონლობა; ანდა შეიძლება **O₃ = 0** მეორეულ მოვლენას არ წარმოადგენდეს და ქართულის **O₃**-ის პრეფიქსების საკითხი იყოს ასახსნელი.

ობიექტთა მრავლობითობის აღნიშვნა ქართულსა და ჭანურ-მეგრულში არსებითად განსხვავდება პირველ პირში: ქართული აქ პრეფიქსს იყენებს (**გვ**: გვ-აქვს, გვ-ყავს, გვ-ახსოვს...), ჭანურსა და მეგრულში აქაც სუფიქსებია გამოყენებული ისევე, როგორც მეორესა და მესამე პირში. ამ მხრივ ქართულში პირველი პირის წარმოება განმარტოებით დგას: მეორესა და მესამე პირში აქაც სუფიქსებია.

მეორესა და მესამე პირში ქართული და ჭანურ-მეგრული განსხვავდებიან მხოლოდ იმით, რომ მრავლობითობის აღსანიშნავად ქართული იყენებს **სუბიექტის პირველი და მეორე პირის** მრავლობითობის **სუფიქსს -თ**, ჭანურ-მეგრული კი — **მესამე პირისას**, და, რადგანაც მესამე პირის მრავლობითობა ხან **-ეს** სუფიქსით გადმოიცემა და ხან **-ან** სუფიქსით, ამიტომ ქართულის ერთი, **-თ** სუფიქსის ადგილას აქ ორი, **-ეს** და **-ან** სუფიქსია გამოყენებული, თუმცა ზოგჯერ **-თ** სუფიქსიც შეიძლება იქნეს გამოყენებული; ამის შესახებ იხ. ზმნის უღვლილების პარადიგმები: §45, გვ. 169-175. ეს გარემოება მესამე პირის მრავლობითობის საკითხშიც აახლოებს ზანურს ქართულთან.

ქართულ კილოთაგან მესამე პირის სუფიქსებითაა ობიექტთა მრავლობითობა გამოხატული იმერულსა და გურულში (გაქვენ, გყავენ, მან და გიძახენ...); საფიქრებელია, რომ ეს ზანურის გავლენას მიეწერება. აღსანიშნავია, რომ სვანურიც მესამე პირის მრავლობითობის სუფიქსს (**-ხ**) იყენებს ობიექტის მრავლობითობის აღსანიშნავად. იმიტომ ხომ არა, რომ სვანურის აღნაგობაში ზანურიც ურევია?

§ 29. გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნები ჭანურში. ზმნათა დაჯგუფება გარდაუვალად და გარდამავალად არსებითად სინტაქსური ხასიათისაა, მაგრამ, რადგანაც ამასთანაა დაკავშირებული უღვლილების ზოგი მნიშვნელოვანი მოვლენა, საჭიროა ეს საკითხი ამთავითვე გავითვალისწინოთ.

ჭანურში ყველა ერთპირიანი ზმნა გარდაუვალია: ხენ ზის, ორენ არის, ქომოხთუ მოვიდა, დოღურუ მოკვდა, იგუბენ იხარმება, შეიძლება მოიხარმოს... და სხვა ამგვარი ერთპირიანი ზმნები **გარდაუვალია**.

სამპირიანი ზმნები გარდამავალია; ორპირიანი ზმნებიდან ზოგი გარდამავალია, ზოგი — გარდაუვალი; გარდამავალია ისეთი ორპირიანი ზმნა, რომელსაც ობიექტი სახელობითს ბრუნვაში აქვს; გარდაუვალია ისე-

თი ორპირიანი ზმნა, რომელსაც ობიექტი მიცემითში აქვს. დროს მნიშვნელობა არა აქვს: **თუ ზმნა გარდამავალია, ობიექტი მას ყველა დროში სახელობითში ექნება**; ასევე **გარდაუვალ ორპირიან ზმნასთან ობიექტი ყველა დროში მიცემითში იქნება**. გარდამავალ ზმნა სუბიექტის ბრუნვითაც განსხვავდება გარდაუვალისაგან: **გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი ყოველთვის სახელობითშია, გარდამავალი ზმნისა კი — ყოველთვის მოთხრობითშია**.

ასე, მაგალითად:

უ ს თ ა ქ კ ო დ უ მ ს ოხორი	—	ხურო („ოსტატი“) აგებს სახლს („ხურომ აგებს სახლი“)
უ ს თ ა ქ დ ო კ ო დ უ ოხორი	—	ხურომ ააგო სახლი
უ ს თ ა ქ დ ო კ ო დ უ დ ო რ ე ნ ოხორი	—	ხუროს აუგია სახლი („ხურომ ანაგება სახლი“).

ობიექტი სახელობითში და სუბიექტი მოთხრობითში — ესაა ფორმულა გარდამავალი ზმნისა ჭანურში. გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა აქ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, **ობიექტის ბრუნვა**.

კოდუმს ორპირიანი გარდამავალი ზმნაა. ავიღოთ ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა.

ჰ ე მ უ ს ბ ა ბ ა უ დ უ რ უ ნ	—	იმას მამა უკვდება,
ჰ ე მ უ ს ბ ა ბ ა დ უ დ უ რ უ	—	იმას მამა მოუკვდა,
ჰ ე მ უ ს ბ ა ბ ა დ უ დ უ რ უ დ ო რ ე ნ ¹	—	იმას მამა მოკვდომია...

ობიექტი „ჰემუს“ — მიცემითშია, სუბიექტი „ბაბა“ სახელობითშია — ყველა დროში. ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა კონსტრუქციის მიხედვით სავსებით ჰგავს ქართულისას: სახელობითი და მიცემითი ყველა დროში მეორდება. ეგევე ითქმის ერთპირიანი ზმნების შესახებ. ერთპირიანი ზმნა სუბიექტს ყველა დროში სახელობითში მოითხოვს: კ ო ჩ ი დ უ რ უ ნ — კაცი კვდება, კ ო ჩ ი დ ო დ უ რ უ — კაცი მოკვდა, კ ო ჩ ი დ ო დ უ რ უ დ ო რ ე ნ — კაცი მომკვდარა.

თვალსაზრისად განსხვავდება ორპირიან გარდამავალ ზმნათა შემცველი ფრაზების კონსტრუქცია: **ქართულში სუბიექტის ბრუნვაც იცვლება და ობიექტისაც**; აწმყოში რეალური სუბიექტი სახელობითშია, აორისტში — მოთხრობითში, თურმეობითს პირველში — მიცემითში. რეალური ობიექტი

¹ დროის წარმოება აქ ვიწურ-არქაბულია; ფრაზის კონსტრუქცია ყველა კილოკავში ერთნაირია.

აწმყოში მიცემითშია, აორისტში — სახელობითში, თურმეობითს პირველში — სახელობითში: ხურო სახლს აგებს — ხურომ სახლი ააგო — ხუროს სახლი აუგია. ეს რთული წესი ჭანურში გამარტივებულია: რეალური სუბიექტის ყველგან მოთხრობითში დასმითა და რეალური ობიექტის — სახელობითში ხმარებით. **რა კონსტრუქციაც აქვს ქართულ გარდამავალ ზმნას აორისტში, ის კონსტრუქცია აქვს ჭანურ გარდამავალ ზმნას ყველა დროში.**

სამპირიან ზმნას სუბიექტი მოთხრობითში ექნება, ობიექტთაგან — ერთი ყველგან სახელობითში იქნება (ესაა სპეციფიკური ნიშანი გარდამავლობისა!), მეორე კი — ყველგან მიცემითში: ჰემუქ ჯუმას ფარა მეჩამს — ჰემუქ ჯუმას ფარა ქომეჩუ — ჰემუქ ჯუმას ფარა ქომეჩუდორენ ის ძმას ფულს აძლევს („მან ძმას ფული აძლევს“) — ფული მისცა — ფული მიუცია...

§ 30. გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნა მეგრულში. მეგრულშიაც გარდამავლობის ნიშანია აორისტში ობიექტის ქონა სახელობითში: უობიექტო ერთპირიანი ზმნა გარდამავალი ვერ იქნება; გარდამავალი ვერ იქნება ვერც ისეთი ორპირიანი ზმნა, რომელსაც ობიექტი ყოველთვის მიცემითში მოუღდის...

კოჩი ღურუ (ნ) — კაცი კვდება, ღურუნ — ერთპირიანი
გარდაუვალი ზმნაა

ხურო ცუდეს ოგანს — ხურო სახლს აგებს

ხუროქ **ცუდე** ქოდააგუ — ხურომ სახლი ააგო

ხუროს ცუდე ქუდუგაფუ (ნ) — ხუროს სახლი აუგია.

ოგანს აგებს ორპირიანი გარდამავალი ზმნაა; აწმყოში, აორისტსა და თურმეობითს პირველში ის მოითხოვს სუბიექტსა და ობიექტს იმავე ბრუნვებში, რაც ქართული ორპირიანი გარდამავალი ზმნისათვის არის ნიშანდობლივი. ასეთივე მდგომარეობაა სამპირიან ზმნასთან: თინა ჯიმას ფარას არზენს — ის ძმას ფულს აძლევს; თიქ ჯიმას ფარა ქომეჩუ — მან ძმას ფული მისცა; თის ჯიმაშა ფარა ქომეჩუმუ (ნ) მას ძმისათვის ფული მიუცია...

სამაგიეროდ, სხვაობას აქვს ადგილი ერთპირიან და ორპირიან გარდაუვალ ზმნებთან:

თიში მუმა	ღურუ (ნ)	—	მისი მამა	კვდება
თიში მუმაქ	დოღურუ	—	მისი მამა	მოკვდა
თიშა მუმა	დოღურელე (ნ)	—	მისი მამა	მომკვდარა

ერთპირიანი ზმნა დ უ რ უ ნ კვდება **აორისტში სუბიექტს მოთხრობითს ბრუნვაში მოითხოვს** ქართული სახელობითის ნაცვლად.

თის მ უ მ ა	უ დ უ რ უ (ნ)	—	მას მამა უკვდება
თის მ უ მ ა ქ	დ უ დ უ რ უ	—	მას მამა მოუკვდა
თის მ უ მ ა	დ ო დ უ რ უ უ (ნ)	—	მას მამა მოჰკვდომია

ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა უ დ უ რ უ (ნ) უკვდება **აორისტში სუბიექტს მოთხრობითში მოითხოვს. ამგვარად, მეგრულში აორისტთან** (და მის ჯგუფის დროებთან) **სუბიექტი ყოველთვის მოთხრობითს ბრუნვაშია.**

ქართულში სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვა დამოკიდებულია ორ ფაქტორზე: ა) **როგორია ზმნა** — გარდამავალი თუ გარდაუვალი და ბ) რა **დროა**. გარდაუვალ ზმნას ყველა დროში სუბიექტი სახელობითში აქვს და ობიექტი (თუ კი აქვს, ე. ი. თუ კი ზმნა ორპირიანია) — მიცემითში. გარდამავალ ზმნას აწმყოში — სუბიექტი სახელობითში აქვს და ობიექტი — მიცემითში, აორისტში სუბიექტი მოთხრობითში აქვს, ობიექტი — სახელობითში... **ჭანურისთვისაც და მეგრულისთვისაც ამოსავალია ეს სისტემა**, ოღონდ თითოეული მათგანი ერთგვარად ამარტივებს ამ რთულ სქემას: **ჭანური უგულვებელყოფს დროს**, საკითხს წყვეტს ზმნის გარდამავლობა-გარდაუვალობა; თუ ზმნა გარდამავალია — სუბიექტი მოთხრობითშია, ობიექტი — სახელობითში იმისდა მიუხედავად, რა დროა (ვერტიკალური გათანაბრება!). მეგრული უგულვებელყოფს (ნაწილობრივ მაინც!) **გარდამავლობა-გარდაუვალობას**; თუ ზმნა აორისტშია (ან მისი ჯგუფის სხვა დროში) სუბიექტი ყოველთვის მოთხრობითშია იმისდა მიუხედავად, გარდამავალია ზმნა თუ გარდაუვალი (ჰორიზონტალური გათანაბრება!)... ობიექტის ბრუნვა კი გარდამავლობაზეა დამოკიდებული; ამ მხრივ მეგრული ისე შორს არ არის წასული, როგორც ჭანური.

გარდამავლობის სამი კრიტერიუმი გვაქვს ახალს ქართულში: **-ეს** დაბოლოება მრავლობითის მესამე პირში (გააკეთ-**ეს**), სუბიექტი — მოთხრობითში (გააკეთა **მან**), ობიექტი — სახელობითში (გააკეთა **ის**)...

ამ სამი ნიშნიდან პირველი არც ჭანურში გამოდგება და არც მეგრულში ისევე, როგორც არ გამოდგება იგი ძველი ქართულისათვის: **-ეს** ჭანურსა და მეგრულში აორისტში ყველა ზმნას აქვს მრავლობითის მესამე პირში (ასე იყო ეს ძველ ქართულშიც). მეორე ნიშანი (მოთხრობითი ბრუნვა) გამოსადეგია ჭანურში, უვარგისია მეგრულში (ყველა ზმნა აორისტში მოთხრობითს მოითხოვს!) და **მხოლოდ მესამე ნიშანი — ობიექტი სახელობითში** — რჩება **მკვიდრ ნიშნად გარდამავლობისა**, როგორც ჭანურში, ისე მეგრულში; ქართულშიაც გარდამავლობის ძირითადი ნიშანი ეს არის.

მეგრულის ზეგავლენით ქვემო იმერულსა და გურულში გაბატონდა მოთხრობითის ხმარება გარდაუვალ აორისტში: მან — მოვიდა, მოკვდა, დაიბადა...

მან მოვიდა-ს მსგავსი მაგალითები აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებმაც იცის, მაგრამ — იშვიათად: გურულისა და ქვემოიმერულისათვის კი ეს ჩვეულებრივი რამ არის: ცხადია, მეგრულს მიუძღვის ამაში ბრალი.

§ 31. ქცევის საკითხი ჰანურში. ქართველურს ენებში ზმნამ შეიძლება აღნიშნოს არა მხოლოდ სუბიექტი და ობიექტი, არამედ გარკვეული დამოკიდებულებაც სუბიექტსა და ობიექტს შორის (ორპირიან ზმნებში) ანდა ობიექტსა და ობიექტს შორის (სამპირიან ზმნებში). ქცევა არის კუთვნილებითი დამოკიდებულება ობიექტსა და სუბიექტს შორის ანდა ობიექტსა და ობიექტს შორის. ამგვარად, ქცევის კატეგორია აღმოცენებულია ორპირიანობისა და სამპირიანობის ნიადაგზე; აქედანვე გამომდინარეობს, რომ ერთპირიან ზმნას ქცევა არ შეიძლება გააჩნდეს: ობიექტი არ გააჩნია და იმიტომ!

ქცევა შეიძლება აღნიშნავდეს, რომ ობიექტი სუბიექტის კუთვნილებაა, ანდა სუბიექტისთვისაა განკუთვნილი; ესაა **სასუბიექტო** ანუ სათავისო ქცევა; ქცევა შეიძლება აღნიშნავდეს, რომ ერთი ობიექტი მეორე ობიექტის კუთვნილებას წარმოადგენს, ანდა მეორე ობიექტისთვისაა განკუთვნილი; ესაა **საობიექტო** ანუ სასხვისო ქცევა. ორპირიან ინვერსიულ ზმნებთან სასხვისო ქცევა აღნიშნავს სუბიექტის განკუთვნილობას ობიექტისათვის. სასუბიექტო და საობიექტო ქცევებთან შეპირისპირებით გამოიყოფა **ნეიტრალური** ანუ საარვისო ქცევა: აქ ზმნის ფორმა არ აღნიშნავს, ვის კუთვნილებას წარმოადგენს ობიექტი (ობიექტი კი მოიპოვება!).

ჰანურში სამივე ქცევა გვაქვს.

სასუბიექტო ქცევის ნიმუში იქნებოდა:

ჩენგე იბღაფს (ხოფ.) — პირს იპარსავს („ნიკაპს იპარსავს“)...

ხე იბონუმს (ვიწ.-არქ.) — ხელს იბანს.

საობიექტო ქცევის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ:

ჩენგე უბღაფს (ხოფ.) — პირს ჰპარსავს („უპარსავს“)...

ხე უბონუმს (ვიწ.-არქ.) — ხელსა ჰბანს („უბანს“)...

ჰადა კადის-და ბაქჩიში მებულამ-და II 255₃ ამას ყად-საო ძღვენს მიფუტანო... ჯანდარმას-ნა მეჩეს-დორტუნ ქარტალი, ებუჭოფით დო დოფხარით II 267_{15,16} პოლიციელისათვის რომ მიეცათ ქალაღი, გამოვართვით („გამოვუღეთ“) და დავხიეთ... მახუსინაფამტი; ემუქ იჯოხოფტუ II 261₁₇ მე ვეუბნებოდი, ის

იძახდა... ოხორჯა მუშიქ სუჭრა ქოდუდგუ II 247²⁵ მისმა ცოლ-მა „სუფრა დაუდგა“... მან-თი ქომოფთი-ის, სუჭრა ქოდომიდგუ, ჩხომი ვარ დომიდგუ II 247^{31,32} მეც რომ მოვედი, „სუფრა დამიდგა, თევი არ დამიდგა“... ფოთინი-თი მა ვარ ეგიჭოფი-ი? II 120²⁹ ფეხსაცმელიც მე არ გიყიდე („აგიღე“)? ოხორიშენ ქარტალი მომინჯლონეს II 267¹⁸ შინიდან („სახლიდან“) წერილი („ქალაღი“) გამომიგზავნეს...

ზემოთ ყველგან გარდამავალი ზმნების საობიექტო ქცევაა. გარდაუვალი ზმნის საობიექტო ქცევის ნიმუში იქნებოდა: ბაბა დუღურეს, ნანა დუღურეს, დოსქიდეს დეთიმი II 269^{30,31} მამა მოუკვდათ, დედა მოუკვდათ, დარჩენ ობოლი... სუმ წანერი ბორტი-ში, ბაბათი დომიდურუ II 263¹⁴ სამი წლისა რომ ვიყავი, მამაც მომიკვდა... ხოჯაქ შური გამამიხთუ-დერი II 250^{15,16} ხოჯამ სული ამომივიდაო... შური ბურგულიშა ეგიხთასე II 250^{13,14} სული მუხლამდის ამოვივა...

ნეიტრალური ქცევის ნიმუშები საძებარი არაა: კითხუმს ჰკითხავს, გორუმს ეძებს, ძირომს ხედავს, ნჭარუმს წერს, დოკორეცხუ დათვალა...

სასუბიექტო ქცევის შესახებ სარფელები აცხადებდენ: იგი აღნიშნავს, რომ ობიექტი სუბიექტის კუთვნილებას წარმოადგენს, მაგრამ არ აღნიშნავს იმას, რომ ობიექტი განკუთვნილია სუბიექტისათვის: „ყველს იჭრის“ (ე. ი. ჭრის თავისთვის) ჭანურად არ ითქმის: „ხე იკვათუმს“, „კითი იკვათუმს“, („ხელს იჭრის“, „თითს იჭრის“) ითქმის: „ხელი“, „თითი“ სუბიექტისაა და „იკვათუმს“ ნიშნავს: „ჭრის თავისასო“ (უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, თავის სხეულის ნაწილს და არა თავისთვის).

სარფელები მარწმუნებდენ: „იჭარუფს“¹ იწერს არ იხმარებაო; „იჭარუფს“ იქნებოდა იმ შემთხვევაში, თუ თავის სხეულზე დაიწყებდა წერასო, და ეს კი აბა როგორ იქნებაო... „იბონს, იბლაფს“... ბუნებრივია იმიტომ, რომ სუბიექტი თავის პირს იბანს, იპარსავსო...

შეიძლებოდა კაცს ეფიქრა, რომ სათავისო ქცევის შინაარსის ასეთი დავიწროება გამოწვეულია იმიტომ, რომ ჭანურის მორფოლოგიური სტრუქტურა შერყეულია და ამასთან დაკავშირებით სამეტყველო ფსიქოლოგიაც შეიბღალა. მაგრამ არის ერთი გარემოება, რომელიც გვაფიქრებინებს, რომ ეს მოვლენა ახალი, მეორეული რიგისა არ არის: ქართულში, მეგრულშიცა და სვანურშიც სასუბიექტო ქცევის **ძირითადი** და **პირველადი** მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო სწორედ ის, რაც აქაა შენახული: მოქმედება **სუ-**

¹ აკად. ნ. მარს თავის გრამატიკაში (§ 76, გვ. 45) მოჰყავს ვინჭარუმ ა ბიჭარუმ их пишу для себя, ბიჭვარამ порю у себя...

ბიექტის საგანზე (და არა სუბიექტისთვის განკუთვნილ საგანზე!) ისევე, როგორც სასხვისო ქცევისთვის ძირითადი უნდა ყოფილიყო — მოქმედება სხვის ობიექტზე და არა სხვისათვის განკუთვნილ ობიექტზე; თავი მოიკლა (= თავისი თავი მოკლა), მტერს გული მოუკლა (= მტრის გული მოკლა). თუ ეს ასეა, სასუბიექტო ქცევის მნიშვნელობა სარფულში არქაულ მოვლენად უნდა მიგვეჩნია და არა ნეოლოგიზმად.

სასხვისო ქცევას ორივე მნიშვნელობა აქვს: მოქმედება ეხება ობიექტის საგანს ანდა ობიექტისათვის განკუთვნილ საგანს... ეს მეორე მნიშვნელობა, ალბათ შემდეგაა განვითარებული.

სასუბიექტო ქცევის ნიშანია **-ო-**: ყველა პირთან ეს პრეფიქსი დაერთვის ფუძეს: **ო-ბონუმს**, **ო-ბონუმ**, **ბ-ო-ბონუმ...** (იბანს, იბან, ვიბან)...

საობიექტო ქცევის ნიშანია **-უ-**, თუ ობიექტად მესამე პირი გვაქვს: **უ-ბონუმს** ჰემუს (ბანს მისას) და **-ი**, თუ ობიექტად მეორე და პირველი პირია: **გ-იბონუმს** სი (ბანს შენსას), **მ-ი-ბონუმს** მა (ბანს ჩემსას). მაგალითები იხ. აქვე ზევით.

ჭანურში სასუბიექტო და საობიექტო ქცევები ზმნებს დროთა მესამე ჯგუფშიაც გადაჰყვება: **ცო ნას ჩხომი პკორობი, ოხორჯას ქომეფჩი, ემუქ ვა მიტადანუდორენ II 248^{9,10}** ყანაში თევზი დავკრიბე, ცოლს მივეცი, იმას არ შეუწყვავს... ეს იმიტომ, რომ დროთა მესამე ჯგუფში ჭანური ზმნები ინარჩუნებენ პირდაპირ წყობას, ქართულში, მეგრულში და სვანურში კი ზმნას დროთა მესამე ჯგუფში ინვერსიული წყობა აქვს და ქცევების საკითხი იხსნება (იხ. დროთა წარმოება).

§ 32. ქცევის საკითხი მეგრულში და ქართულში. მეგრულშიაც და ქართულშიაც იგივე ქცევები გვაქვს: სასუბიექტო, საობიექტო და საარვისო. მათი მნიშვნელობაც იგივეა, რაც ჭანურში, ოღონდ სასუბიექტო ქცევა მეგრულშიაც და ქართულშიც ორი ფუნქციის მქონეა: აღნიშნავს, როგორც იმას, რომ მოქმედება ეხება **სუბიექტის საგანს**, ისე იმასაც, რომ მოქმედება ეხება სუბიექტისათვის განკუთვნილ საგანს:

პის	ო-ბონს	— პირს	ო-ბანს	(ბანს თავის პირს)
თომას	ო-რცხონუნს	— თმას	ო-ვარცხნის	(ვარცხნის თავის თმას)
დუს	ო-ცვილუნს	— თავს	ო-კლავს	(კლავს თავის თავს)...
მაგრამ:	ო-კეთენს	—	ო-კეთებს	(აკეთებს თავისას ან თავისთვის)
	ო-ჭანს	—	ო-კერავს	(კერავს თავისას ან თავისთვის)

	ო - თ ა ს უ ნ ს	—	ო-თესავს	(თესავს თავისას ან თავისთვის)
	ო - ხ ა ჩ ქ უ ნ ს	—	ო-თოხნის	(თოხნის თავისას ან თავისთვის)...
ასევე:	უ - კ ე თ ე ნ ს	—	უ-კეთებს	(აკეთებს სხვისას ან სხვისთვის)
	უ - ჭ ა ნ ს	—	უ-კერავს	(კერავს სხვისას ან სხვისთვის)
	უ - თ ა ს უ ნ ს	—	უ-თესავს	(თესავს სხვისას ან სხვისთვის)
	უ - ხ ა ჩ ქ უ ნ ს	—	უ-თოხნის	(თოხნის სხვისას ან სხვისთვის)...

სასუბიექტო ქცევის ნიშანია **ო**- ყველა პირში, საობიექტო ქცევისა კი **უ**- მესამე პირის ობიექტთან (იხ. მაგალითები ზემოთ) და **ო**- მეორე და პირველი პირის ობიექტებთან: მ-**ო**-კეთენს — მ-**ო**-კეთებს (აკეთებს ჩემსას ან ჩემთვის), გ-**ო**-კეთენს — გ-**ო**-კეთებს (აკეთებს შენსას ან შენთვის)... ამგვარად, ქცევის ნიშნები მეგრულშიც, ჭანურშიცა და ქართულშიც ერთი და იგივეა. არას ვამბობთ, საარვისო ქცევის ნიშნებზე: ასეთი ნიშნები არ არსებობს. საარვისო ქცევაში ზმნის ფუძეს შეიძლება წინ უძღოდეს ხმოვანი (მაგალ. ა-კეთენს — ა-კეთებს...), მაგრამ ეს ქცევის ნიშანი კი არაა, არამედ სულ სხვა წარმოშობისა და ფუნქციის აფიქსი.

§ 33. ზმნის გვარები ჭანურში. ჭანურს ზმნაში გაირჩევა სამი გვარი: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო. მოქმედებითი გვარისაა ყველა გარდამავალი ზმნა (იხ. ზემოთ § 30); ვნებითი და საშუალო გვარისაა გარდაუვალი ზმნები (იხ. იქვე): ვნებითი გვარის გარდაუვალ ზმნებს გარკვეული მაწარმოებელი აფიქსები ახასიათებს; ეს აფიქსებია აწმყო დროში: **-უ** სუფიქსი, **-ი** პრეფ. — **-ე** სუფ., და **-ა** პრეფ. — **-ე** სუფიქსი.

უ:

ტ უ ბ - უ - ნ	—	თბება	(ძვ. ქართ.: ¹ ტფებ- ო -ს)
ღ უ რ - უ - ნ	—	კვდება	(ძვ. ქართ.: კუღებ- ო -ს)
ს ქ ი დ - უ - ნ	—	რჩება, ცხოვრობს	(ძვ. ქართ.: რჩებ- ო -ს)
დ გ ი თ - უ - ნ	—	დგება	(ძვ. ქართ.: დგებ- ო -ს)

¹ ასეთივე ფორმა გვაქვს თანამედროვე მთავიაც — ხევსურულში, თუშურში...; ზოგ ზმნას ძველებური წარმოება ახალს ქართულშიაც შერჩა: იწვის, ითქმის, ისმის...)

o — ე:

- o-ჭარ-ე-ნ: იწერება (ძვ. ქართ.: o-წერებ-o-ს) შეიძლება დაიწეროს;
- o-თას-ე-ნ: ითესება (ძვ. ქართ.: o-თესებ-o-ს) შეიძლება დაითესოს;
- o-გუბ-ე-ნ: იხარშება (ძვ. ქართ.: o-გბობ-o-ს) შეიძლება მოიხარშოს;
- o-ჭვ-ე-ნ: o-წვ-o-ს, შეიძლება დაიწვას
- o-შვ-ე-ნ: o-სმებ-a, შეიძლება ისვას;
- o-ჭკომ-ე-ნ: იჭმება, შეიძლება იჭამოს...

ა — ე:

- ა-ჭარ-ე-ნ — შეუძლია წეროს (ძვ. ქართ.: „ე-წერებ-o-ს“);
- ა-თას-ე-ნ — შეუძლია თესოს (ძვ. ქართ.: „ე-თესებ-o-ს“);
- ა-გუბ-ე-ნ — შეუძლია ხარშოს (ძვ. ქართ.: „ე-გბობ-o-ს“);
- ა-ჭვ-ე-ნ — შეუძლია (და)წვას (ახ. ქართ.: ე-წვ-o-ს (მაგ. პირი));
- ა-შვ-ე-ნ — ესმება, შეუძლია სვას
- ა-ჭკომ-ე-ნ — ეჭმება, შეუძლია ჭამოს.

ამ ტიპების გარდა ნაშთის სახით ჭანურს შერჩენია **დ**-იანი ვნებითი: გომოჭკონ-**დ**-უ-ნ II 260₂₃, I 487₁₉ მავიწყდება მოლორ-**დ**-უ I 411₁₃ მოტყუვდა, მომწონ-**დ**-უ-ნ I 478₂₇ მომწონს...

სუფიქსებით და პრეფიქს-სუფიქსებით ნაწარმოები ვნებითები კარგავენ მაწარმოებელ სუფიქსებს აორისტსა და მისგან ნაწარმოებს დროებში; ვნებითის ნიშნად რჩება მხოლოდ მაწარმოებელი პრეფიქსი, სადაც ის არის:

- გოპტუბ-**o**, გოტუბ-**o**, გოტუბ-**უ** — გავთბი, გათბი, გათბა
- დობლურ-**o**, დოდურ-**o**, დოდურ-**უ** — მოკვდი, მოკვდი, მოკვდა...
- დობიჭვ-**o**, დიჭვ-**o**, დიჭვ-**უ** — დავიწვი, დაიწვი, დაიწვა...
- დომაჭვ-**უ**, დოგაჭვ-**უ**, დვაჭვ-**უ** — დამეწვა, დაგეწვა, დაეწვა...

-**უ** სუფიქსი აქ მესამე პირის ნიშანია და არა ვნებითობის მაწარმოებელი; ამიტომაც, რომ ის სამივე ტიპს აქვს.

ო — ე და ა — ე ტიპის ვნებითებს პოტენციალისის მნიშვნელობა აქვთ: ისინი აღნიშნავენ შესაძლებლობის კატეგორიას; პირველი ტიპი განყენებულად აღებულ შესაძლებლობას გამოხატავს: შეიძლება დაითესოს, მოიხარშოს, შეიწვას... მეორე ტიპი კი — აღნიშნავს შესაძლებლობას გარკვეულ პირებთან მიმართებაში: შემიძლია დავთესო, შეგიძლია დათესო, შეუძლია დათესოს; შემიძლია მოვხარშო, შევწვა... შეგიძლია მოხარშო, შეწვა... შეუძლია მოხარშოს, შეწვას...

გარდა ამისა პირველი ტიპი ჩვეულებრივს ერთპირიან ვნებითსაც აღნიშნავს: ვიწვი, იწვი, იწვის... ვიხარშები, იხარშები, იხარშება... მეორე ტიპსაც შეუძლია გამოხატოს ორპირიანი ვნებითი ანუ მიმართებითი ვნებითი: მეწვის (= ჩემი იწვის), გეწვის (= შენი იწვის), ეწვის (= მისი იწვის)...

პირველი ორი ტიპი ერთპირიან ვნებითებს იძლევა, მესამე ტიპი — ორპირიანი ზმნაა ინვერსიული წყობისა: მათათეს, გაათათეს, ათათეს მე შემიძლია ვთესო, შენ შეგიძლია თესო, მას შეუძლია თესოს...

საშუალო გვარისაა ყველა გარდაუვალი ზმნა არავნებითი გვარისა. დადებითი დამახასიათებელი ნიშნები მაწარმოებელი აფიქსების სახით საშუალო გვარის ზმნებისათვის არ მოიპოვება. საშუალო გვარის ზმნაც ვნებითის მსგავსად შეიძლება იყოს ერთპირიანიცა და ორპირიანიც; მათი ნიმუში იქნებოდა: ხენ ზის; ორენ არის, მენდახთუ წავიდა... მჭონხონს მქვია, მინონ მინდა...

ვნებითი გვარის ერთპირიან ზმნებს (და, ხშირად, საშუალო გვარისა-საც) აწმყო დროის პირველსა და მეორე პირში მხოლოდობითს რიცხვში დაერთვის -რ სუფიქსი: პტუბ-უ-რ ვთბები, ტუბ-უ-რ თბები... ბლურ-უ-რ კვდები, ღურ-უ-რ კვდები... ვულ-უ-რ „ვვალ“, ულუ-რ „ხვალ“... ფ-ხე-რ ვზივარ, ხე-რ ზიხარ... ვ-ი-ჭვ-ე-რ ვიწვი, ი-ჭვ-ე-რ იწვი... ამის შესახებ ქვემოთ მოგვიხდება კიდევ საუბარი.

§ 34. გვარები მეგრულში. მეგრულშიაც სამი გვარია: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო. აქაც მოქმედებითი გვარისაა ყველა გარდამავალი ზმნა; ვნებითს გვარს დადებითი საწარმოებელი ნიშნები გააჩნია; საშუალო გვარისა იქნება ყველა გარდაუვალი ზმნა არავნებითი გვარისა.

რაც შეეხება ვნებითს, ჭანურის ზემოხსენებული სამი ტიპი მეგრულშიაც მოიპოვება:

უ ტიპი:

ტიბ-უ-(ნ)	—	თბება
ღურ-უ-(ნ)	—	კვდება
სქიდ-უ-(ნ)	—	რჩება...

ი — ე ტიპი:

ი-ჭარ-ე -(ნ)	—	შეიძლება დაიწეროს;
ი-თას-ე -(ნ)	—	შეიძლება დაითესოს;
ი-ჭვ-ე -(ნ)	—	შეიძლება დაიწვას;
ი-შვ-ე -(ნ)	—	შეიძლება ისვას;
ი-ჭკომ-ე -(ნ)	—	შეიძლება იჭამოს...

ა — ე ტიპი:

ა-ჭარ-ე-ნ	—	შეუძლია წეროს;
ა-თას-ე-ნ	—	შეუძლია (და)თესოს;
ა-ჭვ-ე-ნ	—	შეუძლია (და)წვას;
ა-შვ-ე-ნ	—	შეუძლია სვას;
ა-ჭკომ-ე-ნ	—	შეუძლია ჭამოს...

უკანასკნელ ორ ტიპს მეგრულში მხოლოდ პოტენციალის მნიშვნელობა აქვს; ვნებითისათვის მეგრულს ახალი ტიპი აქვს გამოუმუშავებული:

ი — უ ერთპირიანი ვნებითისათვის და **ა — უ** ორპირიანი, მიმართებითი ფორმის ვნებითისათვის:

ი-ჭარ-უ -(ნ) — იწერება;	ა-ჭარ-უ -(ნ) — ეწერება, მისთვის იწერება, მისი იწერება, მას ხვდება წილად;
ი-თას-უ -(ნ) — ითესება;	ა-თას-უ -(ნ) — ეთესება, მისი ითესება, მისთვის ითესება;
ი-ჭუ-უ -(ნ) — იწვის;	ა-ჭუ-უ -(ნ) — ეწვის, მისი იწვის;
ი-ხაშ-უ -(ნ) — იხარშება;	ა-ხაშ-უ -(ნ) — ეხარშება, მისი იხარშება, მისთვის იხარშება;
ი-ხაჩქ-უ -(ნ) — ითოხნება;	ა-ხაჩქ-უ -(ნ) — ეთოხნება, მისი ითოხნება, მისთვის ითოხნება...

ამგვარად, მეგრულში თითქმის მთლიანად გამიჯნულია პოტენციალისი და ვნებითი; ჭანურს კი მათთვის საზიარო ერთი წარმოება აქვს, ვნებითისათვის ცალკე ფორმები არ გამოუმუშავებია (ტექსტებში გვხვდება — გო-**ი**-თურაფ-**უ**თ II 244²¹⁻²² დაეთრევით, **ი**-პრეფიქსითა და **-უ**- სუფიქსით ნაწარმოები ვნებითი, მაგრამ ეს ცალკეული შემთხვევაა).

მიმართებითი ვნებითისათვის მეგრულში გამოყენებულია სხვა ტიპებიც:

ე — უ:

ე-სრულე-უ -(ნ)	—	უსრულდება;
ე-სახელე-უ -(ნ)	—	სასახლოდ დაურჩება;

ე-ნარტებ-უ- (6)	—	ენატრება;
ე-სურებ-უ (6)	—	ესტუმრება;
ე-წუხებ-უ- (6)	—	უწუხდება...

ო — უ:

ო-ჩქარ-უ- (6)	—	ეჩქარება;
ო-ხიოლ-უ- (6)	—	უხარია...

ა — უ:

ა-ჩამ-უ- (6)	—	ექავება („ეცემის“);
ა-ძირუაფ-უ- (6)	—	ეჩვენება;
ა-ქილონუაფ-უ- (6)	—	ემთქნარება;
ა-ძიცინუაფ-უ- (6)	—	ეცინება...

აქა-იქ **დ**-იანი ვნებითი დაჩნდება: დოშქურონ-**დ**-უ — შეშინდა; გოჭითონ-**დ**-უ — გაწითლდა; გოჩიჩონ-**დ**-უ — გაშეშდა; გოჯირჯონ-**დ**-უ — თმა ყალყზე დაუდგა (შიშისაგან); გოსისონ-**დ**-უ — გაიტრუნა.

დ-იანი ვნებითი ქართულიდან შემოსული ჩანს; არც ჭანურისა და არც მეგრულისათვის ეს ტიპი დამახასიათებლად ვერ მიიჩნევა. ამ ტიპის უქონლობამ ფართო გასაქანი მისცა მეგრულში სხვა ტიპებს: **ე — უ, ო — უ, ა — უ**...

მეგრულის უთუო გავლენას მიეწერება გურულში ხმარებული **ე**-ვნებითი ქართული ჩვეულებრივი **დ**-იანი ტიპის ნაცვლად.

საშუალო გვარის ზმნები მეგრულშიაც შეიძლება იყოს ერთპირიანიც და ორპირიანიც: ხე (6) ზის; ორე (6) არის; დგუ (6) დგას... ულუ (6) აქვს, ცუნს ჰყავს, ჯოხო (6) ჰქვია, მიდგუ (6) მიდგას...

აწმყო დროის პირველსა და მეორე პირში მხოლოდობითს რიცხვში მეგრული დაირთავს **-ქ** სუფიქსს: ბღურ-უ-**ქ** — ვკვდები, პტიბ-უ-**ქ** — ვთბები, ვიჭუ-უ-**ქ** — ვიწვი, ფხე-**ქ** — ვზივარ... ამ ზმნებში **-ქ** ჭანური **-რ**-ს ადგილს იჭერს (იხ. წინა პარაგრაფის უკანასკნელი აბზაცი), მაგრამ მეგრულში ეს **-ქ** გარდამავალ ზმნებშიც გვაქვს, ე. ი. ყველა ზმნას ახასიათებს აწმყო დროის პირველსა და მეორე პირში მხოლოდობითს რიცხვში (არც მრავლობითში, არც აწმყოს გარდა სხვა დროებში ეს **-ქ** არსად ჩანს). ამ **-ქ**-ს მოვიგონებთ დროთა წარმოებასთან დაკავშირებითაც.

§ 35. ქართულთან ურთიერთობა გვარის კატეგორიის მხრივ. ჭანურსა და მეგრულს ქართულთან საერთო აქვს ზოგადი წესი: გარდამავალი ზმნა მოქმედებითი გვარისაა, გარდაუვალი — ვნებითისა ან საშუალო-

სი; დადებითი ნიშნების მიხედვით გარდაუვალი ზმნებიდან გამოიყოფა ვნებითი; ვნებითის ქართული ტიპებიდან ჭანურსა და მეგრულში მოცემულია **ი — ი** და **ე — ი** (**ი-წვ-ი-ს**, **ე-წვ-ი-ს...**); მათი შესატყვისია ჭანურისა და მეგრულის **ი — ე** და **ა — ე** ტიპები (**ი-ჭვ-ე-ნ**, **ა-ჭვ-ე-ნ**); **უ** ტიპი ვარაუდობს ქართულში **ა** ტიპის არსებობას, მაგრამ ასეთი ვნებითი ქართულში ნაშთების სახით თუა შემონახული, ისიც ფუნქციის ცვლით: ვგულისხმობ დგ-ა-ს ზმნას და ზოგ სხვას, რომელსაც **ა** მრავლობითში უჩნდება: წვ-ა-ნ-ან, ჰგვ-ა-ნ-ან... ეს ზმნები საშუალო გვარისადაა მიჩნეული, მაგრამ საშუალო და ვნებითი გვარის გამიჯვნა ყოველთვის არ ხერხდება ახლაც კი, მით უფრო ძნელია ეს წინა პერიოდისათვის; სათანადო ზმნებიდან კი მეგრულში ზოგს **უ** აქვს: გ-უ-ნ ჰგავს, დგ-უ-ნ დგას...

თუ ეს ასეა, მეგრულ-ჭანურში არ აღმოგვაჩნდება **-ი** ტიპის შესატყვისი: ვ-დგებ-ი, ვწვებ-ი, ვრჩებ-ი, ვშრებ-ი, ვძლებ-ი... აკლია ჭანურსა და მეგრულს, როგორც ვნახეთ, **დ-იანი** წარმოება; **დ-იანი** ვნებითების შემთხვევები მეგრულში მეორეული ხასიათისაა.

ძირითადი ორი ტიპი **ი — ი** და **ი — ე** მეგრულსაც გააჩნია და ჭანურსაც, მაგრამ მათი ფუნქცია თითქოს სრულებით უცხოა ქართულისათვის; პოტენციალის კატეგორია ქართულ ზმნას არა აქვს — ერთი შეხედვით. **ი — ი** ტიპის ზმნათა ფუნქციის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ამგვარი წარმოება პოტენციალის მნიშვნელობის მატარებელიცაა: **ითქმის** = შეიძლება ითქვას („იქნებ აკვანში ის ყმა წევს, ვისიც არ ითქმის სახელი“ — **ი. ჭ.**)... **იჭმება** = შეიძლება იჭამოს („ეს არ იჭმება“); **ისმება** = შეიძლება დაილიოს, შეისვას („ეს არ ისმება“, „არ დაილევა“)... ჩვეულებრივ ზმნებსაც კი აქვთ გარკვეულ კონტექსტებში პოტენციალის მნიშვნელობა: „ამ ქალაქზე მეღნიტ არ **დაიწერება**“ (= არ შეიძლება დაიწეროს)... „ასეთი წვრილი შრიფტით ნაბეჭდი არ **წაიკითხება**“ (არ შეიძლება წაიკითხულ იქნას)... „ასეთ ამინდში ძალი არ **გაიგდება** კარში“ (= არ შეიძლება გააგდოს კაცმა)... „ეს ნივთიერება არ **დაიშლება**“ (= არ შეიძლება იქნეს დაშლილი)...

„ავადმყოფს ღვინო არ **ესმება**, ასეთი საჭმელი არ **ეჭმება**“ — და მსგავსი მაგალითები იმის მაჩვენებელია, რომ მიმართებით ვნებითსაც (**ე — ი** ტიპს) შეიძლება პოტენციალის მნიშვნელობა ჰქონდეს: „არ ესმება“ — არ შეუძლია დალიოს, არ შეიძლება დასალევად მიეცეს: „არ ეჭმება“ — არ შეუძლია ჭამოს, საჭმელად არ მიეცემა.

დამახასიათებელია, რომ ქართულში **ი — ი** და **ი — ე** ვნებითებთან ჩვეულებრივად უარყოფის **არ** ნაწილაკი იხმარება და არა **ვერ** ნაწილაკი: ამ ვნებითში პოტენციალის რომ არ იგრძნობოდეს, **არ** ნაწილაკის ხმარება აქ გაუგებარი იქნებოდა.

ამრიგად, კატეგორია პოტენციალის ქართულისათვის უცხო არ

არის; სპეციალურმა ძიებამ უნდა გამოარკვიოს, რა მიმართებაშია ვნებთობა და პოტენციალისი ერთმანეთთან; სათანადო წარმოების ძირითადი და უწინარესი ფუნქცია ვნებთობის აღნიშვნა იყო თუ პოტენციალისისა, თუ არც ერთი და არც მეორე, არამედ სხვა რამ, რომლის ნიადაგზედაც შემდეგ ერთიც განვითარდა და მეორეც.

§ 36. კილოს საკითხი ჭანურსა და მეგრულში. კილოს საკითხი დროებთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული; აქ მხოლოდ ზოგადი ხასიათის ცნობებია იქნება მოცემული. ქართულში მხოლოდ თხრობითი კილოა განვითარებული; ბრძანებითს კილოს საკუთარი არც ერთი ფორმა არ გააჩნია: დადებითიცა და უარყოფითი ფორმებიც ნასესხებია თხრობითი კილოს აორისტისაგან, კავშირებითი მეორისა და აწმყოსაგან. ნატვრით-პირობითს კილოს საკუთრად მხოლოდ კავშირებითი აქვს (კავშირებითი I, II და III) და ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ნამყოფადარი პირობითი (გააკეთებდა, ნახავდა, მოიტანდა). აღსანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი წარმოება წინათ თხრობითს კილოს განეკუთვნებოდა, და თვით კავშირებითიც კი მხოლოდ ნაწილობრივ ასრულებდა ნატვრით-პირობითი კილოს ფუნქციას: მას შეეძლო თხრობითი კილოს მყოფადი დროის მნიშვნელობაც ჰქონოდა. აქედან ჩანს, რომ ქართულში ნატვრით-პირობითი კილო თანდათანობით ვითარდება და ფორმებით მდიდრდება.

ქართულთან შედარებით ჭანურში ნატვრით-პირობითი კილო უფრო განვითარებულია: კავშირებითების გარდა მას სხვა დროებიც განეკუთვნება (დაწვრილებით იხ. დროებთან). მეგრულშიაც ნატვრით-პირობითი კილო უფრო მდიდარია ქართულთან შედარებით; კავშირებითებისა და ნამყოფადარი ნამყოს გარდა მეგრულს მოეპოვება სპეციალური წარმოება პირობითი მნიშვნელობისა (ბ გ ო რ ი - კ ო (ნ) — რომ მეძებნა...).

ბრძანებითის წარმოების მხრივ ქართულიც, მეგრულიცა და ჭანურიც საერთო წესს ექვემდებარება; **დადებითი ფორმა** ბრძანებითისა იწარმოება აორისტისაგან, თუ მეორე პირს ეხება საქმე (ქართ.: წერე! წერეთ! — ჭან. და მეგრ.: ჭარი! ჭართი!) და კავშირებითი მეორისაგან, თუ მხოლოდობითისა და მრავლობითის მესამე პირია ანდა მრავლობითის პირველი პირია საწარმოებელი (ქართ.: წეროს! წერონ! ვწეროს! — ჭან. და მეგრ.: ჭარას! ჭარანი! პჭარათ!).

უარყოფითი (დაშლითი) ფორმა ბრძანებითისა იწარმოება კავშირებითი მეორისაგან, თუ **არ** ნაწილაკითაა საწარმოები და აწმყო-მყოფადისაგან, თუ **ნუ** ნაწილაკია გამოყენებული (ქართ.: არ წერო! არ წეროს! არ ვწეროთ! არ წეროთ! არ წერონ! ნუ წერ! ნუ წერს! ნუ ვწერთ! ნუ წერთ! ნუ წერენ!); მეგრულსა და ჭანურში **არ** ნაწილაკი **ვა** ნაწილაკის სახითაა მოცემული, **ნუ** ნაწილაკი **ნუ**-დ რჩება მეგრულ-

ში, ჭანურში კი სხვა ნაწილაკია გამოყენებული, სახელდობრ, **მოთ** || **მო-** ნაწილაკი: ვა ჭარა! ვა ჭარას! ვა პჭარათ! ვა ჭარათ! ვა ჭარანი! **მეგრ.**: ნუ ჭარუნქ! ნუ ჭარუნს! ნუ ჭარუნთ! ნუ ჭარუნა(ნ)! **ჭან.**: მო(თ) ჭარუმ! მო(თ) ჭარუმს! მო(თ) პჭარუმთ! მო(თ) ჭარუმთ! მო(თ) ჭარუმან!

ჭანურის თავისებურება ამ **მო(თ)**- ნაწილაკის ხმარებაშია. ეს ნაწილაკი იგივეა, რასაც სვანურშიც ვხვდებით, თუმცა სვანურშიაც იგი აფხაზურიდან (ან იმავე წრის სხვა ენიდან) უნდა მომდინარეობდეს.

§ 37. პრევერბები ჭანურში. პრევერბებით ჭანური მდიდარია. ზმნის გარდა პრევერბი შეიძლება დაერთოს ნაზმნარ სახელებსაც, მასდარსა და მიმღობას. **შედგენილობის** მიხედვით პრევერბი ორგვარია: **მარტივი** და **რთული**.

მარტივი პრევერბებია: ე- (|| **მე-**), მე- (|| **ნ-**), მო-, (გა-), გე-, გო-, დო-, ო-...

რთული პრევერბები შედგება მარტივი პრევერბებისაგან პლუს ერთ-ერთი შემდგომ ნაწილაკთაგან: -კა-, -კო-, -წა- (|| -წე-), -შა-, -შე-, -ლა- (|| -ლო-), -და-, -მა-, -მო-, -ჟო-...

ამგვარად ვიღებთ რთულ პრევერბებს, როგორცაა:

ე-კა-, ე-წე-, ე-შე- || ეშა-, ე-ლა-, ე-ლე-...

მე-კა-, მე-წა-, მე-შა-, [მე-ლა-], მე-და-, მე-ჟა-...

მო-კა-, მო-შა-, მო-ლა-, მო-ჟო-...

გო-წა-, გო-წო-, გო-შა-, გო-ლა-, გო-ლო-...

გე-შა-, გე-ლა-, გე-წე-, გე-ჟო-...

დო-ლო- (|| დო-ლა-)... ო-კო-...

რთული ჩანს აგრეთვე: ა-მა-, გა-მა-, ო-ხო-...

რაც შეეხება პრევერბების **მნიშვნელობას**, იგი შეიძლება იყოს სამგვარი; პრევერბმა შეიძლება აღნიშნოს **მიმართულება** მოძრაობისა, სრული **ასპექტი** ანუ სახე მოქმედებისა და **დრო**.

მიმართულებას პრევერბი აღნიშნავს იმ შემთხვევაში, თუ სათანადო ზმნა ან მიგვითითებს მოძრაობაზე, გადაადგილებაზე (მოვიდა, მივიდა, ავიდა, შევიდა...) ანდა გულისხმობს გადაადგილებას (მიაქვს, მოაქვს, ააქვს, გააქვს, შეაქვს...).

ასეთ შემთხვევაში: ე- (|| **მე-**) პრევერბი აღნიშნავს მოძრაობას **ქვევდან ზევით** (ე ვ უ ლ უ რ — ავდივარ; სხვა მაგალითები იხ. ქვემოთ), მე- (|| **ნ-**) — **აქედან იქით**, (მ ე ვ უ ლ უ რ — მივდივარ) მო- — **იქიდან აქეთ** (მ ო ვ უ ლ უ რ — მოვდივარ), გე- — **ზევიდან ქვევით** (გ ე ვ უ ლ უ რ — ჩავდივარ), გო- — **მი-მო-** (გ ო ვ უ ლ უ რ — მიმოვდივარ), დო- — **ძირს(?)**

(დოფხედი — დავჯეჟი... ეს პრევერბი მოძრაობის მიმართულების აღსანიშნავად იშვიათად იხმარება).

სრული ასპექტის აღსანიშნავად პრევერბები გამოყენებულია აორისტში, კავშირებითს მეორეში და თურმეობითი ჯგუფის დროებში: ო-ჭოფუ დაიჭირა, ო-ჭკომუ შეჭამა, გო-ნწკუ გახსნა, გე-ჩუ დაარტყა, „დასცა“...

აწმყოს ფუძეს დართული პრევერბი მყოფადს იძლევა: მენდავუმერ წავუღებ, გოწავუმერ გამოვართმევ... დიშქა დოფჩითომთ, დაჩხური ქოდობოგზამთ, გრესთა ქებოდგამთ, კუკუმათე წკარი ქეკებუდგამთ... მქვერი დომცორუმთ, მქვერის მჭიფე ჯუმუ ქობუკათამთ... ჩაჩუნა წკაითე მქვეი დომქიმინუმთ... კაი დობტკაბუმთ სარლას, დობომურგვალამთ, ოკულე გრესთა ქოგებიმეთ, გრესთა კაი დოფათხუმთ, ცომი... გებდუმეთ, კაი დობტკაბუმთ, დობოდუზანამთ. ჟინდოლე მშქეიში ბუტკა ებოთუმეთ... ბუტკამ ჟინდოლე მარხვა ებობდამთ... მჭკული დიჭვენ... II 298²⁵⁻³¹... შეშას დავაპობთ, ცეცხლს დავანთებთ, კეცს ზედ დავდებთ, სურით წყალს მივუდგამთ... ფქვილს გავცრიოთ. ფქვილს წვრილ მარილს გავურევთ... ნელთბილი წყლით ფქვილს დავზელთ, კარგად დავტკეპნით (ხელით) გობზე, დავამრგვალებთ. შემდეგ კეცს გადმოვიღებთ, კეცს კარგად გავფერთხავთ, ცომს... დავაკრავთ („დავდებთ“), კარგად დავტკეპნით (ხელით), გავასწორებთ. ზევიდან შქერის ფოთოლს დავაფარებთ („დავახურავთ“)... ფოთოლს ზემოდან ღველფს დავაყრიოთ... მჭადი გამოცხვება („შეიწვება“)...

ასეთი წარმოება მყოფადისა ჭანურისთვის არ არის ძირითადი (მყოფადი, როგორც ეს ნაჩვენებია ქვემოთ, აორისტისაგან იწარმოება), მაგრამ საკმაოდ ხშირია.

რთული პრევერბის მნიშვნელობა უდრის მარტივი პრევერბისას, ოღონდ დანართ პრევერბს შემოაქვს დამატებითი მომენტი; ასე, მაგალითად: -წა- || -წე- აღნიშნავს **ქვეშ, ქვემოთკენ**,¹ -ლა- — **გვერდით, ნაპირას**, -შა- — **შიგნით**, -ჟა- (|| -ჟო-) — **ზე, ზევით**...

ზმნამ შეიძლება დაირთოს დადასტურებითი ნაწილაკი **ქო-კი** („ქე“ — იმერულისა და „ქვე“ — რაჭულისა); ეს ნაწილაკი ჩვეულებრივად დაერთვის პრევერბიან ზმნას (მაგალითები იხ. აქვე), მაგრამ შეიძლება უპრევერბოსაც დაერთოს: ქუჩქიტუ იცოდა (კი იცოდა), „ქეიცოდა“... ქოძირუ II 273⁷ ნახა, „ქენახა“... გდარი ქოჩეს II 283³² საჭმელი აჭამეს, „პური სცეს“... თავისთავად ცხადია, რომ ეს ნაწილაკი ვერ დაერთვის უარყოფითს ფორმას: ვა უჩქიტუ არ იცოდა (და არა: ვა ქუჩქიტუ).

¹ იშვიათად — „წინ“: ეს არსებითად სხვა პრევერბი უნდა იყოს...

მოვიყვანოთ თითო-ორი მაგალითი მარტივ და რთულ პრევერბიან ზმნათა:

ე (II ეე):¹ ჯუმუ დოხაჩქეს. ჯუმუ ვა ეხთუ. არ თუთა დივუ, ჯუმუ ვა ეხთუ. ჯუმალეფე მენდახთეს ცონაშე. ცონას გოწკენან: „ქეხთუ-ი ვა ეხთუ-ი? II 287₂₈ მარილი დათესეს, მარილი არ აღმოცენდა („არ ავიდა“, „არ ამოვიდა“). ძმები წავიდნენ ყანაში. ყანას ათვალიერებენ: „ამოვიდა, არ ამოვიდა?“... სი ადა ჯას ეხთი I 402₁₅ შენ ამ ხეზე აღი!.. ხოჯა დოლუელებენ-და დო ხოჯა ეზდეს I 403₃₉ ხოჯა მომკვდარაო და ხოჯა აიღეს („აზიდეს“)... ადა კაი გიინი რენ-და, ქეჭოფი-ა! ქეჭოფუ ია გიინი... I 404₁₄ ეს კარგი ვირი არისო, იყიდეო („აიდეო“)! იყიდა („აილო“) ის ვირი... ოკუ-ლე ქეისელეს ხორონიშა II 302₂₂ მერე ადგენ საცეკვოლ...

ეკა: ეკაკიდუ ონჯირე მუში დო იგზალუ II 281₂₅ მოიკიდა („უკან აიკიდა“) თავისი ლოგინი და წავიდა... გეიდე **ეკი**წკედეს-შ-კულე არ ლემშიკონაი გზა ალესდორენ II 279_{4,5} უკან რომ მოიხედეს („ზეუკუნხედეს“), ნემსის ოდენი გზა გაევილოთ... ასლანიშ ბიჭიქ ბოზო ეჭოფუ დო ფადიშაიშ ბიჭის გეიდენ **ქეკუ**ხუნუ II 277_{21,22} ლომის შვილმა ქალი აიყვანა და ხელმწიფის შვილს უკან (ცხენზე) მოუსვა, („ზევით უკან დასვა“)... ხოჯა **ეკა**ჭიშუ ჰემუს II 272_{20,21} ხოჯა დაწია იმას...

ეწე- (II ეწა-): კუკუმა ეჭოფუ, იგზალუ, კუკუმა წკაის **ქეწუ**დგუ II 276₂₄ სურა აილო, წავიდა, სურა წყალს შეუდგა („ქვევიდან ზევითკენ დაუდგა“)... თუდელე სადრა **ქეწე**მიქაჩით-და II 279₁₃ ქვევიდან გობი დაიჭირეთო („შემიშვირეთო“)... კიშის ფუჭეფეს **ეწუ**რჩამან II 297₇ ზამთარში ძროხებს უგებენ ქვეშ... მქვერი ხაროს ეშებიმერთ დო ონცორუს ქოგებობდამთ... სარდა **ეწე**ბუდგამთ დო დომცორუმთ II 298_{24,25} ფქვილს „ხაროდან“ ამოვიღებთ და საცერზე დაყრით... გობს შევუდგამთ („დავუდგამთ ქვემოდან ზემოთკენ“) და გავცრით...

ეშა- (II ეშე-): (მამული) **ქეშა**ფუთხუ კუიშე II 278₃₉ მამული ამოფრინდა („შიგნიდან ზევით აფრინდა“) ჭიდან... ჭუმანიშე გეხთუ ჩარჩიშე დო ქურქი დიჭუ დო **ქეშა**ხთუ II 383₃₄ მეორე დღეს („ხვალისაგან“) ჩავიდა ბაზარში და ქურქი შეიკერა და ამოვიდა... მაჟუანი დღას ქეოიშე **ქეშა**ფთით II 290₃₆ მეორე დღეს სოფელში ამოვედით... ჯამუში დოლოხე დოლოხენ. ჰაწი ბიდუშუნ-ქი,

¹ პრევერბისეული ხმოვნისა და ფუძისეული ხმოვნის ასიმილაციის შესახებ იხ. თავი II, § 8, ლ.

მუჭო **ეშე** ბონა-მა? II 294¹³ კამეჩი შიგნით (ჭაში) ზის. ახლა ვიფიქრე, თუ როგორ ამოვიყვანო-მეთქი... კოკაითე **ქეშე** ბილი დო ძერი მუშის ქომებოჭაბი II 283²⁵ კაკვით ამოვიღე და თავის ადგილას მივაწებე... ხოჯა **ეშელ**უ დო დერეში ქინაის ინჩვისს II 272^{15,16} ხოჯა ამოვიდა (ჯამედან) და ხევის ნაპირას ცურაობს... ლაზუტი **ეში-**მენან, სარდას ქოგაობლამან II 397^{31,32} სიმინდს ამოიღებენ, გობზე დაყრიან...

ათინურში **ეშა-** || **ეშე-** პრევერბი **ეშკა-** || **ეშკე-** (|| **ოშკო-**) სახით გვხვდება: ა ემთი სვას **ეშკახ**თი II 323¹² ერთ აღმართში („აღმართ ადგილას“) აღი!.. ემთი სუას **ეშკულუ**ტუ-შა, ეშელი... II 323^{16,17} აღმართში რომ აღიოდა, ვირმა... ა ხოპე ქოდიქაჩუ ხეფეს, მეზარეში ლეტაფე **ქეშკი**ლუ II 328^{34,35} ერთი ნიჩაბი დაიჭირა ხელში, საფლავის მიწა („მიწები“) ამოიღო... ლეტა **ქეშკე**ვიბლი მეზარეშე II 329⁵ მიწა ამოვიღე საფლავიდან... ოკაჩხე კუიშე **ქეშკე**ვილი II 339^{30,31} მერე ჭიდან ამოვიღე... ოთხოში თუთუნი **ქოშკო**ვიდამ II 339³³ ოთხას „თუთუნს“ ამოვიღებ...

ელა- || **-ელე-** ...ჭაწი გაღე **ელახ**ელი დო იწკელი-ა! II 279²⁵... აწი გარეთ დაჯექი („რამესთან ჩამოჯექი, რისამე გვერდით დაჯექი“) და იყურეო!.. ჭაწი მუ ვას, **ქელახ**ენ დო იუჯამს II 282⁸ აწი რა ქნას, ზის („რადაცასთან, რადაცის გვერდით ზის“) და ყურს უგდებს... ჰეშო **ელახ**ეტუ დო იღუშუნტუ II 282^{9,10} ისე იჯდა და ფიქრობდა... ბოზოს არ მაწკინდი ქომოძინ ხეს, ართი მენდილი მანის **ქელუ**ძინ II 275^{1,2} ქალს ერთი ბეჭედი წამოცმული აქვს თითზე („ხელზე“), ერთი მანდილი გვერდით უძევს... ცხენი დერე ქენარის **ელუ**კაპუნ, გელუკაპუნ II 277^{35,36} ცხენი მდინარის („ხევის“) ნაპირას ახტება, ჩახტება („ნაპირას ზეხტება, ქვეხტება“)... ფიცართე დო ნჯათე ოფშა ზოლაქ დობლუდორენ, **ქელ**ობლუდორენ II 282^{11,12} ფიცარი და ხე ზღვას სავსე ამოუყრია, ნაპირზე დაუყრია... ჩქუ ცხენის გეფხედათ-მა დო **ელე**მაკათ-ია დო ბიგზალათ-მა II 273^{37,38} ჩვენ ცხენებზე შევსხდეთო და გვერდით მომყვიო და წავიდეთო... ჯუმაქ **ელი**წკუ ფიშთოვი II 287³² ძმამ იძრო თოფი („იძრო გვერდიდან“, „იძრო ისეთი, რაც გვერდით ეკიდა“)...

მე- || **ნ-** **მე**პჭიში-ა დო მთელ კამათე დოპჭკოი ჰეა-მა! II 272³⁰ დავეწიეო („მივეწიეო“) და სულ ხანჯლით ავკუწე ისაო... დაღიშა იფონეს დო ჰექო მეტკოჩეს II 273^{5,6} ტყეში წაიყვანეს და იქ დაადგეს („მიტყორცნეს“)... კოჩი... ჩხომეფე დოკორობუ, ოხორძა ქო**მე**ჩუ II 350^{3,4} კაცმა... თევზები აკრიფა, ქალს მისცა („ქემისცა“)... ხოჯის დრაპანითე ცუჭი **მე**ვოკვათი II 343⁹ ხარს

ნამგლით ყური გაუჭერი („მივაჭერი“)... ოკულე კვათუ, კვათუ დო ყა **მეტუხუ** დო ხოჯა **მელუ** I 402²⁷ მერე ჭრა, ჭრა, და ტოტი მოტყდა („მიტყდა“) და ხოჯა ჩამოვარდა („მივარდა“)...

თანხმოვნების წინ ეს პრევერბი **მე**-ს სახითაა წარმოდგენილი, მაგრამ ხმოვნების წინ მის ადგილს **ნ**- პრევერბი იჭერს: მა მეფთი, სი მეხთი, ჰეა მეხთუ მე მივედი, შენ მიხვედი, ის მივიდა... მაგრამ: მა **მებულურ**, სი **ნულურ**, ჰეა **ნულუნ** მე მივდივარ, შენ მიდიხარ, ის მიდის... ნოსიშა ქომოხთუ დორენ! **ნაშქვით**! II 248^{14,15} გონს მოსულა! გაუშვით! („მიუშვით“) (ჩქუ **მებაშქვით**, თქვა **ნაშქვით**, ჰემთეფექ **ნაშქვეს**)... დინჯირა-შ-კულე სკურაფითე ფიმფილის თუდე ყურ თომა ქანუკვათი! II 251²¹ როცა დაწვეს, სამართებლით წვერებში ორი (ღერი) თმა მოსჭერი („მიაჭერი“: მა **მებუკვათი**, სი **ნუკვათი**, ჰემუქ **ნუკვათუ**)... ოწკედუ-ქი, კოჩეფექ ათმაჯა **ნუტალე** მან ბულდუჯინის II 253^{24,25} ნახა, რომ კაცები მიმინოს მიუშვებენ მწყერზე (მა **მებუტალი**, სი **ნუტალი**, ჰემუქ **ნუტალუ**)... სესი სქანი, თოლი სქანი, ოძიცინუ სქანი, ოსინაფუ სქანი, თელი ჩილი ჩქიმის **ნუნგამს** II 260^{9,11} შენი ხმა, შენი სიცილი, შენი ლაპარაკი, — ყველაფერი ჩემი ცოლისას ჰგავს („მიუგავს“)... ქონილუ-შ-კულე — გურუნი ტუ II 262²⁴ როცა მიიტანა, ვირი აღმოჩნდა (მა **ქომეზილი**, სი **ქონილი**, ჰემუქ **ქონილუ**)... „ბექი-ა ადა ჭამი ენ, მან-თი ქომეისვა-და ე-დო ვუნკაპა-ში, ვა დომაჭკინდენ“-და! ქონისუ-შ-კულე ხოჯა გ(უ)ლულუ ეშელის I 404^{29,30}... „ეგების ეს წამალიაო, მეც წავისვაო და, როცა გავიქცევი, არ დავიღლებიო!“ როცა წაისვა, („მიისვა“), გაუსწრო ვირს (მა **ქომევისვი**, სი **ქონისვი**, ემუქ **ქონისვუ**)... მანძაგეე მუშიშა ოხორჯა ქონოჩქუ I 405⁸ თავის მეზობელთან ცოლი გააგზავნა („მიავგზავნა“: მა **ქომეოჩქვი**, სი **ქონოჩქვი**, ემუქ **ქონოჩქუ**)... შუქრიში მატორი მზოლაქ **ნიმერთუ** I 480²⁰ შუქრის მოტორიანი ნავი ზღვას მიჰქონდა (მა **მევიმერტი**, სი **ნიმერთი**, ემუქ **ნიმერთუ**)... ადა თუდე **ნორჩაფან** I 529²⁸ ამას ქვეშ ავებენ (ჩქინ **მევიორჩაფთ**, თქვან **ნორჩაფთ**, ენთეფექ **ნორჩაფან**)...

მე- პრევერბის ადგილას **ნ**- ჩნდება გარკვეულს ფონეტიკურს პირობებში — ხმოვნების წინ, მაგრამ ეს კიდევ **არ ნიშნავს**, რომ **მე**- პრევერბი **ნ**-დ **იქცა ფონეტიკური მიზეზების გამო**; ეს რომ ასე იყოს, **მო**- პრევერბიც მოგვეცემდა **ნ**-ს ხმოვნების წინ, მაგრამ ეს არასოდეს არ ხდება; შდრ.: მა **მებულურ**, სი **ნულურ**, ჰეა **ნულუნ** (მივდივარ, მიდიხარ, მიდის) და: მა **მობულურ**, სი **მულურ**, ჰეა **მულუნ** (მოვდივარ, მოდიხარ, მოდის)... ცხადია, **ნ**-ს გაჩენა **მე**- პრევერბის მნიშვნელობასთანაა დაკავშირებული: ხმოვნის წინ შემონახულია **ნ**- პრევერბი, რომელიც იმასვე აღნიშნავს, რასაც

მე- პრევერბი; ეს პრევერბი სხვა ენიდან შეთვისებული ჩანს; აქ პირველ ყოვლისა გვაგონდება აფხაზური, სადაც **-ნ-** იმავე მნიშვნელობის პრევერბს წარმოადგენს; არც ქართულმა, არც სვანურმა და არც მეგრულმა **-ნ-** პრევერბი არ იცის.

მე-კა-: „ჰაჲდე, სქანი ხატირიშენი ვით აღიმი ქო**მე-კა**ფთათ!“ ჰეშოთე ვით აღიმი ქო**მეკა**ხთეს II 301^{29,30} „აბა შენი ხათრისათვის ათი ნაბიჯი გადავდგათ („გადავიდეთ“)!“ ასე ათი ნაბიჯი გადადგეს („გადავიდენ“)... ია კოჩი მიკილუ I 399^{11,12} ამ კაცმა გაიარა...

მე-წა-: ...გუნძე ცუჯონი კოჩი ცხენის ქეფოხუნუ, მუთი ქოგეხედუ. ჰაწი ულუნან. გუნძე ცუჯონიქ უწუქი „ცუჯის-ჲა ცხენიქ კუჩხე ქოგემობაძგუ“-ჲა. ბიჭი **მეწუ-კაპუ** დო ცუჯეფე ქელუკოტუ II 276^{1,4} გრძელყურებიანი კაცი ცხენზე შესვა, თვითონაც დაჯდა. აწი მიდიან. გრძელყურებიანმა უთხრა, რომ ყურზე ცხენმა ფეხი დამაბიჯაო. ბიჭი ჩამოხტა („მიქვეხტა“) და ყურები ამოუკალთავა...

მე-შა-: მეგერე ჰე ჩხომეფე ფილაგის ქო**მეშა**დუ II 280^{24,25} თურმე ეს თევზები ფლაგში ჩადო („მიშიგნიტლო“)... ფაცხა დო გუ დო ქო**მეშა**ხედუ II 281²⁷ ფაცხა გააკეთა და შიგ დაჯდა („მიშიგჯდა“)... ღორმას **მეშახ**თუ-ში... ქოძირუ II 281^{16,17} ღრუში რომ შევიდა („მიშიგვიდა“)... ნახა... იდეს, დაღის ქო**მეშახ**თეს II 288²⁵ იარეს, ტყეში შევიდენ („მიშიგვიდენ“)... ჰექ კოჩი **მეშახ**-დუ II 286²⁵ იქ კაცი იჯდა („მიშიგჯდა“)...

მე-და- || **მენ-და-**: ...ბიჭიშ ჯუმალეფე, დალეფე ბოზოში ბაბა დო ნანაში ოხოიშა **მედუ**ლუნან II 300^{17,18} ვაჟის ძმები, დები ქალის დედ-მამის სახლში წავლენ... ...მალთეფე **მედა**ხთეს ბოზოში ოხოიშა II 300^{30,31}... მეზობლები წავიდენ ქალის სახლში... არ ჭუმანის **მენდი**წკედუ-შ-კულე... II 282¹⁰ ერთ დილას რომ გაიხედა... ...**მენდე**ბიღათ ჩარჩიშა დო გამაბჩათენ II 316³⁵... წავილოთ ბაზარში და გავყიდოთ... ...ბერე **მენდი**ონუ ოხოი მუშიშე II 329³ ბავშვი წაიყვანა შინ („თავის სახლში“)...

ამ რთული პრევერბის მეორე შემადგენელი ნაწილი (**-და-**) ქართული **და-** პრევერბი უნდა იყოს; ცალკე ეს პრევერბი ჭანურში არა გვაქვს (გვაქვს **დო-**!), მაგრამ **მე-** პრევერბთან ხშირია.

მე-ჟა- || **მე-ჟო-**: კოჩი-თი-ნა ოშლეთინუ, ჰე-თი **მეჟო**ჩუ II 258²⁴ ის კაციც, რომ იხსნა, ისიც დაწყევლა („გადასცა“, „მიზესცა“)... ნუსა ჩქიმი იცონეს დო ოთხო გზაში ორთას უქაშაქის ქოდოხვეს ე-დო ჰემუქ **მეჟო**ჩუ II 259³⁵, 260¹ ჩემი რძალი წაიყვანეს და ოთხი გზის შესაყარზე წელამდის მიწაში ჩაფლეს და იმან დამწყევლა...

მო-: ბაბა მუში ქო**მო**ხთუ ჰაწი II 135_{30,31} მამა მისი მოვი-
და აწი... ასლანიშ ბიჭიქ ბოზოში მაწკინდი **მოწკუ** დო
მუში მაწკინდი ხეს ქო**მო**დუ II 275_{2,3} ლომის შვილმა ქალს ბე-
ჭედი წააძრო („ქალის ბეჭედი მოხსნა“) და თავის ბეჭედი ხელზე წამოაც-
ვა („მოსდვა“)... ხოშაკალი... მოხთას-ნა, თუთუნი ბიწასენ,
სტახიში ფარა **მო**მჩანორენ II 305_{21,22} თუ სეტყვა მოვიდა, თამ-
ბაქოს დაფლეთს („დახვეს“), დაზღვევის ფულს მომცემენ... ეს პრევერბი
მეტად ხშირია.

მო-კა-: ჰა სიჯა ნეკნას ქოგამახთუ, ბიჭეფეს კაპუ-
ლას **მოკუ**დგინ II 302₂₉ აი სიძე კარში გამოვიდა და ვაჟების უკან
დგას (ვაჟების ზურგს „აქეთ-უკან-დგას“)... ჰექ-თი გეფხეტით წელუ-
კას დო არქაბი ჩქუნიშა ქო**მოკა**ფთით II 292_{3,4} იქაც ჩავსხე-
დით ნაწში და ჩვენს არქაბეში გადმოვედით... ეკულე რაკანის ათ-
მაჯას მოსა დუდგარე, **მოკიტა**-შ-კულე ათმაჯას კინჩი
ნუსთერარე II 296_{14,15} შემდეგ მთაში მიმინოს ბადეს დაუდგამ; როცა
გამოივლის, მიმინოს ჩიტს „მიუთამაშებ“ (ე. ი. ჩიტს აათამაშებ მიმინოს
დასანახავად)... ჰამ ძერი ოქთი... ენ! დუზიშა ქო**მოკა**ხთით
II 301_{26,27} ეს ადგილი დაღმართია! ვაკე-ადგილზე გადმოიარეთ!

მო-შა-: ქომოლიქ ფილავი იფხორტუ-ში კუზითე,
ჩხომი **მოშა**ლუ II 280_{25,26}, ქმარი ფლავს რომ ჰამდა კოვზით, თევზი
გამოვარდა შიგნიდან...

მო-ლა- || **მო-ლო-**: სოლანი... დოწკეს დო ბადუს ქომო-
ლობდეს II 287_{15,16}... ხახვი ამოთხარეს („დახსნეს“) და ბელელში
ჩაყარეს... ჰექ მუ **მოლუ**ხენ-მა, მა ვა მიჩქინ-მა II 273_{22,23} იქ
რა უზისო, მე არ ვიციო... ოხოის ოწკედე-შ-კულე, ა ქჩინი
ქო**მოლა**ხენ II 276₆ სახლში როცა ნახეს, ერთი ბებერი შიგ ზის...

მო- პრევერბთან **-ლა-** თითქოს სხვა მნიშვნელობისაა, ვინემ **-ე-** პრე-
ვერბთან (**ე-ლა-**); აქ **-ლა-** „შიგ“-ს უდრის და არა „გვერდით“, მაგრამ ეს
„მო“- პრევერბის მნიშვნელობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული...

მო-ჟა- || **მო-ჟო-**: ...ფენეჭერეს **მოჟო**ბუტი II 378₂₂ ფანჯა-
რაზე მომდგარი იყავ („მოზეეკიდე“)... ბერგი **მოჟა**დვალეი ჯამე-
კალა მიკულუნ II 374₂₁ თოხ-მოდებული („მოზედებული“, ე. ი. თო-
ხით მხარზე) ჯამესთან გაივლის...

გო-: ჰაწი დადის **გულუნ** ბერე ხვალა II 273₉ ახლა
ტყეში დადის („მიმოდის“) ბავშვი მარტო... ჰათეე ნოდას **გულუ**-
ნან II 275₁₁ ესენი ბაზარში დაიარებიან („მიმოდინ“)... ბოზო ვა -
გოკუნცხინუ II 274₃₉, 275₁ ქალი არ გააღვიძა... არ დიდი ოხოი
ქოენ... **გონწკუ**, ქამახთუ დოლოხე II 135_{6,7} ერთი დიდი სახლი

არის... გააღო („გახსნა“), შევიდა შიგნით... გელინი **გუ**ქითუ დო ხასანის უწუ-ქი II 503²⁹ რძალი გაბრუნდა და ხასანს უთხრა, რომ...

გო-წა- || გო-წო-: ჰაწი ა კერემულის ქოგოწომოკიდით-და... II 279¹¹ ახლა ერთ (შუაცეცხლის) ჯაჭვზე ჩამომკიდეთო („ქვეშამკიდეთო“)... მა-თი-ა ქოგოწომოკიდით-და ჰაწი II 279¹⁷ მეცო ჩამომკიდეთო ახლა... ჯოღოი ქოგოწოკიდეს II 279¹⁸ ძალლი ჩამოკიდეს... „მანდაგეე ჩქინის არ კარდალა ქაგუწული!“ ოხორჯა მეხთუ დო ქაგუწულუ კარდალა I 405³ „ჩვენს მეზობელს ერთი ქვაბი გამოართვი!“ ქალი მივიდა და გამოართვა ქვაბი...

გო-შა-: ხოჯას, ჯინაზე **გოშან**თხუ-შ-კულე, აშკუინუ II 272¹⁸ როცა მკვდარი ჩამოვარდა, ხოჯას შეეშინდა... ჰაწი მაჟუა ხოჯაქ... ნა **გოშატკო**ჩუ კოჩი იმტენ-და... II 272²⁰ ახლა მეორე ხოჯამ... მან რომ გადააგლო („გაშიგტყორცნა“) კაცი, გარბისო (გაქცევაზე-აო)... მენდოწკედუ-ში, ნკოლი ჰექ **გოშახენ** II 287²⁹, რომ გახედა, კალია იქ შის („გაშიგზის“)... ოკულუ ბერგითე (ლაზმა) ქო**გოშობ**ღამან II 136²⁷ მერე თოხით (ნეხეს) გაშლიან („გაშიგყრიან“)... ლაზუტი ეშიმენან, სარდას ქოგდობღამან კურკათე ბარაბერ, კურკა ქო**გოში**მენან ხეთე II 297^{31,32} სიმინდს ამოიღებენ, გობზე დაყრიან ნაქურჩალასთან ერთად, ნაქურჩალას გამოართვენ („შიგნიდან გამოიღებენ“) ხელით...

გო-ლა- || გო-ლო-: ჯა **გოლუ**ჭკადუნ დო ოკანკონი ნუბუნ II 295¹⁹ ხე მიჭედლი აქვს გვერდით და სარეკელა აქვს „მიბმული“... არ დიდი ოხორი დოკოდუ დო ქო**გოლი**ნჯირუ ადასთერი ოხორი მუშის II 282^{14,15} ერთი დიდი სახლი ააგო და დაწვა („გვერდით გაწვა“, „გამოიჭიმა“) თავის სახლში... ჰეთეფე იგზალეს ჰაწი, ქომოხთეს — არ საათი ვარ **გოლა**ხთუ II 283^{7,8} ისინი წავიდენ ახლა, მოვიდენ, ერთი საათი არ გასულა... ზოღაში ქენარის **გოლო**უმტუ II 281²⁵ ზღვის ნაპირს მიჰყვებოდა... ქარტალი დოჭარეს-ქი, მითხანიშ ცხენი **გოლუ**ხთასენ, მაჟუანიქ ბახჩიში ცხენი ჰემუს მეჩასენ II 282^{33,34} ქაღალდი დაწერეს, რომ ვისი ცხენიც გაუსწრებს („გვერდით გაუვლის, ჩაუვლის“), მეორე საჩუქრად ცხენს იმას მისცემს... ტეფსი ეზდუ დო დივის ჩენგეს არ ქო**გოლო**კორუ II 277²⁰ ტაფა აიღო და დევს ყბაზე ერთი ხეთქა („გააწნა“, „გვერდით გააკრა“)...

გე-: ცხენიშე **გე**ხთუ ასლანიშ ბიჭი II 276¹ ცხენიდან ჩამოხტა („ძირს ჩავიდა“) ლომის შვილი... ფადიშაიშ ბიჭი დო ასლანიშ ბიჭი ქო**გე**ხედეს ცხენის II 274^{26,27} ხელმწიფის შვილი და ლომის შვილი შესხდენ („ზესხდენ“) ცხენებზე... მოიზდუ დო **გე-**

ტახუ დემიიში ნეკნა II 273₂₈ მოსწია და შეამტვრია („ზეამტვრია“, „ზეტეხა“) რკინის კარი... ხინჯიშე გეტკოჩუ II 272₁₇ ხილიდან გადააგდო („ძირს ტყორცნა“)...

გეწა- || გეწე: გეწე-ბიწკედ წინ ჩავიხედე.

გეშა-: დიდი დაჩხური დოგზესდორენ დო... ჭუკი ქოგეშადგესდორენ დაჩხუის II 274_{8,9} დიდი ცეცხლი დაუნთიათ და... ქვაბი ჩაუდგამთ ცეცხლში... ეკო დიდი სეირი ტუ-ქი, კოჩეფე ირი ჯას გეშახეტეს II 283_{6,7} ისეთი დიდი სეირი იყო, რომ კაცები სულ ხეებზე ისხდნ...

გელა-: ჰექ მელე დიდი რაკანის არ დიდი მჭკონი ქოგელადგინ II 281₁₄ იქ გაღმა დიდ მთაზე მუხა დგას („კიდზე დგას“)... ჟილენდო არ თურქიშ ოხორი გელადგიტუ II 291₂₄ ზემოთ ერთი თურქის სახლი იღვა („კიდზე იღვა“)... მათი ქენარის ქოგელაფხედი II 292₂₀ მეც ნაპირზე ჩამოვჯექი... (ათმაჯა) ხეს გელიხუნარე II 296₁₆ მიმინოს ხელზე ჩამოისვამ... ხე გელუსუ-შ-კულე, ჰე-თი ალთუნ'დივუ II 285₂₀ ხელი რომ ჩაუსვა („ქვემოთკენ გვერდით წაუსვა“), ისიც ოქროდ იქცა... ქიჭიტი გილუსუ I 404₁₅ ასანთი გაკრა („ასანთი ჩაუსვა კიდზე“)...

გეჟო-: ხარმანის ქოგოვაბღეთ, ხუთ-ანშ კალათი ხარმანიში ჟინ ქოგეჟობღიფთ I 506_{12,13} (გასარჩევ) სიმინდს შემოვუსხდებით, ხუთ-ექვს გოდორს სიმინდს ზევით დავდგამთ...

დო-: მთელ დოკვათუ კაი II 272₂₇ სულ დაჭრა („დაკვეთ“) კარგად... დემირი კაჭრეფე ...მთელ დოწკუ II 275_{28,29} რკინის ლურსმნები სულ დახსნა... უსტა ოხორი დოწოფხუ II 343_{7,8} ოსტატმა სახლი გააკეთა... მუნდეს დოვორგარე, ვარ მიშქუნ II 340_{4,5} როდის დავრგავ, არ ვიცი... თუთუნი დოხომუ II 339₁₆ თამბაქო გახმა („დახმა“)... ქომოჯი დუღურუ, შილა დოსქუდუ II 336₂₅ ქმარი მოუკვდა („დაუკვდა“), ქვრივი დარჩა („დაშთა“)... ქოდოხედეს II 332₂₆ „ქედასხდენ“... დომიჯოხეს, ქებისელი არ სერის II 319₁₀ დამიძახეს, ავდექი ერთ ღამეს...

დო- პრევერბი ძალზე ხშირია; ჩვეულებრივად ქართულ და-ს უდრის მნიშვნელობით.

დო-ლა || დო-ლო-: ქომოხთეს, ... დოლოხე ქოდოლოხთეს II 275₆ მოვიდენ, შიგნით ჩავიდენ... დოლოხე დოლიწკედუ-შკულე, დიდი კუი დონთხორესდორენ II 274₃₅ შიგნით რომ ჩაიხედეს — დიდი ჭა ამოუთხრიათ... აკნუ ჯინიქის დო დერეს თი გოხუნაფუ, დოლოშქიდუ II 277_{33,34} დაწვდა კისერში და თავი მდინარეში აკრეენა, ჩაადრჩო („შთაადრჩო“)... თუთა წკაის დო-

ლოძიტუ II 283^{24,25} მთვარე წყალში იდო („შიგ ქვევით იდო“)... ჯამუში ქო**დოლო**ლუ დოლოხე II 294^{10,11} კამეჩი ჩავარდა შიგ... ოგორუში ქო**დოლო**მაკიდით! II 294²³ საძებარი გამიხდით („ჩამომეკიდეთ“)... ტკობაშა გემის ქო**დოლო**ფხედი II 290⁹ მალულად გემში ჩავჯექი... **დოლო**ბუჯოხი დო ქეშახთუ II 294¹⁴ ჩავძახე და ამოვიდა... ლირა ქორბას **დოლო**მიბლუნ-და II 279⁸ ლირა მუცელში მიყრიათ (მუცელს „შიგყრიათ“)... კიბირის მუთხანი ქო**დოლო**მოსქუდუ II 310¹⁵ კბილში რაღაც ჩამრჩა (კბილს „დამიგრჩათ რაღაც“)...

ო-: ხოჯა **ოჭო**ფუ II 272⁵ ხოჯა დაიჭირა... ქომეჩუ ფილაგი... **ოჭკომეს** II 276¹¹ მისცა ფლავი, შეჭამეს... **ოფ**შვი დო **ოპჭკომი** დო ქომოფთი II 292⁹ შევსვი და შევჭამე და მოვედი... კუკუმა წკაითენ **ოიფ**შენ... II 276^{24,25} სურა წყლით ივსება („ავსება“)... ცხენი კურუმისთერი **ოფუ**თხუ I 476³⁰ ცხენი ტყვიასავით გაფრინდა...

ოკო: **ოკი**კათეს დო ჰათეე იგზალეს II 273³⁸, 274¹ შეგროვდენ („ერთად მოიყარეს თავი“) და ესენი წავიდენ... ანდლას ჰათეფე ნენათე **ოკა**კიდეს. მუშენი **ოკა**კიდეს II 282^{22,23} ერთდღეს ესენი წალაპარაკდენ („ერთმანეთს სიტყვით წაეჩხუბენ“)... მან იანოკუნჩხენი ბძირა-ში, მუთოლი **ოკო**ბდვა-ი... II 371¹⁶ მემ ნაკვალევს რომ ვნახავ, თვალი როგორ დავხუჭო, („დავწუხო“, „ერთმანეთთან დავდო“)... ლეტა **ოკო**პწკა დო ლეტას მეშაფთა-ი... II 371²⁴ მიწა გავთხარო („ერთმანეთს დავსხნა“) და მიწაში ჩავიდე?.. ჭუბუხის... გოწკა ტკები, **ოკო**დრიკარე II 288^{18,19} წაბლს გააძრო ქერქი, „მოდრიკო“... დივეფექ ჰაწი **ოკო**სინაფამან... II 376³⁷ დევები ახლა მოილაპარაკებენ ერთმანეთთან... ა მსქვა ბოზოში რესმი ქოენ. ფადიშაიშ ბიჭის აძირუ-შ-კულე, **ოკონ**ადურუ II 273^{28,30} ერთი ლამაზი ქალის სურათი არის. ხელმწიფის შვილმა რომ თვალი მოჰკრა, გული წაუვიდა... გვერდი ქაკომიწილი-ა I 469³³ ნახევარი მიწილადეო... ბერეფე ქაკოვუწკინი I 474²⁰ ბავშვები გავეშველე...

ოხო: ჩეთინი ტუ, ჰაწი **ოხო**მაწონუ... II 319⁶ მძიმე იყო, ახლა მივხვდი... დაჰა კოჩის **ოხო**წონას-ი? კიდევ კაცს შეეძლოს გაგება?.. მაჟუანაქ-თი **ოხო**უშქუ. მუნდეს-თი **ოხო**უშქუ... II 283^{4,5} მეორემაც მიუშვა. როდესაც მიუშვა... ხეს გელიხუნარე, **ოხო**მჭკინა... II 296⁶ ხელზე დაისვამ, მიიჩვევ...

ამა: ვა **ამა**ბულუთ ოხოის! II 301³² არ შემოვალთ სახლში... კერემულის **ამა**ბოკიდამთ დო ბოხომინამთ II 288^{4,5} შუაღვეცხლის ჯაჭვზე შევიკიდებთ და ვაშრობთ... მითი ვა **ამო**შქუმეს-და II

273²³ არავის არ შეუშვებსო... ხოჯა... კავეშა **ამახ**თუ ვარ-დო-ნი... I 398²⁹ ხოჯა... ყავახანაში შევიდა თუ არა... გონწკუ, **ქამახ**თუ დოლოხე II 274⁷ გახსნა, შევიდა შიგ...

გა-მა- || **გა-მო-**: მუთხანის ოწკედუ, ოწკედუ დო **ქაგა-****მახ**თუ II 273^{18,19} რაღაცას უყურა, უყურა და გამოვიდა... **ქოგამ**უნ-კაპუ გაღე ე-დო იმტენ II 272^{18,19} გამოვარდა („გამოხტა“, „გამო-ირბინა“) ნაპირზე და გარბის („ილტვის“)... არ მუთხანი ქობძირი, ზოდას **ქოგამა**ბიღათ II 281^{30,31} ერთი რაღაც ვნახე, ზღვიდან გამოვიტანოთ... **გამა**ჩეს-შ-კულე ლაზის დიდო ფარა ავუ II 287¹¹ როცა გაყიდეს („გამოსცეს“),¹ ლაზს ბევრი ფული გამოუვიდა... მე-ნდევილით სოხუმიშა, **ქოგამა**ფჩით II 339^{37,38} წავიღეთ სოხუმში, გავყიდეთ... ოხორჯა **ქაგამა**ვიყონი I 479^{5,6} ქალი გამოვიყვანე... ჰეშო ოხორჯა ივენ-ქი, ქომოლი ნოსის **ქოგამ**ონამს II 279³⁵ ისეთი ქალი იქნება, რომ ქმარს ჭკუაზე შეშლის („გონებიდან გამოიყვანს“)... დაჩხუი **გამო**ბოგზამთ II 311⁷ ცეცხლს ვაჩაღებთ („გამოვავებთ“)...

პრევერბი ჩანს აგრეთვე **უკუნ-**: კალაში-ნა **უკუნ**ილუ, დიდო მთვირი დომთუ I 480³⁵ ქარი რომ ჩადგა („გადაიღო“, „უკუნიღო“), დიდი თოვლი მოვიდა...

ზმნის ფუძესთან ერთად უნდა იყოს შეთვისებული ქართულიდან **შე-**პრევერბი ისეთ შემთხვევებში, როგორცაა: ბერე ჩქიმიშ დერინე **შე**გინახამინონ, გდელინი ჩქიმი! II 370¹⁶ ჩემი შვილის ნაცვლად („ადგილას“) შეგინახავ, ჩემო რძალო... დერემენჯი დო (ო)ხორძა მუშიქ **ში**ნახუმან II 335^{16,17} მეწისქვილე და მისი ცოლი ინახავენ... მოლაქ **ქოში**გნუ დო... გამუჯოხუ I 403^{19,20} მოლამ გაიგონა („შეიგნო“) და გამოსძახა... ნაიბიქ მთელი შეი **ქოში**გნუ I 423¹ ნაიბმა ყველაფერი გაიგო... კოჩეფეს **ქოვიში**გნი „ქამიყონეს, ქამიყონეს“-და I 490^{21,22} კაცებში გავიგონე „მიიღეს, მიიღეს“... პრევერბი აქ ფუძის კუთვნილებად არის გამოცხადებული და პირის ნიშანი **ვ-**მას წინ უძღვის...

§ 38. პრევერბების საკითხი მეგრულსა და ქართულში. წინა პარაგრაფში მოცემულია ჭანური პრევერბების ნიმუშები საკმაოდ ვრცელ კონტექსტებში; ეს საჭირო იყო იმისათვის, რომ პრევერბების მნიშვნელობა გადმოგვეცა, რაც შეიძლება გარკვევით; მაინც ყველგან ეს ვერ მოხერხდა ისე, როგორც სასურველი იყო. პრევერბების საკითხი ჭანურსა და მე-

¹ შლრ. იმერ. „გამომცემელი“ — „გამყიდველი“-ს მნიშვნელობით...

გრულში სპეციალურს შესწავლას მოითხოვს; ამიტომ აქ მხოლოდ ზოგადი შენიშვნებით დავკმაყოფილდებით.

მეგრულს გააჩნია თითქმის ყველა ის პრევერბი, რაც ჭანურს მოეპოვება; ეს ითქმის, როგორც მარტივი, ისე რთული პრევერბების შესახებ (იხ. პროფ. ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენის გრამ.“ § 120. გვ. 117-121); რთული პრევერბის მაწარმოებელ მეორე კომპონენტად მეგრულშიც გვაქვს: **-ლა-**, **-კო-**, **-წო-**, **-შა-**, **-და-**, **-მო-**; გვაკლია: ჭანური **-ჟა-**, **-ჟო-**¹, **ო-ხო-**; სამაგიეროდ მეგრულში მეტია **-თო-** (**მი-თო-**, **გი-თო-**, **ე-თო-**...) და **-ნო-** (**მი-ნო-**, **გი-ნო-**, **დი-ნო-**...), თუკი ეს უკანასკნელი რაიმე კავშირში არ არის ჭან. **მე-** პრევერბის ნაცვალ **ნ-**სთან...

ქართულში რთული პრევერბის მეორე კომპონენტად **-მო-** არის (**ა-მო-**, **და-მო-**, **შე-მო-**, **გა-მო-**, **წა-მო-**, **მი-მო-**, **ჩა-მო-**) და ორიოდ შემთხვევაში **-და-**: **გარ-და-** || **გა-და-**; **ჩა-** ← **შ-თა-** ← **შე-და-**... ქართულისთვის უცხოა რთული პრევერბები, რომელთა მეორე წევრს ჭანურსა და მეგრულში წარმოადგენს: **-ლა-**, **-წა-**², **-კა-**, **-ხო-**, **-თო-**, **-ნო-**, **-შა-**... **-შა-**ს გარდა ყველა ეს პრევერბი მეგრულსა და ჭანურში შეთვისებული ჩანს აფხაზურ-ადიღეური ენების წრიდან.

ამგვარად, ქართული გაცილებით უფრო ღარიბია რთული პრევერბებით, ვინემ ჭანური და მეგრული; სამაგიეროდ ქართული, თვალსაჩინოდ უფრო მდიდარია თანდებულებით; ეს აღნიშნული გვაქვს სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებით. არსებობს **უთუო კავშირი** ამ ორ მოვლენას შორის: **თანდებულების სიუხვესა და პრევერბების სიღარიბეს შორის**. ამის შესახებ სპეციალურად სხვაგან გვექნება მსჯელობა; აქ მხოლოდ შემდეგს აღვნიშნავთ: პრევერბთა ნაწილი ხომ თანდებულის როლსაც ასრულებს (მაგალ. ქართული **-გან-**: ძმისა-**გან**... **გან**-ვიდა...). ჭანი ამბობს: თუ თა წკაის დოლოძი ტუ (იხ. ზემოთ **დო-ლო-** პრევერბის მაგალითები); ქართულად ითქმის: მთვარე წყალში იდო... **-ში** თანდებული ქართულში სახელს დაერთო მიცემითს ბრუნვაში: წყალ-ში ← წყალსა შინა; ჭანურში წკაის მიცემითია, მაგრამ უთანდებულო; სამაგიეროდ, ზმნას აქვს დართული პრევერბი (**დო-**)**ლო-**, რომელიც მოწოდებულია ქართულში **ში-**თანდებულის მაგიერობა გასწიოს („შიგიდო“); სრულიად ბუნებრივია, რომ ასეთ შემთხვევაში სახელს თანდებული არ ესაჭიროება: მის საქმეს ზმნის

¹ ეს პრევერბი აქვს სვანურს (იხ. ვ. თოფურია: „სვანური ენა: I ზმნა“, ტფილ. 1931, § 14, გვ. 52).

² **წა-** || **წარ-** პრევერბის გენეზისის შესახებ ავტორის მიერ წაკითხული იყო მოხსენება ტფილ. სახელმწ. უნივერსიტეტის კავკასიურ ენათა კათედრის ღია სხდომაზე 1934 წლის 10 მაისს, ხოლო **მე-** პრევერბის მონაცვლე **ნ-**ს აფხაზური წარმომავლობის შესახებ — ქართულ საენათმეცნიერო საზოგადოების საჯარო სხდომაზე 1927 წლის 15 ოქტომბერს.

პრევერბი აკეთებს... სახელის ფორმის სიმარტივე ასეთ პირობებში ზმნის ფორმის სირთულეს მოასწავებს.

ცნობილია, რომ აფხაზურში ზმნა შეისრუტავს ზმნისართოვან ფუძეებს (აღვილის, დროის... ზმნისართებს); ესაა ბოლომდის მიყვანა იმ პრინციპისა, რომლის ჩანასახს ჭანურის ზემოხსენებული რთულპრევერბიანი ზმნა წარმოადგენს.

§ 39. ძირითადი დროები ჭანურში. წარმოების მხრივ უნდა განვასხვაოთ **ძირითადი** და **ნაწარმოები** დროები. **ძირითადია** ჭანურში ორი დრო: **აწმყო** და **აორისტი** (ნამყო ძირითადი ანუ ნამყო წყვეტილი). ყველა სხვა დრო ამ ორი დროდან არის ნაწარმოები — ან უშუალოდ (პირველი რიგის ნაწარმოები დრო!) ანდა შუალობით — ნაწარმოები დროსაგან (მეორე რიგის ნაწარმოები დრო).

აწმყო დროის ფუძეს მოქმედებითი გვარის ზმნებთან გარკვეული სუფიქსები აწარმოებს; გაბატონებული წარმოებაა **-უმ** სუფიქსის საშუალებით; ამ სუფიქსის ხოფური ვარიანტია **-უფ**, ზოგჯერ **-უ** → **ი** : **-იფ**; ვიწურში **-უმ** სუფიქსის ადგილი შეიძლება დაიჭიროს **-ომ** სუფიქსმა; საკმაოდ ხშირია **-ამ** სუფიქსიც; ამ სუფიქსის ხოფური ვარიანტი **-აფ** არის. ვნებითი და საშუალო გვარის ზმნებს გვარის მაწარმოებელთა გარდა სხვა სუფიქსი აწმყოში არ დაერთვის (**-რ**-ეს შესახებ იხ. §§ 33). კაუზატივთა წარმოება ცალკე იქნება განხილული.

მაგალითები: ვიწურ-არქაბული და ათინური: გ უ ბ უ მ ს¹ II 274₁₀ ხარშავს („აგობს“), ჭ ა რ უ მ ს II 307₁₉ წერს, ჭ ო ფ უ მ ს II 304_{14,15}, 310₃₂ იჭერს, კ ვ ა თ უ მ ს II 271₁₉ ჭრის, კ ვ ე თ ს, ხ ო რ ხ უ მ ს II 271₁₉ ხერხავს, ე ა ზ უ მ ს II 271₂₀ თლის, ტ ა ხ უ მ ს II 273₂₆ ტეხს, ჭ კ ო რ უ მ ს II 310₂₅ ჭრის, ც ხ უ ნ უ მ ს II 312₁ არჩევს (მაგ. ცერცვს), ჭ ვ ა ლ უ მ ს II 347₁₁ წველის, წ ო რ უ მ ს II 347₁₁ წურავს, თ ო რ უ მ ს II 338₂₁ ათრევს, შ უ მ ს II 311₇ ქსოვს, შ უ მ ს კ ა ვ ე II 332₃₁ სვამს ყავას, ი ქ უ მ ს II 305₁₈, ი ქ ო მ ს II 304₃₁, 307₃₀, 331₃₇ იქმს, დ ო ლ ო დ გ უ მ ს II 310₁₁ ჩადგამს (მაგრამ აქა-იქ: ქ ო ლ ა დ გ ი მ ს II 306₂, წ კ ი მ ს II 304₁₀ ხსნის, აძრობს: **-იმ**- სუფიქსი **-უმ**-ის ადგილს იჭერს!)

ხოფური: კ ვ ა თ უ ფ ს I 482₂₂ ჭრის, კ ვ ე თ ს, გ ო რ უ ფ ს I 475₁₈, 478₂₁ ეძებს, წ ი ლ უ ფ ს I 493₉ კრევს, ლ ო კ უ ფ ს I 485₁₆ ლოკავს, კ ი რ უ ფ ს I 478₁₄ კრავს, კ ო ნ ა ვ ს, მ თ უ ფ ს I 485₃₅ თოვს, ც ხ უ ნ უ ფ ს I 492₂₁ არჩევს, ი ქ ი ფ ს I 467₁₁, 481₁₄ იქმს, დ ე ზ დ ი ფ ს I 467₂₈ ასწევს,

¹ ტექსტში სხვა პირის ფორმაა ხშირად; ჩვენ ზმნა ყველგან მესამე პირში მოვაქციეთ მიმოხილვის გასაადვილებლად.

ახიდავს, გედგ **იფს** I 492¹⁵ დადგამს...

-**ამ** || -**აფ** მოუღის მეტ-წილად ისეთ ზმნებს, რომელნიც წარმოების მიხედვით ან კაუზატივს წარმოადგენენ (კაუზატივის მნიშვნელობა არა აქვთ!), ანდა კაუზატიურ წარმოებასთან კავშირში იმყოფებიან.

ამის მაგალითებია ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში: დოხგ**ამს** II 304⁴, 271³⁶ დამარხავს, ოგნ**ამს** II 276³⁸ ესმის, ისმენს, ოწირ**ამს** II 270²² აჩვენებს, დუხენ**ამს** II 270¹⁵ გაუკეთებს, მენდიონ**ამს** II 270²⁰ წაიყვანს, დობდ**ამს** II 338²² დაყრის, გოწკ**ამს** II 311⁷ გახსნის, დორგ**ამს** II 338²² დარგავს, მდორ**ამს** II 272²¹ ყვირის, ბღავის... ხოფურში: ორგ**აფს** I 470²⁵ რგავს, დოფშ**აფს** I 492²⁰ ავსებს, დოლოკიდ**აფს** I 473²⁸ ჩაკიდებს, მოგ**აფს** I 469^{24,25} იგებს (ფულს), ოლოდ**აფს** I 468¹¹ უკეთებს, უშვრება, თინოჭკირ**აფს** I 468²⁵ მოჭრის თავს, მდორ**აფს** I 485⁵ ყვირის, ბღავის...

ზმნათა წყებას აწმყოს ფუძეში -**მერ** || -**მელ** სუფიქსი აწარმოებს: უწუ**მერს** || უწუ**მელს** ეუბნება, ნიმ**ერს** მიაქვს, ოტკომ**ერს** ისვრის, გასტყორცნის და სხვ.; მათ შესახებ საუბარი გვექნება თავისებური უღვლილების ზმნებთან დაკავშირებით.

აწმყოს ფუძეში სპორადულად სხვა სუფიქსიც შეიძლება შეგვხვდეს: უწოლ**ემს** (ათინ.) II 336^{8,9,10} ეუბნება, ეტყვის, ძირ**ემს** II 331⁸ ნახავს... ამ **ემ**-ის ბადალია -**ეფ**- ხოფურში: იჩალიშ**ეფს** I 472²⁹ მუშაობს, იმუშავებს, ჩხე მუხთ**ეფს** I 490²⁶ აციებს, მალარიის შემოტევა აქვს... ჯოხ**ონს** II 305¹⁶ ჰქვია — ხოფ. ჯოხ**ოფს** I 473^{10,11}... ყორ**ოფს** I 470¹⁰ უყვარს... გომიყონ**ოფს** I 477²⁵ დავყავარ... აგრეთვე: მსხულეფე მეჩ**ანს** I 473² მსხალი ასხია... ჯ**ანს** I 480²¹ ძინავს... ზოპ**ონს** I 475¹⁹ ლაპარაკობს... უხირხ**ინს** I 475³⁰ უჭიხვინებს... წიპ**ინს** II 312⁶ წივის (წიწილი)... უნკ**ანს** II 294³² არწევს (ბავშვს)...

საერთო შთაბეჭდილება მაინც ისეთია, რომ ჭანურში აწმყოს ფუძის მაწარმოებელ სუფიქსთა ერთგვარი უნიფიკაცია მოხდა და ამ გზით გაბატონდა -**უმ** || -**უფ**, -**ამ** || -**აფ** სუფიქსი; ამ მხრივ ძალაუზნებურად გვაგონდება ჯავახური კილო ქართული ენისა, რომელსაც აწმყოს თითქმის ერთად ერთ მაწარმოებლად -**ამ** აქვს: ფარ**ამს**, ტეხ**ამს**, აქ**ამს**, აკეთ**ამს**...

ამ სუფიქსებიდან -**ამ** || -**აფ** ქართული -**ებ**- სუფიქსს შეესატყვისება; ო-რგ-**ამ**-ს-ის ტიპი ქართული ა-კეთ-**ებ**-ს ტიპს უდრის: ო- — **ამ** : ა- — **ებ**.

რაც შეეხება -**უმ** სუფიქსს: -**უმ** ← -**ომ**, რომელიც ვიწურს აქვს შემონახული და რომელიც კანონზომიერი შესატყვისია ქართული -**ამ** სუფიქსისა.

აორისტის ფუძის მაწარმოებელი ჭანურში -**ი**- სუფიქსია; ყველა ზმნას ეს სუფიქსი გააჩნია: წარმოების უნიფიკაციაა სრული. მესამე პირში

ს₃ -**უ**-ს დართვისას მხოლოდობითში და -**ეს** სუფიქსის დართვისას მრავლობითში ეს მაწარმოებელი -**ი** იკარგება და, ამგვარად, აორისტის მაწარმოებელი **ი**-ს ადგილას მხოლოდობითის მესამე პირში -**უ** გვაქვს (პირის ნიშანი), მრავლობითის მესამე პირში — **ეს** (მრავლობითობის ნიშანი მესამე პირისა): ბ-ზუმ-**ი**, ზუმ-**ი**, ზუმ-**უ**; ბ-ზუმ-**ი**-თ, ზუმ-**ი**-თ, ზუმ-**ეს** (გ-ზომ-ე, ზომ-ე, ზომ-ა; ვ-ზომ-ე-თ, ზომ-ე-თ, ზომ-ეს)...

აორისტის ეს -**ი** სხვადასხვა ზმნასთან სხვადასხვაგვარი წარმოშობისა შეიძლება იყოს; უნდა განვასხვავოთ: ა) -**ი**, რომელიც ნამყო ხოლმეობითს აწარმოებს (გავაკეთი, გააკეთი, გააკეთის მან); ბ) -**ი**, რომელიც თანხმოვანთა კომპლექსებში იქნა გამოყენებული თანხმოვანთა გასაყარად (მოვედ — მოვედ-ი-თ; მოვკუედ — მოვკუედ-ი-თ); გ) ნამყო ხოლმეობითის -**ი** ერთგვარი საანალოგიო ბაზა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ფონეტიკური ხელისშემწყობი გარემოც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა: ძვ. ქართულში ამგვარს შემთხვევაში -**ი** უკვე დამკვიდრებულია, სხვაგან კი, სადაც ახლა ვხედავთ -**ი**-ს, იგი ჯერ არსად ჩანს, ანდა სპორადულად გვხვდება. მხოლოდ ანალოგიას მიეწერება -**ი** ისეთ ზმნებში, როგორცაა ვთქვი (ძვ. ქართ. ვთქუ, ვთქვ). ამ ტიპის აორისტს ისტორიულად არავითარი მაწარმოებელი არ უნდა ჰქონოდა; საამისო საბუთები ქართული ენის ისტორიას გააჩნია. ჭანტურის აორისტი იმავე -**ი** სუფიქსს იყენებს. რაც ქართულშიაც ფართოდ არის გამოყენებული და ამიტომ მისი ისტორია ქართულის იდენტური მოვლენის ისტორიაში შეიძლება ამოვიკითხოთ.

ქართულ კილოთაგან ხევსურულს ახასიათებს პირველსა და მეორე პირში -**ი**-ს გამოყენება ჩვეულებრივი **ე**-ს ნაცვლად: გავაკეთ-ი, გააკეთ-ი, გააკეთ-ა...

§ 40. ძირითადი დროები მეგრულში და ქართულში. მეგრულშიაც ორი ძირითადი დრო გვაქვს: აწმყო და აორისტი; აწმყოს ფუძის მაწარმოებელი აფიქსებიდან ყველაზე გავრცელებულია -**უნ**, სხვა სუფიქსებიდან მნიშვნელოვანია -**ან**, -**ენ**, -**ინ**. ამ სუფიქსებიდან -**უნ** მიღებულია -**უმ** სუფიქსისაგან ისევე, როგორც მრავლობითი რიცხვის მოთხრობითისა და მიცემითის -**ენ** სახელებში ჯიმალ-ეფ-ი — მოთხრ. ჯიმალ-ეფ-ქ ← ჯიმალ-ემ-ქ || ჯიმალ-ენ-ქ; მიცემ. ჯიმალ-ეფ-ს ← ჯიმალ-ემ-ს || ჯიმალ-ენ-ს...

ამავე წესით -**ან** სუფიქსი სახეცვლილი -**ამ** იქნებოდა, ქართულიდან ნასესხები (ანდა: -**ებ** სუფიქსის ბადალი), ხოლო -**ენ** ქართულიდან ნასესხები -**ებ** → -**ეფ** → -**ემ**. მაგალითები: **უნ** — ჭარუნს წერს, გორუნს ეძებს, ძებნის, ბარუნს ბარავს, ბერავს, ჭოფუნს იჭერს, კვათუნს კვეთს, ჭრის, ჭკირუნს ჭრის, თასუნს თესავს, ხონუნს ხნავს, ბარგუნს მარგლავს, „თოხნის“, დგუნს დგამს, შუნს სვამს; ქსოვს; თუხუნს ართავს... -**ან** — ღორანს ყვირის, ბღავის, ციანს ყვირს,

რკიანს კივის, ოცქვანს აქებს, ორგუანს რგავს, ოგანს (ცუდეს) აგებს (სახლს), ოღვანს ყრის, ოჯღონანს გზავნის, ოფუნუანს ადუღებს... **-ენ-** — აკეთენს აკეთებს, აშენენს აშენებს, აწუხენს აწუხებს, არიგენს არიგებს, ახერხენს ახერხებს, აჭითარენს აჭითლებს, აუჩარენს აშავებს...

ამ უკანასკნელ ჯგუფში არის ისეთი მაგალითები, რომლებშიაც **-ენ-** სუფიქსი მეგრულ ფუძეს დაერთვის (ა-უჩარ-ენს), მაგრამ უმეტესობა ქართულიდან ნასესხებ სიტყვას წარმოადგენს (ა-კეთ-ენს), ა-შენ-ენს, ა-წუხ-ენს, ა-რიგ-ენს...); ცხადია, აქ **-ებ** სუფიქსია ამოსავალი; ამ სუფიქსს უნდა გაეგვლო ზემოხსენებული გზა: **-ებ** → **-ეფ** → **-ემ** → **-ენ** (ისევე, როგორც სახელთა მრავლობითის **-ებ-** სუფიქსს).

უნიფიკაციის ტენდენცია მეგრულში ძლიერი უნდა ყოფილიყო, რაკი აქაც **-უნ** სუფიქსმა განსაკუთრებით ფართო გამოყენება პოვა. ქართულიდან ნასესხები სუფიქსები რომ გამოგრიცხოთ, **-უნ** მეგრულში ისევე გაბატონებული აღმოჩნდება, როგორც **-უმ** || **-უფ** სუფიქსი ჭანურში.

ქართულისაგან ჭანური და მეგრული განსხვავდება არა ამ მაწარმოებელი სუფიქსებით (ქართულს ეს სუფიქსები გააჩნია), არამედ იმით, რომ მათ შედარებითი ერთფეროვნება დაამყარეს იქ, სადაც ქართულმა წინანდელი სიტყვლე შეინარჩუნა: ქართულში მოიპოება არა მარტო **-ავ**, **-ამ** და **-ებ** სუფიქსი (თეს-ავს, ხნ-ავს; დგ-ამს, სვ-ამს; ა-რიგ-ებს, ა-დიდ-ებს)..., რომელთა შესატყვისსაც ჭანურისა და მეგრულის სუფიქსები წარმოადგენენ, არამედ სხვებიც; **-ობ**, **-ოფ**, **-ი** სუფიქსებიც აწმყოს აწარმოებენ (ა-თბ-ობს, ა-შრ-ობს; ყ-ოფს; ყრ-ის, შლ-ის, ხსნ-ის...); აწმყოს ფუძეს აწარმოებს აგრეთვე მეალტერნაციე **-ე-ც**: კრებს — კრიბა; გრეხს — გრიხა...

აღსანიშნავია, რომ სალიტერატურო ქართულში გავრცელებულობის მიხედვით უმნიშვნელო როლს თამაშობს სწორედ ის **-ამ** სუფიქსი, რომლის ეკვივალენტი **-უმ** || **-უნ** აწმყო დროის ძირითად მაწარმოებლად გვევლინება ჭანურსა და მეგრულში. ქართულში ყველაზე ხშირი **-ებ-** სუფიქსი ჩანს, რომელსაც **ა-** წინსართიც თან ახლავს (ა-კეთ-ებს, ა-წეს-ებს, ა-ქებს... ამ წინსართს აწმყოს წარმოებასთან არაფერი ესაქმება).

ქართულში აწმყოს წარმოება მრავალფეროვანია, ჭანურსა და მეგრულში უფრო ერთფეროვანი; ფორმანტებად გამოყენებულია ქართულში ხმარებული სუფიქსები (ზანურისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური სახეობით).

თვალსაჩინო სხვაობას ქმნის მეგრულში **-ქ** სუფიქსი და ჭანურში **-რ** სუფიქსი. მთელ რიგ შემთხვევაში ეს ორი სუფიქსი ერთი მეორის მორფოლოგიური კორელატი ჩანს; შდრ.:

ჭ ა ნ უ რ ი:		მ ე გ რ უ ლ ი:
ბ - ლ უ რ - უ - რ	ვკვდები	ბ - ლ უ რ - უ - ქ
პ - ტ უ ბ - უ - რ	ვთბები	პ - ტ ი ბ - უ - ქ
ფ - ს ქ ი დ - უ - რ	ვრჩები, ვცხოვრობ	ფ - ს ქ ი დ - უ - ქ
ვ - უ ლ - უ - რ	[მი]ვდივარ	ვ - უ რ - ქ.

მაგრამ, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ (§ 33), ჭანურში -რ მხოლოდ ვნებითისა და საშუალო გვარის ზოგ ზმნას დაერთვის, მეგრულში კი -ქ ყველა ზმნას მოეპოვება აწმყო დროის პირველსა და მეორე პირში მხოლოდობითს რიცხვში¹: ვ - ო რ ე - ქ ვარ... პ - ტ ი ბ უ - ქ ვთბები... ფ - თ ა ს უ ნ - ქ ვთესავ, თ ა ს უ ნ - ქ თესავ; ვ - ო რ გ უ ა ნ - ქ ვრგავ; ო რ გ უ ა ნ - ქ რგავ; ვ - ა კ ე - თ ე ნ - ქ ვაკეთებ, ა კ ე თ ე ნ - ქ აკეთებ; ვ - ო ღ ვ ა ნ - ქ ვყრი, ო ღ ვ ა ნ - ქ ყრი...

ამისდა მიუხედავად მაინც შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ეს -რ და -ქ ერთი და იმავე ღირებულების მორფოლოგიური ოდენობაა. ამის დაშვება უკვე შეუძლებელს გახდიდა -ქ სუბიექტურ სუფიქსად (S₂) გამოგვეცხადებინა; ამასთან დაკავშირებით სვანური თავკიდური ხ-ს საკითხიც დაისმოდა და, დასასრულს, ქართული S₂ ხ- (ხარ, ხ-ვალ) კითხვის ქვეშ დადგებოდა, რამდენადაც ამათი გენეტური მნიშვნელობის გათვალისწინება მოგვიხდებოდა. რა თქმა უნდა, ამის შესახებ აქ მსჯელობა უადგილო იქნებოდა; ჩვენ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ: ა) არსებობს შესაძლებლობა ჭანური -რ სუფიქსი და მეგრული -ქ სუფიქსი ერთმანეთს დაუკავშირდეს მორფოლოგიური ფუნქციის მიხედვით; ბ) არც ერთი და არც მეორე S₂-დ ვერ მიიჩნევა და გ) ამ სუფიქსების გამოყენება აწმყოს მხოლოდობითს რიცხვში ერთადერთი მოვლენაა, რომელიც არსებითად განასხვავებს ქართულისაგან ზანურის კილოებს — ჭანურსა და მეგრულს.

აორისტში მეგრულს ორი სუფიქსი აქვს გამოყენებული: -ე და -ო: ბ ლ ო რ ე ე ვიყვირე, ვ ო ც ქ ე ე ვაქე, ვ ო გ უ რ ე ე ვასწავლე, გ ო ბ თ ი რ ე ე გავცვალე, ვ ო ჭ ა რ ა ფ ე ე ვაწერინე, ვ ო ჭ კ ი რ ა ფ ე ე ვაჭრევინე (კაუზატივებს ეს მაწარმოებელი აქვთ!)... პ ჭ ა რ ი ვწერე, ფ თ ა ს ი ვთესე, ფ ხ ა ნ - ტ ი ვხატე, პ კ ი თ ხ ი ვკითხე, ვ ა კ ე თ ი ვაკეთე, ვ ა შ ე ნ ი ვაშენე, ბ გ ო რ ი ვეძებე, ვ ძ ე ბ ნ ე, პ ჭ კ ო მ ი ვჭამე, ბ ზ ი მ ი ვზომე...

ამით მეგრული შორდება ჭანურს, რომელსაც მხოლოდ ერთი მაწარმოებელი -ო გააჩნია და უახლოვდება ქართულს: ქართულში სწორედ ეს ორი მაწარმოებელია **ამჟამად** აორისტში გამოყენებული: ვაკეთ-ე, ვაშენ-ე, ვაფრქვი-ე, ვაძლი-ე, ვთხოვ-ე, დავგმ-ე... ვთქვ-ო, დავაბ-ო, ვსვ-ო, დავწვ-ო.

მაშასადამე, აორისტის წარმოების მხრივ ზანური ს კილოები — მე-

¹ პროფ. ი. ყიფშიძეს მეგრულისათვისაც აქვს ნაჩვენები -რ- ორ ზმნაში ბ-ხე-რ-ქ ვ ზ ი ვ ა რ ... ი ბ ჯ ი ნ ე - რ - ქ ვ ი ყ უ რ ე ბ ი (§ 82), მაგრამ საეჭვოა, რომ ეს კონტამინაციის შედეგი არ იყოს.

გრული და ჭანური — იმავე სუფიქსებს იყენებენ, რასაც ქართული, ოღონდ მეგრულს ორივე სუფიქსი შემოუნახავს, ჭანურში კი წარმოების უნიფიკაციის პროცესში ერთი -**ი**-ს დაგვრჩენია.

საინტერესოა, რომ მეგრულშიც არის შემთხვევები, როცა **ე**-თი წარმოებული აორისტი -**ი**-ს დაირთავს; მხედველობაში გვაქვს ჯვარული: გიწოლეი გითხარი; სხვაგან გავრცელებული **გიწი** გითხარი. აქედან უნდა იყოს მიღებული. ძნელი სათქმელია, რამდენად მოასწავებს ეს ფაქტი **ე**-თი წარმოების პირველობას **ი**-თ წარმოებასთან შედარებით. შეიძლება აქაც კონტამინაციასთან გვეკონდეს საქმე.

სანიმუშოდ ვიღებთ ზმნას **ბზუმუმ** ვზომავ აწმყოსა და აორისტ-ში; პარალელურად მოცემული იქნება მეგრული და ქართული ფორმები. დროთა წარმოების გათვალისწინებისას არ არის საჭირო ამ ორპირიანი ზმნის სუბიექტისა და ობიექტის ყველა პირთა კომბინაცია ავიღოთ; აქ ყველგან მესამე პირის ობიექტი იქნება მოცემული; ყველა ფორმა ნაჩვენებია იქნება ბოლოს კრებისითი ხასიათის ცხრილში.

I. აწმყო დრო

ჭ ა ნ უ რ ი :¹

მა	ბ-ზუმ-უმ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-უფ	ია
სი	ზუმ-უმ	ჰეა	სი	ზიმ-უფ	ია
ჰემუქ	ზუმ-უმ-ს	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უფ-ს	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-უმ-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-უფ-თ	ია
თქვან	ზუმ-უმ-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-უფ-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-უმ-ან	ჰეა	ენთეფექ	ზიმ-უფ-ან	ია

მ ე გ რ უ ლ ი :

ქ ა რ თ უ ლ ი :

მა	ბ-ზიმ-უნ-ქ	თის	მე	ვ-ზომ-ავ	მას
სი	ზიმ-უნ-ქ	თის	შენ	ზომ-ავ	მას
თინა	ზიმ-უნ-ს	თის	ის	ზომ-ავ-ს	მას
ჩქი	ბ-ზიმ-უნ-თ	თის	ჩვენ	ვ-ზომ-ავ-თ	მას
თქვა	ზიმ-უნ-თ	თის	თქვენ	ზომ-ავ-თ	მას
თინეფი	ზიმ-უნ-ა(ნ)	თის	ისინი	ზომ-ავ-ენ	მას

¹ ამ ზმნის ორი პარალელური ჭანური ფორმიდან პირველი არქაბულია, მეორე — ხოფური.

II. აორისტი (ნამყო ძირითადი ანუ ნამყო წყვეტილი):

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-ი	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ი	ია
სი	ზუმ-ი	ჰეა	სი	ზიმ-ი	ია
ჰემუქ	ზუმ-უ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ი-თ	ია
თქვან	ზუმ-ი-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ი-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-ეს	ია

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

მა	ბ-ზიმ-ი	თინა	მე	ვ-ზომ-ე	ის
სი	ზიმ-ი	თინა	შენ	ზომ-ე	ის
თიქ	ზიმ-უ	თინა	მან	ზომ-ა	ის
ჩქი	ბ-ზიმ-ი-თ	თინა	ჩვენ	ვ-ზომ-ე-თ	ის
თქვა	ზიმ-ი-თ	თინა	თქვენ	ზომ-ე-თ	ის
თინენქ	ზიმ-ეს	თინა	მათ	ზომ-ეს	ის

§ 41. აწმყოს ფუძისაგან ნაწარმოები დროები. აწმყოს ფუძისაგან -ტ სუფიქსის საშუალებით იწარმოება **ნამყო უსრული**; პირველსა და მეორე პირში მხოლოდობითსა და მრავლობითში მას დაერთვის -ი, რომელიც ანალოგიურადაა განვითარებული: დროის მაწარმოებელი სუფიქსი უკვე გვაქვს; ასე, რომ ეს -ი მორფოლოგიურ ფუნქციას მოკლებულია. მესამე პირის სუბიექტი მხოლოდობითში -უ სუფიქსით აღინიშნება, მრავლობითში — -ეს სუფიქსით. ამგვარად, ნამყო უსრულში იმავე დაბოლოებებს ვპოულობთ, რაც აორისტისთვისაა ნიშანდობლივი.

ნამყო უსრულის მაწარმოებელი -ტ სუფიქსი სახეცვლილი -დ სუფიქსია ქართული ნამყო უსრულისა; მეგრულს ეს -დ უცვლელად აქვს შენახული: ნამყო უსრული ჭანურ-მეგრულშიაც იმავე სუფიქსით არის ნაწარმოები, რასაც ქართული იყენებს.

შენიშვნა: ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში ნამყო უსრულის მაწარმოებლად -დ-ც გვაქვს -ტ-სა და თ-ს გვერდით; ეველიც უარს ამბობს ალა ქორდუ II 351² წინეთ ერთი მემედ-ალა იყო... ცორდითი II 357²⁶ იყავით... შდრ.: სუმ ჯუმა ქორტესუ II 353² სამი ძმა იყო („იყვნენ“)... არ ჭუკა-რა კოჩი უარ ოხორზა ქუცონურთუ II 356¹⁴ ერთ ღარიბ კაცს ერთი ცოლი ჰყავდა...

ნამყო უსრული:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ი	ია
სი	ზუმ-უმ-ტ-ი	ჰეა	სი	ზიმ-უფ-ტ-ი	ია
ჰემუქ	ზუმ-უმ-ტ-უ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უფ-ტ-უ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ი-თ	ია
თქვან	ზუმ-უმ-ტ-ი-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-უფ-ტ-ი-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-უმ-ტ-ეს	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-უფ-ტ-ეს	ია

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

მა	ბ-ზიმ-უნ-დ-ი	თის	მე	ვ-ზომ-ავ-დ-ი	მას
სი	ზიმ-უნ-დ-ი	თის	შენ	ზომ-ავ-დ-ი	მას
თინა	ზიმ-უნ-დ-უ	თის	ის	ზომ-ავ-დ-ა	მას
ჩქი	ბ-ზიმ-უნ-დ-ი-თ	თის	ჩვენ	ვ-ზომ-ავ-დ-ი-თ	მას
თქვა	ზიმ-უნ-დ-ი-თ	თის	თქვენ	ზომ-ავ-დ-ი-თ	მას
თინეფი	ზიმ-უნ-დ-ეს	თის	ისინი	ზომ-ავ-დ-ენ	მას

ნამყო უსრული იწარმოება უშუალოდ აწმყოს ფუძისაგან: ესაა პირველი რიგის ნაწარმოები დრო.

ნამყო უსრულისაგან იწარმოება: ა) **კავშირებითი პირველი**, ბ) **პირობითი პირველი** და გ) **ნანამყოუსრულარი თურმეობითი** ყველა ამათ ფუძეში, რამდენადაც ისინი ნამყო უსრულის ფუძისაგან იწარმოებიან, აწმყო დროის ფუძეც მოიპოვება; ესენიც აწმყოს ფუძისაგან არიან ნაწარმოები, ოღონდ ნამყო უსრულის მეშვეობით; ესენი მეორე რიგის ნაწარმოები დროებია.

ა) **კავშირებითი პირველის** საწარმოებლად ნამყო უსრულის ფუძეს (ე. ი. ბოლოკიდური **-ი**-ს გამოკლებით აღებულ ნამყო უსრულს) დაერთვის მაწარმოებელი **-ა**; ეგევე **-ა** აწარმოებს კავშირებითს პირველს მეგრულშიც; ეს **-ა** უნდა იყოს ქართულში კავშირებითის მაწარმოებელი ძირითადი სუფიქსის **-ე**-ს კანონზომიერი შესატყვისი. შეიძლება გვეფიქრა, რომ ეს **-ა** **-ე**-ს კი არ შესატყვისება, არამედ იგივე **-ა** სუფიქსია, რომელსაც ქართულში იყენებს კავშირებითს მეორეში (ვთქვ-**ა**, ვქნ-**ა**...); ჩვენ უფრო მართებულად მიგვაჩნია პირველი ვარაუდი. **S₃** მხოლოდობითში არის **-ს**, მრავლობითში — **-ან**; ამ უკანასკნელს კავშირებითის მაწარმოებელი **-ა**-ს ზეგავლენით ეკარგება **-ა**.

კავშირებითი პირველი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ა	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ა	ია
სი	ზუმ-უმ-ტ-ა	ჰეა	სი	ზიმ-უფ-ტ-ა	ია
ჰემუქ	ზუმ-უმ-ტ-ა-ს	ჰეა	ემუქ	ზუმ-უფ-ტ-ა-ს	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ა-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ა-თ	ია
თქვან	ზუმ-უმ-ტ-ა-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-უფ-ტ-ა-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-უმ-ტ-ა-ნ	ჰეა	ენთეფექ	ზიმ-უფ-ტ-ა-ნ	ია

მ ე გ რ უ ლ ი:

ქ ა რ თ უ ლ ი:

მა	ბ-ზიმ-უნ-დ-ა	თის	მე	ვ-ზომ-ავ-დ-ე	მას
სი	ზიმ-უნ-დ-ა	თის	შენ	ზომ-ავ-დ-ე	მას
თინა	ზიმ-უნ-დ-ა-ს	თის	ის	ზომ-ავ-დ-ე-ს	მას
ჩქი	ბ-ზიმ-უნ-დ-ა-თ	თის	ჩვენ	ვ-ზომ-ავ-დ-ე-თ	მას
თქვა	ზიმ-უნ-დ-ა-თ	თის	თქვენ	ზომ-ავ-დ-ე-თ	მას
თინეფი	ზიმ-უნ-დ-ა-ნ-(ი)	თის	ისინი	ზომ-ავ-დ-ე-ნ	მას

მეგრულს კავშირებითი პირველის მხოლოდობითს რიცხვში პირველსა და მეორე პირში პარალელური ფორმებიც გააჩნია: **ა-ს** ადგილს იჭერს **-ეე**: მა ბ-ზიმ-უნ-დ-ეე თის, სი ზიმ-უნ-დ-ეე თის „მე რომ ვზომავდე მას, შენ რომ ზომავდე მას“. ეს **-ეე** უნდა იყოს ფონეტიკურად გამარტივებული დამხმარე სიტყვა ერე რომ; ერე ამ მნიშვნელობით ახლაც იხმარება სვანურში: ეჭლა ერე იმიტომ, რომ.

ბ) **პირობითი პირველი** იწარმოება ნამყო უსრულისაგან **-კონ**-ის მიმატებით ყველა პირში; ეს **-კონ ოკონ** ზმნისაგანაა მიღებული თავკიდური **ლ**-ს დაკარგვით ხმოვნის შემდეგ (ელიზია — იხ. § 8,ი); **ოკონ(ნ)** ახლაც ერთადერთი სიტყვაა მეგრულად „უნდა“-ს მნიშვნელობით (ეგევე ძირი მოცემულია სვანურ ზმნაში — მაკუ, ჯაკუ, ხაკუ მინდა, გინდა, უნდა).

ჭანური პირობითი პირველი მეგრულსაც მოეპოვება; წარმოებით იგივეა; საერთო წესის თანახმად ბოლოკიდური **-ნ** არა ჩანს. ქართულში პირობითი პირველი არ გავაჩნია; პირობითი პირველი გადმოიცემა ქართულში ნამყო უსრულით „რომ“ კავშირის დამატებით ანდა თურმეობითი მეორით, აგრეთვე „რომ“ დართულით:

პირობითი პირველი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-კონ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ი-კონ	ია
სი	ზუმ-უმ-ტ-ი-კონ	ჰეა	სი	ზიმ-უფ-ტ-ი-კონ	ია
ჰემუქ	ზუმ-უმ-ტ-უ-კონ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უფ-ტ-უ-კონ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-თ-კონ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ი-თ-კონ	ია
თქვან	ზუმ-უმ-ტ-ი-თ-კონ	ჰეა	თქვან	ზიმ-უფ-ტ-ი-თ-კონ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-უმ-ტ-ეს-კონ	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-უფ-ტ-ეს-კონ	ია

მ ე გ რ უ ლ ი:

მა	ბ-ზიმ-უნ-დ-ი-კონ(ნ)	თის	მე რომ ვზომავდე,
სი	ზიმ-უნ-დ-ი-კონ(ნ)	თის	მე რომ მეზომა...
თინა	ზიმ-უნ-დ-უ-კონ(ნ)	თის	
ჩქი	ბ-ზიმ-უნ-დ-ი-თ-ი-კონ(ნ)	თის	
თქვა	ზიმ-უნ-დ-ი-თ-ი-კონ(ნ)	თის	
თინეფი	ზიმ-უნ-დ-ეს-ი-კონ(ნ)	თის	

ეს დრო შედარებით იშვიათია; ყველაზე ხშირია მხოლოდობითის მესამე პირის ფორმა: მაგალითები იხ. პარადიგმების ბოლოს.

გ) **ნანამყოუსრულარი თურმეობითი.** განსხვავებულად იწარმოება ვიწურ-არქაბულში და ხოფურში; ვიწურ-არქაბულში ეს დრო იწარმოება ნამყო უსრულისაგან **დორენ** მეშველი ზმნის მიმატებით (ეგვევა მოსალოდნელი ათინურში); იუღვლება ნამყო უსრული, **დორენ** რჩება უცვლელად; ხოფურში ნამყო უსრულის ფუძეს ემატება **-ერ-ე**; მესამე პირის სუბიექტის სუფიქსია **-ნ** მხოლოდობითში, **-ან** მრავლობითში. კაცი იფიქრებდა **-ერ-** მიმღობის მაწარმოებელია, **-ე** კიდევ იგივე **-ე**, რაც **ვ-ორ-ე** მეშველ ზმნას აქვსო, მაგრამ გაუგებარია, როგორ დაერთვის მიმღობის მაწარმოებელი **-ერ-** ნამყო უსრულის ფუძეს; არის აგრეთვე ერთი გარემოება, რომელიც ნააორისტალი თურმეობითის წარმოებისას იქცევს ყურადღებას და ხელს გვიშლის, **-ერ-** მიმღობის მაწარმოებლად ვიცნოთ. ამიტომაც ნანამყოუსრულარი თურმეობითის წარმოება აქ მხოლოდ აწერილია.

ეს დრო არც მეგრულს აქვს და არც ქართულს: ჭანურშიაც არ არის ხშირი, მაგრამ მაინც რეალური ოდენობაა. გადმოიცემა ქართულად ნამყო უსრულით „თურმე“-ს დამატებით: მე თურმე ვწერდი, ვზომავდი, ვაკეთებდი...

ნანამყოფსრულარი თურმეობითი:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-დორენ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე	ია
				მე თურმე ვზომავდი	მას...
სი	ზუმ-უმ-ტ-ი-დორენ	ჰეა	სი	ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე	ია
ჰემუქ	ზუმ-უმ-ტ-უ-დორენ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე-ნ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-თ-დორენ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე-თ	ია
თქვან	ზუმ-უმ-ტ-ი-თ-დორენ	ჰეა	თქვან	ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-უმ-ტ-ეს-დორენ	ჰეა	ენთეფექ	ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე-ნ-ან	ია

§ 42. აორისტის ფუძისაგან ნაწარმოები დროები. აორისტის ფუძისაგან უშუალოდ იწარმოება: ა) **კავშირებითი მეორე**, ბ) **პირობითი მეორე**, ნააორისტალი, გ) **თურმეობითი პირველი**, დ) **თურმეობითი მეორე** და ე) **კავშირებითი მესამე**. ყველა ესენი პირველი რიგის ნაწარმოები დროებია. კავშირებითი მეორისაგან იწარმოება: ა) **მყოფადი**, ბ) **პირობითი მესამე**... ესენი მეორე რიგის ნაწარმოები დროებია. შეიძლება მესამე რიგის ნაწარმოები დროც მივიღოთ: ხოფურში მყოფადისაგან იწარმოება ახალი დრო, ხოფური პირობითი მესამე...

ა) **კავშირებითი მეორე** იწარმოება აორისტის ფუძისაგან -ა სუფიქსის საშუალებით; **ს₃** მხოლოდობითში არის -ს, მრავლობითში -ან; ფუძისეული ა-ს ზეგავლენით ამ სუფიქსს ეკარგება -ა ხმოვანი ისევე, როგორც კავშირებითს პირველში. ასევე იწარმოება კავშირებითი მეორე მეგრულში. ქართულში ამ დროის საწარმოებლად სამი სუფიქსი იხმარება: -ე (დ-თი ნაწარმოებ ვნებითებთან მეტწილად და ზოგ სხვა გარდაუვალ ზმნებთან), -ა და -ო გარდამავალ ზმნებთან და ი-თი, ე-თი ნაწარმოებ ვნებითებთან; აორისტში თუ -ი ანდა ნოლი გვაქვს მაწარმოებლად, აქ -ა გვექნება (და-გკარ — დაგკარა, ვთქვი — ვთქვა, დავაბი — დავაბა), თუ აორისტში — ე არის, აქ -ო იქნება მაწარმოებელი სუფიქსი (გავაკეთე — გავაკეთო, ვწერე — ვწერო, ვზომე — ვზომო)...

კავშირებითი მეორე:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-ა	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ა	ია
სი	ზუმ-ა	ჰეა	სი	ზიმ-ა	ია
ჰემუქ	ზუმ-ა-ს	ჰეა	ემუქ	ზიმ-ა-ს	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ა-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ა-თ	ია
თქვან	ზუმ-ა-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ა-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ა-ნ	ჰეა	ენთეფექ	ზიმ-ა-ნ	ია

მეგრული:			ქართული:		
მა	ბ-ზიმ-ა	თინა	მე	ვ-ზომ-ო	ის
სი	ზიმ-ა	თინა	შენ	ზომ-ო	ის
თიქ	ზიმ-ა-ს	თინა	მან	ზომ-ო-ს	ის
ჩქინ	ბ-ზიმ-ა-თ	თინა	ჩვენ	ვ-ზომ-ო-თ	ის
თქვა	ზიმ-ა-თ	თინა	თქვენ	ზომ-ო-თ	ის
თინენქ	ზიმ-ა-ნ	თინა	მათ	ზომ-ო-ნ	ის

ბ) **პირობითი მეორე** იწარმოება აორისტის ფუძისაგან იმავე მაწარმოებლით, რაც პირობითს პირველში იყო გამოყენებული: **-კო(ნ) ← ოკონ** „უნდა“; აკად. ნ. მარის ჩვენებით (იხ. ჭან. გრამ., § 87, გვ. 53) მრავლობითში **-კო-** ჩაერთვის მრავლობითობის ნიშნის წინ. ჩვენი ტექსტების მიხედვით კი მრავლობითშიაც **-კო(ნ)** დაერთვის ზმნის დამთავრებულ ფორმას (ხოფურშიც და ვიწურ-არქაბულშიც). ასევე იწარმოება ეს ჩხალურში (ი. ყიფშიძე, *Доп. св.*, § 87). ქართულს ეს დრო არა აქვს. ეს დრო გადმოიცემა ქართულში უმთავრესად თურმეობითი მეორით, რომელსაც დაერთვის „რომ“...

პირობითი მეორე:

ჭ ა ნ უ რ ი:

მა	ბ-ზუმ-ი-კონ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ი-კონ	ია
სი	ზუმ-ი-კონ	ჰეა	სი	ზიმ-ი-კონ	ია
ჰემუქ	ზუმ-უ-კონ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-უ-კონ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ-კონ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ი-თ-კონ	ია
თქვან	ზუმ-ი-თ-კონ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ი-თ-კონ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს-კონ	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-ეს-კონ	ია

მეგრული:

მა	ბ-ზიმ-ი-კო(ნ)	თინა	მე რომ მეზომა	ის...
სი	ზიმ-ი-კო(ნ)	თინა		
თიქ	ზიმ-უ-კო(ნ)	თინა		
ჩქი	ბ-ზიმ-ი-თ-ი-კო(ნ)	თინა		
თქვა	ზიმ-ი-თ-ი-კო(ნ)	თინა		
თინენქ	ზიმ-ეს-ი-კო(ნ)	თინა		

გ) **ნაორისტალი თურმეობითი** პირველი განსხვავებული წარმოებისაა ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში, ერთის მხრივ, და ხოფურში, მეორე მხრივ. ეს განსხვავება სავსებით ისეთივე ხასიათისაა, როგორც იყო ნანამყოფსრულარი თურმეობითის წარმოებისას დადასტურებული: ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში აორისტის მზა-მზარეულ ფორმებს დაერთვის **-დორენ**, ხოფურში კი აორისტის ფუძეს დაერთვის **-ერ-ე**; **S₃ -ნ** — მხოლოებითი და **-ან** მრავლობითში; შეიძლება ითქვას, რომ ხოფურში თურმეობითი პირველი თითქმის ორგანული წარმოებისაა, ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში — აღწერითი წარმოებისა.

თურმეობითი მეორე ისევე იწარმოება, ოღონდ ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში **-დორენ**-ის ნაცვლად იხმარება **დორტუნ** (მეშველი ზმნა ნამყოფსრულარში), ხოფურში კი **-ერ-ე**-ს დაერთვის ნამყოფსრულის მაწარმოებელი სუფიქსი და დაბოლოება: **-ტი, -ტი, -ტუ; -ტით, -ტით, -ტეს**.

კავშირებითს მესამეში ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში აორისტს დაერთვის **-დორტას**, — მეშველი ზმნა კავშირებითს პირველში, ხოფური იმავე **-ერ-ე**-ს უმატებს კავშირებითი პირველის მაწარმოებელს: **-ტა, -ტა, -ტა-ს... -ტა-თ, -ტა-თ, -ტა-ნ**. კავშირებითი მესამე მეტად იშვიათია.

გ) **ნაორისტალი თურმეობითი პირველი:**

ვიწ.-არქ.:			ხოფ.:		
მა	ბ-ზუმ-ი-დორენ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ერე	ია
		მე მიზომავს ის...		(„მე ნაზომავარ მას“)	
სი	ზუმ-ი-დორენ	ჰეა	სი	ზიმ-ერ-ე	ია
ჰემუქ	ზუმ-უ-დორენ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-ერ-ე-ნ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ-დორენ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ერ-ე-თ	ია
თქვან	ზუმ-ი-თ-დორენ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ერ-ე-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს-დორენ	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-ერ-ე-ნ-ან	ია

დ) **ნაორისტალი თურმეობითი მეორე:**

მა	ბ-ზუმ-ი-დორტუნ	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ერ-ე-ტი-ი	ია
		მე მეზომა ის		(„მე ნაზომავიყავ მას“)	
სი	ზუმ-ი-დორტუნ	ჰეა	სი	ზიმ-ერ-ე-ტი-ი	ია
ჰემუქ	ზუმ-უ-დორტუნ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-ერ-ე-ტი-უ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ-დორტუნ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ერ-ე-ტი-ი-თ	ია
თქვან	ზუმ-ი-თ-დორტუნ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ერ-ე-ტი-ი-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს-დორტუნ	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-ერ-ე-ტი-ეს	ია

ე) ნაორისტალი კავშირებითი მესამე:

მა	ბ-ზუმ-ი-დორტას	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ერ-ე-ტ-ა	ია
სი	ზუმ-ი-დორტას	ჰეა	სი	ზიმ-ერ-ე-ტ-ა	ია
		მე	მეზომოს ის	(„მე ნაზომავიყო მას“)	
ჰემუქ	ზუმ-უ-დორტას	ჰეა	ემუქ	ზიმ-ერ-ე-ტ-ა-ს	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ-დორტას	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ერ-ე-ტ-ა-თ	ია
თქვან	ზუმ-ი-თ-დორტას	ჰეა	თქვან	ზიმ-ერ-ე-ტ-ა-ნ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს-დორტას	ჰეა	ენთეფექ	ზიმ-ერ-ე-ტ-ა-თ	ია

შენიშვნა 1. თუ აორისტის ფუძე **რ**-ს შეიცავს, ხოფური თურმეობითს აწარმოებს **ელ + ერ + ე**-ს დართვით: მა პ-ჭარ-ელ-ერ-ე (მე მიწერია), მა ბ-გორ-ელ-ერ-ე (მე მიძებნია), მა ბ-ძირ-ელ-ერ-ე (მე მინახავს)...

თუ **-ერ** მიმღობის მაწარმოებელი სუფიქსია, რაღაა ეს **-ელ?** **-ერ**-ის ვარიანტი? მაგრამ რით აიხსნება მათი ერთად ხმარება? ამაზე დამაკმაყოფილებელი პასუხის გაცემა მოითხოვს მეტს ფაქტობრივ მასალას (ტექსტებს!), ვინემ ამჟამად ჩვენს განკარგულებაშია. ამიტომ კითხვა ღიად რჩება.

შენიშვნა 2. ჭანურში გვხვდება ინვერსიულად წარმოებული თურმეობითიც: მიძირამუნ, გიძირამუნ, უძირამუნ „მინახავს, გინახავს, უნახავს“; პროფ. ი. ყიფშიძეს ჩხალურიდან მოჰყავს: „მიძირუნ, გიძირუნ, უძირუნ“ (იხ. *Дополнит. свед.* გვ. 3, § 78). სხვა მაგალითები იხ. ქვემ. ეს ტიპია ძირითადი მეგრულშიცა და ქართულშიც; თურმეობითი პირველი აქ აწმყოს ინვერსიულ ფორმას წარმოადგენს; მაგრამ თურმეობითი მეორისა და კავშირებითი მესამის წარმოება მაინც განსხვავებულია მეგრულსა და ქართულში; მეგრული თურმეობით მეორეს აწარმოებს თურმეობითი პირველისაგან ნამყო უსრულის სუფიქსებით: თურმეობ. **I:** მიძირუნ — თურმ. **II:** მიძირუნ-დ-უ; კავშირებითს მესამეს კი კავშირებითი პირველის სუფიქსებით იმავე ფუძისაგან: მიძირუნ-დ-ა-ს... ქართულში კი თურმეობით მეორეს წარმოების მხრივ არავითარი კავშირი არა აქვს თურმეობითს პირველთან¹: იგი აორისტის ფუძეს ემყარება, კავშირებითი მე-

¹ მხედველობაში გვაქვს გარდამავალ ზმნათა თურმეობითები.

სამე კი — კავშირებითი მეორის ფუძეს: მას უნახავს — მას ენახა — მას ენახოს (შდრ. ნახავს — უნახავს, ნახა — ენახა, ნახოს — ენახოს).

მეგრულს თურმეობითი სხვაგვარადაც შეუძლია აწარმოოს: ნო-ზიმუე-ნ... თურმეობ. მეორე: ნოზიმუე-დ-უ... კავშირებითი მესამე: ნოზიმუე-დ-ას... ესაა თურმეობითის ის ტიპი, რომელიც იმერეთშია გავრცელებული, ალბათ, მეგრულის გავლენით: ნაზომარა, ნაძებარა, ნაკითხარა, ნაყვარება და სხვ.

ამგვარად, თურმეობითის წარმოების მხრივ ქართულიცა და მეგრულიც საფუძვლიანად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, განსხვავდება ერთმანეთისაგან მეგრულიცა და ჭანურიც; თვით ჭანურს კილოკავებს შორისაც ნააორისტალი თურმეობითობის წარმოების მხრივ არსებითი სხვაობაა.

მეტი თვალსაჩინოებისათვის მოვიყვანო მეგრულისა და ქართულის პარალელურ ფორმებს:

თურმეობითი პირველი:

მეგრული:

მა	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-ქ	თის	მა	მი-ზიმ-უ-ნ	თინა
სი	ნო-ზიმ-უ-ე-ქ	თის	სი	გი-ზიმ-უ-ნ	თინა
თინა	ნო-ზიმ-უ-ე-(ნ)	თის	თის	უ-ზიმ-უ-ნ	თინა
ჩქი	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-თ	თის	ჩქი	მი-ზიმ-უ-ნ-ა(ნ)	თინა
თქვა	ნო-ზიმ-უ-ე-თ	თის	თქვა	გი-ზიმ-უ-ნ-ა(ნ)	თინა
თინეფი	ნო-ზიმ-უ-ე-ნ-ა(ნ)	თის	თინენს	უ-ზიმ-უ-ნ-ა(ნ)	თინა

ქართული:

მე	მი-ზომ-ავ-ს	ის
შენ	გი-ზომ-ავ-ს	ის
მას	უ-ზომ-ავ-ს	ის
ჩვენ	გვი-ზომ-ავ-ს	ის
თქვენ	გი-ზომ-ავ-თ	ის
მათ	უ-ზომ-ავ-თ	ის

თურმეობითი მეორე:

მეგრული:

მა	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-დ-ი	თის	მა	მი-ზიმ-უ-დ-უ	თინა
სი	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ი	თის	სი	გი-ზიმ-უ-დ-უ	თინა
თინა	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-უ	თის	თის	უ-ზიმ-უ-დ-უ	თინა
ჩქი	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-დ-ი-თ	თის	ჩქი	მი-ზიმ-უ-დ-ეს	თინა
თქვა	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ი-თ	თის	თქვა	გი-ზიმ-უ-დ-ეს	თინა
თინეფი	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ეს	თის	თინენს	უ-ზიმ-უ-დ-ეს	თინა

ქართული:

მე	მე-ზომ-ა	ის
შენ	გე-ზომ-ა	ის
მას	ე-ზომ-ა	ის
ჩვენ	გვ-ე-ზომ-ა	ის
თქვენ	გ-ე-ზომ-ა-თ	ის
მათ	ე-ზომ-ა-თ	ის

კავშირებითი მესამე:

მეგრული:

მა	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-დ-ა	თის	მა	მი-ზიმ-უ-დ-ა-ს	თინა
სი	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ა	თის	სი	გი-ზიმ-უ-დ-ა-ს	თინა
თინა	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ა-ს	თის	თის	უ-ზიმ-უ-დ-ა-ს	თინა
ჩქი	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-დ-ა-თ	თის	ჩქი	მი-ზიმ-უ-დ-ა-ნ(ი)	თინა
თქვა	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ა-თ	თის	თქვა	გი-ზიმ-უ-დ-ა-ნ(ი)	თინა
თინეფი	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ა-ნ	თის	თინენს	უ-ზიმ-უ-დ-ა-ნ(ი)	თინა

ქართული:

მე	მ-ე-ზომ-ო-ს	ის
შენ	გ-ე-ზომ-ო-ს	ის
მას	ე-ზომ-ო-ს	ის
ჩვენ	გვ-ე-ზომ-ო-ს	ის
თქვენ	გ-ე-ზომ-ო-თ	ის
მათ	ე-ზომ-ო-თ	ის

თურმეობითი მეორისაგან მეგრულს შეუძლია აწარმოოს **-კო(ნ)**-ის დართვით:

მა	ნო-ბ-ზიმ-უ-ე-დ-ი-კო(ნ)	თის	მა მი-ზიმ-უ-დ-უ-კო(ნ)	თინა
სი	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-ი-კო(ნ)	თის	სი გი-ზიმ-უ-დ-უ-კო(ნ)	თინა
თინა	ნო-ზიმ-უ-ე-დ-უ-კო(ნ)	თის	თის უ-ზიმ-უ-დ-უ-კო(ნ)	თინა

აღსანიშნავია, რომ მეგრულში თურმეობითის ერთი ვარიანტიდაა (მი-ზიმ-უ-ნ... მი-ზიმ-უ-დ-უ... მი-ზიმ-უ-დ-ა-ს...) ინვერსიული; **ნო-** თავსარ-თიანი თურმეობითი კი პირდაპირი წყობისაა ისევე, როგორც ჭანურის თურმეობითები, ოღონდ სათანადო შესიტყვების სინტაქსური კონსტრუქცია ჭანურში აორისტიკებულია (მან — ის), მეგრულში კი — აწმყოსებური (ის — მას)...

მყოფადი იწარმოება კავშირებითი მეორისაგან სხვადასხვაგვარად.

ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში კავშირებით მეორეს დაერთვის **-ერე || -რე || -ე**: ხმოვნების შემდეგ **-რე** (ელიზია!), თანხმოვნების შემდეგ — **-ერე || -ე**...

ხოფურში მყოფადის საწარმოებლად გამოყენებულია **მინონ-** მეშველი ზმნა; ის იცვლის პირსა და რიცხვს, ზმნა კი მხოლოდობითში რჩება. როგორც პროფ. ი. ყიფშიძე განმარტავს, ჩხალურში **-უნონ** უცვლელად რჩება მესამე პირში, ზმნა კი პირსაც იცვლის და რიცხვსაც.

ჭანურისებური წარმოება მყოფადისა არც მეგრულს მოეპოვება და არც ქართულს (მათ შესახებ იხ. ქვემოთ).

მყოფადი დრო:

მა	ბ-ზუმ-ა-რე	ჰეა, მა	ბ-ზიმ-ა-მინონ	ბ-ზიმ-ა-უნონ
სი	ზუმ-ა-რ-ე	ჰეა, სი	ზიმ-ა-გინონ	ზიმ-ა-უნონ
ჰემუქ	{ ზუმ-ა-ს-ე-რე ზუმ-ა-ს-ე }	ჰეა, ემუქ	{ ზიმ-ა-ს-უნონ ზიმ-ა-ს-ინონ }	ზიმ-ა-ს-უნონ
ჩქუნ	{ ბ-ზუმ-ა-თ-ერე ბ-ზუმ-ა-თ-ე }	ჰეა, ჩქინ	ბ-ზიმ-ა-მინონან	ბ-ზიმ-ა-თ-უნონ
თქვან	{ ზუმ-ა-თ-ერე ზუმ-ა-თ-ე }	ჰეა, თქვან	ზიმ-ა-გინონან	ზიმ-ა-თ-უნონ
ჰემთეფექ	{ ზუმ-ან-ე ზუმ-ან-ენ }	ჰეა, ენთეფექ	{ ზიმ-ა-ს-უნონან ზიმ-ა-ს-ინონან }	ზიმ-ან-უნონ

შენიშვნა 1. არქაბულში მხოლოდობითის მესამე პირში შეიძლება გვქონდეს **-ორენ**: ზუმასორენ, რაიც აკად. ნ. მარს აფიქრებინებდა, რომ მყოფადს აწარმოებს მეშველი ზმნა ორენ „არის“; მყოფადი განიაზრებოდა, როგორც: „არის, რომ ვზომო, ზომო, ზომოს (იხ. Грам. чан. яз. § 87, А₁, გვ. 53). მყოფადის არქაბული წარმოების მაგალითები იხ. ქვემოთ.

- შენიშვნა 2.** „ზუმანენ“ მიღებულია ზუმანენ-საგან -**ნ**-ს დართვით; ამ -**ნ**-ს მორფოლოგიური ფუნქცია არა ჩანს.
- შენიშვნა 3.** გურულში ჩვეულებრივია ჩხალური მყოფადის სრული ანალოგონები წარმოების მიხედვით: ვზომო უნდა, ზომო უნდა, ზომოს უნდა... მოვიდეს უნდა, მოხვიდე უნდა, მოვიდე უნდა... ოღონდ ამგვარ წარმოებას მყოფადის მნიშვნელობა არა აქვს.
- შენიშვნა 4.** ჭანურში მოიპოვება პრევერბიანი აწმყოს ხმარება მყოფადის მნიშვნელობით, ე. ი. ის წარმოება, რომელიც სპეციფიკურია მეგრულისა და ქართულისათვის. მაგალითები იხ. პრევერბებთან § 37.

ამისდა მიუხედავად მყოფადის წარმოების მხრივ ჭანური არსებითად შორდება მეგრულს, რომელიც ამ შემთხვევაში ქართულს იმეორებს: გააკეთენს — გააკეთებს, დოჭარუნს — დაწერს, დოთასუნს — დათესავს...

ჭანური კილოკავებიც თავის მხრივ მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან მყოფადის წარმოების მხრივ.

კავშირებითი მეორისაგან ნამყო უსრულის სუფიქსების მიმატებით იწარმოება თავისებური პირობითი, რომელიც ქართულ ნამყოფადარ ნამყოს უდრის:

მა	ბ-ზუმ-ა-ტ-ი	ჰეა	მა	ბ-ზიმ-ა-ტ-ი	ია
				მე გავზომავდი	მას...
სი	ზუმ-ა-ტ-ი	ჰეა	სი	ზიმ-ა-ტ-ი	ია
ჰემუქ	ზუმ-ა-ტ-უ	ჰეა	ემუქ	ზიმ-ა-ტ-უ	ია
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ა-ტ-ი-თ	ჰეა	ჩქინ	ბ-ზიმ-ა-ტ-ი-თ	ია
თქვან	ზუმ-ა-ტ-ი-თ	ჰეა	თქვან	ზიმ-ა-ტ-ი-თ	ია
ჰემთეფექ	ზუმ-ა-ტ-ეს	ჰეა	ენტეფექ	ზიმ-ა-ტ-ეს	ია

ეს წარმოება იშვიათია ხოფურში; იგი უფრო ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში გვხვდება (მაგალითები იხ. ქვემოთ).

იმავე ნამყო უსრულის სუფიქსებით მყოფადისაგან ხოფური აწარმოებს პირობითს, რომელიც შემოხსენებული წარმოების (ბ-ზუმ-ა-ტ-ი) ბადალი უნდა იყოს მნიშვნელობით:

მა	ბ-ზიმ-ა-მინტუ	ჩქინ	ბ-ზიმ-ა-მინტეს
	მე გავზომავდი...		ჩვენ გავზომავდით...
სი	ზიმ-ა-გინტუ	თქვან	ზიმ-ა-გინტეს
ემუქ	{ ზიმ-ა-ს-უნტუ ზიმ-ა-ს-ინტუ	ენტეფექ	{ ზიმას-უნტეს ზიმას-ინტეს

სარფში მარწმუნებდენ — ამ უკანასკნელი დროისაგან შეიძლება თურმეობითის წარმოებაო, **-ერ-ე**-ს დართვით ახალი დროის მიღებაო: მა ბ-ზიმ-ა-მინტ-ერ-ე, სი ზიმ-ა-გინტ-ერ-ე, ემუქ ზიმ-ას-უნტ-ერ-ე-ნ (ანდა: ზიმ-ა-ს-ინტ-ერ-ე-ნ)... ტექსტებში ასეთი წარმოების თითო-ოროლა შემთხვევა გვაქვს (იხ. აქვე ქვ.).

მაგალითები: ა) **ნამყო უსრული თურმეობითისა:** ვიწ.-არქ., ათ.: იგ ბალი უღუტუდორენ II 307^{25,26} იღბალი ჰქონია, თურმე იღბალი ჰქონდა... ბექიმდა გუდაუთას რტიდორენ დო გუდაუთა-შენ მულურ II 306^{21,22} ვთქვათ, გუდაუთში იყავი და გუდაუთიდან მოღიხარ... არ ბადი კოჩი ქორტუდორენ. დიდი ფუკარა ტუდორენ II 285⁸ ერთი მოხუცი კაცი ყოფილა (თურმე იყო). ძალიან ღარიბი იყო თურმე, საწყალი... არ ქომოლი დო არ ოხორჯარტესდორენ... არ ქდოის. ჰე ქდოიში კოჩეფეს ჰე კოჩი ვარ უნტესდორენ II 281^{23,24} ერთი ცოლ-ქმარი თურმე იყო... ერთ სოფელში. იმ სოფლის მცხოვრებლებს ეს კაცი თურმე არ უნდოდათ...

ხოფ.: ...არ მჩხუი უყოუნტეენ. კათთა გდაიშ ვახთის ნოჭკირაპტეენან¹, ხოჯაქ თალიბეფე მუშიკალა ბარაბერ იმხორტეენან, ეკულე ყვილეფი არ დერის ქოკობდაპტერენან დო ხოჯაქ დუა იქიფტეენ დო თალიბეფექ ამინ ზოპონტერენან. ია მჩხუი ხოლო დისადეტერენ, ე-ნა ტუ'სთეი მჩხუი დიყვეტეენ. კათთა გდაობაში ვახთის აშო იქიფტეენან I 395⁶⁻¹⁰ ერთი ცხვარი თურმე ჰყავდა. ყოველი სადილობის (პურის ჰამის) დროს თურმე დაკლავდენ, ხოჯა თავის მოწაფეებთან ერთად თურმე ჰამდა, შემდეგ ძვლებს ერთ ადგილას თურმე აგროვებდენ და ხოჯა თურმე ლოცულობდა და მოწაფეები თურმე ამინს ამბობდენ. ის ცხვარი თურმე ისევ ცოცხლდებოდა, როგორც იყო, ისეთი ცხვარი ხდებოდა თურმე, ყოველი სადილობის დროს თურმე ასე შვრებოდენ...

ბ) **პირობითი პირველისა:** ...ადა ფურუნიში ნეკნა აქოლენდო ტუკონ-ნა, კაი ტუ I 399¹¹ ამ ფურნის კარი აქეთვენ რომ ყოფილიყო, კაი იყო! იგივე ტუკონ-ნა მეორდება I 399^{12,15}; ამუს ნეკნა აქოლენდო უღუტუკონ-ნა, კაი ტუ I 399²¹ ამას რომ კარი აქეთვენ ჰქონოდა, კარგი იყო... ეგევე უღუტუ-კონ-ნა: I 399^{21,23}... „სადი ვორტიკონ-დო, თქვან დოგოლოდაპტით“-და I 403⁸ ცოცხალი რომ ვყოფილიყავი, თქვენ გიჩვენებდით სეირსო (გიზამდითო)... ბერე კითხეი ვარტუკონ-ნა, მოლორდასუნტუ I 411^{28,29} ბავ-

¹ ნამყო უსრულის მაწარმოებელი **-ტ**-ს დართვისას აწმყოს ფუძის **-ფ** ხოფურში ხშირად **-ბ**-დ იქვევა: ნოჭკირაფს, ნოჭკირა**ფტ**უ → ნოჭკირა**ბტ**უ...

შვი რომ ნასწავლი (ნაკითხი) არ ყოფილიყო, მოტყუებდებოდა... მუ პა? ფარა მიღუტუკონ-ნა, მთელი ქომექჩაპტი I 413_{7,8} რა ვქნა? ფული რომ მქონოდა, ყველას მოგცემდი...

გ) **პირობითი მეორისა:** ეგერ... ვარ ბიდიკო II 265_{11,12} რომ არ წავსულიყავ... ნეკნა... დოვიკო II 252_{12,18} კარი რომ გაგეკეთებინა... არაბას ქოგებდგიკო II 252₁₆ ურემზე რომ დამედგა... იბგარუკო... დიჩინდუკო II 327_{11,12} რომ ეტირა... დაეცხიკვებინა... მენდემიონიკო II 258₃₂ რომ წავყვანეთ... სი ქოგექჩესკონ II 255_{22,23} შენთვის რომ დაერტყათ...

დ) **პირობითი მესამისა:** კუზითე ფილავი-ნა ჭკომატიო, მუშენი ვა გიჩქიტეს II 302_{7,8} კოვზით რომ ფლავი უნდა გეჭამათ, რატომ არ იცოდით... დადეფექ ქომოილატეს იფელიში მენდილი! არ სიჯას ქომოთვატეს იფელიში მენდილი! II 303_{11,12} „მდადეგმა“ (ქალის მაყრებმა) მოიტანონ აბრეშუმის მანდილი! სიძეს დაახურონ აბრეშუმის მანდილი!.. ბაბა სქანი სო იდუ? სო იდატუ? მამაშენი სად წავიდა? სად წავიდოდა?

ხოფ.: ანდლა ია ოხორჯა ქოპჭოფატი ეგერე-ნა, აშო გეაკნატი დო გოოქთამინტუ-და I 400_{11,12} დღეს ის ქალი რომ დამეჭირა, ასე დავავლებდი ხელს და მოვატრიალებდიო... ნოკეფეში ფარათე მუ იყვენ? ია ჭიტა რენ! მციქა ჩქვა გელამინთატი დოქსე I 410_{29,30} ძაფის ფულით რა იქნება? ის ცოტაა! ცოტა სხვაც რომ ჩამოგეკლო!..

შენიშვნა 1. პირობითი მესამე ათინურში -ტუ-ს დაირთავს პირველ პირშიც: მა მეჭთატუ... II 337₂₅ მე მოვიდოდი... მა ჰაქელე-ნა ჭევოლატუ, ქოგიშქუტუ სი! II 323_{9,10} მე რომ იქიდან ჩამოვვარდებოდი, შენ იცოდი!..

ცხადია, ასეთ შემთხვევაში კავშირებითი მეორის ამა თუ იმ პირს ემატება -ტუ-; მეჭთა-ტუ = მოვიდე იყო, — იყო, რომ მოვიდე...

შენიშვნა 2. პირობითს მესამეს შეუძლია დაირთოს -კონ-, როგორც ეს ჩანს ვიწურ-არქაბული მაგალითებიდან: ჰაშო დო ჰაშოდუღა დივატუ-კონ-ნა, კაი ვა ივეტუ-ი? II 299_{3,4} საქმე ასე და ასე თუ მოეწყობოდა (იქნებოდა), კარგი არ იქნებოდა? ...ბუტკუჭიქ თქუ-ქი: „მა-ნა მე-ბუჭკომარე კოჩი დოდურატუკონ-ნა, არ კოჩი-შენი არ ფუთი თოფური დობიქომტი“ II 305₃₂₋₃₄ ფუტკარმა თქვა, რომ: „მე რომ ვუკბენ კაცს, ის რომ მოკვდეს, ერთი კაცისათვის ერთ ფუთ თაფლს გავაკეთებდიო“...

ე) **პირობითი მესამისა** (ხოფ.): სი მა-ნა მეზლამინტუ, ქო-გიჩქიტუ დო მა მუნდეს ბლუამინონ ე-თი ქოგიჩქინ... I 402_{30,31} შენ, მე რომ ჩამოვარდებოდი, იცოდი და მე როდის მოგკვდები, ისიც იცი... მა ყალი მემოჭკირაგინტუ-რ-ი-ა I 408₂₇ ჩემთვის ყელი გამოგეჭრა გინდოდაო?... ბერე კითხეი ვა რტუკონ-ნა, მოლორდასუნტუ I 411_{29,30} ბავშვი ნასწავლი რომ არ ყოფილიყო, მოტყუვდებოდა... მუ ყვასინტუ ზურაბიქ? II 422₃₅ რა უნდა ექნა ზურაბს? ნანა მუშიში ბირაფაში სერსი-ნა შიგნუ, მუთხა-ნი გვაშინასინტუ... I 423_{38,39} დედის სიმღერის ხმა რომ გაიგონა, რალაც უნდა მოგონებოდა... აქონი კოჩეფე მციქა ზენგინი რტასინტეს I 421₁₄ აქაური მცხოვრებლები ცოტა მდიდარი უნდა ყოფილიყვნენ... ადა დუბარათენ ხოჯაშ თიკანი ჭკომასინტეს I 402₄ ამ ეშმაკობით ხოჯის თიკანი უნდა შეეჭამათ...

ამ დროიდან ნაწარმოები თურმეობითის მაგალითია: ხანუმი თი მეხთერენ, სკურაჭითე ყალის ყურ თომა ნუჭკირასუნტერენ I 408_{25,26} ქალბატონიც მისულიყო, სამართებლით ყელზე ორი (ღერი) თმა ნდომებოდა, რომ მოეჭრა.

მყოფადი პრევერბების საშუალებითაც შეიძლება ვაწარმოთ აწმყოდან ისევე, როგორც მეგრულში, ქართულში... ამის ნიმუშები მოყვანილი იყო პრევერბების ფუნქციათა აღნუსხვისას (იხ. § 37).

აქ დამატებით ისლა გვინდა აღვნიშნოთ, რომ პრევერბიანი აწმყო ყოველთვის როდია მყოფადი: ძველი ქართულის მსგავსად იგი აწმყოს იძლევა, — სრული ასპექტისას! შდრ.: მანძაგეეს კაი აწონუ: „ბექი ხოლო ქოდონაფს“-და I 406_{11,12} მეზობელს ჭკუაში დაუჭდა: „ალობათ კიდევ მოიგებსო“ (პატარა ქვაბს დიდი ქვაბი)... აქ **დო** პრევერბი მყოფადს აღნიშნავს; მაგრამ ფრაზაში: „ჭურკი მუშენი ვა მო-მჩაფ-და“ I 406₁₄ ქვაბს რატომ არ მაძლევო („მომცემო“) **მო**-პრევერბიანი აწმყო ისევ აწმყოდ რჩება: „მაძლევ“ გამოდის და არა „მომცემ“! ასევე: აწმყოა პრევერბიანი მეკვათუმ (ჰაქ ჭეხედუ დო ოკაჩხე მეკვათუმს II 324_{1,2} აქ დაჯდა და უკან ჭრის), დიქუმან (ფუჯიში მჯაში კვალი დიქუმან II 312₁₇ ძროხის რძისა ყველს აკეთებენ, და არა: გააკეთებენ)... ამგვარი მაგალითები ხშირია.

მყოფადის წარმოებისას არქაბულში **-ორენ**-ის გამოყენების მაგალითებია: ხოშაკალი მოხთას-ნა, თუთუნი ბიწასენ, სტახიში ფარა მომჩანორენ II 305₂₁₋₂₃ თუ სეტყვა მოვიდა, თამბაქოს დახვეს, დაზღვევის ფულს მომცემენ... ოთხო კოჩი დოლოხედასენ, იკან-წურანორენ II 312₄ ოთხი კაცი ჩაჯდება, იქანაგებენ...

ინვერსიულად ნაწარმოები **თურმეობითის** მაგალითები იქნებოდა:

ჰიმ დერემენჯი-თი-ქ ისთერი ვორსი დაფი ვა უძირამუნ... დირინუ-შ-უკულე არხიშილი ქარმატე უძირამუნ II 332^{32,33} იმ მეწისქვილესაც ასეთი კარგი რამეები არ უნახავს... მას შემდეგ, რაც დაიბადა, ერთი წვირიანი წისქვილი უნახავს... აღსანიშნავია, რომ უძირამუნ ნაწარმოებია ინვერსიულად, მაგრამ სათანადო ფრაზის კონსტრუქცია არაა ინვერსიული: რეალური სუბიექტი, მეწისქვილე, მოთხრობითს ბრუნვაშია და არა მიცემითში: ათინური წარმომავლობის მაგალითია და ალბათ იმიტომ!.. ნანა მუშის-თი, ადა-ნა ძირუ, ახელუ, დოხედუ ოდას დო ვით წანას-ნა ვარ უბირაფუტუ, მუში ობირუში ხოში ქომუხთუ... I 425³⁵⁻³⁷ ეს რომ ნახა, დედა მისსაც გაუხარდა, დაჯდა ოთახში და ათი წლის განმავლობაში რომ არ ემღერა, იმ სიმღერის სურვილი მოუვიდა... უბირაფუტუ ინვერსიულად ნაწარმოები თურმეობითი მეორეა, — თურმეობითი პირველისაგან ნაწარმოები. მართალია, მას ვბოულობთ ქართულიდან ნათარგმნ ტექსტში, მაგრამ დედნის გავლენა აქ გამორიცხულია: გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი მეორე ქართულში არ იწარმოება თურმეობითი პირველისაგან. ეს მეგრულს ახასიათებს; წინათ ეს, ეტყობა, ჭანურისთვისაც ჩვეულებრივი წარმოება იყო... მიშკომაფუნი II 333³⁷ მიჭამია, მიჭკომუნი I 412¹⁵ მიჭამია...

არაინვერსიულად **აღწერიად** ნაწარმოები **თურმეობითები** ისე ჩვეულებრივია, როგორც ხოფურში, ისე ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში, რომ მაგალითების მოყვანა ზედმეტად მიგვაჩნია. ზღაპრებში, და საერთოდ, წარსულის შესახებ მოთხრობისას ეს ყოველ ფეხის გადადგმაზე გვხვდება (იხ. მაგ. II 286^{35,36}, 287^{1,3,4,8,9,10,12} და სხვა; I 407^{7,10,14,15,17,20,21,23,24} და სხვა იმავე გვერდზე...). თუ აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკაში“ ამგვარი წარმოების დროები დროთა სისტემაში არ ჩანს, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ აკად. ნ. მარის განკარგულებაში ან საუბრის ტექსტები იყო ანდა ლექსები, ისიც მეტად განსაზღვრული ხასიათისა. ამგვარ მასალაში კი თურმეობითები არა გვხვდება. პროფ. ი. ყიფშიძემ ამგვარ თურმეობითებს არქაბულში ერთბაშად მიაქცია ყურადღება, რაკი მას ზღაპრების ჩაწერა მოუხდა...

ზევით (იხ. გვ. 154) აღნიშნული იყო, რომ ხოფურში თურმეობითი პირველი იწარმოება **-ელ-ერ-ე** სუფიქსით, თუ ფუძეში **-რ-** გვაქვს, მაშინ, როდესაც სხვა შემთხვევაში მხოლოდ **-ერ-ე** სუფიქსია გამოყენებული; შდრ.: ალაქ უწვ-**ერ-ე-ნ**... I 408²⁰ ბატონს (აღას) უთქვამს, ბატონი „ნათქვამა“... და: ქოღინჯირ-ელ-**ერ-ე-ნ** I 408²⁵ დაუძინია... ალაქ ვა იჯერ-**ელ-ერ-ე-ნ** ე-დო სკურაფითე ხანუმე ქანოჭკირ-**ელ-ერ-ე-ნ** I 408^{27,28} ბატონს არ დაუჯერებია და სამართებლით

ქალბატონი დაუკლავს... **რ**-ს დაკარგვისას **-ელ-ერ-ე** სუფიქსების ნაცვლად გვრჩება: **ელ-ე-ე**: ია-თი მოხთეენ დო ხე ქუკუკი**ელეენ** I 407²⁴ ისიც მოსულა და ხელი შეუკრავს... დაღის არ თხა ქანოჭ-კი**ელეენ** I 407¹⁰ ტყეში ერთი თხა დაუკლავს...

რა თქმა უნდა, **-რ-** შეიძლება მარტო **-ერ-ე** სუფიქსების გამოყენებისას დაიკარგოს: არ დღას ოხოჯა დობა**ხეენ** I 407²⁰ ერთხელ ცოლი გაულახავს... კადის უწვეენ I 407²³ ყადისთვის უთქვამს...

§ 43. ძირითად და ნაწარმოებ დროთა საერთო სქემა. თავი რომ მოვუყაროთ ყველაფერს, რაც ითქვა დროთა წარმოების შესახებ ჭანურში, შემდეგს მივიღებთ:

აწმყოსაგან იწარმოება — უშუალოდ ან შუალობით: 1. ნამყო უსრული, 2. კავშირებითი პირველი, 3. პირობითი პირველი, 4. ნანამყოუსრულარი თურმეობითი ორი ვარიანტით, — ხოფურითა და ვიწურ-არქაბულით. სულ აწმყოიანად — 5 ერთეული.

აორისტიანად იწარმოება, — უშუალოდ ან შუალობით — 1. კავშირებითი მეორე, 2. პირობითი მეორე, 3. თურმეობითი პირველი ნააორისტალი, 4. თურმეობითი მეორე ნააორისტალი და 5. კავშირებითი მესამე; ნააორისტალ თურმეობითებსა და კავშირებითს მესამეს ორი ვარიანტი აქვს: ხოფური და ვიწურ-არქაბულ-ათინური; 6. მყოფადი — ორი ვარიანტით: ხოფურითა და ვიწურ-არქაბულ-ათინურით; თვით ხოფურში ჩხალური ქვევარიანტი გამოიყოფა, 7. პირობითი მესამე — ვიწურ-არქაბული (კავშირებითისაგან ნაწარმოები) და პირობითი მესამე — ხოფური — მყოფადისაგან ნაწარმოები [და უკანასკნელ, 8. პირობითი მესამისაგან ნაწარმოები თურმეობითი ხოფურში].

სულ აორისტიანად — 9 ერთეული.

დროთა დიფერენციაციის მხრივ ჭანურს ქართველურ ენებში სვანური თუ შეედრება. არის რამდენიმე თურმეობითი, საკმაო ბიფურკაციით, ნატვრით-პირობითი და მყოფადი...

სქემის სახით ჭანურის დროები ასე წარმოიდგინება: (სქემა იხ. 165-ე გვ.).

პირობითების ფუნქციისა და, ნაწილობრივ, წარმოების საკითხიც დამატებითს მასალებს საჭიროებს; მეტადრე ეს ითქმის პირობითი **III**-ის ვარიანტების შესახებ; ხოფური ზიმასუნტუ იგივე უნდა იყოს, რაც ვიწურ-არქაბული ზუმატუ; მაგრამ ეს უკანასკნელი წარმოება სპორადულად ხოფურშიც გვხვდება — როგორც შედეგი კილოკავთა ურთიერთ-მოქმედებისა?!

როგორც უღვლილების პროცესის მოცემული პარალელური მეგრული და ქართული ფორმებიდან ჩანს, ძირითადი დროებიცა და მთავარი

ნაწარმოები დროებიც ჭანურსა და მეგრულში ისევე იწარმოება, როგორც ქართულში: აწმყოს, აორისტის, ნამყო უსრულის, კავშირებითი პირველისა და მეორის წარმოებაცა და მაწარმოებელი სუფიქსებიც მეგრულსა და ჭანურში იგივეა, რაც ქართულში.

ნააორისტალი თურმეობითი მხოლოდ მეგრულს აქვს ქართულთან საერთო და ისიც ნაწილობრივად: მოიპოება პარალელური წარმოება, სპეციფიკური — მეგრულისათვის; გარდა ამისა თურმეობითი მეორის ურთიერთობა პირველთან გარდამავალ ზმნებში სხვაგვარია მაშინაც კი, როცა ქართულის ტიპის თურმეობითი გვაქვს. თურმეობითის მიხედვით მეგრული და ჭანურიც სხვადასხვა გზით მიდიან და თვით ჭანურის კილოკავები ერთმანეთს შორდებიან.

პირობითის წარმოება აერთიანებს ჭანურსა და მეგრულს და აშორებს ორივეს ქართულს, ხოლო მყოფადის წარმოებით მეგრული ქართულს მიჰყვება, ჭანური არსებითად სხვაგვარ წარმოებას მიმართავს, და ამ მხრივ თვალსაჩინო სხვაობაა ჭანურ კილოკავთა შორისაც.

§ 44. გზა ჭანურ ზმნაში მეგრულთან და ქართულთან შედარებით.

გარდამავალ ზმნებს პირდაპირი გზის გარდა (ზუმუ, კვათუ, გუბუ, თასუ...) შუალობითი ანუ არაპირდაპირი გზაც აქვთ, ე. წ. კაუზატივი.

კაუზატივის წარმოება ჭანურში ერთფეროვანია: აორისტის ფუძე დაირთავს **ო-** წინსართსა და **-აფ** ბოლოსართს, აწმყოში კი ამგვარად ნაწარმოებ ფუძეს აორისტისას დაერთვის აწმყოს მაწარმოებელი სუფიქსი; ეს სუფიქსი ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში **-ამ**-აა, ხოფურში კი — **-აფ**. მაგალითები:

აორისტი:

პირდაპირი გზა:

ჰემუქ	ზუმ-უ	ჰეა	მან	ზომა	ის
ჰემუქ	კვათ-უ	ჰეა	მან	ჭრა	ის
ჰემუქ	თას-უ	ჰეა	მან	თესა	ის
ჰემუქ	გუბ-უ	ჰეა	მან	ხარშა	ის

შუალობითი გზა (კაუზატივი):

ჰემუქ	ო- ზუმ- აფ -უ	ჰემუს ჰეა	მან	აზომვინა	მას ის
ჰემუქ	ო- კვათ- აფ -უ	ჰემუს ჰეა	მან	აჭრევინა	მას ის
ჰემუქ	ო- თას- აფ -უ	ჰემუს ჰეა	მან	ათესვინა	მას ის
ჰემუქ	ო- გუბ- აფ -უ	ჰემუს ჰეა	მან	ახარშვინა	მას ის

აწმყო:

პირდაპირი გზა:

ჰემუქ	ზუმ-უმ-ს	ჰეა	} ის	ზომავს	მას
ემუქ	ზიმ-უფ-ს	ია			
ჰემუქ	კვათ-უმ-ს	ჰეა	} ის	ჭრის (კვეთს)	მას
ემუქ	კვათ-უფ-ს	ია			
ჰემუქ	თას-უმ-ს	ჰეა	} ის	თესავს	მას
ემუქ	თას-უფ-ს	ია			
ჰემუქ	გუბ-უმ-ს	ჰეა	} ის	ხარშავს	მას
ემუქ	გიბ-უფ-ს	ია			

შუალობითი გზა (კაუზატივი):

ჰემუქ	ო-ზუმ-აფ-ამ-ს	ჰემუს ჰეა	}	ის აზომვინებს	მას მას
ემუქ	ო-ზუმ-აფ-აფ-ს	ემუს ია			
ჰემუქ	ო-კვათ-აფ-ამ-ს	ჰემუს ჰეა	}	ის აჭრევინებს	მას მას
ემუქ	ო-კვათ-აფ-აფ-ს	ემუს ია			
ჰემუქ	ო-თას-აფ-ამ-ს	ჰემუს ჰეა	}	ის ათესვინებს	მას მას
ემუქ	ო-თას-აფ-აფ-ს	ემუს ია			
ჰემუქ	ო-გუბ-აფ-ამ-ს	ჰემუს ჰეა	}	ის ახარშვინებს	მას მას
ემუქ	ო-გუბ-აფ-აფ-ს	ემუს ია			

აქედან ჩანს, რომ კაუზატივის აწმყო კაუზატივის აორისტისაგან არის ნაწარმოები და არა პირდაპირი გზის აწმყოსაგან.

მეგრულში კაუზატივების **აორისტი** სავსებით ისევე იწარმოება, როგორც ჭანურში: **ო-** პრეფიქსი და **-აფ** სუფიქსი აქაც მეორდება; შდრ.:

აორისტი:

პირდაპირი გზა:

თიქ	ზიმ-უ	თინა	მან	გაზომა	ის
თიქ	კვათ-უ	თინა	მან	ჭრა	ის
თიქ	თას-უ	თინა	მან	თესა	ის
თიქ	ხაშ-უ	თინა	მან	ხარშა	ის

შუალობითი გზა (კაუზატივი):

თიქ	ო-ზიმ-აფ-უ	თის თინა	მან	აზომვინა	მას ის
თიქ	ო-კვათ-აფ-უ	თის თინა	მან	აჭრევინა	მას ის
თიქ	ო-თას-აფ-უ	თის თინა	მან	ათესვინა	მას ის
თიქ	ო-ხაშ-აფ-უ	თის თინა	მან	ახარშვინა	მას ის

კაუზატივი აწმყოს აწარმოებს კაუზატივის აორისტისაგან ისევე, როგორც ჭანურში: აწმყოს ფუძის მაწარმოებელ აფიქსად ყველგან გვევლინება **-ან** სუფიქსი, რაც ფონეტიკურად სახეცვლილი იგივე ჭანური **-ამ** || **-აფ** სუფიქსია, ოღონდ ერთი განსხვავება მაინც არის: **-ან** სუფიქსს წინ უძღვის **-უ-** სუფიქსი, რომელსაც შესატყვისი არც ჭანურის სათანადო წარმოებაში აქვს და არც ქართულში:

აწმყო:

პირდაპირი გზა:

თინა	ზიმ-უნ-ს	თის	ის	ზომავს	მას
თინა	კვათ-უნ-ს	თის	ის	ჭრის	მას
თინა	თას-უნ-ს	თის	ის	თესავს	მას
თინა	ხაშ-უნ-ს	თის	ის	ხარშავს	მას

შუალობითი გზა (კაუზატივი):

თინა	ო-ზიმ-აფ-უ-ან-ს	თის	თის	ის	აზომვინებს	მას	მას
თინა	ო-კვათ-აფ-უ-ან-ს	თის	თის	ის	აჭრევინებს	მას	მას
თინა	ო-თას-აფ-უ-ან-ს	თის	თის	ის	ათესვინებს	მას	მას
თინა	ო-ხაშ-აფ-უ-ან-ს	თის	თის	ის	ახარშვინებს	მას	მას

თუ ჭანურისა და მეგრულის კაუზატივს ქართულისას შევადარებთ, ცხადი იქნება, რომ პრეფიქსი **ო-** ჭანურ-მეგრული ვარიანტია ქართულის **ა-** პრეფიქსისა (**ა-**ზომვინა, **ა-**თესვინა, **ა-**ხარშვინა, **ა-**ჭრევინა...). ამ მხრივ სრული თანამხვევაა; სრული მსგავსებაა აწმყოს წარმოებაშიც: ქართულში კაუზატივის წარმოების თანამედროვე ძირითადი ტიპი აწმყოს აწარმოებს კაუზატივის აორისტის ფუძისაგან და არა სათანადო პირდაპირი ზმნის აწმყოსაგან; აწმყოში კაუზატივის აორისტის ფუძეს ყოველთვის **-ებ** დაერთვის ისევე, როგორც ჭანურში **-ამ** || **-აფ** და მეგრულში **-ან** ← **-ამ**; აქაც ხაზი ერთია, როგორც წარმოების წესის, ისე მაწარმოებელი აფიქსების მხრივ: ჭანურში გამოყენებული **-ამ** და მაშასადამე, მეგრული **-ან** ქართული **-ებ** სუფიქსია.

განსხვავება და თვალსაჩინო განსხვავება კაუზატივის აორისტის მაწარმოებელ სუფიქსშია: **-ინ** სუფიქსი (**ა-**ზომვ-**ინ-ა**, **ა-**თესვ-**ინ-ა**, **ა-**ჭრევ-**ინ-ა**, **ა-**ხარშვ-**ინ-ა**...) უცხოა ჭანურისა და მეგრულისათვის; ეს **-ინ** სუფიქსი, როგორც ეს ჩანს სვანურიდან და აგრეთვე ქართულში შემონახული ზოგიერთი მაგალითებიდან (მდრ. ძვ. ქართ. **ა-ცთ-უნ-ა** და ახ. ქართ. **შე-ა-ცთ-ინ-ა**...) **-უნ** სუფიქსიდან მომდინარეობს; ამრიგად, ჭანურსა და მეგრულში კაუზატივის მაწარმოებელია **ო — აფ** ე. ი. **ა — ებ**, ქართულში კი **ა — უნ**...

განსხვავებაზე როცა ვლაპარაკობთ, ისიც უნდა მოვიგონოთ, რომ ქართულში სხვა ტიპის კაუზატივებიც მოიპოება (ადგენს — ადგინა... ასმენს — ასმინა... აჭმევს — აჭამა || აჭმია... ზოგს მათგანს ამჟამად კაუზატიური ფუნქცია დაკარგულიც აქვს (აძლევს — აძლია, არბევს — არბია)...

ერთი სიტყვით, ქართული აქაც უფრო რთულია ისევე, როგორც

მთელ რიგ სხვა შემთხვევებში, ჭანური და მეგრული უფრო მარტივი (თუ გამარტივებული?), მაგრამ არსებითს მომენტებში ორივე მიჰყვება ქართულს.

§ 45. ზმნის უღვლილება ობიექტის ყველა პირის ცვლით. დროთა წარმოების გათვალისწინებისას წინა პარაგრაფებში ჩვენ აღებული გვაქვს გარდამავალი ზმნა ზუმუმს || ზიმუფს; ობიექტად ყველგან მესამე პირია მხოლოდობითი რიცხვისა; სხვა პირების შემცველი ფორმები არ მოგვიყვანია, რომ უღვლილების სქემა არ გართულებულიყო: მთავარი იყო დროთა წარმოება გაგვერკვია. რაკი დროთა წარმოება განხილულია, საჭიროა ძირითად დროებში მაინც წარმოვადგინოთ სუბიექტისა და ობიექტის პირთა ყველა ვარიაცია, როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში. მოვიყვანთ ჭანური ზმნის მხოლოდ ვიწურ-არქაბულ ვარიანტს მეგრული და ქართული პარალელებით (აქ გამოყენებული პრეფიქს-სუფიქსები იხ. § 28).

აწმყო დრო

ჭ ა ნ უ რ ი :

ჰემუქ	ზუმუმ-ს	ჰეა,	ჰემთეფე
”	გ-ზუმუმ-ს	სი	
”	გ-ზუმუმ-ან	თქვან	
”	მ-ზუმუმ-ს	მა	
”	მ-ზუმუმ-ან	ჩქუნ	
სი	ზუმუმ	ჰეა,	ჰემთეფე
”	მ-ზუმუმ	მა	
”	მ-ზუმუმ-თ	ჩქუნ	
მა	ბ-ზუმუმ	ჰეა,	ჰემთეფე
”	გ-ზუმუმ	სი	
”	გ-ზუმუმ-თ	თქვან	
ჰემთეფექ	ზუმუმ-ან	ჰეა,	ჰემთეფე
”	გ-ზუმუმ-ან	სი,	თქვან
”	მ-ზუმუმ-ან	მა,	ჩქუნ
თქვან	ზუმუმ-თ	ჰეა,	ჰემთეფე
”	მ-ზუმუმ-თ	მა,	ჩქუნ
ჩქუნ	ბ-ზუმუმ-თ	ჰეა,	ჰემთეფე
”	გ-ზუმუმ-თ	სი,	თქვან

მეგრული:

თინა	ზიმუნ-ს	თის,	თინენს
”	რ-ზიმუნ-ს	სი	
”	რ-ზიმუნ-ა(ნ)	თქვა	
”	ბ-ზიმუნ-ს	მა	
”	ბ-ზიმუნ-ა(ნ)	ჩქი	
სი	ზიმუნ-ქ	თის,	თინენს
”	ბ-ზიმუნ-ქ	მა	
”	ბ-ზიმუნ-თ	ჩქი	
მა	ბ-ზიმუნ-ქ	თის,	თინენს
”	რ-ზიმუნ-ქ	სი	
”	რ-ზიმუნ-თ	თქვა	
თინეფი	ზიმუნ-ა(ნ)	თის,	თინენს
”	რ-ზიმუნ-ა(ნ)	სი,	თქვა
”	ბ-ზიმუნ-ა(ნ)	მა,	ჩქი
თქვა	ზიმუნ-თ	თის,	თინენს
”	ბ-ზიმუნ-თ	მა,	ჩქი
ჩქი	ბ-ზიმუნ-თ	თის,	თინენს
”	რ-ზიმუნ-თ	სი,	თქვა

ქართული:

ის	ზომავ-ს	მას,	მათ
”	გ-ზომავ-ს	შენ	
”	გ-ზომავ-თ	თქვენ	
”	მ-ზომავ-ს	მე	
”	გვ-ზომავ-ს	ჩვენ	
შენ	ზომავ	მას,	მათ
”	მ-ზომავ	მე	
”	გვ-ზომავ	ჩვენ	
მე	ვ-ზომავ	მას,	მათ
”	გ-ზომავ	შენ	
”	გ-ზომავ-თ	თქვენ	
ისინი	ზომავ-ენ	მას,	მათ
”	გ-ზომავ-ენ	შენ,	თქვენ
”	მ-ზომავ-ენ	მე	
”	გვ-ზომავ-ენ	ჩვენ	
თქვენ	ზომავ-თ	მას,	მათ

„	მ-ზომავ-თ	მე	
„	გვ-ზომავ-თ	ჩვენ	
ჩვენ	ვ-ზომავ-თ	მას,	მათ
„	გ-ზომავ-თ	შენ,	თქვენ

აორისტი (ნამყო ძირითადი ანუ ნამყო წვეტილი)

ჭ ა ნ უ რ ი:

ჰემუქ	ზუმ-უ	ჰეა,	ჰემთეფე
„	გ-ზუმ-უ	სი	
„	გ-ზუმ-ეს	თქვან	
„	მ-ზუმ-უ	მა	
„	მ-ზუმ-ეს	ჩქუნ	
სი	ზუმ-ი	ჰეა,	ჰემთეფე
„	მ-ზუმ-ი	მა	
„	მ-ზუმ-ი-თ	ჩქუნ	
მა	ბ-ზუმ-ი	ჰეა,	ჰემთეფე
„	გ-ზუმ-ი	სი	
„	გ-ზუმ-ი-თ	თქვან	
ჰემთეფექ	ზუმ-ეს	ჰეა,	ჰემთეფე
„	გ-ზუმ-ეს	სი,	თქვან
„	მ-ზუმ-ეს	მა,	ჩქუნ
თქვან	ზუმ-ი-თ	ჰეა,	ჰემთეფე
„	მ-ზუმ-ი-თ	მა,	ჩქუნ
ჩქუნ	ბ-ზუმ-ი-თ	ჰეა,	ჰემთეფე
„	გ-ზუმ-ი-თ	სი,	თქვან

მ ე გ რ უ ლ ი:

თიქ	ზიმ-უ	თინა,	თინეფი
„	რ-ზიმ-უ	სი	
„	რ-ზიმ-ეს	თქვა	
„	ბ-ზიმ-უ	მა	
„	ბ-ზიმ-ეს	ჩქი	
სი	ზიმ-ი	თინა,	თინეფი
„	ბ-ზიმ-ი	მა	
„	ბ-ზიმ-ი-თ	ჩქი	
მა	ბ-ზიმ-ი	თინა,	თინეფი

„	რ-ზიმ-ი	სი	
„	რ-ზიმ-ი-თ	თქვა	
თინეწქ	ზიმ-ეს	თინა,	თინეფი
„	რ-ზიმ-ეს	სი,	თქვა
„	ბ-ზიმ-ეს	მა,	ჩქი
თქვა	ზიმ-ი-თ	თინა,	თინეფი
„	ბ-ზიმ-ი-თ	მა,	ჩქი
ჩქი	ბ-ზიმ-ი-თ	თინა,	თინეფი
„	რ-ზიმ-ი-თ	სი,	თქვა

ქ ა რ თ უ ლ ი :

მან	ზომა	ის,	ისინი
„	გ-ზომა	შენ	
„	გ-ზომა-თ	თქვენ	
„	მ-ზომ-ა	მე	
„	გვ-ზომ-ა	ჩვენ	
შენ	ზომ-ე	ის,	ისინი
„	მ-ზომ-ე	მე	
„	გვ-ზომ-ე	ჩვენ	
მე	ვ-ზომ-ე	ის,	ისინი
„	გ-ზომ-ე	შენ	
„	გ-ზომ-ე-თ	თქვენ	
მათ	ზომ-ეს	ის,	ისინი
„	გ-ზომ-ეს	შენ,	თქვენ
„	მ-ზომ-ეს	მე	
„	გვ-ზომ-ეს	ჩვენ	
თქვენ	ზომ-ე-თ	ის,	ისინი
„	მ-ზომ-ე-თ	მე	
„	გვ-ზომ-ე-თ	ჩვენ	
ჩვენ	ვ-ზომ-ე-თ	ის,	ისინი
„	გ-ზომ-ე-თ	შენ,	თქვენ

საუღვლელოდ შეიძლება ისეთი ზმნა აგველო, რომელიც უფრო ბუნებრივ გამოთქმებს მოგვცემდა სუბიექტ-ობიექტის პირთა ცვლისას (თუმცა: გზომავს თვალით, მზომავს თვალით სავსებით ბუნებრივი გამოთქმებია!), მაგრამ არ იყო სასურველი ზმნის გამოცვლა, რაკი დროთა წარმოება ამ ზმნის მიხედვით გვაქვს გათვალისწინებული.

ჰემუქ გ-ზუმუმ-ან თქვან, მ-ზუმუმ-ან ჩქუნ... სი მ-ზუმუმ-თ ჩქუნ, მა გ-ზუმუმ-თ თქვან და მაგვარი ფორმები ჭანური ზმნის უღვლილების პრინციპებს საესებით ეგუება, მაგრამ იშვიათად თუ იხმარება. ანალოგიური მეგრული ფორმები ჩვეულებრივია.

ყურადღებას იქცევს -თ სუფიქსის გამოყენება „ჩვენ“, „თქვენ“ ობიექტების აღსანიშნავად, როცა სუბიექტადაა „მენ“, „მე“. სხვა შემთხვევებში მრავლობითობა ობიექტისა ჭანურსა და მეგრულში გადმოიცემა სუბიექტის მესამე პირის მრავლობითობის მაჩვენებელი სუფიქსებით (-ან, -ეს).

ზუმუმს პირდაპირი წყობის ზმნაა; ინვერსიული წყობის ზმნებში ამ -თ სუფიქსით აღნიშნული იქნება „ჩვენ“, „თქვენ“ სუბიექტები, რომლებიც რეალურ ობიექტებს გადმოგვცემენ.

დავაუღვლოთ **კაუზატიური** ფორმაც აწმყოსა და აორისტში: **აზომ-ვინებს** ის მას მას; **გააზომვინა** მან მას ის.

ა წ მ ყ ო დ რ ო :
ჭ ა ნ უ რ ი :

ჰემუქ	ოზუმადამ-ს	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმადამ-ს	სი		”
”	გ-ოზუმადამ-ან	თქვან		”
”	მ-ოზუმადამ-ს	მა		”
”	მ-ოზუმადამ-ან	ჩქუნ		”
სი	ოზუმადამ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	მ-ოზუმადამ	მა		”
”	მ-ოზუმადამ-თ	ჩქუნ		”
მა	ბ-ოზუმადამ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმადამ	სი		”
”	გ-ოზუმადამ-თ	თქვან		”
ჰემთეფექ	ოზუმადამ-ან	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმადამ-ან	სი,	თქვან	”
”	მ-ოზუმადამ-ან	მა,	ჩქუნ	”
თქვან	ოზუმადამ-თ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	მ-ოზუმადამ-თ	მა,	ჩქუნ	”
ჩქუნ	ბ-ოზუმადამ-თ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმადამ-თ	სი,	თქვან	”

მ ე გ რ უ ლ ი:

თინა	ოზიმაფუან-ს	თის,	თინენს	თის
”	გ-ოზიმაფუან-ს	სი		”
”	გ-ოზიმაფუან-ა(ნ)	თქვა		”
”	მ-ოზიმაფუან-ს	მა		”
”	მ-ოზიმაფუან-ა(ნ)	ჩქი		”
სი	ოზიმაფუან-ქ	თის,	თინენს	თის
”	მ-ოზიმაფუანქ	მა		”
”	მ-ოზიმაფუან-თ	ჩქი		”
მა	გ-ოზიმაფუან-ქ	თის,	თინენს	თის
”	გ-ოზიმაფუან-ქ	სი		”
”	გ-ოზიმაფუან-თ	თქვა		”
თინეფი	ოზიმაფუან-ა(ნ)	თის,	თინენს	თის
”	გ-ოზიმაფუან-ა(ნ)	სი,	თქვა	”
”	მ-ოზიმაფუან-ა(ნ)	მა,	ჩქი	”
თქვა	ოზიმაფუან-თ	თის,	თინენს	თის
”	მ-ოზიმაფუან-თ	მა,	თქვა	”
ჩქი	გ-ოზიმაფუან-თ	თის,	თინენს	თის
”	გ-ოზიმაფუან-თ	სი,	თქვა	”

აორისტო (ნამყო ძირითადი ანუ ნამყო წყვეტილი):

ჭ ა ნ უ რ ი:

ჰემუქ	ოზუმად-უ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმად-უ	სი		”
”	გ-ოზუმად-ეს	თქვან		”
”	მ-ოზუმად-უ	მა		”
”	მ-ოზუმად-ეს	ჩქუნ		”
სი	ოზუმად-ი	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	მ-ოზუმად-ი	მა		”
”	მ-ოზუმად-ი-თ	ჩქუ		”
მა	ბ-ოზუმად-ი	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმად-ი	სი		”
”	გ-ოზუმად-ი-თ	თქვა		”
ჰემთეფექ	ოზუმად-ეს	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმად-ეს	სი,	თქვან	”
”	მ-ოზუმად-ეს	მა,	ჩქუნ	”

თქვან	ოზუმაფ-ი-თ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	მ-ოზუმაფ-ი-თ	მა,	ჩქუნ	”
ჩქუნ	ბ-ოზუმაფ-ი-თ	ჰემუს,	ჰემთეფეს	ჰეა
”	გ-ოზუმაფ-ი-თ	სი,	თქვან	”

მეგრული:

თიქ	ოზიმაფ-უ	თის,	თინენს	თინა
”	გ-ოზიმაფ-უ	სი		”
”	გ-ოზიმაფ-ეს	თქვა		”
”	მ-ოზიმაფ-უ	მა		”
”	მ-ოზიმაფ-ეს	ჩქი		”
სი	ოზიმაფ-ე	თის,	თინენს	თინა
”	მ-ოზიმაფ-ე	მა		”
”	მ-ოზიმაფ-ე-თ	ჩქი		”
მა	გ-ოზიმაფ-ე	თის,	თინენს	თინა
”	გ-ოზიმაფ-ე	სი		”
”	გ-ოზიმაფ-ე-თ	თქვა		”
თინენქ	ოზიმაფ-ეს	თის,	თინენს	თინა
”	გ-ოზიმაფ-ეს	სი,	თქვა,	”
”	მ-ოზიმაფ-ეს	მა,	ჩქი,	”
თქვა	ოზიმაფ-ე-თ	თის,	თინენს	თინა
”	მ-ოზიმაფ-ე-თ	მა,	ჩქი,	”
ჩქი	გ-ოზიმაფ-ე-თ	თის,	თინენს	თინა
”	გ-ოზიმაფ-ე-თ	სი,	თქვა	”

§ 46. გარდაუვალი ზმნების უღვლილებისათვის. გარდაუვალი ერთპირიანი და ორპირიანი ზმნები ქართულში არსებითად სხვაგვარად აწარმოებენ დროთა მესამე ჯგუფს, ვინემ გარდამავალი ზმნები: გარდამავალი ზმნები დროთა მესამე ჯგუფში ინვერსიული წყობისა ხდებიან (მხატვარი ხატავს სურათს — მხატვარს დაუხატავს სურათი...), გარდაუვალი ზმნებიდან — ერთპირიანები აღწერითად აწარმოებენ ამ დროებს (დახატულა... დახატულიყო... დახატულიყოს), ორპირიანები — თურმეობით პირველში იყენებენ მეშველ ზმნას (დავხმარებოვარ, დანხმარებოხარ, დანხმარებია), თურმეობითს მეორესა და კავშირებითს მესამეს აწარმოებენ ორგანულად (დავხმარებოდი... დავხმარებოდე)...

თითქმის ასეთივე განსხვავებაა გარდამავალსა და გარდაუვალ ზმნებს შორის მეგრულში: გარდამავალ ზმნებს ინვერსიული წყობა ახასიათებს (**ნო** — ე-თი ნაწარმოები ტიპის გარდა), გარდაუვალი ზმნები კი მეტ-ნა-

კლებად იყენებენ აღწერითს წარმოებას ისევე, როგორც ქართულში.

ჭანურში მოშლილია გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნათა უღვლილ-ლებას შორის სხვაობა: დროთა მესამე ჯგუფს გარდაუვალ ზმნებიცა და გარდამავალნიც ერთნაირად აწარმოებენ.: აორისტს დაერთვის გარკვეული სუფიქსები (ხოფურში) ანდა მეშველი ზმნა -დორენ, -დორტუნ, -დორტას (ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში). ამიტომ საჭიროდ არ მიგვაჩნია გარდაუვალ ზმნათა უღვლილების სრული სქემის მოცემა; ვფიქრობთ, საკმარისი იქნება, თუ მხოლოდობითისა და მრავლობითის **მესამე პირის** ფორმებს აღვსახავთ, ისიც **მთავარ დროებში**. საერთო წესის თანახმად აქაც მეგრულსა და ქართულ პარალელურ ფორმებს დავერთავთ (ჭანურის ნიმუშად ვიწურ-არქაბული მოგვყავს; საჭიროებისას სხვა კილო-კავების ფორმებსაც ვუჩვენებთ).

ჭ ა ნ უ რ ი:

აწმყო:	ჰეა	ღურუ-ნ
	ჰემთეფე	ღურუ-ნ-ან
ნამყო უსრ.	ჰეა	ღურუ-ტ-უ
	ჰემთეფე	ღურუ-ტ-ეს
კავშირ. I:	ჰეა	ღურუ-ტ-ა-ს
	ჰემთეფე	ღურუ-ტ-ა-ნ
აორ.	ჰეა	დოდურ-უ
	ჰემთეფე	დოდურ-ეს
კავშირ. II:	ჰეა	დოდურ-ა-ს
	ჰემთეფე	დოდურ-ა-ნ
მყოფ.	{ ჰეა	დოდურ-ა-სერე
	{ ია	დოდურ-ა-ს-უნონ (ხოფ.)
	{ ჰემთეფე	დოდურ-ა-ნ-ენ
	{ ენთეფე	დოდურ-ა-ს-უნონან (ხოფ.)
თურმ. I:	{ ჰეა	დოდურ-დორენ
	{ ია	დოდურ-ელერე-ნ (ხოფ.)
	{ ჰემთეფე	დოდურეს-დორენ
	{ ენთეფე	დოდურ-ელერე-ნ-ან (ხოფ.)
თურმ. II:	{ ჰეა	დოდურ-დორტუნ (ხოფ.)
	{ ია	დოდურ-ელერე-ტ-უ (ხოფ.)
	{ ჰემთეფე	დოდურ-ეს-დორტუნ
	{ ენთეფე	დოდურ-ელერე-ნ-ან

	მე გ რ უ ლ ი:		ქ ა რ თ უ ლ ი:	
აწმყო:	თინა	ღურუ(-ნ)	ის	კვდება
	თინეფი	ღურუ-ნ-ა(ნ)	ისინი	კვდებ-ი-ან
ნამყო უსრ.	თინა	ღურუ-დ-უ	ის	კვდებ-ო-დ-ა
	თინეფი	ღურუ-დ-ეს	ისინი	კვდებ-ო-დ-ენ
კავშირ. I:	თინა	ღურუ-დ-ა-ს	ის	კვდებ-ო-დ-ეს
	თინეფი	ღურუ-დ-ა-ნ	ისინი	კვდებ-ო-დ-ენ
აორ.	თიქ	დოღურ-უ	ის	მოკვდ-ა
	თინენქ	დოღურ-ეს	ისინი	მოკვდ-ენ
კავშირ. II:	თიქ	დოღურ-ა-ს	ის	მოკვდ-ეს
	თინენქ	დოღურ-ა-ნ	ისინი	მოკვდ-ენ
მყოფ.	თინა	დოღურუ(-ნ)	ის	მოკვდება
	თინეფი	დოღურუ-ნ-ა(ნ)	ისინი	მოკვდებ-ი-ან
თურმ. I:	თინა	დოღურ-ელ-ე(-ნ)	ის	მომკვდარ-ა
	თინეფი	დოღურ-ელ-ე-ნ-ა(ნ)	ისინი	მომკვდარ-ან
თურმ. II:	თინა	დოღურ-ელ-ე-დ-უ	ის	მომკვდარ-იყო
	თინეფი	დოღურ-ელ-ე-დ-ეს	ისინი	მომკვდარ-იყვნენ...

§ 47. თავისებური უღვლილების ზმნები.

თუ ქართულში ზმნათა უღვლილებას მრავალი თავისებურება ახასიათებს და ამ მხრივ ზმნები მრავალრიცხოვან ჯგუფებს ქმნიან, ჭანურში ზმნათა უმეტესობა უღვლილების ერთ გარკვეულ შაბლონს მისდევს; ეს უნიფიკაცია, რა თქმა უნდა, მეორეული მოვლენაა. ყოველ შემთხვევაში, ფაქტი ისაა, რომ თავისებური უღვლილების მქონე ზმნა ჭანურში ერთობ მცირეა. აღვნიშნავთ შემდეგს:

ა) იქომს || იქუმს || იქიფს ზმნა (იქმს) ამ ფუძეს იყენებს დროთა პირველ ჯგუფში; აორისტსა და მისგან ნაწარმოებ დროებში გამოყენებულია სულ სხვა ფუძე: **ცუ || დუ || ყუ** „ყო“, — ჩვეულებრივად **დო-** პრევერბით: **მა დოპი, სი დოვი || დოცვი || დოყვი**, **ჰემუქ დოგუ || დოცგუ || დოყუ...** (ყო, ქნა, გააკეთა). ეს ვარიანტები **ყ-** ბგერის რეფლექსებთანაა დაკავშირებული ჭანურ კილოკავებში (იხ. § 36, გვ. 36-37); სხვა მხრივ რაიმე თავისებურებას უღვლილებაში ადგილი არა აქვს; დროთა პირველი ჯგუფი **იქომ || იქუმ || იქიფ-** ფუძიდან იწარმოება სავსებით კანონზომიერად, დროთა მეორე ჯგუფიც აორისტის ფუძიდანაა ნაწარმოები საერთო წესების თანახმად. ამიტომაც სხვა დროებს აქ არ აღვნიშნავთ.

ბ) დროთა მეორე ჯგუფში სულ სხვა ფუძეს იყენებს აგრეთვე ზმნა **ორენ** არის; აწმყოში გვაქვს: **მა ვორე || ბორე, სი(ო)რე, ჰეა (ო)რენ || ია რენ || ჰიმ ონუ ანდა ჰიმ ონ** (ეს ორი უკანასკნელი —

ათინურში); ჩქუ ვორეთ || ბორეთ, თქვა (ო)რეთ, ჰემთეფე (ო)რენან || ენთეფე რენან || ჰინი ორან... აორისტში გამოყენებულია „ვიყავ“-ზმნა: ხოფ.: მა ვიყვი, სი იყვი, ია იყუ, ჩქინ ვიყვით, თქვან იყვით, ენთეფე იყვეს; ვიწ.-არქ. და ათინ. მა ბივი || ბიკვი || ვივი, სი ივი || იკვი, ჰეა (ჰიმ) ივუ || იკვუ... ჩვეულებრივად აორისტი **დო-** პრევერბს დაირთავს და ვლებულობთ: ხოფ.: დო(ვ)იყვი, დიყვი, დიყუ... ვიწ.-არქ.: დობივი, დივი, დივუ... ნაწარმოებ დროებში თავისებურებებს ადგილი არა აქვს.

საინტერესოა, რომ მეშველი ზმნის აორისტისათვის ჭანური იმავე ზმნას სესხულობს, რაც ქართულშია გამოყენებული: ვარ — ვიყავი; ოღონდ ეს უკანასკნელი ჭანურში ხოლმეობითს მოგვავიგონებს პირველსა და მეორე პირში: ვიყვი, იყვი...

გ) ულუნ „დის“ აგრეთვე იცვლის ფუძეს:

მა მოვულურ (მოზულურ), სი მულურ, ჰეა (ია, ჰიმ) მულურ —
მოვდივარ, მოდიხარ, მოდის...

მა მევულურ (მეჰულურ), სი ნულურ, ჰეა (ია, ჰიმ) ნულურ —
მივდივარ, მიდიხარ, მიდის...

სხვა პრევერბიანი ფორმები (ევულურ, გევულურ, მეკავულურ...) არ მოგვეყავს; აწმყოს ფუძე გაჰყვება დროთა აწმყოს ჯგუფს; აორისტში **-ხო-** მარტივი ფუძე¹ გამოყენებული; ეს ფუძე პირველ პირში კარგავს **ხ-** ბგერას თანხმოვანთა თავმოყრის გამო; უპრევერბოდ იგი არ იხმარება:

მა მოფთი (ათ.: მოჭთი), სი მოხთი, ჰეა (ია, ჰიმ) მოხთუ —
მოვედი, მოხვედი, მოვიდა...

მა მეფთი (ათ.: მეჭთი), სი მეხთი, ჰეა (ია, ჰიმ) მეხთუ —
მივედი, მიხვედი, მივიდა...

ასევე იქნებოდა: ეხთუ, გეხთუ, მეკახთუ და სხვ.

აწმყოში გამოყენებული ფუძე **-ულ-** (← ვულ) იგივეა, რაც ქართული **ვალ-**, აორისტის **-ხო-** ძვ. ქართულის **-ვედ-** ძირის უნდა იყოს.

დ) აორისტში გვაქვს თქუ (თქვა); აწმყოში ამ ფუძის ადგილს იჭერს: იტურს (ათინ.), ზოპონს (ხოფურში); დროთა პირველი ჯგუფი იწარმოება ამ აწმყოდან კანონზომიერად; აწმყოშიაც უღვლილება ნორმალურია. ვიწ.-არქ. იხმარება ისინაფამს... მას თავისი აორისტი აქვს. ეგვევ ითქმის იპარამითამს ზმნის შესახებ (ლაპარაკობს).

¹ იგი ზოგჯერ **-ხტ-**ს სახესაც იღებს.

ე) ფუძეს იცვლის აგრეთვე ზმნა იმერს:

მა მოვიმერ (|| მობიმერ), სი მუმერ, ჰემუქ მუმერს —
 მომაქვს, მოგაქვს, მოაქვს...
 მა მევიმერ (|| მებიმერ), სი ნიმერ, ჰემუქ ნიმერს —
 მიმაქვს, მიგაქვს, მიაქვს...

შეიძლებოდა გვქონოდა: მენდიმერს წაიღებს, გამიმერს გამო-
 აქვს და სხვა...

აორისტში გვაქვს:

მა მოვილი (|| მობილი), სი მული, ჰემუქ მულუ — მოვიტანე,
 მოიტანე, მოიტანა (შდრ. ძვ. ქართულის: მოვიღე, მოიღე, მოიღო:
 „წყალობა მოიღო“...)...
 მა მევილი (|| მებილი), სი ნილი, ჰემუქ ნილუ — მოვიტანე,
 მიიტანე, მიიტანა...

ათინურში და ზოგჯერ ვიწურ-არქაბულშიაც არის შემთხვევა აწმყოშიც იმ ფუძის გამოყენებისა, რაც აორისტში გვაქვს: თილჩი მენდულუნ, არ კაპილი ძირემს, ქომოლამს ქარმატეშე, ვით კაპელი ძირემს, ქომოლამს ქარმატეშე II 331_გ,⁹ მელია წავა, ერთ კაპიკს იზოგის, მოიტანს წისქვილში, ათ კაპიკს იზოგის, მოიტანს წისქვილში; ორსავე შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო: ქომუ(ი)მერს ქარმატეშე... აგრეთვე: ქოშკოვიდამ... II 339_{ვვ} ამოვიტან; უნდა ყოფილიყო: ქოშკოვიმერ. ...მუთუ ბელა თის მოგიდამს... II 247₉ რამე უბედურებას მოგიტანს; უნდა ყოფილიყო მოგიმერს...

ამგვარად, **-მერ-** ამ ზმნას არ აწარმოებს აწმყოში, ეგევე ითქმის „უთხრა“- ზმნის შესახებ; როგორც ჭანტურს კილოკავებში, ისე მეგრულში აორისტის ფუძედ ამ ზმნას აქვს **-უნვ-** (← **უნუ**): ვუწვი || ბუწვი, უწვი, უწუ ვუთხარი, უთხარი, უთხრა (მეგრულში **წ**-ს შემდეგ **-გ**-იკარგება); რაც შეეხება აწმყოს, ხოფურიცა და ვიწურ-არქაბულიც დაირთავენ აქ **-(უ)მერ-** || **-(უ)მელ-** სუფიქსს: ვუწუმერ || ბუწუმერ, უწუმერ, უწუმერს || უწუმელს || უწუმესს ვუბნები, ეუბნები, ეუბნება: ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუმერს... I 409₂ ცოლი თავის ქმარს ეუბნება... ქომოლი მუშის უწუმელს II 247₈ თავის ქმარს ეუბნება... მუთუ ვა უწუმესს I 416₂₄ არაფერს არ ეუბნება... მა გიწუმერ I 406₂ მე გეუბნები... მა მიწუმელან უსტა, სი გიწუმელან უსტაში ოხორჯა I 399_{ვვ} მე დამიძახებენ (მეტყვიან) უსტას, მენ დავიძახებენ (გეტყვიან) უსტას ცოლს...

ათინური ამ ზმნასთან აწმყოში არ ხმარობს **-მერ** || **-მელ** სუფიქსს; მის ადგილს **-ლემ**- სუფიქსი იჭერს: ვუწოლემ, უწოლემ, უწო-
ლემს: ბაბაში ბაბას პაპუ ვუწოლემთ, ნანაში... ბაბას-თი
პაპუ ვუწოლემთ... II 336_{8,9} (აგრეთვე: 31,32,33): მამის მამას პაპას
ვეტყვით, დედის მამასაც პაპას ვეტყვით... მჭიფეში ვა გიწოლემ...
II 339_{20,21} წვრილმანებს არ გეუბნები...

ვ) ოტკომერს გადაადგებს, გადაისვრის, გადატყორცნის აწმყოში
-მერ- სუფიქსით იწარმოება, აორისტში კი იძლევა **-ოტკოჩ-** ფუძეს:
ვოტკომერ (|| ბოტკომერ), ოტკომერ, ჰემუქ ოტკომერს —
გადავადგებ, გადაადგებ, გადაადგებს... ვოტკოჩი (ბოტკოჩი), ოტკოჩი,
ჰემუქ ოტკოჩუ — გადავადგე, გადაადგე, გადაადგო...

მთელ რიგ სხვა ზმნებსაც მოუდის აწმყოში **-მერ**- || **-მელ**- სუფიქსი
მაწარმოებლად, მაგრამ ამის გამო აწმყოსა და აორისტში ვიღებთ **გან-
სხვავებულ** ფუძეებს (და არა: **სხვა** ფუძეს):

აორ.: დეზდ-უ	ავიღე, „ავზიდე“	— აწმყოში: დეზდ-უმერ-ს (ვიწურში) II 247 ₁
აორ.: გედ-უ	დადო რალაცაზე	— აწმყოში: გედ-უმერ-ს II 74 ₇
აორ.: მენდოჩქ-უ	გავზავნა	— აწმყოში: მენდოჩქ-უმერ-ს II 270 ₆
აორ.: ქომოით-უ	ჩამოიცვა	— აწმყოში: მოით-უმერ-ს II 310 ₇
აორ.: ჩ-უ	უცადა, დაელოდა	— აწმყოში: ჩ-უმერ-ს II 274 ₆ ...

ამგვარს შემთხვევაში აწმყოს მაწარმოებლად რთული სუფიქსი გვევ-
ლინება (**უმ-ერ**-), მაგრამ ოტკომერს, ნიმერს და მაგვარი მაგალითე-
ბი აბრკოლებენ აწმყოს ამ მაწარმოებლის ასე გაგებას. გავიგებთ ამ სუ-
ფიქსს, როგორც რთულს, თუ როგორც მარტივს, სულ ერთია: ზემოხსენე-
ბული მაგალითები **სხვა** ფუძის გამოყენების მაგალითებად არ მიიჩნევა.
ჩუმერს, მენდოჩქუმერს, გედუმერს და მაგვარი ზმნები წარმო-
ების თვალსაზრისით არაფრით განსხვავდებიან იმ ზმნებისაგან, რომელნიც
აწმყოს ფუძის საწარმოებლად დაირთავენ **-ამ-** თუ **-ომ-** ან **-უმ-** სუფიქ-
სებს: გუბუგუბ-უმ-ს ხარშავს, თას-უ — თას-უმ-ს თესავს და
სხვ. და თუ მაინც შევჩერდით **-მერ**- სუფიქსით ნაწარმოებ ზმნებზე, ეს
იმიტომ, რომ ზოგი ამგვარი ზმნა აორისტში ფუძეს იცვლის...

§ 48. მასდარის წარმოება ჭანურში. ჭანურს ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებს აკლია ინფინიტივი; ამ უკანასკნელის გადმოსაცემად იხმარება მასდარი ანუ სახელზმნა, როგორც ხშირად ეტყვიან ამ ნაზმნარ სახელს. „კითხვა“, „წერა“, რა თქმა უნდა, არაა "читать", "писать", არამედ "чтение", "писание", "письмо" და თუ მაინც მას ეკისრება მასდარის მაგივრობის გაწევა, ეს იმიტომ რომ ისიც წარმოგვიდგენს ზმნის მოქმედებას განყენებულად, მოქმედთან კავშირის გარეშე.

ჭანურში მასდარი იწარმოება **ო-** თავსართით და **-უ** ბოლოსართით; პრევერბის დართვისას **ო-** წინსართი იკარგება და მხოლოდ **-უ-** ბოლოსართი გვრჩება:

ო-ჭარ-უ	} წერა	აბდულის ოკითხუ უნონ I 489 ^{24,25} აბდულს კითხვა უნდა...		
ო-კითხ-უ			} კითხვა	ოკითხუ დო ოჭარუ-ნა უჩქინ II 266 ¹⁶ კითხვა და წერა რომ იცის... ეგერ ნანა-ბაბა მიცონუტუკო, ოჭარუ-თი ბიგურამტი, ოკითხუ-თი ბიგურამტი II 265 ^{9,10} დედ-მამა რომ მყოლოდა, წერასაც ვისწავლიდი, კითხვასაც ვისწავლიდი...
ო-ბერგ-უ	მარგვლა:	ობერგუ დიჩოდა-ის II 265 ³¹ როცა მარგვლა გათავდება...		
ო-ჭკორ-უ	ჭრა:	ლიმხონაში ოჭკორუს ქოგებოჭკამ II 265 ³¹ გვიმრის ჭრას დავიწყებ...		
ო-ზდიმ-უ	ზიდვა, მოტანა:	ოზდიმუს ქოგებოჭკამთ II 265 ³⁶ ოზდუს ქოგებოჭკამთ კაბულათე II 266 ⁵ ზიდვას ვიწყებთ ზურგით...		
ო-ზდ-უ-				
ო-კვათ-უ-	ჭრა, „კვეთა“:	უკულე გებოჭკამთ დიშქაშ ოკვათუს II 266 ⁴ I 472 ⁵ მერე ვიწყებთ შეშის დამზადებას („შეშის ჭრას“)...		
ო-ჭკომ-უ-	} ჭამა	„ემ სიჭთე ოწკომილუთენ დოძღა, ოკულე ოჭკომუთენ“-და I 461 ⁴ ჯერ ყურებით გავძღე, მერე ჭამითაო...		
ო-წკომილ-უ			} ცქერა	მსქვეიში ოყვილუშა ვიგზალით I 266 ⁴ ირემზე სანადიროდ წავედით („ირმის კვლად წავედით“)...
ო-ყვილ-უ				
ო-ბახ-უ	ცემა:	მთვირი ომთუს ქოგდოჭკუ I 480 ²³		
ო-მთ-უ	თოვა:			

ო-ნჩურ-უ	ცურვა:	თოვლის თოვა დაიწყო... ონჩურუ ვა უჩქიტუ I 472 ¹⁴ ცურვა არ იცოდა...
ო-ხაზირ-უ	მზადება:	დიდი ოხაზირუს რტეს I 492 ¹⁴ დიდ მზადებაში იყვნენ...
გე-ღვალ-უ	დადება:	ხვალა არ მჭკიდში გედვალუს მუკო დულდა უღუნ II 266 ¹⁹ მარტო მჭადის დაკვრას („დადებას“) რამდენი რამ უნდა („საქმე აქვს“)...
გა-მაჩამ-უ, ე-ჭოფინ-უ	აღება-მიცემა:	გამაჩამუ ეჭოფინუ I 411 ²⁹ ...
გე-მალ-უ	ჩატანა:	თოფურიში გემალუ I 414 ²⁵ თაფლის ჩამოტანა...
დე-მალ-უ	ატანა:	დემალუ ოჩოდინა გინონან I 429 ³⁸ ატანა უნდა გაათავოთ...
მო-მალ-უ	მოტანა:	წყაი მომალუშა იდუ I 448 ³² წყლის მოსატანად („მოტანად“) წავიდა...
მო-რკაფ-უ	მოტაცება:	ქეთოში მორკაფუ უნტუ I 422 ³⁵ ქეთოს მოტაცება უნდოდა...
მე-ხირ-უ	მოპარვა, „მიპარვა“, ქურდობა:	ჩქვა მეხირუ მუთუ ვა იყუ ექონაში I 417 ^{13,14} სხვა ქურდობა არაფერი მომხდარა იქ... უდრ. ო-ხირ-უ : მცხულიშ ოხიუშა ვიდათ-და I 419 ²⁷ მსხლის საპარავად („პარვად“) წავიდეთო...
მე-ჩამ-უ	მიცემა:	მეჩამუ გუის ვა გიდუტას-ში I 401 ^{7,8} მიცემა თუ გულში არა გაქვს... უდრ.: ო-ჩამ-უ : ხოჯი ჭერიშა დონ-ჭაბტერენან: ჯუმუ ოჩამუშენი I 414 ^{16,17} ხარი თურმე ჭერში აყავდათ: მარილის საჭმელად („მარილის ჭმევისათვის“)...

როგორს დამოკიდებულებაშია მასდარის წარმოების მხრივ ჭანური მეგრულთან და ქართულთან? ქართულს ამჟამად მასდარის სუფიქსური წარმოება ახასიათებს: წერ-**ა**, კითხვ-**ა**, ზიდვ-**ა**, ჭრ-**ა**, კვეთ-**ა**... ტირი-**ლ**-ი, ყვირი-**ლ**-ი. ამგვარი წარმოება ჭანურში აქა-იქ გვხვდება; მაგალ.: **თქუალა**-თქმა, სიტყვა: მეკვათეი ვა რტუ, მუ თქუალა ენ? „მეკვა-

თეი“ მუ თქუალა ენ, გიჩქინ-ი? I 498_{18,19} (იხ. აგრეთვე I 498₁₆) გადაჭრილი არ იყო, რა თქმაა? „გადაჭრილი“ რა თქმაა, იცი? შდრ.: **ო-თქ-უ**: ოსმანის ოთქუშ ნენა ვარ დუსქიდუ I 438₂₇ ოსმანს სათქმელი არაფერი ჰქონდა („თქმის სიტყვა არ დაურჩა“)... **შქურინ-ა** ში-ში: ბერეშ გუის შქურინა ქოდოლვატუ I 426₃₃ ბავშვს გულში შიში ჩაუვარდა... არ თუთას მამუდის შქურინათენ დადიშა ვარ ალუ I 435₂ ერთ თვეს მამუდი შიშით ტყეში ვერ წავიდა... **თანაფ-ა** თენება, გათენება: თანაფაშა დემალუ ოჩოდინაგინონან, დოთანა-ში-თი... ინჯირაგინონან I 429_{38,39} გათენებამდის ატანა უნდა გაათავოთ. როცა გათენდება-ც... უნდა დაიძინოთ...

თქუალა, შქურინა, თანაფა ახალი წარმოებაა ჭანურისათვის და იგი ქართულიდან თუ მეგრულიდან შეთვისებული ჩანს (თვით წარმოება ქართულია!)...

ამგვარად: პრეფიქსულ-სუფიქსური წარმოებაა სპეციფიკური ჭანურისათვის, ქართულში კი — უპრეფიქსო, ოდენსუფიქსიანი წარმოებაა გაბატონებული. ეგევე ითქმის მეგრულის შესახებაც. ამიტომ იყო, რომ მასდარის წარმოება აკად. ნ. მარმა მიიჩნია ერთ-ერთ ისეთ ნიშნად, რომლის მიხედვით ჭანური არსებითად განსვადდება მეგრულისაგან, ერთ-ერთ ისეთ ნიშნად, რომლის საფუძველზე ჭანური შეიძლება ცალკე ენად მივიჩნიოთ (იხ. **Грам. чан. яз. წინასიტყვაობა გვ. XVI**).

სპეციალურს ნარკვევში საშუალება გვქონდა გვეჩვენებინა, რომ:

ა) ქართულისთვის ახლაც არ არის უცხო თავსართ-ბოლოსართის გამოყენება მასდარის საწარმოებლად; **ს-რბ-ა**, **ს-ვლ-ა**, **სი-ხა-რ-ულ-ი**, **სი-ნან-ულ-ი**... ძველი: **სა-ხარ-ებ-ა**, **სა-ლმოზ-ა** — ამგვარი წარმოების ნიმუშებია; ასეთი წარმოება ნაშთის სახითა შეგვრჩა ქართულში; ჭანურისა და სვანურის მასდარის თავსართოვან-ბოლოსართოვანი წარმოება იმის მაჩვენებელია, რომ ქართულშიაც წარმოების ეს პრინციპი უნდა ყოფილიყო საყოველთაოდ გამოყენებული¹;

ბ) ჭანურის მასდარის ტიპი წარმოდგენილია ქართულში **სა-** თავსართითა და **-ა-** ბოლოსართით (**სა-ლმოზ-ა**);

გ) მეგრულს დღემდის შემოუნახავს **ო — უ** აფიქსებით ნაწარმოები მასდარი; **ჭარუ-ა** წერა, **ქიმინუ-ა** ქმნა, **ჭკირუ-ა** ჭრა, **თასუ-ა**

¹ ამავე ნარკვევში („ადამიანისა და ნივთის კატეგორიათა გარჩევა ქართველურ ენათა სახელის წარმოებაში“ — წაკითხულ იქნა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ენის სექციის სხდომაზე 1935 წლ. 15 მაისს) ნაჩვენებია იყო, რომ მასდარის მაწარმოებელი **ს-** პრეფიქსი ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელი ფორმანტი იყო და ერთპირიან ზმნებში მოქმედების სუბიექტზე მიუთითებდა, ორპირიან ზმნებში კი — მოქმედების ობიექტზე.

თესვა, გორუ-ა ძებნა და მაგგვარებში -ა ქართულიდან შეთვისებული მაწარმოებელია; ჭანურისებურ მასდარებს მეგრული იყენებს გარკვეულს გამოთქმებში: ვოხვარუქ თეში ოჭარუს, ოქიმინუს, ოჭკირუს... ვშველი ამის წერაში, ქმნაში, ჭრაში... მიდართუ ოგორუშა წავიდა საძებრად („ძებნად“)...

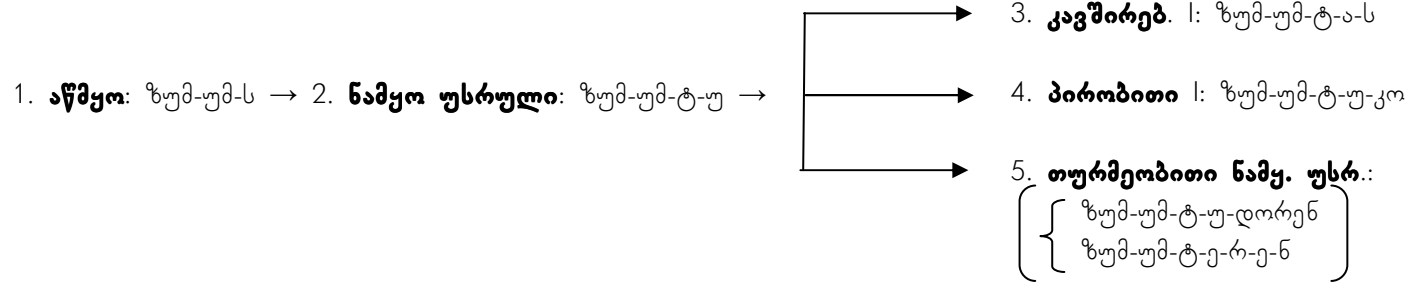
ამგვარი მასდარის არსებობა მეგრულში, სამწუხაროდ, აღუნიშვნელი დარჩა ისეთ ფუნდამენტალურ გამოკვლევაშიც კი, როგორცაა პროფ. ი. ყიფშიძის „მეგრული ენის გრამატიკა“, თუმცა გამოკვლევას დართულს ტექსტებში მოიპოება ზემოხსენებული ტიპის მასდარი; დავასახელებთ რამდენიმეს: **ო-გურაფ-უ** სწავლა: სუმი ხოლოქ მინდომეს ოგურაფუშა ულა (იხ. პროფ. ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენის გრამატიკას“ დართული ქრესტომათია, გვ. 7¹⁴) სამივემ მოინდომა სასწავლოდ წასვლა („სწავლად წასვლა“); მიდართე ოგურაფუშა: იქვე 7^{16,25} „წავიდა სწავლად“... **ოჯვილუ** კვლა: პაპაქ შქასერს ქიმერთე დიაკონიში ოჯვილუშა: იქვე 9⁹ ღვდელი შუაღამეს მივიდა დიაკონის მოსაკლავად („დიაკონის მოკვლად“)... **ო-ჭოფ-უ**: ართიშახ მეჩხომექ მიდართე ჩხომიში ოჭოფუშა: იქვე 11³ ერთხელ მეთევზე წავიდა თევზის საჭერად („თევზის ჭერად“)... **ო-ტყალ-უ** ნადირობა (ტყის ნადირის ძებნა): ათე ყირი ჭიმაქ ოტყალუშა მიდართესგ: იქვე 27⁵, ეს ორი ძმა სანადიროდ („ნადირობად“) წავიდა... **ო-დარაჯ-უ** დარაჯობა: იმუსერი ოშქარი ჭიმაქ მიდართე ოდარაჯუშა: იქვე 27¹⁴ იმ ღამეს შუათანა ძმა წავიდა სადარაჯოდ („დარაჯობად“)... **ო-თხუ-უ** თხოვა: ჩილიში ოთხუშა მიიშგ: იქვე 48^{10,16} ცოლის შესართავად („მერთვად“, „თხოვად“) მიდიოდა...

ამგვარი წარმოების არსებობა მეგრულში უდაო ფაქტია და, მაშასადამე, არ მართლდება მტკიცება, თითქოს **ო-ჭარ-უ** ტიპის მასდარი სპეციფიკურ-ჭანური იყოს: იგი მეგრულისთვის უცხო არ არის; მასდარის წარმოების მიხედვით ჭანური მეგრულს ვერ დაუპირდაპირდება.

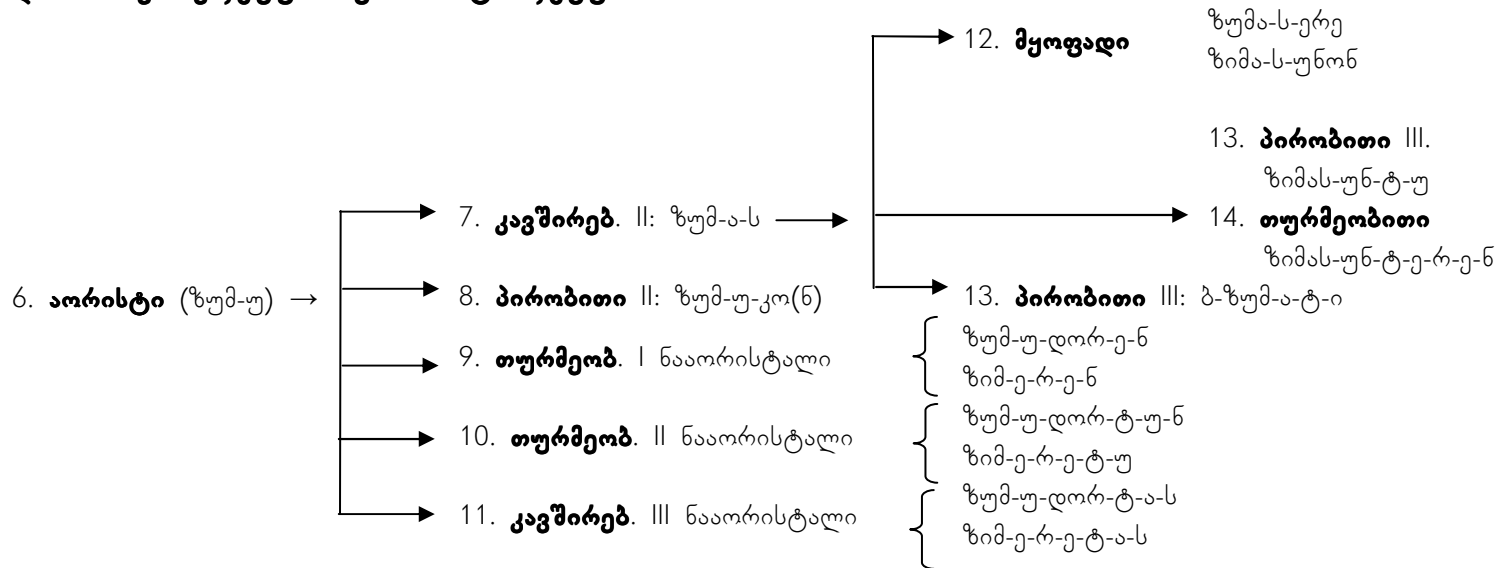
ჭანური მასდარის წარმოებაზე იმიტომ შევჩერდით, რომ მას სპეციალურს ლიტერატურაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ჭანურისა და მეგრულის ურთიერთობის გარკვევის თვალსაზრისით.

ნაზმნარ სახელთა მეორე სახეს, მიმღეობას, აქ არ განვიხილავთ. სახელთაგან ნაწარმოებ სახელთა, კერძოდ, ატრიბუტივთა ანალიზთან დაკავშირებით მიმღეობათა წარმოებაც განხილული იქნება სპეციალურს წერილში.

დროთა პირველი ჯგუფი ანუ აწმყოს ჯგუფი:

დროთა მეორე ჯგუფი ანუ აორისტის ჯგუფი:

V. ძირითადი სინტაქსური მოვლენები

§ 49. ზმნის შემცველი შესიტყვება. სინტაქსური პრობლემები სიტყვათა ურთიერთობას ეხება; სიტყვათა ურთიერთობა შეიძლება განვიხილოთ მნიშვნელობის თვალსაზრისით (როგორს დამოკიდებულებაშია სიტყვები ერთმანეთთან მნიშვნელობის მიხედვით?); ესაა ფუნქციონალური ანალიზი; იგი პირველ ყოვლისა სტილისტიკის საქმეა. სიტყვათა ურთიერთობა შეიძლება განვიხილოთ ფორმის მიხედვით (როგორს დამოკიდებულებაშია სიტყვები ერთმანეთთან ფორმის თვალსაზრისით?): ესაა სტრუქტურული ანალიზი. ფუნქციონალური (სტილისტიკური) და სტრუქტურული (სინტაქსური) ანალიზი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია, მაგრამ მაინც ორი სხვადასხვა საქმეა (შდრ.: „ამხანაგმა დამეხმარა“ და „ქარხანამ თავი ვერ გაართვა ჩამორჩენას“: პირველი სინტაქსურ შეცთომას შეიცავს, მეორე — სინტაქსურად სწორია, სტილისტიკურად უმართებულოა). ფუნქციონალური თვალსაზრისით ჩინური წინადადებაცა და ქართულიც ერთნაირი აღმოჩნდება: ერთი შეიცავს რაღაც მტკიცებას ან უარყოფას და მეორეც, ერთშია არის სუბიექტიცა და პრედიკატიც და მეორეშიც. სტრუქტურა კი არსებითად სხვადასხვაა, სხვადასხვაა იმიტომ, რომ სხვადასხვა თვისებისაა ქართული სიტყვა და ჩინური სიტყვა: ჩინური სიტყვა არც იბრუნვის, არც იუღვლება, ქართულში ბრუნებაც გვაქვს და უღვლილებაც. სიტყვათა დამოკიდებულების გამოსახატავად ჩინური ადგილმდებარეობასა და ინტონაციას იყენებს, ქართულისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა ფლექსია, რომელსაც ეკისრება დამოკიდებულების აღნიშვნა.

ამაზე შეჩერება უადგილო იქნებოდა, რომ ფართო საზოგადოებაშია (და სპეციალურს ლიტერატურაშიაც კი!) სტილისტიკასა და სინტაქსს ერთმანეთში არ ურევდენ.

ორი სახელის ერთად ბრუნებისას აღნიშნული იყო, რომ ჭანური მსაზღვრელი, თუ ის წინ უსწრებს საზღვრულს, არც ბრუნვას იცვლის და არც რიცხვს. სინტაქსურად ეს იმას ნიშნავს, რომ მსაზღვრელის შეთანხმება საზღვრულთან განსაკუთრებული ხასიათისაა; იგი მართვას მოგვაგონებს, თუმც მართვა არ არის. მეტ-ნაკლებად მსგავსი სინტაქსური ვითარებაა სხვა ქართველურს ენებშიც, აგრეთვე ჩაჩურსა, ხუნძურსა და ზოგ სხვა დაღესტნურ ენაში.

ამგვარად, სახელთა ურთიერთობა თავისებურ სინტაქსურ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს; შეუღარებლივ უფრო თავისებურია სიტყვათა დამო-

კიდებულება, როცა დამოკიდებულების ერთ-ერთ წევრად ზმნა გვევლინება. ზმნის შემცველი შესიტყვება წინადადებას იძლევა.

უნდა განვასხვავოთ ორი შემთხვევა: 1. როცა წინადადებაში ერთპირიანი ზმნა მონაწილეობს და 2. როცა ეს ზმნა ორპირიანია.

ერთპირიანი ზმნის შემცველი წინადადება არსებითად იმავე სინტაქსურ ურთიერთობას წარმოგვიდგენს, როგორსაც რუსულისა თუ სხვა ევროპული ენის წინადადება: **აქ რეალური სუბიექტი**, როგორც წესი, **მართავს სათანადო ზმნას პირში** და **ითანხმებს რიცხვში**. ესაა ევროპულ ენებში ცნობილი ქვემდებარე.

ბადი ნოღაშა ქოგეხთუ II 313₂ მოხუცი ბაზარში ჩავიდა: ზმნა ქოგეხთუ მესამე პირშია მხოლოდობითს რიცხვში იმიტომ, რომ რეალური სუბიექტი ბადი მესამე პირს უდრის და მხოლოდობითს რიცხვშია. ასევე: წინადადებაში ჯუმუ ვა ეხთუ II 287₂₇ მარილი არ ამოვიდა, სახელი ჯუმუ მართავს ზმნის პირსა და ითანხმებს მის რიცხვს.

როცა რეალური სუბიექტი მრავლობითშია, ზმნაც **ჩვეულებრივ მრავლობითშია**:

კარავიშენ მატროსეფე გალე ტეს II 257₃₁ გემის („გემიდან“) მეზღვაურები ნაპირზე იყვნენ... დივეფე იდეს... II 274₃₂ დევები წავიდენ... ავიშა იდეს სარფულეფე დო მაკრიალურეფე II 262₇ სანადიროდ წავიდენ სარფელები და მაკრიალელები... გურჯეფე ბითთუმ ჰაქ რენან II 260₁₇ ქართველები სულ აქ არიან...

შესაძლებელია რეალური სუბიექტი მხოლოდობითში იყოს და ზმნა მრავლობითში; ეს იმ შემთხვევაში ხდება, როცა რეალური სუბიექტი ან რიცხვითს სახელს წარმოადგენს ანდა კრებითი მნიშვნელობისაა: ყურითი დეთიმი ტეს II 269₃₀ ორივე ობოლი იყო („იყვნენ“)... სუმი-თითოლი ქაორი დივესდორტუნ II 258₂₅ სამივე დაბრმავებულიყო („ბრმა გამხდარიყვნენ“)... მთელ დოდუეს კუის თუდე II 275₉ ყველა დაიხოცა („მოკვდენ“) ჭაში ქვევით...

ამგვარი მოვლენები ევროპული ენებისთვისაც არ არის უცხო; სამაგიეროდ, თავისებურია ის შემთხვევები, სადაც რეალური სუბიექტი მრავლობითშია, ზმნა კი მხოლოდობითში რჩება: მაჟურაფენა ენ, ვა უწუმესს II 272₄ სხვები („მეორეები“) რომ არიან („არის“), არ ეუბნება. ასეთი რამ ორპირიან ზმნებთანაც გვხვდება: თქვანი ათმაჯაფექ ბულდუჯინი ჭოფუმს... II 253₂₉ თქვენი მიმინოები მწყერს იჭერს (უნდა ყოფილიყო: „იჭერენ“ — ჭოფუმან)...

ამგვარად, ერთპირიანი ზმნის შემცველს წინადადებაში სინტაქსური თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ზმნა შეიძლება არ შეუთანხმდეს რეალურ სუბიექტს რიცხვში.

ორპირიანი ზმნის შემცველი წინადადების შედგენილობის შესახებ უკვე გვქონდა საუბარი ზმნის გარდამავლობასთან დაკავშირებით (იხ. § 29). როგორც ვიცით, ორპირიანი ზმნა შეიძლება იყოს გარდაუვალიცა და გარდამავალიც; პირველს სახელები უკავშირდება სახელობითსა და მიცემითს ბრუნვაში: ჰემუს ბაბა უღურუნ იმას მამა უკვდება, ჰემუს ბაბა დუღურუნ იმას მამა მოუკვდა, ჰემუს ბაბა დუღურუნდორენ (ხოფ.: დუღურელერენ) მას მამა მოკვდომია; მეორე იკავშირებს სახელებს მოთხრობითსა და სახელობითში: უსტაქ ოხორი კოდუმს ხურო სახლს აგებს, უსტაქ ოხორი დოკოდუ ხურომ სახლი ააგო, უსტაქ ოხორი დოკოდუდორენ (ხოფ. დოკიდერენ) — ხუროს სახლი აუგია („ხურომ სახლი ანაგება“)...

ართაშენულს ტექსტებში, აგრეთვე ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილს ტექსტებში მოთხრობითი მოშლილი ჩანს და მიცემითიც ამავე გზაზეა დამდგარი. მაგრამ ათინურს მთლიანად ეს არ ეხება. ტალვათელის მეტყველებაში, მაგალითად, მოთხრობითიც მკვიდრადაა და მიცემითიც თავის ადგილას იხმარებს.

ს. მახოს ვიწელებმა საუბრის დროს შესაძლებლად მიიჩნიეს აწმყო დროსთან რეალური სუბიექტის სახელობითში დასმა (იხ. II 244₆, შენიშვნა 1) ისევე, როგორც ეს არის მეგრულში, სვანურში, ქართულში: უსტა კოდუმს, ქდათიბი ნჭარუმს ხურო აგებს, მწერალი წერს, მაგრამ რეალური ობიექტის მიცემითში დასმა აწმყოში შეუძლებელიაო, თქვეს, რეალური ობიექტი ოპირიანი ზმნისა მიცემითში ვერ იქნება, სახელობითში უნდა იყოს: კოდუმს ოხორი, ნჭარუმს ქარტალი „აგებს სახლი“, „წერს ქალაღი“ (და არა: „აგებს სახლს“, „წერს ქალაღს“)... მართლაც, ამჟამად ეს წესი მტკიცეა და თანამიმდევრობით ტარდება ტექსტებში. მაგრამ ლექსებში არის დარჩენილი იმის კვალი, რომ რეალური ობიექტი აწმყოსთან მიცემითში უნდა ყოფილიყო, როგორც ესაა მეგრულში, სვანურში, ქართულში:

ყუჯის-თი ქონათვეენ ე დელი ნანა-სქანის

აწი სი ქომოგიმე ე ყურ ბუძეფე სქანი II 1373₇

დედა ეუბნება ძუძუთა ბავშვს: ...ახლა მე შენ მოგიტან ამ შენს ორ ძუძუსო; უკანასკნელი ორი სიტყვა ახლანდელი ნორმების თანახმად სახელობითშია დასმული (ბუძეფე სქანი), მაგრამ წინა სტრიქონის „ნანა-სქანის“ ცხადყოფს, რომ მომდევნო სტრიქონში უნდა ყოფილიყო „ბუძეფე-სქანის“: რეალური ობიექტი მიცემითში დაისმოდა და არა სახელობითში.

ორპირიანობა ზმნისა დიდმნიშვნელოვანი **მორფოლოგიური** მოვლენაა. მისი **სინტაქსური შედეგიც** უადრესად საგულისხმოა; ორპირიანობა განსაზღვრავს სათანადო სახელებისა და ზმნის რთულსა და თავისებურს სინტაქსურს დამოკიდებულებას.

ორპირიან ზმნასთან რეალური სუბიექტიცა და რეალური ობიექტიც თანაბრად მართავენ ზმნის პირებს: ზმნაში წარმოდგენილია სუბიექტიცა და ობიექტიც, ზმნის უღვლილება ორივეს პირს აღნიშნავს:

ჰემუქ **მა მ-ო** უღეთინ-**უ** — მან მე მიხსნა, გადამარჩინა: **მე-** ობიექტი ზმნაში აღნიშნულია **მ-** პრეფიქსით, **მან-** სუბიექტი ზმნაში აღნიშნულია **-უ** სუფიქსით: ზმნის პირებს რეალური სუბიექტიც მართავს და რეალური ობიექტიც; ამ მხრივ სუბიექტისა და ობიექტის სინტაქსური უფლებები გათანაბრებულია. მაგრამ ზმნა როდია მხოლოდ მართული, სახელებზე დამოკიდებული, იგი მმართველიც არის: ზმნაზეა დამოკიდებული, როგორც სუბიექტის, ისე ობიექტის ბრუნვა; თუ ზმნა გარდამავალია, სუბიექტს მოთხრობითში იგუებს, ობიექტს — სახელობითში¹; თუ ზმნა გარდაუვალია, სუბიექტი სახელობითში გვექნება და ობიექტი — მიცემითში (მაგალითები იხ. აქვე ზემოთ). ამგვარად, ზმნა მართავს სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვებს, მართავს სწორედ იმ სახელთა ბრუნვას, რომელნიც მართავენ მის პირებს. **ერთი ნიშნის მიხედვით სახელები მართავენ ზმნას, მეორე ნიშნის მიხედვით ზმნა მართავს იმავე სახელებს.** ამ რთულ სინტაქსურ ვითარებაში შეუძლებელია გამოიყოს მხოლოდ მმართველი ანდა მხოლოდ მართული სიტყვა.

ჰემუქ **მა მ-ო** უღეთინ-**უ** „მან მე გადამარჩინა“ სიტყვათა სწორხაზოვან ცალფა დამოკიდებულებაზე კი არ არის აგებული, არამედ ორფა, **საურთიერთო მართვაზე**. ამგვარი საურთიერთო მართვა ისევე უცხოა ევროპული ენებისათვის, როგორც ორპირიანი ზმნა. ამგვარ საურთიერთო მართვას ჩვენ ვუწოდებთ **კოორდინაციას** ანუ შეწყობას: წინადადებაში ჰემუქ **მა მ-ო** უღეთინ-**უ** ადგილი აქვს ზმნა-შემასმენლისა და სახელების (სუბიექტისა და ობიექტის) **კოორდინაციას**. ამ კოორდინაციის წევრები პრინციპულად თანაბარი ღირებულებისანი არიან სინტაქსური უფლება-მოვალეობის თვალსაზრისით: **მოშლილია სინტაქსური დაპირისპირება სუბიექტსა და ობიექტს** შორის. სინტაქსური ძალის მხრივ სხვაობა მხოლოდ შეფარდებითია; კოორდინაციის წევრი სიტყვები **კოორდინატებს** წარმოადგენენ. კოორდინატთა შორის **ძირითადია** ზმნა: მასზეა დამოკიდებული წინადადების კონსტრუქცია. რეალური სუბიექტი და ობიექტი შეიძლება განსხვავდეს იმის მიხედვით, ეთანხმება თუ არა მას ზმნის რიცხვი.

¹ იგულისხმება ორპირიანი ზმნა; ე. წ. სამპირიან ზმნებთან ერთი ობიექტი სახელობითში დაისმის. მეორე — მიცემითში.

ეს ცხადი გახდება სათანადო სახელის მრავლობითში დასმისას; ის კოორდინატი-სახელი, რომლის მრავლობითობა ზმნაში აღინიშნება, იქნება დიდი **კოორდინატი**; ის კოორდინატი-სახელი, რომელსაც ზმნა მრავლობითში არ ეთანხმება, იქნება **მცირე კოორდინატი**.

ამისდა კვალად წინადადებაში ჰემუქ მა მოშლეთინუ ზმნა-მოშლეთინუ არის **ძირითადი კოორდინატი**; სახელებიდან ორივეს შეუძლია ზმნაში მრავლობითობის აღნიშვნა: ჰემთეფექ მა მოშლეთინეს — ჰემუქ ჩქუნ მოშლეთინეს: სუბიექტიც და ობიექტიც ამ წინადადებაში **დიდ კოორდინატებს** წარმოადგენს.

რა მიმართებაშია წინადადების სინტაქსური კონსტრუქციის მხრივ ჰანური მეგრულთანა და ქართულთან?

მეგრულშიაცა და ქართულშიაც იგივე პრინციპები მოქმედებს: მათშიაც (აგრეთვე სვანურშიც) ორპირიანი ზმნის შემცველი წინადადება დაფუძნებულია **კოორდინაციაზე**, სუბიექტი, ობიექტი და ზმნა-**კოორდინატებია**, მასთან ზმნა იქაც **ძირითადი კოორდინატია**, სუბიექტი და ობიექტი დიდს ან მცირე კოორდინატს წარმოადგენენ. განსხვავება იმაშიდა შეიძლება მდგომარეობდეს, რომ ჰანურის დიდი კოორდინატის ადგილი ქართულში შეიძლება მცირე კოორდინატმა დაიჭიროს და პირუკუ (ამ მხრივ ქართულ დიალექტებს შორისაც არის სხვაობა)¹.

სქემატური განაკვეთი ჰანური წინადადებისა ამგვარად გვაჩვენებს, რომ იგიც იმავე პრინციპზეა დაფუძნებული, როგორც მეგრული და ქართული ანალოგიური წინადადება. ეს იმთავითვე შეიძლებოდა დაგვესკვნა, რაკი ზმნის მორფოლოგიურმა ანალიზმა გამოარკვია პრინციპთა ერთგვარობა ჰანურსა, მეგრულსა და სვანურ ზმნებში, ზმნა კი სათავეა ამ თავისებურებათა.

§ 50. რთული წინადადება ჰანურში. ჰანურისთვის უჩვეულოა განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება; ეს სავსებით გასაგებია: „რომელიც“ სიტყვით დაკავშირებული დამოკიდებული წინადადება ქართულშიაც წიგნური წარმოშობისაა და ხალხურ მეტყველებას არ ახასიათებს (როცა მას ხმარობენ, ჩვეულებრივ „რომა“-ს უმატებენ — „რომელიც რომა“...). „რომელიც“ კავშირის ადგილს „რომ“ კავშირი იჭერს ხოლმე.

ჰანურს ამ მნიშვნელობით გამოყენებული აქვს თურქულიდან ნასესხები **-ჟი** (|| **-ჩი** — ათინ.) და ბერძნულიდან გადმოღებული **-ოტი**...

¹ ქართული წინადადების სინტაქსური აგებულების თავისებურების ანალიზი მოცემულია ჩვენს ნარკვევში: „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში: I. ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში“; ტფილისის სახელმწ. უნივერ. გამოცემა 1928, გვ. 257-279; იხ. აგრეთვე ჩვენი: „ზოგადი ენათმეცნიერება“ I. ტფ. სახელმწ. უნივერ. გამოც. 1935 წ. გვ. 144-150.

-ქი: ოხორჯა მუშიქ ქომოლის უწუ-ქი „არ ხოჯეფე ქოდოდგინი!“ II 247^{12,13} მისმა ცოლმა ქმარს უთხრა, რომ „ერთი ხარები დააყენე!“ ოხორჯაქ ბერე მუშის უწუ-ქი „გზას ოწკედო“... II 248^{16,17} ქალმა თავის შვილს უთხრა, რომ „გზას უყურე“... ოგენანა-მუშის უწუ-ჩი „ა მციქა ჯარი ქომომჩი! II 326¹⁹ თავის დედინაცვალს უთხრა, რომ „ცოტა პური მომეცი“... თილჩი-თიქ უწუ-ჩი „ჰიმ კუდს ქოგელეგეიფონა თუდე!“ II 334³ მელიამაც უთხრა, რომ „იმ ჭაში ჩაგიყვან ძირს!“... ღობერი დოღობარ, ოტი ფუჯი მო ამიტაჲ! II 349² ღობეს შემოავლებ („დაღობავ“), რომ ძროხა არ შემოვიდეს...

რომ, თუ- კავშირის როლში ჩვეულებრივად **-ნა-**ც იხმარება; ის ენკლიტიკური ნაწილაკის მსგავსად მოერთვის წინადადების ამა თუ იმ წევრს, ზოგჯერ წინაც უძღვის მათ; პირდაპირი მნიშვნელობა ამ ნაწილაკისა „რა“ უნდა იყოს; ძერი გინონ-ნა, მა მეგჩარე II 264¹⁷ თუ ადგილი გინდა, მე მოგცემ... ცხენის-ნა მობუნ, მუდა ონუ? II 324³⁶ ცხენს რომ ჰკიდია, რა არის?... არ-ჟურ ალთუნი ჯოლას-ნა ხოჯაქ-ნა იტუს, დოღ(რ)უ ონუ! II 324²⁹ ერთი-ორი ოქრო თუ გამოვარდა, ხოჯა რომ ამბობს (ხოჯა რასაც ამბობს), მართალია!.. ნოშქეი გამაჩაფ-ნა, ვიტოხუთ კაპილი მექჩამთ II 325⁹ ნახშირს თუ ყიდი, სამ შაურს („ხუმმეტ კაპიკ“) მოგცემთ... ნა-მოსქიდასენ, დობტახუმთ II 315²³ რაც დარჩება, მოგტეხთ...

ეს ნაწილაკი ისე ხშირია ყველა კილოკავში, რომ მეტი მაგალითის მოყვანა საჭიროდ არ მიგვაჩნია. **-ნა** ნაწილაკი მეგრულსაც მოეპოება **-და-**ნაწილაკის სახით; ეს უკანასკნელი ქართულისთვისაც არაა უცხო: ნოშქევერს გიმოჩანქ-და, სუმ შაურს მერჩა თუ ნახშირს ყიდი, სამ შაურს მოგცემ... „ლაპარაკობს-და, ილაპარაკოს!“ „მიდის-და, წავიდეს!“ — ამგვარს მაგალითებში და, რა თქმა უნდა ჩვეულებრივს **და** კავშირს არ წარმოადგენს.

რომ, როცა, როდესაც კავშირის როლში გამოდის **-ში** და **-ის** || **-სი** ნაწილაკები. ეს უკანასკნელი უპირატესად ათინურში იხმარება, ნაწილობრივ ვიწურშიაც; **-ში** მეტ-ნაკლებად ყველა კილოკავშია გამოყენებული; მართო ეს ნაწილაკი იცის ხოფურმა: არ ხინჯიშენ მიკიტუ-ში, ტიბას თუთაში ლანდე ქოძიუ I 401^{19,20} ერთ ხიდს როცა (რომ) გადადიოდა, ტბაში მთვარის ლანდი ნახა... კოოცხუ-ში ოთხენეჩ-დოვიტონჩხოვრო ლირა ენ I 396^{31,32} როცა (რომ) დათვალა, ოთხმოცდაცხრამეტი ლირა... სუმ წანერი ბორტი-ში, ბაბა-თი დომილურუ II 263¹³ სამი წლისა რომ (როცა) ვიყავი, მამაც მომიკვდა...

ძალიან ხშირად ამ ნაწილაკს მოერთვის **-უკული** || **-კული** „შემდეგ“;

თავკიდურ უ-ს დაკარგვისას ვითარება **-ჭ-** და **შკუღე-**ს ნაცვლად ვიღებთ **ჭკუღე-**ს: არა მეკვათუ-შ-უკუღე ხოჯა ჯოლუ II 323⁹ ტოტი რომ მოჭრა („მას შემდეგ, რაც ტოტი მოჭრა“), ხოჯა ჩამოვარდა... ბადიქ ნიდუშუნუ-შ-კუღე მთელ დუნდა ალთუნ დივუ II 285²¹ მას შემდეგ, რაც მოხუცმა გაიფიქრა, მთელი ქვეყანა ოქროდ იქცა... ვანუსიმიინეს'ჭკუღე ხოჯაქ მუქ ქანოჭკირუ... I 396¹⁷ მას შემდეგ, რაც არ დაუჯერეს, ხოჯამ თვითონ დაკლა... იზგარუ-ის... II 327²⁵ როცა იტირა, რომ იტირა... გიწვან-ის, ფარათე ვარ გამაფჩამ, უწვი! II 327^{38,39} როცა გითხრან, ფულად არ გავყვიდი-თქო, უთხარი... ოწედუ-სი, ესა კოში მულუნუ; დაჩხურიშე დანიშა მოხთუ-სი, ა ბოზომოთა ქოხენუ... II 352^{1,2} რომ შეხედა, ერთი კაცი მოდის; ცეცხლის ახლოს რომ მივიდა, ერთი ქალიშვილი ზის...

სანამ კავშირის როლს **-შა** || **-შაქის** ნაწილაკი ასრულებს: მასალი ვორტი-შა, წალენი გზაშე ვულურტი II 324^{26,27} მე სანამ ცოცხალი ვიყავი, ქვემო გზით დავდიოდი... ფადიშაჟ ოხორი ნოხოლუტე-შა, თილჩიქ უწუ... II 332¹⁴ სანამ ხელმწიფოს სახლს მიუახლოვდებოდენ, მელიამ უთხრა... ბაბა ჩქიმი ვარ ღურუ-შა... მუარბე ივუ... II 263^{14,15} ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო მამაჩემი („მამა ჩემი სანამ მოკვდებოდა“)... ომი დაიწყო... ვიტოოთხ'წანერი ბორტი-შა, ჯუმადი ჩქიმიკალა ბორტი II 263²⁶ სანამ თოთხმეტი წლისა გავხდებოდი, ბიძაჩემთან ვიყავი... მა ქობორტა-შაქის სი მუთუში დერდი მოზდუმ! II 273²¹ სანამ მე ვიქნები (ვიყო), შენ ნურაფრის დარდი ნუ გაქვს!.. ჰეშო უწუმერტუ-შაქის ასლანიშ ბიჭიქ დივის ღვას არ ზოი ქოგამაჭკიდუ II 276^{17,18} სანამ ასე ლაპარაკობდა, ლომის ბიჭმა დევს ლოყაზე სილა მაგრად გააწნა...

რადგანაც კავშირის მაგივრობას **-შენი** ეწევა: მციქა ექსილინა-ტუ-შენი, ვიტოხუთ ფარა ნუტკოჩუ I 411^{20,21} რადგანაც ცოტა აკლდა, ამიტომ ხუთმეტი ფული მიუგდო... ბერე კითხერი-ნა-ტუ-შენი, ჩურუნჯის ვა მალერდინუ I 411^{29,30} რადგანაც ბავში ნასწავლი იყო, მეფურნემ ვერ მოატყუა...

-ნა და **-ის** || **-სი** ნაწილაკების გარდა ყველა სხვა ნაწილაკი სახელებსაც დაერთვის ბრუნვის ნიშნად და თანდებულად. ამ მოვლენის ანალიზი სპეციალური წერილის საგანს წარმოადგენს; აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ზმნისათვის ამგვარი ნაწილაკების დართვა კავშირების ხმარების ნაცვლად ჭანურის საინტერესო თავისებურებას წარმოადგენს. ამ მხრივ ის მეგრულს შორდება ნაწილობრივ: **-შა**, **-შენი**, **-შაქის** მეგრულ ზმნას არ დაერთვის.

§ 51. სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ჭანურში. სხვათა სიტყვის გადმოსაცემად ჭანურში გვაქვს -ა || -აა, -დერი || -დეი, -შო, -მა... -ა || -აა გადმოგვცემს მესამე პირის ნათქვამს; ამავე მნიშვნელობით იხმარება თურქულიდან შეთვისებული -დერი || -დეი (ათინურში, მეტწილად); -შო-ს ატანენ, როცა მეორე პირს ეკისრება ნათქვამის გადაცემა; -მა-ს ხმარობს მთქმელი საკუთარი სიტყვების გადმოცემისას:

ბიგას კარჭი ქომოციგი-ა... I 397²³ ჯოხს ლურსმანი წამოაცვიო... მან-თი ოკაჩხე გეგათხოზეფ-აა დო ექ ქამაფცხოტოტუ-აა I 400^{5,6} მეც უკან გამოგიდგებო და იქ შევხტებოთ... თილქიქ — „ნეკნა ვა გომანწკენ“-აა! II 253¹⁶ მელიამ — „კარს ვერ გავადებო!“... ხოჯაქ — „ოხოი შქიმი იჭვენდეი!“ — კიუ; კონქშეფე ვა მოხთეს — „ხოჯაქ ხოლო მომოდერდინამანდეი!“ II 324^{9,11} ხოჯამ — „ჩემი სახლი იწვისო“ — იყვირა; მეზობლები არ მოვიდენ: „ხოჯა კიდევ მოგვატყუებსო“...

თითო მარქვალე ქოდოსქვით დო ქოპჭკომათ-შო, თქვი, ნამუთხანის მარქვალე ვარ დვასქვას, ია მედრესეშა ვა მოოჩქუმე-შო, თქვი I 396^{3,5} თითო კვერცხი დადევით და ვჭამოთ-თქო, თქვი. ვინც კვერცხს ვერ დასდებს, მას მედრესეში არ მოვუშვებ-თქო, თქვი...

...ეკულე ქოპჭკომათ-მა, გიწუმერთ I 396¹¹ მერე ვჭამოთ მეთქი, გეტყვით... ოხოიშა მინდიდი-მა, ვუწვი, დო დომიტაღანი-მა I 409³⁵ შინ წაილე მეთქი, ვუთხარი და შეწვი მეთქი... არ კაი ტოჭელი ემიჭოფით-მა ბუწვი II 265^{19,20} ერთი კარგი თოფი მიყიდეთ მეთქი, ვუთხარი...

ყველა ეს ნაწილაკი (-დერი || -დეი-ს გარდა) მოეპოება მეგრულს, მათ მნიშვნელობაც იგივე აქვთ, ოღონდ -ა || -აა-ს სხვა ვარიანტებიც გააჩნია; მა- ნაწილაკი კიდევ -ქ-ს დაირთავს, რაიც პირველი პირის ნათქვამის გადმოცემისათვის მეგრულში ბუნებრივია.

ქართულში შესაბამისად იხმარება -ო, -თქო და -მეთქი.

§ 52. კითხვითი ნაწილაკი ჭანურში. თუ კითხვითი წინადადება კითხვითს სიტყვას (ვინ? რა? როდის?..) არ შეიცავს, მას ჭანურში საგანგებო კითხვითი ნაწილაკი აქვს გამოყენებული: ესაა -ი: ჰაწი ვიწური გიწვა-ი სი? II 251¹¹ ახლა ვიწურად გითხრა შენ? ჩქიმი ენ! მორომიში ენ? მა ვა დეგიჭოფი-ი? II 249²⁵ ჩემია! აბა ვისია? მე არ გიყიდე? (აქ კითხვითი ნაწილაკი უკანასკნელ წინადადებას აქვს, წინას კი არა აქვს, რადგანაც მასში შედის კითხვითი სიტყვა — ვისი?)... ჩხომეფე სო ოლი? დოტაღანი-ი? II 247²⁶ თევზები სად წაილე? შეწვი?

(აქაც ასეთივე მდგომარეობა)... ჯუმუ ფხაჩქიკო, ვა იჩანატუ-ი? II 261^{22,23} მარული რომ დამეთესა, არ იხეირებდა? კოჩის უწუ-ქი „ქომოხთუ-ი“-ა? II 272²⁷ კაცს უთხრა, რომ მოვიდაო?

ჭანურის მსგავსად კითხვითი ნაწილაკი გააჩნია მეგრულს: ესაა -ო (დოჭარუ-ო? დაწერა?); კითხვითი ნაწილაკი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულს არ მოეპოება, მაგრამ ძვ. ქართულში იხმარებოდა; ეს იყო -ა (პეტრე ხარ-ა? პეტრე რექ-ო?): მეგრული -ო ამ -ა-ს კანონზომიერი ზანური ეკვივალენტია. ჭანურის -ი ფონეტიკურად ვერ დაუკავშირდება ვერც მეგრულს და ვერც ქართულს: მხოლოდ ფუნქციონალური შესატყვისობაა მათ შორის. ჭანურის -ი უნდა იყოს იგივე -ი, რასაც სვანური იყენებს კითხვითს წინადადებაში. ჭანურის ასეთი შეხვედრა სვანურთან მრავალ მხრივ საყურადღებოა.

ამით ვათავებთ მთავარ ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათა ანალიზს; უფორმო სიტყვებს აქ არ ვეხებით; მათი ანალიზი სემასიოლოგიისა და ლექსიკის თვალსაზრისით, აგრეთვე სტილისათვისაა მნიშვნელოვანი. მათზე შევჩერდებით ლექსიკონში. ჩვენ გვიანტერესებდა ჭანურის ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ-სინტაქსური სისტემის განხილვა ქართველური ენების სისტემასთან შედარებით; ამას, ერთი მხრივ, უფრო გასაგები უნდა გაეხადა ჭანურის მოვლენები და, მეორე მხრივ, გაერკვია ჭანურისა და მეგრულის ურთიერთობა. ამ უკანასკნელი ამოცანის გადასაწყვეტად ამჟამად გვაკლია ჭანური და მეგრული ძირების შედარებითი განხილვა. ეს ლექსიკონში იქნება მოცემული. აქ ის მაინც შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ ძირთა შესატყვისობა საკმაოდ მტკიცე ფონეტიკურ წესებს ემყარება. როგორც პროფ. ალ. ცაგარელმა და აკად. ნ. მარმა გამოარკვია, ჭანური და მეგრული იძლევა ერთნაირ შესატყვისობას; სახელდობრ:

ქართული:	ს	ზ	ც	ძ	წ	ე	ა	(ი)
ჭან. და მეგრ.:	შ	ჟ	ჩ	ჭ	ჭ	ა	ო	(ე)

ამის მიხედვით: **კაც**-ი და **კოჩ**-ი, **ძაღლ**-ი და **ჯოდორ**-ი, **ქათამ**-ი და **ქოთომ**-ი || **ქოთუმ**-ე, **მე** და **მა**, **ცხრა** და **ჩხორო** ქართულისა და ზანურის ეკვივალენტობის ილუსტრაციას წარმოადგენს. შედარების მეთოდითა ქართულისა და ზანურის მასალაზე გაშლით ლექსიკონში იქნება წარმოდგენილი; აქ მაინც ვიტყვით, რომ ჭანურსა და მეგრულს **ერთი და იგივე ფონეტიკური შესატყვისობა** გააჩნია ქართულის მიმართ; სხვანაირად რომ ვთქვათ, ჭანური და მეგრული ამ მხრივაც ერთსა და იმავე სისტემას წარმოადგენს („ზანურს“).

დავასკვნით: **ფონეტიკური სისტემის, ძირთა აღნაგობის, მორფოლოგიურისა და სინტაქსური სტრუქტურის მიხედვით ჭანური და მეგრული ორი კილოა** ერთი ენისა (ზანური ენისა), რომლის დიფერენციაციასაც ისინი წარმოადგენენ (და **არა ორი ენა**). ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ამ დებულებით დავიწყეთ. ანალიზის პროცესმა ცხადი გახადა, რომ მრავალი ფაქტორისდა მიუხედავად, რაც ჭანურისა და მეგრულის დიფერენციაციას ხელს უწყობდა, ჭანურსა და მეგრულს, მათს კილოკავებს, საფუძვლად უდევს „ერთიანი ლინგვისტიკური ნორმები“. ახალი მასალების მოპოება უფრო ღრმად ჩაგვახედებს ქართველურ ენათა ისტორიაში და იქ, სადაც ახლა მასალათა სიმცირის გამო სხვაობას ვხედავთ, ეჭვი არაა, რომ დადასტურდება „ერთიანობა ლინგვისტიკური ნორმებისა“, შუქი მოეფინება არა მარტო ჭანურისა და მეგრულის, არამედ ქართულისა და სვანურის არა ერთ ბუნდოვან საკითხს; უფრო შორს გადაიშლება ქართველურ ენათა მდიდარი ისტორიული წარსული, რომ ხელი შეუწყოს სხვა, კავკასიურ ენათა ბუნების გარკვევას და ამასთან ერთად წინა-აზიის ძველ ცივილიზაციათა პრობლემების ჯეროვნად დასმასა და გადაჭრას.

დასკვნითი დებულებები

1. ქართველური ენები შეადგენენ კავკასიურ ენათა სამხრეთის ჯგუფს. ამ ჯგუფში შედის: **ქართული** (თავისი კილოებით, როგორცაა: ქართლური, კახური, ხევსურული, იმერული, გურული...), **სვანური** თავისი კილოებით და **ზანური**, რომლის ორ კილოს წარმოადგენს ჭანური (ლაზური) და მეგრული. ტერმინი „ზანური“ პირობითია და აღნიშნავს იმ ენას, რომელიც წარმოდგენილია ამჟამად ჭანური (ლაზური) და მეგრული კილოებით.

სვანები ახლაც „ზან“-ებს უწოდებენ მეგრელებს; „ზანე“ ეწოდება სამეგრელოს ყაბარდოულად; „ზანა“ სოფელი და მდინარე სამეგრელოში, „საზანო“ იმერეთში ცხადყოფენ, რომ ეს ტერმინი შემთხვევითი არ არის ჩვენთვის საინტერესო სინამდვილისათვის; ბიზანტიურ წყაროთა „სან“-ები (Σάνοι) ამავე „ზან“-ტერმინს გადმოგვცემს; პროკოფი კესარიელის ცნობით ზანებად იწოდებოდნენ წინათ ჭანები. ამგვარად, როგორც თანამედროვე ეთნიკური და ტოპონიმიკური მონაცემები, ისე ისტორიული ფაქტები გვარწმუნებენ, რომ ჩვენს შემთხვევაში ამ ტერმინის გამოყენება პირობითია, მაგრამ არა ნებისმიერი.

2. ჭანური მეტყველება გავრცელებულია შავი ზღვის ვიწრო სანაპირო ზოლზე სარფიდან ქემერამდის; აღმოსავლეთით შავი ზღვის სანაპიროს დაშორებით ჭანური გვხვდება ჩხალაში (მდ. ჩხალის ხეობაში). აქედან მხოლოდ სოფ. სარფის ნაწილია საქართველოს ს. ს. რესპუბლიკის ფარგლებში, სხვა — თურქეთის რესპუბლიკის ფარგლებში შედის. ლაზური მეტყველება კუნძულების სახით წარმოდგენილია აფხაზეთის ა. ს. ს. რ-ის ფარგლებში ქ. ოჩამჩირისა და ქ. გუდაუთის გარდა ემერის თემში (ლაზური სოფლებია: წარა-შუბარა, ფშალთილუდი, ფაჩანთა, ხარუტა); აჭარის ასსრ-ში ბათომის გარდა გონიოს თემის სოფლებში: მახოში, სიმონეთში, თხირნალში.

მეგრულის საზღვრებია: აღმოსავლეთითა და სამხრეთით ცხენისწყალი, შემდეგ — რიონი; დასავლეთით — შავი ზღვა და მდ. ლალიძგა (აფხაზეთისაკენ), ჩრდილოეთით — სვანეთის მთები.

წარსულში ჭანური მეტყველება ტრაპიზონის მიმართულებით გაცილებით უფრო შორს მიდიოდა, ვინემ ეს ახლავს; ჭანურზე განსაკუთრებით ძლიერ გავლენას ახდენდა ძველად ბერძნული, შემდეგ — თურქული. ჭანუ-

რი მოსახლეობის უმეტესობისათვის თურქული მეორე ენას წარმოადგენს. ბერძნულის გავლენა ყველაზე მეტად სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილს დაეტყო.

მეგრული მეტყველების ძველი საზღვრებიც სცილდებოდა ცხენის-წყალსაც და რიონსაც: ქვემო-იმერულიცა და გურულიც ქართულისა და მეგრულის ნარევს წარმოადგენს.

მეგრული უპირატესად ქართულის გავლენას განიცდიდა; ეს გავლენა თანდათან უფრო ძლიერდება.

როგორც მეგრულს, ისე ჭანურს ატყვია აფხაზურის (თუ: აფხაზურ-ადიღეურის ჯგუფის რომელიღაც ენის) თვალსაჩინო გავლენა. ეს გავლენა შორეულ წარსულს განეკუთვნება.

ჭანეთის დაბა-ქალაქებია: ხოფა, არქაბი, ვიწე და ათინა; ოთხივე შავი ზღვის ნაპირას; სამეგრელოს დაბა-ქალაქებია: ზუგდიდი, ახალ-სენაკი და გალი.

3. ჭანურის ორივე კილო — ჭანურიცა და მეგრულიც — იყოფა კილოკავებად.

მეგრულის კილოკავებია: ზუგდიდურ-სამურზაყანული და სენაკური; ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოკავში გამოიყოფა ჯვარული თქმა, სენაკურში — ბანძურ-მარტვილური (ამათ შესახ. იხ. პროფ. ი. ყიფშიძის: *Граммат. мингрельского яз. СПб 1914*).

ჭანურის კილოკავებია: **ხოფური, ვიწურ-არქაბული და ათინური**. მათთვის ნიშანდობლივია **ყ**-ს რეფლექსები:

ხოფურს შენარჩუნებული აქვს **ყ** ხმოვნების წინ უცვლელად (ყინი ცივი...), **ტ, წ, ჭ** თანხმოვნების შემდეგ **ყ**-ს ადგილს იჭერს **კ**: **ტყ** → **ტკ**, **წყ** → **წკ**, **ჭყ** → **ჭკ**: ტკები ტყავი (შდრ. მეგრ. ტყები); წკარი წყალი (შდრ. მეგრ. წყარი); გომოჭკონდუ დამავიწყდა (შდრ. მეგრ. გომოჭყორდუ).

ვიწურ-არქაბულში ყ ვერ ძლებს ხმოვნების წინ (იქცევა **ც**-დ, ზოგჯერ **ძ**-დ), **ტ, წ, ჭ** თანხმოვნების შემდეგ კი შეიცვლება **კ**-თი, როგორც ეს ხოფურშია: ყინი ცივი, მაგრამ: ტკები, წკარი, გომოჭკონდუ...

ათინურში ყ ბგერამ ხმოვნების წინ შეიძლება მოგვცეს **ც, ძ** და **ო** (ნოლიც); **ტ, წ, ჭ** თანხმოვანთა შემდეგ კი **კ**-საც არ იძლევა, ურეფლექსოდ იკარგება: ყინი || ინი ცივი, მაგრამ: ტები ტყავი, წარი წყალი, გომოჭკონდუ დამავიწყდა...

ასე, რომ: ხმოვნებთან **ყ**-ს რეფლექსების მიხედვით ვიწურ-არქაბული ათინურს უახლოვდება, მაგრამ ხოფურისაგან მკვეთრად განსხვავდება, თანხმოვნებთან (მკვეთრთა შემდეგ) რეფლექსების მიხედვით ვიწურ-არქაბული ხოფურს იმეორებს, მაგრამ სრულიად შორდება ათინურს; ამიტომ არ შეიძლება ვიწურ-არქაბულის გაერთიანება არც ათინურთან და არც

ხოფურთან. მთელი რიგი სხვა მოვლენებიც უზრუნველყოფენ მისთვის დამოუკიდებელ ადგილს სხვა კილოკავთა შორის.

ამრიგად: არც ერთმა ჭანურმა კილოკავმა არ იცის **ტყ, წყ, ჰყ** კომპლექსები, **ყ**-ბგერა მხოლოდ ხმოვნების წინ არის შენახული, ისიც მარტო-ოდენ ხოფურში. მეგრულში **ყ**- დაცულია **ტ, წ, ჰ**-ს შემდეგ (ტყები, წყარი, გომოჰყორდუ), ხმოვნების წინ კი, როგორც წესი, **ყ**-ბგერა **ც**-დაა ქცეული (ვიწურ-არქაბულის მსგავსად).

ყ-ს რეფლექსების გარდა სხვა — ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური და ლექსიკური ხასიათის — სხვაობაც ახასიათებს ხოფურს, ვიწურ-არქაბულსა და ათინურს.

4. ჭანურს გააჩნია ყველა ის ბგერა, რაც ქართულში მოიპოვება; ჭანურს ისევე, როგორც ქართულს, ახასიათებს **ხმოვანთა სიღარიბე** და **თანხმოვანთა სიმდიდრე**¹.

თანხმოვანთა შორის მოიპოვება ქართველური (აგრეთვე სხვა კავკასიური) ენებისათვის ნიშანდობლივი მკვეთრი ხშულები: **პ ტ კ წ ჰ ყ**...

ქართულთან შედარებით თანხმოვნებში მეტია: ც^2 (ყ-ს რეფლექსი ხმოვნების წინ ვიწურ-არქ., ათინ.) და **ჭ**; ეს უკანასკნელი მხოლოდ ნასესხებ სიტყვებში გვაქვს (გარდა ათინურისა, რომელიც მას ხმარობს ჭანურ ზმნაშიც მოჭთი მოვედი).

ფონეტიკური პროცესებიდან აღსანიშნავია შემდეგი:

ა) **ყ**-ს განსხვავებული რეფლექსები ხმოვნების წინ და მკვეთრთა შემდეგ (იხ. 3).

ბ) **რ**-ს დასუსტება-დაკარგვა ხმოვნებს შორის და **ს**-ს წინ; **რ**-ს დასუსტებისას **ღ**-ს ვიღებთ: ჩქიმი რენ → ჩქიმი ძენ ჩემი არის... **რ**-ს დაკარგვის ნიმუშია: ოხორი → ოხოი სახლი; გური → გუი გული... იმხორს → იმხოსს → იმხოს ჭამს...

რ-ს დასუსტება-დაკარგვის პროცესის კერას ხოფური უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა იგი ვიწურ-არქაბულსაც არ ეუცხოება.

გ) **უ** ბგერის **ი**-თ შეცვლა ხოფურში: ჩქუნ → ჩქინ ჩვენ, გურუნი → გირინი ვირი...

დ) **ვ**-ს დასუსტება-დაკარგვა ხოფურში ხმოვანთა შორის: **ოვუ** → **ოუ**: მოვულურ → მოულურ მოვდივარ; **ოვი** → **ოი**: მოვიმერ → მოიმერ მომაქვს; **ევუ** → **ეუ**: მევულურ → მეულურ მივდივარ; **ევი** → **ეი**: მევიმერ → მეიმერ მიმაქვს; **ოვო** → **ოო**: ქომოვოკი-

¹ ეგვევ ითქმის მეგრულის შესახებაც (მაგრამ სვანურის შესახებ კი არა!).

² ეს ფონემა იცის ქართულმაც, მაგრამ მხოლოდ კილოში, — თუშურში.

დი → ქომოკიდი ავკიდე...

პროცესი მოგვაგონებს კახურისა და ქიზიყურის ანალოგიურ პროცესებს (მდრ. მოიდა, მე მოიტანე...).

ე) უკანაენისმიერთა პალატალიზაცია-აფრიკატიზაცია **ი**-სა და **ე**-ს წინ ათინური კილოკავის ზოგ თქმაში (ბულეფურში, ტალვათურში, ართაშენულში):

გ → **ჯ**: გდარი → ჯარი საჭმელი... გენი → (ნ)ჯენი ხბო...

კ → **ჭ**: თოკი → თოჭი თოკი; კიბირი → ჭიბრი კბილი...

ქ → **ჩ**: ქენარი || ქინარი → ჩინარი ნაპირი... ქითაბი
→ ჩითაბი წიგნი...

ვ) **ჟ**-ს **ჯ**-დ შეცვლა ათინურის ართაშენულს თქმაში: ჟურ → ჯურ
ორი...

ზ) **ს**- დასუსტება-დაკარგვა ათინურის ართაშენულს თქმაში (დასუსტებისას **ე**-ს ვიღებთ):

შუმტეს → შუმტეჲ სვამდენ; ჰუს → ჰუჲ ახლა; ჰიმუს ჰიმუ მას... **ს**-ბგერის დასუსტება-დაკარგვის პროცესი სრული ანალოგონია გარე-კახურსა და ქიზიყურში შენიშნული პროცესისა: გააკეთეჲ ← გააკეთეს, მოვიდეჲ ← მოვიდეს...

თ) ელიზიის მაგალითებს იძლევა ათინური: კოჩი'ნ ← კოჩი ონ
კაცია...

ი) ხმოვანთა ცვლაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს რეგრესიულ ასიმილაციას, სრულს ან ნაწილობრივს; მდიდარ მასალას იძლევა პრევერბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია; სრული ასიმილაციის შემთხვევაში პირველი ხმოვანი იკარგება: **აუ** → **უ**; **აო** → **ო**; **აუ** → **უ**; **აი** → **ი**; **ეი** → **ი**; **აო** → **ო**; **აე** → **ე**; **აი** → **უი** || **ი**; **აა** → **გა** || **ა**; **ეო** → **მო**; **ეუ** → **მუ**; **ეა** → **მა**... თანხმოვნებით დაშორებული ხმოვანიც შეიძლება დაემსგავსოს მომდევნო ხმოვანს ნაწილობრივ ან სრულიად.

ასიმილაციის პროცესები ყველაზე ინტენსიურია ხოფურში, შედარებით სუსტია ვიწურ-არქაბულში და კიდევ უფრო სუსტი ათინურში.

ასიმილაციის შემოხსენებული პროცესები განსაკუთრებით მკვეთრად მჟღავნდება მეგრულში.

მახვილი ჭანურში ისეთივეა, როგორც ქართულში: სუსტი ექსპირატორული, ბოლოდან მესამე მარცვალზე სამ და მეტმარცვლიან სიტყვებში, მეორე მარცვალზე — ორმარცვლიანებში.

ჭანურში შენახულა ტონური ხმის ამაღლების ნაშთები — ბოლოდან მეორე მარცვალზე (იშვიათად — უკანასკნელზე); სათანადო ხმოვანი

გრძლად გამოითქმის; ეს იგივე მოვლენაა, რაც ქართულ კილოებშია გარჩენილი (გვულისხმობთ მთიულურის, აგრეთვე გლოლა-ჭიორელების „გრძელ ხმოვნებს“)...

მეგრულს გააჩნია ყველა ის ბგერა, რაც ჭანურში გვაქვს, გარდა ფ-სი; მეტია მეგრულში **გ**, მაგრამ ეს ბგერა ყველა მეგრული კილოკავის კუთვნილებას არ წარმოადგენს.

ფონეტიკის ხაზით ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავება მეგრულსა და ჭანურს შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ჭანურის არც ერთ კილოკავში არა ძლებს **ტყ, წყ, ჰყ** კომპლექსები მაშინ, როდესაც მეგრულში ეს კომპლექსები უცვლელადაა შემონახული.

უ-ს შეცვლა **ი**-თ, ხმოვანთა რეგრესიული ასიმილაცია მეგრულისთვისაც ბუნებრივია, თვით **რ**-ს დასუსტებაც არ არის მისთვის უცხო.

5. ბრუნების სიმარტივე და უღვლილების სირთულე ჭანურის მორფოლოგიის ძირითადი დამახასიათებელი თვისებაა (ეგევე ითქმის მეგრულისა და ქართულის შესახებ).

ბრუნება ჭანურში (ისევე, როგორც მეგრულში, ქართულში) **ერთია**. ბრუნვა შეიძლება: ხუთი ძირითადი და ორი ნაწარმოები; ესენია: სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი, მიმართულებითი, დაშორებითი და მოქმედებითი; მიმართულებითი და დაშორებითი ნათესაობითის დიფერენციაციითაა მიღებული. გვაკლია ქართულის ვნებითი ანუ გარდაქცევითი ბრუნვა (კაც-ად), მეგრულთან შედარებით კი გარდა ამისა დანიშნულებითიც (კოჩიშ-ოთ — კაცისთვის).

ბრალდებითის (აკუზაცივის) უქონლობა და **მოთხრობითის ქონა** ბრუნვათა შემადგენლობისათვის ჭანურში ისევე სპეციფიკურია, როგორც ქართულში, მეგრულში (სვანურში თუ სხვა კავკასიურ ენებში).

სახელები ბოლოვდება ერთ-ერთ ხმოვანზე (**ა, ე, ი, ო, უ**); ამათგან **ა, ო, უ** ყოველთვის ფუძისეულია; **ი** — სახელობითის ნიშანია (თუ სიტყვა ნასესხები არაა), **ე** — სახელობითის ნიშანია, თუ ფუძე მარტივია (კუჩხე — ფეხი) და ფუძისეულია, თუ ფუძე ნაწარმოებია (მამცუდალე მატყუარა).

მრავლობითი განსხვავდება მხოლოობითისაგან ფუძით და არა ფლექსიით (ფლექსიები იგივეა, რაც მხოლოობითში); მრავლობითის ფუძეს აწარმოებს **-ეფ** სუფიქსი; ეს სუფიქსი უცვლელად გვრჩება თანხმოვანზე დაბოლოებულ სახელებთან (კოჩ-ეფ-ე კაცები, კუჩხ-ეფ-ე ფეხები), მაგრამ კარგავს **ე**-ს და **ფ**-ს სახეს იღებს ხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებთან: ბუცხა-ფ-ე ფრჩხილები, ორძო-ფ-ე სკამები, კატუ-ფ-ე კატები).

ამგვარად, მრავლობითის წარმოება ფუძის გამოყოფის კრიტერიუმს გვაწვდის: **-ეფ**-ით ნაწარმოები ფუძეები თანხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეებია, **-ფ**-ით ნაწარმოები კი — ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეებია.

არ მართლდება, ამგვარად, ის გაგება, რომლის თანახმადაც მრავლო-

ბითის მაწარმოებლად ჭანურში **-ფე** მიიჩნევა.

ბრუნვის ნიშნებია: სახელობითში — **-ი** და **-ე**; პირველი ქართულიდან არის შეთვისებული, მეორე — ქართ. **-ის** კანონზომიერი ზანური ეკვივალენცია; მხოლოობითში ორივე შეიძლება გვექონდეს (ჩვეულებრივია **-ი**), მრავლობითში მხოლოდ **-ე** გვაქვს: კოჩ-**ი** კაცი, კუჩხ-**ე** ფეხი — კოჩ-**ე** ფ-**ე** კაცები, კუჩხ-**ე** ფ-**ე** ფეხები; მოთხრობითის ნიშანია **-ქ**: კოჩი-**ქ** კაცმა, კოჩ-**ე** ფ-**ე** **ქ** კაცებმა; მიცემითისა — **-ს**: კოჩი-**ი-ს** კაც-ს, კოჩ-**ე** ფ-**ე-ს** კაცებს; ნათესაობითისა — **(ი)შ(ი)**: კოჩი-**შ(ი)** კაცისა, კოჩი-**ე** ფ-**შ(ი)** კაცებისა; მიმართულებითისა — **(ი)შა**: კოჩი-**შა** კაცისაკენ, კოჩი-**ე** ფ-**შა** კაცებისაკენ; დაშორებითისა — **(ი)შ-ე(ნ)**: კოჩი **შ-ე(ნ)** კაცისაგან, კოჩ-**ე** ფ-**შ-ე(ნ)** კაცებისაგან; მოქმედებითისა — **(ი)თ-ე(ნ)**: კოჩი-**თ-ე(ნ)** კაცით, კოჩ-**ე** ფ-**ე-თ-ე(ნ)** კაცებით.

ვიწურ-არქაბულში (და ათინურშიც) არა გვაქვს მიმართულებითი; მის მაგივრობას ეწევა დაშორებითი, რომელსაც ორი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო მნიშვნელობა აქვს; ჯუმაშე — ძმისაგან; ძმისაკენ.

ათინურის ზოგ თქმას (მაგ. ართაშენულს) დაკარგული აქვს მოთხრობითი; ფონეტიკური მიზეზების გამო აქ მოშლილია მიცემითიც.

6. ბრუნების პროცესისათვის გადაწყვეტი მნიშვნელობისაა შემდეგი ფაქტი: **სახელის ფუძე ჭანურში არც იკუმშება, არც იკვეცება**; პირიქით, ფუძისეული ხმოვნის ზეგავლენით ბრუნვის ნიშანი ყოველთვის კარგავს დასაწყის ხმოვანს; ამ ხმოვნის დაკარგვა შეუძლია მრავლობითში სახელობითი ბრუნვის **-ე**-ს, მხოლოობითში **-ე**-საც და **-ი**-საც; ამიტომაც, რომ მხოლოობითის მიხედვით ფუძის გამოყოფა არ ხერხდება (სახელობითის **-ი** და **-ე** მრავლობითში იკვეცება მრავლობითობის მაწარმოებელი **-ეფ**-სუფიქსის დართვისას).

ქართველურ ენებში ბრუნების პროცესი ერთია (ერთი ბრუნებაა); ეს ერთი მორფოლოგიური პროცესი იძლევა ვარიაციებს იმისდა მიხედვით, ბრუნვის ნიშანი იწვევს ფუძისეული ხმოვნის დაკარგვას (ძმა — ძმის, ძმით... ირემ-ი — ირმ-ის, ირმ-ით...) თუ, პირუკუ, ფუძე იწვევს ბრუნვის ნიშანში ხმოვნის დაკარგვას: ოქრო — ოქრო-ს(ი), ოქრო-თ(ი); ბუ — ბუ-ს(ი), ბუ-თ(ი)... ქართული სამწერლო ენის ისტორია მოწმობს, რომ **ბრუნების პროცესის ევოლუცია** ამ მხრივ, თუ შეიძლება ითქვას, **ფუძის აქტიურობის ზრდაში გამოიხატება**.

ქართულთან შედარებით მეგრული უფრო შორს არის წასული: **-ა** და **-ე**-ზე დაბოლოებული ფუძე აქ იმავე უფლებით სარგებლობს, რაც ქართულში **-ო**-სა და **-უ**-ზე დაბოლოებულ ფუძეებს აქვთ.

ფუძის აქტიურობა მაქსიმალურია ჭანურში; ქართულში დაწყებული პროცესი აქ ბოლომდის არის მისული; არა თუ ფუძისეული ხმოვანი არ

იკვეცება, არამედ სახელობითის ნიშანიც კი ფუძესთანაა შემტკიცებული და ბრუნვის ნიშნებს დასაწყის ხმოვანს უკარგავს.

7. თანდებულიანი ბრუნებით ქართულთან შედარებით ჭანური ღარიბია (ეგვევ ითქმის მეგრულის შესახებ); თანდებულებია: **-კალა** -თან, **-ნი** -თვის, **ქის** -მდის, **-კელე** -კენ. თანდებულთა სიმცირე მჭიდრო კავშირშია პრევერბთა სიმრავლესთან.

თანდებულიან ბრუნვათა მაგივრობას ეწევა ნაწილობრივ ნათესაობითისაგან ნაწარმოები ბრუნვები: ჯ უ მ ა შ ა ძმისაკენ, ჯ უ მ ა შ ე ძმისაგან...

ნაწილაკებიან სახელის ბრუნებისას გამოყენებულია **-თი** -ცა: კოჩი -თი კაციც; ეს ნაწილაკი ბრუნვის ფორმას დაერთვის: კოჩი-ქ-თი, კოჩი-ს-თი კაცმაც, კაცსაც... ათინურში მოთხრობითს ბრუნვაში იგი შეიძლება წინ უძღოდეს ბრუნვის ნიშანს, ე. ი. ნაწილაკი ფუძეს შეხორცებული მოგვევლინოს: კოჩი-თი-ქ...

მსაზღვრელისა და საზღვრულის ერთად ბრუნებისას მსაზღვრელი არც ბრუნვას იცვლის, არც რიცხვს, თუ უშუალოდ წინ უძღვის საზღვრულს: არა აქვს მნიშვნელობა, რაზე ბოლოვდება მსაზღვრელის ფუძე — ხმოვანზე თუ თანხმოვანზე: დიდი ოხორი დიდი სახლი, დიდი ოხორიქ, დიდი ოხორის... დიდი ოხორეფე, დიდი სახლები, დიდი ოხორეფექ, დიდი ოხორეფეს... ქართულში ხმოვანზე დაბოლოებული წინამავალი მსაზღვრელი რჩება უცვლელად, თანხმოვანზე დაბოლოებული — იცვლის ბრუნვას (შდრ. პატარა სახლი, პატარა სახლმა, პატარა სახლს..., მაგრამ: დიდი სახლი, დიდმა სახლმა, დიდ სახლს...); ჭანურმა მოშალა განსხვავება ხმოვანზე დაბოლოებულსა და თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებს შორის და ერთფეროვნება დაამყარა. მეგრულშიც იგივე სურათია.

ჩვენებითი ნაცვალსახელები განსხვავებულად არის აგებული სხვადასხვა ჭანურ კილოკავში: ათინურში გვაქვს **ჰამ, ჰიმ || ჰემ** ეს, ის, ვიწ.-არქ. — **ჰამა, ჰეა**, ხოფურში — **ამა, ია**. ხოფური ფონეტიკური ვარიანტია ვიწურ-არქაბულისა; ვიწურ-არქაბულს საერთო აქვს ათინურთან პირველი, ჩვენებითი ნაწილი: **ჰა-, ჰი- || ჰე-**; განსხვავებას ქმნის მეორე ნაწილი: **-მ** (← მა) და **-მა**. განსხვავება რჩება მრავლობითშიაც: ათინ. **ჰა-ნი, ჰი-ნი** უპირისპირდება ვიწ.-არქ. **ჰა-თ-ეფ-ე, ჰე-თ-ეფ-ე, (ჰა-თ-ე-ე-ც — ვიწ.)**. მეგრულ ჩვენებითს სახელებში ჩვენებითი ნაწილაკი იგივე გვაქვს: **ე-ნა || ა-თ-ე-ნ-ა** (ეს), **ო-ნა, ე-თ-ი-ნა** (ის); უცხოა **-ნა** ნაწილაკი; ახალია **თ-** ელემენტი მხოლოობითისათვის, მრავლობითში კი ჭანურსაც აღმოაჩნდება, საფიქრებელია, ეგვევ **-თ-** ელემენტი: შდრ. ჭან. **ჰა-თ-ეფ-ე** და მეგრ. **ა-თ-ე-ნ-ეფ-ი (-ნ-** აქ მხოლოობითიდანაა გადმოყოლილი). ამგვარად ჭანური და მეგრული განსხვავდება ჩვენებითი სახელების აგებულების მხრივ, მაგრამ

ეს განსხვავება არ არის იმაზე მეტი, რასაც თვით ჭანურ კილოკავებს შორის აქვს ადგილი.

8. ბრუნვათა შორის მეგრულს მეტი აქვს დანიშნულებითი და ვნებითი (გარდაქცევითი); უკანასკნელის თითო-ოროლა შემთხვევა ჭანურშიც გვაქვს; რაც შეეხება დანიშნულებითი ბრუნვის უქონლობას ჭანურში, მსგავსი სხვაობა თვით ჭანურ კილოკავებშიც დასტურდება: მიმართულებითი ბრუნვა ვიწ.-არქაბულს (ათინურსაც) არა აქვს. ბრუნვის ნიშანთა შორის მეგრულს დაკარგული აქვს სახელობითის ჭანური დაბოლოება **-ი**; სხვა მხრივ იგივე ფლექსიები გვაქვს. ბრუნვის პროცესი მეგრულში იმავე პრინციპებზეა აგებული, როგორც ქართულში და ჭანურში: ბრუნება ერთია ფონეტიკური ვარიაციებით. ამ მხრივ მეგრულს გარდამავალი ადგილი უჭირავს ქართულსა და ჭანურს შორის: უფრო მარტივია ქართულთან შედარებით და უფრო რთული ჭანურთან შედარებით.

ამგვარად, სახელთა ბრუნება ჭანურში (ბრუნვათა შედგენილობა, ბრუნვათა ნიშნები და ბრუნვის პროცესი) ყველა მნიშვნელოვან მომენტში თანემთხვევა ბრუნებას მეგრულში და დაფუძნებულია იმავე პრინციპებზე, რაც ახასიათებს ქართულს, ოღონდ უფრო გაერთფეროვებულია და ამდენადვე უფრო გამარტივებული, ვინემ ქართულში; ცხადია, რატომ: სალიტერატურო ენა მას არ ზღუდავდა.

ქართული ბრუნვის ისტორიული ანალიზის გარეშე არც ჭანური იქნება სათანადოდ ნათელი და არც მეგრული.

9. ზმნა ჭანურში განსაზღვრავს, ერთის მხრით, სახელთა ბრუნვის ძირითად თავისებურებებს (ბრალდებითის უქონლობა, მოთხრობითის ქონა, თანდებულებიან ბრუნვათა სიმცირე, მიმართულებითისა და დაშორებითის წარმოქმნა), მეორე მხრით, წინადადებაში სიტყვათა თავისებურ სინტაქსურ დამოკიდებულებას.

ზმნის თავისებურებათა წყაროა ორპირიანობა, ზმნაში სუბიექტის პირის გარდა ობიექტის პირის აღნიშვნა; ორპირიანობასთან დაკავშირებულია გარდამავლობის საკითხის თავისებური გადაწყვეტა; ორპირიანობაა წინაპირობა ქცევათა კატეგორიის წარმოქმნისათვის; ორპირიანობის ნიადაგზე ჩნდება ინვერსიულობის საკითხი, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს აზროვნების ისტორიის თვალსაზრისით. ყველაფერი ეს ეხება მეგრულსაც, ქართულსაც და სვანურსაც.

10. ჭანური ზმნა შეიძლება იყოს ერთპირიანი, ორპირიანი და სამპირიანი; ერთპირიანი ზმნის უღვლილებისას მხოლოდ ერთი პირი აღინიშნება, პირი სუბიექტისა (ვ-ორე ვარ); ორპირიანი ზმნა უღვლილების პრო-

ცესში აღნიშნავს ორი სახელის პირს, პირს სუბიექტისას და პირს ობიექტისას (მ-ოშლეთინ-უ მიხსნა, გადამარჩინა); თუ ერთპირიანი ზმნის უღვლილება იძლევა, მაგალ., აწმყოს მხოლოობითში სამ ფორმას, ორპირიანი ზმნის უღვლილება იძლევა შვიდ ფორმას; სამპირიან ზმნასთან დაკავშირებულია სუბიექტის გარდა ორი ობიექტი (ჰემუქ ოჭარაფამს ჰემუს ჰეა აწერინებს ის მას იმას), მაგრამ ამათგან ზმნაში აღინიშნება სუბიექტისა და ერთი ობიექტის პირი, მეორე ობიექტზე ზმნის ფუძის აგებულება (ანდა ფუძის მნიშვნელობა) მიუთითებს და არა ფლექსია; ამგვარად, მორფოლოგიური სხვაობა ორპირიანსა და სამპირიან ზმნას შორის არ არსებობს, სამპირიანი ზმნა იმდენსავე ფორმას იძლევა, რამდენსაც ორპირიანი. ამიტომ სამპირიანობაზე მხოლოდ პირობით შეიძლება ვილაპარაკოთ.

პირთა რაოდენობის საკითხში ასეთივე მდგომარეობაა მეგრულშიაცა და სვანურშიც.

11. სუბიექტის პირთაგან ჭანურში პირველი — პრეფიქსით აღინიშნება, მესამე — სუფიქსით, მეორე — ნოლით; ობიექტის პირებს ყოველთვის პრეფიქსები აღნიშნავს; მრავლობითობა სუბიექტისაც და ობიექტისაც სუფიქსებით გამოიხატება. მრავლობითში პირის ნიშნები იგივეა, რაც მხოლოობითში გვქონდა, მრავლობითის მაჩვენებელი კი ცალკე სუფიქსია (შდრ. სახელთა მრავლობითს, სადაც მრავლობითის სუფიქსი ცალკეა, ბრუნვის ნიშანი — ცალკე) გარდა მესამე პირისა: მრავლობითში სუბიექტის მესამე პირიცა და რიცხვიც ერთი და იმავე სუფიქსით გადმოიცემა.

ამგვარად პირთა აღნიშვნის თვალსაზრისით ჭანურ ზმნას ახასიათებს პრეფიქსაცია (ისევე, როგორც მეგრულს, ქართულს, სვანურს).

სუბიექტის პირთა ნიშნებია:

	ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
S ₁	გ — —	გ (ბ ჰ ფ) —	გ — —
S ₂	ხ ჰ... ჰ ხ 0 (ნოლი) —	0 (ნოლი) —	0 (ნოლი) —
S ₃	— -ნ, -ხ, -ა(-ო)	— -ნ, -ხ, -უ	— -ნ, -ხ, -უ

სუბიექტის მრავლობითობის ნიშნებია:

	ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
S ₁	— -თ	— -თ	— -თ
S ₂	— -თ	— -თ	— -თ
S ₃	— -ენ, -ან, -ეს	— -ან, -ეს	— -ან, -ეს

ობიექტის პირთა ნიშნება:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
O ₁ მ-	მ- (ბ ჰ ფ) —	მ- (ბ- პ- ფ) —
O ₂ ზ-	ზ- — —	ზ- (რ-)
O ₃ ხ-, ჰ-... ჰ ხ 0 (ნოლი)	0 (ნოლი) — —	0 (ნოლი) —

ობიექტის მრავლობითობის ნიშნება:

ქართულში:	ჭანურში:	მეგრულში:
O ₁ გვ- —	— ან, -ეს, (-თ)	— ან, -ეს, (-თ)
O ₂ — -თ	— ან, -ეს (-თ)	— ან, -ეს (-თ)
O ₃ — -თ	— ან, -ეს	— ან, -ეს

როგორც ამ ცხრილებიდან ჩანს, ყველა არსებითს მომენტში ჭანური და მეგრული ერთმანეთს ემთხვევა, ხოლო ქართულისაგან S₂ და O₃-ის გარდა განსხვავდება უმთავრესად ობიექტის პირთა მრავლობითობის აღნიშვნაში; აქაც ჭანურ-მეგრულში ქართულთან შედარებით ახალი აფიქსები კი არა გვაქვს, არამედ ქართულშიაც არსებული აფიქსებია (**-ან, -ეს**) სხვაგვარად გამოყენებული.

12. ჭანურს ისევე, როგორც მეგრულს, ქართულს, სვანურს გააჩნია ინვერსიული ზმნები, — ისეთი ზმნები, რომლებშიაც რეალური სუბიექტი ობიექტის ნიშნით არის წარმოდგენილი, რეალური ობიექტი კიდეც, პირიქით, — სუბიექტის ნიშნით: მიღუნ მაქვს მე ის, მანჯირენ მეძინება.

ჭანურში ამგვარი ზმნები მხოლოდ აწმყოსა და მისი ჯგუფის დროებში შეგვრჩა, მეგრულში, ქართულში (სვანურშიც) დროთა მესამე ჯგუფიც იძლევა ამგვარ ფორმებს: გარდამავალი ზმნები აქ ყოველთვის ინვერსიულად იწარმოებიან. ჭანურში ამის ნაშთილა გვაქვს.

ინვერსიულობა მნიშვნელოვანი მოვლენაა აზროვნების ისტორიის თვალსაზრისით: თავის დროზე ზმნის სუბიექტი რეალურადაც სუბიექტი იყო, ზმნის ობიექტი რეალურადაც ობიექტად მიაჩნდათ; დროთა ვითარებაში ბუნების მოვლენათა გაგების პროგრესთან დაკავშირებით შეიცვალა წარმოდგენა რეალურ ვითარებაზე, რეალურ სუბიექტად მიჩნეული ობიექტად იქცა, რეალური ობიექტი სუბიექტის როლში მოგვევლინა, ზმნას კი შერჩა ძველებური კონსტრუქცია, პირვანდელი პირდაპირი წყობის ადგილი ინვერსიულმა წყობამ დაიჭირა.

13. ზმნები ჭანურში შეიძლება იყოს გარდაუვალი და გარდამავალი. ყველა ერთპირიანი ზმნა გარდაუვალია, ყველა სამპირიანი ზმნა — გარდამავალი, ორპირიანი ზმნებიდან ზოგი გარდამავალია და ზოგიც — გარდაუვალი.

გარდაუვალ ზმნას სუბიექტი ყოველთვის სახელობითში აქვს: კოჩი დურუნ კაცი კვდება; ობიექტი, როცა არის, მიცემითშია: ჰემუს ბაბა დურუნ მას მამა უკვდება, ჰემუს ბაბა დურუნ მას მამა მოუკვდა, ჰემუს ბაბა დურუნ დორენ მას მამა მოკვდომია. გარდამავალ ზმნას სუბიექტი ყოველთვის მოთხრობითში აქვს, ობიექტი კი — თუ ერთია — სახელობითში, თუ ორია — ერთი სახელობითში ექნება, მეორე — მიცემითში. უსთაქ ოხორი კოდუმს ხურო სახლს აგებს, უსთაქ ოხორი დოკოდუ ხურომ სახლი ააგო, უსთაქ ოხორი დოკოდუ დორენ ხუროს სახლი აუგია, „ხურომ სახლი ანაგება“... ჰემუს უწუ ჰემუს ჰეა მან უთხრა მას ის...

მეგრულში ყველა ზმნა, გარდაუვალიცა და გარდამავალიც, აორისტსა და მისი ჯგუფის დროებში სუბიექტს მოთხრობითში მოითხოვს, აწმყოში კი სუბიექტი სახელობითშია, ობიექტი — მიცემითში.

ქართულში გარდაუვალ ზმნებთან სუბიექტი სახელობითშია, ობიექტი, როცა არის, მიცემითშია; გარდამავალ ზმნებში კი აწმყოსა და მისგან ნაწარმოებ დროებში სუბიექტი სახელობითშია, ობიექტი — მიცემითში (ხურო სახლს აგებს), აორისტში სუბიექტი მოთხრობითშია, ობიექტი — სახელობითში (ხურომ სახლი ააგო); ასევეა ეს სვანურშიც.

რა კონსტრუქციასაც მოითხოვს ქართული გარდამავალი ზმნა აორისტში, ის კონსტრუქციაა ჭანურ გარდამავალ ზმნასთან ყველა დროში; მეგრული ყველა ზმნას, გარდაუვალსაც და გარდამავალსაც, სუბიექტს მოთხრობითში დაუსვამს აორისტსა და მისგან ნაწარმოებ დროებში. ამოსავალი კი ჭანურისთვისაც და მეგრულისთვისაც ის კონსტრუქციებია, რომელთაც ქართული ზმნა მოითხოვს. მისი გამარტივებაა მოცემული მეგრულშიაცა და ჭანურშიაც; ჭანურში გამარტივების ეს პროცესი უფრო შორსაა წასული მეგრულთან შედარებით.

14. ორპირიან ზმნაში სუბიექტისა და ობიექტის პირებს გარდა შეიძლება იყოს აღნიშნული კუთვნილებითი ურთიერთობაც ობიექტსა და სუბიექტს შორის, სამპირიან ზმნებში კი — ობიექტსა და ობიექტს შორის; სახელდობრ, ზმნაში გარკვეულმა ფორმანტმა შეიძლება აღნიშნოს, რომ ობიექტი სუბიექტის კუთვნილებას წარმოადგენს (ანდა სუბიექტისთვისაა განკუთვნილი); ესაა სასუბიექტო ანუ სათავისო ქცევა: ხე იბონუმს ხელს იბანს (= თავის ხელს ბანს); შეიძლება ზმნაში გარკვეულმა ფორმანტმა აღნიშნოს, რომ ობიექტი მეორე ობიექტის კუთვნილებას წარმოად-

გენს ანდა მისთვისაა განკუთვნილი; ესაა ქცევა საობიექტო ანუ სასხვისო: ხე უბონუმს ხელსა ჰბანს (= მის ხელს ბანს); სასუბიექტო და საობიექტო ქცევებს უპირისპირდება ქცევა საარვისო; აქ ობიექტი მოიპოვება, მაგრამ ზმნის მორფოლოგიური აღნაგობა არ მიგვითითებს, ვის კუთვნილებას წარმოადგენს იგი. საობიექტო ქცევის ნიშანია პრეფიქსი **უ-**, მესამე პირის ობიექტთან, და პრეფიქსი **ი-** მეორე და პირველი პირის ობიექტებთან. სასუბიექტო ქცევის ნიშანია **ი-** პრეფიქსი ყველა პირის ობიექტებთან. საარვისო ქცევას არავითარი საქცევო ნიშანი არა აქვს.

ჭანურის შესახებ თქმული სავსებით ვრცელდება მეგრულსა და ქართულზე.

15. გვარი ჭანურ ზმნას აქვს სამი: მოქმედებითი, საშუალო და ვნებითი. მოქმედებითი გვარისაა ყველა გარდამავალი ზმნა, გარდაუვალი ზმნები ან საშუალო და ან ვნებითი გვარისაა; ვნებით გვარს გარკვეული მაჩვენებლები აქვს: **ი — ე** (იჭარენ იწერება), **ა — ე** (აჭარენ — „ეწერება“, შეუძლია წეროს), — **უ** (ტუბუნ თბება)... **დ-**იანი ვნებითის შემთხვევები თითზე ჩამოითვლება. ვნებითის გამოკლებით ყველა ერთპირიანი ზმნა საშუალო გვარისაა.

პირველი ორი ტიპი ვნებითს ჭანურში პოტენციალისის მნიშვნელობაც აქვს: იჭარენ შეიძლება დაიწეროს, აჭარენ შეუძლია დაწეროს.

პოტენციალისის გაგება ქართული ზმნის ვნებითისთვისაც არ უნდა ყოფილიყო უცხო, როგორც ეს ჩანს „არ მიესვლება, არ ითქმის“, „ესმება, ეჭმება“ და მსგავსი მაგალითებიდან; მეგრულშიაც გვაქვს **-უ** სუფიქსით, **ი — ე**, **ა — ე** აფიქსებით ნაწარმოები ვნებითები, — ოღონდ ორ უკანასკნელს მხოლოდ პოტენციალისის მნიშვნელობა აქვს, ჩვეულებრივი ვნებითი კი იწარმოება **ი — უ**, **ო — უ** და **ა — უ** აფიქსებით.

16. ჭანურში გვაქვს: თხრობითი, კავშირებითი, პირობითი და ბრძანებითი კილოები. განსხვავებით ქართულისაგან მასში ისევე, როგორც მეგრულში, უფრო განვითარებულია პირობითი; რაც შეეხება ბრძანებითს, მას ჭანურიც და მეგრულიც (აგრეთვე ქართულიც), თხრობითი კილოს ფორმებიდან სესხულობს; არც დადებითს, არც უარყოფითს ბრძანებითს საკუთარი ფორმა არ გააჩნია. ყველაზე მდიდარია ღრობით თხრობითი კილო.

17. ჭანური მდიდარია მარტივი და, კიდევ უფრო, რთული პრევერბებით; ამ პრევერბთა უმეტესობა მეგრულშიაც გვაქვს; ქართულში პრევერბთა რიცხვი შედარებით მცირეა: ამის კომპენსაციას ქართულში თანდებულებიან ბრუნვათა სიჭარბე ეწევა. რთული პრევერბების მეორე შემადგენელ ნაწილად ჭანურსა და მეგრულში გვაქვს: **-კა**, **-წა**, **-ლა**, **(-ხო)**, **-თო**,

-ნო, -შა, -და... უკანასკნელი ორის გარდა ქართულისთვის უცხოა ყველა ეს პრევერბი; ეს პრევერბები ჭანურსა და მეგრულში შეთვისებული ჩანს აფხაზურ-ადიღურ ენების წრიდან.

18. დროებით ჭანური ზმნა უფრო მდიდარია, ვინემ მეგრული და კიდევ უფრო, ვინემ ქართული (ამ მხრივ მას სვანური თუ შეედრება).

ძირითადი დრო ორია: აწმყო და აორისტი. აწმყოსაგან უშუალოდ თუ შუალობით იწარმოება ხუთი დრო, აორისტისაგან — ცხრა დრო. ამათგან: კავშირებითია სამი, პირობითია — სამი, დანარჩენი რვა თხრობითს კილოს განეკუთვნება; ამ რვა დროში ოთხი თურმეობითია.

თურმეობითის წარმოების მიხედვით არსებითად განსხვავდება ხოფური ვიწურ-არქაბულისაგან, რომელსაც მიჰყვება ათინური. არსებითი განსხვავებაა აგრეთვე მყოფადის წარმოების მხრივაც; აქაც ერთ მხარეზე დგას ხოფური, მეორეზე — ვიწურ-არქაბული და ათინური.

მეგრულთან და ქართულთან ჭანურს ახლოებს ძირითად დროთა, აწმყოს და აორისტის, აგრეთვე — ნამყო უსრულის, კავშირებითი პირველისა და მეორის წარმოება.

გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი დროები ჭანურში პირდაპირი წყობისაა, მეგრულში — ძირითადი ტიპი ინვერსიული წყობისაა, ქართულში კი — მხოლოდ ინვერსიული წყობისა; ინვერსიული წყობის თურმეობითი ჭანურში მხოლოდ ნაშთის სახით მოიპოება.

არსებითი სხვაობაა ჭანურსა და მეგრულს შორის მყოფადის წარმოების მხრივ: ქართულის მსგავსად მეგრული მყოფადს აწმყოსაგან აწარმოებს პრევერბების საშუალებით, ჭანური — კავშირებითი მეორისაგან, ოღონდ ჭანურისთვის სრულებით არ არის უცხო პრევერბების საშუალებით აწმყოსაგან მყოფადის წარმოება: ეს ტიპი ჭანურში საკმაოდ ხშირია ახლაც; რაც შეეხება თავისებურად ნაწარმოებ მყოფადს, მის მიხედვით თვით ჭანური კილოკავებიც არსებითად შორდება ერთმანეთს. და მაინც: დროთა რაოდენობისა და წარმოების მხრივ ყველაზე მეტი განსხვავება დასტურდება ჭანურ კილოკავებსა და მეგრულს შორის.

19. ნაზმნარი სახელი, მასდარი, ჭანურში იწარმოება **ო — უ** აფიქსებით: **ო-**თას-**უ** თესვა, **ო-კვათ-უ** ჭრა, კვეთა... მეგრულში მასდარის ძირითადი მაწარმოებელია ქართულიდან შეთვისებული **-ა** სუფიქსი: თა-სუ-**ა** თესვა, კვათუ-**ა** კვეთა..., მაგრამ მეგრულს დაცული აქვს ჭანურის ტიპის მასდარიც; **ო-**თასუ, **ო-კვათ-უ** ახლაც იხმარება მეგრულში და მისთვის ამგვარი წარმოება სრულებით არ არის უცხო.

20. ორპირიანი ზმნის შემცველი წინადადება ჭანურში აგებულია სიტყვათა რთულსა და სპეციფიკურ სინტაქსურ ურთიერთობაზე: ესაა სიტყვათა კოორდინაცია (შეწყობა); კოორდინაციის პროცესისათვის დამახასიათებელია შემდეგი: ზმნა-შემასმენელი განსაზღვრავს სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვებს (იხ. აქვე ზემოთ 13), თავის მხრივ სუბიექტი და ობიექტი მართავენ ზმნის პირებს; მართული ერთი კატეგორიის მიხედვით მმართველია მეორე კატეგორიის მიხედვით იმავე სიტყვის მიმართ: სიტყვათა ამ საურთიერთო მართვას ვუწოდებთ კოორდინაციას; კოორდინაციის მონაწილე სიტყვები — კოორდინატებია; სინტაქსური უფლების მიხედვით კოორდინაციის წევრები პრინციპულად თანაბარი ღირებულებიანი არიან: მოშლილია სინტაქსური დაპირისპირება სუბიექტსა და ობიექტს შორის: სხვაობა მხოლოდ შეფარდებითია. კოორდინატთა შორის ძირითადია ზმნა; მასზეა დამოკიდებული წინადადების კონსტრუქცია; ზმნის სუბიექტი და ობიექტი შეიძლება იყოს დიდი ან მცირე კოორდინატი იმისა და მიხედვით, ითანხმებს თუ არა ის ზმნის რიცხვს.

კოორდინაცია სინტაქსური უკუფენაა იმ მორფოლოგიური ფაქტისა, რომელსაც ზმნის პოლიპერსონალიზმი წარმოადგენს. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ ორპირიანი ზმნის შემცველი მეგრული და ქართული წინადადება კოორდინაციის პრინციპზეა აგებული ისევე, როგორც სათანადო ჭანური წინადადება: ამ მხრივ ჭანურს, მეგრულსა და ქართულს (აგრეთვე სვანურს) შორის სრული ერთგვარობაა.

ჭანური სინტაქსის თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ რთულ წინადადებაში კავშირის ნაცვლად ისეთი ნაწილაკების დართვა ზმნისათვის, რომელთაც სახელი იყენებს ბრუნვის ნიშნად თუ თანდებულად: **-შა**, **-შაქის** (სანამ კავშირის მნიშვნელობით), **-შენი** (რადგანაც კავშირის მნიშვნელობით), **-ში** (რომ, როცა კავშირის მნიშვნელობით)... ამგვარი ნაწილაკებით კავშირების შეცვლა პრინციპში არ არის უცხო არც მეგრულისა და არც ქართულისათვის, როგორც ეს **-და** ნაწილაკის ხმარებიდან ჩანს (მეურს-**და**, იდას! მიდის-**და**, წავიდეს! ე. ი.: **თუ** მიდის, წავიდეს!)...

21. ჭანურის ფონეტიკური სისტემის მიმოხილვა, ბრუნებისა და უღვლილების ანალიზი, წინადადების სინტაქსური კონსტრუქციის გათვალისწინება — მეგრულთან შედარებით — ცხადყოფს, რომ არ არის არც ერთი ფონეტიკური დებულება, მორფოლოგიური თუ სინტაქსური კატეგორია, რომლის მიხედვითაც შეიძლებოდა ჭანური დავუპირისპიროთ მეგრულს, როგორც ორი თავისთავადი ენა. არა ერთს შემთხვევაში (წარმოება მყოფადისა, მასდარისა, აორისტისა), სადაც ჭანური თითქოს არსებითად შორდება მეგრულს, ახალ მასალათა გამოყენებამ და ძველის უფრო ღრმად შესწავლამ მსგავსება და თანამთხვევაც კი გამოამჟღავნა.

მსგავსებასა და თანამთხვევას განსაკუთრებით დემონსტრაციულს ხდის ქართულისა და ჭანურ-მეგრულის ძირთა შედარებითი ანალიზი: ჭანური იძლევა იმავე ფონეტიკურ შესატყვისობას, რაც მეგრულშია მოცემული: ქართულ ბგერებს: ე, ა, (ი), ც, ძ, წ — შეეფერება ჭანურშიაც და მეგრულშიაც: ა, ო, (ე), ჩ, ჯ, ჭ: კაცი — კოჩი (მეგრ., ჭან.; ამის შესახებ დაწვრილებით იხ. ლექსიკონში).

ყოველივე თქმულის მიხედვით უნდა დავასკვნათ: ჭანური და მეგრული ორი კილოა ერთი ენისა, ზანურისა; ეს ორი კილო ერთმანეთთან ისევე ახლოს დგას, როგორც გურული და ხევსურული კილო ქართულისა, და კიდევ უფრო ახლოს, ვინემ ლენტეხური და ბალს-ქვემოური კილოები სვანურისა. ჭანური და მეგრული ორ ენად ისევე ვერ მიიჩნევა, როგორც ხევსურული და გურული ქართული ენის მიმართ ანდა ლენტეხური და ბეჩოური სვანურის მიმართ.

ამასთან ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ჭანურისა და მეგრულის ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ-სინტაქსურ მოვლენათა ანალიზისას ცხადი და ხელშესახები ხდება ამ მოვლენათა ისტორიული წარსული და გენეტიური ურთიერთობა, როცა ამოსავლად გამოყენებულია ქართული ენა, მისი დიალექტები, მისი მდიდარი ისტორიული წარსული. სამაგიეროდ, ჭანურისა და მეგრულის ისტორიული სახის რკვევა შუქსა ფენს არა ერთს საკითხს ქართული ენის ისტორიიდან.

ქართული ენის უმდიდრესი ისტორიული წარსული მხოლოდ ქართველური ენების მონაცემებით ვერ აიხსნება: ამ ენათა წრიდან გასვლა აუცილებელია; ამ შემთხვევაში მკვლევარი, ერთის მხრით, ბუნებრივად მიმართავს სხვა კავკასიურ ენებს (აფხაზურ-ადიღურს თუ ჩაჩურ-დაღესტნური ჯგუფისას), მეორე მხრივ, ის გვერდს ვერ აუხვევს წინა აზიის ძველი კულტურული ენების (ქალღურის, ელამურის, ქეტურის...) სამყაროსთან ურთიერთობას. ქართველური და სხვა კავკასიური ენების წარსულის რკვევა საბოლოო ანგარიშში ამ ენათა პრობლემას უკავშირდება.

А Р Н. Ч И К О Б А В А

ГРАММАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЧАНСКОГО (лазского)
ДИАЛЕКТА

(Р е з ю м е)

1. Картвельские языки составляют южную группу кавказских языков. В эту группу входят: грузинский яз. (со своими диалектами, каковы: карталинский, кахетинский, хевсурский, имеретинский, гурийский...), сванский яз. со своими диалектами и занский яз., двумя наречиями которого являются чанский (или лазский) и мингрельский. Термин "занский" условен и им обозначается тот язык, который представлен сейчас чанским (или лазским) и мингрельским диалектами.

Сваны и поныне именуют мингрельцев "зан"-ами; Зана (селение и речка в Мингрелии), "Сазано" (в Имеретии) показывают, что этот термин не случаен для интересующей нас действительности; имя "Сан"-ы (Σάνοι) византийских историков обозначает "зан"-ов; по прямому указанию Прокопия Кесарийского "санами" прежде назывались "чаны". Таким образом, и современные этнические, и топонимические данные, равно как и исторические факты, убеждают нас в том, что для нашего случая употребление термина "занский" условно, но отнюдь не произвольно.

2. Чанская (лазская) речь распространена по узкой прибрежной полосе Черного моря от сел. Сарпи (в 18 километрах от Батуми) до с. Кемер (за Атиною); к востоку от этой полосы чанскую речь встречаем в Чхале (ущелье р. Чхалы).

За исключением половины сел. Сарпи, находящейся на территории Грузии, вся остальная территория распространения чанской речи входит в пределы Турецкой республики. В виде островков чанская речь попадает в Абхазской АССР, помимо гор. Гудаута и Очамчире, в Эшерском сельсовете (чанские села: Цара-Шубара, Пшалтилуг, Пачанта, Харута)¹; в Аджарской АССР кроме Батуми чанов можно встретить в Гонийском сельсовете, в селениях: Махо, Симонети, Тхирнали.

Границы распространения мингрельской речи: с востока и с юга р. Цхенис-Цкали и р. Риони; с запада – Черное море и р. Галидзга (в сторону Абхазии), с севера – сванские горы.

В прошлом чанская речь имела значительно большее распространение в направлении к Трапезунду; чанская речь испытала особенно сильное влияние сначала греческого, а затем – турецкого языков. Турецкий язык для большинства чанского населения является вторым языком. Влияние греческого языка

¹ По данным 1929 года.

больше всего сказалось на атинском говоре.

Много веков тому назад мингрельская речь была распространена далеко за современные пределы в направлении к востоку и к югу: и гурийское наречие, и ниже-имерский говор грузинского языка являются результатом смешения грузинской речи с мингрельской.

Мингрельская речь находилась под сильным влиянием грузинского яз.; это влияние проявляет сильную тенденцию роста.

Как на мингрельской, так и на чанской речи сказалось значительное влияние языка абхазского (или какого-то языка абхазско-адыгейской группы). Влияние это – дело далекого прошлого.

Чанские города и местечки: Хопа, Архав, Вицэ и Атина; в Мингрелии нужно отметить: города Зугдиди и Ахал-Сенаки, местечко Гали.

3. Оба занских наречия – и чанское, и мингрельское – делятся на говоры. Говорами мингрельского наречия являются: зугдидско-самурзаканский и сенакский; в зугдидско-самурзаканском говоре выделяется джварский подговор, в сенакском говоре – бандзийско-мартвильский подговор (см. И. Кипшидзе: Грамматика мингрельского яз. СПб. 1914).

Чанские говоры: хопский, вицско-архавский и атинский.

Специфичными для них являются рефлексы звука yq :

в хопском говоре звук yq сохранился перед гласными: $yoboni$ холодный; после согласных t ts tch звук yq замещается звуком k : $tq \rightarrow tk$, $tsq \rightarrow tsk$, $tchq \rightarrow tchk$: $tqeboni$ кожа, шкура (ср. мингр. $tqeboni$); $tskari$ вода (ср. мингр. $tsqari$); $gomotchkondu$ я забыл (ср. мингр. $gomotchkondu$);

в вицско-архавском говоре перед гласными звук yq не удерживается (заменяется звуком p' , иногда звуком o), после же согласных t ts tch замещается звуком k , как это имеет место в хопском говоре: $yoboni$ 'ини холодный, но: $tqeboni$, $tskari$, $gomotchkondu$ (см. выше);

в атинском говоре звук yq перед гласными может дать p' , o и 0 (нуль); после же согласных t ts tch исчезает без рефлекса, не удерживается и ожидаемый звук k (звук k , ни первичный, ни полученный от yq , после t ts tch в атинском говоре не удерживается)...

Таким образом, по рефлексу звука yq перед гласными вицско-архавский говор сближается с атинским говором, но резко расходится с хопским говором: по рефлексу же после определенных согласных (резк. взрыв.) вицско-архавский говор совпадает с хопским, но ничего общего не имеет с атинским говором; поэтому вицско-архавский говор не может быть воссоединен ни с хопским, ни с атинским говорами; ряд других явлений обеспечивают для вицско-архавского самостоятельное место

среди других чанских говоров.

Комплексы ტყ tq წყ tsq ჭყ tchq чужды всем чанским говорам, звук ყ q в чанской речи уцелел только перед гласными, и то лишь в хопском говоре. Что же касается мингрельского, в нем звук ყ q сохранился после ტ t წ ts ჭ tch (ტყებო tqebi , წყარი tsqari , $\text{გომოჭყორდუ gomotchqordu}$), но перед гласными звук ყ q , как правило, замещается звуком ' (как то имело место в вицско-архавском).

Чанские говоры (хопский, вицско-архавский и атинский) помимо рефлекса ყ q , отличаются друг от друга по ряду явлений фонетического, морфологического, синтаксического и лексического характера.

4. В чанской речи имеются все звуки грузинского языка; чанская речь, как и грузинская, характеризуется бедностью гласных¹ и богатством согласных.

Среди согласных имеются специфические для картвельских и других кавказских языков резкие взрывные согласные: პ p ტ t კ k წ ts ჭ tch ყ q . В сравнении с грузинским в звуковом составе чанской речи новы: звук ყ' ², являющийся рефлексом звука ყ q перед гласными в вицско-архавском и, отчасти в атинском, и звук ფ , – последний лишь в заимствованных словах (за исключением атинского говора, где этот звук появился в чанском глаголе მოფთი mof'ti вместо მორ'ti я пришел).

Из фонетических процессов обращают на себя внимание:

а) рефлексы звука ყ q перед гласными и после согласных (см. 3);

б) ослабление и исчезновение звука რ r между гласными и перед ს s ; в процессе ослабления რ r замещается звуком ჲ y : $\text{ჩქიმი რენ t'chk'imi ren} \rightarrow \text{ჩქიმი ენ t'schk'imi yen}$ "мой есть"...; примеры исчезновения რ r : $\text{ობორი oχori} \rightarrow \text{ობოი oχoi}$ дом; $\text{გური guri} \rightarrow \text{გუი gui}$ сердце; $\text{იმხორს imχors} \rightarrow \text{იმხოსს imχoss} \rightarrow \text{იმხოს imχos}$ ест, кушает...; очагом распространения данного процесса приходится признать хопский говор, хотя случаи ослабления и исчезновения звука რ r часты и в вицско-архавском говоре;

в) звук უ u замещается звуком ი i в хопском говоре: $\text{ჩქუნ t'chk'un} \rightarrow \text{ჩქინ t'chk'in}$ мы; $\text{გურუნი guruni} \rightarrow \text{გირინი girini}$ осел...

г) ослабление вплоть до исчезновения звука ვ v в хопском говоре: $\text{ოვუ ovu} \rightarrow \text{ოუ ou}$: $\text{მოვულურ movulur} \rightarrow \text{მოულურ moulur}$ прихожу; $\text{ოვი ovi} \rightarrow \text{ოი oi}$: $\text{მოვიმერ movimer} \rightarrow \text{მოიმერ moimer}$ приношу; $\text{ევუ evu} \rightarrow \text{ეუ eu}$: $\text{მევულურ mevulur} \rightarrow \text{მეულურ meulur}$ ухожу, иду туда; $\text{ევი evi} \rightarrow \text{ეი ei}$: $\text{მევიმერ mevimer} \rightarrow \text{მეიმერ meimer}$ уношу; $\text{ოვო ovo} \rightarrow \text{ოო oo}$: $\text{ქომოვოკიდი k'omovokidi} \rightarrow \text{ქომოოკიდი k'omookidi}$ взвалил к.-л. тяжесть на к.-л.

¹ То же самое можно сказать относительно мингрельской речи (но не сванского яз.!).

² Эта фонема не чужда и грузинскому языку, но встречается лишь диалектически – в тушинском говоре.

Этот процесс напоминает аналогичный процесс в гаре-кахетинском и кизикском говорах грузинского языка.

д) палатализация и аффрикатизация заднеязычных согласных перед *o* и *u* в некоторых подговорах атинского говора (в булепском, талватском, арташенском): *g* *g* → *ʒ* *dj*: *გდარი* *gyari* → *ჯარი* *djari* пища; *გენი* *geni* → *ჯენი* *djeni* теленок... *ʒ* *k* → *ʒ* *tch*: *თოკი* *t'oki* → *თოჭი* *t'otchi* веревка; *კიბირი* *kibiri* → *ჭიბირი* *tchibri* зуб... *ʒ* *k'* → *h* *t'ch*: *ქენარი||ქინარი* *k'enarillk'inari* → *ჩინარი* *t'chinari* берег; *ქითაბი* *k'it'abi* → *ჩითაბი* *t'chit'abi* книга...

е) переход звука *j* в *dj* в арташенском подговоре атинского говора: *ჯურ* *jur* → *ჯურ* *djur* два...

ж) ослабление до полного исчезновения звука *s* в арташ. подговоре атинского говора (в процессе ослабления получается *u*): *შუმტეს* *chumtes* → *შუმტეუ* *chumteu* пили они; *ჰუს* *hus* → *ჰუუ* *huu* теперь; *ჰიმუს* *himus* → *ჰიმუ* *himu* ему... Совершенно аналогичный процесс ослабления и исчезновения звука *s* наблюдается в гаре-кахетинском и кизикском говорах: *გაკეტეს* *gaaket'es* → *გაკეტეუ* *gaaket'eu* они сделали; *მოვიდეს* *movides* → *მოვიდეუ* *movideu* пусть придет...

з) случаи элизии встречаются в атинском говоре: *კოჩი-ნ* *kot'chi-n* ← *კოჩი* *ნ* *kot'chi* он человек есть...

с) в изменении гласных значительное место отводится регрессивной ассимиляции, полной или частичной; богатый материал такой ассимиляции дают превербы; в случае полной ассимиляции предшествующий гласный звук выпадает; в результате полной ассимиляции получаем: *აუ* *au* → *უ* *u*; *აო* *ao* → *ო* *o*; *აუ* *ou* → *უ* *u*; *აი* *ai* → *ი* *i*; *ეი* *ei* → *ი* *i*; *ოო* *oo* → *ო* *o*; *ოე* *oe* → *ე* *e*; *ოი* *oi* → *ი* *i*; *ოა* *oa* → *ა* *a*; последние два случая могут давать и частичную ассимиляцию: *ოი* *oi* → *უი* *ui*; *ოა* *oa* → *ვა* *va*; другие случаи частичной ассимиляции: *ეო* *eo* → *უო* *uo*; *ეუ* *eu* → *უუ* *uu*; *ეა* *ea* → *უა* *ua*. Полная или частичная ассимиляция гласных может наблюдаться и в тех случаях, когда гласные отделены друг от друга согласными.

Процессы ассимиляции гласных сильнее выражены в хопском, относительно слабы в вицско-архавском и еще слабее в атинском говоре.

Процессы ассимиляции гласных особенно резко выражены в мингрельском, даже резче, чем в хопском говоре.

Ударение в чанской речи по своему характеру такое же, как в грузинском яз.: слабое экспираторное; падает оно на втором от конца слоге – в двухсложных словах, и на третьем от конца слоге – в трехсложных и многосложных словах.

В чанских говорах (в вице-архавском, в атинском) имеются пережитки тонического "ударения" – на втором от конца слоге (редко, на последнем слоге); соответствующий гласный звук произносится удлинено; это явление идентично с тем, что наблюдается в виде пережитков в мтиульском говоре, а также в Верхней Раче, в сел. Глола, Чиора, Геби (имеются в виду т. н. "длигие

гласные" мтиульского, верхне-рачинского).

В мингрельской речи налицо все звуки чанского диалекта за исключением ф f; новым, с точки зрения звукового состава чанской речи, надо считать звук ჯ ə, но этот звук не является общим достоянием всех мингрельских говоров.

В разрезе фонетическом мингрельский диалект наиболее различается от чанского диалекта в вопросе комплексов согласных со вторым составным элементом ყ q: ни один из чанских говоров не терпит комплексов ჭყ tq Ⴟყ tsq ჳყ tchq в то время, как в мингрельском эти комплексы являются обычными.

Субституция უ u – ი i, регрессивная ассимиляция согласных вполне свойственны и мингрельскому; даже ослабление რ r не чуждо ему.

5. Родов в чанском, как и в других картвельских языках, нет.

Простота склонения и сложность спряжения основная характерная черта морфологии чанской речи (то же самое можно утверждать и относительно мингрельского, грузинского).

Склонение в чанском диалекте (так же, как и в мингрельском, грузинском) одно. Падежей семь: пять основных и два производных; а именно: именительный, повествовательный, дательный, родительный, направительный (аллатив), отложительный (элатив) и творительный; направительный и отложительный получены в результате дифференциации родительного падежа. Из грузинских падежей не достает страдательного или трансформативного падежа¹ (კაცად kat'sad), в сравнении с мингрельским не достает целевого пад. (კობიშოთ kot'chichot') для человека.

Отсутствие винительного падежа и наличие повествовательного падежа также специфично для чанского диалекта, как и для всех картвельских и других кавказских языков (разумеется, имеющих склонение).

Имена в чанском оканчиваются на один из гласных звуков: ა a ე e ი i ო o უ u; из них ა a ო o უ u всегда являются принадлежностью основы (в таких случаях основа совпадает с именительным падежом); ი i служит окончанием именительного падежа, флексией (если слово не заимствовано!), ე e – является окончанием именительного падежа при непроизводных основах (კუჩხე kut'chxe нога) и окончанием основы при производных основах (მამცუდალე mamt'sudale лгун).

Множественное число отличается от единственного основой, но не флексией (флексии те же самые, что и в единственном числе); основа множественного числа образуется при помощи суффикса ევ er'; этот суффикс представлен в полном виде при основах с исходом на согласный: კობ-ევ-ე kot'ch-er'-e люди, კუჩხ-ევ-ე kut'chx-er'-e ноги, но при основах с исходом на гласный этот суффикс теряет ე e и принимает вид რ': ბუცხა-ევ-ე but'sxa-p'-e ногти, ორძო-ევ-ე ordzo-p'-e скамейки, კატუ-ევ-ე katu-p'-e кошки.

¹ Сохранились лишь отдельные случаи употребления этого падежа.

Таким образом, образование множественного числа является критерием для выделения основы¹: если множественное число образовано при помощи суффикса -*ḡ*er', основа ед. числа оканчивается на согласный звук, если же образующим суффиксом является *ḡ*r', основа ед. числа оканчивается на гласный звук. Не оправдывается, таким образом, мнение, согласно которому суффиксом, образующим множ. число имен в чанском, является *ḡ*r'e: такого суффикса мн. числа в чанском не существует.

П а д е ж н ы е о к о н ч а н и я: в и м е н и т. – *o* *i* и *ḡ* *e*; первый усвоен из грузинского яз., второй же – закономерный занский эквивалент грузинского *o* *i*; в именит. пад. ед. числа употребительны оба (обычно встречается *o* *i*), во множ. числе сохранилось только *ḡ* *e*: ед. *ḡ*oḥ-*o* kot'ch-i человек, *ḡ*oḥb-*ḡ* kut'chḡ-e нога – мн. *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ* kot'ch-ep'-e люди, *ḡ*oḥb-*ḡ*ḡ-*ḡ* kut'chḡ-ep'-e ноги; флексия п о в е с т в о в . пад. *ḡ* *k*'; *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ* kot'ch-i-k' человек, *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*ḡ* kot'ch-ep'-e-k' люди; флексия д а т е л ь н . пад. – *ḡ* *s*: *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ* kot'ch-i-s человеку, *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*ḡ* kot'ch-ep'-e-s людям; р о д и т . падежа – **o-ḡ(o)** || → **ḡ(o)** ich(i) || → ch(i): *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ*(*o*) kot'ch-i-ch(i) человека; *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*ḡ*(*o*) kot'ch-ep'-e-ch(i) людей; н а п р а в и т е л ь н . падежа (аллатива) – **o-ḡa** || → **ḡ-a** i-ch-a || → ch-a: *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ*-*a* kot'ch-i-ch-a к человеку, *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*ḡ*-*a* kot'ch-ep'-e-ch-a к людям; о т л о ж и т е л ь н о г о пад. (элатива) – **o-ḡ-ḡ(b)** || → **ḡ-ḡ(b)** i-ch-e(n) || → ch-e(n): *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ*-*ḡ*(*b*) kot'ch-i-ch-e(n) от человека, из человека; *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*ḡ*-*ḡ*(*b*) kot'ch-ep'-e-ch-e(n) от людей, из людей; т в о р и т е л ь н . падежа – **oḡ-ḡ(b)** || → *o*-*ḡ*(*b*): it'-e(n) || → t'-e(n): *ḡ*oḥ-*o*-*o*-*ḡ*(*b*) kot'ch-i-t'-e(n) человеком, *ḡ*oḥ-*ḡ*ḡ-*ḡ*-*o*-*ḡ*(*b*) kot'ch-ep'-e-t'-e(n) людьми.

В вицско-архавском говоре (а также в атинском) нет направительного падежа; его замещает отложительный, который обладает двумя противоположными функциями: *ḡ*oḥ-*o*-*ḡ* kot'ch-i-ch-e от человека; к человеку.

Некоторые подговоры атинского говора (напр. арташенский) лишились повествовательного падежа (начало распада морфологической структуры в результате сильных иноязычных влияний); не видно и дательного падежа: фонетические процессы разрушили флексию дат. падежа *ḡ* *s*.

6. Решающее значение для процесса склонения в чанском имеет тот факт, что под влиянием флексии не происходит ни сж а т и я, ни у с е ч е н и я основы: последняя не претерпевает никаких изменений; напротив, под влиянием гласного исхода основы падежное окончание, начиная с родительного падежа, теряет начальный гласный звук; помимо этого, выпадение гласного звука имеет место под влиянием *ḡ* *e*, флексии именительного падежа во множественном числе, а также флексий именит.

¹ В единственном числе флексии именит. падежа, *o* *i* и *ḡ* *e* в чанском диалекте, сращаясь с основой, удерживаются во всех падежах.

пад. ед. числа ო ი, ე; эти последние отпадают лишь перед суффиксом множественности ეფ er' (примеры склонения см. здесь же выше 5).

Склонение в картвельских языках одно; этот единый морфологический процесс дает вариации в результате фонетических изменений: или падежное окончание вызывает потерю гласного звука основы или, наоборот, само падежное окончание теряет начальный гласный звук под влиянием гласного исхода основы; в первом случае наблюдается усечение основы (см. груз. ძმა dzma брат – ძმ-ის dzm-is брата, ძმ-ით dzm-it' братом) или сжатие основы (груз. ირემ-ი irem-i олень – ირმ-ის irm-is оленя, ირმ-ით irm-it' оленем); во втором же случае происходит усечение гласного начала флексии (груз. ოქრო ok'ro – ოქრო-ს(ok) ok'ro-s(i) ← ოქრო-ის(a) ok'ro-is(a)... История процесса склонения в грузинском языке показывает, что, если можно так выразиться, активность основы возрастает: в ново-груз. языке усекается гласное начало флексии род. и твор. падежей¹, в то время, как в древне-грузинском (памят. VI-XI веков) этого не наблюдалось.

В мингрельском диалекте занского языка активность основы проявляется сильнее, чем в ново-грузинском: основы с исходом на ა а и на ე е не усекаются в родительном и творительном падежах, как то имеет место в ново-грузинском яз.; они пользуются правами груз. основ с исходом на ო о и на უ u: вызывают усечение гласного начала флексий родительного и творительного падежей.

Активность основы в чанском диалекте максимально возросла; процесс начавшийся в грузинском, достигает в чанском предельного развития: не только не наблюдается усечения или сжатия основы, но даже флексия именит. падежа, срастаясь с основой, вызывает усечение гласного начала флексий (родит., направит., отложит., творит. падежей).

7. В сравнении с грузинским языком чанский беден послеложными падежами (то же самое касается и мингрельского); чанские послелогои суть: -კალა kala с, -ნი ni для, -ქის k'is до, -კელე kele в сторону ч.-л., по направлению к ч.-л. Недостаток в послелогох компенсируется частично обилием превербов, частично производными от родительного падежа направительным и отложительным падежами: კობიშა kot'chicha к человеку; კობიშე kot'chiche от человека...

Из частиц в склонении попадается -თი t'i: კობი-თი kot'chi-t'i "и человек"... Эта частица присоединяется к готовой форме слова: კობი-ჭ-თი kot'chik'-t'i, კობი-ს-თი kot'chi-s-t'i... В атинском говоре эта частица может предшествовать падежному окончанию (в повествов. падеже): კობი-თი-ჭ kot'chi-t'ik'.

¹ Имеются в виду основы с исходом на ო о и უ u.

При склонении прилагательного вместе с существительным (точнее определяющего вместе с определяемым), прилагательное не изменяется ни по падежам, ни по числам, если предшествует непосредственно существительному (определяемому), причем все равно, оканчивается ли основа прилагательного на гласный или согласный звук: დიდი ოხორი *didi oχori* большой¹ дом... დიდი ოხორის *didi oχoris* большому дому... დიდი ოხორეფე *didi oχorep'e* большие дома... დიდი ოხორეფეს *didi oχorep'es* большим домам... В грузинском яз. прилагательное, непосредственно предшествуя существительному, остается без изменения, если у него исход основы гласный, но изменяется по падежам, когда исход основы согласный (ср. პატარა სახლი *patara saxli*, პატარა სახლმა *patara saxlma*... დიდი სახლი *didi saxli*, დიდმა სახლმა *didma saxlma*...); в чанском это различие исчезло: прилагательное, предшествуя существительному, не изменяется. Совершенно так же обстоит дело и в мингрельском.

Указательные местоимения отличаются по своему строению в чанских говорах; в атинском имеем: ჰამ *ham* этот, ჰიმ (||ჰემ) *him (||hem)* тот; в вицско-архавском: ჰაჲა *haja* этот, ია *ia* тот; хопские указательные местоимения это те же вицско-архавские местоимения, лишь фонетически упрощенные; у вицско-архавских и атинских указат. мест. общая первая указательная часть: ჰა- *ha*, ჰი- *hi* || ჰე- *he*; различаются они по второй составной части: -მ(← მა) *m ← ma* и -და *ya*. Различие остается и во множественном числе: ამ. ჰა-ნი *ha-ni* эти, ჰი-ნი *hi-ni* "те" противопоставляются вицско-архавскому: ჰა-თ-ეფ-ე *ha-t'e-p'e*, ჰე-თ-ეფ-ე *he-t'e-p'e* (а также: вицское – ჰა-თ-ე-ე *ha-t'e-e*...). В мингрельских указательных местоимениях та же указательная часть: ე-ნა *e-na* этот, ა-თ-ე-ნა *a-t'e-na* вот этот, ი-ნა *i-na* тот, ე-თ-ი-ნა *e-t'i-na* вот тот; в этих местоимениях -ბა *ba* чуждо чанскому; что же касается -თ- -t'-, оно отсутствует в единств. числе, но оно, надо полагать, появляется во множественном числе; ср. чанское: ჰა-თ-ეფ-ე *ha-t'e-p'e* и мингр. ა-თ-ე-ნ-ეფ-ი *a-t'e-n-p'e-i* (в последнем -ბ- -n- перешло во множеств. число из единственного). Таким образом, мингрельские указательные местоимения по своему строению отличаются от чанских, но это различие отнюдь не больше, чем различие, наблюдаемое между самими чанскими говорами.

8. Из мингрельских падежей в чанском не достает целевого и страдательного (трансформативного: лишь отдельные примеры последнего встречаются в чанском); что же касается отсутствия целевого падежа в чанском, аналогичное различие можно наблюдать и в среде чанских говоров: в виц.-архавском (и в атинском), как отмечалось выше, не достает направительного падежа. Из падежных окончаний в мингрельском не

¹ В виду отсутствия родов вообще в соврем. картвельских языках и, в частности, в чанском диалекте, прилагательное передано муж. родом.

сохранилось γ е; другие падежные флексии те же, что и в чанском. Процесс склонения в мингрельском основывается на тех же принципах, что в чанском и в грузинском: склонение одно — с фонетическими вариациями. В отношении этих вариаций мингрельский занимает переходное положение: процесс склонения сложнее по сравнению с чанским и проще по сравнению с грузинским.

Таким образом, склонение имен в чанском (состав падежей, падежные окончания, процесс склонения) по всем существенным моментам совпадает со склонением имен в мингрельском и основывается на тех же принципах, которые характерны для склонения имен в грузинском языке, с одной лишь оговоркой: этот процесс в мингрельском и в чанском упрощен и более однообразен, — известно, почему: развитие их не сдерживалось письменным языком. Без анализа истории грузинского склонения нельзя уяснить склонения ни чанских, ни мингрельских имен.

9. Чанский глагол определяет собою, с одной стороны, основное своеобразие склонения имен (отсутствие винительного пад., наличие повествовательного падежа, немногочисленность послеложных падежей, образование направит. и отложит. падежей) и своеобразие синтаксического взаимоотношения слов в предложении.

Основной источник своеобразия глагола — это двуличие (полиперсонализм): обозначение в глаголе помимо лиц суб'екта и лиц об'екта; с двуличием тесно связано также своеобразное решение вопроса переходности (транзитивности) глагола; двуличие же глагола является предпосылкой для существования версий; на базе двуличия же появляется возможность инверсии, факта глубокой важности с точки зрения истории мысли. Вышесказанное одинаково касается всех картвельских языков.

10. Чанский глагол может быть одноличным, двуличным и трехличным; в одноличном глаголе обозначается только одно лицо, лицо субъекта (β - α რე v - α ე есмь); двуличный глагол в процессе спряжения обозначает лица субъекта и об'екта (β - α შლეტიბ-უ m - α chlet'in- u он спас меня); в то время, как в спряжении одноличного глагола, напр. в един. числе наст. вр., мы получаем три формы, спряжения двуличного глагола в тех же условиях дает семь форм. С трехличным глаголом помимо субъекта внутренне связаны два об'екта (α ჭარამს ჰემუქ ჰეამს ჰეა α tcharap'ams hemuk' hemus hea он заставляет его писать то), но из этих об'ектов в глаголе обозначаются лицо субъекта и одного из об'ектов, на второй же об'ект указание имеется в строении основы (или в значении основы), но флексией второй об'ект в глаголе не представлен; следовательно, строго морфологически нет разницы между двуличным и трехличным глаголом: от спряжения последнего получается столько же форм, сколько от двуличного глагола; постольку о трехличных глаголах здесь можно говорить лишь условно. В вопросе о полиперсонализме совершенно таково же положение вещей в мингрельском, грузинском (а также в сванском).

11. Из лиц суб'екта первое — обозначается в чанском глаголе префиксом, второе — нулем, третье — суффиксом; лица об'ектов представлены всегда префиксами; множ. число как суб'екта, так и об'екта обозначается суффиксами. Во множ. числе используются те же аффиксы лиц, что и в единственном, число же множественное представлено особо, суффиксами (ср. множ. число имен существ., где имеется особый суффикс для обозначения числа и особый — для падеж. окончания); лишь в третьем лице множ. числа показатель лица суб'екта и множ. числа совмещены в одном суффиксе.

Итак, с точки зрения обозначения лиц, спряжение чанского глагола префиксовое (так же, как и в мингрельском, грузинском, сванском),

Показатели лиц суб'ектов:

Г р у з и н .:	Ч а н .:	М и н г р .:
S ₁ g-v	g v (b b b p g p')	g v (b b b p g p') —
S ₂ b-χ h... h b s O (нуль)	O (нуль)	O (нуль) — —
S ₃ — -b n, -b s, -s a (a o)	— -b n, -b s, -u u —	— -b n, -b s, -u u

Показатели множ. числа суб'ектов:

Г р у з и н .:	Ч а н .:	М и н г р .:
S ₁ — -o t'	— -o t'	— -o t'
S ₂ — -o t'	— -o t'	— -o t'
S ₃ — -gb en, -sb an, -gb -es	— -sb an, -gb es	— -sb an, -gb es

Показатели лиц об'ектов:

Г р у з и н .:	Ч а н .:	М и н г р .:
S ₁ g-m — —	g-m (b b b p g p')	g-m (b b b p g p')
S ₂ g-g — —	g-g — —	g-g (r) — —
S ₃ b-χ h... h b s O (нуль)	O (нуль) — —	O (нуль) — —

Показатели множеств. числа об'ектов:

Г р у з и н .:	Ч а н .:	М и н г р .:
S ₁ gg-gv —	— -sb an, -gb es (-o t')	— -sb an, -gb es (-o t')
S ₂ — -o t'	— -sb an, -gb es (-o t')	— -sb an, -gb es (-o t')
S ₃ — -o t'	— -sb an, -gb es	— -sb an, -gb es

Как видно из этих таблиц, мингрельской и чанский совпадают полностью; что же касается отношения чанского и мингрельского к грузинскому, различие кроме S₂ и O₃ проявляется почти исключительно в обозначении множ. числа об'ектов; но и тут перед нами не новые аффиксы (-sb an -gb es имеются и в грузинском языке), а отличное от грузинского

использование аффиксов: в то время, как в грузинском суб'ективные суффиксы первого и второго лиц множ. числа **-თ t'** используются для обозначения объекта втор. и третьего лиц мн. числа, в чанском и мингрельском эта роль в большинстве случаев выполняется суб'ективными суффиксами третьего лица множ. ч. **-აბ an -ეს es**. Чужд мингрельскому и чанскому груз. префикс **აგ-gv**; но спрашивается: не является ли он усвоенным из другого языка в самом груз. языке?

12. В чанском, как и во всех других картвельских языках имеются инверсивные глаголы, т. е. такие глаголы, в которых реальный суб'ект представлен об'ективным префиксом, реальный же об'ект, наоборот, суб'ективными аффиксами: **მძღუბ მიუი** meju я имею я, букв.: "имеется у меня то", **მამქურინუ** machk'urinu я испугался, "страх вселился в меня", **მანჯირენ** mandjiren "клонит меня ко сну, спится мне...".

Инверсивные глаголы в чанском сохранились лишь в настоящем вр. и производных от него временах; в мингрельском, в грузинском (в сванском) инверсивные формы даны и в третьей группе времен: все переходные глаголы в этих временах дают инверсивные формы: груз. **მიწერია** mitseria я писал, мной писано, бывало... В чанском сохранились пережитки таких форм.

Инверсивность форм глагола представляет собой в высшей степени интересное явление с точки зрения истории мысли: в отдаленном прошлом суб'ект глагола мыслился и в реальности суб'ектом, об'ект глагола — реальным об'ектом: **მამქურინუ** machk'urinu значило не: "я испугался", а "страх вселился в меня", причем реальным суб'ектом мыслился "страх", "я" же представлял собою об'ект воздействия "страха"! С течением времени изменяется взгляд на реальное положение вещей: то, что признавалось за суб'ект действия ("страх") превратился в об'ект, бывшее же реальным об'ектом лицо ("я") выступило в роли суб'екта; конструкция же глагола осталась старинная; первоначальный прямой строй оказался инверсивным.

13. Чанский глагол может быть непереходным и переходным. Все одноличные глаголы являются непереходными, все трехличные — переходными, из двуличных глаголов — одни переходные, другие — непереходные.

При непереходных суб'ект ставится всегда в именительном падеже: **კოჩი ღურუბ** kot'chi gurub человек умирает; об'ект же, когда он имеется, ставится всегда в дательном пад.: **ჰემუს ბაბა უღურუბ** hemus baba ugurub у него ("ему") отец умирает; **ჰემუს ბაბა დუღურუ** hemus baba du gurub у него отец умер; **ჰემუს ბაბა დუღურუდორენ** hemus baba du gurudoren у него, оказывается, отец умер.

При переходных глаголах суб'ект ставится всегда в повествовательном падеже, об'ект же, — если об'ект один, — в именительном падеже, если же два, один из них ставится в именительном (прямое дополнение европейских языков), другой же — в дательном (косвенное дополнение европ. яз.): **უსთაქ**

ობორი კოდუმს ust'ak' oḡori kodums плотник строит дом (ust'ak' "плотник" — повеств. пад., oḡori "дом" — именит. пад.); უსთაქ ობორი დოკოდუ ust'ak' oḡori dokodu плотник построил дом, უსთაქ ობორი დოკოდუდორენ ust'ak' oḡori dokodudoren плотник, оказывается, построил дом... ჰემუქ უწუმერს ჰემუს ჰეა hemuk' utsumers hemus hea он говорит ему то, ჰემუქ უწუ ჰემუს ჰეა hemuk' ut'su hemus hea он сказал ему то...

В мингрельском все глаголы, и переходные и непереходные, в аористе и производных от него временах т р е б у ю т суб'екта в повествовательном падеже, в настоящем же времени — суб'ект всегда в именительном падеже, об'ект же — в дательном падеже.

В грузинском яз. при непереходных глаголах суб'ект в именительном падеже, об'ект же, если он имеется, в дательном пад.; при переходных же глаголах в настоящем времени и в производных от него временах суб'ект ставится в именительном падеже, об'ект в дательном (ხურო აგებს სახლს xuro agebs saḥls плотник строит дом), в аористе: суб'ект — в повествовательном падеже, об'ект — в именительном (ხურომ ააგო სახლი xurom aago saḥli плотник построил дом...). Аналогично положение в сванском.

Таким образом, для чанского переходного глагола во всех временах характерна та конструкция, которую мы встречаем у грузинского переходного глагола в аористе; мингрельский переходный глагол в аористе требует суб'екта в повествовательном падеже для всех глаголов, как одноличных, так и двуличных, как переходных, так и непереходных. Исходным же пунктом как для чанского, так и для мингрельского служит та конструкция, которую мы встречаем при грузинских глаголах; эта конструкция подвергается упрощению и в мингрельском, и в чанском; в чанском этот процесс упрощения представлен сильнее, чем в мингрельском.

14. В двуличном глаголе помимо лиц суб'екта и об'екта может быть обозначено отношение принадлежности между об'ектом и суб'ектом, в трехличном же глаголе — между об'ектами "прямым" и "косвенным"; именно, определенные форманты в глаголе могут обозначать, что об'ект является принадлежностью суб'екта (или же предназначен для суб'екта): это образует суб'ектную версию: ხე ობონუმს ხე ibonums моет с в о ю руку, моет себе руку; определенный формант в глаголе может указывать, что один из об'ектов (— "прямой" —) является принадлежностью другого об'екта (— "косвенного" —) или предназначен для него; это будет об'ектная версия: ხე უბონუმს ხე ubonums моет е г о руку, ему руку... Об'ектной и суб'ектной версиям противостоит т. н. нейтральная версия; и в этом случае имеется об'ект, но морфологическая структура глагола не дает никаких указаний, кому он принадлежит.

Об'ектная версия обозначается префиксом უ и при об'екте третьего лица и префиксом ო ი при об'ектах второго и первого лиц. Суб'ектная версия

представлена префиксом *o i* независимо от лиц суб'екта. Нейтральная не имеет никаких специфических показателей.

Сказанное о чанских версиях целиком может относиться и к мингрельскому, и к грузинскому.

15. У чанского глагола три залога: действительный, средний и страдательный. К действительному залогу относятся все переходные глаголы (см. выше 13), непереходные же глаголы — или страдательного или среднего залога, у страдательного залога имеются определенные показатели: *o i – ɣ e*: *იტარენ itcharen* пишется, можно писать; *ა ა – ɣ e*: *ატარენ atcharen* "ему пишется", он может писать; суф. *უ u*: *ტუბუნ tubun* греется... Попадаются единичные случаи образования страдательного залога при помощи суффикса *ლ d*. Все непереходные глаголы за вычетом относящихся к страдательному залогу, суть глаголы среднего залога; специальных образующих аффиксов они не имеют.

Первые два типа страдательного залога имеют значение потенциалиса: *იტარენ itcharen* можно писать, *ატარენ atcharen* он может писать.

Категория потенциальности не была чужда, по видимому, и грузинскому языку, как то видно из примеров, каковы: *მისვლება micsvleba* он может туда прийти, ему можно туда явиться: *ასე იტემის ase it'k'mis* так можно сказать, *ესმება esmeba* ему можно пить, *ეტმება etchmeba* ему можно есть...

И в мингрельском имеются глаголы страдательного залога, образованные при помощи суффикса *უ u*, аффиксов *o i – ɣ e*: *ა ა – ɣ e*, но два последних типа имеют лишь значение потенциальности, обыкновенный же страдательный залог образуется при помощи аффиксов *o i – ɣ u*, *ო o – ɣ u*, *ა ა – ɣ u*...

16. В чанском имеются: из'явительное, сослагательное, условное и повелительное наклонения; в отличие от грузинского, в чанском, как и в мингрельском, сильнее развито условное наклонение; что же касается повелительного наклонения, оно и в чанском, и в мингрельском (а также в грузинском) заимствует все формы от из'явительного наклонения; ни положительная, ни отрицательная форма повелительного наклонения не имеют собственного образования. Богаче всех наклонений из'явительное: у него больше всего времен.

17. Чанская речь богата простыми и, еще того более, сложными превербными; большинство этих превербов имеется и в мингрельском; в грузинском превербов сравнительно меньше: недостаток в превербных компенсируется тут обилием послеложных падежей. В качестве второй составной части сложных превербов в чанском и мингрельском имеются: *-კა -ka*, *-წა -tša*, *-ლა -la*, *(-ბო -χo)*, *-თო -t'o*, *-ნო -no*, *-შა -ča*, *-და -da*... За исключением двух последних все остальные чужды грузинскому языку; эти

превербы кажутся заимствованными в мингрельском и чанском диалектах из языков абхазско-адыгейской группы.

18. Чанский глагол значительно более богат временами, чем мингрельский и еще более, чем грузинский (разве только сванский глагол может сравниться с ним в этом отношении).

Основных времен два: настоящее время и аорист. От основы настоящего времени непосредственно или посредственно образуются пять времен, от основы аориста — девять времен. Среди них три — сослагательного наклонения, три — условного, остальные восемь — из'явительного; из этих последних четыре прошедших заглазных.

По образованию заглазных времен хопский говор существенно отличается от вицско-архавского, с которым в этом случае совпадает атинский говор. По существу различно образование будущего времени; и в этом случае хопский говор противопоставляется вицско-архавскому и атинскому говорам.

С мингрельским и грузинским чанский сближается по образованию основных времен, настоящего времени и аориста, а также прошедшего несовершенного, сослагательного первого и второго.

Заглазные времена переходных глаголов в чанском прямого, неинверсивного строя, в мингрельском же основной тип заглазных времен инверсивного строя, грузинскому же в этом случае известен только инверсивный строй; прошедшее заглазное инверсивного строя попадает в чанском спорадически.

Существенно отличается образование будущего времени в мингрельском от такого же в чанском: наподобие грузинского языка мингрельский образует будущее время от настоящего времени при помощи превербов, чанский же — от сослагательного второго, но нельзя не отметить и того, что чанскому отнюдь не чуждо образование будущего времени при помощи превербов от основы настоящего времени: такое образование в чанском довольно часто встречается и поныне; что же касается своеобразного чанского будущего времени, то в этом отношении сами чанские говоры резко расходятся друг с другом; ср. хопское ბზიმამინობ bzimaminon и вицско-арх., а также атинское ბზუმარე bzumare буду мерить, измеряю... И все таки: по количеству времен и по их образованию наблюдается наибольшее расхождение между чанским и мингрельским диалектами.

19. Отглагольное имя действия "масдар", образуется в чанском при помощи аффиксов ო ო — უ u: ოთასუ ot'asu сеять (собств. "сеяние"), ოკვათუ okvat'u резать (собст. "резьба")... В мингрельском основным средством для образования "масдара" служит усвоенный из грузинского языка суффикс ა a: ოთასუა t'asua сеять "сеяние", კვათუა kvat'ua резать, "резьба"... Но в мингрельском используется и чанский тип образования "масдара": ოთასუ ot'asu, ოკვათუ okvat'u и подоб. образования и поныне употребляются в мингрельском, и такое образование вовсе не чуждо мингрельскому диалекту.

20. Сложно и своеобразно синтаксическое взаимоотношение слов в чанском предложении, включающем в себе двуличный (или трехличный) глагол; это своеобразное синтаксическое взаимоотношение может быть квалифицировано, как координация слов. Для процесса координации характерно следующее: от глагола сказуемого зависит не только падеж об'екта, но и суб'екта; со своей стороны, глагол-сказуемое зависит от этих же имен: не только суб'ект, но и об'ект управляют лицами глагола: слово, управляемое по одному признаку, является управляющим по другому признаку в отношении того же самого слова: это "взаимоуправление" слов и обозначается нами термином координация; синтаксические члены координации суть координаты; с точки зрения синтаксического взаимоотношения члены координации принципиально равноценны: отпадает противопоставление суб'екта (подлежащего) и об'екта (прямого дополнения), столь характерное для европейских языков; синтаксическое различие между суб'ектом и об'ектом лишь относительное. Основной координатой в предложении является глагол; от него зависит строение предложения; суб'ект и об'екты глагола могут быть большой или малой координатой в зависимости от того, согласуется ли с ними число глагола.

Координация представляет собой синтаксическое отображение того морфологического явления, которое известно под именем полиперсонализма глагола ("двуличие и трехличие глагола"). Поэтому вполне естественно, что грузинское или мингрельское (равно сванское) предложение, заключающее в себе двуличный (или трехличный) глагол, совершенно так же построено на принципе координации, как и чанское предложение: в этом отношении синтаксическая структура предложения во всех картвельских языках одинакова.

Своеобразна в чанском сложном предложении замена соединительных союзов такими частицами, которые встречаются в склонении имен в виде послелогов, а то даже и в виде падежного окончания; присоединяются они к глаголу: таковы, напр. -შა -cha, -შაკის -chakis в значении "до тех пор, пока"; — -შენი -cheni в значении союза "для того, чтобы", -ში -chi в значении "когда", "что"... Такая замена союзов частицами в принципе не чужда ни мингрельскому, ни грузинскому, как то видно из употребления частицы -და -da; см. мингр.: მეურს-და, იდას! meurs-da idas! груз.: მიდის-და, წავიდეს! midis-da, tsavides! "если уходит, пусть уходит!"

21. Из обзора фонетической системы чанского диалекта, анализа склонения имен и спряжения глаголов, уяснения основных принципов синтаксического строения предложения — в чанском — сравнительно с соответствующими явлениями мингрельского становится ясно, что нет ни одного фонетического положения, морфологической или синтаксической категории, на основании которых можно было бы противопоставить чанский мингрельскому, как два самостоятельных языка. В ряде случаев (образование отглагольного имени, "масдара", аориста, будущего времени...), где казалось

бы чанский по существу расходится с мингрельским, использование новых материалов и углубленная проработка старых выявили наличие сходств и даже совпадений.

Эти сходства и совпадения особенно демонстративно обнаруживаются сравнительным анализом чанско-мингрельских корней с грузинскими: и чанский, и мингрельский имеют одни и те же звуковые соответствия по отношению к грузинскому языку: грузинским звукам: $\text{g e } \text{v a (o i) } \text{t's d dz } \text{ts}$ одинаково соответствуют и в чанском, и в мингрельском: $\text{v a, } \text{m o (g e) } \text{h t'ch } \text{x dj } \text{z tch}$: ср. груз. კატსი kat'si — чан., мингр. კოჭი kot'chi... (сравнит. анализ корней будет дан в чанско-мингрельско-грузинском словаре).

На основании всего вышесказанного приходится заключить: чанский и мингрельский два диалекта одного языка, именуемого условно занским; эти два диалекта так же близки друг к другу, как гурийский и хевсурский грузинского языка и более близки, чем лентехский и нижнебалский (напр. бечойский) диалекты сванского языка. Чанский и мингрельский так же нельзя признать за два языка, как нельзя счесть за особые языки гурийский или хевсурский диалекты по отношению к грузинскому языку, или же лентехский и бечойский диалекты по отношению к сванскому языку.

Особо надо подчеркнуть, что при анализе фонетических, морфологических и синтаксических явлений чанского и мингрельского диалектов генетическое взаимоотношение и история этих явлений становятся ясными, поскольку опорной базой служит грузинский язык, его диалекты, его история. С другой стороны, уяснение исторического облика чанского и мингрельского диалектов проливает луч света не на один существенный вопрос из истории грузинского языка.

Богатейшее историческое прошлое грузинского языка не может быть объяснено только данными картвельских языков: необходимо выйти за пределы этих языков; исследователь в этом случае, в первую голову, естественно обращается к другим кавказским языкам (к языкам абхазско-адыгейской, а также чеченско-дагестанской группы); с другой стороны, он не может обойти вопроса об отношении этих языков к древним культурным языкам Передней Азии (халдскому, эламскому, хеттскому...): в конечном счете исследование прошлого картвельских и других кавказских языков тесно связано с проблемой этих языков.

Arn. Tchikobava

Analyse grammaticale du dialecte tchane (laze)

(R é s u m é)

1. Les langues kartvéliennes composent le groupe méridional des langues caucasiennes. Ce groupe est formé de la langue géorgienne (avec ses dialectes, tels que: le kartalinien, le kakhétien, le khevsourien, l'imérien, le gourien...), de la langue svane avec ses dialectes et de la langue zane dont les deux dialectes sont le tchane ou laze et le mégrélien.

Le terme "Zane" qui est un terme de convention, désigne la langue, représentée actuellement par les dialectes tchane (ou laze) et mégrélien.

Aussi les svanes appellent-ils jusqu'à présent les mégréliens — Zanes; Zana (village et rivière du même nom en Mégrélie), Sazano (en Iméretie) démontrent que ce terme n'est point accidentel par rapport à ce qui nous intéresse en ce moment; les Sanes (Σάνοι) des historiens byzantins signifient "Zanes"; d'après l'indication précise de Procope de Césarée les "tchanes" portaient autrefois le nom de "Sanes". Ainsi les données ethniques et toponimiques contemporaines, de même que les faits historiques nous font croire que dans notre cas l'emploi du terme "Zane" est conventionnel, mais non volontaire.

2. L'idiome tchane ou laze est répandu sur le littoral de la Mer Noire depuis le village de Sarpe (situé à 18 kilomètres de Batoum) jusqu'au village Kemer (au delà d'Atina); à l'est de cette région on entend parler le tchane à Tchkhala (gorge de Tchkhala).

L'idiome tchane est répandu surtout dans la région appartenant à la République Turque, tandis qu'en Géorgie, il se retrouve seulement aux confins de la République, dans une partie du village de Sarpe. Ça et là on retrouve encore le langage tchane en Abkhazie (ASSR), à l'exception des villes Goudaouta et Otchamtchire, dans le rayon d'Echere (villages tchanes: Tsara – Choubara, Pchaltiloug, Patchanta, Kharouta)¹; dans la République Auton. d'Adjara, Batoum excepté, on rencontre les Tchanes dans le rayon de Gonie, dans les villages: Makho, Simoneti, Tkhirnali.

Les limites de l'extension du langage mégrélien sont: à l'est et au sud le Tskhenisqali et le Rioni; à l'ouest – la Mer Noire et la rivière Gali-Dzga (du côté de l'Abkhazie) et au nord – les montagnes svanes.

Autrefois l'idiome tchane avait été plus répandu dans la direction de Trapézonde; l'idiome tchane avait subi d'abord l'influence forte de la langue grecque et ensuite celle de la langue turque.

¹ D'après les données de 1929.

La plupart de la population tchane se sert également de la langue turque. L'influence du grec a été particulièrement forte dans le parler atinien. Les anciennes limites de l'extension de l'idiome mégrélien avaient été bien au delà limites actuelles à l'est et au sud: le dialecte gourien ainsi que le parler basimérien de la langue géorgienne sont le résultat d'un mélange du géorgien et du mégrélien.

L'influence de la langue géorgienne sur l'idiome mégrélien a été toujours importante; et cette influence tend à progresser.

L'idiome mégrélien ainsi que celui du tchane avaient subi l'influence de la langue abkhassienne (ou d'une certaine langue, appartenant au groupe abkhase-adiguey). Cette influence est l'effet d'un passé mien éloigné.

Villes et villages tchanes: Khopa, Arkhabe, Vitsé et Atina; notons en Mégrélie les villes de Zougdide et d' Akhal-Sénaki, le bourg de Gali.

3. Les deux dialectes Zanes – le tchane, ainsi que le mégrélien – se divisent en parlers. Les parlers du dialecte mégrélien sont: le parler de Zougdide-Samourzakane et celui de Sénaki; Le parler de Zougdide-Samourzakane possède encore un parler local, celui de Djvari; le parler de Sénaki possède également le parler local de Bandza-Martvili (Voir I. Kipchidzé. Grammaire mégrélienne, SPb. 1914).

Parlers tchanes: le khopien, le vitsé-arkhabe et celui d'Atina.

Le réflexe du son γ q leur est spécifique.

Le parler khopien a conservé le son γ q devant les voyelles: γ ინი qini – froid; après les consonnes ტ t, წ ts, ჭ tch le son γ q est remplacé par le son კ k: ტყ tq → ტკ tk, წყ tsq → წკ tsk, ჭყ tchq → ჭკ tchk: ტყები tkebi peau (comp. mégrél. ტყები tqebi); წყარი tsqari l'eau (comp. mégrél. წყარი tsqari); გომოჭყონდუ gomotchkondu j'ai oublié (comp. mégrél. გომოჭყორდუ gomotchqordu).

Dans le parler vitsé-arkhabe le son γ q disparaît devant les voyelles (est remplacé par le son უ , quelquefois par le son ო y), mais après les consonnes ტ t, წ ts, ჭ tch le même son est remplacé par le son კ k, ainsi que dans le parler khopien: უინი 'ini froid, cependant: ტყები tkebi, წყარი tsqari, გომოჭყონდუ gomotchkondu (voir ci-dessus).

Dans le parler d' Atina le son γ q peut donner le son უ , ო y et O (zéro); après les consonnes ტ t, წ ts, ჭ tch il disparaît son réflexe, le son კ k disparaît également (le son კ k primitif ou dérivé de γ q n'est pas conservé dans le parler d' Atina après ტ t, წ ts, ჭ tch).

Ainsi le parler vitsé-arkhabe se rapproche de celui d' Atina par le réflexe du son γ q devant les voyelles, mais il se distingue complètement du parler khopien: par le réflexe même, après certaines consonnes ("explosives caucasiennes"), le parler vitsé-arkhabe coïncide avec le khopien, mais il n'a rien de commun avec le parler d'Atina.

C'est pourquoi le parler vitsé-arkhabe ne peut être joint ni au parler khopien, ni à celui d' Atina; bien d'autres phénomènes particuliers assurent au parler vitsé-

arkhabe une position indépendante parmi les autres parlers tchanes.

Les complexes ტყ tq, წყ tsq, ჰყ tchq sont étrangers à tous les parlers tchanes, le son ყ q n'existe dans le dialecte tchane que devant les voyelles et seulement dans le parler khopien. En ce qui concerne le dialecte mégrélien, le son ყ q y est conservé après les consonnes ტ t, წ ts, ჰ tch (ტყები tqebi, წყარი tsqari, გომოტყორღუ gomotchqordu), mais devant les voyelles le son ყ q est remplacé par le son უ' (ainsi qu'on l'a vu dans le vitsé-arkhabe).

Les parlers tchanes: le khopien, le vitsé-arkhabe et celui d'Atina se distinguent non-seulement par le réflexe ყ q, mais aussi par de divers phénomènes ayant trait à la phonétique, à la morphologie, à la syntaxe et au lexique.

4. L'idiome tchane possède tous les sons, propres au géorgien.

L'idiome tchane, ainsi que le géorgien se distinguent par un nombre restreint de voyelles¹ et par l'abondance des consonnes.

Parmi les consonnes se trouvent des consonnes explosives, spécifiques aux langues kartvéliennes et aux autres langues caucasiennes: ჰპ ტჟ კწ ჴტჩ ყღ...

Si nous comparons l'idiome tchane avec le géorgien, nous trouverons dans le premier des sons nouveaux, tels que: le son უ'² comme le réflexe du son ყ q devant les voyelles dans le parler vitsé-arkhabe et en partie dans celui d'Atina, et le son ჴ f, – ce dernier s'emploie seulement dans les mots empruntés (excepté le parler d'Atina, où ce son apparaît dans le verbe tchane მოჭთი moft'i au lieu de მოპ't'i je suis venu.

Les procédés phonétiques suivants sont à mentionner:

a) Réflexes du son ყ q devant les voyelles et après les consonnes (Voir 3).

b) Affaiblissement et disparition du son რ r entre les voyelles et devant ს s; რ r affaibli est remplacé par le son უ y: ჩქიმი ეენ t'chk'imi yen "ceci est à moi"; exemples de la disparition de l' რ r: ოხორი oχori → ოხოი oχoi maison; გური გური guiri → გუი gui coeur; იმხორს imχors → იმხოსს imχoss → იმხოს imχos il mange...

Le khopien doit être reconnu comme la source de l'extension du procédé mentionné ici, bien que les cas d'affaiblissement et disparition du son რ r soient fréquents dans le parler vitsé-arkhabe.

c) Le son უ u est remplacé par celui de ი i dans le parler khopien: ჩქუნ t'chk'un → ჩქინ t'chk'in nous, გურუნი guruni → გირინი girini – âne...

Affaiblissement jusqu'à une disparition complète du son ვ v dans le parler khopien: ოვე ovu → ოუ ou: მოველურ movulur → მოულურ moulur "je viens"; ოვი ovi → ოი oi: მოვიმერ movimer → მოიმერ moimer "j'apporte";

¹ Il en est de même pour le mégrélien, mais non quant à la langue svane.

² Ce phonème n'est pas étranger au géorgien, mais il ne s'y rencontre que dialectalement dans le parler des Touchines.

ევუ evu → ეუ eu: მეველურ mevulur → მეულურ meulur "je m'en vais"; ევი evi → ეი ei: მევიმერ → მეიმერ meimer "j'importe", ოვო ovo → ოო oo: ქომოვოკიდი k'omovokidi → ქომოოკიდი k'omookidi "charger (quelqu'un d'un fardeau)".

Ce procédé est analogue à celui qui se retrouve dans les parlers gare-kakhétien et kisik de la langue géorgienne.

e) Palatalisation et affriquation des consonnes postlinguales devant *o i* et *ე e* dans certains parlers locaux d' Atina (dans ceux de Boulèpe, de Talvat, d' Artachène): გ g → ჯ dj: გდარი gyari → ჯარი djari "nourriture", გენი geni → ჯენი djeni – veau, კ k → ჭ tch: თოკი t'oki → თოჭი t'otchi corde, კიბირი kibiri → ჭიბირი tchibri dent, ქ k' → ჩ t'ch: ქენარი || ქინარი k'enari || k'inari → ჩინარი t'chinari "rivage", "rive"; ქითაბი k'it'abi → ჩითაბი t'chit'abi "livre"...

f) Changement de *ჟ j* en *ჯ dj* dans le parler local d' Artachène (le parler d' Atina): ჟურ jur → ჯურ djur "deux"...

g) Affaiblissement jusqu'à une disparition complète du son *ს s* dans le parler local d' Artachène (en s'affaiblissant il devient *ჲ y*): შუმტეს chumtes → შუმტეჲ chumtey ils buvaient, ჰუს hus → ჰუჲ huy maintenant; ჰიმუს himus → ჰიმუჲ himu lui (à lui).

On observe le même procédé de l'affaiblissement et de la disparition du son *ს s* dans les parlers gare-kakhétien et k'isik: გააკეთეს gaaket'es → გააკეთეჲ gaaket'ey ils ont fait, მოვიდეს movides → მოვიდეჲ movidey "qu'il vienne"...

h) Cas d'élision se rencontrant dans le parler d' Atina: ჰამ კოჩინ ham kot'chi'n ← ჰამ კოჩი ონ ham kot'chi on "c'est un homme"...

i) Rôle important réservé à l'assimilation régressive complète ou partielle dans la transformation des voyelles; les préverbes offrent beaucoup d'exemples de cette assimilation, en cas d'une assimilation complète la voyelle précédente disparaît.

Résultat de l'assimilation complète: აუ au → უ u; აო ao → ო o; ოუ ou → უ u; აი ai → ი i; ეი ei → ი i; ოო oo → ო o; ოე oe → ე e; ოი oi → ი i; ოა oa → ა a; les deux derniers cas donnent aussi une assimilation partielle: ოი oi → უი ui; ოა oa → ვა va; autres cas d'assimilation partielle: ეო eo → ეო yo; ეუ eu → ეუ yu; ეა ea → ეა ya.

L'assimilation des voyelles complète ou partielle peut être observée et dans le cas où les voyelles sont séparées les unes des autres par des consonnes. Les procédés d'assimilation des voyelles ont exercé une action plus forte dans le parler khopien, elle s'affaiblit dans le vitsé-arkhabe et diminue encore dans celui d' Atina.

C'est le dialecte mégreléen qui subit l'action la plus forte dans les procédés d'assimilation des voyelles.

L'accent dans le dialecte tchane est identique à celui de la langue géorgienne, c'est à dire qu'il est faiblement expiratoire, il tombe sur l'avant-dernière syllabe dans les mots bisyllabiques et sur la troisième syllabe à partir de la syllabe finale

dans les mots trisyllabiques et polysyllabiques.

Dans les parlers tchanes (vitsé-arkhabe et celui d' Atina) on retrouve les restes de "l'accent tonique", sur l'avant-dernière syllabe (rarement sur la dernière); la voyelle correspondante se prononce d'une façon prolongée. Ce cas est identique à celui dont on retrouve les traces dans le parler de Mtioule, ainsi que dans celui de la Haute-Ratcha, dans les villages Glola, Tchiora, Guébi (il s'agit des "voyelles longues" dans les parlers de Mtioule et de la Haute-Ratcha).

Le dialecte mégrélien possède tous les sons du dialecte tchane, ɸ f excepté, il faut considérer le son ɔ comme son nouveau dans le langage mégrélien, mais ce son ne se rencontre pas dans tous ses parlers.

Dans l'aspect phonétique le dialecte mégrélien se distingue le plus du dialecte tchane par le complexe des consonnes avec le deuxième élément composé de ɣ q : aucun des parlers tchanes ne comporte les complexes ტყ tq, წყ tsq, ჭყ tchq, tandis que dans les parlers mégréliens ces complexes sont usuels.

La substitution $\text{უ u} - \text{ო i}$, l'assimilation régressive des consonnes sont propres et au mégrélien; même l'affaiblissement de l' რ r ne lui est pas étranger.

5. Le tchane, ainsi que les autres langues kartvéliennes, n'a pas de genre.

La simplicité de la déclinaison et la complexité de la conjugaison présentent un trait essentiellement caractéristique de la morphologie du dialecte tchane (il en est de même pour le mégrélien et le géorgien).

Il n'y a qu'une déclinaison dans le dialecte tchane (ainsi que dans le mégrélien et le géorgien).

Voici les sept cas, dont cinq principaux et deux dérivés: le nominatif, le narratif, le datif, le génitif, l'alatif, l'élatif et l'instrumental. L'alatif et l'élatif sont le résultat de différenciation du génitif. Mais le cas géorgien passif ou transformatif manque¹: კაც-ად kat'sad; comparé au mégrélien, le cas indiquant le but, manque également (კობიშოთ kot'chichot "pour l'homme").

L'absence de l'accusatif et la présence du cas narratif est aussi spécifique au dialecte tchane qu'à toutes les langues kartvéliennes et qu'à d'autres langues caucasiennes (celles qui possèdent une déclinaison, bien entendu).

Les noms (substantifs) tchanes se terminent par une des voyelles: ა a , ე e , ო i , ო o , უ u ; les voyelles ა a , ო o , უ u appartiennent toujours au thème (en ce cas, le thème coïncide avec le nominatif); ი i sert de terminaison au nominatif (si le mot n'est pas emprunté à une autre langue); ე e est la terminaison du nominatif, si le thème n'est pas dérivé: კუჩხე kut'chxe "pied" et aussi la terminaison du thème dans les dérivés: მამცუდალე mamt'sudale "menteur".

Le pluriel se distingue du singulier par le thème, mais non par la terminaison (les flexions sont les mêmes qu'au singulier); le thème du pluriel se forme à l'aide du suffixe -ეფ- -ep'; ce suffixe se retrouve entièrement dans les thèmes, terminés par une consonne: კობ-ეფე – kot'chep'e "hommes", კუჩხ-ეფე kut'chxep'-e

¹ Sauf quelques exceptions où ce cas est employé encore.

"pieds", mais dans les thèmes, terminés par une voyelle, ce suffixe perd l' *je* et le *og* p' reste: ბუცხა-*og-og* but'sxa-p'-e "ongles", ორძო-*og-og* ordzo-p'-e bancs, კატუ-*og-og* katu-p'-e "chats".

Ainsi, la formation du pluriel dégage en même temps le thème¹; si le pluriel est formé à l'aide du suffixe -*og-og* -ep', le thème du singulier se termine par une consonne; mais si c'est le suffixe -*og-og* -p' qui forme le pluriel, le thème en est terminé par une voyelle. Donc, on a tort d'affirmer que le suffixe -*og-og* -p'e forme le pluriel des noms tchane; ce suffixe n'existe pas au pluriel dans le tchane.

Flexions des cas: nominatif – *o i* et *je*, la première est empruntée à la langue géorgienne, la seconde est l'équivalent régulier de la langue Zane par rapport au *o i* géorgien; les deux terminaisons sont employées au singulier du nominatif (l'emploi de la terminaison *o i* est plus fréquent).

Le pluriel n'a conservé que l' *je* e: sing. კობი kot'ch-i "homme", კუხბე-*og-og* kut'chx-e "pied"; plur. კობე-*og-og-og-og* kot'ch-ep'-e "hommes" კუხბე-*og-og-og-og-og-og* kut'chx-ep'-e "pieds"; flexion du narratif: -ქ -k' კობი-ქ kot'ch-i-k' "homme", კობე-*og-og-og-og-ქ* kot'ch-ep'-e-k' "hommes"; flexions du datif ს ს: კობი-ს kot'ch-i-s "à l'homme", კობე-*og-og-og-og-ს* kot'ch-ep'-e-s "aux hommes"; flexion du génitif -იმი(ო) → მი(ო) ich(i) → ch(i): კობი-მი(ო) kot'ch-i-ch(i) "de l'homme" კობე-*og-og-og-og-მი(ო)* kot'ch-ep'-e-ch(i) "des hommes"; flexion de l'attribut -იშა → შა i-ch-a → ch-a: კობი-იშა kot'ch-i-ch-a "vers l'homme", კობე-*og-og-og-og-იშა* kot'ch-ep'-e-ch-a "vers les hommes"; flexion de l'élatif — იშე(ბ) → შე(ბ) i-sh-e(n) → ch-e(n): კობი-იშე(ბ) kot'ch-i-sh-e(n) "de l'homme", კობე-*og-og-og-og-იშე(ბ)* kot'ch-ep'-e-sh-e(n) "des hommes"; flexion de l'instrumental — ითე(ბ) → თე(ბ): it'-e(n) → t'-e(n): კობი-ითე(ბ) kot'ch-i-t'-e(n) "par l'homme", კობე-*og-og-og-og-ითე(ბ)* kot'ch-ep'-e-t'-e(n) "par les hommes".

Dans le parler vitsé-arkhabe (ainsi que dans celui d' Atina) le cas allatif n'existe pas; il est remplacé par l'élatif qui exerce deux fonctions opposées: კობი-მი-*og-og* kot'ch-i-che "de l'homme", et "vers l'homme".

Certains parlars locaux du parler d' Atina (par exemple, celui d' Artachène) ne possèdent pas de cas narratif (premier symptôme du démembrement de la structure morphologique, comme résultat de fortes influences linguistiques étrangères); on n'y voit pas également le datif; les procédés phonétiques ont fait disparaître la flexion du datif სს.

6. Ce qui a une importance décisive en ce qui concerne la déclinaison tchane, c'est que sous l'influence de la flexion il n'y a ni contraction, ni abréviation du thème; ce dernier ne subit aucune alternance, au contraire, sous l'action de la terminaison voyelle du thème, les flexions des cas perdent le premier son voyelle

¹ Au singulier la terminaison du nominatif *o i, je*, jointe au thème dans le dialecte tchane, est conservée dans tous les autres cas.

dès le génitif; en outre, nous retrouvons la chute du son voyelle sous l'influence de l' *je*, c'est à dire, de la flexion du nominatif au pluriel et aussi sous l'action des terminaisons au singulier *oi* et *je*; ces dernières ne disparaissent que devant le suffixe du pluriel *-ეფ -ep'* (voir ci-dessus les exemples des terminaisons 5).

Il n'y a qu'une déclinaison dans les langues kartvéliennes; ce seul procédé morphologique varie d'après les modifications phonétiques: ou le thème perd la voyelle sous l'influence de la flexion ou, au contraire, la flexion du cas perd la voyelle initiale sous l'influence de la terminaison voyelle du thème; dans le premier cas nous observons l'abréviation du thème (voir géorg. ძმა dzma "frère" ძმ-ის dzm-is "du frère", ძმ-ით dzm-it "par le frère"), ou la contraction du thème (voir géorg. ირემი irem-i "cerf", ირმ-ის irm-is "du cerf", ირმ-ით irm-it "par le cerf"); le deuxième cas prévoit la chute de la voyelle initiale de la flexion: géorg. ოქრო ok'ro — ოქრო-ს(ი) ok'ro-s(i) ← ოქრო-ის(ა) → ok'ro-is(a)...

L'histoire du procédé declinatoire dans le géorgien nous montre que l'activité (si est permis d'employer cette expression) du thème accroît: dans le néo-géorgien la voyelle initiale de la flexion disparaît au génitif et à l'instrumental¹, tandis que ce phénomène ne se retrouve pas dans les textes de l'ancien géorgien des VI-XI siècles. Dans le dialecte mégrélien de la langue zane l'activité du thème se révèle plus intensivement que dans le néo-géorgien.

Les thèmes ayant la terminaison *ა* ou *je* ne subissent pas de contraction au génitif, ainsi qu'on le voit dans le néo-géorgien; à l'égal des thèmes du géorgien aux terminaisons *ო* et *უ*, ces thèmes subissent la chute de la voyelle initiale des flexions au génitif et à l'instrumental.

L'activité du thème dans le dialecte tchane a atteint le maximum d'évolution; le procédé dont nous avons observé le début dans la langue géorgienne atteint les limites de son développement: non-seulement il n'y a ni abréviation, ni contraction du thème; mais la flexion du nominatif, jointe au thème, provoque la disparition de la voyelle initiale des flexions (des cas du génitif, de l'allatif, de l'élatif et de l'instrumental).

7. Si nous comparons le tchane avec le géorgien, nous constaterons que le premier est pauvre en cas postpositifs (il en est de même pour le mégrélien): les postpositions tchanes sont: *-კალა kala* "avec", *-ნი ni* "pour", *-ქის k'is* "jusque", *-კელე kele* (indique la direction).

Le manque de postpositions est compensé par l'abondance des préverbes, et par des cas allatif et élatif, dérivés du génitif: *კოჩიშა kot'chicha* "vers l'homme": *კოჩიშე kot'chiche* "de l'homme". On trouve dans la déclinaison la particule *-თი -t'i*: *კოჩი-თი kot'chi-t'i* "et l'homme". Cette particule est jointe à la forme complète du mot *კოჩი-ქ-თი kot'chi-k'-t'i* *კოჩი-ს-თი kot'chi-s-t'i*... Dans le parler d'Atina cette particule peut être précédée de la terminaison du cas (narratif): *კოჩი-თი-ქ kot'chi-t'i-k'*.

¹ Il s'agit des thèmes aux terminaisons *ო* et *უ*.

Dans la déclinaison de l'adjectif avec le substantif (de l'élément déterminatif avec celui qu'il détermine), l'adjectif ne varie ni par les cas, ni par le nombre, s'il précède directement le substantif (l'objet déterminé par l'adjectif), le thème de l'adjectif pouvant se terminer indifféremment par une voyelle ou par une consonne: დიდი ოხორი *didi oxori* "grande maison"¹, დიდი ოხორის *didi oxoris* "à la grande maison"... დიდი ოხორეფე *didi oxorep'e* "grandes maisons", დიდი ოხორეფეს *didi oxorep'es* "aux grandes maisons".

L'adjectif géorgien, précédant directement le substantif, ne varie pas, si la terminaison du thème est une voyelle, mais il varie lorsque la terminaison du thème est une consonne (comp. პატარა სახლი *patara saxli*, პატარა სახლმა *patara saxlma*, დიდი სახლი *didi saxli*, დიდმა სახლმა *didma saxlma*)...

Cette distinction a disparu dans le tchane: l'adjectif, précédant directement le substantif, ne varie pas. Il en est de même pour le mégrélien.

Les pronoms démonstratifs se distinguent par leur structure dans les parlers tchanes; nous avons dans celui d' Atina: ჰამ *ham* "celui-ci", ჰიმ (ჰემ) *him (hem)* "celui-là"; dans le parler vitsé-arkhabe: ჰაჲა *haya* "celui-ci", ჰეა *hea* "celui-là"; dans le parler khopien: აჲა *aya* "celui-ci", ია *ia* "celui-là".

Les pronoms démonstratifs khopiens sont identiques à ceux du vitsé-arkhabe, mais simplifiés d'après la phonétique; les pronoms démonstratifs du vitsé-arkhabe et ceux d' Atina ont la première partie démonstrative commune: ჰა- *ha-*, ჰი- *hi-*; ჰე- *he-*; ils se distinguent par la deuxième partie composée: მ ← მა *m ← ma* et და – *ya*. La distinction est conservée dans le pluriel: Atina – ჰა-ნი *ha-ni* "ceux-ci", ჰი-ნი *hi-ni* "ceux-là". Cette distinction est opposée au vitsé-arkhabe: ჰა-თ-ეფ-ე *ha-t'-ep'-e*, ჰე-თ-ეფ-ე *he-t'-ep'-e* (aussi: vitsé: ჰა-თ-ე-ე *ha-t'-e-e*...).

Dans les pronoms démonstratifs mégréliens la partie démonstrative est identique: ე-ნა *e-na* "celui-ci", ა-თ-ე-ნა *a-t'-e-na* "le voici", ი-ნა *i-na* "celui-là", ე-თ-ი-ნა *e-t'-i-na* "le voilà", dans ces pronoms — -ნა *-na* est étranger au tchane, quant à – თ- *t'-*, il ne se retrouve pas au singulier, mais il faut supposer qu'on le rencontre au pluriel (comp. le tchane: ჰა-თ-ეფ-ე *ha-t'-ep'-e* et le mégrélien ა-თ-ე-ნ-ეფ-ი *a-t'-e-n-ep'-i*; dans ce dernier -ნ *-n* a passé du singulier au pluriel).

Il en résulte que les pronoms démonstratifs mégréliens se distinguent par leur structure des parlers tchanes, mais cette distinction n'est pas plus grande que celle que nous avons observée dans les parlers tchanes mêmes.

8. Certains cas mégréliens manquent dans le tchane, tels que le cas, indiquant le but, et le passif (ou cas transformatif), cependant, quelques exemples du dernier cas se rencontrent dans le tchane: quant à l'absence du cas, indiquant le but, dans le tchane, nous pouvons observer un phénomène analogue dans le groupe même des parlers tchanes: comme nous l'avons dit déjà, l'attributif manque dans le vitsé-arkhabe

¹ Vu l'absence des genres dans toutes les langues contemporaines kartvéliennes et dans le dialecte tchane en particulier l'adjectif est donné au féminin dans cette occasion.

et dans l' Atina. Dans le mégrélien la flexion η e a disparu; mais les autres flexions des cas sont les mêmes que dans ceux du tchane.

Le procédé la déclinaison mégrélienne est fondé sur les mêmes principes que celui du tchane et du géorgien: il n'y a qu'une déclinaison et elle est sujette à des variations phonétiques.

En ce qui concerne ces variations, le mégrélien occupe une position transitoire; comparé au tchane, le procédé de la déclinaison en est plus compliqué, mais, en même temps, il est plus simple que celui de la déclinaison géorgienne.

Ainsi la déclinaison des substantifs tchanes (les cas, leurs flexions, le procédé de la déclinaison) coïncide dans ses parties essentielles avec la déclinaison des substantifs du mégrélien; elle est basée sur les mêmes principes qui caractérisent la déclinaison du nom dans la langue géorgienne, cependant, avec une seule restriction: dans le mégrélien et le tchane ce procédé est plus simple et plus uniforme, parce que leur développement n'a pas été entravé par langue écrite.

Il est impossible d'expliquer l'origine véritable de la déclinaison des noms tchanes et mégréliens, sans avoir analysé l'histoire de la déclinaison géorgienne.

9. Le verbe tchane définit par lui-même, d'une part, l'originalité fondamentale de la déclinaison (l'absence de l'accusatif, la présence du cas narratif, le petit nombre des cas postpositifs, la formation de l'allatif et de l'élatif), ainsi que les particularités de la réciprocité syntaxique des mots dans la proposition.

L'origine fondamentale des particularités du verbe est le bipersonnalisme (polipersonnalisme), l'indication du sujet et aussi du complément dans le verbe: le bipersonnalisme est étroitement lié avec la solution toute particulière de la question concernant la transitivité du verbe; le bipersonnalisme du verbe représente les prémisses de l'existence des versions; la possibilité de l'inversion est basée également sur le bipersonnalisme, ce qui est un fait très important ayant trait à l'histoire de la pensée. Tout ce qui a été susmentionné, concerne à partie égale les langues kartvéliennes.

10. Le verbe tchane peut être unipersonnel, bipersonnel et tripersonnel; le verbe unipersonnel indique une seule personne — la personne du sujet ვ-ორე v-ore "je suis"; le verbe bipersonnel indique dans la conjugaison les personnes du sujet et du complément მ-ომლეთინ-უ m-ochlet'-in-u "il m'a sauvé". Tandis que dans la conjugaison unipersonnelle, par ex. au présent du singulier, nous avons trois formes, la conjugaison bipersonnelle donne sept formes dans les mêmes conditions.

Le verbe tripersonnel est lié intérieurement non seulement avec le sujet, mais encore avec deux compléments (ოჭარაფამს ჰემუქჷ ჰემუს ჰეა otcharap'ams hemuk' hemus hea " il le fait écrire cela "), mais la personne du sujet et d'un seul complément est indiquée dans le verbe, quant au deuxième complément, on le retrouve dans la structure du thème (ou dans sa signification), le deuxième complément n'est pas représenté par une flexion; par conséquent, il n'y a pas de différence toute morphologique entre le verbe bipersonnel et tripersonnel; la conjugaison du dernier possède autant de formes que le verbe bipersonnel; c'est pourquoi le terme "tripersonnel" est un terme conventionnel.

La question du polipersonnalisme ne varie pas dans le géorgien, le mégrélien et aussi dans le svane.

11. La première personne du sujet est indiquée dans le verbe tchane par un préfixe, la deuxième – par un zéro, la troisième – par un suffixe; les personnes des compléments sont toujours représentées par des préfixes; le pluriel du sujet, ainsi que celui du complément est indiqué par un suffixe. On emploie au pluriel les mêmes affixes personnels qu’au singulier, mais le pluriel est représenté encore par des suffixes (comparez le pluriel des substantifs qui possèdent un suffixe spécial pour indiquer le nombre et un autre – pour la terminaison du cas); seulement à la troisième personne du pluriel l’indicateur de la personne du sujet et celui du pluriel sont exprimés par un même suffixe.

Donc, au point de vue de l’indication des personnes, la conjugaison du verbe tchane tient du préfixe (ainsi que dans le mégrelien, dans le géorgien et dans le svane).

Indicateurs des personnes du sujet:

Géorg.:	Tchane:	Mégr.:
S ₁ გ- v-	გ v- (ბ ბ ჰ პ ფ პ')	გ v- (ბ ბ ჰ პ ფ პ')
S ₂ ბ-ღ- ჰ-ჰ... ჰ-ჰ- ბ-ს- 0 (zéro)	0 (zéro) — —	0 (zéro) — —
S ₃ — -ბ n, -ბ s, -ა a (-ო o)	— -ბ n, -ბ s, -უ u	— -ბ n, -ბ s, -უ u

Indicateurs du pluriel des sujets:

Géorg.:	Tchane:	Mégr.:
S ₁ — -თ t'	— -თ t'	— -თ t'
S ₂ — -თ t'	— -თ t'	— -თ t'
S ₃ — -ებ en, -ან an, -ებს es	— -ან an, -ებს es	— -ან an, -ებს es

Indicateurs des personnes des objects:

Géorg.:	Tchane:	Mégr.:
O ₁ მ- m- —	მ- m- —	მ- m- —
O ₂ გ- g- —	გ- g —	გ- g- (რ r) —
O ₃ ბ-ღ- ჰ-ჰ... ჰ-ჰ- ბ-ს- 0 (zéro)	0 (zéro) —	0 (zéro) —

Indicateurs du pluriel des sujets:

Géorg.:	Tchane:	Mégr.:
O ₁ გგ- gv- — — -ან an, -ებს es, (-თ t')	— -ან an, -ებს es, (-თ t')	— -ან an, -ებს es, (-თ t')
O ₂ — -თ t' — -ან an, -ებს es, (-თ t')	— -ან an, -ებს es, (-თ t')	— -ან an, -ებს es, (-თ t')
O ₃ — -თ t' — -ან an, -ებს es	— -ან an, -ებს es	— -ან an, -ებს es

Ce tableau montre que le mégrélien et le tchane coïncident entièrement ; mais, par rapport au géorgien, la différence apparaît presque exclusivement dans l'indication des S₂, O₃ et du pluriel de l'objet; ici encore nous ne voyons pas d'affixes nouveaux -ან -an, -ებს -es se retrouvent également dans le géorgien, mais seulement un emploi des affixes différents de celui du géorgien: tandis que le suffixe géorgien du sujet de la première et de la deuxième personne du pluriel -თ t sert à désigner le complément à la deuxième et à la troisième personne du pluriel, cette fonction est remplie par les suffixes -ან -an, -ებს -es du sujet à la troisième personne du pluriel dans le tchane et le mégrélien. Le préfixe géorgien გვ gv est étranger au mégrélien et au tchane; reste à savoir, s'il n'est pas emprunté à une autre langue par le géorgien lui-même.

12. Dans le tchane, ainsi que dans les autres langues kartvéliennes se trouvent des verbes inversifs, c'est à dire, ceux, dont le sujet réel est représenté par le préfixe du complément et le complément réel par l'affixe du sujet: მიღუნ miḡun "j'ai ceci" მაშქურინუ - machk'urinu – "j'ai eu peur", "la peur est entrée en moi", მანჯირენ mandjiren – "j'ai sommeil", " le sommeil me terrasse"...

Les verbes inversifs tchanes se maintiennent seulement au présent et aux temps qui en sont dérivés; on voit les formes verbales inversives dans le troisième groupe des temps du mégrélien, du géorgien, du svane: tous les verbes transitifs possèdent des formes inversives à ces temps: géorg. მიწერია mitseria "j'avais écrit" ("il m'était arrivé d'écrire").

Le tchane a conservé les restes de ces formes.

L'inversion des formes verbales présentent un phénomène bien intéressant au point de vue de l'histoire de la pensée: dans un passé éloigné le sujet du verbe était considéré comme le sujet réel, le complément du verbe – comme l'objet réel: მაშქურინუ - machk'urinu ne signifiait pas "j'ai eu peur", mais "la peur est entrée en moi", ici le sujet réel était "la peur", " moi" représentait le complément subissant la peur. Avec le temps le point de vue sur la situation réelle change: ce qui était reconnu comme sujet d'action ("la peur") devient "complément", et la personne qui représentait l'objet réel ("moi") devient sujet; la construction ancienne du verbe a été conservée; l'ordre primitif direct est devenu inversif.

13. Le verbe tchane peut être transitif et intransitif.

Tous les verbes unipersonnels sont intransitifs, tous les verbes tripersonnels sont transitifs; quant aux verbes bipersonnels, les uns sont transitifs, les autres – intransitifs.

Le sujet est toujours au nominatif dans les verbes intransitifs: კობი ლურუნ kot'chi ḡurun "l'homme meurt", le complément s'il y en a un, est toujours au datif: ჰემუს ბაბა უღურუნ hemus baba uḡurun "le père (à) lui meurt", ჰემუს ბაბა დუღურუნ hemus baba duḡuru "le père (à) lui est mort", ჰემუს ბაბა დუღურუდორენ hemus baba duḡurudoren "il se trouve (on a appris) que son père était mort".

Dans les verbes transitifs le sujet est toujours au cas narratif et le

complément, s'il n'y en a qu'un, est au nominatif, s'il y a deux compléments, le premier se met au nominatif (complément direct des langues européennes) et le second – au datif (complément indirect des langues européennes): უსთაქ ოხორი კოდუმს ust'ak' oxori kodums "le charpentier bâtit une maison" (ust'ak' – charpentier – est au narratif, oxori – maison – au nominatif); უსთაქ ოხორი დოკოდუ ust'ak' oxori dokodu "le charpentier a bâti une maison", უსთაქ ოხორი დოკოდუდორენ ust'ak' oxori dokodudoren "il paraît que le charpentier a bâti une maison"... ჰემუქ უწუმერს ჰემუს ჰეა hemuk' utsumers hemus hea "il lui dit cela", ჰემუქ უწუ ჰემუს ჰეა hemuk' utsu hemus hea "il lui a dit cela"...

Dans le mégrélien, tous les verbes transitifs ou intransitifs à l'aoriste et aux temps dérivés exigent que le sujet soit au narratif; au présent – le sujet est toujours au nominatif, le complément – au datif.

Dans la langue géorgienne le sujet des verbes intransitifs est au nominatif, le complément s'il y en a un – est au datif; au présent des verbes transitifs, ainsi que dans ses temps dérivés le sujet est au nominatif, le complément – au datif: ხურო აგებს სახლს — xuro agebs saxls "le charpentier bâtit une maison"; dans l'aoriste le sujet est au narratif, le complément – au nominatif: ხურომ ააგო სახლი xurom aago saxli "le charpentier a bâti une maison". Il en est de même pour le svane.

Ainsi, la construction à l'aoriste du verbe transitif géorgien est caractéristique pour tous les temps du verbe transitif tchane; dans l'aoriste du verbe transitif mégrélien, le sujet exige le cas narratif pour tous les verbes – unipersonnels et bipersonnels, transitifs et intransitifs.

La construction des verbes géorgiens sert de "point de départ" au tchane comme au mégrélien; cette construction est simplifiée dans le mégrélien, ainsi que dans le tchane; dans ce dernier, le procédé de simplification est plus accentué que dans celui du mégrélien.

14. Le verbe bipersonnel indique non seulement les personnes du sujet et du complément, mais encore le rapport de possession entre le complément et le sujet, le verbe tripersonnel indique le rapport de possession entre les compléments – "directs" et "indirects", notamment: les formants déterminés du verbe montrent que le complément est ou peut être attribué au sujet; ceci forme une version subjective: ხე იბონუმს ჯე ibonums "il lave sa main"; le formant déterminé du verbe indique que l'un des objets (complément direct) est attribué à un autre objet (complément indirect) – on peut lui être attribué; ce sera la version objective: ხე უბონუმს ჯე ubonums "il lave la main à lui"...

La version, ainsi nommée, neutre est opposée à celles du sujet et de l'objet; dans ce même cas il y a un complément (objet), mais la structure morphologique du verbe n'indique pas à qui il appartient.

La version de l'objet est indiquée par le préfixe უ u, quand l'objet est à la troisième personne et par le préfixe ი i, quand les objets sont à la deuxième et à la première personnes.

La version du sujet est représentée par le préfixe ი i, indépendamment des personnes du complément (de l'objet). La version neutre n'a pas d'indicateurs

spécifiques.

Tout ce qui a été dit à propos des versions tchanes concernent entièrement également le mégrélien et le géorgien.

15. Le verbe tchane a trois voix: voix active, voix neutre et voix passive.

Les verbes transitifs se rapportent à la voix active (voir ci dessus 13), les intransitifs appartiennent à la voix passive ou à la voix neutre; la voix passive a des indicateurs déterminés: **ი** — **ე** i — e: იჭარენ itcharen "s'écrit, on peut écrire"; **ა** — **ე** a — e: აჭარენ atcharen "il lui est possible d'écrire"; le suffixe **უ** u: ტუბუნ tubun "se chauffe"... Il y a des cas isolés de la formation du passif avec le suffixe **დ** d. Tous les verbes intransitifs à l'exception de ceux qui se rapportent au passif, appartiennent à la voix neutre; ces verbes ne possèdent pas de formants spéciaux.

Les deux premiers types de la voix passive ont une signification potentielle: იჭარენ itcharen "on peut écrire"; აჭარენ atcharen "il peut écrire".

La catégorie potentielle n'a pas été étrangère, paraît-il, au géorgien, ainsi qu'on peut le voir dans les exemples suivants: მიესვლება miesvleba "il peut venir là", "il lui est permis de se présenter là", ასე ითქმის ase it'k'mis "on peut dire ainsi", ესმება esmeba "il peut boire", ეჭმება etchmeba "il peut manger"...

Le mégrélien possède également des verbes passifs, formes à l'aide du suffixe **უ** u, des affixes **ი** — **ე** i — e, **ა** — **ე** a — e, mais les deux derniers types n'ont qu'une signification potentielle, le passif ordinaire se forme à l'aide des affixes: **ი** — **უ** i — u, **ო** — **უ** o — u, **ა** — **უ** a — u...

16. On distingue dans le tchane les modes: indicatif, subjonctif, conditionnel et impératif. Le tchane et le mégrélien se distinguent du géorgien par le développement plus intense du conditionnel; quant à l'impératif, il emprunte toutes les formes à l'indicatif dans le tchane, le mégrélien (et dans le géorgien de même); ni la forme affirmative, ni la forme négative n'ont de formation particulière. L'indicatif est le plus riche de tous les autres modes; il possède le plus grand nombre de temps.

17. Le dialecte tchane est riche en simples préverbes, il est encore plus en préverbes composés; la plupart de ces préverbes se retrouvent aussi dans le mégrélien; par comparaison, le géorgien en contient moins; le manque de préverbes y est compensé par l'abondance des cas postpositifs.

La deuxième partie des préverbes composés dans le tchane et dans le mégrélien sont: **-კა** -ka, **-წა** -tsa, **-ლა** -la, (**-ხო** -xo), **-თო** -t'o, **-ნო** -no, **-შა** -cha, **-და** -da...

A l'exception des deux derniers, tous les autres sont étrangers à la langue géorgienne; ces préverbes dans les dialectes tchanes et mégrélien ont été, probablement, empruntés aux langues, appartenant au groupe abkhase-adiguey.

18. Le verbe tchane a un plus grand nombre de temps que le verbe mégrélien, il en a encore plus que le géorgien (encore le verbe svane peut-il lui être comparé en ce cas). Il y a deux temps primitifs: le présent et l'aoriste.

Le thème du présent forme directement ou indirectement cinq temps, le thème de l'aoriste en forme neuf. Trois d'entre eux sont des temps du subjonctif, trois sont du conditionnel, les derniers huit temps sont ceux de l'indicatif, dont quatre sont des temps passés "turmeobites".

D'après la formation des temps, le parler khopien se distingue essentiellement du parler vitsé-arkhabe qui coïncide en ce cas avec le parler d'Atine.

La formation du futur se distingue essentiellement; et dans ce cas, le parler khopien se trouve opposé à celui du vitsé-arkhabe et à celui d'Atina.

Le tchane se rapproche du mégrélien et du géorgien par la formation des temps primitifs, du présent et de l'aoriste, ainsi que de l'imparfait, du subjonctif I et du subjonctif II.

Les temps "turmeobites" des verbes transitifs ont une construction directe, non-inversive, dans le tchane, dans le mégrélien le type fondamental des temps "turmeobites" a une construction inversive; dans le même cas, le géorgien ne connaît que la construction inversive; le passé "turmeobite" de la construction inversive se rencontre dans le tchane en des cas sporadiques.

La formation du futur dans le mégrélien se distingue essentiellement de celui du tchane; à l'exemple de la langue géorgienne, le mégrélien forme le futur du présent au moyen des préverbes, tandis que le tchane le forme du subjonctif II, mais il faut noter que la formation du futur du thème du présent au moyen des préverbes n'est pas étrangère au tchane: cette formation se retrouve dans le tchane aujourd'hui encore; quant à la formation originale du futur tchane, il est à observer que, sous ce rapport, les parlers tchanes mêmes se distinguent beaucoup les uns des autres: (comp. le khopien ბზიმამინონ ბზიმამინონ bzimaminon avec le vitsé-arkhabe, ainsi que celui d'Atina ბზუმარე bzumare "je mesurerai". Et quand même, il existe la plus grande différence entre les dialectes tchane et mégrélien dans le nombre des temps et dans leur formation.

19. Le nom verbal de l'action – "masdar" - se forme dans le tchane à l'aide des affixes ო ო – უ u: ოთასუ ot'asu "semer" (à proprement parler "semailles"), ოკვათუ okvatu "couper" ("coupe" "action de couper").

Dans le mégrélien le moyen primitif de la formation du "masdar" est le suffixe -ა -a, emprunté au géorgien: ოთასუა t'asua "semer" - "semailles", კვათუა kvat'ua "couper", "coupe"...

Le mégrélien se sert également du type tchane pour former le "masdar": ოთასუ ot'asu, ოკვათუ okvat'u; ces mêmes formations s'emploient actuellement dans le mégrélien et cette formation ne lui est pas du tout étrangère.

20. La réciprocité syntaxique des mots dans la proposition tchane est aussi compliquée qu'originale, si elle contient le verbe bipersonnel (ou tripersonnel); cette originale réciprocité syntaxique peut être qualifiée de "coordination" des mots.

Trait caractéristique au procédé de la coordination: non seulement le cas du complément, mais aussi celui du sujet dépendent du verbe, le verbe (prédicat) dépend lui-même de ces substantifs: non seulement le sujet, mais le complément également régit, les personnes du verbe: le mot, régi d'après un indice, peut régir, à

son tour, d'après un autre indice, par rapport au même mot: nous employons le terme "coordination" pour désigner le régime réciproque des mots; les membres syntaxiques de la coordination sont des coordonnées; au point de vue de la réciprocité syntaxique, les membres de la coordination sont équivalents en principe; l'opposition du sujet et du complément (complément direct), caractéristique aux langues européennes, est exclue; la différence syntaxique entre le sujet et le complément n'est que relative.

La coordonnée fondamentale de la proposition est le verbe; c'est de lui que dépend la structure de la proposition; le sujet et les compléments du verbe peuvent être des coordonnées grandes ou petites, selon l'accord du nombre du verbe avec elles.

La coordination représente l'image syntaxique du phénomène morphologique connu sous le nom de "polypersonnalisme" (verbes bipersonnels et tripersonnels).

C'est pourquoi il est tout naturel que toute proposition géorgienne ou mégrélienne (svane aussi), ayant un verbe bipersonnel (ou tripersonnel) soit construite d'après le principe de la coordination, comme la proposition tchane: sous ce rapport, il n'y a pas de différence dans la structure syntaxique de la proposition dans toutes les langues kartvéliennes.

Nous observons dans la proposition tchane composée une substitution toute particulière des conjonctions de coordination par des particules qu'on retrouve dans la déclinaison du nom comme postpositions ou comme flexions des cas, joints aux verbes, par ex.: -შა – cha, -შაქის – chak'is dans le sens de "jusqu'à ce que"; -შენი – cheni, dans le sens de la locution conjonctive "pour que", -ში – chi dans le sens de "quand"...

Cette substitution des conjonctions par des particules n'est étrangère en principe ni au mégrélien, ni au géorgien, ainsi qu'on le voit dans l'emploi de la particule -და – da (voir mégr. მეურს-და, იდას! meurs, da-idas! géorg... მიდის-და, წავიდეს! midis-da, tsavidés "s'il s'en va, qu'il s'en aille!"

21. L'aperçu du système phonétique du dialecte tchane, de l'analyse de la déclinaison des noms et de la conjugaison des verbes, ainsi que de l'analyse des principes fondamentaux de la structure syntaxique de la proposition tchane, comparés aux mêmes phénomènes du dialecte mégrélien, nous montre clairement qu'il n'y a pas un seul principe phonétique, ni catégorie morphologique, ni syntaxique, sur la base desquels on aurait pu opposer le tchane au mégrélien et les considérer comme deux langues indépendantes (l'une de l'autre).

Dans beaucoup de cas (formation du substantif verbal, - du "masdar", - de l'aoriste, du futur...), où le tchane paraît différer du mégrélien, l'application des données nouvelles et l'étude approfondie des données anciennes en ont prouvé l'analogie et même la coïncidence.

L'analyse comparée des radicaux tchane-mégrélien avec ceux du géorgien prouve clairement cette analogie et cette coïncidence: le tchane et le mégrélien ont la même correspondance des sons, par rapport au géorgien; aux sons géorgiens: ე e, ა a, ი i, ც t's, ძ dz, წ ts correspondent également dans le tchane et mégrélien: ა a, ო o, (ე e) ჩ ch, ჯ dj, ჰ tch: comp. géorg.: კაცი kat'si – tchane, mégrélien: კოჩი kot'chi...

L'analyse comparée des radicaux sera donnée dans le dictionnaire tchane-mégrélien-georgien.

D'après tout ce qui a été dit ci-dessus, il faut conclure, que le tchane et le mégrélien sont deux dialectes d'une seule et même langue, dont le nom conventionnel est celui de "Zane".

Ces deux dialectes sont aussi rapprochés l'un de l'autre que les dialectes gourien et khevsourien sont de la langue géorgienne, étant encore plus proches que les dialectes de Lentekh et du Bas-Balle (par. ex. celui de Betcho) qui sont les dialectes de la langue svane. On ne peut considérer le tchane et le mégrélien, comme deux langues, ainsi qu'il est impossible de regarder le gourien et le khevsourien comme des langues indépendantes par rapport au géorgien, de même que les dialectes de Lentekh ou celui de Betcho par rapport à la langue svane. Nous insistons particulièrement sur ce point: dans l'analyse des phénomènes phonétiques, morphologiques et syntaxiques des dialectes tchane et mégrélien, la réciprocity génétique et l'histoire de ces phénomènes deviennent claires, si elles sont fondées sur les dialectes et sur l'histoire de la langue géorgienne.

D'autre part l'étude des contours historiques des dialectes tchane et mégrélien explique certaines questions importantes de l'histoire de la langue géorgienne.

Les problèmes les plus compliqués de la structure grammaticale de la langue géorgienne et son lexique ne peuvent être expliqués seulement par les données de langues kartvéliennes: il est inévitable, qu'on en dépassera les limites; dans ce cas, on s'adressera premièrement aux autres langues caucasiennes (au groupe d'Abkhase – Adigwey et à celui de Tchetchène – Daghestan); on ne peut également éclaircir le passé de ces langues, sans avoir étudié les anciennes langues civilisées de l'Asie Antérieure (langues khaldéenne, élame, khette...); en fin de compte, l'étude du passé des langues kartvéliennes et celle des autres langues caucasiennes est étroitement unie au problème de ces langues.

ჭანური ტექსტები

II

ვიწურ-არქაბული კილოკავი

5

1. * * *

არ,¹ ყურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, აში, შქით, ოვრო, ჩხორო, ვით, ვიტვარ, ვიტოყურ, ვიტოსუმ, ვიტოთხო, ვიტოხუთ, ვიტვაში, ვიტოშქით, ვიტოვრო, ვიტონჩხორო, ეჩი, ეჩიდოარ, ეჩიდოყურ... ეჩიდოვით, ყურნეჩი (ხვალა ჩქუნებურა!), ყურნეჩდოვით, სუმენეჩი, სუმენეჩდოვით, ოთხონეჩი, ოთხონეჩ-
10 დოვით, ოში... შილია... მაყურა (II მაყურანი), მასუმანი, მაოთხანი, მახუ-
თანი... მასუმანიში უკულე ვარ იხმარენ...

ჰანდლა ხაი ორა რენ. ღომან კაი ორა ტუ. ჰუმე ბელქი კაი ორა იცვასენ; ჰაწი ონდლე რენ, ონდლე დიყვუ... ჰანდლა ჰუმანიშე მახომა ქველაფთი; ჰანდლა ლუმეჩიში მახომენ თხირნალიშა გელაფთარე. ჰამ წანას
15 მა აგარაშა ვარ ბულურ. გოწოს მა სარფიშა ბიდი. წანაშე მა მახომა მოფთარე. ღომამეჩი მა დერეს კალმახა პჭოფი. ღომასერი იხი დილო ბარ-
ტუ. გენდლანი... ჰაწი მა ქოგებოჭკა... ჩქუ ვარ ბიხმართ... ჰე-თი² ვარ მი-
ჩქინან: მარტ, აპრილ, მაის, ქირეზ, ჩურუქ, ალუსტოზ, ჩხალვა, გუმა, წილ-
ვა, კარაკიშ, ზემფერი, გჟუჯუქ...

20 ბერე; ბიჭი, ბოზო; ჯუმა, და...³ ბაბაში ბაბას პაპული ბუწუმელთ, ნანაში ბაბა-თი ჰეშო ითქვენ. ბაბაში ნანას ნანდიდი ბუწუმელთ, ნანაში ნანა — ჰე-თი ნანდიდი. ბერეში ბერე მოთა იყენ... ბაბაში ჯუმა ჯუმადი რენ, ნანაში ჯუმა — ჰე-თი ჰეშო; ბაბაში და დადი რენ, ნანაში და-თი დადი რენ... ჯუმაში, დაში ბერე ალიმსე რენ; ყურ ჯუმაში ბერე — ჯუმალეფეში
25 ბერეფე... ბიჭი დიჩილუ, ბოზო იქომოჯუ; ბოზო იქომოჯენ, ბიჭი იჩილენ... ჩილიში ჯუმა კაინი... ოხრასქირი იყენ, და — ოხრასულე. ქომოჯიშა ჯუმა, და?...⁴ ოხორჯაში ბაბას მთირი ბუწუმელთ, ოხორჯაში ნანას დამთირე ბუ-

¹ ჩაწერილია სოფ. მახოს ლაზებთან (ვიწელებთან) საუბრიდან.

² დღეების ლაზურ სახელებს არ ვხმარობთ; თვეების სახელები საერთო ძალით ასე ჩამოთვალეს.

³ მრავლობითი: ჯუმალეფე, დალეფე, მოთალეფე; ასევე: ქვალეფე, თხალეფე...

⁴ ვერ მიპასუხეს.

წუმელთ; ოხორჯა-თი მუმი ქომოჯიში ბაბას დო ნანას ჰემო უწუმელს...

ჭუჭულეფე ოკაკიდეს... მამული კიამს... უსთაქ (II უსთა) ოხორი კოდუმს; უსთაქ ოხორი დოკოდუ; უსთაქ ოხორი დოკოდუდორენ. ცავჯი (II ცავჯიქ) ცილუმს მთუთი; ცავჯიქ დოცილუ (II დოცილუ) მთუთი; ცავჯიქ 5 დოცილუდორენ მთუთი... ქმათიბი (II ქმათიბიქ) ნჭარუმს ქარტალი; ქმათიბიქ დონჭარუ ქარტალი; ქმათიბიქ დონჭარუდორენ ქარტალი...¹ მა ქმათიბის დობუნჭარი ქარტალი; ქმათიბიქ მა დომინჭარუ ქარტალი, მინჯღონუ ქარტალი...

მა, სი, ჰადა, ჰეა (ჰამ, ჰემ) ჩქუნ, თქვან, ჰანთეფე, ჰენთეფე... ჩქიმი, 10 სქანი, ჰამუმი, ჰემუმი; ჩქინი, თქვანი, ჰანთეფეში, ჰენთეფეში... მა ჰაქ ბორე, სი ჰაქ რე, ჰადა ჰაქ რენ, ჰეა რენ... ჩქუნ ჰაქ ბორეთ, თქვან ჰაქ რეთ, ჰანთეფე ჰაქ რენან, ჰენთეფე ჰექ რენან...

ჭარუნში ჯუმა მოთ იკითხუმ: მუქ ჰაქ რენ... ჰაქ ნაკო ოხორი რენ?... ჰემ კოჩი მეღენი რენ (ჰეა კოჩი² ვარ ითქვენ!); ჰამ კოჩი მოღენი 15 რენ (ჰადა კოჩი ვარ ითქვენ!), ჰაქოლე გემთი რენ... ჰექოლე ემთი რენ...

დელიკანლის სოლი ხეში წუტა კითის ალთუნში მაწკინდი მოძინ; კაი ნამსქვანენ; თის-თი ჰუბრიში რენგი ფაფახი გდოთუნ; გდუმშიმ ქმოსტელი ყალის ქოდოლობუნ; კუჩხეფეს-თი ჩაფლა ქომოძინ. ქმოსტელი საათის მეკიდერი რენ... დიდი კითი და კითი-ბაში, კითი-ბაშიმ წუტელი, 20 თაში დიდი კითი,³ მაჟურა წუტა კითი...

გენეფე გუკაპუნან, წიწილი წიამს, მონჭა კროხამს; ორა ტუცა დიგუ. ღომა ორა ცინი ტუ... ოხორის კომა ძულუნ... ბადი კოჩი, მუთხანი ხეს დოქაჩერი, ქაგამახთუ... დელიკანლი ნოლაშა გდულუნ... ნოლაშა ქოგეხთუ... ქოგეხთუდორენ...⁴ ბადი კოჩიქ საფანითე ხოჯეფეს ლეტა ონთხორა- 25 ფამს... ონთხორაფუ, ონთხორაფუდორენ, ონთხორაფუდორტუნ...

ბადი კოჩიქ ჩაქმალი გელაჩუ დო კავის ნუდვინუ: თუთუნი შვასენ. ჩაქმალი ჩელიკიში რენ. ჰადა ჩაქმალიში ქვა რენ, ჰეა კავი რენ; ნუდვინა-შ-კულე, შურა ავენ; კავი წიფრის იჩანენ... კავი ჯაშე მეპწკარე, ტუტათე დო წკარითე ბგუბარე, უკულე ბოხომბინარე, კელემბურის გელაპკიდარე; დო- 30 ხომბასენ. ხომბა-შ-კულე დომჯახარე... ბჯახა-ის, ჩუჩქუ ივენ. არ ფარჩა მეპწილარე, ქვას გებოდვა, გელაფჩარე...

¹ „ქმათიბი ნჭარუმს“ შეიძლებაო, თუმც უპირატესად „ქმათიბიქ ნჭარუმს“ იხმარება... „ნჭარუმს ქარტალის“ კი სრულიად შეუძლებელიაო, მითხრეს...

² „ჰადა, ჰეა“ მხოლოდ დამოუკიდებელი იხმარება (=ეს, იგი), „ჰამ, ჰემ — ჩვენებით სიტყვად სხვა სიტყვასთან: ეს კაცი, ის კაცი!

³ მე რომ ვუთხარი: „უჯოხე კითი“, სწორიაო!?

⁴ „ქოგეხთერენ“ — ხოფაში ითქმისო...

2. * * *

ვა მჭვიმს, დოლანცუ. მა ვიწორი ბორე. ჰეჰ მოთ ხე, ფიცარის ყინ
დოხედი! ემო ივენ. ჰადა ჩქუნი ორძო ენ. ჰადა პერონი ენ. ჰადა გეხუნუში
დეი ენ. „სუა“ ვა მიჩინან. ჰადა სამაშული ენ. დაღის ივენ-და! ჰადა ფიცაი
5 ენ, ჭუბრიში ფიცაი ენ. მა მახვალენ. ჰეა ზაბუნი ენ, ყინი(!)ცავუდორენ
დო ახვალენ...

ლაზუტი ფხაჩქარე აპრილიში აის, ბერგიტე (ხოჯიქ — თხოურუმს
ლეტა. აწი ორა ვა ენ ქი?!) უკულე (ბ)ბერგაე, (მა ბბერგუმ!) ყურ წარა.
კაი ივენ, ლაზუტი კაი ივენ. ბერგი ჩაი მუმი ჭკორუმს, ჰემუშენი კაი ლა-
10 ზუტი ივენ. უკულე მოინჭასენ გაუზის, პტახათენ. ფუსკული პტახუმთ.
ჩონჩი გომპწკიმთ; გალე ხომბასენ, დოლოხე ამილასენ ოხოიმა; ფუჯის მე-
ფჩარე, ფუჯიმ გადაი რენ...

ლაზუტი ხეთე ოთვალარე, ლაზუტი ხომბასენ. გედვარე ქარმატეს,
ქვეი დივენ. ქვეი მოილა ოხოის, სარლამ დოლოხე... წკაი ბუკათარე, ხეთე
15 ბოხოქთარე... გერსას დოლოხე დოლაბარე, ყინ ფავრი სვარარე, დაჩხური
დოლაბარე... მა დაჩხური დობლაბამ, სი დოლაბამ, ემუქ დოლაბამს (II ჰეა
დოლაბამს); ჰემუქ, ჰეა არ ორენ(!?). კონქმი (II კონქმიქ) ხაჩქუმს ლეტა...

ბაშლული თის გობკორუმ. ჰადა ჩქე(!) რენ. ჰადა უჩა-ჭერელი ენ.
ჰადა ჭითა რენ. რაკანის დუმანი ქორენ. რაკანის წიფრიში დიდი ჯალეფე
20 ჩანს. წიფრიში ფიცაითე ოხოი იკოდენ, იკოდენ ამმა კაი ვა რენ. ჰამ კო-
ჩი ხაი რენ. „ჰამ კოჩი“ — ჰაქ ნა რენ, „ჰემ კოჩი“ — ჰექ-ნა რენ. ჰემ
დეჭთერი სარი ენ, ჰედა ემეილი ენ... დოხოთორი (?) მიწუ (II დოხოთორიქ
მიწუ)... ჰემოთი ივენ...

ლუ დიდო რენ. ჭკომარე? სი მუ გჯოხონს? სი მი ოღლი გიწუმე-
25 ლან? ბოზოფეკალა დიდო ბიხორონი ანაკლიას... „გახორონენ-ი“-ა? „ქო-მა“
დო ჰეი!.. ბურგულეფე გაწკუნასენ... უკითხუ კოჩი ხადვანი ენ, ფუჯისტერი ენ.

3. * * *

ჩქი-ნა ბიდით, გზაფე დოზუმუდორტეს დო ვატეს!.. აჭარაში კოჩე-
ფეს გუდონი ბუწუმელთ: გუდა მოკიდერი გულვან! კიშის დიდო მოხთანო-
30 რენ!.. ყინდოლე ემაფთიდორტუნ! ხასანი ოხოის ვა ენ! დაღის ნჯა აზუმს.
წკაი მაომინუ. ჰაწი წკაი მაომინენ. სო რტი? ცონაშა ბორტი...

დაჩხურის აულუნ ფალური; ჰადა კრემული ენ. მთელი — ოჯახ-
ლული ენ. დაჩხურის დიშქა დიჭუ, ჰაწი — იჭვენ. გაზ-მალი დიხოდუდორენ.
ლამბა მესქურუნ. ლაზუტიში კურკა ხჩე რენ... ჰეა წელი ენ (ხოფური —
35 ყოყოე)...

კატუქ ლოსკუმს მუმი კუჩხე. კატუ ჰაწი დოხედუნ ჰაშო დაჩხური პიჯის კიშის, აბდუზი ეჭოფუმს. კუჩხე ილოსკამს, პიჯი იბონს. ეგერ დაჩხურის ოწკედუკო, ორა კაი ივენ. კპულა დაჩხურის ნოქთუ დო გალე ოწკედუნა, ორა ხაი ივენ: მჭიმს დიდო, მთუფს — კიში დენ-ნა!..

- 5 ჰეა ბარკონის — კიში მოხთა-ის, მთირი მთვა-ში, დირელი უდუნ დო მეფხარე, ვანა ჰაწი მერთელითე ქოწობოკიდილორენ, არკელე გოწობუნ. ჰემუში ზოი მილუნ-ქი, ჰემ ბარკონი ქომომაწოფხუკო-ქი რახატი დოფხედუკო ჰექ დო ბათომიკელე ბიწკედუკო, სეირი პიკო! ჰაწი ვახთი მეკულამს, დაჰა ვარ მეკახთუ, ამმა ვახთი მეკულამს. მციქა ყინი(!) ენ. უმოწოფხუ
- 10 დოსქიდას-ნა, მჭიმაქ დოხცინასენ. ენ კაი-ნა მჭიმას ნუხონდუნ, ვა ხცუნ — ჰუბრი ენ; ჰკონის (ფელიტი) ჰუბრიშენ კაი ნუხონდუ ჰაშო შქა მაწკუნენ. ჰაწი დომაჭკინდუ, ბიგზალარე დო ბინჯირარე... თანგრიქ რახატლული მეგხას!¹.

4. * * *

- 15 ლაზჩა-ნა ვა ისინაფამან დერის ქორტუკონ-ნა, ქოდიგურატუ; მემიჭკომასენ, — გემაკიბინასენ ხოფური ენ. ვიწეს ნანა მიდონუნ, ჯუმა მიდონუნ, და მიდონუნ. ჩქინი ქმოი აბუ დენ. პერპუ — არ დერი [რენ].

- ლაზუტი მოინჭუ-ი? ჰოლო [რენ]. ანდლა ბაგენი ბიქომტი... ჩქინი ცონაფე გვერდი ჰოლო ენ. უკაჩხე პტახარე. ჩალა ვა ილასენ იხიქ... დაჰა
- 20 ლაზუტი ვა ივენ. ჰაწი მუ მჭარათ და! მეგრელეფექ-ნა ისინაფამტეს, ქოხოზოწონამტით. ბაგენი ვა ივუ! დიდო მიკორემს.

- ნაკო ნდლა რე, ბათომის ბორტი! ბათომიშა გეფთი, გერი ქეშაფთი, არ ქალამანი დეფჭოფატი... გებიტი-შაქის ვა უჩქიტუ...².

- ქოლიკი — ქრა ვა უდუნ დო კოპალი ენ. თურჩა ქოლიკი ენ, ლაზჩა —
- 25 კოპალი. ჰეშო უწუმელან. ტაბანი, კუჩხე-ტაბანი; ჰე-თი ითქვენ — სოდა-ნა გმოცუნს ჯა! ცხენიშ ტაბანი ბუწუმელთ. ცხენიქ-ნა თურუმს ემუშენი — ცხენი ტაბანი; ხოჯის ვა ათორენ-ქი, ხოჯიში ბაშქა ენ.

- მა სუმლოი ბორე. ხასან უსტავან-ოლლეფეში ბორე. მა ეჩდოშქით წანეი ბორე. მა-ი? ჩხორო („ჩხოვრო“ ხოფურეფეში ოსინაფუ ენ!) წანა ენ,
- 30 ჰაქ-ნა ფსქიდურ. ბათომიშა არ დიდი ვაფუი ქომოხთულოენ. ქოთუმექ კალანამს, მონჭვექ წიპილე გოუმს; მონჭვექ კლდუხუმს. ქოთუმექ მაქვალი სქუმს. მაქვალი გალენ ქჩე რენ! გუი საი უდუნ. ხეჭეპა (კაბული) გალე ენ! მა ჩხომი ბათომიშა ბილამ... ლომამჯი ჩხომი მენდებელი... მა გიწუ-

1 ძილის წინ მემშვიდობება მასპინძელი ხუსეინი.

2 აქამდე ხუსეინ რეშიდ-ოღლისა და ბესიმ გენჯალ-ოღლის საუბრიდან არის ჩაწერილი, შემდეგ კი — ხასან უსტავან-ოღლის პასუხია ჩემს კითხვებზე.

მელ, სი დოდგითი... მა ჰეას დობუწვი... მა ეგბზდუმერ დო ბოტკომერ...
მა ეგბზდი დო ბოტკოჩი... სქანდენ მან სუმ წანათენ დიდი ბორტილორენ...

ჰადა მერგა (ხოფური — ჭიჭამი) ენ, ჰადა — პიპეი, პრასქა (ხოფური —
პრასქა), ბალუძალი, ლუ, ფატლიჯანი... ლობდა, თურჩა ენ, ჩქინ ხაჯი ბუ-
5 წუმელთ... ჰადა ხაჯ-კეტი... ჰეა ლუკუმხა, უშქუი, ცხული, ანტამა... ისქმან-
დერი მოხთატუ-ი?..

5. ხაი ოხორჯა

ოხორჯა ქომოლი მუშის უწუმელს-ქი „ხაი ოხორჯა ვარ დოლოგილა-
სენ ხეს, მუთუ ბელა თის მოგილამს"... ა'ნდღას ქომოლიქ ოხორჯა მუშის
10 უწუ-ქი „ანდღა ბიდათ დო ლივადი ხოჯეფეს ბონთხორაფათ!“

ჰანთეფე ყური ელიკათეს, იგზალეს, ხოჯეფეთე ლივადი ონთხორაფა-
მან... დაჰა მუ ფთქვა? ქინარიშა ქომეკახთეს'(ჭ)კულე ოხორჯა მუშიქ ქო-
მოლის უწუ-ქი „არ ხოჯეფე ქოდოდგინი! არ მციქა მა დულდა მილუნ!“
ოხორჯა ქომოხთა-შაქის ქომოლი მუშიქ არ ძიგარა დოვუ, ოშუ. ოხორჯა
15 მუში ქომოხთუ. „ჰაიდე, ხოლო ბონთხორაფათ-დეი ხოჯეფეს!“ ხოლო ონ-
თხორუს ქოგდოჭკეს. ჰაწი ქომოლი მუშიქ ოგინე ონთხორაფამს, გედდე
ოხორჯა მუშიქ თასი დუდუმესს. ხოჯი ქომოლი მუშიქ გერი ქოგოქთუ-ის
(ქოგოქთუ'ჭკულე), სირას ჩხომი ქოძირუ. ჰემ ჩხომი ჰექოლე ქეზდუ. ოწ-
კედუ-ის, მაყურა ხოლ'ძირუ. ჰემ ჩხომეფე ჰექოლე დოკორობუ, ოხორჯა
20 მუშის ქომეჩუ. ოხორჯა მუშის უწუ-ქი: „ჰამ ჩხომეფე მენდილი ოხორიშა,
დოტალანი, მან-თი ხოჯეფე მებაშქუმერ, ონდღერის ქომებულურ, ობიმ-
ხორთ!“ ოხორჯა მენდუმქუ ოხორიშა.

ქომოლიქ-თი ონდღერის ხოჯეფე ქონუმქუ, გდარიშ ოჭკომუშა ოხო-
რიშა მენდახთუ. ოხორჯა მუშის დუწუ-ქი „არ სუჭრა ქოდომიდგი, გდარი
25 ოპჭკომათ!“ ოხორჯა მუშიქ სუჭრა ქოდუდგუ; [ქომოლიქ] უწუ-ქი „მდლუა
ნა მექჩი, ჩხომეფე, სო ილი? დოტალანი-ი? ქომოილი, ოპჭკომათ!“ ოხორჯაქ
უწუ-ქი „მუფერი ჩხომი ტუ? ჩხომი სო რტუ“-და. ჰემ ორას ქომოლი მუ-
შიქ ოხორჯა მუშის უბეჯდუ. ჰემ ორას ოხორჯაქ ცურუ. ქდოიშენ მუხთარი
ქომოხთუ. „მუ გალოდეს? მოთ ცურამთ?“ თქუ მუხთარიქ. ჰემ ორას ქომო-
30 ლიქ მუხთარის უწუ-ქი „ცონას ჩხომი ბძირი, ოხორჯას ქომეფჩი; მენდილი
ოხორიშა, დოტალანი-მა, ბუწვი. მან-თი ქომოფთი-ის, სუჭრა ქოდომიდგუ,
ჩხომი ვარ დომიდგუ!“.

ჰემ ორას მუხთარიქ უწუ-ქი „ცონას ჩხომი დიყვენ-ი? სო კორობი?
ჰამ კოჩი დელი დიგუ“-დეი, ჯანდარმას დუჯოხეს. მუხთარიქ ჰუქუმეთიშა
35 მენდაჯლონუ, ხაფისის ქომოლოხუნეს. არ საათი ჰკულე მუსთენდიკიქ ქო-
დუჯოხუ; კითხუ-ქი „ოხორჯა მოთ ცილომტი“-ა. ჰემ ორას ქომოლიქ უწუ
ქი „მა ცონას ჩხომი პკორობი, ოხორჯას ქომეფჩი, ჰამ ჩხომეფე ილი ოხო-

რიშა, დოტალანი დო მან მცეკა დაჰაში მეფთარე, პჰკომარე!..“ ჰემ ორას „ჰადა დელი რენ“-დეი, მუსთენდიკიქ ჯანდარმას ოლოდუ-ქი „ჰადა მე-ნდიცონით, ეჩი დო ვით ბიგა ქოგეჩით! ხოლ'ქომოლოხუნით!“.

- არ საათი'ჭკულე ხოლ'დუჯოხუ მუსთენდიკიქ. კითხუ-ქი „დოღრუ მი-
 5 წვი — მუჭო გალოდუ?“ ხოლო დუწუ-ქი „ცონას ჩხომი პკორობი, ოხორჯას ქომეფჩი, ემუქ ვა მიტადანუდორენ!“ „ხოლ' ნოსიშა ვა მოხთუ“-დეი... ქომოლოხუნეს. ხაფისხანას ა-ჟურ მითხანეფე ქომოლოხეტეს. ჰენთეფექ ჰამ კოჩის დუჯოხეს, კითხეს-ქი „მოთ მოლახენ? მუ გალოდუ?“ „ცონას მიხომი პკორობი, ოხორჯას ქომეფჩი, ვარ მიტადანუდორტუნ... ჰემუშენი ქომოლო-
 10 მოხუნეს!“ ჰემ ორას, ხაფისის-ნა მოლახენ კოჩიქ, ჰამ კოჩის უწუ ქი „სი ჰემო მოთ ისინაფამ? ჩხომი დაღის პჰოფი-შო, უწვი!“ მუსთენდიკიქ ხოლ' უჯოხუ'ის, კითხუ ჰადას „ჩხომი სო ძირი“-დეი? ჰადაქ ოლოდუ-ქი (II უწუ-ქი) „ჩხომი დაღის პჰოფიდორტუნ დო ოხორჯას ქომეფჩიდორტუნ... ქომეფჩი, დომიტადანი ბუწვი!“ ჰემ ორას მუსთენდიკიქ თქუ-ქი „ნოსიშა ქო-
 15 მოხთუდორენ! ნაშქვით!“.

- ჰაწი ჰეა ვარ გამახთუ-შა, ოხორჯაქ ბერე მუშის უწუ-ქი „გზას ოწკე-
 დი დო ბაბა სქანი მულუტუ-შა, ხაბერი მომჩი!“ არ დაჰა ბერექ ოწკედუ-
 ქი, ბაბა მუში მულუნ! ნტინერი ქომოხთუ, ნანა მუშის უწუქი „ბაბა ჩქიმი
 მულუნ!“ ნანა მუშიქ-თი ჩხომი დოტადანუ დო სუჭირას ქოგედღუ. კოჩი
 20 ოხორიშა გამახთუ ბილირე (II ქამახთუ-ის), სუჭირა დოდგერი, ჩხომი ტადანერი სუჭირას ძინ, ქოძირუ. ოხორჯა მუშიქ უწუ-ქი „ჩხომი გორუმტი! აჰა, დობატადანი, ჰკომი!“ ჰემ ორას ქომოლიქ უწუ-ქი „ამ ჩხომიშ-უსტუნე ეჩ-
 დოვით ბიგა ქოგემჩეს. ჰამ ჩხომი თოღის მო მოწირამ! დაჰა ვარ ბიმხორ!“.

ჰადა დიჩოდუ.

25

ოსმან დაუთოდლი

6. ხოჯა და დაუდი

- ა'ნდას ხოლო ხოჯა არ ოდას ქამახთუ. ოჯაქლუღის სერი ჭუმანიშა-
 ქის ხეტუ ე-დო თანღრის ოხვამამტუ-ქი „ოში ლირა ქომომჩი! ოთხენეჩდო-
 ვიტონჩხორო ვარ მინონ, ილლა ოში!“ არ დაუდიქ უსიმინტუ, ჰეაქ ჰემო
 30 იხვამემტუ-ში. დაუდიქ მუშებურა თქუ-ქი „არ ამუს ოთხენეჩდოვიტონჩხო-
 რო ლირა მებუტკოჩა! ბძირა, მუ ვასენ — ეზდასენ-ი ვარ ეზდასენ?!“

- დაუდიქ ჰაწი ქომოიღუ დო თითო-თითო ნუტკომესს ოჯაქლუღიში
 ბაჯაშენ. ხოჯაქ თი თითო ეზდუმს დო კორეცხუმს. ოთხენეჩდოვიტონჩხო-
 რო ლირა დოკორეცხუ ხოჯაქ. „ოთხენეჩდოვიტონჩხორო-ნა მომჩუ
 35 თანღრიქ, ართელი-თი ქომომჩამს“-და, თქუ ხოჯაქ ე-დო ქოდოლიდუ ჯებეს.
 დაუდი ქომოხთუ ხოჯაშა, ხოჯაქ უწუ-ქი „სი დომამჯი-ა იხვამემტი-ა
 თანღრის-ქი, ოთხენეჩდოვიტონჩხორო ვარ მინონ, ილა ოში ლირა მომჩი!

ე-დო იხვამამტი, მა გისიმინტი, მან-თი მობილი დო ოთხენეჩლოვიტონჩხო-
რო ლირა მეგიტკოჩი — ჰელე მეზდასენ-ი ვარ იეზდასენ-ი?! სი ოთხენეჩ-
ლოვიტონჩხორო ვა იეზდუმ-დეი, ჰეშო იხვამამტი თანდრის. მა დოგიბლი
ოთხენეჩლოვიტონჩხორო ლირა, სი ქეზდი! ე-დო ოთხენეჩლოვიტონჩხორო
5 ლირა ნა მომჩუ თანდრიქ, ართელი-თი მომჩამს-და, თქვი დო ჯებეს ქოდე-
ლიდვი! ჰემ ფარა ჩქიმი ენ დო ქომომჩი!“ — დაუდიქ უწუმესს ხოჯას.

„სი ფარა სო ძირიდორტუნ? მა თანდრიქ მომჩუ ფარა, სი მოთ მო-
მჩატი?! დაუდი იდუ დო შექაეთი ოლოდუ ჰუქუმეთის. დაუდის უწვეს-ქი
„იდი დო ქომოონი ხოჯა“-და! დაუდი-თი ქომოხთუ ხოჯაშა, უწუმესს-ქი
10 „ჰადდე, ჰუქუმეთიშა მიჯოხომან!“ ხოჯაქ უწუ: „მა ჰაშოთე მჯვე დოლოქუ-
ნუთე ვარ მემალენ“-და. დაუდიქ-თი კითხუ-ქი „მუ გინონ“-და „მა არ კაი
ქუტრქი მინონ“-და „დაჰა მუ გინონ“-და. „არ ჩქვა საათი მინონ-და; არ ჩქვა-
და კუჩხეში მოდვალუ-და, ფოთინი-ა! არ ჩქვა, არ კაი გურუნი-ა, — გეფხე-
დარე დო ბიდარე ჰუქუმეთიშა! კუჩხეთე ვარ მალენ-და ჰუქუმეთიშა!“ ხო-
15 ჯაქ მუთხანი-ნა თქუ, დაუდიქ მთელი ქმუჭოფუ. ე-დო, „ჰადდე ბილათ-და
ჰუქუმეთიშა ბარაბერი!“ იგზალეს ჰუქუმეთიშა ბარაბერი.

კადიქ კითხუ: „იხვამამტილორენ თანდრის-ქი, ოთხენეჩლოვიტონჩხო-
რო ლირა ვარ მინონ, ილე(?) ოში ლირა ტასე-დეი, ზოპონტილორე. ჰამ
დაჰუდიქ მეგისიმინტილორენ; ე-დო ჰამუქ ოთხენეჩლოვიტონჩხორო ლირა
20 ჟინდოლე მეგიტკოჩლორენ! ოთხენეჩლოვიტონჩხორო-ნა მომჩუ თანდრიქ,
ართელი-თი ქომომჩამს-და, თქვილორენ!“ ხოჯაქ ემ ვახთის თქუ-ქი „ჰადა
მცუდი ზოპონს! მა ჰადაქ მუშენი დომიბლატუ ფარა?! მა თანდრის ვახვა-
მი, თანდრიქ მომჩუ. გინონან-ნა, კითხით — ბელქი გალე-ნა ნოკორს გუ-
რუნი, ჰადაში ენ?!“.

25 დაჰუდიქ უწუ-ქი „მა ვა ეგიჭოფი, მორო მიში ენ!? ჩქიმი ენ!“ ხოჯაქ
„ბელქი ჰამ ქურქი-თი სქანი ენ?!“ დაჰუდიქ — „მა ვა ეგიჭოფი, ჩქიმი ენ,
მორო სქანი ენ-ი?!“ ბელქი ჰა (!) საათი-თი სქანი ენ-ი?“ — უწუ ხოჯაქ.
„ჩქიმი ენ! მორო მიში ენ? მა ვა ეგიჭოფი-ი?“ „ვარ, ვარ! ჰამ ფოთინი-თი
ბექი სქანი ენ?!“ „ფოთინი-თი მა ვარ ეგიჭოფი-ი?!“ — დაჰუდიქ უწუმესს...
30 ემ ვახთის კადიქ დაჰუდის უწუმესს: „სი მცუდი ზოპონს! გურუნი-თი სქანი
ენ, ფოთინი-თი სქანი ენ, საათი-თი სქანი ენ, ხოჯა, მთელი სქანი ენ-ი?!
ალაჯალი ვა გილუნ, სი მცუდი ზოპონს!“ ე-დო კადიქ ომტინუ დაჰუდი...

ე-დო ხოჯაქ ეკო ფარა გოწულუ-ში-კულე საათი-თი გოწულუ, ფოთი-
ნი-თი, გურუნი-თი გოწულუ, ე-დო იგზალუ ოხონ(!) მუშიშა...

7. ხოჯა გზას დოღურუ

ა'ნდას ხოჯა ჯას ეხტუდორტუ დო ტეტეფე („ყას“ ტოტი უწუმე-
ლან) ხორხუმტუ. არ კოჩი გოლიტუ. ხოჯას სელამი მეჩუ. ხოჯაქ-თი სელა-
მი აუჭოფუ. „მუ იქომ ხოჯა?“ — უწუ. „ჯა ფხორხუმ“-და, უწუ (ტოტის
5 ჰაქოლე დოდგიტუდორტუ დო ჰექოლე ხორხუმტუ). „ხოჯა ჰეშო მოთ კვა-
თუმ, მელარე!“ — უწუ კოჩიქ, ე-დო გოლილუ ჰემ კოჩი.

მცია ჩქვა'ჭკულა ხოჯა თუდე მელუ. ხოჯაქ თქუ-ქი „მა-ნა მებლაცი
უჩქიტუ ჰემ კოჩის, მა-ნა ბლურარე უჩქინ ჰემ კოჩის!“ ჰემ კოჩის უკახხე
მეჭიმუ. ჰემ კოჩის უწუ-ქი „მა-ნა მებლაცი-ნა გიჩქიტუ, მა-ნა ბლურარე-თი
10 გიჩქინ! მუნდეს ბლურარე?“ ჰემ კოჩიქ უწუქი „მუ მიჩქინ, სი მუნდეს
ლურარე?“ „ვარ! ილლა სი ქოგიჩქინ, მა მუნდეს ბლურარე! მიწვი!“

ჰემ კოჩიქ უწუ-ქი „სი არ გურუნის აუქი მოკიდი, არ ემთუმამანის
ქოწიმჯლონი დო უჩვი! არ წარა ტკორინას-ში, შური ბურგულიშა ეგებთა-
სე; ხოლო უჩვი ემთუმანი! არ ჩქვა ტკორინა-ის, შქაშა ეგებთასე შური, მა-
15 სუმანი ტკორინის თამამი შური გამაგებთასე, დოღურარე!“ ხოჯაქ-თი მა-
სუმანი ტკორინის შური გამამიხთუ-დერი, მეზალულის ქოღინჯირუ.

სერი ქერვანეფე მოიტეს. „ადა მუ მულუნ“-დეი; ხოჯა-თი ქეზდუ.
ქეზდუ'ჭკულე ქერვანი ემკუთუ დო იმტუ. ქერვანიში საპიბი(?) ხოჯა ქოძი-
რუ. „სი ჰაქ მოთ ჯან ამსერი?“ — უწუ. „მა ბლური და ბჯან“-და, უწუ ხო-
20 ჯაქ. „ღურელი(!) თი ქეზდუმს-ი?“ — უწუ ე-დო მბახუ. ხოჯა ეკო მბახუ-
ქი, ტორა შური ქეზდუ. ჰექოლენ იმტუ ხოჯა, ქომოხთუ ოხორი მუშიშა.
ხოჯას კითხეს-ქი „ჰემ ღუნის მუ ჰაბერი ენ?“ ხოჯაქ უწუ-ქი „ჰემ ღუნის
ქერვანი მო აოკუმთინამთ, კოჩი დიდო ცილუმან!“.

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

25

8. ჭურკი დოღურუ

ფტევა-ი? ჰაქ დოფხედა-და დო ემუშენი იმგარს!

ხოჯას არ დღას დიდი ჭურკი უნტუ, კონქში მუშიშა ჩილი მუში ოჩ-
ქუ (II ოშქუ), დიდი ჭურკი ქომოილუ. არ ვი(თ)-ნდღამ კულე კონქში მუ-
ში მოხთუ დო ჭურკი აკვანდუ. ხოჯაქ-თი დიდი ჭურკის წუტა ჭურკი ქო-
30 დოლოდგუ დო ქომეჩუ. „ჰამ წუტა ჭურკი მოთ დოლოდგინ ჰამუს?“ —
კითხუ, კონქშიქ. „წუტა ჭურკი დიდიქ დორინუ“ — და, უწუ. „ჭუკი დოი-
ნამს-ი?“ — უწუ. „დორინამს მორო ვარ გიჩქიტუ-ი?“ — ხოჯაქ უწუმესს
ჰაწი. ჰე-თი ჭუკეფე მეზდუ დო მენდილუ.

არ ვით დღამ-კულე ხოლო ჭუკი ლაზიმი დაუ ხოჯას. ხოლო ჩილი
35 მუში მენდოჩქუ ჭუკიშა, ე კონქში მუშიშა. ჰე-თი (?) გერი ხოლო ჭუკი
ქომეჩუ ოხმარუშა. არ ვით დღამ კულე საპიბი მუში ქომოხთუ ხოლო ჭუ-

კი ოკვანდინუმა. „ჭუკი დოღურუ“-და, უწუ ხოჯაქ. „ჭუკი დოღურუნ ი-ა?“ „ჭუკი-ნა დორინუ, ინანი დოვი დო ნა ღურუ, ინანი მოდ ვა იქომ!? იგზალი, თოლის მო მაძირერ!“ — გერი მენდოჩქუ ბოში.

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

5 9. თოკის ფქვერი ნიმფინენ!

ა'ნდლას კონქში მუში ხოჯაშა ქომოხთუ. „არ თოკი დომოხმარაფი“, თქუ. „თოკის ფქვერი მეზუფინიდორენ“, თქუ ხოჯაქ. „ხოჯა, თოკის ფქვერი ქოგიფინენ-ი?!“ „თოკი ვარ მექჩარე დო ემუშენი გიწუმერ!“

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

10 10. მამცულაღე კოჩიში ნენა

ჰაწი ვიწური გიწვა-ი სი? არ ადას არ ხეზმეკდაი უცონუტუ. დიდო მამცულაღე ტუ. ე-დო იცონუ დო ჩარჩის გამაჩამტუ. არ ალა ქოგამახტუ „ჰადა მა ქომომჩი“, — უწუ. „ჰადა სი ქომეჩჩამ, ამმა მცული დიდო ისინაფამს!“ „მცული დიდო თქვას, მა მუ მოლოდასენ ემუქ?“ დეჭოფუ დო ოხო-
15 იშა მენდიცონუ.

არ თუთას ჰიჩ მცული ვარ თქუ: რახატი ტუ! არ თუთაშ-კულე მგარინელი ქომოხთუ ხანუმი მუშიშა. ხანუმი მუშიქ უწუ-ქი „მუშენი იმგარ, მუ გაღოდუ?“ „აღაქ ბაშქას თოლი ქოგედვუ, იჩილასენ, ე-დო მა სი დიდო გცორომტი ე-დო ემუშენი ბიზგარ!“ „ჰემუში მუთუ ჰამი გიჩინ-ი სი?“ —
20 ხანუმიქ კითხუმს. „სი დერდი მო იქუმ, ხანუმი! მა ჰემუში ჰამი გიხენარე! დინჯირა-შ-კულე სკურაჩითე ფიფილის თუდე ჟურ თომა ქანუკვათი!“ — ხანუმის ეშო ქოდოგურუ.

ჰაწი გოიქთუ დო ალა მუშიშა იღუ მგარინელი. აღაქ კითხუქი „მუ გაღოდუ, მოთ იმგარ?“ „ხანუმიქ ბაშქას თოლი ქოგედუდორენ! სი დინჯირა-შ-კულე ცალი სკურაჩითე მეგოკვათასე!“
25

ჰემ სერის აღაქ „ბინჯირი“-ა დო მცულიში თოლეფე ოდუ. თოლეფე ოდუ-შ-კულე „დინჯირუ“-და უჩქიტუ ხანუმი მუშის. სკურაჩი დეზდუ დო იღუ ალა მუშის(!)მანიშა. ხეს უღუტუ... სკურაჩი ქოგამიდუ, ცალიკალა ჟურ თომა მეკვათატუ. აღაქ თოლი გონწკუ-ში, ხანუმიქ სკურაჩი ალაში
30 ცალიში ხოლოს მენდილუდორტუ.¹ აღაქ ხანუმის ხეს ქოგდაკნუ. „სი მა ცალი მემოკვათატი, ჰო-ი?..“ ე-დო დოილუ ხანუმი.

მამცულაღე ხეზმეკდაი ვა რტუ-ი? ჰედა, იღუ დო, ხანუმიშ ჟუმაღე-

¹ ჯერ თქვა ხოფურად: „მენდილერტუ“...

- ფემა იდუ დო უმეზევირუ: „ხანუმი ქომოჯი მუშიქ დოილუ“-და. ჰაწი ხანუმიში ჯუმალეფე ქომოხთეს, ალა დოილეს. ხოლო ჰექოლე ისელუ ხეზმეჟდაი, იდუ ალაში ჯუმალეფემა: „ხანუმიში ჯუმალეფეჟ ალა დოილეს“-და! ხანუმიში ჯუმალეფეჟ-თი ალაში ჯუმალეფე დოილეს... ჟურ ტერეჩის (ტარაჩის) ჟურენჩი კოჩი დიილუ. ჰაშო მცუდი მო ზოპონთ. მამცუდალე კოჩი ვა იფელს ამ დუნდას, კოჩის ოჯადის ქოგაჟეთამს... პანდა ნოსერი დოდრუ ისინავით!

ხუსეინ რეშიდ-ოდლი

11. ხოჯაქ ცურუნი დოკოდუ!

- 10 არ ხოჯა არ გზას ცურუნი კოდუმტუ. ოკულე არ კოჩი გოლიტუ. ხოჯას უწუ-ქი „ამ ცურუნიში ნეკნა წალენდო დოვიკო, კაი ტუ!“ უკულე არ ჩქვა კოჩი გოლიტუ. „ხოჯა, ამ ცურუნიში ნეკნა ჟილენდო დოვიკო, კაი ტუ!“ უკულე არ ჩქვა კოჩი გოლიტუ. „ხოჯა, ამ ცურუნიში ნეკნა ჰაქოლენდო დოვიკო, კაი ტუ!...“.
- 15 ჰემ კოჩი გოლილუ-მ-კულე ხოჯაქ იდუმუნუ, არ დიციტუ! „ამ ცურუნი მა არაბას ქოგებდვიკო, კაი ტუ! ნა მეკახთატუ კოჩი, სოლენდო კაი აწონეტუ ნეკნა, ჰექოლენ გობუქთატი!...“ არაბას დოკოდუ. ჰაწი კოჩი ქომოხთუ. „ხოჯა, ამ ცურუნიში ნეკნა წალენდო დოვიკო, კაი ტუ!“ — უწუ. ხოჯაქ გოქთუ არაბა დო წალენდო დუხვენუ ნეკნა. ხოჯაქ თი იციტუ, ე-ნა გოლიტუ, კოჩი იციტუ. არ ჩქვა კოჩი ხოლო ქომოხთუ დო გოლიტუ. ჰეჟ უწუ-ქი: „ამ ცურუნიში ნეკნა ჟილენდო ტუკო, კაი ტუ!“ ხოჯაქ-თი არაბათე — ჟილენდო ქოგოქთუ. ჰემ კოჩიქ არ დიციტუ, ხოჯაქ-თი არ დიციტუ. ხოლო არ ჩქვა კოჩი გოლიტუ. „ჰამ ცურუნიში ნეკნა ჰაქოლენდო დოვიკო, ხოჯა, კაი ტუ!“ ხოჯაქ არაბა გოქთუ. კოჩიქ-თი იციტუ, ხოჯაქ-თი იციტუ.
- 20 კოჩი გოლილუ-მ-კულე ხოჯაქ თქუ-ქი, „ჰადა დიდო კაი შეი პი, ნა გოლულუნ კოჩი, გური ბუხენამ!“.

ხუსეინ რეშიდ-ოდლი

12. დუბარაჯი თილქი

- ზამანის არ თილქი ქორტუდონ. ოთხო ჯანიტესდონ: მუქ, მუში
- 30 ოხოჯა, დაჰა ჟურ ბეე ქუცონტესდორენ. არ დდას ოჰკომალე ვარ ულუტესდორენ. თილქი იდუდორენ დაღიშა დო ოჰკომალე გოუმტუდორენ. ეკო გოლ-მ-კულე, მუთუ ვა აძიუდორენ. გეი გეიწკედუ-მ-კულე — არაბაფე მოიტესდორენ. თილქიქ არაბაფე ძირუ-მ-კულე კუჩხეფე დომთინუდორენ. არაბაფე ქომოხთუდორენ. მეგერემ არაბაფეში საიბეფე ჩხომიჯი ტესდორენ.
- 35 არაბაფეს ჩხომი ქომოკიდესდორტუნ დო ბათუმიშა ილამტეს, გამაჩატეს.

ჰეა ძიე-მ-კულე თქვეს-ქი „თილქი ცინითე დოხროცქედორენ! ჰამ თილქი ქეზდათ დო ტკები ქოგობოწკათ დო ჰიჩ ვა იქომსნა, ჟუნეჩიდო- ვით კაპიკი დიქუმს!“ ეზდეს თილქი დო ჩხომეფეში ორთას ქოგოშადვეს. თილქის აჭუ, ლაქინ ჰიჩ ნენა ვა ეშილუ. არაბას თოლი გონწკუ-მ-კულე, 5 ჩხომეფე ქოძიუდორენ. ჰკომუ, ჰკომუდორენ დო კაი დიძლუდორენ. არ ვით თანე დაჰა ოკაჩხე გზას ქოდობლუდორენ. უკულე არაბაშენ ქომეწუკა- ბუდორენ. ჩხომიჯეფეს ჰეშო უწუდორენ-ქი „მუ კაი ჩხომეფე გილუტესდო- რენ!“ ე-დო თილქი იმტუდორენ.

ოკულე დოკორობუდორენ ჩხომეფე დო ბერეფე მუში დო ოხორჯას 10 მენდლუდორენ. ჩხომეფე ოხორის დოჭვესდორენ, დო იმხოტე-მაქის ნეკ- ნაშ ოგინე არ მგეი ქომოხთუდორენ. მეგერე გერიქ ოჭკომალე ვა ძირუდო- რენ, ჩხომიში შურა მატუდორენ. მუშებურა ჰაშო თქუდორენ: „ამაბულურ დო მა-თი ქომჩამან, ვანა-თი-ნა მთელი ქოგოწობულამ ე-დო მთელის ხო- ლო მებჭიშურ!“ მგეიქ ნეკნას ნოკანკუდორენ. თილქიქ კითხუდორენ-ქი „სი 15 მინ ორე?“ „მა მგერი, ჟუმა სქანი ბორე“-და, მგერიქ ჰეშო უწუდორენ. თილქიქ — „ნეკნა ვა გომანწკენ-და... ნეკნაშე თი ამილი-ქი „გეი ე-ნა, მანა ნეკნა გოგინწკაე!“ თილქიქ-თი კუკუმათე ხარხალერი... ხაჩქალეი¹ წკაი ქო- დიქაჩუდორენ. მგეიქ თი ამილუ-მ-ქულე, თილქიქ ხაჩქალეი წკაი მუქთალუდო- რენ მგერიში თის... მგერი ქოგოიჭუდორენ დო კუდელი მონდრიკელი დალიშა 20 იმტუდორენ. უკაჩხე არ ჟურ დღამ-კულე ცინითე დოხროცქე დორენ.

ჰადა დიჩოდუ!

ხასან უსტავან-ოღლი

13. ხოჯაქ-თი ნუტალუ!

ა'ნდას ხოჯაქ დუზიშა ქოგამახთუ; ოწკედუ-ქი, კოჩეფექ ათმაჯა ნუ- 25 ტალემან ბულდუჯინის. მუშებურა თქუ-ქი „მა-თი არ კარლა ოჭოფა!“ ოჭოფუ დო ხეს ქოგელიხუნუ! ჰენთეფე(!) ბულდუჯინის ათმაჯა-ნა ნუტა- ლემტეს, „მა თი ქომებუტალა“-და დო ნუტალუ.

კარლა-თი ილუ დო ჯამიშის კაპულას ქედოხედუ. ხოჯას დიდო კაი აწონუ: „თქვანი ათმაჯაფექ ბულდუჯინი ჰოფუმს, ჩქიმი ათმაჯაქ ჯამიში 30 ჰოფუმს“-და! ჯამიში ნოკორუ დო ოხორი მუშიშა მენდიონუ.

ჯამიშიში საპიბიქ ქოგნუ — „ჯამიში ხოჯაქ მინდიონუდორენ“ — და- დო! ილუ, ხოჯას უწუ-ქი „ჯამიში ჩქიმი მოთ მოცონი?“ ხოჯაქ-თი უწუ-ქი „ირი-ხოლოქ ათმაჯა ნუტალემტეს, ბულდუჯინი ოჭოფაფამტეს, — ბულდუ- 35 ში მეზუდი, ქომობიციონი დო ჩქიმი რენ!“ „სი, ხოჯა, გოიშაში-ი? ჯამიში

¹ გაისწორა

ჩქიმი რენ!“ — უწუ საპებიქ. „ჰენთეფეში ათმაჯაქ ნა ჰოფუმს ბულდუჯინი მუნთეფეში ივენ დო ჩქიმიქ-ნა ჰოფას ჯამიში, ჩქიმი მუშენი ვა რენ?“

უკულე ჰანთეფე, ჟური-თი ჰუქუმეთიშა იდეს. ხოჯაქ კადის ტკობაშა უწუ-ქი „ჯამიში ჩქიმდა მალი დომიხენი დო არ ბარდალითე კაიმაქლი მო-
5 გილარე!“ — უწუ. კადიქ-თი მალი დუხენუ ხოჯაში ჟინ (ხოჯას ქომეჩუ, „სქანი ენ“-და, — უწუ — ჯამიში“, ჯამიშიში საპიბი ომტინუ!).

ხოჯაქ მაჟურანი დღას არ ბარდალიში თუდე ცხენიში ჩუშკი დოფ-
შუ, ჟინ-თი არ კითი-კონაი კადმალი ქედობუ. ქედობუ დო რუმჭეტი მე-
ნდულუ კადის. კადის კაი აწონუ. „რუმჭეტი ქომოგილი“-ა, უწუ. კადიქ-თი
10 „არ საღანი ქომოლით“-და, უწუ. „ხოჯაქ-ნა მოილუ კადმალიში არ ქოგებ-
დვა დო ობჰკომა“-და. კადიქ საღანის გედვამტუ-ში, ოწკედუ-ქი — არ მცი-
ქა კადმალი ქოგედუ საღანის... ბარდალის დოლოწკედუ-ში, ჩუშკითე დოფ-
შა რენ. ხოჯას უწუ-ქი „ჰადა მუნ ორენ?! ჩუშკი მომილიდორენ!“ ხოჯაქ-თი
უწუ-ქი „ბაშკაში ჯამიში მა მალი მოთ მიხენი? ჩუშკი სი ღომან ჰკომი!“ —
15 უწუ კადის.

ხუსენ რედიშ-ოღლი

14. ესკიჯი

არ ჩუკარა ესკიჯი ქორტუ. პანდა, — ლუმჯი, ჰუმანი ჰაკუჭი გეჩამ-
ტუ ორსის დო ტრადოლამტუ. არ ზენგინი კონქში უონუტუ. რახატსუზი
20 დივუდორტუ ემ ესქიჯიშ უსთინე.

ესქიჯის არ დღას დუჯოხუ: „სი ლუმჯი-ჰუმანი ორსის გეჩამ! მა რა-
ხატსუზი ბივერ! სი ჟურ შილდა მანათი მექჩა დო ჩქიმი'სთეი რახატი ტა!
ე-დო სი ლუმჯი-ჰუმანი ორსის მოთ გეჩამ, მოთ ტრადოლამ! ე-დო ჰაშო
რახატი ფსქიდათ!“ ფარა ქომეჩუ-შ-კულე ესკიჯის ვარ ანჯირუ, ბექი ქომე-
25 მიხირან-და, დო ემსერი ჰუმანიშაქის ონჯირეს ვარ ანჯირუ.

ჰუმანი დივუ-შ-კულე ონჯირეს ქეისელუ, ფარა მუში ილუ დო გერი ქო-
მეჩუ. „ჩქიმი ოტრადოლუ, ჰაკუჭი დო ორსი ქომომჩი დო ფარა სქანი ტას“-და!

ხუსენ რედიშ-ოღლი

15. კაზის არ კუჩხე უღუნ!

ხოჯაქ ა'ნდღას კაზი დოგუბაფუ ოხორის ჩილი მუშის დო არ თაბ-
 ლას ქოგდოღვაფუ დო... „აჰა კადის-მა ბაქჩაიში მებულამ“-მა. გზას
 ნილამტუ-ში, გუბეი კაზი ჰაშო ნილამტუ-ში, ორექსი დავუ: „არ მცეჩა
 5 ოჰკომიკო“-მა დო არ კუჩხე ქელუწკუ დო ოჰკომუ, გზას ოჰკომუ. მე-
 ნდილუ ჰაწი, კადის ქოდუღუ სთოლის.

კადიქ-თი ქოგდოწკედუ — არ კუჩხე ვა რენ! კაზის არ კუჩხე ვარ
 უღუნ! „ხოჯა, კაზის არ კუჩხე ვარ უღუნ, სო ილი-ა“, უწუ. ხოჯაქ კადის
 უწუ-ქი „კაზის არ კუჩხე ავენ!“ „ჯანუმ! სი გოიშაში-ი-ა?! არ კუჩხეთე
 10 ივენ? ჟურ კუჩხე უღუნ“-მა, კადიქ უწუმეს.

ჰაშო... ფენჯერემენ იწკენ ხოჯა. კაზეფე ქოძირუ ღალიში ქენარის.
 კადის უწუ ქი „ჰადა ოწკედი, ღალიში ქენაის კაზეფე ხენან“-მა! კაზეფეს-
 თი ინი ავესდორენ! თითო კუჩხეფე ქეიღესდორენ დო თითო კუჩხეთე
 დგინან! „ოწკედი“-ა, — კადის უწუმერს, „არ კუჩხე უღუნან“-მა. კადიქ-თი
 15 ოწკედუ — თითო კუჩხეთე დგინან კაზეფე“ „არ ჯანდარმას ქოდუჯოხით“-
 მა, — კადიქ აწი... ჯანდარმა ქომოხთუ. ჯანდარმას უწუ-ქი „ჰექ კაზეფე
 ხენან-მა, მეხთი-ა დო არ გეჩი-ა! არ კუჩხონი რენან-მა მოქსე ჟურ კუჩხო-
 ნი, ბძირათ“-მა!

ჯანდარმა-თი იგზალუ, არ ბიგა ხეს ქოდიქაჩუ დო! კაზეფეს არ ზო-
 20 რი ქოგეჩუ. ზორი ქოგეჩუ-ში, მაჟუანი კუჩხე-თი ქოგეიღეს დო ართუქ იმ-
 ტეს. „ოწკედი! ჟურ კუჩხე უღუნან-მა დო სი მოთ თქვი-ა, არ კუჩხე
 უღუნ“-მა, კადიქ უწუ ხოჯას. „ჰეკო ზორი გეჩუ-მა ჯანდარმა-ქი, სი ქო-
 გექჩესკონ-მა, სუმ კუჩხე ქოგავატუ“-მა, — ხოჯაქ უწუ კადის...

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

25

16. ხოჯა ჰამამიშა იღუ!

ხოჯა არ ღღას ჰამამიშა იღუ მუში ბერეფეკალა, — ბერეფე ელიკა-
 თუ დო იგზალუ. ხოჯაქ „ჰადე, ჰამამიშა ბიდათ“-მა-ის, ბერეფექ თითო
 მაქვალი დეზდეს დო ქემინახეს. ე-დო ხოჯაკალა ბარაბერ ჰამამიშა იგზა-
 ლეს; ე-დო დოლოქუნუ ქომოიწკეს დო ტენტელი ხოჯაკალა ბარაბერი ხა-
 30 მამიშა დოლოხე ქამახტეს. ე-დო მაქვალეფე-თი ხეს დოლოხე ქოდიქაჩეს.

ე-დო ჰაწი ბერეფექ ქოგდოჰკეს ქოთუმესტერი ოკაკანუს. უკულე ბე-
 რეფექ თქვეს-ქი „ხოჯა ჩქუნ თითო მაქვალი ქოდოფსქვით“-მა დო ხეთე
 თითო მაქვალი ოწირეს. ხოჯაქ-თი თქუ-ქი „ჰაკო ქოთუმეს არ მამული
 უკორემს!“ ე-დო „კიკილიკი“ არ ქოდიჯოხუ ხოჯაქ ხამამიშ დოლოხე. ბერე-
 35 ფექ მესსუზ ოღოდეს — ხოჯაქ მუ ვას-მა დო!

ე-დო, მუელიმი, სი ვა მოლორდა¹ დო ბერეფეკალა ხამამიშა ვა იგ-ზალა! ვარ მოლორდა! ბერეფექ ჰეშო თითო მაქვალი ქდეჭოფუმან დო სი ქომეგოლერდინამან!

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

5

17. ნამუსლი ოხორჯა

არ ზამანის ყურ ჯუმა ქორტეს. დიდი ჯუმაქ „მა კურბეთიშა ბილა-რე“-და, უწუ წუტა ჯუმა მუშის. წუტა ჯუმა მუშექ-თი „იგზალი“-ა, უწუ. ე-დო წუტა ჯუმა მუშის უწუ-ქი „ჩილი ჩქიმი სქანიკალა ქორტას!“.

დიდი ჯუმა მუში იგზალუ-შკულე, წუტა ჯუმა მუშექ ნუსა მუშის
10 თოლი ქოგედუ. ოხორჯა დიდო ნამუსლი ტუ. ე-დო ვარ დაიჯერუ: „სი ჯუ-მა ჩქიმი რე-და; ემ კათთა დულდა ვა ივენ“-და, უწუ. ე-დო უკულე — ემ ვახთიში კანონის არ ოხორჯა ნამუსსუზი გოხთუკო, ოთხო გზაში ორთას შქაშაქის დოხვამტეს სალი! ნა-მეკიტუ კოჩი, თითო ქვა გეჩამტუ.

ე-დო წუტა ჯუმაქ ნუსას დუშმანი დაუ, თესლიმი ვარ ავუ-ში. ყურ
15 მუშისთერი ნამუსსუზი ქოძირუ. ე-დო იდუ, ჰუქუმეთის შექდაჰეთი ოლოდუ-ქი „ჯუმა ჩქიმიში ჩილი ნამუსსუზლული იქომს; ყურთი შაათი მი-ონუნ“-და დო შაათეფეს-თი ოთქვაფუ: „ჩქინ ბძირით, ნამუსსუზლულის გო-იტუ ოხორჯა“-და დო!

უკულე ემ ვახთიში კანონიქ... მენდიონეს ოხორჯა და ოთხო გზაში
20 ორთას შქაშაქის ოხორჯა დოხვეს. ნა-მეკიტუ კოჩი თითო ქვა გეჩამტუ. ოკულე არ კოჩი ცხენითე მეკიტუ, კაი კოჩი. ოხორჯა დოხვეი ჰექ ქოძირუ, გზას. ოხორჯა-თი დიდო მსქვა ტუ. „ჰამ ოხორჯას დაზული ოლოდესდო-რენ“-და დო ოხორჯა ქეშიონუ (დიდო ქვაში მარა-თი უღუტუ, ქვა-ნა გეჩე-რეტეს, გეჩესდორტუნ!). ცხენის ქომიკიხუნუ ემ კოჩიქ ე-დო მუში ოხორი-
25 შა მენდიონუ. მენდიონუ დო დოხთორის მარაფე დოშველაფუ. უკულე ემ კოჩიქ უწუ-ქი „სი მა გექჭოფა დო სი მა მემაონი!“ ოხორჯაქ უწუ-ქი „სი ჯუმა ჩქიმი რე! მა ქომოჯი მიონუნ, ვარ მემაონენ!“ „სი ქომოჯი გიონუნ-ში, სი და ჩქიმი რე“-და, უწუ კოჩიქ, ე-დო ე კოჩის, ოხორის ტუ, უხეზმეტამ-ტუ, დულდა უხენამტუ.

30 ჰემ კოჩის არ ჩილი დო არ ბერე უონუტუ, ბიჭი ბერე წუტა. ართი არაბი ხეზმეჰეაი უცონუტუ. ჰამ ოხორჯას არაბიქ თოლი ქოგედუ. არაბიქ უწუ-ქი „მა ქომემაყონი, მა ქეგჭოფა“-და, ოხორჯას უწუ. ოხორჯაქ უწუ-ქი „მა ქომოჯი მიდონუნ, მა სქანისთერეფეს ვარ მებოლუმ!“ ხასმი დაუ არაბი, — ადუშმანუ, მუშენი ვარ მემოყუმს-და დო! ე-დო ალა მუშიში ბერე, — არა-
35 ბი იდუ დო, — სერი ქონოკვათუ ე-დო დიციხირონი ხამი იდუ დო ოხორჯა-

1 მე მომმართავს!

ში დასტულის თუდე ქომემაღუ-ქი, ჰადა ძირან-ში, „ოხორჯაქ დოილუდორენ“ თქვან-და დო ოხორჯა ომტინან ვანა დოილან, — დუშმანობა ოლოდუ არაპიქ!

სერ ბაბა მუში დო ნანა მუში გოკუცხეს-ის, ბერე მეკვათეი, ხვალა
 5 დიცხირი, ქოჯანს. დერქი ნანა მუშიქ ობეჯდინუს ქოგდოჰკუ. დიცხირის ნაჟონეს, ნაჟონეს, ოხორჯა-ნა ჯანტუ ოდაშა იდეს. ოხორჯას მუთუ ხაბერი ვარ ულუნ, ჯანს. ხამი დიცხირონი დასტუდიშ თუდე ქოძირეს. უკულე ჩილი მუშიქ ქომოჯი მუშის უბეჯდუ-ქი „სი ჰამ ოხორჯა მოონი-შკულე თოლი ქოგედვი სი ჰამ ოხორჯას ე-დო ბერე ქომემიკვათუ ე-დო სი ეჭოფარე ჰემ
 10 ოხორჯა! სი პიჯი ვარ მეჩიკო, ჰადა ვარ ახვენატუ, ბერე ვარ ნაკვათატუ!“ ქომოლიქ ქოხოწონუ-ქი, ჰადა დუშმანობათენ ოლოდესდორენ-და ოხორჯას! ქომოლიქ უწუ-ქი, ჰემ ოხორჯას „სი ჰაქ ჩილი ჩქიმიქ გონგდინასენ, გადუშმანუდორენ! ე-დო სი ვით ლირა ფარა ქომექჩა დო იგზალი ბაშქა ფერიშა!“.

ოხორჯაქ-თი ვით ლირა ქაუჭოფუ ე-დო იგზალუ. ნიტუ-ის, გზას არ
 15 ქდოიშა იგზალუ. ჰექ არ კოჩი გოწოკიდესდორტუნ, ქოძირუ. „ჰამ კოჩი ჰაქ მუშენი გოწოკიდიტ“-და, დო კითხუ ოხორჯაქ. თქვეს-ქი „ჰამუშე ვით ლირა ალაჯალი ულუტეს; ვარ ნაჩუ-ის, გოწოკიდეს ვით ლირაში გურინე!“ ოხორჯაქ თქუ-ქი „ვით ლირა ქომეფჩიკონა, ნუწკათენ-ი?“ „ქოო! მებუწკათე“, უწვეს. ეშილუ დო ვით ლირა ქომეჩუ დო ჰემ კოჩი დომლეთინუ, დო
 20 მუქ იგზალუ, ჰექ ვარ დოდგიტუ.

ქომოლის არ ყურ საათის ნოსი ვა მუხთუ, — გოწოკიდეი-ნა ტუშენი. ნოსი მუხთუ-ის „მა მიქ მოშლეთინუ“-და, დო კითხუ. უწვეს-ქი „არ ოხორჯა გოლიტუ, ემუქ მეჩუ ვით ლირა დო სი გომლეთინუ!“ „ე ოხორჯა სო რენ“-და დო კითხუ ე კოჩიქ. „ჰაქ ვარ დოდგიტუ, მეკილუ-და, — უწვეს, —
 25 ე ოხორჯა!“ ე კოჩიქ-თი თქუ „მა-ნა მოშლეთინუ ოხორჯა არ ქობძირა თოლითე“-და დო გერიდენ გდათხოზუ. ოხორჯას ქომეჭიშუ. ოხორჯას უწუ-ქი „სი მუშენი მა მოშლეთინი? ოქი მა მოშლეთინი, მა სი ეგჭოფარე“-და! ოხორჯაქ უწუ-ქი „მა ქომოჯი მიცონუნ, მითის ვა მებოლმ! გურის მემაჭვი, გომლეთინი“-ა! „ვარ, ილა ქეგჭოფარე“-და, — ოხორჯას ვარ ნაშქუმესს.

იჯენგერი, იჯენგერი, ჰეშო არ ზღუაში ქენარიშა ქოგეხთეს. ჰექ არ კარავი ქორტუ. კარავიშენ მატროსეფე გალე ტეს. ჰამ კოჩი ილუ დო არ მატროსის უსინაფუ: „მა ართელი ხალადელი (ხეზმექდაი) მიცონუნ დო გამაფჩამ-და ე დო სი ქეჭოფი“-ა; მატროზიქ „კადა, ქეფჭოფუმ“-და. ოხორჯაქ თი იცილუ-ქი „მა ხალადელი ვარ ბორე, გამაჩონი ვარ ბორე!“ ემ კოჩიქ
 35 „ხალადელი რენ, მა გამაფჩამ“-და, ე-დო ზორითე ქაგამაჩუ. გამაჩუ-ის, მატროზიქ-თი ქაეჭოფუ, კარავიშა ზორითე მენდიცონუ.

კარავი-თი ქეისელუნ, ულუნ ბაშქა შეპერიშა. გზა იტეს-ში, კარავი-თე, თქვეს-ქი... თოლი ქოგედვეს მთელი მატროზეფექ. ოხორჯა იბგარუ დო მედოჩუ. ორა ხაი დივუ, იშქვიდეტეს, ჰეა-ნა მედოჩუ-თე. უკულე ოხორჯას

- ახვეწეს-ქი „იხვამი-ა, ორა-ნა კაი დივას, ვანა ბიშქვიდეთ!“ ოხორჯაქ-თი იხვამუ, ორა კაი დივუ. ორა კაი დივუ-ის, ხოლო ამ ოხორჯას თოლი ქოგედვეს მატროზეფექ... იზგარუ დო ხოლო მედოხუ ოხორჯაქ. ტარონი ხოლო ხაი დივუ, ორა ქოკოხუ. ყურენეჩი მატროზი ტეს კარავის. თელი-თი ყინ
- 5 გჟუვერთას ქებთეს. თელი ზღუაქ(!) გექოსუ გჟუვერთას, დიშქვიდეს, ართელი ვა დოსქიდუ. ოხორჯა ხვალა ქოდოსქიდუ კარავის. ორა-თი კაი დივუ. თანდრიშე მუშებურა იგზალუ კარავი დო არ შეერის ლიმანის ქამახთუ. ქოდოდგიტუ კარავი ექ მუშებურაში. ჰამ ოხორჯა-თი გალე ქაგამახთუ ჩაიშა. გამახთუ დო კითხუ-ქი „ჰაქონი ფადიშაი სო ხენ?“ ქოდოგურეს. ქო-
- 10 დოგურეს-ის, მუქ-თი ქომეხთუ ფადიშაიში დანიშა., ფადიშაის უწუ-ქი „ჰემ კარავის-მა ყურენეჩ ნეჭერი ტუ-მა, თელი დიშქვიდეს-მა, ართელი ვარ დოსქიდეს-მა. არ ხვალა მა დოფსქიდი-ა. ე-დო ენთეფეში მალი-ა ნანა მუშის, ბაბა მუშის ქომეჩი“-ა.

- ჰეა-თი, ოხორჯა-ნა ენ, ვარ უჩქინან: ქომოლიში დოლოქუხუ დოლო-
- 15 ქუნს. ფადიშაიქ თქუ-ქი „ჰადა კაი კოჩი რენ! დოდრუ კოჩი რენ! მითიში ჰაქი ვარ იხორს, — ჰადა ჰაქ ვეზირი დოპათ“-მა. კოჩეფექ-თი თქვეს-ქი „კაი ივენ-მა, ივას ჰაქი ვეზირი“-ა. ფადიშაიში დანის ვეზირი დივუ.

- უკულე ფადიშაი დოდურუ. ფადიშაი დოდურუ-ში, დერიხე მუში ჰადა ფათიშაი დოწოფხეს. უკულე ჰაშო ირი დერიშა, ირი შეპერიშა ამბა-
- 20 რი ქომეხთუ-ქი ჰადა (!) ფადიშაიქ თოლი-ქდორის თოლი გუნწკამს, ხე-კუ-ჩხე კორელის ჰენთეფე გუნწკამს.

- ჰაწი... ოხრასქირი თოლი ქდორი დავუდორტუნ, ხე-კუჩხე-თი ქმუთურუმი (კუტა) დივუდორტუნ არაპი ვა რტუ-ი? ჰე-თი თოლი ქდორი დივუდორტუნ. კოჩი-თი-ნა ოშლეტინუ, ჰე-თი მეჟოხუ დო ქდორი დივუდორ-
- 25 ტუნ. სუმი-თი თოლი ქდორი დივესდორტუნ! უკულე ოხრასქირიში ჯუმაქ, ოხორჯაში ქომოჯიქ შიგნუ-ქი, ქმუთურუმიშ, ქდორიშ ჰამი ჰემ ფადიშაის უჩქინ.

- ჯუმა მუში დეზდუ დო დონამს ჰაწი ფადიშაიშა. იდუ ემ არაპიში ოხოიშა. გზას არაპი ქომოხვადუ. არაპიქ უწუ-ქი „სო ულუთ“-მა? ჰემ კო-
- 30 ჩიქ-თი უწუ-ქი „ჯუმა ჩქიმი თოლი ქდორი, ჰემ ქმუთურუმი დივუ; ფადიშაშა ბიგონამ, ჰემუს (ჰეას) ჰამი უჩქინ!“ „მან-თი თოლი ქდორი დომავუ! მან-თი მენდემიონიკო, ბარაბერი ვიდათ!“.

- იდეს. გზას ჰე-თი ქოძირეს, კოჩი-ნა ოშლეტინუ ოხორჯაქ. კოჩიქ-თი კითხუ-ქი „სო ულუთ, თქვან?“ ოხორჯაში ქომოჯიქ ჰემ კოჩის უწუ-ქი „ჰან-
- 35 თეფეს თოლი ქდორი ავეს დო ჰაწი ფადიშაიშა ბიონამ, ემუს ჰამი ახვენენ!“ „მა-თი მენდემიონი-კო, ვა ივეტუ-ი ჰაწი?“ „კაი, ივენ! ბარაბერი ბიდათ!“ — უწვეს. ჰე-თი ქელაკათუ. ე-დო გზას გედგითეს, დო სუმი-თი ქდორი, ოხორჯაში ქომოჯიქ სუმ თოლი-ქდორი დეზდუ დო იგონამს. იგზალეს ჰემ ფადიშაიში შეპერიშა. ჰექ კითხეს-ქი „ფადიშაი სო ხენ?“ ქონო-

გორეს-ქი „ჰექ ხენ-და ფადიშაი!“.

- მენდიცონუ სუმ თოლი-ქდორი ფადიშაიში დანიშა. ფადიშაიქ ჰანტე-ფეს კითხუ, თითო-თითო, კითხუ-ქი „სი მუშენი თოლი-ქდორი გავუ?“ ჰაწი ჯუმა მუშიმ დანის ოხრასქირი მუშის ონჯლორე ავუ დო ვარ ატქუ:
- 5 „დოღრუ ვა თქვა-ის, ჰამი ვარ მახვენენ“-და, უწუ ფათიშაიქ. მაჟურანის კითხუ, არაპის. არაპიქ უწუ-ქი „არ ოხორჯა მიცონუდორტუნ; ჰემუს თოლი ქოგებდვი მა დო თესლიმი ვარ მავუ. უკულე ვადუშმანი. ალა ჩქიმის არ ბერე უცონუტუ, სერ ხამი ებზდი, ბიდი დო ბერე მეზოკვათი. ე-დო დიცხირონი ხამი ბიდი დო ოხორჯაში დასთუდიში თუდე ქომეშაბდვი დო
- 10 ოხორჯა ჰექოლე ბომტინი! დო ჰემუქ მედომჩუ,¹ მეჟომჩუ დო ჰემუში ინთიზარითი თოლი ქდორი დომავუ!“.

- „დოღრუ ისინაფ“-და, უწუ ფადიშაიქ დო ჰამი დუხვენუ დო არაპის თოლი ქოგანწკუ. უკულე ჰემ კოჩის კითხუ, ე-ნა გოწობუტუ: „სი მუშენი თოლი ქდორი გავუ? დოღრუ მიწვი“-ა, უწუ. ჰემუქ-თი უწუ-ქი, „მა გოწო-
- 15 მოკიდერეტეს... გოწომოკიდესდორტუნ²; ვით ლირა ბორჯი (ვერეჯელი) მიღუტუ ე-დო ვარ მემჩუ, ე-დო არ ოხორჯა გოლიტუ. ემუქ ვით ლირა მეჩუ დო მა მოშლეთინუ. ჰემ ოხორჯა, პკითხი, სო იდუ, დო „ჰაშო გოლილუ“-და მიწვეს. მან-თი ფთქვი-ქი „არ ჰეა ოხორჯა ქობძირა, მა-ნა მოშლეთინუ, მუფერი ოხორჯა ენ!“ ოხორჯას მეპჭიში უკაჩხენდო. ოხორჯა გზას
- 20 ოპჭოფი! სი მა მუშენი მოშლეთინი? — პკითხი. — მა-ნა მოშლეთინი, მა სი ექჭოფარე“. ოხორჯაქ ვარ დაიჯერუ. „სი ვარ მეგოუმ-და, მიწუ, მა ქომოჯი მიონუნ“-და, ვარ მემოუმ-შკულე, „ონსუზ არ სერის ჩქიმიკალა ქოლინჯირი“-დეი, ბუწვი. ვარ ვუ, მან-თი ვადუშმანი. ოხორჯა იდუ. მან-თი მებათხოზი. არ ზლუაში(!) ქენარიშა მეფთით. ადა ხალადალი ჩქიმი რენ-დეი,
- 25 ქოგამაფჩი, მატროზეფეს ზორითე ქომეფჩი. ე-დო მენდიცონეს. ჰემუქ მედომჩუ... მეჟომჩუ. ჰემუში ინთიზაითე თოლი ქდორი დომავუ“.

- ფადიშაიქ-თი უწუ-ქი „დოღრუ თქვი ჰაწი!“ ე-დო თოლიში ჰამი დუხენუ დო თოლი ქოგანწკუ. კაი დივუ. უკულე ჰემ ოხრასქირი მუშის კითხუ-ქი „სი მუშენი თოლი ქდორი დოგავუ? დოღრუ თქვა-ნა, ჰამი დოგი-
- 30 ხენარე, თოლი გოგინწკარე!“ უკულე ჰემუქ ართუქ ქოგდოჭკუ. „მა არ ჯუმა მიცონუტუ. კურბეთიშა იდატუ (იგზალუ), ჩილი მუში მა მემიშქუ, მან-თი ჩილი მუშის, — ნუსა ჩქიმი ტუ, — თოლი ქოგებდვი; თოლი ქოგებდვი-ში, თესლიმი ვარ მავუ. თესლიმი ვარ მავუ-ში, ჩქიმი'სთერი მამცუდალე შაადი ქობძირი, ბიდი ჰუქუმეთიშა, კადის შექდაეთი დობოლოდი! შაა-
- 35 დეფეს-თი ქობოგნაფი, შადათლული დობოხენაფი! ოხორჯა, ნუსა ჩქიმი

1 გაისწორა

2 ჯერ ხოფური ფორმა იხმარა: „გოწომოკიდერეტეს“, მერე გაისწორა და ვიწური თქვა.

იყონეს დო ოთხო გზაში ორთას შქაშაქის ქოდოხვეს ე-დო ჰემუქ მეყომჩუ, ინთიზარი მოლოდუ, თოლეფე ქდორი დომავუ. მან-თი ქდუთურუმი დობი-ვი! დიდო ნამუსლი ოხორჯა ტუ, დიდო ნოსერი ტუ. დიდო-თი მსქვა ტუ. მა მსქვანას მობლორდი დო ჰეშო კაბაჰეთი დომახენუ!“.

- 5 ფადიშაიქ უწუ-ქი „ჰაწი დოდრუ თქვი, დოდრუ რე!“ თოლის-თი ჰამი დუხენუ, თოლი ქოგანწკუ! ხე-კუხხეს-თი ჰამი დუხენუ, ხეკუხხე-თი ქოგანწკუ. კაი დიოგუ.

- უკულე ქომოჯი მუშიქ „ცახ“-და დო არ დიმაგარუ. ფადიშაიქ კითხუ-ქი „მუშენი იბგარ?“ ფადიშაის უწუ-ქი „სი ფადიშაი ვა რტიკო — სესი 10 სქანი, თოლი სქანი, ოძიცინუ სქანი, ოსინაფუ სქანი, თელი ჩილი ჩქიმის ნუნგამს!“ ფადიშაიქ-თი უწუ-ქი „მა ჩილი სქანი ბორე, სი ქომოჯი ჩქიმი რე! ჰანთეფე მთელი თი ჩქიმის მოხთუდორენ! მან ნამუსი სქანი ჰაშოთე შებინახიდორენ!“.

ჰექო ჩილ-ქომოჯი დიდო ორას კაინაბათე სქიდეს! დიჩოდუ!

15

ხუსენ რეშიდ-ოღლი**18. მახო**

- ენ წოხლე... დეღეფე, გურჯეფე ბითთუმ ჰაქ რენან, — თუდე-ნა რენან ჰენთეფე. ჰაქ ენ წოხლე კამბურ-ოღლეფე მოხთესდორენ, არქაბემენ მოხთესდორენ ჰენთეფე. უკულე მოხთესდორენ ათინაშენ — უსტა ამელი 20 ჯოხონს, ჰაქ იჩილუდორენ. ემუშ უკულე ოსმან ტაკოზოღლი; ჰეა-თი აქ იჩილუ, მაპარველი ტუ, რიზენიშ აქოლენ, მაპარვეშე ტუ. ჰემუშ-კულე... ჰენთეფეშ-კულე — სადა ამედ-ოღლი, თემელი დო მუსტავა...

- აგარას ლაზეფე რენან; არქაბული ენან, ამმა ლაზური ქაგოჰკონდეს. ბეფე ქოხოწონამან, ამმა ნენა ვა აქთენან. ენთეფე თელი ლაზი ენან; ყი- 25 ლე... ჩხორო ოხორი ენ, მთელი-თი — არქაბული, წკარმელე-ნა რენან, — არ ლაზი... ჰელე პკორეცხა! ოთხო ოხორო-თი ჰაქ ქორენ... ზენაქეთი¹ — სირთიშ უკახხე — ვიწურეფე ხენან, ჩხოვრო ოხორი... ამერი-თი — ჩარქი დერე ბუწუმერთ... ვიტოსუმ ოხორი-თი ჰაქ რენ... თუდე — ქდულთალლა². წალე-თი — მახო, დაჰა წალე³-თი — მეელე უწუმელან. ჩხე აღოდეს, იძა- 30 ბუნეს დო ყინ ქეშახთეს. დუზეფეს მეელე ჯოხონს.

სიმონეთის ვითოთხო ოხორი ენ, სუმ ოხორი ენ ლაზი: სუმი-თი ჰაქ ხენ — ქესიმი დო ყურ ჩქვა — წიმინდე ლაზი ენან, ვიწური ენან.

1 მახოს — ერთი „უბნის“ სახელია.

2 „ნაცრის ყანა“.

3 „წალე, თუდე — თელი არ რენ(!?)“.

19. „არვიცია“ დოილუ!

- მაკრიალიშა ჰაქოლე არ გურჯი იგზალუდორენ, ჰექ იდუდორენ. იდუ-ის... მცხული ძირუ, ჩანს... ქებთუ დო მცხული იმხორს. თუდენდო სა-
 5 ჰები მუშიქ ქოძიუ, ყინ უჯობამს ჰემუს-ქი „მცხულის მი გენე, ქოგებითი, ქოგებითი“-ა, უწუმესს. ჰექ-თი ყინდოლე უწუმესს: „მე არ ვიცი“-ა. თუდენ-
 დო უჯობამს: „მცხულის ქოგებითი! ვარ გიწუმელ“-ი-ა?! ჰეა ხოლო ყინდო-
 10 ლე „მე არ ვიცი“-ა! „ადაფეს გებულარე მცხული! ქოგებითი-ა, ვა გიწუ-
 მელ!“ — უჯობამს. „მე არ ვიცი“-ა, ჰემუქ ხოლო ყინდოლე.
- იდუ მაკრიალური ოხიშა, ტუჭელი დეზდუ, ქომოხთუ, ნოღირუ
 10 ტუჭელი, ოტკოჩუ დო დოილუ; ე-დო აჯარალი დიილუ დო თუდე მელუ. ჰაწი გებთუ ადაფეშა, ნა-ილუ უწუ-ქი ადას: „მა სქანიშენი მცხული შეგი-
 ნახატი, კაი-ნა მოინჭატუ, გიწილატი დო მოგილატი! ე-დო „მეარვიცია“
 ქებთუდორტუ დო მცხული იმხორტუ. გებით; ადაფეს მებულარე მცხული,
 მო იმხორ, ბუწვი, — ვა მემისიმიწუ, დო „არვიცია“ დოპილი“. უკულე
 15 ადაფე ქეშახტეს; ქეშახტეს, ოწკედეს — კოჩი დოილუდორენ! უწვეს-ქი „სი
 კოჩი დოილიდორენ?!“ „მუფერი კოჩი ტუ, ვა მიჩქინ-ქი. მა ბუსინაფამტი,
 ემუქ იჯოხოფტუ — „არ ვიცია“. — „სი ნოსი ვარ გილუნ! სი ჰაწი ხაფისი-
 შა გონანდორენ“-და, უწუ ალაქ.

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

20

20. ჯუმუ დოთასუ!

- წოხლე არ კოჩიქ ირო ჯუმუ დეჭოფუმტუ, ირო-თი დეჭოფინუს ფა-
 რა-თი ვარ ულუტუ. კონქშეფე მუშის კითხუ-ქი „აჯაბ, ჯუმუ ფხაჩქიკო, ვა
 იჩანატუ-ი?“ კონქში მუშიქ-თი უწუ-ქი „ჩქინ ირო ფხაჩქუმთ! დოქსე დოჭო-
 ფინუთე ბაში ვარ მახენენან!“ ემ კოჩიქ-თი თქუ-ქი „ჰემო რენ-ნა, მა-თი
 25 ქებუჭოფა არ სუმ დარი ჯუმუ ე-დო დოფხაჩქა!“ დოხაჩქუ. ჯუმუ დოხაჩქუ-
 შ-კულე იტუ კათთა ნდღას, ცონა გოილამტუ. გოილამტუ — ჯუმუ ვარ
 დულუნ. ცონა დოხაჩქუ, ჯუმუ დონდლულუ, თიფი ეხთუ; ციდუ, გოილუ
 ხოლო ცონა! ოწკედუ, კოლი, დიდი კოლი გულუნ ცონაში დოლოხე. მუში
 თიშენი თქუ-ქი „ვარ ივას-ქი! ამ კოლიქ ოჭკომუ ჯუმუ დო ვარ დულუნ
 30 ჯუმუ!“.
- აჩქვა არქადაში ქეჭოფუ მუშიკალა, ტუჭელეფე ქეჭოფეს, ცონაშა
 ციდეს. კოლი ცილანორე (ცილანენ, ცილან ორე — მთელი არ დენ!). კოლის
 აწი ტოფელი ნოღირამან, ვა ატკოჩენან, კოლი იმტენ! ჰემო დიდო გოხტეს
 ცონას ტოჭელი ხეს დოქაჩერი. ართელი კოლი ვარ ადილეს. არქადაში მუ-
 35 შის კოლი დეფუთხუ დო გურაბიჯის დოხედუ (|| ქდოხედუ) აქ! სერსი უკო,
 იმტასენ კოლი, ვანა გურაბიჯის დოხენ! სესი ვარ ახენუშკულე არქადაში

მუშის უსთავინუ. უსთავინუმ კულე არქადაში მუშიქ ნოდირუ ტუჭედი, კო-ლი-თი დოჟილუ, არქადაში მუში-თი დოილუ. დოილუ-შ-კულე თქუ-ქი „არ — თქვანდე, ართი ჩქვა — ჩქინდე, არ სუმი დარი ჯუმუშე დობივი!“.

ჰა მთინი მჯვეში ნოსეფე ენ!

5

ხუსეინ რეშიდ-ოღლი

21. სარფულეფე დო მაკრიალურეფე

ავიშა იდეს სარფულეფე დო მაკრიალურეფე. უკულე იდეს დო აწი დერე ენ ჰაშო: დალიშ მელე — სარფულეფე, მოლე — მაკრიალურეფე, ნულვან ჰეშო ემთის. არ თილქი ჭაგამახთუ მაკრიალურეფეში წოხლე, დე-
10 რეს ნადგუ, ინჩირუ დო ქომეკახთუ სარფულეფეკელე. უკულე მაკრიალურეფექ დუჯოხეს-ქი „ჰამ თილქი, დერეს-ნა მეკახთუ, კუდელი დამუგუ-ი დოქსე ვარ?“ სარფულეფექ თქვეს-ქი „კუდელი ვა აშუგუ, ხომბულა ტუ“-
და! მაკრიალურეფექ თქვეს-ქი „ვარ, დვამუგუ“-და. სარფულეფექ — „ვარ“-
და!

15 ჰეშო, მელე სარფულეფექ, მოლე მაკრიალურეფექ ოკვაკიდეს, თილქიში კუდელიში გურინე! ართიკართის ტუჭედეფე ოტკოჩეს („ასთოლეს“ — ხოფუი ნენა ენ!) დო ეჩ კოჩი დიილუ სარფული დო ეჩი მაკრიალუის!

ხუსეინ რეშიდ-ოღლი

22. ფსქვერიშ პაპული

20 მო ჭარუმ! გიწვარე!

მაკრიალის წოხლე აღაფე ტეს. არ კოჩიქ, ქდოული კოჩიქ „ფსქვე-რი“-ა დო გურუნი დოილუ. უკულე ქოგეხთუ აღაში დანიშა. „მსქვერიშ პაპული დობილი-ა ე-დო ბახჩიში მოგიდარე“-და, აღას უწუ. აღაქ-თი უწუ-ქი „ქომომილი“-ა. ქონილუ-შ-კულე — გურუნი ტუ. აღაქ უწუ-ქი „ჰადა მუ
25 ორენ? გურუნი დოილიდორენ!“ გურუნი დო მსქვერი-ნა ვა იჩინამს კოჩი, მუქ რენ გურუნი!

ხუსეინ რეშიდ-ოღლი

23. ძიგარაში ვახთი ვა რენ!

- ჰაწი დულდა მიღუნან-ქი, ჰემ დულდა ვარ პათ-ში, ვარ ბოჩოდინათ-ში, ოხოიშა ვარ მალენან... ჰემ ვახთის, ჰემ დარი ზამანის მუამედიქ ქემი-ღამს ტაბაკა, დოკორუმს ძიგარა დო: „ჯუმადი, არ ქიჭიტი ქომომჩი!..“ —
- 5 ჩქარ-თი ძიგარაში ვახთი ვა რენ! ბეჯღამ, ამმა ვარ მემისიმინს: ძიგარა შვასენ! ჰემო კოჩი-თი ქორენ დუნდას! მუს-თი აძიკინენ-ქი, „მუფერი შე-რი(?) ენ“-და?! ჰეა დოთქვი, ოკულე სო ძირარე?! ნდღურა ამუს ვა მეჩუ ქიჭიტი, არ ქიჭითიშენი ბადი ილუმან, ხინიქ გეჩამს! ჰემო ვახთი-თი ენ!

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

10

24. თი ჩქიმიშენი გიწვა!

- მა ჰაწი თი ჩქიმიშენ გიწვა!
- მა ზათი ბათომური ბორე (ბაბა ჩქიმი ჰერქეზი ე). წუტა ბორტი-შა, ბაბა დომიღურუ. ნანა ჩქიმი ვიწური ე. აში თუთერი, ნანაქ დეთიმი მემამ-ქუ. სუმ წანერი ბორტი-ში, ბაბა-თი დომიღურუ. ბაბა ჩქიმი ვარ ღურუ-შა
- 15 ბათომის მუარებე ივუ, რუსი დო თურქიში მუარებე რტუ. ბაბა ჩქიმიქ ნანა ჩქიმიში ნანა, ნან-დიდი ელემიკათუ, ვიწეშე მენდიმოჩქუ-ქი, ჰაწი ჰაქ მუარებე ივასენ, მუარებეს თქვან დიზათენ. მა ვიწეს ქოდოფსქიდი. ბაბა ჩქიმი ბათომის ტუ. მუარებე თამამი დივუ-შ-კულე, ბაბა ჩქიმი ვიწეშა ქო-მოხთუ: ლაქინ მა წუტა ბორტი. ბაბა ჩქიმი ვარ ბიჩინი. ნან-დიდის ბაბა
- 20 ჩქიმიქ უწუ-ქი „მა წოხლე ბიგზალა ბათომიშა ე-დო უკულე თქვა-თი მო-გიჩინათე ე-დო თქვა-თი ქომოხთათე ბათუმიშა“, — უწუ ნან-დიდის. ბათუ-მიშა მოხთუ-ჭკულე დოღურუ ბაბა-ჩქიმი.
- ბაბა ჩქიმი დოღურუ-ჭკულე მა დოფსქიდი ვიწეს. ბაბა ჩქიმიშ-თი ოხორი-თი ბათუმის ნურიეში ბაზაის ტუ. მა-თი უმითელი დოფსქიდი-ის,
- 25 ბაბა ჩქიმიში დერი გონდუნუ. მა ვიწეს ჯუმადი ჩქიმიკალა ბორტი დეთიმი. ვიტოთხ' წანერი ბორტი-შა, ჯუმადი ჩქიმიკალა ბორტი. უკულე ჰექოლენ გამაფთი დო ხოფაშა ქომოფთი. ხოფას არ ალაში დანის ქამაფთი. ალაში ჩილი ხანუმი ბუძი გემიბერეტუ: ემუში ბერეფეკალა ბარაბერ ჯუმა'სთერი გობიტიო! უკულე მათი დობივი, ართი ეჩი წანერი დობივი. ურუმქ მუა-
- 30 რებე გორუ თურქიკალა. მუარებე გორუ-შკულე, ბერეფე ლატიჭი ტეს დო იკონატეს ყური-თი მუარებეშა. ართელიში დეინე მა ბიდი. უკულე მუარე-ბეშე მოფთი-ში, თქვეს-ქი ალაში ბიჭეფექ, „ჰადა ჩქუნი დერინე მუარებეშა-ნა იღუ-ში, ჩქუნ ჰადა დობოჩილათ“ — დო დომოჩილეს.
- დომოჩილეს-შ-კულე მა დაჰა ჰექ დოდგინუ ვარ მინტუ, ჰექოლე ქა-
- 35 გამაფთი დო ჩილი ჩქიმიში ოხორიშა ბიგზალი. ვიწეს რტუ. ოთხო-ხუთ

- წანას ჩილი ჩქიმიმ ოხორის ბორტი. სუმ წანას ანაკრიას, ფოთის, ჩამჩირეს ბიჩალიშიდორენ, ზულას (!) სანდალის. უკულე ბიგზალი ოხორიშა გერი. ირო ჩილიში ოხორის დოდგინუ ონჯლორე მაცუ. ჰექოლენ ებისელი დო ბათომიშა მოფთი მა ხვალა. ბათომიშა მოფთი-ჰკულე ვიწური მანძაგე-
- 5 ეფე ჰაქ (ვიწურეფე — კონქში ზოპომან, ხოფურეფე — მანძაგერი, ამმა ჟური-თი არ ენ!) მახოს ხეტეს. „ჰანთეფეში დანიშა არ ქეშაფთა“-მა, ფთქვი, ბათუმიშენ. ქეშაფთი-ის, ჰამ ერეფე კაი ერეფე ტუ, მომწონდუ. ვიწური, აქ-ნა ხეტეს, კონქშეფე, მიწვეს — „ჰაქ მოხთი სინ, ჩილი სქანი ეზდი დო მოხთი! ჰაქ კაი რენ“, — მიწვეს. მან-თი გერი ბიგზალი ვიწეშა,
- 10 ჩილი ჩქიმი დო ბერე ჩქიმი ებზდი დო გერი ქომოფთი მახოშა.
ჰაქ უშურითე არ დონა ებუჭოფი სალიხას, ჰეშო უშურითე შქით-ოგრო წანას დოფხედი. მარადიდის ხავლაში შუქრი ეჭენდი უწუმელტეს. ჰე-აქ მალუშმანუ მა: „სი ჰაქ ცონა ვარ გოხაჩაფამ“-მა, მიწუ. „სი იგზალი“-ა, მიწუ. მან-თი ბუწვი-ქი „მა-ნა ბიჩალიში, ნა მილუ შეეფეში ჰაქი ქომომჩი
- 15 დო ბიგზალარ!“ ჟურ წანას ჰაშოთენ ბიჯენგით, ოკულე მა — „ჰამ მახოს უშურითე ვარ დოფხედურ“-დეი, დემინი პი. უკულე ხალკ-ოლლი სალიხაქ მიწუ-ქი, „სი ვა გოჩქუმერ გერი, დერი გინონ-ნა, მა მეგჩარე, გამაფჩარე!“ დო ჰამ დერი მა მომჩუ. მა მომჩუ-შ-კულე, არ ოხორი დოპკოდი დო ფარა ქომეფჩი დერიში. უკულე დელეშმიში დობივი (ქოდობიხორი).
- 20 დექენ, სეჭერ ბილლული ქოგამახთუ. ქოგამახთუ-ჰკულე, ჩქუნ მუა-ჯირი დობივით. ბიგზალით თურქიაშა. სუმ თუთას ოხორასქირი ჩქიმიშ დანის ბორტი, ჰემუქ ფშინახუ. უკულე, ჰექოლენ სამსონიშა ბიგზალით, ქამეზაშქვით დო ბიგზალით. ოთხო ბიჭი ბერე დო არ ბოზოთე ბიდი. ოთხო წინას მოჰაჯირი ბორტი სამსონის. სუმ ბიჭი დო არ ბოზო დომილურუ ჰექ
- 25 ეჩი დლაში დოლოხე. ართელი ბიჭი დომისქიდუ ხეს. ჰე-თი — ანდლა ლურასე, ჰუმენ ლურასე, ჰეშოთე ბოწკეტი! თანდრიქ ვა ოლურინუ, დიდი ნდლა მეჩუ დო გერი ქომობიდონი (ნანა მუში და არ ბერე).
ვიწეშა მოფთი წოხლე, ოხრასქირი ჩქიმიში ოხორიშა. ოხაჩქუში ორა ტუ. ვანთი მეკილამტუ ოხაჩქუში. ოთხო წანერი ხასეთი ბორტი; ჟურ
- 30 სერის დომადგინუ ჰექ. ჰექოლენ ქომოფთი მახოშა. მახოშა მოფთი-ის, მახოს ოხორი ჩქარ ვა რე. თელი ქმოი დოჭუდორენ რუსიქ. უკულე აქ მოფთი-ის, ოხაჩქუს ქოგებოჭკი. ლეტაში მეტი მუთუ ვა ბძირი: არ ლეტა ქორტუ. მეტი მუთუ ვარ! ე-დო არ ფაცხა, ლეტა გამაფხაჩქი დო არ ფაცხა დოპკოდი. ჰეშო ჰაქ ბიჩალიში დო ბერეფე ჰეშო ბოსქედინი. ბიჩალი-
- 35 ში, ბიჩალიში დო ოხორითი დოპკოდი, დიდი ოხორი, ჰე-დო ჰაწი რახატი ბორე, დობირახატი მციქა.
...ჟურ წანა რენ, ნა დოპკოდიდორენ. სი ჰაქ მოხთიდორე, მა ჰაქ ვა ბორტი.

დონაფე ოტახონი ენ, ლაზუტი ქომოინტუ დულდაში ზორი ზამანი

რენ, ქდეფჭოფათენ. არ ყურ ფუჯი ქომიფონუნ, ყურ ხოჯი ქომიფონუნ; აწი კიში მულუნ, მთვირი მთვასენ, ჰენთეფეს გარი უნონ! ვარ იხალიშა-ში, ვარ ივენ... ვარ მომაწოფხუ ოხორი-ქი... აწი ოკობობლარე, კიშის პჭკომარე...

3 ჰაწი დონოჭკინდე ბორეთ დო ქოგდობინჯირათ! ჭუმენი-თი ლუმჯის ბჭარათე!..

ხუსენ რეშიდ-ოღლი

25. * * *

მა ხოლო თი ჩქიმიშენ გიწვარე! მა ნანა-ბაბაშენ დეთიმი ბორტი, დეთიმი დოფსქიდი! ეგერ ნანა-ბაბა მიცონუტუკო, ოჭარუ-თი ბიგურამტი, 10 ოკითხუ-თი ბიგურამტი; კაი დოლოქუნი-თი დოლოქუნამტეს, კაი გდაი-თი მჩამტეს, კაი-თი მოლოდამტეს, ჯამეშა-თი მოჩქუმელტეს. ეგერ ჯამეშა ვარ ბიდიკო, ზორითე-თი მენდომოჩქუმელტეს ე-დო კოჩი პწოფხუმტეს ე-დო მა-თი კოჩი დობივეტი.

ხარკიმ ოხოს ბორტი, ხარკიმ გდაის ბოწკეტი, ხარკიქ მიჭას, დო- 15 ლომოქუნას-დეი, ბოწკეტი... მცქა დობირდი-შ-კულე, თი ჩქიმიშა ნოსი მოხტუ-ის, მიწვეს-ქი „სი არ ზანახატის ქომეჩამთ, გინონ ჩაფლაჯილუდის, გინონ ფოთინჯილუდის, — არ ზანახატი ქოდიგური!“ ოქი ნანა-ბაბა ვარ მიცონუტუ, თი ჩქიმიში ბუფურჯი მა ბორტი — „მა ჰენთეფე ვარ მახენენ“, — ბუწვი. „არ კაი ტოჭედი ემიჭოფით-მა, — ბუწვი, „არ კაი წიშექლული- 20 თი დოოჭაფითი-მა ჩაფლაჯის! ეა, ტოჭედი მობიდვა ხუჯის, წიშექლული-თი ქობიტკა დო დუგუნშია ბიდა, დავეთიშა ბიდა, ნოდერიშა ბიდა დო ბოზოფეკალა ეშო გოფთა!“ — უკახხე თი ჩქიმიშა მუ მოხთასენ, ჰეა ვარ მიჩქინ! პკითხეს-ქი აღაფექ ოხოს: „სი ტუჭედი დო წიშექლული გინონ-ი? მორო ქეგეჭოფათ და გოხთი! ე-დო ბაქალუმ, მუ მოგარე?!“.

25 ე-დო მა ჰეშოთე გოფთი... ჰაწი-თი ყურენეჩდოვიტოხუთ წანერი ბორე ე-დო არ კოჩი ვარ ბივიდორენ... მარტი მოხთა-ის, ბურჭული დო არ-გუნე მობიდუმერ (წოხლე ტოჭედი მობიდუმერტი!) ე-დო ცონაში ქენარეფე ბლარუმ, — გომწკუმ, დობჭუმ დო ფაღუმ ე-დო ოხაჩქუ ზამანი აპრილი მოხთას-ის, ბერგი ხუჯის მობიდუმელ ე-დო ფხაჩქუმ, ლაზუტი ფხაჩქუმ. 30 უკულე არ კატიში ობერგუ მულუნ, უკულე ყურ კატიში ხოლო ბერგუმ.

ობერგუ დიჩოდა-ის, ლიმხონაში ოჭკორუს ქოგებოჭკამ (ქი ფუჯეფეს ეწებურჩა-ქი ლაზმა ვან! ქი გვანაფაშენი ლივადის გებობლამ!). ე-დო ლიმ-ხონა დიჩოდა-შ-შკულე, თიფიში ოჭკორუს ქოგებოჭკამ — ფუჯეფეში გარი ენ თიფი! თიფი დიჩოდა-ის, ლაზუტი დეზდიმუს, ცონაფე დეზდიმუს 35 ქოგებოჭკამთ, ლაზუტი დობტახუმთ, დოფტახათჭკულე, ოზდიმუს ქოგებოჭკამთ, ბაგენიში თუდე ქოკობობლამთ. უკულე ნოდერი ბიქომთ, სერიში

- ნოდერი (მინ ნოდერი ბიქომთ, მინ ჩქინებურა ფცხუნუმთ!). ლაზუტი დოფცხუნუმთ, დოფცხუნათ'ჰკულე ბაგენის ქოგებობლამთ; უკულე ჩალა ინკილი¹ დოპკორუმთ. უკულე არ ჯაში თუდე ქოკობობლამთ. ჰექ ბარდი დობიქომთ, ჰემ ჯას. უკულე გებოჰკამთ დიშქაშ ოკვათუს დაღის. დიშქა
- 5 თამამი დობკვათათ-ჰკულე, ოზდუს ქოგებოჰკამთ კაპულათე.
ჰადას კოჩი ქონუხონდუნ-ი? ჰაკო დულდას ხე ქონუხონდუნ-ი? ჰაწი ხე ჰკონდინერი მილუნ, დომიჰკონდულდორენ. თქვანი მუელიმი² მოხთედორ-ტუნ, ჩქიმი ოხორის მუსაჭირი რტუ. ე-დო ხეს ჰამი მიხენუ... ე-დო ჩქუნ ჰაშოთე ფსქიდლუთ. თქვან ჰაწი ჰეშო ბოგნამ-ქი, იკითხამთ, ბეეფე ჩქიმი.
- 10 მუელიმი თქვანის ნუსიმიინით, მუთხანი გიწვან, კაი ისიმადით, მუნთხანი გოგურან, კაი იგურით! ოკითხუ დო ოჭარუ-ნა უჩქინ კოჩიქ, გადარი ჰემუქ იმხორს რახატი, დოხუნერი! ადლული კათთა თუთა ეჭოფით, ხაზირი გადარი, ჰვეერი, პოსვარი ხენერი მოგიმელან(!) დო ჰკომით! მჰიმას ვარ გოხ-თათე, მჟორას ვა იჰვათე, ცინი ორას ტუცა ოდას დოხედათე, ჰუქუმეთიში
- 15 მუ კანონი რე, იკითხათე ე-დო ჰარათე!
ოკითხუ დო ოჭარუ ვა იგურათ-ნა, ხე ჰკონდინერი, კაპულა გესთიქე-რი (გებრიწერი) გოხთათე! გდორეისიზი ბერეფე ოკითხუს დეგამი ივით ე-დო რახატი სქიდით! ჰაწი სო-თი ვა დოსქიდუ ოსქიდინუ-ში დერი!
- ხვალა არ მჰკიდიში გედგალუს მუკო დულდა ულუნ? ლაზუტი ხომ-
- 20 ბა-ის (დოხომბა-ში), ჰეა დოქურჩოლა-ში ქარმატეშა ილარე, ჰეა ომქვინა-რე, ქარმატეშენ გერი მოილარე ოხოიშა, ომქვერეს დოლობლარე, ოკულე ილარე, დაღიშენ დიშქა მოილარე არ დუქი, არგუნითე ჰემ დიშქა ჩითარე მჰიფე, უკულე დაჩხური ოგზარე, ოკულე გრესთა მელადგარე, ოკულე სარლა გედგარე ორძოს, ოკულე მქვერი ონცორუს გდობლარე ე-დო
- 25 სარლას მცორარე, ოკულე ჯუმუ მოილარე დო უკათარე. უკულე ტუცა წკაითე შველარე, დაჩხურიშენ გრესთა გეილარე დო კერას გელადგარე, უკულე ხამური გრესთას გდობლარე, ოკულე ხამური ხეთე გრესთას ოდუ-ზანარე, ოკულე ბუტკა გდოთვარე; ბუტკა დოთვა-ში-კულე ხურმალი³ ყინ დობლარე! არ საათის იჰვასე. დიჰვა-შ-კულე მჰკუდი ეფათხარე, ეფათხა-შ-
- 30 კულე, სუჭრა დოდგარე, მჰკუდი გეტახარე სუჭრას ე-დო ჰკომარე!
ჰათეფეს(!) მეგახონდინენან-ნა დო გახენან-ნა, მო იკითხამთ! ვანა სე-რი-ნდღალერი მო დოდგითუთ, იკითხით!

ხუსენ რეშიდ-ოდლი

1 ხოფური — „ხეში“.

2 მე მგულისხმობს და სტუდენტებს მიმართავს ქვემოთ.

3 „მახვალი-თი ითქვენ, ხურმალი-თი ითქვენ!“.

26. მუ მადოდუდორენ!

„მუთხა გიჩქინ, ისინაფი, — ემუქ ჭარასენ!“¹.

- ბისინაფათ-ი? მა ჰაწი ვიწეს ოხორის ბორტი-შაქის ასკერი დობივი, ასქერიშა მგორეს. მა ბიმიტი. ბიმიტი, დაღეფეს გოფთი, ეშქაღული პი! ჰე-
 5 შო სუმ წანას მტინეი გობულუტი. უკულე ჯანდარმაფექ არ დაღის ომჭო-
 ფეს. ომჭოფეს'ჭკულე ხეფე კაბულაკელე ქოკომიკორეს დო ჰუქუმეთიშა
 მენდემიდონეს. ჰუქუმეთიშა მიდონეს'შკულე — „სი მუშენ იმტერ? ასქერი-
 შა მოდ ვა ულურ?“ — მიწვეს. მა-თი ჰემინდორას ბუწვი-ქი „მა ჩუყარა
 კოჩი ბორე! ფარა ვარ მიღუნ; მუჭო ბიდა ასქერიშა?!“
 10 ჰემინდორას სუმ შამად ქოგემამოჭკიდეს (შამად — ჰაშო ხე!). მა-თი
 ბუწვი-ქი „თქვა შამარი გამამოჭკიდამთ, ამმა მა ხოლო-თი ბიმტარე, ვარ
 ბულურ ასქერიშა!“ უკახხე მიწვეს-ქი „სი ათინაშა დონგჯლონათ დო ჰემინ-
 დორაშ უკულე იმტი!“ მა-თი ბუწვი-ქი „ჰადდე, დომჯლონით!“ ჰემინდორას
 ოთხო კოჩი ქოკომკათეს, არ ჯანდარმა ქელემიკათეს. გვერდი გზაშა ბი-
 15 დით'ჭკულე, ჯანდარმას-ნა მეჩეს დორტუნ ქარტალი, ებუჭოფით დო დო-
 ფხარით. ჰექოლე ჩქუ-თი ხოლო ბიმიტი. ჰექოლე ბიმიტით'ჩკულე, მახოშა
 ქომოფთი.

- ოხორიშენ ქარტალი მომინჯლონეს-ქი „დიდო ხაი ისლაათი მოხთუ!
 ქომოხთი დო ასქერლული სქანიშა იგზალი!“ მა-თი ჰემინდოს მახოშენ გე-
 20 რი ბიგზალი ვიწეშა. ნანა ჩქიმის ბუწვი-ქი „მუ პა ჰაწი? ასქერიშა ბიდა-ი
 — მოთ ბიდა-ი?“ ბუწვი-შ-კულე, ნანა ჩქიმიქ მიწუ-ქი „მოთ ულურ ასქე-
 რიშა? ბერეფე სქანი დო ოხორჯა სქანი დეჭოფი დო მახოშა იმტი! მა-თი
 ვიტოხუთ დღას ჰექო ტკობაშა ქოდობდგითი! ჰემინდომ-კულე ბერეფე სერ
 ეპჭოფი თუთასტეს (თუთასერს) დო სუმ დღას მახოშა გერი ქომოფთი.
 25 ოთხო წანას მახოს ქოდოფხელი. უკახხე სიმონეთიშა ბიგზალი. ჰაწი ყურ
 წანა ენ, ჰექ ბორე. ჰაწი მემლექეთი ჩქიმიშა ბიდატი, ამმა ჰუქუმეთიშე
 მაშქუინენ! მუ პა ვარ მიჩქინ! ნანა ჩქიმი გომანჭელუ დიდო!

- ამ მემლექეთის ფხეტი-შაქის არ დუზინა წინეკი დეპჭოფი დო ბათო-
 მიშა ბილამტი-შაქის, ომჭოფეს მიცონეს, ხაფისხანას ქომოლომობუნეს, არ
 30 წანა დო გვერი (?) ჯეზა ქომომჩეს. მა-თი ჯეზა-რეიზის ბუწვი-ქი „არ დუ-
 ზინა წინეკიშენი ეკო ჯეზა მუშენი მომჩი-მა? ჰემინდორას მიწუ-ქი „მა-ნა
 მექჩი ჯეზა, კაბული (|| კებული) ვა იქომ-ნა, დაჰა დიდი ჯეზა-რეიზიშა ევ-
 რაკეფე სქანი მეჩი!“ მა თი ბუწვი-ქი „დაჰა დიდი ჯეზა-რეიზის მეზარე“, —
 ბუწვი. ქომეზჩი დაჰა დიდი ჯეზა-რეიზის! სუმ თუთაშ-კულე მიჯოხუ.

1 ასე მიმართა მასპინძელმა ხუსეინ რეშიდ-ოღლიმ „სტუმარ ბესიმ გენჯალო-
 ოღლის (ს. სიმონეთიდან): მერე დაამატა: „გელინიქ ლაზუტი ქვასუმს სოპათე, ბიგათე.
 „ბიგა“ დაჰა კაი რენ. ბიგა თამამ ლაზური ენ. მა ეშო ოხობოწონა!“ ეს ფრაზა იყო
 პასუხი კითხვაზე, — რა ხმაურობაა, რომ ისმის...

„სი მუ გორუმ“-და, მიწუ. მა-თი ბუწვი-ქი „არ ღუზინა წინეკიშენი ეკო დიდი ჯეზა დივენ-ი? მა ვარ მიჩქიტუ, კონტრაპატი-ნა ტუ დო ქემაჭო-ფუ. დაჰა არ ჰაშო შეი ვარ ბიქომ! ჰაწი მა მემამქვით“ — მა, ბუწვი. ჰიჩ მუთუ ვარ მიწვეს ჰემინდორას. არ თი ქოგემინკანეს დო გერი კალეშა მე-
5 ნდემიონეს. ვიტოხუთ დღამ კულე არზუვალი ჩქიმი კალეშა ქომომილეს. ჰედა — „არ წანა დო გვერ(დ)ი კაი ჯეზე მექჩესდორენ“, მიწვეს. მა-თი ბუწვი-ქი „დაჰა დიდი ჯეზა-რეიზი ვა რენ-ი“, „ქორენ-და“, მიწვეს.

ხოლო-თი ევრაკეფე დაჰა დიდი ჯეზა რეიზის ქომეფჩი! ჰექ თი ჟურ¹ თუთამ-კულე არზუვალი ჩქიმი გერი კალეშა ქომომინჯლონუ. „კაი ჯეზა მექ-
10 ჩესდორენ“-და, მიწუ. სოღუნი ამ თუთა დო გვერდი ქომოლაფხედი კალეს (ჰექო მუ ფთქვიდორტუნ?).. აჩი დივუ ჰემინდომ კულე დო მემამქვეს.

ჰაწი ხოლო მუსტენდიკიქ (გამომზუბელი) მიჯოხუ; მიწუ-ქი „სი სუმ წანაშენ ოგინე კონტრაპატილული იქუმტიდორენ! ვიტოსუმ კოჩიკალა ბა-
15 რაბერ იხალიშამტიდორენ კონტრაპატილულის!“ მან-თი ჰემინდოს... ჰე-
მინდორას ბუწვი-ქი „სი ჰეა მცუდი გიწვეს! მა კონტრაპატილულის ვა ბი-
ხალიშამტი!“ „ჰამ ქარტალის მუშენი ნჰარუმდა, ოქი ვა იხალიშამტი“-ა?
მა-თი ბუწვი-ქი „ხასიმი კოჩეფე მიდონუნ დო ჰემუშენი ჰათეფე(!) სი მცუ-
დი გიწვეს. მა არ წარა ჟურ წანა ოგინე ბიჭოფიდორტუნ არ ღუზინა წი-
20 ნეკითე ე-დო არ წანა დო გვერ ჯეზა მომჩესდორტუნ. ჰემინდომ-კულე და-
ჰა კონტრაპატილული ვარ მიხენუნ!“ მიწუ-ქი „ჰემინდორას ჯეზა-ნა მე-
ქჩეს-ში, გდორა ჯეზა რეიზის ქარტალი ფუჭოფი დო მომილი“, მიწუ.

მა-თი ბიდი, ჯეზა-რეიზის ბუწვი-ქი „ჟურ წანა ოგინე ჯეზა-ნა მომჩი-
დორტუნ, — არ წანა დო გვერი, — ჰემუში ქარტალი ქომჩი! მუსტენდიკიქ
მაკვანს!“ ჰეაქ-თი მიწუ-ქი „არზუვალი მომჩი“-ა! არზუვალი ქომეფჩი.
25 ჟურნდღამ-კულე ქარტალი ჩქიმი ქომომჩუ. ჰემ ქარტალი მუსტენდიკის მე-
ნდებული. მუსტენდიკიქ დიკითხუ ჰემ ქარტალი. მიწუ-ქი „მა-თი არ არზუ-
ვალი ქომომჩი-ა. სი-ა ჰეაშენ ოგინედა ოთი გეიდე... გერიდე² კონტრაპატ-
ჩილული-ნა ვარ ვიშეგდორა, არზუვალი დონჰარაფი დო ქომომჩი“, — მი-
წუ. მა-თი დობონჰარაფი არზუვალი დო ქომეფჩი. მიწუ-ქი „ჰაწი იგზალი
30 დო ლაზიმი დივანა, მა ხოლო გიჯოხარე!“ მა-თი ოხორიშა ქომოფთი. დაჰა
მიჯოხასენ-ი, — ვარ მიჩქინ!

ჰადა დობოჩოდინით!

ბესიმ გენჯალ-ოღლი

1 თითქოს: „ჟირ“.

2 გაისწორა.

27. ჯვარიშა ბიგზალით!

5 ჟურ წანა წოხლე ჩქუნ ბიდით — ოსმან დავით-ოღლი, ხასან დავით-ოღლი, ჰაკი ოსმან-ოღლი დო მა, ხუსეინ რეშიდ-ოღლი — ახალ-სანაკიშა. მაშინას გეფხედით ბათუმის, ახალ-სანაკიშა ბიგზალით მაშინათე. ჰექ არ

10 დიდი ოთელი რენ ჰექ ბინჯირით. ჰექოლენ — ჰუმანი დივუ, ოპტომობილის ბილეთეფე ეპჭოფით, ზუგდიდიშა ბიგზალით. არ სერის ჰექო ქო-დობდგიდით, ზუგთითის (?) ჰექ-თი ჰუმანი ებისელით დო ფაიტონის გე-ფხედით დო ჯვარიშა ბიგზალით.

15 ჯვარის არ ონდი ტუ... დდაკონი უწუმელან, ჯოხო მიჩქიტუ, გომოჭკონდუ... კაი ჯოხო უღუტუ, გომოჭკონდუ. ჰემუში(!) ოხოის ქოდობდგი-თით. კაი მიხეზმეტეს; ოჭკომალე, ონჯირე ქოდომირჩეს. მიწვეს-ქი „თქვა მუშენი მოხთით? მუ დულდა გილუტეს ჰაქ?“ ჩქუნთი ბუწვით-ქი „თხაშენ მოფთით! თხა ეპჭოფათე! ჰაქონი დულდა კაი ივენ-და, მიწვეს დო ეპჭო-ფათენ!“ ჰუმანი ებისელით-ში „ჩქუნ ქოეფე ვა მიჩქუნან-და, — ბუწვით,

15 — ე-დო ელმაკათით, მდონით!“ არქადაშეფეშენ ჟურ ბარაბერ ბიდით — ბერე მუში ელემიკათეს, ჟურისთი მუქ ელაკათუ. ჰენთეფე ჟური ჰეშო იდეს, ჩქუნ ჟური ჰაშო ბიდით ქოეფეშა.

„გამაჩამონი თხა ჰაწი ვარ იძირენ“-და, მიწვეს ქოეფეს. „მცქა წოხ-ლე მოხთატიკო-და, ქიძირეტუ“-და. ჟუნდლას ჰექ ბორტით, ჰემუში ოხო-რის. მასუმანი დლას გერი გობიქითთ დელიჯანითე, ზუგდიდი-შაქის დელე-ჯანითე მოფთით. ზუგდიდის ხოლო დობოქაჩით ბაშქა დელეჯანი ახალი სანაკიშა. ჰექო მაშინას ქოდოფხედით, ქომოფთით ბათომიშა. მჭიმა ტუ. უკულე ქომოფთით ოხოროშა, ოხორის პკითხეს-ქი „თხა მუშენი ვარ მოყონით?“ ჩქინ-თი ბუწვით-ქი „ფახალი ტუ. ვა რტუ ჰექო!“ კონქშეფექ

25 მემოძიცეს: „თქვან თხა მუჭო ეგაჭოფეტეს“-და, მიწვეს. „თხა-ნა ეჭოფუმს კოჩი, თქვანი'სტერი კოჩი ვა იენ“-და, მიწვეს. „თქვან ეჭენდი კოჩეფე რეთ! ეჭენდი'სთერი გოხთით!“... დო მემოძიცეს.

ხუსეინ რეშიდ-ოღლი

28. ოჩილუშენი

30 ჰადა ანიმსე რენ, ჰა-თი ემუში ჯუმა რენ! ჟური-თი დეთიმი ტეს: ბაბა დულურეს, ნანა დულურეს, დოსქიდეს დეთიმი. აქ ქომობიციონი მა. დიდი-ნა რენ, ვიტომქვით წანერი ტუ, მაჟუანი-თი, წუტა-ნა ენ, ვიტოხუთ წანეი ტუ, ზია-ნა ენ, იშთე! ჰაწი ანთეფე დირდემ-კულე, ჩქიმი იანის ჰაქ ოხორი დობოხვენაფი ე-დო ჰადა დობოჩილი. ე-დო ჰაწი მუნთეფეში ოხორის ხე-

35 ნან, იხალიშებუნან დო სქიდუნან...

ჰაწი არ ბიჭი ოჩილონი ივას-ში, „არ ბოზო დობგორათ, ბიჭი ჩქუნი

ოჩილონი დივუ“-მა დო დიპარამითამან ნანა და ბაბაქ. „აჯაბ, მიში ბოზო მეფხათ? აჯაბ, მიში ბოზო კაი რენ, ნოსერი რენ?“ ე-დო იკითხებუნან კონქმეფეს. კონქმეფე-თი „და ხუსეინიში, და ხასანიში“-ა დო ზოპონან! „კაი ბოზო რენ“-მა დო... უკულე ბიჭიში ბაბაქ ელჩი მენდოჩქუმეს.

- 5 არ ელჩი იდა-ის, ბოზოში ბაბაქ წუტა ინაზლემს — „ოქომონჯონი ბოზო ვარ მიდონუნ!“ უკულე მაჟურანის ხოლო მენდოჩქუმეს ბაბაქ ელჩი. ქომულუნ მციქა გზაშა ბოზოში ბაბა. მასუმანი წარას ხოლო მენდოჩქუმესს ელჩი. ემ ვახთის ბოზოში ბაბა რაზი დივენ. ბოზოში ბაბაში კონქმეფექ — „კაი ბიჭი რენ, ბოზო სქანი მეჩი ემუს!“ — უწუმელან. უკულე
- 10 ბოზოში ბაბაქ ბიჭიში ბაბას ნუმჩინამს: „ბოზო ჩქიმის სუმი ბემი ბილლული დუხენას, შქას ქემერი დუხენას. ცუჯის გელაკიდონი ალთუნი დუხენას!“ ბიჭიში ბაბაქ-თი „კარალი მთელი დობუხენარე, ნუსა ჩქიმი რენ!“ — ზოპონს.

- უკულე ნიქმახის ართო ქოდოხედუნან, ხოჯა-თი ქომოდონამან. ხოჯაქ
- 15 ნიქმახი დუხენამს. ნიქმახი დუხენა-შ-კულე, ბოზო ბაბა მუშიში ოხორის რენ და აში თუთა, და არ წანა... ბოზოში ბაბაქ ზოპონს-ქი „ბოზო ვარ მემაჩენ!“ ბიჭიში ბაბაქ-თი ზოპონს-ქი „კაი! აში თუთაში უკულე და არ წანაში უკულე ბიონარ ნუსა ჩქიმი!“ უკულე მუში სიჯას დავეთი იქომან ბოზოში ბაბა-ნანაქ (ბიჭი დონამან ბოზოში ოხოიშა: დავეთი ია რენ!) ბიჭეფე
- 20 ელიკათამან დო სიჯა ბოზოში ოხოიშა მენდიონამან. სუმ სერის სირადან ბიჭეფექ სიჯა მენდიონამან. უკულე მუქ, — ბაბა მუშიში ოხორის ბოზო ქოწირამან, — სუმ სერიში უკულე მენდულუნ. უკულე ვახთი დაფშა-ში, ნუსა დეზდუმან დულუნითე, ქომოჯი მუშიში ოხოიშა მენდიონამან. ართუქ ბოზოქ-თი ნუსალიკობა იქომს. მთირი მუშის უხეზმეთუმს, დამთირი მუ-
- 25 შის უხეზმეთუმს, ოხორასულე მუშის უხეზმეთუმს.

დულუნი დენ — ოში-თი ივენ, სუმენეჩი ივენ, ვითოხუტი ივენ. წუტა დულუნის — ჟურენეჩ, ეჩ დივენ. ჰია ბელლი ვა რენ; მუკო-თი უნონ, ეკო-თი იქომს.

ჰელე ჰია(!) იკითხი — კაი დომათქუ-ი?

30

ხუსეინ რეშიდ-ოღლი

29. ლაზუტიშენი

- ცონა ღერი დობკვათი, უკაჩხე დობკორობი, არ დერის ქოკობობლი, მებუნწვი დაჩხირი, დობკვი. უკაჩხე გებუდვი ხოჯეფეს ჩიფთი დო ბოინდრული, ხეს დობიქაჩი ჭულე დო ხოჯეფეს ცონა (ლეტა) დობონთხორადვი;
- 35 უკაჩხე თასი ქომეფჩი. ვით დღამ-კულე წილისი ქმეხთუ. ეჩი ნდღამ-კულე არ -კატი დობბერგი, ხოლო ვით დღამ კულე ჟურ-კატი დობბერგი; წილისიქ სიკალი ქემილუ, უკაჩხე ფუნცქული ქემილუ; უკაჩხე ჭოლო დივუ;

უკაჩხე ლაზუტი დივუ, მოინჭუ.

უკაჩხე ხეს დობიქაჩი დრეპანი. ჩალა დობჭკორი, დობტახი, მობიკი-
დი ტიკინა, ოხორიშა დობზდი, ოხორის ქოკობობლი დო დოფცხუნი. ჩონ-
ჩი ფუჯეფეშენი ქოშებინახი, ლაზუტი ნადლას ქოგებობლი. დობომბუ-შ-კუ-
5 ლე გებილი, დობკაკალი, ტორბას ქოდოლობობლი, ქარმატეშა მედებილი,
დობომქვინი დო მქვერი ოხორიშა ქომობილი.

ნანაქ მქვერი ონცორუთე დონცორუ, გრესთა დაჩხურის ქომელადგუ.
დიმჭკუ-შ-კულე, მქვერი საღრათე დომოლუ, გმარი გრესტას ქოგედუ,
მშქერიში (და ჭუბრიში) ფავრი დოწილუ, გრესტას ქოგდოთუ, ხობეთე
10 ხურმალი ქედობლუ. აწი ხაჯი ქონოკიდუ. ხაჯი დიგუბუ-შ-კულე, მაღითე
პრასქა დო მერეგია დოტალანუ, ხაჯის ქომუჭუ. ემ ორამაქის გმარი-თი
დიჭუ. აწი ნანაქ ბერეფეს ოკუჯოხუ: „ჭე — ბერეფე, ქომოხთით, გმარი
პჭკომათენ!“ ჰაქოლენ ნანაქ გმარი ევათხუ, სუჭრას ქოგეტახუ. ემ ორამა-
ქის ბერეფე ქომოხთეს, სუჭრას ქოგუხედეს. ნანაქ ხაჯი-თი საღანის ქო-
15 გედგუ. მთელი ხოლო გუხედეს სუჭრას დო გმარი ოჭკომეს; ედსელეს დო
ხე დიბონეს. გოიქთეს დო ხოლო დულდაშა იგზალეს.

ჩალა დობჭკორი, დობკორი ხოლო ჰეათე, ჩალათე, დობზდი დო ჯას
ბარდი ქოგებოკიდი. ტორბა ასტარიში ივენ, კეფრიში ივენ. გრესთა ქვაში
ენ, ხასი ქვაში. საღრა ჯაში ივენ. ჯა ეკვათუმან, მეხორხუმან, ოკოჩითუმან,
20 დოცაზუმან, ჩარკითე ქეშულამან. საღრა თხომუში ივენ, დუცხუში ივენ.
დუცხუ მჯა ენ.

ნური (ს. მახოდან).

30. * * *

ჰაწი გებოჭკათენ კაი ჰექდაეს! არ ოხოის არ ბიჭი ქორტუ დო ართი
25 ჩილი, ოხორჯა ქუდონუტუ. ქომოჯი მუში ვარტუ-შ-კულე ხუვერდაფე, ზამ-
ფარაფე მუში მოიტეს. ჰაწი ქომოჯი მუშიქ ქოგნუ, ოხორჯა მუშიშა ჰაშო-
ნა მოიტეს სუმ კოჩი...

ჰაწი ქომოჯი მუშიქ სეი ელუტკობუ დო ჩუმესს — ბაქალუმ ოხორჯა
ჩქიმიშა მიფე მოხთასერენ... ოწკუდუ-შ-კულე სუმ კოჩი ქომოხთეს, ოხოის
30 ქამახთეს. ჰამუქ გალენდო ნოხოსარს — ბაქალუმ, მუ იქუმან-დეი! ოწკე-
დუ-შ-კულე ოხორჯა მუშიკალა ოსთეუს ქოგდოჭკეს. ჰამუქ თქუ-ქი „მა ჰან-
თეე სუმი-თი ხოლო დობილა!“ სუმი-თი დოილუ. ჰაწი ჯენაზეფე სუმ კოჩი
ქო(რ)ენან ოხოი მუშის. მითის ვა აწიენ.

ჰაწი ხოჯა გოლულუნ ჰექოლე. ხოჯას დუჯოხუ: „ხოჯა, მოხთი ჰაქო-
35 და! მა არ მუთხა გიწვარე სი! ვაშა მითიკალა დოთქვა! ჰაქო მა არ კოჩი
დობილი! ბიღონამ, დობოხვამ, ხოლო მეზარემე ეშულუნ, ქომულუნ. ჰადა

სი ეჭოფი დო იდონი დო ქოდოხვი ე-დო, ნაკო ფარა გინონ, მა მექჩარე!“
 ხოჯაქ-თი „მა ბიდონა“-და, თქუ. ეჭოფუ, იდონუ დო ქოდოხუ. მოხთუ დო
 უწუ-ქი „მა ჰამ კოჩი ქოდოხვი! ამმა — ქომოხთუ-ი ოხორიშა? ჰამუქ-თი
 უწუ-ქი, „სქანიშენ ორდო ქომოხთუ!“ მაყურაფე-ნა ენ, ვა უწუმეს: ყურ
 5 დაჰა ქონე! ჰაწი ჰეთეე-თი დოხვაფასერენ: „ჰადა სქანიშენ ორდო ქომოხ-
 თუ-და! ჰადა სი დოხვარე“-და! ჰაქ ხოჯაქ-თი ხოლო-თი ოდონუ დო დაღის
 დერინი ლეტა დონთხორუ დო ქვათე კაი ქოდოხუ, ლეტათე! „ჰაწი ჰადა
 ვარ ეშალენ-და ჰაქოლე“, ხოჯაქ თქუ.

ხოჯა ხოლო ქომოხთუ ოხორიშა, უწუ-ქი „ქოდოხვი-ა; ამმა ქომოხ-
 10 თუ-ი ოხორიშა“-და? „სქანიშენ ორდო ქომოხთუ-და ჰადა“-და! „ჰაწი-ა მოძი-ა
 ჰადა-და დო ოწკედასერენ მუ ბოლოდარე“-და! ხოჯაქ — „სი მა-და ყურ
 დეჭა ქოდოგოხვი ლეტას-და დო სი ხოლო ქომოშახთი-ა ე-დო ოხორა მუ-
 შენი მოხთი“-ა? ჰაწი ეჭოფუ ჰადა დო კაპულას მოიკიდუ დო დერეშა მე-
 15 ნდიდონუ. დერეში დანის არ დიდი ნჯამე ქორენ. ხოჯაქ ბერეფეს ოკითხა-
 ფამს. დერეს-თი დიდი ხინჯი მეძინ. საბახთან მწკუფითე ჯამეს-ნა ხეტუ ხო-
 ჯა ეშელუ დო დერეში ქინაის ინჯისს. ჰა ხოჯაქ-თი ხინჯის ეხთუ დო ჰა
 ჯინაზე დერეს ოკაპინუ, ხინჯიშე გეტკოხუ: „ჰაწი ჰეა დოლიშქიდუ ჰაქ“-და!

ხუა-ნა იბონტუ ხოჯას, ჯინაზე გომანთხუ-შ-კულე, ამკუინუ დო ქოგა-
 მუნკაპუ გალე ე-დო იმტენ. ჰაწი მაყუა ხოჯაქ ოწკედუ-შ-კულე — „ნა გო-
 20 შატკოხუ კოჩი იმტენ“-და დაწონუ, „ხოლო ოხორიშა ულუნ“-და; ხოჯა ეკაჭი-
 შუ ჰემეს. ჰაწი ხოჯაქ მლორამს ზოი: „სი მა მუ მაკვან“-და? „მა-და სი-ა
 დაღიშა გიონი დო ქოდოგოხვი-ა ყურ დეჭა, ეშახთი დო ოხორა ქომოხთი-ა!
 ჰაწი ტობას გოკაპინი-შ-კულე-და ხოლო გამახთი დო ოხორა იმტე-და! სი-ა
 კამათე თი მეგოკვათა(რ)ე“-და!

ხოჯა იმტენ, ჰამუ ჭიშუნ. ხოჯა ოჭოფუ. „სი პანდა-და მა გოგიონა-ი“-ა,
 დო ხოჯა ახვეწენ-ქი „მა მო მპილუმ“-და. ჰამუ... ჰადა დოდლუ, ხოჯა, კამა-
 თე. მთელ დოკვათუ კაი! ჰაწი ოხორიშა იგზალუ. მაყურა კოჩის უწუ-ქი
 „ქომოხთუ-ი“-ა? „ვა მოხთუ“-და! „ჰეას მუ ბოლოდი, ქოგიჩქინ-ი“-ა? ბოონი-
 და ტობას მეოკაპინი-ა! ბოწკედი-შ-კულე, გამახტუ დო იმტეტუ-და, ოხორი-
 30 შა მოიტუ-და, მეპჭიში-ა დო მთელ კამათე დოპჭკოი ჰეა“-და!

ჰაწი კოჩის დერდი დაუ. „ეე, გიდი ჰეა მი ჭკორუ-და?! ხოჯას ფარა
 მუში ქომეჩუ — „ვაშა მითიკალა დოთქვა-და დო ჰაწი ოხორიშა იგზალი“-ა!
 ხოჯას-თი კაი დაწონუ დო ფარა ქეჭოფუ-შ-კულე ძიციხერ-ძიციხერი ოხორი-
 შა იგზალუ.

35 დიჩოდუ ხოჯაში ჰექდაე!

(ოხმან ვიწელი)

ჩაწერილია ს. შაწკვარაში (ეშერის თ.)

31. * * *

ქოგებოჭკათ ვიწური ჰექმადეს! არ ფადიშაიქ თქუ-ქი „სუმ წანას-და მითიქ ბერე ვა თასასენ“-და... უკულე ვარ ახენეს. არ დერის არ ბერე დო-თასეს. ჰაწი აშქურინეს-ქი „ჰადა ქომიგნან-ნა, ემონჭანენ“-და. ჰაწი ჰა ბერე
5 იცონეს დო, ქორბას ხამი გოხუნეს დო მენდრა დალიშა იდონეს დო ჰექო მეტკოჩეს, — „მუთუ რენ, ოჭკომას ჰა ბერე“-და.

ბერე ვა ღურუ. ა(არ) ასლანიქ ქოძირუ. ჰემუქ (მცეკა არქაბული მა-პარამითენ!)... ჰემაქ ბუძი გმუბუ ე-დო ბერე დორღუ. ვიტოჟურ წანერი დივუ. ჰაწი დაღის გულუნ ბერე ხვალა; ბაბა მუში ვა იჩინამს, ნანა მუში
10 ასლანი იჩინამს...

ფადიშაიში ბიჭი დაღის გულუნ, ავჯილუდიშა იღუ დო!.. ჰა ბერე ქოძირუ. „სი-ა, — კითხუ, — მიშ ბიჭი რე“-და“ „მა-და ვა მიჩქინ, მიშ ბიჭი ვორე“-და, ბაბა ჩქიმი ვა ბიჩინამ-და, ჯუმა ჩქიმი ვა ბიჩინამ-და. ნანა ჩქიმი ასლანი ენ-და!“ — „სი-ა მა აქადაში დომავიკონ“-და, — ფადიშაიშ ბიჭიქ. —
15 „მუშენი ვა გავატი, მა დოგავე სი აქადაში“-ა.

ჰაწი ოკიკათეს დო ფადიშაიშ სარაიშა იგზალეს (ფადიშაიში ბიჭიკა-ლა). ჰაწი ჰე ფადიშაიში ბიჭი ასლანიშ ბიჭიკალა ქოხენან ფადიშაიში სა-რას. ჰაწი ბაბა მუში ქომოხთუ, ფადიშაი. ოდას ქამახთუ დოლოხე. მუნ-თხას ოწკედუ, ოწკედუ დო ქავამახთუ. ბიჭი მუშის ჰაწი დერდი დავუ,
20 იღუმუნს. ასლანიშ ბიჭიქ თქუ-ქი „მუ იღუმუნ-და სი“-ა, უწუ ფადიშაიშ ბიჭის. „მა ქობორტა-შაქის სი მუთუში დერდი მო ზდუმ!“ — ჰეა ოღოდუ. — „მა-ნა ბიღუმუნ, ჰე რენ-და-ქი, ბაბა ჩქიმი მულუნ-და. ჰექ მუ მოლუხენ-და, მა ვა მიჩქინ-და. მითი ვა ამოშქუმეს-და (ოდას ნეკნა დემირიში გდობუნ). ჰადა ქავომანწკატეს“-და, ფადიშაიშ ბიჭიქ უწუმესს.

ჰაქ-თი (!) უწუ-ქი „ბაბა სქანიქ მიბეჯლანერენ(!) დოქსე-და, მა ჰეა-და ხაჯიში ფავრი-სთეი გეპტახუმ დო მანდან ბოტკომელ“-და! ფადიშაიშ ბიჭიქ უწუ-ქი, „ჰეა დოგახენენ-ნა, გეტახი-ა ჰამ(!) ნეკნა, ოქი აქადაში დობივით“-და.
25

ჰა-თი იღუ დო ნეკნა მოიზდუ დო გეტახუ დემიში ნეკნა. ოწკედე-შ-კულე დოლოხე ა მსქვა ბოზოში რესმი ქოენ. ფადიშაიშ ბიჭის აძირუ-შ-კულე, ოკონაღურუ: „მა-და ჰა ბოზო-და ეპჭოფარე“-და! ბაბა მუში ქომოხ-თუ ჰაწი. ბაბა მუშის უწუ-ქი „ჰა ბოზო სო რენ? მა დომიწვი!“ — „მა... ჰამ ბოზოში უსთინე სუმ წანას მუარებე დოპით-და ე-დო მა ვა ემაჭოფუ-და დო სი ჰადა მუჭო ეჭოფარე“-და? — „სი დომიწვი დო მუ ზორი გიღუნ-და?! ემაჭოფას-ნა-თი, ჩქიმიშენ-და, ვა ემაჭოფას ნა-თი, ჩქიმიშენი“-ა! „ჰად-
35 და, — ბაბა მუშიქ, — ჰა ბოზო მენდრა დერის არ დივეფეს (კოჩისტიე ენ, ესკი ვაკითის ტუ!) უონუნან“-და.

ფადიშაიშ ბიჭიქ ასლანიშ ბიჭის უწუ-ქი „ჩქუ ცხენის გეფხედათ-და დო ელემაკათი-ა დო ბიგზალათ-და ბოზოშა!“ ოკიკათეს დო ჰათეე(!) იგზა-

ლეს... იდეს, იდეს, იდეს არ მვის, არ ქარმატე ქოძის. ფადიშაიმ ბიჭის ცინი ავუ. ასლანიშ ბიჭის ცინი ვა ავენ: ჰეა დადის ირდუ დო, ასლანიკა-ლა, ცინი დავენ-ი?... ა მენდრა მვის ა დაჩხუი ქოძის.

- „სი ჰაქ ქოლოხედი-ა, ქარმატეს“, — ასლანიშ ბიჭიქ ფადიშაიმ ბიჭის
- 5 უწუ. „მა-მა ბიდარე-მა დო ჰექოლე დაჩხური მოგილარე-მა“. ჰადა იგზალუ დაჩხურიშა. ფადიშაიმ ბიჭიქ ჩემესს ჰექო, იდუ-შ-კულე, არ დიდი ოხოი ქონე კიშლასთეი. გონწკუ, ქამახთუ დოლოხე. ყურნეჩი დივი ქოჯანან ოწკედუ-შ-კულე. დიდი დაჩხური დოგზესდორენ დო ყურნეჩი ხალკა (ხეში ოკლიმონი) მეჩანერი ჭუკი ქოგეშადგესდორენ დაჩხუს, ე-დო კოჩიშ ხორცი
- 10 გუბუმან. ჰამუქ ართელი ხალკას აკნუ — ასლანიშ ბიჭიქ — დო ეზდუ ჭუკი, ჭუკი ეზდუ დო არ დიდი წიფრიში დაჩხურონი დიშქა ქოგამილუ, ხეს დოქაჩერი ავლაშა ქოგამილუ დო იდასენ ჰაწი!

- დივიქ დუჯოხუ ჰექოლე: „სი კოჩი ვა რე-მა, ფერი რე“-მა! „მა-მა, — უწუ, — კოჩი ბორე“-მა. — „სი მუფეი კოჩი რე-მა? არ ლუკმა ბერე-მა!
- 15 ჩქუ ჰამ ჭუკი-ა ყურნეჩი დივიქ ხალკას ბოკონთ-მა დო ვა ემაზდენან-მა დო სი მუჭო ეზდი ჰადა“-მა?! — „თქვა-მა მა მო მოწკეთ-მა. მა ქეზდუმ-მა (ქემაზდენ-მა)!“ „სი-ა ჩქუ აქადაში დომავითკონი, ვა ივატუ-ი-ა?“ „თქვა მავით აქადაში-ა!“

- ქოლოხედეს ჰექო კაი, ეფეი დისინაფეს... „სი-ა, სო ულუ ჰაწი“-ა, კი-
- 20 თხეს. „მა-მა, არ მერის ბოზო რენ-მა; ჰეა ეპოფარე-მა. ჰექ ბულურ-მა. ართელი აქადაში-თი ქომიფონუნ-მა; დაჩხური მებუღამ-მა ჰემუს“-მა! — ჩქუ-თი-ა არ ბოზო ეპოფათერენ არ მერის-მა დო ვარ ემაპოფენან“-მა. ასლანიშ ბიჭიქ უწუ-ქი „ბიდათ-მა დო ჩქიმი-თი ქეპოფათ-მა, თქვანი-თი ეპოფათერენ“-მა!

- 25 ქოკიკათეს დო ულუნან ჰაწი. ფადიშაიმ ბიჭიშა იგზალეს, დაჩხური დუგზეს დო კაი დოტუბინეს. ფადიშაიმ ბიჭი დო ასლანიშ ბიჭი ქოგეხედეს ცხენის, ყურნეჩი დივი-თი ბარაბერი... იდეს, იდეს, იდეს, იდეს, დივეფექ-ნა ეპოფატეს ბოზოშა იგზალეს; მეხთეს, არ დიდი ოხოი ქოდგინ, კალე! ქვაში! მითი(!) ვარ ამალენ დოლოხე! დემიში ნეკნა გდობუნ. ჰაწი
- 30 ოწკედუ-შ-კულე ჰაქ ვა ამალენან.

- ასლანიშ ბიჭიქ უწუ-ქი დივეფეს: „თქვა იდით-მა დო გუნძე დემირი-ში კაჭრი ქომომილით-მა ყურნეჩი თანე! დივეფე იდეს დო დემირიში კაჭრეფე ქომულეს. ნჯიხი გეჩუ კაჭრის დო დუვარის ქონოცონუ. მთელი ჰეშო კაჭრი დოცონუ დუვარის. ასლანიშ ბიჭი ქეხთუ კალეს. დოლოხე,
- 35 დოლიწკედუ-შ-კულე დიდი კუი დონთხორესდორენ კალეში დოლოხე, თუდე კაჭრეფე დოჩანესდორენ. ნა ამახთასერენ კოჩი, უნკაპას-შ-კულე თუდე კაჭრის ქომაცონენ, დოღურუნ. ფადიშაიმ ბიჭიქ კაჭრეფე მჯიხითე გეჩუ დო დუვარეფეს დოცონუ, დოლოხენდო ქოგეხთუ.

ოდაშა იდუ-შ-კულე ა მსქვა ბოზო ქოჯანს, დანჯიუდორენ. ბოზო ვა

გოკუნცხინუ. დაჰა მითი ვა ენ. ბოზოს არ მაწკინდი ქომოძინ ხეს. ართი მენდილი დანის ქელუძინ. ასლანიშ ბიჭიქ ბოზოში მაწკინდი მოწკუ დო მუში მაწკინდი ხეს ქომოდუ. მენდილი მუში-თი ქელუზდუ. მუში მენდილი ქოდუდუ. ბოზოს ვა უჩქინ. გამახთუ დო დიგვეს უწუ-ქი-ა „ხვალა ვა გა-
5 მამაონენ-და. არ ყურ-სუმ თანე ქომოხთით“-და. ჰეთე(რ)ე-თი ქომოხთეს, დუვარის ქებთეს, დოლოხე ქოდოლოხთეს.

ასლანიშ ბიჭიქ ჰათეეს აკნუ დო კუის ოკაპინუ დოლოხე. „ხოლო-თი მოხთით-და, ვა გამამაონენან“-და. მაყურადე-თი მულუნან თელი-თელი. ნა მოხთეს, თელ ოკაპინუ კუის. მთელ დოდუეს მკუის თუდე.

10 ასლანიშ ბიჭი ქოგამახთუ, ცხენის გეხედუ დო ფადიშაიშ ბიჭიკალა ნოლაშა იგზალეს. ჰათეე ნოდას გულუნან. ბოზოშ ბაბა ოხოშა მოხთუ-შ-კულე — ბოზო ხენ დო იგვასს. „მუ გოდოდუ“-და, — უწუ, — „მუშენი იბგარ“-და, უწუ. „მაწკინდი ჩქიმი-ა ხეს დომიქტურესდორენ-და, ბაშკა მაწკინდი ქომომოდვესდორენ-და. მენდილი ჩქიმი ქემიზდესდორენ-და. ჰეაში
15 უსთვინე ბიბგარ-და მა, მიქ მოლოდუ დეი-ა! ჰაქ მი ამახთუ-დეი“-ა!?

ბაბა მუშიქ ოწკედუ-შ-კულე კუის ყურნეჩი დივი ჰექ დოლოდურეს-დორენ. კალეში დუვარის ოწკედუ-შ-კულე, დემირიში კაჭეფე ჰექ ოცონს. „აჯაბ ჰაქ მი მოხთუ-და, ჰადა მიქ ვუ“-და დო აშკუინუ. „ბოზო ჩქიმიშა ნა ამახთუ-და დო მაწკინდი-ნა უქტურუ კოჩი-ა დო მუთუ ბოზო ჩქიმის-ნა ვა
20 ოლოდუ-და, ჰე კოჩი ქობძირა-ნა, მა ბოზო ჩქიმი ჰეას მეფჩა“-და.

ნოლაშა იგზალუ ჰაწი. ნოდას გოხთუ. ჰექოლე-ჰაქოლე უწუმეს: „ჰა-შო დო ჰაშო მადოდუ-და დო ჰა მიქ ვუ, დომიწვით“-და! მითიქ „ვა მიჩქინან“-და, უწვეს. აი დეის ყუ ბიჭი ქოხენან. ჰეთეეშა იგზალუ. კითხუ-შ-კულე ასლანიშ ბიჭიქ უწუ-ქი „ჰადა მა პი“-ა. ბოზოში ბაბაქ თქუ-ქი „მა ინა-
25 ნი ვა ბიქომ“-და. „სი ინანი მოთ ვა იქომ“-და, უწუ. „აჰადა ბოზო სქანიშ მაწკინდი-ა. აჰა-თი მენდილი“-ა! ხოლო ინანი ვარ ვუ. „სი-ა მოხთი-ა დო დემირიში კაჭრეფე დოგაწკუ-ნა-და, ინანი პარე“-და!

იგზალეს. ასლანიშ ბიჭი ჰაწი იგზალუ ბოზოში ბაბაკალა. დემირი კაჭრეფე დუვარის მთელ დოწკუ. ჰემინდოს ბოზოში ბაბაქ ინანი დოგუ.
30 „მა-და ბოზო ჩქიმი-ა ჰაწი-ა სი მექჩარე“-და! „მა-და ჰაწი-ა არ ბოზოში ეჭოფინუშა ბულურ“-და, ასლანიშ ბიჭიქ. „სუმ თუთაშე მოფთა“-და. სუმ თუთაშაქის ვა მოფთი-ნა-და, ბოზო სქანი-ა ბაშქას ქომეჩი-ა. სუმ თუთაშაქის ქომოფთინა-და, ჩქიმი ენ“-და!

ფადიშაიშ ბიჭიკალა ბარაბერი გეხედეს ცხენის, იგზალეს. იდეს,
35 იდეს, იდეს... ოწკედუ-შ-კულე გზას არ მტკო კოჩი მულუნ. სუმ კულაჭი ყუჯი ქომეჩანს. ასლანიშ ბიჭიქ უწუ-ქი „სი-ა მუფეი კოჩი რე-და?! მარეფე-ტი მუ გოდუ“-და? — „მა-და პოლის-ნა ისინაფამან-და, ჰაქ ბოგნამ“-და! — „ჰეშო ენ-შ-კულე, ამციქა აქადაში დომავიკონ-და, ვა ივეტუ-ი-ა? — „დივენ“-და!

ცხენიშე გეხთუ ასლანიშ ბიჭი დო გუნძე ცუჯონი კოჩი ცხენის ქედოხუნუ, მუ-თი ქოგეხედუ. ჰაწი ულუნან. გუნძე ცუჯონიქ უწუ-ქი „ცუჯის-მა ცხენიქ კუჩხე ქოგემობაძგუ“-მა. ბიჭი მეწუკაპუ დო ცუჯეფე ქელუკოტუ.

5 ჰაწი იდეს, იდეს, იდეს, არ ოხოიშა რასტი მალეს... ოხოის ოწკედეს-შ-კულე ა ქჩინი ქომოლახენ, არ დიდი ჭუკითე დიცხირონი ფილავი გუბუმს. „დადი, ა მციქა ქომომჩი-ა, ფილავი ოპკომათ“-მა, ასლანიშ ბიჭიქ უწუ. „ჰა ფილავი-ა დივეფეში რენ-მა. თქვა ქომექჩათ-ნა-მა დივეფექ ქოგნან-ნა, მა-თი ომიმხონან-მა. მა მაშქუინენ, ვა მემარენ“-მა! „სი-ა არ წუტა

10 ქომომჩი-ა დო დივი მოხთა-შ-კულე, ჯევაბი მა მეფჩარე“-მა!

ქომეჩუ ჰაწი ჰათეეს არ სალანი ფილავი. ოპკომეს. ჰაწი დივი ქომოხთუ. ქჩინი იმტუ — „მპკომასენ“-მა დო! ასლანიშ ბიჭის უწუქი, დივიქ, „ჰამ ჭუკი ომიფში-ა ფილავითე“-მა! ჰადაქ ნენა ვა იქომს. „სი-ა, მა-ნა გიწუმე, ვა ოგნამ-ი-ა? ევედი-ა ფილავი ქომომილი-ა, ქოგედვი-ა ჭუკის!“ ჰა-

15 მუქ — „ცუჯის ვა ბოგნამ“-მა: ცუჯის იხიტონამს. ჰა-თი... დივი იდუ დო თუდე გამწუმუ დო ზორი უწუ-ქი, „ქოგდობლი-ა ფილავი“-ა!

ჰეშო უწუმერტუმაქის, ასლანიშ ბიჭიქ დივის ღვას არ ზოი ქოგამოჰკიდუ. დივიქ ჭუკი მეტკოჩუ დო მლორინეი-მლორინერი იმტუ. ასლანიშ ბიჭიქ ჰაწი ქჩინის უწუ-ქი — „წკაი ვა ენ-ი-ა? მაქომინუ“-მა! — „წკაი ქო-

20 ენ-მა, ამმა მენდრა ენ-მა. დივეფეში რენ-მა. დივეფექ ვა მომჩამან“-მა, ქჩინიქ უწუ. „არ კუკუმა ქომომჩი-ა დო ქომობილა“-მა, ასლანიშ ბიჭიქ. ქჩინიქ — „ვაშა იგზალა-მა, ოპკომანერენ“-მა! „სი კუკუმა მომჩი-ა, მუ ოლოდარე“-მა!

კუკუმა ეჭოფუ, იგზალუ, კუკუმა წკაის ქეწუდგუ. კუკუმა წკაითენ
25 ოიფშენ, დივეფექ მლორამან ჟილენდო. „სი-ა მის კითხი დო წკაი ჩქუნი ეჭოფუმ-მა!? ჩქუნდე ვა გაშქუინენ-ი-ა?! მუფეი კოჩი რე სი“-ა?! ჰამუქ ნენა ვა იქომს. ართეი დივიქ — „არ ოპკომა“-მა დო ქოგელუკაპუ. „სი-ა მის კითხი დო წკაი ჩქუნი ეჭოფუმ“-მა! ჰამუქ ცუჯის ვა ბოგნამ-მა დო ცუჯის იხიტონამს. დივიქ — „თუდე გებანჭუმა-მა დო ზორი ვუწვა“-მა! ზორი

30 ვუწვა-მა-შა, ასლანიშ ბიჭიქ არ ზოი ქოგამოჰკიდუ.

დივის ნუკუ გაქთუ. ბლოინეი-ბლოინეი იმტენ. ოხოიშა იგზალუ. მა-ჟუა დევეფექ უწვეს-ქი „მუ ვი-ა, კოჩი ვა ჭკომი-ი“-ა? „მუ პკომატი-ა, ჰემუქ-ნა გამამოჰკიდუ-მა, ცალი გომაჭიმომუ-მა. მდლოათი ჰაშო მილუტუ-ი-ა? იპკომენ-ნა, იდით-მა დო თქვა ჭკომით“-მა! ოწკედეს-შ-კულე მაჟუაფეს-

35 თი აშქუინეს. ფადიშაიშ ბიჭიქ-ნა ეჭოფასერენ ბოზო-თი, ჰე დივეფეს ულუნან. ასლანიშ ბიჭი ოხოიშა ქომოხთუ ჰაწი. წკაი ქომოილუ.

დივეფექ ჰაწი ოკისინაფამან „ჰადას-მა მუ ბოლოდათ ჩქუ“-მა?! ჰაწი ჰემ გუნძე ცუჯონიქ ოხოიშე ოგნამს. ასლანიშ ბიჭის უწუმეს: „ჰაშო ზობონან“-მა. დივეფექ თქვეს-ქი „ჭუმანიშე-ა ჰეას ჰაქ ბუჯონათ-მა, დავეთი

ბოდოდათერენ-მა ე-დო გაი-ნა ბუხენათერენ-მა, ალუ ქობუკათათ-მა ე-დო ლობოლუ(რ)ინათ-მა, ვანა ჩქუ მთელ მპილანენ ჰაქო“-მა!

გუნძე სუჯონიქ ოგნამს... სუჯეფე ჰაშო ქონუდგუ დო უსუჯამს. ასლანიმ ბიჭის უწუ-ქი — გუნძე სუჯონიქ — „ჭუმანიშე ჰექ იდამ-კულე-მა
5 გმარი გიხენანერენ-მა, ალუ გიკათანერენ-მა, ვაშა ოჯკომა-მა! მუთეექ სო-
ლუე ჭკომანენ, სი-თი ჰექოლე ჭკომი“-ა! ჰაწი ასლანიმ ბიჭიქ „კად“-ა, —
უწუ. „სი ჰაწი“-ა იგზალი-ა გუნძე სუჯონის, მა ჰეკო ღომიბალუნ“-მა! ჰა-
მუს ეფეი ფაა ქომეჩუ, ოგზალუ.

ჭუმანიშე ფადიშაიმ ბიჭიკალა ბარაბერი ასლანიმ ბიჭი დივეფემ
10 ოხონა იგზალეს. „უ-მა! ხომ გელდუნ“-მა, ოლოდეს. „სოლე მოხთი-ა, მუ-
ფეი კოჩი რე სი-ა?! დოფხედათ“-მა! ასლანიმ ბიჭიქ „მა ვა დოფხედუ“-მა!
დივეფექ — „დოფხედათ“-მა! სუჭრა ქოდოდგეს. ქოდოხედეს სუჭრას, დი-
ცხირონ ფილავის. ასლანიმ ბიჭიშკელე ალუ ქუკათეს. ასლანიმ ბიჭიქ ვა
იმხოს. მუთეექ-თი ვა იფხონან. „მოდ(?) იმხორ“-მა, უწუმელან დივეფექ.

15 „იფთე-მა თქვა ჭკომით-მა დო უკულე ჩქუ პჯკომათენ-მა“.

ჰაწი დივეფექ ოჯკომუს ქოგდოჯკეს. ასლანიმ ბეექ-თი, დივეფექ-ნა
იმხორტეს-კელე, ოჯკომუს ქოგდოჯკუ. დივეფე გოიშაშეს — „ჰამუქ-მა ჩქიმ-
დეკელე მოდ იმხოს“-მა დო... — დივეფექ უწვეს-ქი „სი-ა სქანდეკელე მოთ
ვა იმხორ“-მა? „თქვა-მა ჰაქო-მა ალუ ქომიკათით-მა დო სო პჯკომა“-მა?!

20 ტეფსი ეზდუ დო დივის ჩენგეს არ ქოგოლოკორუ. დივი მლორინერი-
მლორინერი იმტენ. მაყუას-თი მჯიხი გეჩუ თის დო თი ღომუ ღუხენუ. ჰა-
წი მთელი ხოლო ოცილუს ქოგდოჯკუ. ჰაწი მთელ ცილუმტუ-შ-კულე მაყუ-
ანეფე იმტენან. „მოდ იმტეთ“-მა, — არ დივიქ. „მუჭო მო ვიმტეთ-მა. ა
კოჩიქ-მა თის გემჩუ-მა დო მთელი ხოლოს-მა თი ლაპა (ფელიში იქომან!)

25 დომიხენეს“-მა! ჰაწი მთელი იმტეს.

ასლანიმ ბიჭიქ ბოზო ეჭოფუ დო ფადიშაის ბიჭის გეიდენ ქეკუხუ-
ნუ. ჰაწი იმტეს(?); გზას ნულუნან. ასლანიმ ბიჭიქ ფადიშაიმ ბიჭის უწუ-
ქი „სი ჰაქ დოდგითი-ა დო მა გალე ბიდარე-მა ე-დო სი მჩვი“-ა! ფადიშა-
იმ ბიჭი-თი ცხენის გეხუნეი ქოდგინ; ბოზოს ეკოწკენ გერიდენ — „მუ
30 მსქვა ბოზო რენ“-მა დო! ჰეა სევედა-ნა ულუტუ-შენი დეზგინი მაზდუ ცხე-
ნიში, ბიჭის ვა აჩქინუ, ცხენი ეფეი გეი-გეი იგზალუ.

ოწკედუ-შ-კულე დერეს ა კოჩი იშქიდენ. „ბიდა-მა დო ჰეა ქოგამაბი-
ონა“-მა. ილუ-შ-კულე, ჰეა დივი ტუ, ნა იშქიდეტუ, ფადიშაიმ ბიჭის აკნუ
ჯინიქის დო დერეს თი გოხუნაფუ, დოლოშქიდუ.

35 ასლანიმ ბიჭიქ, მოხთუ-შ-კულე ფადიშაიმ ბიჭი ვა ენ! ბოზოთი დი-
ვიქ ქეჭოფუ, მენდიონუ. ცხენი დერე ქენარის ელუკაპუნ, გელუკაპუნ.
ილუ-შ-კულე ქოძიუ ასლანიმ ბიჭიქ, ქოგამოონუ დეეშე ფადიშაიმ ბიჭი,
თამამი შუი ვა გამუხთუდორტუ. „სი-ა სო იცონი-ა ბოზო? მა ჰექ-ნა დო-
გოხუნი კოჩი-ა, ჰექ დერეს მოთ გომახეტი“-ა? „დივი იშქიდეტუ-მა დო გა-

მაბონამტი-შაქის მა-თი დოლომომქიდუ“-და. „სი-ა ჰაწი იგზალი-ა; მა-ნა ეპტოფატი ბოზოში ოხოშა-და, ა ხაწთას მჩვი-ა! მა ხოლო ბოზოში ოჭოფი-ნუშა ბიდარე“-და!

იგზალუ. ფადიშაიშ ბიჭიქ ჩუმესს. ა ხაწთაშ კულე ასლანიშ ბიჭიქ
5 ბოზო ქეუჭოფუ დივეფეს დო ქომოფონუ მუში ოხორჯა-ნა ეჭოფატუ ოხო-
იშა. ფადიშაიშ ბიჭი-თი ჰექ რენ. ჰაწი ფადიშაიში ბიჭის ქომეჩუ ბოზო.
ასლანიში ბიჭიქ-თი ჰექონი ბოზო ქეჭოფუ, ცხენის გიფოხუნეს დო ოხოიშა
ულუნან. ფადიშაიშ ბიჭიქ ბაბა მუშის ხაბეი ნუმჩინუ: „ჩქუ-და მეტულუთ-
და. დუგუნიში თიდარელი დოვი“-ა!

10 ჰათეე იგზალეს. ბაბა მუშიქ-თი ფუჯი, კოდნი ნოკვათუ; ჰაკო კოჩეფე
ქომოხთეს დუგუნჯეფე — შქი'ნდლა დო შქით სერის დუგუნი დივუ. კავე-
თი ოშვეს.

მა დაჰა მებაშქვი დო ჰექოლე ქომოფთი. ჰექაეში დიდი დიჩოდუ.
ჰეშო ჰეკონაი ტუ.

15

ალი ოსმან ჩებინ-ოდლი

(ს. შაწკვარა)

32. * * *

არ ოხოის არ მამული დო არ ჯოდოი ქორენ. მამულიქ თქუ-ქი „მა
კურბეთიშა ბიდარე-და, ფაა ბჭკინდარე“-და. ჯოდოიქ თქუ-ქი „მა-თი ბიდა-
20 რე“-და. ჯოდოიქ უწუ-ქი „ჰეშო ენ-შ-კულე-და ბარაბერი ბიდათ“-და.

ჯოდოი დო მამული ოკიკათეს, იგზალეს — „ნამუქ დიდო ბჭკინდათე-
რენ“-და?! მამულიქ თქუ-ქი „მა მობიტა-შაქის-და მთელი-ა ლირა მო-
ბიდარე“-და. ჯოდოიქ თქუ-ქი „მა-თი ჰეშო პარე“-და. გზას იდეს, იდეს,
იდეს, — ჟურ გზაშა რასთი მოხთეს. მამულიქ თქუ-ქი „მა-და ჰაქოლე ბი-
25 დარე“-და. ჯოდოიქ თქუ-ქი „მა-თი მაჟუა გზაშე ბიდარე“-და.

ბირ-ბირინე გონდუნეს. მამული იდუ, იდუ, იდუ, ჰემ-გზაშე არ კუის
რასტი მოხთუ. კუის ეხთუ დო „დობიკია“-და-ში დოლიწკედუ-შ-კულე —
თუდე ლირა დოლობდუნ. ჰექო ქოდოფუთხუ, ლირა დონცხაკუ, ოჭკომუ;
ქეშაფუთხუ კუიშე...

30 ჯოდოი-თი იდუ, იდუ დო არ დეის ქაფჩაში მუდა (მურდა? ქაფჩა-ნა
ჩხუმან-ში, წკაი) ქოძირუ. ჯოდოიქ ოშუ. ჰაწი ბირი-ბირინე გორუმან ჯოდოიქ
დო მამულიქ... ნა-მოხთეს გზაშე იდეს, იდეს, იდეს — ჟუი ხოლო ქიძირეს.
ნა-ალოდეს შეეფე ისინაფამან. ჯოდოიქ მამულის უწუ-ქი „მუ ვი-ა? ფაა
დოჭკინდი-ი“-ა? მამულიქ უწუ-ქი „ოკკადა ფაა მილუნ-და-ქი, ოხოიშა-თი ვა
35 მადენ-და, ხუნჭკული მიტკვაცუნ-და ფარათე“-და! ჯოდოიქ უწუ-ქი „მა-თი
ოკკადა ფაა მილუნ-და-ქი, ფარა პჭკომი, პჭკომი-ა დო ქორბა მიტკვაცუნ-

და! ოხონა მუჭო ბილარე“-და?!

დო ყუი-თი ხოლო ულუნან ოხონა, ბიგაფე ქოდიქაჩეს დო დიბაძგამან დო ულუნან თამო-თამო! დიდო ფარა ულუნან — ვა მაზდენან დო ორდო-ორდო მოიშვაჯამან. ციდეს, ციდეს, ციდეს — გეიდე ეკიწკედეს-შ-კუ-
5 ლე არ ლემშიკონაი გზა ალესდორენ. ხოლო იდეს, იდეს, იდეს, ნეისე ოხონა იგზალეს.

ოხონა კოჩეფეკე უწვეს-ქი „ფაა ქოგილუნან-ი“-ა? მამულიქ უწუ-ქი „ოკკადა ფაა პჭკომი-ა ქი ლირა ქორბას დოლომიბლუნ-და! ქორბა მიტკვა-
10 ცუნ“-და! ჯოლოს კითხეს-შ-კულე — „მა დაპა დიდო მილუნ-და; ქორბას მოწკედით-და, ნაკო დიდი ქორბა მილუნ“-და! მამულიქ თქუ-ქი „არ საღრა ქომოლით“-და! საღრა ქომულეს. „ჰაწი-ა არ კერემულის ქოგოწომოკიდით-
და, ბიგა გომოჭკიდით ზოი-ა დო ფარა მუნდიშენ დომაბლასევენ-და! თუდე-
ლე საღრა ქეწემიქაჩით“-და!

მამულის ბიგა გოჭკიდეს-ჭკულე ლირა ნახუ: დიბლუ, დიბლუ, დიბლუ
15 ლირა, საღრა ოიფშუ. დიჩოდუ. მამული ქოგემიპონეს. დოხუნეს დო კაი ოლოდამან — „დიდო ფარა მომიდეს-დეი“! კაი გარეფე ჩამან.

ჯოლოს ატამახუ: „მა-თი-ა ქოგოწომოკიდით-და ჰაწი! ბიგა გომოჭკი-
დით ზო-და! საღრა კაი ქეწემიქაჩით“-და! ჯოლო ქოგოწომოკიდეს. ბიგა გოჭ-
კიდეს-შ-კულე, ჯოლოს გაძგუ: საღრა ოფშუ. ჯოლო ქოგეიონეს ჰექოლე;
20 ოხონის ცურამან. „ჯოლო, სი ჰადა სო ძიი-ა? მუ ჰკომიდორტუნ“-და? ჯოლოქ — „ქაფჩამ მურმა ფშვიდორტუნ“-და!

გეჩეს სოპა ჯოლოს, კაი თი უტკვაცინეს, გალე ომტინეს გალენდონ იწკენ ჰაწი, მამულიქ გდაი-ნა იფხოტუ აძირენ, ატამახენ. ჯოლოქ უწუ „ა
მციქა მა-თი ქომომჩით“-და! „სი-ა ბიგა მექჩათე თის“-და! ოხონის გოიძვი-
25 დო ჰაწი გალე ელახედი-ა დო იწკედი“-ა!

ჰექ-თი გეჩეს, ომტინეს. ჯოლო მედაჩამეი-მედაჩამერი იგზალუ. ზავა-
ლი ჯოლოში თიშა ჰაშო დულდაფე ქომოხთუ. ჯოლო დო მამულიში
ჰექდაე დიჩოდუ.

ალი ოსმან ჩებინ-ოღლი

30

33. პატი ოხორჯა

არ კოჩიქ თქუდორენ: „პატი ოხორჯა ქომოლი დელი დოწოფხუმს“. ჰე ქომოლი ოხორიშე მოხთუ-შ-კულე თქუდორენ ოხორჯაკალა: „მუფერ
ქომოლი რენ-ქი, ოხორჯაქ დელი წოფხუმს?“ ოხორჯაქ უწუდორენ-ქი „ე
35 ქომოლი! ჰეშო ოხორჯა ივენ-ქი, ქომოლი ნოსის ქოგამოონამს!“ ქომოლიქ
თქუდორენ: „მა ინანი ვარ ბიქომ!“

ყუნდღამ უკულე ქომოლიქ ხოჯეფეთე ცონა მთხორუმტუ-ში, ოხორჯა

მუში საბახთან მტკობაშა ცონაშე იდუდორენ, სუმ ჩხომი ქოდოხუდორენ, ქომოლიქ იდუ დო ნთხორუმტუ-ში, სუმ ჩხომი გამალუდორენ. ოხორჯას უჯოხუ: „ჰა ჩხომი დომიტადანი! ონდღეის პჷკომარე“-და. ოხორჯაქ ოხორი-შე ქომოილუდორენ.

- 5 ქომოლი ინდღერი გდარიშე მოხთუ-ში, ოხორჯაქ ბაშქა გდარი ქოდუდუდორენ. „ჩხომი მუ ვი-ა, ჩხომი ვა მიტადანი-ი“-ა? ქომოლიქ უწუდორენ. ოხორჯაქ თქუდორენ: „მუფერ ჩხომი ტუ“-და? ქომოლიქ თქუდორენ-ქი „ოხორჯა, ცონას-ნა ბძირი ჩხომი!“ ოხორჯაქ უწუდორენ-ქი „ქომოლი, სი დელი დივი-ი?! ცონას ჩხომი მუჭო ივენ?!“ ოხორჯაკალა ოკვაკიდეს-
- 10 დორენ. ოხორჯაქ ცურუდორენ. მალთეფე ქომოხთესდორენ. კითხესდორენ-ქი „მუ გალოდეს?“ ქომოლიქ თქუდორენ-ქი „ცონას ჩხომი ბძირი დო ჰამუქ ვა მიტადანუ, დომინახუ!“ ოხორჯაქ თქუდორენ-ქი „ცონას ჩხომი ვა ივენ! ჰა დელი დივუ!“

- ჰაწი მალთეფექ ეზდესდორენ დო ჰე კოჩი ტიმარხანას ქომეჩესდორენ — დელი დივუ-და დო! ტიმარხანას ჰემ კოჩის კითხესდორენ „მუ გალოდუ?“ „ცონას ჩხომი ბძირი დო ოხორჯაქ დომიშინახუ!“ „სი დელი რე“-და, უწვესდორენ, „დო ფოსტიში თომა კორეცხია“, ფოსტი ქომეჩესდორენ.

- კატანდას კითხუმან-შ-კულე „მუ ვი“-ა, — „ჩხომი ცონას პჷოფი“, უწუმელს. ოხორჯა მტკობაშა იდუდორენ (ხოლო გუის ნაჭუ!), ქომოლის
- 20 უწუდორენ-ქი „ჰემო ვარ ივენ! სი ჰაშო თქვი: ცონას ჩხომი ვარ ივენ, ლალის ივენ, ჰაშო თქვი!“

- მოხთეს, კითხე-შ-კულე — „თქვა მუ ზოპონთ?! ცონას ჩხომი დივენ-ი? ჩხომი ლალის ივენ“-და, უწუ. ჰემ ორას ოხუმქვეს. ჰე კოჩი ოხორი მუშიშე ქომეხთუ. ჰაწი ოხორჯა მუშიქ არ ფილავი დუხენუ. მეგერე ჰე ჩხომეფე ფი-
- 25 ლავის ქომეშადუ. ქომოლიქ ფილავი იფხორტუ-ში კუზითე, ჩხომი მოშალუ. ქომოლიქ ძირუ-შ-კულე — „ნანაა! ხოლო დელი დობივი-ი“-ა?! თქუ. დიხოდუ ჩქვა!

მურად დელიმ-ოდლი (50 წლ.)

34. * * *

- 30 არ მთუგიქ მუჭო თქუდორენ, ქოგიჩქინ-ი? „დუნდას ჰენი დიდი მითხანი რენ, ემუში ბოზო ეფჷოფარე“-და, თქუ. უწვეს-ქი „ჰენი დიდი მყორა რენ!“ მენდათხუ მყორაშე. მყორაქ უწუ-ქი „მოდ მოხთი“-ა? „ჰემუშენი მოფთი-ქი ჰენი დიდი სი მემოგურეს! ჰემუშენი მოფთი-ქი სქანი ბოზო ეპჷოფარე!“ „ვარ-და“, თქუ მყორაქ, „ჰენი დიდი მა ვარ ბორე, თუთა
- 35 რენ!“ მთუგიქ უწუ-ქი „მუშენი რენ ჰენი დიდი თუთა?“ მყორაქ უწუ-ქი მთუგის „ჰემუს სერი თოლის აძირენ, ორთალული (დუნდა) ძირომს, მა სე-

რი ვარ მაძირენ. ჰემუშენი თუთა დიდი რენ ჩქიმდენ!“

ჰაწი მუ ვას მთუგიქ? დაული დო ზურნათე მენდახთუ (იგზალუ) თუთაშე. თუთას უწუ-ქი „ჰენი დიდი სი მოძირეს, სქანი ბოზო ეპჭოფარე!“ თუთაქ თქუ-ქი „ვარ! მა ვარ ბორე ჰენი დიდი!“ მთუგიქ უწუ-ქი „მინ 5 ორენ სქანდენ დიდი?“ თუთაქ უწუ-ქი „დუმანი რენ ჩქიმდენ დიდი! ჰემუ-შე იდი, ჰემუში ბოზო ეჭოფი!“ მთუგიქ თქუ-ქი „ეფ-ვახ! მუ ბელას მეზაჯო-ხი!“ თქუ-ქი „ხოლო ბიდარე დუმანიშე!“

მთუგი ხოლო მენდახთუ დუმანიშე დაული-ზურნათე! დუმანიშე მენდახთუ. დუმანის უწუ-ქი „ჰენი დიდი სინ ორე, სქანდა მომომქვეს (მო- 10 მოჩქვეს — ჰეა ხოფუი ენ!), სქანი ბოზო ეპჭოფარე!“ დუმანიქ თქუ-ქი „მა ვარ ბორე ჰენი დიდი! ჰენი დიდი იხი რენ! ზოფ ბარა-შ-კულე, რაკანეფეს მომოლაფამს!“ მთუგი, თი გედრიკელი, იგზალუ იხიშე. იხის უწუ-ქი „ჰენი დიდი სინ ორე, სქანი ბოზო ეპჭოფარე! იხიქ უწუ-ქი „ჰენი დიდი მა ვარ ბორე! ჰექ მელე დიდი რაკანის არ დიდი მჭკონი ქოგელადგინ, ჰეა რენ 15 ჰენ დიდი: ნაკო ოში წანა რენ, ჰეა ვარ გემაქთუ — იხიში ობარუთე!“

ჰაწი მთუგი მენდახთუ მჭკონიშე. ღორმას მეშახთუ-ში, მჭკონიშ კოული მთუგითე ოფშა-ნა ტუ, ქოძირუ. ექ მეშახთუ დო მთუგი დიხილუ: სუმ დლა დო სუმ სერის დუგუნე ტუ, მა-თი გალენდო ბოწკერტი!

ჰადა დიხოდუ! დაჰა კოჩის ოხაწონას-ი? კაი ჰარიდორენ!

20

ომერ ქითაბჯი-ოდლი, 45 წლ.

(ს. შაწკვარა)

35. * * *

არ ქომოლი დო არ ოხორჯა რტესდორენ არ ოხორის არ ქდოის; ჰე ქდოიში კოჩეფეს ჰე კოჩი ვარ უნტესდორენ. ჰე კოჩი გეტკოჩეს ჰე ქდოის. 25 ეკიკილუ ონჯირე მუში დო იგზალუ. ზოლაში ქენარის გოლოუმტუ. დივუ-ი? გოლოუმჯუ-შ-კულე, სონთხანი გოლოუმჯუ მზოლაშ ქენარის, ბუტკაში ფაცხა დოვუ დო ქომეშახედუ. სერი დინჯირუ. მუთხანი გდარი ულუტუ, ოჭკომუ. ჰუმანიშენ-ნა ჰკომატუ, გდარი ვარ ულუტუ.

საბახთან მენდიწკედუ-შ-კულე ზუდას არ ყურ მუთხანი ქომუმჭუნ 30 (ნოდინ დოლოხე!), ოხორჯა მუშის დუჯოხუ: „მოხთი ჰაქ! არ მუთხანი ქობ-ძირი, ზოდას ქოგამაბილათ!“ „ჰეა მუთუ ვა რენ“-და, უწუ ოხორჯა მუშიქ. „მოხთი, ჰაქ მუთხანი დიდი შეი რენ! მემიშველი! ქოგამაბილათ!“ ოხორჯაქ-თი უწუ — „მებულურ!“

ოხორჯაქ ქონუმველუ, ქოგამიდეს ზოდას გალე. ჰე კოჩის მუთუ ვარ 35 ულუტუ დუნდას ჰემუშენ ბაშკა! ყურ ბოჭკა ქოგამონგრინეს ზუდას, ყურ

- ბოჭკა მაღითე მოფშა! ჰაწი მუ ვას?! სო ილას?! მუთე ილას?! ქორტუ ბე-
ლი არ ოში ფუთი მაღი: თანგრიქ მეჩუ ჰე კოჩის, ნა-გეტკოჩეს-შენი! ჰაწი
ოხორჯას უწუ-ქი „მა არ ბიდა დო არ არაბა ქომობიონა!“ ილუ დო ქომო-
ონუ არაბა ხოჯეფეთე, ქომოცონუ. არ ბოჭკა გედუ დო მენდილუ ნოღაშე,
5 ქოგამაჩუ; მაჟუა ბოჭკა-თი ილუ, ჰე-თი ჰემო ქოგამაჩუ. ჰამუს არ ილინი
(|| ოფშა) ფარა დავუ. ჰაწი მუ ვას?! ჰაწი ჰე ფარაში დეი ქეჭოფუ ჟურ
ჩიფთი ხოჯი, არაბა ქეჭოფუ, ვით ჩქვა ფუჯი ქეჭოფუ, ა ხუთ-აში ცხენი
ქეჭოფუ ე-დო არ დეის ქოდოხედუ. ჰაწი მუ ვას ქელახენ დო იუჯამს. დეი
ქეჭოფუ, ხოჯი ქუონუნ, ფუჯი ქუონუნ, ამმა ოხოი ვა უდგინ! ჰაწი მუ
10 ვას?! ჰემო ელახეტუ დო ილუმენტუ. არ ჭუმანის მენდიწკედუ-შ-კულე,
ზულაში ქენარის — ფიცარითე დო ნჯათე ოფშა ზოლაქ დობლუდორენ, ქე-
ლობლუდორენ. ჰაწი ხოჯი უონუტუ, არაბა იონუ დო დოზდუ ჯალეფე,
დეი მუშის ქოკობლუ. ჰაწი გვერდი ფიცარი ილუ დო ქოგამაჩუ. მაჟუან ჯა
დო ფიცარიში არ დიდი ოხოი დოკოდუ დო ქოგოლინჯირუ ალასთერი
15 ოხორი მუშის.

- ჰემუს ავუ დიდო ნცხენეფე. ჰაწი ჰამუს უწუმენან ალა. არ ცხენი
ქუონუტუდორენ-ქი ზურა ცხენი! მუფერი ცხენი ტუდორენ, ქოგჩქინ-ი?
ჟურ კოჩიქ დიზინის გეკლიმეი გოონამტესდორენ, ოთხო კუჩხე-თი ზინჯი-
რითე კორერი! ჰე ცხენის ჟურ კოჩი ხეზმექდაი უონუტუდორენ.
- 20 ანდლას ბაშკა ალაკალა დიდო იდდიჰა ვეს — ცხენიში უსთინე!.. ჰე-
მუს არ ჩქვა ცხენი ქუონუტუდორენ, კვაჯონი ცხენი. ჰემუში ცხენი-თი ჰა-
მუში ცხენისთერი დიდო მენჯელონი ტუდორენ. ანდლას ჰათეფე ნენათე
ოკაკიდეს. მუშენი ოკაკიდეს? ზურა ცხენი-ნა უონუტუ ალაქ თქუ-ქი „ცხე-
ნი ჩქიმი ცხენი სქანიშენ კაპინე(რ)ი ულუნ“. მაჟურა ალაქ თქუ-ქი „ვარ!
25 ჩქიმი დაჰა კაპინერი ულუნ!“ ჰემინდოს თქუ, ზურა ცხენი-ნა უონუტუ,
კოჩიქ-ქი „მან დო სი არ კავლი დოპათ! ცხენი სკანი კაპინერი ილუ-ნა,
ცხენი ჩქიმი ბახჩიში გოლოდარე-ი?“, მეგჩარე! ცხენი ჩქიმი კაპინერი ილუ-
ნა, სი ბაღჩიში მოლოდარე-ი?“ „ქო“-და, — უწუ! ლაქინ ზორა ცხენი-ნა
უონუტუ ალაქ, მუჭო თქუ, ქოგჩქინ-ი? „ეგერე ცხენი ჩქიმი კარდულუმი
30 დობურჩინა-ში-კულე ქვა ვარ ნიაწკუ-ნა, ცხენი ჩქიმი ბახჩიში მექჩარე!
ოხუმქვა-ში, ცხენიქ დუმხვაჯა-ში (დინკანა-ში), ქვა დესთიკასენ. მაჟუანი
ალაქ თქუ-ქი „კარდულუმი ვა მასთიქენ ცხენი სკანის!“.

- ართიკართიკალა ქარტალი დოჭარეს-ქი, მითხანიშ ცხენი გოლუხთა-
სენ, მაჟუანიქ ბახჩიში ცხენი ჰემუს მეჩასენ. ჰაშო ქარტალი დოვეს. ჰაწი
35 ანდლას ნოდას ჰუქუმეთიქ დოჯონინაფუ ტელალჯის: „ჩარჩის კოჩი მოთ
გოიტას! ბერეფე მოთ გოიტას! დიზანორენ!“ უკულე ქომოონეს ჩარჩის ჰე
ჟურ ცხენი. ზურა ცხენი ქომოონეს ოთხო კოჩიქ — დიზინეფეს გეკლი-
მეი! — მაჟუანიქ-თი ქომოონუ. მენდოწკედუ-შ-კულე ჟურ ცხენი-თი ართი-
ქათიშენ კაი ენ!

- 3აწი არ კოჩი ქოგდოხუნეს იფთი ზურა ცხენის. კუჩხეფე ცხენის ქო-
კუწკეს. მაჟუანიქ-თი ჰეშო ქოგდოხუნუ. 3აწი უწუ-ქი, ზურა ცხენი-ნა უონუ-
ტუ კოჩიქ, მაჟუანის — „იფთი სი ოხუმქვი-ა! კვაჯონი ცხენი-ნა ტუ, ოხუმ-
კუ იფთი! ჟურენეჩი ადიმიშაქის მენდახთუ. მაჟუანიქ-თი ოხუმქუ. მუნდეს-
5 თი ოხუმქუ, დუმხვაჯუ-შ-კულე კუჩხეთე კარდულუმში ქვა ქეწკუ. მენდახ-
თეს, ოთხო საათიშ გზაში იდანორენ დო გერი მოხთანორენ. ეკო დილო სე-
ირი ტუ-ქი კოჩეფე ირი ჯას გემახეტეს, ოხორეფეში თის გეხეტეს. ჰეთეფე
იგზალეს 3აწი, ქომოხთეს — არ საათი ვარ გოლახთუ. ზორა ცხენი სუმენე-
ჩი ადმი ოდინე მოხთუ. მაჟუანი-თი ქომოხთუ. მოხთუ-ში, ზურა ცხენი გო-
10 ლუხთუ. 3აწი კვაჯონი ცხენი მოხთუ-ში, საპეტი მუშიქ თოლეფეს ქოგახვე-
ლუ დო ქომეჩუ მაჟუანი კოჩის... თი გენდრიკეი ოხოი მუშიშა იგზალუ.
ჰეა დიჩოდუ.

ომერ ქითაბჯი-ოდლი

36. * * *

- 15 ხოჯა ახამდან გზას ელულუტუ-შ-კულე, თუთა ჰექ დოლოხენ წკაის,
ქოძი(რ)უ. „ჰა თუთა მელუდორენ“-და დო იდუ, კოკარი ქომეკვათუ. მოხთუ
დო კოკარი... „თუთა ეშეზილა“-და დო კოკარი წკარიშა ქოდოლილუ. კოკარი
ჯირეკის ჯაში ქმოქის ქელალუ. წინწუ, ვარ მოხთუ, წინწუ, ვარ მოხთუ. ზო-
ითე-ნა წინწუ, კოკარი ქამეტრუხუ, ხოჯა კაპულაშე გამიქთუ. ცას მენდოწ-
20 კედუნ, თუთა ჰექ ქოძირუ, ცას ქონოჭაბუნ. „ეფეი დობიჩალიში-ა, ამა თუ-
თა-თი ეფი მუშიშე მენდებდონი“-ა! ეკულე ოხორიშე მოხთუ-ში, ოხორჯა მუ-
შიქ კითხუ: „ხოჯა ჰაქშაქის სო რტი?“ ხოჯაქ-თი უწუ-ქი „თუთა მელუდორ-
ტუნ წკაის! ეფეი ბიჩალიში, ამა დერი მუშიშა მენდებილი!“ ოხორჯაქ —
„დელი დივი-ი? თუთა მუჭო მელამს?!“ „მა მცუდი ბზოპონ-ი? თუთა წკაის
25 დოლოძიტუ; კოკაითე ქეშეზილი დო დერი მუშის ქომებოჭაბი!“
დიჩოდუ. ეფეი დივუ!

მურად დელიმ-ოდლი

37. * * *

- ხოჯა ნუსრეტინი დულუნში მენდახთუ. გაიშ ორა დივუ. სუჭრა
30 დოდგამან; ირხოლოს უჯოხუმან სუჭრაშე, გდარი ჩამან, ხოჯა ქელახე, მი-
თიქ ვა უჯოხუ. ირხოლოქ ქოჭკომეს, კაი კოჩეფექ. ხოჯაქ ჰიჩ ვა ჭკომუ დო
ჰეშო იწკენ. ოკამქე ჭუკარაფეკალა უჯოხეს დო გდარი ქოჩეს.
ხოჯა ჰემსეი მენდახთუ ოხოიშე. ჭუმანიშე გეხთუ ჩარჩიშე დო ქურქი
დიჭუ დო ქეშახთუ... მაჟურანის დულუნში მენდახთუ ხოლო ხოჯა. „ხოჯა
35 მოხთი“-ა დო კაი დეის ქოდოხუნეს. სუჭრა დოდგე-შ-კულე ეჩენდეფეკალა

უჯობეს დო სუფირას კაი დეის ქოდოხუნეს.

გდარიშ ოჭკომუს გდოჭკეს-შ-კულე ხოჯას უწვეს-ქი „გდარ მოთ (?) ვა იფხორ?“ ხოჯაქ-თი — „ქედურქი, ბუდურ გდარ ჭკომი“-ა დო ჰაშო ქედურქი ქონუნტუ ჰექოლე. „ხოჯა, მუ იქომ“-და, უწვეს. „ტოქსეი ვა დომოხუნით 5 დო ჰაწი ქედურქიქ ჭკომასენ ჰელბეთე! ქედურქის მეჩამთ გდარი“-ა! მთელიქ იძიცეს.

მურად დელიმ-ოდლი

38. * * *

არ წიბილი ქორტუდორენ. ცონას გულუტუ-ში, ა'ნჯას ბუტკა მელუ, 10 ჰემუში კუდელის გდატუ. ჰემუს აშქუინუ, მონჭვამა მენდახთუ დო უწუ-ქი „ამან... ვოდ, ნანა ჩქიმი! ცა მელამს, ბიმტათ!“ „სი მუ გიჩქინ“-და, უწუ მონჭვაქ. „მა თოლეფე ჩქიმითე ბძირი, ცუჯეფე ჩქიმითე ბოგნი! ჰემუში არ ფარჩა მა კუდელის გემატუ!“

უური-თი ოკიკათეს დო იმტაფუტე-ში, გზას არ ორდელის ქონაგეს; 15 უწვეს-ქი „ამან ორდელი, ბიმტათ! ცა მელამს!“ „თქვა მუ გიჩქინან?“ „მა ჭუტა წიბილიქ მიწუ!“ „სი მუ გიჩქინ, ჭუტა წიბილი?“ „მა თოლეფე ჩქიმითე ბძირი, ცუჯეფე ჩქიმითე ბოგნი, ჰემუშ არ ფარჩა კუდელი ჩქიმის გემატუ!“

ჰეშო უწვეს-ში, ორდელის-თი აშქუინუ. ოკიკათეს დო სუმი-თ ხოლ' იმტეს. მციქა ჩქვა იდეს-ში, არ კაზის ქონაგეს. კაზის ორდელიქ უწუ-ქი 20 „ცა მელამს დო ბიმტაფუტ!“ „სი მუ გიჩქინ, ორდელი?“ „მა ქოთუმექ მიწუ, მონჭვაქ!“ „სი მუ გიჩქინ, მონჭვა?“ „მა ჭუტა წიბილიქ მიწუ!“ „სი მუ გიჩქინ, ჭუტა წიბილი!“ „მა თოლეფე ჩქიმითე ბძირი, ცუჯეფე ჩქიმითე ბოგნი! ჰემუშ არ ფარჩა კუდელ-ჩქიმის გემატუ!“

ოთხი-თი ოკიკათეს დო ნულუნან. მციქა ჩქვა იდეს-ში, გზას არ მი- 25 სირ-ტაულის ქონაგეს. მისირ-ტაულიქ უწუ-ქი „სო ულუთ თქვა, აშო-ნა ოკიკათით?“ „ჲოდ! მუ ზოზონ სი, მისირ-ტაული? ცა მელამს დო ბიმტაფუტ!“ „თქვა მუ გიჩქინან?“ „მა ორდელიქ მიწუ!“ „სი მიქ გიწუ, ორდელი?“ „მა მონჭვაქ მიწუ!“ „სი მიქ გიწუ, მონჭვა?“ „მა წიბილიქ მიწუ!“ „სი მიქ გიწუ, წიბილი?“ „მა თოლეფე ჩქიმითე ბძირი, ცუჯეფე ჩქიმითე 30 ბოგნი, ჰემუში არ ფარჩა კუდელის გემატუ!“

ხუთი-თი ოკიკათეს დო ნულუნან. გზას არ მკაფუ ქონაგეს. მკაფუ მისირ-ტაულის კითხუ-ქი, „სო ულუთ ჰაშო თქვა?“ მისირ-ტაულიქ უწუ-ქი „ცა მელამს დო ბიმტაფუტ!“ — „სი მიქ გიწუ, მისირ-ტაული?“ — „მა კა- 35 ზიქ მიწუ!“ — „სი მიქ გიწუ, კაზი?“ — „მა ორდელიქ მიწუ!“ — „სი მიქ გიწუ ორდელი!“ — „მა მონჭვაქ მიწუ!“ — „სი მიქ გიწუ, მონჭვა?“ — „მა წიბილიქ მიწუ!“ — „სი მიქ გიწუ, წიბილი?“ — „მა ზათი თოლეფე ჩქიმი-

თე ბძირი, ცუჯეფე ჩქიმითე ბოგნი, ცაში არ ფარჩა კუდელის ყინდოლე გემატუ!“

„მოხთით, მა ქმინახათენ(?), მოდ გამქუინაფუტან!“ ელიკათუ დო მაღარა... ღორმა მუშიშე მენდოდონუ. ირხოლო ჰეკ მეშილეს. სუმ

5 დღაშკულე მკაფუ ხვალა გამახთუ!

ეზას ალიტ-ოდლი

39. * * *

არ ბადი კოჩი ქორტუდორენ. დიდი წუკარა ტუდორენ, ზავალი! ჰე-
მუქ თანგრის ახვამუდორენ: „მუ ივენ, თანგრი ჩქიმი, მა ჰამ დუნდას ზენ-
10 გილუდი ალთუნობა ქომომჩი!“ ჰემ ორას კარში მუშიშე... მუში წოხლე არ
ფერი ბოზო ქომოხთუ, უწუ-ქი „მუ გინონ“ — მა მაკვანდი!“

ბადიქ უწუ-ქი „ჰანი-შ-კულე მუნთხანის ხე გებაკნა-ში, ალთუნი
ივას!“ „დიდო კაი, ოქი ჰემო იხვამერ! მუნთხანის ხე აკნარე, ალთუნი
ივას!“ ჰემო იგზალუ ჰე ბოზო. ოკულე ბადიქ მუნთხანის ხე აკნუ, ალთუნ
15 დივუ; ქვას აკნუ — ალთუნ დივუ, ჯას აკნუ — ალთუნ დივუ, ნომქეის აკ-
ნუ — ალთუნ დივუ! ართუქ კაი აწონუ — „დობიზენგინი“-ა-დო! ოკულე
„გმარ' პჰკომა“-და დო სუჭრა დუდგე-ში, ნა დიქაჩუ კუზი, ალთუნი დივუ;
მჰკუდის ხე მენთხუ, ალთუნ დივუ; ნა ამიდვატუ გმარი, ალთუნი დივუ.
გმარ ვა აჰკომუ — ირხოლო ალთუნ დივუ. ჰუტა ბოზო მუში დანი მუში-
20 შე, „კაი ბოდოდარე“-და დო ხე გელუსუ-შ-კულე, ჰე-თი ალთუნ დივუ.

ბადიქ ნიდუმუნუ-შ-კულე მთელ დუნდა ალთუნ დივუ, გმარ ვა აჰ-
კომუ, წკარ ვა აშუ, — ირ ალთუნ დივუ. ჰუტა ბოზო მუში-თი ალთუნ
დივუ. ნიდუმუნუ-შ-კულე ზავალი ბადიქ „შა¹ ელემაკიდასენ“-და დო თან-
გრის ხოლო ახვამუ „მუ ივენ თანგრი ჩქიმი“-ა დო იხვეწუ-შ-კულე ხოლო
25 ჰე ფერი ბოზო წოხლე მუში ქომოხთუ. „მიწვი, მუ გინონ-და! ჰა ქომოფ-
თი-ა!“ ბადიქ-თი უწუ-ქი „მთელი დუნდა ალთუნ დივუ! ბოზო ჩქიმი-თი
ალთუნ დივუ. მა ემკათა ზენგინობა და ალთუნობა-თი ვარ მინონ! ბოზო
ჩქიმი-თი ნა-ტუ-სტეი ივას დო გმარ-თი დო წკაი-თი ნა-ტუ-სტერი დივას.
ხოლო ნჯვეში ფუკარობას რაზი ბორე! ნა ბიჩალიშა-და ნოსტონეი. ნოსტო-
30 ნეი პჰკომა. ჰემუშენ კაი მუთუ ვარ ბძირი!“

ჰაშოფე დუწუ დო ჰე ბოზო იგზალუ! ჰე ფარა, ჰე ბოზო, ირი ნა-
ტუ-სტერი დივუ დო ბადი-თი რახატ ქელახედუ, ხოლო მუში ბიწერი ქუ-
დი ქოგეითვუ!².

ეზას ალიტ-ოდლი

1 „ითქვენ ჰემო!“

2 უკანასკნელი ფრაზა ღალიბ საღირ-ოდლიმ დაუმატა.

40. * * *

არ ბადიქ გურუნის სემერი გედგუ დო დალიშე მენდახთუ დიშქაშე. გზას არ დელიკანლი ქონაგუ. მუთხანიშენი ოკვაკიდეს. დელიკანლიქ დობახუ, გურუნი მედოტკოჩუ გზა წალე... ბადიქ „ემებოძონა“-და... ემ ვახთი-
5 შაქის ჰადა იმტუ დო ჰე ბადიშე ოხოიშე ქომალუ ახჩამიშ ვახთის. იჯოხუ: „დადი, ოხოის ქოდომოდგინი“-ა. ქჩინიში ბერე მეგეემ ასკერლუდის ტუ-
დორენ. ბერე მუშის ნანგაფუ: „გაშა ბერე ჩქიმი რე“-და, უწუ. დელიკან-
ლიქ-თი „ჰო, ბერე სკანი ბორე“-და (ქო, ჰო — ყური-თი ითქვენ!).

ქჩინიქ ნუსა მუშის უჯოხუ: „ეისელი! ბერე ჩქიმი ქომოხთუ“-და! ჰე-
10 თი ქედსელუ. გადრი ქოჩეს, დოლოქუნუ მოწკეს დო ქჩინიქ აწი ნუსაკალა
დონჯირუ „დონოჭკინდერი რე“-და დო... დანო ბადი-თი ქომოხთუ. ბადიქ,
იჯოხუ, „ოხოი გომიწკი ქჩინი“-ა-დო! ქჩინიქ — „ყუუ, ბადი! ჰაქშაქის სო
რტი? ბერე ჩქუნ ქომოხთუ!“ ბადიქ — „გურუნი მემილუ დო ანჯალ ეშე-
მაძონუ! სო რენ? ბერეს დუჯოხი“-ა ბადიქ. ქჩინიქ — „ბერე დონოჭკინდე-
15 რი, ნუსაკალა ჯანან, ჰაწი მუჭო დიჯოხინენ“-და?! ბადიქ — „ილლე დუჯო-
ხი“-ა. ჰე ბიჭიქ-თი იყუჯემს, ჰექ-ნა იპარამითამან. ედსელუ ბიჭიქ, ნი-
ხო(რ)სარუ-შ-კულე, გურუნი-ნა მედუტკოჩუ, ბადი ქომოხთუდორენ. ბადიქ
— „ილე, ქჩინი, ბერეს დუჯოხი!“ ქჩინიქ ვარ დაიჯერს. ჰე ბიჭიქ დოლოხე
იყუჯემს. ბადი ედსელუ, „ნეკნა გომწკა“-და-შ-კულე, ბიჭი გამუკაპუ დო იმ-
20 ტუ. ოხორჯაში კურთა ელაკორერი იმტუ: ნაკაპუ, ბაშლუდი ებზდა-და დო
ჰეა კურთა ქომოხვადუ.

იდუ დო სერი ტუ. არ კარვანის ქომეშახთუ, ბოში კარვანის, —
მწკუფი ტუ. ოკულე ხირსუზეფე ქომოხვადეს — „კარვანი მებიხირათ“ —
და-დო დო ჰე კარვანი, მონკა-ნა ძირეს, მენდიდეს — დიდო თოფური ივა-
25 სენ-და დო! ჰექ კოჩი მეშახედუ. გზას ნიტე-ში ხირსუზეფეს ეშქაფე,
ფი(რ)ალეფე ნაგეს. ხირსუზეფექ კარვანი მეტკოჩეს, იმტეს. კარვანი ინ-
გრინუ, გოტროხუ. კოჩის გაძგუ. ეშქაფექ „თოფური რენ“-და დო ხე მე-
ნთხეს-ში — „ეზდათ“-და დო — კუნდი დასვეს.

ჰე ბიჭი-თი იმტუ, კურთა ელაკორერი. ჩარჩიშე მენდახთუ. ირიქ ოწ-
30 კეტუ-შ-კულე — „მუნ ორენ“-და, გოიწკედუ. გოიწკედუ-შ-კულე — კურთა
ელოკორუტუ თის. ოკონარუ დო მეტკოჩუ.

დიჩოდუ ჩქვა! ეფეი დოპჭარით!

ეზას ალიტ-ოდლი

41. * * *

35 არ კოჩი ზაბუნი ტუდორენ. მალთე მუშიქ მოითვალუდორენ. „მუჭო
რე“-და, კითხუდორენ. „მუთუ ვარ მაჭკომენ-და, ზაბუნი ვორე“-და, უწუდო-

რენ ჰემუქ. „ბექი-ა ქოთუმემ ხორცი ოგაჭკომადუტუ-ი-ა?“ „ქო ობიფხორ-
ტი! ქოენ-ი ქოთუმე?“

დუჯოხუდორენ ჰე ძაბუნში ნუსას. „გელინი ა ქოთუმე ოჭოფი, დო-
ბუპილათ!“ ძაბუნქ თქუდორენ-ქი „ქოთუმე ჩქიმი ჭოფათ-ნა, ვარ მინონ!
5 ვარ მაჭკომენ“-და. დაჰა დიჩოდუ.

თოქიკ ჩაუშ-ოდლი

42. შეიტანი დო ლაზი

შეიტანი დო ლაზი აქადაში დივესდორენ. დიკა დოხაჩქესდორენ. ლა-
ზიქ შეიტანის უწუდორენ-ქი „თუდენი სკანი, ყინი ჩქიმი რტას“-და. დიკა
10 დივუ-შ-კულე, დოჭკორესდორენ. დოჭკორეს-ში, თუდენი — ჩალა, ყინი —
დიკა. გამაჩეს-შ-კულე ლაზის დიდო ფარა ავუ, შეიტანის — მუთუ ვარ.
შეიტანიქ უწუდორენ-ქი „ჰა ვარ ივუ! სკანი დიკა დივუ, ჩქიმი — ჩალა,
მომოდერდინი!“

ჰემ ორას ლაზიქ უწუდორენ-ქი „სოდანი ფხაჩქათ დო თუდენი ჩქიმი
15 დო ყინი — სქანი!“ დოხაჩქეს, დომოლეს, დოწკეს დო ბაღუს ქომო-
ლობდეს. ყინდოლენი დოხცუ, თუდენი ქოდოსქიდუ. ბაღუს ხცაფერი ძი-
რუ-შ-კულე, შეიტანის გური ქომუხთუ. ლაზიქ უწუ-ქი „სი გური ქომოგიხ-
თუ, ვაშა მპილარე!“ ყურ ბიგა ქომოიდუ, არ — გუნძე, არ — მკულე.
გუნძე-ნა რენ, შეიტანის ქომეჩუ, მკულე მუქ ქოდიქაჩუ. ოკვაკიდეს-შ-კუ-
20 ლე, შეიტანიქ ბიგა მეზდუ-შ-კულე, მუნქინუ-შ-კულე, თავანის ქონანთხუ.
ლაზიქ მკულე ბიგათენ შეიტანი დონჯახუდორენ.

თოქიკ ჩაუშ-ოდლი

43. * * *

ორჭაეფე ნოლაშე გეხტეს დო ჯუმუ ძირე-შ-კულე, ქეჭოფეს. „სო ძი-
25 რომთ ჰადა?“ „ფხაჩქუმთ“-და: ეჭოფეს დო ქეშიდეს. დოხაჩქეს. ჯუმუ დო-
ხაჩქეს. ჯუმუ ვა ეხთუ.

არ თუთა დივუ. ჯუმუ ვა ეხთუ. ჯუმალეფე მენდახთეს ცონაშე. ცონას
გოწკენან: „ქეხთუ-ი ვა მეხთუ-ი“ დო გოწკენან. გოწკედე-შ-კულე — ვა
მეხთუდორენ. მენდოწკედე-ში, ნკოლი ჰექ გოშახენ. კოლი ნუკაპუ დო
30 კოჩის კვას ქონოხედუ!

„ჰამუქ ოჭკომუ-და დო ჯუმა მუშიქ ჰაშო — ჰჰჰვი! უსტვინუ — „ჰა,
სო მემოხენ“-და დო ქოდოგურუ. ჯუმაქ ელიწკუ ფიშოფი (ტოპანჩა —
ლაზჩა ფიშოფი ენ დო თურქჩა ტოპანჩა!) დო გეჩუ დო ჯუმა მუში-თი
დოილუ, კოლი-თი დოილუ.

ჯუმუ-თი ვა ეხთუ, ჯუმა-თი დოღურუ.

- ორჭარეფექ-თი — „ჩქუ ჰათეფეს მუ ბოლოდათ-და, ნოღარეფეს“, — იღუშუნეს. ნოღარეფექ კითხეს: „თქვა ძალი მუჭო იქომთ“-და? ორჭა(რ)ეფექ-თი — „ჩქუ ძალი დომჩახუმთ, ოვლეს გებღუმეთ, კერემულის
5 ამბოკიდამთ დო ბოხომინამთ“-და. ნოღარეფექ — ძალი ოვლეს გედვეს; ოხომინამტეს-ში, ადუ დო ოხორი-თი დიჭუ. ჰეთეფექ ჯუმუ ოხაჩქაფეს დო ჯუმას ჯუმა დოილაფეს, ჰეთეფექ-თი ორჭაეფექ-თი ოხოი დოჭვაფეს.
ე-დო დიფაღუ. ართიკათის ინთიკამი ქოღუჭოფეს

მურად დელიმ-ოღლი

10

44. * * *

ქაფჩა-ნა ილეს, ქოგიჩინ ხომ?! („მეჭარელი მიღუნ“). ნოღარეფექ მიწვეს-ქი, „ჰაშო სარი ძალი სო ძირომთ, მუთე იქომთ“-და? — „ნქოლოს ქოგებღუმეთ, ბუტკა ქოგობოკოამთ, დაჩხუის ქომებოკიდამთ, მებუგზამთ, დობოხომინამთ დო სარი ძალი ივენ!“

- 15 ჰაშო მობოღერდინით ჩქუ-თი ჰეთეფე. დაჩხური ნუგზეს-მ-კუღე, ადუ დაჩხური დო ოხორი-თი დიჭუ. ჰაშო ბოლოდით ჩქუ ორჭაეფექ!

ხასან შალაფიში

- შალაფიში ნოჭარი! ნქოლო: ჭუბუის და ფელამურის და კარლაჯის გოწკა ტკები, ოკოდრიკარე დო თუღელე გეშვარე მჭიფე მწკოში ჭეფხეთე,
20 ჰემუს ბუწუმელთ ნქოლო! ცანცა ბაშქა ენ, ნქოლო ბაშქა. ნქოლო დაჰა დიდი რენ!

ხასან შალაფიში

45. * * *

- ხუთ-ანში კოჩი ჯოღოეფეთე დადიშე მენდახთეს — გუდაუთას, —
25 „ჰექოლე მგეი პილათენ“-და! იდეს, დაღის ქომეშახთეს. ჰექოლე-ჰაქოლე ქოგუდგითეს. ჯოღორეფეთე კოჩი ქომეშახთუ დოლოხე — მგეი გორუმან. მგერი დო ჯოღორი ოკვაკიდეს. საჰიბი მუშის მგეიშე ვარ გაჩუ — „ჯოღორ დომაილასენ“ — და დო ვარ გაჩუ.

- მგეიქ ჯოღორი მეტკოჩუ დო კოჩის ქონაკაპუ. კოჩიქ მღორუ. აქადა-
30 შეფე მუში მოხთუ. დო „მგერი პილომთ“-და დო კოჩი-თი დოილეს, მგეი-თი დოილეს. ოხორიშე ჯენაზე ქომოდონეს, ბელქი არ ოხორიში არ ბერე ტუ!

ჯოღორი დომაყილასენ-და დო მუქ დიილუ!

მურად დელიმ-ოღლი

46. * * *

- არ კოჩის აჭარისთანის მუ დულა ადოდუდორენ, ქოგიჩინან-ი? არენდითე ლეტა ქეჭოფუდორენ, სუმ წანაშაქის! შქითოში მანათი ქომეჩუდორენ. უკულე გოიქთუდორენ, მთელი ქოგამაჩუდორენ, მუთხანი ულუტუ,
- 5 უონუტუ — მაღაზა, ცხენი... მთელი ქაგამაჩუდორენ შილდა მანათის, ქარტალი-თი ქომეჩუდორენ, მუჭო-ნა გამაჩუ ფარათე. გოიქთუდორენ დო ზადავლენია მეჩუდორენ-ქი „მა სუმ წანაშაქის არენტითე მეფჩი. ჩქიმი რენ-დეი-ნე ზადავლენია ქომეჩუდორენ სუმ წანაშ-კულე. ნარკომზემიშე კოჩი მოხთუდორენ დო ნა ეჭოფუ კოჩის კითხუდორენ-ქი „სი ჰამ(?)დერი
- 10 არენტითე ეჭოფი-ი?“ ნა ეჭოფუდორენ, კოჩიქ-თი უწუდორენ-ქი „ჰო მა არენტითე ეჭოფი!“ „ნაკო წანაში არენტითე ეჭოფი“-ა, კითხუდორენ ჰუქუმეტიშ კოჩიქ. „სუმ წანაში არენტითე ეჭოფი“-ა, უწუდორენ. „დოგოგორი ქოგილუნან-ნა, სუმ წანაში არენტითე ეჭოფით?“ „ქომილუნან“-მა, უწუდორენ. „არენტითე-ნა ეჭოფი დერის მუ ვი, მუ კოდი?“ არენტითე-ნა
- 15 ეჭოფუდორენ კოჩიქ-თი უწუდორენ-ქი „მაღაზა ბკოდი ყურ თოლი!“ „ნაკოს დოგიხედუ“-მა, უწუდორენ ჰუქუმეტიშ კოჩიქ. ჰე კოჩიქ-თი უწუდორენ-ქი „ყურ თოლი მაღაზა შილდა აშოში მანათის დომიხედუ“-მა (გამამიხთუ-მა), უწუდორენ. „ჩქვა მუ ვია“, კითხუდორენ. „ოხორი ბკოდი, ყურ ოდათე! ხუთოშ მანათის დომიხედუ-მა, უწუდორენ. „ჩქვა მუ ვი“-ა, კითხუ-
- 20 დორენ. „კანოვა (ხენდეკი) პი!“ „ჩქვა მუ ვი“-ა, კითხუდორენ. „თხირი ბორგი“-ა უწუდორენ, „ბინეხი ბორგი“-ა, უწუდორენ, მცხული დობორგი-ა, უწუდორენ, უშქური დობორგი-ა, ნეძი დობორგი-ა, უწუდორენ, ანტამა დობორგი-ა, უწუდორენ, ნარი... ბერწეული დობორგი-ა, უწუდორენ, ჰადვა დობორგი-ა, უწუდორენ, — მუთხანი დორგუ, ირი დუწუდორენ.
- 25 ჰუქუმეტიშ კოჩიქ უწუდორენ-ქი „სი ჰამ დერი ფარათე ეჭოფიდორენ დო არენტითე ეჭოფი-ა, მოთ ზოპონ?!“ „ვარ-მა, მა არენტითე ეჭოფი“-ა, უწუდორენ. „არენტითე ეჭოფი-შ-კულე, ყურ თოლი მაღაზა დოკოდიდორენ, ოხორი დოკოდიდორენ, კანოვა დოვიდორენ, მედევე დორგიდორენ... ქოგამაგომქუ-ნა, ჰათევე მუ ვარე სი?“ „მა ხარჯი სქანი მეგჩარე“-მა, მიწუ.
- 30 ჰეშოთე ნაშქუ დო არენტითე-ნა ეჭოფუდორენ კოჩიქ ოხორი მუშიშა იგზალუდორენ: „უკულე ჰელბეთ-მა ჰუქუმეტიქ ქომომჩასენ ჩქიმი ხარჯი მა-და ჰე (II ჰემ) კოჩიქ“, თქუდორენ არენტითე-ნა ეჭოფუ კოჩიქ დო რახატი ოჩალიშუქ ქოგდოჭკუდორენ ჰე კოჩიქ დო იჩალიშამს...
მთინი-თი, მუქ-ნა იჩალიშუ, მუში ივასენ, მორო მიში ივასენ?!

47. * * *

ეჩდოხუთ წანაშ ოდინე ჰაქ ბუნტი-ნა ტუ, ჰემინდოს თუთუნი ბიქომ-
ტით ხოლო-თი. თუთუნიშ ოხენუ მეტკოჩი დო „პოლიშე ბიდარე“-მა,
ფთქვი. შკულე ჯუმალეფე ჩქიმიქ — „მოთ იდარე პოლიშა“-მა დო დიდო
5 მახვეწეს. ვა მებუუჯი დო სოხუმიშე გებილი. ხოლო კოჩი მემიჭიშინეს-ქი
„მოთ ულუთ?“ „ვარ, მა ილლაქი ბიდარე!“

მაჟუანი დღას გეფხედი გემის დო ბათუმიშე მენდაფთი. ბათუმის
დიდი ლემცეში გემი ტუ, თესქერე-თი ვარ მილუტუ. ტკობაშა თესქერე
ბოხენაფი დო ტკობაშა გემის ქოდოლოფხედი, რუშქეტი მეფჩი დო! ხუთ
10 ნდლა დო ხუთ სერის გზას ბორტით. დიდო ზოლაფე მომხვატეს, ტორა
დოლიბიშქიდით! მასანი დღას პოლიშა მენდაფთით. გალე ქოგამაფთით.
უუ! მუფე ბძირით, გამაფთით-ში! დიდო კარაბალუდი კოჩეფე ტეს! პო-
ლიშ ლიმანის გემეფეთე ოფშა ტეს. ირიქ ადრი-ადრი მლორამტეს, — ქიმიქ
მჩხუ, ქიმიქ მჭიფე! ჰექოლენ არ ოთელიშე მენდაფთით. ჰექ ქობორტით
15 არ ხაფთას, გობიტით ჩარჩის, ყინ მოთვალეი ჩარჩიშე-თი მენდაფთით. ყინ
მოთვალეი ჩარჩის სუმ ნეკნა ულუტუ. ამაფთით-შ-კულე გომდუნით. ადრი
ნეკნას ქოგამამალეს, ნა ამაფთით ნეკნა ვა ბძირითი, უკული ქოგამაფთით-
დო ჰოთელიშე ბიგზალით. ჰოთელის ფთქვით-ქი „ჰანდლა მუჭო გომდინით
ტორა?! მიწვეს-ქი „ნა ვა გიჩქინან, დერის ხვალა მოთ გოფთით? ამ დერის
20 უწუმენან პოლი; კოჩი გონდუნუნ!“ პოლის გობიტით-შ-კულე, ირიქ ჩქუ
მოწკეტეს „მუფერი კოჩეფე რენან“-მა დო, — ნაბადა ნა გომოთუტეს-შენი.
ჯოლორეფექ-თი ჩქუ მემოლალამტეს.

არ ხაფთა-შ-კულე გემის გეფხეტით დო ელეღლეშე ქომოფთით.
ელეღლეს არ სერის ქოდობდგითით. ჰოთელის ბორტით. ჰოთელის მიწვეს-
25 ქი — ოთელჯიქ — „სი ჰანდლა ჭუმანი ბაზარიშე ვა იდი-ი? ბაზარი ჩქუნი
მოთ ვა ძირომ, ვა იდი-დო?“ „მა ბაზარი თქვანი სო რენ, ვა მიჩქინ დო
მუჭო ბიდა?“ „ჰაშო მეკახთი სოკალის, ხინჯის მეკახთი დო ძირარე ბა-
ზა(რ)ი!“

მენდაფთი, ჩარჩი გობილი, ხოლო ქომოფთი ჰოთელიშე! ჰოთელჯიქ
30 მიწუ-ქი — „ქოძირი-ი ბაზარი ჩქუნი?“ „ორთალუდის გობილი დო ვარ
მაძიუ ბაზაი!“ „მციქა ქოდოხედით დო მა ელეგაკათათე, გიფონათე ბაზა-
რიშე“, — მიწვეს ჰოთელჯიქ. უკულე ელემაკათეს მიფონეს ბაზარიშე.

ბაზაიშე ბიდით-ში, ბოზოფექ ზამზავითი გამაჩამტეს. ეფეი ორას ქო-
დობდგითით დო სერი დოპით! უკულე ბიგზალით ჰოთელიშე. მაჟუანი
35 ნდღას ცეღუკათე ბიდით აქე შეერიშე. უკულე ჰექ ქობორტით არ სერის
დო მაჟუანი ნდღას ქდოიშე ქეშაფთით. ქობორტით ჰექ, არ თუთას. გობი-
ტით, თურქეფე ხენან, ლაზეფე-თი ქონან, მუჰაჯირი-ნა იდეს. ლაზეფექ
ლაზუი იპარამითამან, არქაბული ქონ დო სარფული-თი ქონ! არ თუ-

თამ-კულე დურჩემე (ჰა-თი ჩარჩი რენ!) ქემაფთით, ანდლაში ოგზალუში გზა რენ, კუჩხეთე! არ კოჩი ქომემაგეს. „თქვა სო ულუთ? „ჩქუ ბულუთ სადიკ ჩაუშიში ოხორიშე!“ ჩაუშიში ოხორიშენ სო იდათენ თქვა?“ „ჩქუ ბუწვით-ქი ხენდეკიშე ბიდათენ“ (ხენდეკი-თი ჩარჩი ენ!) „სადიკ ჩაუში ხენ-
5 დეკის ვა რენ! სადიკ ჩაუში ბეჩის რენ! მა ჭუმანიშე გოწირათენ! ჰამსერი ჰაქ ჰოთელის ქოდოდგითით. ჭუმანიშე საბახთან მოფთარე მა დო გოწირათენ, სადიკ ჩარუშიში ოხორი სო რენ!“

მენდემიონეს არ ჰოთელიშე. ოთელჯის უწუ-ქი „ჰამსერი ჰა კოჩეფეს კაი ოწკელი, კაი დონჯირი, კაი გდარი ქოჩი!“ ჰემსერის კაი გდარი ქომჩეს,
10 კაი დომონჯირეს; ჭუმანიშენ საბახთან ებისელით; ხოლო კაი გდარი ქომჩეს. ფარა მეფხატი-ში, ვარ ემიჭოფეს: „ფარა თქვანი ჰაქ ვა გულულუნ“-და, მიწვეს. მეგერემ ჩქუ-ნა დომოდგინეს კოჩიქ „ფარა მოდ დუჭოფუმ“-და, უწუდორენ, — „ფარა მა მექჩარე“-და. მციქა ჩქვა-თი-ში ქომოხთუ ჰე კოჩი:
15 „მუჭო რეთ? კაი ქორეთ-ი“-ა? მკითხეს. კაი დოგოდოდეს, კაი გდარი ქოგჩეს-ი, კაი დოგონჯირეს-ი?“ „ქო, დიდო კაი მოლოდეს-მა“, ბუწვით. „ჰა-იდე, ჰაწი გოწირათენ სადიკ ჩაუშიში ოხორი, მომათხოზით!“ ელემაკათეს დო ჩარჩის ქოგამამონეს. მენდრალემენდონი ქომოწირეს სადიკ ჩაუშიში ოხორი. „ჰაშო იდით დო მელენ დერეში ხინჯის მეახტათ-შ-კულე სალი მხუჯიშეკელე ელინიქით დო ელახით. ჰექ ოხორეფე მეგაგანორენ ლაზი-
20 ში. კითხით — სადიკ ჩაუშიში ოხორი ნამუ ორენ? დოგოგურანორენ!“ ჩქუ-თი ჰემო დოპით დო ქოდომოგურეს სადიკ ჩაუშიში ოხორი (სადიკ ჩაუში ლაზი ტუ, ჰექ ოხორამტუ). სადიკ ჩაუშიში ოხორიშე ბიდით-ში, გენკოლერი ტუ, მი-თი ვა რტუ. ავლის ქელაფხეტი. ბიჯოხით, — მითი ვა რენ! ჟიდენდო არ თურქიმ ოხორი გელადგიტუ (ონთხორუში ორა ტუ,
25 აბრილი!).

ჰაწი თურქული დომიჯოხეს. „ნეაფიფუნ ორდა?“ (მუ გორუმთ ჰექ-და). „სადიკ ჩაუში არადრუმ! სადიკ ჩაუშ ნერდე დურ? (სადიკ ჩაუში ბგორუმ! სადიკ ჩაუში სო რენ?). დალიშ ქენარის ხოჯითე ონთხორაფამტუდორენ ოხორჯა მუშიკალა. მენდაფთით ჰექ. მძი(რ)ეს-შ-კულე (ც)ალის დოლო-
30 მაკიდეს, იბგარუ. „სოლე მოგალეს-და, მოთ მოგალეს“-და... ქოგდუწკუ ხოჯეფეს, ოხორიშა ქომოფთით. ბიპარამითით. ქობორტით ა ეჩ ნდას. უკულე დალიშე მენდაფთით, ბოჭკაში ფიცაიში ოხენუშე, — თუჯაის უნტუ. ჰექ-თი ეფეი დობიჩალიშით თუჯარიკალა. აღუსტოზი ქომოხთუ. „მემლექეთი ჩქი-ნიშე ბიდათენ“-მა, ბუწვით თუჯარის. დიდო მახვეწეს: „მოდ ულუთ-მა!
35 არი დალი მეგჩამთ დო იჩალიშით“-და. „ჩქუ ვა მაჩალიშაფუნან-მა ბუწვით დო მემლექეთი ჩქუნიშე ბიდათენ“-მა ბუწვი. ჰექ ქოგამაფთით დო გზას ქოგებდგითით. დუზჩეს თალიკათე ადა-ბაზარიშე მენდაფთით. ჰექ ბიდით-შ-კულე მაშინას ვა მემაჭიშინეს. ხოლო-თი გეფხედით თალიკას დო იზმილიშა მენდაფთით. ჰექ მაშინას გეფხედით, ჰაიდარ ფაშაშე ქოგეფთით მა-

შინათე. ჰეჟ-თი ჭუტა მატორეფეს გეფხედით დო პოლიშა მეკებილით. ქობორტით პოლის არ ყურ-სუმ დღას. არ ყურ-სუმ დღაშ-კულე გემის გეფხედით დო ქომოფთით რიზენიშა. ჰეჟ-თი გეფხეტიტ წელუკას დო არქაბი ჩქუნიშა ქომოკაფთით. სახსალემათი ოხოიშა ქომოფთით. არ თუთას

5 ქობორტიტ ჰეჟ. ჰემინდოშკულე ქომოფთით ჰაჟ. ჰაჟ-ნა მოფთით, ჰაჟ ბორეთ ჰემინდოშ-კულე, ბერეფეთე ქელაფხეთ. ჰემინდოს-ნა მიონტუტუ, ოხორჯა დომილურუ, ფეშანი ქოდოფსქიდი. არ ოხორჯა ქომუონი დო ბიჩალიშამ დო ბიფხორთ. მა ჰემ დერეფეშე მალაფუტუ-ი? ჩქიმი ოჭკომალე დო ოშუმალე წკარი ჰეჟ ქორტუდორენ! ოფშვი დო ოპჭკომი დო ქომოფ-

10 თი. დიჩოდუ.

ომერ ქითაბჯი-ოდლი

48.

დორმოთი გებალერონი, მთინი დომიწვი, მუჭო რტუ, დორმოთი გებალერონი! დორმოთიჟ კაი თოლითე გძირას! მა-თი კაი თოლითე გძირა!

15 ოწკედი, მუ ივუ! სი ძირარე, მუფერი ივასენ! ეშო დულდა დივენ-ი? ჰანდლა აჟ გელაფთი-ში კულე მციჟა ქოდობდგითი გზას, კაზიონლის. მციჟა ქომეზიპარამითი არ-ყურ კოჩიკალა, არ კოჩი ქომოხთუ დო ოხოს ხენ. მუფეი კოჩი ენ, ვა მიჩქინ! ნა-ოგნასენ, ირი ხოლო ჭარუმს... ოკულე ლინეჟა მოხთუ დო სოხუმიშე, ნოლაშე ბიგზალი. ლინეჟა კოჩი-

20 თე ოფშა ტუ დო მა-თი ქენარის ქოგელაფხედი. ზახმეტითე ნოლაშე მენდაფთი. ნოლაშე ბიდი-შ-კულე არ ონდი... არ ბერბელიშე მენდაფთა-მა, ფთქვი. ნუკუ დობიბლი. კაი სკირაჭი ულუტუ, ჩქარ ვა დომიჭვანუ, კაი ლასიეი ტუ, სო-თი-თი ვა მემოკვათუ. კაი ხე დომისუ, დომომსქვანუ, პუდრი-თი დომისუ...

25 უკულე კავეშე ბიდი. მციჟა ქოდოფხედი. კავე ვა გემიბეს. მასახი დოვესდორტუნ. გუი მომიხთუ, ებისელი, ნაკომუდელიშე ბიგზალი, თესქერეფე გეპოქთურაფი. ქოგამაფთი დო მაღაზაშე ბიდი, პალტოფე ქებჭოფი. წულაჯეფეში დუქმანეფეშე ბიდიშკულე, გენკოლესდორტუნ. აჯხანაშე ბიდი დო გდარი ქოფჭკომი. გდარი ოფჭკომი-შ-კულე დილიყანეფეშე ქომოფთი,

30 მციჟა დოფჩვი დო გეფხედით, ა სუმ ოთხო კოჩი ქობორტიტ. ოხოიშა ქომოფთი. ოხოიშე ქომოფთი-შ-კულე პატი გდარი მამშქორინუდორტუნ. გდარი ქოფჭკომი, მუსაჭირი ხარდათის გელახეტუ დო მჩუმერტუ. ეფთი-შ-კულე თანგრიქ... დორმოთიჟ გოწკედას დო მა-თი კაი გუითე გძირა-მა ბუწვი.

დივუ ჩქვა!

35

ომერ ქითაბჯი-ოდლი

49. * * *

ჰანდლა მა ქარმატეშე მენდაფთი. ბიდი-შ-კულე ქარმატეჯი ვა რტუ. ბუჯონი, ბუჯონი, არ საათის ბუჯონუმტი. უკულე ქომოხთუ. მოხთუ-შ-კულე ბუწვი-ქი „ჰაქმაქ სო რტი“-მა, ბუწვი, „ჰაკო-ნა გიჯონომტი?“ მიწუ-ქი

5 „ოხორის ბორტი, გდარი ბიფხორტი“-ა. „არ საათი რენ, გიჯონომტი-მა დო ჰეკო ორას გდარი იმხორტი-ი“-მა?

ლაზუტი ქომეფი ჰე ქარმატეჯის. ბუწვი-ქი „მუნდეს ქვერი ივასენ“-მა, ბუწვი. მიწუ-ქი „ჰუმანიშე საბახთან მოხთი“-ა. მა-თი ბუწვი „კაი“-მა. ჰაწი მეზიდუშენი-ქი „ჟინ ქეშაფთა“-მა, ფთქვი, ჟინ ოხოს: ლული მამშქი-

10 ონუდორტუნ. ჰემ მა ოპკომარე-მა, ფთქვი, ჰემ ოხორიშა-თი ქოგებილა-მა ფთქვი დო მუსაჭირიქ ოჭკომასენ-მა ფთქვი.

ჰაწი ქეშაფთი ოხოიშე, ლულის ქეფთი, პკომი, პკომი დო დობიძლი კაი. ბიჭეფს, ჰექ-ნა ტეს-ფეს, დობუჯონი: „ხენწკელი მომილით-მა დო ლული დოპწილათ“-მა, ფთქვი. ლული დოპწილით ა ხენწკელი, ოხოიშე მე-

15 ნდებილით. ივუ-ი? ბიჭეფექ მიწვეს-ქი „ხენწკელი მოზოროდინათენ“-მა! (?) „მუშენი მოზოროდინათენ“-მა? „ჩქუ ორე პკვით-მა დო პკომათენ-მა ურძენი-კალა-მა! ჰემუშენი ხენწკელი მოზოროდინამთ-მა. ურძენი-ნა ბწილათენ, ანგი ვა მილუნან“-მა! მა ვა მიჩქიტუ, ჰეთეფექ ორე-ნა ჰვესდორტუნ დო ჰემუშენი „მოთ მოზოროდინამთ“-მა, ბუწვი. მეგერემ ჰეთეფექ ორე ჰვესდორტუნ,

20 მა ვა მიჩქიტუ. ხენწკელი მომიზოდინეს დო ლული დომიკო(რ)ეცხეს დო ჟურ-ჟურ კაპეკიშენ ფარა ქემიჭოფეს. ოშე ლული გამახთუ მთელი; ოშე ლულიში ჟურომ ჟურნეჩ კაპეკი ქემიჭოფეს. ჰანდლა ჰეშო დულდა მადოდუ. დაჰა პოტე-თი ვარ მილოდინუტუ.

ჰაწი ჰექ ბიჭეფექ მიწვეს-ქი „იგზალი“-ა, მიწვეს, „ცხენის გეხედი-ა

25 დო ლული სქანი ქეზლი“-ა დო! მა-თი გეფხედი ცხენის, ლული ჩქიმი ქებ-ზედი დო ქოგეფთი, ლაქინ გზას გებიტი-შ კულე ერმენიში ავლი (ოხოიშ ოდინე!) გელებიტი-ში, ჯოდოეფე მემატალეს. ჰუტა დოსქიდუ, ომჭკომეს ჯოდოეფექ. მა ცხენის ჟინ გეფხეტი. ჯოდოეფექ მიწვეს-ქი „ხეს-მა მუ გოქა-ჩუნ“-მა? მა ბუწვი-ქი „ლული მოქაჩუნ“-მა. მიწვეს-ქი „ჩქუ-მა ქომომჩით-მა

30 ლული-ა დო ოზოგოშქვათენ“-მა! მა ბუწვი-ქი „მუსაჭირი ჩქიმის მებუმერ“-მა. „მუფერი მუსაჭირი გიონუნ“-მა, მიწვეს ჰექონი კოჩეფექ. მა ბუწვი-ქი „სუმ ნდლა რენ-მა, მოხთუ-მა, ბუწვი, ოხორის ქელახენ-მა, ბუწვი!“ „მუ იქომს“-მა, მიწვეს. „ნა ოგნასენ, ჰარუმს“-მა, ბუწვი. „ჰეშო პატი კოჩი ოხორის მო შინახუმ“-მა, მიწვეს. „გეტკოჩი“-ა, მიწვეს „დო ოგზალი“-ა. მა

35 ბუწვი-ქი „ჰეა კაი კოჩი ე მა, ვა გემატკოჩენ“-მა! ჰანდლა ჰეშო დულდა მადოდუ მა.

პოტე ვარ მილოდინუტუ! დიჩოდუ!

ოსმან ქითაბჯი-ოდლი

50. * * *

- იფთი ჯამუში ჩიფთი მიონუტუ. ონთხორუ იჩოდაფუტუ-ში ორას, ართელი ჯამუში დომიხროცქუ. ჰაწი ართელი ჯამუში დომოსქიდუ. ჰანდლა-თი საბახთან ებისელი-ში, ჯამუში ებუწკი, ცხენითი ებუწკი, მენდებუჩვი
- 5 ჰათეფე ონჯუმუშე. ცხენი ქომებოკორა-მა, ფთქვი. ცხენი მებოკორამტი-შ-კულე ბერეფექ დომიჯოხეს-ქი, ჯამუში კუის ქოდოლოლუ-მა. ჰე კუი-თი თუთუნიში კუი ტუ; კიშის ხევენგი დოლობოკიდამტით. კიშის ლემუმტუ (იშუაფუტუ: „ლემლი“, „ლემერი“ — აბუ-ისლას უწუმელან). ჰე კუის დოლომილუ ჯამუში. კუის უინ ნჯერა (ნა გონძინ) გდოსვარუტუ. ნჯერაშ უინ-
- 10 დოლენ ლეტა დობლუტუ. მეგერ ჰე ნჯერა ხცაფერი ტუ დო ჯამუში ქოდოლოლუ დოლოხე. კუი-თი არ საჯენი დერინი ტუ, უურ საჯენი ჩქვა მჩირანობა ულუტუ (ჰადა ქარტალი მჩირე რენ). ბიდი-შ-კულე ჯამუში დოლოხე დოლოხენ. ჰაწი ბიდემუნი-ქი, მუჭო ემებოონა-მა? უკულე მემთხორი დო ჯამუშის ქრას ზინჯირი გებუდვი დო დოლობუჯოხი დო ქემახთუ. დილო
- 15 ეზიეთი ძირუ ემიტუ-შ-კულე. ქემახთუ-ში მუჩითუ. დაჰა-თი ჰე ჯამუში ჰე კუიშ დანიშე ვარ ულუნ!
- ჰანდლა ჰეა მესხუზ ვუ ჯამუშიქ!

ოსმან ქითაბჯი-ოღლი

51. * * *

- 20 ბერეფექ! გამახთით დო სო გონდუნით? ზაბუნი ივეთ ეგერე-ნა, ოხო-რის მოთ ვა ინჯირით? ჰაწი გოხთიმუში ორა რენ-ი? მცუდიში მოთ გოი-თურაფუთ? არ ფარჯანდამე (ქმოიშ ჯოხო ენ დეშერას!) იგზალი, მაჟუა სოლე იდი, ვა მიჩქინან?! ოგორუში ქოდოლომაკიდით! ოჩალიშუში კაი ვა გიწონან! კაი დოლოქუნუ კაი გიწონან! კაი გდაი-თი კაი გიწონან! ვანა
- 25 მცუდიში გულუთ! ოხოროში დულდა ირი მა დომახენენ-ი? ჩქარ მუთუ ვარ-თი-ნა, ფუჯეფეს დოწკერტით! ჰე-თი ვარ გახენაფუნან-ი? ოხოროში დულდა-თი დო გალენი დულდა-თი ირი ხოლო მა ქოდოლომაკიდუ! ჰეკო დულდა მა დომახენენ-ი?
- ოხორის ირი ხოლო ზაბუნი რენან! ბერეფექ იბგარნან! ბერეფეს
- 30 გდარი უნონან! მა გდარი დომახენენ-ი?.. ბერეფეს გდარი დობუხენი დო ქოფჩი! ჰაწი ონჯირუში ორა ქომუხთეს. ნან-დიდი მუშიქ ქოგდონჯირუ ონ-წელის. ბერეფეს უნკანს: „ნანი-ნანი, ჰა ნანი! დინჯირი რუშთი ჩქიმი! ჰაწი მუშენი იბგარ? გდარი ჰკომერი დო წკარი შვერი! დინჯირი გობუხთარე (|| გოგინთარე)! ნანი, ჰა, ნანიანანი! დუნდუფე¹ მოხთანორენ! ნანი, ჰა ნანი-ნა-

¹ ომქურინამან! ვა გიჩქინი? დუნდუფე მოხთანორენ, ოგკომანორენ!

ნი! გინკანა, გონჯირარე! ქზე მბელა¹ გეგირჩარე! ხოფური ბოზო მექჩარე!
ნანი, ჰა ნანი-ნანი!“

ნენა მო ეშიმერთ, ბერეფე! ბერე დანჯირუ! (?!?) თამო იპარამითით,
ბერე მოთ გამალამტას (ბინდენბირ-ნა გოკუცხას)! მა ჩხე ქომალოდუ ღო
5 ბინჯირარე! თამო-თამო იპარამითით ოხორის!

ომერ ქითაბჯი-ოღლი

52. * * *

მაჩხაში თის ოთიე ბუწუმელთ, წკაი ჰექოლე მობუტალემთ. წკაი მა-
ჩხას ულუნ ღო ღურნის დოლიბენ. ღურნის დოლიბა-ში უკულე წკარი
10 ლულაშენ გამულუნ ღო ჩარკის მატენ. ჩარკი დიშკაში ივენ. ჩარკის ონ-
დი... მსვალეფე ჩანს. წკაი მატა-შ-კულე ჩარკი იქთენ. ჩარკი გედგინ ნძის.
ნძი დემირიში რენ ღო დემირის გედგინ. დემირი-თი ეშხუტონეი ენ მციქა.
თუდე ჯა ეწუძინ. ანტენი ჩარკის გედგინ. დირედის ჟინ ქვა მუცონს, ჰე-
მუს ხოლო-თი ჟინდოლე... დირედის ჟინ დემირი მუცონს. ჰაშო ღუზი დე-
15 მირი ენ ღო ჟინი ქვას დოლოტაკუნეი (რ)ენ ღო... ქვა იქთა-შ-კულე ვა
მუსთენ ქვა. ჰე ქვას თუდე ხოლო ქვა ენ ღო ხოლო-თი ლაზუტი მქუმს.
მქვეი ივენ ღო თუდენი ხაროს დოლიბდენ. ჰე ლაზუტი-ნა დოლიბდენ, ჰე-
თი ხარო რენ. ჟინი ხაროს კინკლი უწუმელან. ხარშენ ლაზუტი გამულუნ
კაიკიშე. კაიკის... ჯა გოლუჭკადუნ ღო ოკანკონი ნუბუნ. ქვა იქთა-ში,
20 ოკანკონი იკანკენ ღო ლაზუტი ქვაში ხურხის დოლიბდენ ღო მქვერი ივენ.

მურად ქითაბჯი-ოღლი

53. * * *

ოტრიკეში ოჭოფუში კოლაღლუდი მუჭო რენ, ჰაწი გიწვარე. წენე-
რის ქონუდგინამან სერი, მოსა ქოდიქაჩამან, მწკუფის ულუნან ცონაშა,
25 წენერი ღო მოსა დოქაჩერი. ოტრიკე ძირან-შ-კულე ოტრიკექ თე ძირა(ს)-
შკულე, თოლეფე ოდუმესს. მოსა ქოფოთუმენან ღო ოჭოფუმან.

აჩქვა მაიფეტი ქონ (ჰაწი ცხენიქ დიფურტინუ!) ოტრიკეში ოჭო-
ფუში — ათმაჯათე ჭოფუმან. ჰა ათამაჯა მუთე ჭოფუმან, ქოგიჩინან-ი?
ჰემუში მაიფეტი-თი გიწვათენ. მოსა გაუდგამან, კინჩი გაუსთერამან ღო
30 ჭოფუმან! ჰა კინჩი მუთე ჭოფუმან, ჰეა ქოგიჩინან-ი? ქანდარა გაუდგამან,
წად გაუწოფხუმან, კოლი ნუკიდამან, კინჩი ჰემუთე ჭოფუმან. კოლი მუთე
ჭოფუმან? კოლი ხეთე ჭოფუმან! ხე-თი მის ავენ? კოჩის! კოჩიქ-თი ხეთე

¹ პაჭავორა, მეხარელი მუთუ, ონწელის-ნა გაურჩამან!

ნჭარუმს ქარტალი...

- 3ა ოტრიკე მუფევი კაი შეი რენ! ოგაჭოფა(ს)-ში, კაი თომა დუწკამ
 დო ტაღანიტე დოტაღანუმ. ემუში მა(რ)იფეტი ოჭკომუ რენ. ემუსთეი
 შეი-თი მუთუ ვა რენ, ლაქინ ეფევი ეზდეტი უნონ. ჰეკო ეზდეთის-თი ვა
 5 ჰკომა-ნა, დაჰა კაი რენ!
 დიგუ!

ომერ ქითაბჯი-ოღლი

ს. ეშერა

54. * * *

- 10 ოღინე კოლი ოჭოფარე; კინჩის ცხენიშ წა(რ)ითე ქანდარა დუხენა-
 რე, კოლი ქონუკიდარე. ღაჭო მოხთა-ში, „პჭკომა“-და-შ-კულე, ქონიკიდენ.
 ღაჭოს ნოკეფე ქოგაღდვარე, კეტის ქოგაღხუნარე, ონჭკვარე (— ოსთერუ
 დოგურარე). ეკულე საკიზითე (ზიფიი) თოლის ელუჭაბარე: ვა ძირომს,
 თოლი ეკოფალერის ვა აშქუინენ. ეკულე რაკანის ათმაჯას მოსა დუდვარე,
 15 მოკიტა-შ-კულე ათმაჯა კინჩი ნუსთერარე. „კინჩი პჭკომა“-და-შ-კულე, მო-
 სას ქონიკიდენ. ხეს გელიხუნარე, ოხომჭკინა, სქანდე ვა აშქუინასენ, ოკუ-
 ლე იდარე დო ოთრიქე ეფუთხა-შ-კულე, ათმაჯა მებუტკოჩარე, ჰოფასე,
 ოჭკომასენ...

სოფ. ფაჩანთის ლაზებთან საუბრიდან

20

55. * * *

- არქაბი ჩქუნის მუჭო სქიდუნან, არ ჰეა დობჭარათ!
- ჰაწი მარტი მოხთა-შ-კულე ონტულეფეშ ქინარის ელანჭვარუში რენ-
 ნა, ქელანჭვარუმან ბურჭულითე. ლაზუტიშ დერო ოკვათუში რენ-ნა, დოკ-
 ვათუმან ბერგითე, დოკორობუმან დო ქოკობლამან არ დერის, დოჭუმან
 25 დაჩხურითე, დოფაღუმან დერი. ლაზმა გებლუ-ში რენ-ნა, ქოგაღობლამან კა-
 ლათითე... ტიკინათე (ჰე-თი ივენ, ჰე-თი!) ზდიმან-დო! ქოკობლამან ონტულ-
 ლეს ჰექ-ჰაქ... ოკულე ბერგითე ქოგაღობლამან... ე-დო ნოდერი იქუმან დო
 ბელითე დონთხორუმან (ბელი რენ... ბელი-ნა უწუმენან, ყურ კუჩხონი
 რენ, ყურ კიკილი უღუნ. ჰემუს ყინდოლენ ღორმა უღუნ. დიშკაში საპი
 30 მოდუმელან. ჰემუთე ნთხორუმან). დონთხორუმან მარტის. აპრილიში ხუ-
 თის ქოგაღოჭკამან ოხაჩქუს ბერგითე. ლაზუტიში კაკალი, ბერგი-ნა გეჩანო-
 რენ დერის, დოლოტკომენან ჰეშო-ჰეშოთე ონტულეფე დოხაჩქუმან.
 ცონაფეს-თი ლაზუტი-ნა ხაჩქუმან, დერი-თი ქორენ, ქურუმი ხაჩქუ-
 მან, ბრინჯი დუზლულეფეს ხაჩქუმან (ჩქუ ზენი-თი ბუწუმელთ: ზენის ხაჩ-
 35 ქუმან ბრინჯი).

ჰაწი გოიქთენან დო ლაზუტი მოლუმან, ბრინჯი კონუმან, ქურუმი-თი კონუმან. ოკონუ დო ომოლუ დოხოოდინან-ში, ბაშქა დულდაფეს გოაწკენან.

ლიმხანა ოჭკორუში ულუნან-ნა, ჭკორუმან. ლიმხანა დოჭკორან-ში, 5 ოხომინამან, ნა-ჭკორეს, აერის. უკულე ულუნან დო დოკორობუმან, თოკითე გედგიმან (ოღმალუ იქომან) დო კაპულათე მოიმენან ოხორიშა. უკულე ბარდი დიქომან ოხორის. კიშის ფუჯეფეს ეწურჩამან ე-დო ჰემუში ივენ ლაზმა; ონტულეს გდობლამან; ექინიშენი დიდო წადდელი შეი რენ.

ლიმხანა-შ-კულე დიშქა ხაზირომან, დაღის კვათუმან, ნოდერეფე 10 იქომან დო ოღმალუ დოკორუმან დო ოხორიშე (ოხორიშე, ოხორიშა — არ რენ!) ქომოდმელან დო ქელონგვარამან კიშიშ ოჭუმენი (|| ოჭვალუმენი?). დიშკაში მარიფეტი-თი ჰადა რენ.

დიშკაში დიხოლუ. ჰაწი ლაზუტიში აეზდიშუში ორა ქომოხთუ... არ ჩქვა წარა-თი მოლუმან. არ წარა მოლან-ში, ჭუტა ივენ ლაზუტი. მაჟუანი 15 ომოლუშ ორაშაქის მციქა დირდენ. მაჟუანი წარა დომოლუმან, უკულე როკა ქელიდუმეს, კანტაი-თი ქომომეს... როკაქ ფუნცქული ემიმეს. ჰემინდომ-კულე ჭოლო ივენ. ოკულე მოინჭენ დო ლაზუტი დივენ. ოკულე დოტახუმან, ტიკინათე ოხოშიშე დოზდიმან, ქოკობლამან არ აერის, ნოდეი იქომან სერი დო დოცხუნუმან. კაი ლაზუტეფეს ქონუტალამან ჩუჩა, ჰეა 20 დონთხოზუმან დო თასიშენი ხეშე(რ)ი დიქომან დო ქოგდოკილამან სერენთის...

ბაგენი მუნ ორენ, ქოგიჩქინ-ი? ბაგენის ჩალა დო ჩუჩა დო თიფი მოლობლამან. ჩალა დოჭკორუმან, ხეში დოკორუმან, ბარდი დიქომან, კიში-შენი დოშინახუმან დო ფუჯეფეს მეჩამან.

25 სერენთის ხეშე(რ)ი გდოკიდეს, ლაზუტი-თი ქოგდობდეს. უკულე, დოხომა-შ-კულე სერენთიშე გეიმელან დო დოქურხოლუმან და დოჩხვარუმან: დოქურხოლუმან — ხეთე, დონჩხვარუმან — ონჩამურეთე.

ონჩამურე მუჭოში ივენ, ქოგიჩქინ-ი? იფთი ივენ არ ჯა ეშახტონეი, უკულე ივენ არ ჩქვა მოდრიკა ჯა. ჰემუში ნუკუს დემირი მოდუმენან, მო- 30 ჭკადამან, — მოთ იშირაფუტას-და დო! ე მოდრიკა ჯა გეკიდერი ივენ. კოჩი დულუნ, გედგითუნ დო ჰემუთე ნჩხვარუმს. ლაზუტი ეშიმენან, სარღას ქოგდობლამან კურკათე ბარაბერ, კურკა ქოგოშიმენან ხეთე, ლაზუტი დოფალუმან, დოშათხუმან, ჭუვალის ქოდოლობლამან, არ მსუმდაი (ეჩი ოკა რენ!) ლაზუტი ქარმატეშა იმენან, ქოგდულუმენან ქარმატეს, ომქვაფამან.

35 ქარმატექ მუჭო მქუმს, ქოგიჩქინ-ი? ქარმატეს ჰეა გეძინ, ქარმატეში ჰეა. ქარმატეს ნძი ნოცონს, ქარმატეს ჩარკი გედგინ, ქარმატეს ღურნი მეძინ, ღურნის ლულა ნოცონს, ლულაშენ წკაი გამულუნ დო ჩარკის მატენ, ჩარკი იქთენ, ჩარკიკალა ჩარკიში დირელი-თი იქთენ, ჩარკიში დირელი. იქ-თა-შ-კულე, დირელიშ ყინ თის ფირფიტა გდოცონს, ჰემუში ყინ ჰეა დოძინ

დო იქთენ. ლურნის მაჩხა ვა მეძიტას-ში, წკაი სოლე მოხთასენ? ჰემუს-თი მაჩხა უნონ-ქი, ლურნის დოლიბასენ წკაი. ქარმატეში ოთიე დიდო პატი ოხენონი ტუ, დოლობლუით ჰექ... კიშიშ დღას მოფხვადით, ხე დო კუჩხე გამამოდგიტეს.

- 5 ჰაწი არ შიე გომოჰკონდეს ჰე ქარმატეში, ჰე-თი დოფთქვათ! მუნ ორტუ ქოგიჩინ-ი? ქარმატეშე ლაზუტი ბილით-ჰკულე, ლაზუტი მუს დოლობობლით, ქოგიჩინან-ი? ხაროს დოლობობლით! ხაროს თუდე კარიკი გეწობუნ, კარიკის ოკანკონი ნუბუნ. ჰვა იქთა-ში, ოკანკონი იკანკენ ჰვას. იკანკა-ში, კარიკიში ლაზუტი ჰვაში ხურხის დოლაბდენ (დილიბდენ — ხო-
- 10 ფური რენ!) ედ-დო მქვერი მქუმს...

ჰანდლა ჰუმანი არ მსუმდარი (კიპიწი დო ოროსარი ქონე ამ მსუმდარის დოლოხე, ამა ჰეკო მჭიფაშა მჯვეში ქინეფეს უჩქინან. ოხორჯა — ქინი, ქომოლი — ბადი...) ქოგებუდვიში, ლუმჯიშაქის ანჯახ გამქუ. მქვეი ქოდოლიბლუ ხაროს. არ ჰუტა ხოპე ივენ, ხეში ხოპე, დიშქაში; ჰე-

15 მთე ეშიმენან დო ჰუვალის დოლობლამან. კაპულას მოკიდეი ოხოიშე მოიმენან... ოხოის ზანდულის... დაშიკის ქოდოლობდეს. ჰუვალი დოფათხეს, ქოდოლოკიდეს...

- ლაზუტიში მჭიფე და მხუ მქვერი ივენ. არ ჩქვა ქორენ — ბურღული (თურქია — დარმა), ჰვა ჩქინ დერეფეს დიდო ვა იქომან, ჰუტა
- 20 იქომან დო წიპილეფეს დუბლამან...

- ჰაწი მჰკუდიში გედუში ორა ქომოხთუ. დიშკა ხაზირი მიღუნან. დოფითომთ, დაჩხური ქოდობოგზამთ, გრესთა ქებოდგამთ, კუკუმათე წკარი ქეკებუდგამთ. წკარი ტუბუტაშაქის მქვერი ხაროს ეშებიმერთ დო ონცორუს ქოგებობლამთ, არ კაპიწი მქვერი. სარდა ეწებუდგამთ დო დომცორუმთ. მქვერის მჭიფე ჯუმუ ქობუკათამთ. ჰემინდოშაქის წკაი-თი დოტუბუნ. ჩუჩუნა წკაითე მქვეი დომქიმინუმთ, კაი ხამური დობიქომთ, ჟურ
- 25 წარა წკარი ეკებუბამთ დო კაი დიქიმინენ. ოკულე კაი დობტკაპუმთ სარდას, დობომურგვალამთ. ოკულე გრესთა ქოგებიმეთ, გრესთა კაი დოფათხუმთ, ცომი (ცომი ლაზური ენ, ხამური — თურქია)¹, გებდუმეთ, კაი
- 30 დობტკაპუმთ, დობოდუზანამთ. ჟინდოლე მშქეიში ბუტკა ებოთუმეთ, — ჰემუქ დიდო კაი მჭუმს მჰკუდი. ბუტკაშ ჟინდოლე მარხვა ებობლამთ ხოპეთე. არ საათიშაქის მჰკუდი დიჰვენ. მჰკუდი დიჰვა-ში, გდარობა დივენ... თაზე ქაფხა გეტადანეი ტუცა მჰკუდიკალა მუფეი კაი რენ!

- ეფეი დობიხალიშით, დომაჰკინდეს! ა მციქა ქომობიშვაჯათ დო ოკულე
- 35 ლე ხოლო ბიხალიშათენ.
ჰამუში ჰაკონაი ტუ!

ომერ ქითაბჯი-ოდლი

1 ჯერ „ხამური“, მერე — „ცომი“-ო.

56. * * *

- ჰაშო ქჩინეფე მენდებოჩქემეთ ბოზოში ნანდიდიშა და დადი მუშიშა, მითხანი-ნა უდონუნ: „ჰაშო დო ჰაშო დულდა დივატუკო-ნა, კაი ვა ივეტუ-ი? ბოზო რაზი დივუ-ნა, ქჩინი რაზი დივუ-ნა ჰემინდოს ბიჭიმ ბაბა ულუნ
- 5 ბოზოში ბაბაშა: „დულდა ჰაშო პათ! ხესიმი ბივათ ართიკათიში, ღორმო-თიში იზნითე! ბოზო სკანი ბერე ჩქიმის მეფხათე!“ ჰემუს-თი, ბოზოში ბა-ბას ქომოწონდუ-ნა — „კაი-ა! ბოზო ჩქიმი ქომეჩხა! ჰაწი ბოზო ჩქიმის მოულა-და შქით ბემლული, ხეში ალთუნიში ბილეზული, ხეში გოდვალონი, შქაში გოტკალონი... შქაში ოტკაფუ ალთუნიში, ხოლო ალთუნიში საათი,
- 10 ხოლო მაწკინდეფე სუმ ოთხო, ცუჯიმ დოლოკიდალე ალთუნიში! ხოლო-თი იფელიში... ომბრიშუმიში ბოხნაფე ა ხუთ-აში, გულ-მალი... ლიშანიში დაზ-მა; ხოლო თომას ნუკიდამან კორდელა, ხოლო ოცხოჯი (სუმ-ოთხო), დაი-ლი ფოთინი... აჩქვა დუგუნი პათენ, ლიშან-დუგუნი პათენ... ჰამთეფე — ჰა-ნა გიწვი-ფე — დოგახენენ-ნა, ბოზო ჩქიმი მექჩარე!“ „ქო, მა ჰამთეფე
- 15 დობუხენამ! სი თი მა-ნა გიწვარე, ბოზო სკანის მალი უხენარე: შქით კატი ონჯირე, არ დაილი კაროლა, არ დიდი დალი, არ ჩქვა შკაჭი (ჩექმეჯე), არ ჩქვა სტოლი — ლამბა გედვასენ, დალი გედვასენ, კალბუნიში ლამბა, ბაქი-რიში — დიდი სინი, ხოლო ჭუტა სინი ელადგერი, დიდი წუკალი — ჭუკი, ჭუტა წუკაღეფე, ხოლო დიდი კუკუმა — ხაკუსტამე, ორთა კუკუმა, ჭუტი
- 20 კუკუმა, აში სახანი — ჰემინდოს კულე ხოლო ჭუტა სახანი კაფალონი — აში, ხოლო თენჯერე, — არ დიდი დო არ ჭუტა, ხეში ლელენი, ხოლო იმ-ბრილი, დიდი ჭლანი, ყურ ჩქვა — არ ორთანი, აჩქვა ჭუტუტა ტლანი, აჩქვა სუზგი — ეჩლოვით ოკაშაქის, — ჰამთეფე გახენენ-ნა მა-თი ბოზო სკანის მთელი ქომებულა, დუგუნი დობუხენა!“
- 25 ჰაშო დოთქვეს ყურ ბადეფექ დო ყურკელე-თი რაზი დივეს. ბიჭიმ ბაბაქ ალთუნიში ტაქიმეფე ირიხოლო მენდულუ ლიშანიში ნდღას, მუში კოჩეფე, დოსთეფე ელიკათუ დო იგზალუ. ბოზოში ბაბაქ-თი მუში კოჩე-ფეს, დოსთეფეს უჯოხუ. ჰემთეფე-თი ქომოხთეს. ხეში დოქაჩონი სანდულის ირიხოლო დოლოძინ დო ბიჭიში ბაბას ხეს ულუნ. ოდაფეს ქოდოხედეს;
- 30 ბოზოში ბაბა, ბიჭიში ბაბა, სუმ-სუმ კოჩი ელაკათერი. აჩქვა ხოჯა-თი ქო-დოხედუნან. ბიჭიში ბაბაქ სანდული მეწკიმს, ქეშიმეს ჰეთეფე, ალთუნიში იმანეთეფე სტოლის ქოდოლუმესს. მეზდიმან. ბიჭიმ ბაბაქ მენდიმესს. ჰაწი ჩქვა ნიქდახი იქომან. სუმ კოჩი ბოზოში ვექილი, სუმ კოჩი-თი ბიჭიში ვე-ქილი — ჰექ ხენან. ხოჯაქ ზოპონს: „ოდაში ნეკნა გენკოლით. მითი მოთ
- 35 ამიტას!“ ჰაწი კითხუმს ბოზოში ბაბას: „ნიქდახი ნაკო უხენარე?“ „ხუთოში შილდა გროში!“ ბოზოში ბაბაქ ზოპონს. ბიჭიში ბაბაქ: „ჰეკო ვარ“-და! ოში შილდა მექჩამ!...“ „ჰაკო მექჩარე“ — „ჰეკო მომჩი!“.. ვექილეფექ მუწკინა-მან, ართის დუკლამან, მაყუნანის მუნძინამან, ორთა ქოდირომან. ხოჯაქ ზო-

პონს: „ჰაწი დივუ! მაშალლაჰ! სუბჰანელა!“ ჰაწი ჩქვა ხოჯაქ კითხუმს-ქი (ბოზოში ბაბაქ დო ბიჭიმ ბაბაქ ხეფე ართიკათის ქომეჩამან) — „სკანი ბოზო ღორმოთიმ იზნითე ჰე ბადიმ ბიჭის ქომეჩი-ი?“ — „ქომეფჩი!“ სუმ წარა დოკითხუმს ხოჯაქ. ხოლო კითხუმს ბიჭიმ ბაბას: „სი კაბული დოვი-ი 5 ჰე ბადიმ ბოზო?“ „მა ღორმოთიმ იზნითე კაბული დოპი!“ (ბიჭიმ ბაბაქ უწუმეს).

უკულე ხოჯაქ დუა დიქომს, ხვამამს: „ღურამ დღამაქის ძალი დო თოფუი-სტერი ჰაშო ტათ! ართიქართის პატი ნენა მო უწუმეთ! ი(რ)ო... ი(რ)ო... პანდა ძიციხეი ტათ!

10 ჰაშო ხოჯას ბიჭიმ ბაბაქ ყურ ალთუნი ქომეჩამს. ჰაწი ხოჯაქ ზოპონს-ქი „ნინქმახი დივუ! ბიჭეფეს შერბეტი ქოგაუბით, ტოჭედეფე ოტკოჩან!“ ბიჭეფე გოლინსვააფუნან დო ტოჭედეფე ქოტკომელან.

ჰაწი ნეკნა ქოგოწკეს, სუჭრა ქოდოდგეს, მთელი ქოდოხედეს დო გდაობა ვეს. ფილაგი, მაკაინა, სუთლი, ქოთუმე, ბუელი... გდაი ოტკომან-ში, 15 იბირამან... იბირნან, იხორონან. ოკულე დოლუმეჯა-ში, იგზალან ოხოიშა. ბოზო ოხოი მუშის ქოდოსქიდუ, ბიჭი-თი ოხოიმუშის. ოკულე არ წანამ კულე ბიჭიმ ჯუმალეფე, დალეფე ბოზოში ბაბა დო ნანაში ოხოიშა მედუ-ლუნან: „ბოზო თქვანი ჰაწი ბოფონათენ!“ ბოზოში ბაბაქ დო ნანაქ უწუმე-ლან: „ხოლო არ წანას ქომდონუტან!“ ბიჭიში ჯუმალეფექ დო დალეფექ ვა

20 დაიჯენან: „ჩქუ ჰაწი ნუსა (ნოდამისა) ოხოის მინონან! ბაბა ჩქინი ბადი ენ! ნანა ჩქინი ქჩინი ენ! დულდა ოხენონი დიდო ენ, ფუჯეფე მიდონუ-ნან!“... ნემდე ოხვეწინამან, კაბული დიქომს ბოზოში ბაბა დო ნანაქ... უკულე ბოზო ქომეჩამან. „კაი, დიდო კაი!“ — ბოზოში ბაბაქ დო ნანაქ უწუმე-ლან ბიჭიში ჯუმალეფეს. „ბოზო ჩქიმის დიდი დულუნი უხენათენ, 25 დულუნითე ოფონათენ, ხოლო-თი დოლოქუნე უჭათენ. ხუთ იმბრიშუმში (მეტაქსიში) ფორჩაფე უჭათენ, ხოლო ფოთინი დუჭოფათენ, მეტაქსიში გოთვალუ, ხოლო წირაჯე-ჩარშავი დუჭოფათენ!“ „ქო!“ ბიჭიმ ჯუმალეფექ. [რაზი] დივეს. ჰემთეფე ირი ხოლო ქოფუჭოფეს. ჰაწი ცაჩხაში ნდღას დულუნი პათენ! მალთეფეს დუჯოხეს დო ნუსა დულუნითე ქომოდონეს.

30 საბახთან ბიჭიმ ჯუმალეფე, დალეფე, ექსალეფე, მალთეფე მედახტეს ბოზოში ოხოიშა. არ ყურ საათის ბოზოში ოხოის ქორტეს. ჰამთეფე ბო-ზოში ოხოიში ავლიშა მეხთე-ში, ჰექონი კოჩეფე გამახტეს ოხოიშე ავლიშა, გამახტეს... „კაი მოხთით! კაობათე მოხთით! ჰადე, ოხოიშა მოხთით!“ ჰემ-თეფე-თი ოხოიშა მედახტეს. ოდას ქოდოხედეს. ჰუტა-ჰუტა იპარამითეს, 35 ისთეეს. ოკულე სუჭა ქოდოდგეს, გდაი ჰკომეს. გდაი იფხოტეს. „არ ქო-თუმე ქომომილით!“ ბიჭიმ ჯუმაქ (და ექსალეფექ) ზოპონს, „ხოლო ბუელი, ხოლო ბაკლავა!“ ჰოშო დიდო უწუმესს ჰემთეფეს...

„ჩქვა ვა მილუნან!“ — „ვა გილუნან-ნა, გდაი ვა ბიფხო! ჰემინდოს ხო-ლო ართელი ბაკლავა ქომულეს. ჰაშო დიდო თქუ, ხუთ-აში ბაკლავა ქო-

- მუღეს. ართიქათის ქოდოსვაუ. ჰე ბიჭიში ჯუმაქ არ ხამი ქელიწკუ. ჰე ბაკ-
ლაგას ქოდოცონუ. ხამი გეიქთუ. ბაკლავაქ ვარ ოქაჩუ. „აჰა! ხამი გეიქთუ!
ხოლო ბაკლავა ქომოილით!“ ჰაშო უწუ-ში (ახვეწუ-ში) ყურ ჩქვა ბაკლავა
ქომუღეს. „ჰაწი ჰკომი“-ა, უწვეს. „ვარ! ხოლო მომიღათენ!“ ჰაშო მთელი ვით
- 5 ბაკლავა დო ართელი ბუელი ქომოღაფუ. „ჰაწი, დიფუ! ჰაწი, ბიჭეფე, პჰკო-
მათ!“ ჰე ვით ბაკლავაშე შქით ქეზდუ დო ხოლო ქომეჩუ ჰე ოხოიში კოჩის.
„ჰაწი გდაი ოპჰკომათ!“ დოხედეს დო გდაი იფხონან. ჰე ბიჭიში ჯუ-
მაქ ჰაწი „წკაი მინონ“-და, დოთქუ. შუშეთე წკაი ქომუღეს. წკაი ომუშ-კუ-
ლე სტიქანი მეტკოჩუ დო დოტახუ. „აჰა, ხეშე მემილუ სტიქანი!“ უკულე
- 10 ხოლო ბიჭეფექ წკაი გოეს: „წკაი მომილით“-და! მემეპეთე წკაი ქომუღეს.
„აჰა წკაი ქომოგილით-და, ოშვით“-და! „ჩქუ მემეპეთე წკაი ვა ფშუმთ“-და!
„ჩქვა შუშე ვა მიღუნან!“ „მუშენი ვა გიღუნან, წუკარა ეთ-ი?“ „შუშე არ-
თელი მექჩით, ჰეა დოტახით. მუშენი ვა იღუშუნით, ჩქუ ხოლო წკაი
ფშვათენ? შუშე მუშენი ტახით? ჰაწი მემეპეთე წკაი შვით!“ ქოიჭოფეს მე-
- 15 შეპეთე წკაი. არქადაში მუშის ტოჭელიში ნუკუს ქომუტიდუ. ჰე-თი
ტოჭელითე დოტახუ, ოტკოჩუ დო დოტახუ.
ირი ხოლოქ გდაი ოპჰკომეს. გდაის ქეისელე-ში, ხეს გობამან წკაი, ხე-
ში ოქოსალეფეთე (ფეშქირეფეთე) ხეფე იქოსამტეს. ოკულე ართელიქ გო-
წულუ დო მედილუ. ართუქ გდაობა დიჩოდუ.
- 20 „ჰაწი ბიგზალათ“-და. ნუსა ქოგოხაზი(რ)ით“-და. ნუსა ქოგოხაზირეს.
დოლოქუნუ ქოდოლოქუნეს. ქოგამახტეს ოხოის. მულუნან გზას. ნოღამისა
მულუნ. ჰემუკალა-თი ჯუმალეფე, დალეფე, ექსალეფე, მალთეფე — ბიჭიშ
ოხოიშა ნულუნან. ბიჭიშ ოხოიშა დოსქიდუ გვერდი ვერსი. „ჩქუ ჰაწი ვა
მალაფუნან!“ იხვეწან ორენ ნოღამისაში კელე, ისინაფან. ბიჭიშ კოჩეფექ
- 25 უწუმელან: „ჰადდე მჭუტა ჩქვათი ქომოხთით!“ ჰეშო ვით ადიმი ქეჭოფეს.
„ჰაწი ჩქვა ვა მალაფუნან, დომაჰკინდეს!“ ხოლო-თი ახვეწეს: „ჰამ დერი
ოქთი (გემთი) ენ! დუზიშა ქომოკახთით!“ ჰეშო ახვეწუ დო დუზიშ მაქის
ქომოდონუ. ოკულე ბიჭიში ჯუმაქ — „ჩქიმი ხატირიშენი ა ეჩ ადიმი ქომო-
კახთით!“ „ჰადდე სქანი ხატირიშენი ვით ადიმი ქომეკაფთათ!“ ჰეშოთე ვით
- 30 ადიმი ქომეკახტეს. იქინდის ნა-მოხტეს, ახჩამიშაქის ბიჭიშ ოხოიში ავლიშა
ქომოხტეს ხვეწინითე.
ჰაწი ავლის კუჩხე ქონობაძეს. „ჩქვა ვა ამაბულუთ ოხოის!“ ბიჭიში
ემსალეფექ არ ლიგოი დო არ ტოჭელი ბოზოში ჯუმას ქომეჩეს. „ჰაწი
მოხთით! ოხოის ამაფთათ! ა ჰემუში ხატირიშენი ხუთ ადიმი ქეპჭოფათ!“
- 35 ქომოხტეს ოხოიში ნეკანაშა. „ჩქვა ვა ამაბულუთ!“ ჰემინდოს ბიჭიშ
კოჩეფექ ბოზოში კოჩეფეს სუმ ალთუნი ქომეჩეს. „ჰა თქვანი ბახჩიში!“
„ჰაწი ოხოის ქამაფთათ! ჰადდე, ბიჭეფე, ირი ხოლო ოხოიშა“-და დო ქამახ-
ტეს. ნოღამისა არ ოღაშა მედეგონეს — ბიჭიშ დალეფექ, ოხოიშალეფექ.
ბიჭეფე ბაშკა ოღას ქოდოხედეს, ოხოიშალეფე ბაშკა ოღას ქოდოხედეს.

კაი-კაი იპაამითეს, ისთეეს, იხორონეს, იბიეს.

- ოკულე გდაიო ორა დივუ. გდაი ქომოილეს. სუფა ქოდოდგეს. გდაი ოჭკომეს. სუფრას ფილავი ქოგედგეს, ფრინჯიშ ფილავი. ჰაწი კუზეფე ქომეჩეს. არ სუფას ნაკო კოჩი ტუ, ჰეკო კუზი ქომეჩეს. ჰე კოჩეფე, ბოზოში
- 5 კოლიქ, — გვერდიქ კუზი მეტახუ. „კუზი მოილით-და, ხეთე ფილავი ვა იჭკომენ-და!“ ჰა ოფუტეს ადეთი ჰაშო გილუნან-ი?! კოჩის კუზი ვა მეჩამთ!“ „კუზი ქომეჩით! მუშენი მეტახით? კუზითე ფილავი-ნა ჰკომატიო, მუშენი ვა გიჩქიტეს?!“ „კუზი ხეშე მემილეს, ეფთო (მეგერე) დილო ჩიჩქუ ტუ დო კუზი მეტრუხუ. ჩქვა ჰაწი ფილავი ხეთე ვარ მაჭკომენან! თქვა-თი ჩქუნი
- 10 ოხოის შუშეფე მეტკოჩით, დოტახით. ჩქუ კუსური მუშენი მომიმეთ? ვაშა გუი მოგინთეს“. ბოზოში კოლიქ ბიჭიშ კოლის უწუმეს: „დუღუნის ჰაშო ადეთი რენ! ჰადეთი ჩქუნი ბიჭომთ! დაჰა დილო ჩქვა-თი პტახათენ! ოხოი-ში კეემიდეფე ირი კუ(რ)შუმითე პტახათენ!“

- კუზეფე ქომულეს. „ჩქუ გუი ვა მომალემან!“ ირი ხოლოქ გდაი ოჭკო-
- 15 მეს, ედსელეს დო ხეს წკაი ქოგობეს. ფეშქიეფეთე დოქოსაფეს. ჟურ ფეშქი გოწულეს — „ჰადა ართელი წამს ეგეჭოფუმთ“ — ბოზოში კოლიქ ქომინახეს. ბიჭიში კოლიქ ნუხიეს. „ჰაა მეგინით! თქვა შეიტანი მუდატიო (მოთ ვა რტიო)? შეი თქვანი მოდაჩვით (მოღ ვა ჩვით)?“.

- ირი ხოლოქ იძიცეს, ბიჭიში კოლიქ დო ბოზოში კოლიქ. ჰაწი ირი
- 20 ხოლოქ ქოდოხედეს. ბირაფას ქოგდოჭკეს.

- „დოჲ ქესილეჲ იმსანა! სოდლე დერდუნი ბანა!“ (ლაზეფეში „ოდელია“ ჰადა რენ!). ჰაშო ბიჭეფექ იბირეს. ოკულე ქეისელეს ხორონიშა (ოხორონუშა). „ჰა, ბიჭეფე, ჰა! კაი გეჩით სია!“ (კუჩხეს ნონთხამან, ხორონამან — სია ჰეა რენ — არ პარტია ჰამეკლე, მაჟუანი — ჰემეკლე).

- 25 „ჰაშო, ჰაშო, ბიჭეფე! არ ჟურ ბირაფა დოფთქვათ! ჰაშო დავაშ-დავა-ში! ჰანდლა ჩქუ სიჯა ვარ ბძირით; არ სიჯა ქომოდონით!“

ჰაწი მაჟუა პარტიაქ თქვასენ: „აჰა, სიჯა გოიხაზირენ!“

- სიჯა ქოგოდხაზირუ დო მა მუშენი ვა ბძირომ!
- ჰა სიჯა ნეკნას ქოგამახთუ, ბიჭეფეს კაბულას მოკუდგინ!
- 30 — ჰექ სუმ დელიკანი ქორენ, ჩქარი ვარ ბიჩინი, ნამუ რენ სიჯა?
- კაბულაშე მოკუდგინ ბოხჩა დოლოთვალერი!
- ჰეფთო დილო მენდრა რენ, სიჯა ჰაქ ქომოხთათუ!
- აჰა სიჯა ქომობდონით დანი ჩქუნიშა!
- სიჯას ოხორონუ ვარ უჩქინ-ი, — კუჩხე ეშო მოთ დოდგემს?!
- 35 — აჰა ჰაწი ბოხორონამთ, ონჯლოე მო გჟუტალემთ!
- მაშალლა სუბ ჰანალლა! სო-თი თოლი მატასენ-ი?
- სიჯა ჰაქ ქომობდონით! დამთიე მუში სო რენ?
- არ კავურმიში ნთხირი მუშენ ვა მომილით?
- თქვანი სირას სუმ სიჯა ქორენ ბოხჩა დოლოლაფერი!

- სირა ჩქუნის მუშენი ვა რენ არ სიჯა?“
- აჰა ჰაწი იდასენ ართელი სიჯა!
მაშალლა სუბ ჰანალლა, თქვა-თი ართელი სიჯა!“
- 5 — ბოხჩა ეწოწკით დო ქობძირათ, ნამუ რენ სინჯა?“
- აჰა ბოხჩა ეწეგიწკათენ, ვაშა ონჯლოე გჟუტალათ!“
- ნაკო მსქვა სიჯა რენ? მაშალლა სუბ ჰანალლა!“
- ა-ჟურ ბირაფა დოფთქვათ ჰაშო დავაშ-დავაში!
სიჯა დამთირეს ვარ ულუნ-ი ნთირი კაკაში?
- 10 — დამთირეს გუნდუნუდორე ზანდუღიში ნკოლა!
- დაზუდ ოლსუნ ბოლაქი სიჯას ონჯლორე ავუ!
- დადეფექ ქომოილატეს იფელიში მენდილი!
არ სიჯას ქომოთვატეს იფელიში მენდილი!
- ეფთო სიჯას დაჭკინდუ ჰამსენერი ხორონის?
გუის მუშენი ვა ნიჭვამს ჰე ვერანე დამთირეს?!
15 მოხთას დო მუშლეთინას კავურმიში ნთხირითე!
- აჰა დამთირე ქომოხთუ კავურმიში ნთხირითე!
ხოლო ბოხჩაფე ქულუნ იფელიში მენდილი!
ირი ხოლოს ქომეჩუ იფელიში მენდილი!
ჰაწი იზნი ქომექჩით, ეჭოფი დო მედიონი ე სიჯა სკანი!
- 20 აჰა სიჯაშა ნულუნ, ე ბიჭეფე იბირით!
- აჰა სიჯას გუის (ქო)ნატუ, დამთირე ქელუდგითუ
ეფთო (სიჯას) დიდო ონჯლორე ავენ, პიჯის უფი ნოხვამს!
ჩქუნდე იზნი გილუნ, გამახთი დო იგზალი!
- 25 — ჰაწი ჩქუნებურა ბიბირათ, ჩქვა სიჯა იგზალუ,
„სოდღერუმ დანა-დანა! სოდღე დერდუნი ბანა!
„ნე ანარუნ ნე დანა! გდორე მედურუმ სენი!
- ობირუ დოჩოდინეს, ირი ხოლო ოხორი მუშიშა იგზალეს, ნოღამისა
ნაშქვეს ბიჭიმ ოხორის, შქი'ნდღაშ-კულე ნოღამისა ულუნ ოხორი მუშიშა...
ბიჭი-თი, დავეთი ოღოდან-ში, იდასენ ბოზოში ოხორიშა, მუთუ ვა უმესს...

30

ნასან აბდი-ოღლი (27 წ.)

ს. ფშალთილუდი

57. * * *

კოჩი ღურა-შ-კულე იბგარან, ნანა მუშიქ, ბაბა მუშიქ. მითი კოჩი
მუში მენდრა ტას-ნა, მოხთა-შ-კულე, ჰემთეფექ-თი (ჰეთეფექ-თი ჟური-თი
35 არ რენ!) იბგარან.

ოკულე ხოჯაქ დობონუმს ჯინაზე, ოხორის არ ღუა დიქომან, ეზდიმან
 დო მეზარეშე მენდიონამან. ოხორჯალეფე ვა ულუნან. ქომოლეფექ ჯინაზე-
 ში ნამაზი დიქომან, ლეტას ქოდოხვამან. ჩქუნი ჰადეთი ოშინახუ ვა ენ.
 ონდღეის ღურუ-ნა, მაჟუანი დღას დოხვამან, საბახთან ღურუ-ნა, ჰემ
 5 დღას დოხვამან... მენდრა ენ მუში კოჩი-ნა, ვა დოხვამან.

არქაბელთან საუბრიდან

ს. შაწკვარა (ემერის თ.)

58. * * *

- ქოთუმექ ღაჭკა წკიმს: ღაჭკა გენის ნოხენ... მანთა(რ)ი შუშეს გენ-
 10 ძგიფერი ტუ... ჩაქიმ ბურგითე ებწკი, ჰენგელითე მობოწკი, ჩაქიში დუ-
 დითე მობოწკი... ჩაქიში დუდი ივენ, კოჩიში-თი; კოჩიში თის-თი დუდი
 ავენ, — თიში დუდი... თოფუიში ქაუმეჭი... ქაუმეჭის დოლოხე-ნა მეშაძინ
 — ლუქუნა (თაურქჩა — ბალმუმი)... ჰადა დუმჭკუ ბუზალს, ბომბულა ბუ-
 ზალს; ბომბულაქ მოსა შუმს, მჭაჯი ჭოფუმს, მოსა გაუდგამს, მჭაჯი ჭო-
 15 ფუმს, კორდონი ჭოფუმს, იფხორს... თოფუი ბიფხორტი-ში ბზუჯი (ბზი-
 კი ხოფურეფექ უწუმელან!) მოხთუ, სახანის ქოგელემიხედეს, თოფუი
 იფხორტუ, ტორა (თაურქჩა — ასკალდი!) ჩქუ-თი ომჭკომეს. ა ჟურ-სუმ
 დობილით, ხოლო გომოთხოზუნან, ბელქი შამჭკომანორენ, დიდო პატი ში
 რენ... ანდლა კოჩი დადიშა იდუ დო მთუთიქ შამჭკომასენ.
- 20 ჰელბეთ — ჰაქ ელეგიხერ — დღალეული მომჩათენ. მაშინა გამა-
 ვილათენ, თუთუნი ხომასენ... ჰეა მუნ ოენ, ჯოხო-თი ვა მიჩქინ (მიჩქინ —
 ჩქუ-თი ჰეშო ბიპარამითამთ!)... ჰაწი დომაჩინდუ, მჟორას მენდებოწკედ-
 ში, დომაჩინდუ... ოსმანის დაჭკინდუ (დვაჭკინდუ ხოფურეფეში რენ!) დო
 უფი ქოგეჩუ...
- 25 ეშო შეეფე პჭაით. ოძიცინუში ენ დო ბიძიცით! დიდი კოჩეფექ ბიძი-
 ცით-ში, ჭუტა ბეეფექ თოლის მოწკენან... „მუ ივუ“-და დო ჰეთეფექ-თი
 იძიცეს („ჰენთეფექ“ — აზლადას, ხოფას ზოპონან, ჩქუ. „ჰეთეფექ“ ბზო-
 პონთ). ქითაბი მობიმერ („მობილამ“ მეგრელჩა რენ!)... ჭუტა ბერეს ჟურ-
 სუმ წარა დაჩინდუ. ათმაჯას გადი ვა მეფჩიდორტუნ... თავშანიში ხორცი...
- 30 თოკი, მჭიფე თუთუნიში თოკი გებწკიმ, თურა... მჭიფე თუთუნიში
 თოკიში თურა — ეშო იცვატუ — გებწკიმ, მურგი ბიქომ. მურგის დოლოხე
 კურკა მეშაძინ. მურგი ბიქომ დო თოკი პკვათარე, თუთუნიში თოკი პკვა-
 თარე, უკულე ე თოკითე თუთუნი ფცონარე, მაშინას გებოკიდარე, ბოხო-
 მინარე, უკულე ხევენგი პარე, მაღაზას ამაბოკიდარე... ჟურ თუთაშკულე

დენგი პკორარე... დენგიში დაშიკი რე... დენგი დოპკორა-ში, საფუზის მე-
ბულარე, თესლიმი მეფჩარე, ბოწონაფარე, მუთუ ქოდოსქიდუ-ნა, ქებუჭო-
ფარე. ვანა ქომოდთარე ოხორიშა. წანაშე ხოლო ბიჩალიშარე...

- 3 ჰეა ქესერი რენ. კოჩი რენ — ქესერი'სთერი მუშიკელე კვათუმს...
5 ოშუმონი წკა(რ)ი ღალის რენ. ღალიში ქენარის გამულუნ წკართოლი.
ანდლა დიდო ჩხვაფა რენ... ილაჯი ლოცა ენ-ი, მუჭო შუმ?! ... ქიმი ბჯან,
ქიმი ბხერ, ექ მცუდიში მოთ ბიდა!.. ორძო ნა მოგილი, არ დღალეული
ჩქვა ელახი მომჩარე... მა ვა მკითხუ...

ომერ ქითაბჯი-ოდლისთან საუბრიდან

10

59. * * *

მციქა ლეზი-ნა მოიჭირბასენ დოლოქუნუქ, ჰეა კაი დოლოქუნუ
რენ... ღომამჯი ვალუმტუ, ხონცუტუ. ანდლა მჭიმა ქომოხთუ. მჭიმას მუთუ
დულდა ვა ივენ, უდულდელი ქოდოფსქიდით...

- 3 ჰემინდოს ებატაფენ — ჩქუ [-თი] ჰეშო პათენ! ბელქი დაჰა მჯეშო
15 ოპარამითონი ნენა რენ დო ჩქუ ვა მიჩქინან... დემირჯეფეს-ნა უდუნან,
ორსი ჯოხონს. მჩხვინეი დემირი ჰემუში ჟინდოლენ გოდუმენან დო ჭუტა
ჭაკუჭითე ჰე მჩხვინერი დემირი ჰემუთენ ჯახუმან დო ომჩირანამან დო
ბერგი იქუმან...

- 3 ჰეშო მოთ ქოტუმ? სი ვა გიჩქინ ოქოტუ, მა დოგიქოტა! დოფქოტი
20 დო აჰა, ოშვი!..

- არ დოლი... ხოშაკალი (დოლი თაფურქჩა ენ; ხოშაკალი ლაზური ენ,
ამმა არქაბული ვა რენ!) მოხთას-ნა, თუთუნი ბიწასენ, სტახიში ფარა მო-
მჩანორენ. ხოშაკალი ვა მოხთუ-ნა, ყუროში მანათი ჩქუ მეფჩათენ. ხოშა-
კალი ქომოხთუ-ნა, შილდა ოთხოში მანათი ჩქუ ეპჭოფათენ... ხოშაკალი
25 ჰამ ორას დივენ...

- ჰადა თოფური ენ ჭუტა სახანითე, ქამეჭი... მციქა დიდი სახანითე
დოლურთი რენ... ჰემუშე დიდი სახანითენ წილახთა ენ. ოტრიკე ტადანეი-
თი ქორენ; ლაზუტიში მჭკუდიკალა იჭკომენ. თოფური დოლურთის გელი-
ბენ დო იჭკომენ. წილახთა-თი თოფურის გდონწარე დო ჭკომარე... ჰაწი
30 ოჭკომუშ ორა ქომოხთუ, წილახთა დოქორასენ... ოპჭკომათენ! ჰამუში მა-
რიფეტი ოჭკომუ რენ!

- ბუტკუჯიქ მუ თქუ, ქოგიჩქინ-ი? ბუტკუჯიქ ჰეა თქუ-ქი „მა-ნა მებუჭ-
კომარე კოჩი დოდურატუკონ-ნა, არ კოჩიშენი არ ფუთი თოფური დობი-
ქომტი. ვარ ღურუნ დო ვარ მახენენ! ჰემუშენი ჭუტა მახენენ...

- 35 პოპოჯი უდუნ... ცორე რენ... იხი ბარს, ზოდაქ ბლორამს!... ცოწუდე

- მუს უწუმენან, ქოგიჩქინ-ი? ღოჯის ფიცაი ქოლადუმენან... სახანი ქოლად-
გიმან, მჭიფე-მჭვაფე შეეფე ჰექ გოლადუმენან...
- „ჰემუქ დიგურამტა-შაქის, კატაფხას ჭოროხი გელახთასენ!“ კატაფხა
ღალი ენ... კატაფხა ჟილე ენ, ჭოროხი თუდე რენ...
- 5 დილო მჭიმა-ში, ჭანჭახი ივენ... ტოლოფი, ხამური...
კარბუზიში ივენ პიპილა, ცორეში-თი ივენ პიპილა, ურძენიში პიპილა
ვა ითქვენ... შურკაში ივენ თასი, კარონის-თი ავენ თასი, ოხიალე ფატიჯა-
ნის-თი ავენ თასი...
- ფეწო კაბულის დოლოხენ... ჰემუს-თი არ ოხიო ულუნ. მუს მობუნ
10 კაბულას... მა ბოსურინამ, ბოსურინი, სურინერი ჯა... ჯა ისურინენ, ქვა ინ-
გრინენ (...ქოგამაბამდვი, მებამდვი...).
- მჯეში ჯა ვა მენდრუკუნ, მეტრუხუნ...
მუქ რენ — მუთეფე რენან; მინ ორენ? მიფე რენან, მულუნან? მუნ
ორენ? მუ ბძირი — მუფე ბძირი! მი მულუნ, მინ ორენ — მიფე, მუ ივენ,
15 მუნ ორენ — მუფე...
- ჭუტა ბერე, ჭუტა ოხორი! ჰე კოჩი აბაზა რენ... ჰაქ მეგრელი დო
აბაზა ხენ, ჰექ ერმენეფე ხენან...
- ჰადა გამუსთიქუ... ოწკიალონი დოლობუნ ფუჯის...
ფუფულეფე დილო გობლუტუ თხომურონი...
- 20 ჰაწი მა გუდაუთაშე მებულურ. სი სო რტი? სოლე მულურ?
გუდაუთაშენ მობულურ: ბექიმა გუდაუთას რტიდორენ დო გუდაუ-
თაშენ მულურ... ტაონი მაფხა ივასენ...
- წანადანი, კუჭულად, მარტი, აპრილი, მაისი, ქვერეზად, ჩურულად,
აგუსტე (ალუსტოზი), ედლულ || ეკენია; სტაროშინა — ჰეა უკულე(!); გუ-
25 მათუთა; გუმათუთას გუმუმან ბრინჯი, ქურუმი (ნჩხვარი — უნჩხვარუ ქუ-
რუმი იენ!), სთველი, სთველიმ-კულე ხისტანა, ხისტანამ-კულე წანადანი...

ომერ-ქითაბჯი-ოდლისთან საუბრიდან

60. * * *

- ა-ჟურ დღამ კულე ჟინ-თი ბიდარე-მა, ფთქვარე. ჰამსერი უწვარე,
30 მოხთასე! ...დოგაჭკინდუ, ბურგულის-ნა გელადვი...
ბაბაში ბაბა, ნანაში ნანა — პაპული; ბაბაში ნანა, ნანაში ნანა —
ნანდიდი. ბერე — ბიჭი-თი ივენ, ბოზო-თი ივენ; სკირი — ბიჭი ბერე; ოსუ-
რი — ბოზო ბერე... „სკირეფე ჩქიმი“ ნანას დო ბაბას ათქვენ; „ოსურეფე
ჩქიმი“ — ჰე-თი ბაბა დო ნანას ათქვენ...
- 35 ბაბაში დო ნანაში ჯუმა ჯუმადი ივენ; ბაბაში დო ნანაში და დადი
ივენ... ჯუმადიში დო დადიში ბერე — ექსალეფე; ჟურ ჯუმაში დო ჟურ

დამი ბერე ექსალეფე ივენ (ექსალეფე¹ ასლი ლაზური ენ!). ექსალეფეში ბერე მუ ივასენ? დოქთერი ექსალეფე. ჰემუში უკულე დიმტკორუ, დიმენ-დრანუ... ბერეში ბერე მოთა ივენ...

5 ალნე ლიშანი მეჩაშ-კულე — ნოლამისა, ნოლამე ჰემ ორას ივენ, ოხო-რიშე ქომოდონა-შ-კულე — ოხორჯა, — ქომოლი. ბოზო სკანი-ნა მეჩა, სიჯა ივენ. ბერეში ოხორჯა ნუსა ივენ. ჯუმაში ოხორჯა-თი, ჰე-თი ნუსა. ოხორჯა-ში ბაბა მთირი ივენ, ოხორჯაში ნანა — დამთირე, ოხორჯაში ჯუმა — ოხ-რასკირი, ოხორჯაში და — ოხრასურე...

10 ოსმანი ჩქიმი მაჯუმალერი რენ, — არ კებილემე ბორეთ. მზახალი ბორეთ: ჰამუში ბერე ჩქიმი სიჯა რენ, ჩქიმი ბოზო უდონუნ. ქომოლიში ბა-ბა მთირი ავენ ოხორჯას, ქომოლიში ნანა დამთირე ავენ, ქომოლიში ჯუმა ოხრასკირი ავენ, ქომოლიში და — ოხრასულე ავენ. დამ ბერე, ჯუმამ ბე-რე — ანიფსე მავენ.

15 ბაბა ვა უდონუნ-ნა, დეთიმი ივენ. ალნე ნანა და-და ალნე ბაბა — ნა-ნა შანტიში (ნანა შანტიში), ბაბა შანტიში ივენ. ბერე მუში ნა ვა რტას, ბაბა შანტიშიქ დო ნანა შანტიშიქ „პროწონი“-ა უწუმესს...

20 მჭიმა ქომოხთასენ, ოდას ამაბილათენ, დოწკუფა-ში ქობიჩირათენ. დოთანა-შ-კულე გოპკუცხათენ დო ებისელათენ... ჰაქ მოხთი, ჰა ჯუმადიქ მუ ჭარუმს... იხიში კაბაჰეთი რენ, ქარტარიში კაბაჰეთი ვა რენ... დომაჭ-ვენ, გემჩა-ნა... ბიგა ეზდა, გემჩა-ში, დომაჭვენ, მუშებურა — მაწკუნენ: თი მაწკუნენ, ქორბა მაწკუნენ, კიბირი მაწკუნენ, ცუჯი მაწკუნენ...

25 დუბალუ! დუბალუნ! იხიქ შამუჩუმესს... თი ქომეგანთხუ... მესთულო-რენ თუთუნში თოკი... ჰადა დიდო მსქვა ბობონჭვა ტუ... ტკები გობოწ-კათ დო (ლული) შაბჭკომათ... ოქი დო ისიჯი... ოდა მოდრიკა ენ, ისიჯი-ნა ოტკომესს, დუზი ენ... ჟურ თენექე დივუ-ი? თამამ დივუ. იგბალი უდუტუ-დორენ... მსუმდარი ეჩ ოკა რენ...

30 ქაოი ჩქუნში ბერე თიფლიზიშე მექთების ვა (დ)ეჭოფესდორენ. „მუ-შენი“ — პკითხით-ში, „დოხთორიქ გომოწკედეს-ში — ზაბუნი რე-და — დო ვა იემჭოფეს დო ქომოფთი“-ა... ჰექ მჩხოფა ენ, ჰექ ვა ინჯირენ... დომუ-თენ მუ ივენ? ჩქუ ჩხვაირიში დომუ ბიქომთ, ფშინა მქვეიში ვა ბიქომთ... ზულა დიდი ვა ენ, ზულა ჭუტა ენ... მომჩი ქოგელებოკიდათ... ჰათეფე-თი ითქვენ, ჰანთეფე, ჰამთეფე — მთელი არ ნენა ენ...

35 მოთ დუბლამ, ჰე ბერე, ლაზუტი?... ჰადა ლულ-ფატლიჯანი ენ. დაჰა ივენ ქჩე ლული. ა ჩქვა მტკოი ლული ივენ...

35 თუთუნის წკაი ეჭოფინეი უდუნ დო ვა იტახენ... ნეკნა გოლაღე(რ)ი რენ. სოლე ამახთა?... ჰამ ნეკნას თუთი უდუნ, კოლათენ გოიწკენ. ჰადა კოლა რენ. ჟური-თი კოლა რენ!.. ჰე-თი გოლამალონი, ჭუტა გოლამალო-

1 მხოლობითი ვერ მითხრეს.

- ნი. ტაკო ნოჭკადუნ გოლამალონის...
- ფსკალა... ჰადა სერენდიში ძეხთიმონი ფსკალა... ბერე სერენდიში ფსკალას გეხეტუ დო გეწუკაბუ... ჰადა-თი სერენთიში ფსკალაში გონდგიმონი ითქვენ... გონდგიმონი ქოგუდგი, ფსკალა დივუ...
- 5 ჰამუს ონჩამურე უწუმელან; ონჩამურე ლაზუტიში ოქვასუმი რენ. ჰადა — ონჩამურეში მანგანა... ოქოთუმალე... ჭუტა ტას, დიდი ტას, ჰამუს ტიკმად [უწუმელან]. ტიკმადს ბინეხიში გეკიდონი ულუნ... ტიკმად გონწი!¹
- ჰადა თხალეფეში ბაგენი ენ, წალენდო ფუჯიშ ბაგენი ენ; ჩალაში ბაგენი-თი ივენ... ფუჯიში ახირი-თი(!) ითქვენ... ჰედა მუტფალი ენ — გდაიში
- 10 ოხენუში, აშვიხანე... წიბილა დირდუ-შ-კულე, ფილიჭი დივუ. დოკვარა-შ-კულე კვარელი დივუ... ჰადა ონახონი სკაჭინდი რენ. ჰეა წკაიშ ოშუმონი ნეშრეპე... ბუტკაში დამარი... ხაჯეტის ხაჯი იულუნ... მტკორი უშქური, მტკორი მცხული-თი ივენ, ბჟოლითი ივენ, მჭიფე-მჭიფე იჩანენ... ჰადა მტკუი ცომური, ჰეა ოხიალე ცომური... ირიხოლო ივენ ოხიალე დო მტკოი;
- 15 ოხიალეს ნიჩანენ მჩხუ, მტკიოს მჭიფე ნიჩანენ... ჰადა მტკუი ფატიჯანი, მაჟუანი — ოხიალე ფატიჯანი... გეთასულეს ივენ: შურკა, ფატლიჯანი, ლუ, ხაჯი, პრასქა, პეპერი, ცორე, ლერი, ღრამსო, ჭიჭამი... ჰაქ ვა ივენ... მთელი ოხენონი შეეფე რენ, ჰაქ ვა რენ... მოთ ოხუშქვით, ბერეფე, ცხენი?
- დობერი, მასარი, გოლაკორონი ჭეფხე... მასარი დობცონი, ჭეფხე ქო-
- 20 ბოლოკორი, დივუ დობერი... ქვა მელასენ, გეგატასენ, კუჩხე მეგაზასენ!²
- ქვაში დუგად... ვიწურეფექ — ქვათე გოლობუწკონდუმთ, ქვათე გოლოწკონდინეი... ნოკეფე ოკონტალუმიტა-შ-კულე, უწუმენან — დოპწკონდი... ფუქური ვა ნოჭკიდაშ კულე, თუთუნი ვარ მოინჭენ...
- ჭურტუნა რენ, კალენდარის ჭარუნ, ტარონი-ნა ოკოხუმს... სუმ ჯუმა
- 25 ქორენან დო ართიქართის ვა უპარამითამან...
- თენექე... ფიცარი ნოჭკადამან, მაჟუანი ფიცარი თოკითე მოიზდიმან, მატკვაცენ, სერსი გამულუნ. მთუთი იმტენ. ჰემუში ჯოხო რენ ორაინი (ლაზური რენ)...
- ბუტკუჯისტიე ნა რენ, ჰერემულეი უჩა დო სარი ენ, აწურღე უწუ-
- 30 მელან. ჩქუ აწურღე ბუწუმელთ, ათინურეფექ — ბზუჯი...
- ცონას მთუთი ძირუ-შ-კულე ჯოლორი ნოლუ (ნანთხუ) დორენ. მთუთიქ გეჩუ, დონჯახუდორენ დო კუჩხე მეტახუდორენ...
- წკაი ქომეშახთუდორენ (ლულის) დო ლოცა ვა რენ. ლული თოფუი-კალა დიდო კაი რენ... კორიდა ვა რენ, მწკირი ვა რენ... პატი შურა
- 35 ავენ... მტი ლეზონი, ფინთი კოჩეფეს ავენ (ფინთი ლეზონი ენ!). კუჩხე წუდას მეშამალერი მიღუტუ, დოლომალერი ვა მიღუტუ...

1 ბავშვი იძახის.

2 ბავშვს ეუბნება.

- ჰადა მაქინა რენ. ჰადა მაქინაში ტულუმბა. მაქინას ტულუმბათე დალი გეჩამან; ვა გეჩან-ში, დიბუანგენ დო მაქინათე ვა იჰენ. ჰა-თი მაქინა-ში ოწკიმონი; ოწკიმონითე წკიმან. ჰადა კუჩხე გედგომონი, ოქთონი, კუჩხე გედგან-ში, იქთენ მაქინა.
- 5 ნეკნაში კორაკიდი დემირიში ენ; დიშქაში-თი ივენ: ტაკო, კორაკიდი არ რენ... გოლატკოჩონი ფუჯიშ ახირის ივენ. გოლოსვინა-შ-კულე ქოდო-ლოლოამს დო ვა გოიწკენ...
- ჰადა — ორძო; ორძოში ბაბა; ორძოში პერონი... ჰადა ფსიჯითე გეფ-შუმთ... ორძო გეხუნონი რენ... დუქთური ორძო! ბიწერი რენ!
- 10 მწკული დარაბას ივენ: დარაბა — ცარი ოკოდვა-ში, მწკული გეჩა-ში, დოქაჩემს.
- დაჩხუის მედვინერი ნოკანჩხულე ენ. ჰეშო დიშქა ივენ. ნოკანჩხულე გეგჩა-შ-კულე ნოცინცხალე დიბდასენ. ფალური დაჩხურის დულუნ, მახვა — ძინ. მახვა მესქურას-შ-კულე ნომქერი დივენ. მახვა დიჭვა-შ-კულე —
- 15 ნომჩქა. ნომჩქა დიბდა-შ-კულე, ტუტა დივენ.
- დაჩხური-ნა ნოგზუნ დერი — ოდაჩხურე. ოდაჩხურეს კერა გოლაძინ. კერა მჩირე რენ. ლაზური გომოჭკონდესდორენ! კერემული ჰერის გოწო-ბუნ, კერემულიში ჯას...
- ლეჩერი, მაჯუნი ყიზილჯულიში რენ. მოჭკერი ვა მიდუნ. მაჯუნი... კუ-
- 20 ჩხე-ნა იბონა-ში მოიდუმელან, ნალინი რენ... ოჭარუში ზორი უდუნ... მე-ხთასენ, მუჭო ცვასენ?! იკითხას დო სოთხანი ტას ბერე! პანდა ქდოის გუ-ლურ! ჰექ დოხედი, დოხედი...
- მა არ დესეტინა თუთუნი დობდვი ხომჰაკალიშენ... გოწოს ხომჰაკა-ლი მჭიმუ მიწარას (ქდოში ჯოხო ენ). კამისია იდუ დო დიდო ქონუჭარუ.
- 25 ფარა-თი ქეჭოფეს. უკულე უგნეს დო ხაფისის ქომოლოხუნეს...
- ჰაწი ხაჯი პაკალუმთ; ჰადა ოკაკალონი ენ (მეკიდუში ნა ენ, თაზე)... კაკალა-ში კაკალი გამიმესს, ქერცელა ფუჯეფეს ქომეჩამს.
- მჩხუ მჭიმა-შ-კულე, გონცასენ. ჰაწი მჭიმს. ორდო გონცასენ-ი, დანო გონცასენ-ი, ვარ მიჩქინ.
- 30 ოქაჩით ჩქვა! მუშენი? ჰე-თი დივენ, მოთ ვა ივენ?
- ჰადა ჩაფულა, ჰა-თი ჩაფულაში ოკოკორონი...
- ხომულა პრასკა რენ. დალი გებდუმეთ ტადანის, პტადანუმთ დალითე, ხაჯის ოხობუქთამთ დო ბიფხორთ... ფალუი-ნა ფარფალა-შ-კულე მწოლა დივენ...
- 35 ქათანაში კაფალი... ქათანაში დიდი-ნა ივასენ, ქაფუი ბუწუმენტ. ნო-კეფე ბუწუმენტ, მაკარა ბუწუმენტ — მუ მიჩქინ!.. ვაშა მო ოტკომერ! ჰე სი ქომეჩქი!.. ცინი ვა ცაფუნან ჰათეფეს¹...

1 „ჰათეფე“ უნდაო, განაცხადა ამის მთქმელმა ქალმა კატეგორიულად.

- ბაბა სქანი სო იღუ? სო იდატუ?... მენჯირონი ორძო ქომული ჰემუს. ჭოლოში კაკალი ტკვაცუ. გოქთი ჭოლო! ჭოლო გოქთი, დიხალასენ!
- ჰადა კვალში თანი... კვალი იმილა-შ-კულე, წკაი-ნა დოსქიდასენ, თანი ივენ. ჰეა თანი წუკალითე ბგუბარე, უკულე ასტარიშ ტურვას დოლო-
- 5 ბობარე, დომწორარე, დივასენ მინჯი...
- ხოპეში — სარპი¹, არგუნიში — ხე, ბურჭულიში — ხე, დრაპანიში — ხე. კარვანიში კაჭესი ნუკუს მოითუმელან კარვანიში ომცქუმენი. ბუტყუ-ჯი-ნა მოხთასენ, ვარ ნაჭკომენ.
- მაშიკინენ! გაშიკინენ, მუფეი გოგაშინენ!
- 10 მუსლული თურქული რენ, ლაზური გუბი ბუწუმელთ, წკაიში ანგი რენ. ქვაში იქომან, დოლოხე ქმუფი დოლოდგუმან, კურნა ქონოცუნუმან, გოქთა-შ, წკაი დიბენ. ქმუფის გალენდო ქვაში ქოგუწკინდამან, მო ტრუ-ხუტას-და!
- ფუჯეფეს მუ ბუხენა, ვა მიჩქინ! ფალური ნატუ-შ-კულე, ეფუ... სი
- 15 მუთუ ვა გაჭკომენ!.. კიბირის მუთხანი ქოდოლომოსქულუ, ნოპიწკალეთე ეშებილარე.
- ლუქუნა პწილახათე; ჰემუში ჯუმორი ბიქომთ. ქმუმეჭი დობწილახა-რე, ხურდა-ნა დოსქიდას, ჰემუში ლუქუნა დობარე. ხურდა წუკალის დო-ლოლობლარე, წკაი ეკებუბარე, დიგუბასენ. დიგუბას-ში, სუზგის მობუქთა-
- 20 რე, ხურდა ჟინ ქოგესქიდუნ, თუდე სარდა ეწებუდგამ, წკარი ჰექ ქოგეი-ბენ. ოკულე ჟინდოლე ლუქუნა მოდომუნ, წკაი თუდე ქეწუსქიდუნ...ჟინ-დოლე ლუქუნა ქომოდობოწკამთ, წკაი-თი ქათანა დოლოლობუმთ, ჯუმორი დივენ: დაჩხურიშ დანის დოდგარე, დივენ; გალე დოდგა-ში, ვა ივენ... ჯუ-მორი ცურძენიში, მცხულიშითი ივენ, უშქურიში ივენ...
- 25 ფუჯიში თიში, კუჩხეში, შქემბეში გუბერი ხორცი დოჭკორუმან, ლე-რი, პიბერი ქეკუბლამან, ჯუმორი ქეკუბლამან. ჯუმორი ეკუბან-შ-კულე, არ ჭიტა დოგუბუმან, დივენ პაჭა. კაი გმარი ივენ. ელამჭუხერი, ელამჭუხერი დივენ (მეგრელებეში ხარშოს ნუნგამს)...
- ათმაჯას კიკილი მოდრიკა ულუნ. კუჩხეს ოთხო ჭანგი ულუნ, ჭანგის
- 30 ბუცხა ულუნ. კინჩის აშო უხურასენ, ვა ოხუმქუმესს. ჟურ სუა ულუნ. ბუ-კორეცხათ! ვიტოჟურ კულელი ულუნ. გმოვდეს თომა ჩანს... ქურიქ წიბი-ლი ჭოფუმს; გმანთხენ გულიტა-ში...
- ჭუტაშა ფთქვათ!...
- ჰაწი ხარუტა-ნა რენ დერის დადი ტუ. ნჭვარეს (ჯალეფე ქამოკვათეს,
- 35 დოფადეს), ოხორი დოკოდეს დო მაპალე (ქმოდ დოჭარი!) დოვეს. ვიტო-ხუთ წანა ანჯაქ ივენ!
- ფელამურიში კარვანი იქომან. კაფალი მუთხანიში ივენ: ჭუბურიში

1 მერე თქვა: „ხე“.

და ჩქვა ჯაში... ფუჯეფეს ვარ ნუწკეს. მშქორინერი რენან, მოლახოცქეს ახირის („ქომოლახოცქეს“ აზლალური დივენ!)...

ოშუგონი მჭიმა მჭიმს. იდი დო შაინჯირი! მჭიმა რენ! სოთ ვა ილენ!... ფშივიქ ოჭკომუ! ილაჯი ვა უხენა-ში, შივიქ თომა ქოდობლამს¹...

- 5 დამლა თის ქოგემაწაპუ... ჰაწი დიდო ივასენ! ჰავა ვარ მუხუჯუ, ვარ მუხუჯამს... დაჩხუი გამობოგზამთ მჭიფე ცხიკითე...

ცანცა — ბულიშ ტკები, გოწკამან დო შუმან... ჭუმბურიში ტკებიშე ივენ, კარლაჭიში... ცანა — უბა მჭითა კინჩი. გუგული კინჩიქ ჰემუს მაქვალე ელუსქემს. ჰემუქ გამოდონამს გუგულიში მოთალი-თი დო მუში მოთა-

- 10 ლი-თი... ქერცელა — ფუფულიში, ხაჯიში, ჯაში ივენ... ცელა — მარქვალის ქიე-ნა წკაი'სთეი ულუნ. ჰეა ივენ ცელა... ჩელტი — წარწელი, — თხიშმ ჰეფხეთე შუმან. ყურ მტკომ მენდრა-მენდრა დოცუნამან დო გოლუშუმან. წარწელი ივენ. ჭუბუი გობლამან, ნეძი, ხურმა გობლამან, ოხომინამან.

- 15 ცურძენი... ჭაბა... კუმხი... ჭეჭა (ჭაჭა)... ცურძენი კობალა რენ; უმონ-ჭაფუ უწუმელან კობალა.

ჰად ხოჯა ნუსრედინიქ ნოკვათუ (ნოჭკირუ ხოფური რენ)... გეჭკაფონი ვა ენ ჰად ქითაბი...

- 20 ბუაჩხა, თუთაჩხა, იკინაჩხა, ჯუმაჩხა, ცაჩხა, პარასკე, საბატონი... ჰაწი გუმათუთა, სთველი, ხისტანა, სტოროშინა(?) წანადანი, კუჭულად, მარტი, აპილი, მაისი, ქირეზად, ჩურულად, აღუსტოზი, სტაროშინა... მემანტალუდორენ: სტაროშინა ჰაწი რენ!²

ანდლა, ჭუმე, გენდლანი, მეტგენდლანი, დაჰა მეტგენდლანი...

დომა, დომანერი ოლინეში დლა, დაჰა ოლინეში დლა...

ჰამსერი, ჭუმე ლუმჯი, დომამჯი, ჭუმენ საბაჰთან...

- 25 ...სუმ ჯუმა ტესდორენ: არი — ქორთუ, მაყურა — მარგალი, მასუმა — ლაზარა (!). არ ჯუმა ქოდოხედუდორენ საქართველოს, მაყუანი — მეგრელიას, მასუმა — ლაზისტანის.

ს. ფაჩანთის (ეშერის თემი) ლაზებთან საუბრიდან

61. * * *

- 30 ჭუჭუტა ქელაგაძიციხუ. მა-თი პანდა ბიძიცამ... ჰე-თი ჩქიმისტერი თიშ მეკვათუში ტუ.

1 ლაპარაკია ირმის ტყავზე.

2 ებას ალიტ-ოლიმ შინ მოიკითხა ქალებთან და ასეთი ვარიანტი ჩამაწერინა:

წანა აღანი, კუჭულად, მარტი, აპრილი, მაისი, ქირეზად, ჩურულად, აღუსტოზი, სტაროშინა, გუმა, სთველი, ხრისტანა... ბუაჩხა, თუთაჩხა, იკინაჩხა, ჯუმაჩხა, საჩხა, პარასკე საბატონი.

- თაზე (ლარდე) ხაჯი ცხუნუმან. ხომულა ხაჯი ქვასუმან ბიგათე. მუ ზოპონ? ოსთერონი, ოკანწონი: დაშიკეფე იქომან, ნჯალეფე (დირეღეფე) დოცონამან. ოკულე დაშიკი ოკანწონი ქოგოკიდამან... დემირიში ქმუსქი ქოგომოდუმელან. ოთხო კოჩი დოლოხედასენ, იკანწურანორენ... მაქვალი
- 5 მოდ ვა ჩამთ?.. მედრიკონი: არ კითის — სუმ მედრიკონი, ყურ მემცხვერი...
წიბილიქ წიპინს, მონჭვაქ კოხამს... ჯუმონი ლუ კაი იგუბენ, ხორცი ვა იგუბენ, ხაჯი ვა იგუბენ, დიხა მაქვალი იგუბენ! ...პაწი დაჩხური მებომ-თვათ (ტუტა ქებობლათ, მობოლაფათ)...
- 10 ბაშკითი, ჭუტა კითი, ორთან კითი... ჰამუს ჯოხო ვა უღუნ. ჰამუს-თი ჯოხო ვა უღუნ...
კორზა დიშქაში რენ. ლუს გელუნჯუმენან. ლუს ქოგელუნჯუმი!.. ლუ და ლარდე ხაჯი იგუბუტა-ში... მჟა ოგუბუშენი დაჩხურის გებდგი. ბჟა დი-გუბუ დო დეფუ... წკაი წუკალის ქოგევიშირუ, მა მჟა ქოგებუფინი. მჟა ქოგდოფუნი-ი?
- 15 მაღალი კოჩი, ჯა... მკულე ნჯა, კოჩი — თაფალა კოჩი... შექეი ქოგე-ლებუდგი, ქოგელებუბლი... ქართალი მემიჭარანორენ...
ფოსტი¹ ვა გაწკეს, დლი დონდლულუდორტუ... ემუდაძი კერემული!..
დლაღეფე: მჟაჩხა, თუთაჩხა, იკინაჩხა (ეკინაჩხა), ჯუმაჩხა, ცაჩხა, პა-რასკე², საპატონი...
- 20 თუთაფე: წანა აღანი, კუჭულაფ (ჭუტა თუთა), მარტი, აპრილი, მაი-სი, ბულობა (ქირეზაფ), ტურკეში (ჰემიდ აბდულ ოლი), ტრუკეში (ჰასან შალაფიში), აღუსტე, სტაომინა, გუმა თუთა, სთველი, ხისანა (ემიდ აბ-დულ-ოლი), ხისტანა (ჰასან შალაფიში)...
- 25 გუმა თუთას ნჩხვარი(!) გუმუმან³ (ჰასანი...) სთველი ჰემუმენი უწუ-მელან — მთელი დიჩოდუ: მცხელი გოისთველუ, ფავრი გოისთველუ. შურკა დიჩოდუ, გოისთველუ... ჭოლო გოისთველუ, ფავრი... მუთხანი-ნა დიბდენ, მთელიშენ ითქვენ — გოისთველუ...
მუშებურა — მეტრუხუ, თოკი მესთუ: მებიზდი, მესთუ... მეჭკიდუ, მესთიკუ... ცალის ზენჯირი გეისთვინუ. ზენჯირი ცალის გმუსთუ. მებიტი-ში
- 30 კუხჩე გემისთუ. ჰემუს კუხჩე გმუსთუ...
ოხვამე კათა დეის ქორენ. ქმუფეფე-თი თხორელი ტუ...⁴

ს. ფშალთილუდის (ეშერას თ.) ლაზებთან საუბრიდან

1 ლაპარაკია ხარზე, რომელიც დაეკლათ და მეტად მჭლე ყოფილიყო.

2 „ობიშხა“ მეგრული იყო ჰემიდ აბდულ-ოლიმ (75 წლ.) ჰასან შალაფიშიმ (ოლი თურქულიაო) — ათინელებმა ძველად იცოდნენო...

3 „ნჩხვარი თუ ქურუმ“ მეთქი, ვკითხე, — იცინეს: რა თქმა უნდა, ქურუმო...

4 ლაპარაკია ლაზისტანზე.

62. ჭვეში მესელი

- ა ორჯად ბადი ნოლაშა ქოგებთუ. ზულა პიჯიშა მედახტუ. ქაფჩა ქო-
ძირუ. „ადა მუნ ორენ?“ „ქაფჩა რენ“-და, უწვეს. — „მუ ლოდამან“-და?
„იფხონან“-და, უწვეს. — „მუჭომი იფხონან?“ — „თი უცხოტუმან დო
5 იფხონან!“ — „არ აბაზიში ტიკინას ქოდოლომიბლით!“.
- ქოდოლუბლეს. მოიკიდუ დო ოხიშია ნიმეს. კორდელითიშა ქეშახტუ.
კორდელითის ჯამეს კარაბალუდი კოჩეფე ტეს. მუქ-თი ქოდოხედუ. ხოჯაქ
იზანი ქიჯოხუ. კოჩეფექ აბდეზიში ეჭოფინუს ქოგდოჭკეს. „ჰათეფექ-ნა(!) იქო-
მანსთეი მა-თი დოპა!“ მუქ-თი აბდეზი ქეჭოფუ, კოჩეფეკალა ჯამეს ქამახტუ.
10 ხოჯაქ „ყელაჰუ ექბერ“, თქუ, კოჩეფექ ცირიქ ხეფე ცუჯიშა ქედღეს.
მუქ-თი ქედღუ. რუქმუიშა ქოგებთეს. მუქ-თი ქოგებთუ. რუქმუის ჭის-
ჭისი იქომან.
- „ჰათეფექ(!) ქაფჩა მემიხინანოე!“ — ჯამეს ქოგამუკაპუ. იდუ დო ტი-
კინას ნაკაპუ. ტიკინა გეძქთუ. ქაფჩა ნიხუ. მუშეკელე სთუნ დო ულუნ.
15 „მა მჭკომათე-ი“-ა დო კამა გელიწკუ. „ქომოლი ეთ-ნა ცირიმ ართე მო მუ-
ლუთ! თელი-თელი მოხთით“ დო კამათე ქაფჩა დოჭკორუ.

შეგვი მახმულ-ოდლი

ს. შუბარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

63. კოჩი დოდღეს!

- 20 ავიშ(?) იდეს ოთხუ კოჩი, ზუნაჯილიშ ცურუმეფე. არ სერის იდეს
დო ქოდოდგითეს კალიბის. უკუღე გამახტეს დო იგზალეს ცავჯილუღიმე.
მწკოლეფუნას ქოგუდგითეს. არ კოჩი ქომეშახტუ ჯოდორეფეთე. კოჩი გა-
მიტუ-შ-ქულე, ლეჯი რენ-და დო დოდღეს. „ყაჰ-მა დო ქოდიმდორუ, — „მა
მუშენი მპილით?“ ჰეთეფექ-თი(!) უწვეს-ქი „ლეჯ მიჩქიტეს დო ქომატკო-
25 ჩეს!“ „ყოქი მა დომპილი-შ-ქულე, ჰაწი მუნთხა გინონან-ნა, ვით!“.
- უკუღე ქომოხტეს დო ქოგამოდცონეს მწკოლეფუნას. მუთეფექთი იბ-
გარეს, „სი მუჭო კილით“-და დო. უკუღე გოდქეთეს დო ქომოხტეს კალიბი-
შა. უკუღე იბგარუ — „ბერეფე ჩქიმი უბაბელ ქუდუტალით“-და დო უკუ-
ღე დუუკორეს კუშუმი-ნა მატუდორტუ, დერი. უკუღე დინჯირეს. ჯუმა
30 მუშის უჯოხუ. „წკარ დომიფუნი-ა, გაღე დოდგი-ა დო დოქორას“-და! უკუ-
ღე წკარ ქორუ-ში, დოლუბუ დო ქამულუ. „მანკო“-და დო უჯოხუ, „მუშენ
გემიგონდი“-ა? უკუღე ხე მენთხუ-შ-ქულე, დოდღურუდორტუნ. თანუ-შ-ქუ-
ღე არ კოჩ ქოგებთუ ზურნაჯილიშე, არ ვით კოჩ ქეშოდონუ ჯინაზეშ
გეცონუშე. ეკორეს დო გდონამან. არ სერის ქოდოდგითეს ჟურ წკარიშ ბა-
35 ლაგანის. საბადლე ცედესლეს, ქოგდოცონეს. სუმ დლა ჩქვა ოხიის ქოდოდ-
ღეს, მათხა ნდღას ქოდოხვეს.

ქემი ოსუმ-ოდლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

64. ავჯილუდი

- ანდას ბიჭეფექ „ყავიშე ბიდათ“-და მიწვეს. მა-თი ჭუმე მენდაბ-
თათ“-მა, ბუწვი. უკულე ქომოხთეს ოხორიშა ხაზილლულითე. მა-თი გობი-
ხაზირი, ქეზდი ტუჭელი, ქოგამაბთით ოხორის. თვირითი ქოძინ. ქოგოწო-
- 5 ბაჯლონი მა ოლინეშე. სირტიშე ქეშაპტით, ვა ბიირით მუთუ. დერი ქომიჩ-
ქითუ, მსქვერეფე სო ჯანტეს. სუმ კოჩ ბორტით, არი ჭუტა ზადჭი: „კუჩხე
მემაჭუ-და, მა გობიქთაე, ჩქვა ვარ მალენ“-ია. „სი ჰაქ დოხედი-მა, მა მე-
ნდაფთა“-მა.
- ჰეა ჰექ ქოდოხედუ, მა ხოლ მენდაბთი. ბიდი დერიშე დო ქობიირი
- 10 კუჩხე. აჩქვა ქორენ ჩქიმკალა არქადაში. ჰემუქ თქუ, — ჰაქ-თი ვა ბი-
რით-შ-ქულე, — „მა-თი გობიქთარე, ბიდარე ოხორიშა“, დო იგზალუ ოხო-
რიშა. მა ჰე კუჩხეს გებათხოზი, ქეფთი სირტიშა. მენდებოწკედი-ში, არ
კოჩი დიშქა ჩითომს, მსქვერეფექ-თი ჯუმან ჰემ კოჩიშ დანის. მებოტკობი,
ჟურ საათის მენდაბთი, აწი ბოტკოჩარე — მოხვადუნ კოჩის. ჭუტა ელე-
- 15 ბუსთინი დო ქობოტკოჩი. მსქვერეფე სუმი ტუ: ართელ დოპილი, აჩქვა
ქობოტკოჩი — აჩქვარ დოპილი. ტუჭედ ქელეგბიკიდი დო მენდაფთი, თი
მებოკვათი. ართელი მამტუ. მენდებოწკედი-ში, ჟინდოლე გემოწკენ, მო-
კობიწკი ტუჭელი, „ბომტინა“-მა ფთქვი, დო ქობოტკოჩი.
- თი მეკვათერეფე ქომობიკიდი, სირტიშა ქეშებილი. ჰემ კოჩიქ ვარ
- 20 ოგნუ, ხოლ დიშქა ჩითომს. სირტის ქოგელაბხედი — „არ ქოგობოწკედა“-მა
ბთქვი, ჰე-ნა იმტუ-ს, დო მენდაბთი, ბიდი-შ-ქულ, ჰე-თი ჰექ ძინ. ბელა დო-
მავუ — „მუჭო ბოფონა“-მა, დერდი დომავუ. მუნთხანი რენ ქომობილი მა-
ჟურაფე დერიშე, ქოკოპკორი სუმი-თ ხოლო არ დერის. გებთუმანის სური-
ნერ ქოგებილი. დუზიშე გებილი, ტოტის ქოგებოკიდი, დომაჭკინდუ. ჭუტა-
- 25 ნა რენ, კაბულას მობიკიდი. ახჩამ დივუ; ოხორიშა მენდებილი. მუსაჭირი
მულუნ ოხორიშა. ბიტი-ში, — „ჭუტა მუ მოდმერ“-და დო მემოძიცუ. მა-თი
ბუწვი: „მოვადე-ნა, დიდი-თი ილერ მილუნ!“ — „ქომობიმერ“-და დო დანიშ
ქომოხთუ. მებტკოჩი, ნა მილუდუ დო ქელეგბიკათი დო მებულურთ. ჰემუს
შაკა უჩქინ — „ვარ მოფონამს“-ია; ჭუტა ბიდი შქულე „გობიქთა“-და, თქუ,
- 30 მა ვარ გობიქთი დო მენდაბთით დო ქობოწკირი. „ჰაწი მოფიდი“-მა დო
ქომოიკიდუ დო ქომობილით. „ჰაწი ქოგობოწკათ ჰამთეფეს ტკები“ დო ქო-
გობოწკით. ჰაწი არ ფსქვერიშ გვერდი მებჩი ჰე მუსაჭირის. „მითიკალა
ვარ თქვა“-მა დო ქოგამაბანდვი. „ვა ბზობონ“-და დო ხორცი ეზდუ, იგზა-
ლუ ოხორ მუშიშე. ჰაწი მა არ ჭუტა დობუტალი დო მალთეფეს ცირის
- 35 ქოდობუტალი. ბერეს მებჩი, ცირიშ ოხორიშე მენდებოლაფი. ე მუსაჭირის
კითხეს: „ჰემ მსქვერ ნაკო კუჩხონი ტუ?“ ჰემუქ უწუ: „ვიტოჟურ კუჩხონი
ტუ“. უკული მკითხეს მა: „სი ნაკო მსქვერი ცილი?“ მა ფთქვი: „ართელი
მსქვერი პილი!“ უკულ მოფონეს ჰემ სერიშ მუსაჭირი დო მილეთი ქო-

- კიბლუ. ჰემუს კითხეს: „ჰამუქ ნაკო მსქვერი ცილუ? ჰემუქ-თი თქუ: „მა ფუჩინერი ბორე, მა ვარ მათქვენ. მა ჰეკონარი მიჩქინ, ვიტოჟურ კუჩხე უღუტუ“. მა ბუწვი: „სი ვარ თქვა-მა, გიწვი! მუშენ ზოპონ?“ — „მა სუმ მსქვერ ცილი, ჰეა ვა ბზოპონ, დო სი ცირის კუჩხეფე ნუნჯლონი დო ცირის 5 ქუჩქინ, დო სუმ მსქვერ ცილი, — ჰეა ვარ უჩქინ! მა მუშენ მიღარღალ ჰამ დულდას? სი თქვი!“ — ცირ ხოლო ქოგნეს დო ჩქვა ვარ მადლუ.

რიზა თოსუმ-ოდლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

65. ლაზუტიში ოხაჩქუ

- 10 მარტის გეოჭკამან ღერიში ოკვათუს, უკულე დოკორობუმან, არ იერის ქოკობლამან, უკულე გულუნან დო დოჭუმან. უკულე ქოგდოჭკამან ონთხორუს, უკულე ქოგდოჭკამან ოხაჩქუს. ოხაჩქუ დოხოდინანში, ქოგდოჭკამან ომოლუს. უკულ მულუნ ყურ კატიშ ორა. ჰეა დოხოდინანში, გდოჭკამან მსუაშ ოჭკორუს. უკულე ოტახუმ ორა ქომულუნ. დოტახუმან. 15 უკულ დიდი მეჯი იქომან, ბიჭი დო ბოზოკალა ცხუნუმან. დოცხუნა-შ-კულე, ბაგენის ქოგებლამან, უკულ ჩუჩა ქეზდიმან. ჰედს ქომეშობლამან, ჩალა დოკვათუმან დო ბარდი ქოგედგინამან.

სოფ. ცხარა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

66. * * *

- 20 მარტის დიხას ბელითე მთხორუმთ, ბერგითე მხაჩქუმთ; უკულე მობლუმთ არ კატიში. უკულე ქომულუნ ყურ კატიში. თუთი მოულუნ, მჩუმეთ სერი; ბაზი — ბაზი ხეჯი-თი(!) მულუნ, მჩუმეთ. ბიქომთ კალიბი, ჯოლოდ მებოკორამთ კალიბის. ნა-მოსქიდასენ, დობტახუმთ, ე ჯუმა ჩქიმი! დობტახა-ჩი, დიდი მეჯითი ბიქომთ. დოფცხუნა-ჩი... მინტა-შ-ქულე გები- 25 მეთ, დოფჩხვარუმთ, ქარმატეშა ბიმეთ, ქარმატესთი მინქვაფა-ში, მობიმერთ ოხორიშე(!)

ქემი თოსუმ-ოდლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

67. თუთუნიში ოხენაფუ

- თუთუნიში ოხენაფუს ჰათეფე უნონ: კუჭულად ქომოხთუ. წიდე გე-
 ბოთასათე. ლოიკი ქეფუოფი, ბოსტანიშა მედაბთი. დეეფე ქოგებოჭვი. ონ-
 თხოუს ქოგებოჭვი. აწი ბერგითე ფხაჩქაე. ყურ კატიში ფხაჩქაე. კაული
 5 ქომობიზდი, აჩქვა მეაფხაჩქაე. ბუცხითე მობუმცხარე. ჰიფე ლეტა პწო-
 ფხარე, ჰაწი თასი გებოთასარე, ტუტა ობუნტალარე, ქოგებოთასი, კუჩხე-
 თე ბანიკარე.
- წიდე ქებთუდორე, ოკონუმ დივუდორე. ყურ კოჩი ბიდათ დო დობ-
 კონათ. სუზგეჭითე წკარი გეფხათენ, ვა გეჩას, ვა იკონენ. თიფიკალა წიდე
 10 ქომულუნ, უწკაელი ვა იკონენ. ბოჭკაფეთე წკად მობილი დო ებობი დო
 დობკონი. ჰაწიშქულე საბახთან დო ახამდან დღამ ყურ-ჭარა წკარი ებო-
 ბათენ. წკად-თი მარდანორე. წიდეს დომარდესდოე. ჰაწიშქულე მბორგათე.
 ონთხოურეს ქოგებოჭკა. ხოჯეფეთე ბთხორაე. არ კატიში დომთხორი, ყურ
 კატიში-თ მთხორაე.
- 15 ონთხოურე თამამი დივუ. ჰაწი წიდე ბორგაე. კაულეფე მობიზდი., ჰე-
 თი თამამი დობი. ტიკინა მობიკილი, წიდეში ოწკუშა ბიდი, მობილი დო
 დობორგი. ჰაწი ოკონუმ დივუ; ონას თიფი მოდლუდურე, ონა გონდუ-
 ნუდორე, ხუთ კოჩითე პკონარე, ყურ დღას ვარ მაჩოდინენ. ჰაწი მაყუან
 ქომოხთუ, ყურ კატიში პკონაე. ჰაწი ე-თი თამამი დობი. ოცონუმ უა ქო-
 20 მოხთუ. თუთუნეფე პტახათენ, ტიკინაფე გინონან. ტიკინა მობიკილით,
 ოტახუმე მედაფეთით, ქომობილით მაღაზაშა. თუთუნი მაღაზას ქოდო-
 ბობლით, ლემში ქოდობიქაჩი, თოკი ქოგომობუდვი, თუთუნი დობიქაჩი,
 ლემშითე დოფცონი. თოკის გომობოლაფი, ეგბზდი, ქოგებოკიდი, მაშინას
 გებოკიდი, მყუას ქომებუდვი — ბოხომინაე. აწი დოხომუდოე, ხევენგი მა
 25 პარე. სუმ-სუმ თოკიში კოკად ქოგებუდვი, მაღაზას ქოგებოკიდი.
- ჰაწი თამამი დივუ. კუჭულადს გებოჭვი, სთველიშა ბიჩალიში. ჰაწი
 კიში ქომოხთუ. დენგიში ვაქითი დივუ. ჰაწი თუთუნ პკორაე. ყურ თუთას
 ანჯახ იჩოდენ. დენგის ქოგებოჭვი, იაშიკი ქოდობდვი, თუთუნი დოლობოს-
 ვარაე. ვიტოხუთ ხევენგიში პკორაე. არ ხევენგი სუმ თოკი რენ (II ძენ).
 30 დორუქ თუთუნის გებოჭვი. ართელიში პკორაენ(!), ჰაწი ყურიში პკორაენ (!)
 ხუთ დენგი ართელიში დობკორი, ვით დენგი ჩქვა ყურიში დომავენ. ხუთ
 დენგი ართელიში დობკორი, ვით დენგი ჩქვა ყურიში დომავენ, ვიტოხუთ
 ჩქვა სუმიში პკორაე. ეჩი ჩქვა — ოთხუმი დომავენ. (მ)თელი ეჩდოვიტო-
 ხუთ დენგი დომავენ. ჰაწი კუჭულად ქომოხთუ, თუთუნი გამაბჩათენ, ცხენე-
 35 ფე მობდონათ, ქომობიკიდათ, მენდებიდათ ჩარჩიშა დო გამაბჩათენ.

ასლან სარ-ოდლი

ს. შუბარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

68. ბუტკუჯი

- „სი ბუტკუჯი ქოგდონუნ-ი?“ — „მა ბუტკუჯი ქომდონუნ!“ — „ნაკო კარვანი გილუნ?“ — „მა ქომილუნი ყურნეი კარვანი.“ — „სი კარვანეფე მუ ლოდამ?“ — „ბუტკუჯი დობოხუნამ.“ — „ბუტკუჯი მუ ლოდამ?“ —
- 5 „თოფური (|| თოფუდ) მიხენამს.“ — „თოფუდ მუჭო გამომე?“ — „კურკაში კომა მებუმკომამ.“ — „მთელი გოწუმე-დ?“ — „კარვანიში გვერდი წანას მებუმკომ.“ — „მთე უმცქამ?“ — „ომცქალეთე ბუმცქამ.“ — „ომცქალე მუს უწუმენან?“ — „ხამი'სთე დემირიში მოდრიკა(?)“ — „სი მუ უმცქამ ხამითე?“ — „თოფურიში ქემეჭეფე ბუმცქამ.“ — „ქემეჭეფეს მუ ლოდამ?“ —
- 10 „მწილახუმ დო თოფური გამაბომქუმე.“ — „თოფუდ წილიხა-ში, ნა დოს-ქიდუნ მუნ ორენ?“ — „ნა დოსქიდუნ, — ხურდა რენ.“ — „ჰე ხურდაფე სო იმე?“ — „დაჩხურის ბოტუბინამ დო ლუქუნა ბიქომ“.

- „ცინი ტა-ში, თვირი მთვა-ში ლორმა მუში მუთე მენძგიფუმ? დაზი მოხთა-შ-ქულე ლორმაფე მიქ ნუწკამს?“ — „მარტი მოხთა-შ-ქულე, კიბირი-
- 15 თე ქომეწკიმს, აღანი ფუქურეფე ქომოდმეს!“ — „აღანი ფუქურეფე მუ ლოდამს?“ — „დავრეფე დოლოხუნამს დო მაისის გამომქუმეს.“ — „გამახ-თა-ში სო ულუნ?“ — „მა მიუმერ დო გამახთა-ში, ოპოფუმ!“ — „ბუტკუ-ჯი მჭიფე რენ დო ფსვალეფე ქუთუნ დო მუჭო ჭოფუმ?“ — „გამახთა-ში, კუზითე სახან ბუკანკა-ში, ჯას ქოგვაბდენ დო ოპოფუმ.“ — „ჯას ნოხედა-
- 20 ში, მუჭოში მეწკიმ?“ — „ნუკუთე წკარი გეზამ დო ვარ ამტინენ! კოპათე მეპწკიმ დო ხასიდის ქოგებობლამ!“

- „ხასირის გობლა-ში, კარვანის მუჭო დოხუნამ?“ — „ნანა მუში ბგორუმ დო ობუჭოფუმ, კამიშის ქოდოლობოხუნამ!“ — „კამიშის დოლო-ხუნა-ში, კარვანის მუჭო დოხუნამ?“ — „კამიში ნანა მუშითე კარვანის ქო-
- 25 მეშაბდუმერ დო ბუტკუჯეფე-თ მენდულუნან!“ — „კამიში-ნა მეშულუმე ბუტკუჯიშ ნანათე ცია ჰეგ(!) რენ-ი?“ — „სუმ დღამ-ქულე ნანა მუში ოხო-ბუმქუმე!“ — „ნანა მუში მუჭო ოხუმქუმე?“ — „კარვანის თაფა მებუმკომ დო კამიშის ნანა მუქ ქოგამულუნ. — „გამახთა-ში, სო ულუნ?“ — „ბუტ-კუჯი-ნა-რენს ულუნ დო ქომეშულუნ დო თოფური-თი ოხენაფუს ქოგდოჭ-
- 30 კამს! ჩქვა სოთიქ სანი ვარ ულუნ!“

ოსმან ალიტ-ოღლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წ უ ლ ა ი ა ს მიერ)

69. * * *

- „სი მუ გჯოხონს?“ — „მა თოფიკი მჯოხონს.“ — „სი მი ოღლი გი-
- 35 წუმენან?“ — „მა უჩინჯ-ოღლი მიწუმენან.“ — „სი ნაკო წანერი რე?“ —

„მა ჟურნეიდოვით წანერი ბორე.“ — „სოხუმიშა ნა-მოხთი, ნაკო წანა რენ?“ — „მა-ნა მობთი, ეჩდოხუთ წანა რენ“.

— „სი მინ ორე?“ — „მა ლაზი ბორე.“ — „სი მჯვეში მი ოლლი ტი?“ — „მა ჯვეში ჩხეიძე ბორტი.“ — „სი მუ გიჩქინ?“ — „მა ჯვეში პაპულიქ ჰემო 5 მიწუ“, — „სი ლაზი მუშენი გიწუმენან, სქანი ოპარამითუ მენგრეღეფესთე იპარამითამ! მუ გიჩქინ, სი ლაზი-ნა რე?“ — „ჩქიმი ჯვეში პაპულეფე მენგრელი ტეს, ლაზისტანის ქოდოსქიდეს, ლაზი დივეს!“

თოფიკ უჩინჯ-ოღლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წუ ლაიას მიერ)

10

70. * * *

— „სი მუ დულდა იქომ?“ — „მა მნახუმ.“ — „მუნდეს გოჭკი ონახუს?“ — „საბადლა გებოჭკი.“ — „მუჭომი წკართე ნახუმ?“ — „წკარი მე-ბოდგამ, დობოტუბინამ, ტუტა გელეზუბლამ დო ქოგომწკორუმ. სქაწინდი ქოდობდგი, ფორჩაფე ქოგებდგი, წკარი-თ' ქებობი დო არ-კატი ქეშამნახ-15 ვი.“ — „უკულე მუჭო იქომ?“ — „უკულე ხოლო ქოგებდუმერ, საპონი ქებუსუმერ დო დომნახუმ!“ — „ანდლა მუ დო მუ ნახუმ?“ — „ფორჩაფე, ერჩაფუ, ფორღანიშ ჩარჩაწი, ბაშლული, წინეკი, ხემ-თათი, მაზმა, ბერეფემ დოლოქუნუ დო ცირ ხოლ' ანდლა მნახუმ (ფალუმ)“.

ცდასიე (რიზა თოსუმ-ოღლიშ ოხორჯალი)

20

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წუ ლაიას მიერ)

71. * * *

— „სი მუშენი გიღუნ ნუკუ კორერი?“ — „მა კიბირ მაწკუნუ!“ — „ნაკო ნდლა რენ, — კიბირ გაწკუნუ?“ — „ჩხორო ნდლა ქორენ, ჰამო-ნა ბორე.“ — „ხექიმიშ მოდ ვა ულუ?“ — „მენდაბთი ხექიმიშ' დო ვა იწკუ.“ 25 „ხექიმ სო რენ, მენდრა რენ-ი?“ — „მენდრა ვა რენ, ჰამ ქდოის დოლოხე რენ!“

რიზა თოსუმ-ოღლი

ს. ცხარა, სოხუმის მაზრა (ჩაწერილია სტუდ. ლავრ. წუ ლაიას მიერ)

ოსმან ვეზირი-ა ნა ღორმოთიქ დეგზდასენ!
 მა ღორმოთიქ ემზდა-შ-კულე, ნოლას წკაი მიგ-ზდასენ?!
 წკაი ზდიმტუ, ბედიავა გმუბამტუ!

5 **ლუტჩი დელიმ-ოღლი (14 წლ.)**

ბუჩას დიდო ტოოჯი ენ. ჭოფუმტეს. რაკანეფეს წიფურიშ ნჯას დიდი ხორშაფე ქელოკორამან. ჰემუმ ყინ მოსა ქოგმუკიდამან. მოსაში ცუჯის ნოკეფე ოქოგმუდუმელან, არ სოთი ქელუმელან. ტოროჯი მოიდა-შ-კულე არ ნოხაბულე მეკოჯინამან დო ტოროჯი ემკუთუნ, ულუნ, მოსას მაჭკიდენ.
 10 არ ომ ბირდენ... ართე ქოდოლიბდენან მოსას. ამან იდი დო თი ნოკვათი დო გეტალანი, ჭკომი!

სოფ. ფაჩანთა (ებას ალიტ-ოღლი)

75. * * *

15 დოდ, დოდ, ხოლო ქომოხთუ დაზი!
 ნოდერეფე ივასენ, ჰოდ, ბაზი!
 ქიმიქ დაზმა, ქიმიქ მოდთვასენ კაზი,
 ფუქურასენ დუზლულის, ჯუმა ჩქიმი!
 მარტიში თუთას ზათი გონთხიმს ფუქური,
 ხოლ კისმეთი დომავეს ჩოქ შუქმური,
 20 სეჭა იქომ, მოთ ივადურ მუმქმური,
 მსქვა ბოზოფე-ნა ძირომ, ჯუმა ჩქიმი!
 ბაზი ბოზო თემბელი რენ ბელის დაჭაბენ,
 ონდლენერი გდარიშა მუფერ დაჭაბენ,
 კინონი ხეს მაკაინა ნაჭაბენ,
 25 მაკაინას არ ლუკმა ვარ იშიმესს,
 ნა იჭკომენ სუმ კითითენ გოშიმესს
 პანდა სარმა დივენ-ი, ჯუმა ჩქიმი!..

ხასან აბდი-ოღლი

„დაჰა დიდო რენ, ამმა ვა გომაშინენ!“

76. * * *

დესტანი პჭარი ქერეზ არი ტუ!
 მიში ბიჭი მიში ბოზომ დარი ტუ?
 მოდ მემტკომერ, ნა შური მიშინარე?!
 5 სარი ფორჩას კაი მეგომსქუ ქემერი,
 თი დიბონი, ნთხოზერეფე ეკიტკოჩი!
 ორდო მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 არ ოგზალუს ქადა ვარ მემიტახი
 დო მუნ ორტუ, კეტი მოთ ოკოტახი!

10

ხასან აბდი-ოდლი**77. * * ***

დესტანი არ მციქა დომჭარათ-და!
 ისინაშა ბიტით ოკოკათერი, შენი ივას პანდა გზა დო კათერი; მუჭო
 ემატალეს დლა მოკვათერი?! მოხთი გაული, არ ქოდოლომაკიდი! დაზუკ
 15 ოლსუნ! მოდ მოლოდი ფუშლული? ნომკაფულეს-ნა ბიქომტით კუშლული!
 ნა-მეჩხამ მანათეფე უშლული!¹ ჰელალი გილუტას, სევეგული ჩქიმი! კონ-
 ქშილულის ჰაშო დულდა მუჭო პი?! ქიმიქ ზოპონს-ქი ზორილა მეჭოფი!
 ჰეშო ლოცა ნე დალი ტუ, ნე თოფრი! მუფე მემანჭარეს, სევეგული ჩქიმი!
 გეთასულეს მეფჭოფიდორტუნ დარი; ფატლიჯანის გობამტუ-შაქის წკარი,
 20 და კითხი-ქი ოსმანის ჰეშო ვარ-ი!² მუფე მემანჭარეს, სევეგული ჩქიმი! გე-
 თასულეს წიშელი ეკემილუ, აქჩამი ტუ, თეფეს მჟორა გე[რ]ილუ. მაძირე-
 ტუ, სი ოსმანიქ-ნა კილუ... მუფე მემანჭარეს, სევეგული ჩქიმი!

ბესიმ გენჯალ-ოდლი (ს. მახო)**78. * * ***

25 დოგიჭარი დერდიარი დესტანი!
 ჩქვა ვარ ბულუ, მებტკოჩი ლაზისტანი,
 ქჟოდ ჩქიმი დივუ გარურისტანი!
 სი მუნ ორე, სურეთი, გაული ჩქიმი?
 იხორონტი, გძირი, კად დომაწონუ!
 30 ვარ გიჩინი, მა ბაშქა დომაწონუ!

1 დივუ-ი? 2 დიხოლუ-ი? 3 ჰეაში დილო ტუ დო ვარ გომანშინენ!

- 5 გძირი-მ-კულე გძირი, კად დომაწონუ.
 სი მუნ ორე, სურეთი, გაული ჩქიმი?
 მეახედი, ფენჯერეშე იწკედი;
 მუფეა ნუკუ გილუნ, ძალის გამოწკედი!
 დოგიდვარე, სურეთ ჩქიმის ოწკედი!
 სი მუნ ორე, სურეთი, გაული ჩქიმი?
 თუთა ქეხთუ გალე საროშინაში,
 მახარინენ სევდა გომაშინა-ში!
 გურის ქეწემალემს სევდა, გძირა-ში;
 10 სი მუნ ორე, სურეთი, გაული ჩქიმი!
 ცილქის მომჩი ციმაწეთი მენდილი
 მობოლადი ჰედა ლეტა, გომდინი!
 ჰაშო ტას-ნა გენჯლული ჩქიმი გობონდინი!
 სი მუნ ორე, სურეთი, გაული ჩქიმი?

15

ჰემდი სატირ-ალიში

(ჩაწერილია ლ. წულაიას მიერ, ქ. სოხუმი)

ათინური კილოკავი

79. * * *

5 ა ხოჯა ქებთუ ნჯას, ნთხომბუმ ჯას. ჰაქ ჯებედუ დო ოკაჩხე მეკვა-
თუმს. ნთხომუმში არას ჯებენ... ჰაქელენდო... ჩოკიშე მეკვათუმს. ოკაჩხე არ
კოჩი მულუტუ, არ კოჩი ლასტი მოხთუ (ბირდენ ქომოხთუ). ხოჯას უწუ-
ჩი „ხოჯა, სი თხომბუმში არას ჯებე დო ჩოკიშე დოლოკვათუმ. სი ჰიქელე
ჯ'ოლარე!“

10 ჰიმ კოჩი მენდახთუ. ხოჯა-თი-ქ უწუ-ჩი „მა ვა ჯეგოლამ!“ ხოჯაქ არა
მეკვათუ-შ-უკულე, ხოჯა ჯ'ოლუ. ხოჯა ჰიმ კოჩის ანთხოზუ. „მა ჰიქელე-ნა
ჯეგოლატუ, ქოგიშქუტუ სი! მა მუნდეს ბლურარე-თი ქოგიშქუტუ სი! მიწვი
ჰუს! მიწვი“-ა — ხოჯაქ, ჰიმ კოჩითიქ ხოჯას უწუ-ჩი „არ გურუნის ხუ ფუ-
თი მისირი... ლაზუტი კაბულას ქომობი! ა ემთი სვას ეშკახთი. გურუნი
სქანიქ არ გოდტორინას-ის, სქანი შური ბურგულიშე ქომოხთასერე-და; მა-
ჟურა გოდტორინას-ის, შკაშე ქომოხთასერე. მასუმა გოდტორინას-ის, სი
15 დოღურარე, ჰებდენ შუი ქოგამაგალასერე“.

20 ოკაჩხე ხოჯათიქ ეშელის ხუ ფუთი ლაზუტი კაბულას ქომობუ. ემთი
სუას ეშკულუტუ-შა, ეშელი გოდტორინუ ა წარა, ხოჯას შუი ბურგულიშე
ქომვალუ. მაჟურა გოდტორინუ-ს-ის, ხოჯაქ თქუ-ჩი „ეე, ვახ! მა ბლურუ(რ)!
შუი შკაშე ქომომალუ. მასუმანი გოდტორინუ-ს-ის გურუნიქ, ხოჯა ჯოლუ
ლეტას — „მა დობლური-დეი“.

25 ოკაჩხე ა-ჟურ კოჩიქ ქოძირუ ხოჯა გზას ღურერი ქონჯას. ოკაჩხე ვით
კოჩი ქომოხთუ დო ხოჯა ფიცაის ქოჯდოჯინეს დო იცონამან — ხოჯა
დოღურუ-დეი! იცონეს-იცონეს, სუმ გზა ლასტი მოხთუ. კოჩეფექ თქვეს-ჩი
„ნამ გზაშე ვიონათ? წალენი გზაშე ვიონათ-ი დოქსე ოშქენონი გზაშე ვიო-
ნათ-ი? დოქსე ჟილე გზაშე ვიონათ-ი?“

30 ჰინდოსუ ღურერი ხოჯაქ თქუ-ჩი „მა საღი ვორტიშა, წალენი გზაშე
ვულურტი“-ა. კოჩეფექ თქვეს-ჩი, „შქუ ხოჯა დოღურუ, მიშქუტეს! ჰამ ხო-
ლო საღ' ონუ. შქუ მომოდერდინამან!“ კოჩეფექ ნაშქვეს, ოკაპინეს, იგზა-
ლეს ოხოეფე ნიშიშე.

დაჰა მუთუ ვა ონუ, დიჩოდუ. ჰამ ჰეჩაე დიჩოდუ.
ნონჭარი.

აღი კანთარ-აღლი ს. ტაღვათიდან

ს. შაწკვარა (ეშერის თემი)

80. * * *

- ხოჯაქ თქუ-ჩი „ოხოი შქიმი იჭვენი!“ კოქშიფეს ხაბერი მეჩუ. კონქში-
ფე-თი ქომოხთეს. ხოჯაში ოხოი ვა იჭვენი. კონქშიფექ თქვეს-ჩი „ხოჯაქ მო-
მოლერდინეს“, გ/ჯერი მენდახთეს ოხორი ნიშიში. ხოლოთი სუ'ნდღამ-უკუ-
- 5 ლე ხოჯა კოქშიფეშე მენდახთუ. კონქშიფეს უწუ-ჩი „ჩქიმი ოხოი იჭვენი!“
კონქშიფე ხოლო ქომოხთეს, — ხოჯაში ოხოი ვა იჭვენი! „ჯანუმი!“ — თქვეს
კონქშიფექ, — ხოჯაქ იროთე მომოლერდინამან. ართუქ, ხოჯაქ მუ თქვასერე,
შქუ ვა მაჯერერან!“
- ხოლო-თი მენდახთუ ხოჯა კონქშიფეშე... ხოჯაში ოხოი იჭვენი. ხოჯაქ —
- 10 „ოხოი შქიმი იჭვენი-დეი!“ — კიუ; კონქშიფე ვა მოხთეს — „ხოჯაქ ხოლო
მომოლერდინამან“-დეი! ხოჯაში ოხორი ოდჭუ... ნომქერი დივუ.
- ოკაჩხე ხოჯაქ ნომქერი ქოდლობლუ ჭუვალის... ტორბას, ტორბაში
თუდენდო სუმ თანე... ჟურ ალთუნი ქოდოდუ, ჟინ მუში ჩდომურ... ნომ-
ქერი (ჩდომური თურქია ონუ, ნომქერი — ლაზჩა) ქედობლუ. ნომქერთე
- 15 ჭუვალი... ტორბა ოფშუ, ოთხო თანე ტორბა... ოკაჩხე კაბულა ქომობუ
ტორბაფე, ნოლაშე მენდილუ. არ თუჩანის ქოდოდუ. ხოჯა მენდახთუ. სუმ
დღამი უკულე ქომოხთუ.
- ხოჯაქ უწუ-ჩი „შქიმი ოთხო ტურბა ალთუნი ნაქ ონუ? ნაქ ილით?
ქომომჩით!“ — უწუ. ოკაჩხე თუჩანიში კოჩი უწუ-ჩი „სქანი ჭუვალი ნომ-
20 ქეი დოლობლუტუ, ობჭვით შქუ. სი ალთუნი ვა' გილუტუ!“ — უწუ ხოჯას.
ხოჯათიქ უწუ-ჩი „შქიმი ტორბა ალთუნი დოლობლუტუ. სი დელი ორე-ი?“ —
უწუ ხოჯაქ.
- ჰანი — ხოჯა დო თუჩანი საიბი მენდახთეს სუდიშა. ხოჯაქ უწუჩი
სუდის: „ჰამ კოჩიში თუჩანის ოთხო ტორბა ალთუნი ქოდობდვი. ჰამ კო-
25 ჩიქ მეძიხირუ!“ თუჩანი საიბი-თი-ქ უწუ-ჩი „ტორბას ნომქე(რ)ი დო-
ლობლუტუ. მა ობჭვი! ხოჯაქ ელანი იტუს. ალთუნი ვარ ორტუ ტორბას!“
სუდი-თი-ქ უწუ-ჩი „ოჭი ალთუნი ტორბას დოლობლუტუ; ჭუვალი ქო-
მოლით შქიმინდე, შქიმი დანინეშე... ოჭი ალთუნი დოლობლუტუ, ჭუვალი-
ში დოლობხე არ-ჟურ ალთუნი ჯოლას-ნა, ხოჯაქ-ნა იტუს, დოდ(რ)უ ონუ!“
- 30 ოკაჩხე ჭუვალი ოკანეს-ში, ჭუვალი დომათხეს-ში, ჟურ-სუმ ალთუნი
გდ/ჯოლუ ჭუვალიშე. სუდი-თი-ქ უწუ-ჩი „ხოჯაქ-ნა იტუს, დოდრუ ონუ!“
თუჩანიში საიბის უწუ-ჩი „ხოჯაში ოთხო ტორბა ალთუნი სო ილი?“.
- სუდიქ ქომეჩუ ხოჯას ოთხო ტორბა ალთუნი: „სკან ონუ!“ თუჩანიში
საიბის ქედუჭოფუ სუდიქ ოთხო ტორბა ალთუნი, ხოჯას ქომეჩუ. ხოჯა-თი-ქ
- 35 ოთხო ჭუვალი ალთუნი ცხენის ქომობუ, ჩოდშე ქემკახთუ.
- კონქშიფე-თი-ქ უწვეს ხოჯას: „ხოჯა, ცხენის-ნა მობუნ, მუდა ონუ?
ომქერი ონუ-ი დოქსე მცხული, დოქსე ჩდომური... ნომქერი ჯერი ქომოლი-ი?“
ხოჯა-თი-ქ უწუ-ჩი „არ ჭუვალი ნომქერის არ ჭუვალი ალთუნი ნოლას მე-

ჩამან, უნქეთურამან!“ კონქშეფე-თი-ქ დაჩხუთე ოხოი ნიში ოჭვეს, — არ ჭუვალი ნოშქეიშე არ ჭუვალი ალთუნი მეჩამან-დეი ნოლას! ნოშქეი ქოდო-ლობდეს კონქშეფე-თი-ქ, ჭუვალი ოფშეს, ოხოი ოჭვე-შ-კულე... დო ნოლაშე მენდიდეს.

5 თუჩანიში კოჩეფექ უწვეს-ჩი „ნოშქეი ნაკოს გამაჩამ? ნაკო კაბელის გამაჩამ?“ ნოშქეიში საიბი-თი-ქ უწუ-ჩი „კაბელის მა ვარ გამაფჩამ! მუფეი კაბილი?! არ ჭუვალი ალთუნის არ ჭუვალი ნოშქეი მეფჩამ!“ თუჩანი საიბი-თი-ქ უწუ-ჩი ნოშქეი საიბის: „სი დელი დიი-ი? არ ჭუვალი ნოშქერის არ ჭუვალი ალთუნი მიქ მეჩამს? ნოშქეი გამაჩამ-ნა, ვიტოხუთ კაბილი მექჩამთ!“

10 ოკაჩხე — „ხოჯაქ შქუ მომოდერდინეს“, — თქვეს კონქშეფექ. „ოხოი შქუნი ობჭვით! ჰუს შქუ სო... ნაქ ვიდათერე? ვორსი მუში, შქუ ვიდათ, — კონქშეფე-თი-ქ თქვეს-ჩი, — ხოჯაქ მომოდერდინეს, ხოჯა დობილათ!“ კონქშეფე-თი-ქ ხოჯა ვარ ილეს დო იდონეს დო ორუბას გდოლის ქეკუტოჩეს — „დიშქიდას“ — თქვეს. ხოჯა ქოდინქილუ: გდოლიში თუდე ქოგ/ჯეხთუ. კონქშეფე-თი-ქ მომობხთეს ოხოიშე; თქვეს-ჩი „ორუბას ხოჯა დიშქილუ, დოგოშქი-ლით! ხოჯა დაჰა ვარ ონუ! დოდურუ ხოჯა!“

ჰუს კონქშიფე გალე ქოდოსქუდეს, მედანის, ოხოი ვარ უდუნან! სუმ დღამ უკულე ხოჯა ბემ ძუზ... ხუთოში კოდნი (კოდნი ვუწოლემთ შქუ ბარაშქა!)... ხოჯა მემჯლო მუში ხუთოში კოდნი ჯერი მუში ხოჯაში... ხოჯაქ — 20 „ჰე, ჰე, ჰე“-დეი ეშკულუნ ჩდოიშე!.. კონქშიფე-თი-ქ თქვეს-ჩი „ჯანუმ! ჰამ ხოჯა დერეს... ორუბას დოგოშქილით დო ჰამ კოდნეფე ნაქ ძირუ დო მულუნ?“ კონქშიფე-თი-ქ უწვეს-ჩი „ხოჯა! ჰემ კოდნეფე ნაქ ძირი?“ ხოჯა-თი-ქ უწუ-ჩი „ორუბაში თუდელე, ნაკუ დოგაჭისს, კოდნი ქონუ!“ კონქშიფე-თი-ქ თქვეს-ჩი „შქუთი ვიდათ დო, ხოჯაქ ჰაკო კოდნი ქომოდონუ, შქუ-თი მო- 25 ვიდონათერე!“

კონქშიფე, ნაკო კოჩი ორტეს: ბერე, ქომოლი, ხორძა, ბოზომოთა, ბადი, დიდა (ქინი, ოხორძაში ქინი!) მენდახთეს ორუბა ჩინარიშე. ორუბა ჩინარის იდუშუნეს-ჩი „შქუ ჰამ ორუბას დელეგუკაბათერე, ამმა ოლმა-სუნ... ბეჩიმდა დევიშქიდათერე. იფთი... ოდინე მუში ა ქინი ქოდოლოგო- 30 ტოხათ ორუბას დო კოდნი ქონუ-ნა, ქინიქ შქუ მიწვანერე დო კოდნი ვარ ონუ-ნა, ქინი იშქიდას!“ ქინი ქეკუტოჩეს ორუბას. ქინი-თი იშქიდეტუ-შა, ხეფე ჰაშო ახენუ, დოვალუ, ორუბას მოკუტვაცუ. მაჟურა კოჩეფე-თი-ქ თქვეს-ჩი „კოდნი ქონუ! ქინი მოდოხამან!“.

ოკაჩხე, ნაკუ კოჩი ორტუ, ორუბას ქეკუკაპეს ირი დიშქიდეს(უ)! ხო- 35 ჯა ქოდოსქუდუ ჩოდს ხვალა!

ხოჯა-თი-ქ იტუს-ჩი „მა კონქშიფეს დოგოდოლი!“ დიციწეი-დიციწე(რ)ი კოდნეფეშკალა გულუნ, ჩე-ჩე დუდის მოთვალეი!

დაჰა ვარ ონუ! დიხოდუ!

ალი კანთარ-ოდლი

81. * * *

არ ოხოსის ყურ ბოზო მოთა ქორტუ. ნანაფე-ნიში... ართელის ნანა უდონუნ, მაყუანის ვარ უდონუნ! ართელის ბოზომოთას, ნანა-ნა უდონუნ, მორდერი ბოზომოთაში ოგენანა მუში ონუ. მორდერი ბოზომოთაქ იბგა-
5 რას-ის, თოლეფეშე ჭევაილი დიბლენ, დიხვალას-ის... დიჩინდას-ის პიჯი მუ-
შიშე ჯული... ფურქი დიბლენ.

ა ფათიშაიში ბერეს ჰიმ ბოზომოთა ალიმბუ. მაყუა ბოზომოთაში...
წულუ ბოზომოთაში ნანას ხავი აფუ — „შქიმი ბოზომოთა მუდაშენი ვარ
ალიმბუ-დეი?! მორდერი ბოზომოთა, ოგებოზომოთა ალიმბუ-დეი დო შქი-
10 მი ვარ ალიმბუ-დეი!“

ფადიშაიში ბერეჟ ელხი მენდაჩქუ, ნიშანი ქონუჯლონუ: მაწინდი, ალ-
თუნი მუთიკერეფე ქონუჯლონუ. ნიშანი დოეს. ოკაჩხე ოშქომალე ოშკომეს.
დუგუნჯიფე იგზალეს ოხოეფე ნიშიშე. ხუნდლამ უკულე ქომოხტეს ფადი-
შაიში ბერეში დუგუნჯიფე. ბოზომოთა იდონამან. მორდერი ბოზომოთა,
15 ოგე ნანამუში, ოგე ნანა მუშიში ბოზომოთა არ სვას ორან, დუგუნჯიფეკა-
ლა ულურან.

ოგე ნანამუშიქ არ ჯარი დოწოფხუ, ირი ნჯუმუ, წუთხე. დიდი ბოზო
მოთაქ, ფადიშაიშ ბერეს-ნა მეჩამან, გზაში გვერდის აჯი იფუ, გდაი ამშქო-
ინუ. ოგე ნანამუშის უწუ-ჩი „ა მციქა ჯარი ქომომჩი!“ წუთხე ჯარი ქომე-
20 ჩუ; ჰიმუთიქ ოშკომუ.

იდეს, იდეს დო ხოლო აჯი იფუ. ხოლო-თი მწუთხე ჯარიში ქომეჩუ.
წუთხე, ნჯუმუში ჯარი — ირი ნჯუმ(უ) ორტუ! ოშკომუ. ოკაჩხე არ ყურ
საჯენი გზას მენდახტეს, წარ ამბინუ. ოგე ნანა მუშის უწუ-ჩი „ა მაშაპა
წარი ქომომჩი!“ ოგე ნანამუშითიქ უწუ-ჩი „წარი ვარ მილუნ!“ „წარი ქო-
25 გილუნ! ა მციქა წარი ქომომჩი“-ა, — უწუ — „ბლურტურ“-და, უწუ. „ა მაშა-
პა წარი მეგჩარე, ამმა არ თოლი სქანი ქოგამავილა-ნა!“... „ა მაშაპა წარი
ქომომჩი-ა, თოლი მო გამამილამ“-და, — უწუ. „სი ნანა შქიმი ვარ ორე-ი“-ა?

ნანა მუშიქ ა თოლი ქოგამულუ. არ სტიკანი წარი ქომეჩუ. ოკაჩხე
ხოლო იდეს, იდეს დო ხოლო-თი წარი ამბინუ. უწუ-ჩი „ა მაშაპა წარი
30 ქომომჩი!“ ოკაჩხე ნანა მუშიქ, ოგე ნანა მუშიქ უწუ-ჩი „მაყუა თოლი სქა-
ნი ქოგამავილა-ნა, ა მაშაპა წარი მეგჩარე!“ ბოზომოთა-თი-ქ უწუ-ჩი „არ
თოლი ვა მილუნ! მა ზათი დობლური! შქიმიშენ ჰამ დუნდა ვარ ონუ! ქო-
გამამილი მაყუა თოლი-თი დო დობჩითარე: ჰამ დუნდას სალი-ნა გოფთარე,
ვა მინონ-და! დობლური, დობლური-ა, ა მაშაპა წარი ქომომჩი“-ა!

35 მაყუა თოლი-თი ქოგამულუ. არ მაშაპა წარი ქომეჩუ. ოკაჩხე ბოზო მო-
თას-თი არ თილისიმი ქულუტუ. ცალის დოლობუტუ. ჰიმ თილისიმი-თი ქედუ-
ჭოფუ ოგე ნანა მუშიქ. კოჩი-ნა ვა ლურუნ, თილისიმი დოლობუტუ ბოზო-
მოთას. ოკაჩხე ბოზომოთას თოლეფე ვარ ულუნ, შური ქულუნ, სალი ონუ.

ნომმარუ ხეფეთე დო გზაში თუდენი კალე ასკილეფუნას ქოდოლოტოჩუ.

- ჰანი: ნანა მუში მუში ბოზომოთაკალა ულუნ. მორდერი ბოზომოთა-ში, ოგე ბოზომოთაში თილისიმი ჩენდიში ბოზომოთას ქოდოლობუ. მუში ბოზომოთა ფადიშიაში ბერეს მეჩამუ გურ ულუნ. დუგუნჯიფე მენდახტეს
- 5 ფადიშიაში ოხორიშა, ნანა-თი მენდახტუ, ბოზომოთა-თი. ჰიქ დუგუნი დო-ეს, ოშკომალე ოშკომეს. ნანაქ ბოზომოთა მუში ქომეჩუ. ფადიშიაში ბერეს-თი უშქუნ-ჩი დიდი ბოზომოთა ნა-ალიმბუ ბოზომოთა, ჰიმ ონუ, უშქუნ. ვარ უშქუნ-ქი, მაჟუა წულუ ბოზომოთა მომჩანს...
- ხუნდლა დივუ, ოკაჩხე ფადიშიაში ბერე დო ბოზომოთა დიჯინეს, მოი-
- 10 სელეს, ჩილი ქომოჯი დიეს. ოკაჩხე ფადიშიაში ბერეს უშქუტუ-ჩი, მორდერი ბოზომოთაქ იბგარუკო, თოლეფეფე... გამოჭონდუ ჰემუში დოხო!... ჯევაილი დვაბლეტუ, დიჩინდუკო — პიჯიშე ფურქი დვაბლეტუ. ფადიშიაში ბერექ იდუშუნამს — ხორძა მუშის, იბგარას-ის, თოლიშე ჯევაილი ვა დიბლენ, დიჩინდას-ის ფურქი ვა გა/ჯოლამს!
- 15 ბოზომოთაში ნანას, დამთირე მუშის უწუ-ჩი „მა-ნა მომჩით ხორძას, იბგარუკო თოლიშე ჯევაირი დვაბლეტუ, დიჩინდუკო — პიჯიშე ფურქი ჯოლამტუ. ჰამ მო ვარ იენ? იბგარას-ის მუდაშენი ჯევაილი ვა დიბლენ, დიჩინდას-ის, ფურქი მუშენი ვა ჯოლამს?“ ოკაჩხე დამთირე მუშიქ უწუ-ჩი სიჯა მუშის — „იროთე ვა დიბლენ! კატანდლა ვა დიბლენ!“ სიჯა მუში
- 20 მოლორდინუ დამთირე მუშიქ...
- ოკაჩხე ა ჩუკარა, ა ბადი — მუ-თი ვარ ულუნ, ჰიპლადი (ბრიწვი შეეფე...), ოხოის-თი ჯარი ვარ ულუნ-ნა შკომასერე, ფარა ვარ ულუნ, — გზაშე ულუტუ. ულუტუ-შა გზაში თუდენკალა ასკილეფუნას ა ბოზომოთაქ იბგას. ბოზომოთას უწუ-ჩი „სი მუდა იქომ ჰაქ? სი მი ორე“-და — უწუ.
- 25 ხეტუ სვას ბოზომოთა, კატა ნდლა იბგარტუ. იბგარუ-ის, არ კალა-თი-ნა იფშასეტუ, ჰეკო ჯევაილი ოლინე მუშის ქოკოწუბლუნ! ბადის უწუ-ჩი „მა ჰაქელე მომოსელი! ჰამ ჯევაილეფე-თი სქან ორტას! ოხოი სქანიშე მენდემოინი“-ა, უწუ. „მა თოლი ვა მილუნ“-და, უწუ. „ოგე ნანა შქიმიქ თოლი ქოგამამილუ“-და, უწუ. ოკაჩხე ჰიმ ბადიქ მენდიდონუ ოხოი მუშიშე.
- 30 ჯევაილეფე-თი კალათის ქოდოლობდუ დო ოხოიშე მენდიდუ.
- ჰიმ ბოზომოთა კატანდლა იბგას; ჯევაილითე იფშუ ოხოი! კოჩი ზენ-გინი დივუ. დობეიში ოხოი, ფაცხა-ნა ულუტუ, მორდერი კონადი დოწო-ფხუ, ალთუნიში! ოკაჩხე კოჩი ზენგინი დიუ. ბოზომოთაქ არ ქოდიჩინდუ. პიჯი მუშიშე არ ფურქი გდოლუ... გამუველუ. ბადის უწუ-ჩი „მა სი ჰაკო
- 35 ედლუდი დოგოდოდი, ზენგინი დოგწოფხი. ჰუს მა მუთი გიწვარე, სი-თი შქიმიშენი ქარე!“ ბადი-თი-ქ უწუ-ჩი „მიწვი! სი მუ-თი მიწვარე, მა პარე“, — უწუ. ბოზომოთაქ უწუ-ჩი „ჰამ ჯული... ფურქი პიჯიშე-ნა ჯულუ, მენდიდი ფალიშიაში შეჰერიშე. — ნაკო კაპილის გამაჩამ, — გიწვან-ის, ფარათე ვარ გამაფჩამ, უწვი!“

- ბადი მენდახთუ შეჰერიშე. კოჩეფე ქოგვაბდეს: „ნაკო ფარა გორუმ, მექჩათ! ჰამ ფურქი ქომომჩით!“ ბადიქ უწუ-ჩი „ფართე ვარ გამაფჩამ! ჟურ თოლი მიქ მომჩასერე, ჰიმუს მეფჩარე!“ (თოლეფე-თი ჰიმ ბოზომოთა-ში ოგენანას უღუნ, კაზინკას დელუძუნ)...
- 5 ოკაჩხე... ფადიშაიშ ბერეში' ხორძაქ ქოძირუ ფურქი. ნანა მუშიშე მენდახთუ. ნანა მუშის უწუ-ჩი „ა ბადიქ ა ფურქი გამაჩამს. ჟურ თოლიშე მეჩამს! ოგე და შქიმის თოლეფე-ნა ეშკული, ჰიმუს ქომეფჩათ, ფურქი ქე-ვუჭოფათ!“ ნანა მუში-თი-ქ უწუ-ჩი „გორსი თქვი! თოლეფე ქომეფჩათ, ფურქი ქევეჭოფათ! სიჯა შქიმი მოხთასის, ვუწვარე-ჩი ბოზომოთა შქიმიშ
- 10 პიჯიშე ფურქი ჯოლოლუ. სიჯა შქიმი მოვოლონდინარე“-და!
სიჯა მუში ქომოხთუ. ბაშკა შეჰერიშე ნოლაშე ულვაფუტუ ქომოხთუ. სიჯა მუშის უწუ-ჩი „ბოზომოთა შქიმიქ დინდუ-ს-ის, ფურქი პიჯიშე გაჯაფუველუ!“ სიჯა მუშის-თი, ფადიშაიშ ბერეს-თი ხაძი აფუ, ადიცინუ. ფურქი ხეთე ქოდიქაჩუ ფადიშაიშ ბერექ. ფურქი ჩინდის მონტინუ-ს-ის,
- 15 იფთინერი ხორძა მუშის ქორბას ბერე დვაფუ. ბადი-თი-ქ თოლეფე ქომოლუ ოხორიშე. თერცი თოლი მუში არ თოლის ქოგიდგინუ, მაჟუა თოლი მუში სადი თოლის ქოგიდგინუ, ქოდოლოლუ. ბოზომოთა თოლეფე გორსი დვაფუ. დუნდა ძირემს... ირითეული (მუთი ონუ!) ძირემს! იფთინერი-სტერი დიფუ.
- 20 ოკაჩხე არ თუთაშ უკულე ქორბა მორდერი დვაფუ, ბერე უფონუნ. ბადის უწუ-ჩი „ოგე ნანა შქიმიქ თილისიმი ქემიჭოფუ; ვა ბლურუტი-ში¹ თილისიმი მიღუტუ. მა ჰუე ბლურარე“-და, ბადის უწუ. „მა ბლურას-ის-და — უწუ — სვას-და ა წარი გაჯულუნ-და, წარი-ა! სო-თი ონუ შეჰერიში კოჩი, ჩაოჭრი კოჩი ჰიქელე წარი შუმან! მა ჰიქ წარიშ დანინე დომოხვი“-ა!
- 25 ოკაჩხე ბოზომოთა დოღურუ. ჰიქ დოხუ. ქვაში დუვარი დუწოფხუ თულბე (მჭიმა-ნა-ვა ჯდომჭიმს'თერი დუხენუ). ოკაჩხე კატანდღას მეზარე დოლოხეშე ბოზომოთაქ იტურს-ჩი (ბოზომოთას-თი დილბერი დოხო ჯდოძუტუ!) „მურადი მუშიშე, სევდა მუშიშე-ნა ვარ იდუ-დეი დილბერი-დეი იბგარს!“
- 30 ოკაჩხე, სუმ თუთაშ უკულე ჰიმ ფადიშაიში ბერე ჰიქ იგზალუ, წარი დანინეშე იგზალუ „წარი ფშვაი-დერი!“ მეზარე დოლოხენდო მითხაქ იბგასს: „მურადი მუშიშა-ნა ვა იდუ დილბერი-დეი იბგასს!“ ფადიშაიშ ბერექ იდუმუნუ: „ჰაქ მუდაფერი შეე ონუ-ქი იბგას მეზარეშ დოლოხე!“ ოკაჩხე ფადიშაიშ ბერექ თქუ-ჩი — ა ხოპე ქოდიქაჩუ ხეფეს, მეზარეში ლეტაფე
- 35 ქეშკილუ, ცადასერე, დოლოხე მიქ იბგას-დეი! სერის მეზარე ეაოჩუ, ლეტა-ფე ქეშკილუ! დოლოწეს, ცადუმს... მეზარე დოლოხე არ ლამბა იჭვენ. ა ხორძა ქონჯას მეზარე დოლოხე, ა ბერე-თი ქელუნჯას დო ნანა მუშის ბუ-

1 ჯერ თქვა: „ვა ბლურუტი-ში“!

დი უშუმს, მსკვა ლიტინა ბერე, თუთა'სტერი ბერე!

ფადიშაიშ ბერეკ თქუ-ჩი „მა ჰამ ბერე ქეფჭოფა დო მენდევიონა! — ალიმბუ! ბერე ქეჭოფუ ნანა მუშიშე, ბერე მენდიონუ ოხოი მუშიშე. ოხო-ის უწვეს-ჩი „ჰამ ბერე ნაქ ძირი?“ „მეზარეს დოლოხე ა ხორდა იბგარტუ.

5 ლეტა ეფჩვი... ლეტა ქემევეიბლი მეზარეშე; ფცადი-ს: ნანა მუში ლურერი! ბერეკ ბუდი უშუმს. ბერე მალიმბუ. ბერე ქეჭოფი დო ქომოვიდონი ოხოიშე!“

ბერე იბგას... ქვალი მეჩეს, ხოლო იბგას! მუთიკერეფე მეჩეს, ხოლო იბგასს. ფადიშაიში ბერეკ ხორდა მუშის ქომეჩუ — ბეჩი ვათ იბგარას-დეი! ხოლო-თი იბგასს! ა ნუსკა ვა ორტუ?... ჰიმ ბოზომოთას-ნა ეაუჭოფეს...

10 ფადიშაიში ბერეკ უწუ-ჩი ხოჯა მუშის „თილისიმი ბერე ქომეჩი, ბეჩი ვათ იბგარას!“

ბერეკ ხე... ქოდიკაჩუ დო ნუსკა უზდუ... ბერეკ ა მციქა... ხუთ დეკი-კეშე ვა იბგარუ. ოკაჩხე ხოლო ობგარუს ქოგა/ჯოჭუ... ფადიშაიშ ბერეკ თქუ-ჩი „სოლე მოვიდონი, ჰამ ჯერი მენდევიდონა სვა მუშიშე!“

15 ჰუს ბერეს ნუსკა ეაუჭოფან დო იდონანენე! ბერეკ ნუსკა ვა მეჩამს... კევი... კაპეტი უზდუ ნუსკა! კითეფე გუნწამან ბერეს, ნუსკა ეპჭოფათერე-დეი, ბერეკ ხე ვა გონწამს! ოკაჩხე ფადიშაიშ ბერეკ თქუჩი, ხორდა მუშის უწუ-ჩი „ბერე ჯაუნახ ონუ! ულუტას ნუსხა!“ ნუსკა მუშითე... ნუსკა ხე დოქაჩერი ბერე მენდიონუ მეზარეშე! ნანა მუშიშკალა ქოდოჯინუ.

20 ბერეში ნანა ლურერი ონუ. ბერეკ ნანა მუშის ბუდი უშუმტუ-შა ნუსკა ნანა მუშიში ჯდოქსის ქედოდუ. ნანა მუშის(ს) შური ქომუხთუ, სალი დიფუ, მოდელუ, ქოდოხედუ მეზარე დოლოხე. ფადიშაიშ ბერეს უწუ-ჩი, — ფადიშაიშ ბერე-თი მეზარეშე ჟინდო ქოდგინ, ვა გ/ჯაფულუნ, აშქურინენ, — „მოხთი ჰაქ! მო გაშქურინეტას, მოხთი“-ა, უწუ. ფათიშაიშ ბერე — აშქუი-

25 ნენ, ვარ ულუნ. ოხორდაქ უწუ-ჩი „მა სქანი ხორდა ვორტი“, — უწუ. „ჰამ ბერე-თი სქანი ბერე ონუ“-და, უწუ. „სი-ა ფურქი მოინტინი-ს, შქიმი ფურ-ქი მოინტინი-ს, მა ბერე დომადუ“-და, უწუ. „ოგენანა შქიმიქ-და მა თოლი ქოგამამილუ“-და, უწუ. „ჰამ თილისიმი-თი შქიმ ორტუ-და... ოგე ნანაქ ქე-მიჭოფუ-და! მა ანსკილეფუნას მოკაპინუ, ქოდოლომოტოჩუ... ჩენდიში ბო-

30 ზომოთა, წულუ ბოზომოთა სი ქომეკჩუ“-და, უწუ. „იფთინეი ხორდა სქანი მა ვორე“-და, უწუ.

ოკაჩხე ფადიშაე ბერეკ ხორდა-თი ქეშკიფონუ ჰიქელე, მეზარეშე, ბერე-თი ქეშკიფონუ, ოხოიშე მენდიფონუ. დამთირე მუშიქ ხორდა მუშიქ იბგარან — „შქუ მუდა პათერე ჰუს-დეი... ჰამ ნაქ ძირუ? ნაქელე მოიფონუ

35 შქუ დოვოლურინით-დო“... იდუმუნუმან.

ფადიშაიშ ბერეკ დამთირე მუში, დამთირე მუში(შ) ბოზომოთა ჰუს იჩადე ეაუჭოფამს¹: „თქვა ჰა'სთეი დულდა შქიმ ოხორდას მოთ ოლოდით?

1 „ქოკოწიხუნუ ოლინე მუშის დო კითხუმს“.

დელანდან სქანი ბოზომოთა მა ქომომჩი, მომოდერდინი მა!“

ოკაჩხე ფადიშაიში ბერეჟ დამთირე მუში, დამთირე მუშიში ბოზომო-
თა, — ხორდა მუში, — ცხენიში კუდელის ქონოკორუ... ფადიშაიმ ბერე-თი
5 ცხენის ქოგ/ჯეხედუ, ცხენი კანჭი მუნთხუ, ცხენი კაპინერი იგზალუ. კაპი-
ნერი იგზალუ-ს-ის დამთირე მუში, ოხორდა მუში დუდი დუტროხუ, შკა-
ლევე დუტროხუ... დამთირე მუში დოღურუ, ფადიშაიში ბერეში... მუში
ოხორდა-თი დოღურუ. გზას ოკაპინუ.

ფადიშაიმ ბერე ოხოიშე ქომოხთუ. იქთინეი ხორდა მუშიშკალა ვორ-
სი დიჯინერან, მოდსეღერან, იმხონან, ზეჭკი იქომან (ჩეფი იქომან)!

10 მა-თი მეგაშქვი დო ჰაშო ქომოქტი. მუდაფე თოლი¹ მიძირუ, ჰუს ჰაქ
ქელაფხერ დო თუთუნი ფცონუმ... ჰამ ჰეჩაფე-თი ჰაკო ორტუ. დაჰა მუ-თი
ვა — მიშქუნ...

ჰეკნა წალე ბალუ-ნა

ჰაკუ დემიბალუნან!

15

ალი კანთარ-ოდლი**82. * * ***

მა არ ჰეჩაი ქომიშქუნ, ჰამმა ვორსი ვა მიშქუნ! ნაკო-თი მიშქუნ,
გიწვარე.

ჰუს არ ქარმატეს არ დერემენჯი ქოხეტუ. დერემენჯიქ გდარი დო-
20 ჰუმს დო ოდმხოსს. მოსქუდასერე, ნოშონის ქოგოლადუმს „ემას ფშკომარ-
რე-დეი“. დერემენჯი მენდულუნ — ქარმატეში ხერგი ლეტა დელიფშენ,
ფავრი, დიშკა ნიშენ ქარმატეში ხერგის — მენდულუნ ბერგი ხე კაჩაფუ-
მერი, დოქაჩერი, ხერგი ეშკილამს ბერჯითე, ჩისტი წოფხუმს „წარი ქარმა-
ტეშე იდას-დეი, ოფშა წარი, ოლულე იფშას დო ქარმატე შქიმი ვორსი იქ-
25 თას“-თეი. ოკაჩხე ქარმატეშე მენდულუნ დერემენჯი, ჯარი შკომასერე, აჯი...
ფშქურონეი იუ. ჯარი ვა ძირემს, ნოშონის-ნა გოლადუ, ვა ძირემს...

დერემენჯი-თი იტუს-ჩი „მა-ნა მომოსკულუ ჯდარი ჰამ ებზდი, ემას
ფშკომარე-დეი; ჰამ ჯდარი შქიმი მიქ ნიხირუ, ნაქ ილუ?“ ასთერი დულდა
ჰიმუს ა ჟურ ნდღას დვადოლუ — ჯარი დოშინახამს, ნუხირამან!

30 ანდღას დერემენჯიქ თქუ-ჩი — არ ჯარი ქოჯდოხუ, ტუცა ჯარი ქოჯდოხუ,
ომკომუ, მოსკულუ, ხოლო ეზდუ, ნოშონის ქოდოდუ, დერემენჯი ქარმატეში
კაპულას დიმფულუ — „მა შქიმი ჯარი მიქ ნიხირამს ჰჭოფარე“-დეი!

ცადუმს-ჩი თილჩი ქომოხთუ დო მუში ჯარი ნიხირამს. დერემენჯიქ
თილჩი ოჭოფუ, შქაშე ხამი ელიწუ დერემენჯიქ დო თილჩი ცალი ნუკვა-
35 თამს დერემენჯიქ. თილჩიქ უწუ-ჩი დერემენჯის „მა ცალი მო მემიკვათამ!

1 „თოლი“... რომ შევეკითხე, დაფიქრდა და „თოლიქ“-ო თქვა.

მან დო სი არკადაში ვიათერე! სი ჰად ქონე ქარმატემ დოლოხე, მა-თი თილჩი ვარე გოვულუ; სო-თი მუთი ბძირარე — ფარა ბძირა-ს, ფარა მევი-ხირარე. ალთუნი ბძირა-ს, ალთუნი მევიხირარე. ჩამაშური ბძირა-ს, ჩამა-შური მევიხირარე, ჰაქ მა მოვილარე ქარმატემე. მან დო სი ორთალი ვია-
 5 თერე. სი ქარმატემე მუ-თი დეგაჭოფასერე... გაკაზინასერე, ორთალი ვია-თერე! მა-თი მუთი მოვილარე, ორთალი ვიათერე. ჰუს მან დო სი ჯუმა დე-ვიით, ჯუმა ვორეთ!“

დერემენჯი რაზი დიჟუ. თილჩი მენდულუნ, არ კაპილი ძირემს, ქო-მოლამს ქარმატემე, ვით კაპელი ძირემს, ქომოლამს ქარმატემე; ა კასა
 10 ქულუნან, ფარა ჰიქ ჯედუმან, დოლოდუმან. ოკაჩხე — თილჩიქ არ ალთუ-ნი ძირემს, ქომოლამს, კათა ნდლას გულუნ ჩაოფეს. ოკაჩხე კასას ეფეი ფაა დვაეს. კაპილითე იფუ: ხუთ კაპილი, ვით კაპილი... იფუ კასა! სუმ-ოთხო თანე ალთუნი კაპელის უნტალუნ.

ოკაჩხე თილჩიქ უწუ-ჩი დერემენჯის: „მან დო სი ჯუმალეფე ვორეთ!
 15 ოკი ჯუმა ვორეთ, მა სი გოჩილარე“-და, თილჩიქ უწუ. დერემენჯი-თი-ქ უწუ-ჩი „მა მჩვერდარი ვორე-და, მა კატანდლას ქარმატეს ქოფხერ... ჩქი-მი'სტერი ხიშილი... ხავი კოჩი მიქ ეჭოფუმს-და, მითიქ ოხორჯა ვა მეჩამს“-და. „სი მუ ზოფ სქანი“-ა, — უწუ. „მა გოჩილარე“-და, თილჩიქ უწუ. ოკა-ჩხე დერემენჯი-თი რაზი დიუ: „გახენას-ნა მოჩილი“-ა!

20 ოკაჩხე თილჩი მენდახთუ არ ფათიშად ოხორიშე. ფადიშადს თილჩიქ უწუ-ჩი „არ ოზუმასე ქომომჩი“-და. ოზუმასე-თი-ქ არ ფუთ(ი) ეჭოფუმს. ფათიშაი-თი-ქ უწუ-ჩი, „ოზუმასე მუდა ოლოდარე სი?“ თილჩი-თი-ქ უწუ-ჩი „ფარა ბზუმარე“-და! ოკაჩხე ფათიშაი-თი-ქ იღუმუნუ-ჩი „ჯანუმ! ჰამუქ ჰიკო ოფმა ფარა სო ძირუ, ნა ოზუმასეთე ზუმასერე?!“ ოკაჩხე ფადიშაიქ
 25 ქომეჩუ ოზუმასე ჰემუს. ოზუმასე ქომილუ ქარმატემე.

თილჩი ოზუმასეში ფარა სო უდუნ ია არ ავუჯი... ხეში¹ უდუნ და ყურ ხეში? ოკაჩხე თილჩიქ — ოზუმამეს არალუდი უდუტუ, ტვაცინერი ორტუ, — ტვაცინერეფეს, ოზუმასეში არალუდეფეს სუმ-ოთხო ალთუნი ქონოზგიფუ, ფათიშადს ქონულუ ოზუმასე.

30 ფათიშად-თი-ქ იღუმუნამს: „ჯანუმ! ჰამუს ნაკო ალთუნი უდუტუ-ქი ფარა დოზუმუ დო ხოლო ოზუმასეში ჩინარეფეს „სუმ-ოთხო ალთუნი ქო-დოსქედუ დო ჰიმუ-თი ვარ ეჭოფუ?! ფათიშა თეჯუბე იქუმს ჰუს: „ჰაკუ ფარა მა ვარ მილუმ დო თილჩიქ ნაქ ძირუ?!“ სუმ დლამ უკულე ხოლო-თი მენდახთუ თილჩი ფადიშადშა, ხოლო-თი უგორუ ოზუმასე. ქომეჩუ ფათი-
 35 შადქ ოზუმასე ხოლო, ქომოლუ ქარმატემე ხოლო, ოზუმასეში ჩინარის არ-ყურ ალთუნი ქონოცონუ, ფათიშადს ქონულუ.

ფათიშად-თი-ქ სერი-ნდლალერი ნჯირი ვა იქომს დო იღუმუნამს: „ჰამ

1 „მჯიხი“-ო, გაუსწორა დამსწრე ვიწელობა.

მუდაფერი კოჩ ონუ? ჰაკო ფარა ნაქ ძირუ, მა ვა მილუნდო?! ოკაჩხე ა ხაჭთამ უკულე თილჩი იგზალუ ფათიშადში ოხორიშე. ფათიშადს უწუ-ჩი „ალაჰუნ ცემრილენ! სქანი ბზომოთა მომჩარე ჯუმა შქიმიშენი, ჯუმა შქიმი ვოჩილარე!“

- 5 ფადიშად-თი რაზი დიუ, „მექჩარე“-და, უწუ. „ა ხაჭთამ უკულე მო-ხითთ ჰაქ“-და! ქარმატეს-ნა ხენ კოჩი დერემენჯი გოჭირდერი, ბიწერი შეე-ფეთე ქელახენ... ქელახეს (ყუი -თი ქორენ!); ნუკუმი თომალეფე არ კადში ქონუ მჩვერი გობლალერი. ნუკუს-თი ურუბა მუშის-თი — ირი მჩვერი! „ისტერი კოჩის... ჩქიმი'სტერი კოჩის ფათიშადქ ბოზომოთა მეჩამს-ი?“ —
- 10 იდუმუნამს.

ოკაჩხე თილჩიქ ვორსი ნუკუ დუბლუ დერემენჯის სირაჭითე, ჩამუშუ-რეფე... ელბისეფე მუში დონახუ, წარითე ჩისტი დოდუ. ჰუს იფონამს ფა-დიშად ოხორიშე! „ფადიშად ბოზომოთა ნინჩალი პათერე“-დეი!

- 15 ციდე, ციდე, დო ფადიშად ოხორი ნოხოლუტე-შა, თილჩიქ უწუ-ჩი დერემენჯის „სი ჰაქ დოხედი დო მა ვიდა ფადიშად ოხორიშე; ფადიშად მოვოდერდინარე, სი ვორსი ელბისე მოგილარე!“ თილჩი მენდახთუ ფადი-შად ოხორიშე. თილჩიქ უწუ-ჩი „სალამუმ ალექა/ჩუმ!“ ფადიშადქ-თი „ალექა/ჩუმ სელამ!“ თილჩიქ უწუ-ჩი „სიჯა სქანი დო მა მოვულუტით, გზას უურ ოზუმაშე ფარა ქომილუტეს. ეშკაფექ გომჩვეს, ფაა მენდე-
- 20 მიდეს. სიჯა სკანიში ელბისეფე მოდოწეს, ელბისეფე მენდულდეს, სიჯა სკანი გზას ხენ. არ კასტუმი ელბისე ქომომჩი, სიჯა სკანის ქომეველა!“

ფადიშად-თი-ქ ფოტინი, კავირკოტოში შალვარი, ფონტული, ვორსი ჩარკეტი, ფალტო, ქუდი დუზ მანათლული ქუდი... თილჩის ქომეჩუ. [თილ-ჩიქ] მენდილუ, დერემენჯის ქოდოლოქუნუ. დერემენჯიქ ფოტინეფე ქომოდლუ

- 25 კუჩხეს. ოკაჩხე დერემენჯი დო თილჩი მენდახთეს ფადიშად ოხორიშე. „სელამუნ ალეჩუმ!“ „ალეჩუმ სელამ!“ ქოდოხედეს. ფათიშადქ კოდნი ნუკვათუ, ხოჯი ნუკვათუ, ფუჯი ნუკვათუ, ჭუკანის... მორდერი ჭუკა-ნის ქოდოლობლუ. ხეზმეჩაფეს უწუ-ჩი „დიშქა მოლით! დაჩხუი ოგზით! ხოწი(!) ქონობით, იჯიბას!“ ოკაჩხე ხოწი იჯიბენ მორდერი ჭუკანითე! ფა-
- 30 დიშად, თილჩი, სიჯა დერემენჯი, კონქშიფე ხოლო ოდას ქოხერან, მუდბეტი იქუმან, კავე შუმან.

ჰიმ დერემენჯი-თი-ქ(!) ისთერი ვორსი დაფი ვა უძირამუნ... დირინუ-შ-უკულე არ ხიშილი ქარმატე უძირამუნ. ვორსი დაფი ძირუ-ს-ის, კოკი-წესს ჰიშო-ჰაშო „ჰა მუფეი ვორსი დეის ფხერ“-დეი! ფადიშად-თი-ქ უწუ-ჩი

- 35 თილჩის „ჰამ სიჯა შქიმიქ ჰაშო-ჰიშო მო კოკიწესს?“ თილჩი-თი-ქ უწუ-ჩი ფადიშადს, „სკანი კონალი ვა მოწონდუ, ვა იფელენ-დეი! ჰა მუდაფერი კო-ნალი ულუნ-დეი?! ა'სტეი ხიშილი კონალის ფათიშაი მო ხენ-დეი... თეჯუბე იქუმს, იდუმუნამს. ჰემენი კოკიწესს!“

ფათიშად-თი-ქ „ჯანუმ! — თქუ — ჰამ შქიმი სიჯას მუფეი კონალი

ულუნ-ქი შქიმი კონალი ვა მოწონდუ“! ჰალბუჩი ფადიშადს ვარ უშქუნ, დერემენჯის არ ქარმატე ულუნ ხეშილი: გალე მუჭო მჭიმა მჭიმს, დოლო-ხე-თი ჰეშო მჭიმს!

დო ფადიშადქ იდუშუნამს: „სიჯა შქიმიშ ოხოი არ ქობძირიკო-დეი!
5 მუდაფერი ოხორი ულუნ“-დეი! ხაზი აენ-ჩი „ბოზომოთა შქიმი ვორსი ოხო-რიშე ულუნ“-დეი.

ოკაჩხე ხოწი დიჯიბუ, ქოვალიში ჯარი ქოგ/ჯდომკორეს ხამითე სთო-ლის, ოშკომალეფე დოწოფხეს, სიჯა, თილჩი, ფადიშად, კონქშიფე დოხე-დეს, ოშკომალე ოშკომეს. ფადიშად ბოზომოთა ნიჩალი დოეს დერემენჯის...
10 დერემენჯის არ მაწინდი ქულუნ, თილჩიქ მეჩუდორტუ. ფათიშად ბო-ზომოთას ქომეჩუ. ფადიშადში ბოზომოთაში მაწინდი-თი კითის ქომოდლუ დერემენჯიქ.

ოკაჩხე ფადიშადქ უწუ-ჩი „ვიწლდამ უკულე მოხთით დო ბოზომოთა შქიმი მექჩათერე დო დუგუნი პათერე, ბოზომოთა იდონათერე!“ ჰანი-თი
15 ქომოხტეს ქარმატეშე.

ვიწლდამ უკულე იგზალეს. ფადიშადს სელამი ქომეჩეს: „სელამუნ ალეჩუმ!“ „ალეჩუმ სელამ!“ ქოდოხედეს. ოკაჩხე ოშკომალე ოშკომეს, დუ-გუნი დოეს. ეჭოფე(!) ბოზომოთა, იცონამან დუგუნითე: ბემ-დუზ-ელი კოჩი ქორან ფადიშად ბოზომი ფეშინე! ულურან! ციდეს, ციდეს, ციდეს, გზაში
20 გვერდიშა იდეს-ის... დუგუნიფე გ/ჯერიდე მულურან, თილჩი მემჯლო...

არ მალი ქოძირუ გზას. მალი-თი ქონუ. ოთხო შილდა კოდნი ქონუ გზას. თილჩიქ უწუ-ჩი კოდნიში ჩობანის „დუგუნი მულუნ კარაბალული, ოფშა კოჩეფე მულუნან ჯერიდე... მა სი მექჩარე ყუროში ალთუნი... დუ-გუნიფექ, ფადიშადქ იკითხას-ნა — „ჰამ კოდნეფე მიშ ონუ, ჰაკ(ო) ოფშა“ —
25 უწვი-ჩი — „დერემენჯი ზადე ჰაკი ეჭენდიში კოინეფე ონუ!“

თილჩი მენდახტუ, ჰაწი ულუნ. დუგუნი ქომოხტუ კოდნი-ნა ონუ, სვამა. ფადიშაიქ უკითხუ-ჩი „ჰამ კოდნეფე მიშ ონუ?“ ჩობანი-თი-ქ უწუ-ჩი „დერემენჯი ზადე ჰაკი ეჭენდიში კოდნეფენუ!“

ფადიშად-თი-ქ იდუშუნამს-ჩი „ბოზომოთა შქიმის იკბალი ქულუნ!
30 ვორსი სვამე ულუნ! ზენგინი სიჯა მიდონუნ!“... დო ულურან. თილჩი მე-ნდახტუ ოდინე... მემჯლო მენდახტუ ა კონალიშე.

ა კონალი ქონუ, მორდერი კონალი. დოლოხე მუში ირი ალთუნიში ონუ. მუ-თი გიგორუნ... მუ-თი გინონ ოშკომალე ქონუ. გურიქ მუ-თი გი-გორამს ოშკომალე, ოხოს ქონუ, კონალი ფშერ'ონუ. კონალიში დოლოხე-
35 თი აყდეჰარი ქონჯას — მი-თი ვარ ალენ, დოლოხე მი-თი ვარ ამვალენ!

თილჩი მენდახტუ ჰიქ. აყდეჰარიქ უწუ-ჩი „ჰად მოხთი“-ა, უწუ. აწდლა ჭუმანიშე ბერი... ჭუმანიშ უკულე მუ-თი ვა მიშკომაფუნ!“ თილჩი-თი-ქ უწუ-ჩი — კონალი დოლოხე-თი არ კუი ქონუ, დერინი კუი, ოში სა-ჯენი ქონუ — „კარაბალული მილეთი მულუნ სქანიშენი — სი კილანენ-და,

სი კწამანენ“-და. აყდეპარი-თი-ქ უწუ-ჩი თილჩის „მა ჰუე მუდა პა! არ გზა ქოდომოგური დო მა ვიგზალა!“

თილჩი-თი-ქ უწუ-ჩი „ჰიმ კუდს ქოგელევიდონა თუდე!“ აყდეპარი-თი-ქ უწუ-ჩი „შქას თოჭი ჯემიდვი დო დევაშ-დევაშ ქოდელემიდონი... ქოგე-
5 მიდონი კუდს... მებლა-ნა, დობლურარე“-და, — უწუ. „მა მო მოკაპინამ! მციკა-მციკა ჯემიდონი!“ თილჩი-თი-ქ შქას ქოჯდულუ თოჭი, ა საჯენი ქოჯდონუ, ოკაჩხე ხამითე მეშკორუ თოჭი დო კუის ქოდოლომბახუ. კუიში ჟინ-თი ფიცაი ქედუთუ, ლეტა ქედობლუ. მსქვა დოწოფხუ დუზი...

ოკაჩხე დუგუნჯიფე მულუნან. თილჩი-თი მენდახთუ ჰინიში კარშიმე;
10 დუგუნჯიფე, ფადიშად კონალიშე ქომოდონუ. ოკაჩხე ფადიშადქ ცადუმს-ჩი — კონალი — „შქიმი სიჯას ვორსი კონალი ულუნ! შქიმი ბოზომოთას იკბალი ქულუტუ!“

კონალის ქამახთეს დუგუნჯიფე, ქოდოხედეს. მუ-თი გური გოგორამს, ოშკომალე ფშერონუ. თილჩიქ სთოლი ქოდოდგუ. დუგუნჯიფე ქოდოხედეს
15 სთოლის... ჰუს იფხორან ოშკომალე. ხუნდლა, ხუ სერის იხორონეს, იბირეს, დუგუნე ეს!

ოკაჩხე დუგუნჯიფე, ფადიშად ჯერი გოდქთეს, ოხოი ნიშიმე მენდახ-
თეს. მა თი ეფეი სერი დობი ჰიქ. ოკაჩხე მა-თი ქომოქთი ჰაქ. ბოზომო-
თა და დერემენჯი ჰიქ მევაშქვი, მი-თი ვარ დოსქულუ. გონკალეს დუგუნ-
20 ჯიფე. კონალის დოსქულუ დერემენჯი, დერემენჯიში ოხორდა.

ა ხაჩთაში უკულე თილჩიქ ოდნი ოლოდუ დერემენჯის: „მა ჰამუს ჰა-
კო ედლული დოგოდოდი. ჰამუს შქიმი ედლული უშქუნ-ი დოქსე ვარ უშ-
ქუნ?“ თილჩიქ — „მა დობლური“-დეი, ქოდიჯინუ.

ოკაჩხე დერემენჯიქ ნოწესს-ჩი თილჩი დოდურუ. ოხორდა მუშის
25 უწუ-ჩი — დერემენჯიქ — „ჰამ თილჩი დოდურუ! ჰუს მუდა ვოდოდათ ჰა-
მუს?“ ხორდა მუში-თი-ქ უწუ-ჩი ქომოჯი მუშის „აკნი კუდელიშე დო ოტო-
ჩი თი გალე! მუ ოლოდარე“-და, უწუ. დერემენჯითი-ქ აკნუ კუდელიშე დო
თი გალე ქოტოჩუ.

ოკაჩხე თილჩი ვა დურუ, ამმა ოინი ოლოდამს დერემენჯის! ჰადდე!
30 თილჩი მოდელუ. დერემენჯის უწუ-ჩი „მა ჰაკო ედლული დოგოდოდი სი!
სი მა ა ვორსი ლეტა ვა მინთხორი დო ვარსი ვა დოლომოჯინი! დოდურუ-
დეი კუდელიშე მაკნი დობალე ქომოტოჩი-ა. მა სი ჰუს გოდოდარე-და! აყ-
დეპარიში ჯუმალეფეს ვუწვარე-და, მოხთანენ ჰაქ, სი ქშკომანენ-და“, —
უწუ. „ფადიშადს-თი ვუწვარე-და, — ბოზომოთა მუში იდონასერე“-და!..

35 ფადიშადში ბოზომოთა-თი-ქ იბგას: „ჰამუს ოხორი ვარ ულუტუ, მუ-
თი ვარ ულუტუ, მა ჰასტერი ხეშილი კოჩის მო მემჩით“-და?! ვა დოგუ-
თუნ... თილჩი-თი-ქ უწუ დერემენჯის „მა ფადიშადში ბოზომოთა ქომექჩი,
კონალი ქომექჩი, ქოგიძირი მა სი! სი დერემენჯი კოჩი, ჩვერდარი კოჩი,
ბრიწერი შეეფეთენ-ნა გულუტი კოჩი — სი კოჩი დოგწოფხი დო ჰიმ

ემლუდეფე გოგოჭონდუ — დოღურუ-დეი, კუდელიმე ჯემაკნი დო გალე მოკაბინი, ქომოტოჩი!“

დერემენჯი-თი-ქ იბგას „თილჩი! თოლეფე სქანი გოვადარარე“-მა, უწოლემს. „მა სი ჰასტი ვა-თი გოლოდა! მა სი ნანა შქიმი დო ბაბა შქი-
5 მი'სტი მიშქუტასერე სი, მა სი ვორსი გცადარე! აყდეპარიში ჯუმალეფეს მოთ უწოლემ! ფადიშადს-თი მოთ უწოლემ, მა-ნა ხიშილი-ნა ვორტი, დერემენჯი-ნა ვორტი!“

ოკაჩხე თილჩი-თი რაზი დიენ — „ვა-თი ვუწვა ეყდეპარიში ჯუმას, ფადიშაის-თი მუ-თუ ვა-თი (ვ)უწვა!“ ოკაჩხე ფადიშადში ბოზომოთა ვა
10 დოგუთუნ. თილჩის უწუ-ჩი „მო მოლორდინი ბაბა შქიმის? ბაბა შქიმის-თი უშქუტუ-ჩი ოხორი ულუნ, ფარა ულუნ, კოდნი უდონუნ!.. დო მა დერემენჯის ქომემჩუ. ოკაჩხე თილჩი-თი-ქ ოპალაკარუ ფათიშად ბოზომოთას: „მა სი დელანი გიწვი! ჰამ კონალი-თი დერემენჯიში ონუ, ფარა-თი ქულუნ, კოდნი ქუდონუნ!“

15 ჰუს რაჰათი ორან ჩილი დო ქომოჯი, რაჰათი დიეს. არ თუთაშ უკუ-ლე თილჩი დოღურუ: ოინი ვარ ვუ! ოკაჩხე ყუ ხაჭთას დერემენჯი დო ხორდა მუშიქ შინახუმან. ჰემუს ქომუდეს ქჩე ჩადირი, ქოგუთავეს, სტოლის ქოგ/ჯოჯინეს; დერემენჯი დო (ო)ხორდა მუში სერი ნდღალეი იბგარან.

ყუ ხაჭთაშ უკულე ლეტა დონთხორეს, ლეტა ქოდოლოჯინეს, ჟინდო
20 მუში ლეტა ქედობდეს, ქვაში დუვარი დუვეს... დუხენეს ვორსი.

მა-თი მევაშქვი ჰინი დო ქომოჭთი ჰაშო დო თუთუნი ფცონუმ. ჰინი-თი-ქ, ჩილი ქომოჯიქ მუდა ეეს გერიდე, ვა მიშქუნ...

დიჩოდუ ართუქ. დაჰა მუ-თი ვა მიშქუნ! ჰამ ჰერდაე-თი ჰაკუ ორტუ! ჰეკნა წალე ბალუ-ნა

25 ჰაკუ დემიბაღუნან!

ალი კანთარ-ოდლი

83. * * *

ლაზუი ოკოეცხუ... დღალეფეში დოხოფე ვა მიშქუნან, თურქული ვი-ტუთ... არ, ყურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, ანშ, შქით, ოვრო, ჩხორო, ვით, ვიტ-
30 ვარ, ვიტოყურ, ვიტოსუმ, ვიტოოთხო, ვიტოხუთ, ვიტვანში, ვიტოშკით, ვიტოვრო, ვიტოჩხოვრო, ეჩ... ეჩდოვით, ყურენეჩ, ყურენეჩდოვით, სუმენეჩ, სუმენეჩდოვით, ოთხონეჩ, ოთხონეჩდოვით, ოში, ბინი... ეჩდოვოვრო, ეჩდო-ჩხორო, ჰემუს კულე ოთუზ... ლაზხა პკორეცხუმთ...

არა თანა ქომოხთუ, მაყურა ქოდოსქუდე ჯერი! ყურ მუში ჯერი ქო-
35 დოსქუდუ. არ მუში ქომოხთუ...

- შქუ ჰემო პკორეცხუმთ: მაჟურა, მასუმანი, მათხანი, მახუთანი...¹
 მა ჰუს ოხორი დოპწოფხი... სი ჰუს ოხორი დოწოფხი... ჰიმუქ დოწოფხუ,
 ჯუმა შქიმიქ დოწოფხუ... შქუ ოხორი დოპწოფხით, თქვა დოწოფხით, ჯუ-
 მალეფექ დოწოფხეს, ჰინიქ, ჰინი-თი-ქ დოწოფხეს...
- 5 მა ოხორი ვა მაწოფხუ... შქიმი ოხორი ვა იფელენ. ტალვათი ჩოფ
 ონუ, ტალვათი შქუნი ჩოფ ონ(უ)... წალე ზულა იენ, ჟურ საათიში ჟილე
 ონუ ათინაშე...
- ბაბაში ბაბას პაპუ ვუწოლემთ, ნანაში (ჰუს დიჩოდენ!) ბაბასთი პა-
 პუ ვუწოლემთ. ნანაში ნანას-თი, ბაბაში ნანას-თი დიდი ვუწოლემთ. ბაბა-
 10 ში დო ნანაში ჯუმას დაფ ვუწოლემთ, ჯუმადი ვუწოლემთ, ბაბაში დას ხა-
 ლა ვუწოლემთ, ნანაში დას ბულა ვუწოლემთ... დაფ-შქიმიში ბერე, ხალა-
 შქიმიში ბერე, ბულა-შქიმიში ბერე...
- ოხორდა მუში დო ქომოჯი მუში... ოხორდაში ჯუმა ოხრასკირი,
 ოხორდაში და — ოხ(რ)ასურე, ოხორდაში ნანა — დამთირე შქიმი ონუ,
 15 ოხორდაში ბაბა მთირი ონუ; ...დამთირე მუში ონუ ჰემუ-თი, ბაბა-თი მთი-
 რი მუში (ოხორდაში) ონუ... ჯუმა შქიმიში ოხორდა შქიმი ნუსა'ნუ, ბერე
 შქიმიში ოხორდა ნუსა შქიმი ონუ. ქომოჯიში ჯუმა ოხ(რ)ასკირი ონუ, ქო-
 მოჯიში და ოხრასულე მუში ონუ...
- ...ბოზომოთა ვიტუთ. ბოზომოთაში ქომოჯი ბაბამუშის, ჯუმა მუშის,
 20 და მუშის სიჯა აენ... ბზახალი ვა ვიტუთ... დეთიმი ბერე ვუწოლემთ, ბაბა-
 ნა ვარ უდონუნ... დეთიმი ბერე ონუ, ნანა მუში დიქომოჯუ, ბაშქა ქომოჯი-
 შა მენდახთუ, იგზალუ — იგზალუ-თი ვიტუთ, მენდახთუ-თი ვიტუთ — ბე-
 რეს ბაბალუდი აენ... ოგე ნანა... ბაბა-ლუდიქ, ოგე-ნანა-თიქ იტურს —
 „ოგე-ბერე-შქიმი ონუ... შილა ონუ, შილა ვუწოლემთ: ქომოჯი დულურუ,
 25 შილა დოსქუდუ...
- მა, სი, ჰამ, ჰიმ, შქუ, თქვა, ჰანი, ჰინი... მუ-თი მიშქუნ, გიწოლემ... მა
 ჰამ ფხერ, ჰიმ ჰიქ ხენ. ჰიშო-თი იზიტენ: მა ჰაქო ფხერ, ჰიმ ჰიქო ხენ... ოფ-
 შა მელე ხერ. დაკინიშა მოხთი, დაკინი დოფხედათ, მენდრა მო დოხედურ...
- მა ვორე, სი ორე, ჰიმ ონუ... შქუ ვორეთ, თქვა ლაზი ორე, ჰინი —
 30 ლაზი ონუ... ჯუმალეფე შქიმი ონუ... მიფე ონუ — მიფე ორან: „ორენან“
 ვა იზიტენ!..
- დუდი, თომა, ღვა, ოჭრიდი, თოლი კამწამი (სი დაჰა ვორსი გიშქუნ
 შქიმიინდე²... ოფშა ჩაღეთი გილუნ!)... თოლი ჩირფითი³ ვუწოლემთ... სი
 ლაზუ(რ)ი ჰარი... კამწამიშ თომალეფე ჰიშო ონუ! ჩხინდი, ცუჯი, ხადარი

1 ესენი ალი კანთარ-ოლიმ გაჭირვებით მოიგონა და მერე დაატანა: „არა, ჩვენ ასე არ ვთვლითო!“

2 მე მომმართავს.

3 „კამწამი“-ს ნაცვლად!

- (თურქია — დუზი!), კვა, ნუკუ, ცალი, ცალი ჩოქი (ცალი ჩოქი მაწუნუ)... ქორბა, შკემბე, გუ(რ)ი, ომბა(რ)ინაშე (...ჩითაბი მოხთასენ!)... მუ-თი მი-შქუნ, დოგიწოლემ!
- 5 ჯიგერი მორდერი იენ, უჩა-თი ქულუნ, ქჩე-თი ქულუნ... უჩა მუში ვროსი იშკომენ, ქჩე ვროსი ვარ ონუ... ჰიმ ჭუ ონუ. ჰაქ კაპულა ვუწოლემ, ჰად — მხუჯი... გალე — ფოსტი, ხორცი, ხორციმ დოლოხე ცილი ონუ.
ხე, ხეფეფე (?), ბირკიჩი... ჰამუს ვუწოლემთ ხანჭალი... ხეში გური, ხეში კაპულა... კითი შქიმ ონუ... არ კითის სუმ მენდრიკონი ულუნ, კითი-ში მემცხვერეფე... ბუცხა, ბუცხაში ჩინარი, ჩოკი...
- 10 დუდი დოლოხე ქუნი... დიცხირი დამარეფეს ონუ... არ თანე დამარი... მთელი კუჩხე, ტუტული, ბურგული, ღანჯი, კუჩხე, კუჩხეცილი, ტაბუ-თი ვუწოლემთ, ქური-თი ვუწოლემთ (კუჩხე ტაბანი...)
მა ჰაქონი ვორე, სი ჰიქონ ორე.. ნაქონური კოჩ'ონუ? „სონური“ შქუ ვა ვიტუ(რ)თ... ანდლა, ღომა, ჭუმანი... ჭუმანი ჭუმანიშე მეჭთარე, ჭუმანი
- 15 ლიჯი მეჭთარე, დემას მეჭთარე... ჯარი ზამანის მეჭთარე!
ჰამწო (||მწო) ოფშა კურადი იუ. წანას მუჭო იასერე, ვა მიშქუნ. ჯენდლანი... ჯენდლანი ვა მემალას-ნა, ჰიმალთი დლას მეჭთარე... ღომა ვარ... პიშინ-დლა (ღომაში წოხლენერი) აქ ვა ვორტი...
კიბრი მუკო თანე იენ? ეჩდოვიტოჟურ! მემჯლონი კიბრი — წოხლე-ნა
- 20 ონუ, თუთხუ ონუ, ჩინარიში — ჯირჯილი კიბრი... ჯირჯილეფე მაწუნუ... ჰამ ნენა ონუ... ნენაში ცა... ჰამ ლეშქეფე ონუ... მუსტაჭი მილუნ... მორდერი მუსტაჭი ბადის ულუნ. დელიკანლის წულუ მუსტაჭი ულუნ... ბაზი კოჩი ონუ, თომა ვარ ულუნ, ჩოსენუ, ბადი კოჩი ფიმბილი ულუნ, ფიმბილონი ონუ...
- 25 მა სოხუმიშე მოვულურ... ღომა სოხუმიშე ვიგზალი დო ანდლა — მოჭთი, ოხო(რ)იშე ანდლა მოჭთი. მა მეჭთატუ, სი ზამეთი დოი... ალი ქარმატეშე მენდახთუდორტუნ... მა ვა მიშქუტუ. ოხორის მჩვერი ვარ ორტუ. ჰუდ მოხთასერე ორდომე... ლაზუტიში მჩვერი ვარ ორტუ... ჰიმუ-თი ვიწურ ონუ...
- 30 ქარმატეშე ვიგზალი. ოფშა ლაზუტი ვა(რ) ორტუ. მიწუ-ჩი ლაზუტი ვა ორტუ... აშციქა უდონდი: ჰუს მოხთასერე...

ალი კანთარ-ოდლი

84. * * *

- 35 თუთუნიში თასი ტორბას ქოდოლოვობლი. დაჩხუთიში დანინე ლეტა დომთხორი, ჰიქო ქოდოლოვობდი თასი. ჩილი ვიქუმ ხუთ დლაშე... ხუთ დლაშე, ანში დლაში ბეჩი ჩილი დიასერე (მოდ დიცამ, ჭე!). ჭაზლა ქომომიხთას-ნა კონქშიფეს-თი მეფხარე, მა-ნა მომოსქიდას-ნა, გ'ევოთასა-შ-უკუ-

ლე. ქოგეგოთასი. ლეტა დომთხო(რ)ი, ბერჯითე თუთაწიბუტას... ხობეთე დომთხო(რ)ი! ხობე — ლეტა ფთხორაათე-დეი იქუმან. ხობე თენეჩეში... დემირიში (რ)ენ. დიშქა-თი... ვორსი საპლული დოვუხენი... დოვუწოფხი... ხობეს დოვუწოფხი, ქომოვოდვი, ნთხირი დიშქაში (დიცამს! ჰექ ქომოლახედუ 5 ოხორის-დო! მციქა დომკორი თუთუნი! მაღაზას ქონუ! ლემლი ონუ-ნა, დაჩხურის ნოკაჩი, ხომულა იასერე...).

ოკაჩხე ბერჯი ქეფჭოფი, ლეტა მჭიფე დოპწოფხი... ანდალეფე დოპწოფხი. ოკაჩხე ჩილი ქოგეგოთასი, ხეთე ქოკომდღვარი ლეტა დო ჩილი! ოკაჩხე ფიცართე დოპტამბი ვორსი... ჩილი წიდე დიუ, დიმორდუ. ჰამ 10 დღაღეფეს მჭიმანუ, წად გეჩამუ ვა გორუმს. მყოა მოხტას-ის, ლიმჯი-ჭუმანი წარი გოვობარე პოლვანკათე წიდეს. ამციქა თუთხუს მზგუდუ, ზიანი ვარ უღუნი: ჰიმ დაჰა ვორს ონუ!

ოკაჩხე წიდეს წარი გოვობი ლიმჯი-ჭუმანი, დიმორდუ. დორგუმონი დიუ (ჰუს ჰა თქვი — ჰაქელენდო მუჭე ნჭარი?). ჰუს მაისი ქომოხთუ. კოჩი- 15 თი ვა მიდუონუნ, ხვალა ვა დომარგენ. სოხუმიშე ვიდარე ჭუმანის, არ ყურ თანე რაბოჭი მოვიცონარე, დორგუმუ ჯეგოჭარე. სივიჭეფე-თი, დოპწოფხი, დამკა-თი ხაზი მიღუნ. ოკაჩხე ცონას... ცონაშე ვიგზალი რაბოჭეფემ-კალა...

არ ყურ დღა, თუთუნი-ნა დოვორგარე სვა, ხაზირი დოვი, დოპწოფხი. ჭუმანიშე მოვისელი რაბოჭეფემკალა, კალათი ქეპჭოფი, ვიგზალი 20 წიდელუდიშე; სეკიზ ბინი წიდე დოპწი. მა-თი ვორე ოთხო კოჩი: არ თანექ წარი თორუმს, არ თანე-თი-ქ დამკა ჯეჩამს, არ თანე-თი-ქ წიდე დობდამს, არ თანე-თი-ქ დორგამს. ოკაჩხე კალათიში წიდე ქოდოვორგით, დიჩოდუ. დოლუმჯუ. ოხოში ქომოჭთი. წიდესთი წარი ქოგოვობით ლიმჯის. ოკაჩხე ხე დო აუზი დევიმბონით, ჯარ(ი) ოფემკომით, კუჩხე დევიმბონით 25 დო დევიჩინით.

დოთანუ. ჭუმანიშე მწუფითე მოვისელით (მოისელი! ნჯარი ქოჯდოხვი! გრესთა დონჭუ!)¹. კალათი ქეფეჭოფი, ვიგზალი დაჰა წიდელუდიშა. ხოლო-თი წიდე დოპწით, ბეშბინ წიდე. ანდღა მციქა დომარგუ: რაბოჭი 30 შქიმი არ თანე ხასტა რტუ (შქუ ვუწოლემთ — ხასტა რტუ! ჰიმუში ლაზ-ხა შქუ ვა მიშქუნან!).

ოკაჩხე, თუთუნი დიჩოდუ, დორგუმონი ვა მიღუნ, ართუქ ვა დოვორგამ. არ დესეტინა ქოდოვორგი, დემიბადუნ. ვორსი დიას-ნა ბინ ბემ აუზ თოჭი დომადასერე. ჰუს ობერგუ გეგოჭარე არ კატი! ბერჯეფეს-თი 35 საპი ვა მოძუნ. ანდღა ვიდარე მელენკალენი დალიშე. თხირიშ საპეფე მოვიდარე: სუმ ოთხო თანე დომაჭირს. ოკაჩხე დოპაზი არგუნითე, ოკაჩხე ხამითე ვორსი დოპწოფხი. ბერჯის ქომოვოდვი. ბერჯის დოდდვის... ოკაჩხე რაბოჭეფეს... სუმ თანე ბერჯი რაბოჭეფეს ქომეფჩი, არ თანე-თი მა ქეფეჭოფი. ცონაშე მენდაფთი. ობერგუ ქოგეგოჭი, ა კატი ობერგუ დოვორო-

1 ამხანაგს მიმართავს კარავში, სადაც ჩვენ ტექსტის ჩაწერას ვაწარმოებთ.

დინი. ოკაჩხე... ვით ნდლაშე დიჩოდუ არ კატიშ ობერგუ. ვით ნდლაშ ოკაჩხე მაჟუანი ობერგუ ქოგევოჭი.

- მაჟუანი ობერგუ დაჰა კოლაე რტუ, ხუთ დლაშენ დიჩოდუ. ჰუს დიჩოდუ დულდაფე, რახატი ვორე. ხუთ-აში დლაში კულე დიბ-თუთუნი (თუ-
 5 დენი, ლეტაში თუთუნი) ოტახუ გებოჭარე. თუთუნი შქიმი დაჰა თაზენუ. ანში დლა დივუმ უკულე ვახთი დივუმ: ოტახუ ქოგევოჭი. დიბ-თუთუნი დობტახი, კალათის დოლოვობდი, ქომოვილი, მაღაზაშე დობთორი... ოკაჩხე დომცონი ლემშითე. ჟურომი თოჭი დივუმ დიბ-თუთუნი (დიბიშ ჟინკალენი დიბუსთი თუთუნი ონუ, დიბუსთიში ჟინ — ბელ-თუთუნი, ბელ-თუთუნიშ
 10 ჟინ — დორულ-თუთუნი...). სუმოში თოჭი დივუმ — დიბუსთი, ოთხოში თოჭი დივუმ — ბელი, ანშიშ დივუმ დორუქ-თუთუნი: ჟინკალენი ოფშა იასერე... ირი ბინ ბემ ძუზ თოჭი დომავუ.

- თუთუნიში თოჭი ვაგონის გევობათერე: არ ვაგონიქ ეჩი თოჭი ეჭოფუმს. ვაგონეფე გალე გამავილარე, მყოას მევედვარე, თუთუნი ხომასენ.
 15 თუთუნი დოხომუ, დაჰა ოხომუ ვა დვაჭის ემუს... კიში მოხთას-ის, ცინი გმჯოლას-ის... ოკაჩხე... ვაგონი დოხომუ... თუთუნი დოხომუ... ხევენგი დობწოფხი, კუკარი ქოგევუდვი, ჟინ ქევილი, მაღაზაში ჟინ ქოგევობი. სვა მციქა მიდუტუ. წულუ მაღაზა ტუ. ხევენგი ვა(რ) ეჭოფუ. მოსკულუ მუშითი კალიდორეფეს ქოგ ჯეგობი. ოკაჩხე მაღაზაში ეტრაფის ლობე(რ)ი
 20 დობლობი, — მაღაზას ჯამიში, ფუჯი, ცხენი მო ამვალეტას'თეი (მჭიფეში ვა გიწოლემ... გომოჭონდუ. არ ხევენგის სუმ თოჭი იასერე).

- ჰუს ართუკ კიშ ონუ. ცინი გმჯოლაშ-უკულე დენგი ბკორარე, დალიშე ქეშკაფთი, დენგიშ დომკაფე დობკვათი. ცხენის კაბულა მოვობი დო ოხოშია ქომოვილი. ოხოის ბურჭულითე დობწოფხი ვორსი, ბიშკითე
 25 დიშკაში ჩინარეფე მოდობკვათი. დობწოფხი დენგი დიშკა, თამამი დობწოფხი. დემიბალუნ, დაჰა ვა დომაჭისს. არ-ჟურ ფიცარი, დუზი ფიცარი ქომევოჭადი სკენჯე მერის, მა მაღაზა, მა ოხორის, მალიშ სვა დობწოფხი. მაშილი ქოგმჯებდვი...

- თუთუნი შქიმი ხომულა'ნუ. კუის ქოდელევილი, ლემი მეფჩამ (ლემი
 30 ეჭოფას-ტეი). ა'ნდლა დო არ სერის ლემი ქეჭოფუ. ოკაჩხე კუიშე ქეშკევილი... თოჭი ქოგოვობი აშო, არ კაჩი ჰად ქოგმჯეფჩი ჰად ქომევოჭადი, (არ კაჩი-თი მელე ქომევოჭადი. ა კოჩი მელე) დოგუთუნ... სორტი ოხენუ ქოგევოჭი: სორტი ვიქუმ... ოთხოში თუთუნი ქომოვილამ, კალათის დოლოვობლამ, ვორსი მუში მაშილის დოლოვობლამ.

- 35 ოკაჩხე მაშილი იფმუ. არ დენგი დიუ. მაშილი ეპწი; ოკაჩხე დობკორი თუთუნი. დენგი დობკორი, მენდევილი, ოდას ქოდობდვი, ოხორის.

დენგი მთელი დიჩოდუ, არაბას ქოგმჯეგობლით, მენდევილით სოხუმიშა, ქოგამაფჩით!..

ალი კანთარ-ოღლი

85. * * *

- ჭიდელული მთხორარე, თუთუნიშ თასი ჯეგოთასარე. ჭიდელული ლოდჭითე მჭვარე, მთხორარე (მთელ არ ონ!). თუთუნიში სუა (დერი ონ!) ვა მანთხორუ; თუთუნი ვა დომარგუ. მუნდეს მთხორარე, მუნდეს დოგორგარე ვა მიშქუნ... თუთუნი დობბერგი, დობტახი... ოტახუ დიროლუ. ჩდოქი მუ ოლოდარე?! თუთუნიში ფავრი დობტახი, მალაზას დოგობლი, დოფცონი ლემშით(ე)¹... ლემშის თუთუნიში თოჭი ჯდობუნ. თუთუნიში თოჭი ვაგონეფეს ქოჯეგობი. ვაგონეფე მყორას მეველვი, დოგონომბინი, მალაზაშე გამავილი!..
- 10 ახშამდან მალაზას ამაველამტი, ჭუმანიში მყორას მეველუმტი. ოკულე დომანჭინუ. დონომბუ-შ-კულე ხევენგეფე დობი. მალაზას ქოჯელავობი... დიროლუ! დიროლუ! თუთუნი დოლოხე ქამავილი-შ-უკულე ართუქ ოხორის დოფხედარე რახატი... ჰუდ-ნა ფშკომარე ჯარი მემაკნასენ, თუთუნი-ნა დოლოხე ქამავილი-შ-კულე...
- 15 დენგიში-თი გიწოლემ! ყურ თუთაშ, სუმ თუთაშ კულე ჯეგოჭარე, თუთუნიში დენგი პკორარე, თუთუნიში სორტი პარე, ვორსი პკორარე. თუთუნი ქოჯევილი, ქოჯამაფჩი...
თუთუნი ჭიდე ფიცარითე, კუჩხეთე პტამბარე (ირი გომოჭონდუნ!) ჭიდეს ჩაირი ქომოხთუ. ვიდათ, ჩაირი ქევეჭოფათ! ხეფეთენ პწათენ.

20

ანმეტ აბაზ-ოღლი

(სოფ. შაწკვარა, ეშერის თემი).

86. * * *

- ათინური ლარჩა „დუდი“-ნ... თომა, დვა, ოჭირიდი, კამწამი, თოლიშ კაფალი, ცუჯი, ჩხინდი, ჩხინდიში ღორმა, ბუდული, ფიშილი, ლემქი კირში...
- 25 მა დულდა ვიქუმ, სი დულდა იქუმ, ჰიმუ-თი დულდა იქუდ... შქუ (ჯურ-სუმ კოჩ ქონი — შქუ) დულდა ვიქუმთ... თქვა დულდა მო ვა იქუმთ, ჰინი დულდა იქუმან... პაქო... პექო... ჰიმ ჰედ ხენ, ჰამ ჰად ხენ... ჰამ კოჩი ვროსი კოჩინ... ჰიმ კოჩი... ჰეა-თი ვროსი კოჩინ... მა ჰუდ დომანჭინუ. მა ოხორი პწოფხუმ, სი ოხორი წოფხუმ, ჰიმუ (უსთა) ოხორი წოფხუმ... შქუ
- 30 ოხორი პწოფხუმთ, თქვა ოხორი წოფხუმთ, ჰინი ოხორი წოფხუმან... მა ოხორი დოპწოფხი, სი ოხორი დოწოფხი, ჰიმუ (უსთა) ოხორი დოწოფხუ... შქუ ოხორი დოპწოფხით, თქვა ოხორი დოწოფხით, ჰინი ოხორი

1 ე თითქმის სულ არ ისმის.

დოწოფხე... მა ვა მიშქურტუ, ოხორი კონქში შქიმი დოწოფხუ...

რიფეტი-თი უშქუნ ვროსი ლაზური... ჯუმა შქიმი ლული მე-
ვუნჯლონი... ბაბა შქიმი ფარა გოწოფი... სულემანი მენდახთუ დო ორ-
თიჭი ოჭოფუ... მა სამსონი ვორტი, წულუ ვორტი-მა სამსონი ვორტი...

5 ვით წანერი ვივერტი... ლეშქი ფართელა გილუნ.. გომოჭონდუნ, ვარ მი-
შქუნ... ჯინ ონ, სირთიში ჰიქოლე...

მა ლაზი ვორე, სი ლაზი ორე, ჰიმ ლაზი ონ...

არ, ჯურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, აში, შქით(ი), ოვრო, ჩხორო, ვით... ეჩი,
ჟურენეჩი... ოში... ფშილდა... ობიშხა (ობიხხა) ნანა იტუა...

10 ათინელ **სადიკ ბუჩან-ოღლისთან** საუბრიდან

(ს. შაწკვარა, ეშერის თემი)

87. * * *

მა ბერჯითე ფხაშქუმ, სი ბერჯითე ხაშქუმ, ჰიმუქ ბერჯითე ხაშქუმს...
შქუ ბერჯითე ფხაშქუმთ, თქვა ბერჯითე ხაშქუმთ, ჰინიქ ბერჯითე ხაშქუ-
15 მან... მა მჭარუმ, სი ნჭარუმ, ჰიმუქ ნჭარუმს... ჰიმუთი-ქ ნჭარუმს... შქუ
მჭარუმთ, თქვა ჭარუმთ, ჰინიქ ჭარუმან...

სოხუმიში გზა მა ქომიშქუნ, სი ქოგიშქუნ, ჰემუს ქუშქუნ... შქუ ქო-
მიშქუნან, თქვა ქოგიშქუნან, ჰინის ქუშქუნან... მა ოხორი პწოფხამ, სი —
წოფხამ, უსთაქ ოხორი წოფხამს. შქუ ოხორი პწოფხამთ, თქვა — წო-
20 ფხამთ, უსთაფექ წოფხამან... ჰამ ჩდოი ონ...

არ, ჟურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, აში, შქით, ოვრო, ჩხორო, ვით, ეჩ, ეჩ-
დოვით, ჟურენეჩი, სუმეჩი... სუმენეჩი¹... სუმეჩი, სუმეჩდოვითი, ოთხოეჩი-
დოვითი, დუზი... ოშის დუზი ვუწოლემა...

ათინელ **რიფეტ აბაზ-ოღლისთან** საუბრიდან

25 (ს. შაწკვარა, ეშერის თემი)

88. * * *

ხამუთე გოლაფშკორი... ფცადი თუთუნი, ფცადი... ბღირი ვარ ონ-
და... მა ჭუმანიში ქეჭთი ამდლა დო დიშქა ფცადი, ზღვაქ ელაბლასეტუ;
დიშქა ვა ელაბლუ... ლული კაბული ტვაცინერ'ონ გოტვაცუ... დოხო შქიმი

1 მერე გაისწორა: სუმენეჩიო. რომ დავეკითხე, — „ეს მეგრულივით არის, ჩვენი „სუმეჩი“ არისო. ჟურენეჩის შესახებ რომ ვკითხე, — ჩვენებურად ჟურეჩი უნდაო...

- ჰამეტ ონ... ომუმონი წარი სოქელე (!) მოვილათენ? კუიშე მოვილათენ...
 დუზეფე-ნა მჭითანუ, დუზეფე მჭითა დვადუ... დუზეფე მჭითა დო-
 მადუ, დოგადუ, დვადუ... შქუნი ლაზური ჰამ ონ!.. დომკორი, დომკორი!
 ჰანი ქომობთეს... ვა მიშქუნ-ჩი... ხამი ლასტერი ონ... ბერეკ დორლუთი
 5 შუმს... დუჩანე ვარ ონ... თუთუნი ვოკაპინი, მეპტოჩი! ჰად დოფხედათენ,
 ჰიქო-თი დოფხედათენ... ჰად დოგუთენ შქუნი ოხორის... ფუჯიში ნჯენი
 ონ... თუთა გომოჭონდრუ...
 ფიცარი ბაზუმ ხამითე... ჰამუში ბოზუმოთა ალი კანთარიში ოხორ-
 და ონ. ოხორიშე კურბანიშა ვა ოშქუმს ალიქ (ო)ხორდა.
 10 კოჩის კუჩხე აწუნენ, ითოფას... ა კოჩის ა თოლი მუში ვარ აძინერ,
 ჩდორი ულუნ ა თოლი მუში... თის „დუდი“ ვუწოლემთ... თომა ირის ქუნ-
 ჩარან დუდის... კოჩის დუდის თომა ქუნჩას... მაკასითე დუდი იხტორა-
 სენ, სირაჭითე ნუკუ იბლასენ, დუდი იბლასენ სირაჭითე... ჩელი ონ ჰიმ
 კოჩი: დუდის თომა ვა უნჩადს...
 15 ათინელ **ახმეტ აბაზ-ოღლისთან** საუბრიდან
 (ს. შაწკვარა, ეშერის თემი)

89. * * *

- მა თფილისიშა ვორე... მა ოდას ვორე... მა ოხორიშა ვორე; მა ოხო-
 რიშა ვულურ. მა სარფიშა ვორე; მა ჯამეს ვორე. მა კონას ვორე, კონაშა
 20 ვორე — ყური-თი იკვენ. მა ვორე, სი ორე, ჰამ (ჰემ) ორე (ონუ, ონ): ჩქუ
 (შქუ)¹ ვორეთ, თქვან ორეთ, ჰამთეფე (ჰემთეფე) (ო)რენან...
 ართი, ყური და ჯური, შუმი, ოთხო, ხუთი, აში, შქვითი(?), ორგო,
 ჩხორო, ჰვითი(!); ვიტოარ, ვიტოყურ (ვიტოჯურ), ვიტომუმ, ვიტოთხო, ვი-
 ტოხუთ, ვიტოაში, ვიტომქვიდი, ვიტორგო, ვიტოჩხორო, ეჩი, ეჩლოვითი,
 25 ყურნეჩი, ყურნეჩლოვითი, შუმენეჩი, შუმენეჩლოვითი, ოთხონეჩი, ოთხონეჩ-
 ლოპვითი, ოში... ჰვითოში(!): შქუნებურა ჰვითოში ორენ! არენერი (ართე-
 ნერი), ყურენერი, შუმენერი, ოთხონერი, ხუთენერი, აშენერი, შქვითენე-
 რი(!), ორგონერი, ჩხორონერი, ვითენერი, უიტოარენერი, უიტოყურენერი...
 ეჩენერი (ენჩენერი)... ოშენერი... ჰვითოშენერი — ათინაშა უშქუნან!

- 30 **ისქანდერ ციტაიშვილთან** საუბრიდან

1926 წლის ზამთარს, ტფილისში

1 აგრეთვე: „ჩქუნ, შქუნ“.

90. * * *

მა ვილაკირდამ, ლაზური-თი ვილაკირდამ, თურქული-თი. არ, ჯურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, აში, შქით, ოვრო, ჩხორო, ვით, ვიტვარ, ვიტოჯურ, ვიტოსუმ, ვიტოთხო, ვიტოხუთ, ვიტვამი, ვიტემქით, ვიტოვრო (|| ვიტევ-
5 რო), ვიტენხოვრო, ეჩი¹...ართელი, მასურა, მასუმა, მათხა (|| მათხანი), მახუთანი, მათანი²...

ბერეფე ფუჯი ცადუმან... უსტა ოხორი წოფხოდ ჰუდ! უსტა ოხორი დოწოფხუ, თამამი დოვუ. მა ჰად ვა ვორტი-შა, ხასანიში ოხორი დოწო-
ფხედ... ხოჯი დინწიკუ, დრაპანიტე ცუჯი მევოკვათი, ჰეფხეთე გეფჩი, დინ-
10 ცხირი ოტოჩუ, უკულე გიქთუ... ბინეხი ახვანის ქომებდვი. ბინეხი იმორდა-
სენ, ცურძენი იჩანასენ და ფშკომარე... ლიმჯი მოფთარე, ლიმჯი!

ათინელი **მუსტაფასთან** საუბრიდან

(სოფ. მახო, აჭარ.)

15

91. * * *

ჰამ ცუჯი ონ, ცალი... ცონა-თი ბიტურთ, ლივადი-თი ბიტურთ... ბინეხი
ცურძენი ნიჩანუ... ფუჯიში მჯაში კვალი დიქუმან... მა წარი ფშუმ; კოჩი წარი
შუდ; კოჩეფე წარი შუმან; ღომა კოჩეფე წარი ოშგედ: ღომა კოჩეფე წარი
შუმტედ... მა წარი მაომინენ... კიში ცინი იენ (|| ივენ). ჰამუ-თი ქობოგნავი!

20 ჰამ — თუდე, ჰიმ — ჯინ... მჯორა მცა ორენ (ონ)... ფუჯი მჯა ინჭვა-
ლენ (|| ინჩვალენ). დემირი ესკი დიგუ, ფასდარი დიგუ... მჯვებუ გალე გუ-
ლუნ, მაჰარი წარი დოლოხენ... მა-ნა პჰარი, ჯებჯირი! ჯებჯირით-ით ით-
ქვენ, ჯეფქოსი-თი... მა რუბაშა გებულურ; მა რუბაშა ჯეფთი³... დიკა-მჩუე-
რიში ბურელი ენ...

25 ჰუდ მა ჰად ბორ, ჰუდ სი ჰი ორ... მა ჰაშო ბიტურ, სი ჰიშო იტურ...
მა ჰაშო ვულურ, სი ჰიშო ულურ... მა ჰაქოლენდო ბულურ, მა ჰიქოლენ-
დო მობულურ... მა ჰაქონი ბორ, სი ჰაქონი ორ... სი სონური'რ? ჰამ მუკო
ონ? თოლი ვა გაზინ-ი? — ხუთ ონ!

30 მა ხოჯი ქოჯებუდვი, მა ფხონი საფანიტე. საფანი ანდა ულუნ, საფა-
ნიში ანდა; ანდა ჯინ ონ, ტაბანი თუდენ (თუდენ, თუდე ონ — მთელ არ

1 „ეჩი“ თქვა და დაატანა: ბოლშე ნიჩევო!

2 „მაათხანი“-დან გაჭირვებით მიაწია „მაათანი“-მდის და — მეტი არ იხმარებაო.

3 იქვე იხმარა „გეფთი“ (გაპალატებული გ) და „ჯეფთი“-ც.

- ონ, ბითთუმ არ ონ!) ტაბანი დემირი ნონცონ; ტაბანი ანდაშა მეჭადერი'ნ: „მეჭადერი“ არქავეფე იტურან! მეჭადერი'ნ — დილო ითქვენ! დიშქაში საფანი ჭადერი'ნ... ბოინდლული ანდა მებუმერი'ნ. ბოინდლული ოთხო ბიგათი ქულუნ, ჯურ ჰაქოლე, ჯურ — ჰიქოლე, ჰიმუ (ბუწუმელთ) ტაბილი;
- 5 ტაბილი ჯურ თოჭი ქულუნ: არ-ჰიქოლე, არ-ჰაქოლე, არ მელენდო, არ — მოლენდო. ტაბილი თოჭი ჯუნკორამან... ტაბილი თოჭი გებუკორი — ხოჯი მო ჯიწერტაე; ჯიწუკო — იმტასენ. ანდა ჭუბრიში იენ (შქიმი ჩ'ოიში ბიტურ!). ტაბანი დუთიში იენ (დუთი — ჯოლი!); ბოინდლული — დუცხუში იენ... დემირი დემირჯი იქუე, საფანი უსთა იქუე... შქიმი საფანი უსთა
- 10 იქუე, შქიმი დემირი დემირჯი ვოხენაფი...

92. * * *

- წულუ-ნა ტას, ბერე იენ, დიდი იასი — ბიჭი. ჰამ ბერე ონ, ჰიმ — ბოზო ონ; ბერე ბაბა ქუნუნ, ბერე ნანა ქუნუნ. ჰიმ ბოზო პაპუ ქუნუნ. ნანაში ბაბა-თი პაპუ ონ. ბაბაში ჯუმა ემიჯა იენ; ნანაში ჯუმა დაი
- 15 იენ. ხასანი დაი ქუნუნ. ბაბაში და ხალა ვუწუმელთ. ნანაში და? ჰემუთი ხალა ვუწუმელთ. ემიჯაში დო ხალაში ბერე ექსალეჭე(!) ონ. ალი ექსალეჭე უონუნ. ბოზო-თი ექსალეფე ითქვენ (საფათი მუკუ ივუ — ბიჭითხი! მა ბიჭითხი, სი იჭითხი, ჰიმუ იჭითხუ...) დიდი ივუ... ზადე ივუ... ექსალეჭეში ბერეფე ემიჯა-ოლლეფე იენან.
- 20 ჯუმა შქიმიში ბერე მა დეგენი მენ, დაში ბერე-თი დეგენი მენ... ბერეში ბერე მოთა იენ. ბერეში ჩილი ნუსა უწუმელან. ქომოჯიში ბაბა მთირი იენ, ქომოჯიში ნანა — დამთირე, ქომოჯიში და — ოხრასურე, ქომოჯიში ჯუმა — ოხრასკირი... ოხორდაში ბაბა — მთირი, ოხორდაში ნანა — დამთირე, ოხორდაში ჯუმა — ოხრასკირი, ოხორდაში და — ოხრასურე.
- 25 ჩილიშ დერინე — ოხორდა ბუწუმელთ. მა ოხორდა ქომიდონურტუ. ოხორდა დომიდურუ, ბერე დეთიმი ქოდოსქულუ. ჰუი მა ბიჩილარ, ბერე დენგი ნანა მობუონარ; დენგი ნანა ბერეში ნანა-ოცხე იენ, დენგი ბაბა — ბაბა-ოცხე იენ. ბერე-თი ოცხე იენ. ჰამ შქიმი ოცხე ბერე ონ.
- ჰუე — ანდლა, წოხლე — ლომა, უკაჩხე — ოჭუმე: ოჭუმე ჭუმანიში
- 30 მა ბათომიშა ბიდარ. ოჭუმე დემა მა ბათომიშე მოფთარ, ოჭუმე ლიმჯი ბათომიშე მოფთარ... (დაჰა მოფთარ, ოხორი ქობორტა-ნა; ბეჩი ა სოთი მენდაფთარ). ლომაში წოხლენერი ნდლა ბიშინ ნდლა იენ. ოჭუმეში უკაჩხენი — ჯენდლანი იენ. ჰამწო დაზი დილო მხვავა რტუ, გოწო კიში დილო ცინი რტუ.
- მა, სი, ჰამ, ჰიმ... შქიმი, სქანი, ჰამუში, ჰიმუში... შქუ, თქვა, ჰანი,
- 35 ჰინი... შქენი, თქვანი, ჰანიში, ჰინიში...
- მუკუ კოჩინ? არ, ჯურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, აშ, შქით, ოვრო, ჩხორო, ვით,

ვიტოვარ, ვიტოჯურ, ვიტოსუმ, ვიტოთხო, ვიტოხუთ, ვიტოაშ, ვიტომქით, ვიტოოვრო, ვიტოჩხორო, ეჩ; ეჩიდოვითი, ჯურენეჩ, ჯურენეჩდოვით, სუმენეჩი, სუმენეჩდოვით, ოთხოეჩი || ოთხოენეჩი, ოთხოენეჩდოვითი, ოში... შილდა...

93. * * *

- 5 არ მუთხა გიწვარ, გჭითხარ... შქუნ ჰუდ დო კიში ჯურ წარა ბიმ-ხორთ, დაზი სუმ წარა ბიმხორთ. ჰამ ლუუ ონ. ჰიმ ბალდუჯანი რტუ. ლობჯა ჰამ ონ. ჰამ მჭითა ლობჯა ონ. ჰიმ ქჩე ლობჯა ონ... ჰამ სარი ენ, ჰიმ — ქჩე, ჰიმ — უჩა; ფავრი დეშილი ონ. მახო-თი ქონან ლაზეფე, ვიწუ-რეფე... სი სო ხერ? მა თხირნალი ფხერ...
- 10 ავჯი დადი მთუთი დოილუ. ავჯი მთუთი ცილუდ, — მა ბოწერ. კონქ-ში მიწუ-ჩი, ავჯი ალი დადი მთუთი დოილუ. ხუთ ნდლა ოგინე ავჯი ალი მთუთი დადი დოილუდორტუ. დობოჩოდინათ! ძორი მილუნ, დულდა ოხო-რი. ბათომიშა ბიდარე, ჰიქო არ სერი დობგუთარ(ე). ჰუმანი მოჭთარ(!). ბათომი ორტა-ნა, დომჭარუმთ. მუნდე ულურ ტიჭლიზიშა? დოხო შქიმი
- 15 დონჭარი-ი? „მუსა გულაბერ-ოღლი“. ეჩიდოვითოხუთ წანერი ბორე... ნაკო-თი გინონ, დოგოგურარე. მოხთა-ში, მიდოხი! სი მუ ჯეგოზუნ? სი მუ გჯოხონს?... ჰუდ დემა იენ! ვროსი მიონურ (სი მა)... მახოშა მენდახ-თი! ვარ იდი-ი? მუშენი ვარ იდი? მუ დულდა გილუნ მახო? ჰექ ვარ უშქუ-ნან, მა მუფერი ბორე? მთელი უშქუნ... ჰამ თხირნალი მი ონ ენ პატი
- 20 კოჩი? ჰიმუ-თი ჰარარე?! ბაშლული ქოდომოსქუდე დომა სულეიმანი ოხორი¹. ოხორიშა ბიტ-იშა, ქოგომაშინუ; ჯერი ვა გობიქთი. ოჭუმე ბიდარტი, ჯერი ვა გობიქთი. „სო რტი“, მიწვეს? „მა თუდე ლაზჩა პჭარუმტი“. „ბაშლული სო იდი“? „ქოდომოსკუდე. გომოჭონდრუ; ვა გონდუნუნ. სოკალი ორტუკო, გონდუ-
- 25 ნუტუ“.
- ჰიქ მუ ნჭარი სი? ნჭარერი მუ გილუნ? ჰამუშა ჯიოჭი! ჰამ ბუცხა ონ... კუჩხეში-თი ბუცხა ონ; კუჩხეში თუდე ტაბანი ონ: კითი, კუჩხე, კუჩხე ცალი. ჰამ პჭარათ-ი? ბიჭიხი — ჰამ ბიჭიხი'ნ, ჰამ ლანჭი'ნ, ჰამ — ილი, ჰამ — ბურგული, ჰამ — მესოლონი, ჰამ — გალჩალი, ჰამ შქა ონ, ჯინ — ქორბა
- 30 ონ, ჰამ უმბა ონ, ჰამ კაბულა ონ, ჰამ — ფხუჯი, ამ — ხე, ჰამ — ხე-დული, ჰამ — ხე-გური, ჰამ — ხე-კაბულა, ჰამ — ხეში კითეფე, ჰამ — ხეში მეცხუ-ლი; არ კითი სუმ მეცხული ულუნ... არ კითი არ ბუცხა ულუნ...
- ჰანი დამარეფე ონან... (სი ჰეშო იტურ, მა-თი ჰეში ბიტურ!)... ჰამ ცალი ონ (ცალი'ნ-თი იენ!) ჰამ გოტულა, ჰამ-თი — თიდუდი, ჰამ — კვა,

1 შეკითხვაზე „სულეიმანიშ ოხორის“ არ უნდა მეთქი? „სულეიმანიშ“ შეიწყნარა. „ოხორის“ შეუძლებლად მიიჩნია.

ჰამ — სუჯინ, ჰიმ¹ — მუთუ ვარ... ჰამ — თოლი, ჰამ — ოქლიდი, ჰამ — კამწამი, ჰამუმი² — მუთუ ვარ ონ... ჰამ ჩხინდი ონ; ჰამ მუთუ ვარ ონ, — ჩხინდი ღორმა³... ჰამ ბუფულინ, ჰამ ლემქინ, ჰამ ნუკუ ონ, ჰამ — ხარო, ჰამ — ჭიბრი, ჰამ ნენა ონ; მთელი (|| ბითუმ) პიჯი ონ, პიჯინ; დოლოხე

5 ჯინ ცა ონ; ჰამ ჯირჯილინ, მჭითა-ნა ონ, ჰამ ხურტულინ... ჰამ ცილინ... ბითუმე გური პიჯინ, დოლოხე გურიინ... ჰიმ? — ვარ მიშქუნ... ფურფუ, ჯიგერი, სკემბე, ფანწალა⁴...

თი მურგვალა ონ, თომა ქონჩა... (მ)ჯა ფავრი ქონჩა... თი თომოლონი ონ — იბიტენ... ხე გუნძე ონ, კუჩხე-თი გუნძე ონ. კითი მკულე ონ; ხე-

10 ში კითი მჭიფე ონ; კუჩხეში კითი მჩხუ ონ... თომაში რენგი — კოჩი ჯენჯი ტას-ი, უჩა იენ, ბადი იას-ი — დიქინენ, ქჩე იენ... ბითუმე — ჯდოვდე ბუწუმელთ... გალენდო — ტები ონ (დოქსე: ტებინ...), დოლოხე — ხორცი, ხორციში დოლოხე ცილი დო დინცხირი...

ჰამ ბაშეითინ, ჰიმ — წულუე კითი, ჰამ — ოშქენანი კითი⁵... კოჩი ჯურ

15 თოლი ულუნ, ჭიბრი (|| კიბრი) ეჩიდოვიტოჯურ („გამიშიფონი“! „ქოლდონ-ჭვალი!“): ოგუნდენი კიბრი, კიბრი (|| ჭიბრი) მაჯიდა. დანდაში კიბრი... მა თოლითე ოკობიწერ, კოჩი თოლითე ოკიწე... მა სუჯითე ბოგნამ, ჰიმუ — სუჯითე ოგნა... თოლითე ქომადირუ, სუჯითე ბოგნი.. ჩხინდითე შური ფშვანუმ (ფშვანი)... ნენათე ბისინაფამ⁶...

20 კოჩი თოლი-ნა ვარ აზინ, ჩორი იენ. სუჯი ნა ვარ ოგნა, ბალა იენ... კოჩი-ნა ვა ისინაფამს, ბალა (?) იენ. კოჩი-ნა ვროსი ვარ ასინაფენ, ფელთელი, ნენა ჯელუგუნ... კოჩი — თოლი გოლიწეი იენ... ჰიმ კოჩი კუჩხე ნოტროხუ, ითოფა... ჰიმ კოჩი თოფალი ონ... ხე ნოტროხუ, ხე ჩოლადი ულუნ, ვარ ახმარენ, ჩოლაში ემუში დოხო იენ... ჰუმე „კოჩი“ თამამი დივუ.

25 მა ვარ მჭარარ? ოკაჩხე ჩითაბი მომიჯლონარ? (სი ჰიმუ ნუჯლონარ... მა ჰიმუ მებუნჯლონარ? მა სი მოგინჯლონარ!)

დღალეფეში დოხოფე⁷: ანდლა ჯუმაჰა, ოჭუმე... ჯუმე ერთესი, ბაზარჯუნი, ბაზარ-ერთესი, სალი, ჩარშამბა, ფერჩემბე...

ფუჯი, ხოჯი, შურონი, მშქური, ცხენი, კატირი, ჯამუში, ეშელი, დეჯი

30 (ვა მიონუნ, შქუ ვარ ბიმხორთ!), ლაჭი, კატუ (ჰუმე კატუ მთუმე ჭოფუმე || ჭოფუმს)... ჰუმე ქოგევოჭათ ჰანიში დოხოფე: ფუჯიში — ნჯენი; ხოჯიში ნჯე-

1 ყურის ბიბილოზე მივუთითე „ეს არაფერიიაო“: ე. ი. სახელი არა აქვსო;

2 ქუთუთოზე ამბობს,

3 ნესტოსთვის სახელი არ არსებობსო: „ჩხინდი ღორმა“ — სახელი არ არისო.

4 ნალველისა ვერა გავაგებინე: „ვარ მიშქუნ მა“-ო.

5 სხვების სახელი არ იცის.

6 „ბიტურ“ — არაო! ბისინაფამ — ვლაპარაკობ, ბიტურ — „ვიტყვი“ (?).

7 დღეების სახელები ვიცო და უყოყმანოდ ჩამოთვალა... თურქული სახელები... ლაზურად არ იცოდა არც დღეების და არც თვეების სახელები.

- ნი ვარ იენ! შურონიშ — ტიკანი¹, მშქურიში მონთა(?) იენ, ცხენიში — თად ონ, ეშეღიში ვარ მიშქუნ, კატირი თად ვარ აენ... ჰიმ, — ლეჯიში, — ვარ მიშქუნ... ლაჭიში კუტავი(?) იენ, კატუში — მონთა(?) ონ... სი ჭარი დო ოკაჩხე ორდო ბიგზალარე... დანო ვა მოჭთი, ორდო მოჭთი(?)...
- 5 ფუჯი თი ქია უღუნ, ფუჯი თი ჯურ ქია უღუნ. ნა ინჭვალენ? — ბუზი... ფუჯი ბუზი უღუნ. ბუზი მჯა მჭვალუმთ. მჯაშენ დორღუთი ბიქუმთ, ვალი ბიქუმთ, ხოლო დალი ბიქუმთ, ხოლო არიანი ბიქუმთ... ბჯა ქობოხთიმანთ, უკაჩხე ჭუკალითე დაჩხური ქომებობამთ, უკაჩხე ტუცა იას-ი, ვალი ქეაულუნ... დომწილახუმთ, ქოგობუმჩუმთ, მურგვალი დიენ, ჯუმუ ქო-
- 10 გობობლამთ... დიჩოდუ! დალი: არიანი დომჩახუმთ ომჩახულეთე. დალი ქეაულუნ, ქებოდამთ, დიენ დალი... ფუჯი დომჭვალუმთ, მჯა დომწორუმთ სუზგითე, დობომფინამთ, მადა ქომებჩამთ, ქოდობდგუმთ, დოხდუნ, დორღუთი დიენ...
- ფუჯი თი მეზოკვათათ-ში, ტები გოპწუმთ, ეფხარუმთ, სკემბე მე-
- 15 ფხუმთ, ხორცი დოპკვათუმთ, გობიქეთერთ, დოფჩხამთ, ქომებობამთ ჭუკალითე, დობგუბუმთ, ჯუმუ ქობუკათამთ, ბიმხორთ...
- მჭიფე-მჭიფე ხორცი დობიტოლარ (დოპკვათარ-თი იენ!), გოიქთარ, ფრინძი უნტალარ, მაკინდო... მეროჯა (ლაზჩე გაწვარ!) უნტალარ, პრასა უნტალარ, ვროსი დომდღვალარ... ამციქა ლუუ დობჯიბარ, ქეშქებილარ,
- 20 ქომებკორარ, ჭუკალი ქოჯეფსვარარ, დობჯიბარ... დობგუბარ: დიუ სარმა... ჯუმუ² ქობუკათარ, ხე დობიმბონარ, ოფშკომარ (|| ობჭკომარ!), დობიდარ, დობისელარ...
- ხორცი დოტადანად, კაურმა დიენ³ ენ წოხლე ხორცი დობკვათარ, დოფჩხარ, ჭუკალი ჯებლა, დობტადანარ, ჯუმუ ქობუკათარ... ლაჩინ... მა
- 25 ჰეშო მიშქუნ, მუ პა?! ფუჯიში ტებიშე შქუ ქალამანი ბიქუმთ. ტები დობოჭვინამთ (დობოხომბინამთ), დიშქალეფეთე დობკარბუმთ (დიშქა ბიტურთ შქუ დო ჰეშო გიწვი!)... ჰეფხე დოჭარი-ი? ოკაჩხე დობოხომბინამთ, დობკვათუმთ, დოფხაკარუმთ ხამითე, დობოლობინამთ, დომდაგუმთ, სულერიში თოჭი დობჭიმოშუმთ, დობჭამთ, ქომობიდუმთ... დალიშა
- 30 ბულურთ, დიშქა მობილამთ!..
- ფუჯიში ჯენი ხოჯი იენ, ფუჯი იენ. ნჯენი სუმ წანაშ ოკაჩხე დომჩინოჯენ... ჩხორო თუთაში კულე ფუჯი ნჯენი ქოდვორინად... ჯურ წანერი ნჯენი [ბუწუმელთ] წულუ ხოჯიკა, ფუჯიში ნჯენი სუმ ნწანერი — მოზარი [გუწუმერთ].
- ფუჯი უღუნ ბუცხა, შურონი-თი ბუცხა უღუნ, მშქური-თი ბუცხა
- 35 უღუნ, ცხენი-თი ბუცხა უღუნ: ბითთუნ ტაბანი ბიტურთ.

1 უფრო ტ ისმის, ვინემ თ.

2 ჩემს შენიშვნაზე — „მარილი დაგავიწყდა მეთქი“. იცინა და ეს ფრაზები თქვა...

3 თქვა: „დიდენ“, და გაისწორა თვითვე (დიენ).

ცხენიში ტაბანი ნალი კაჭრითე ნოჭადამან... ცხენი ხირხინამს (|| ხირ-
ხინად), ფუჯი მლორად (|| მლორამს), შურონი პეტელად (|| პეტელამს), კოი-
ნი (|| მშქური) პეტელამს, ეშმელი... მლორად (|| მლორამს)... ლაჭი ლალოდ
5 (|| ლალომს), კატუ კრიად (|| კრიამს). კატუ ბუცხა ულუნ... კუდელი ნა
ულუნსტერი — შირმა ბუწუმელთ: შირმა ცხენი კვა ულუნ... ჰემუ-თი¹
თომა იენ... ცხენი კუდელი შირმა (|| შირმა) ულუნ (შირმა, შირმა — არ
ონ!). ცხენი შირმათე კინჩი იჭოფენ... კამკული კოჩი ნომსქად (|| ნომ-
სქამს)... ოდა კამკული ფუთხუნ...

მა-ნა მიშქუნ, გიწვარე! ქორმე, მამული, ორდედი („ბიბი?“ — ვა მი-
10 შქუნ!), კაზი, მისირთული... ქორმე მაქვალი დოსქუდ (დომა ქორმე მაქვალი
ქოდოსქუ... ჰუდ მჭიმა მჭი: მჭი-თი ითქვენ, მჭიმს-თი ითქვენ!); მაქვალი
ქჩე იენ. მარქვალი გალენდო ცერცელა ულუნ... ცერცელა თუთხუ ონ; დო-
ლოხე — ცილა, ოშქენა — გური; გური — სარი'ნ (ჰუდ მჭიმა გონილუ!).
მაქვალი ქოჯებუდვარ, ქორმე ქოჯებოხუნარ, ჭუჭული ქოგამიონასენ ეჩიდო-
15 ჯურ დლაში უკულე... ბუჯერი დობუხენარ; თიფი ქოჯებურჩარ, ლეტა, ფი-
ცარი... ბუჯეჯი დიენ...

მა ვა პკორეცხუმ, სი ვა კორეცხუმ, ჰემუ ვა კორეცხუმ... მა ვა ბიმ-
ხო, სი ვარ იმხო, ჰიმუ ვარ იმხო... მა დიშქა ბკვათუმ, სი კვათუმ, ჰი-
მუ დიშქა კვათუმ. მუთე კვათუმ? არგუნითე! არგუნი დუგი ულუნ, არგუ-
20 ნი პიჯი ულუნ, არგუნი საპი ულუნ... არგუნი დუგი დემირიში ულუნ, პიჯი
ჩელილიში ულუნ, საპი დიშქაში ულუნ... არგუნი ვროსი კვათუმ... არგუნი
ბლასტიარარ ჩოსტრათე. ჩოსტრა ხეთე ბოქთარ. ჩოსტრა ქვაში იენ. კათა
ქვაში ვარ ივენ, ჩემენტოში იენ(!)... „ქოთუმეში თომა“, შქუ ჰემო
ბიტურთ...

25 მუსა რიზა ქილფიტი ქომეჩუ, რიზა ქოდვოჯუ, ძიგარა ქონულუ. დო-
ლოხე ბაბა მუშიმა აშქურინუ, ძიგარა ვა ნადვუ. მა დაჩხური ქოდობოჯი...
რიზა — ქოდვოჯუ; მცული ვა გიწუმელ!

ლაზუტი მჭეშარე, ფუჯეფე იმხონან... ოხორჯა ბერე ოწე. ოხორჯა ჰამ
ჭიმა ლაზუტი ამჭემენ-ი?.. ჭუჭულეფე-ნა უონუნ ქორმე, იენ კროხი... მუ-
30 თუ ვა ბუწუმელთ: აწი გომაშინუ: ქორმე კონხუდ

ლუმჯი ვა მომალასენ: ხვალა კოჩი ბორე, ზორი მილუნ... ჩითაბიში
გვერდი დიუ! — დალი მჯვერი იენ, ჭაფუ იენ, თილქი (|| თილჩი) იენ, მუნ-
ჩკი იენ, ზერდავა იენ, მთუთი-თი იენ... დალი ლეჯი იენ; ასლანი დალი ვარ
იენ; დალი დაბანი კატუ, მტური (|| მტორი)² კატუ იენ...

35

მუსა გულაბერ-ოღლი

1 ფაფარის შესახებაა ლაპარაკი.

2 „დაბანი, მტური, მტორი“... ყველას ერთად იძახის.

94. ლაზუტიშენი

ლაზუტი?... ღობერი დოდობარ, ოტი ფუჯი მო ამიტად. ღობერი ჰაშო ბიქუმთ: დიშქალეფე (|| სტოლბაფე) ქოდვოცონარ, მელთელი ქომებოჩარ: ღობერი დივუ. ხოჯი ქოჯაფდვარ, დოფხონარ, ცონა დოფხონარ, თასი 5 დოფთასარ, გობიქთა — გოროხი დოფათხარ, გოროხი ბერგითე დოფათხარ... დივუ!

გოიქთა, ძგუდა (მძგუდა შქუ სიმინდი ვუწემელთ. ლაზუტი აღნე-ნა ეხთას, მზგუდა დივენ): წულუ რტა-შა... ოკულე... არ თუთაშუკაჩხე ძგუდა დულუნ... ძგუდა დობერგუმთ... ეჩი ნდლაში კულე მძგუდა მაჯურანიში 10 (|| მაჯურა წარა) დობერგუმთ... მძგუდა ქემეხთუ, დირდუ. ლაზუტი დი-ვუ... ობლუ ლაზუტი, ქოჯელიდუ (|| ქოჯელიდუ) ლაზუტი ფუსკული... ლაზუტი ჰება ქოჯელიდუ, ჰება ფუსკული(?) ქონაბუ.

ბიდი, ბოწედი, მოინჭუდორტუ (შქუ-ნა ბიტურთ, გიწვარტუ!). გობიქ-თი, ტიკინა ებჭოფი, ბიდი; ცონა დოპტახი, მობიბი, დობთორი, ოხორიშა 15 დობთორი, უკაჩხე დოფსხუნი, ჭუმანი ბაჯენი ქოჯებობლი; უკაჩხე დონჭუ.

გებიდი, დომთოლი, ხეთე დომთოლი. უკაჩხე ჭუვალი ქოდოლობობლი, თოჭი ქოჯებკორი, კაპულა ქომობიბი, ქარმატიშა მენდებიდი. ქოჯებუდვი, დომქვი; მჩვერი დივუ, ქოგობუქოსი, ქოდოლობობლი ჭუვალი, მობიდი, ოხორიშა ქომობიდი, დობწოფხი, ოპჭკომი!..

20

მუსა გულაბერ-ოდლი

95. ოღურუშენი

კოჩი დოდურე. ნა დოდვოქურტასენ, გვოხარამან, დომბონუმან. მეზარე დომთხორუმან, მესვარაფუ დოაზუმან, ჩეფინი ქოგვოკორამან, მეზარე-შა მენდიონამან, ოკულე ქოდოლოვოჯირამან. მესვარაფუ ქონოსვარამან, ლე- 25 ტა ქეობდამან... ოკულე მუთუ ვარ! ჰემუ-თი ფთქვარტუ-ი? მოთ ვა მიწვი? ჩილი მუში იბგად, ნანა მუში იბგად, და მუში იბგად, ჯუმა მუში იბგად... დომანჭკიმუ!..

მუსა გულაბერ-ოდლი

96. პატი ოხორდა

30 ოხორდა კოჩი მუში უწუ-ჩი, „სი ბელა თიშა მოგიონარ! ოჭუმე ბიდათ ლივადიშა, ხოჯი ქოჯებუდვათ (|| ქოჯებუდვათ)! მა ხოჯი გოწვანარ, სი სადვანი ქოდქაჩი! თასი მეეკებორგარ!“... „ჰუდ ხოჯი მოონდრინი, მა ჩინარი-

შა ბიდარ, ზორი მილუნ! ჩინარიშა იდუ, ჩხომეფე ქომუნე! მოხთუ, ქეკ-გორგუ ირი ჩხომი...

კოჩი გოიქთუ-ი, ჩხომი ქოზირუ... ხოჯეფე მონდრინუ, ჩხომეფე დოკორობუ, ოხორდა ქომეჩუ. უწუ-ჩი „ილი, დოტადანი! მა მეფთარ, ჯარი 5 პჰკომათენ¹. ოხორდა მენდახთუ. კოჩი-თი ბოინდლული ხოჯეფე ჯდუწუ, მენდახთუ ოხორიშა. იდუ-ი, ჩხომი ვარ ორტუ. ოხორდა უწუჩი „ჩხომი სო ილი, ქომოლი!“ „ჩხომი ვარ ორტუ! მუ იტურ?“ კოჩი თქუ-ჩი, „ლივადი ჩხომი დოპკორობი, სი მექჩი, დოტადანი გიწვი! სო ილი?“ „მა ჩხომი ვა მომჩიდორტუ! ლივადი ჩხომი იენ-ი?“

10 ქოკიშირე. მუხთარი ქომოხთუ. უწუ-ჩი „მუ გალოდე?“ კოჩი თქუ-ჩი „ლივადი ჩხომი დოპკორობიდორტუ², ქომეფჩი ოხორდა; ვა ტადანუ! სო იდუ?“ ოხორდა თქუ-ჩი „ლივადი ჩხომი იენ-ი? ვარ მომჩუ! მცუდი იტუდ! ჰამ დელი ონ! უოხით(უ) მელენცია! — ჰუჩუმეთიშა მენდიონად!“.

მელენცია კოჩი მენდიონუ კადიშა. კადი უწუ-ჩი „მუ გალოდე, ჯუმა 15 ჩქიმი?“ „ლივადი ჩხომი დოპკორობიდორტუ; ოხორჯა ჩხომი ქომეფჩი; ვუწვი-ჩი „დოტადანი! ვა ტადანუდორტუ. ჰემუშენი ქომომიონე“. კადი თქუ-ჩი „ბიგა ქომომილით!“... ეჩლოვით ბიგა ქოჯეჩე, იონე, ხაფისი ქომოლოვოხუნე. გოდექთე, არ საათიშ უკულე უოხე... კადი უწუ-ჩი „მუ გალოდე, ჯუმა? უწუ-ჩი „ლივადი ჩხომი დოპკორობიდორტუ, ოხორდა ქომეფჩი, ვა ტადანუ!“

20 „დონით, ქომოლოვოხუნით! ჰამ დელი ონ!“ დონე, ქომოლოვოხუნე...

ხაფისეფე ოწედესი, — ჰამ აკილი კოჩი ონ! უოხუ ხაფისი არ კოჩი: „მუ გალოდე, ჯუმა?“ თქუ-ჩი „ლივადი ჩხომი დოპკორობიდორტუ, ოხორდა ვა ტადანუ; ოხორდა ბუხაპარი; ოხორდა წიუ“... კოჩი უწუ: „ჰაშო მო იტურ? ჩხომი ღალი პკორობი, უწვი!“

25 კადი უოხუ: „მუ გალოდე, ჯუმა!“ კოჩი უწუ-ჩი, „ჩხომი ღალი პკორობი!“ კადი თქუ-ჩი „ნოსიშა ქომოხთუ! მედანი მეჩით!“ ოხორდა ბერე მუშის უწუ-ჩი „ბაბა სქანი, მოიტა-ში, ოწედი, მიწვი! ჩხომი ბუტადანარ ბაბა სქანი, ჯარი ბუხაზირარ, სუჭრა დობუდგარ!“

ბაბა მუში მოიტუ-შა, ბერე ქოზირუ. უწუ-ჩი „ბენა, ბაბა შქიმი მუ- 30 ლუნ!“ ოხორდა ჩხომი დოტადანუ, სუჭრა ქოდოდგუ. კოჩი მოხთუ, ოწედუ — ჩხომი ტადანერი! თქუ-ჩი „ქეზდით! მა ვა პჰკომარ; ჰიმუშენ-ნა ეჩლოვით ბიგა ოფშკომი, ქოჯეჩე! სი დავა დომოლოდი! ოხორდა კოჩი ჰეშო იენ-ი! კართიკართი დავა ოლოდამან-ი“? — კოჩი უწუმერს ოხორდა.

თამამ დიჩოდუ! კუჩხე გამომოზურზუ!

35

მუსა გულაბერ-ოღლი

(ს. თხირნალი)

1 „პჰკომათენ“ — ხოფურის ზეგავლენა, მოსალოდნელი იყო: „ფშკომათენ“, როგორც ეს არის ბოლოს აქვე.

2 აქაც და ქვემოთაც „დორტუ“-ს შემცველი აღწერითი ფორმა შეუფერებელია.

97. მემედ ალაში ჰეჩაე

- ეველი სარ მემედ ალა ქორდუ. მემედ ალა ჰაჯილუდიშა ოლვაფუ გორუ. სარ ოხორზა ქუნურთუ. ართი ბოზუმოთა ქუნურთუ. „ბოზუმოთა მი მებუმქვათუ“, თქვეს(უ). „ჩორი იმამი მებუმქვათუ!“
- 5 ბოზუმოთა, ბაბა მუში, ოხორზა მუში, ბიჭი მუში ხაჯილუდიშა მენდახთესუ. ბოზუმოთა იმამი ნუმქვესუ. ოხორიში ექსუქლემე ეუჭოფამსუ. იმამი ბოზუმოთა საროფუ. ანდლა ჰიმ ბოზუმოთაშა სარ ჯაზი ოხორზა მენდომქუ, უწუ-ჩუ: „ჟე, ბოზუმოთა შქიმი, სი ბაბა სქანი ჯურ წანა დიუ, ხაჯილუდიშა-ნა იდუ. ანდლა ჰემამიშა მენდაფთათუ, ჰემამი არ დიმბონარე“.
- 10 ბოზუმოთა რაზი დიუ. იდუ-სი ჰემამიშა ხოჯა დოლოხე (იჩერდე) დონტობუ. ჯაზი ოხორზა ჰექოლე იმტუ. ბოზუმოთა იმბორთუშა, ხოჯა ქოგამახთუ, ციდუ, ბოზუმოთა ქოგვაკორუ. ბოზუმოთა თქუჩი-ა: „ჰუმ მუთუ ვარ იენ, არ დობინბონათუ!“ ხოჯა ბოზუმოთა დუმბონუ. ბოზუმოთა ხოჯა უმბონამტუ-შა, თი უმბორტუ-შა, საპონი თოლი პიჯი დუსუ-სი, ხოჯა თო-
- 15 ლი უხთუ. ხოჯა დახა თოლი ვა გვანწინუ. ჰიმ დორა ბოზომოთა წოტა ტასი ქომილაკორუ. ხოჯა ჰიმ დორა გეჩუ, გეჩუ, ხოჯა ქოდიტუ, დაჰა ჰიჩი ვარ ოხვანკანუ.¹ ბოზომოთა ჰემამიშე გამახთუ, იმტუ ოხორიშა.
- ხოჯა არ საეთიმ უკულე ჰიმ დორა გოკუცხუ. ჰიმ დორა ხოჯა ჰემამიშა გამახთუ-შ-უკულე, ბაბა მუში ჩადეთი უნჯარუ-ჩი „ბოზომოთა სქანი
- 20 ოროსპილული იქუმსუ“. [ბაბა მუში] ჰიმდორა ბიჭი მუში ჰიქოლე ქომომქუ, ჰაჯილუდიშე: „ბოზომოთა შქიმი ციდი დო დოცილი!“ ჰიმ დორა ბიჭი ქომობთუ ოხორიშა, და მუში უოხუ². ბოზუმოთა თქუ-ჩი „სი მი სორე?“ „მა ჯუმა სქანი ბორე!“ „ჯუმა შქიმი ორე-ნა, კითი ნა მოგოზუნ მაწინდრი, ქობოწედა დო ჰიმ დორა ნეკლა გოგინწარე!“ ჰიმ დორა ბიჭი თქუ-ჩი
- 25 „ჯინდოლე ეს თოჭი ქოჯონჭი!“ დო ჰიმ დორა ბოზომოთა თოჭი გოჯონჭუ, მაწინდრი ჰიმ დორა თოჭითე ქეონჭუ. ჰიმ დორა ჯუმა მუში-ნა სორთუ, იჩინუ; ჰიმ დორა ნეკლა გუნწუ. ქეხთესუ: „ჟე, და შქიმი, ბაბა შქიმი ქიონამსუ, ჭუმანი ბიდათენუ!“
- ბოზუმოთა ბოხჩა მუში ქოგეკორუ ცითეშა³, სარ მამული ნოკვათუ,
- 30 ჰიმ ფორჩა ბითუმ დინცხირი დოყუ, ბაბა მუში მენდულუ: „ე, ბაბა შქიმი, იშთე და ჩქიმი დობილი, აჰა ფორჩა მუში!“ ბოზუმოთა არ დალი ნაშქუ, ჯუმა მუში გეხედუ ცხენი დო მენდახთუ. ბოზუმოთა დალი ნაშქუ.
- დალი ეს დაჩხური ოგზუნუ. ჰიმ დაჩხურიში დანიშა მენდახთუ. ოწედუ-სი, ჯუკალი ქონობუნ დო ხორცი იჯიბენუ; ბოზუმოთა ჰემერ⁴ იბგასუ;

1 „ჰიჩ სალლანამადი“.

2 „ჩილარდი“.

3 „გითმექდე“.

4 „ორდა“.

- ოწედუ-სი, ცა კოჩი მულუნუ; დაჩხურიმე დანიშა მოხთუ-სი, ა ბოზომოთა ქოხენუ. „სოლე ჯოლი, ცე, და შქიმი, ჰიჩ მო გამქურინერთასუ! მა ოთხუ დაჰა აქარდაში ქომიცონუნუ, ჰინი მოიტან-შა, ჰამერი ქომეშქიგოხუნარე“. ოწედუ-სი, აქარდაშეფე მუში მოიტემა¹, ბოზუმოთა დონტობუ.
- 5 აქარდაშეფე მუში უწუ-ჩი „მა ცარ უშქური ქოვზირი, ხვალა ვშკომ-იკო, ვროსი'ნ-ი-ჩი ბითუმი ფაი დობიკო, ვროსი'ნ-ი?“ აქარდაშეფე თქვეს-ჩი „ცარ ოშქურიმი ბითუმ ფაი პაშა, ხვალა ოშქომი დაჰა ვროსი'ნუ!“ „მა-ნა ვზირი ოშქური, იშთე ჰამ ონუ!“ ჰიმდორა ბოზუმოთა ქოგამიცონუ. ჰინი თქვეს-ჩი „ჰამ და შქენი, ჰიჩ მო დაშქურინეთასუ!“ ჰინი ართუხ ოშქო-
- 10 მეს'შ-კულე ცირი იგზალესუ². ცითე-შა, ბოზუმოთა უწვეს-ჩი „სი მო გამ-შქურინერთას!“ ბოზუმოთა ხოლო აშქურინუ დო იმტუ. ციდუ, ციდუ, ცარ სეგლი ქებთუ; ჰიკუ ა მსქვა ონ-ქი, თუდელე არ წულუთა ცირმადი გამი-ტუ. იმუში მსქვანობა ცირმადი კვანჩუნუ³.
- ცანდლა ფადიშაში ბიჭი ცავჯილუღიშა ციტუ-ში, ცხენი ცირმადი ვა
- 15 მეფულუნუ, დიზგინი მოიზდამს, ვა მეფულუნუ. ეფოწედუ-სი, ცა ბოზუმო-თა სეგლი ქოჯენენუ; სეგლიშე ქოჯიცონუ, ოხორიშა მენდიცონუ, ვი ნდლა დუგუნი დოესუ; იმ დოლაშ უკულე სუმ ბიჭი დვაო, დაჰა ჰიჩი ბოზომოთა ვარ უჩითხუ: „სი ბაბა ქოგიცონუნ-ი? ნანა ქოგიცონუნ-ი?“ ბოზომოთა თქუ-ჩი „სუმ წანა დიუ, ვა მიჩითხი⁴-ჩი, მა ბაბა-თი ქომიცონუ, ნანა-თი
- 20 ქომიცონუ.“ „ოფლეისე, ოხორი სქანიშა იდარე-ი?“ „ვიდარე!“
- ჰიმდორა სუმ დავერი ასქერი მუშითე, ბერეფე მუშითე ბაბა მუშიშ ოხორიშა ცულუნუ. ცითე-შა, დავერი უწუ-ჩი-ა „ჰამსერი ბარაბერი ბინჯი-რათენუ!“ ბოზომოთა თქუ-ჩი-ა „სი მუჭო ჰიმ ნენა თქვართუ?! მა ჰიჩ კე-ბული ვა ბიქუ!“ ჰიმდორა დავერი თქუ-ჩი-ა „მა ბარაბერი ბინჯირათენ, მა
- 25 ბერე სქანი მებოკვათალე!“ რიზა ვარ იფუსი, ბერე ნოკვათუ. სუმ სერიშე სუმი-თითი⁵ ნოკვათუ. „ჰუ რიზა ვარ ია-ნა, სი მეგოკვათარე!“ ჰიმდორა „ა წარი ქუდობგუთა დო თესლიმი გაჰარე! „სი მუჭო მეგაშქვა დო წარი დო-გუთარე?! შქა არ თოჭი ქოგეგიდვა დო, ციდი, წარი დოგუთი!“ ჰიმ თოჭი ცა ბუჭი⁶ ქონოკორუ, ციმტუ. დავერი თოჭი მოიზდამსუ, ბოზუმოთა იმტუ,
- 30 დავერი ხალადა თოჭი ზდუმსუ!

ჩაწერილია სერ. ჯიქიას მიერ. 18. VI 1928, სტამბოლში;
მთქმელი — ნური ათინელი.

1 „გელმექდე“.

2 „ჰეფირი გითდი“.

3 „ონუნ ჯუხელული დემექქი ყირმადა შენ, გუხელლუხ ვერდი“.

4 „სორმადენ“.

5 „უჩისინი“

6 „კაზანმადა“

98. სუმ ჯუმაშ ჰეჩაე

ცეველი სუმ ჯუმა ქორტესუ. თქვეს-ჩი „წულუ-ნა ონ, ცა ოქლიმუშა მენდავთათუ!“ დიდი-ნა ონ „მა მენდავთა!“ დიდი-ნა ცონ, ოქლიმუშა მენდახთუ. ოში ლირა დოქლიმუ. მოიტუ-შა, ცარ ოხორიშა მენდახთუ. „ცე, დაი 5 შქიმი! ჰამსერი ქოდომოდგინი!“ „ქოდოგოდგინარე, ამა ცა მუთხა გიწვარე, დოა-ნა დოგოდგინარე!“ „მუ მიწვარე?“ „ჰამსერი ოდა გალენდო გეგინკოლარე, ეგერე ვა მოლაფისა-ნა, ცოში ლირა დაჰა მა მეგჩარე! მოლაფისა-ნა, ჰიმ დორა ნა-გიღუნ ფარაფე, ეგიჭოფარე!“

კოჩი ცარ ჩორბა დუხენუ, საპონი წარიში ჩორბა დუხენუ. ჰიმდორა ჯენკო- 10 ლერი ოდა სო იდასუ, ზავალი?! ოდა მოლაფისუ. ჰიმდორა ჭუმანი მუშ ოწედუ-სი, ოდა მულაფისერი — ბითუმ ფარაფე ქეუჭოფუ... ციგზალუ ოხორიშა.

წულუტა ჯუმა მუში უწუ-ჩი „ფარა გაქლიმუ-ი?“ „ჰიჩი ვა მაქლიმუ!“ ჰიმ დორა, წულუტა-ნა ცონ, ოქლიმუშა იგზალუ. ჰიმუ-თი-დოქლიმუ დო მოციტუ-შა, ხოლო ჰიმ ოხორი ჯოლუ. „ჰამსერი დომოდგინარე-ი?“ „დო- 15 გოდგინარე, ამა მა ჰაშო-ნა გიწვარე შეი დოა-ნა, დოგოდგინარე!“ „მიწვი!“ „მა გალენდო ნეკლა განკოლარე!“

ჰიმდორა ჯარი ქოჩუ-შ-კულე ნეკლა ჯუნკოლუ. უკაჩხე ჩორბა შკომუ-შ უკულე, ქორბა ოკვახუ. „ცეჲ, ვახ, მუ პარე?!“ ოწედუ-სი, კოჩიში ჩიზმეფე ჰეწაზუნ: ჰემერი დოცუ! ხოლო-თი ოწედუ-სი, კალაფალი მუში ჰეგოლა- 20 ზუნ, ჰიმუ-თი დოცუ. ქორბა გოდუგუთუ. ჭუმანი-ში ოწედუ-სი, ჰიჩი ფი-სი მუთუ ვარ უნ.

ჯურ ჭუვალი ალთუნი ცხენითე იდამსუ. ჰიმ კოჩი-თი ბიჭიშკალა ცოომსუ. ბიჭი იღუმუნუ-ჩი „ჯუმა შქიმიში ფარა-ნა ეუჭოფუ, ჰამ ორთუ!“ ბიჭი ხამითე ჭუვალი გამაკვათუ. ფარაფე ნიხვერთუ-შა დაი ჭუვალიშე ფა- 25 რაფე ნიხვენუ. „ციდი დო ოხორიშე ქეუჭოფი!“ ციდი ბიჭი ოხორიშა. — „ცა ქუმომჩი!“ — „მუ მეგჩა-დეი?“ — კრიო¹. ბიჭი ჰიმ კოჩი ვოხუ-ჩი — „ვა მომჩამსუ!“ კოჩი იკოლე კლიუ-ჩი „ქომეჩი!“ ჰიმდორა ჰიმ დუღლა დოლუ. უკაჩხე ლემში ქეუჭოფუ, ციდი, ჭუალი ქელაჭუ.

უკაჩხე კოჩი ართუხ ოხორიშა ქომოხთუ; მოხთუ-სი, ოხორზა თქუ-ჩი 30 „მუ დულა მოდოდესუ?!“ ჰიმდორა კოჩი — „მუ გოდოდესუ?“ „სი ჰიკოლე მოთ თქვი ჩი — ქუმეჩი?! მა-თი მუ პიკო ზორიშა დო დოლუ!“ ჰიმდორა ოდაშა ამახთუ დო ჩიზმე მუში მოიდვამტუ-შა, ბოინე დიფისუ! კალაფალი მუში ჯითუ-სი, თი ბოინე დვაფისუ! ცოლუ, კოჩი უკაფუ — „მეგჭიშარე დეი — ვა ნაჭიშინუ!“

35 ჰამ ართუკ დიჩოდუ!

ჩაწერილია სერ. ჯიქიას მიერ. სტამბოლში; 18. VI 1928, მთქმელი — ნური ათინელი.

1 „ბადირდი“

99. პაპულიში ჰიქადე

არ დიჩილუ — ბერე ვარ ცაუ; ჯურ დიჩილუ — ხოლო ვარ ცაუ. მასუ-
მანი ვადი დოუ „ბერე დიანა(?), ნანა მუში მებოკვათარე!“ უკახხე ბერე
დიცუ, ბიჩი ბერე... ბერე ჯურ წანერი დიცუ. ბაბა მუში უწუ-ჩი „მეგოკვა-
5 თარე, ვადი მილენ!“ ჰიმუ-თი — „ბერე ვითოჯურ წანერი ია-შა, მო მემოკ-
ვათამ! ჰიმდორა-შ უკულე მემოკვათი!“

ვითოჯურ წანა იცუ-სი, ნანა მუში ობგარუ ქოგოჭუ. ბერე — „ნანა, მო
იზგარ?“ „მუთუ ვარ! ჰიშო!“ ხოლო იზგად... „ნანა. მუშენ იზგარ?“ „ჰიმდორა
ბაბა სქანი ვადი ულენ, მემოკვათასინ!“ ბერე თქუ-ჩი „ჰადდე, ბიმტათ!“

10 ბარაბერი იმტეს. არ მაღარაშა მენდახთეს. არ დივი ქორთუ მაღარა.
ბერე ავიშა ცილუ-სი, ნანა მუში ჰამუშკალა ცობირუ ქოჯოჭე. ბერე ვარ
უმქუ. ნანა მუში ქორბა დვაცუ. უკახხე ბერე დიუ. ცავიშე მოიტუ-შა გზა
ქოჯელუდუ. ბერე ქეჭოფუ, ოხორიშა მოიციონუ.

„ნანა, არ ბერე ქოვზირი! ორდარე ნჯა მუ პათენ? ცა მუთუ ჩარე დია-
15 სენ, სი გიშქუნ! დვორდი!“ „ბორდარე!“

ხოლო ცავიშა ილუ... ბერე დირდუ. ჰიმდორა დივი თქუ-ქი „ჰამ მა
მპილასენ!“ ნანა მუში თქუ-ჩი „კაიბი დოპათ!“ დივი თქუ-ქი „არსლანიში
ბახხეშა მენდებოშქვათ! ჰემერი ოშქომანენ!“

ნანა მუში დიზაბუნუ. „სქირი, ბლურურ! მუ პარე!“ „ცა მუთუ დოგი-
20 ხენა!“ ნანა მუში — „სოთხა არსლანიში ლივადი ოშქური ცონ, ჰიმ ფშკო-
მა-ნა, გებიქთარე!“

ბერე-თი ცხენი გეხედუ დო მენდახთუ, პაპულიში კილიჭი ქელიბუ, მე-
ნდახთუ. ცილუ-სი, ასლანი დო კაპლანი ანთხოზუ, გეჩუ კილიჭი, ნოკვათუ,
ცა თორბა ოშქური დო სარ ასლანიში მონთა დო არ კაპლანიში მონთა
25 ქეჭოფუ, ოხორიშა ქომოციონუ, ოშქური-თი ნანა მუში ქომეჩუ... აკვამი
დინჯირუ, დოთანუ-სი, ცავიშა მენდახთუ.

დივი თქუ-ქი „ჰამ ოშქური ქომოცილუ, იავრეფე-თი ქომოციონუ, ბითუ-
მი დიდილეფე ნოკვათუ! ცეჲ, ვახი! მა-თი მპილასი! ჰამ ხორცი შქიმი ქოფ-
ჩათ — დოლურას!“ — წულუ ჯუმა ცოგნამს... — „ნეკრაში ჯინდო მეშკაფ-
30 დარე, ამ ოხორიშა ცამიტა-შა, წიწილა'სტერი ჯინდო გეგჩა, გამავთარე —
ჰიმდორა დოლურასი!“

ჰიმ დორა წულუ ჯუმა გზა ნაგუ! „ოხორიშა ფხუჯითა(?) მიცონარე?“
„დონჭინერი ვორე!“ „ზარა ვარ ონ! მიცონარე!“ „ქეხთი!“ ჰამუ-თი ქეხთუ,
ოხორიშა მენდახთუ; ნეკრა ცამიტუშა, დივი ოწედუ-სი, ბერე მუში ჯინდო
35 ცონ, მუთუ ვარ ახენუ!

მანჯურანი'ნდლა — „ლეტაშე თინჯიში კომ კობილარე!“ ბერე ხოლო
ცავიშე მოიტუ-შა, წოლუ ჯუმა მუში — „ჰამსერი მა გიცონარე!“ „სი ბერე
რე! ვარ ცეგაზდასინ!“ „ცემაზდენ!“ ქოგოხუნუ, ოხორიშა მენდახთუ. ნეკრა-

- შე ცამიტუ-შა, დივი ოწედუ-სი, ბერე მუში ხოლო თუდეღენ!
- ჰიმ დორა თქუ-ქი „კინჩი ბიარე, დომპილასენ! ჰიმ ხორცი ქოჩით — ღურასენ! სი მონდო ოშკომა, დოდურარე! წულუ ჯუმა ხოლო ოგნად! კინჩი დოცილუ, დოტადანუ, დოტადანუ ხორცი! „ჰადდე, ოფშკომათ!“ „მა ვა
- 5 მაშკომე“ — ნანა მუში. ჰიმდორა კუზი ეკულამტუ-შა, წულუ ჯუმა მუში, გეჩუ, უკაბინუ... „ნანა შკუნი ვა შკომა-შა, შქუ ვა მაშკომენა!“ ნანა მუში — „იშთალი ვა მილუ, თქვა შკომით!“ აკალაპარუ — ვარუ... ხოლო-თი კუზუ ქეკულუ, ცამიდუმტუ-შა, გეჩუ, ხე უკაბინუ... „ნანა შკუნი ცილა შკომასენ!“ — წულუ ჯუმა იტუს. ჰიმდორა ვა შკომუ: კილიჭი ცელგოწუ, ქეოგუთუ: ცა
- 10 ლოკმა შკომარე! ვარ-ნა გექჩა, ჯურ დოკწობხარე!“
- ჰიმდორა დიდი ჯუმა — „ჯუმა, დელი რე-ი? ნანა კილიჭი გიჩენ-ი?“ წულუ ჯუმა — „სი მუ გიშქენ! ჰელე ალოკმა ვა შკომა-შა, სი ვა გაშკომე!“ ჰიმდორა ნანა მუში ცა ლოკმა ქამიდუ, ოშკომუ, დოდურუ. ჰიმდორა — „ოწედი, მუ ცილუ? სი შკომიკო, ჰამო იარტუ!..
- 15 ბაბა-თი დოდურუ, ნანა-თი დოდურუ, ქოდოსქედუ ჯურ ჯუმა. ჰიმ ომ-კურიში ჯურ თანე დომინახუ, თერელი ქოგოლადუ.
- დიდა ჯუმა — „მა სოთხა ბიდარე; ეგერ ზაიჭი ბორთა-ნა, ოშკური სა-რი ციასენ; დობლურა-ნა, თერელიშე ჯური ოშქური ჯოლასენ!“
- ჰამ იკხალუ ცარ ქდომე. ჰიმ ქდოი ბითუმი-თი ციბგანა. ციკითხუ: „მუ
- 20 ცილუ?“ ჰამ ქდოი წარი ვარ ონ! ცარ თუთაშა ცარ კოჩი და ბერე კურბანი მეფხამთ; ჰიმდორა წარი ევჭოფუმთ! ჰუე ცარ პაპულიში ბოზუმოთა ცანჭუ, — მეფხათენ! ჰიმენი ბიბგართ!“ — „ჰიმ კოლაინ! მა ბომლეთინარე!“ ბოზუმოთა ქომოხთუ... „ჰაიდე-და, ბიდათ!“ ბოზუმოთაშკალა ბარაბერი მენდახთეს.
- დივი თქუ-ქი „ცარ ბგორუმდი-შა, ჯურ კისმეთი მომალენ!“ დაკინიშა
- 25 ცილუ-სი, ცარ ქომოციშვანუ, კუჩხეფე ლეტა დვოხუ... ვამ მაზდუ! მანჯურანი კილიჩი ნუგუ, გეჩუ, ჯურ დოწოფხუ. ჰიმდორა ბოზუმოთა დოჩითუ; ეეჰალე ბითუმი წარიშა უკაპედ... დოდუმჭუ; ოხორიშა ქომოხთე, დინჯირედ. დოთანუ-სი, ცულურთუ ბოზუმოთა. „მა სი ექჭოფარე!“ „მა სქანი ვორე!“ „ცარ ჯუმა შქიმი დობუკითხა, სი ექჭოფარე!“
- 30 უკაჩხე ოგხალუ ქოჯოჭუ... ცარ ხოშკა ქოგელგონცო, ნონჭარუ: „ცარ გზა-ნა ციდასენ, ვა მულუნ! ცარ გზა, ნე ცულუნ, ნე მულუნ!“ მერადი ცუ. „მუფერი შეი'ნ! ცა მენდავთა!“
- ცილუ-სი, ცარ კონალი ნაგუ, ქამახთუ, ქოდოხედუ. სოთხალე კავე მოხთუ, მითი ვარ აზირუ... ცილუმუნუ, ცილუმუნუ — „ფშვა-ი, მო ფშუმტა-ი“, —
- 35 ცოშუ. უკაჩხე „მეფთა-ი“, ცარ ნენა დილუ; ნენა ვარ უ, მანჯურანი — „მოხთა დო მუ კუნდი შკომარე“... ჰიმდორა ქვა დიდუ...
- ჰიმდორა თერელიში ოშკურეფე გდოლუ. „ეე, ვახი! ჯუმა შქიმი დოდურუ!“ ჰემენ ოგხალუ ქოგდოჭუ, ბოზუმოთაში ოხორიშა მენდვალუ. „კოჩი შქიმი მულუნ“... ჰიმ სერი ქოდოგუთუ. ჰუმანი ციტუ-შა — „ჯუმა

სქანი ღუკითხი!“ ჰამდორა ქოხვოწონუ, ხომკა-ნა გმონცორტუ, დერიშა მენდვალუ. ოწედუ-სი — „ნა ციდასენ, ვარ მალენ!“

- „ჯუმა შქიმი ჰამ გზაშე ციდუ!“ ოგზალუ ქოგდოჭუ. კონალიშა ციდუ-სი, ჯუმა მუში ქვა დიფუ... ქოდოხედუ, სარ კავე ქუმოხთუ... კავე ქოგდოჭო-
 5 ფხუ. ჰიმდორა ცეისელუ, კილიჯი ელიწუ, თი ქეოგუთუ — „ცევედი ჯუმა შქიმი ჰად ნა სონან ბითუმი მეხლუკათი შური ქომეჩი, ვარ-ნა, ოკომკორარე!“ ჰიმდორა შკურინათე ბითუმი შური ქომეჩუ. ჯუმა მუში თოლი გონწუ, ობგარუ ქოგდოჭუ. ბარაბერი ბოზუმოთაშა მენდახთუ, ქეჭოფეს დო იგზალეს. ჯურენეჩი ნდლა ღუგუნი დოცეს. ჰინი ჰედ მებაშქვი, მა ქომოვთი.
 10 მუ ცეფ, ვარ მიშქუ!

ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ 20. II. 1929, სტამბოლში; მთქმელი — ჰამიდ მემიშ-ოღლი

100. * * *

- სარ წუკარა კოჩი სარ ოხორზა ქუცონურთუ. ქორბა დვაცუ; ბერეშა
 15 დიზაბუნუ: სარ ოდა დოლოხე სორთეს; ჩარშაფი ქოჯობეს; არ ბოზუმოთა ბერე დიფუ. სუმ შეინი ქომოხთეს. სართ დანე ხე ძუსკა ქოჯუდუ: „ჰამ ვარ ჯულა-შა ვა ღურასენ; მანჯურა იბგარა-სი, ჩელამრეფე იჩილი ქვა ციასენ; მანჯურა იძიცა-სი, ხარაიშე გული ცა ასენ; თი წარი გვობასი, ალთუნი ციასენ!“
 ჰაშო დოთქვეს, იგზალეს. იმ ბერე სორდუმენი სარ ბექჩი ქომოციო-
 20 ნეს. ბოზუმოთა დირდუ. ჰიმ ბექჩისი სარ ბოზუმოთა-თი ქუცონუ. უკაჩხე ჰამ ბოზუმოთა ციბგარუ-სი, ჩილამრეფე იჩილიშ ქვა დიფუ; წარი გვობეს-ი, ლირა დიფუ, ბაბა მუში ზენგინი დიფუ... ბოზომოთა ვითოთხო წანერი დიფუ. სარ პაპული ბიჭი მუშიშენი გორუ, სარ ერჭი მენდვოშქუ; ცობგარინუ, ოძიცინუ, დორღუ რთუ. ბოზომოთა გორუ.
 25 პაპულიში ბიჭიშენი ნიშანი დოცეს, სარ წანაში უკულე ციონანენ... ვაფური ქამახთუ. ნანა მუში ვარ იდუ, ნანა სოცხე მუშიშქალა მენდახთუ, ბოზუმოთა მუში-თი ქეჭოფუ: ვაფურიფე სულვან. სარ წუთხე კატუდი ქოჩუ; წარი დოღვავზუ. „ცეჩა ა წარი სარ ოფშვიკო!“ „მა წარი ქოგიზირარე; მუ მომჩარე?“ „მუთუ გორარე, მექჩარე!“
 30 წარი ქომულუ. „მუ გორუმერ?“ „ცა-ნა შვარე წარი, სარ თოლი მუმჩარე!“ სარ წარი ოშუ, სარ თოლი ქომეჩუ. „სარ დაჰა ქოჯევიბა-ნა, სარ დაჰა თოლი მომჩარე-ი?“ „ქოგემიბი, მექჩარე!“ ქოჯუბუ, მანჯურა თოლი-თი ქომეჩუ, გალე გამიციონუ, სარ დერი ქოდვოხუნუ, ნაშქუ, იგზალუ გემიშა, ქამახთუ, ბოზომოთა მუში პაპულიშა მენდიციონუ, ბიჭი მუში ჯურენეჩი
 35 ნდლა ღუგუნი ღუხენუ. ნანა მუში-თი ქოდოგუთუ. ბოზომოთა ობგარინეს, — მუთუ ვარ, ოძიცინეს — ხოლო მუთუ ვარ. უკითხუ-ქი „მო-ნა ვარ ციენ?“ —

„ყარ წანაშე ყარ ციენ!“

3 ჰამ ქდორი ბოზომოთა-ნა ციბგარუ დერეფე, ინჯილი ქვათ იფმუ. ყარ მჭეში(?) რასთი მოხთუ, ბოზომოთა ოხორიშა მენდიცონუ, ცუ-კითხუ: „თო-ლი მუ გადოდუ?“ „ჰაშო დო ჰაშო!... ცანდლა მჭეში მუთხა თქუ-სი, ბო-
5 ზუმოთა აძიცინუ, გაული დვაცუ; ჰიმ გაულეფე ყარ ჯაზი ოხორზა ქეუჭო-ფუ, პაპულიში სარაიშა მენდახთუ.

„ვაკთისუნი გაული გამაფჩამ!“... ჰიმ ბოზომოთა ცოგნუ. „ქუმოილი-ა! „კაჩე მეჩამ ფარათე გამაფჩამ! ყარ თოლიშე გამაფჩამ! ჯურ ჯული ჯურ თოლიშა გამაფჩამ!“

10 ჯური თოლი ქომეჩუ, გულეფე გეუჭოფუ. კოჩი მუში ოწირუ-ქი „ყაჰა გაული დომაცუა“-დეი, ოწირუ. კოჩი-თი დვაქიდუ; ბოზომოთა თოლეფე ქოდოლიტუ, თოლი ცაზირენ. ჰიმდორა ჰამ ბოზომოთაშა ნანა ოცხე მუში ყარ ოხორზა მენდგომქუ: „ხეში მუსკა ქომოგალად-ნა, ნა-გორარე შუკუ ალთუნი მექჩარე!“ ჯაზი ოხორზა-თი ბოზომოთაშა მენდახთუ. ჰიმსერი ბა-
15 რაბერი დინჯირეს, ჭუმანი ცეცელეს.

„ყა თურბე დომიხენით, ხაზირი ორტას!“ „მურადიე ელბერ ნაცილ ოლმადნ დილბერ“, — ნეკრა თქვას. მანჯურანი აკმაში დინჯირეს. ხეში მუსკა ნუხირუ...

დოთანუ; ბოზომოთა ვა გოკუცხუ. იქინდი დიცუ — ხოლო ვა გოკუ-ცხუ. თურბე მუშიშა მენდიცონეს, დუვონჯირეს...

20 „მურადიე ელბერ ნაილ ოლმადნ დოლბერ!“ — ნეკრა ცოზიტუ ქოგდოჭუ. პაპულიში ბიჭი ჯული ნანაშ შურუთე ქორბა დვაცუ, თურბე დოლოხე ბერე დიცუ.

პაპულიში ბიჭი ცავიშა ციდუ-სი არ ნენა ცოგნუ... ციდუ-სი „მურადი ელბერ ნაილ ოლმადნ დილბერ“, იზითენ... თურბე ოწედუსი, არ ბერე მეგ-
25 თა ცეცოხენ. ბერე ქეჭოფუ, ოხორიშა მენდიცონუ. „ჰამ ბერე დალი ბზირი! ცამანი ვროსი ცორდითი!“

ბერე დირდუ. შქით წანერი დიდუ. „ბერე, მოთ ომგარინამთ? თი მე-გოკვათათენ!“ „ვა ბობგარინამთ! ცანდლა ბერე ცობგარუ ქოჯოჭუ!“ „ჰამ ბე-რე მუშენი ციბგას? გეჩით-ი?“ „ვარ გეფჩით! ჰაშო ციბგას!“ „ყადა ნაშქვით,
30 სო იდას!“ „ყოლაშა ცამულუნ!“ „ნაშქვით, ამახთას!“ „სენდულიშა მენდახ-თუ!.. ხოლო იბგას!.. სენდული ხე ქაკნუ!“ „მუშენი ხე აკნუ?“ „ვარ მიშქუ!“ „სენდული გონწი, მუ ცასენ!? „გომპწა!“

სენდული გონწუ. ნა გეზურთუ მუსკა ქეჭოფუ; ობგარუ ნაშქუ. ჰიმ-დორა მუსკა ქეუჭოფუ. ხოლო ობგარუ ქოჯოჭუ. „ქომეჩი მუსკა!“ მუსკა
35 ქომეჩუ; ხოლო ობგარუ ქოჯოჭუ, ციდუ, ხე ქაკნუ, მოიზდამს... ნაცონუ, დალიშა მენდახთეს, თურბე ქამახთეს, ნანა მუშიში ხე მუსკა გაულუმეს... მუსკა ქოჯუდუ, შურუ ქომოდუ, ოსინაფუ ქოჯოჭუ; „ჰაშო-ჰაშო მოლოდუ, ჰიმ ბოზომოთა ბაშკა ცონ, ჰამ ბერე სქანი ცონ!“

ოხორიშა მენდახთეს... ოწედუ — ბოზომოთა ქომოხთუ. „ყეი ვახი!

შქუ მუ პათენ?“ უწუ-ქი „ჯურენეჩი კატირი გორუმ-ი ჯურენეჩი სატირი გორუმ-ი?“ თქუ-ქი „ჯურენეჩი კატირი ბგორუ!“ ჯურენეჩი კატირი ქეკუკორუ, ქეკუსთიხუ, დოღურუ!

ჯურენეჩი ნდლა მანჯურა ბოზომოთაშკალა დუგუნი დოცეს, ზეგვი იქუმან!

5

ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ 20. II 1929, სტამბოლში.

101. * * *

ყარ ოხორი სუმ ჯუმა ქორტეს. დიდი-ნა ცონ, ოქლიმუშა ქუგამახთუ, ყარ ალაში-მანი გოდოგუთუ, თქუ-ქი „გუგული კრიაშა დოგუთარე! ყეგერ გური მოგალა-ნა, მო დოგუთურ! მითი გური მალასენ კაფულაშე ჯურ

10 წანე ქალამანი ყეპჭოფათე... ჰიმ ცირაშა კოინი ჭემარე; გური ვა მოგალა-ნა, გვერდი მეგშარე! ჰაშო გახენენ-ი? „მახენე!“

ჭუმანი კოინეფე ორმანიშა მენდუჩუ. ონდლე დიცუ. ჯარ... გარი ვარ მულუ. უკაშხე ქომულუ ნენა ვარ უ. ჭუმანი ხოლო ომჭემუშა მენდახთუ; გარი ვარ მულუ. მენდახთუ. „გარი გომოჭონდრუ. მუ ყარე?!“ „მეთუ ვარ! ლუნჯისი ოხო-

15 რიშა ბიდარე, ოფშკომარე!“ „გური მუგალუ-ი?“ „გური ვა მუმალუ!“

მანჯურანი დლა ხოლო-თი ბოში მენდახთუ. „ჰანდლა მეთ ვარ ორთუ, ვა მუმალუ! ჰამ დიცუ-ი?... მუ პათე!“ „ჰაშო-თი ვარ დიდგინენ!“ „გური მოგალუ-ი?“ „ჰელბეთ მუმალუ! ცირინდლა აჯლუდითე ჩობანლუდი ციენ-ი?!“ „იშორტა ქალამანი მომჩარე! ბაზარლუდი შკუნი ჰიშო ვარ ონ-ი?“ „ჰი-

20 შო!“... ჯურ წანე ქალამანი ქომეშუ. სუმ დლაშ-კულე დოღურუ.

უკაჩხე ორთა ჯუმა მუში ხოლო იმ კოჩიშა მენდვალუ. მანჯურანი'სთერი ბაზარლუდი დოცეს. ყანდლა, ჯუნდლა ვა ნახონდინუ. გური ქომალუ. ჰიმუ-თი ჯურ წანე ქალამანი ქეუჭოფუ. ხუნდლაშ-უკულე დოღურუ...

უკაჩხე წულუ ჯუმა მუში — „ჯუმალეფე შქიმი მუმენი ვა მოხთეს?!

25 ჰელბეთე კაზანმალე ზადე ცონ! ჰიშო რტას მა-თი მენდავთა!“ ნანა მუში — „ყარ სი დოსქუდი დო სი მოთ ულუ?“ „მა ცორდო მოვთარე!“

ჭუმანიში ოხორიშე ქუგამახთუ. ციდუ-სი, ჰემენ ჰიმ კოჩი ნავუ. „ჰე ბიჭი! სო ულუ?“ „ოქლიმუშა!“ „შქიმიშ-კალა ქოდოგუთარე-ი“ „ფარა ქუმომჩა-ნა, დობგუთარე!“ „მეგჩარე, ამმა ყარ კავული პათენ, ჰიშოთე დოგუ-

30 თარე, პათუ! გუგული კრიაშა დოგუთარე; გური მოგალას-ნა, ჯურ წანე ქალამანი მომჩარე! მა მაუმალას-ნა, ჯურ ქალამანი მა მეგჩარე!“

დოთანუ-სი, კოდნეფე ომჭემუშა მენდუჩუ. ყარ თუთაშა ვროსი ქოწედუ. ყარ თუთაშ უკულე გარი ვარ ოლაფუ, ქოგდოჭუ, ჰამუ-თი კოდნეფე მეკვათუ ქოგდოჭუ. ოხორიშა ციდასი, კოდნეფე გეჩამსუ. მალ საიბი ოწე-

35 დუ-სი, ბითუმი-თი ნოკვათაჲ. „ბე, ოხორდა! ჰამ ბიჭი შქუ-თი კაიბი წოფხა-

ნენ! გუგული კრიუ-დეი, ბოგზალათ!“ „გუგული ნენა ვარ ცოგნა-შა, მე-
ნდულუნ-ი?“ „ბერე წუ ქებოშკვათ! კრიასუ!“

ლუმჯუ-სი, კოდნეფე მუხუმტუ-შა, ბერე წუშა ოკრიონუ ქოგდოჭუ. ცე
ოწედუ-სი, გუგული'სტერი კრიამს. „მუფერი გუგული, ცორა ვა მუხთუ-შა,
5 ნა-კრიამს?! ჰამ გუგული დობილა!“ ცელიწუ ლივორი, გუგული დოცილუ,
ოწედუ-სი, ბერე გდოლუ. ოხორიშა მენდახთუ.

კოჩი თქუ-ქი „ორა ქომოხთუ, ჰანდა გუგული კრიუ! ჭუმანი იგზა-
ლარე!“ „სო ორტუ გუგული? დობილი! წუში თუდელე ზუნ! ციდი, ოწედი,
გუგული ვარ ონ! ციდი, ოწედი, ცა ბერე კრიამტუ!“ კოჩი ნოსიშე მეოლუ.
10 „გური მოგალუ-ი?“ „გური ვა მომალუ!“ „ბე ოხორდა, ჰამ ბიჭიშე ბიმტათ!
შქუ-თი გომომდინანენ, ბიმტათ! კალათეფე ქეჭოფი, მუთუ გილუ-ნი ქოდო-
ლოდვი! გდორი-თი ქეჭოფი, ბიგზალათე!“

ოხორდა-თი კალათი მუთუ უღურთუ ქოდოლოდუ. ჰიმ ბიჭი-თი ჰიმ
შეეფე ქეშქილუ დო გენდი გოდოლოხედუ, კაპულა ქუმოდაბეს, ჰიმ დლა
15 ლუნჯუ-შა, მენდახთეს. „ჟარ გდარი ოფშკომათი!“ ხე ცომბონუშა მინდახ-
თეს, ბიჭი-თი კალათიშე ქეშკახთუ, დონტობუ; ჰანთეფე-თი გდარი ოშკომუ
ქოგდოჭეს. ჰამ ქუგამახთუ. „თქვა დელი რერთ-ი? მა მონა მიცოხით?“ ოწე-
დუ-სი, ჰიმ ბიჭი ჰად ცონ! „მოხთი, გდარი ოფშკომათი!“ სუმი-თი-თი ოშკო-
მეს. კოჩი თქუ-ქი „მალი შქიმი ბითუმ სკანი რტას; მა მუთუ მო
20 მოლოდა!“ „მუთუ ვა გოდოდამ! ეარ ფუჯი დომჯვინი!“ „ბომჯვინა!“ ფუჯი
მენდუჩუ. მულაშა მენდუჩუ, თოკი გდუდუ, ქეონჭუ, მულა ქოგელადუ, ეარ
კეტი მეტახუ, ფავრი პიჯი მელუდუ; ჰიმ კეტითე ჯომბარამს, უკაშხე ქო-
გიცონუ, ფუჯი ზადე ოძლუ. „ვარ მალე! წალენ ჯას გელახთით, ქომუჩვით!“
ციდესი, დოხროსქუ, „მუ პათ? ჰამ ბიჭი მუ ცორთუკ ციქუმს?“

25 ეაკშამი ციდე-სი — „მალი სქანი დომიჭარა-ნა, მუთუ ვა გოდოდა,
ვარ-ნა მუთუ მომანგონასინ, მპარე!“ „მალი გინჭარარე!“ დვონჭარაფუ. ეარ
თუთაშ ცუკულე ქოგამაშუ. „მა ჰუდ ბულურ! ნანა შქიმი გომაუ, უკაჩხე
მოვთარე!“

მენდახთუ, ციდე-სი, ნანა მუში იბგარუ: „სქირი, ქემოგალუი?! დარები
30 შუქდური! ვარ მოხთიკო, ბლურურთი!“

ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ 1929 წ., სტამბოლში; მთქმელი — ჰა-
მიდ ეფენდი.

102. * * *

ეველი სუმ ჯუმა ქორტეს. სუმ ჯუმაში დიდი-ნა ცორთუ, ოჩქინდუშა
35 მენდახთუ. ციდე-სი, სუმოში ლირა დოჩქინდუ. ოხორი მუშიშა მულუნ.
მოიტუ-შა ეარ ოხორი მუსაფირი ბიარე-დეი მენდახთუ. ოხორიშა იდე-სი,

ცი კოჩი ქუგამანთუ. ბიჭი უწუ-ქი „ჰამსერი დომოდგინარე[-ი]?“ „დოგოდგინარე, ცამა ცა კავული პათენ დო დოგოდგინარე!“ ბიჭი-თი თქუ-ჩი „პათუ! მუ კავული პათე?“ „დოგოდგინარე, ამა ჯარი ქჩარე, სერი გალენდო გეგინკოლარე!“ ბიჭი გალენდო ჯუმკოლუ... ჯარი ჩუმტუ-შა, ცა ჩორბა დუ-
5 ხენო, ჩორბა საპონიში წარი ცუნტალო. კავული ესტორტუნ-ქი „სი ნაკუ ფარა გილუნ, მომჩარე... ცეგერე ოდა ჰამსერი ვარ გოფშავა-ნა, მა ჯურ ჩუვალი ფარა მეგჩარე; გოფშავა-ნა, ფარაფე სქანი ეგიჭოფარე!“

ბიჭი ზავალი ჩორბა შურს-ი, ქორბა აწუნუ. ქორბა აწუნუ-სი, მუ ცასუ ზავალი?! ოდა — გენკოლერი! ოდა მოლაფისუ! ჭუმანიში ოწედუ-სი,
10 ოდა მოლაფისერი!.. ფარა მუში ქეუჭოფუ... ოხორი მუშიშა იგზალუ...

ციდუ-სი, ორთა ჯუმა მუში უწუ-ქი „ნაქუ ფარა მოგალუ?“ „ჰიჩი ვა მომალუ!“ „სი ვა მოგალუ-ნა, ცა მა მენდავთა!“

ჰიმუ-თი ციდუ, ფარა დოქლიმუ; მოიტუ-შა ხოლო ჰიმ ოხორიშა მენდვალუ. „დაი ჰამსერი დომოდგინარე?“ „დოგოდგინარე, ამა ცარ კავული
15 პათენ დო ჰიმოთე დოგოდგინარე?“ „პათ! მუ კავული პათენ?“ „გდარი, გჩარე, ჩორბა გჩარე, გალენდო გეგინკოლარე! ეგერე ოდა მოლაშავა-ნა, ფარაფე სქანი ეგიჭოფარე! ვა მულაშავა-ნა, ჯურ ჭუვალი ალთუნი მეგჩარე!“

ზავალი ბიჭი ხოლო ჯუბუ დო ჩორბა საპონი კათინერი შკომუ-სი, ხოლო ოდა გოიშავო. ჭუმანიში ბადი ოდა გონწუ-სი, ხოლო — მოლაშავერი!
20 ფარაფე მუში ქეუჭოფუ. ჰიმ ბიჭი-თი ოხორი მუშიშა იგზალუ.

წულუ ჯუმა მუში უწუ-ქი „ჯუმა, ნაქუ ფარა მოლი?“ „ჰიჩი ვა მუმალუ!“ „ცა მა მენდავთა ოქლიმუშა!“

ჯურ წანა ქუდოგუთუ, სუმოში ლირა დოქლიმუ. ხოლო ოხორიშა ციტუ-შა, ჰიმ ბადიში ოხორიშა მენდვალო. „ჰამსერი დომოდგინარე?“ „დო-
25 გოდგინარე! ამა ა კავული პათენ დო ჰიმოთე დოგოდგინარე!“ „პათ!“ „მა, — ეგერე ოდა ვა გოიშავა-ნა, ჯურ ჭუვალი ალთუნი მეგჩარე! გოიშავა-ნა, ნაგილუნ ფარა, ეგიჭოფარე!“

ჩორბა გდარი ქოჩუ, ოდა გენკოლუ! ცართუქ ჩორბა შკომუ-სი, ზავალი ქორბა აწუნუ; ჰექოლე გოიწედუ, ჰაქოლე გოიწედუ, ოდა — გენკოლერი!
30 ოწედუ-სი, ცა ჩიზმე ქოგელაბუნ. ჰემერ ცამსიქა დოცუ ნათი; ქორბა ვა დოგუთუ; ოწედუ-სი, ცარ კალფადი ქოგოლაზუ, ჰიმუ-თი დოცუ... ხოლო ქარბა ვა დუგუთუ. უკაჩხე ნა-ნჯარტუ-სი, თუდელე არ გუგუმი გეწადგუნ, ჰიმუ-თი ადამ-აკილი ცოფმუ. ქორბა გოდუგუთუ. ართუკ ჭუმანი დიცუ. ბადი ცოდა გონწუ. ოწედუ-სი, თემიზი-თემიზი ქონ! ჰიმდორა ჯურ ჭუვალი ალ-
35 თუნი ქუმეჩუ, ეშელი კაფულა ქუმობუ. ართუკ ულუნან, ბადი-თი ცოუმსუ.

ციტუ-შა ბიჭი იდუმუნუ-ქი „ჰამ ბადი ჯუმალეფე შქიმიში ფარა-ნა ეუჭოფუ, ჰამ ორთუ. მა მუთ[უ] ვა მახენუ. ციტუ-შა ჭუვალი ხამითე ელახარუ... „დაი ფარა ნიხვენ! ციდე ოხორიშა დო ცა ლემში ქეუჭოფი!“

„ცე, ხალა შქიმი, ცა ქუმომჩი!“ „მუ მეგჩა?“ „კოჩი სქანი ჰექოლე

იტუს-ქი ქუმეჩასუ!“ ოხორზა დონჯირუ დო დოდოდუ. ხოლო-თი ცუოხუ — „ვა მომჩა!“ ჰეკოლე — „მუ-ნა მეჩამ, ქომეჩი!“ ბოზუმოთა-თი ჰეკო დონჯირუ დო დოდოდუ.

ხოლო ბიჭი — „ვა მომჩამს!“ „ბე, გელინი, მუ-ნა მეჩამ, ქომეჩი!“ გე-
5 ლინი-თი დოდოდუ. ჰიმდორა ლემში ქეუჭოფუ, ცილუ, ჰუვალი ქელაჭუ...
ბადი ცეფეი დაჰა მენდვაცონუ, მოციქთუ. მოციქთუ-სი, ოხორზა მუში უწუ-
ქი „ჰი მუფერი კოჩი მაშქვი?! მა დომლოდუ, ბოზომოთა შქენი-თი
დოდოდუ, გელინი-თი დოდოდუ!“ „სო ცონუ ჩიხე შქიმი?! და მომილითუ!“

მოიღესი, კუჩხე მოიღუ-სი, ფისი გვანტუ კუჩხე. „ჰოო! მუ მოლოდეს?!
10 სო ცონ კალფადი შქიმი?“ თი გითუ-სი, ბონა ფისი დიყუ! „გუგუმი სო
ცონუ? ცა პიჯი დოვიმბონა!“ პიჯი გოიბუ-სი, ბითუნ ფისი დიყუ. ართუკ ბა-
დი გოიშაშუ... ჭიშუ, ჭიშუ, ბიჭი ვა ნაჭიშინუ...

ჩაწერილია სერ. ჯიქიას მიერ. 1929 წ. სტამბოლში; მთქმელი ნუ-
რი-რეჯებ-ოღლი.

15

103. * * *

ვეელი სუმ ჯუმა ქორტეს. სუმ ჯუმა ბაბა ნიშიშე ცარ დიბი უშკური
ულურთეს. ჰიმ უშკური ჰიმ წანა სუმ თანე უშკური ქონიჩანუ. სუმ ჯუმა
ცირი ნდდა სირათე ჰიმ უშკური ჩუმანუ.

ცანდლა წულუ ჯუმა ჩუმტუ-შა, ცა ხოჯა მინდახთუ: „ცარ უშკური მე-
20 მიწილი!“ „შქუ სუმ ჯუმა ვორეთუ, სუმ უშკური მილუნან! მუჭო მეგიწი-
ლა?“ აკალაპარო... ცარ თანე ნუწილუ. ჰიმდორა ხოჯა უკითხუ-ქი „ბაბა
სქანიშე დაჰა მუთუ ვა დოგოსკუდუ-ი?“ „ცარ ხამი-თი ქოდომოსქუდუ!“
„ხამი მუშიონ?“ „ცა ნჭარა დუზითუ!“ ხოჯა იგზალუ...

ცილუ ჯუმალეფე მუშიშა. „მა ცომკური ცა ხოჯა ქუმეფჩი! ციდი, ცომ-
25 კური თქვანი ჩვითუ!“ ორთა ჯუმა ნიში ჩუმს, ხოლო ჰიმ ხოჯა მენდახთუ.
„ცარ ოშკური მემიწილი!“ „ჯურ ჯუმა ვორეთ, ჯურ ოშკური მილუნან! მუ-
ჭო მეგიწილათ?“ ცაკალაპარუ, ოშკური ნუწილუ. ხოჯა უწუ-ქი „ბაბა სქა-
ნიშე მუ დოგოსქუდუ?“ „ცარ საღანი დომოსქუდუ!“

ჰიმუ-თი ჯუმა მუშიშა მენდახთუ: „ციდი, ცომკური სქანი ჩვი! შქიმ
30 ოშკური ცა ხოჯა ქუმეფჩი!“ ცენ დიდი ჯუმა ცილუ, ოშკური მუში ჩუმსუ.
ხოლო ჰიმ ხოჯა ქუმოხთუ. „არ ოშკური მემიწილი!“ „შკუ სუმ ჯუმა ბორ-
თითუ, სუმ ოშკური მილურთესუ, ცარ ხოჯა ჯური ჯუმალეფე შქიმიში ოშ-
კური ქომეჩესუ. შქიმი-თი გორუმ-ი?“ „ქომომჩიდ ჰიმუ-თი ჰიმ ოშკური
ნუწილუ უწუ-ქი „ბაბა სქანიშე მუ დოგოსქუდუ?“ „ცარ ჩუფი დომოსქუ-
35 დუ, ჰიმუ-თი ცა ნჭარა დუზითუ!“

ხოჯა იგზალუ; ციდეცი ოხორიშა. დიდი ჯუმა მუში ოწედუ-სი, ჩუფი ფარა ოფშა; ორთა ჯუმა ოწედუ-სი, — სალანი ოწედუ-სი, ფარა ოფშა. წულუ ჯუმა ზავალი, ოწედუ-სი, მუთუ ვარ!

- 5 „დუგუნიშა ბიდათენ, ამა ჰამ ფარა სო ფშინახათინ?!“ ცარ დერი დომინახეს. წულუ ჯუმა-თი, ნა-შინახეს დერი, ცაზირენ. ჰანი ქოდოლიქუნეს, დუგუნიშა ცულუნან ცხენეფეთე.

- 10 წულუ ჯუმა ნიში უწვეს-ქი „სი-თი მოხთი!“ იტე-შა ცა დერი ქუმოიშვა-ჯეს. წულუ ჯუმა ნა-ონ, თქუ-ქი „ოხორი მუთხა ქოდომოსქუდუ!“ „შქუ ჰამ ქჩვათენ; ციდი, ქეჭოფი დო ქომოხთი!“

ციდუ ოხორიშა, ალთუნიში დერი ქუმქურთუ, ცუბა ციფშუ, ციმტუ ბიჭი... ციდუ, ციდუ, გოიწედუ-სი ალთუნეფეში სუმ თანე ალთუნი დუსქედუ — ზავალი ჰიკუ უკაფუ-ჩი, ბითუმ ფარაფე ნახუ!

- 15 ცარ ჩოაშა მენდვალუ. გულუნუ ცა კამეკამი; უწუ-ქი „სონური(!) რე?!“ „მა წუკარა, ნე ნანა, ნე ბაბა მიცონუნ!“ „ჟოჩი ჰიშო ცონ, შქიმიშკალა ხეზმეთი დოგუთი!“ ბიჭი ხადი უ. ჰიმ ბიჭი-თი დიდო ფსქვალა-ნა ცონ, ცარ-ჯურ წანაშ უკულე კამეკამი ბოზუმოთა მუში ქუმეჩუ. მეჩამტუ-შა — „მა ცეფჭოფარე, ცამა მუფერი ბოზუმოთა ბელლი პარე დო ეფჭოფარე!“

- 20 ბოზუმოთა ქომეჩეს. ჰიმსერი ბარაბერი ინჯირან. უწუ-ჩი „შარვალ ჯოლი! დირინი-შ-უკულე თიშა მუ მოგიხთუ?“ „დაი შქიმიში ბიჭიშკალა ცა ფარჩა კვალნიშა დომოდოდუ!“... ჰიმსერი ბიჭი ადამაკილლი ცა დოდოდუ დო იმტუ...

- 25 ციდუ, ციდუ, ხოლო-თი ცარ ჩოი გოდოლუ. გოიტუ-შა ცა კადი უწუ-ჩი „ხეზმეთი შქიმიშ კალა დოგუთარე-ი?“ „ქოდობგუთარე!“... ცარ-ჯურ წანა ქოდოგუთუ. კადი ბოზუმოთა მუში ქომეჩუ. ხოლო ჰიმსერი ცარ დერი დინჯირესი... „შარვალ ჯოლი! ნანა სქანიშე ჰუშა თიშა მუ მოგიხთუ, მუ ვა მოგიხთუ?“ ბოზუმოთა-თი თქუ-ჩი „ცემუჯაში ბიჭიშკალა ცარ სოკუმი ყურზენი-თი დომოდოდუ!“...

- 30 ჰიმ სერი-თი ჰიმ ბოზუმოთა ცარ დოდოდუ, ციმტუ... ციდუ, ციდუ... ცა ბადი ხოჯეფე ლივადი ონთხორაფამს... ჰამ ბიჭი-თი მენდახთუ, სელამი ქომეჩუ. ჰიმ ბადი — „მა ხვალა ბორე! შქიმიშკალა ქოდოგუთი!“... ჰიმ ბადიშკალა ქოდოგუთუ. ბოზუმოთა მუში-თი ქომეჩუ: ჰიმსერი დინჯირეს. ხოლო-თი „შარვალ ჯოლი! ჰუშა თიშა მუ მოგიხთუ, მუ ვა მოგიხთუ, თქვარე!“ თქუ-ჩი „მა თიშა მითიშე მუთ ვა მომიხთუ! მუთუ მომიხთასენ, სქანდე მომიხთასენ!“

- 35 ცანდლა ოწედუ-სი, კამეკამი, კადი ცასქერითე ჰიმ ოხორიშა გოლითე-შა, ჰიმ ბადი უწვეს-ჩი „ჰაშო ცარ ბიჭი გოლახთუ-ი?“ ბადი-თი თქუ-ჩი „ქოგოლახთუ! მუშენ გორუმთუ? ჰიმ ბიჭი ბოზუმოთა შქიმი ქუმეფჩი!“ ჰიმდორა ოხორი ქოგუხთესუ. ბიჭი თქუ-ჩი „ჰამ [დ]ერი მუ მოგიხთამან? დაკინი დერი უჩუმეთი ვარ უნი, ჰეფ მენდახთა[თ] დო მა-თი ბიდარე!“

კადმეკამი კადი ჰუჩუმეთიშა მენდახთესუ. ციდე-სი, ჰამ ბიჭი-თი მე-
ნდახთუ. „მეშენი მოიხითი?“ ოწედუ-სი, კადმეკამი, კადი ბითუმ ჰედ
ცონან... ბიჭი ჰიმდორა თქუ-ჩი „ჰადმერი ცონჯლორეში ნენაფე [ფ]თქვარე,
ამა ვარ ფთქვაშა, ვარ იენ! ცილით დო კადმეკამიში ბოზომოთა, კადიში
5 ბოზომოთა, ჩიფჩიში ბოზომოთა, სუმი-თი ქომოდცონით!“

ჰიმდორა ოტომობილითე ქომოდცონეს. მოდცონე-სი, კადმეკამიში ბოზო-
მოთა უოხუ „შარვალ ჯოლი! ჰუშა თიშა მუ მოგიხთუ, მუ ვა მოგიხთუ,
თქვარე!“ „დაი შქიმიში ბიჭიშკალა ცა ფარჩა კვალიშა დომოლოდუ!“ ჰიმ-
დორა კადმეკამი გოიმჭითანუ; მეგერე, ნა ხერტუ დერი (!) ცირი გოიშაშე-
10 სუ... „ოგნითი-ი, მა კაბაჰეთი ვა მიღურთუ!“

უკაჩხე კადიში ბოზუმოთა უოხუ: „შარვალ ჯოლი! ჰუშა თიშა მუ მო-
გიხთუ, თქვარე!“ „დაი შქიმიში ბიჭიშკალა ცარ სოკუმი ყურზენითე დო-
მოლოდუ!“ ჰიმდორა ნა-ცორთეს კოჩეფე, „მუ იტუს, ოგნამთ-ი?“ „ბოგნამთ!“

ჰიმდორა ცენ უკაჩხე ნა-ეჭოფუ ბოზომოთა უოხუ: „შარვალ ჯოლი! ჰუ-
15 შა თიშა მუ მოგიხთუ, თქვარე!“ „მა თიშა ჰიჩი მუთუ ვარ მომიხთუ! მუ-
თუ მომიხთუ, სქანდე მომიხთუ!“

კადმეკამი ბოზომოთა, კადიმ ბოზომოთა, ბაბა ნიში კატირი ეკუკო-
რეს დო დოჭირდეს!

20 ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ. 1929 წ., სტამბოლში; მთქმელი ნ უ რ ი
რ ე ჯ ე ბ - ო ლ ლ ი .

104. პაპულიში ჰეჰადე

პაპულიში ცარ ბერე ქორ... ქუცონურთუ. ანდლა დადიშა მენდახთუ
ტავშანი ოცილუშა. არ მსკვერი ნაგუ. ცილასერთუ, ციმტუ, ციმტუ, ანთხო-
ზუ, ვა ნაჭიშინუ... ბიჭი ვა ნაშქუ. მსკვერი ნიკაჩუ. მზულაშა რასთი მო-
25 ხთუ, ედენი ვრასთ გილდე მზულა გონარჩუ, ბიჭი ვარ ალუ. ცილუ, ცარ
გემი დოკაჩუ. ანთხოზუ, სერი დიცუ... სერი მზულა ორთა ციხი ქუმოხთუ,
მჭიმა ქუმოხთუ, მზულა დიდი დიცუ... შქინდლა, შქისერი ციხი ილამტუ.
შქინდლაშ უკულე ცორა ვროსი დიცუ, გალე ქუგამახთუ... „ცარ წარიშა
მენდახთი!“ აკარდაში მუში უწუ. ოთხო შური წკარიშა მენდახთუ.

30 პაპულიში ბერე ვაფური გეხე. წარიშა ილუ-სი, ცარ გვერდი კოჩი ქაძი-
რუ, გვერდი ქვა ქეჭოფუ, ცუჯი ვა მეჩუ... ცა ფიჩი დაჰა ილუ-სი, ზადე კოჩი
ნაგუ... კოჩეფე ბითუმი-თი გვერდი-გვერდი ქვალეფე ქეჭოფუ. ანთხოზეს ჰა-
ნი... ჰანი იმტეს. იმტეს — ანთხოზეს, ჯურ შური დოღურეს, მანჯურაფე გე-
მიშა ქამახთეს; გემი მზულაშა ქამახთუ. იტუ-შა-ნი, ხოლო-თი ციხი, მჭიმა
35 ქომოხთუ. სუმ დლა, სუმ სერი ხოლო ციხი ილამტუ. სუმ დლაშ უკულე
ცორა ვროსი დიცუ... ჯარი დვაჩოდეს. „ჯარი მშკორინთუთე ვღურურთ, ცარ

გაღე ქუგამავათ, ხომი ვა მშკომანე?!“ აკარდაშეფე თქვეს-ქი „ჰადღე გამავათ, გობიწერათ! ცუგერ ვერდი (?) კოჩი ქომადირეს-ნა, ბიმტათენ!..“

ჰანი ქოგამახტეს, ცარ კონალიშა მენდახტეს, ქოდოხედეს... ჟურ-კოჩი ქომოხტეს, — მადმუნეფე'სტერი, — იკითხეს — „მი ცორერთ?“ „ჭელანჯი 5 პაპულიში ბერე ბორე! ჰანი-თი გემიჯი შქიმი ცონ!“ „ბაბა სქანი სალი-ნი?“ „სალი-ნი!“ „ჰიშო რტა-სი, სი შქუნი პაპულ' იარე!“ „ჟე, მუ პა?! ბია-ნა, ბიარე!“ „იშო რტა', არ ჯარი ქომოგიდათ!“

მადმუნი მენდახტუ, ცილუ, გემი დოტახუ, ჯარიშა მენდახტუ. ჯარიშა ცილუ-შა, ჰანი თქვეს-ქი „შქუ-თი ბიმტათ!“... გემიშა მენდახტეს, ოწედე-სი: გემი ტა-10 ხერი-ნი! ჰიმდორა — „ჟე ვახი! ქოდოგქუდიოთ! ბარე ოგნა-შა-ნი, მენდავათ! ცოკიკათეს, მენდახტეს. მადმუნი-თი ჯარი ქომულუ, დოხედეს დო ოშკომეს.

არ თუთაშ უკულე ბირერ ცხენი ქომეჩეს... „ცაირიშა მენდავათ!“ პაპულიში ბერე თქუ-ქი „შკუ ჰაშოთე მუ პათი! ბელქი ცხენითე მამტინანენ!“ „ჭუმე 15 ლუმჯი ბიმტათ!“... მადმუნი-თი ვა ნაშქუმეს. აკშამი იდუ-სი, ჯარი ქომულუ. ჯარი იმხორტე-შა, რაქი მადმუნი ქოგაღუბუ... მადმუნი ნოსი თიშე ქოგამუხტუ...

ჰანი-თი სუმი-თი ოკიკათეს, გეხედეს ცხენეფე, ციმტეს... მადმუნეფე-თი ლაქი'სტერი დუნჭუ დუმშანი მუში ცონ. პაპულიში ბიჭი ჰიმ ჰუდუდიშა მენდახტუ. მანჯურაფე მადმუნი მეჭიშუ. მანჯურაში ცხენი ვროსი რტუ... დუნჭუ ქდოიშა იდუ-სი, მადმუნი გოიქტუ... ჰამ ხოლო ციმტე, დუნჭუფე 20 ანთხოზეს, ვა ნაჭიშინეს...

არ ქდოიშა მენდახტუ. ჰემერი ცხენი მუში დვაზაბუნუ, მუთი ვა შკო-მუ. მანჯურანი დლა დოხროსქუ. ქოდოსქუდუ კუჩხეთე. ცა'ნდლა, ჯუ'ნდლა დიგზალუ; ჯუ'ნდლაშ უკულე ცარ დერე ნაგუ. დერეშ დანი ქოდოხედუ. იდუმუნამსუ-ქი „მეფტა-ი მო მეფებიტა-ი? ა'მციქა დაჰა დოფჩვა!“ ცარ 25 დერიშე ნენა მოხტუ-ქი „ანდლა ვა მეგალასი, ჭუმანი ჯუმა ცონ! მითი ვარა ზირა!“ გოწედუ, ცუ'ჯი ვა მეჩუ. ხოლო ცა წიქირენ-ჩი „ბედა მედოქთა-ი“ ხოლო-თი ნენა მულუნ-ქი „ანდლა მო მეფულურ! ჭუმანი ჯუმა ცონ, დერე გესქურასი! ჰადმერი ჯუმაშე ბაშკა მითი ვა მიცალე!“

ჰამუ-თი ქონილუჯუ. „ბაკალუმ, მუ ციასენ! ცარ დოთანას, და-თი გესქურასე-ნი!“ ჰიმსერი დერე ქინარი დინჯირუ, ჭუმანი მუში დოთანუ... ოწედუ-სი დერე მუთუ, მუთუ ვარ ცონ! „ალაჰ, ალაჰ! ცესეთი დერე მესქურუ! ქომეფოვთა!“

ქომეოხტუ, ცარ ჩარჩიშა მენდახტუ. ცილუ-სი, ცარ კოჩი კრიამს: „ჰამ-სერი ჰამ სქვალინა ბოზომოთაშკალა ცარ საეთი მითი დოგუთასენ, ვითო-ში მჭითა ლირა მეფჩარე!“ ცარ საეთი მუთხა ბუკითხარე! „მითი ცახენენ, 35 ჰამსერი ოხორი შქიმიშა ქომეხტას!“ ჰაშოთე კოჩი გულუნ დო კრიამს. ჰამ-მუ-თი იდუმუნუ-ქი „მუკადარ დერი ქოგოვთი! ოთხო აკარდაში შქიმი კაი-ბი დიკუ, მა მუთი(?) ვა მადლოდუ! ჰემენ ჰად მადლოდასენ-ი?“... „მა მეფთარე“-დეი, ხე ქესდუ. კოჩი-თი ცეჭოფუ, ოხორიშა მენდიცონუ.

აკშამი ჯარი ოშკომეს. პაპულიში ბერე თქუ-ქი „ჰიმ სქვალი-ნა

ბოზომოთაშკალა დობგუთა-ნა, სარ საეთი ვარ დოვგუთურ! საბახ დოვგუთარე! ეგერ ჰაშო მოგიცინამს-ნა(?), დობგუთა!“

პინი-თი „საბაჰა დოგუთი!“ ბოზომოთა ცუოხუ: „ჰა[დ]დე, ოდაშა! შქუ საბაჰა ბიბირათენ!“ ჯური-თი-თი(?) ცოდაშა ქემანთეს, სარ საეთიმ უკულე 5 ცობირუ ქოგდოჭეს; საბაჰა ქოდოგუთეს. დოთანუ-სი „ჰადდე, ესა დერიშა ბიდათენ! სარ საცეთი მუთხა გიწვარე!“

პანი-თი გეგუთეს დო მენდახთეს. სარ კადალუდი დერიშა ციდეს. ჰემერი სარ ცხენი ნოკვათეს... პაპულიში ბერე უწვეს-ქი „ქომეშკახთი!“ „სო მეშკავთა?“ „ცხენიში გუდა ქომეშკახთი! სარ საეთიმ უკულე სოთი(?) 10 იდარე, ციდი!“ „მეშქაფთა!“ „შეეფე მოიწი, დიშავარე!“ „ვა მოვიწა! ნე-თი ჰიმ ფარა მეგჩამ!“ „მა ვა მომჩა-ნა, მანჯურა აკარდაში სქანი ქომეჩი! არ საეთიმ უკულე ფარა სქანი, ჩამაშური სქანი ქეუჭოფარე!“

ჰიმდორა სადე ფარა ქომეჩუ, გუდა ქომეშკახთუ. ნა-მეშკახთუ დერი ლემითე ქელაჭეს. ნაშკვეს, დონტობეს. „სარ საცეთი ჰეშო ცორტარე! სარ 15 საეთიმ უკულე გობწა, გამახთარე! ჰიმდორა სო-თი ცილარე, ციდი!“

სარ დაჰა გვერდი საცეთიმ უკულე, სარ დიდი კინჩი ქუმოხთუ, გუდა ეწიბუ დო ქვაში თიშა ქეილუ. არ საეთიმ უკულე კინჩი გამახვატუ გუდა, პაპულიში ბერე-თი ქოგამილუ. კინჩი ბირდენ აშქურინუ, შეი დოლოქუნერი რტუ, გალე ქუგამახტუ. გოდწედუ-სი — ქვაში ჯინ გეხე! ჰიქოლე ოწე- 20 დუ, ჰაქოლე ოწედუ, სო-თი-ლე ვარ გილენ. ქვაში ჯინდო ოწედუ-სი, — ბითუმი კოჩი ლეში! გოდწედუ-სი; ჰიმ კოჩეფე ბოზომოთა თუდე დგუნა(!).

„ჰიქოლე ქვა მემიხვით! ნა-გილენ იერიშე დოგოგურარე! ზადე ქვალე-ფე მემიხვით!“ ჰამუ-თი მანი ჰა(?) ქვა ნუხუმს. სუმ ცხენი დუქი დუხენუ. კოჩეფე გეგუთეს, ცულვან. ჰამ ჯინდო კრიუ: „გზა მა-ნა ვა დომოგუ- 25 რამთ!..“ ვა ნუყუჯეს, იგზარეს... ჰამ ხვალა-ხვალა ქოდოსქედუ! ბოცინე გოცილუ, სო-თი-ლე გზა ვა ზირუ, ვა გალუ. ცორთა დერიშე სარ დემირი ნეკრასტერი სარ კოჩი ლეში ქეცოზუნ; ცილუ, კოჩი ლეში ოკაპინუ, დემირი ცეზდუ.

ცოწედუ-სი, არ მერდივენი რასთი მოხთუ; მერდივენიშე ქოგეხთუ; თუ- 30 დე სარ ქდოი რასთი მოხთუ, სარ ოხორიშა მენდახთუ; ვარ დოდგინეს. ცოხორი-თი ზადე დიდი ცონ. სარ საცეთი ქოდოხედუ.

სარ პაპული ქომოხთუ: „სი ჰადმერი მუჭო მოგალუ?“ „მა-თი ვარ მი-შქუნ! ჰად ქომომალუ!“ „სი მი ორერ?“ „მა წელანჯიში პაპულიში ბერე ბორერ! ზულა გომდუნი, ჰაშო ქომომალუ! ქდოდ შქიმი სო ცონ, ვა მი- 35 შქუნ!“ „ჰიშო რტა, მანი შქიმი ორტარე! დოგუთარე-ი?“ „მუ პა, სო მა-ლენ?! მეჯბური სქანიშკალა ბორტარე!“ „მადემ ჰიმ ცონ, ცეგლადი დოგიხე-ნარე!“

პაპულიში ბერე სართუქ ქოდოგუთუ. სარ თუთაშ უკულე პაპული თქუ-ქი „მა სოთხა ბიდარე, სუმ დლაშა მოფთარე!“ ჯურცეჩი კოლა ქომე-

ჩუ. „ყარ კოლაშე ბაშკა ბითუმ გონწი, გოხთი, სეირი[ცვი]! ყარ ცოდა მო გონწუ!“ თემბილი დოლოდუ, ჰამუ-თი თქუ-ქი „ბითუმ ცოდაფე გოვთარე! ყარ ცოდა ვა გობულურ!“

5 პაპული ციგზალუ. ანდლა ჰიჩი ოდა ვარ ოწედუ. მანჯურანი ნდლა კო-
ლა ეჭოფუ დო ცოდაფე გონწამსუ, გულუნ, სეირი იქუმს. მასუმანი ნდლა
შური ნაკაჩუ: „მუფერი ცოდა ცონ, ყა ქომაზირუკო! ყა გომწა, ბედა მუ
ცონ?!“

გონწუ, ქამახთუ, ოწედუ-სი, ყარ ტობა ქორე — გოიშაშუ: ჰელბეთდე,
ყა მუთხა ქორენ! ყა დომჭეშა!“ ყა დერი ქელანტობუ. ოწედუ-სი, სუმ ტო-
10 როჯი ქოგებთუ, სუმი-თი-თი(!) თუდე ბოზუმოთა დიყუ... ოწედუ-სი, ზადე
მსკვალინა... ოწედუ, ოწედუ, შური ქოდოლულუ, თუდე გოლოუ. გოლოუ-
სი, ტოროჯეფე ყეფუთხეს დო ციმტეს.

ჰიმდლა ყაკშამა ბადგუნი ქოზურტუ. პაპული ქომოხტუ, ცოდა მუშიშა
მენდახტუ. ოწედუ-სი, ბიჭი ვა მოხთუ. ყარ საყეთი ქოდოხედუ, ხოლო ვა
15 მოხთუ. „ჰამ მუშენი ვა მოხთუ? ცოლმადა ჰიმ ოდაშა ლად ვარ იდუ!? ყა
მენდავთა!“ ციდუ, ცოწედუ-სი, ბერე ქოზუ. წარი ეჭოფუ დო ქოგვობუ; ბე-
რე თოლი გონწუ.

„მა ვა გიწიდორტუნ-ი, ჰიმ ოდა მო გონწუმე?!“ „მებიკაჩი, ვა გომწი-
შა, რაჰათი ვა ბიცი! გომწი-სი, ბოზუმოთა ქუმაზირუ! ჰაშო დომადოდუ!
20 ჰამ ბოზუმოთა მა მომჩარე!“ პაპული-თი — „ყარ წანაშა ყარ მულვან! სუმ
დლა ჰად ცონან; გამჭეშე-ნა. ჰიმდორა ქომეგჩარე! გამჭეშასენ-ი?“ პაპული-
ში ბერე ტყუ-ქი(!) „ყარ წანა დეილ, ჰამ ბოზომოთაშენი ხუთი წანა დომ-
ჭეშარე!“ „ჰიმდორა მონაჭოფი (მოთ ვა ჭოფი)?“ „ვა მალუ!“ თი გომად-
თუ, გებოლი! გებოლი-სი გომზირეს!“

25 ჰიმდორა კაიბი დიყუ. ბიჭი-თი ყარ წანა დომჭეშუ. პაპული უწუ-ქი
„მა სოთხა ვიდარე; ჰამ კოლა გეჭოფი! ბოზუმოთა ჭუმანი მოხთასენ. სუმ
დლა ჰად ორტასენ, მო გზირამტას; ქოგზირუ-ნა, ციმტასენ! ციმ ჩიტა-შა
ნამუ-თი გაყოროფასენ, ფორჩა მუში ქეუჭოფი, მო მეჩამ! ზადე გაკალაპა-
რასენ, ქომეჩი-ნა ციმტასენ! ვა მეჩა-ნა, ვარ ამტინე! ყეგერ ვარ გაჭოფუ-ნა,
30 დაჰა ვარ დომოხტას! მა ბულურ!“

პაპული იგზალუ. ბერე ციდუ, ნეკნა გონწუ, დონტობუ. ოწედუ-სი,
ტოროჯეფე ქოგებტეს, ბოზომოთა დიყეს, შეეფე მოიწეს, ჰავუზიშა ქოდო-
ლოხტეს... ოწედუ, ოწედუ, ყენ წულუტა ყაოროფუ.

ჰემენ ფორჩა ინჯუბალუ, მანჯურაფე ციმტეს, ჰამ ხვალა ქოდოსქუდუ.
35 „ფორჩა შქიმი ქომომჩი! მა სქანი ბორე!“ „ვარ მახენე! ფორჩა ვა მიმარჩე!
ბოშინე მო მაკალაპარამ!“

ქოდოსქუდუ, ბაშკა ყარ ცოდაშა მენდახტეს. სუმ დლაშ უკულე ჰიმ
პაპული ქომოხტუ. ოწედუ-სი ბოზომოთა დანი ელუხენ! ბოზომოთა თქუ-ქი
„პაპული ცომჭოფუ! ვა მემაშქუმს!“ პაპული თქუ-ქი „ნიქდალი დოგხენა!“

- „მა ვა მახენე: და ბაბაშქიმი და ბაბამუში ნიქმალი ცანენ!“ „პიშო რტა ბიგ-ზალათ! ქმოდ შქიმი სო ცონ, ვარ მიშქუ!“ ბოზომოთა თქუ-ქი „ქოგაზირი-კო ციხინარტუ-ი?“ „ჰელბეთდე ბიხინარტუ!“ „კაპულა ქოგელახენდი! მა ცეფუთხარე, ქმოდ სქანი გოწირარე! ნამუ თი ცონ, მიწვი! გიცონარე!“
- 5 ჯინ ქეხთეს. ბიჭი ოწედუ-სი, ქმოდ მუში იხინუ. მენდახთეს; ოხორიშა დაკინი ციღეს-ი, ბაბა მუში ბექქეფე ომჭემაფამტუ. უკითხეს-ქი „სი მი ცორე?“ „მა ჭელან პაპულიში ბერე ბორე!“
- ჰემენ ბექქეფე ჰაბერი ქომეჩეს. მუჟდე ქომეჩუ პაპული. პაპული ბერე მუშიშა ციღუ, ნაგუ, ცალი ქოდოღვაბუ. ოხორიშა მენდახთეს. კონშეფე
- 10 მუში ბითუმი ქომოხთეს. ოწედეს-ი, ცამ სკვალინა ბოზომოთა ქელუხე. გო-იშაშეს! „ჰა მუფერი ბოზომოთა?!“ პაპული — „ცარ კონალი დობოხენაფა დო ქოდოხენათენ!“
- კონალიში თებელი ცარ სენდული დოწობხეს. ფორჩა მუში ქოგედუ; ბოზომოთა ფორჩა ნიხირუ¹; კონალი თამამი ვარ იყუ-შა, სოთი ვარ ციღუ.
- 15 კონალი თამამი იყუ-სი, ცეხთეს, ცოდა ქოდოხედეს. ბოზომოთა, ცეფუთხუ, ფენჯერეშე გაღე ქუგამახთუ, ცა ფიჩი მეღე იღუ დო ქოდოგუთუ. „მა ბუ-ლურ! სი ბაბა სქანი ნიქმალი დოგიხენუ, მა ბაბა შქიმი ვა მიხენუ! ზათენ სო ბორე, ვარ უშქუ! ბიდა, ბუწვარე! ცეგერ მა დომგორა-ნა ცადრესი შქი-მი ქომეგჩა (ცადრესი შქიმი: კალეი გამოგელდე მზირარე!)! მა სქანი ბო-
- 20 რერ! ბაშკა ფერიშა ვარ ბულურ!“
- ჰაშო დოთკუ(!) დო ციმტუ. ბიჭი ცოდაშე შური ქოდოლულუ, ჯოღუ! პაპული წარი გობუ დო გოკუცხინუ. „მა დაჰა მსკვალინა ბოზომოთა გი-ზირარე!“ „მა ჰიმუშე ბაშკა ვა ბგორუ!..“
- ბაბა მუში სო-თი ბოზო ცორთუ, დოკორობუ, ცოდა მუშიშა ქო-
- 25 მოდცონუ. ჰამ ბიჭი — „ბაშკა ვა ბგორუ!“ — ბოზომოთაღეფე ჰიჩი ვარ ოწე!
- ჰიმსერი დოთანუ! „ბაბა მა ბულურ! და ბლურარე და ჰიმ ბოზომოთა სო-თი ცონ, ბზირარე!“ ცხენი გეხედუ, იგზალუ...
- ცარ თუთა ციტუ, ცარ დერე ნაგუ. დერე ოწედუ-სი, დიდი დერე, ვა
- 30 მიახთუ. ცა ფერიშე ნენა მოხთუ-ქი „ჰუმანი ჯუმა ცონ! დერე მესქურასენ, ჰიმდორა მეცოხთარე!“ თქუ-ქი „ანჯაკ ბოზომოთა ჰუბზირი!“ ჩარჩიშა იღუ-სი, არ კოჩი კრიამს: „ცარ სერი ცა მსკვალინა ბოზომოთაშკალა დოგუთა-სენ, ჰუმანი ცარ საცეთი მუთხა ბუკითხარე, — მი-თი ცახენენ, ვითოში ლი-რა მეზჩამ! ხე ეზდას, მი-თი ცასენ!“ ჰემენ ხე ეზდუ „მა პარე“ დეი!
- 35 ჰიმსერი ბოზომოთაშკალა დიბირეს, დოთანუ-სი ცხენეფეთე ცარ კადალუღიში დიბიშა მენდახთეს. ცარ ცხენი ნოკვათეს, გუდა გვოწეს. „ჰამ მეშქახტარე, ცარ საცეთი ცორტარე! ვითოში ლირა სქანი ქეჭოფი!“ ბიჭი-

¹ ჩამწერს აქვს „მიხირუ“.

თი ვით ომი ღირს ქეჭოფუ. დოლოხე გუდაშა ქომეშკახთუ, ქელაჭეს, კო-
ჩეფე დონტობეს. სარ კინჩი მოხთუ, ცეჯოფუ ჯინ ქეცოლუ, გამახვატუ; ბიჭი
თი ქოგამილუ; კინჩი აშქურინუ, ციმტუ. ჰამ ფარა ცეჭოფუ დო თუდენი
პაპულიშა მენდახთუ.

- 5 „სამან, პაპული! ბოზომოთა მამტუ; სარ ჩარე სარე დო მომჩარე!“ პა-
პული თქუ-ქი „დაჰა ჰავუზიშა ვა მულუ, სოლე გიზირა?!“ „მა ცადრესი
მუში გომილუ!“ „მა ბოწედა!.. ჰამ ადრესი დაჰა ვა მიგინაფურტუ! კინჩეფე
შქიმიშა მენდაფთა(!), არ დობუკითხა!“

- კინჩიშა მენდახტუ. ვარ უშუკურტეს. ქომოხთუ. თქუ-ქი „სარ ორთა
10 ჯუმაშა მენდაფთა(!) ბელქი ჰიმ ქუშკუნ!“ მენდახტეს, უკითხეს-ი — ჰიმუ-
თი ვარ უშქუ! ჰიმუ-თი თქუ-ქი „ბელქი კინჩეფე შკიმი ქუშკუნან!“ მენდახ-
თუ, კინჩეფე დუკითხუ — ჰიჩ ბირისი ვარ უშუკურტუ!

- „მადემ იშო ცონ დიდი ჯუმა შკიმიშა ცა მენდაფთა!“ დიდი ჯუმა მუში-
შა მენდახტეს. უკითხუ-ქი „ჰამ დერი, სო(!) ცონ, გიშკუნ-ი?“ „მა ვა მიშკუ!
15 ბელქი კინჩეფე შკიმი ქუშკუნა!“

- კინჩეფე უკითხეს-ი, ვარ უშკუნან! სარ ზაბუნი ესქი კინჩი — ვარ უწ-
ვესდორტუნ — „ბელქი ჰიმ ზაბუნი კინჩი ქუშკუნ!“ მენდახტეს, უკითხეს-ი
„ჰიკუ მიშკუნ-ქი, მონთა შქიმი მობიციონამ, თიშა მიგინაფუმ!“ „ჰიშო რტა,
ჰამ ბიჭი ციონარე!“ „მა ზაბუნი ბორე, ბოში ანჯალი მალე! ბაშკა კინჩი
20 ციონას დო მა-თი ბიდარე, ბოწირარე!“ ბიჭი ცეჭოფეს დო ჰიმ დერიშა მე-
ნდიციონეს. კინჩი თქუ-ქი „ჰამდო მელე ვარ მალე!“ „ჰამდო მელე სო ციდა-
რე? ჰიმ ბოზომოთა-თი ბეჭქი ქოგელვოხუნუ!“

- ბიჭი ციდე-სი, ბეჭქი რასთი მოხთუ; უკითხუ-ქი „სი მა ცორე?“ „მა
ჩეღანჯი პაპულიში ბიჭი ვორე!“ — „მუშა მოხთი?“ „ჰამდერი ნიშანლი
25 შკიმი მიციონუნ! ჰიმუშა მოჭთი!“ „ჰიშო რტა, ოხორი მუშიშა მენდე-
გიციონა!“

- ცეჭოფუ დო მენდიციონუ. ციდე-სი, ბოზომოთა მუჭო ცაზირუ, შური
ქოდოლულუ, თუდე გდოლუ. წარი გვობეს დო შური ქომოდუ. ბოზომო-
თაში ბაბა ჰამუშა ნიქმადი დოცეს, ჯურცეჩი დლა დო ჟურ ცეჩი სერი დუ-
30 გუნი დოცეს.

- ჯურცეჩი ნდლაში უკულე ბიჭიში ბაბა ჰარბიშა მენდახთუ. ციდე-სი,
გიჯინენ, ვა ნახონდინე! ბოზომოთა თქუ-ქი „სი ჰამდერი ქოხერ დო ზეჭკი
იქუმ, ბაბა სქანი დინცხირი დოლოხე ცონ! ბიდათ დო დუშმანეფე მუში
ბითუმ დოფშირათუ!“

- 35 ბოზომოთა ბითუმ ცასქერეფე დოკორობუ. ბიჭი-თი კანადი გიხუნუ
დო ცეფუთხეს, ბიჭიში ბაბაშა ქომოხტეს. დუშმანეფე მუში ბითუმი ნოკვა-
თუ, ბაბა მუში დვოშლეთინუ. ოხორიშა ქომოხტეს. ჯურ ცეჩი ნდლა დო
ჯურცეჩი სერი დუგუნი დოცეს.

ართუკ ზეგვი იქუმა. ცა ნდლა ბიჭი ბოზომოთა ეჭოფუ დო ცა დერიშა

მენდახტეს. ბოზომოთა ცარ ტობა ქაზირუ. თქუ-ქი „მა ჰამ ტობა ბიმჩირა-რე!“ ბიჭი-თი თქუ-ქი „ციმჩირი! მა გჷეშარე!“ ბოზომოთა-თი შეეფე მოიწუ დო ციმჩირთუ-ში ცა მგვერი მოხთუ დო ბოზომოთა ოჭოფუ, დგოშქიდუ. ბიჭი შური ქოდოლულუ, გჷოლუ.

- 5 ბაშკა ცარ კოჩი რასტი მოხთუ, ბაბა მუშიშა ციდუ დო ხაბერი ქომე-ჩუ. ციდეს-ი, ბიჭი ქოზუნ! წარი გვობეც დო შური მოლუ. ქეჭოფეს დო ცოხორიშა ქომოდცონუ(?).

ვიწდლამ უკულე ბიჭი-თი დოლურუ.

ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ 16. VII. 1929, სტამბოლში.

10

105.

ცარ, ჯურ, სუმ, ოთხო, ხუთ, ცამი შქით, ცოვრო, ჩხორო, ვით, ვითოცარი, ვითოჯურ, ვითოსუმ, ვითოოთხო, ვითოხუთ, ვითოცაში, ვითოშქით, ვითოოვრო, ვითოჩხორო, ცეჩ... ჯურენეჩი (ჯურცეჩი), ჯურცეჩილოვით, სუმენეჩი, ოთხონეჩი... ცოშ, აშოში, ოვროოში, ვითოში.

15

ჩაწერილია ს. ჯიქიას მიერ 16. VII. 1929, სტამბოლში.

ხოფური ტექსტები

106. * * *

ბერეს აშო გაამგანან¹:

- 5 „აწი მუ პა? ოხორი სქანი სო ვილა, ბერე ჩქიმი?!
ორთალული მოდ მიმწკუფინი, ბერე ჩქიმი?!
ოხორი დო კირა სქანი მის ნუშქვი, ბერე ჩქიმი?!
მწკუფი დუნისას ნანა — ბაბა სქანი მუჭო გოგიხთას, ბერე ჩქიმი?!
სი-ნა ნულუ, აკო მალი სქანი მის ნუშქვი, ბერე ჩქიმი?!
10 ოხორი დო კირა სქანი მის ნუშქვი, ბერე ჩქიმი?!
ნანა სქანი სალი ლეტას მუჭო მეშახთას, ბერე ჩქიმი?!
სქანიჭკულე მან სალი ვარ გოულუ, ბერე ჩქიმი!
ქიმოლი დოღურუ-და დო მიშ ნეკნას გოხთაგინონ, გგელინი ჩქიმი?!
ბერე ჩქიმიშ ბეშლულეფ მიკალა დილიკიდაგინონ, გგელინი ჩქიმი?!
15 ვა მემტკოჩა დო ელამიხედი, გგელინი ჩქიმი!
ბერე ჩქიმიშ დერინე შეგინახამინონ, გგელინი ჩქიმი!
არჩა ჩქიმი რტი დო აწი მიში იყვაგინონ, გგელინი ჩქიმი!
სქანი-შ-კულე მან-თი სალი ვარ გომალენ, გგელინი ჩქიმი!
მიშ გგელინი მიშ კირაშა ულუ, გგელინი ჩქიმი?!
20 მიშ ოხორის მჭკიდი გგედვაგინონ, გგელინი ჩქიმი?!
ნეკნა მობზდიფ დო მან-თი მეგოთხოზუ, გგელინი ჩქიმი?!
მიშ დოლოქუნუ მიკალა ბიწაგინონ, გგელინი ჩქიმი?!
მითის ვარ ნუსიმიანა დო ვარ მემტკოჩა, გგელინი ჩქიმი?!
უჩა პიშთიმალე მოგოთუმე დო დოგოხუნაფ, გგელინი ჩქიმი?1

25

107. * * *

ჯუმაში გგემგარინუ:

აწი მუ პა, სო ვილა, ჯუმა ჩქიმი?!
დუნდალული მოდ მიმწკუფინი, ჯუმა ჩქიმი?!
სქანიჭკულე მან-თი სალი ვარ გოულუ, ჯუმა ჩქიმი!

1 ეს მოთქმა ჩაწერილია სარფში (ხოფური კილოკ.) ალი თანთ-ოღლის მიერ; მივიღე მაშინ, როცა ხოფური ტექსტები დაბეჭდილი იყო. ვურთავ არქაბულსა და ათინურ ტექსტებს.

- სი-ნა ნულუ იერიშა, მან-თი ვულუ, ჯუმა ჩქიმი!
 ნოღამესა სქანი მის ნუშქვი, ჯუმა ჩქიმი!
 ჯუმა ჩქიმიშ იერინე კირას ელოგოხუნავ, გეღლინი ჩქიმი!
 სქანი'ჭკულე მან საღლული ვა ბგოლუფ, ჯუმა ჩქიმი!
- 5 სინ-თი საღლული ვარ გორა, გეღლინი ჩქიმი!
 სი ნულუ დო და სქანი სო იდას, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 სი ვა რტა-ში და სქანი ლეტას მიშულუნ, ჯუმი ჩქიმი-ა!
 სქანი'სთერი პაპახონეფე ბძირაში, მუ ფთქვა, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 აქადაშეფე სქანი ბძირა-ში მუ ფთქვა, ჯუმა ჩქიმი-ა?!
- 10 ქონთრაში ნოკუნჩხენი ლეტას ქოგიოხენ, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 მან ია ნოკუნჩხენი ბძირა-ში, მუ თოლი ოკობღვა-ი, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 გგოლუფ, ჰამა სო-თი ვა გძიროფ, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 ორთალული მწკუფი მიღუნ, ჯუმა ჩქიმი-ა!
 ბერეფე სქანი სო ვიყონა, ჯუმა ჩქიმი-ა?!
- 15 აშო ყალი გეღლაქთერი სო ვიყონათ, ბერეფე ჩქიმი-ა?!
 ბაბა-ნა გორათ, სო ვიყონათ, ბერეფე ჩქიმი-ა?!
 თი ტეტელი, კუჩხე ტეტელი მუნდეშა გულუთ, ბერეფე ჩქიმი-ა?!

108. * * *

ბ ა ბ ა შ ი :

- 20 მემტკოჩი დო სო ულუ, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 მან ოხორმანჯობა მახვენენ-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 ხაქიქ ბაბა თქვა-ში, მან მუ ბთქვა, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 მან უსქანელი-ნა ვა მახვენეტუ, ვა გიჩქიტურ-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 ლეტა ოკოპწკა დო ლეტას მეშაფთა-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?!
- 25 აშო ვა მახვენენ, მან-თი მეგაყონამინონ, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 ბაბა ჩქიმი სო იყონაგინონ, ხოჯა ჩქიმი-ა?
 იყონოფ დო ჩქვა ვა მოყონოფ-ი, ხოჯა ჩქიმი-ა?
 აკო შერეფე სქანი მის ნუშქვი, ბაბა ჩქიმი-ა?
 აშო დეთიმი მოღ მემაშქვით, ბაბა ჩქიმი-ა?
- 30 ოხორი კიდი დო ჩქინ მემიშქვით-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?
 ოხორიშ ხავესობა ვა ეშაგალუ-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?
 მან აწი ფინფილონეფე ბძირა-ში, გური ოკომიჭკოდას-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 ჩქვა ფინფილონეფეს ვარ მედაპწკერ, ბაბა ჩქიმი-ა!
 ჩქვა-თი ოხორი გონწკიმერი ქჩუმერ, ბაბა ჩქიმი-ა!
- 35 ჯამეშ ოფუტეს ოხორი გიკიდეს-ი, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 დოლოქუნეფე სქანი ბძირა-ში მუ ბთქვა, ბაბა ჩქიმი-ა?!
 ფინფილეფე სქანიშ კურბანი ვიდა, ბაბა ჩქიმი-ა!
 ფინფილ ფუქია, ბაბა ჩქიმი-ა!

109. * * *

ნ ა ნ ა შ ი :

- მან აშოთე სო ვიდა ღო სო გოფთა, ნანა ჩქიმი-ა?!
 უსქანელი-ნა ვა მახვენეტუ, ვა გიჩქიტურ-ი, ნანა ჩქიმი-ა?!
 5 ნანაშანტეში-კალა მან მუჭო პამინონ, ნანა ჩქიმი-ა?!
 ორღო მან-თი მეგათხოზამინონ, ნანა ჩქიმი-ა!
 ნანა ჩქიმი სო ნიყონოფ, დომიწვი, ხოჯა ჩქიმი-ა!
 სი ყინი ლეტას მეშახედა ღო მან ტუცა ღუმელის ვა ვინჯირ,
 ნანა ჩქიმი-ა!
- 10 დაჰა ომუღი ვარ მოგიკვათი ღო გგორუფ, ნანა ჩქიმი-ა!
 მან აშოთე სომეიშა ვიდამინონ, ნანა ჩქიმი-ა!
 ხაქიქ ნანა თქვა-ში, მა ნანაშანტეშის „ნანა“ ვარ მათქვენ, ე, ნანა ჩქი-
 მი-ა!
- მან ადა ძალანჩი ღუნდას მუ პა, ნანა ჩქიმი-ა!!

15

110. * * *

ქ ი მ ო ლ ი შ ი :

- მემტკოჩი ღო სო იღი, სევეგაული ჩქიმი-ა!
- მეთიმი ბერეფე სქანი სო ვიყონა, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 მჭიფე ბერეფე სქანი სო იდან, სევეგაული ჩქიმი-ა!
- 20 სქანი'ჭკულე მან საღლული ვა ბგოუფ, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 მან აწიჭკულე უჩა ფორკათე გოულუ, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 მან აშოთე მუნდეშა კიაკალათი ვონკანამინონ, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 ხაქიშ ბერექ „ბაბა“ თქვა-ში, ბერეფე ჩქიმის მუ ვოლოდა, სევეგაული
 ჩქიმი-ა?!
- 25 მეთიმიშ ბერე გედვალერი, ბერეფე ჩქიმი-ა!
 მან მუნდეშა გომგარელი გოფთა, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 აწი'ჭკულე ღუნდალული ჩქიმიშენი მწკუფი ენი, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 ვოდ, ვოდ, მუ იყვასინონ, სევეგაული ჩქიმი-ა?!
- 30 მან-თი მენდამიყონი ღო ქამომიშლეთინი, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 მან აშოთე გური მიტკვაცასინონ, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 აწი მუ პა, აწი მუ პა? მან გური მიტკვაცატუ ღო ქამოუჩითატი,
 სევეგაული ჩქიმი-ა!
- კოლო-კოლო დერდი სქანის ვა მემახონდინენ, სევეგაული ჩქიმი-ა!
 ჩქვა-თი დიჩოდუ.

111. ნანი-ნანი

- ჰა ნანი, ნანი, ნანი — ცუკარაში კულანი
მეგაშქუ დო სო იდუ, ე დელი ნანა სქანი?
5 „ნანა“-და დო იჯოხოფს ე ჭიტა ჯუმა სქანიქ,
ოჭკომალე მოგიმეს ცუკარა ბაბა სქანიქ!
ყუჯის-თი ქონათვეენ, ე დელი ნანა სქანის,
აწი სი ქომოგიმე ე ყურ ბუძეფე სქანი!¹
გუი მუჭო უტკვაცუ ე ჭიტა ბერე სქანის,
ა'მციქა ბუძი ქოჩი ე ჩიჩქუ ბერე სქანის!
10 ჰა, ნანი, ნანი, ნანი — სო იდუ ნანა სქანი?
მა გინკან, სი ინჯირი, ქომულუნ ბაბა სქანი?
ონწელი ჭიტი, ჭიტი! მო იმგარ ჭიტა პიტი!
ონწელიში კამარა, გინკანეფ, ვა იმგარა!
15 ჰა, ნანი, ნანი, ნანი, კელევიწეშ დოლანი,
ყილე ოსმან ჩაუში, წალე აბდუ-რაჰმანი!
მერალი ვა დოგაყვას, დიჩილუ ბაბა სქანი!
აწი ქომოგიყონოფს ნანა შანტეში სქანი!

ჩაწერილია **ახმედ თან-ოღლის** მიერ (მამიდას თქმით)

112. სარფული² ობირუ

- 20 მთხიიშენ მებლი, სალი ხე მეტახეი
გზაფეს ვიწკე ყურ თოლი მოტახეი,
მა აქ ვიმგარ, — სი თუნას ელახე-ი?
მთ მემტკომე, ნა შური მიშინარე!
25 ზენის ვორტი, თუნაშა ნიტი-(შ)ჭკულე,
დანო-დანო გოლიტი ონდლე-ჭკულე,
მამგარინუ, ოხორიშა მოფთიჭკულე
მთ მემტკომე, ნა შური მიშინარე?!
მერალი დო მერალითე მა ვიჭვე დო ვიხალე.
მთხიიშენ მებლი, მემოტუნუ ბურგული,
30 ხეშენ მამტუ, ვა მაჭოფუ გუგული!
მა აქ ფხერ დო სი ქჩუმერ, — ქომოხთატი სევეგული!
ხოლო ქოგომაშინუ, მა-ნა მამტუ გუგული!...

ჩაწერილია **ახმედ თან-ოღლის** მიერ (მამიდას თქმით)

1 ლექსის შეთხზვის დროს უნდა ვიფიქროთ, რომ იყო — „ბუძეფე სქანის“, ე. ი. ზმნის ობიექტი მიცემითში იყო და არა სახელობითში, როგორც ახლაა.

2 სარფული (და, საერთოდ, ხოფური) წარმოშობისად ეს „სიმღერა“ რომ ვერ მიიჩნევა, ეს ჩანს მყოფადის ფორმიდან — „მიშინარე!“

113. * * *

- დომაროდუ თურქული, ქოგევოჭკა ლაზური,
 აწი ქოგომაშინუ წადიმე აბაზური!
- 5 მა-ნა გიწვი ნენაფე, ლაზური ენ, ლაზური!
 წადიმე აბაზური აზლალაზ-ენ მაზული
 ემუფერი ბოზო რენ — ნეზული ენ, ნეზული!
 მერალი მერალითენ დოვიჭვი, დოვიხალი.
 გუდაოთაში ქდოის მუჭო გულუ, ცინტალი?!
- 10 ყურ ნენაშ მუკაბილი მომიჭარი ქარტალი!
 დიდო გუი მომიხთუ ტორა ჩქვაში ვიგზალი,
 ბოზოფეს ქონაქთი დო ვარ მოჭაი ქარტალი!
 რესმი სქანის ვოწკერ დო ელოგოცინს ებზალი,
 ბოზოფეს ვარ ქომეჩა, ხეფე გიღუნ კეზალი,
 არ თერაზის დოპწინათ დერდი ჩქიმი დო სქანი!
- 15 მეტკოჩი, დო მოთ იდი, მუფერ ბერეფე სქანი,
 ვა მემახონდინენ, სერთი ენ ნანა სქანი,
 ბაბა-და დო იჯოხოფს ე მუჰამედი სქანი,
 ინჭირი, ფურჩუმალეს გოუფს ბეეფე სქანიქ!
 ჭუმანიში ისერს ნჯირის შაშკინი გულუნ!
- 20 დიდო გუი დომაჭვენ, ნოდეიშა-ნა ულუნ,
 ბერგი მოჟადვალეი ჯამეკალა მიკულუნ
 გელინი-ნა ამახთას, მუთუთენ ვა გამულუნ!
 სერ ნჯირიშა ვა მალენ, — მწკიიშ სური გულუნ
 გელინის შუი ძულას, ეზრაილი-ნა მულუნ!
- 25 მა მენდრაშენ ვოწკერ დო, ნოდამესა-ნა გულუნ,
 დიდო მერალი მიღუნ, ნდლაღეი-ნა ვა მულუნ!
 დოდგითით დო ოწკედით, მუფერ ნოდეი ნულუნ
 თოლი ჩქიმითენ ძიით, ფუქიისთეი გულუნ
 სილაპი გუიტკიფს დო ჯუმა ჩქიმი ქონულუნ!
- 30 ბოზო, ვა გაშქუინას, — ზარხოშისთეი ნულუნ.
 მონტრაცელიშ ნოდეი ყურენჩლოყურ კოჩი!
 კარვათიშ დაღეფუნას ვორეთ ეჩლოყურ კოჩი.
 კარვათი ენ ინსუზი, ჩქინ ვიქიფთ შენი-შენი,
 ანდეი ბექარლულის გოულუთ შენი-შენი,
- 35 აქ-ნა მოხთით ბიჭეფე, მუშენი რენ, მუშენი?
 თუქელი ისთომეთ დო გათხოზეფთ ემუშენი!

ჩაწერილია ახმედ თანთ-ოდლის მიერ (მამიდას თქმით)

114. * * *

არ უფრ ბირაფა დოფქვათ, — არ ჩქიმი დო არ სქანი
 ბირაფა-ნა ვა ზოპონ, მუ რენ მერამი სქანი?
 არ წერმანი დოპჭაათ დერდი ჩქიმი დო სქანი.
 5 დილო მერალი გილუნ, დაზუქ გენჯლული სქანი!
 ბელას მო დოლოტკომე ე ჯუმაღეფე სქანი,
 აკჩალა მო მოჩქუმე, ბადი ენ ბაბა სქანი!
 ა მუეფე მიწუმეს, მა თის მუჭო გომალუ?!
 10 ლენგენს გეძინ აღუ, ნენა მოთ დოლოგალუ?!
 მა-ნა მეფჩი, შეეფე, ეკო ორდო დოდალუ(?)
 მემიხირუ წორკა დო ე ბოდათე დოდაფუ
 მჭიფე-მჭვაფე შეეფე ე ბოზოშა მოთ მალუ?
 ბაბა მუშიშ მტკობაშა ემ ბოხჩაფე მოთ მალუ?!

15 ჩაწერილია **ახმედ თანთ-ოღლის** მიერ (მამიდას თქმით)

115. * * *

მუჟაშ თოლი ცაკალა, ბღურუ, ფსქიდურ სქანკალა,
 მუჟაშ თოლი ქაგეხთუ, დადის გუი ქომუხთუ!

116. * * *

20 ე წუქირა ოხვამეშ ხვამა იყვენ
 ქეშახთა დო დომხვამა-ნა, მუ იყვენ?
 დომხვამა-ნა, დულმა ჩქიმი-თი დიყვენ
 სი დომჭვი დო დომხალი, გდული ჩქიმი!
 არ თოლი დოლოგოძინ, ჯივაპირ ტა-ში,
 25 ბეშლული მეგიმერ, მა მეიტა-ში,
 დიდოფე გიხვენუფ, ჩქიმი დიყვა-ში,
 სი დომჭვი დო დომხალი, გდული ჩქიმი!
 არ უფრ დლა ენ, თოლითენ-თი ვა გძირი,
 დომან ლიმჯი იზმოჯე მუჭო ბძირი,
 30 იზმოჯე-თი ონჯერეს ისა ბძირი...
 სი დომჭვი დო დომხალი, გდული ჩქიმი!

ჩაწერილია **ახმედ თანთ-ოღლის** მიერ (მამიდას თქმით)

117. * * *

მა მი ვოე, მი ვოე, მკულე კაკიჯე ვოე!
 ეგერ ვა მიჩინი-ნა, ახმეტ ბეეში დო ვოე!
 ნოლაშა გევიტა-ში ალაფეშე(?) მსქვა ვოე.

5

კაკიჯე**118. * * ***

დესტანი გებოჭკარე¹ ბისმი-ლაი-თე,
 გამავილი დერდი დო მერალითე,
 უსქანელი სო ვიდა მა აშოთე?!
 10 სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!
 აღუსტოზის თუთას-ნა მაყოროფი,
 ვარ მექშევენტი, გჟული, ამ დულდა მოთ ყვი?
 დიდო გყოროფ გჟული, სი მამყოროფი,
 სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!
 15 დელიკანლი ვორტი, მა სოზის ბდგიტი,
 ოქიმოჯუშენი დიდო გონდგითი,
 მა კაი ოდა სქანის სიჯა დობდგითი,
 სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!
 20 ამსერი ჭუმანიშა მან ვარ მანჯირუ,
 ჩქიმდენ კაი სი მითი ვარ გაძირუ,
 დიდო ვახთი იყვენ, დაჰა ვა გძირუ,
 სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!
 მიშ მანის ნოლამისა დოდგითი!
 25 პატი ნენა მუშენი მომოკიდი,
 აშო მოთ ყვი, დუნდაშ კურბანი იდი...²
 პანტა ჰაფთას ფოსტა ჩქიმი გუიტუ,
 ოხორიშენ მა იზნი ვარ მილუტუ,
 ჭიტა-ჭიტა აჯელე მუ გილუტუ...
 ქალე ბოზო, მუფერი ჯოხო გილუნ?
 30 ემანეთი მა ჯებითენ გომილუნ,
 ვა გომდინუფ, ემ დუნდაშა მემილუნ...

1 ამის მიხედვით ცხადია, რომ ეს „დესტანი“ ვიწურ-არქაბული წარმოშობისაა.

2 მეოთხე სტრიქონად ყველგან არის: „სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!“ — ჩვენ იგი გამოვტოვეთ.

- 5 გაული, ბაზიქერე ჩქინდა მუკიტი,
 გძირატი-ში, ნოსის ქოგომავიტი,
 ვიდუმუნტი, ნოლაშა ვარ გევიტი...
 ირი ხოლო ვარ მათქვენ, დუშუნი მილუნ,
 ცელბეთ ხოლო ბძიროფ, გენჯლული მილუნ,
 დუნდაშ ბოზოქ მყოროფს, მსქვანობა მილუნ...
 ოჩილუ-ოქიმოჯუ დუნდაში მურადი,
 ვახთი ვარ გამულუნ, ვარ მოლორდატი,
 10 გაული, სქანი ვორე, სი ქომოხთატი...
 სევდალულიში ვახთი აჯი მილუტუ,
 მა მუ მიჩქინ, სი გურის მუ გილუტუ,
 სქანი ხავესლული დიდო მილუტუ...
 სევდა ჩქიმი, სქანი ჰასრეთი ვორტი,
 დიდო გორი! აჯაბა, გაული სო რტი?
 15 ყურ წანა ენ, სი ხვალა-ხვალას ორტი...
 არა ჩქინის გუშულუნ დიდი ღალი,
 გომაშინენ გაული, ნა მილარღალი
 მემტკოჩი დო გური დომიარალი...
 ვიტოთხო საათი კიში სერი,
 20 სევდალული მემტკოჩი, დოვინოსერი,
 მერადითე გოულუ სერი-სერი...
 მიჯოხი დო სი ნეკნა მოთ გომინწკი,
 სქანიშენი თის ბელა ქოგოვინწკი,
 ე კაი ბანა სი ღალის ქოდილიმწკი...
 25 გური ჩქიმის ქემიჩქინდუ ილეეთი,
 აშო მოტ-ყვი, გაული? მა გავიბეთი
 აწი ბაშქაშენი მილუნ ნიეთი...
 კაი ვა რტუ, აკო-ნა მემაკიდი!
 კვინჩი'სტერი დუზადის ქონიკიდი,
 30 მემტკოჩი დო მიშ ოხორიშა იდი...
 დიქიმოჯი, თოლი სი ჩქიმდა გილუნ!
 აწი-შ-კულე ხავესლული ვარ მილუნ
 ჩქვა მო მემშვენ, ჩქიმდენ ხეირი ვარ გილუნ...
 მა ქირაჯიშ ოხორი-ნა ვარ მილუნ
 35 მოთ მავალერ? მუთუ გურის ვარ მილუნ
 მა ვარ მიჩქინ, აჯაბ, გურის მუ გილუნ...
 ვა ვიჩილერ, ბექმარლული კაი რენ!
 დუნდას ნა რენ, ბოზო მთელი ჩქიმი რენ!
 აწი ბაშკას პყოროფ, გაული ჩქიმი რენ...

- ბექმარლული, გჟული, ფათიშაპლული
 მა სქანიშენი ვორტი დაზული
 აწი ნა-ვაყოროფი, დიდო ნეზული...
- 5 ამ ღუნდას მურადი არ წარა იყვენ,
 ნანა, ბაბა თელი გჟური დიყვენ,
 ამუში ჩარე აჯაბ, გჟული, მუ იყვენ...
- 10 მა ქოვოგნი, დიდო ღუმუნი გიღუნ,
 მო შინახუფ კოჩანი, წადდე ვა გიღუნ,
 ჩქიმდა ხვესლული ეკო მოთ გიღუნ?
 ჟურ ღდას წოხლე ამბაი მოთ ვა მომჩი,
 ღომაწონუ, სანქი კურშუმი გემჩი,
 ხოლო მექშვენ, მითის სოზი ვარ მეფჩი...
- 15 მოთ იღუმუნი, სევდა, აღ გელაქთერი,
 მიში სევდა მიშიკალა ისეთრ-ი?
 ვაშა პატი გაწონას-ნა, მეგასთერი...
 კისას რაქი ფშუპტი ხუთ წუჭიკალა,
 ემ ღდას ღოგოდგინეს დო ღოგისვეს კალა,
 მოვიტი-ში, მემავეს დუზლულიკალა...
 ხატირითე ოქიმოჯუ ვა იყვენ!
- 20 ნეადეთის აშო დულდაფე იყვენ,
 უკითხელი დულდა მორო მუ იყვენ!..
 ბაზიქერე ფენჯერეს მოჟოობუტი,
 მა ბძირობტი, რაკანის გელადგიტი,
 მა ვარ მკითხი, სი მიშ ბიჭიშა იდი...
- 25 ორდო ხოლო ნოღაშა გელავიტი...
 სქანი ელაკათუს ჩარეს გოვიტი
 ვარ გინტუ-ში, ხაქიშა მოთა იდი...
 სევდა! დიდი მსქვანობა ვარ გიღუტუ,
 თრანგიშენ მა სევდალული მიღუტუ,
- 30 კოჩი სქანის ახი დიდო მიღუტუ...
 ოქიმოჯუმ ვახთი ვარ გულილაბტუ,
 არ ჩქვა თუთა ვარ მჩვი, შური მეგადუ!
 დიქიმოჯი, სი დაჩხირი მოთ გადუ...
 ფენჯერეს დევიტი-ში, ჯამი დობტახი,
 ბითუნ ქომშუნს, მა გური-ნა მიტახი
- 35 სო ილარე, გჟული ჩქიმი, გჟუნახი?!
 კასთი ჩქიმი, გჟული, სი მუ გიღუტუ?
 ოხორი თქვანის მა მუ დულდა მიღუტუ?
 ჩქიმიშენი დიდო ზორი გიღუტუ...

5 ხოფა თქვანის ნა-გოვიტი ართელი
 მა მემტკოჩი, სი მის გაუღვი დედელი
 ჭაგომდინი, გაული, სქანი დემელი...
 გაული! კოჩი თქვანი მთელი კაბადაი
 ენთეფემ უსთინე მა გომღუნა-ი?
 ხოფა თქვანის იაზის მა ვარ გოფთი-ი?
 სი დომჭვი დო დომხალი, გაული ჩქიმი!¹

ალი აბდულ-ოღლი

ს. სარფი

10

119. * * *

15 უმქესერი ანდლა დღალეფეში კარი,
 ჯოხო ჩქიმი მუელიმი ჰემ ალი!
 მა მეულურ, მენდილი დომივალი!
 ემ დღალეფემ კურბანი, გაული ჩქიმი!
 ხუთ წანა რენ დოვიჭვი, დოვიხალი!
 არ წანაშა ვა ულუნ ჩქიმი ხალი.
 ჩქიმიშენი ეკო მოთ იფახალი
 მოთ მემტკოჩი, ნა შური მიშინარე!

ალი აბდულ-ოღლი

20

120. * * *

25 მისიმინი, ქოგევოჭკა დესტანი,
 ვარ მაძირუ დერდი ჩქიმიშ დერმანი!
 ნამუქ გიჭუ დანდაქალი ფისტანი?
 მა დომჭვი დო დომხალი, გაული ჩქიმი!
 მისიმინი, ქოგევოჭკა არ მგარას,
 ქომოხთა-ნა, დიშველენ გურიშ დარა;
 ახი — ვახი! აწი ვარ იქიფს ფარა,
 ვარ იშველენ დარა ჩქიმი, სევ-გაული!

1 ამის ჩაწერისას ალი აბდულ-ოღლიმ დაამატა: „ხოფას ირი ხოლო დელიკან-ლიქ კულანეფს ყოროფან დო დესტანეფე იქიფან!“ (ხოფაში ყველა ახალგაზრდას ქალიშვილი უყვარს და ლექსებს წერს!).

- ყინ-ყინ გოხთი, კვინჩიში ფსუა ნიჩანი!
 მა ვარ მომჩი, სი მის მეჩი კოჩანი?!
 მიში დელელის მიში კობჭა გოჩანი?
 5 მა აშოთე სო ვიდა, გაული ჩქიმი?
 მა აზლალას ადა მუჭო გომდგითი,
 კაი-კაი გინძე გზას ქოგებდგითი!
 მოხთი გაული! დანის ქელამიდგითი,
 მა დომჭვი დო დომხალი, გაული ჩქიმი!
 10 ბაზიქ-დერენ, გზას ქელაგიტკობუტი,
 მიძირატი-ში, მანიშა დოტკობუტი.
 სი წოხლეშენ, გაული, ვა მიტკობუტი!
 მუ ოგნი დო მიტკობი, გაული ჩქიმი?!
 ქომოგნაფი, კუსური მუ მიძირი?
 15 არ ტკობაშა, გაული, სოთი ვარ გძირი,
 მა იზმოჯე კათა სერი ქობძირი,
 ამ დღალეფეს იმგარს ჟურ თოლი ჩქიმი!
 უმქესერი ა'ენდღალეფეში კარი
 მუ წედდა რენ? თოლი ქოგებდვი არი!
 სი სო ძიროფ, ჩქიმი'სტერი არი-არი?
 20 ხე კინალი ფუქირა გაული ჩქიმი,
 ბაზი ქამუკიტი მონტრაცელიშა,
 მან-თი ქომევიტი კარში სქანიშა,
 გუიქთეტი ორდოხოლო მანიშა,
 ეშო მოთ მოლოდაპტი, გაული ჩქიმი?
 25 თუთა დეხთუ, დაკანის ქონოდგითუ,
 რესმი სქანი სოთი ვარ მემოდგითუ!
 შური მოხთუ, ყალის ქომემოდგითუ,
 ჩალამურე თოლის ქოგომოდგითუ!
 სქანიშენი დოვიჭვი დო დოვიხალი, —
 30 ჩქიმიშენი ეკო მოთ იფახალი?!
 ე ვერანე ეკო ვა რე ფახალი,
 ამ დღალეფეს მა დომჭვი დო დომხალი
 ნიშანიშ დღას ევონჭარე ბარდალი,
 ე, სევგაული, უსქანელი ბლურა-ი?
 35 მა ბლურა-ში, სი იქიფი მერალი,
 ფსვა-ჭერელი ტოროჯი, გაული ჩქიმი?!
 გოგოჭკონდუ ლოყა ნენაფე ჩქიმი;
 ნიდუშენი ედღალეფე ჩქიმი!
 მა სო ვიდა აშოთენ, გაული ჩქიმი?!

5 გებდგითი დო მეულუ კურბეთიშა
 დუა მოლოდი დო მოფთა მანიშა;
 მუნდეს მეფთამინონ დანი სქანიშა?
 მა აშოთე ვარ მალენ, გჟული ჩქიმი!
 გჟული ჩქიმი, ვიდა კურბანი სქანი!
 კადირი ენ, გიჩქიტას, დარი სქანი!
 უსქანელი მუ გულუ სევდა სქანი,
 მა აშოთენ სო ვიდა, გჟული ჩქიმი?!

აბდულ კადირ მუსტაფა რეიზ-ოღლი (მასწავლებელი აზლალაში)

10

121. * * *

მარფა წკაის მაძინ კარანლული;
 მუ მეგიდეს, ე ბოზო, გჟორუნლული,
 გოგოჭკონდუნ აწი ჩქიმი ედლული,
 სი დომჭვი დო დომხალი, გჟული ჩქიმი!
 15 სქანი'ჭკულე დულდა ჩქიმი ზინდანი
 ქომოხთი დო დომიხვენი მედდანი,
 სი დომჭვი დო დომხალი გჟული ჩქიმი!
 მონტრაცულის არ დეის ჟურ ნოდვი,
 გევაბირი ჯოხო მუში გედვეი,
 20 გოვინწკედი, ვა მოიხთუ ქედერი,
 მა მუჭო პა აშოთენ, გჟული ჩქიმი?!
 ვიხოსარტი ნანა სქანიშ მტკობაშა
 დიმსქვანეტი, გჟული ჩქიმი, ნულვა-შა
 ვა მომჩაფს-ი ნანა სქანიქ მტკობაშა?
 25 ხუთ-ანუ ჯუმა ვიდამინონან სქანდა!..

ჩაწერილია **ანმედ თან-ოღლის** მიერ

ჭანური ტექსტები

ნაკვეთი პირველი

ხოფური კილოკავი

სარჩევი

I. წინასიტყვაობა..... 391

II. ტექსტები: ხოფური კილოვაკი (ა. სარფის თქმა)

I.

1. ხოჯაქ ქონაგნუ.....	394
2. ხოჯა დო დაჰუდი.....	396
3. ხოჯა ადანაშა იდუ!.....	398
4. ხოჯას ბაბა დუღურუ!.....	398
5. ხოჯაქ ჭურუნი დოყუ!.....	399
6. ხოჯას დუგუნიშა ვა უჯონეს!.....	400
7. ხოჯას დუგუნიშენ ათხოზეს!.....	400
8. თოკის მქი ნიმფინენ!.....	401
9. ეშელიშ ნენა იჯერ-ი?.....	401
10. ხოჯაქ თუთა დეი მუშიშა ქონიყონუ!.....	401
11. ხოჯა ვარ მალერდინეს!.....	402
12. ხოჯა ფოთინეფე ცას-თი უნონ!.....	402
13. ხოჯა გზას დოღურუ!.....	402
14. მუ კაი სერსი მიღუნ!.....	403
15. ია-თი ნულუნ!.....	403
16. ხოჯაშ გინი კოჩი დიყუ!.....	404
17. ხოჯაქ პიპეი ნუსუ!.....	404
18. ხოჯა დო ჭურკი.....	405
19. ხოჯა ნუსრედინი დო ჭურკი.....	405
20. ხოჯა დო ჭურკი.....	406
21. * * *.....	406
22. * * *.....	406

II.

23. ბაბაში ნენა.....	407
24. მცუდელა კოჩიში ნენა.....	408
25. პატი ოხოჯა.....	409
26. უფარელი დოლოქუნუ დოვოჭაფი!.....	410
27. ბერე ვა მოღორდუ!.....	411
28. დიდო შექდაეთი იქიდეს!.....	412
29. თრანგიქ რიზკი სქანის მოგინძინას!.....	412
30. ხირსუზის მუთუ ვარ აძირუ!.....	412
31. დილენიქ ყურენეჩ ასთანი აკვანს!.....	412
32. გაიშ იშლალი უღუნ!.....	413
33. პასანის მუთუშ მეჩამუ ვა უნონ!.....	413
34. ოხოი ჩქინიშა ვარ მენდიყონან!.....	413

35. აკო ყვავილი მუშენი მომჩაფან?!.....	414
36. ხოჯი დო ჯუმუ.....	414
37. ფილაგი დო თოფურტი.....	414
38. ყურძენი დო ზამანური ნოსი.....	415
39. ხოჯაში დულდა დო ლაზეფეში შედთანობა.....	415
40. შედთანი დო ლაზი.....	417
41. ჯუმოში ხარჯი.....	418
42. მამული დო ჯოდოი.....	418
43. წერმანი ოწიი!.....	419
44. პაპაზი დო ხოჯა.....	420
45. წიწილა ხარმანის გოკისს!.....	420
46. ნანი-ნანიქ მუ ყუ?.....	420
47. არ ბალუქიში ბერე.....	424
48. თემბელი.....	427
48a. თემბელი (ვარიანტი).....	430
49. მამული, მთუთი დო თილქი.....	432
49a. მამული, მთუთი დო თილქი (ვარიანტი).....	434
50. ზექიე.....	435
51. მაწკინდი ქიძირუ.....	438
52. ფათიშაიქ ხაზინადაი მუჭო ოგოაფუ?.....	439
53. შედტანი დო არ ბადი.....	440
54. ჩიჭჩიში ნესიპეთი.....	441
55. ხცაფერი უშქირი.....	441
56. არ ზენგინი კოჩი დო არ ესქიჯი.....	442
57. ედლული.....	442
58. ანდლანერი დულდა ჭუმენშა ვა ნაშქვა!.....	443
59. ბარბერ ოჩალიშუ კაი რენ.....	443
60. კაბუკლი-კარბადა.....	444
61. პატობაშა კაობა.....	444
62. ფარა თქვანი მუჰაჭეზე ყვით!.....	445
63. კაი ჯუმა.....	445
64. ფარა ვა ბწინამინონან!.....	445
65. ჭიტა შეეფე.....	446
66. კაი კოჩი.....	447
67. იდარე მუში-ნა ვარ უჩქინ, არ კოჩი.....	447
68. დიმჭკუ.....	448
69. დიდი მუშიში ნენას ვა ნუსიმინას კოჩიქ, დილო ზიანი ძიროფს.....	448
70. ხესისი კოჩი უადლულე ხაზინაში ბეჭჩის ნუნგაფს.....	449
71. თერბიდელი ბერეფე.....	450
72. ნეჯშიში ვიტონჩხოვრო ასთანი.....	450
73. მერამი.....	451
74. ბაროთი.....	452
75. ნანაში ნენას ნუსიმინა უნონ!.....	452
76. თენბელი ბერეფეს მუთუ ვარ აგურენან.....	452
77. ჭიტა ახმედი.....	453

78. სუმ არქადაში.....	454
79. ბაბა ვა მომხვადან!.....	455
80. არ ტავშანიში მოთა დო კვინჭახი.....	455
81. მჩხუიშ თიკანი, მჩხუი დო მგეი.....	455
82. ზერდევა, ჯოლორი დო თილქი.....	456
83. მგერი დო თილქი.....	456
84. მთუთიში დუგუნი.....	457
85. ეშშელიში დუბარა.....	457
86. მშქირონერი მგეი თექერ-მექელი.....	458
87. დუბარაჯი თილქი.....	458
88. მგეი, თხა დო ცხენი.....	459
89. არ ხოჯი დო არ მთხა.....	460
90. არ ჯოლოი დო ტავშანი.....	460
91. მჭაჯი დო ხოჯი.....	460
92. ქოთუმე დო კოლი.....	461
93. ანქსი მთხაფე.....	461
94. არ მუნტუი დო დიმჭკუ.....	461
95. კატუ დო მთუგიშ მოთა.....	461
96. დალი დო დადი.....	462
97. რუზგაი დო მჟუა.....	462
98. მცუდი ვა თქვა უნონ!.....	462
99. ზავალი ხეზმექმაი.....	463
100. არ არსუხი ბერე.....	463
101. კვინჩი კაჭესის.....	464
102. იზმოჯე.....	465
103. მუჭო მეკოლაფუ ალიქ მაზი?.....	465
104. ბულდუჯინობა.....	465
105. მუ პა, მუ იყუ ჩქიმი ართელი ჩაფულა?!.....	465
106. იბრაიმი შეერის.....	467
107. მთუგიშ მოთა.....	468
108. მშქუინაჯე ჯელალი.....	468
109. ჟურ დოლი.....	468
110. არ კაი ბერე.....	469
111. ჟურ თანე დოლი.....	469
112. ჟურ მანხაგერე.....	470
113. მცხულიში ჭიდანნი.....	470
114. თენბელობა კაი ვა რენ!.....	470
115. არ ბადი დო მოთა მუში.....	471
116. მთხა დო ავნი.....	471
117. დალიშა.....	472
118. ჯემალი დო ჯევდეთი.....	472
119. ჭიტა მუშა.....	472
120. ბადი კოჩი დო გდომპონუ.....	472
121. დოლურთი გამაჩაფს!.....	473
122. სურეი დო მთუგი.....	473

123. არ ნოსერი ჯოლორი	473
124. მუზევირჯობასთერი პატი დუნდას მუთუ ვა რენ!.....	474
125. არ პატი მანძაგერე	474
126. კეზა	475
127. ლომამჯინერი ჰექაე.....	475
128. ოშქურიხე	476
129. ინნალობა	476
130. ფუშთი კოჩი	477
131. კუჩხე მუჭო მემოტუხუ	477
132. ალიში ჰექაე.....	478
133. კაი რეიზი ვა რტა-ში, მზოდას ვა გუილენ!.....	478
134. მოშლეთინუ.....	479
135. კითხეი კოჩი დო უკითხუ კოჩიში წარკი.....	479
136. არ კაი ჯუმა	480
137. * * *	480
138. * * *	481
139. * * *	481
140. * * *	481
141. * * *	482
142. * * *	482
143. * * *	482
144. * * *	483
145. * * *	483
146. * * *	483
147. არ კაი ბერე.....	484
148. * * *	484
149. ბოჩოლა.....	484
150. ყვაოჯი დო მონჭვა	485
151. მთეი	485
152. პატი აღეთი.....	486
153. კაობა	486
154. ბერე დოტ კატუ	487
155. კაბლაშენ ოკულე.....	487
156. კიშიში დოლანი.....	487
157. ოსმანიში წინეკეფე	488
158. მუჭო იხვენუ იბრამიქ ქელამანი მუში?	488
159. ჭიტა ჰასანი	488
160. ჯამეში კაჩალი	489
161. დეთიმი აბლული	489
162. ემ სიჭთენეი დლა ჯამეშა.....	490
163. ჯამეშა ამახთიმუ	490
164. ხინა.....	490
165. ყურძენიში ოწილუ.....	492

166. ლაზუტიშო ოტახუ.....	492
167. ყურძენი ოწილუ (სარფის).....	492
168. ზარხომობა.....	493
169. მუქ ოღუინუ მურადი?.....	494
170. მხხოფა კოჩიში დუმმანი რენ!.....	494
171. ჩქინი ჯაპილობა.....	495
172. * * *.....	495
173. * * *.....	496
174. დილენჩის დულდა უდუნ!.....	496
175. ნანაქ მიწუ!.....	496
176. გზა დომოგურუ!?.....	496

III

177. * * *.....	497
178. * * *.....	497
179. * * *.....	497
180. * * *.....	498
181. გირინი დოყვილუ!.....	499
182. ჯუმუ დოთასუ!.....	500
183. „არვიცი“ დობილი!.....	500
184. ღორმოთიქ ქომეჭადს!.....	500
185. ფხიგუეფექ სირთის კარავი დოყვეს!.....	501
186. ძალი ოხომინადს!.....	501
187. სულთან სელიმიშენი.....	501
188. სულთან სელიმიში თეფეშენი.....	502
189. * * *.....	503
190. „კარანგაოზი“-ში გაზეტაშენ.....	504
191. ხოფა.....	504

IV

192. ნოდერი.....	506
193. * * *.....	506
194. მუნდეს მუ ყვა გინონ?.....	507
195. ჯაზეფეშენი.....	507
196. თოლი მატენ!.....	508
197. თოლი მომატუ!.....	508
198. ჰინკა მომხვადუ!.....	509
199. * * *.....	509
200. კაული დობით!.....	509
201. დელი.....	510
202. ღურაშენი.....	510
203. ღურა.....	512
204. * * *.....	512
205. დუგუნი.....	512

206. დუგუნიშენი	514
207. ლაზუტი.....	515
208. ლაზუტიში ოჩალიშუ	515
209. წკაი-მანგანა!.....	517
210. ბრინჯი	517
211. ყვალი	518
212. * * *	518
213. ონტულეშენი.....	519
214. გადაეფე მუკო ჭემიტი ენ?.....	519
215. მუჭო კიდუფან ოხორი?.....	524
216. მუჭო იქიფან ხარტუმა?.....	527
217. ბაგენი, ბაღუ, ოქოთუმალე, ბაკი, ახური, ბერი.....	527
218. მუჭო შუფან კალათი?	528
219. სარგანა მუჭო ჭოუფან?.....	528
220. კოჩიში დოლოქუნეფე	529
221. ონჭირუში	529
222. ანგეფე დო ოხოში ჩქვა შეეფეშენი	530
223. ყუჯა, ქაორი, უნენელი.....	530
224. * * *	531
225. * * *	531
226. მოთალეფე.....	531
227. კვინჩეფე.....	532
228. ჩხომეფეში ჯოხოფე	533
229. მცხული, უშქიი	533
230. ქაუმე.....	534
231. ქაფშია ჭოფეს!	534
232. * * *	536
233. თი, ჯინიქი, ქორბა, ხე, კუჩხე.....	537
234. ბაბა, ნანა, ბერე	537
235. თუთაფეში ჯოხოფე.....	538
236. * * *	538

VI (b. აზლადას თქმა)

237. ოღარღალუ	539
238. ბერე დიბადუ.....	539
239. ლურაშენი	540
240. გემა-კოჩი	540

VII (c. ხოფას თქმა)

241. * * *	541
------------------	-----

წინასიტყვაობა

ჭანურის ჯეროვან შესწავლას დიდად აბრკოლებს საკმაო ტექსტების უქონლობა. აკად. ნ. მარის ქრესტომატიკაში ტექსტებს უჭირავს 42 გვ. (თარგმანითურთ), განსვენ. პროფ. ი. ყიფშიძის „დამატებითი ცნობები“ იძლევა კიდევ 15 გვერდს. ეს 57 გვერდი მასალა მოწოდებულია, გაგვითვისოს ჭანური მეტყველებას სამი კილოკავის მიხედვით: ათინურისა, ვიწურ-არქაბულისა და ხოფურის. ხსენებული მასალა ამ კილოკავებს რომ გავუნაწილოთ, ასეთ სურათს მივიღებთ: ათინურისა — 20 გვ. პროზა (ფაქტიურად 10 გვ.: ნახევარი რუსულ თარგმანს უკავია), მხოლოდ სასაუბრო მასალაა და არც ერთი თხრობითი ხასიათის ტექსტი არ არის; ვიწურ-არქაბულისა — 6 გვ. პროზაული გაბმული თხრობა (ჩაწერ. პროფ. ი. ყიფშიძის მიერ), და 19 გვ. ლექსი, ხოფურისა — 8 გვ. (ფაქტიურად 4 გვ.) სასაუბრო მასალა (პ. აჭარიანის გამოკვლევებიდან ამოღებული და შესწორებული), 8 სტრიქ. ლექსი და 2 გვერდიც პროზა (ჩხალურის თქმისა).

ჭანური მეტყველების სრული მეცნიერული ანალიზისათვის რომ ეს საკმარისი არ არის, თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ აკად. ნ. მარი, ავტორი „ჭანური ენის გრამატიკისა“ (საუკეთესო გამოკვლევის, რაც კი ჭანურის შესახებ დაწერილა), წინასიტყვაობაში პირდაპირ ამბობს, რომ ჩემი ხანმოკლე დაკვირვება ადგილობრივ არ არის საკმარისი და ეს ჩემი „გრამატიკა“ ნიადაგს თუ შეამზადებს მომავალში სერიოზული ამომწურავი გამოკვლევისთვის-ო (გვ. XXII). მდგომარეობა არსებითად შეიცვლებოდა, რომ გამოცემული იყოს პროფ. ი. ყიფშიძის მიერ 1917 წ. ჩაწერილი მასალები, რომლებიც კავკას. საისტორიო-საარქეოლ. ინსტიტუტის განკარგულებაში იმყოფება (1919 წლიდან...).

ტექსტების სიმცირე ისე სავალალო არ იქნებოდა, რომ ჭანური მეტყველება კატასტროფულ მდგომარეობაში არ იმყოფებოდეს; ყოველი ჭანი თურქულადაც ლაპარაკობს და ჭანურადაც. მამაკაცებმა თურქული უკეთ იციან, ვინემ დედა-ენა. სახელმწიფო, სარწმუნოება, მწერლობა ისევ თურქულის შეფარდებითს წონას აძლიერებს. ჭანურის პოზიციები დღითი დღე სუსტდება. ჭანური ლექსიკა სავსეა თურქული სიტყვებით. დღეების, თვეების, რიცხვთა (რიგითი) ჭანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები არავინ იცის. ისეთი სიტყვებიც კი, როგორცაა „მაღალი, ღრმა, ყვითელი, მწვანე“... დავიწყებულია.

მართო ჭანური ლექსიკა როდია ასეთს მდგომარეობაში: ირყევა ჭანურის ფორმებიც, იშლება მისი ენობრივი აღნაგობა (იხ. მეორე ნაკვეთში ათინური ტექსტები). დეგრადაციის პროცესი შეუჩერებელიც წინ მიდის; ქართველური ენათმეცნიერება, — და მით, საერთოდ ენათმეცნიერებაც, — კარგავს ძვირფას საუნჯეს, ქართველურ ენათა შედარებით-ისტორიული ძიებისას მიუცილებელს. დანაკარგის ანაზღაურება შეუძლებელი იქნება და მთელი თავისი სიმწვავეთ იბადება აუცი-

ლებლობა ყოველი ჭანური სიტყვის, ყოველი ჭანური ფორმის აღნუსხვისა და ფიქსაციის.

პირველ ნაკვეთში მოცემული ტექსტები (მცირე გამონაკლისით) ჩაწერილია სოფ. სარფში, ერთად-ერთ ჭანურ სოფელში, რომელიც ამჟამად საქართველოს საბ. სოც. რესპუბლიკის ფარგლებში არის დარჩენილი. მდებარეობს ეს სოფელი ზღვის პირას, ბათომიდან 18 ვერსის მანძილზე; საზღვარი მას ორად ყოფს; ნაწილი ოსმალეთს ეკუთვნის, ნაწილი აქეთ რჩება. სახლობენ მხოლოდ ჭანები, 40-მდე კომლი. ჭანური ყველამ იცის, თუმცა ლექსიკა ჭანური სიტყვებით მოისუსტებს (შედარებით ხოფელბთანაც კი!). კარგად არის დაცული მეტყველების აღნაგობა, რომელსაც არა ერთი საინტერესო თავისებულება გააჩნია.

აჭარისტანის ფარგლებში ბათომს გარდა ჭანების მოსახლეობას ვხვდებით გონიოს თემის აჭარულ სოფლებში: თხირნალში (17 კომლი), მახოსა (27 კომლი) და სიმონეთში (3 კომლი). ესენი გადმოსახლებულნი არიან უმთავრესად ვიწე-არქაბესა და ათინას რაიონებიდან. თხირნალის 17 მოსახლიდან ჭანური მხოლოდ 5-ს შეუნახავს; მახოელებში უკეთ არის ჭანური დაცული, მაგრამ მხოლოდ მოზრდილებში; 10 წელზე მცირე ბავშვმა იშვიათად თუ იცის ლაზური; ოჯახში გაბატონებულია თურქული და ქრება ჭანური.

ჭანები აფხაზეთშიც სახლობენ; როგორც კოლ. ლავრ. წულაიას მიერ გასულ ზამთარს შეკრებილი ცნობებიდან ჩანს, ისინი სახლობენ სოფლებში — ცხარა და შუბარა, ქ. ოჩამჩირეში და გუდაუთის რაიონში.

ჩვენ ვეცადეთ გამოგვეყენებინა ის შესაძლებლობანი, რომლებიც ტექსტების ჩაწერის მხრივ არსებობდა: 1926 წლ. ოქტომბერ-ნოემბერში 20 დღე ვიმუშავე ს. სარფში, 1927 წლ. ოქტომბერში კვალად ვიმგზავრე ს. სარფში, სადაც 15 დღე ვიმუშავე და წინასწარი მუშაობაც ჩავატარე სოფლებში: თხირნალსა და მახოში (სულ 3 დღე). 1928 წელს 12 დღე ვმუშაობდი ს. მახოში. სარფში ჩავწერე ადგილობრივი თქმის დამახასიათებელი ტექსტები (ხოფური კილოც). თხირნალში — ათინური, მახოში — ვიწური კილოკავის მასალები. ტექსტების ჩაწერაში ჩავაბი ს. სარფის სკოლის ზოგი მოწაფეც; მათგან ბლომად ჩაწერა ტექსტები ახმედ თანთ-ოღლიმ (აწ ქართული მუშფაკის მსმენელმა ტფილისში), ალი თანთ-ოღლიმ (ამჟამად კოჯრის შვიდწლედის მოწაფეა) და მუჰამედ ვანიძემ (ვანლი-ოღლიმ), ბათომის ქართულ მუშფაკის მსმენელმა. მცირეოდენი ტექსტები გადმომცა ისქმანდერ ციტიშვილმაც (სხვადასხვა კილოკავისა), ხოლო სტუდ. ლავრ. წულაიამ მოგვაწოდა ჩვენის დავალებით აფხაზების ჭანებში ჩაწერილი ტექსტები (არქაბული). ორი ათინური ტექსტიც მივიღეთ ასპირანტ სერ. ჯიქიასაგან კონსტანტინეპოლიდან.

განზრახული გვქონდა ტექსტები (სამივე კილოკავისა) გამოგვეცა ერთ წიგნად, მეორე წიგნად კი — გრამატიკული ანალიზი და ლექსიკონი. ტექნიკურმა გარემოებამ ჩვენს განზრახვას სხვაგვარი რედაქცია გაუკეთა: გაჭირვებით მოხერხდა ხოფური კილოკავის ტექსტების გამოცემა პირველი ნაკვეთის სახით; მეორე ნაკვეთისთვის გადაიღო ვიწურ-არქაბული და ათინური ტექსტები (სულ 54 გვ.). და ლექსები (11 გვ.). ვიმედოვნებთ, რომ უნივერსიტ. საგამომცემლო კომისიის დახმარებით მოხერხდება მათი გამოცემა მეორე ნაკვეთის სახით; მასში შევა: ვიწურ-არ-

ქაბული და ათინური ტექსტები, ლექსიკონი (ახალი მასალა) და გრამატიკული ანალიზი. ეს უკანასკნელი მით უფრო არის აუცილებელი, რომ დადასტურებულია მოვლენათა რიგი (როგორც ხოფურში, ისე სხვა კილოკავებშიც), რაც არ არის აღნიშნული სათანადო ლიტერატურაში (ტექსტების სიმციროს გამო); ამასთან ზოგიერთი ცნობილი ფაქტიც სხვაგვარ გაშუქებას მოითხოვს, ვინემ ეს არის მოცემული ლიტერატურაში.

ხოფური კილოკავის დამახასიათებელი ტექსტებიდან სარფის თქმას უჭირავს 160 გვ., აზლალურსა და საკუთრივ ხოფურს დანარჩენი 6 გვ.; მასალა შემდეგნაირად არის დალაგებული: თავში მიდის ხოჯა ნუსრედინის თავისებური ოხუნჯობანი (გვ. 395-406): ჭანების წრეშიც ეს ანექდოტები იშვიათის პოპულარობით სარგებლობენ; შემდეგ ყოველგვარი „ჰექმაები“ (115 გვერდამდე); აქ ბევრი რამ არის ნათარგმნი (ჩვეულებრივ შემოკლებით) ქართული თუ თურქული საკითხავი წიგნებიდან (მათ შორის იაკ. გოგებაშვილის: „იავ-ნანამ რა ქნა“? §46) და თითქმის ყველაფერი წიგნური წარმოშობისაა, გარდა თავგადასვლებისა. 115 გვერდიდან 161 გვერდამდე მოცემულია უმთავრესად ეთნოგრაფიულ-ისტორიული ხასიათის მასალა: გადმოცემანი წინანდელი გეოგრაფიული ნომენკლატურის შესახებ, თქმულებანი ისტორიული შინაარსის, ზნე-ჩვეულებანი (ნადი; ქორწინება, გარდაცვალება...), ცრუმორწმუნეობანი... აღწერილობა სიმინდისა და ბრინჯის მოსაყვანი მუშაობის... სახელები ბოსტნეულობის, საჭმლების, შენობათა და მათ ნაწილთა; ადამიანის ტანისამოსების, საოჯახო ნივთების, ცხოველების, ფრინველების, თევზების, ხილების; ადამიანთა სხეულის ნაწილების სახელები, ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი ტერმინები, თვეებისა და დღეების სახელები...

ზოგიერთი შენიშვნები ტექსტების გამოცემის შესახებ: 1. სხვის ჩანაწერში მე ვცდილობდი გამესწორებინა აშკარა შეცთომები, მაგრამ უცვლელად ვტოვებდი შესაძლო ვარიაციებს, თუნდაც ინდივიდუალური ხასიათისა... 2. მრავალ შემთხვევაში რ, თითქმის უჩინარი მეტყველებაში, აქ აღდგენილია; ეს იმიტომ, რომ ამჟამად ხშირია შემთხვევა, სადაც დაკარგულ რ-ს აღდგენა არ ეხერხებათ და შეცთომები მოსდისთ; მოვლენის ისტორიისათვის კი წინანდელი ფორმები აუცილებელია. სამაგიეროდ, ბერის აწინდელი ვითარების გათვალისწინება შეიძლება ოსმან თანთ-ოღლისა (გარდა §§24, 190-ისა), კაკიჯე თანთ-ოღლის (ორივეს მეტყველებაში რ-ს ძლიერ დასუსტებას ვამჩნევთ) და ალი აბდულ-ოღლის (მეტ-ნაკლებად იცავს ამ ბერას) თქმით ჩაწერილ ტექსტებში: აქ ზედმიწევნით არის წარმოდგენილი რ-ს ხმარება. 3. ხოფური კილოკავის ტექსტებში ყ თავკიდური ფონეტიკური დანართია (მაგ. ყუჯი). 4. ვერ გავატარეთ დ-ის ხმარების წესი: არის უდაო შემთხვევები, სადაც ა აუცილებელია (დულდა, მაზი), მაგრამ მრავალი შემთხვევაა, სადაც ძნელი გადასაწყვეტია დ არის უფრო შესაფერი, თუ ი (ხმოვნებთან, რა თქმა უნდა). 5. ტექსტებში თანდებულები გაერთიანებულია სახელებთან; ანალიზის გასაადვილებლად დეფიზით გამოყოფილია: -ა (-მა), -მა, -მო — სხვათა სიტყვისა, -ი — კითხვის ნაწილაკისა; -ნა, -ში, -თი, -ქი...; აპოსტროფით: 'სთერი, 'ჭკულე...¹

1 უადგილობის გამო ზოგიერთი განმარტების აქ მოცემა შეუძლებელი ხდება. სათანადო საკითხები განხილული გვექნება ენობრივ ანალიზთან დაკავშირებით.

კორექტურაში მშველოდენ: ახმედ თანთ-ოღლი და ხანგამოშვებით: სტუდ. სტუდ. ევგ. გონიაშვილი, ქეთ. ლომთათიძე, ალ. მანჯგალაძე, რისტვისაც მათ მადლობას ვუძღვნი.

აქვე არ შემიძლია განსაკუთრებული მადლობით არ მოვიხსენიო: პროფ. აკ. შანიძე, რომლის ინიციატივითაც ვიყავი მე პირველად მივლენილი ს. სარფში და წამოწყებულ იქნა ამ ტექსტების ჩაწერა; სამეცნიერო დაწესებულებათა მთავარ-მართველობის გამგე ვუკ. ბერიძე, რომლის ნივთიერი დახმარების გარეშე ჰანტურზე ადგილობრივ მუშაობა შეუძლებელი იქნებოდა; პედაგოგიური ფაკულტეტის დეკანი და უნივერსიტეტის საგამომცემლო კომისია ამ მასალათა გამოცემისათვის.

ადგილობრივ, ს. სარფში იმდენი ხელისშემწყობი მყავდა, დაწყებული ბავშვებით და გათავებული მოხუცებით, რომ ცალკე მათი ჩამოთვლა პირდაპირ შეუძლებელია; გულითად მადლობას ვწირავ ყველა მათ ისევე, როგორც აჭარისტანის განათლ. კომისრის მოადგილე დავ. ქუთათელაძეს, პროფგანათლ. მთავარ გამგეს ნეოფიტე ბოჭორიშვილს და სარფის სკოლის გამგეს პოლიკარპე ხაინდრავას; ამ უკანასკნელს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მის მეოხებით შეიქმნა სარფში ჩასვლის პირველ დღიდანვე ის ატმოსფერო, რომელიც ეგოდენ აუცილებელია ნაყოფიერი მუშაობისათვის.

არნ. ჩიქობავა

10 ივნისი, 1929 წ.

ტფილისი

ხოფური კოლოკავი: სარფის თქმა

I

1. ხოჯაქ ქონაგნუ!

ხოჯა ნუსრედინიქ მედრესეს იკითხუბტუ'ჭკულე არქადაშეფე მუშის
5 უწუმერტუ-ქი „ხოჯა ჩქინიში მჩხუი მეოჭკირათ-და დო ქობჭკომათ“-და!

ზათი ხოჯა მუშის არ მჩხუი უყოუნტევენ. კათთა გაიშ ვახთის ნოჭ-
კირაბტევენან, ხოჯაქ თალიბეფე მუშეკალა ბარაბერ იმხორტევენან, ეკულე
ყვილეფე არ დერის ქოკობლაბტერენან დო ხოჯაქ დუცა იქიფტევენ დო თა-
ლიბეფექ ამინ ზოპონტერენან. ია მჩხუი ხოლო დისაღეტერენ, ე-ნა
10 ტუ'სთეი მჩხუი დიყვეტევენ. კათთა გაობაში ვახთის აშო იქიფტევენან.

არ დღას დიდი ხოჯა სოთხანი იგზალევენ. ხოჯა ნუსრედინიქ არქადა-
შეფე მუშის უწვერენ-ქი „ანდლა ხოჯა ვა რენ. მჩხუი მეგოჭკირათ დო ქო-
პჭკომათ. ეკულე დიდი ხოჯა'სთეი დუცა პათ დო ხოლო დისაღენ“-და, უწუ.
არქადაშეფე მუშეიქ ვა ნუსიმიენს. ხოლო უწუ-ქი „ჯანუმ! მუშენი გაშქეთი-
15 ნენან? ქობჭკომათ დო დუცა ვიქიფთ დო ხოლო დისაღენ ჩქვა! ხოჯას ჩქა
მუ აჩქინენ ქი!“ არქადაშეფექ ხოლო ვა ნუსიმიენს.

ვა ნუსიმიენს'ჭკულე ხოჯაქ მუქ ქანოჭკირუ, კაი ხეშა დოგობუ. „არ-
ქადაშეფე! მეჭკიუს ვა მემიშველით, ამმა ონსუს ოჭკომუს მემიშველით დო
მთელი ქობჭკომათ, მო დოსქიდუტას“-და, უწუ. აქადაშეფექ თი მთელი ქო-
პჭკომათ, მო დოსქიდუტას“-და, უწუ. აქადაშეფექ თი იდუშუნეს-ქი „ხაზიი
20 გაი ქობძიით დო პჭკომათ ჩქვა! დულმა გაჩოდეს-ი?! დიდი ხოჯაქ მუთუ
თქუ-ეგერე-ნა, ხოჯა ნუსრედინიქ ნოჭკირუ-და, ვუწუმერთ“-და დო მჩხუი
მთელიქ ქოჭკომეს. აწი ყვილეფე არ დერის ქოკობლეს, დუა ყვეს, ამინ
თქვეს. მჩხუი ვა ისაღუ. ყვილეფე არ დერის ოკობლეი ქოდოსქიდუ.

25 მაჟუანი დღას დიდი ხოჯა ქომოხთუ. ყვილეფე ოკობლეი ქოძიუ. „ადა
მუ ენ“-და, უწუ'ჭკულე — „ადა ხოჯა ნუსრედინიქ ნოჭკირუ“-და, უწვეს.

დიდო ხოჯაქ აწი მუ ყვას? მეჭკირუში ვახთის მუქ-ნა ვა იძირუ-შენი,
მჩხუი ვა ისაღუ. დიდი ხოჯაქ ადა მედრესეშენ გაღე მეტკოჩას უნონ! ცამ-
მა: „სი მედრესეშა მო მულუ! მან სი ვა გოკითხაფაფ!“ — ოთქვალუ კანო-
30 ნის ვა რტუ. მედრესეშენ ვარ გაატკომილუ. მუ ამუს, მუ ჩარე, დუბარა
ვოლოდა-და დო დიდი ხოჯაქ დიდო იდუშუნუ.

არ დღას თალიბეფეშენ ართელიქ უწუ-ქი „ხოჯა ჩქინი! მუთხანი დი-
დო იდუშუნ!“ ხოჯაქ-თი თქუ-ქი „თალიბი ჩქიმი! მუჭო ვა ვიდუშუნა? ხოჯა

მედრესემენ გებტკოჩა-მინონ, ამმა მუთუ ჩარე ვა მაძირუ“-და, უწუ. თალი-ბიქ-თი უწუ-ქი „ია კოლაჲ ენ! ჩქინ დერსიშა მოფთათ'ჰკულე მიწვით-ქი „ხოჯაქ მჩხუი ქანოჰკირუ; მუთუ ოჰკომალე ვარ მილუნან. თითო მარქვალი ქოდოსქვით დო ქობჰკომათ-შო, თქვი. ნამუთხანის მარქვალი ვარ დვასქვას 5 (|| გადასქვას), ია მედრესემა ვა მოოჩქუმე-შო, თქვი. ხოჯა ნუსრედინის აჲა ამბარეფე ვარ ულუნ. ჩქინ მარქვალი დოფსქვათ'ჰკულე ხოჯას მუთუ ვარ დვასქვენ. ემ ვახთის აჲა მანათენ მედრესემენ გიტკოჩენ.“

ხოჯა ნუსრედინი ვარტუ-ჰკულე მაჰუანი თალიბეფეს მთელის ხოჯაქ უჯოხუ. „თქვან ჰუმანიში ირი ხოლოქ თითო მარქვალი ქომულთ“-და, 10 უწუ. „დერსი დოფოდიინათ'ჰკულე თითო მარქვალეფე ქოდოსქვით დო ეკულე ქობჰკომათ-მა, გიწუმერთ. ემ ვახთის ირი ხოლოქ ქოთუმე'სთეი კარკალით დო გოხთით დო თითო მარქვალი დუმემეს ქოდოდვით“. აშო ქონანდუ.

ემ სეის ოხოიშა იგზალეს. ხოჯა ნუსრედინის მუთუში ანბარი ვარ 15 ულუნ. ჰუმანიში ირი ხოლოქ თითო მარქვალი ქომულეს. დერსიშა ქამახ-თეს. დერსეფე დოფოდიინეს. დოფოდიინეს'ჰკულე ხოჯაქ უწუ-ქი: „ჰადდე, ირი ხოლოქ თითო მაქვალი ქოდოსქვით დო ოჰკომათ“-და, უწუ. თალიბეფექ ქოთუმე'სთეი გოხთიმუს ქოგდოჰკეს, ჰემ ქოთუმე'სთეი კარკალადან. აწი ხოჯა ნუსრედინიქ მუ ყვას. მაქვალი ვა ულუნ-ქი, ენთეფე'სთეი დოსქვას. 20 „აკო ქოთუმეს არ მამული ვა უნონ-და?!“ კუკუკუ-და დო ენთეფეში ჟინ გოხთიმუს ქოგდოჰკუ. დიდი ხოჯაქ-თი იდუმუნუ-ქი „ამუშა მუთუ ჩარე ვარ მახვენასუნონ-და, ბარე მუთუ მო ბზოპონტათ დო მოხთას დო ხოლო დერსი მუში იკითხას“-და!

ალი აბდულ-ოდლი

25

2. ხოჯა დო დაჰუდი

აწი ხოჯა ბაჯაში დანის ქოდოხედუ დო თრანგის ოხვეწაფს: „ომ, თრანგი ჩქიმი-ა, უწუმესს. მან-და — აჲა ბაჯაშენ ოთხენეჩდოვიტონჩხოვრო ლირა ქოდოლოტკოჩა ნა, ვა მინონ-და, ილლა ოში ტას“-და!

არ დაჰუდიქ უსიმინუ... ამუქ ია ოთხენეჩდოვიტონჩხოვრო ლირა ქო- 30 დოლოტკოჩუ ბაჯაშენ — „ვოწკედა, მუ ყვასუნონ-და!“ ქოდოლოტკოჩუ დაჰუდიქ ოთხენეჩდოვიტონჩხოვრო ლირა. ხოჯაქ ქეზდუ. კოოცხუ-ში, ოთხენეჩდოვიტონჩხოვრო ლირა ენ. ხოჯაქ თქუ-ქი „ოთხენეჩდოვიტონჩხოვ-რო-ნა მომჩუ თრანგიქ, ოში-თი(!)¹ ქომომჩაფს დო ჯებეს ქოდილიბდუ. დაჰუდიქ უწუ-ქი „მუ იქიფ სი, მუ?“ „მუ ვიქიფ? ფარა დეზბდი ჩქვა, ფარა

1 უნდა იყოს „ართელი-თი“...

- ჯებეს დოლობლი!“ „მორო სი ზოპონტი ქი ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ვა მინონ-და, ვა ებზდიფ-და, ილა ოში იყვასუნონ-და, ზოპონტი?!“ „სი მუ ლაღლაფ, მუ? ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ნა მომჩუ თრანგიქ, ომ-თი(!) ქომომჩაფს! დულდა სკანის ოწკედი! ნაყონი ოხოი სქანიშა, აქ მო გძიობ-
 5 ტა! ბელა მო გოუფ!“
 აწი იგზალუ დაჰუდი ოხოიშა. „ადა მუ მალოდუ მან! მუ პა აწი? არ ჰუქუმეთიშა ვიდა დო დავა (II შექდაეთი) ვოდოდა ამუს!“ მენდახთუ ჰუქუმეთიშა დაუდი. ჰუქუმეთის უწუ-ქი „ხოჯაქ თრანგის ოხვეწაპტუ-ქი, ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ლირა მომჩან-ნა, ვა მინონ, ვა ებზდიფ, ილლა ოში
 10 ტას უნონ, — ზოპონტუ. ეკულე მან ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ლირა ბაჯაშენ ქოდოლოპტკოჩი. ხოჯაქ ქეზდუ. ჯებეს ქოდლიბდუ. — მუ იქიფ, ხოჯა, მუ იქიფ? ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ვა ეზდაგინტუ, ილლა ოში-ა! — ჰადდე, სქანი დულდა ვა ენ-და დო მათხოზუ. — ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო-ნა მომჩაფს, ემუქ ოში-თი ქომომჩაფს!“
 15 მუსტენდიკიქ-თი უწუ-ქი დაჰუდის: „იდი, ე ხოჯა ქომუყონი აქ!“ აწი ხოჯას დუჯოხუ დაუდიქ: „ჰუქუმეთიქ გიჯოხოფს-და, ჰაიდე-ა!“ „მა მუთუ დოლოქტუნუ ვა მილუნ, ტეტელი ვოე, მუჰო ვიდა? ია ქურქი სქანი ქომომჩაფ ნა, მენდალუ!“ დაუდიქ-თი თქუ-ქი „აჰა ქურქი, ქოდლიქტუნი!“ ხოჯაქ ქოდლიქტუნუ. ხოჯაქ თქუ-ქი „მა კუჩხე მწკუფს, კუჩხეთე ვა მალენ! ეშ-
 20 შელი მომჩაფ-ნა, ეშშელის გეფხედურ დო მენდაგულურ!“ დაჰუდიქ ეშშელი ქომეჩუ. ხოჯა ქოგეხედუ. გიინი ვა ულუნ. ხოჯაქ უწუ-ქი „გეჩი ბიგა ოკაჩხენდო დო მინდულუნ“. ვა იდუ ხოლო გიინი, დოყვილუ დო ვა იდუ. ვა იდუ-ში, უწუ-ქი „ბიგას კარჭი ქომოციგი-ა ე-დო მუნდის ნოციგი-ა ე-დო მინდულუნ“-და! მუნდის ნოციგუ-ში, გიინიქ კუჩხე ისთოლუ დო დაჰუდის
 25 ყვას მატუ. ყვას მატუ-ში, იაჰუდი ქაკონდურუ.
 ხოჯაქ გიინის უწუმესს-ქი „ეე, უდნოსე გიინი, საჰები სქანის კუჩხე მოთ გეჩი?!“ ხოჯა-თი დოდგითუ დო... დაჰუდი ქისელუ, ხოჯას უწუ-ქი „სი ონჯლოე ვა გიჩქინ-ი, ხოჯა? ქმურქი ქოდოლოგოქტუნი, ფარა ქომექჩი, გიინის ქოგეგოხუნი ე-დო... აზდაა დომპილუ, კარჭი ნოციგი-ა, მიწვი დო!“
 30 „დიდო მო ლაღლაფ, დაჰუდი, დიდო მო ლაღლაფ! ჰუქუმეთიშა მეფთათ-ში ბელი დიყვენ! მოხთი წოხლე, გიინიშ აულადს ქოგდაკნი! მოთ ბდგი-ტათ, ვიგზალათ!“
 დაჰუდიქ-თი აულად მუიზდუ დო მინდიყონუ გიინი ჰუქუმეთიშა. ჰუქუმეთის ქამახთეს. მუსტენდიკიშ დანიშა ქომეხთეს. დაჰუდიქ უწუ-ქი „აჰა, ხოჯა ქომოგიყონი!“ ხოჯაქ — „მუ რენ“-და, — უწუ მუსტენდიკის. მუსტენდიკიქ უწუ-ქი „სი თრანგის დუა ოლოდაპტერე-ქი, ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ლირა-ნა ტას, ვა მინონ-და, ილლა ოში-ა! დაჰუდიქ სი გცადენ-ქი, ჰელე მუ ყვას ამ ხოჯაქ, ოთხენეიდოვიტონჩხოვრო ლირა დოლოუტკოჩა, ე დო, მუ ყვას... სი ქეზდერე დო ჯებეს ქოდლიდვერე!“... „ადა უდნოსე

დაჰუდი ძიროფ-ი, მუ ზოპონს?! ამა ქჷურქის-თი საჰეი გამომიხთასუნონ!“
 „მუ ზოპონ, ია ქჷურქი ჩქიმი დენ!“ — დაუდიქ ზოპონს. „მუსთენდიკი,
 დაჰუდის კითხი, მუ ზოპონს ამუქ? დაჰუდი დოლუ-ი? აწი გიინი-თი ჩქიმი
 5 დენ-და თქვასუნონ! ჰელე კითხი დაჰუდის?“ „მუ ზოპონ, ხოჯა? გიინი-თი
 ჩქიმი დენ ჩქვა!“ მუსთენდიკიქ თქუ ქი „ადა დაჰუდიქ მთელი შეი მცუდი
 ზოპონს! იგზალი დაჰუდი, მთუთ დულმა ვა გილუნ აქ! ხოჯა, სქანი დენ
 კათთა შეი, მთელი!“ ხოჯა გეხედუ გიინის დო ოხრიშა იგზალუ. დაჰუდის-
 თი მუთუ ვა ახვენუ დო მუში ოხრიშა იგზალუ.

ალი რეიზ ნუმან-ოდლი

10

3. ხოჯა ადანაშა იდუ!

ზამანის არ ხოჯა ნუსრედინი ქორტუ. ხოჯაქ არ კოჩის ფარა გუ-
 წუღერეტუ ე-დო ბორჯი უღუტუ. ხუთ-ანშ დღაშ ეკულე ფარაშენი კოჩი
 ქომობთუ. ხოჯას დუჯოხუ: „ხოჯა! ჰელე ვალე გამახთი!“
 აწი ხოჯა ოხორის ტერენ. ხოჯაში ოხორჯა ვალე ქაგამახთუ. კოჩის
 15 უწუ-ქი „მუშენი მოხთი? სი მუ გორუფ?“ კოჩიქ-თი უწუ-ქი „ხოჯაშენ ფა-
 რა ალაჯალი მიღუტუ დო ემუშენი მოფთი!“ ოხორჯაქ-თი უწუ-ქი „ხოჯა
 ადანაშა¹ იდუ, შეჰერიში გზაეფეს დაძეფე ოციგაფს დო ფამბული მოკიდე-
 რი დევეფე მოკახთასუნონან ე-დო ია დაძეფეს ფამბული ნიკიდასუნონ! ე-
 ნა ნაკიდას, ფამბულეფე კორობასუნონ დო ოხორიშა მუღასუნონ. ენთეფე
 20 მა ფთხვამინონ დო ნოკეფე პამინონ ე-დო გამაფჩამინონან ე დო სქანი
 ფარა მექჩამინონან. სი ჰიჩ მერალი ვა დოყვა!“
 კოჩიქ-თი ადა ნენაფე იშიგნუ-ში, დიდო აძიციनु. კოჩიქ-ნა ზორი
 იძიცუ, ხოჯაქ ქოშიგნუ ე-დო ფენჯერემენ თი გამილუ დო კოჩის უწუ-ქი
 „ააა! ხოჯაქ ფეშინ ფარა მომჩასუნონ-და დო მუჭო გახელუ?! ემუშენი
 25 ზორი იძიცი-ი? კოჩიქ-თი თქუ-ქი „ჰელბეთ! ფარა ჩქიმი მუნდეს-თი რენ,
 ქომომჩაფან“—და დო გუიქთუ დო იგზალუ.

ალი აბდულ-ოდლი

4. ხოჯას ბაბა დუღურუ!

ხოლო ადა ხოჯა არ წაა კავეშა ამახთუ ვარ-დო-ნი, კოჩეფექ — „ხო-
 30 ჯა, ხოჯა, ჰიჩ ვა ისიმადა დო არ მცუდი დოთქვი“-ა! ხოჯაქ თქუ-ქი „თქვან
 ოსთეამუშ დერდი გილუნან! ბაბა დომილუ დო ამბაი ვა გილუნან! აწი მუ
 პა მინონ, ვა მიჩქინ: ჯენაზეში ფაა ვა მილუნ!“

1 ადანა — ქალაქია ოსმალეთში; ბევრი ბამბა მოყავთ.

კოჩეფექ ხოჯას უწვეს-ქი „მაკა ელაგასთეით! ჩქინ ვა მიჩქიტეს, დომიხატიით“-და დო კოჩეფექ კათთაიქ — აიქ გვერდი ლირა, აიქ ლირა, დო ხოჯას თამამ ვიტოხუთ ლირა დვაყუ. ხოჯაქ ამა ფაათენ ბაბა მუშის არ დიდი ფალთო ქდუჭოფუ. ბაბა მუშის ქოდოლოქუნუ დო კავეშა ქო-
 5 მუყონუ. კოჩეფექ ხოჯას უწვეს-ქი „ხოჯა ეკო მცუდი მოთ თქვი? ბაბა სქანი ვა ლუელენენ?!“ ხოჯაქ თქუ-ქი „ვა ისიმადაში, მცუდი ეშო იყვენ!“

ახმედ თანთ-ოღლი

5. ხოჯაქ წურუნი დოყუ!

ხოჯაქ თქუ-ქი „არ წურუნი დობა“-და. წურუნიშ ოხვენუს ქოგდოჭკუ
 10 ხოჯაქ. წურუნი დოყუ, დიხოდუ. წურუნი-თი გზა'ჟინ დენ. არ კოჩი მიკიტუ: „ხოჯა, ამა წურუნიში ნეკნა აქოლენდო ტუკონ-ნა, კაი ტუ!“ ია კოჩი მიკილუ. მაჟუანი ქომოხთუ: „ხოჯა, ე წურუნიშ პიჯი წალენდო ტუკონ-ნა, კაი ტუ“. ხოჯაქ-თი უსიმინს: „ჰო, ჰო-და, მთინი ზოპონ-და!“ მასუმა კოჩი ქომოხთუ აწი — მიკილაფს გზას. „ხოჯა, ამა წურუნიში ნეკნა ჟილენდო
 15 ტუკონ-ნა, კაი ტუ!“ „მთინი, დოლუ ზოპონ!“ — ხოჯაქ უწუმეს. ე კოჩი მიკილუ. ხოჯაქ იდუშუნუ-ქი „ამა წურუნი მან არაბა'ჟინ დობა. აიქ ზოპონს — აქოლენდო, მაჟუაქ ზოპონს — წალენდო; მასუმაქ ზოპონს — ჟილენდო... ამა წურუნი არაბა'ჟინ დობკიდა დო ე-ნა თქუანსთეი გოვოქთა, — ანთეფექ დოლუ ზოპონან!“

20 დოკიდუ არაბა(შ)'ჟინ წურუნი. არ კოჩი ქომოხთუ, უწუ-ქი „ხოჯა! ამუს ნეკნა აქოლენდო ულუტუკონ-ნა, კაი ტუ!“ ხოჯაქ-თი გოქთუ — მუს-ნა უნტუ'კელე. „ჰაჰაჰა-და“ დო იძიცუ კოჩიქ. მაჟუა კოჩი ქომოხთუ აწი „ხოჯა ამუს ნეკნა წალენდო ულუტუკონ-ნა, კაი ტუ!“ ხოჯაქ გოქთუ წურუნი წალენდო! კოჩიქ იძიცუ ხოლო. ხოჯაქ-თი იძიცუ. „ამა მუ კაი შეი პი!
 25 მილეთის მთელის გუი უხვენუფ — ე-ნა უნონსთეი!“ ე კოჩი მიკილუ. მასუმანი კოჩი ქომოხთუ. „ხოჯა, ამუს ნეკნა ჟილენდო ულუტუკონ-ნა, კაი ტუ. ხოჯაქ-თი გოქთუ ჟილენდო წურუნი. კოჩიქ-თი იძიცუ, ხოჯაქ-თი იძიცუ.

ხოჯაქ აწი თქუ-ქი „მა აწი დიდო ნოსეი კოჩი ვოე! არ უსთობას ქო-გევოჭკა!“ ხოჯაქ ქოგდოჭკუ აწი ჯოლოი ოყვაუს. ჯოლოი ყვაუფს ხოჯაქ, არ
 30 ჯოლოი — ვით კაპიკის! ხე იბონს — ეჩ კაპიკის! ოხორჯაქ უწუ-ქი „ხოჯა, სი მუ იქიდ ამა? ვით კაპიკის ჯოლოი ყვაუფ, ეჩ კაპიკიში საბონითენ ხე იბონ. სი ვით უჩუმერ დო ხუთ მუჩუმერ!“ „ედ გიდი ოხორჯა! სი ვა გიჩქინ! მა მიწუმელან უსტა, სი გიწუმელან უსტაში ოხორჯა!“

ალი რეიზ ნუმან-ოღლი

6. ხოჯას დუგუნიშა ვა უჯოხეს!

5 არ დღას ხოჯაშ მანძაგეეს დუგუნი უღუტუ. ხოჯას ვა უჯოხეს. ხოჯა-
თი ფუკარა კოჩი დენ. ემუქ იღუშუნუ-ქი, ოხორჯა მუშის უწუ-ქი „მან-და
სი გყვილამინონ-დეი გეგათხოზეფ-და, სი იმტი დო ემ ოხოსი ქამაცხონ-
ტი“-ა, — ოხორჯას დულარღალუ — „დო მან-თი ოკაჩხე გეგათხოზეფ-და
დო ექ ქამაფცხონტუთ-და ჟურ ხოლო, ემუში მარანათენ¹ გდარი ქოიმ-
ხორთ“-და.

10 ოხორჯა გამაცხონტუ დო იმტუ. ამა-თი ოკაჩხენდო გდათხოზუ. ქო-
ჭოფეს ამა: „მო ყვილუფ“-და, ქოჭოფეს, გდაის ქოდოხუნეს. მენდაწკე-
დუჭკულე, ტეპსის-ნა ბუელი ტუ, გვერდი ქოჭკომეენან: ე-ნა ხეტუ-კელე
ჭკომერი ტუ. იღუშუნუ-ქი — აწი მუ ყვას?! თქუ-ქი „ანდლა ია ოხორჯა
ქოპჭოფატი ევერე-ნა, აშო გეაკნატი დო გოოქთამინტუ“-და დო მანიშა
ტეპსის გიაკნუ, გოქთუ დო ოჭკომუს ქოგდოჭკუ.

მუსტაქა მეშიშ-ოღლი

15

7. ხოჯას დუგუნიშენ ათხოზეს!

არ დღას ნესრუდდინ ხოჯას დუგუნიშა უჯოხეს. ხოჯაქ მაჟვანი დღას
არ მკვე დოლოქუნი ქოდლიქუნუ, არ დილენჩის ქონანგუ. დუგუნიში
ოხორიშა მესთუ-ში, ბიგათენ დოზაპეს, ჩუნ-ქი დუგუნის დილენჩიქ მუ გო-
რუფს — დიდი კოჩეფეში ოღას!

20 ხოჯაქ ბიგა ქოჭკომუჭკულე ოხორიშა იგზალუ, დიდი ფალთო ქოდი-
ლიქუნუ, კუჩხეს ფოთინი ქომუილუ, თის სარული ქოგუიკირუ, დო ხოლო
დუგუნიშა იგზალუ. „ხოჯა ექენდი მოხთით!“ ხოჯას მინდორი ქონურჩეს.
„კავე მუღით!“ ...მთელიქ ხოჯას იხთიბარი ოლოდეს. ოკულე სუჭრა ქო-
მულეს: „გდოჭკი ხოჯა ექენდი!“ ხოჯაქ სარული ქამუიწკუ. მთელიქ-თი ხო-
25 ჯას ოწკეტეს. ხოჯაქ: „სარული, მემისიმინი, მუფე გიწუმელან. მდღუა სი ვა
მოგიყონი-ში, დადალი მჩეს. აწი ამა იხთიბარი ხვალა მა ვარ, მთელი სინ
გოდოდაფან“-და. კოჩეფექ ხოჯას: — „აჭი დომოდოდით, ჩქინ მუ მიჩქიტეს,
დილენჩისთერი ქომოხთი-ში, ჩქინ-თი გბახით. დილენჩის დუგუნის მუ
დულდა უღუნ! დუგუნის მთელი მოწიფხეი კოჩეფე დენან! დოლუ ვა ბზო-
30 პონთ-ი?“ ხოჯაქ „ეშო რენ! ემუშენი მან-თი სარული ჩქიმის ამა ვუწუმე“².

ახმედ თანთ-ოღლი

1 „სებებითენ; სებები თურქული ენ, მარანა — ლაზური(?)“.

2 „ადა თურქიას რენ; ლაზისტანის დუგუნიშენ დილენჩის ვარ ათხოზენან“:
ახმედ თანთ-ოღლი.

8. თოკის მქიი ნიმფინენ!

არ კოჩი ქომეხთუ ხოჯაშა; უწუ-ქი: „ხოჯა ჩქიმი! მუ იყვენ, ანდლა არ თოკი დომონმარაფი! დალიშა ვიდამინონ დო ჯა გეფთირამინონ“-მა უწუ. ხოჯაქ-თი უწუ-ქი „თოკი დოგონმარაფაბტი, — მანძაგერექ ართიკართის 5 შეეფე ვა ოხმარაფას-ში, ვა იყვენ, ცამმა თოკის მქიი ქომეუმფინი დო მყო-რათე ვოხომინაფ“-მა, უწუ. კოჩიქ თი უწუ-ქი „ჯანუმ, სი მუფერი კოჩი რე? ჰიჩ თოკის მქიი ნიმფინენ-ი?“ ხოჯაქ-თი უწუ-ქი „მეჩამუ გუის ვა გილტუას-ში, მქიი დეგილა, ირი ხოლო ქონიმფინენ“-მა უწუ დო თოკი ვა მეჩუ.

ალი აბდულ-ოღლი

10 **9. ეშშელიშ ნენა იჯერ-ი?**

არ დლას ხოლო ამა ხოჯაშა მანძაგეე მუში მოხთუ დო უწუ-ქი „არ ეშშელი სქანი დომონმარაფი“-ა! ხოჯაქ ეშშელი ჩქიმი დოლუუ“-მა! მანძაგეე მუში გეი გუიქთუ. ოხოიშა ნიტუ-ში, ხოჯაში ეშშელიქ დიყუუ. მანძაგეე მუში გეი გუიქთუ, ხოჯაშა. „ხოჯა, ეშშელი ვა ხოცქეენ დო მცუდი მოთ 15 თქვი“-ა? ხოჯაქ თქუ-ქი „ეშშელიში ნენა იჯერ-მა დო ჩქიმი ნენა მუშენი ვა იჯერ“-მა! — უწუ ხოჯაქ მანძაგეე მუშის.

ახმედ თან-ოღლი

10. ხოჯაქ თუთა დეი მუშიშა ქონიყონუ!

ხოლო ამა ხოჯა ახჩამის ოხოიშა იმიტუ. არ ხინჯიშენ მიკიტუ-ში 20 ტიბას თუთაში ლანდე ქოძიუ: „ცას-ნა ტუ, თუთა ტიბას მოთ დენ-მა? ქეზბდა-მა დო ცას ქომეონცახა“-მა. არ თელი ქოდიქაჩუ დო ტიბას დო-ლონჭუ, თუთაში ლანდეს უხიტონტუ. თელითენ მუდუმეტუ თუთას; არ ჩქვა თელი მუიზდუ-ში, მუთხანის ქომალუ თელი. ხოჯაქ მუიზდუ, მუიზდუ თელი, ხოლო ვა მუსთუ. ხოჯას უჩქიტუ-ქი „თუთას ქომოლდვი“-ა. მუიზ- 25 დუ, მუიზდუ, ოკულე მუსთუ თელი ნა მადვეეტუ დეის, დო ხოჯა თი-კობა-ლეი გიქთუ. ჟინ იწიწკედუ-ში — თუთა ცას დეი მუშის დენ! ხოჯაქ აშო თქუ: „დიდო ვიჩალიში, ამმა თუთა-თი დეი მუშიშა ქომეიყონი“-ა!

ახმედ თან-ოღლი

11. ხოჯა ვარ მალერდინეს!

არ დღას ხოლო ადა ხოჯაქ ბეეფე ოკითხაფაფტუ. ბეეფექ ხოჯას უწვეს: „ჭუმენ კიამეთი იყვასინონ დო მჩხუიმ თიკანი სქანი ქობჭკომათ!“ ადა დუბარათენ ხოჯამ თიკანი ჭკომასინტეს. ხოჯაქ თქუ-ქი „ქობჭკომათ, ჭუმენ 5 კიამეთი მოხთასინონ დო თიკანი მუ პამინონ“-და! ბეეფექ თიკანი ქანოჭკიდეს, ხოჯაქ-თი ნუმოლუ დო დოგიბეს. ოკულე ქოჭკომეს.

არ საატიჭკულე ბეეფე ონჩუტუმა იგზალეს. ხოჯა ბეეფემ გეიდე იდუ დო, ბეეფე ინჩუტემ-ში, დოლოქუნეფე დოკობუ, გაზადი ქოგობუ დო ნუკლიმუ, დოჭუ. ბეეფექ ყუეს: „ხოჯა, დოლოქუნეფე მოთ ჭვი, აწი მუჭო 10 გამაფათ“-და? ხოჯაქ თქუ-ქი „ჭუმანი კიამეთი მოხთასინონ დო დოლოქუნი მუ ყვა გინონან“-და!

ახმედ თანთ-ოღლი

12. ხოჯას ფოთინეფე ცას-თი უნონ!

15 არ დღას ხოლო ადა ხოჯას უწვეს-ქი „ხოჯა სი ადა ჯას დეხთი დოუღიმა დო სი თრანგიქ გოფუთხინაფს“-და. ადა კოჩეფექ დუბარათენ ხოჯაში ფოთინი დუზდასინტეს, ამმა ხოჯაქ ქონაგნუ. ჯაშა დეხთიმუშა იხაზიეტუ. ფოთინეფე ქამუიწკუ დო ობას ქომულიდუ. ხოჯას უწვეს-ქი „ფუთხაგინონ დო ცას ფოთინეფე მუ ყვაგინონ-და. ობას მოთ მულიდვი, თუდე 20 ქოლოდვი!“ ხოჯაქ ვა დოდუ: „ბექი-ა მაყუვანი დუნდაშა ვიგზალი-ა დო ემ ვახთის მინონ“-და! კოჩეფეს ხოჯა ვა მალერდინეს დო ფოთინი ვა ნახიეს.

ახმედ თანთ-ოღლი

13. ხოჯა გზას დოღურუ!

25 არ დღას ხოჯა მწკომ ყას გოქთეი ქოგელახედენ დო წოხლე მუში ბურჭულითენ მეკვათუბტენ. დანი მუშის არ კოჩი მიკიტენ: „ხოჯა, მუ იქიფ-და? წოხლე-ნა მეკვათუფ, მელაფ!“ ხოჯაქ ვა ნუსიმინენ.

ოკულე კვათუ, კვათუ დო ყა მეტუხუ დო ხოჯა მელუ. „მა ნა მებლამინტუ ემ კოჩის მუ უჩქიტუ-და დო ემუს ადა-ნა ქუჩქიტუ, მა მუნდეს ბლუამინონ, ე-თი ქუჩქინ“-და დო ია კოჩის გადათხოზუ. კოჩის მეჭიშუ დო 30 უწუ-ქი, „სი მა-ნა მებლამინტუ ქოგიჩქიტუ დო მა მუნდეს ბლუამინონ ე-თი ქოგიჩქინ. მანიშა დომიწვი“-ა! კოჩიქ ისიმადუ: „დეღი ბელა დომაყუ-და. აწი ამუს მუ ვუწვა“-და. ისიმადუ, ისიმადუ დო ხოჯას ამო უწუ: „სი ეშმელი გიყოუნ“-და? ხოჯაქ „ქო“-და! „ოღედესე, სი-ნა ეშმელის დუქი მოკი-

და დო ემთუმანი დეის-ნა იმიტა, არ, ყურ, სუმ წაა-ნა მეტკონინას-და, სი ლუაგინონ“-და, უწუ ია კოჩიქ ხოჯას.

ხოჯა-თი ოხორიშა ქომოხთუ. ეშშედის დუქი ქომოკიდუ. არ ემთუმანი დეიშენ იმიტუ. ეშშელიქ არ წაა ქამეტკონინუ. აჩქვა ქამეტკონინუ. ხოჯაქ 5 თქუ-ქი „გუის გემიჩაფს“-და. სუმ წაა-ნა მეტკონინუ, ხოჯაქ „დობლუი“-ა დო ქოდინჯიუ. მციქა ჩქვაჭკულე მკდაფუფე ქომოხთეს დო ეშშელი იმხოტეს. ხოჯაქ თოლი გონწყუ დო მკდაფუფეს აშო უწუ: „ქოძირით წურსეთი-ა! 10 სალი ვორტიკონ-დო, თქვან დოგოლოდაბტი“-და. მკდაფუფე იმტეს. ოკუ-ლე კოჩეფე ქომოხთეს დო ხოჯა დოღუელეენ და დო ხოჯა დეზდეს, ნიყონობტეს. ხოჯაქ ჯებეს ხე დილილუ დო ვით ასთანა ქიშილუ დო კოჩე- 15 ფეს აშო უწუ: „აჰა, ქეჩინი ჩქიმიში ფაა“-და. „აჰა ვა ლუელეენ“-და დო ნაშქვეს.

ახმედ თან-ოღლი

14. მუ კაი სერსი მიღუნ!

15 არ დღას ნესრუდდინ ხოჯაქ ჰემამის ხუა იბონტერენ-ში, იბირელე-რენ დო აშო თქვერენ: „მუ კაი სერსი მიღუნ-და! გენდლანი ჯამეს მუეზზინი ვიყვამინონ“-და! ემ დღას მოლა მუეზზინი დიყუ — მსქვა სერსი ვა რტუ!.. გალენდონ ემ ვახთის არ კოჩი მიკიტუ დო აშო თქუ: „ფუდ! მუ 20 პატი სერსი უღუნ აჰა მუეზზინის“-და! აჰა ნენა მოლაქ ქოშიგნუ დო ჯამე-შენ გამუჯოხუ: „ეჰ! არ ჰემამის ვორტიკონ დო სინ აშო ვარ ზოპონტი“-ა!

ახმედ თან-ოღლი

15. ია-თი ნულუნ!

25 არ სერის მოლლაში ოხორიშა ხირსუხეფე ქომოხთერენან. ხირსუხე-ფექ მოლლაში შეეფე მთელი ნიმერტერენან. მოლაქ-თი მუში შეეფე ჭუა-ლის დოლობდერენ დო ხირსუხეფეს მუქ-თი ნოყუბტერენ. ნეჰაეთი ხირსუ- 30 ხეფე მუთეფეში ოხორიშა იგზალერენან. ხოჯა-თი ხირსუხეფეში ოხორის ქამახთერენ. ხირსუხეფექ — „მოლა, აქ მუ გორუფ“-და, უწვეს. მოლაქ-თი ოჭიდეფე გონჭუ დო გომაშერი აშო უწუ: „მუჭო მუ ბგორუფ? ჩქინი ოხორიშენ აქ ვარ მოფთით-ი ქმოჩი?“

ახმედ თან-ოღლი

16. ხოჯაშ გიინი კოჩი დიყუ!

ხოჯაქ ბაზაის არ გიინი ქეჭოფუ. ე-დო ნულუნ, ოხოი მუშიმა ნიყონოფს. სუმ კოჩიქ იდუმუნეს-ქი „ადა ხოჯას არ ჰექდაე დოლოდათ“-და. მეხთეს დო არ აქოლე, არ ექოლე ქელვაკნეს ხოჯას: ნულვან დო 5 უღარდალადან. მასუმანი კოჩიქ ოკაჩხე გიინის თოკი ქანუწყუ დო მუქ ქო-გიდვუ. ეშელი იგზალუ.

ხოჯაქ უკუნიწყედუ-ში, გიინი ვა ენ, კოჩი დგინ. „ადა მუ ენ-მა? ადა გიინი კოჩი მოთ იყუ“-და. „მოთ იყუ“-მა-ში'ჭკულე კოჩიქ თქუ-ქი, მან-და ნანა ჩქიმიქ-მა ბედუა მოლოდუ-და; ბაზაის გიინი დოიყვი-ა; აწი-ა, აქონაში- 10 ა კოჩი დოიყვი-ა! ოხომიშქვი“-ა¹.

ამუს ოხუმქუ. ხოლო ბაზაიშა იგზალუ ხოჯა; ბაზაიშა იგზალუ დო გიინი ხოლო ექ ნოკისს. ხოჯა მიკულუნ-მუკულუნ, გიინის ოწყენ, ამმა — „მა სი ვა დექოფუ-და! სი ხოლო კოჩი იყვავინონ“-და! ე-ნა გამაჩადს კოჩიქ უწუ-ქი „ადა კაი გიინი რენ-და, ქეჭოფი“-ა! ხოლო ქდეჭოფუ ია გიინი, 15 გზას ჩაი ქომოკიდუ. გიინი ზოი ვა იტუ-ში, ქიჭიტი გილუსუ დო დაჩხიი ქონუნწუ ჩაის. ეშელის დვაჭუ-ში, უნკაბუ. მოლაქ უჯოხუ-ქი, „ლალიშა იდი-ა, წკაიშა!“ ეშელის მუ უჩქინ ლალი, წკაი?! ეშელი ქოგიჭუ.

მუსტაქა მემიშ-ოდლი

17. ხოჯაქ პიბეი ნუსუ!

ხოჯაქ ოხორჯას უწუ-ქი „მან ჭუმენ ბაზაიშა ვიდა-მინონ“-და. „მუშენი ხოჯა?“ (ოხორჯაქ უწუ). „დიკა უჯუზი იყვენ. ჭუმენ ბაზაი ენ დო ებჭოფა- 20 მინონ!“ „ფარა გილუნ-ი, ხოჯა, ფარა?“ „ქომილუნ! ოშ ასთანი ქომილუნ!“ აწი ხოჯაქ ეშელი ქომუყონუ², ეშელის ქოგეხედუ დო იგზალუ ბაზაიშა. დი-კა ქეჭოფუ, ეშელის ქომოკიდუ ჟურენეჩ ოკა დიკა. „ჰადე ეშელი, 25 ჰადე! ვიგზალათ ოხოიშა!“ ეშელი ვა ულუნ, ადუმი ვა ეზდიფს! გმოჭკვი-დუ ბიგა კაბულას, ხოლო ვა ულუნ ეშელი! ვა ულუნ-ში, არ კოჩი ქომოხ-თუ ხოჯაშ დანიშა. უწუ-ქი „პიბეი ნუსვი-ა ამუს-და მუნდის“-და. პიბეი ნუ-სუ-შ-კულე. ეშელი უნკაბუ. ხოჯას ვა ნაჭიშინუ, ეშელის გმათხოზუ! „ჯანუმ, 30 შუი ქდემიხთუ-და. ბექი-ა ადა ჭამი ენ, მან-თი ქომეისვა-და, ე-დო ვუნკაბა-ში, ვა დომაჭკინდენ“-და! ქონისუ-შ'კულე ხოჯა გულულუ ეშელის... აწი მე-ნდახთუ ხოჯა ოხოიშა წოხლე, ეშელიშენ წოხლე. ოხორჯას დუჯოხუ: „მან მციქა ჩქვა ვუნკაბამინონ დო ეშელი მულუნ ოკაჩხე დო ქონოკი! ონკაბი-ნუში ხავესობა (აჯილი) ეშავილაშინონ!“ ჩქვა დიჩოდუ!

ალი რეიზ ნუმან-ოდლი

1 „ოხომიშქვი, მემაშქვი მთელი არ დენ!“

2 „მუშიშენი ქომუყონუ!“

18. ხოჯა დო ჭურკი

ხოჯაქ უწუ ოხორჯას-ქი „მანდაგეე ჩქინის არ კარდალა ჰაგუწული!“
 ოხორჯა-თი მეხთუ დო ქაგუწულუ კარდალა, ოხოიშა ქომულუ. არ ვით
 დღამ უკულე დიდი კარდალას ჭიტა კარდალა ქოდოლოდგუ დო ქონილუ
 5 მანდაგეემ ოხოიშა. მანდაგეექ უწუ-ქი „ადა მუ რენ, ხოჯა, ესე კარდალა
 მოთ მული?“ „დოინუ ადა... დიდი კარდალაქ ჭიტა კარდალა!“... ხოჯა ქო-
 მოხთუ ოხოიშა!

არ თუთაშ'კულე მანდაგეე მუშიშა ოხორჯა ქონიქუ „დიდი ჭურკი
 ქომული“-ა დო. ოხორჯაქ მანდაგეეს უწუ-ქი „მანდაგეე ჩქიმი! დიდი ჭურკი
 10 ქომომჩი, ხოჯაქ გოუფს!“ „კაი იყვენ, მანდაგეე ჩქიმი! კაი იყვენ“-და დო ქო-
 მერქუ. ჭურკი ოხოიშა ქომულუ ოხორჯაქ.

ვით დღა მიკილუ, გეი ვა ნიღეს! ვა ნიღეს-ში მანდაგეემ კოჩი ქომოხ-
 თუ ხოჯაში ოხოიშა. „ხოჯა! ჭურკი ქომო-და! მინონ!“ ხოჯაქ-თი უწუ-ქი
 „დოლუ ჭურკი სქანი!“ კოჩიქ, მანდაგეექ უწუ-ქი, „მუ ზოპონ ხოჯა? ჭურ-
 15 კი ღუღუნ-ი?“ „ე-ნა დიბადენ-ი... კარდალა-ნა დოინუ ქოდიჯეი დო ჭურკი-ნა
 დოლუ ვა-იჯეი-ი, უღნოსე კოჩი! იგზალი ოხოი სქანიშა! მო მიძიოტას აქ
 თოლიქ თი სქანი!“

ჩქვა დიხოლუ!

ალი როეიზ ნუმან-ოდლი

20

19. ხოჯა ნუსრედინი დო ჭურკი

ხოჯა ნუსრედინი მანდაგერე მუშიში ოხოიშა იღუ. უწუ-ქი „არ ჭურ-
 კი დომოხმარაფით, პეტმეზი ბეიბამინონ“-და დო ჭურკი ქაგუწულუ. სუმი-
 ოთხო დღას დინხაუ. ეკულე საპეზი მუში ქომოხთუ: „აწი ჭურკი მა მინონ
 დო მენდაილამინონ“-და, უწუ. ხოჯაქ-თი ჭურკის არ ჭიტა კარდალა ქე-
 25 ლუდგუ: „ადა ჭურკი სქანიქ დოინუ“-და დო ჭურკის ელადგეი ქომერქუ. კო-
 ჩიქ-თი თქუ-ქი „ჭურკიქ კარდალი დოინაფს-ი? აშო მუჭო იყვენ?“ ხოჯაქ-
 თი უწუ-ქი „მა მუბა? ჭურკი სქანიქ დოინუ დო მა სქანი კარდალას მუ
 ვოლოდა? ადა სქანი რენ დო მენდილი!“ კოჩიქ-თი „მადემ-ქი ჭურკი ჩქიმიქ
 დოინუ, მენდაილა“-და დო ჭურკის ჭიტა კარდალა ელადგიმერი მენდილუ.
 30 არ ვით დღა'ჭკულე ხოჯაქ „ხოლო ჭურკი მინონ“-და დო ე კოჩიში ოხოიშა
 იგზალუ. კოჩიქ-თი ჭურკი ჩქიმიქ ხოლო დოინასუნონ-და დო ოხმარუმენი
 ხოჯას ქომერქუ. ხოჯაქ-თი ეზდუ დო ოხმარუმენი ოხოი მუშიშა ქომულუ.
 ხოჯაქ სუმ-ოთხო დღას იხმარუ. მახუთანი დღას ჭურკიმ საპეზი ქომოხთუ:
 „აწი ჭურკი ჩქიმი მა მინონ-და, ქომომჩი დო მენდაილა“-და, უწუ. ხოჯაქ
 35 უწუ-ქი „ჭურკი სქანი დოლურუ დო მუ მექჩა“-და! კოჩიქ არ ქონილუმუ-
 ნუ, ეკულე უწუ-ქი ხოჯას: „სი მუ ზოპონ? ჭურკი მუჭო ღურუნ?!“ ხოჯაქ-

თი „ააა! ე-ნა დოინუ ქოდიჯერი დო ე-ნა ღურუ, მუშენი ვა იჯერ? იმთე, ჭურკისქანი დოდურუ; მა გიწუმერ!“ კოჩიქ-თი მუ ყვას? „მთინი დოდურუ“-მა აწონუ დო გუიქთუ დო ოხოი მუშიშა იგზალუ.

ალი აბდულ-ოდლი

5

20. ხოჯა და ჭურკი

არ დღას ხოლო და ხოჯაქ მანდაგეე მუშის — „არ კარდალა სქანი დომოხმადი“-ა! მანდაგეე მუშიქ დომოხმადუ. ოკულე საპეხი მუშის არ კარდალამ დეინე ჟურ ქომეჩუ. მანდაგეექ უწუ-ქი „ჟურ მოთ მომჩად“-მა? ხოჯაქ უწუ-ქი „ქოდოინუ“-მა. მანდაგეეს კაი აწონუ.

- 10 არ-ჟურ დღა'ჭკულე ხოჯაქ ხოლო მანდაგეე მუშიშა მეხთუ დო „არ სქანი ჭურკი დომოხმადი“-ა. მანდაგეეს კაი აწონუ: „ბეჟი ხოლო ქოდოინადეს“-მა დო ქომეჩუ ხოჯას ჭურკი. ხოჯაქ ჭურკი იხმაუ, იხმაუ, საპეხის გეი ვა მეჩუ. არ-ჟურ დღა'ჭკულე მანდაგეე მუში ქომოხთუ, ხოჯას უწუ-ქი „ჭურკი ჩქიმი მუშენი ვა მომჩად“-მა. ხოჯაქ უწუ-ქი „ჭურკი სქანი
- 15 დოდურუ“-მა! „ხოჯა დიდელი-ი? ჭურკი ღურუ-ი?“ — ხოჯაქ თქუ-ქი „ე-ნა დოინუ დიჯეი დო აწი-ნა, ღურუ, მუშენი ვა იჯე“-მა, დო არ ჭიტა კარდალამ დეინე არ დიდი ჭურკი ქამოგუ ხოჯაქ.

ახმედ თანთ-ოდლი

21. * * *

- 20 არ მოლლაქ არ დღას ძალის ოწკეტუ. ძანი მუშის-თი არ კოჩი ქორტუ. ია კოჩის უწუ-ქი „მუჭო რენ, ფიმფილეფე დიდო მარდეენ-ი? კოჩიქ — „ჯანუმ! ძალი ხეს გიღუნ დო ამუს ოკითხუ უნონ“-მა? მოლლაქ — „ეშო ვა რენ! მა-ნა ბძირა ბაშქა რენ, ბაშქაქ-ნა ძირას, ბაშქა ენ“-მა!

22. * * *

- 25 ხოლო არ დღას არ ბეთი კოჩი მოლლაშა მეხთუ დო გინძე ფიმფილის მუთხანი ქამეწკუ დო ისთოლუ. მოლლას ჰიჩ ონჯლორე ვარ აყუ. კოჩიქ უწუ-ქი „აღლაისე, ხოჯა, არ ღურათი ვა გამეტუ“-მა. მოლლაქ — „თანგრიქ ბელა მექჩას გიწვა დო უპიჯო დოსქიდა“-მა.

II

23. ბაბაში ნენა

არ კოჩი ღუტენე-ში, ბეფე მუშის უწვეენ-ქი „სუმ ნენა გიწუმეთ-
და დო ია ვა ყვათ“-და. ბეფე უწვეენან-ქი „მიწვით-და, ვოქაჩამინონან-და
5 სქანი ნენა!“ „არ-და: აღნე ძომელის ფარა მო გუწუმეთ-და; მაჟუა — ჰუ-
ქუმეთიში კოჩიკალა დოსთობა ვა ყვათ-და; არ ჩქვა — ოხორჯას-და მტკო-
ბაშა მუთუ-ნა გიღუტას, მო უწუმეთ-და, ბეფე-თი ქონუსიმინენან ბაბა
მუშის, მუთუ ვა აღოდენან.

ეკულე არ ბეექ თქვეენ-ქი „ბაბაში ნენა დოფცადა-და, ჰელე პა-ში-ა,
10 მუ მალოდასინონ-და დო იდენ დო დლის არ თხა ქანოჭკილეენ, ტუას
ქოლოლოდვენ, კაბულას მოკიდეი ოხოიშა ქომულენ. ოხორჯა მუშიქ კი-
თხენ-ქი „ადა მუ ენ-და ქიმოლი“-ა? „არ კოჩი დომაყვილუ-და დო აქ შევი-
ნახამინონ-და! სო-თი ქოდოვოხვათ“-და! ოხორჯაქ უწვეენ-ქი „ოხოიშ თუდე
ქოდოვოხვათ-და. მითიქ ვა ძიას“-და! ოხორჯაკალა კუი ხაჩქენან დო ქო-
15 დოხვენან. ოხორჯაქ-თი ვა თქვეენ... ჰუქუმეთიში არ კოჩიკალა დოსტი
დიყვენ. ემუშე-თი მუთუ პატინობა ვა მოხთენ... აღნე ძომელის-თი ფაა
ქაგუწულენ.

„ადა ბაბა ჩქიმიქ-და, მა-ნა მიწუ-და, მუთუ ვა რტეენ-და: ოხორჯას-და
ტკობაშა დულდა დოუწვი-ა დო მუთუ ვარ^ა თქუ-და. ჰელე-და ოხორჯას-და
20 გუი ქომოლჩქინა-და ე-დო თქვას“-და. არ დღას ოხორჯა დობახენ. ოხორჯა
დობახუჭკულე ოხორჯა წიორელი უნკაბეენ კადიშა. კადის უწვეენ-ქი „ქი-
მოლი ჩქიმიქ-და¹ კოჩი დოყვილუ-და დო ტუათე მოკიდეი ქომუყონუ-და დო
ოხოიშ თუდე ქოდოხუ“-და. კადიქ ონდი... ემუში დოსთის უწვეენ-ქი „ხე-
ფე უკუკი-ა დო ქომუყონი“-ა. ია-თი მოხთენ დო ხე ქუკუკილეენ. ხეს-
25 თი ზადე უზდენ. ე კოჩიქ უწვეენ-ქი „სი-ა დოსთი ჩქიმი რე-და, ეკო მო
მიზდიფ-ია, ჭიტა ქამემისქური“-ა. ემუქ უწვეენ-ქი, ე კოჩიქ: „ლევი-ა! სი ხე
მეჭკიუში რე-და ე-დო ხე ოზდიმუ მუ იყვენ“-და! ეშო ნიყონობტენ.

გზას ია აღნე ძომელი კოჩის, ფაა-ნა გუწულეეტუ, ია ქონაგვენ.
ამუს ნანკაბეენ: „სი სო ულუ^ა-და? სი ხაფისიშა ნულუ-და დო მა ფაა ჩქი-
30 მი ქაგომინდუნუ-და? ჩქიმი ფაა ქომომჩი-ა დო ეშო იდი“-ა! ემუქ უწვეენ-ქი
„აქ მუთუ ვარ მილუნ-და დო მემამქვან-ში, მენდაფთა-და დო ქომექჩა“-და!
ემუქ ვა ნაშქვენ. ოკოკიდეი კადიშა მენდახთენან. კადიქ უწვეენ-ქი „სი
კოჩი მოთ ნოჭკი“-ა? „მან კოჩი ვა მეოჭკი“-ა! „ვა იყვენ-და, ოხორჯა სქა-
ნიქ თქუ-და, წიორელი მოხთუ“-და!

35 „მა-და ბაბა ჩქიმიქ-და აშო-აშო მიწვეეტუ-და ე-დო ბაბა ჩქიმიში ნენა

1 „ქიმოლი, ქიმოჯი მთელი არ ეენ!“

ოცადღუშენი თხა მეოჭკიი-ა დო ოხორჯას-და კოჩი მეოჭკიი-ა, ვუწვი-ა. უქუ-მეთიში კოჩიკალა ემუშენი დოსტი ვიყვი-ა. ფაათი ვა მინტუ-და, ამმა აღნე ძიომელის ოცადღუშენი გოწაუდი-ა!“

- ემ ვახთის კადი ისეღვენ დო ე კოჩიში ოხოიშა იგზალევენ. ია-ნა
5 დოხვეეტეს, დეის მენდაწკედევენ: თხა მეჭკიელი ტუას დოლოძინ! ამა ბაბა სქანიში ნენას ოქაჩი ბეე ჩქიმი“-ა, უწვევენ კადიქ დო ნაშქვევენ. ბაბა მუში-ში ნენა-თი დეიშა ქომოხთევენ. აშო დიყუ!

ოსმან თანთ-ოდლი

24. მცუდელა კოჩიში ნენა

- 10 არ აღას არ ხეზმეჟდაი უყონტევენ. ბაზაიშა იყონევენ დო გამაჩაფ-ტევენ. არ ბაშკა აღაქ დუჭოფუფტევენ. ემუს უწუმეს-ქი „ადა დილო მცუდე-ლა დენ“-და! „ემუს-და ჩქიმიდა მუთუ ვა ახვენენ“-და. ქმუჭოფევენ ემუქ. ოხიო მუშიშა მინდიყონევენ. არ თუთაშა კაი ტევენ.
- არ თუთაში'კულე მცუდი თქვასუნონ. აწი მუ ყვას, მუ თქვას. აღაში
15 ხანუმის უწვევენ-ქი — ჰემ-თი იმგაეღვენ დო, — „ყეე, ხანუმ-და, მა დილო გყოობტი სი-ა დო აწი აღა-და იჩილენ-და დო ემუშენი მა ვიმგარ“-და. ემ ვახთის ხანუმიქ-თი იმგარეღერენ. „ხანუმი-ა, სი მო იმგარ-და. მა ემუში ჭამი ქომიჩქინ“-და. „მუ გიჩქინ-და, დომიხვენი“-ა, უწუ ხანუმიქ. „ამ სერი-ნა აღა ინჯირას-და, ფიფილის ჟურ თომა ქანუჭკირი-ა სკურაჭითე“.
- 20 ემ ვახთიში'კულე აღაშა მენდახთერენ. აღაში დანის იმგარეღერენ. აღაქ უწვევენ-ქი „მოთ იმგარ“-და? — „აღა ჩქიმი-ა, სი დილო გყოობტი-ა დო... ხანუმი ბაშკა კოჩის დვაყოროფუ-და, სი ინჯირა-ში-ა ყალი სკუ-რაჭითენ მეგოჭკირასუნონ“-და! — „მცუდი ვა რტას-და, — აღაქ უწვევენ, — სი მცუდელა რე“-და! — „ინჯირი-ა დო ცადი“-ა!
- 25 აღა-თი მეხთუ დო... ქოღინჯირეღერენ, ხანუმი-თი მეხთერენ, სკუ-რაჭითე ყალის ჟურ თომა ნუჭკირასუნტერენ. აღაქ ხანუმის ხეს ქოგდაკნე-რენ: „მა ყალი მემოჭკირაგინტურ-ი-ა?!“ ხანუმიქ „ვარ“-და თქვერენ. აღაქ ვა იჯერეღერენ დო ე სკურაჭითე ხანუმი ქანოჭკირეღერენ აღაქ.
- ია ხეზმეჟდაი უნკაპერენ ხანუმიში ჯუმალეფეშა: „და სკანი(!) აღაქ
30 ქანოჭკირუ“-და. ემუში ჯუმალეფე-თი მოხთერენან — აღა ქანოჭკირეღერე-ნან, ჯუმალეფექ. ია ხეზმეჟდაი უნკაპერენ ხოლო, აღაში ჯუმალეფეს ამბაი ქომეჩერენ. ემუში ჯუმალეფექ ხანუმიში ჯუმალეფე დოყვიღერენან! იმდე, არ მცუდელაში ნენათე ე კებიღემენ ჟურენეჩი კოჩი დიყვიღერენან.
- ამ დუნდას ჯუმალეფე ამკათა მცუდეფე ვარ თქუაგინონან.
35 აკონაღ ტუ!

ოსმან თანთ-ოდლი

25. პატი ოხორჯა

- ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუმერს-ქი „კოჩის პატი ოხორჯა ვა დუ-
ლულას, კოჩის დიდო შეეფე თიშა მუყონოფს!“ აწი ქიმოლი მუშიქ თქუ-
ქი „ოხორჯაში დულდა მუ იყვენ? ოხორჯას კოჩიშა მუ დულდა ახვენენ!“
- 5 ეა გიდი კოჩი, ვა გიჩქინ სინ!
ადა ოხორჯაქ იდუმუნს-ქი, „ამუს არ თის მუთუ დულდა ქომოფუნა-და
(მუში ოხორჯა ენ!). აწი კოჩიქ უწუმესს-ქი, „ჭუმანი ყონაშა ვიგზალთ-და,
ოხორჯა, ყონა ვოქთამინონ ხოჯეფეთე!“ აწი ყონაშა იგზალეს, ხოჯი ოქთაფან.
- ოხორჯაქ იდუმუნს: „აწი ამუს, ა კოჩის მუ ვოლოდა მან? უწუ ქი-
10 მოლის-ქი „ქინაიშა მეკაფთა, დულდა მიდუნ!“ „იდი“-ა, უწუ კოჩიქ-თი.
ოხორჯა ქომეკახთუ ქენაიშა. ხოჯეფე ქოლოდგინუ ქიმოლიქ: „გოო-ჰა! ქო-
ლოდგითით ხოჯეფე!“ ხოჯეფე-თი ქოლოდგითეს. კოჩიქ გუი მუშის თქუ:
„არ ძიგარა ქოფშევა ოხორჯაში მოხთიმუშა!“ ძიგაა ჰომუ¹. ოხორჯა ქომოხ-
თუ. აწი უწუ-ქი „ჰადლე, ქისელი, ვოქთათ ხოჯი!“ ქისელეს, ხოჯი ოქთაფან.
- 15 კოჩიში ოკაჩხე ლაზუტი ნორგაფს ოხორჯაქ თანე-თანე... აწი ოხორჯაქ
ჩხომი ნორგაფს! კოჩი გუიქთუ აწი: „ჩაა-მოდ! გუიქთი ხოჯი!“ ხოჯი გუიქთუ.
მეხთუ, მეხთუ-ში, ჩხომი ქოძირუ კოჩიქ: სალი ჩხომიქ ფაცხალაფს!
„ოჰა! ოოჰა! ქოლოდგითი ხოჯი! ჩხომი რენ აქ!“ გულულუ წოხლე ხოჯეფეს,
ნანკაპუ, არ ჩხომი ქდეზდუ, მედაწკედუ-ში, ხოლო ქოენ... ადა ჩხომეფე
- 20 ქეზდუ დო ოხორჯას უწუ-ქი „ადა მინდილი დო ონდენეიშენი დომი-
ტადანი დო ხაზიი ტას! მან-თი ხოჯეფე მეაშქუმერ დო მეულურ დო
ონდლის პკომამინონ!“
კოჩი ოხოიშა ქომეხთუ. ოხორჯაქ სუჭრა ქოლუდგუ... „ჩხომი სო-ენ,
ოხორჯა?“ „ჩხომი სო რტუ, დოლი-ი კოჩი?“ „ყონას-ნა პკოობი ჩხომი, სო
- 25 ილი?“ „ადა კოჩი დოლუ“-და!“ ყუუ ოხორჯაქ. ყუუ-ში ეკულე ექონი მუხ-
თაი ქომოხთუ. „ა კოჩის კითხით: ყონას ჩხომი პკოობი-ა, მექჩი-ა დო სო
ილი-ა დო მბილუფს. ჰელე კითხით ა კოჩის მუხთაი!“ კოჩიქ თქუ-ქი
„ყონას პკოობი ჩხომი, მეფჩი დო ვა მიტადანერენ!“ მუხთაიქ თქუ-ქი „ადა
დოლერენ! მელიცია, მოხთი, ოჭოფით ა კოჩი! მინდიყონით პუქუმეთიშა!“
- 30 პუქუმეთიშა მინდიყონეს. მუსთენდიკიქ კითხუფს ე კოჩის: „მუ
გალოდუ ჯუმა ჩქიმი? მუ იყუ? თქვი!“ კოჩიქ თქუ-ქი „ყონას ჩხომი პკოობი,
ოხოიშა მინდილი-მა ვუწვი დო დომიტადანი-მა... ეკულე... ეკულე ვა
ტადანეეტუ. მოთ ვა ტადანი მა ვუწვი? ვუწვი-ში კულე, ჩხომი სო რტუ,
კოჩი-ა დო ომჭოფეს, ქომომიყონეს!“ — „ადა დოლერენ (მუსთენდიკიქ ზო-
- 35 პონს!), ეჩიდოვითი ბიგა ქოგეჩით კაპულას, დოჯინითლო!“
ბიგა ქოგეჩეს, დობახეს. ბიგა ქოგეჩე(ს) უკულე ხოლო უჯოხეს, არ

1 „ქომუ“-თი იყვენ!

- საათიშკულე. „მუჭო გალოდუ, ჯუმა ჩქიმი“-ა, უწვეს. ხოლო თქუ -ქი „ყონას ჩხომი პჭოფი!“... „მინდიყონით, ქომოლოხუნით, ადა დოლეენ!“ ხაფისხანაში კოჩეფექ მედაწკედეს — „ადა ნოსეი კოჩი ენ! ამუს მუ ალოდუ?“ არ ნოსეი კოჩიქ თქუ-ქი „ჰელე მოხთი ჯუმა ჩქიმი დანი ჩქიმიშა! სი მუ
- 5 გალოდუ?“ „მა ყონას ჩხომი პჭოფი დო ემუშენი ქომოლომოხუნეს, დელი რენ-და დო!“ „სი ემო მოთ ზოპონ? ღალის პჭოფი-ა, უწვი. მოსთენდიკის ემო უწვი!“ აწი მუსთენდიკიქ უჯოხუ არ საათიშ ეკულე. „მუ გალოდუ, ჯუმა ჩქიმი, მუ გალოდუ, ჩხომი სო ჭოფი სი?“ „ღალის პჭოფი!“... „ქანაშქვით ადა კოჩი. ნოსიშა ქომოხთუ“, მუსთენდიკიქ თქუ. კოჩი ქანაშქვეს.
- 10 ბერეს უწუ ოხორჯაქ-ქი „ბაბა სქანი-ნა მუიტას, მა ჰაბეი მომჩი! ჩხომი ვუტაღანამინონ, გდაი ვუხაზიამინონ ბაბა სქანის“. გზას მედაწკედელ-ში ბეექ ქოძიუ — ბაბა მუში მულუნ. უნკაპუ, უნკაპუ, ბეექ ნანა მუშის უწუ-ქი „ბაბა მულუნ, ნანა!“ ნანა მუშიქ-თი, სუჭრა დოხაზიუ, ქოდოდუ, ჩხომი ქოგედუ სუჭრას.
- 15 ბაბა მუში მოხთუ ოხოიშა. ამიწკედელ-ში ოხოის ჩხომი სუჭრას გეძინ! გეძინ-ში კულე თქუ-ქი კოჩიქ: „ჟამან, ჟამან! (გოჟ! ვოჟ!) ადა ენ-ნა ეჩლოვითი ბიგა-ნა გემოჩაფუ კაპულას. ქეზდით, ქეზდით ადა! ჩქვა ადა ებბედი ვა ვიმზორ!“ აწი კოჩი ქოდოხედუ... ქოდოხედუ-ში კულე ოხორჯაქ უწუმერს-ქი „ოხორჯაში შეი აშო იყვენ!“
- 20 დიხოდუ!

ალი რეიზ ნუმან-ოდლი

26. უფარელი დოლოქუნუ დოვოჭაფი!

- ზამანის არ კოჩი დოლოქუნუ ოჭუმენი თერზიშა ქომეხთუ ე-დო დოლოქუნუ დოჭაფუ (დოჭაპუ). აწი თერზიქ უწუ-ქი „მა დოლოქუნუ სქანი
- 25 დოვიჭი, ჰამმა ოჭუმ ფარა ვარ მომჩა-ში, დოლოქუნუ ვარ მემაჩენ“-და, — თერზიქ უწუ.
- კოჩიქ-თი უწუ-ქი „მა წუკარა ვორე, დიდო ფარა ვარ მილუნ დო ჭიტა ქაგელამიხთი“-ა, უწუ. თერზიქ-თი უწუ-ქი „ოღლეისე, ნოკეფეში (მაკარა-ში!) ფარა ქაგელაგიხთეფ“-და უწუ. დოლოქუნუში საპიბიქ თქუ-ქი „ნოკეფე-
- 30 ში ფარათე მუ იყვენ? ია ჭიტა რენ! მციქა ჩქვა გელამიხთატი დოქსე“.
- ეკულე თერზიქ-თი უწვერენ-ქი „ოღლეისე, გვერდი ქაგელაგიხთი, აწი დოსქიდუ გვერდი ჩქვა ე-დო ონსუზ¹ ია ქომომჩი“-ა დო თერზიქ ოხვეწუ. დოლოქუნუში საპიბიქ ხოლო უწუ-ქი „მციქა ჩქვა ქაგელამიხთი“-ა. თერ-
- 35 მუ გელაგიხთა? მთელი ქაგელაგიხთი დო მუთუ ვარ დოსქიდუ-ქი!.. სი ფა-

1 „ონსუზ — მორო“ (ალი აბდულ-ოდლი); ახმედი უარყოფს: ონსუზ — მაინც.

რა მეჩამუმ კოჩის ვარ ნუნგაფ! ბარე უფარელი მენდილი ე-დო თოლი ჩქიმიქ თი სქანი მო მოძირობტას! ჰაიდე იგზალი, აქონაში მო დგირ“-და დო კოჩის ათხოზუ.

- კოჩიქ-თი დოლოქუნუ ქაეზდუ დო ნულუნ. მენდრაშენ დუჯოხუ-ქი
- 5 „თერზი, თერზი! დოლოქუნუ ელამიბრუწა’ში მემიჭაფი“-ა, უწუ. თერზიქ-თი თქუ: „ალაჰ, ალაჰ! ა მუფერი კოჩი ენ, ჯანუმ! ბედიავა დოლოქუნუ დოუჭი დო, არ ოწკედი-ქი, ხოლო მუ ზოპონს?! აწი ამკათა ვახთის გური მომალედეს, ამმა მუ პა? მა თერზი კოჩი ემუ’სტერი დელიკალა ოკვარაკი-და-ნა, ხოლო ჩქიმიშენი ონჯლორე რენ“-და დო თერზი დოსთიბუ.
- 10 კოჩიქ-თი „უფარელი დოლოქუნუ დოვაოჭაფი“-ა დო კაი აწონუ. დოლოქუნუ ეზდუ დო კაპინეი ოხოიშა იგზალუ.

ალი აბდულ-ოღლი

27. ბერე ვა მოლორდუ!

- არ ჭიტა ბერექ ეჩ ფარაში ქუვალი ეჭოფინუშენი ფურუნჯიშა იგ-
- 15 ზალუ. არ (მჭკიდი) ქუვალი ქეზდუ. მუთხანი ჩორჩი გადაყუ. ფურუნჯის უწუ-ქი „ადა ქუვალი ჭიტა გემაცვენ, ბექიმდა მციქა ექსილი რენ!“.

- ფურუნჯიქ უწვერენ-ქი „სი მუ უღნოსე ბერე დე! ჭიტა-ნა რენ, სქანი-შენ დაჰა კაი ენ, ქუვალი ოხოიშა ნიმერტა-ში, ვარ დოვაჭკინდენ“. ბერექ-თი უწვერენ-ქი „ოლედსე, ეშო ტას, მუ პათ“-და დო ქუვალი ქეზდუ. ბერექ
- 20 იდუმუნუ-ქი „მა ეჩ ფარაში ქუვალი ეპჭოფამინტუ“... ამმა მციქა ექსილი-ნა ტუ-შენი ვიტოხუთ ფარა ნუტკოჩუ დო ქუვალი ეზდუ დო ბერე იმტუ.

- ფურუნჯიქ არ ჩქვა ფარას გოწკედუ-ში — ხუთ ფარა ექსილი რენ! ბერექ-თი უწუ-ქი „სი მუ შაშქინი ფურუნჯი ე? ხუთ ფარა ექსილი-ნა რენ, სქანიშენი დაჰა კაი რენ! ფარა კოროცხუბტა-ში დილო ზახმეტი ვა ნწი-
- 25 რუფ“-და, უწუ. ფურუნჯიქ-თი ნიდუმუნუ-ქი „მან ბერეს დუბარა დო-ვოლოდითი-ნა, ამმა ბერე-თი ჩქიმდენ დაჰა დუბარაჯი ტერენ“-და დო მუ-თუ ვა თქუ. ე-დო ეჩ ფარაში ქუვალიშენი ვიტოხუთ ფარა ქეჭოფუ.

- წოხლენერი კოჩეფექ მთელიქ აშო დუბარაჯობათენ ალიშვერიშობა (გამაჩამუ-ეჭოფინუ) იქიბტეს. ბერე კითხეი ვა რტუ-კონნა, მოლორდას-უნ-
- 30 ტუ, ჰამმა ბერე კითხერი-ნა ტუ-შენი, ფურუნჯის ვარ მალერდინუ. ბელქი ფურუნჯი ქამოლორდუ, ემუშენი ქი, ქუვალი ექსილი ვა იყვეტუ, ჰამმა ბერეს ექსილი-ნა გადაყუ-შენი, ხუთ ფარა-თი ექსილი ქომეჩუ დო ქუვალი ქეჭოფუ.

ალი აბდულ-ოღლი

28. დიდო შექმადეთი იქიფს!

არ კოჩიქ ყინიშენი დიდო შექმადეთი იქიფს... მაჟურანი კოჩიქ უწუ-
ქი „ჯანუმ! სი მუფეი კოჩი ე? ყინიშენი შექმადეთი იქიფ! ტუცაშენი შექმადე-
თი იქიფ! მა სქანი'სტერი კოჩი ვარ მიძიუნ!“ კოჩიქ-თი უწვერენ-ქი „აწი
5 დოდრუ დოდტეკვათ! ილქბეპარიშენი მუთუ ბზობონ-ი? ნე ყინი რენ, ნე
ტუცა რენ!“

ალი აბდულ-ოდლი

29. თრანგიქ რიზკი სქანის მოგინძინას!

არ დილენი კოჩი არ ოხოიშა ქომეხთუ დო ნეკნას კითითენ ნოტან-
10 კუ. დოლოხენდონ არ ბერე გამახთუ დო უწუ-ქი „სი აქ მუ იქიფ? მუ გო-
უფ?“ დილენიქ-თი უწუ-ქი „მუთუ სქანი ვა ბგოუფ, ცამმა თქვან მუ-ნა
იმხოთ გიარიშენ, ჭიტა გიარი ქომოჩით“-და, უწუ. ბერექ-თი უწუ-ქი „მა
ანდლა მექთების ხოჯა ჩქიმიშენ, ოხორის-თი აწი ნანა ჩქიმიშენ ბიგა პჭკო-
მი! მა აწ მუ პა? მა ბერე ვორე, სი ბიგა გექჩა-ნა, ვარ იყვენ დო მუ პა?
15 მა ანდლა ბიგაშენ ბაშქა მუთუ ვარ მიჭკომუნ“-და, უწუ. დილენიქ-თი
უწუ-ქი „თრანგიქ რიზკი სქანის მოგინძინას“-და დო იგზალუ.

ალი აბდულ-ოდლი

30. ხირსუზის მუთუ ვარ აძირუ!

არ ოხორის ხირსუზი ქამახთერენ. ოხორიში საპები-თი დიდო წუკა-
20 რა ტერენ. ხირსუზის მეხირუში მუთუ ვარ აძირუ. მუ ნიხირას? ხირსუზი
ექოლე-აქოლე ატკვაცერენ. მუთხანი სესი დიყუ. ოხორიში საპები ნჯირიშენ
ქაგოკუცხუ, ხირსუზის უწუ-ქი „სი აქ მუ იქიფ? სი სერ-ნა გოუფ, ია მა
ოხოი ჩქიმის ნდლალეი ვა მაძიენ! მცუდიში მუ ატკვაცერ? შური მო იმერ,
მა მუთუ სქანი ვარ მილუნ! სი ე-ნა მოხთი'სტერი გამახთი დო იგზალი“-ა,
25 უწუ. ხირსუზიქ-თი ნიდუმუნუ-ქი „მთინი! მუთუ სქანი ვა რენ დო მა მუ
მევიხირა“-და დო გამახთუ დო იგზალუ.

ალი აბდულ-ოდლი

31. დილენიქ ჟურენეჩ ასტანი აკვანს!

არ დილენი კოჩი არ კოჩიშა ქომეხთუ ე-დო კოჩის უწუ-ქი „სი ჟუ-
30 რენეჩი ასტანი ქომომი“-ა, უწუ. კოჩიქ-თი თქუ-ქი „ჯანუმ! ჟურენეჩი ას-
ტანი მუ თქულა ტუ? სი დილენი კოჩი რე, მან მუკო-ნა მემაჩენ, ეკონა-

რი მეგჩავ, დოქსე სი ჰამმა ჟურენეჩი ასთანი-ა დო ქოგდოდაგი!.. ბელქი ჟურენეჩი ასთანი ვარ მილუნ დო, მა აწი მუ პა?“ დილენჩიქ-თი უწუ-ქი: „მა ჟურენეჩი ასთანი მუშენი გაკვან, გიჩინ-ი? ირი კოჩიში თის ჟურენეჩი ბელა აყვენ, ემუშენი ჟურენეჩი ასთანი გაკვან-ქი, მთელი ბელაშენ ქამუჩითურ!“

5 კოჩიქ-ჩი ნიდუმუნუ-ქი, „ადა დიდო კაი ნენა რენ! ჰამმა აწი მუ პა? მა ჟურენეჩი ასთანი ვარ მილუნ!... ჯუმა ჩქიმი! აჰა, არ ასთანი ქომეჩქა დო ჟურენეჩი ბელაშენ ართელი იგზალას! მუ პა? ფარა მილუტუკონ-ნა, მთელი ქომეჩქაპტი. აწი სი გური მო დოგაჭვეტას! ადა არ ასთანი ქემიჭოფი დო იგზალი“-ა, უწუ. კოჩიქ-თი არ ასთანი ქაგეწულუ დო იგზალუ.

10

ალი აბდულ-ოდლი

32. გდაიშ იშლადი ულუნ!

არ ჭუკარა კოჩი დულუნეჩი იგზალერენ; ექონაში უწვერენან-ქი, „გდაიშ დიდო იშლადი გილუნ-ი?“ კოჩიქ-თი უწუ-ქი „მა ჭუკარა კოჩი ვორე! მა იშლადი ვარ მილუტას დო, დაჰა მის ულუტას! თქვან ჰამმა გდაი
15 მომჩით დო იშლადი მილუნ-ი, ვარ მილუნ-ი, ეკულე მოწკედით“-და, უწუ! ენთეფექ-თი დიდო გდარი ქომულეს, კოჩის ქოგუწუდგეს დო ენთეფე მენდრაშა იგზალეს დო ოწკენან. ჭუკარა კოჩიქ-თი, ე-ნა ნულერეტეს გდარი, თელი ოჭკომუ, ართელი-თი ვარ გიტალუ.

ალი აბდულ-ოდლი

20

33. ჰასანის მუთუ მეჩამუ ვა უნონ!

„ჰასანი-ა! ძაბუნი რე-ი-ა?“ „ჰოდა, ჰო!“ „მუთუ ვა გაჭკომენ-ი“-ა? „ვარ, ვარ“-და! „ქუვალი მოგილა-და, ხჩე ქუვალი, ვა გინონ-და?“ „ვარ, ვარ-და, ვა მინონ-და!“ „მარქვალი-ა ბელქი ქოგაჭკუმეტუ“-და? „ბექი არ კიბი ქოგემადგეტუ“-და!? — „ოლედსე, ფარა მომჩი დო ქეგიჭოფა“-და! „ფარა-თი
25 ჩქიმი-ა?! ვარ, ვარ-და! ოლედსე დოლანი მომლაფი დო დობლურა აწი-ა! ვა მინონ-და!“

ალი აბდულ-ოდლი

34. ოხოი ჩქინიშა ვარ მენდიყონან!

არ ჭუკარაში ბერე ბაბა მუშეკალა სოქალის გუიტეს-ში, არ ჯენაზეს
30 ქომოხვადეს. ბექ ბაბა მუშის უწუ-ქი „ბაბა! ადა ლუელი კოჩი სო ნიყონო-ფან?“ ბაბა მუშე-თი უწუ-ქი „ბერე ჩქიმი! ადა ეშო იერიშა ნიყონოფან-ქი, ემ დერის ნე ოჭკომალე რენ, ნე დოლოქუნალე რენ, ნე დანხირიშ ოტიბი-

ნუმ დერი რენ. ბერე ჩქიმი! იმთე კოჩი-ნა ღურას, ემკათა იერიშა იყონო-ფან!“ — უწუ-შკულე ბერეკ თქუ-ქი „ბაბა! ენთეფეს უწვი-დო სო-თი ე კოჩი ოხოი ჩქინიშა ვარ-მენდიყონან!“

ალი აბდულ-ოღლი

5 35. ეკო ყვალი მუშენი მომჩაფან!

გიწვა-ი? მთუგის უწვერენან-ქი „ე-ნა რე მალარაშენ გამახთი დო ჭიტა ექოლენი მალარას ქომეშახთი, ე-დო არ გუდათე, მოფშა ყვალი¹ ქომექ-ჩაფთ“-და, უწვეს.

10 მთუგიქ ნიდუშუნუ-ქი „აქ გამაფთა, ექ ამაფთა, ამა დიდო ჭიტა დერი რენ! მა მუშენი არ გუდა მოფშა ყვალი მომჩაფან?“ მთუგიქ დიდო იდუშუნუ: „აკო ჭიტა დერიშენი არ გუდა ყვალი-ნა მომჩაფან, აქონაში მუთხანი ქონენ“-და დო ე-ნა ტუ მალარაშენ ვარ გამახთუ.

ამა დიხოლუ!

ალი აბდულ-ოღლი

15 36. ხოჯი დო ჯუმუ

ზამანის ეშო უღნოსე² კოჩეფე ტერენან-ქი, ხოჯი ჭერიშა მონჭაბტე-რენან: ჯუმუ ოჩამუშენი (ჯუმუ ქაგილი დო ქოჩი!). არ კოჩი მეხთერენ დო ენთეფეს ლოგურელერენ-ქი „ხოჯი ჭერიშ დენჭუშენი ეგერე-ნა ქომოგიშლე-თინათ, მუ მომჩაფთ“-და, — უწვერენ ემუქ. კოჩეფექ-თი „დიდო ფარა მე-
20 ქჩაფთ“-და, უწვერენან. კოჩი ჭერიშა მეხთერენ დო ჯუმუ ქაგილერენ. „აწი ე-ნა გინონან კონაი, ჩით“-და, უწვერენ.

მუსტაფა მემიშ-ოღლი

37. ფილაგი დო თოფური

25 ზამანის ხოლო ია კოჩეფექ ფილაგი დოყვეენან. ფილაგი უთოფუე ვა იჭკომენ. აწი მუ ყვან? თოფუი ჭეის გედგინ! თოფურიში გემალუ ვარ აღუშუნეს დო ლენგერი ჭერიშა ქიდეს, თოფური ქოგობეს, თუდე ქაგილეს; გვერდი ოჭკომეს. თოფუი დიხოლუ. ხოლო მეხთეს დო ჟინ ქოგებეს. ეშო-ეშო იმხორტეს, ამმა არ კოჩი მეხთუ დო უწუ-ქი „ამუში კოლაილუდი მა ქოდოგოგურაფთ“-და, უწუ... კოჩეფეს ფარა გუწულუ, ჭერიშა მეხთუ დო
30 თოფური ქაგილუ. კოლა-კოლა გობეს დო მთელიქ ისა ქოჭკომეს.

ალი აბდულ-ოღლი

1 უნდა: „არ გუდა, ყვალითენ მოფშა“... ანდა: „არ გუდა ყვალი“...

2 ახმეტ თანთ-ოღლის საჭიროდ მიაჩნია ეს სიტყვა იწერებოდეს „უღუნოსე“. ლს შემდეგ უ მე არ გამოგონია საუბარში; მოსალოდნელიც არ არის.

38. ყურძენი დო ზამანური ნოსი

ზამანის ყურ კოჩიქ ყურძენი დოწილეს ე-დო გზას ქოდოდგეს დო იმხონან. დიდდეს. დიდდეს'ჭკულე ნა დოსქიდუ, ემუს ქოგოფსეს დო მიკი-
 5 ლეს. მენდახთეს. ეკულე მაყურანი ნდღას გერი მულუნან. გერი მულუნან-
 ში, ე-ნა ნაშქვეს ყურძენი ხოლო ქორტუ. აწი თქვესქი „ემუს გოფსერი
 რენ, ამუს გოფსერი ვა რენ. ეშო თქვეს, თქვეს დო მთელი-თი ქოჭკომეს:
 ზამანური ნოსი ამკათა ტერენ!¹

ხუსეინ აბდულ-ოღლი

39. ხოჯაში დულა დო ლაზეფეში შედთანობა

10 არ კოჩის ყურ ლაზი არქადაში უყოუნტენ. ამა კოჩიქ არ დღას არ
 მამული ქეჭოფევენ დო ოხოიშა მინდიყონენ. ე კოჩიში ოხოორჯაქ უწვევენ-ქი
 „ამა მამული მუ მუყონია? მა ვა გოფთა-მა აწი-ა? ამუს-მა ოტკობინუ²
 უნონ-“და! „მუშენი“-ა? „მამული-თი ქიმოლი ენ-“და, ოხოორჯაქ უწვევენ. ემ
 ვახთის კოჩის კაი აწონენ: „ამა მუ ნამუსლი ოხოორჯა მიყუნონ“-და?! ქო-
 15 მოხთენ დო ია მუში ყურ არქადაში ლაზი ქოძირეღევენ.

ენტეფეს უწვევენ-ქი „მა-მა ეკო ნამუსლი ოხოორჯა მიყოუნ-ქი-ა, მამუ-
 ლის-თი უტკობუნ-მა! მამული მოთ მუყონი-ა დო მიყულუ“-და! ენთეფექ-თი
 უწვევენან-ქი „ჯუმა ჩქიმი-ა! ჩილი სქანი-ა და ჩქინი რენ-მა, ამა პატი
 ოხოორჯას ნუნგაფს-მა, ეშო-ნა თქუ-მა, პატი რენ-მა! ისთესე, გინონ-ნა, იდი
 20 დო ცადი-ა!“ „მუჭო ფცადა“-მა, უწვევენ ემუქ. — „სი კურბეთიშა მეულუ“-
 მა დო გდაი ქოგეკი-ა დო ოხოის ქაგამახთი-ა. გზაშენ გუქითი-ა დო
 მტკობაშა ჭეიშენ ოწკელი“-ა!

ე კოჩიქ-თი ეშო დოყვევენ... ახჩამი-ნა დიყუ, ოხოორჯაქ კაი გდაეფე
 იქიფს. კოჩიქ-თი ყინდოლენ ოწკენ. მედაწკედლუ-ში არ ბაშკა კოჩი ქომოხ-
 25 თუ. ოხოორჯაკალა ართი მაყუას ქოდოლვაქიტეს დო ბაშქა-ბაშქა შეეფეს
 ქოგდოჭკეს. ემ ვახთის კოჩიქ ყინდოლენ ლიგეითე ოხოორჯა დოყვილუ ე-დო
 იმტუ. იმტუ დო ბაშქა ჩარჩიშა ქომეხთუ. ექ ზაფთიეფექ ქოჭოფეს, — მე-
 გემ ექონი ჩარჩის კათთა სეის დუქმანეფე მუიტახეტენ, ხირსუზობა დი-
 დო რტენ, — „ხირსუზი ამა რენ“-მა დო ქოჭოფენან. ფადიშაიშა მი-

1 ამისა და რამოდენისამე სხვა ამგვარის ჩაწერისას ლაზთა ჯგუფი მეხვია; ყველა ხალისით ეკიდებოდა მბობასაც და ჩეწერასაც; მომთხრობს შენიშვნებს აძლევენ, უსწორებდნენ... მეტს აქტიობას იჩენდა მასწავლებელი ალი აბდულ-ოღლი; ამ პატარა „პარამიტის“ წერას რომ მოვჩი, მან ნაღვლიანად ჩაილაპარაკა: „თუთუმი ჩქიმი დოჩოინერენან! მა აწი მუ ფშვა!“ (ჩემი თუთუნი გაუთავებიათ! მე აწი რა მოვწიო!-ო, თურმე მის თუთუნს წევდენ!); ერთმა დამსწრეთაგანმა მიუგო: „დუქმანიშა იდი დო იეჭოფი!“ („წადი დუქანიში და იყიდეო!“).

2 „ოტკობინუ — ჩადრი-ნა გითუმელან!“

ნდიყონენან.

ფადიშაიქ უწვეენ-ქი „დუქმანეფე სი მოთ მოტახუფ“-მა? „მა ვარ მოტახუფ-მა! ამმა ჟურ ლაზიქ მოგურეს-მა დო პატი კოჩეფე ვიჩინოფ-მა. ვით დლა-მა მუვლეთი ქომომჩი“-ა. ფადიშაიქ-თი არ დოლონი მუვლეთი

5 ქომეჩენ, ვა ნაშქვეენ დო ზაფთიეფექ გუიყონოპტენან.

ჩარჩის გულვან-ში, არ ხოჯა მულუნ, კუჩხეს ორანწკილონეფე დო-ლობუნ. ზაფთიეფეს უწვეენ-ქი „ია ხოჯას-მა კუჩხეს-მა ორანწკილონი მოთ დოლობუნ“-მა? ენთეფექ უწვეერენან-ქი „ადა ია ჯინნეთიში კოჩი რენ-მა, ჰემ სოჭი კოჩი რენ-მა, დიდი-თი ხოჯა რენ-მა; გზას-ნა გუიტას-მა, დიმჭკუ-

10 ფეს კუჩხე ვა გემადგას, ორანწკილონიში სესითე იმტან-მა დო ემუშენი დოლობუნ“-მა!

ემ ვახთის ემ მამულიში დულდა ქოგვაშინენ დო ენთეფეს უწვეენ ქი „ადა ოჭოფით-მა, აქონი მხირაჯე ადა ენ“-მა! „ემო იყვენ-მა? ადა აქონი დიდი ხოჯა რენ“-მა! — უწვეენან ენთეფექ. „ვარ, თქვან ოჭოფით-მა, მხირაჯე ადა რენ-მა, აქონი დუქმანეფე-ნა მოტახუფს“-მა! ემ ვახთის ოჭოფე-

15 ნან დო ფადიშაიქ მინდიყონენან. ფადიშაიქ ტკობაშა უწვეენან-ქი „ა კოჩიქ-მა აქონი მხირაჯე ადა რენ-მა, მიწვეს-მა დო მოჭოფინაფეს“-მა. ფადიშაიქ-თი მცია შუფე დიყვენ, მუთეფეს მუთუ ვარ უწვეენ დო ნაშქვეენ. ახამი-ნა იყუ, ფადიშაიქ ზაფთიეფე დილო მეზდეენ დო ეჩლოვით კოჩი

20 ოხვამეში ეტრაქის დოტკობენან.

სეიში გვერდიშა იხვამაპტენან ია ხოჯაქ დო მოლაფე მუშიქ. სეიში გვერდი-ნა დიყვენ, ია მუში კავუხი მეტკოჩენ, ხოჯაში დოლოქუნუ ქო-დობდეენ, მთელიქ ეშქიაში დოლოქუნუ ქოდილიქუნენან, ოხვამეშენ ქავა-მახთენან. ფადიშაიქ-თი ძიოფს, ამმა მუთუ ვა უწუმესს. ანთეფე ჩარჩიშა

25 იგზალენან, დუქმანეფე ქამოტახენან, მალეფე მუიკიდეენან დო ქომოხ-თენან ოხვამეშა. ოხვამეში დუქმეში თუდე ქოლობდეენან ენთეფე, ე-დო ეშქაში დოლოქუნუფე ქამუინწკენან დო ქომინახენან... მთელი ქო-დინჯიეს აწი. ფადიშაიქ-თი იგზალუ, მუთუ ვა უწუ დო. ჭუმანი ფადიშაიქ უჯოხუ ე ხოჯას. „არ კოჩი მოხთუ-მა დო — ფადიშაიქ ხოჯას უწუმესს —

30 მა-მა კათთა დულდა მეაგნეფ, ზოპონს-მა! მან-თი პკითხი-ა, აქ-ნა დუქიანე-ფე მუიტახენ-შენ-მა დო სქანიშენი ზოპონს-მა, სქანიშენი „მოტახუფს“-ზოპონს-მა!“

„მა-მა ემკათთა შეი ვიქიფ-მა? მა-მა დიმჭკუ ვა ბზაფ-მა. სინა-მა ჩქი-ნი ფადიშაიქ რე-მა, ემკათა კოჩეფე გოწოკიდა გინონ-მა. ანდლა ემკათა შეი-

35 ა მა ქომომინგონუ-მა, ჭუმენ სი დაჰა დიდი შეი ქომომინგოფს“-მა! ემ ვახ-თის ფადიშაიქ გუი ქომუხთუ, ზაფთიეფეს დუჯოხუ: „ამუს-მა ხე ქუკუკი-თ“-მა! ზაფთიეფექ-თი ქუკუკიეს, აკო ნოჭიეს დო ხოჯაქ ვა თქუ; ემ ვახთის დოჯინეს დო ჟუენეჩი ბიგა ქოგეჩეს. „დოთქვი“-ა, უწუმესს ფადიშაიქ. „მა მუ ფთქვა-მა? ჩქიმისტეი-ა ხოჯა კოჩიქ-მა ემ კათთა შეი იქიფს-მა? სი-ა ჩქი-

40 მისტეი კოჩის-ნა აჯალინი-ა, ჯეჰენეშიშენ ვა მუჩითუ-მა, სი-ა!“ ემ ვახთის ფა-

დომადს ხოლო გუი ქომოხთუ: „აწი სი ვა ყვი-ი“-ა“ „ვარ პი-ა, ფადიშად ჩქი-
მი-ა!“ „ე, ოდღეისე, მოხთი-ა ელამაკათი-ა დო!“ ილიკათუ დო ოხვამეშა მი-
ნდიყონუ. ოხვამეში დუშემე ქდეწკუ. „ადა მუ რენ“-და, უწუ. „ადა მა ვა პი-ა,
ადა ბელქი ი კოჩიქ დოყუ-და, ემუს უჩქიტუ“-და. ემ ვახთის ფადიშადს ხოლო
5 გუი მუხთუ დო „სი იქიფტი-ში, მა ქოგძი-ა დო ხოლო ბაშქას-და მოკიდაფ-
და!“... ე დო დოჯინეს დო ბიგათე ყვილეი-ყვილეი შუი ქმულეს.

ემ ვახთი'ჭკულე, ე-ნა ნაგნუ კოჩის დუჯოხუ ფადიშაიქ. მეხიელი შეე-
ფე თელი ქომეჩუ ე კოჩის, არ ჩქვა ოხოი დუკიდუ დო ქოდოხუნუ. ჭკულე
კითხუ ფადიშაიქ: „სი-ა ადა მუთე ნაგნეფ“-და! „ლაზეფეს მუ უჩქინან“-და,
10 კითხუ ფადიშაიქ მამულიში დო ოხორჯაში დულდა დუწუ.

ემ ვახთის ჟურ ლაზი ქოძიუ ფადიშაიქ. ე ჩარჩიშა ქომუყონუ დო
მილეთი ოშქუინაბტუ-ქი „ანთეფექ მტკობაშა დულდაფე ნაგნეფან“-და. ია
კოჩი-თი დოჩილუ. შქვით დღას დუგუნე დოყუ. ჩქვა მეხირუ მუთუ ვა იყუ
ექონაში, კაი სქიდუტეს. აწი მედაპწკედათ-ქი ხოჯაფეში დულდას დო ლა-
15 ზეფეში შედთანობას!

ადღე, დიხოდუ.

ოსმან თანთ-ოდლი

40. შეითანი დო ლაზი

შეითანი კათთა მილეთიკალა ოკვაკიდენ დო კათთაის ოჯგინენ.
20 ლაზიქ უწვევენ-ქი „ჩქიმიკალა ოკვარაკიდათ-და! მითხანი ირჯგინას-და, ქალა-
მანი-ა თერცინე (გოქთეი) შუიდვასუნონ“-და. აშო კაული დოყვეენან. შეი-
თანიქ ლაზის უწვევენ-ქი „ბიგაფე ქომული“-ა. ლაზი-თი იდენ დო არ გინ-
ძე, არ მკულე ბიგა ქომულენ.

შეითანი ბალუს მოლახეტენ. „მოხთი დო აქ ოკვაკიდათ“-და, უწვევენ
25 შეითანიქ. „არ ბიგა მა ქომომჩი“-ა, უწვევენ ხოლო შეითანიქ. გინძე ბიგა-ნა
ენ, შეითანის ქომეჩენ. ოკოკიდინუს ქოგდოჭკეენან. გინძე ბიგა — შეიტა-
ნიქ „გეფჩა“-და-ში, — ჟინ ქონაღენ. მკულე ბიგა შეითანის ლაზიქ ვით,
ვიტოხუთ წარა ქოგეჩენ. შეითანი დიბახენ. შეიტანიქ თქვევენ-ქი „კათთა
შეი ჩიფტი რენ-და დო არ ჩქვა ოკვაკიდამინონან-და. ბიგაფე ვუქთირამი-
30 ნონან-და დო ია მკულე ბიგა მა მომჩაგინონ“-და.

მკულე ბიგა ლაზიქ შეითანის ქომეჩენ, გინძე ქაგუწულენ. ბალუმე
ქაგამახთენ დო გალე ქოდოდგითენ. ლაზიქ უწვევენ-ქი „მდლუა
(მდლორა) სი მიჯოხი-ა დო მა მეფთი-ა! აწი მა გიჯოხოფ-და დო სი მო-
ხთი“-ა! ემ ვახთის შეითანი ბალუს ქაგამახთენ. გალე ოკვაკიდენან ხო-
35 ლო. გინძე ბიგათე ემ ვახთის გალე შეითანი ლაზიქ დობახენ, თერცინე
ქალამანი ქომოდვერენ. ემ ვახთის შეითანიქ თქვერენ ქი „მა შეითანი ვო-
რე-და დო ლაზი-ა შეითანეფეში შეითანი რენ“-და. აწერუმ უწვევენ დო
იგზალერენ.

ოსმან თანთ-ოდლი

41. ჯუმიში ხარჯი

პოლის, ჰუქუმეთის ჯუმიში ქაღუფი (დერგულა) დუტრუხენ დო ჯუმი ქოდვაბენ. ეკულე კათა დერეფეს ჯუმიში ხარჯი ქოგეჩენ. ჩხალას-თი აკვანდენ. არ ჩხალუი ვეკილი იგზალენ პოლიშა. პოლის სო-
 5 ქაღეფეს გულუნ-ში, ჩარჩიში ჯოლოფე ქოძიუ (ჰოძიუ). ჯოლოფე ბიგათენ ობახუს ქოგდოჭკუ. ფადიში-თი თეჭთიშობაშა გამახთეეტუ დო ქონარგუ. „ჯოლოფე მოთ ბახუფ“-და, დო კითხუ. „ჩხალას-და ყონაფე მთუთეფე ქო-
 მიჭკომეს-და დო ანთეფე მცუდიში აქ მოთ გულვან“-და? — „ჩხალას-და მთუთეფე ყონა გიმხორან-და დო ანთეფე აქ მუ ყვან“-და? — ფადიშიქ
 10 უწუ. ემ ვახთის ჩხალუიქ ფადიშის უწუმერს: „აქ ჯუმი დოგაბუ-და დო ჩხალას-და ხარჯი მოთ მაკვანთ“-და? „ჯოლო-თი ნაშქვი-ა დო ხარჯი-თი ვა გოწაგიმერ“-და, უწუ ფადიშიქ. ე დულმა ქამოგუ, გუიქთუ დო ქომოხთუ ჩხალაშა.

ოსმან თანთ-ოღლი

15

42. მამული დო ჯოლიო

გიწვა-ი? არ ოხოს არ ბადი დო არ ხინი ქორტენან. ხინის მამუ-
 ლი უყოუნტენ, ბადის — ჯოლიო. ანთეფექ თქვეს-ქი „ადა ჯოლიო დო მამული ფარა მოგაფუშენი მეაშქვათ, ჰელე ნამუს დიდო მაგას-და — მამული ჩქიმის დოქსე ჯოლიო სქანის“, — თქუ ხინიქ, ნაშქვეს. ედო ენთეფე-
 20 თი, — ჯოლიო დო მამული, — იგზალეს. მამული ლობეის დეხთუ დო ოყიუთენ ფათიშის გოკითხუ. კიკილიკი... ფადიშის ნანა... დო მუთხანეფე უწუ. გოკითხუ-ში, ფათიშიში კოჩეფე ადა მამული ქოჭოფეს დო ხაფისის ქომოლოხუნეს. ხაფისის ემუშენი მოლოხუნეს-ქი „ექ გდაი ვა აძინ დო დოხოცქუნ“-და.

25 ადა მამული ა ეჩ დღაშა ხაფისის ქომოლოხუნეს. მედაწკედეს-ში, ვა ხოცქენ. ეკულე ნაშქვეს ადა. მამული ხოლო ვა ითერბიუ დო ლობეის დეხთუ დო ხოლო-თი ფათიშის გოკითხუ. ხოლო ქოჭოფეს. „სი აწი დო-გოლოდაფთ“-და, უწვეს მამულის (ქოგეოჭაი-ი?) ე-დო იდუმუნეს: „ადა წკაის ქოდოლოოხუნათ ე-დო დიშქვიდენ“-და. იყონეს დო ხაფისის წკაის ქო-
 30 დოლოხუნეს. ადა მამულიქ ექ, ხაფისის, დიდო წკაი შუ, ქორბა წკაითე დაფშეეტუ. ა ეჩ დღას ხოლო-თი ხაფისის ნაშქვეს მედაწკედეს-ში — ხოლო-თი ვა იშქვიდენ. გამიყონეს დო გალე ნაშქვეს.

მამულიქ ლობეის დეხთუ დო ხოლო-თი ფათიშის გოკითხუ: ხოლო ქოჭოფეს. იყონეს დო ტუცა წურნის ქომოლოხუნეს. მამულის დიდო დვა-
 35 ჭუ, ე-დო ხაფისიში ღალის-ნა შვეეტუ წკაი, ემეიკალა დუქთუ (ქოდობუ). მედაწკედეს-ში, ადა წურნი წკაითე იფშენ. მამული ქაგამიყონეს, ნაშქვეს.

ხოლო-ნა ნაშქვესთეი ღობეის ძებთუ დო ხოლო-თი ფათიშაის გოკოთხუ. ხოლო ქოჭოფეს. ფააში კასას ქომოლოხუნეს. მამულიქ ემეიკალა დიდო ფაა ჭკომუ, დიდო ფაა სუას მიშიბლუ, მსვაეფე დიფშუ, ჩქვა ონტრინუმ დეი ვა ულუტუ ე -დო ართელი ლირა ჩქვა კიბიის ქამიდუ.

5 ა ეჩ დღა'ჭკულე მამული ნაშქვეს. მამული უგდაელი ტუ დო ხურმა-შა ქაეხთუ. ხურმა იმხოტუ-ში, თუდე-თი არ ჯოლოი იწუხეტუ დო ჯოლოიქ-თი ხურმა იმხოტუ. მამულიქ ფათიშაის ხოლო გოკოთხუ. გოკო-თხუ-ში, პიჯის-ნა ამუდიტუ ლირა, ქანულუ. ია ლირა ჯოლოიქ ქაფეზდუ, ქოჭკომუ...

10 ია ჯოლოი დო მამულიქ დიდო ხურმა ჭკომეს. აწი ბადი დო ხინიქ თქვეს-ქი „ჩქინი ჯოლოი დო მამული ქოპჭოფათ“-და. ანთეფე, — ბადი დო ხინი, — ჯოლოი დო მამული(შ) ოგოლუშა იგზალეს. დიდო გოეს, ამა ვა აძიეს. არ თუთას გოუპტეს. ეკულე ხურმაკალა ქოძიეს. ხინიქ მამული ქაფეზდუ, ბადიქ-თი ჯოლოი. ოხოიშა ქომუყონეს. ბადიქ ჯოლოი სუზგის

15 ქოგდოხუნუ (ონციუსტი ენ!). ხინიქ-თი მამული მუში გობის ქოგდოხუნუ.

აწი ხინიქ უწუ-ქი ბადი მუშის: „ენ სიჭთე სი ფათხი“-ა! ბადიქ-თი ოფათხუს ქოგდოჭკუ; ფათხუ, ფათხუ-ში, სუზგის კუნდი ქოგიბლუ. ხინიქ ნოძიკუ ბადის: „სქანი ჯოლოის-და მუთუ ვა მაგვენ“-და! ბადის ონჯლოე აყუ. კუნდი ღალუ-ში, არ ლირა ფარა ქამოშახთუ. „აწი სი ფათხი“-ა, ხი-

20 ნის უწუ. ხინიქ-თი ოფათხუს ქოგდოჭკუ. ფათხუ, ფათხუ, ლირათე გობი დიფშუ. ხინის კაი აწონუ. „ჩქიმი მამულიქ კაი მოგვენ“-და. ე-დო მამულის ემ ვახთი'ჭკულე, კაი მედაწკეტუ. ბადიქ-თი ია ჯოლოი დოყვილუ.

დიხოლუ იშთე!

ალი თანთ-ოღლი

25

43. ჭერმანი ოწიი!

არ თურქი დო არ ლაზი აქადაში დიყვეენან. ლაზიქ თურქის უწვე-ენ-ქი: „ჰადდე-ა! მცხულიშ ოხილუშა ვიდათ“-და! თურქიქ თქვერენ-ქი: „ექ-და პატი ჯოლოეფე რენან-და დო ჰომიმხოან-და! საები მუშიქ-თი ოძიროფან“-

30 და! ლაზიქ უწვერენ აწი „მა-და ჭერმანი ქარტალი მიღუნ-და დო ჯოლოეფე მოხთან-ში, ვოწიაფ“-და! იგზალეენან მცხულიშა. ლაზიქ თურქის უწვეენ-ქი „სი ძებთი-ა დო ფათხი-ა, მა პკობა-და (გეკობუფ თუდე-და)!“- მცხული-ნა ფათხუპტუ დო სესი იყუ, ჯოლოეფე უნკაპეს. საები მუშიქ-თი ქოშიგნუ, ჯოლოეფე-ნა მოხთეს, თურქიქ ყინდოლე უწუმეს-ქი „ჭერმანი ოწიი-ა! ჭერმანი ოწიი-ა!“ ლაზიქ უწუმეს: „აქ-და მიქ იკითხუფს-და დო მიქ ისი-

35 მინს“-და ე-დო ლაზიქ მცხული მუიკიდენ დო იმტენ. თურქი ექ ქოგესქი-დენ დო ქოჭოფეენან!

ოსმან თანთ-ოღლი

44. პაპაზი დო ხოჯა

- არ პაპაზი დო არ ხოჯაქ ართი მაყუანიში ოკითხუს ქოგმოჭკეს. პაპაზიქ უწუ-ქი „ყურძენი იმხორთ-ი თქვან-მა?“ ხოჯაქ უწუ „ქო-მა! ვიმხორთ-მა!“ „შარაბი მოთ ვა შუფთ-მა? შარაბი-თი ემუში ძენ“-მა! „ია პატი
- 5 რენ-მა, ფინთი რენ“-მა, ხოჯაქ უწუ. „ოლედსე ყურძენი-თი მო იმხორთ-მა, ე-თი ფინთი რენ“-მა! „ვარ-მა, — ხოჯაქ, — ყურძენი კაი რენ-მა! ყურძენი ფინთი რენ“-მა! „მთელ არ რენ-მა, — პაპაზიქ, — შარაბი ყურძენიში რენ“-მა! ემ ვახთის ხოჯაქ უწუ: „სი გდარი იმხორ“-მა? პაპაზიქ თქუ „ქო“-
- 10 მა! „კუნდი იმხორ“-მა? პაპაზიქ მენჭკვალუ ემ ვახთის! მენჭკვალუ დო აშო თქუ: „კუნდი იჭკომენ“-ია?! ხოჯაქ უწუ: „მუშენი ვა იჭკომენ“-მა? პაპაქ თქუ: „ია ფინთი შეი რენ-მა დო ვარ იჭკომენ“-მა! „მორო გდაი მოთ იმხორ“-მა! „გდაი კაი რენ-მა, ფალი რენ-მა დო ემუშენი!“ „კუნდი-თი გდაიშენ ვა რენ-მა!? კუნდი-თი გდაიშენ რენ-მა, პატი მოთ იყვენ“-ია?! ემ ვახთის პაპას ნენა დვაჩოდუ დო დოსთიბუ.
- 15

ოსმან თანთ-ოდლი

45. წიწილა ხარმანის გოკისს

- ხარმანი-ნა ტახან, სერ ექ ქოდიტალეფან. ჭუმანიში მეხთესში, არ დიდი წიწილა ხარმანის გოკისს. ემ წიწილას ჩქინ ვუწუმეთ ეყდაპა წიწილა (დიდი წიწილა ძენ, დიდი!). საები მუში მეხთუ-ში, წიწილაქ უწუ-ქი
- 20 „მა აქ ვა გოვაწკერ, ართელი კულანი ქომომჩით დო ეკულე ხარმანის გოვაწკე“. ართეის უწუჭკულე, ვა ყუ. მაყუანის-თი უწუჭკულე, ემუქ-თი ვა ყუ. მასუმანიქ დოყუ: მთელი სუმი და ენან. წიწილაქია ოხოი მუშიშა მი-ნდიყონუ. ემუს კაი შეეფე უხვენუ, ალთუნიში ყუჯიში დოლოკიდალე, ბემ-ლული, კაი დოლოქუნეფე უჭუ. ეკულე ქანაშქუ დო უწუ-ქი „სი აწი სქანი
- 25 ოხოიშა იგზალი“-ა! ოხოი მუშიშა-ნა მეხთუ, დალეფე მუშიქ თქვეს-ქი „ჩქინ ვიდატიოთ ჩქვა“-მა! დალეფე მუში დიფიშმანეს: „ჩქინ ვიდატიოთ „ჩქვა“-მა.

კაკიჯე

46. ნანი-ნანიქ მუ ყუ?

- თბილისიშენ მყუა-ნა დულუნ-კელე იდა-ნა, არ დლაშქულე ქონოდ-
- 30 გითუთ არ გინძე სირთის; ამა სირთის ჯოხონს ყინი. ამა ყინი სირთის ძებთა დო მყუა-ნა-დულუნ-კელე მიკიწკედა-ში, თქვანი თოლის წოხლე ქო-გუინჭიმენ დიდი დუზლული. ამ დუზლულის ჟინ ორთა შქას რენ გინძე დო მსქვა გოდუზანერი დუზი.

- იშთე ია ფართო დო დიდი ღუზლული რენ კახეთი დო გინძე ღალი-თი რენ — ალაზანიში ღალი. ამა ღალიქ კახეთი ოკორთუფს ორთა იერის. აქოლენდონი სემთის უწუმელან მოლე დო ექოლენი სემთის მელე. მელენდონი სემთის სინორი გუწუძინ — დიდი დო დეკუკუცანერი სირთეფე.
- 5 იშთე ამა სირთეფექ ოკორთუფან კახეთი დაღისტანიშენ, ნამუ-ნა გიჭკენ ამა სირთეფემ ოკაჩხე.
- მელენდონ ნა მიკიწკედა, ემ დერის ეგერ კაი გომონწკედა ეგერე ნა, ქოძიროფ ქვაში ოხორეფეში ფარჩაფე. ამა ფარჩაფე ემუში ნიშანი რენ-ქი, სიწთე აქ ქმოი რტერენ.
- 10 იშთე, სიწთე ამ დერის რტერენ კაი მოდიდო ქმოი, ნამუს-ნა ჯოხონტუ ვაშლოვანი. ამა ქმოი მჟუა-ნა დულუნ-კელენი სემთიშენ გოტკიმერი რტუ ბინეხეფეთენ დო მჟუა-ნა დულუნ-კელენი სემთიშენ მუკუთუტუ ჭიტა დალი დო სირთი. ქმოიში ოხორეფე მთელი-თი ქვაში ტუ. ამუთენ ბელლი რენ-ქი, აქონი კოჩეფე მციქა ზენგინი რტასინტეს. ვაშლოვანიში ქინარის
- 15 მჟუა-ნა დულუნ-კელენი სემთის დაღიში აქინის დოდგიმერი ტუ ჟურ ტა-ბაკალი ქვაში ოხორი. ამა ოხორი ზურაბ ქართველადქში რტუ. ამუს უყოუნტუ ქართლიშენ მეყონერი ოხორჯა მაგდანი. ანთეფეს უყოუნტეს სუმ წანერი კულანი ქეთო. ქეთო მსქვა რტუ; დიდო ყორობტუ ნანა მუში-ში ობირუს დო ბითთუმ ობირაფაფტუ. კოჩიქ „ქოპჭკომა“-მა ზოპონტუ,
- 20 ქეთო-ნა ძირატუ ვახთის. ქეთოში ნანაქ დო ბაბაქ ეკო ყორობტეს მუთე-ფეში ბერეს-ქი, ემუშენი დაღებტეს შური.
- ვაშლოვანის დო კახეთიში ბაშქა დერეფეს ემ ვახთის გუიტეს ლეზგე-ფე. ემ ვახთის ლეზგეფე დო გაურჯეფე მანდაგერეფე რტეს. ლეზგეფექ გუ-იმერტეს დამჩეფე, სილაჰეფე დო კახეთის გამაჩაბტეს.
- 25 არ დღას კახეთიშა ქომოხთუ ჟურ ლეზგი. ანთეფე არ დღას ვაშლო-ვანის რტეს-ში, ართელი, არქადაში **მუშიქ-ნა** (!) რენ, უწუ მაჟუანის: „ჩქინ ამოთენ მუ პამინონან? აკო თუჯარობა პით, ამმა მუთუ ვარ გამახ-თუ აქოლენ, მა არ წიქირი ქომომიხთუ. ზურაბ ქართველადქს-ნა უყოუნ ჭიტა კულანი, გიჩქინ-ი? ზურაბიქ დო ოხორჯა მუშიქ ეკო ყოროფან ია
- 30 კულანის-ქი, არ დეკიკე დანი მუთეფეში კალა ვარ რტას-ნა, დიდელენან! ჩქინ ია ბერე ქამოვორკათ დო დაღისტანიშა დესირი მენდავიყონათ! ზურა-ბის დიდო ფარა ულუნ. ემუქ დესირი გერი ქეჭოფუფეს დო ჩქინ დიდო ფა-რა ქომომჩაფან“-მა!
- არ დღას ქეთო ოხორჯაქ გოყონტუშა მინდიყონუ აქინი ჭიტა
- 35 დაღიშა. აქ ქეთოქ არ ჯამ თუდე კვინჩი ქოძირუ დო ემუკელე უნკაპუ კვინჩი დეფუთხუ დო დაჰა ექოლე ქოდოხედუ. ქეთო-თი გერიდენ ნოთხო-ზუტუ. ამოთენ ქეთო მენდრა იგზალუ. ოხორჯა-თი გერიდენ ნოთხოზუტუ.

- ემ ვახთის ემ ფერიკალა ია ლეზგეფე ქეჩქინდეს. ართელი ნანკაპუ¹ ქეთოს დო იმტუ. ოხორჯას ოყურინუ ვარ მაჭიშინუ, ემუშენი-ქი მაყურანი ლეზგიქ თამამ ემ ვახთის თის ბიგა გმოკირუ ოხორჯას დო ქაკონაყვილუ. ლეზგეფე იმტეს დაღისტანიშა დო ქეთო-თი დესირი მინდიყონეს ექ.
- 5 ზურაბი დო მუში ოხორჯას მუთუ ვარ უჩქიტეს: — „ელბეთ ოხორჯაკალა რენ-და დო მცქა ვახთი'ჭკულე ქომულვან“-და, ამმა ია ოხორჯა-ნა მოხთუ ვახთის, მთელი შეი ქონაგნეს; ლეზგეფეს გმოთხოზინეს გოსილაპერი დელიკანეფე, ამმა ენთეფეს ვარ ნაჭიშინეს. ზურაბიქ დო მუში ოხორჯაქ დიდო მერადი იქიბტეს, დო აწი მუყვასინტეს, ვარ უჩქიტეს. ამმა მე-
- 10 რალითენ მუ იყვენ: დელიკანეფე ბოში-ბოში გერი გუიქტეს.
 ია ქდოის, ნამეის-ნა სქიდლუტეს ქეთო-ნა მორკეს ლეზგეფე, არ დიდი ზენგინი კოჩი სქიდლუტუ. ადა კოჩი მთელი დაღისტანიში გვერდიში ნაიბი რტუ. დიდო უნტუ, ამმა ბერე ჰიჩ ვარ უყოუნტუ. ემუქ დო ოხორჯა მუში იდლუშენტეს: „არ მითიში ბერე დოვიბერათ“-და...
- 15 არ დლას ადა ნაიბიშ ოხორიშ წოხლე ია ლეზგეფე გულილეს. ნაიბიქ ია ბერე ქოძირუ დო ლეზგეფეს დუჯოხუ. ნაიბიქ ქეთო ქეჭოფუ დო მუში ბერე დოყუ.
- ქეთოქ ემ სიჭთენერი ვახთეფეს დიდო იმგარტუ; ემუს გვაშინეტუ მუში ოხორი, ნანა დო ბაბა მუში, ამმა ადა ნაიბი დო მუში ოხორჯა დი-
- 20 დო კაი გურონი რტეს. ქეთოს ე-კო კაი ოლოდეს-ქი, ნანა დო ბაბა მუში დო ოხორი მუში ქაგოჭკონდინეს, ქაგოჭკონდინეს მთელი შეი სიჭთენერი.
 ზურაბ ქართველაძეს ვარ უჩქიტუ მუ ყვეს ლეზგეფექ მუში კულანი. დიდო გორაფაფტუ ორთა დაღესთანის, ამმა მუთუ ვა ძირუ.
- ემო მიკილუ ოთხო წანა. არ დლას ქართველაძეში არ ჩინობერი
- 25 ლეზგიქ ამბარი ქომულუ ქართველაძეს: „სქანი კულანი ადა დო ადა ნაიბის უყოუნ“-და. ქართველაძექ ნუმჩინუ ნაიბის: „ია კულანი ჩქიმი რენ, მომირკეს დო მინდიყონეს-და. სინ ჩქიმი კულანი მა ქომომჩი დო მუ-ნა მა მაკვანდა, მექჩაფ“-და. ნაიბიქ ჯევაბი აშო ნუმჩინუ: „ადა კულანი სქანი-ნა რტუ სიჭთეშენ ქომიჩქიტუკონ-ნა, მენდაგინჯლონობტი, ამმა აწი მან დო
- 30 ჩქიმი ოხორჯაქ ეშო პყოროფთ ემუს-ქი, მყურა ამუშ ყინ იემიხთეფან-და. ქეთოქ-თი მყოროფან მუჭო ნანას დო ბაბას. მთელი ქაგოჭკონდუ ექონი, მუთუ ვა შუნს... ემუში ბაბა დო ნანა ჩქინ ვორეთ, ქეთოს მუს-თი ეშო უჩქინ... აწი მანო რენ! კახეთიში მთელი ზენგინლული მან ქომომჩათ-ნა, ქეთო ვარ მექჩაფთ“-და!
- 35 მუ ყვასინტუ ზურაბიქ? ქეთოში მორკაფუ უნტუ ზორითენ და-და დუბარათენ! მუკო ფარა ოჩქუ გოსილაპერი კოჩეფე დაღისტანიშა ქეთოში

1 „ართელი ნანკაპუ“ — იყვენ!.. ვა იყვენ! (სამ-ოთხვერ სხვადასხვა გვარად გადაწყვიტა ახმედმა).

მორკაფუმენი, ამმა მუთუ ვარ იყუ: ნაიბიქ მთელი შეი ქომიგნუ, გზას მე-
შატკობინერი ლეზგეფე ილუხუნაბტუ გაურჯეფეს!

5 ამა ქონაგნუ ზურაბიქ; ჩინობერი ლეზგეფე ნოჩქუ ნაიბიშა, ხე ბაშქა
თურლი გადაკნუ ღულდას დო უწუ-ქი „მუთუ ვა მინონ! სქანიკალა რტას
ქეთო“-და...

10 მიკილუ ვით წანა, ქეთო-ნა მორკეს ლეზგეფექ. „ქართველაძექ ბერე
მუში აწი დაჰა ვა გორუფს“-და, ნაიბიქ იღუმუნტუ. თამამ ემ ვახთის ზუ-
რაბიქ ქეზდუ ეჩ გოსილაპერი დელიკანეფე დო იგზალუ ნაიბიშ ქლოიშა
დო ექ დოტკობუ ემ ქლოიში მანიკალანი დაღის. ემ ახამის ჩინობერი
ლეზგი ქაგებთუ ქლოიშა დო ამბაი ქომულუ: „ქეთო კათთა ჭუმანიში მაჟუ-
ანი ქლოიშა ნულუნ ძაბუნი არქადაშიშ ოძირუშენი-ა. გზა-თი ემ დალიკელე
ულუნ“-და... მთინი-თი ჭუმანიში ქეთო ემ გზათენ-ნა ნიტუ, ბაბა მუში ზუ-
რაბიქ ქოძირუ. ზურაბი მეხთუ ქეთოშა დო უწუ-ქი „მან სქანი ბაბა ვორე;
სი აქ მტკობამაში მოგიყონეს ჭიტა ტი-ში დო მან აწი გერი გიყონამი-
15 ნონ“-და.

ქეთო ქაგუიშაშუ, ჰიჩ მუთუ-თი ვა ნაგნუ. ზურაბიქ ისიმაღუ: „აწი
დიდო ბღაღალა-ნა, ქომძიროფან“-და, ნანკაბუ ქეთოს დო ბაშქა გზათენ
ოხორი მუშიშა ქომუყონუ. ნაიბიქ დიდო კოჩეფე ნოთხოზინუ, ამმა ქეთო
ბაშქა გზათენ-ნა ნიყონობტეს-შენი, ვა ნაჭიშინეს.

20 ქომუყონუ ზურაბიქ ქეთო მუში ოხორიშა, ამმა ქეთოქ მითი ვარ
იჩინუ, ბითთუმ მერალი იქიფტუ, მუთუ ვარ იმხორტუ... ნანა მუშიქ ქეთო
ჭიტა-ნა ტუ ვახთის, ჭიტა ბაღის ოსთერაბტუ დო ია ვერი ოწირუ —
ბელქი ქოგვამინას-და, ამმა ქეთოს მუთუ ვარ გვამინუ. ქეთო-ნა ჭიტა
რტუ ვახთის ქილისექ-ნა დანწკალაბტუ, ხეეფე ართიკართის გეჩაბტუ; ამუ-
25 შენი ქილისე-თი ოღანწკალეს, ამმა ამუთენ-თი მუთუ ვარ იყუ. ქეთოს
ოწირეს მუში ბაბაწაფე, ამმა ქეთოქ ხოლო იმგარტუ დო მუთუ ვარ ახე-
ლეტუ. არ წარა ქეთოში ნანას არ მანძაგერექ უწუ-ქი — „სქანი კულანი
სინ დიდო მეგინგავს, ჟურითიქ-თი ძალის გოწკედით დო ბელქი მუთუ
ქონაგნეფს“-და, გოწკედუ ქეთოში ნანაქ ძალის დო მუს-თი გოწკომილა-
30 ფუ, — ამუთენ-თი მუთუ ვარ იყუ, ამმა ქეთოქ მციქა იკვირუ. ნეჰადეთი
ქეთოში ბაბა დო ნანაქ თქვეს: „შქვით ოვრო ნდლა-თი ფჩვათ დო მუთუ
ვარ იყუ-ნა, გერისიგერი მენდაგუჯლონათ“-და; მუქ ვა დოღურას დო ექ
რტას“-და!

35 არ ნდლას დიდო მჭიმა მჭიმუ; ემ სერის ქეთო რახატი ჯანტუ; ჭუმანი-
ში-თი, ქისელუ-ში, ბაღის მციქა გობთუ; მციქა ხელებერი რტუ. ნანა მუშის-
თი, ადა-ნა ძირუ, ახელუ, დოხედუ ოდას დო ვით წანას-ნა ვარ უბირაფუტუ,
ემუში ობირუში ხოში ქომუხთუ დო ქოგდოჭკუ „ნანი-ნანი“-ში ობირუს.

ქეთო ემ ვახთის მაჟურანი ოდას ხეტუ. ნანა მუშიში ბირაფაში სერსი-
ნა შიგნუ, მუთხანი გვამინასინტუ, ნენას გჟუძიტუ, ამმა მუ რტუ, დაჰა ვარ

ნაგნერეტუ!.. ნანა მუშიქ დაჰა იბირტუ ონწელიში ობირუ, — „ნანი-ნანი“!

- ბირდემბირ ქეთო იეცხონტუ დელი'სთერი დო ნანა მუშიკელე უნკაპუ: „ნანა“-და დო ქოდოლვაქიტუ. ოკულე ბაბა მუშიმა-თი უნკაპუ: „ბაბა! ბაბა“-და დო დილო აჯუნდუ ბაბა მუშის-თი... ბაბაწაფე-თი ქიჩინუ, მთელი
- 5 შეი ქოგვაშინუ; ლეზგეფეში დოლოქუნი ქამუიწკუ დო გმურჯეფეში ქოდი-ლიქუნუ; ე-კო ხელებერი ტუ-ქი, ხესაბი ვარ იყვენ!

ქეთო მუში ბაბა დო ნანაკალა სქიდუტუ; ეკულე დოქიმოჯეს, არ კაი ბერეს ქომეჩეს დო ქოგმოჭკეს კაი ოსქიდუს.

- ქეთოქ დილო ყორობტუ ნაიბის დო მუში ოხორჯას დო მოყონაფუ
- 10 ბაბა მუშის ენთეფე... ამუჭკულე ნაიბი დო მუში ოხორჯა კათთა წანას მუიტეს დო მუიკითხუბტეს ქეთო... ჰემო დიყუ!

ახმედ თანთ-ოღლი

47. არ ბალუქჩიში ბერე

- მჭითა ჩხომი. ქორტუ არ ბალუქჩი. ამუს არ ბერე ქუყოუნ-
- 15 ტუ. არ დღას ადა ბალუქჩი ბერე მუშიკალა ღალიში მანიშა იგზალუ. მოსა-თი მინდილუ. თანგრის დუა დოლოდუ დუა იგზალი ბერე მუშის ქონუჩ-ქინუ დო მოსა ღალის გულინქინუ.

- ეკო ჩხომი ამახთუ მოსას-ქი, ზორითენ გამათირეს. ჩხომეფე დიფმე-რეტუ. ჩხომეფეში დოლოხე არ მჭითა მსქვა ჩხომი ოხონტალუტუ. ბალუქ-
- 20 ჩიქ ბერე მუშის უწუ-ქი: „მან აწი არაბა მოვიყონამინონ-და. სინ ადა ჩხო-მეფეს ოწკელი“-ა.

- ბალუქჩი არაბაში მოყონუშა იდუ ვარ-იდუ“-მა-ში, აქოლე ბერექ მჭითა ჩხომი დეზდუ დო „ადა მუ მსქვა შერი დენ“-და. ხე ილუსუმერტუ. გუის: „აწი ამუშ ოჭოფინუ მაზული ვა რენ-ი-ა? მემაშქვა“-და დო ღალის
- 25 ნაშქუ. ჩხომიქ „ედავალა“ დუწუჭკულე მუში ქერცელაშენ ჟურ თანე ნიწ-კუ, ბერეს ქომეჩუ დო უწუ-ქი: „მადემ-ქი სინ მან-ნა ედლული დომოლოდი, მან ადა ქერცელა ჩქიმი მექჩად დო მუთუ დულდას-ნა მეგაჭირას, ღალიში ქინარიშა მოხთი დო ადა უკუსვი. მან მანიშა ხოლო მანი სქანის ქეფჩინ-დუ“-და. ბერექ ქერცელა ქაგუწულუ დო ობას ქომულიდუ.

- 30 მსქვერი. იდუ, იდუ, ნეჰადეთი არ დალიშა მენდვალუ. ბერეს გზა ქაგვაშაშუ. სუმ დღას სუმ სერის ბერე დაღის გუიტუ. მათხა ნღლას ბერექ გზა ქოძირუ. გზას ნიტუ-ში — არ ავჯიქ ჯოდორეფეთენ ბარაბერ მსქვერის გმოთხოზუტუ. ბერეს მსქვერი გუის ნაჭუ. მსქვეის ნანკაპუ დო ქოჭოფუ. ავჯის უწუ-ქი: „ონჯლორე ვა გიჩქინ-ი, ოხორი ჩქინის-ნა გმოგო-
- 35 ნერეტი მსქვეის გმოთხოზუ“-და. ავჯის მთინი უჩქიტუ დო გერი გუიქთუ. ავჯი თამამ ჰეფერი დეიშა-ნა იგზალუ, ბერექ მსქვერი ნაშქუ.

მსქვეიქ ბერეს: „მადემ-ქი სინ მა-ნა აშო კაი ედლული დომოლოდი,

აწი მან-თი ჩქიმი თომამი ჟურ თანე მექჩაფ, მუთუმენ-ნა მეგაჭირას, ადა ჟურ თომა ართიკართის ნუსვი, მანიშა-ხოლო მან დანი სქანის ქეფჩქინდუ“-და, — უწუ მსქვეიქ ბერეს. ჟურ თომა ნიწკუ დო ბერეს ქომეჩუ. ბერექ თომა ქაგუწულუ დო ობას ქომულიდუ.

- 5 ზ ა გ ა ლ ი კ უ რ ბ ა ლ ა ჯ ი . ბერექ არ ჟურ დლა ჩქვა იდუ. არ დეის არ კართალი კურბალაჯის გმოთხოზუტუ, ჭიტა დოსქიდერეტუ — იმ-ხოტუ. კურბალაჯის დიდო დვაჭკინდერეტუ. ბერეს კურბალაჯი გუის ნა-ჭუ. დიდი პალო დეზდუ დო კართალის მეკვასთოლუ. კართალის აშქურინ-ნუ დო იმტუ. ბერექ კურბალაჯი ქამუშლეთინუ. კურბალაჯიქ ბერეს უწუ-
10 ქი: „მადემ-ქი სინ მა-ნა აშო კაი ედლული დომოლოდი — აწი მუში მსვა-შენ ჟურ თანე ქანიწკუ-დო... ქაგოწამილი ადა მსვა ჩქიმი! მუთუმენ-ნა მე-გაჭირას, ადა მსვაეფე ართიკართის უკუსვი, მან მანიშა-ხოლო დანი სქანის ქეფჩქინდუ. ბერექ მსვაეფე ქაგუწულუ დო ობას ქომულიდუ.

- ზ ა გ ა ლ ი თ ი ლ ქ ი . ბერე იდუ, იდუ დო არ დუზლუდის არ ავჯი
15 დო ჯოდორეფე თილქის გმოთხოზუტეს. ბერეს თილქი გურის ნაჭუ. მანი-შა-ხოლო ფალთო მუიწკო დო თილქის ქომოთუ. ავჯი-ნა ოხორიკელე იგ-ზალუ, ბერექ თილქი ნაშქუ. თილქიქ ბერეს „ედვალა“ დუწუჭკულე ჟურ თანე თომა მუში ნიწკუ დო ბერეს უწუ-ქი: „მადემ-ქი სინ აშო ედლული-ნა დომოლოდი, აწი ადა თომა ჩქიმი სინ გილუტას! მუთუმენ-ნა მეგაჭირას,
20 თომადე ართიკართის უკუსვი, მან მანიშა-ხოლო დანი სქანის ქეფჩქინდუ. ბერექ თომა ქაგუწულუ დო ობას ქომულიდუ.

- ა ლ თ უ ნ ი ' ს თ ე რ ი ა რ მ ს ქ ვ ა კ უ ლ ა ნ ი . ბერე იდუ, იდუ, ნეჰადეთი არ კალლეშა ქონალუ. დოლოხე ამახთუ. ოწკედუში არ ოდას არ კულანი ხეტუ. კალლე კულანიში ტერენ. კულანიქ ბერეს უწუ-ქი „მუ-
25 შენი მოხთი აქ?“ ბერექ-თი „სი გგოა მინონ“-და უწუ. კულანიქ თქუ-ქი „სინ ე-ნა გინონ დეის ტკობი; ეგერ მან სი ვა გძირი-ნა, გოყუფ დო ეგერ ქოგძირი-ნა-და, ოლურინაფაშა აქ ხაფისის მოლოგოხუნაფ“-და. ბერექ ოთხო წარა მუჭლეთი ქაგუწულუ.

- მეხთუ ლალიში ქინარიშა დო ჩხომიში ქერცელა გამილუ დო ქერცე-
30 ლა ქერცელას უკუსუ. მანიშა-ხოლო ია მჭითა ჩხომი ქომოხთუ. ჩხომიქ ბერეს — „მერჰება ჯუმე-და, მუშენ მეგაჭირუ“-და — უწუ. ბერექ-თი — „აშო ენ დო ეშო რენ დულდა ჩქიმი-ა დო ეშო დეის მოტკობინაგინონ-ქი-ა, შეიტანის-ნა ვარ აძირენსთერის“-და...

- ჩხომიქ ბერე კაპულას ქოგიხუნუ, მზოდას დოლოხთუ, დოლოხთუ,
35 მზოლაში დოლოხე არ კადალუდის ქომეშოხუნუ. ჟინ-თი მუქ ქომათუ. კუ-ლანიქ კალლეს ძალი გამილუ დო ოწკედუ-ში, მზოლაში დოლოხე ბერე ქოძირუ. ოხორჯაქ — „ადა მუ შედტანი ბერე დენ“-და.

 მაჟვანი დლას ბერე ხელაბერი მუიტუ. კულანიქ უწუ-ქი: „ბომინე მო მულუ! კაი ქოგძირი-ა. არ მჭითა ჩხომიქ კაპულას ქომოგიკილუ დო

მზოლამი დოლოხე მენდაგიყონუ დო არ კადალუდის ქომეშოგოხუნუ. ყინ-თი მუქ ქომოგათუ“-და.

ბერე ქაგუიშაშუ. სუმ მუჭლეთი ჩქვა დუსქიდუ. ბერეჲ მსქვეიში თომა გამილუ დო ართიკართის უკუსუ. მსქვეი მანიშა-ხოლო დანი მუშის 5 ქეჩქიდუ. „მერჲება ჯუმა! მუშენ მეგაჭირუდა. ბერეჲ — „აშო ენ დულდა ჩქიმი დო ეშო დეის მოტკობინაგინონ-ქი-ა, შეიტანის ვარ აძირასინონ“-და. მსქვეიჲ ბერე კაპულას მუიკიდუ დო შქვით სირითიში ოკახხე არ დალიში კადალუდის ქომეშონძგიფუ. გალე-თი მუქ ქომათუ.

კალლეს ოხორჯაჲ მალი-მუში გამილუ. იწკედუ, იწკედუ დო დალიში 10 კადალუდის ნა-მეშახეტუ, ქოძირუ. მაყვანი დღას მსქვეიჲ ხოლო მუიკიდუ დო ე-ნა ტუ, დეიშა ქომუყონუ. ბერეჲ — „ელბეთ აწი ვარ მძირუ“-და დო კალლეშა ნიტუ.

კალლეშა-ნა მეხთუ, ოხორჯაჲ უწუ-ქი — „კაი ქოგძირი, კაი! არ მსქვეიჲ კაპულას მოგიკიდუ დო შქვით სირითიში ოკახხე არ დალიში კადა- 15 ლუდის მეშაგიყონუ დო გალე-თი მუქ ქომოგათუ“-და. ბერეჲ — „ჯანუმ, ადა მუფერი შეიტანი კულანიკალა დოლობლი“-ა!

ბერეს ჟურ მუჭლეთი-ჩქვა დუსქიდერეტუ. ქოგედგითუ გზას ბერე დო ნიტუ. არ დუზლუდიშა-ნა მეხთუ, კურბალაჯიში მსვა გამილუ დო უკუს-სუ-ში, კურბალაჯი მანიშა-ხოლო დანი მუშის ქეჩქინდუ. „მერჲება ჯუმა“-და 20 უწუ. ბერეჲ-თი მერჲება დუწუჭკულე კურბალაჯიჲ — „აშო ზორი მუშენ მეგაჭირუ“-და? ბერეჲ-თი — „დულდა-ჩქიმი აშო რენ-და დო ეშო დეის მოტკობინაგინონ-ქი-ა, შეიტანიჲ ვა მძირასინონ“-და. კურბალაჯიჲ ბერე კაპულას მუიკიდუ დო ცაკელე მეხთუ, მეხთუ, თამამ არ თუთას ყინდოლე იიტუ. ნეჲადეთი ადა ბერე კურბალაჯიჲ ცას ქონონცახუ...

ექოლენდონ კალლეს ოხორჯაჲ მალის ოწკედუ. მჟუა-ნა-მულუნ-კელე 25 ოწკედუ, მჟუა-ნა-გამულუნ-კელე ოწკედუ, კიბლეკელე ოწკედუ, მზოლას ოწკედუ, ამმა ხოლო ვარ აძირუ. „სო-რენ ადა შეიტანი ბერე“-და დო ცაკელე იწიწკედუ-ში, ცაში ყინ ქოძირუ.

მაყვანი დღას ბერე ხელაბერი მუიტუ. კალლეშა-ნა მოხთუ, ოხორ- 30 ჯაჲ უწუ-ქი — „ბოშინე მო გახელეტას! კაი ქოგძირი. არ კურბალაჯიჲ კაპულას მოგიკიდუ დო ცაშა დეგიყონუ, ცას ქომეგონცახუ-და. მუქ თი თუდენდონ ქომოგათუ“-და.

ბერემ გუის შქურინა ქოდოლვატუ: არ მუჭლეთი დუსქიდერეტუ. იდუ არ დუზლუდიშა დო თილქიში თომა ობაშენ გამილუ დო ართიკარ- 35 თის უკუსუ-ში, მანიშა-ხოლო თილქი ბერეში დანის ქეჩქინდუ. ბერეს მე-რჲება დუწუჭკულე, ბერეს — „ჯუმა, მუშენ მეგაჭირუ“-და. ბერეჲ მუში დულდა მთელი დუწუ დო „ეშო დეის მოტკობინაგინონ-ქი ია შეიტანი ოხორჯაჲ ვა მძირასინონ“-და. თილქიჲ — „ოდლედსე, ია ოხორჯას ჟურ ჰაჭთა მუჭლეთი ქაგუწული“-ა. ბერე მეხთუ ოხორჯაშა დო ჟურ ჰაჭთა

მუჭლეთი ქაგუწულუ. თილქი არ სირთის მიკილუ დო არ დეის ნა თუნელი ონთხორუს გოჭკუ, თამამ ია ოხორჯა-ნა ხეტუ დეიში თუდე ქომობთუ.

თილქიქ ბერე დეზდუ-დო ია ღორმაშენ მიშიყონუ დო ოხორჯაში თუდე ქიწუხუნუ. თილქი-თი ექ ქომეშახთუ. ოხორჯაქ დალი გამილუ დო
5 ეკო იწკედუ-ქი... ხოლო ბერე ვარ აძირუ. მჟუა-ნა დუღუნ-კელე იწკედუ, ე-ნა გდუღუნ-კელე იწკედუ, კიბლეკელე იწკედუ, მზოლაში დოლოხე იწკედუ, ცას დიწკედუ, ამმა ხოლო ვარ აძირუ.

„აჯაბა, სო-რენ ადა შეიტანი ბერე“-და. აჩქვა დალი გამილუ, ხოლო ოწკედუ, ხოლო ვარ აძირუ. მასუმა წარა მთელი დეის ქოგუინწკედუ, ამმა
10 ჰიჩ ვარ აძირუ. ნეჰადეთი ოხორჯაქ დიჯოხუ: „ვა გძირი, ქამომახთი!“ ბერექ თუდენდონ დიჯოხუ ე-დო, თილქიქ თუდენდონ ნთხორუ დო ჟინ ქემახთეს.

ია კულანი ბერეს მენდვაცონუ. ბერექ ბაბა-მუშის ამბაი ნუმჩინუ. ბა-ბა მუში ქომობთუ ია კალღემა დო ემ ვახტიჭკულე ბერე დო ბაბა-მუში ია კალღეს რახატი-რახატი სქიდეს. ემუშენი-ქი ია კულანის ია კალღეს
15 დოღმა ალთუნში ქმულუჩეფე უღუტუ. აწერუმ თილქის-ქი, ეშო დუბა-რათენ ბერე ქამუშლეთინუ!

ახმედ თანთ-ოღლი

48. თემბელი

არ ქაოის არ თემბელი კოჩი ქორტეენ ე-დო ოხორჯა-თი ქუყოუნტე-
20 რენ. ქიმოლი დიდო თემბელი ტერენ დო კათთა დღას გუიტერენ. ოხოიმ დულდა მთელი ოხორჯას გოჯანტერენ მხუჯის ე-დო ოხორჯა დიდო მეჭირელი ტერენ.

ყონა ოხაჩქუმ ვახთის ოხორჯაქ არ სოთხანი ჰკემი ქოძირეღერენ ე-დო დიკა დოხაჩქერენ. ეკულე დიკა-ნა მუინჭუ, ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუ ქი —
25 „ეი, კოჩი! არ ყონა ქოძირი; ბელქი ქამუინჭუ ე-დო დოჭკირი!“ კოჩიქ მციქა იდუმუნუ ე დო ყონაშა იგზალუ. იდუ, ამა გზაშენ გუიქთუ ე-დო ოხორჯას უწუ-ქი „ყონაშა ვიგზალი, ამმა ნე მუინჭერეტუ, ნე-თი დეხთერეტუ!“

ოხორჯას კაი ვარ აწონუ ე-დო მუქ იგზალუ. ყონას გოწკედუმში, — მსქვა დიკა ქდეხთერეტუ; ოჭკირუმში-თი დიყვერეტუ. გუიქთუ ე დო ქიმო-
30 ლის უწუ: „ქიმოლი! სი მცუდი მოთ თქვი?! ეკო მსქვა ყონა რენ-ქი, მე-დაწკომილუს ოშ მანათი ქომეჩაფ! და ყონაშა იდი, და-და ოხოის მედაწკედლი!“ „მან ოხოის მენდაპწკე!“ უწუ ქიმოლიქ. „ოღეისე, კაი! მონჭვას დო ჭუჭულეფეს კაი ოწკედი, ყვაოჯიქ ვა გიყონას! მქირი დონცირი, მჭკიდი ქოგედღვი! ლიმიში ქომოთულუ ე-დო ახჩამის ქოდმხოთ!“

35 ოხორჯა-ნა იდუ'სთერი ქიმოლიქ იდუმუნუ: „არ ჩქვა მუთუ დოიდუ-შუნა“-და! ე-დო ისელუ, სულეღ გამილუ დო მონჭვა დო ჭუჭულეფე ართი-კათის ქონუკიუ დო დუზის ნაშქუ. მუქ-თი გამინგორუ ემედენი! დეჩინდუ

ყვაოჯი, გაატკვაცუ ჭუჭულეფეს ე-დო მთელი — მონჭვა-თი, ჭუჭულეფე-თი, — მინდიყონუ. თემბელის აშქურინუ ოხორჯაშენ დო გაათხოზუ ყვაოჯის, ამა იღუმუნუ: „ბარემ მეულუ! ონცირუთენ მქიი მეიკიდაფ, ონკაპინუმ ვახთის მქიი-თი დინცირენ!“

5 ქონიკიდუ ონცირუ ე-დო გაათხოზუ, ამა ვა გოწვაყონუ ყვაოჯის. მქიი-თი მთელი თუდე დიბღეტუ. გუიქთუ ოხოიკელე, ამა მუ ყვას: ოხორჯა ქომულუნ ე-დო მუჭო უწვას „ყვაოჯიქ ჭუჭულეფე მენდამიყონუ“-და! იღუმუნუ, იღუმუნუ ე-დო თქუ: „ე-ნა მიღუნ მაქვალეფე ძაოს ქოგაგებღვა ე-დო მან-თი ქოგაგეფხედა დო ჭუჭული ქაგამაპწილუფ!“

10 ე-ნა თქუსთერი დოყუ ე-დო ქოგაგეხედუ... „კუხ! კუხ!“ იჯოხოტუ. ლიმიჯიმ ოხორჯა გუიქთუ ყონაშენ, გააკნუ ნეკნას ე-დო დოლოხე ამახთასინტუ. ნეკნა ნკილერი ძირუ დო დოლოხე-თი „კუხ! კუხ“-და დო სერსი გამიტუ. დუჯოხუ ქიმოლის: „ნეკნა გომიწვი“-ა! თემბელიქ ნენა ვა მეჩაპტუ. „ნეკნა გომიწვი!“ — მასუმა წარა უწუ ოხორჯაქ, ე დო
15 ოღოარღალუსთერი დიკუხინუ ქიმოლიქ. ემ ვახთის ოხორჯაქ ნეკნა ქაგაგეტახუ ე დო ამახთუ-ში, — ქიმოლი მუში მაქვალეფეს გეხენ დო „კუხ! კუხ!-და იჯოხოფს.

ოხორჯას გუი ქომუნთუ: „კოჩი! ამა მუ ყვი? ქემახთი ძაომენ!“ თემბელიქ უწუ: „ე-დო მუ პა?! ყვაოჯიქ მონჭვა დო ჭუჭულეფე ქაგოწამიყონუ

20 ე-დო ემუმ ძერიწე ჭუჭულეფე გამაპწილა მინონ!“ ოხორჯაქ ქიმოლი ქაი-შიყონუ ძაომენ. მაყუანი დღას ოხორჯაქ უწუ: „ანდღა მუ იქიდ? ემო ოხორის მედაწკერ-ი დოქსე ყონაშა ულუ?!“ თენბელიქ იღუმუნუ ე დო უწუ: „ყონაშა ვულუ, ამა დღას სუმ ქოთუმე მემიჭკირუფ-ნა! ართელი — ონდღეის, მაყურა — იქინდის, მასუმა-თი — ახჩამის!“

25 „სი ყონაშა იგზალი დო მან სუმ ვარ ოთხო ქოთუმე ქამეგიჭკირუფ“-და, უწუ ოხორჯაქ. თემბელი იგზალუ ყონაშა ე-დო ჟურ დღაში ქოთუმე-თი მინდილუ. ამა მუს იჩალიშას?! ქოდინჯირუ არ ჯამ თუდე; ე-ნა გოკუცხუ, არ ქოთუმე ქოჭკომუ; ხოლო გოკუცხუ-ში, აჩქვა ქოთუმე ქოჭკომუ. მაყვან დღას თემბელიმ ოხორჯაქ ფათიშაჟმ ვაზირიმ დოლოქუ-
30 ნისთერი ქოდილიქუნუ ე-დო იგზალუ ქიმოლი მუშიშა, — ცხენის-თი გეხეტუ ოხორჯა, კამა დო ტოჭელი-თი ქილიკიდუ.

ქომეხთუ ქიმოლი მუშიშა დანიშა ე-დო ძირუ. ძირუ-ში: — ქიმოლი აღნე გოკუცხე ე-დო ქოთუმე იმხოსს. ყონას ხე-თი ვა ნუსუმეტუ, მუთხანი-ნა ოხორჯაქ ჭკირელერეტუ, ია ხვალა ტუ.

35 „ეჲ, ჯუმა ჩქიმი! სი მოთ ჯან? მა ემუმენი მომოჩქვეს-ქი, ართეი თემბელი ბგოუფ. ფათიშაჟმი ბერე ძაბუნი რენ ე-დო ჭამი ოგურეს: თემბელი კოჩიში გუი ოჭკომადით ე-დო ქამუჩითუნ-და. აწი სქანიშენი მიწვეს: თემბელი რენ-და. მი ენ თემბელი, მიწვი“-ა! თემბელის აშქურინუ: „ვარ მიჩქინ, აქოლენდო თემბელი მი-თი ვა მიძირუნ, მი-თი ვარ რენ! ჩქიმი ჩალიშიე

ადა რენ, დაჰა თიანის გოგოჭკი!“

თემბელიქ ოხორჯა მუშიში ჭკიელი ოწირუ. ცხენონი კოჩიქ-თი უწუ-ქი „სი კაი ყვეე, ამა ბექი მოღერდინაფ!“ — „ჩქიმი ნენა ვა იჯერ-ნა, იდი დო ოხორჯა ჩქიმის კითხი“-ა! — უწუ თემბელიქ. „ოლეისე, კაი“-ა, უწუ 5 ცხენონი კოჩიქ. „ამა ახჩამიშა ადა ყონა მთელი ყვაგინონ! ეგერ ვა ყვი-ნა, ემ ვახთის სი გიყონამინონ!“

ცხენონი კოჩი-ნა გამილუ'სთერი, თემბელი კოჩიქ ოჩალიშუს ქოგდოჭკუ. ლუმიშა დიკა დოჭკირუ, ამა დილო დვაჭკინდუ. ლიმიში ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის გაი მინდულუ ე-დო მედაწკედუ-ში, თემბელი 10 დოჭკინდინერი რენ დო კუსაფს. ოხორჯაქ კითხუ: „აშო მუქ დოგოჭკონდინუ?“ ქიმოლიქ უწუ: „ჭუმანიშ ფათიშადში ართელი კოჩი მოხთუ ე-დო თქუ-ქი, მან თემბელი კოჩი ბგოუფ! ფათიშადში ბერე ძაბუნი რენ ე-დო თემბელი კოჩიში გუი გამულასინონ ე-დო ემუს მეჩასინონან. მან-თი ვუწვი-ქი, მა ვა ვორე თემბელი, ამეფესთი მითი ვარ რენ. ცხენონი კოჩიქ-თი 15 თქუ-ქი — ეგერ ახჩამიშა ადა ყონა ვა დოჭკირი-ნა, ემ ვახთის თემბელი სი იყვერ. მან-თი კაი-მა, ვუწვი ე-დო მუქ-ნა იდუ'ჭკულე, მან-თი ქოგეოჭკი (ქოგდოჭკი)“. ოხორჯაქ უწუ-ქი, მო გამჭურინეტას, ემუქ ჩქვა სი მუთუ ვა გოლოდაფს, — სი ყონა დოჭკირელერე!“

თემბელიშ ოხორჯას ართელი ფუჯი უყოუნტუ ე-დო ემუთე სქიდუ- 20 ტუ: ყვალი, მჟა, მიწი ადა ფუჯიშენ ულუტუ. თემბელიქ ოჩალიშუმ ვახთის მთელი ქოთუმეფე ქოჭკომუ. ე-დო ეკულე უწუ ოხორჯას „ადა ფუჯი ქამეოჭკირათ-მა. მან მშქირენერი ვარ მახვენენ“-მა! ემ ვახთის ოხორჯაქ უწუ „ფუჯი ვარ მეოჭკიაფ!“ ქიმოლის გუი ქომუხთუ. ხოლო-თი უწუ „ეგერ ვა ნოჭკირაფ-ნა, მან-თი ბლუა მინონ!“ „ეგერ სი დოღურუ, დუნდა 25 ვა გიქთენ!“ უწუ ოხორჯაქ.

თემბელი კაველას ქოგინჯირუ ე-დო თოლეფე ქოკოდუ ე-დო თი-ყალი ქაგონთხუ. ოხორჯაქ სანქის ქოდიჯერუ ე-დო ქოგდოჭკუ ომგარინუს, ქომუყონუ ხოჯა... ორდოშენ ოხორჯა მეხთუ დო ქიმოლი მუშის ილუფურ-ჩოლუ: „ქაგოკუცხი! ვა გოკუცხა-ში, ლეტას ქოდოგოხვაფან!“ „ღურელი 30 ვორე! მოჭო გოპკუცხა?!“ „ქაგოკუცხი, ქაგოკუცხი!“ ხოლო-თი უწუ ოხორჯაქ. „ფუჯი მემიჭკირუფ-ნა, გოპკუცხუ“, — უწუ ქიმოლიქ. „ვარ მეგიჭკირუფ“-მა, უწუ ოხორჯაქ.

დობონეს თემბელი ე-დო ჯამეშა მინდიყონეს, ეკულე დოხვასინტეს. ქოდილიქუნუ მუში ოხორჯაქ ხჩე დოლოქუნი, ნოტკობუ ღურელი კოჩის 35 დო უწუ: „მჯვე დო აღნე ღურელეფე, მემისიმინით! ცას ჯამე იქიფან ე-დო არ დოლონის ოჩალიშუ გიღუნან! ისელით აწიშენ! მითხანი აღნე ღურელი რეთ, ყურომ-ყურომ თულულა ილაგინონან; მჯვე ღურელეფექ-თი ომ-ომ თულულა ილასინონან! თანაფაშა დემალუ ოჩოდინაგინონან. დოთანა'ში-თი, ე-ნა ტით'სთერი ხოლო ინჯირაგინონან!“

თემბელიქ იდუშუნუ-ქი „ოჩალიშუს ღურელი-თი ვარ მოუჩითი! მან ნდღალერი ხუთ თულულა ვა ეშამაღენ, დეგილ-ქი სერ ჟურომ თულულა მუჭო ეშაიღამინონ!“..

- 5 გამახთუ ჯამეშენ ე-დო მუ-ნა კუვეთი უღუტუ, უნკაბუ ოხოკელე. ოხორჯა დაქინი გზაშენ ორდომენ მენდახთუ ოხოიშა ე-დო ქოდინჯირუ ონჯერეს. თემბელიში მოხთიმუ სანქის ვარ უჩქიტუ. მაჟუანი დღას-ნა თანუ, ქისელუ ოხორჯა; ქიმოლიქ დაღიმენ ჯაეფე ქომულუ ე-დო დიშქა ოხვენუს ქოგდოჭკუ. ოხორჯას აძიცინუ ე-დო მუთუ ვარ უწუ. ამუშ'(ე)კულე თემბელი ნე ღურუ, ნე-თი ფუჯიში მეჭკირუს ოხვეწუ ოხორჯა მუშის ე-დო მუ-
- 10 თხანი-ნა კუვეთი უღუნ, იჩალიშეფს ოხოის დო ოხორჯას-თი ნუმოლს. აწი კაი სქიდუნან.

ალი თანთ-ოდლი

48a. თემბელი

- ქორტუ არ კოჩი. ადა დიდო თენბელი ტუ, ჰიჩ ვა იჩალიშებტუ.
- 15 მთელი დულდა ოხორჯაში კაბულას მობუტუ.
არ დღას ოხორჯაქ ქიმოლის უწუ: „ჰე, კოჩი, არ იდი, ძირი, ყონა მუჭოში რენ; ჰელე მუინჭერენ-ი?“
- კოჩი იდუ, იდუ დო ოკულე გვერდი გზა'ჭკულე გუიქთუ დო ოხორჯას უწუ-ქი: „ყონა მუინჭერენ დეგილა, ჰიჩ ნერგი-თი ვა ეშახთერენ.
- 20 ოხორჯას დიდო მერალი აყუ. გუის საბრი ვარ ოლოდუ დო ყონაშა იგზალუ. ყონა კაი ტუ, ქამუინჭერეტუ. ოხორჯა ოხოიშა ქომოხთუ. ქიმოლის უწუ-ქი: „სენი გიდი თენბელი! სინ მუთუ ვარ იქიდ. ბარემ ოხოიში დულდა ყვი. ქოთუმეფეს, ჭუჭულეფეს ოწკედი. მან ყონაშა მეგულუ. გდაი დომიხვენი, მჭკიდი ქოგედვი-ქი, მოფთა-ში, გდაი ხაზირი ტას“.
- 25 ოხორჯა ყონაშა იდუ ვარ-იდუ-და-ში, თენბელი კოჩი ქილინჯირუ. ქოთუმეფე მქირიქ ვარ იყონას-და დო არ თოკი გამილუ დო ჭუჭულეფე დო მონჭვას ქონუკირუ დო ოფუტეს ქანაშქუ. მციქა ჩქვა'ჭკულე მქირი ქომოხთუ, არ ჭუჭულის ნანკაბუ, მთელი ოკოკიელი-ნა ტეს'შენი, მთელი-თი მი-ნდიყონუ. კოჩი გმათხოზასინტუ. ონცირუს მქირი ქოდოლობლუ დო, კაბუ-
- 30 ლას ქომუიკიდუ დო ისიმადუ: „მქირის გვეოთხოზუტა-ში, მქირი დინცი-რენ დო ხაზირი დიყვენ, მჭკიდი ქოგებდუმე“. მქირის გიათხოზუ, ამმა ვა ნაჭიშინუ. კაბულას-ნა მობუტუ მქირი, მთელი დინცირუ დო ლეტას ქო-დობლუ. აწი თემბელი კოჩის ოხორჯაშენ აშქურინუ დო „მუ პა“-და დო ისიმადებტუ. ნეჰადეთი აშო ისიმადუ: „მაქვალეფე ოკოვობლა დო ჟინ გებ-
- 35 ხედა დო ჭუჭულეფე ქაგამაპწილა“-და. მაქვალეფე არ დეის ქოკობლუ დო ჟინ გეხედუ დო აშო იქიბტუ: „კრუხ, კრუხ, კრუხ“-და დო მაქვალეფეში ჟინ გუიტუ.

ახამუს-თი ოხორჯა-მუში ოხორიშა ქომოხთუ. ნეკნა მუიზდუ, ამმა ნკილერი ტუ. მუთხანი დოლოხენდონ „კრუხ, კრუხ“-და დო სერსი გამიტუ. ოხორჯაქ — „ნეკნა ქაგომინწკი“-ა დო ქიმოლის დუჯოხუ. ქიმოლიქ ჯევაბი ვა მეჩაბტუ. მაჟურა წარა დუჯოხუ. ქიმოლიქ ხოლო ჯევაბი ვა მეჩუ. ნე-
 5 ჰადეთი ოხორჯაქ ნეკნას ზოი ნაჯინუ დო ქაგონწკუ. ქიმოლი მუშიქ ნა-
 იქიბტუ დულდა, ქოძირუ.

„მუ იქიფ ექ? ქოდოხედი აქ დელი სენი“, უწუ ოხორჯაქ. თემბელიქ — „ჭუჭუღეფე მქირიქ მენდამიყონუ-და დო ემუში დეინე ჭუჭული გამაპწი-
 ლუფ“-და. ოხორჯაქ უყურუ.

10 მაჟვანი დღას ოხორჯაქ უწუ-ქი — „ოხორის დოხედურ-ი ვანა ყონა-
 შა ულუ“-და. ქიმოლიქ თქუ-ქი — „ოდლედე ყონაშა ვულუ, ამმა სუმ ქო-
 თუმე დომიყვილი“-ა. „სუმ ქოთუმე დეგილა ვით ქოთუმე მეგიჭკირუფ, სინ
 თექშე იხალიში-დო“, — უწუ ოხორჯაქ ქიმოლის. კოჩი იგზალუ ყონაშა
 დო ქილინჯირუ. ხომ ვარ იხალიშებტუ. ჯანტუ, გოკუცხატუ-ში, ქოთუმე
 15 იმხორტუ, ხოლო ქოდინჯირტუ.

აქოლენდონ ოხორჯაქ ქიმოლიში დოლოქუნი ქოდლიქუნუ; კამა დო
 ლიგორი ქილიკიდუ. წიშედეფე ქოგუიტკუ, ტოჭელი ქილიკიდუ დო ცხე-
 ნის გეხუნერი ქიმოლი მუშიშა იგზალუ. ყონაშა-ნა მეხთუ, ქიმოლი აღნე
 გოკუცხერეტუ დო ქოთუმე იმხორტუ. ტოჭედონი კოჩიქ ადა თენბელის
 20 უწუ-ქი — „სინ კყვილა მინონ-და; ფათიშაჰიში ბერე ძაბუნი რენ-და დო
 ღურუტერენ-და. ემუში ჭამი — თენბელი კოჩიში გური დო ჯიგერი ჭკომას-
 ნა იკარენ-და, — თქვეს. ე-დო თენბელი კოჩი ბგორუფ“-და. ადა-კოჩიქ — „მა
 ვა-მიჩქინ თენბელი მი რენ. მან-თი აწი ყონა მხალუბტი დო აწი გდაის
 დობხედერეტი. ვარ იჯერ-ნა — მან ვიხალიშეფ-ი, ვა ვიხალიშეფ-ი, ოხორჯა
 25 ჩქიმის კითხი“-ა.

ცხენონი კოჩიქ თქუ-ქი — „ეგერე ადა ყონა ახამიშა მთელი ვანხა-
 ლი-ნა, თენბელი სინ იყვერ-და დო სქანი გური დო ჯიგერი ეშაგიმერ დო
 დოგოლურინაფ“-და.

ცხენონი კოჩი-ნა იგზალუ აქოლენდონ, თემბელი კოჩიქ ნანკაპუ
 30 ორადის-დო ოხალიშუს ქოგოჭკუ. ახამიშა-კადარ დულდა მთელი დოხო-
 დინუ. ახამუს-თი დიდო დვაჭკინდერეტუ. ოხორჯაქ გდარი ქომულუ დო
 უწუ: „მუქ დოგოჭკინდინუ აშო?“ ქიმოლიქ უწუ-ქი: „მდლუა არ ფათიშაი-
 ში კოჩი მოხთუ, თენბელი კოჩი გორუბტუ. ფადიშაიში ბერე ძაბუნი ტე-
 რენ დო თენბელი კოჩიში გური დო ჯიგერი ჭკომას-ნა, იკარეტერენ. მა მი-
 35 წუ-ქი — ეგერე ახამიშა-კადარ ადა ყონა ვა ოხოდინი-ნა, თენბელი სი იყვე-
 და. ემ ვახთის დოკყვილუფ დო ჯიგერი დო გური დეზდიფ დო მენდავი-
 მერ-და. მან-თი მამქურინუ დო ზორი ვიხალიში. ყონა-თი დოგოხოდინი.
 ოხორჯაქ — „სი ხომ დულდა დოყვი; ემ კოჩიქ დაჰა სინ მუთუ ვარ
 გოლოდაფს“-და. ახამუს-თი ყონაში მთელი ექინეფე ოხორიშა ქომულეს

დო ბაგენის ქოგდოსვარეს. ქიმოლიქ ოხორჯას — „აწი დიდო მშქირონერი ვორე. ფუჯი-ნა რენ, ქამეგოჭკირათ“-და, უწუ. ოხორჯაქ — მთელი ოხორის მუ ნა რტუ, ია ფუჯიშენ მუიტუ — „ფუჯი ვა მეგოჭკირაფ“-და უწუ. ქო-
 5 მშქირონს, ვარ მემახონდინენ, დობლურუ-და“, უწუ ქიმოლიქ. დობლურუ-ნა, დობლური, ხომ დუნდა ვა გიქთენ-და, თქუ ოხორჯაქ. ქიმოლიქ — „დობლური“-ა დო კაველას ქოგინჯირუ, თოლეფე ქოკოდუ.

ოხორჯაქ მესხუს ქოდიჯერუ დო ომგარინუს ქოგდოჭკუ. ოკულე ხოჯა ქომუყონეს. ოხორჯა ქიმოლიშა მესხუ დო უწუ-ქი — „დისალი დოქსე ლე-
 10 ტას ქოდოგოხვან“-და. „დისალი, დისალი!? ღურელი ვორე დო მუჭო ვი-სადა“-და, უწუ კოჩიქ. ოხორჯაქ ნოჭირუ — „დისალი“-ა. — „ეგერ ფუჯი მე-მიჭკირაფ ნა, ვისაღე“-და. „ფუჯი ვა მეგოჭკირაფ, ვარ!“ „ვა-მემიჭკირაფ-ნა, მან-თი ვა ვისაღე“-და.

ხოჯაქ კოჩი დობონუ დო ჯამეშა მენდოდაფეს. არ სერის ჯამეს რტუ
 15 ჯენაზე. სერ ოხორჯაქ ხჩე დოლოქუნე ქოდილიქუნუ დო ჯამეში ოდაშა ქა-მანთუ. დავაშ სერსითენ დიჯოხუ: „აღნე ღურელეფე დო მჯვე ღურელეფე, დიხაზირით, ცას აღნე ჯამე იქიფან, არ აწთას ოხალიშუ რენ“-და. აღნე ღურელეფექ ყუროშ თულულა, მჯვე ღურელეფექ ოშ თულულა ცაშა იშიდას ინონ!“

20 თენბელი კოჩიქ ისიმაღუ: „ჯანუმ, არ ოხალიშუმენ ვა მოვუჩითი! სალი ვორტი-ში, ვით თულულა ვა გომადეტუ ოხორიშა დო აწი ყუროშ თულულა, ჰემ-თი ემთუმანის მუჭო ეშავიდა“-და. „მან ზათი ვა ბლური“-ა დო იისელუ დო ოხორიკელე იმტუ.

ოხორჯა კოჩიშენ დაჰა ორდო ოხორიკელე იგზალუ: დაქინი გზა უჩ-
 25 ქიტუ. კოჩიქ ჭუმანიში ორდო ქისელუ, დალიშა იგზალუ, იგზალუ, დიშქა არაბას ქომოკიდუ, ოხორიშა ქომულუ, დოჩითუ, ბაკი ქაგამახაკარუ, — ემ ვანთიჭკულე თენბელი კოჩი ქესქინი დიყვერეტუ, ოხორჯა მუში-თი ამუშენ დიდო რაზი რტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

30

49. მამუდა, მთუთი დო თილქი

მსქვა მყუანი აპრილიში დლა ტუ. მამუდიქ საფანის ხოჯეფე ქოგდულუ (ქონუკირუ) ე-დო ოქთუს ქოგდოჭკუ. ამ ვანთის დალიშენ მთუ-
 თი ქაგამახთუ, მამუდის ნანკაპუ, კიბიეფე ოჭკიალუ დო მამუდის უწუ: „მამუდა, შიგნეფი-ი? მა სი გჭკომამინონ!“ მამუდის აშქუინუ ე-დო ოხვეწი-
 35 ნუს ქოგდოჭკუ: „მო იქიფ ეშო დულდა! მო მოლოდაფ?! მა აწი ამეიკალა ბულეკი ფხაჩქუფ; მა, ქმოქეფე, პატი-ნა ენ, მენდაიმე, ბუტკაფე კაი ენ დო სი მინდილი!“ „ოლეისე კაი, ამეიკალა ტას!“ უწუ მთუთიქ დო მალაა

მუმიშა იგზალუ.

ქაგამახთუ ვახთი; ბულეკი დირდუ ე-დო ბულეკი დეწკიმუში ვახთი ქომოხთუ. მამუდიქ დეწკიმუს ქოგდოჭკუ. მთუთი-თი ექ ქდეჩქინდუ. „მამუ-
დი, დულდა ჩქინი მუჭო ენ?“ კითხუ მთუთიქ მამუდის. „დიდო კაი ენ,
5 მთუთი ჩქიმი: ადა კაი ბუტკაფე სი მინდილი; მანთი ქდოქეფე მენდაიმე!“
მთუთიქ მთელი მინდილუ, დო ადა კაი აწონუ.

მამუდიქ-თი ბულეკეფე გამაჩამუშენი არაბას ქოგესვარუ ე-დო ჩა-
რჩიშა მინდილუ. გზას ემედენი ია მთუთი ქონაგუ. „სო ნულუ დოსთი ჩქი-
მი“-ა? — კითხუ მთუთიქ. „ძიოფ-ი, მთუთი ჩქიმი, მეულუ ჩარჩიშა ბულეკი
10 გამაჩამუშა!“ „მომჩი, გოგოწკედა (გვასინჯა), მუფეი ენ სქანი ბულეკი?“ მა-
მუდიქ-თი ართელი ქომეჩუ. მთუთიქ ქოჭკომუჭკულე მამუდის უწუ: „სი მა
მთ მოდერდინი? ადა ჩქიმი ბულეკიში ბუტკაშენ ზადე კაი ენ! აწი-ნა ხაჩ-
ქა, ქდოქი მა ქომომჩი, ჟინი-ნა ენ, თი, სი მინდილი!“ „დიდო კაი“, უწუ მა-
მუდაქ ე-დო მაჟუანი წანას დიკა დოხაჩქუ.

15 მუში ვახთის დიკა-თი ქამუინჭუ. მამუდიქ დიკა დოჭკიუ, დოქინჩო-
ლუ, დომათხუ, ტურაფეს ქოდოლობლუ დო ქომინახუ. მთუთი აწი-თი
უმუთელი ქოდოსქიდუ.

ემუშჭკულე მთუთიქ მამუდის უწუ: „მა სქანდენ დიდო გუი მოხთიმეი
ვოე, ხოლო-ნა მომოდერდინი! ამუშჭკულე დაღის დიშქაშენი ვა გძირა;
20 დაღის ქოგძირი-ნა „ლუკმა-ლუკმა ქოგიმხო-რა!“ — უწუ მთუთიქ დო იგზალუ.

კიმი დოდგითუ. დიდო ყინი იყუ. მამუდას მუში დიშქა ვა დუბალუ,
ამა აშქუინეტუ დო დაღიშა ვა ალეტუ. ოფუტეს ე-ნა ულუტუ შეი, მთე-
ლი დოჭუ ლობეი კაზუდეფე, ამა ხოლო ვა დუბალუ, მთუთუ ჩარე ვა რტუ:
დაღიშა იდასინტუ. ქონოკიუ არაბას ხოჯეფე დო უსულა იგზალუ დაღიშა.

25 სო-ნა ტუ, თილქი ქონაგუ. „მუ გალოდუ, მამუდი? აშო უსულა მოთ
ულუ?“ — კითხუ მამუდას თილქიქ... „მაშქუინენ, თილქი, მთუთიშენ! ჩქიმ-
დენ გუი მოხთიმეი ენ: დუკმა-ლუკმა ქოგიმხო-და, მიწუ“, — უწუ თილქის
მამუდაქ. „მუ მომჩაფ, მამუდი, ადა ბელას-ნა ქამოგიშლეთინა?“ „ეფ-ვალ-
ლა!“ უწუ თილქის მამუდიქ დო „ვით თანე ფილიჭი ქომეჩჩაფ“-და, უწუ.

30 „კაი, — უწუ თილქიქ, — აწი მო გამქუინეტას მთუთიშენ; კვათი მუკო
გინონ, ეკო დიშქა; მან დაღიშა ვულუ დო დიდო პყუაფ! მთუთი სქანდა
მოხთას-ში, გიწუმესს: მუ ენ? მუშენი ყუაფან? სი უწვი: კოჩეფე რენან,
მგეი, მთუთი მთელი ჭოფასინონან!“...

მამუდიქ დიშქა ოკვათუს ქოგდოჭკუ. თილქიქ-თი დაღის ოყულს
35 ქოგდოჭკუ. შქუინელი მთუთი უსესელი მეხთუ მამუდიშა დო უწუ: „მუ
იყუ? აშო მოთ ყუაფან დაღის?“ მამუდიქ უწუ — თილქიქ-ნა ოგურელეე-
ტუ'სთერი.

„მემიშოლი მამუდი! ავჯეფეს ვა უწვა, მა-ნა აქ ვოე! მა სქანი არაბა-
ში თუდე დობტობუ!“ „დიდო კაი“, უწუ მამუდიქ, დო მთუთი-თი არაბა-

- ში თუდე დოტკობინუ. ამ ვახთის თილქი-თი ქომოხთუ დო ოყუუს ქოგდოჰკუ: „ედ, მანდაგეე ჩქიმი! ბელქი ემეიკალა მთუთი და-და მგეი და-და მუთხანი ავჯი რენ!“ „აქ მითი ვა ენ!“ უწუ მამუდიქ. „მორო არაბაში თუდე მუ რენ?“ „ია მუთუ ვა ენ, ია ქმუთუდი რენ“-და, უწუ მამუდიქ. „ქმუთუდი რტუკონ-ნა, არაბას გეკირელი იყვეტუ“-და, თილქიქ. მთუთიქ ილუფურჩოლუ მამუდის — „მემიშოლი, არაბას ყინ თოკითე ქოგემოკი“-ა!
- მამუდიქ მთინი-თი მთუთი მეზდუ დო არაბას ყინ ქოგდოკიუ. ეკულე დიშქა ოკვათალე არგუნი ქმეზდუ დო მთუთის თის გდოჯინუ ე-დო მთუთი დოყვილუ. თილქიქ ადა ქოძირუ, ქომეხთუ მამუდიშა დო უწუ: „სი-ნა მიწვი ნენაფე ქოგმუნს-ი? ვა გოგოჰკონდას!“ „დიდო კაი“, უწუ მამუდიქ. „ვიგზალათ ოხოიშა დო მუკო-ნა გიწვი, ეკო ფილიჭი მექჩაფ!“
- მამუდიქ არაბა დიშქათენ დოფშუ ე-დო ოხოიკელე იგზალუ. მუიტეს-ში თილქი წოხლე-წოხლე ნიტუ. ოხოიშ დანიშა-ნა მეხტეს, მამუდიქ ჯოლო-ეფე მუშის დუსთვინუ ე-დო თილქის ნუსთიბინუ. თილქის დიდო აშქურინუ დო ემეიკალა დაღის მაღაა მუშის ქამახთუ. თილქი მაღააშა ამახთუ, ამა კუდელი გალე ქოდუსქიდერეტუ; ჯოლოეფექ კუდელის გდაკნეს დო თილქი მაღარა მუშიშენ ქაგამათირეს. გალე დიდო ოძანძალეს, ეკულე-თი დოხეც-ქინეს. მამუდიქ ოწკედუ დო დიდო იძიცაბტუ.

ალი თანთ-ოდლი

20

49a. მამუდი, მთუთი დო თილქი

- მაისიშ დღას მამუდი ყონა გომალუშა იგზალუ. ემ ვახთის არ მაქინი დაღიშენ მთუთი ქომოხთუ დო მამუდის უწუ-ქი: „მამუდი ნაგნირ-ი, მან სი კჰკომამინონ!“ მამუდის აშქურინუ დო ოხვეწინუს ქოგდოჰკუ: „მუშენი იქიფ აშო? აი მან ლაზუტი ფხაჩქუფ. ოკულე მან ხვალა ყინი მეზდიდ დო თუდენი სქანი ტას!“ ლაზუტი-ნა მუინჭუ ვახთის, მამუდი ყონას-ნა ტუ, ემ ვახთის მთუთი ქომოხთუ. მამუდის უწუ-ქი „ყონა დოტახნი“-ა.
- მამუდიქ ყონა დოტახტუ. პარკეფე მუში არაბას ქოგდობდუ. მთუთის ჩალა ქომეჩუ. მამუდი ოხორიკელე მუიტუ. გზას მთუთი მეჭიშუ დო მამუდის გერიდენ არაბაშენ პარკი გიმერტუ დო იმხორტუ. მამუდის უწუ-ქი „ენ პატი-ნა-რენ, მან ქომომჩი დო კაილეფე სინ ნიმერ! ეშო ვა რენ-ი? ჩქიმილეფე ჰიჩ მუთუ ვარ იყვეტუ. ადა მუ ლოყა რენ“-და.
- მამუდიქ უწუ-ქი „აწი მო მაჯალინ“-და, ამმა მთუთიქ ვა ნუსიმინუ. მამუდიქ — „ოდლეისე, აჩქვა-ნა ფხაჩქა, ყინი სქანი ტას დო თუდენი ჩქიმი ტას“-და.
- 35 მაყუანი წანას მამუდიქ კარტოჭი ქოდორგუ. კარტოჭი ოწილუში ვახთი-ნა მოხთუ, მამუდი ყონაშა იგზალუ. თუდენი კარტოჭი მუქ არაბას ქოგედუ დო ყინი მთუთის ქომეჩუ. ამმა მთუთიქ ამუს-თი ნეზეთი ვარ უძი-

- რუ დო მამუდის აშო უწუ: „აჩქვა სინ დაღის ვა გძირა ვანა ქოგიმხო“-და.
- არ თუთას მამუდის შქურინათენ დაღიშა ვარ ალუ. დიშქა დვაჩო-
დუ. ოჩუტეფეში ღობერეფე დოჭუ, ამმა ხოლო დაღიშა ვარ იდუ-ში, ვარ
ახვენუ. არ ღდას შქურინერი დაღიშა იგზალუ. დაღის არ თილქი ქონარ-
5 გუ დო მამუდის უწუ-ქი — „მამუდი, აშო შქურინერი მუშენი გულუ“-და.
მამუდიქ — „მთუთიშენ მაშქურინენ“-და. თილქიქ უწუ-ქი „ია დულდა მან
დოგოხვენუფ-და, ამმა მან მუ მომჩაფ“-და. მამუდიქ ეჩ მამული ქანუკვათუ.
თილქიქ „მან დაღიშენ ზორი-ზორი პყურაფ დო მთუთი, სქანდა-ნა
მოხთას, — „მუ იყუ“-და-ში, სინ უწვი-ქი — „ავჯეფე გულვან, მთუთეფე
10 ყვილასინონან“-და-შო დო მთუთის აშქურინენ“-და. თილქი არ დიდი
ქმუთუდის ქომუკუტკობუ დო ოყურუს ქოგდოჭკუ. მთუთი მამუდიშა ქო-
მოხთუ დო უწუ-ქი „ეშო მიქ ყურაფან“-და. მამუდიქ „დიდო ავჯეფე გულ-
ვან, მთუთეფეშ ოყვილუშა“-და, უწუ მთუთის. მთუთის აშქურინუ დო
უწუ: „ამმან, სი გიჩქინ მამუდი, მან დომოტკობინი“-ა.
15 მთუთი მამუდიში არაბას ქომეშახთუ. თილქიქ მამუდის უწუ-ქი „ია
არაბაში თუდე მი მეშახენ“-და. მამუდიქ თქუ: „ია დიშქა რენ“. „ვარ, დიშ-
ქა ვა რენ. დიშქა ტუკონი, თოკითენ კირელი იყვეტუ დო არაბას ქოგედუ-
მეტი ია. მთუთი რენ, პილამინონ“-და, უწუ მამუდის. მთუთის აშქურინუ
დო მამუდის უწუ-ქი „მამუდი თოკითენ დომკირი დო არაბას ქოგემდვი“-ა.
20 მამუდიქ მთუთი დოკირუ დო არაბას ქოგედუ. ოკულე მთუთიში ყინ არ
ზორი არგუნი გეჩუ დო მთუთი დოხეცქინუ.
ოკულე თილქი არაბას გოწვანჯლონუ დო მამუდიკალა ოხორიკელე
იგზალეს. მამუდი ოხორიშა-ნა მეხთუ, თილქის ჯოლორეფე ნუსთიბინუ,
თილქი ზორი უნკაბუ დო არ მალარას ქომეშახთუ. ამმა ამიტუ-ში, ჯოლორე-
25 ფექ თილქის კუდეღის გიაკნეს დო ქაგამათირეს, ოკულე დოშქვიდეს.
მამუდიქ იძიცაბტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

50. ზექიე

- არ დაზიმ ტაონის ოსმანი ხოფაშა ნიტუ. წაზლა-ნა მჩხვაფა აყუ, არ
30 თხომუშ თუდე ყინი წკაი ქომუ დო ქილინჯირუ. დიდო ვახთის ქოჯანტუ.
გოკუცხუ-ში-კულე მყუა მზოდაშა არ მტკო დოსქიდერეტუ, დო ხოფაშა
სუმ საატინი გზა ხოლო ქულუტუ.
ოსმანი კაპინერი ნიტუ, ჰამა მწკუფიქ მანიშა ხოლო მსვა ქოგოთუ.
ეშო მწკუფუ-ქი, ოსმანიქ გზა ვარ ძიროფტუ. ემ ვახთის ქოგვაშინუ, ბაბა
35 მუშიქ-ნა უწვეეტუ — „სერ გოვიტი-ში, ევილლეფექ ქვა მასთოლეს-და, ჭი-
ტა ხასანიშ ალი ევილლეფექ ოდეღეს-და დო ემუშენი აწი უნოსე რენ“-და.
„აწი მან-თი ეშო დომოდოდეს-ნა, მუ ყვან ნანა დო ბაბაქ? აჯაბა ამსერი

თის მუ მომიდგინ?“

ანთეფე ისიმადეფტუ ოსმანიქ დო გუიში ბანგალის უსიმიტუ, დო ჩუმერტუ — „ეჯილლეფე მუნდეს მულვან დო მოდელაფან“-და. ჰამა ემ ვახთის არ წიქრი ქომუხთუ-ქი „მუელლიმიქ-ნა მიწვერეტეს — დუნდას
5 ეჯილლი დო ჭინკა ვარ ენ-და დო კოჩი შქურინაფათე იდელენ-და! ბელქი მთინი რენ! მუელლიმეფექ მცუდი ვარ ზოპონან!“

ამ ნენაფეთე ოსმანიქ მცია გუი ქამუიჯერუ. „კომ, მუთხანორენ, მალოდას, არ აქ ქამოიშვაჯა!“ — თქუ ოსმანიქ დო არ ხომულა წიფუიში ქმოქის ქელახედუ. არ საატის ქოხეტუ. ემ ვახთის არ სესი შიგნუ: „ბიჭე-
10 ფე! აშო მოხთით, აშო! გზა აქ რენ!“ ამა-ნა შიგნუ ოსმანიქ, გუიშაშუ დო უსიმიტუ კოჩეფეში ოლაღალუს. მცია ვახთიშ კულე კოჩეფე ქომეხთეს ოსმანიშა. ოსმანი-თი ოლაღალუშენი დიხაზირუ, დო არ კელე კაი აწონუ, ჰამა არ კელე-თი აშქურინეტუ.

კოჩეფექ, ოსმანი-ნა ძირეს: „ადა მი რენ? მი რენ“-და დო ოყურუს
15 ქოგდოჭკეს. „მა ვორე ხუშუტიში ოსმანი!“ (ხუშუტი ტუ ღალტიბა ქმოიში ჩქინაფერი რეიზი დო ბერე მუში ოსმანი ოჩქუმერტუ ხოფაშა — „ბელქი მექთების ქამიყონუფან“-და. ოსმანიქ ოთხო წანას ღალტიბას დიკითხერე-ტუ დო დიდი მექთების ოკითხუ უნტუ).

„სი მიშ ბერე რე? მუ იქიდ აქ?“ „მა ხუშუტ რეიზიში ბერე ვორე.
20 ხოფაშა მეგულუ!“ „წოი თქვი, წოი, მიშ ბერე რე? სერიშ გვერდის აქ მუ იქიდ?“ ოსმანიქ დუწუ, მუჭო-ნა აღოდერეტუ დო გმოლუმჯერეტუ. ჰო, ჰო, ხუშუტ რეიზიში ბერე რენ!“ — იჩინუ ართელიქ დო არქადაშეფეს უწუ. „ჰადდე, მორო ჩქინ-თი ხოფაკელე მეგულუთ დო ისა ვიდათ!“ კოჩე-
25 ფექ ოკოფურჩულუს ქოგდოჭკეს დო ოსმანის უწვეს: „ჩქინ-ნა აქ მძირით, მითიკალა ვარ თქვა!“ „ვარ, ვარ!“ ოსმანის დიდო კაი აწონუ ე კოჩეფე-ნა ძირუ დო არქადაში აყვეს. ოკაჩხე ხოლო მუიტეს კოჩეფე, ჰამმა ოსმანი წოხლენერეფეკალა ნიტუ.

სერიშ გვერდი დიყუ. მზოლაკელე იხი ბარტუ. ცას ბულუთი მოლა-
ფერი ტუ დო მწკუფი ტუ. ტაონი ოკოხუფტუ. ოსმანის ოკითხუ უნტუ ემ
30 კოჩეფეში სერ გოხთიმუშ ამბაი, ჰამა ვარ ათქვეტუ.

ხოფა ბუჯალიშ თის არ გზა გულილაფს. ექჩაღა-ნა მეხთეს, ოსმანი ემ კოჩეფეს ქელვაწკუ დო ჯუმადი მუშიში ოხოიშა ქაგელახთუ; ემ კოჩეფე მიკილეს.

ოსმანის ოხოიშ ნეკნა ქაგუნწკეს. დონოჭკინდე-ნა ტუ-შენი, ამბაი ვა
35 იკითხეს დო ქოდონჯირეს. ოსმანიშ თოლეფეშა ნჯირი ვარ მუიტუ დო აშო ფიქრეფეთე ისიმადებტუ: „აჯაბა, ემ კოჩეფე ვარ ბძირატიკონ-ნა, მა მუ მალოდასუნტუ: და დოვიდელეტი და-და მუთუქ ქომიმხორტუ დო ქაგომდუნუ-ტი აშო კაი ბიჭი! აჯაბა, ემ კოჩეფე მიეფე ტეს? სერ მოთ გუიტეს?“ ამ წიქ-რეფეს ტუ ოსმანი ჰამა მანიშა ხოლო ნჯირიქ გმოჯინუ.

დოთანუ. ქმოდლუდის მყუა გუილუ, ჰამა ოსმანი დაჰა იზმოჯეფეს გოზახეტუ, გოდა მექტების ქამიყონერეტუ დო ხელეზა ულუტუ. მაღალი გდაობა დიყუ, ოსმანის თოლეფეს მყუა-ნა დოღვაჩხატუ. ქაგოკუცხუ დო ქისელუ. მექტების ამახთიმუ იზმოჯე-ნა ტუ-შენი, დილო პატი აწონუ, თი
 5 გონკანუ დო თქუ: „აჯაბა, ჩქიმი დულდა მუჭო მეჭკოდასინონ?! მექტების ვარ ამამიყონეს-ნა, მუ პა?

აშოფე ისიმალუ ოსმანიქ დო არ ჭიქრი ქომუხთუ: „ხუსეინ აღაშა ვი-და დო ბელქი ემუქ მექტების ქამამიყონოფეს-და (ხუსეინ აღა ტუ დიდი კო-ჩი; კითხეი ვა რტუ, დილო ნოსეი-თი ვა რტუ, ჰამა დიდი აღა-ნა ტუ-შენი,
 10 ხუქმი ულუტუ. მითის დულდა-ნა ულუტუკონ, ემუშა ნიტეს დო ემუქ უხვე-ნუფტუ. ჰამა რუშვეტის დილო ყოროფტუ. მუს უყოუნტუ ოთხო ოხორჯა; ენთეფეშენ წოხლე სუმ ჩქვა ნაშქვერეტუ, ჰამა ხოლო-ნა ძირატუ მსქვა კუ-ლანეფე, ილლა ოხოი მუშიშა მუყონასინტუ, მითის მუთუ ვარ ათქვეტუ).

ოსმანი ემუშენ დაჰა ნოსერი ტუ, ჰამა ხე მუშის მუთუ ვა რტუ. დი-
 15 დო ისიმალუშ-კულე აღაშ ოხოიშა მეხთუ დო ნოტანკუ. არ მსქვა ოხორჯა ქაგამახთუ. „აღა აქ რენ-ი?“ „ქო!“ „ვარ იყვენ-ი, არ ქობძირა-ნა?“ „დიყონ-დი დო ჰელე პკითხა!“ ოსმანი არ საატის ქორტუ ნეკნაკალა, ჰამა მითიქ ვარ გამიწკეტუ.

დოლოხენდონ არ სესი შიგნუ: „აწი დუჯოხით ემ ბიჭის!“ ოხორჯაქ
 20 ოსმანის ნეკნა გუნწკუ დო „მოხთი“-ა, უწუ. ოსმანი თი გდემალეი ოდას ქამახთუ. აღაქ ზოი ნენათე უწუ. „სი მიშ ბერე რე?“ „მა ხუშუტ რეიზიში ბერე ვორე!“ „მუშენი მოხთი?“ „მექტების ამახთიმუ მინონ დო ბაბაქ სქან-და მომოჩქუ!“ „ჰა, ჰა, ჰა... ჩქვა მუში'სთერი ნოსერი ჯუმა უყოურენ-ი ბაბა სქანის, ჩქიმდა მექტების ამახთიმუშენი მოგოჩქუმეს დო მუჭო მოგოჩქუ-
 25 მეს, მუს-თი ვარ უჩქინ. ხაქიქ მექტებიშენი ვარ, ეშო-ნა მუიტან ჩქიმდა, ხე ბოში ვარ მულვან დო სი მუთუ ვარ-თი-ნა, არ-ჟურ ქოთუმემ დოღმა-თი ვარ მექჩუ დო მოგოჩქუ-ი? დულდაშენი მოგალენან დო აღას მუთუ უნონ-და ვარ ზოპონთ! აწი იგზალი დო ჟურ დღაშ-კულე მოხთი!“ აღას ქუჩქი-ტუ, — დალტიბაშა-ნა ოხთიმუ-მოხთიმუს ჟურ დღა უნტუ დო ემუშენი
 30 ჟურ დღაშ-კულე მოხთი-ა, უწუ. ოსმანიქ ქონაგნუ დულდა, ჰამა მუ ყვა-ტუ, ვარ უჩქიტუ. გუიქტუ, დადი მუშის ოხვეწუ, ჟურ ქოთუმემ დოღმა დოხვენაფუ დო აღას მინდულუ. ხუთ კოჩის ჟურ ქოთუმემ დოღმა ვარ დუბალუტეს, ჰამა ბაშქა ევიშენ ხოლო მულერეტეს დო აღა რაზი დიყუ.

„სქანი ჯოხო?“ „ოსმანი!“ „ოსმან! ამ ბიჭის ნაყონი დო ემუქ მენდა-
 35 გიყონოფს მექტებიშა! ამა ბაბა სქანის უწვი, ვარ გომიჭკონდინას ჰაა-ქი, მუჭო-ნა ამავიყონი, ეშო გამახთიმუ-თი ქომოგიხთეფს!“ „ჰო, ჰო!“ — ოსმა-ნის ჩქვა გზა ვარ ულუტუ. აღაქ დოჩინალუ მუში ხეშმექდარის დო ოსმანი მექტებიშ მუდირიშა მინდიყონუ დო მექტებლი დიყუ.

ოსმანიქ დერსეფე დილო კაი იგურაფტუ, მუეღლიმეფეს კაი ჯევაბი

მეჩაბტუ. ოსმანის კაი აწონუ. მანიშა ხოლო ბაბა მუშის მექთუბი დუჭარუ დო დუწუ მთელი მუში ამბაი. ბაბა მუშიქ-თი აშო მუჭარუ: „სევ-გდული ოსმანი! სქანი მექთუბი დოვიკითხით; დიდო კაი მაწონეს, ჰამა არ დულდაქ დიდო დერდი მომჩეს. სინ-ნა ხოფაშა იდი, ემ სერის მა ოხორის ვარ ვორ-
5 ტი. მითხანეფე მოხთერეტეს დო ჩქინი ზექიე ქამორკეეტეს. სო იყონეს, ვა მიჩქინან! ჩქვა, ოსმანი, სი კაი იკითხი. სქანი ბაბა ხუშუტი“.

ამ ამბაიშენ ოსმანის დიდო პატი აწონუ. მუს ქაგოჭკონდერეტუ — არ დოლონიშ წოხლე გზას-ნა გდოლუმეჩერეტუ დო კოჩეფე-ნა მოხვადერეტეს. „მკითხალე მიეფე ტეს ემ კოჩეფე?“ ოსმანიქ დერდითე ვით დღას მე-
10 ქთებშია ვარ იდუ. მავითანი დღას-ნა იდუ, მექთუბის მეტკოჩერეტეს.

ოსმანიქ ოხოშია ოთხიმუშენ ბაშქა ჩარე ვარ ძირუ. ღალტიბაშა იგ-ზალუ, არ არქადაში დეზდუ დო და მუშიშ ოგორუშა იგზალუ, ყურ დღას გოეს; მასუმანი დღას ხოფაშ ქდოილულის გუიტეში, არ ოხოის ღოჯის არ ოხორჯა გელახეტუ დო თი გემალეი იმგარტუ. ოსმანიშ არქადაშიქ თქუ-ქი
15 „მა ემ ოხორჯას პკითხამინონ, მუშენი იმგარს“-და. ოსმანი ვარ იდუ, ამა არქადაში მუში მეხთუ დო კითხუ: „მუშენი იმგარ და ჩქიმი?“ ოხორჯაქ თი ეწოზდუ დო იჩინუ ოსმანიშ არქადაში. „გუჰ! სი აქ მუ იქიფ!“ „სქანი ოგოუშა მოფთით! ოსმანი-თი აქ რენ!“ „სო რენ, სო რენ“-და დო გუი ქა-კუნულუ. მანიშა ხოლო წკაი ოშვაფეს დო ქაგოკუცხინეს. „მოთ იმგარ?“

20 კითხუ ოსმანიქ. „მუჭო ვა ვიმგარა? სო ვორე, სო ვორე?“ ხოლო ქაკონალურუ დო ქოდიჯინუ. „ჯუმა ჩქიმი, ჯუმა ჩქიმი“-ა დო ოსმანის ქოგვაკიუ. „მოთ იმგარ კულანი?“ „მუჭო ვარ ვიმგარა? მუჭო ვარ ვიმგარა? სო ვორე?“ (ზექიე ვიტოოთხო წანერი ტუ). „მოთ? ქიმოლიშა ეკულე იდაგინტუ დო მთელი არ ვა რენ-ი? „სო რტუ ქიმოლი? ეშო ქიმოლი იყვენ-ი?“ „მუ-
25 შენი?“ „დაჰა ვიტოყურ დლა რენ, მან-ნა მომორკუ დო ჩქიმიშ კულე ყურ კულანი ჩქვა ქამორკუ. აშო კოჩი იყვენ-ი? მა მუ პა?“

ოსმანის ოთქუმ ნენა ვარ დუსქიდუ; არ საატი კონარი ვახთის დოდალალუ და მუშიკალა დო იგზალუ ოხოი მუშიშა.

30 ჰელბეთ ემ ვახთინერი ჰუქუმეთი ეშო ტუ. კაი-ი ვანა პატი? ოღარდალუ ვა უნონ: — დიდო, დიდო პატი!

მუხამეტ ვანიძე (ვანილი-ოღლი)

51. მაწკინდი ქიძირუ!

არ დღას არ ზენგინი კოჩი ხეზმექდაეფე მუშიკალა არ მაღაზაშა იგ-ზალუ. ემ მაღაზას მციქა კიმეთლი შეეფე ქეჭოფუ. ოკულე ოხოშია გუიქ-
35 თუ. გზას ნიტუ-ში, გვიდენ მაღაზაში საჰებიქ უჯოხუ: „ყუოში ლიაში არ მაწკინდი ქაგომინდუნუ; დიდო გოხვეწაფ, ია ქომიძი... ია სქანი ხეზმექდაეფეს აყვენან“-და!

ზენგინი კოჩიქ მაღაზაში საპების უწუ-ქი „სი არ კაბითენ ონდი... კუმი ქომული ე-დო მა მაწკინდი სქანი ქობძიოფ!“ მაღაზაში საპებიქ არ კაბითენ კუმი ქომულუ. ზენგინი კოჩიქ თქუ-ქი „კათთაიქ ხე ქოკოდვით. მითხანის მაწკინდი ულუნ, ხეს ქომიშიდვით; ოკულე ია ხე კუმის დოლონ-
 5 ტონით დო კუმიში დოლოხე ნაშქვით!“ ხეზმექმაფექ ხე ქოკოდვეს, ოკულე კუმის დოლონტონეს დო ხე ქიშიდეს. მაღაზაში საპებიქ კუმი ნცირუ-ში, მაწკინდი ქამოშალუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

52. ფათიშაიქ ხაზინადაი მუჭო ოგოაფუ?

10 არ ოშ წანა წოხლე სერენდიბიშ ადას არ ფათიშაი ქორტეენ. არ დღას არ კოჩი დაღიშა ავჯობაშა იდვენ. დაღის არ ჟურ თანე მსქვეი დოყვილენ. ოკულე ოხოიშა გეხთიმუ უნტეენ, ვა გადალენ ოხოიშა, გუი-შაშენ, ოხოიშ გზა ვა აძილენ. ექოლე იდვენ, აქოლე იდვენ, გზა ვა აძი-ელენ დო ოხოიშა ვა ალენ.

15 ოკულე მუქ თქვეენ-ქი, „აშო წალენდო ვიდამინონ, მუ მომხვადას, მეკაილამინონ!“ გელახთეენ, დაძეფეს მიშითიელენ, ხოლო გელახთეენ, ნე-ჰადეთი სერენდიბიშა ქონალენ. ემ სეის სერენდიბიში ფათიშაის მუსაჭიი დვაყვეენ. მეგემ ამა მუსაჭიი ძუზბაში რტეენ. ემ სეის ფათიშაიქ უწვეენ-ქი „არ ნამუსლი კოჩი ვა მაძიენ-ქი, ხაზინაში კომანდაი (ხაზინადაი) დოპა.

20 სი მუთუ ჩარე გახვენენ დო ეშო კოჩი გაძიენ-ი“-ა? ძუზბაშიქ თქუ-ქი „ქობძიოფ“-და! „ადა შეერიში კოჩის, მთელის-თი კონალი სქანიშა დაყვეთი ოლოდი-ა. ოკულე არ-არ თანე წოხლე სქანი ოხოონაფი, მიქ ენ კაი-ნა ხოონას, ხაზინაში კუმანდაი ია იყვას“.

ფათიშაიქ მაჟუანი ნდღას შეეიში კოჩეფე მთელი-თი დაყვეთი დოყუ.

25 დავეთი-ნა ყუ კოჩეფექ ფათიშაიში ოდას ალთუნეფე, გაუმეფე, ელმასე-ფე, ხოლო კაი-კაი შეეფე ქანიხიეს ე-დო ფათიშაიქ არ-არ თანე ოხოონუშა უჯოხუ-ში, „სანქის ვა მახორონენან“-და დო ნობეთი მუში მეკოლაფაბტეს (ოხოონუ ემუშენი ვარ უნტეს-ქი, ობაფე გომკასერი რტეს, ალთუნეფე-თენ დო ქოდვაბღეტეს). ძუზბაშიქ — „უი, თქვან ხირსუზეფე-ა, თქვან“-და!

30 ანჯაქ არ კოჩიქ ჰიჩ მუთუ ვა ნიხილეეტუ დო ფათიშაიში წოხლე სერბესი-სერბესი დოხოონუ. მაჟუანეფე რეზილი დიყვეჭკულე არ თუთას-თი ზინდანის ქომოლახეტეს.

მუში წოხლე სერბესი-სერბესი-ნა ხოონეეტუ კოჩიქ ჰიჩ მუთუ ვა ნი-ხილეეტუ. ემ კოჩის ეგერ მუთუ მეხირელი უღუტუკონ-ნა, ოხოონუშ

35 ვახთის სესი დიყვეტუ. ფათიშაიქ ია კოჩი ხაზინა-კუმანდაი დოყუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

53. შეიტანი დო არ ბადი

ომ წანა წოხლე სარფის არ ბადი ქორტუ. ამა ბადის სუმ თანე ბერე უყოუნტუ. ამა ბერეფექ ბაბა მუშის ჰიჩ ვა მედაწკეტეს. არ ღდას ამა ბადიქ „აწი თანგრიშა ვიღამინონ-და დო ბერეფე ჩქიმიქ-ნა ვა მედამწკენან, 5 შექდაეთი ვოლოდამინონ“-და.

გზას გედგითუ დო ნიტუ-ში, გზას არ შეიტანი ქომოხვალუ დო ბადის უწუ-ქი „სო ულუ?“ „თანგრიშა მეველუ! შექდაეთი ვოლოდამინონ. ბერეფე ჩქიმიქ ვა მედამწკენან“-და, უწუ ბადიქ შეიტანის. შეიტანიქ უწუ-ქი, „თანგრი მა ვორე-და. სინ არ დიდი ქმუფი ქეჭოფი დო ოდას ქოდოდგი. 10 გალე ექ გამახთი. ქმუფიში ჟინ მუთუ ქომოკირი“-ა, უწუ შეიტანიქ. ბადი ოხორიშა გუიქთუ, არ დიდი ქმუფი ქეჭოფუ დო ოდას ქოდოდგუ. ბითუმ გალე ექ გამიბუ, ქმუფიში დოლოხე.

არ ღდას ამა ბადიქ ენ ჰიტა ბერეს უჯოხუ დო უწუ-ქი „სინ მა კაი მოლოდი დო ოდას არ ქმუფი ალთუნი მილუნ. ამა სინ ქომექჩაფ. ამმა 15 ჯუმალეფე სქანის ვა უწვა!“ ამა ჰიტა ბერე მუშიქ სუმ წანას კაი ქომედაწკედუ. სუმ წანა'ჭკულე ორთა ბერე მუშის უჯოხუ დო ბადიქ უწუ-ქი „სინ მა კაი მოლოდი დო მან ოდას არ ქმუფი ალთუნი მილუნ. ია სინ ქომექჩაფ, ამმა ჯუმალეფე სქანის ვა უწვა“-და. ამა ორთა ბერე მუშიქ-თი ბა-ბა-მუშის სუმ წანა ჩქვა ქომედაწკედუ. სუმ წანა'ჭკულე ენ დიდი ბერე მუ- 20 შის უჯოხუ დო უწუ-ქი „სი მან კაი მოლოდი დო მან ოდას არ დიდი ქმუფი ალთუნი მილუნ, ია სინ ქომექჩაფ-და. ამმა ჯუმალეფე სქანის ვა უწვა“-და. სუმ წანა ჩქვა ამა ბერე მუშიქ ქომედაწკედუ. სუმ წანა'ჭკულე ბადი დოღურუ.

ბერეფექ ბაბა მუთეფეში ოდაშა ამახთეს დო დიდო იმგარეს. ოკულე 25 მანძაგერეფექ ჯენაზე მინდიყონეს. ბერეფექ ხოლო დიდო იმგარეს. ოკულე დიდი ჯუმაქ, — ნა-რენ, თქუ-ქი „აწი ვიმგარით, ვიმგარით, დუბაღუნ! აწი მთელი ვიგზალათ!“ ბერეფე ხოლო ვა იდეს. ნეჰადეთი ენ დიდი ჯუმაქ თქუ-ქი „მან ბაბაქ მიწვერეტუ. აწი ია დეზდამინონ“-და. მაჟუანიქ — „მან-თი მიწვერეტუ“-და. მასუმაქ — „მან-თი მიწვერეტუ“-და. ბერეფექ — ჰაიდე 30 ჰუქუმეთიშა!

ემ ვახთის ჰუქუმეთი კადი ტუ. კადიქ თქუ-ქი „მან-თი ფაი მომჩით დო ქაკოგირთუფთ“-და. ამა ქმუფი არ ისფილლის ქომოკიდეს; კადიქ ქმუფის მოწკუ დო არ ხე დილილუ, ამმა ხე ფისლულითენ დვათათუ. ბერეფექ-თი ბაბა მუთეფეშის პატი ნა ოლოდაბტეს, ქონაგნეს დო დიდო 35 ონჯლორე აყვეს!

ახმედ თანთ-ოღლი

54. ჩიჭიში ნესიპეთი

არ ნოსერი ჩიჭი ქორტერენ. არ დღას ამა ჩიჭი დიდაბუნუ დო ბერევე მუშის დუჯოხუ: „ბლუამინონ, დაბუნი ვორე ჩქინი ყონას ხაზინა რენ, ხაჩათ-ნა, ხაზინა გამულუნ“.

- 5 სუმ დლა'ჭკულე ჩიჭი დოღურუ; მაჟუანი დღას ბერევექ ჩაფათენ, ბერგიტენ ოხაჩქუს ქოგაოჭკეს. მთელი ყონა დონთხორეს დო ხოლო მუთუ ვა მოშახთუ. ბერევექ თქვეს-ქი „ხაზირი ხაჩქერი რენ-ში, ჭკემი ქომეფ-ჩათ!“ ჭკემი ქომეჩეს. არ წანაში კულე ლაზუტი დიყუ. ბერევექ ლაზუტი გამაჩეს დო ფარა მოგეს. ოკულე ბაბა მუთეფეშიქ-ნა უწუ, ქონაგნეს. ოჩა-
10 ლიმუ არ ხაზინა რენ.

ახმედ თანთ-ოღლი

55. ხცაფერი უშქირი

- ახმედი არ ზამანიშენბერი თერბიდესუზი პატი ბერევეკალა ოსთერა-მუს ქოგაგერეტუ. ბაბა მუშიქ სუმ-ოთხო წარა თენბიი ქომეჩუ, ამმა ახ-
15 მედიქ ხოლო ვა ისთერუ-ში, ვარ ახვენუ. არ დღას ახმედიში ბაბაქ ვით თანე უშქირი ქომულუ, ახმედის დუჯოხუ დო უწუ-ქი „ადა უშქიი სანდულის ქოდოლოდვი. ანთეფე დაჰა კობო რენ, ვით, ვიტოხუთ დღას სანდულის ტას-ნა, ემ ვახთის ქამუინჭენ დო პჭკომათ“. ახმედიქ უშქირი ნიმეტუ-ში, არ უშქირის ჭიტა ელახცაფეი ქოძირუ. ბაბა მუშის უწუ-ქი „ადა
20 ელახცაფეი უშქირი ვისთოლათ, დოქსე ამუქ მთელი-თი დოხცინაფს“. ბაბაქ უწუ-ქი „სი მუ ზოპონ? არ ხცაფერი უშქირის ვით თანე კაი უშქირი მუჭო ახცინენ. ბელქი კაი უშქიდეფექ, ხცაფეი-ნა ენ-თი, დოკარაფან-და! ჰაიდე, სანდულის ქოდოლობლი“!

- ახმედიქ უშქირეფე სანდულის ქოდოლობლუ. ვიტოხუთ დღამ ოკულე ბაბაქ ახმედის უწუ: „იდი დო სანდულიში უშქირეფე ქომული!“ ახმედი იგზალუ. უშქირეფე ხენწკელითენ მულუ-ში, ხენწკელის შურა ქომეჩეტუ, უშქირეფე მთელი-თი დოხცერეტუ. ახმედიქ ბაბა მუშის უწუ-ქი „ბაბა, მან სი ვა გიწვი-ი, ია ხცაფერი უშქირიქ კაილეფე-თი დოხცინაფს. აწი მუ იყვერენ! მთელი-თი დოხცერენ! დაზუქ, დაზუქ“-და. ბაბა მუშიქ-თი უწუ-ქი
30 „მან-თი სი მუკო წარა გიწვი, პატი ბერევეკალა მო ისთე, მო გულუ. სინ-თი პატი დიყვე. სი ჩქიმი ნენა მუშენი ვა მემისიმინი?“

ემ ვახთის ახმედიქ კაბაჰეთი მუში ქონაგნუ დო დაჰა პატი ბერევეკალა ვა ისთერუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

56. არ ზენგინი კოჩი დო არ ესქიჯი

- მყუაში თოლი გეხთუ-ვა-გეხ-თუ-მა-ში, ესქიჯიქ ჭაკუჭი ორსის გეჩაფ-
ტუ დო შარკი ზოპონტუ. ამა ესქიჯიში ოხორიში წოხლე-თი არ ზენგინიმ
ოხორი ქორტუ. ამა ზენგინი კოჩის კათთა ახჩამის ვარ ანჯირეტუ. ინჯირა-
- 5 ტუკონ-ნა-თი ესქიჯიში ოყურთუენ გოკუცხტუ.
- არ დღას ამა ზენგინი კოჩიქ ესქიჯის დანი მუშიმა უჯოხუ დო უწუ-
ქი „სინ-თი ჩქიმი'სთერი ზენგინი ოყოფუმუ გინონ. ქაგოწამილი აია ყურ
შილდა მანათი დო ქოშინახი, გინტა-ში იხმარი. ამმა არ მუთხანი გიწვამი-
ნონ: ახჩამის დილო მო ყურაფ!“ ესქიჯის დილო კაი აწონუ დო ეივალლა
- 10 დუწუ'ჭკულე ფაცხა მუშიმა იგზალუ. ემ სერის ესქიჯის ვარ ანჯირუ: ჭუ-
მანიმა ფარა მუში შუნტუ. სერ, ჭიტა სერსი იყვას-ნა და-და კატუ წირას-ნა
„კატუქ ფარა მემიხირასინონ“-და დო ფარა მუშიში მუაინემა მულურტუ.
- ამა ესქიჯის ნე ანჯირუ, ნე აჩალიშუ, ნე-თი აბირუ, ჩუნ-ქი ბითთუმ
ია ფარა შუნტუ. მაყუანი დღას ფარაფე იეზდუ დო ზენგინი კოჩიში ოხო-
- 15 რიმა იგზალუ დო უწუ: „აჰა ფარა სქანი, გერი ქაგოწამილი, ჩქიმი ობირუ
მა ქომომჩი“-ა დო ესქიჯი ფაცხა მუშის ქომეშახედუ დო ხოლო ობირუს
ქოგდოჭკუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

57. ედლუდი

- 20 რადიჭე დილო ძაბუნი ტუ. მუში მანძაგერეში კულანი შადიდექ „რა-
დიჭექ ბაშკა მუთუ ვარ იმხოს“-და დო ბითთუმ ხორციში წკაი ჯუმორი
ნუმეტუ. რადიჭე იკარუ'ჭკულე, თქუ: „მა ძაბუნი ვორტი-ში, შადიდექ ბით-
თუმ ხორციშ წკაი მომიმერტუ. აწი მან-თი არ მუს ნა უნონსთერი, არ
მუთუ ბახჩიში ქომეფჩატი. აწი ემუს მუ კაი აწონენ, ქომიჩქიტუკონ?!“
- 25 არ დღას, შადიდექ ინჯუ-ჩიჩელის-ნა ყორობტუ, რადიჭექ ქომიგნუ.
მარტი-ნა მოხთუ, ემ სიჭთენერი დღას რადიჭე დადიკელე იგზალუ ინჯუ-
ჩიჩელი მომალუშა. დაღის გუიტუ-ში, არ ჯა ქოძირუ, მთელი ინჯუ-ჩიჩელი
დოფშა. რადიჭექ ინჯუ-ჩიჩელი წილუ, წილუ დო არ დეის ქოკობლუ. მციქა
ჩქვა'ჭკულე ეშქიდაფე ქომოხთეს დო აშო ზოპონტეს: „ამ სერი ვიდათ, შა-
- 30 დიდეში ოხორიშა დო ენთეფეში ოხორი არ კაი ქაგოფჩვათ დო შადიდე
ქამეიხირათ დო აქ ქომოიყონათ“. რადიჭექ ამა ქომიგნუ. მანიშა-ხოლო
ოხორიშა ქაგენტუ. ინჯუ-ჩიჩელი შადიდექ ქომეჩუ'ჭკულე დაღის-ნა შიგნუ,
ენთეფე-თი დუწუ.
- ემ ახჩამის მთინი-თი ეშქიდაფე ქომოხთეს. შადიდეში ოხორის ქუჩქი-
- 35 ტეს, ეშქიდაფე-ნა მოხთასინტეს დო კაი დიხაზირელერეტეს. ეშქიდაფეს მუ-
თუ ვარ ახვენეს. მაყუანი დღას შადიდეში ნანაქ თქუ: „არ საღანი ხორციში

წკაიქ მუ დიდი ბელაშენ მომიშლეთინეს“-და. ჭიტა სედეკექ დიდო ბელაფე ქავონდინუფს-და, ზოპონან, დოლურენ! ადა-თი თოლი ჩქინითენ ქობძირით.

ახმედ თანთ-ოღლი

58. ანდლანერი დულმა ჭუმენშა ვა ნაშქვა

- 5 არ თარლაჯიქ ჭუმანიში ისელუ დო ხოჯეფე ქავამიყონუ ემ ვახთის მანძაგერე მუში მოხთუ დო უწუ: „ანდლა შენლული პაპინონან“-და დო „ვა მოხთა-ში, ვა ყვა“-და. კოჩიქ ისიმადუ: „ყონა ჭუმენ დოვოქთაფ“-და დო ემ დღას დიდი შენლულიშა იგზალუ. მაჟუან დღას, — შენლლის დიდო-ნა ის-თერელერეტუ, — დიდო დონოჭინდე ტუ. თარლაჯი მასუმა დღას ყონა
- 10 ოქთუშენი იხაზირეტუ, ამმა მანძაგერე მუში მოხთუ დო უწუ-ქი „ანდლა დუგუნი მილუნან-და დო ვა მოხთა-ში, ვარ ყვა“-და. კოჩიქ მუშებურა ამო ისიმადუ: „მან ყონა ჩქიმი ჭუმენ დოვოქთაფ“-და დო ემ დღას-თი მანძაგერე მუშიშ დუგუნიშა იგზალუ.

- დარი გეგეს ზოი წურტუნა ქომოხთუ. თარლაჯიქ, ყონა-ნა ვარ აქ-
- 15 თუშენი, დიდო მერალი დოყუ. ტარონი-ნა გონთანუ, თარლაჯის კაი აწონუ. ჭუმანიში ხოჯეფე გამიყონუ-ში, ართეი ძაბუნი ტუ. თარლაჯის ემ დღას-თი ყონა მუში ვარ აქთუ. მათხა დღას ხოჯი ვარ იკარუ. ვიტოხუთ დღა'ჭკულე ხოჯი დიკარუ, ამმა ემ დღას ბადამი ტუ: „ბადამის ხომ ხოჯი ვარ იქთენ“-და. სუმ დღას-თი ბადამი-ნა ტუშენი, თარლაჯის ყონა მუში
- 20 ვარ აქთუ. ბადამი მიკილუ. ბადამი'ჭკულენი ნდღას თარლაჯიქ „ხოჯი ვოქთა“-და-ში, მანძაგერეში არ კოჩი დოლურელერეტუ. თარლაჯის ემ დღას-თი ყონა მუში ვარ აქთუ.

- მაჟუანი დღას-თი ხოლო მჭიმა ქომოხთუ. ტარონი კაი-ნა იყუ ვახ-თის-თი, ყონა ოქთუში ვახთი-თი მიკილერეტუ. ემ წანას მუთუ-ნა ვა ხაჩ-
- 25 ქუშენი, მუთუ ლაზუტი-თი ვარ აყუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

59. ბარაბერ ოჩალიშუ კაი რენ

- ქორტუ არ ბადი კოჩი, ამუს დიდო ბერე უყორუნტუ, ამმა ბერეფექ ართიკართის ვარ ნუსიმიინტეს. არ დღას ბადიქ ბერეფეს უჯოხუ დო უწუ:
- 30 „მუშენი ართიკართის ვა ნუსიმიინთ, ბარაბერ ვიყვათ დო ვიჩალიშათ“-და; ამმა ბერეფექ ჰიჩ ყუჯი ვა მეჩაბტეს.

- არ დღას ბადი კოჩი დო ბერეფე მუში ოხორის ხეტეს-ში, ბადიქ არ ბერეს უწუ-ქი „ოქოსალე მუდი“-ა; ბერექ ოქოსალე ქომულუ. ბადიქ ოქოსალე არ ბერეს მეჩუ დო „ჰელე ადა ოქოსალე ოკოგატახას-და; ე-ნა გილუნ
- 35 კუვეთი მეჩი“-ა. ბერექ კუვეთი-ნა უდუტუ'კონაი ოქოსალეს გდაჯინუ, ამმა

ვა ოკვატახუ. ბადიქ მაჟუანის, მასუმას-თი, მათხას-თი „ოკვატახან-ი“-ა
 ღო მეჩუ, ამმა ჩ'ქ-ართის-თი ვა ოკვატახეს. ბერეფექ „აჯაბ ბაბაქ აშო მუ-
 შენი იქიფს“-და ღო ისიმადებტეს. ბაბა მუთეფეშიქ თქუ-ქი: „აწი ოქოსალე
 ღოწკით!“ ბერეფექ ღოწკეს; ბადიქ — „აწი არ-არ თანე გატახან-ი“-ა. ბე-
 5 რეფექ არ-არ თანე კოლაი დოტახეს.

ბადიქ თქუ-ქი: „ძირით-ი ბერეფე ჩქიმი? აწი თქვან-თი მთელიქ ბა-
 რაბერ რტათ-ნა, თქვანდა მითის მუთუ ვარ ახვენენ დო ჰემთი დულდაფე
 კოლაი დიქიფთ. ამმა ეგერ აირი-აირი იყვათ-ნა, დულდა-თი ჩეთინი იქიფთ,
 მთელიქ-თი ქაგონდუნუთ დო დუმანეფექ კოლაი გოჯგინაფან“-და.

10

ახმედ თანთ-ოღლი

60. კაბუკლი-კურბალა

ჭეხრი, შუქრი დო ამედი ჯამეშენ ოხორიშა იშიტეშ-ში, გზას ჭეხრიქ
 ბირდენ-ბირე „ოწკელი შუქრი, მუ ბეთი კაბუკლი-კურბალა“-და ღო, დიყურუ.
 შუქრიქ ოწკედუ-ში, გზას წოხლე უსულათენ, უსულათენ-ნა ნითიდეტუ უჩა,
 15 ბეთი არ ჰაივანი ქოძირუ. არქადაში მუმის უწუ-ქი „ია მუ ბეთი ჰაივანი
 რენ? დოზილათ! ჰაიდე, შუქრი, სი ადა ბიგა ქაეზდი. ამედი დო მან-თი არ-არ
 ქვა ქობძირათ დო ადა ფისი ჰადვანი კაი ხეშა დოხეცქინათ“-და.

ჭეხრიქ ემერეფეს ქვა გორუბტუ-ში, გზას არ ეშშედი მეკიდეი არაბა
 ქეჩქინდუ. არაბა კაბუკლი-კურბალაში დუზინე ნიტუ. შუქრი, ჭეხრი დო
 20 ამედი „კაბუკლი-კურბალა მუჭო იზასინონ“-და დო დიკეთლი, დიკეთლი
 ოწკეტეს. ამმა ეშშედი კაბუკლი-კურბალაში ჟინ მეხთუ-ში, „კაბუკლი-კურ-
 ბალა დიზენ“-და დო კაბუკლი-კურბალაში ჟინ ვარ მიკილუ. ბერეფექ, ეშ-
 შელის-თი მუთეფეშენ დაჰა კაი ნოსი-ნა ულუტუ, ძირეშ-ში, ართიკართიშენ
 დიდო ონჯლორე აყვეს, ბიგა დო ქვა უსულათენ ლეტას ქოდოდვეს დო
 25 გზა მუთეფეშის ნაყონეს.

ახმედ თანთ-ოღლი

61. პატობაში კაობა

არ დღას არ კოჩი ჩქიმიკალა ოკვაკიდუ. მან-თი ოკვარაკიდი. ჩქიმ-
 დენ-ნა დიდი-ნა ტუ შენი, დომბახუ. არ დღას მუთუ ვარ. მაჟუანი დღას
 30 მუთუ ვარ, მასუმა დღას ხოლო დომბახუ. მან-თი ბახა-მა, ამმა ხოლო მუ-
 თუ ვარ ვოლოდი. მათხა დღას არ კაი დომბახუ.

არ დღას ბათუმში მევეტი-ში, ადა კოჩი არ კადალუდის გელაჯანტუ.
 დოიყურატიკონი და-და მევენთხატიკონი ეშქურდუტუ დო მელაბტუ. ამმა
 ეშო-თი ვა პი, იავაშ-მავაშ გევაკნი დო გზაშა ქამოკავინჭინი. გოკუცხუ დო

დიდო კაი აწონუ. ეკო დემინი ყუ, ეკო დემინი ყუ-ქი „დაჰა სქანიკალა ებ-ბედი ვარ ოკოვობურ“-და.

აშო იყვარუნონ. მუქო პატი გიწვას-ნა ბილე, ხოლო სი კაი უწვა-ნა, სი კაი ნოსერი კოჩი გიწუმელან.

5

ახმედ თანთ-ოღლი

62. ფარა თქვანი მუჰაქეზე ყვით!

ხელკის ბაბა მუშიქ კათთა დღას ხუთ კაბიკი მეჩაბტუ. ხელკიქ ადა ფარა ვარ იმხორტუ. მუშენი ჭკომატუ ხელკიქ ია ხუთ კაბიკი? მუთუშა მუხთიდაჯი ვარ რტუ. ხელკიში მაჟუანი არკადაშეფექ ბითთუმ მჭითა შეე-
10 ფე დო ჭუბური დეჭოფუბტეს.

ხელკიქ ფარა ოკობლუ. არ წანას ეჩ მანათი ფარა დვაყვერეტუ. ბაბა მუშის, ხელკიქ აშო-ნა ყუ, დიდო კაი აწონუ. ხელკის ვით წანა'ჭკულე ჟუ-რომ მანათი დვაყვერეტუ. ემ ვახთის ბაბა მუშიქ ხელკის არ ჭიტა დუქმანე დუხვენუ. ხელკიქ ადა დუქმანეს-თი დიდო ფარა მორგუ. ოკულე
15 დიდო მალაზა დოყუ.

ეგერ ხელკიქ ია ხუთ კაბიკი დიხმარელერეტუკონი, ჰემ დიძაბუნეტუ, ჰემ-თი ჰიჩ მუთუ ვარ აყვეტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

63. კაი ჯუმა

არ დღას დალიბი ოჩუტეს დგიტუ. წოხლე მუში არ ჩუქარაქ მცხუ-ლი წილუბტუ. ჩუქარაქ დალიბის უჯოხუ დო არ მცხული ქომეჩუ. დალი-ბიქ ადა მცხული ვა ჭკომუ. ოხორიშა იგზალუ დო ნანას უწუ-ქი: „ჩქიმი და მერემის, ძაბუნინ-ნა რენ, მცხული აწყენს-ი-ა?“ ნანაქ — „გარი“-ა-ში, დალიბიქ ჯებემენ მცხული იშილუ დო და მუშის ქომეჩუ. და მუშის დი-
25 დო კაი აწონუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

64. ფარა ვა ბწინამინონან!

ამუშენ ოშ წანა წოხლე ხოფას ჟურენეჩდოვით წანერი არ ბადი ქორტუ. ალი ჯოხონტუ. ამუს არ სერსემი ოხორჯა ქუყორუნტუ. არ დღას
30 ალი დიშქა ოკვათუშა იდუ-ში, არ ეშქიდაფეში ხაზინას ქომოხვადუ. მანი-შა ხოლო ოხორიშა გეხთუ დო კატირეფე მუში დალიშა მინდიყონუ. ხაზი-ნაფე კატირეფეს ქომოკიდუ დო ოხორიშა ქომულუ. აწი აკო ფარა ვარ იკოროცხეტუ. ოხორჯა მუშის უწუ-ქი „მანძაგერე ჩქინიში ოხორიშა მეხთი

დო არ თერაზი ქომული დო ფარაფე დობწინათ, ჰელე მუკონაი მიღუნან; ამმა ფარა-ნა პწინამინონან, ვარ უწვა!“

ოხორჯა მანძაგერე მუშიში ოხორიშა იგზალუ დო აშო უწუ: „არ თერაზი ქომოთ, ფარა ვა ბწინამინონან“-და. „ადა ოხორჯაქ აშო მოთ 5 თქუ“-და დო არ ბერე მტკობაშაში ქონუთხოზინეს. ბერე ოხორიშა მოხთუ, ალიში ოხორის ალთუნეფე-ნა წინუბტეს, ქოძირუ.

მაჟუანი სერის დიდო კოჩეფე ალიში ოხორიშა მეხტეს დო ალიში მთელი ალთუნეფე ქაგუწუღეს, ალი ქაგოჩვეს.

ახმედ თანთ-ოღლი

10

65. ჭიტა შეეფე

ქერიმე ახჩამი-კონაის ჯამეშენ ოხორიშა ეშახთუ-ში, ბაბა მუშიში დანის დოხედუ დო უწუ: „ბაბა, ბაზი ნდღაღეფე იყვენ-ქი, დულდა ჩქიმი აქსი ულუნ. იშთე ანდღა-თი აშო იყუ!“ „მუ იყუ, ბერე ჩქიმი?“ „ჭუმანიში დეისელი, ართეი აქსობა: მუსლუდის წკაი ვა რტუ. ჰაიდე წალეშა-კადარ 15 გელაფტი, ტულუმბაშენ წკაი მოიზდი, გელახთუ! ოკულე დოვიხაზირი, ჯამეშა გეფთამინტუ. ფალთო ქოდოლოვიქუნი, — ხოლო აჩქვა ანქსობა: ნანაქ — „ვით დეკიკეს ქოდიყონდი“-ა.

ჯამეშა ვიგზალი. ხოლო არ აქსობა: „მუელლიმიქ აკო დანო მოთ მოხთი“-ა. ემ ვახთიჭკულე მთელი დულდა ქოგოშამაბლუ“. ბაბაქ უწუ-ქი: 20 „ამმა, ბერე, ჩქიმი, აშო მუშენი იყუ, ჩქიმდა გათქვენი“-ა? „მა მუ მიჩქინ, ბაბა!“ — „და! სინ ახჩამი-კონაის იღუშუნერეტიკონ-დო მუსლუდის წკაი ქოდოლობერეტიკონ-ი, ართელი აქსობა იყვას-ინტურ-ი?.. იშთე, ნენა ვარ იშიმე! ოკულე, ნანა-სქანიქ ვით დეკიკეს მუშენი დოგოყონდინუ?“ „ლომან 25 პრაზნიკი ტუ, სოკადის ვისტერტიო. სედეჩეფე ქაგემისტუ. ნანაქ ქომეჭი-ა, მიწუ, ამმა მან ქაგომოჭკონდუ!“ „იშთე, ძირი-ი? არ ჭიტა დულდა-ნა ვა ყვას კოჩიქ, არ დღაში დულდა ქაგონდინაფს. ადა თუდენი ნენაფე მუკო დოდრუ ენ:

არ კაჭიშ დერდინე ნალი ვარ იყვენ!
 არ ნალიშ დერდინე ცხენი ვარ იყვენ!
 30 არ ცხენიშ დერდინე კოჩი ვარ იყვენ!
 არ კოჩიშ დერდინე არ კაბლა დიყვენ!
 არ კაბლაშ დერდინე ქდოი ვარ იყვენ!“

ქერიმექ ბაბა მუშიში ნესიჰეთი ქონუსიშინუ დო ბაბას უწუ: „აწიჭკულე ჭიტა დულდაფე-თი ვარ მევაშქვამინონ, ბაბა ჩქიმი!“ მთინი-თი 35 ჭიტა ქერიმექ ემ ვახთიჭკულე ჭიტა დულდა ტუკონ-ნა თი, ხოლო დიქიფტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

66. კაი კოჩი

არ ამერიკალი თარლაჯი დალიკელე ავჯობაშა იდუ. ემ დღას ადა ამერიკალიქ დიდო კვინეფე დოყვილუ. შეპერის ქაგამაჩუ'ჭკულე ოხორი მუშიშა გუიქთუ. ახჩამი-თი დიყვეეტუ.

- 5 ექ ოხორის ხეტუ-ში, არ დილენჩი კოჩი ქომოხთუ. ამერიკალის უწუ-ქი „დიდო მშქირონს, ჭიტა მჭკიდი ქომომჩი!“ ამერიკალიქ უწუ „ჩქიმი ოხორის სქანდა მეჩამუში მჭკიდი ვა მილუნ, გოწონახთი, სალახანა, იგზალი“-ა დო ათხოზუ. დილენჩიქ უწუ: „ჰიჩ ვარ იყვენ-ნა, ჭიტა წკარი ქომო!“ ამა ამერიკალიქ ე-თი ვა ყუ დო ათხოზუ დილენჩის. დილენჩის დი-
- 10 დო პატი აწონუ დო იგზალუ.

მასუმანი დღას ადა ამერიკალი ავჯობაშენი დალიკელე იგზალუ. გოხთუ, გოხთუ; ოკულე გზა ქავგაშაშუ. ხუთ საათის გზა ოგორუმენი გუიტუ, ამა ხოლო გზა ვა აძირუ. ჭიტა მთვიი-თი დომთვერეტუ. მცქა ჩქვა'ჭკულე ამერიკალიქ მენდრაშენ არ ფაცხა ქოძირუ. ამერიკალის დიდო ახელუ:

- 15 „აწი გზა ემუქ ქომემოგურაფს“-და: ამო ისიმადუ.

ქომეხთუ ფაცხაშა; ფაცხაში საპებიქ „მოხთი“-ა, უწუ. ამერიკალი ქომეხთუ დო უწუ-ქი „გზა ქავგომაშაშუ-და დო ქომემოგური“-ა! ფაცხაში საებიქ უწუ-ქი „ქმოი სქანი ნამ დერი ენ?“ ამერიკალიქ ქმოი მუშიში დერი ქონოგურუ. ფაცხაში საპებიქ უწუ-ქი „სქანი ქმოი აქოლენ დიდო მენდრა

20 ენ! აწი ახჩამიშა გვერდი საათი ჩქვა ანჯაკ რენ. ამ სერი აქ ქოდოდგიოთი დო ჭუმანი ბარაბერ მენდაულუთ!“

ფაცხაში საპებიქ ემ სერის კაი მედაწკედუ, კაი ონჯერე ქონურხუ. დოთანუ, ფაცხაში საპებიქ ტოჭელი მეზდუ დო ამერიკალიკალა ბარაბერ ამერიკალიში ქმოიშა ოხთიმუშა დიხაზირეს. იდეს, იდეს დო ნეჰადეთი ფა-

- 25 ცხაში საპებიქ ამერიკალიში ქმოი ქონოგურუ. ამერიკალის დიდო კაი აწონუ. აწი გზა ქოძირელერეტუ. ნიტუ-ში, ფაცხაში საპებიქ უწუ-ქი, „სი მან მიჩინოფ-ი?“ ამერიკალი ქავტუიმჭითანუ დო უწუ: „სოთხანი, სოთხანი არ დერის გძირელერეტი“. ფაცხაში საპებიქ უწუ-ქი „სოთხანი ვარ, არ წარა სქანი ოხორიკალა მძირელერეტი. აწი'ჭკულე სქანი ოხორიშა დო-
- 30 ნოჭკინდე კოჩი მეხთას დო ჭიტა მჭკიდი და-და ჭიტა წკარი გაკვანდას-ნა, „იგზალი სალახანა“-და დო კოჩი გერი მო გოქთინაფ!“

ახმედ თანთ-ოდლი

67. იდარე მუში-ნა ვარ უჩქინ არ კოჩი

მემედი ქმოი ჩქინის-ნა ხენ, არ კოჩი ენ. ჰუქუმეთის იჩალიშეფს.

- 35 ვიტოხუთ მანათი ადლული ულუნ. მუქ, მუში ნანა, არ ჭიტა ბერე მუში, მუში ოხორჯა, მუში ოხორჯაში ნანა, ბადი ბაბა მუში დო არ ხეზმექდაი ბათუმის ვიტოხუთ მანათითენ ოსქიდუ დიდო იდარელი იყვარ უნონ.

მემედიქ არ თუთას ვიტოხუთ მანათი-ნა გუწუღატუ, ია ფარათენ ემ ახამის კაი გაეფე, არ სალანი ქოთუმუ, არ სალანი ფილავი, — კაი გაეფე იმხორტუ. ემ ახამის ოხორჯა მუშიკალა თედათურაშა ულუტუ, ფარათი ვიტოხუთ, ეჩ დღას დიხოდეტუ. თუთაში ვით დღა-თი მანძაგერეფე

5 მუშის ბორჯითენ ერზალი გუწუმეტუ დო ემოთენ ოხორჯა მუში დო ბერეფე მუში ოსქედინაპტუ.

ადა მემედიქ ბითთუმ ბორჯითენ... ეკო ბორჯი აყუ-ქი, გოწონერი კი-შის ამუს არ რახატი ვარ მეჩეს: ნეკნაში ზირზა აიქ ნაშქუმერტუ, მაყუანიქ გააკნებტუ. მთელი-თი ალაჯალი უღუტეს. ზავალი კოჩიქ მუ ყვას! არ-

10 ყურ თანე ჭიტა ოხორი უღუტუ, ენთეფე ქაგამაჩუ, ამმა ადა ვარ დუბალუ. ოხორჯა მუშიში მანწკინდეფე დო ბემლუდეფე ქაგამაჩუ, ამმა ვა დუბალუ. ხოლო მუ-ნა უღუტუ მირასეფე, მთელი ქაგამაჩუ. აშოთენ ბორჯეფე დო-ფალუ. ემ ვახთიჭკულე მემედიქ დიდო ფარა ვა ხარჯუ

ბორჯიშე მენდრა იყვა უნონ.

15 კუჩხე სქანი დოლანიში ოლაგაურა გონთხი!

ახმედ თანთ-ოღლი

68. დიმჭკუ

ოჭკომუ მუშიშენი გდაი-ნა გორუბტუ, არ დიმჭკუ ქობძირი. გზას არ ქუალიში ფარჩა ქობძირუ. დიმჭკუს ადა ქუალი ვარ აღუ, ოკულე არ ქვაში

20 ყინ ქებთუ. ექოლე-აქოლე იწკედუ. ოკულე ექოლენ-ნა მიკიტუ, ყურ არკა-დაში მუში ქობძირუ. კაპინეი ენთეფეშა იდუ დო უწუ: „მანიშა ჩქიმიალა მოხთით, კიშიშენი გდაი ქობძირი დო ჰაიდე მენდავილათ“-და, სანქის ჩხვინ-დი მუში ენთეფეში ჩხვინდის უსუ. სუმ თანე დიმჭკუ უკუიკათეს დო ქუალი დოვა მუთეფეშიშა მინდიღეს.

25 არის-ნა ვა ახვენას, ია დულდა სუმიქ ყვას-ნა, ბირდემ კოლაი იყვენ.

ახმედ თანთ-ოღლი

69. დიდი მუშიში ნენას-ნა ვა ნუსიმიანას კოჩიქ, დიდო ზიანი ძიროფს

ლეტიფე ხანუმი შეჰერიშა ოხთიმუშა იხაზირეტუ. ხეზმექდაი მუშის

30 უწუ-ქი „ოხორის კაი მედაწკედი. წკაიშა ნიტა-ში, მანძაგერეფეში ოხორი-შა მეხთა-ში, ნეკნაფე გონწკიმეი ვარ ნაშქვა!“ აშო თქუჭკულე ლეტიფე შეჰერიშა იგზალუ. ხეზმექდაი წკაი მომალუშა იდუ-ში, „მითი ვა რენ“-და დო ნეკნა ვა ნკილუ. წკაიშა იდუ-ში, ექ მანძაგერე ქობძირუ. ექ ჭიტა ღაღალუ.

აქოლე ოხორის არ მთხა ამახთუ, ოხორის გოხთუ დო ლეტიცეში ონჯირუში ოდაშა ამახთუ. ექ თუდენდონ თავანიშაკადარ არ ძალი გელობუტუ. მთხაქ ძალის გდოწკედუ-ში, წოხლე მუში არ მთხა ქოძირუ, მუში რესმი. მთხაქ „გოშქუინა“-და დო ქრა დუღუნქინუ. ემუქ-თი დუღუნქინუ-5 ში, მთხაქ იალის-ნა გეჩუ, ძალი ფარჩა-ფარჩა დიყუ. ლეტიცე-ნა მოხთუ, ადა-ნა ძირუ, დიდო პატი აწონუ დო ხეზმექძარის თენბიე ქომეჩუ: „აჩქვა ამუჭკულე მუ-ნა გიწვა, კაი მემისიმინაგინონ-და დო მუთუ ზარალი ვარ ბძირამინონ“-და!

ახმედ თანთ-ოღლი

10

70. ხესისი კოჩი უაილუღე ხაზინაში ბექჩის ნუნგაფს

ამუშენ ოშ წანა წოხლე იზმირიში შეჰერის არ მემედ-ფაშა ჯოხონი არ ხესისი ბადი ქორტუ. ადა ბადის ეკო ფარა უღუტერენ-ქი... ამმა ხოლო ამუქ ეკო გობიწეი დოლოქუნი დოლოქუნტერენ-ქი, ე-ნა ძირან კოჩეფექ, 15 ადა ბადიშენი დილენჩი რენ-და უჩქიტეს.

არ დღას ოხორიშა მევიტი-ში, არქადაში ჩქიმიქ მემოგურუ. მემედ-ფაშა არ დილენჩის ნუნგაფტუ. ლეტას ქოდიჯინერეტუ დო მუთხანი ორ-გაფტუ. თის — ძალი ცესი, ქონთრა მუშის ვოწკედი — დემირიში გაღე დემირი ცაზლა-თი ნალის-ნა ნუნგაფს'თერი დემირი ფარჩაფე ქოგეჩერე-20 ტუ. ადა ბადიქ არ წანას სუმენეჩდოვით ლირა მორგაბტუ. თუთუნუში ბადი უღუტუ. ამმა ხოლო ადა ფარა ჰიჩ ვარ იხმარტუ.

არ დღას ადა ბადიში ოხორიშა მუსაჭირი ქომეფთი; კაი ონჯერე ქომემირჩუ, ამმა მუქ ემ-კათა კაი ონჯერეს ვა ინჯირტუ. ემ ქდოიში ენ დიდი თუთუნუში თუჯარი ტუ დო არ ძიგარა-თი ვა მომჩუ. მა ვუწვი-ქი „ეკო 25 ზენგინი კოჩი ქორე დო, ხოლო აშო დილენჩი'სთერი მოთ გულუ“-მა. ემუქ თქუ-ქი „აჰხ! სინ მასრაჭეფე ჩქინი ვა გიჩქინ. ჰუქუმეთის-ნა მეფჩაფთ ფარაფე, ვა ისიმადეფ! ხეს მუთუ ვა დომომსქიდუნან-ქი! აჩქვა ქდოი ჩქინის-თი ცუკარაფე რენან, ენთეფეს-თი მედაწკომილუ უნონ!“ ჰალბუქი ცუკარაფეს მუთუ ვა მედაწკეტუ-და, არ კურბან ბადრამ ძალსუზი ფილაგი დო 30 არ ჩორბა ჩაფტუ. იშთე, მემედ-ფაშა აშო ხესისი კოჩი ტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

71. თერბიელი ბერეფე

- სელიმი დო სელიმე ჯამემა ნიტე'ში, გზას სელიმიქ ისთერტუ. სელი-
 მექ უწუ: „აიდე, უნკაპი! დანო ჯამემა მემალენან დო მუელიმიქ მიყუნან“.
 სთეამელი-ნა ნიტეს, ბერეფეს არ ბადი კოჩიქ უწუ-ქი „იზმირიშა-ნა ნუ-
 5 ლუნ გზა, ადა რენ“-და. სელიმიქ ჰიჩ ნენა ვარ იშილუ დო მიკილუ. ბადი
 კოჩიქ მუშებურა აშო თქუ: „ადა მუ სალახანა ბერე ტერენ! სანქის ვოშქუ-
 რინი. ჰელე გერიდე-ნა მულუნ ბერე, ამუშენ დაჰა თერბიელი ბერე რენ-ი?“
 სელიმე სთერამელი მუიტუ. ბადი კოჩიქ სელიმეს უწუ-ქი „იზმირი-
 შა-ნა ნულუნ გზა, ადა რენ-ი? სტანციაშენ გამაფთი, სოლე ვიდამინონ, ვა
 10 მიჩქინ!“ სელიმექ-თი ეშშელისთერი თი გმონჭუ დო მიკილუ. ბადი კოჩიქ
 მუშებურა თქუ: „მთინი-თი ამ ზამანიში ბერეფე თერბიესუზი დო სალახა-
 ნა იყვენან! აწი გზა მუჭო ბიირა, უშაკ ქაგომდუნ! ოკითხუმ კოჩი-თი ვარ
 რენ. აჰა ჟურ ბერეფე მულვან. კაი თერბიელი იძირენან! არ და დო არ
 ჯუმა იყვასინონ!“
 15 ნეჯიბი დო ნეჯიბე ბადი კოჩიში დანის მიკიტე'ში, ბადი კოჩიქ თქუ-ქი
 „ბერეფე, არ მუთხანი გიწვამინონ, ამმა მიწუმეთ-ი“-ა? ბერეფექ უწვეს: „ჰაი,
 ჰაი!“ „ისტანციაშენ გამაფთი, იზმირიშა ოხთიმუ მინონ. სოლე ვიდამინონ,
 ვარ მიჩქინ. გზა ქომემოგურით დო ვიგზალა“. ბერეფექ უწვეს: „ჩქინ-თი იზ-
 მირიშა მექთებშია მეულუთ. მენდრა ვა რენ, ჟურ ვერსი ენ“. ბადი კოჩიქ:
 20 „ოდლეისე ბარაბერ ვიდათ!“ ნეჯიბექ უწუ: „შემშერე სქანი-თი მა გილა!“ ბა-
 დი კოჩიქ უწუ „მადემ-ქი ედლუდი ოხვენუ გინონ, ოდლეისე ილი!“ ნეჯიბიქ
 უწუ: „კარზინკა-თი მა მენდაგილა!“ ბადი კოჩიქ: „ედვალლა! ჩქიმი კარზინკა
 მციქა მონკა რენ. სი ვა გალენ!“ ნეჯიბიქ უწუ-ქი „ზიანი ვა რენ. მან ბაზი-
 ქერე ბაბაშ კარზინკა ფთირუბტი“. ბადი კოჩიქ კარზინკა ბერეს ქომეჩუ. ჯა-
 25 მეშა ქომოხთეს. ბერეფექ ბადის უწვეს-ქი „დაჰა ექოლეშა გიყონათ“-და. ბა-
 დი კოჩიქ თქუ: „ვარ, მან თქვანი მუელიმიში ბაბა ვორე!“ მუელიმი გალე
 ქაგამახთუ, ბაბა მუში ნა-ძირუ, დიდო კაი აწონუ დო ბერეფეს „ედვალლა“-
 და, უწუ მუელიმი მუთეფეშიქ. ბადი კოჩიქ „ედვალლა, ედვალლა“-და!
 სელიმი დო სელიმეს დიდო ონჯლორე აყვეს.

30

ახმედ თანთ-ოდლი

72. ნეჯიში ვიტონჩხოვრო ასთან

- ნეჯი ჭუმანიში ჯამემა ქაგეხთუ. ნეჯიში ქმოიშენ პოლიშა გვერდი
 ვერსი ტუ. ნეჯიქ არქადაში მუში შადის უწუ-ქი „მან აწი პოლიშა ვიდა-
 მინონ“. „ფარა გილუნ-ი?“ — უწუ შადიქ. ნეჯიქ — „ვიტონჩხოვრო ასთან
 35 ქომილუნ!“ ნეჯი ჯამეშენ ქაგამახთუ დო პოლიშა ნიტუ. შადიქ „ეფჩი! ქა-
 გონდუნუ! ჯანდარმაფექ ქოგჭოფუფან“-და. ნეჯიქ — „მუფერი ჯანდარმა“-

და, თქუ. „მან ჯანდარმაშენ ვა მაშქურინენ“-და დო იდუ. ნეჯმის უჩქიტუ-ქი „ვიტონხხოვრო კაპიკითენ ჰეფეი შედ ქეფჭოფუფ“-და. ნეჯმი პოლიშა იგზა-ლუ, ამმა პოლის გზა ქაგვაშაშუ.

ახჩამი კონაის ნეჯმის დიდო გდარი ამშქირონუ. აშჩინანაშა ქამახტუ.

- 5 აშჩინანაჯიქ ნეჯმი კაი დოძლუ. ოკულე ნეჯმიქ ხუთ ასთანნი მეჩაპტუ. აშჩინანაჯიქ უწუ-ქი „ადა ვა დუბალენ! გვერდი ლირა ჩქვა მომჩაგინონ!“ ნეჯმიქ უწუ-ქი „ვიტოთხო ასთანნი ჩქვა ანჯაკ მილენ! აწი სო ბძირა-და. გინონ-ნა, პაპახი ჩქიმი ქომეჩა“. აშჩინანაჯიქ „პაპახი თის ვა მაყვენ-და დო ია ბერე ჩქიმის ქომეჩი“-ა!
- 10 ნეჯმის პაპახი ქაგუწუდეს დო თი ტეტელი ნაშქვეს. ნეჯმი ეკო იფიშ-მანერეტუ-ქი, არქადაში მუში შადის-ნა ვა ნუსიმინერეტუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

73. მერამი

- ნეჯმიქ არ დღას ნანა მუშის აშო უწვერეტუ: „ნანა, მა დიდო, დიდო
15 ზენგინი ოყოფუმუ მინონ. ზენგინი, დიდი ზენგინი! კასაფე დოფშა ლირა-ფე, დიდო კონაღეფე, დერეფე, არაბაფე, წაითონეფე, ოწთომობილეფე მიყოუნტუკონ, ემ ვახთის სი ჰიჩ ვარ იხალიშეპტი, ხიშმეთეფექ დულდა ჩქინი მიხვენუბტეს. წადთონიქ ე ნა მინონან, იერიშა მიყონობტეს“.

- ნანა-მუშიქ აშო უწუ: „ადა, სი ნა ზოპონ ნენაფე, დიდო კაი რენ,
20 ამმა ნეჯმი მაშქურინენ-ქი, სი ჰიჩ ზენგინი ვა იყვავინონ“. „მუშენი, ნანა, წუკარა ტეს დო ზენგინი-ნა იყვეს ჰიტა რენ-ი? ლეტა-ნა ხაჩქუფან დო არ ქაფუფი ალთუნეფე-ნა ძირეს, ვა რენ-ი? იზმოჯეს არ დეწინე ქეშქი-ნა ყვეს, ვა რენ-ი?“ „სი მთელი აშოთენ ვახთი მეკოლაფაფ“. „მორო ბაშქა კოჩი ზენგინი მუჭო იყვენ, ნანა?“ „ზენგინობა მერამითენ იყვენ!“ „მერამი მუ

- 25 თქვალა რენ, ნანა?“ „მერამი ოგორუ თქვალა რენ, ბერე ჩქიმი“. „მან-თი ბგოუფ! ოჰ, გიჩქიტას-ნა, ნანა, ზენგინი ოყოფუმუ მუკო მინონ!“ ნანაქ — „გინონ, ამმა აშო ოგორუს მერამი ვა უწუმელან. ემუს კურუნთი უწუმე-ლან“. „ართუკ ვა მედაგნეფ, ნანა! არ სი თქვი, ჰელე ზენგინი მუჭო იყვარ უნონ“ ნანაქ უწუ-ქი „სი აწი ბითთუმ დერსი სქანის იხალიში, დიდო იხა-
30 ლიში. ოხალიშუში ჰავესი გილუტას დო ადა ჯამე-ნა დოჩოდი-ნა, ემ ვახთის შეჭერიშა მენდოგოჩქუმე. ექ-თი კაი იხალიში დო ოკულე ემ ჯამე-თი დო-ჩოდინი. დაჰა ემ ვახთი ჰკულე დოგოწუმე“.

- ნეჯმიქ ნანა მუშიქ-ნა უწუ'სთერი დოყუ. ქდოიში მექთები დოჩოდი-
ნუ, შეჭერიში-თი დოჩოდინუ, ოკულე ნეჯმი არ მუჭენდისი დიყუ. ემ ვახ-
35 თი ჰკულე ნეჯმი დიდი ზენგინი დიყუ. ნანა მუშიქ: „ძირი-ი, ნეჯმი, კოჩი დიდო ზენგინი მუჭო იყვენ? არ ზანაათიში საჰები ტა უნონ, ეშო ვა რენ-ი, ნეჯმი?“ ნეჯმიქ, „ჰო, ვანა ეშო ხომულობა ზენგინი მითი ვარ იყვენ“.

ახმედ თანთ-ოდლი

74. ბართი

მემეტქი ღომან ოხორი მუთეფეშიში წოხლე არ დიდო დაჩხირი ქო-
ლოგზე. ეტრაჭი მუშის კორობუ ნოყაზეფე დო არ-არ თანე დაჩხირის გუ-
შუტკომეტუ დო ფალუეფეს სეი იქიფტუ. ემ ვახთის ბაბა მუში ქომოხთუ
5 დო ბერეს უწუ-ქი „ექ, ქარტალის-ნა მეშობლუნ, უჩა თოზის ვა აჯადინა!
ეგერ ია თოზი დაჩხირის გოშალას-ნა, ტკვაცუნ დო კოჩი დიჭვენ“.

ბაბა იგზალუჭკულე ბერექ აშო ისიმადუ: „ხოშ ბაბა ჩქიმიში მთელი
ნენას ვა მეუსიმიინამინონ-და. ჰელე არ ფცადა!“ მანიშა-ხოლო ია თოზიშენ
არ მჯინი ქეზდუ დო დაჩხირის გუშუბლუ-ში, ტკვაცუ ბართი. ბერექ ხე
10 პიჯის მუითუ დო ლეტას მელუ. ბაბა მუში კაპინეი მოხთუჭკულე ბერე
მუში ვა ლურელერენ, ამმა პიჯი, თოლი დვაჭვერენ; თოლი ქდოი დვაყვერეტუ!

ახმედ თანთ-ოღლი

75. ნანაში ნენას ნუსიმიინა უნონ

ჯევადი კუჩხე-ტეტელი გოხთიმუს ვა გვაგერეტუ. არ დღას ონტულეს
15 არ ჩობანი ისტერტუ-ში, ქოძირუ. ისიმადუ-ქი — „ია ბერე კუჩხე-ტეტელი
ისტერს დო მან-თი ვისთირა“-და დო კუჩხეს ფოთინეფე ქამუიწკუ. ონტუ-
ლეს გონკაპინუს ქოგდოჭკუ. მციქა ჩქვა' ჰკულე ჯევადის კუჩხეს არ დიდი
კეტი ქონაციგუ. მგაინერი ოხორიშა ქომოხთუ. ნანა მუშიქ „კეტი ქამეგიწ-
კა“-და, ამმა ჯევადიქ ვა ყუ. ახჩამიშა კეტი მეციგეი ხეტუ დო აშო ისიმა-
20 დებტუ. „აჩქვა-და დაჰა კუჩხე-ტეტელი ვა გოვულუ“-და. ნანა-მუშიქ
„ამუჭკულე მა მემისიმიინა გინონ“-და. ჯევადიქ-თი „ამუჭკულე სინ მთელი,
ნენა, მეგისიმიინამინონ“-და.

ახმედ თანთ-ოღლი

76. თენბელი ბერეფეს მუთუ ვარ აგურენან

25 ამუშენ ოშ წანა წოხლე არ ზენგინი კოჩის ზია ჯოხონი არ თენბელი
ბერე ქუყოუნტუ. ადა ბერე ბაბა მუშიქ ჯამეს ქომეჩუ, ამმა ადა ბერექ ჯა-
მეს-თი დოლუ ვარ იკითხუ. ნეჰადეთი ბაბა მუშიქ უჯოხუ დო უწუ-ქი „სი
დიდო თენბელი კოჩი რე. აწი სინ ხუთ საათი მენდრა ქდოიშა არ თარლა-
ჯის მექჩამინონ, ბელქი ემეის თენბელობა ნაშქუმერ“.

30 ზენგინი კოჩიქ ზია ია ქდოიშა მენდოჩქუ. ზია ია ქდოიშა-ნა მეხთუ,
ემ თარლაჯის სუმ-ოთხო თანე ბერეფე უყოუნტუ. ზია ემ სერის ემ ოხო-
რის რტუ. ახჩამუს-თი თარლაჯიში ოხორჯაქ სუჭრა ქოდოდგუ, ჩორობა ქო-
გედგუ. ზიას, ბითთუმ ოხორი მუშის დალი გდაი-ნა იმხორტუ, თარლა-
ჯიში ოხორის ეშო-ნა იყვეტუ, ვა უჩქიტუ. თარლაჯიქ უწუ-ქი „გდაიშა ქო-

- მოხთი“-ა; ზიაქ „ვა მინონ“-და, თქუ. თარლაჯიქ უწუ: „სი გიჩქინ! აწი ვა გინონ-ნა, ჭუმენ ჭუმანიში დაჰა კაი იშთიათენ გაჭკომენ!“
- ახჩამუს-თი თარლაჯიში ბერეფე სთოლის ქოდოხედეს დო ქითაბი ოკითხუს ქოგდოჭკეს. ზიას, „მან-თი მუთუ მიჩქინ“-და, უჩქიტუ. შეჰერი
- 5 მუშიში დუქმანეფე დო სოკადეფეში დო კონაღეფეში ოლაღალუს ქოგდოჭკუ. თარლაჯიში ბერეფექ უწვეს-ქი „სი ხოლო შეჰერის დე. ჩქინ ქდოის ვორეთ, ამმა, ხოლო დოღრუ თქვა-ნა, სინ ჩქინი-კონაი ოკითხუ ვა გიჩქინ, ბოშინე ლაჭი მო იქიფ! ბელქი ჩქინდენ კაი ოსთეამუ ქოგიჩქინ-ნა, ია ვა მიჩქინ“. ბერეფე გაღე ქაგამახთეს. ზიაქ თქუ-ქი „მან ჩქინი არაბამენ ამო
- 10 ვოცხონტუტი“-ა დო ხენდეკიშენ მუიციხონტუ, ხენდეკის მოღვაშუკუ დო ქოდილიჯინუ დო დიტალახუ. თარლაჯიში ბერეფეს დიდო აძიცინეს. ზიას ფორჩა ქამოწკეს დო ბაშქა ფორჩა ქოდოლოქუნეს. თარლაჯიში ენ ჭიტა ბერექ, ჭემიქ, უწუ-ქი „სინ დო მან ბარაბერ ვისთეათ. მან-თი ჯუმალეფე ჩქიმი-კონაი ოსთეამუ ვა მიჩქინ, სინ დო მან ბარაბერ ვისთერათ!“ ზია დო
- 15 ჭემიქ ემ ვახთიჭკულე ბარაბერ იკითხუბტეს, ბარაბერ ისთერტეს. ზიაქ თენბელობა ნაშქუ. ემ ვახთიჭკულე ზიაქ ოჩალიშუს დიდო ყორობტუ. ზიაში ბაბაქ ზიაშ ოძირამუშა-ნა მოხთუ, ზიაქ თენბელობა-ნა მეტკოჩეეტუ, ქოძირუ, დიდო კაი აწონუ, ზია ექოლენ დეზდუ დო დიდი შეჰერიში მექთების ქომეჩუ. ემ ვახთიჭკულე ჭემი დო ზია კაი ჯუმალეფე სთერი რტეს
- 20 დო ბითთუმ ართიკართის მექთუბეფე ნუჭარუბტეს.

ახმედ თანთ-ოდლი

77. ჭიტა ახმედი

- არ დღას ჭიტა ახმედი ბაბა მუშიკალა გოხთიმუშენი დაღიშა იდერეტუ. ექ დიდო მჩხუიში დო მთხალეფეში სურეფე ძირეს. ახმედიქ მჩხური-
- 25 ში თიკანეფეს დიდო ყოროფტუ. თიკანეფეს გვათხოზეტუ, ამმა ენ ჭიტალეფე-თი ეშო ზოი უნკაპუტეს-ქი, ახმედის ჩქართი-თი ვარ აჭოფუ; ბაბა მუშიშა გუიქთუ დო უწუ-ქი „შეიტანეფე ჯივასტეი ნუნკაპუნან“-და. ბაბა მუშიქ იძიცუ დო კითხუ: „ადა თიკანეფეში ენ დიდი ნა-რენ, მუკო წანერი იყვენ გიჩქინ-ი? დაჰა არ წანერი-თი ვა იყვენ! ენ დიდილეფე ოთხო თუთერი და რენან, და ვარ. სი მუკო წანერი დე?“ ახმედიქ ჯევაბი ვა მეჩუ, თი მუშის-ნა ვა მუხთუ-შენი. ბაბა მუშიქ ხოლო ოლაღალუს ქოგდოჭკუ: „სინ ვიტოჟურ წანერი ე. მუშენი ოთხო თუთერი თიკანი ვარ გაჭოფენ? აწი ია ჩობანი სქანდენ ჭიტა რენ, გინონ-ი-ქი, ია ბერეს, ე-ნა-გინონ თიკანი ვოჭოფინაფაფ!“
- 30 „მა-ნა ვა მაჭოფუ შეი, ია ბერექ მუჭო ჭოფასინონ“-და, უწუ ჭიტა ახმედიქ ბაბა მუშის. ბაბაქ — „აწი ქოძიროფ“-და დო ჩობანი ბერეს უჯოხუ. ბერეს ხუთ კაპიკი ქომეჩეს თიკანი ოჭოფინუშენი. ახმედიქ ექ ბეთი-ნა იძირეტუსთვი, არ თხაშ თიკანი ქონუგურუ. ჩობანი ბერე დავაშ-დავაშ მე-

ხთუ დო თიკანის ნატკვაცუ, ქოჭოფუ დო ახმედიში დანიშა ქომუყონუ. ექოლენ გუიქთე'ჭკულე ბაბაქ ბერეს უწუ-ქი „ძირი-ი ახმედი? სინ ჩობანი-ში ბერე-კონარი-თი მუთუ ვარ გიჩქინ!“

- ახმედის დილო ონჯლორე აყუ. ბაბა მუშიქ ხოლო ოღარღალუს
- 5 ქოგდოჭკუ: „ადა ჩობანი ბერეს აწიშენ ზანაათი მუში ქუჩქინ. ბაბა მუშიში დერინე მიხუი ჩუმეს. მციქა ვახთი'ჭკულე მითიშა მუხთიდაჯი ვა დოსქიდა-სინონ. სინ აწი'ჭკულე ჯამეშენ ოხორიშა ეშახთა-ში, ჯუმადი სქანიში დუქდანეშა იდა დო მციქა ფიცაი ოხერხუ იგურა-ნა, პატი იყვენ-ი?“ ახმე-დიქ ბაბა მუშის ქონუსიმინუ. ბითთუმ ჯამეშენ-ნა ეშახთატუ, ჯუმადი მუ-
- 10 შიშ დუქდანეშა ნიტუ. არ-ყურ ჰაფთას ახმედიქ ქირასთე ოხვენუ დო ფი-ცარი ოხერხუ ქოდიგურუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

78. სუმ არქადაში

- არ ვახთის სუმ თანე მექთებში არქადაშეფე ხუთ წანერი მედრესეშენ
- 15 შეჭდეთ-ნამე ქაგუწულეს დო ქავამახთეს. ადა ბერეფეშენ ართელი კამეკამი-ში ბერე ტუ, მაყურა — არ დუქდანეში, მასუმა არ თარლაჯიში ბერე ტუ. კამეკამიში ბერე ქდათიბი დიყუ. დუქდანეში ბერექ ბაბა მუშიში დანის იჩალიშებტუ, მასუმა, თარლაჯიში ბერექ-თი ბაბა-მუშიში ზანაათი იქიფტეს.

- კამეკამიში ბერექ თუთას ყურენეჩ მანათითენ იჩალიშებტუ, ამმა
- 20 დუქდანეში ბერექ ბაბა მუშიში დანის იჩალიშუ დო ოკულე ბაბა მუშიქ ბერე მუშის არ დიდი მალაზა დუხვენუ. ადა ბერე აწი მუშებურა ავროფა-შა იდუ დო ქდოი მუშის-ნა ვარ ტუ'სთეი მალეფე ქომულუ. ა ბერექ აშო-თენ დილო ფარა მორგუ. მილლეთის ჰემ სიფთე მციქა უჯუზი მეჩუ. ნეფე ადა ბერექ ეკო ფარა მორგუ-ქი, ამუ კონაი ფარა პოლუი მალაზაჯაფეს
- 25 ვარ უდუტუ.

- თარლაჯიში ბერექ-თი ბაბა მუშიშ ზანაათი ოხვენუს ქოგდოჭკუ. ადა ბერექ მედრესეს იკითხუბტუ-ში, ენ დილო ზირაეთიშ ქითაბი იკითხუბტუ. ბაბა მუშიკალა ბარაბერ დილო ბაშკა-ბაშკა ბაღეფე ყვეს. ავროფაშა იდუ დო ყონაში ოქთუმ მაშინა ქომულუ. მთელი ქდოილეფექ ადა ბერეში მაში-
- 30 ნათენ ხაჩქუბტეს დო ქირა-თი მეჩაბტეს. ადა ბერეს არ წანას ეჩ შილდა ფსუმაი ლაუზტი აყვეტუ. ხოლო ბაშქა მედვეფეში ბალი-ნა უდუტუშენი დილო ზენგინი დიყუ. ემ ვახთიშა-კადარ კამეკამიში ბერეს ანჯაკ ყურ შილდა მანათი აყვერეტუ. ჰალბუქი დუქდანეში ბერე დო თარლაჯიში ბერე ავროფას-ნა ვარ ტუ'სთეი ზენგინი დიყვეტეს.

35

ახმედ თანთ-ოღლი

79. ბაბა ვა მომხვადან!

სუმ ბეე არქადაში დიყვეს ე-დო უშქიი მეხიუშა იდასინტეს (უშქიი ართეი ბეეში ტუ!). მენდრაშენ უშქიი ძიეს. მჭითა-მჭითა თანუტუ. ბეეფე ქომეხთეს უშქიიმ ქმოქიშა. საიბი მუში ქმეხთუ ე-დო თუდენი ბეეფეს
5 უწუ-ქი, „თქვან ჩვით დო ბაბა ვა მუიტას-და, ვა მომხვადან-და!“

ემ ვახთის ბაბა მუშიქ ყილენდო ისიმინტუ, ამმა მუთუ ვა თქუ. ე-ნა დეხთეეტუ ბეექ ობა გუიმკასუ (დიდო ქოდილიბლუ!) უშქიითე. ბაზი თუ-დე-თი ნუტკომეტუ. ბეე ქაგეხთუ თუდე. უშქიეფე დიფაეს. ართეი ბეექ თქუ-ქი „სი მჩხუელეფე გილუნ ე-დო ჩქინ მჭიფე მუშენი მომჩით!“ „სი
10 ეშო-ნა ზოპონ, უშქიის მა დეფთი, მა პწილი ე-დო ხოლო სი ქომექჩი! ეგერ ბაბა ჩქიმი ვა რტუკონ-ნა, უშქიი პიჩ ვა მაჭკომეტეს. ღორმოთიქ დიტალას ია ბაბა ჩქიმი!“

ემ ვახთის ბაბა მუში ყილენდონ ნოტკობუტუ. ნოტკობუ, ნოტკობუ, ბეეფეში დანიშა ქომეხთუ ე-დო თქუ „თქვან გოწიფთ ღორმოთიში დოტა-
15 ლუ! თქვან უშქიი მოთ მემიხით“-და დო ბეეფეს გდათხოზუ. ბეეფე-თი, კუვეთი-ნა ულუტეს-შა, იმტეს. გზას უშქიეფე ქოდვაბდეს. ბაბა მუში გდა-თხოზუ, ამმა, ვა ნაჭიშინუ დო უშქიეფე დოკოობუ დო ქოჭკომუ(!).
ა-თი დობჭაით.

ალი თანთ-ოდლი

20 **80. არ ტავშანიში მოთა დო კვინჭახი**

არ ტავშანიქ ჩაი ჯუბტუ-ში, ყინდოლენ მილდირიმი'სთეი გეხთუ არ კართალი დო ტავშანი ქოჭოფუ, ცაშა ყინ დიყონობტუ. ტავშანის კართალიში ჭანგიშენ აჭუნტუ დო კუსაბტუ. ემერეფეკალა არ კვინჭახი ჯას გელახეტუ. კვინჭახიქ ტავშანის უწუ-ქი „სი დიდო ზორი უნკაპუტი დო ია
25 კუჩხეფეს მუ გალოდუ? აშო მოთ იჭოფი?“ ემ ვახთის არ ათმაჯაქ-თი ავი გორუბტუ. ადა კვინჭახი-ნა ძირუ, გოლოლუ კვინჭახის დო ცაშა ქიყონუ. ემ ვახთის ტავშანიქ გვერდი ღურელი კვინჭახის დუჯოხუ: „აშო მოთ იჭოფი? ია მსქვა მსგაეფეს მუ გალოდუ?“ „გაფულმა კომშუნე, გელურ ბაშუნე“ — ნათქვამი რენ!

30 **ახმედ თანთ-ოდლი**

81. მჩხუიშ თიკანი, მჩხუი დო მგეი

არ დლას დალიშენ მგეი ქაგეხთუ. მგეი მუფერი ჰაივანი-ნა ტუ, მჩხუის ქუჩქიტუ. ემუშენი მოთა მუში თიკანიშა მეხთუ დო უწუ-ქი „მგეი ქომოხთუ! ბაკის ქამახთი-ქი, ქოგიმხოს“. თიკანი მანიშა ხოლო ბაკის ქამახთუ.
35 მციქა ჩქვაჭკულე მგეი ბაკიშა ქომოხთუ. მგეიქ თიკანის უწუ-ქი

„თანგრიმ მუსაჭირი ვორე; ნეკნა გომინწკი დო ქამაფთა“-მა! თიკანიქ — „თანგრიმ მუსაჭირი ხომ გელდუნ, ამმა ნეკნაში კილა მან ვა მიდუნ!“ თიკანიქ დოლოხენდო მუშებურა — „ვიდა დო, ჩქინ-ნა მიხუმელან, მურა ჯოლორის დოფუჯოხა“-მა. მგეიქ ადა-ნა შიგნუ, აშქუინუ დო დალიკელე იმტუ.

5

ახმედ თანთ-ოღლი

82. ზერდევა, ჯოლორი დო თილქი

არ დღას არ ჯოლორი დო ზერდევა არქადაში დიყვეს დო დალიკელე გუიტეს. ოკულე დაღის დულუმეჯეს. ჯოლოიქ დო ზერდევაქ ონჯირუმ დერი გორეს. ჯოლოი არ ჯაში კოვუღის ქომეშახთუ დო ქომიშინჯირუ. არ ჭუმან-
10 დელე არ თილქი ქომოხთუ დო ზერდევას უწუ-ქი „დოთანუ დო ექ მოთ გეხე? გეხთი დო გოფთათ, ვისთირათ!“

ზერდევაქ უწუ-ქი „თუდე კოვუღის ბაბა ჩქიმი ჯანს. იდი, ემუს იზნი ქაგუწული დო ოკულე გოფთათ“. თილქიქ — „არ ზერდევაშ დერინე ყურ ქობძირი“-ა დო ხელებერი ჯაში კოვუღიშა ამახთუ, ამა ჯოლორიქ ბინდერ-
15 ბირე ნანკაბუ თილქის დო დომქვიდუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

83. მგერი დო თილქი

თილქიქ მთელი დაღი დოგორუ. არ ქუნცხი ვა დუსქიდუ უგორუ, ხოლო ჰიჩ ოჭკომალე ვარ აძირუ. თილქიქ ისიმაღუ დო აშო თქუ: „აწი
20 არ მუთუ დუბარა დოჰა დოქსე უგდარელი დობლურუ“-მა. თილქიქ „სანქი დობლური-ა დო ლეტას ქოდოვიჯინა-მა; ყვაროჯეფეს ლეში აჩქინენან-მა დო დანი ჩქიმიშა მოხთან-ში, არ-არ თანე მთელი-თი ქოვიმხორ“-მა.

თილქი ლეტას ქოდიჯინუ. მთინი-თი ყვაროჯეფე ქომოხთეს. ჰემ სიჭთე მენდრაშენ თილქის ოწკეტეს. ოკულე მაქინიშა ქომოხთეს, არ ყვა-
25 როჯი თილქიში კაბულას ქონოხედუ, არ ზორი ქოგდაკიბინუ, ამმა თილქიქ ჰიჩ ნენა ვარ იშიდუ. მციქა ჩქვა-ჭკულე ყვაროჯეფე იმტეს ყურელი, ყურელი: მეგერემ მგერი მუიტუ. მგერის თილქი ვარ აჭოფუ დო უნკაბუტუ-ში, კადალუღიშა ენ მელუ, მარალი დიყუ.

თილქი ემ ახამის ქდოილუღიშა გეხთუ დო ხურიეში ოქოთუმალეშა
30 ამახთუ დო არ დადული ქოჭკომუ'ჭკულე, აჩქვა მაყუანი სერინერიშენი ქომინახუ. თილქიქ დაღის გდაი იმხორტუ-ში, მგერი ქომოხთუ დო უწუ: „მან გდაი მუთუ ვა მაძირენ-მა დო სინ სო ძიროფ“-მა. თილქიქ ქონუგნუ: „ხურიეში ოქოთუმალეს დიდო ქოთუმეფე რენ“-მა. თილქის ხურიეში ოხორიში კოჩი აწი ტოჭელითენ-ნა ჩუმეტუ, ქუჩქიტუ. მგეიქ თილქიში ნენას

ქონუსიმინუ. ხურიეში ოქოთუმალეშა იგზალუ, ამმა, ე-ნა ჩუმერტუ, კოჩიქ მგეის ტოჭელი ასთოლუ დო მგეის კუჩხე ქანოტახუ. მგეი მარალი დალიკელე იგზალუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

5 84. მთუთიში დუგუნი

მთუთიქ არქადაშეფე მუშის უჯოხუ: „ამ სერ-და ჩქიმი ოხოის ვიყვათ“-და. ენთეფე-თი ქომოხთეს: მგეი, კაფუ, თილქი, კატუ დო ჩქვაფე. მთუთის კათთა შეი ხაზიი ულუტუ: გდაი, შარაბი ე დო ჩქვა. აწი ანთეფე სუჭრას ქოდოხედეს, გდაი ჭკომეს.

10 მციქა-ნა ჭკომეს, მთუთიქ შარაბი გომუ ე-დო თის ქომიშუხთუ დო ზარხომი დიყუ. ჭიტა ობიუს ქოგდოჭკუ. თილქი დუბარაჯი ტუ, ხეეფე ოკოტკვაცინაპტუ. მთუთი ოხოონუშა ქისელუ ემ ვახთის. ოძიციწუმენი ბანდალაპტუ. თილქიქ-თი „აკო კაი ოხოონუ სო იგური“-ა, უწუ.

15 მგეიქ თილქის ილუფურჩოლუ: „სი მცუდი მოთ ზოპონ-და! ემუქ ოძიციწუმენი ბანდალაფს-და დო სი ხოლო მთუთი ოხელაფ“-და. თილქიქ მგეის უწუ-ქი „სი დელი ტეე-მა! მან ემუშენი ზოი მილუნქი-ა, ეშო-ნა ფტქვა, მთუთის კაი აწონენ-და დო ახჩამის-თი მთუთიკალა ვიყვეთ“-და!

ალი თანთ-ოღლი

85. ეშუელიში დუბარა

20 კათთა დღას მუქი ოთირუთენ არ ეშუელი დიზერეტუ. მუშებურა აშო ზოპონტუ: „ამ დუნდას ეშუელი-ნა დემოჩქინეს, დიდო მერალი მილუნ“-და დო ადა საპები მუშეიკალა არ გზას ნიტეს-ში, ეშუელიქ არ ქოდიმლორუ. მეგერემ ადა ეშუელიში საპებიქ ბითთუმ ეშუელი მუშის ჯუმუ მოკიდაპტერენ. ემუშენი ეშუელიქ არ ჭიტა ღალი ძირუ დო კაი აწონუ დო

25 დიმლორუ. ეშუელი ღალიშა-ნა მეხთუ, მეხსუს კუჩხე გისტვინუ, — ეშუელი ღალის გომვატუ. ღალიშენ მეხსუს ვა გამახთუ. ჯუმუ-თი მთელი დონდლულუ-ში, ეშუელი ქაგამახთუ, ადა ეშუელიქ ბითთუმ აშო იქიფტუ, ღალი-ნა ძირატუ, კაი ოწონუთენ დიმლორტუ.

30 ადა ეშუელიქ აშო დუბარა არ ყუ, ყურ ყუ, სუმ ყუ, ნეჰადეთი საპე-ბი მუშიქ ქონაგნუ. მათხა დღას ეშუელის სონქერი ქომოკიდუ. ეშუელის, ღალიშ დანიშა-ნა მეხთუ, დიდო კაი აწონუ დო ხოლო დიყურუ. ეშუელის სონქერიშენი-თი ნდლულუნ-და უჩქიტუ. ღალიში იანიშა მეხთუ-ში, სანქის კუჩხე გისტვინუ. ეშუელი ღალის ქოდოლოლუ, ამმა სონქერი ეკო ჩქვა დი-მონკანუ, — ეშუელის გალე ვარ გამალუ. ნეჰადეთი ქაგამახთუ. ემ დღას ერ

35 ფუთი სონქერი ოხორიშა მენდოდაფუ საპები მუშიქ.

ახმედ თანთ-ოღლი

86. მშვირონერი მგეი თექერ-მექელი

არ დღას მგეის ამშვირონუ დო იდუ გდაი ოგორუშა. ქოძირუ, დუზ-
ლუღის მჩხურიქ ჩაი ჯუფს. „მჩხური, მჩხური, მან სი კჳკომამინონ!“ „სი მი
რე-ქი, მა მჳკომამინონ?“ „მა მგეი ვორე. სი მგეი ვარ, ჯოდორი რე!“ „ვარ,
5 მა მგეი ვორე!“ „ეგერ სი მგეი რე-ნა, აქ დოდგითი, მა ყილე ეშავულუ დო
კაპინერი გელავულუ. მა დოჳკინდინერი ვიყვე დო ემ ვახთის მჳკომი“. მჩხუი
ყინ ელახთუ დო იმტუ.

მგეიქ მჩხუი ჩუ, ჩუ, ამმა მჩხუი ხოლო ვარ მოხთუ. ემ ვახთის მგეი
ბაშკა დუზიშა იგზალუ. ექ არ ცხენი ქოძირუ დო უწუ: „ცხენი, ცხენი, მა
10 სინ კჳკომამინონ!“ „სი მი რე-ქი, მა მჳკომამინონ?“ „მა მგეი ვორე!“ „სი
მგეი დევილა, ჯოდორი რე!“ „ვარ, მა მგეი ვორე!“ „ოდლეისე მგეი რე-ნა,
კუდელიკელე მჳკომი!“

მგეი ცხენიშა მეხთუ-დო „კუდელიკელე პჳკომა“-და-ში, ცხენიქ არ
ზოი თეფნე ნუნთხუ დო მგეი ქაკონაყვილუ, ცხენი იმტუ.

15 მგეი ბაშქა დუზლუღიშა იგზალუ, ექ არ ხოჯი ქოძირუ. „ხოჯი, ხოჯი,
მან სი კჳკომამინონ!“ „სი მი რე-ქი, მა მჳკომამინონ?“ „მა მგეი ვორე!“ „სი
მგეი დევილა, ჯოდორი ე!“ „ვარ, მა მგეი ვორე“. „ეგერ სი მგეი რე-ნა, კა-
პულას გემხედი დო სერი გოხვენაფაფ დო გოგიყონა!“ მგეი ხოჯიში კაპუ-
ლას გემხედი დო სერი გოხვენაფაფ დო გოგიყონა!“ მგეი ხოჯიში კაპულას
20 ქოგეხედუ. ხოჯიქ მგეი ქდოილუღიშა ქაგიყონუ. ქდოის ჯოდორეფე გვაბლეს
მგეის დო დოშქვიდეს.

ახმედ თანთ-ოდლი

87. დუბარაჯი თილქი

ზამანის არ თილქი ქორტერენ. ოთხო ჯანიტერენან: მუქ, მუში
25 ოხორჯა დო ყურ თანე დაჰა ბეეფე. არ დღას ოჳკომალე ვა უღუტეს.
თილქი იდუ დაღიშა დო ოჳკომალე გოუბტუ, — ეკო გოალას ჰიჩ მუთუ
ვა აძირუ. გეი გულიწკედუ-ში, — მენდრაშენ არაბეფე მუიტეს. თილქიქ
არაბა-ნა ძიუ, მთვიის არკა-უსტი ტრიკეფე ემთუმანი ქოდინჯიუ. არაბა ქო-
მოხთუ. მეგემ ადა არაბაში საჰებეფე ბალუქჩი ტეენან. არაბას ჩხომი ქო-
30 მოკიდერეტეს დო ბათუმიშა ნიმეტეს, გამაჩასინტეს.

ადა თილქი-ნა ძიეს, აშო თქვეს: „აა! ზავალი თილქი ყინითენ დო-
ხოცქვენ! ქეფზდათ ადა თილქი, ფოსტი ქაგოოწკათ დო, ბათუმის ჰიჩ ვა
იყვას-ნა, ყუენეჩლოვით კაპიკი დიქიფს!“

დეზდეს თილქი დო არაბას ჩხომეფეში ორთას გუშუმწკეს. თილქის
35 დვაჳუ, ამმა ხოლო ჰიჩ ნენა ვა იშიდუ. ოკულე არაბას თოლი გონწკუ-ში,
ჩხომეფე ქოძიუ. ჳკომუ, ჳკომუ დო კაი დიძლუ. ოკულე არ ვით თანე დაჰა

გზას არ-არ თანე ქოდობლუ. იდუ, იდუ არაბათენ დო ოკულე არაბაშენ ოცხონტუ დო ბალუქჩეფეს აშო უწუ: „და! მუ ლოყა ჩხომეფე გილუტერენან“-და დო იმტუ.

- ოკულე, მუქ-ნა დობღეეტუ ჩხომეფე, დოკოობუ დო ოხოის ბეეფე
- 5 მუშის დო ოხორჯა მუშის მინდულუ. ოხოის დოჭვეს ჩხომი დო იმხოტეს-ში, ნეკნაშ წოხლე არ მგეი ქომოხტუ. მეგეემ ადა მგეის-თი ოჭკომალე ვა აძიელენ დო ჩხომიში შუა ქომატეენ დო მუშებუა აშო თქვეენ: „ამაულუ ოხოის დო მან-თი ქომჩაფან ჩხომი, ვა მჩენა-თი ზოითენ მთელი-თი ქაგო-წაუშე დო მთელის ვათხოზეფ!“ მგეიქ ნეკნას ნოტანკუ: ტუკ, ტუკ, ტუკ!
- 10 თილქიქ თქუ-ქი „მი-ენ ადა“-და? მგეიქ უწუ-ქი „მა ვოე-და მგეი, ჯუმა სქა-ნი“-ა. თილქიქ თქუ-ქი „სი მგეი ვა-ე, სი ჯოლოი-ე!“ „ვარ-და, მა მგეი ვოე“-და. ბექი ჯოლოი მე? ნეკნა ვა გომანწკენ-და. ჰელე ღორმაშენ თი ამილი ჩქიმდა, გოგოწკედა-და დო ეგეე მგეი მე-ნა-და, ნეკნა ქაგოგინწკიფ“-და
- 15 თილქიქ კუკუმათენ ხარხალეი წკაი ქოდიქაჩუ. მგეიქ ღორმაშენ თი ამილუ ვარ-დო-ნი, თილქიქ ხარხალეი წკაი მგეიში თის მუქთუ. მგეი ქაგუ-იჭუ დო გვერდი შუონი (დარი ჯანლი), კუდელი მეშანდიკეი დალიკელე იგ-ზალუ. ოკულე ხოლო არ-ჟურ დლაჭკულე ყინითენ დოხოცქუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

88. მგეი, თხა დო ცხენი

- 20 არ თხა გზას ოძიელენ მგეიქ. თხას უწვევენ-ქი „გჭკომამინონ“-და. თხაქ უწვევენ-ქი „მა არ ოინი მილუნ-და დო ოინი ჩქიმი დოპა-და დო ოკულე მჭკომი“-ა! „მუ ოინი გილუნ“-და? — უწვევენ. „მა მენდრაშენ-და ვუნკა-ბუ-და, ქდუთულის ეფცხონტუ-და, თი კობალეი მოიქთე“-და! „ჰაადე, ოდლე-ისე მანიშა დოყვი-ა, გჭკომა მინონ“-და, — მგეიქ უწვევენ.
- 25 თხა არ ჟურ წარა თი კობალეი მუიქთეენ, სოდუნი უნკაპეენ, ქდუთულის ეფცხონტეენ. მგეიქ უწვევენ-ქი „მოხთი ოგჭკომა“-და! „არ ჩქვა ვუნკაპა მინონ-და დო ეფცხონტა მინონ-და დო ეკულე მჭკომი“-ა! არ ჩქვა უნკაპერენ დო იმტეენ, ქამუჩითეენ. მგეი დიფიშმანეენ — „აშო მოთ პი“-ა დო!
- 30 ცხენი ქონაგეენ ემ ვახთის. ცხენის უწვევენ-ქი „სი გჭკომამინონ“-და! ცხენიქ -თი უწვევენ „მა ოკვაჩხენდო-და ბარათი მილუნ-და დო ემუს მედა-მიწკედი-ა დო ეკულე მჭკომი“-ა! ამუქ-თი, მგეი-თი, უკვაჩხენდო მეხთეენ დო „მედაუწკედა“-და-ში, ცხენიქ ქრუსი გეჩეენ დო მგეი ქაკონალუელებენ. ცხენი-თი იმტეენ.
- 35 მგეი გოკუცხუ-ში მუში თის უწვევენ „გზას ქოძიოდ არ თხა-და, ოჭ-კომი-ა, დიძლი-ა დო დანი მუშის ქოღინჯი-ა. სი მო ოლოდაფ ოინი-ა, — თი მუშის უწუმესს, ცირკიში დიდი იყვა გინონ-ი-ა?! გზას ქოძიოდ არ ცხენი-ა, — ოჭკომი-ა დო ინჯი-ა: სი მო ოლოდაფ ბარათი-ა! ჯამეში-ა ხოჯა იყვა გინონ-ი-ა?!“

ოსმან თანთ-ოღლი

89. არ ხოჯი დო არ მთხა

არ ხოჯი დო არ თხა არ დღას არ დარი გზას წოხლე ქომოხთეს. მთხაქ ხოჯის უწუ-ქი „სი გერი გუიქთი, მა მეკავილა“-მა! ხოჯიქ — „მა ე-ნა იყვენ კონაი ოკოვიზდე, სინ-თი მიკილაფ“-მა! ხოჯი, ე-ნა იყვეტუ-კონაი

5 უიზდუ, ამმა ხოლო ჟური-თი (!) ვარ მეკვალეს. მთხაქ — „გუიქთი, მა ვა გომაქთინენ“-მა, უწუ ხოჯის.

ხოჯიქ — „ჯანუმ სინ ჩქიმდენ დაჰა ჩორჩი რე! ჩქიმდენ „დაჰა ორდო გუიქთე“-მა. ამმა მთხაქ ინნადი ყუ. ხოჯიქ: „მა? ეშო-ი“-ა დო მთხას არ ზორი ქრა ქონუნთხუ. მთხა მანიშა-ხოლო დოხოცქუ დო გზას ქოდიჯინუ.

10 აწი ხოჯიქ-თი, ე-ნა ყუ, დიფიშმანუ. ჯენაზეში ჟინ მეკახთიმუ კაი ვარ აწო-ნუ ხოჯის დო ბაშქა გზა ოგორუს ქოგმოჭკუ... .

ჭიტალეფექ დიდილეფეს გუი ვა მუჩქვინა უნონან. დიდილეფექ-თი ეკო ჰესლობათენ ეშო ოღურუ ვა ყვა უნონან.

ახმედ თანთ-ოღლი

15

90. არ ჯოღოი დო ტავშანი

არ ჭიტა ტავშანი ლეტა მუშიში დოგაშენ ჩხვინდი ხვალა გამონჭერე-ტუ დო ჰავა მუიზდიბტუ. არ ავჯი ჯოღორის ტავშანი ექოლენ გამაყონუ უნტუ დო არ დუბარა ქოდუდგუ, უწუ-ქი „ჭიტა ტავშანი, მოხთი, სი არ მსქვა დეიშა მენდაგიყონა! ექონი ჩაეფე ბაშქა ჩაეფეშენ დაჰა ლოყა რენ.

20 ბარაბერ გოფთათ, ვისთირათ“!

ჭიტა ტავშანი ამა ნენაფეს ვა მოღორდუ დო აშო უწუ: „ნანა დო ბაბა ჩქიმიში დოგაში ჩაეფე, ბაშქა დეის-ნა რენ ჩაეფეშენ დაჰა ლოყა რენ! ჰაიდე, სინ დულდა სქანის ოწკედი! მან ნანა დო ბაბა ჩქიმიში ნენაშენ ბაშქა მითიში ნენას ვა მეუსიმინ. ლაზიმი იყვასნა, ნანა დო ბაბაქ მან ია

25 დეიშა მენდამიყონოფან“-მა!

ახმედ თანთ-ოღლი

91. მჭაჯი დო ხოჯი

არ დღას არ ხოჯიში ქრას არ მჭაჯი ქონოხედერეტუ. ქიბირი მჭაჯიქ ჩქიმი მონკანობათენ ხოჯი რახატსუზი ვიქიფ-მა, ისიმადუ დო ხოჯის უწუ-ქი „ევერ ჩქიმი მონკანობათენ რახატსუზი იყვავინონ-ნა, ორდო თქვი! მა ვფუთხურ!“ ხოჯიქ უწუ-ქი „მან სი ნამეიკალა ხერ-თი, ვა მიჩქინ დო, ფუ-თხა-ში-თი, ვარ-თი გძირობ! მუჭო იყვენ-ქი სქანი მონკანობათენ მან რახატსუზი მპავინონ“.

30

ახმედ თანთ-ოღლი

92. ქოთუმე დო კოლი

ქოთუმე ქოლი ქოჭოფუ, უნტუ ოჭკომუ. სიჭთე ქოდოდგითუ, ქოდოდუ ლეტას დო ოძირუს ქოგდოჭკუ: „მუ მსქვა, ჭერელი კუჩხეფე ულუნ! ემ სიჭთე ოწკომილუთენ დოიდა, ოკულე ოჭკომუთენ“-და. კოლი ოფუთხუ 5 დო ჩაის დიმფულუ. ქოთუმექ დილო გორუ, ვა აძირუ. „ვაა ნანა სქანის! კუჩხეფე-ნა გიძირი დო მსუა ვა გიძირი“, დიჯოხუ ქოთუმექ.

ახმედ თანთ-ოღლი

93. ანქსი მთხაფე

არ მთხა არ დღას ნდარი ხინჯიშენ მიკიტუ-ში, წოხლე მუში არ ჩქვა 10 მთხა ქაგამახთუ. ართეიქ უწუ-ქი „გოწო, ექ მეკავილა!“ მაჟუანიქ „სი გოწო დო მა მეკავილა“. „მა ვა გოწონავულუ, სი გოწონახთი!“ ჩქართი ვა გოწონახთეს, ოკვაკიდეს დო ჟუი-თი ხინჯიშენ მელეს დო დიშქვიდეს.

ახმედ თანთ-ოღლი

94. არ მუნტუი დო დიმჭკუ

15 დიმჭკუ დილო ჩალიშანი რენ. არ კიშის მუნტუი მეხთუ დიმჭკუმა დო უწუ-ქი „დილო უგდარელი ვორეთ, ჭიტა გდაი ქომომჩი“-და! დიმჭკუქ უწუ-ქი — „მუშენი მექჩამინონ გდაი? ბორჯი მილუნ-ი?“ მუნტუიქ: ხოლო — „დილო უგდაელი ვორეთ, ბლურუთ“-და, უწუ დიმჭკუს. დიმჭკუქ უწუ-ქი — „მუშენი რეთ უგდაელი? კოჯჯადაზის მუ იქიფტით?“ მუნტუიქ — „ემ ვახთის ვისთერ- 20 ტით! აწი დილო უგდარელი ვორეთ“-და! დიმჭკუქ: — „ე-დო აწი-თი ისეთერ“-და! მუნტუის დიმჭკუქ გდაი ვა მეჩუ დო მუნტუი უგდაელი დოდურუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

95. კატუ დო მთუგიშ მოთა

ნოსეი კატუ ოხოში ჭეის გუიტუ-ში, წოხლე მუში არ მთუგიშ მო- 25 თა ქოდიუ. მთუგიშ ნანაქ მენდრაშენ უჯოხუ: „ბეე ჩქიმი, იმტი ვანა კატუქ ქოგიმხოს!“ კატუქ მოთას უწუ-ქი, „მა სი-ნა გიჩქინსთეი კატუფეშენ ვა ვოე. მთუგეფეში მოთაფეკალა სიჭთეშენბეი მანძაგეე ვოე-და. ეგეე ჩქიმდენ გაშქუინენ-ნა, აწი აქოლენ ვიგზალა“.

კატუში დუბარა-ნა ძიუ, მოთაქ კატუში ნენა მთინი დენ-და დო 30 ლორმაშენ დავაშ-დავაშ გამიტუ. მოთაშ ნანაქ წოხლენდონ „კატუქ მცუდი

ზოპონს“-და დო ყუაპტუ, ამმა მოთა მუშიქ ჰიჩ ვა ნუსიმიინტუ. მთუგიმ მოთა ქაგამახთუ ღორმაშენ დო კატუკალა ოსთეამუს ქოგდოჭკუ. კატუქ ნანკაპუ მოთას დო დომქვიდუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

5

96. ღალი დო ღალი

არ მწკუფი ღალის არ ღალი გიტუ. ემ დეიში თუდე ბითთუმ მწკუფი იყვეტუ — ემუშენი-ქი ჯაეფე პევი ტუ დო მყუაქ ჰიჩ ვარ ოწკეტუ. არ დღას ღალიქ ზოპონტუ; „მუშენი რენ აშო: მან ჰიჩ მყუა დო კალაშიქ ვა მოწკეს-და? აწი არ კოჩი მოხთატუკონ დო ამა ჯაეფე დოკვათატუ-და!“ ამა

10 ნენა ჯაეფექ ქოშიგნეს დო არ ჯაქ უწუ-ქი: „სინ ზოპონ, ამმა მუ ზოპონ, ვა გიჩინ-და. სინ კალაში დო მყუა გორუფ; ეშო ვა რენ-ი? ეგერ ჩქინ აქ ვა ვორტათ-ნა, კალაშიქ დო მყუაქ სინ დოგისქირინაფს“-და!

ღალიქ ჯაეფეს ვა ნუსიმიინტუ. არ დღას კოჩეფე არგუნი დოქაჩერი მოხთეს დო ჯაეფე დოკვათეს დო დიშქა დოყვეს. ემ ვახთის მყუა დო კა-

15 ლაში ქაგამახთეს დო ღალი მთელი დოსქირინეს. ღალი დიფიშმანერეტუ, ამმა აწი ვახთი მიკილერეტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

97. რუზგაი დო მყუა

არ დღას რუზგაი დო მჭიმა ოკვაკიდეს. რუზგაიქ თქუ-ქი „მან ბაზი-
20 ქერე მჭიმაფე ვიქიფ!“ ჯაქ თქუ-ქი „მან ყაეფე-თი ლეტაშა ქაგევონჭაფ!“ ღალიქ — „ემ ვახთის მან-თი ქინაეფე ჩქიმიში ჩაი, ჩიმენი მთელი-თი ფჩხამინონ“. მზოლაქ, ემ ვახთის ე-ნა ტკვაცასინტუ, ზოპონტუ... ბულუთიქ — „ემ ვახთის მან თი ვუნკაპუ“-და.

ამმა მყუა ბირდენ-ბირე ქაგამახთუ დო თქუ: „მან-თი ფჩხატუ“-და.

25 ემ ვახთის ჯაეფექ ჩქინ-თი მთელი ყაეფეს ფუქირი დოვიქიფთ“-და. ბულუთიქ — „მან-თი მოვიშვაჯე“-და. მზოლაქ „მან-თი ვინჯირ“-და დო ღუნდა მთელი უსქუთი დიყუ. მუ-ნა ტუ ღუნდას, მთელიქ მუიშვაჯეფტეს.

ახმედ თანთ-ოღლი

98. მცული ვარ თქვანონ!

30 ნეჯმის ბაბა მუშიქ არ ჭიტა არგუნი ჰედიე მეჩერეტუ. ნეჯმიქ არგუნი გუწუღუ ვარ-დო-ნი, მანიშა ხოლო ონტულეშა მეხთუ დო ჯაეფე ოკვათუს ქოგდოჭკუ. ემერის ბაბა მუშიქ... ისფანდაშენ სუმ თანე ბულიმ ჯაეფეტუ. ნეჯმი ემეიშა-თი მეხთუ; ენთეფეს-თი ოკვათუს ქოგდუჭკუ. ამა ბულე-

ფექ მაჟუანი წანას მედვე მეჩასინტეს. ნეჯმიქ ენთეფეს-თი ოკვათუს ქოგდუჭკუ. მაჟუანი დღას ბაბა ონტულეშა მეხთუ-ში, ანთეფე ქოძირუ. ნეჯმის უჯოხუ დო ზორი სერსითენ უწუ: „ენტეფე მიქ ყუ“-მა? ნეჯმიქ ჭიტა ისიმადუ, ამმა ხოლო დოღრუ ოთქუ კაი აწონუ: „ბაბა, მცუდი ვა მათ-
 5 ქვენ, მა პი-ა. ქოგიჩქინ-ქი მან მცუდი ვა ბზოპონ“-მა. ემ ვახთის ბაბას ბულიში დარაფე ქაგოჭკონდუ, ბერე მუში პოდიმას ქოგილიხუნუ დო უწუ-ქი „დოღრუ-ნა თქვი“შენი აჭი გოლოდაფ-მა. ამმა აჩქვა ზარალი-ნა იყვენ, მედვეფეს ვარ აჯალინა“-მა.

ახმედ თანთ-ოღლი

10

99. ზავალი ხეზექმაი

არ ჭუმანიში ხეზექმაი ჩქიმის ვუჯოხი: „მემედ, ფოთინეფე ქომომილი!“ მემედიქ ფოთინი ტალახონი ქომომილუ. ვუყუი. „მემედ, ამა მუ თენბელობა რენ! ხოლო-თი ჩურჭა ვა ეჭოფი-ი“-მა! მემედიქ ნენა ვარ იშილუ. „ზურნა'სთერი მო დგირ? ბარე არ ფაჭავა ქოძირი!“

15

მემედი ფაჭავა ოგორუმა იგზალუ. მან ვისიმადი-ქი „მან მემედის მუკო ვახთი'ჭკულე ფარა ვა მეფჩი“-მა? მემედიქ ფაჭავა ქომულუ დო ფოთინი ოქოსუს ქოგდოჭკუ. „მემედი, ფარა გილუნ-ი-მა? მემედიქ — „ჯანუმ, ვიტოხუთ დღა ენბერი, პიჩ ფარა ვა მომიჩ; ჩქიმი ხარჯლული-თი დოვიხმარი. იშთე, დეჭთეი-თი აქ რენ!“

20

„ვაპ! ვაპ! ემუშენი ვა ევაჭოფუ ჩურჭა-ი“-მა, ვუწვი მემედის. „ქაგოწამილი, აპა ხუთ მანათი დო მუ-ნა ლაზიმი რენ ქეჭოფი“-მა. მემედი იგზალუ, აწი მან აქოლე — „ზავალი კოჩის ბოშინე მოთ ვუყური“-მა დო დოვიფიშმანი. არ კელენდო ქონთრაში ე-ნა ვა იქოსერენ მერეფე ფქოსუფ!

25

არ კელენდო-თი „ვაპ, ვაპ“, ვიჯოხოფ. ჰემთი ზავალი კოჩი ეკო გუის მემაჭუ-ქი, ჩელამურეში არ დამლა ფოთინიში ყინ ქოგიწაპუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

100. არ არსუზი ბერე

არ ვახთის ზენგინი არ ოხორჯას არ ბერე ქუყოუნტუ. ოხორჯას ბაშქა ბერე-ნა ვა უყოუნტუ-შენი, ემუშ ყინ თირთინტუ, დიდო პიჯი მეჩაბტუ.
 30 ბერე ეკო არსუზი, ეკო ელამცქევი იყვერეტუ-ქი, ე-ნა თქვას ნენა, ვა იყვას-ნა, მანიშა-ხოლო ყურაფს დო ეწოლაფს... დვატეტუ. ბერეში ბაბა, დიდი ბაბა, დიდი ნანა დო ჯუმადეფე მუშიქ ოხორჯას ბითთუმ უყურტეს. ბერე მუშის წაზლა პიჯი, წაზლა ელამცქევი თერბიე-ნა ვარ ახვენეტუ. უწუმეტეს, ამმა ხოლო წაიდე ვა მეჩუ.

ბერე დლაშენ დლა დაჰა არსუზი იყვეტუ. ნანა მუში არ დლას ოდა მუშის ხეტუ-ში სევგაული ბერე მუშიქ ონტულეს-ნა ყურაბტუ, ქოშიგნუ. ოხორჯაქ — „ბელქი ხიზმეთი კულანიქ მუთუ ვა მეჩუ-და დო იმგარს“-და, უჩქიტუ. ოხორჯა მანიშა-ხოლო ონტულეშა უნკაპუ. ხიზმეთის უწუ-ქი

5 „ბერექ-ნა გორუფს, ია მუშენი ვა მეჩად“-და. „მა სინ ბითთუმ თენბიე ვა მექჩადი, ბერექ მუ-ნა გორას მეჩით-მა! გიდი სენი თერბიდესუზი!“ — უწუ ოხორჯაქ ხიზმეთი კულანის.

კულანიქ მხუჯი ეწოზდუ დო უწუ: „ეგერ ჭუმანიშა იმგარას ნა ბერე სქანიქ, ხოლო ემუქ-ნა გორუფს, ია ვა მემაჩენ“. ხიზმეთი კულანიში ადა

10 ნენა-ნა შიგნუ, ოხორჯა დაჰა ბეთეი დიშუმუ დო უწუ: „მუ ზოპონ! ბერექ მუ-ნა გორუფს ია ვა მეჩა უნონ დო ომგარინა უნონ-ი“? „ვარ, ოილეისე ბერე სქანიქ ე ნა გორუფს, ია სინ მეჩი“-ა. „მდლუა ლედენი წკაიში დო-ლოხე მყუაში თოლიში ლანდე გორუ!“

ჰინ-ნა ვა ჩუმეტუ, ადა ჯევაბი-ნა შიგნუ. ოხორჯაქ ბირდენ-ბირე

15 იბიცუ. ბერეს დიდო პიჯი მუჩამუ პატი-ნა ტუ, ქონაგნუ. ამუს მთელი სე-ბები მუქ აყვერეტუ. ადა ჰექდაემენ არ-ყურ წანა'ჭკულე ელამცქევი ბერე თერბიელი, ჩალიშქანი დიყვერეტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

101. კვინჩი კაჭესის

20 ართელი ბეეს ალთუნიში კაჭესი ქულუტეენ. ართელი კვინჩის ნოტ-კობენ დო ქოჭოფენ ე-დო ალთუნიში კაჭესის ქომოლოხუნენ. ბეექ უწუმესს-ქი „ეე, კვინჩი! ალთუნიში მსქვა კაჭესი ქოგილუნ დო ექოლე-აქოლე ფუთხეი-ფუთხეი გოხთი, ჰამმა ე-ნა გაყუენ-შა, მსქვა-მსქვა სესითენ თურქი თქვი, იბიი. მან ონჯიუში დეი, გოხთიმუში დერი, ბალკონი დოგისხენი

25 დო სინ ექ გოხთი. გდაი-თი ქომეგიმე. აწი კათთა შეი რახატი კაი დიყუ“.

კვინჩიქ ბერეს უწუმესს-ქი „მანგლიში გილუნ, ჰიტა ეჭენდი დო ჰი-ტა ბეე! ალთუნიში კაჭესი, მოსუმიში ონჯერე, კაი-კაი გდაეფე ჩქინიშენი კაი ვა ენ. სინ-ნა გჭოფან დო ხაფისის მოლოგოხუნან, მან-თი ეშო ვიყვერ. ჩქინი კაი დოვაფე, ჩქინი კაი ორმანი დო დადეფე ჩქინიშენი ენ-კაი დეი ენ.

30 მემაშქვი! ჭუმანიშა ნა ისელა, ფენჯეე სქანის მსქვა-მსქვა ბითთუმ გიბი-რუფ. დიდო-თი მუყდეფე მოგიმე: მსქვა ტაონიში მუყდეფე მოგიმე!“ ბეექ კვინჩი ნაშქუ.

ფენჩი თანთ-ოღლი

102. იზმოჯე

ჭიტა ხავანაქ დიდო იმგართუ. თის გოდგიტუ დიდი ჯუმა მუში ალი დო კითხუბტუ: „მუ ვალოდუ, მუშენი იმგარ“-მა? ემ ვახთის ნანა მუში-თი ამახთუ დო ალის კითხუ: „მუ იყუ? მიქ ომგაინუ ჩქიმი ჭიტა ხავანა? 5 ნა?“ „ვარ მიჩქინ“-მა, უწუ ალიქ. „მა ჩქიმი იზმოჯე ვუწვი: ნან-დიდიქ ქუმეფე მონჯლონეეტუ დო ჩქინ თელი ქობჯკომეეტი!“ — „ე-დო ემუშენი ვიმგა! მუშენი მა ვა მემიშქვით“, — მგაინითე უწუ ჭიტა ხავანაქ; — „მთელი სინ მოთ ჭკომი?!“

ალი თანთ-ოდლი

10 **103. მუჭო მეკოლაფუ ალიქ მაზი?**

ალი მჟუაქ დიდო დოუჩანუ. „მუქ გოუჩანუ ალი ექ?“ — კითხეს არქადაშეფე მუშიქ, მუნდეს-ნა ალი ჯამეშა მენთუ. „თელი მაზის მჟუაკალა ვიჩალიშეპტი; ბაბას დიდო დულდა ულუტუ: ონჩალუ, დიკა ოჭკიუ, დიკა ოქინჩოლუ, — ენთეფე ულუტუ, მან-თი მეუშოლტი. ვით-ვით პტახუპტი, 15 ხეში პკიუპტი, ოქინჩოლუში ვახთის ფაცხის გეფხეტი ე-დო ხოჯეფე მეუჩუმეტი. მჟუაქ-თი პიჯის მოწკეტუ, გიჩქიტან-ნა, მუ კაი ენ ფოცხის გეხუნუ!“ — „ეკულე მთელი ეშო იჩალიშეპტი-ი?“ კითხეს არქადაშეფექ. „ვარ, მოშვაჯინუში დლას ვიჰემამეპტი. მოშვაჯინუში დლაღეფეს მან დო ჩქიმი არქადაში ჰემეშექ ჩხომი პჭოუპტით. ქაოის დაჰა კაი ენ ოსქიდუ ჩარჩიშენ!“ — 20 თქუ ალიქ. „კაი იყვეტუ მან-თი ქაოის ვორტიკონ-ნა!“ — უწუ ჰემედიქ.

ალი თანთ-ოდლი

104. ბულდუჯინობა

სუმ თანე ბეე არქადაში დიყვეს დო ჭუმანიში ბულდუჯინიშა იდა-სინტეს. ართეი-ნა ენ, ნანა მუშიქ ვა ნაშქუმეტუ. ე-დო ჩქვა ბეეფექ უწვეს: 25 „ჩქინ ჭუმანიში-ნა მეიტათ, სი გისტვინუფთ. სინ-თი ქაგამულუ!“

ახჩამი დიყუ დო ბეეფე ქოღინჯიეს. ჭუმანიში ამა ბეეს ოსტვინუში სესი გდაყუ. ბეე-თი ფორჩათე ვალე ქაგამახთუ დო მუქ-თი დუსტვინუ. დოლოქუნუ ქოღილიქუნუ ე-დო ბულდუჯინიშა იგზალეს. არ დუზი დეიშა-ნა მეხთეს, ექ დიდო ბულდუჯინი ტუ. დიდო-თი ყვილუბტეს. ართელი-ჩქვა 30 ჯოლოი უყოუნტეს („გიშერა“ ჯოხონტუ!).

ექ დიდო-ნა ყვილეს'ჭკულე, ჟილე ართელი ბულდუჯინიშ სესი ქომოხ-თუ. გიშეაქ კაი გოუბტუ. გიშეა უნკაპუ ჟილენდონ. ბეეფე-თი უნკაპეს. გიშეაქ ბულდუჯინი ქოჭოფუ: გუის კიბი გეჩეეტუ. ბულდუჯინიქ ზოპონ-

ტუ-ქი „მუ მაკვანთ მა?! მუ გოლოდით? ჩქიმი ბეეფე მეთიმი მოთ ნაშქუმეთ? თქვან ოსქილუ გინონან-ნა, მან-თი ფსქიდა მინონ!“ ჯოლოიმ საიბის გუის ნაჭუ ე-დო ბულდუჯინი ქაგუწუყონუ. ბულდუჯინი ხოცქუტუ. ბეექ თქუ-ქი, „ოხოიშა ვიყონა-და დო ნანა ჩქიმის ჭამი დვაყვენ-და დო დოუსუ-
5 მე“-და! მაყუანიქ უწუ-ქი „ადა აწი ხოცქუნ-და დო მუჭო იყონაგინონ“-და?!
ემ ვახთის ბულდუჯინი დოხოცქუ.

ბეეფექ ლეტა დონთხოეს, ბულდუჯინი ლეტას ქოდოხვეს ე-დო ნიშა-ნიშენი ქვა ქოგეყოდვეს... ემუშენი-ქი გილიტესკონ-ში, ძიასინტეს.

ანთეფე იგზალეს ჩქვა მკიკელე. ყექ გიშეაქ ბულდუჯინიმ აენე
10 მთუგი გამოჩქუმეტუ ე-დო ბეეფე ოდერდინაბტუ, ემუშენი-ქი მთუგიში შუა დო ბულდუჯინიში შუა არ კარალი ტუ, ემუშენი ვა ნაგნებტუ. ბეეფე გუიქტეს ოხოიშა; ია, გზას ნა დოხვეეტეს ბულდუჯინი, ქამეზდეს, ოხოიკელე გამილეს.

ოხოიმ დანიშა-ნა მებთეს, ია, ნანა მუშიქ-ნა ვა ოჩქუმეტუ ბეექ,
15 ბულდუჯინეფე მაყუანი ბეეს ქომეჩუ: ია ბულდუჯინიქ-ნა ეშო-ნა თქვეეტუ, გუის ნაჭუ. ემუშენი ბეეფეს დუფაუ. ეგერ ოხოიშა ოდატუკონ-ნა, ნანა მუშიქ უყუასინტუ: „მა ვა მკითხი დო სი ბულდუჯინიშა მოთ იდი-ა?!“

ემ ვახთიჭკულე ია ბეექ დიმჭკუს-თი კუჩხე ვა გედგობტუ. დიყუ იშთე!

ალი თანთ-ოდლი

20 105. მუ პა, მუ იყუ ჩქიმი ართელი ჩაფულა!?

ართეი ბეექ (ილაქ) სერ ჩაფულა ქამუიწკეენ დო ქომინახვენ. ენთე-ფეს თი ართეი „ბანჯგვლია“-ჯოხონი ჯოლოი უყოუნტეენან. ბანჯგვლიას ოს-თეამუ უნტეენ ე-დო ილაში ჩაფულა ქანიხილეენ. ილა ჭუმანიში ქისელე-ენ. მედაწკედეენ-ში, ართელი ჩაფულა ვა რტეენ...

25 გოუ, გოუ დო ვა აძიუ. „ბანჯგვლიაქ“-თი დოვა მუშიშენ ილიხოსარ-ტეენ. ილაქ ქონაგნუ, ბანჯგვლიაქ-ნა ნიხილეეტუ ე დო უწუ „ქომომჩი ჩქიმი ართელი ჩაფულა! მანიშა დოგუონიშა ვიდამინონ, ეკულე ვახთი მე-კამილავს!“ ბანჯგვლიაქ-თი „ვა მილუნ“-და დო ვა მეჩაბტუ.

ილაქ ბანჯგვლიას ჩაფულა ქუძიუ ე-დო ნანკაბუ. არკელენდო ილაქ
30 ქოგდაკნუ, მაყუანიკელე-თი ბანჯგვლიაქ. ილაქ უწუ-ქი „მანიშა ქომომჩი, ვახთი მეკამილუ!“... ნანკაბუ, მუისტიკუ დო ქაგუწუდუ. ოხოიშა იდუ დო ჩაფულაფე ქომუიდუ. ნეკნა დონკილუ. ბანჯგვლია ოდას დოლოხე მოლახე-ტუ. ილა ჯამეშა-ნა ნიტუ, ქოძიუ დო თქუ-ქი „ქაგომინწკი ნეკნა, მა ხვალა აქ მუ პა“-და დო ჭანგუბტუ... ჭანგეფეთე ნეკნა ქაგონწკუ დო ილას
35 გდათხოზუ. ილა-თი მექთებში იგზალუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

106. იბრაიმი შეერის

- იბრაიმი-ნა ძაბუნი ტუ, ბაბა მუშიქ ოსტიამუშენი დიშქაში ცხენი ქომულუ. იბრაიმიქ ცხენის გოწკედუ ე-დო ცხენი ვა მოწონდუ. ეკულე თქუ-ქი, „ამკათა ცხენი მან-თი დოიქიდ-და! ადა ამუში უსტა მი ენ-და, ქო-
- 5 მოწიით! ადა ჰიჩ კაი ვა ენ! კულელი ოქოსალესტი გელობუნ. ცხენი ბაშ-ქა თურლი (|| ჩქვათურლი) ტას ინონ!“ „მუფეი ტას ინონ“-და, უწუ ბაბა მუშიქ. „კაი უნკაპას ინონ, თი ჟინ ოქაჩუტას ინონ! საიბი მუშიშენ ბაშკა ვა ნინჭინასინონ! ეშო ვარა დოლე ბეეფე-თი ვა ნინჭინასინონ, მი-თი ვა ნინჭინასინონ, — ცხენი აშო იყვენ!“ — უწუ იბრაიმიქ ბაბა მუშის.
- 10 ბაბა მუშიქ-თი უწუ-ქი „აშო ცხენი გინონ-ნა, უსტაკალა ქოდოგოხუნად!“ იბრაიმიქ უწუ-ქი „მი ენ ადა ცხენი-ნა იქიდეს კოჩი?“ ეკულე ბაბა მუშიქ ჯევაბი მეჩუ: „სქანი'სთეი თერბიესუზეფე!... ექ მექთების (დოგურონის) ოჩალიშუმ დეი რენ. ემეიკალა იქიფან ე-დო აშო ოსთეამუშ ცხენეფე გამაჩაფან“. იბრაიმიქ უწუ: „მთელიქ ცხენეფე იქიფან-ი?“ „ვარ!“ ბაბა მუშიქ
- 15 უწუ. „ჩქვა დო ჩქვა შეეფე: ცხენეფე, კვინჩეფე, აფანეფე... ე-დო აშო იჩალიშეფან!...“ „ქამამიყონი, ჩქიმი ბაბა მან-თი ია ოგურონის (დოგურონის)!...“ „ბაბაქ უწუ: „მან-თი ია ვიდუმუნტი, კაი! სინ-თი კაი გაწონენ-ში, მენდაგიყონა! დოგურონი კაი რენ! ექ კაი შეეფე იგუაფ. მან-თი წოხლე ია ვიდუმუნტი!“...
- 20 სთველის ბაბაქ იბრაიმი შეერიშა მინდიყონუ. დოგურონი შეერიში ქენაიკალა ტუ. გალე მუში დიდო ონტულეფე (ჩემე) ტუ ია დოგურონი ჟურ ბოი ტუ. ემუში დოლოხე ჯაში შუა გულუნ. დუმემეს-თი ნოხეხეფე დენ. ეჩ ბეეშა ქონან. აიქ (ართელიქ) ხეხუფს, მაჟუანიქ ყაზუფს (|| ლაზუფს), დაპა მასუმანიქ ჭკიუფს, ე-დო აშო იჩალიშეფან. ოდაში დოლო-
- 25 ხე კამოთი დგინ. ქითაბეფე დოფშა რენ. ორთა დეის დიდი სტოლი დგინ. ჩქინ ქამაფთით ოდაშა მაგურალეს უწუ-ქი ბაბა ჩქიმიქ: „ართეი ბეე ქომოგიყონი. ამეკალა იგუას ინონ!“ მაგურალექ-თი თქუ-ქი „ჩქინ სიჭთე დეთიმეფე დო წუკააში ბეე ებზდიფთ. დეი რენ-ნა, ბეე სქანი-თი ქეებზდიფთ!“
- 30 იბრაიმის კაი აწონუ, დო უფი გელვაყონეტუ (|| ქოვეჩუ). იბრაიმი ია დოგურონის ქამახტუ, ექ კაი იგუაპტუ. ოჩალიშუ ტუ ჭუმანიში ნჩხოვრო საათიშენ ლიძვიში ანშ საათიშა.

ალი თანთ-ოღლი

107. მთუგიშ მოთა¹

ჭიტა მთუგიშ მოთა გოხთიმუშენი დოვა მუშიშენ გალე გამახტერეტუ. გალე გამახტუ-ში, ჟურ თანე ღევიში მოთა ქოძიუ (ღევიში მოთა ვარტუ, ამმა ეშო უჩქიტუ, მუთუ ვა უძიამუტუ!). ანთეფე-ნა ძირუ დო დი-
5 დო აშქურინუ, ე-დო დოვაკელე უნკაბუ. ე-ნა მეხტუ-სთერი ნანა მუშიქ უწუ-ქი „სო რტი, ბერე ჩქიმი, მუშენ გაშქურინუ აკო ზოი, მოთ მოხთი?“

მოთაქ-თი ჯევაბი მეჩუ: „გოხთიმუშა ვიდერეტი ე-დო ექ ღუზის ჟურ ღევი ბძირი. ართელი ეკო პატი შედ ტუ-ქი, მა-ნა მძირუ მსვაეფე გონთხუ დო ზოი დიყურუ. ე-დო ჩქიმდეკელე მუიტუ. მან-თი მაშქურინუ დო ვიმ-
10 ტი“. ნანა მუშიქ უწუ-ქი „ემუშენ მოთ გაშქურინუ, ია მამული ტუ. ემუქ სი მუთუ ვა გოლოდაბტუ. მოთაქ თქუ-ქი, „ხოლო არ ჩქვა ბძირი: გმოვდე ფამბული-სთერი, თი მუგვალი ე-დო პიჯი ილოკუბტუ. ეშო მსქვა შედ ტუ-ქი, ვიდამინტუ, მეაჯუნდამინტუ!“

„მუ ზოპონ, ბერე ჩქიმი! იმ მთუგეფეში ღუშმანი კატუ რენ. ემუს
15 სქანი-სთერი მთუგეფე დიდო უჭკომუნ. აჩქვა ემუშ დანიშა ვა მეხთა. ია-ნა ძირა-სთერი, ზოე იმტაგინონ!“

ალი თანთ-ოღლი

108. შუქუინაჯე ჯელალი

ჭიტა ჯელალის ბაბა მუშიქ ოსთეამუშენი არ მსქვა ტოჭელი დო არ
20 ჩქვა კილიჯი ქაუჭოფეფეტუ. ჯელალიქ კათთა დღას კილიჯი შქაშენ, ტოჭელი მხუჯიშენ ვა ნიწკინაბტუ.

არ დღას ჯელალი მუში არქადაში შადიკალა ოღას ხეტუ. ჯელალიქ ილიწკუ კილიჯი დო აშო თქუ: „აწი მა მუთუშენ ვა მაშქურინენ! მგეი, არ-სლანი, ნაკო-ნა კუვეთლი ჰაივანი დენ-ნა, მოხთას, ჩქართის ჩქიმდა მუთუ
25 ვა ახვენენ, მთელის თი ქამეოჭკიდაფ!“ თამამ ემ ვახთის არ მთუგიშ მოთა ღორმაშენ გამახტუ დო ჯელალიში კუჩხეში წოხლე მიკილუ. ჯელალიქ, სე-სი-ნა ნუნჭიმუტუ-კადარ „იმდად! იმდად!“-და დო დიყუტუ. ჯელალიში არკა-დაში შადიქ ჰაჰაჰა-და დო იძიცუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

30

109. ჟურ დოღი

ალი დო ველი ბათუმიშა ოხთიმუშენი გზას ქოგედგიტეს. წოხლე-ნა ნულუტუ, ალიქ ლეტას არ ჭიტა ჭუალი დოფშა ფაა ქოძიუ. ველიქ თქუ-ქი „ოხ! მუ კაი იყუ! ფაა ქოძიით!“ ალიქ ოჭიდეფე გომნჭუ-დო — „სი მუშენი გახელენ? ფაა-ნა ბძიი, მა ვორე, ლაი სი მუთუ მექჩა მინტუ“-და.

1 შინაარსი არეულია თუმც ნათარგმნია!

ველის მუთუ ვა ათქუ. ხვალა არქადაში მუშიქ-ნა ძიუ, ფაათენ მუ დეჭოფასინონ-და დო ნუსიმინტუ. არ ჯაეფუნაშა მეხთეს'ჭკულე ემედენი წოხლე მუთეფეში ეშქია ქონარგეს. ალიქ თქუ-ქი „თუ! ქაგოიჩვით!“ ველიქ: „სი ქაგუიჩვი! ჩქიმდა მუ“-და დო ოხოიკელე იმტუ. ალის-თი ომტინუ 5 უნტუ, ამმა ჭუალიში მონკათენ ვა ამტინუ. ეშქიაფექ ალი არ კაი დობახეს'ჭკულე ფააფე-თი ქაგუწუდეს დო იმტეს.

ახმედ თანთ-ოდლი

110. არ კაი ბერე

ვიტოსუმ, ვიტოთხო წანერი არ ბერე-ჩირადის ეჩ მაქვალი დო მცი- 10 ქა ძალი ხაზანიქ მეჩუ დო „ბაზაის ქაგამაჩი“-ა. ბერე ბაზაიშა იგზალუ. ბაზაის კალდურუმეკალა ბერეს კუჩხე გაუსთუ, მაქვალეფე მთელი დოტუ-ხუ. ძალი მთელი გზას დითათუ.

აწი ზავალი ბერეს ხაზანი მუშიქ უყურასინტუ. არ მანათი მთელი ქაგონდუნერეტუ. ბერეს ამგანეტუ. ბერეში ხალი-ნა ძირეს, კოჩეფე ქუკუ- 15 იბდეს. ემ კოჩეფეშენ არ ბადიქ არ მანათი ქომეჩუ. ოკულე გუიქთუ დო კოჩეფეს უწუ-ქი „კათთაიქ ხუთ-ხუთ კაპიკი ქომეფჩათ-ნა, ბერეში ზიანი ქიშულუნ-და. კოჩობა ადა რენ“-და უწუ ია ბადიქ კოჩეფეს.

კოჩეფექ თი ადა ბადის ქონუსიმინეს. მთელიქ ქესე ქაგამილეს დო გუი მუთეფეშიქ-ნა იქიფტუ'სთერი ქომეჩეს. ბერექ — „ალლა რაზი ოლ- 20 სუნ! არ მანათი დო გვერდი დომაყუ“-და. კოჩეფექ „აწი ჰელე მუ ყვას“-და; ბერექ არ მანათი, ზიანი მუში, ჯებეს ქოდილიდუ'ჭკულე, გვერდი მანათი — არ ექოლე, აქოლე გულიწკედუ, გზას ართელი ფუკარა ოხოორჯა, ბერე გელახუნეი, ხეტუ. ბერე მანიშა-ხოლო ია ოხოორჯაშა მეხთუ დო გვერდი მანათი ქომეჩუ დო უწუ-ქი „მა დაჰა დელიკანლი ვორე-და, მა ხოლო ქამოგო- 25 გაფ“-და. მდლუანერი ბადის ადა კაი აწონუ, გიათხოზუ ბერეს დო ბახჩიში მეჩამუ უნტუ, ამმა ბერე მიკილერეტუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

111. ყურ თანე ძოღი

ყურ ბერე არ ძაზი ნდლას ჭუმანიში ნიტეს ბარაბერ; გზას ართეი 30 ქოდოდგიოთუ. მაყუანიქ უწუ: „მუშენი დგირ! მციქა ორდო ვიდათ!“ (ემუქ) მეგერემ ჭუბური ქოძირელერეტუ, ემუშენი დოდგიოთერეტუ; ქმეზდუ ჭუბური. მაყუანიქ — „ქოდოდგი ჭუბუი“-ა. „მუშენი? მა ბძირი, მა დეზდლი!“ „ოდლეისე, გვერდი ქაკომიწილი“-ა. მაყუანიქ ვა უკუწილუ. ყუი-თი ოკვაკიდეს.

ემ ვახთის თის ხჩე სარული გოკიელი არ ხოჯა ქომოხთუ. „მუშენი 35 ოკობუთ“-და? ართელიქ უწუ: „მა ჭუბუი ბძირი; ამუქ ქოდოდგი-ა, მიწუ; ვა

დობდვი-ში, გვერდი ქოკომიწილი-ა. მა-ნა ბძირი ჭუბური, მუშენი მეზამინონ? დავაჯი ენ“-და!

ხუჯაქ თქუ-ქი „მომჩით ჭუბური, მა ქაკოგირთათ“-და! ჭუბური ხოჯას ქომეჩეს. ხოჯაქ ჭუბური დოცხუნუ, დოლოხენი, ნეძი¹ მუქ ქოჭკომუ დო
5 კაბულეფეში გვერდი არ დოლოხის, გვერდი-თი მაჟუანის ქომეჩუ. ტამაქდაი კოჩის დიდო ზიანი აყვენ.

ახმედ თანთ-ოდლი

112. ჟურ მანდაგერე

არ ქაოის ჟურ მანდაგერე სქიდუტეს. ართელიქ ოჩალიშუს დიდო
10 ყორობტუ. მაჟუანი თენბელი ტუ. ადა, თენბელი-ნა რენ, დიდოთი ტამახი ტუ. არ დლას მანდაგერე მუში-ნა ვარ ტუ ვახთის, ადა თენბელი კოჩიქ ოხორიშენ ხეზაი მულუ დო მანდაგერე მუშიში ოხორიშა მეხთუ დო ოხორიში კაზული ოხერხუს ქოგდოჭკუ. ამმა მუს ვარ ამტინუ დო ოხორი თის ქომათუ. მასუმა დლას ადა თენბელი კოჩი ლეტას ქოდოხვეს. მაჟვანი, კაი
15 მანდაგერექ ემუშენ დაჰა კაი ოხორი დოკიდუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

113. მცხულიში წიდანო

არ ბადი კოჩიქ ბადი მუშის მცხულიში წიდანო ორგაბტუ. ემეიკალა არ დელიკანლი მიკიტუ დო ბადი-ნა ძირუ, უწუ-ქი „ჯუმადი, მუშენი ზახ-
20 მეტი იქიდ! სინ ხომ აწი ოთხენეჩ წანერი რე! სინ ამუქ-ნა მულასინონ მეივე, ვა მოჭიშუნ!“ ბადიქ — „მან-ნა ჭიტა ვორტი ვახთის ადა ბალის-ნა, აჰა, კორჯა ჯაეფე რენ, მთელი ფუქირი ტუ. ბადი ბაბა ჩქიმიქ ორგუ. მუს ადა ჯაეფე ვა მოჭიშუ, ამმა მა, მუში ბერე-ნა ვორე, მა მომჭიშუ. აწი მან-
25 თი ეშო დიდი ბაბა ვორე დო ჩქიმი მოთალეფე დო ბერეფე ჩქიმიშენი ჯაეფე ვორგაფ. ბუტკუჯიქ ხვალა მუშიშენი ვა იჩალიშეფს დო ჩქინ ხომ კოჩი ვორეთ. მუშენი ჩქინ ვა ვიჩალიშათ ბაშქაშენ?“

ახმედ თანთ-ოდლი

114. თენბელობა კაი ვა რენ!

არ ზენგინი კოჩის არ თენბელი ბერე ქუყოუნტუ. ადა ბერექ ბით-
30 თუმ აშო ისიმადებტუ: „მან ოჩალიშუ მუ მინონ! ბაბა დო ნანა ზენგინი მიყოუნ. მან ვა ვიჩალიშა-ნა-თი, რახატი-რახატი დოდსქიდუ.“

¹ „მთხიი დოტახა-ში, დიყვენ ნეძი: მთხიიმ ნეძი, კაკალიმ, ჭუბუიმ ნეძი, წინთხიიმ ნეძი — მთელი ნეძი“ (ახმედ).

ადა ბერე მოლორდუტუ, ჩუნქი ბაბა მუში დო ნანა მუში დოღუა-ტეში, მუს-ნა დოსქიდასინტუ მალი ვარ აკუმანდარასინტუ. ემუშენი ბაბა მუში დოღურუჭკულე ადა ბერეს დერი მუში კუმანდარი ვარ ახვენუ. მირასი მუშიში მციქა ქაგამაჩუ დო შეპერის სქიდუტუ. ოკულე კურადობა

5 იყუ, — ლაუზტი მუთუ ვა მუხთუ. კონაღეფე მუში დიჭუ. ჭუკარა ქოდოსქიდუ. ოკვანდინუს ქოგიოჭკუ.

ემუშენი ბერეფე ჭიტა შემბერი ოჩალიმუს გეგოჭკათ! თენბელობა ვა პათ, ჩუნქი თენბელობა-ნა ყვას კოჩიში დულდა, აწი-ნა ფთქვით, თენბელი ბერესთეი იყვენ.

10

ახმედ თანთ-ოდლი

115. არ ბადი დო მოთა მუში

ახმედიში პაპული დიბადეფტუ. თოღეფექ ვა უძირობტუ. ბერე მუში დო გელინიქ ამუს აირი გდაი მეჩაბტეს. არ დღას ადა ბადის გელინი მუშიქ ბუჯადის არ ჩანალითენ გდაი მეჩაბტუ-ში, ბადის ვა გოწვალუ დო ჩა-

15 ნალი დოტუხუ. გელინიქ „ხებუკი, ხებუკი! სი აწი-ჭკულე ფიცაიში ჩანალითენ გდაი მექჩამინონ“-და.

არ დღას ადა ბადიში მოთაქ ფიცაიში ფარჩაფეთენ მუთხანი იქიფტუ. ბაბა მუშიქ უწუ: „ახმედი, ია მუ იქიფ?“ ახმედიქ: „ამუში ფიცაიშ ჩანალი პამინონ. თქვან-ნა იბადათ, ამუთენ გდაი მექჩამინონან“-და. ბა-

20 დიში გელინი დო ბერეს დიდო ონჯლორე აყვეს დო ემ ვახთიჭკულე ბადი კოჩის ბითთუმ მუთეფეკალა გდაი ჩაფტეს.

ართიკართიშა მუმქაფობა-ნა იქიფს ბერეში ბერე-თი მუმქაფუი იყვენ.

ახმედ თანთ-ოდლი

116. მთხა დო ავნი

ქორტუ არ თენბელი ავნი. ავნიქ თქუ: „არ თი ჩქიმი დოვიგონა. გა-მაფთა გალე დო ქითაბი დოვიქაჩა დო ვოწკედა; ე-ნა მძირან კოჩეფექ: „ა მუ კაი დიკვეთლი ბერე ენ“-და, თქვან!“ ავნი გალე ქაგამახთუ დო ქაფუთუდის ქოგელახედუ. ქითაბი გოქთეიში ქოდიქაჩუ დო ოწკეტუ. მციქა ჩქვაჭკულე ავნის ნჯირი ქომუხთუ დო ლირტუ. ემ ვახთის ემერეფეს არ

30 მანძაგერეში მთხაქ ჟუფტუ. მთხაქ, ავნიქ-ნა ლირტუ, ქოძირუ „ამუს ოკოკიდინუ უნონ“-და დო ავნიშა მეხთუ. ავნის არ ზოი ქრა ილულუ დო თენბელი ავნი თი-კობალერი მოქთუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

117. დაღიშა

- არ ჭუმანიში ომერიში ბაბაქ ხოჯეფე არაბას ქონოკირუ, ბურჭული ქეზღლუ დო დაღიკელე იგზალუ. ომერი გაათხოზუ ბაბას: „ბაბა, მან-თი მენდამიყონი დაღიშა“-და. ბაბაქ ქიყონუ ბერე დო არაბას ქოგდოხუნუ.
- 5 დაღის ბაბაქ ხოჯეფე ქანაშქუ არაბაშენ დო ჯაში ოკვათუს ქოგდოჰკუ. ომერიქ არ ქუნცხიში თუდე მონჭაფერი მუყი ქოძირუ, მეხთუ დო ოწილუს ქოგდოჰკუ. ემ ვახთის ქუნცხიშ ქოქიშენ მუთხანი ქაგამახთუ დო იმტუ. „ვამე, მემიშოლით“, დიყურუ ომერიქ დო ბაბა მუშიშკელე იმტუ. „ეფჩი, ტაუშანი მოთ ოშქუინი?“ ძიციინე კითხუ ბაბაქ. „ლაი მან ვოშქუინი? — ემუქ მოშქუინუ“, ონჯლოდანი უწუ ომერიქ.

ახმედ თანთ-ოდლი**118. ჯემალი დო ჯევდეთი**

- ყურ თალიბი, ჯემალი დო ჯევდეთი ჭოროხის წოხლე ისთეტეს. ჯემალის კუჩხე გაუსთუ დო ჭოროხის მოღვაძეჰკუ; ონჩურუ ვა უჩქიტუ,
- 15 ოყურუს ქოგდოჰკუ — „მემიშოლით“-და. ჯევდეთიქ გინძე ბიგა ჯემალის ქაგუნთხუ, ქაგამიყონუ დო არქადაში მუში ოშქვიდუშენ ქამუშლეთინუ.

ახმედ თანთ-ოდლი**119. ჭიტა მუშა**

- არ ახამის ოსმანი ყონაშენ დოჰკინდინერი ქაგეხთუ დო ოხორჯას
- 20 უწუ: „მუ პა? ყონაფე კაი მილუნ, ამმა ხვალა ვორე. მემოლუში მითი ვარ მიყონ-ქი, ყონა ვახთი მუშის ქოგოვულა“-და. მუში ჭიტა ბერე ზიქ ამუს ყუჯი მეჩუ. მაჟუანი ნდლას მხუჯის ბერგი ვიდუ დო ბაბაში ყონაშა ქომეხთუ, ქოგდოჰკუ გომალუს კაი გუითენ. ბაბაშ გუის [ადა] კაი აწონუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

25

120. ბადი კოჩი დო გამომპონუ

- არ ბადი კოჩიქ ბადის მცხული გამომპონაბტუ; მეხთუ არ დელიკანლი დო უწუ: „ჯუმადი, მუს ზაჰმეთი იქიდ? სი ხომ ამუში მეივე ვა მოგჭიშუნ“-და. „ქომიჩქინ-ქი, ვა მომჭიშუნ, ამმა ბაშქაფეს მოჭიშუნ, კაი აწონენან დო გომიშინაფან. ბუტყუჯიქ ხვალა მუშიშენი ვა იხალიშეფს დო კო-
- 30 ჩიქ მუჭო იყვას დო ბაშქაშენი ზაჰმეთი ვა ყვას!“
ემუჭკულე მიკილუ სუმ-ოთხო წანა. არ დლას ია დელიკანლი ექო-

ლენ მიკიტუ დო ქოძირუ — ია მცხულეფე კაი ღირდეტუ დო მცხულეფეთი მეჩანტუ. ბერეს დიდო მცხულიში-თი იშლადი ულუტუ, მეხთუ დო ენა უნტუკონაი, ჭკომუ. ია ბადი იკითხუ, ამმა ზავალი ბადი დოღურელერეტუ. ბერეს ქოგვაშინუ ია პატი ნენაფე, ბადის-ნა უწუ დო დიდო დი-
5 ფიშმანუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

121. დოღურთი გამაჩაფს!

ეზიზი ჭუმანიში ორდო ქისელუ. დოღრთეფე მთელი გაფევერჯის ქოდოლობუ. დოფშა კალათის ქოდოლოსვარუ დო ბათემიკელე იგზალუ. არ
10 საათი ვა რტუ ხთიმერი-ქი, ეზიზი შეჰერიში სოქალის გუიტუ დო იჯოხობტუ: „დოღურთი, დოღურთი“-ა. არ ქვაში დიდი ოხორიშენ ოხორჯა ქაგამახთუ, ეზიზის დუჯოხუ დო არ ქაფუხე დოღურთი ქაფუჭოფუ. მაჟვანი ოხორიშენ დუჯოხეს, მასუმა ოხორიშენ დო ეზიზიქ ორდო მუში დოღურთი მთელი ქაგამაჩუ, გერი გუიქთუ, გზა-დო-გზა ფარაფე კოროცხუ დო დავაში
15 ადიმითენ მუიტუ. ქომოხთუ ოხორიშა დო ფარაფე ნანას პოდისა ქოგაფუბლუ. „ეი, გიკურბანუ ნანა სქანიქ, დიჯოხუ ნანაქ, სინ ვა მიყოუნტიკონ-ნა, ჩქინი ოხორი ქამედურტუ“-და.

ახმედ თანთ-ოღლი

122. სურიე დო მთუგი

ჭიტა სურიექ მეივეს დიდო ყორობტუ. სანდუდის მეივე დოლოძიტუ. არ დღას სანდუდიში კაფალი ქაგონწკუ დო დოლოხე ხე დილიდუ. ხეში
20 ყინ მთუგი ქეშახტუ. „ვოამე ნანა, მთუგი ენ“-და, დიყურუ დო მშქუენი ბერე გალე ქაგამახთუ. მუნდეს-ნა ქამუიშვაჯუ, სურიექ თქუ: „ამუჭკულე ნანას ვა პკითხა-ში, სანდუდის ხე ვა დოლოიმე“-და.

25

ახმედ თანთ-ოღლი

123. არ ნოსერი ჯოდორი

მემედის არ კაი ნოსერი ჯოდორი უყოუნტუ. ამუს ყალის ხენწკელი დოლოკიდაბტუ დო ხენწკელის მუთუ დოლობდაბტუ. ჯოდორის, ოხორის-
30 ნა ლაზიმი რენ შეეფე უწუმერტუ, ჯოდორი ნიტუ შეჰერიშა დო დეჭოუბტუ მუთუ. ოხორის მუ-ნა ლაზიმი რენ, შეეფე მუმერტუ.

არ დღას ადა ჯოდორი დადიკელე იგზალუ. ყურ-სუმ დღაჭკულე ადა ჯოდორიქ არ ბერე ოხორიშა ქომუყონუ. ოხორიში საპეზი მემედიქ მანძაგერე მუშიში ბერე-ნა გონდუნერეტუ, ია ბერე იჩინუ. ბერე მანძაგერე მუში

ალიში ტუ. მემედიქ ადა ბერე ალიში ოხორიშა მინდიყონუ. ალის დიდო კაი აწონუ, ოხორჯა მუშის-თი დო მთელის.

მეგერემ ადა ჯოლორი დალიშა მუთხანი ოგორუმა იდერენ. მთვირიში დოლოხე ადა ბერე-ნა ძირეღერენ, დავაშ მეხთერენ დო, ბერეს ყინი-ნა აყუ, 5 ხეეფე ულოკუბტერენ. ოკულე დავაშ დიპაცერენ ლეტას დო ბერე კაპულას ქომუიკიდერენ. სუმ დდას მემედიში ოხორიშა გიტერენ დო აშოთენ ადა ბერე ოხორიშა ქომუყონერენ.

ახმედ თანთ-ოღლი

124. მუზევირჯობა'სთერი პატი დუნდას მუთუ ვა რენ!

10 იქინდი ტუ. ჯამეშენ მთელი ბერეფე ოხორიშა ქეშახთერეტეს. სუმ-ოთხო ბერე ჯამეს ვორტით. არ ბერექ თქუ-ქი „ძიროფთ-ი ია ნაჩალიკიქ იკითხუ, იკითხუ დო აწი კოჩი დიყუ. ადლული გუწუმეს დო რენ“.

ემ ვახთის ნაჩალიკი-თი გზაშენ ილიტუ. ჩქინი არქადაშიქ აშო-ნა თქუ, მაჟუანიქ ნაჩალიკიშენი არ პატი ნენა დოთქუ. მასუმა მეხთუ დო ნა-

15 ჩალიკის დუწუ. ნაჩალიკი-თი ია ბერეს არ კაი ქოხუდუ.

ემ ვახთის მათხა ბერე მეხთუ დო არ ბერეს უწუ-ქი „ია ბერექ ჯუ-მა სქანიშენი ნაჩალიკის უწუ-და, ნაჩალიკი-თი ჯუმა სქანის გმოკითხუ“-და. ემ ვახთის ია ბერე მეხთუ დო მაჟუანი ბერეს უწუ-ქი „სინ ნაჩალიკის ჩქი-მი ჯუმაშენი მოთ უწვი“-ა. ბერექ არ კაი ქოხუდუ, ბერეფე ოკვაკიდეს.

20 მან მანიშა ხოლო მეფთი დო ბერეფე ქაკოვუწკინი დო მთელის-თი ვუწვი-ქი „ბერეფე, აწიშენ მუზევირჯობას მო გდაგეთ-ქი ოკულე ირდათ-ში, დიდო ზიანი გაყვენან. აწი-ნა ზოპონთ, მუთუ დიდი მუზევირჯობა ვა რენ, ამმა თქვან ოკულე დიდი კოჩი-ნა იყვათ, ემ ვახთის დაჰა პატი გახვენენან დო კაი ვარ იყვენ. არიქ-ნა ნაჩალიკის გმოკითხუ, მაჟუანიქ ნაჩალიკიშა ვა

25 მეხთასუნტუ დო ვარ უწვასუნტუ. მაჟუანიქ ნაჩალიკის დუწუ-ში, ნაჩალიკი-თი ბერეს-ნა დუღუყურუ, მასუმა ბერე-თი ჰამადა ჯუმა მუშიშა მეხთი-მუ დო ოთქვალუ ვარ იყვეტუ. დემექ კაბაჰეთი სიჭთენერი ბერეში რენ“.

ახმედ თანთ-ოღლი

125. არ პატი მანდაგერე

30 ტოცხერი ალი ლუმან-ოღლიში ბერე ქაგუიჭვერეტუ. ალიქ მანდაგერე მუშიშა მეხთუ დო უწუ-ქი „ბერე გოჭვერი მიყორუნ. გონიაშა ვიდა მინონ; დოხთორი მოვიყონა მინონ; ცხენი ქომომჩი“-ა, ამმა მანდაგერექ ვა მეჩუ. მეგერემ ია მანდაგერექ-თი არ დდას ალის ცხენი აკვანდერენ დო ალიქ ვა მეჩერენ, ემუშენი.

35

ახმედ თანთ-ოღლი

126. კეზა

- ლომან ოხორის ფხეტი-ში, მანძაგერე ჩქინი მემედი მოხთუ დო მიწუ-ქი „სერი დიდი რენ, ახმედი, ვა ინჯირენ დო ჰაიდე ნოლაშა გეფთათ“-და. მან „აწი ყინი რენ, ნოლას მუ პათ“-მა. დიდო მოხვეწუ-ში, ქაგეფთით.
- 5 ნოლაშა გეფთით ვარ-დო-ნი, ყინი ტუ. მემედიქ დაჩხირი ქოდოგზუ. ემ ვახ-თის მანიშა ხოლო ზორი ტუცა კალაში ქამოშახთუ. დაჩხირი მთელი ქო-გომობლუ. არ წელუკას ქონაკლიმუ. ჩქინ ვა მემასქირინეს; ოხორიკელე ვიმტით, ამმა კოჩეფექ ქოძირეს. მთელი კოჩეფე უკუიბდეს დო დაჩხირი ქანოსქირინეს. ჩქინ-თი დიდო მაშქურინეს.
- 10

ახმედ თანთ-ოღლი

127. ღომამჯინერი ჰექდაე

- ღომამჯი ხასან მემედ-ოღლიში ცხენი ალი ნაზმი-ოღლიში ოფუტეს დოლოხეტერენ. სერ ჩქინ-თი კავეს ვორტით. სერ ტოჭელიში ოტკვაციუნუ სერსი ქომოხთუ, საჩმაფე კავეში ჯამის ქომობლუ, კავეს მთელი კოჩეფე
- 15 ლეტას ქაგდანჭეს. აჩქვა გაღე გამაფთით-ში — ხასან მემედ-ოღლიქ ალი ნაზმი-ოღლიში ცხენი დოყვილერეტუ.

- ხასანიქ თქუ-ქი „მან მკაფუ მიჩქიტუ-და დო კეზათენ დომაცვილუ“-და. ცხენიში საპებიქ აწი ცხენი მუშიში დიდეთი გორუბტუ. ე-ნა ყვილუ, კოჩიქ-თი ვა მეჩაბტუ დო ზოპონტუ: „სქანი ცხენი ჩქიმი ონტულეს მუშე-
- 20 ნი დოლოხეტუ-და. მან-თი მკაფუ მიჩქიტუ-და დო დომაცვილუ“-და. ნე-ჰადეთი სარფული კოჩეფექ კავეს უკუიბდეს დო მთელიქ დაღალეს დო ხასანის უწვეს-ქი „აწი სინ ია ცხენიში დიდეთი მეჩა გინონ“-და. თამამი სუ-მოში მანათი რტუ.

- ხასანიქ „კეზათე მაცვილუ დო მციქა ქაგელამიხით“-და, ამმა კოჩე-
- 25 ფექ თქვეს-ქი „კეზათენ-ნა გაცვილუ“შენი ცხენიში დიდეთი მეჩაფ დოქსე, ეგერ მეხსუს ყვილერეტკონ-ნა, ვით ეკო ჩქვა სრაჭი დოგაცვეტუ-და დო ხუთ წანას-თი ხაფისის ქომოლოგოხუნაბტეს“-და, უწვეს კოჩეფექ. ნეჰადეთი ხასან მემედ-ოღლიქ ალი ნაზმი-ოღლის სუმომ მანათი ქომეჩუ.

- ზავალი ცხენი! საჩმა ყუჯიკალა მატერეტუ, მარი ჯანლი ხოცქუტუ.
- 30 ცხენიში ნანაქ მუში თაის უხირხინტუ. გუნკაპუტუ, გუნკაპუტუ დო ხოლო ბერე მუშიშა მუიტუ დო აშურტუ, უხირხინტუ, ამმა ბერე მუშიქ ჯევაბი ვა მეჩაბტუ, ხოცქერი ტუ. ზავალი, ზავალი ცხენი! ეჩ მისქეტი მატერეტუ. ე-ნა ყვილუ კოჩი-თი ეკო სერსემი-ქი... გზაში წოხლე-ნა ისთომერ, ეგერ მი-თი კოჩი ილიტუკონი, მატეტუ დო ბოშინე დეის კოჩი დიყვილეტუ.

35

ახმედ თანთ-ოღლი

128. ოშქურინუ

მან მთხაში ჩობანი ვორტი. არ დღას დაღიშა მთხა მენდავუჩვი. ხუთ თანე მთხა მიყოუნტუ. მან არ სირთიში წკაიკალა ქოდოფხედი დო მთხას ვოწკეტი. ოკულე არ ბადი მთხაქ პეტელუ დო ოხორიკელე იმტუ. თიკანი 5 დორინასინტუ. მან, მთხა-ნა ოხორიშა-ნა იმტუ, ვა მიჩქიტუ. მთხას დოვუ-ჯონი: „აჰა! პიტი, პიტი, აჰა, პიტი, პიტიიიი!“ ოხორიკელენდონ სერსი მოხთუ: „პეეეე! ცუმმმ...“

ყილე ელავიწკედი-ში, არ ქვაში ყინ არ ბადი ქორტუ, ხჩე ფიმფი-ლონი. ბადიქ ქვა მასთოლუ. მან მთხალეფეს გეგოთხოზუტი ბადიქ დიდი 10 კილიჯი დოქაჩეი, გემოთხოზუტუ. მან დიდო მამქურინუ. ნეისე ოხორიშა ქაგეფთი დო ვიდელერეტი. მან მუთუ ვა მიჩქიტუ. ხოჯა მომიყონერენან, ამმა ხოჯას მუთუ ვარ ახვენერენ. ეფეი ბიგა ქოგემჩე-ჭკულე, დოვიკარი.

ახმედ თანთ-ოდლი

129. ინნადობა

15 დომან გონიას დულდა მილუტუ დო ოხთიმუშა ვიხაზირეტი. ბაკიშენ ცხენი ქაგამავიყონი, ეფერი ქოგებდგი დო მევიტი, ამმა ცხენი ეკო ნუნკა-პუტუ-ქი, ირხის ვა ნაჭიშინეტუ. დიზგინი მოიზდი, ხოლო ვა დოდგითუ. მან-თი ფთქვი-ქი „უნკაპუ-ნა, უნკაპი, ჩქიმდენ ინნადი რეი“-მა დო დიზგი-ნი მედაშქვი. ცხენი ირხისთეი ნიტუ.

20 გუის შქურინა ქოდოლომატუ. აჩქვა გზაში წოხლე ვიწკედი-ში, გზაში ორთას არ დიდი ქვა ძიტუ. ცხენი-თი ირხისთერი ნიტუ. ეკო დუქ-სელი ქვა ტუ-ქი... — მეგერე მუშაფექ-ნა ლალუმი ისთოლეს, გზაშა ქავი-ლინგიბონერეტუ.

25 ცხენი ქვაშა-ნა მოხთუ, არ ზორი მუყუცხონტუ-ქი, მან ცხენიშენ მე-ბლი; ამმა მუთუ ვა მადოდუ. ცხენიში ყალის ქაგოწავიკიდი. ოკულე ცხენის გეხუნუ მინტუ, ამმა ცხენიქ ვა გემოხუნაპტუ. გუი მომიხთუ, ცხენის გეფჩი, ამმა მუკო გეფჩატი, დაჰა ბეთერი ვა გემოხუნაპტუ.

30 ნეისე ემეიკალა არ კოჩი ტუ. ემუქ-თი მემიშოლუ, ხოლო ცხენის ვა გემახუნუ. მან-თი დიდო გუი მომიხთუ. ბირდენბირ არ დეფცხონტი, ქოგე-ფხედი. გეფხედი-ვარ-დო-ნი ცხენი კურშუმისთერი ოფუთხუ. ვიდი, ვიდი... წოხლე ვიწკედი-ში, არ, მა-ნა დუზი მევიტი გზაში დანდან, აჩქვა გზა ქორტუ. დანი გზაშენ ცხენი ვა იდას-მა დო, დიზგინი მოიზდი, ეკო ზორი მოიზდი დიზგინი-ქი, არ დალი ქამოპწკიპტი, ამმა ცხენი ბირდემ დანი გზა-შენ გულიქთუ დო მან დანდან გოლამინქინუ. მან თუდე ქამებლი.

35 თი ქვას-ნა გემაჩერეტუშენი, ქაგოვისერსემერეტი. ახჩამი-თი დიყვე-

რეტუ. ცხენი სოლე იდუ, ვა მიჩქიტუ. სერ ხირსუზეფექ ცხენი ქანიხირეს
 ღო იმტეს. მან გოსერსემერი ღოხთორიშა ვიგზალი, ღოხთორიქ ჭამი ქო-
 მომჩუ. მაჟუანი დღას ოხორიშა ვიგზალი. ცხენი ხირსუზეფექ ქანიხირელე-
 რეტეს, ამმა ჩქინი შუქრი გზას ქომოხვადერეტუ ხირსუზეფეს ღო მუში
 5 ცხენი იჩინერეტუ ღო ქაგუწუყონერეტუ. მანთი ინნადობა-ნა პი, დიღო
 ღოვიფიშმანერეტი. აჩქვა ინნადობა ჰიჩ ვა პამინონ-მა!

ახმედ თანთ-ოღლი

130. ფუშთი კოჩი

ტოცხერი არ კოჩი ჩქინი ოხორიშა ქომოხთუ. ამა თუჯარი ტუ. ჩქი-
 10 ნი ფორთოკალე ქემიჭოდეს. ამა თუჯაი-თი ჩქინი მანძაგერეკალა ორთალი
 ტერენან. ჩქინ ქომეფჩით. არ ვით დღას ფორთოკალეფე ოდა ჩქინის მო-
 ლობლუტუ. მან თუჯარიკალა-ნა ტუ ორთალი, მანძაგერე ჩქინის ვუწვი-ქი
 „ამა ფორთოკალეფე ბათუმიშა გილა“-მა. თქუ-ქი „ჯანუმ, მთელი არ ფენ“-
 და. „ბაშქას-თი ფარა მეფჩამინონ, სინ-თი ფარა მექჩამინონ ღო ჩქიმიშენი
 15 მთელი არ ფენ“-მა. მან-თი ვუწვი-ქი „ბაშქაქ ხუთ მანათის გიმეზ-ნა, მან
 ოთხოს გიმერ“-მა. ემუქტი „სქანი ფორთოკალე სინ ილი“-ა. არ-ჟურ
 დლაჭკულე ამუქ ფორთოკალეფე ბაშქაში მატორის ქომოკიდუ ღო მან მი-
 წუ-ქი „სინ გერი-ნა დოსქიდუ, ია ილი“-ა. მან-თი რაზი ღოვიყვი. არ ვით
 დლაჭკულე ია ფორთოკალე-თი ხოლო მუქ მოკიდაბტუ, მეფთი ღო ვუწ-
 20 ვი-ქი „ეკო ფუშთი მოთ რე“-მა. „ჰემ სიწთე მან ღომიწვი ღო ოკულე ბაშ-
 ქას მუშენი ოლაფაფ“-მა. თქუ-ქი „აწი მან, ჭელუკა მან ქეპჭოფი“-ა. იშთე
 აშო კოჩის სალახანა ფუშთი უწუმელან.

ახმედ თანთ-ოღლი

131. კუჩხე მუჭო მემოტუხუ

25 მა-ნა ჭიტა ვორტი, ჩქიმი დაქ გომიყონობტუ ღო კუჩხე გაუსტუ,
 გაუსტუ ღო განთხუ: კუჩხეს ლასტიკი მოძიტუ. მან-თი ემუკალა მებლი,
 კარდუმეშენ მებლი. კუჩხე ქამემოტუხუ, სოლი კუჩხე; და ჩქიმის აშქუინუ,
 ბაბა ჩქიმიქ უყუ: „ბეე მოთ მეტკოჩი“-ა! ბაბა ჩქიმიქ ეწამიქაჩუ ღო ხექი-
 მიშა მენდამიყონუ, ბათუმიშა. ექიმიქ კუჩხე ღომიკირუ, ჭამი-თი ღომისუ.
 30 ხოლო ჭამი მომჩუ, ბაბა ჩქიმის ჭამი მეჩუ. აქ ქომომიყონეს. ია ჭამი ბაბა
 ჩქიმიქ ბითთუმ მისუმერტუ. ემუჭკულე კუჩხე ღომაკაუ. მა ჭიტა ვორტი-
 ში, ეშო შეეფე მადოდუ.

კაკაჭე

132. ალიში ჰეკაე

მან ანდლა დოგურონიშენ-ნა გამაფთი'სთერი, ოხოიშა ქეშაფთი. ემ ვახთის ფუჯიშა ვიდამინტუ, ამმა ფუჯი ქომოხთერეტუ. ეკულე ბაბა ჩქიმიქ ყონაშენ ხარმანი გიმეტუ. მან-თი ჩქიმი ოხოიში წკაიკალა ვორტი. ბაბა

5 ჩქიმიქ მიჯოხუ დო მიწუ-ქი „ყონაშა ილი დო ნანა სქანიქ-ნა ჭკიუ ჩალა, ბარდიშ დერიკალა ქილუბლი დო ნაიშ (ბერწეულიშ) ქმოქის კეკელი ელადინ ე-დო ია-თი ქეზდი-ა. დეზდა'-ჭკულე ახუიშა მეხთი დო არგუნი-თი ქეზდი ე-დო ქეშახთი“.

მან-თი ემედენი ქეშაფთი ემეიშა. ნანა დო ჯუმადი ჩქიმიშ კულანიქ

10 ჩალა ჭკიელერეტეს დო გადრი იმხორტეს, ყურძენი-თი წილერეტეს. მან-თი ჭიტა ყურძენი პჭკომი. ეკულე ქადეისელი; ენთეფექ ოკირუს ქოგდოჭკეს. მან-თი კაბულას მოიკიდი დო ბარდის ელაუბლაპტი. მციქა ჩქვა'ჭკულე ბაბა ჩქიმი-თი ქომოხთუ. ბარდი ოხვენუს ქოგევოჭკით. ე-ნა ელაუდერეტი, ჩალა მეჩამაფაშა ნანა დო ჯუმადი ჩქიმიშ კულანიქ ხეში კირუბტეს. ეკულე

15 დოკირეს. ენთეფექ-თი ჩალაფე ქაგილიდეს.

ეკულე ჩალა ბაბა ჩქიმის ნანაქ მეჩაბტუ ე დო მან მიწუ-ქი „სი მეხთი დო ბარდის მეციგუშენი კდეტეფე დოხაზირი“-ა. მან-თი არგუნიშენი ჟილე ელაფთი. მედაპწკედი-ში, აქოლე ვა მაძირუ. ბაბა ჩქიმის თი კაი ვარ აწონუ. მან ორადი იეზხდი დო კდეტი ქამებკვათი ე-დო ქაგელაიდი. ნანაქ

20 მიწუ-ქი „სი აქ მეჩი დო მან ჰელე ბგორა“-და. მან-თი მებჩი. ნანაქ გორუბტუ. გორუ, გორუ, ვარ აძირუ. მციქა ჩქვა გორუ, ეკულე ქოძირუ. ჩქინ-თი ბარდი დოპით დო ქაგდეფთით ოხოიშა. კაი-თი პიჯი დოიბონი, ნუნკუ დოიბონი, გადრი ქოპჭკომი.

ალი თანთ-ოდლი

25 133. კაი რეიზი ვარ ტა-ში, მზოდას ვა გუილენ

ტოცხეი მატოის ფორტოკალე ქომოვოკიდი. მა ვუწვი-ქი „არქადა-შეფე, მუთხანი ტარონი ვა მომწონდუნ. ანდლა მო ვიტათ!“ არქადაშეფექ ვა მემისიმინეს. მან თი ვუწვი-ქი „მან ოკულე ვა ბკარიშუ“-მა. არქადაშეფექ ვა მემისიმინეს. მან-თი მუთუ ვა ბთქვი. მატოი ქაგელოვონჭკით. გზას

30 ტარონი ქომომხვადეს. ჭოროხის ქომეგოხუნით. ექ ჰინ მითი-თი ვარ ტუ-ქი ქელოვონჭკით. მან ვუნკაპი ჭოროხიშ ნაჩალიკიშა დო ტილიჭონი მეფჩი ბათომიშა დო ბათომიშენ ისრიფიტილი მოხთუ დო ქომემიკიდეს. აწკალდი დოვიშქვიდით. არქადაშეფექ-ნა ვა მემისიმინეს, დიდო დიფიშმანეს.

ახმედ თანთ-ოდლი

134. მოშლეთინუ

დომან მატოის დუქი ქომოვოკიდით დო ბათომიშა ვიგზალით. ტარონი ქაკოხუ დო გერი სარფიშა ვარ მომალეს. არ დღას ტარონი კაი დიყუ. ბათუმიშენ ქეისელით დო მოიტიით. გზას ბათომიში შკოლას წოხლე არ 5 ოხორჯა იშქვიდეტუ. მანიშა ხოლო მზოდას მეშვარატი დო ოხორჯა ქავამაყიონი. მეგერემ ადა ოხორჯაქ მუთხანი ქვანჭალაფეკალა ქარტალი ჭარუ, ჭარუ დო ქარტალის ქვა მეყოდვერენ დო ვიშქვიდამინონ-და დო მზოდას მეშვატერენ.

რეფიკ ბათალ-ოდლი

10 **135. კითხეი კოჩი დო უკითხუ კოჩიში წარკო**

ჯაპილი კოჩი ჰაივანიშენ-თი აშალა რენ-და, ნათქვამი რენ (ზოპონან); მთინი-რენ.

დომან მელე მეკაფთამინტუ. ნაჩალიკიქ მიწუ-ქი „ბაშფორთი დიმჯვენერენ-და. აღნე დოხვენაფი“-ა. აწი შეჰადეთ-ნამე ოჭარუ უნტუ. არ არქა-15 დაში ჩქიმიშა მეფთი-დო „დომიჭარი-მა-ში“, „დულდა მილუნ“-და. მაყუნისა მეფთი დო ემუს ვუწვი-ში, ემუქ-თი „დულდა მილუნ“-და. მასუმაქ „მან ვა მაჭარენ“-და.

დოლუმჯუ, ემ დღას ვა მახვენუ. მაყუანი დღას-თი პრაზნიკი ტუ. მასუმა დღას პარასკე ტუ. პარასკეს თემის ვა იჩალიშებტეს. მაოთხა დღას 20 ხოჯაშა ვიგზალი. ხოჯაქ-თი მინნეთი ქომომჩუ. ნეისე არ მანათიშა ხოჯას დოვოჭარაფი. თემიშა ვიგზალი.

მაშქვითა დღას ქარტალი ბათომიშა მენდავილი. აწი ბათუმის-თი გდურჯიჯე ოჭარუ უნტუ. ემ დღას ბათომის ქოდოფსქიდი, ბაშფორთი ვა მიხვენეს. ანშ დღა ჩქვა ბათომის ვორტი. ნეჰადეთი არ კოჩის არ მანათი ქო-25 მეფჩი დო შეჰადეთ ნამე დოვოჭარაფი. მაოვრა დღას ბაშფორთი დოვოხვენაფი, ამმა ექ რუშვეტი, აქ რუშვეტითენ თამამ ვით მანათი დომაჩოდუ. ჰემ ვით მანათი დომაჩოდუ ჰკულე ჰემ-თი ვით დღას ანჯაქ ბაშფორთი მახვენუ.

ემუშენი ქითაბეფეს თი ჭარუნ-დო მთინი თი ეშო რენ: ჯაპილი კოჩის ჰაივანიშენ წარკი ვარ უდუნ. ემ ვახთის მან ოკითხუ დო ოჭარუ ქომიჩქიტუ-30 კონი, ნე ვით მანათი გომდინუბტუ დო ბაშფორთი-თი ორდო დოვიქიბტი.

ჩაწერილია **ახმედ თანთ-ოდლი** მიერ

136. არ კაი ჯუმა

ქორტეენ ჟურ ჯუმა. ანთეფეში ნანაქ ანთეფეს უწვერენ-ქი „ჭიტა ცხიკი ქომულით“-და. ანთეფე-თი ნანა მუთეფეშის ქონუსიმიწერენან.

დაღის გზა ქაგვაშაშერენან. გერიდე მუთეფეში-თი მთვირი-ნა დომ-
5 თუშენი, კუჩხეში ნოკუჩხენი ვარ იძირეტერენ.

ბერეფეს გზა ქაგვაშაშერენან, მთვირი ზოი-ზოი ომთუს ქოგმოჭკე-
რენ, ჭიტა ჯუმას ომგარინუ ქომუხთერენ, დიდიქ ვა იმგარტერენ, ემუშენი-
ქი დიდიქ იმგარატუ-ნა, ჭიტაქ დაჰა დიდო იმგარასინტუ.

ბერეფე დიდო გოხთეს, ამმა ხოლო გზა ვარ აძირეს დო ოხოიშა ვა
10 გვალეს. ნეჰადეთი დიდ ჯუმაქ ისიმაღუ-ქი „ჯას მეფთა-და დო ბექი ქმოი
ქობძიროფთ“-და. დიდი-ნა ენ, ჯას დიტუ, ამმა ვა ძალუ, ყინი-ნა ტუშენი.

ართუქ ახამი დიყვერეტუ. ბერეფე არ ჯაშ თუდე ქოდოხედეს. დი-
დიქ დოლოქუნუ მუიწკუ დო ჭიტა ჯუმა მუშის ქოდოლოქუნუ. ჭიტას აწი
ყინი ვარ აყვეტუ. ჭიტას ქოდვანჯირუ, ოკულე დიდის-თი ქოდვანჯირუ. ემ
15 სერის ჭუმანიშა ნანა მუთეფეშიქ გორუფტუ. დაღიშა ემახთეშ-ში, ადა ბერე-
ფე ქობირეს. ჭიტა ქაგოკუცხერეტუ, დიდი-ნა რენ, სერ ყინითენ დოღურელე-
რეტუ. ნანაქ დიდო იმგარუ, კოჩეფე ემახთეს დო ღურელი ქაგიდეს.

137. * * *

კარაკიშიში ეჩღონჩხოვროს სარფის პატი კალაში ბარუ. ემ ახამის
20 დიდი მზოლა ირდუ. შუქრიში მატორი მზოლაქ ნიმერტუ, ამმა ემ სერის
შუქრიში არქადაში რეჭიკი კავეს ჯანტუ; მანიშა ხოლო კოჩეფეს უჯოხუ
დო მატორი ქელონჭეს. კალაში ხოლო ზოი ბარტუ. კალაში დოდგიტუ
ვარ-დო-ნი მთვირი ომთუს ქოგმოჭკუ. ნდღალეი მუთუ ვა ამთუ. ემ სერის
ეკო დიდი ზოლა ირდუ-ქი, დემირალიში დუქმანე აზკალდი ქოგოლოტახუ.

25 თეცხანეფეში წოხლე მთელი ქაგოლაჩხუ.

დოთანუ. მზოლა ჭიტა დიყვეტუ. ჭელუკაფე ბათომიშა მინდიტეს.
ემ სერის არ ვერშოკი მთვირი დომთვერეტუ. ჭუმანიში კაი ტარონი დიყუ.
მყუა ქაგამახთუ დო მთვირი ონდლულაპტუ. კვინეფეს გმარი შქირონტეს
დო წიაფტეს.

30 ემ დღას ტოჭელი მეზბდით დო ავჯობაშა ვიგზალით მან დო ჩქიმი
თალიბი ანმედი. კაბა-მამედ-ოღლი მუსტაფას არ ავჯი ჯოღორი ქაგო-
წაუყონით. ემ დღას მზესქუფეშენ ბაშქა მუთუ ვა მაყვილეს, მთვირი-ნა
დიდო ვა მთვერეტუშენი.

35 ოხოიშა ქომოფთით. ემ სერის ეშო ზოი კალაში ბარუ-ქი დუნდა დოწ-
კუ. კალაში-ნა უკუნიდუ, დიდო მთვირი დომთუ. ჩქინ ქალამანი ქომოიღვით

დო მსქვეიში ოყვილუშა ვიგზალით. ჟინ გზა ამაველით, ექ არ მსქვერი დოპო-
ლით დო გეიტით. ახმედი-თი ოკაჩხე მუიტუ. ახმედიქ ტოჭელი დისტოლუ.

„ახმედი, მსქვერი დოყვილი-ი-მა?“ ახმედიქ „დოპილი“-ა. მხუჯის-ნა გემი-
ძიტუ, მსქვერი დობდვი დო ახმედიქ-ნა ყვილუ მსქვერიშა ვიგზალი. მეგერემ
5 ახმედის მენდრა-ნა ტუ“შენი მთხაშენი მსქვერი უჩქიტუ დო დვაყვილერეტუ.
ოყურუში სესი ქომოხთუ. ჩქინ დიდო ონჯლორე მაყვეს. ია მთხა ჰემშილიში
ტერენ. ჰემშილის ვუწვით-ქი „მითის ვა უწვა, ონჯლორე რენ, მთხა სქანიში
ფარა ქომექჩაფთ“-მა. მთხაში ფარა ქომეფჩით დო ოხორიშა გეიტით.

გზას ახმედის კუჩხე გაუსთუ დო ირმადის ქოდოლოლუ. გელაფთი დო
10 ახმედი ქეშაიყონი. ახმედი მთელი მთვირი დიყვერეტუ. დიდო ყინი აყვერეტუ.
ოხორიშა ვა გადალეტუ. ემ ვახთის ჩქინი არ მანძაგერე ქობძირით. ემუქ წოხ-
ლე-წოხლე გზა მიხვენეს დო ეშოთენ მან დო ახმედიქ ქაგეფთით.

138. * * *

გააუფექ ქოლოი მუყონენან. მუთხანი-ნა უწვა, იქიფს. კონტრაპა-
15 ტი-ნა ულუტას კოჩის, ჰემ ულალუბტენ, ჰემ გოწვაკიდეტენ. გააუფექ
ქოლოის ბიგა უსტომერეტეს დო ქოლოი ეკულე გოუბტუ, გოუბტუ დო
მუმერტუ.

თიჭლისუი ქოლოის აყვენ-ი ნოსი?!

კაკიჭე

20

139. * * *

დურსუნ-მემეტი ონტულეშა ნიტერენ-ში, ნანა მუშის უწვერენ-ქი
„დიდო ფაა ბძიატი აწი აქ“-და! ნანა მუშიქ უწვერენ-ქი „სი აწი ფაა მუ
ყვაგინონ-და, ბერე კოჩიქ“-და? „მან-და ბაბას-და ფარა არ ვაკვანდი, ჟურ
ვაკვანდი, — ონჯლორე მაყვენ-და, ვა მაკვანდინენ-და... ე დო დიდო ფარა
25 ბძირატი, დეჭთერი ეპჭოფატი დო უჩოდინაფუ პჭაატი“-ა! ნანა მუშიქ-თი
მეხსუს უწუ, ამმა კაი აწონუ. მიწუ-ქი „მუთხანი თქვას-და — დეჭთერი,
კალემი — ძუჭოფი“-ა!

ალი რეიზ-ოდლი

140. * * *

დომამჯი-ნა მოხთუ, ლაპარდე ტუ, ქოთუმე ჰკომასინტუ, ამმა ხჩე
ქოლოიქ, შუქრიშ ქოლოიქ ქოძიუ დო ქოჭოფუ. სესი დიდი დიყუ. ჩქინ გა-
მაუნკავით დო თე მეუთანით, — ქოლოიქ ქანაშქუ. ვა მეუთანატი-ნა,
ქოლოიქ ოშქვიდასინტუ.

ალი თანთ-ოდლი

141. * * *

- მა დადი ჩქიმიკალა ნოღედიშა ვიგზალი. ემ დღას გეი ქომოფთით. დადი ჩქიმიში ჯუმას არ თხა ქეუჭოფი ოგრო ლირას, ქომოვიყონი ოხონი ჩქიმიშა. თხაში მეკიჯუმ დეი ვა მიღუტუ. დადიშა ვიგზალი. ჯა მოვიღამინ-
- 5 ტუ დო თხას დეი ვუხვენა მინტუ. არ სეჭეი ვიგზალი, ჟურ თანე ჯა ქომოილი, ორთა დეის ქაკობკვათი. ჟურ ჯა ჩქვა ექსილი მაყუ. ჯუმადი ჩქიმიშ ბეექ მიწუ-ქი „ვიდათ დო მოიდათ. ემ ვახთის დოგიბალუნ, ვანა ხვალა ვა გახვენენ. მეგიშოლა დო დოპათ“-და, თქუ ჯუმადი ჩქიმიშ ბეექ. დადიშა ვი-
- 10 ვუხვენით, ამმა გზას გეიმეტი-ში, ჯა კუჩხეს მემატუ დო ქამემოტუხუ.

ჰასან მემიშ-ოღლი (შაბანიში)**142. * * ***

- ანდლა არ ბადი კოჩი ნოღაშა გეხთუ; გუიტუ-ში, ფორცულიში ჯოხო ვა მიჩქიტეს, ემ კოჩიშა მეფთით დო პკითხით; ემუქ ჯოხო მუში („ფორ-
- 15 ცული“) დომიწვეს დო ეკულე თქუ-ქი „ჰუქუმეთიში კოჩი სო დენ“-და. ჩქინ ვუწვიტ-ქი „მუ ყვაგინონ ჰუქუმეთიში კოჩი?“ „მუ პა მინონ-და, დუსუფ-ზადეში ჯა ჩქიმი ფორთოკალეს გდოთუნ. ია ჯა ჩქიმდა დიდო ზიანი ენ. ე-
- 20 კვათუ დო ემუშენი ჰუქუმეთი ბგოლუფ“.

- ჩქინ ვუწვიტ-ქი — „ემუქ ვა მოკვათუ-ნა, სი ქამოკვათი ჩქვა“. ია ბადიქ თქუ-ქი „ია ვა მოპკვათუფ!“ ჩქინ ვუწვიტ-ქი „ემუშენი ვა მოკვათუფ?“ „ემუშენი ვა მოპკვათუფ-ქი, გოწოს-თი ართელი ჯა ჩქიმი ფორთოკალეს გდოთუტუ დო ჩქიმდა დიდო ზიანი მუიტუ. საპები მუშის ვუწვიტ-ქი, ია ჯა
- 25 ქამოკვათი, ჩქიმდა დიდო ზიან მულუნ. ემუქ ვა მოკვათუ-ში, მა ქამოპკვათი. ემუქ ჰუქუმეთის დავა მოლოდუ დო მან სუმ მანათი სრაფი ქაგოწამილეს. ემუშენი აწი მა ვა მოპკვათუფ, ოკულე ხოლო სრაფი ქაგოწამი-მელან. ემუშენი ჰუქუმეთი ბგოლუფ დო მოგოკვათაფა მინონ ია ზიანი ჯა“.

ახმედ თანთ-ოღლი

30

143. * * *

არ დღას ხოჯაკალა ოღარღალუს ქოგდოოჭკით. ხოჯაქ მიწუ-ქი „თქვან თანგრი ვა რენ-და ზოპონთ! ეშო ვა რენ-ი?“ „ეშო რენ! დენ-ი ვა რენ-ი, ჩქინ ვა მიჩქინან. სი ძირი-ი დო თანგრი რენ-და ზოპონ!“ „მა ვა

ბძირი, ამმა ქითაბის ჭარუნ!“ „მომილი ქითაბი“-მა, ვუწვი. ხოჯაქ ქითაბი ქომომილუ. არ ბუტკა იებწვი დო ხოჯას ვუწვი-ქი „ჰელე ადა იკითხი“-მა. ხოჯაქ იკითხუ. „მუ თქუ“-მა, ვუწვი ხოჯას. ხოჯას თქუ-ქი „ისტანბოლიში თურქის სოკალის ვიტონუთ ნუმერაში დეი კალა იყვერენ“-და. მან-თი ხოჯას

5 აშო ვუწვი: „ძირი ხოჯა! დემექ ისტანბოლის იყვერენ. ეშო ვა რენ-ი? ოი-ლეისე მან-თი ისტანბოლიში არ სოკალის არ დუქმანეს დობჭარა, მთელი მცული ნენაფე დობჭარა, ადა იჯერაგინონი-მა?!“

ახმედ თანთ-ოღლი

144. * * *

10 ჭუმანიში ორდო დეისელი. მან დო ბაბა ჩქიმი ყონაშა ვილით. მა ჭიტა ბერგი ჩქიმი მეიმეტი დო კაი მაწონეტუ ემუშენი-ქი ოხალიშუშა მეი-ტი. დალიკალა-ნა მეკაილით, შეიგნით კვინჩეფეში ობირუ. წკარ-თოლიშენ ბარდალი ყინი წკაითე დოვოფეშით. ექ ჩქვა მხალიშუა კოჩეფე მემავეს დო თელი ბააბერ ვილით ყონაფეშა. გზას ანთეფექ ჩქინი ქდოიშ კოოპერატივი-

15 შენი ღალაღაბტეს. კოოპერატივიკალა დემირჩის დუქმანი გუნწკიმუტუ. ჩაფულაჯეფექ-თი კოოპერატივიკალა იხალიშებტეს. ჩქინ-თი ყონაშა-ნა მეფთით, კაი მაწონეს დო დიდო ვიხალიშით.

ალი თანთ-ოღლი

145. * * *

20 ალი დო მან არ დღას ნანაქ მიწვეს-ქი, „ფუჯეფე ვა მოხტეს-და დო ქაგაფეჩვით“-და. ალი დო მან დალიშა ვიგზალით. მცქა ჟილე ელაფთით-ში, არ ჭუალი მალი ქობირით. ალი დო მან დიდო მაშქურინეს. ჭუალი ქომოვიკილით დო ქდოიშა ქაგეილით, ნაჩალიკის ქომეფჩით. ნაჩალიკის დიდო კაი აწონუ დო, მან აშო-ნა პი, ქარტალის ქონოჭარუ.

25 არ თუთა'ჭკულე ჰუქუმეტიშენ ფარა ქომოხტუ. ნაჩალიკიქ მან მიჯოხუ, ჟურენეჩ მანათი მან ქომომჩუ. მან-თი ალიკალა-ნა ვიდერეტი'შენი, — ამმა ხოლო ალის ვით მანათი ქომეფჩი. ალი რაზი ვა იყუ: „გვერდი მომჩაგინონ“-და. მან-თი გვერდი ვა მეფჩი ემ ახამის ნა ვინჯირი, სერ ალიქ ფარა ქამემიხირუ ალის ვუწვი-ქი, „ალი ფარა მოთ მემიხირი-მა“. ალიქ ინ-

30 ქარი დოყუ. „ალი, ფარა ქომომჩი, გვერდი ქაკოგირთუფ“. ამმა ალიქ ინქარი დოყუ. მან თი სიჭთე-ნა გვერდი ვარ ოკოვურთი, დიდო დოვიფიშმანი.

146. * * *

დენილიში ვითის დიდო კაი ტარონი დიყუ. მზოლა დიჭიტანუ. მთვირი დონდლულუ. ჩქინ ბერეფეკალა დო უჩიტელეფეკალა დალიშა ვიგ-

35 ზალით. ექ გოფთით. ოკულე ჯამეშა ქაგეფთით.

ახმედ თანთ-ოღლი

147. არ კაი ბერე

არ დღას არ გზაშენ მეკავიტი-ში, არ ჭიტა ბერეჟ მუშიშენ წანათენ დი-
დი, მუშიშენ-თი კუვეთლი არ ბაშკა ბერე-ნა ბახუბტუ, ქობძირი. ჭიტაჟ ფასა
ბახუფს, დიდიჟ თეფნეფე დო ჭვა მო მომატეტას-და დო ჯას მუკუტკობუტუ.

- 5 დანი მუშიშა მეფთი დო დიდის ვუწვი-ჟი „აშო-ნა გბახუფს ადა ჭიტა
ბერე, ჯუმა სქანი ენ-ი“-მა? „ვარ! არ მანძაგერეში ენ“, თჟუ. „ჯანუმ,
ემუჟ გბახუფს დო სინ მუშენი ვა ბახუფ“-მა? ემუჟ თჟუ-ჟი — „მან ემუშენ
დაჰა დიდი ვორე, დაჰა კუვეთლი ვორე. ადა ბახა-ნა, ჩქიმიშენი ონჯლორე
ენ“-და! იშთე, ადა ნენაშენ ადა ბერე ჭიტა ვახთი'ჭკულე კაი დიდი კოჩი-ნა
10 იყვასინტუ, ჟომევაგნი.

ახმედ თანთ-ოღლი

148. * * *

- არ დღას ჩქინი ოხორიშა არ მუსაჭირი ჟომოხთუ. ეჟ ოღას
ბლარღალაპტი-ში, მან ფთჟვი-ჟი „აწი ხუთ შილდა მანათი ჟომილუტუ-
15 კონ-ნა, მუ კაი იყვეტუ“-მა. მუსაჭირიჟ მიწუ-ჟი „მუ იქიფტია ფარათენ“-
და. მან-თი ვუწვი-ჟი „არ დიდი ბალი დოვიქიფტი დო ჰიჩ ვა ვიჩალიშეპტი.
ოკულე რახატი-რახატი ფსქიდუტი“. მიწუ-ჟი „ეგერ მუშაფეჟ ვა გიჩალი-
შას-ნა, ემ ვახთის ხოშ სინ იჩალიშა გინონ. ძირი-ი, ემ ვახთის დიჩალი-
შეფ! ხოლო ვა იჩალიშა-ში, ვა გახვენენ. ჩუნ-ჟი მუშა მუში ქეიჭის რენ,
20 ვა გიჩალიშას-ნა-თი, ვა-გიჩალიშეფს“-და. მთინი-თი ეშო რენ.

ახმედ თანთ-ოღლი

149. ბოჩოლა

- ბოჩოლაში ნანა გიშერა ანდლა მინდუჩვეს დუზლუღიშა. ანდლათი
ხვალა ჟოდოსქიდუ ბოჩოლა ოფუტეს. ბეზდი ხვალა-ხვალა ბოჩოლა, ამშქი-
25 რონუ, ხოლო მეკახთუ-მოკახთუ დო ოწკენ: არ დერის ლობერიშენ ჟომეშა-
ითირა-ნა, დიყვენ. დიდო ვა ისიმადუ დო ლობერის გამითირუ; იგზალუ
ნანა მუშიში ოგორუშა. ნულუნ, უნკაპუნ ცხონტინერი დო კუდელი მო-
ნდრიკეი, ყუჯი ელაზდიმერი; გერი ვა იწკერს; მითიჟ ვა დომოდგინას-და.

- კუჩხეში სერსი ჟუიშიგნუ. ია ჰესლი მურია გდოთხოზუნ. „დიყონდი
30 ბოჩოლა, სო ნულუ? ჰავ! ჰავ!“ — ულალუ მურიაჟ. „აი სალახანა მურია,
მუშენი გემოთხოზუ, ნანაშა მეულუ“, „უწუ ბოჩოლაჟ დო არ თეფნე მუნ-
ქინუ. მურიას დანდან გულუხთუ დო თეფნე გულისთვინუ. „ნანა სქანი
ანდლა აჟოლენ ვარ უყოუნან. ბოჩოლა, აწი დანო რენ. სი დაღიშა ნუნკა-
პურ; ეჟ მეგერიჟ ჟოგიმხორს. გუიქთი ბოჩოლა, გუიქთი! საჰეზი სქანის მე-

რადი აყვენ: ნანა სქანი მანიშა ქაგულუნ. ქაგონდუნუ ბოხოლა!“ „სქანი დულდა ვა რენ, მურია! მი მგერი? მა მგერიშენ ვარ მაშქურინენ. მა ჰი ვარ მიძირუნ მგერი!“

5 მუნკაპუნ ბოხოლა დო გდოთხოზუნ მურია. ქემახტეს დალიშა. ახჩა-
მი დიყუ. ბოხოლაქ მლორაფს დო ნანა მუშის უჯოხოფს. ამმა ნანა მუში
სოთი ვა რენ. „ვიგზალათ ოხოიშა, ოხოიშა ვიგზალათ“, უწუმეტუ მურიაქ;
„ნანა სქანი აწი ოხორის იყვენ. აწი ელბეთ სი გიჯოხოფს!“ „ვარ ვულუ,
ვარ!“ „ვა ულუ-ნა, აწი მან მენდაგიყონოფ! ჰავ! ჰავ!“; ულალუ მურიაქ დო
ბოხოლაში ბუთის ჰიტა გდაკიბინუ. აშქურინუ ბოხოლას. „ვამ! ვამ! მო გე-
10 მაკიბინ მურია, აწი მეულუ“... დო უნკაპუ ბოხოლა. „ვარ, ექოლენ ვარ!
აქოლე რენ ოხორი, აქოლე!“ — გოქთინუ მურიაქ ბოხოლა დო ჟური ხო-
ლო უნკაპეს ოხორიკელე.

მუნდეს ოხოიშა-ნა მოხტეს, ნანა გიშერა ოხოის ტუ. ბუძეფე დოფშა
მყა, ბერე მუშის ქუშინახერეტუ. გიშერა დონჭვალეს დო ბოხოლას ჰიტა
15 მყა ქოდუტალეს. მურია ნე მენდრა, ნე დაქინის დოხედუ დო ოწკეტუ. გი-
შერაქ ბოხოლა ლოკუბტუ დო უწუმერტუ: „სი ხვალა-ხვალა მუჭო იდი
დალიშა?! ექ მგერეფე ქორენან, ხომ ქოგიმხოტეს“. „მან-თი ია ვუწუმერ-
ტი, ვა მიჯერუ, თეფნე მემინთხუ“, უწუ მურიაქ. „ვამ, ვამ ბოხოლა! მურია
ხოშ ჩქინი დოსთი რენ! მუჭო ნუნთხი თეფნე, მუჭო?“ „ჩქიმი კაბაჰეთი
20 რენ, მურია, დაჰა ვარ ვიქიფ!“ დოდგიტუ არ დეკიკეს ბოხოლა, გოლოქტუ
თი დო მურიას უწუ: „ჩქიმი კაბაჰეთი რენ, მერალი ვა გაყვას!“ „ვარ, ბო-
ხოლა, სი აწი ჰიტა რე! „ვამ ჩქიმი დულდა რენ!“ მთელი შეი დუწუ მუ-
რიაქ კუდელი ნკანერი.

ახმედ თანთ-ოდლი

25

150. ყვაოჯი დო მონჭვა

ყვაოჯი ჯაში ყას ქოგელახედუ. ექ იაქინის ჰუჭულეფე ნოქოსეს ფუ-
ცხოლუბტეს. ყვაოჯი ქაგეფუთხუ ჯაშენ დო არ ჰუჭულის გადატყაცუ. მო-
ნჭვა გიათხოზუ ყვაოჯის, კიბირი ნოცხანკუ დო თოლი ქდოი დუხვენუ. ნე
ჰუჭული აყონუ ყვაოჯის დო არ თოლიშენ ქდოი დიყუ.

30

ახმედ თანთ-ოდლი

151. მთვი

„მთვი ქომოხთუ, მთვი! დისელი, დისელი, აიშე! მუ მსქვა რენ, ოწ-
კედი!“ — ქაგოკუცხინუ მუჰამედიქ ჰიტა და მუში. აიშე დო მუჰამედი
ფენჯერეშა ქომოხტეს. ოფუტე, ჯაფე, ოხოიშ ყინ მთელი ხე მთვითენ
35 ტუ. ცაშენ მთუბტუ მთვი. „შექერი, შექერი!“ დიჯოხუ აიშექ. „მომჩით შე-

- ქერი!“ ჭიტა აიშეს გოწონერი მთვით ვარ შუნტუ. „ნანა, გალე მემამქვით!“
 ოხვეწუ ნანას მუჰამედიქ. ნანაქ ქოდლოქუნუ ბერეფეს ტუცა დოლოქუნი
 დო ოჭუტემა ქაგამიყონუ. აიშექ მეზდუ არ მჯიხი მთვით დო პიჯის
 ამიბდუ „ვაი, ვაი, ყინი რენ! ვა მინონ!“ დიჯოხუ დო მეხუ მთვით. მუჰამე-
 5 დიქ ოწკეტუ, „მუჰო გეფუთხუნ ყინდოლენ დო მურუცხეფე'სთერი დოლო-
 ქუნის გემაბდენან!“ მუჰამედიქ ხე ქაგონთხუ მსქვა მურუცხი ოჭოფინუშე-
 ნი. მურუცხი მუჰამედიში ხეს გოლოლუ დო ხე დუშოლუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

152. პატი ადეთი

- 10 ჭიტა ენვერიქ ბითთუმ კოჩი-ნა ძიატუ, ნენა გამანთხიბტუ, თოლეფე
 გამუგზაბტუ დო ოწკერტუ. არ წარა ჭიტა ენვერი ოღამა ამახთუ. ოღას
 ძალი გელობუტუ. ძალის გოწკედუ-ში, მუში'სთერი არ ბერე ქოძირუ. ენ-
 ვერიქ ნენა გამუნთხუ, — ემუქ-თი გამუნთხუ. ენვერიქ თოლეფე გამურჩა-
 კუ, — ემუქ-თი გამურჩაკუ. ენვერის ომგარინუ ქომუხთუ. ნანა მუშიმა იგ-
 15 ზალუ დო ძალიში ბერეშენი შექაეთი ოლოდუ. ნანა მუშიქ უწუ-ქი „ემ
 სიჭთე თოლი სი გამურჩაკი, ეშო ვა რენ-ი!“ ენვერიქ „ჰო“-ძა-ში, ნანაქ
 უწუ-ქი, „სი კაი ოლოდა-ში, მუქ-თი კაი გოლოდაფს. სი პატი ოლოდა-ში,
 მუქ-თი პატი გოლოდაფს. სი-ნა თოლი გამურჩაკი, მუქ თი გამაგირჩაკუ.
 აწი სი მეხთი დო უძიცი, ჰელე ემუქ მუ ყვას?“ ენვერი მეხთუ დო ძალის
 20 გოწკედუ. ენვერიქ, ძალის-ნა ტუ ბერეს, უძიცი-ში, ემუქ-თი უძიცი. ენ-
 ვერიქ ემ ვახთი'ჭკულე ია პატი ადეთი ნაშქუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

153. კაობა

- ყინი მთვირონი არ პარასკეში სერი ტუ. ემ დლა ჯამე თადილი-ნა
 25 ტუშენი ბაბა მუშიქ ჭიტა ჰემდი მინდიყონუ სინემაშა. ბითთუმ დერსი
 მუშის-ნა კაი იჩალიშებტუ, ჰემდის ჰაჭთას არ წარა სინამაშა ოხთიმუ
 ჰაქი უღუტუ. ჰემდი ბაბა მუშიკალა სინამაში ნეკნაშენ გამახტუ'ჭკულე
 ორთალული დომწკუფერეტუ. დიდო ყინი ტუ. კაპულას ფალთო, თის ბაშ-
 ლული გოკირტუ'ჭკულე ჰემდი ხოლო ყინითენ თირთინტუ. ბირდენ ბირე
 30 დოლოქუნი გობიწეი ხე ფიმფილონი არ ბადი სოკალიში არ ბუჯალის
 ელახეტუ. ჰემდის ამა კოჩი დიდო გუის ნაჭუ. ოკულე, არ ჰაჭთაშენბერი-
 ნა ოკობდეტუ, არ მანათი ქომეჩუ, ბადის დიდო კაი აწონუ დო ჰემდის
 დიდო დუა ოლოდუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

154. ბერე დო კატუ

ახმედი ჯამეშენ აღნე ეშახთერეტუ. ჩანთა დოდუჭკულე ნანა მუშიშა იდუ დო ჭიტა ყვალი დო მჭკიდი აკვანდუ. ემ დლას ჯამეს დიდო-ნა ისთერელერეტუ ემუშენი, დიდო გდარი ამშქიონუ. ახმედიქ მჭკიდი დო ყვალი 5 ქაგუწულუ. ოკულე ონტულეშა იდუ; ექ ონტულეს-ნა დგიტუ, ჭიტა თრონის, ქოდოხედუ. ჰემ იშთიჰათენ გდაი იმხოსს, ჰემ-თი გდულეფეში მსქვა სეი იქიბტუ.

ბირდენ ბირე, ბითთუმ მუშიშენ-ნა იმტეტუ, კატუ, მუში დანიშა-ნა მუიტუ, ქოძირუ. ფამბუდიქ მჭიფე სესითენ „მდავ! მიავ!“-და დო ახმედის 10 ხეფე ულოკუბტუ. ახმედიქ კატუ პოდინას ქოგილიხუნუ. გდაიმი გვერდი კატუს ქომეჩუ. გდაი დიწოდუჭკულე ახმედიქ კატუ პოდინას გელახუნუ უნტუ, ამმა კატუქ მოჰანგუ ახმედის დო იმტუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

155. კაბლაშენ ოკულე

15 სანიდეს დო კაკიჯეს დადი მუთეფეშიქ არ კაი ბაბაწა ქმუჭოფერეტუ. ამ ბაბაწათენ ანთეფე ჟუიქ ბითთუმ ისთეტეს. არ დლას სანიდეს მეჩამუ ვარ უნტუ, სანიდექ ბაბაწა თიშენ ქოდიქაჩუ, კაკიჯექ-თი — კუჩხეშენ: ემუქ მუშიკელე მუიზდუ, ამუქ-თი მუშიკელე-ში, ბაბაწა ქაკოსთუ. ჟუის-თი ხეს ფარჩა ქოდოსქიდეს. კულანეფეს კაბლა ქაგოჭკონდეს დო ტახეი ბაბა- 20 წა ოკომცხეს. იჩალიშეს. ეგერ ბაბაწა სიჭთენერი'სთერი დიყვას-ნა, დაჰა ვა ოკვაკიდასინონან, ამმა ტახეი ბაბაწა დაჰა მუთუ იყვენ-ი? კაკიჯექ დო სანიდექ, ბაბაწა-ნა უტუხეს, აწი დიდო იმგანან.

ახმედ თანთ-ოდლი

156. კიშიში დოდანი

25 „მუშენი მულუნ ბაბა, მთვირი?“ — კითხუ ჭიტა მუსუფიქ ბაბას. „მთვირი, ბერე, ჩქიმი, კიშიშენი ლეტას დოდანი უჭაფს“, უწუ ბაბაქ. „დოდანი, ბაბა? ეკულე მუშენი უნონ ლეტას დოდანი?“ „უდოდანე დიხაში გურის მი-თი რენ-ნა, ყინი დგაყვენ დო დიყინენ!“ „მის უნონ დიხაში გურის ტუცა, ბაბა?“ „მის დო მი-თი ექ კიშის დენ, ბერე ჩქიმი, ჭიტა ჰკემე- 30 ფეში, ჰუალიშ თანეფეს, ჩაის დო გდულეფეში ქმოქეფეს დო ფარფალეფეს, ნამუ ტუცაშენი ჯანს აზიშა ლეტას!“

ახმედ თანთ-ოდლი

157. ოსმანიში წინეკეფე

- ტული აიშეს არ მხსური უყორუნტუ. მუში ჭიტა ოსმანიქ დილო ყორობტუ მხსურის. მხსური დო ოსმანიქ მთელი დღას ბარაბერ ისთერტეს, ბაზიქერე ოკობურტეს. კუნდურაში დღას აიშექ ქოჭოფუ მხსური,
- 5 ლეტას ქოდოჯინუ, კუჩხეფე ღუკირუ დო დიდი მაკასითენ ოღვანჭუს ქოგდოჭკუ. ოსმანიქ ადა-ნა ძირუ, მგაინერი ნანას ოხვეწუ: „ნანა, ვა ღვანჭა, მხსურის კიშის ყინი აყვენ!“ ნანაქ ძიცინერი უწუ. „მერალი მო იქიფ, ბერე ჩქიმი, კიშიშაკადარ თომა დვარდენ“. აიშექ იაფალი¹ ტარადის ქოგეჩუ, დოთხუ დო ოსმანიშენი წინეკი დოშუ. კიში დიყუ. მხსურის გინძე
- 10 თომა დვარდერეტუ დო ყინი ვარ აყვეტუ. ოსმანის ყინი აყვეტუ. ნანაქ ოსმანის წინეკი ქაგამულუ დო უწუ: „აჰა, ბერე ჩქიმი, ტუცა წინეკეფე ქომუიდვი, სქანი მხსურიქ ბახჩიში მექჩუ“-და. ოსმანის დილო ახელუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

158. მუჭო იხვენუ იბრამიქ ქელამანი მუში?

- ყინის დღაშენ დღა მანძინუ. იბრამის კუჩხეს მოდვალუ მუთუ ვარ უღუტუ. ემ ვახთის იბრამიში ნანას მქირი უნტუ დო იბრამი მსქიბუშა ოჩქვასინტუ. „ნანა, აწი მუჭო ვიდა მსქიბუშა, კუჩხეს მუთუ ვარ მილუნ!“ ნანაქ — „მო გაშქურინეტას ბერე ჩქიმი, არ ქალამანიში გდონი მილუნ შენახერი. დოხაკარი, დოლიბი, ახჩამუს-თი დოჭი დო ჭუმენ მოდვალუ ხაზირი გაყვენ“-და. იბრამიქ აშო ყუ. ქალამანის სირიმი ქელოლუ, დოხაკარუ
- 20 დო დოლიბუ დო ჯუმადი მუში ჯემალის მინდულუ. მუნდეს იბრამიშ ჯუმადი ჯემალიქ ქალამანი ჭკირუბტუ, ემ ვახთის იბრამიქ თი მეჭაბტუ. მაჟუანი დღას იბრამი აღნე ქალამანიტენ გუიტუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

25

159. ჭიტა ჰასანი

- დიდი ვახთი ვა რენ, ჰასანი-ნა ქდოიშენ გამიყონეს დო შეჭერიში მექთების ამიყონეს. ჰასანი ბითთუმ გამულუნ სოკალიშა დო ქდოი მუშიში გზაკელე იწკენ — „ბექი მითი ჩქინი მანძაგეფე ქომულგან დო ქობძიოფ“-
- 30 და. არ ჭუმანიში ჰასანი სოკალიშა გამახთუ, ქდოი მუშიში გზაკელე იწკეტუ-ში, მენდრაშენ არ არაბა ქოძირუ. ემუქ ე-ნა ძირუ'სთეი, იჩინუ ბადი მანძაგერე მუში ოსმანი, უნკაბუ დო არ დეკიკეს ემუკალა ქეჩქინდუ. ოსმა-

¹ „მონტკოი — ეკო მჯვე ენ-ქი!...“ (ახმედ.).

ნიქ არაბა ქოდოდგინუ დო ბერეს უწუ: „ჰასანი, სქანი ოძირამუ მინტუ; აქ ნანა სქანიქ უშქირეფე მოგინჯლონუ. თქვანეფე კაი რენან“. ახელუ ჰასანის დო ოხოიმა იგზალუ.

ჰასანიში მექთუბი ნანა მუშიშა

5 ნანა ჩქიმი! ამ დღალეფეს ჩქინი მანძაგერე ოსმანი ბძირი. სქანი ამბაი მიწუ. უშქირეფე მომჩუ დო დიდო მახელუ. მა კაი ვორე, კათთა დღას ჯამეშა გევულუ დო კაი ვიკითხუფ, ამმა მსქვა მაზი ვა მაჭარენ. ჩქიმი ნანა! მყოროფ-ნა, ხოლო მომინჯლონი მუთუ დო ყურძენიში ოწილუმ ვახთის მომიკითხი. სქანი ბერე ჰასანი.

10

ახმედ თანთ-ოღლი

160. ჯამეში კაჩალი

მემედი ონტულეს ბულიში ჟინ გორა უნონ! ამა ბერე ბითთუმ ფურსეთი ძირაჭკულე ჯამეშენ იმტენ დო ახჩამიშაკადარ ბულიში ჯაეფეში ჟინ ვახთი მეკოლაფავს. მემედიქ ტოცხერეფეს ტარონი კაი ძიროფს!

15

ემ დღას-თი დერსეფე მციქა ჩეთინი ტუ. მემედის დერსეფე ვა აგურელერეტუ. ემუშენი ამ დღას ჯამეშენ იმტუ. ონდღეიშაკადარ ბულიში ჯამ-ჟინ ვახთი მეკოლაფავს. ოკულე ჯამეშ ვახთიშენ წოხლე ოხოროშა ქომულუნ. მემედიში თარბიფეთი ნა უჩქინ, ნანა მუშიქ ემუს გდაი ვარ მეჩაფს. ახჩამის-თი ბაბა მუში ოხოროშენ-ნა ეშახთას, მემედი არ კაი დობა-

20

ხუფს. მემედი აწი დიდო ნოსერი რენ: ჯამეშენ ჰიჩ ვარ იმტენ.

ახმედ თანთ-ოღლი

161. ფეთიმი აბდული

აბდულის ნანა, ბაბა ვარ უყორუნ. მაჟუანი წანა ფენ, ჯამეშა-ნა გფულუნ. ამმა ზავალის ქითაბი, დეჭთეი, კალემი ვარ უდუნ. აბდულის ოკითხუ უნონ. ბერეფექ აბდულის დიდო ყოროფან. მთელიშენ დიდო თემერიქ ყოროფს. თემერიქ უწუ არქადაშეფეს: „არქადაშეფე, ქოკობლათ ჟურ-ჟურ კაბიკი დო ქევუჭოფათ აბდულის ქითაბი“. თემერიქ ფაფალი ქოდიქაჩუ, ბერეფექ — ბაზიქ ჟურ, ბაზიქ არ-არ კაბიკი ქოკობლეს დო ქევუჭოფეს აბდულის ქითაბი. აბდულის დიდო კაი აწონუ, კაი იკითხუ, არ-

30

კადაშეფეს-თი ოგურუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

162. ემ სიჭთენე დღა ჯამეშა

- მურადი ემ სიჭთე ჯამეშა-ნა ამიყონეს, იკვირუ დო დიდო ონჯლოე აყვეტუ. ბაბა მუშიში კაბულას მუკუტკობუტუ. ამმა ორდო თი მუში'სთეი მანძაგეეში ბერეფე ქოძიუ დო ოკულე ქაგუინჭკირუ, ბაბა მუშის ქელვაწ-
 5 კუ დო ბეეფეკალა ოსტეამუს ქოხვაქთუ. ოლანწკილონიში სერსი ქიშიგნე-ფუ. ბერეფექ ოსთერამუ ნაშქვეს დო ჯამეშა ქამახთეს. მურადი არქადაშეფე მუშის ქელვაკათუ დო ჯამეშა ქამახთუ მუელლიმეფექ, ჯამეშა-ნა ამახთასინტუ, ბერეფე არი ოდაშა მინდიყონუ დო ძერი ქონუჩქინუ. ჯამეშ
 10 ოდაში შეეფე მურადიქ იკვირუ დო თოლეფეთენ ექოლე-აქოლე იწკეტუ. ოწკეტუ გოლანსვარელი თონეფეს, ფიცაის, კიდაშ საათი დო სურეთეფეს. ოკითხუ-ნა იხოლუ'ჭკულე, მურადი ოხოშია ქეშახთუ დო ნანა დო ბაბა მუშის დუწუ, ჯამეს მუ-ნა ძიუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

163. ჯამეშა ამახთიმუ

- 15 ჭუმანიში ორდო ნანაქ ჯამეში ოჭუტეშა მენდამიყონუ. აქ- ექ ბუღინეი ბერეფე დგიტეს. ოკულე დომიჯოხეს: „მიქ ჯამეშა ამახთას ინონ, ოდაშა ქომოხთით“-და. მენდაფთით არ დიდი ოდაშა. დომიჯოხეს, ქითაბი მოკითხაფეს; კაი დოვიკითხი. აწი ფიცაის „ჯოხო დო მიეფეშენ რე, ქონოჭარი“-ა, მიწუ არ მუელლიმიქ. ქოგეპჭაი, ამმა მუელლიმეფეს ვა მოწონდეს. არ
 20 მუელლიმიქ თქუ: „ელბეთ, ჰიჩ თეფეშუითენ ვარ უჭარუნ“-და. თის ხე გელამისუ დო გალე ქაგამომოჩქუ. კოჩეფეს ქოვიშიგნი „ქამიყონეს, ქამიყონეს“-და. ნანა ჩქიმიქ გუითენ მაჯუნდუ.

ახმედ თანთ-ოღლი

164. ხინა

- 25 ჭიტა ახმედი ძაბუნი ვა რტუ, ამმა ჯამეშა ოხთიმუშა ვა ჩოდუტუ: ზავალი ახმედიში ნანას ჩხე მუხთებტუ. ახმედიში ბაბა ყონაშა იგზალეეტუ დო ძაბუნის ახმედიშენ ბაშქა საპეზი ვა უყოუნტუ: „წკაი, წკაი!“ — იჯონობტუ კათთა დეკიკეს დო ახმედის მოლაფაპტუ შუშეთენ.
 ახმედი ნანა მუშიში თის ძანის ქოდოხედუ დო ისიმადეპტუ: „აწი
 30 ჯამეს მუ ამბაი ენ? ბელქი კაი მუთუ რენ დო მან ვა მალენ“-და. ჯამეს მთინი-თი კაი ამბაი ტუ: ჯამეშა აჭარისთანში კამისარი მოხთეეტუ, ბეეფე იმთიჰანი იქიპტუ დო კაი-ნა იკითხატუ, ბეეს ბახჩიში მეჩაპტუ. ახმედიში ნანა ჭიტა კაი დიყუ. დიდო ბეეფექ ჯამეს ბახჩიში გუწუდეს: ქითაბეფე, დეჭთეეფე დო კალემეფე.
 35 „აწი ბაბა ქომოხთატუ!“ — ისიმადეპტუ ოხოის ახმედიქ. ემ ვახთის

ახმედში ბაბაქ ყონას ლობია წილუბტუ. თამამ ონდლეი დიყვეეტუ დო ბაბა მუში ოხოიშა ქომოხთუ.

მანძაგეე მემედში ოხორჯა ახმედში ნანაში და ტუ. ემ ვახთის ახმედში დადი ქამოკახთუ ახმედში ოხოიშა დო და მუში ქოძიუ. კაი აწონუ, 5 უძიცუ დო უწუ: „მუთუ ვა ენ, და! მო გაშქუინეტას! ფაა ქობძიოფ დო ანდლა მა-და ჭუმენ ხინა ქებჭოფუ. არ ჟურ წაა-ნა შვა, მანიშა ხოლო დიკაე“. „მუთხანი-ნა ლაზიმი-ენ, ია ეპჭოფათ“-და, თქუ ძაბუნქ „ქობძიოფთ, ქობძიოფთ! ხომ დუნდა ჩქიმიშენი კითი ვა დოსქიდუნ“-და, თქუ ახმედში ბაბაქ.

10 „ბაბა, მუ ენ ხინა?“ კითხუ ახმედიქ. — „ჭამი ენ, ბეე ჩქიმი!“ — „ოკულე მუში ჭამი ენ?“ — „აწი ნანა სქანიქ არ დამლა ქოშვას-ნა, მანიშა-ხოლო დიკაენ!“ ახმედი დოსთიბუ. „აწი არ სოთი ფაა ქობძიატი დო ნანაშენი ხინა ქებჭოფატი!“.

„გინონ-ნა იგზალი, იდი ჯამეშა!“ უწუ ახმედის ნანაქ. „იდი ბეე ჩქიმი, იდი, იკითხი! ხომ ძიოფ ჩქინი ხალი“, უწუ ბაბაქ. ახმედის დიდო კაი აწონუ. მანიშა-ხოლო დოლოქუნი ქოდილიქუნუ, ქითაბეფე ქეზდუ დო ხელებეი ნიტუ; იგზალუ ჯამეშა.

ახმედი-ნა ჯამეშა იდუ, ქოძიუ კამისარი, დიდი მუელლიმეფე, მუსაჭირეფე. დიდი ამბაი ტუ ჯამეს. ახმედი ქოდოდგითუ. უჩიტელიქ — „მე- 20 რპება ახმედ! სო რტი აწიშა? ბაშქა ვახთის ჰიჩ დანო ვა გიტი დო ანდლა მუ გალოდუ“-და. ახმედიქ ნენა ვა იშიდუ. ემ ვახთის დიდო მენჭუმეფე, ნუტუკეფე ითქუ დო ახმედიქ იმგარტუ. „მოთ იმგარ? ია მუთუ ვა ენ!“ — უწუ უჩიტელიქ. მუსაჭირიქ ქითაბი გონწყუ დო „იკითხი ამა“-და, უწუ ახმედის.

ახმედიქ ეშო კაი იკითხუ-ქი, მუსაჭირეფექ — „აჭერუმ, აჭერუმ“-და 25 უწვეს. „აწი ბახჩიში-ნა მუთუ ვა მიდუნ, მუ პა?“ თქუ მუსაჭირიქ, ოკულე მუელლიმიშა მეხთუ დო უწუ „მან მექჩაფ სი ფაა დო ახმედის მუ კაი აწონენ, ია ქმუჭოფით“-და.

უჩიტელიქ ფაა ქავუწულუ. ახმედის უწუ-ქი „ბარემ აწი მიწვი, მუ 30 დეგიჭოფა ამა ფაათენ?“ — „ხინა-მა, დიჯოხუ ხელებეი ახმედიქ, „მუ?“ — ბელქი თერცინე ფშიგნი-ა დო აჩქვა კითხუ უჩიტელიქ „ხინა“-და, თქუ ბექქ. „ოკულე მუ ენ ხინა, გიჩქინ-ი?“ კითხუ მუსაჭირიქ. „ჭამი ენ!“ ჯევაბი მეჩუ ბექქ. „ოკულე მუშენი გინონ სინ ამა ჭამი?“ კითხუ უჩიტელიქ. „ნანას ჩხე მუხთეფს; ბაბას-თი ფაა ვა ულუნ, წუკაა-ნა ენშენი დო ვა მაჭოფენ ამა ჭამი. ხინა ქოშვას-ნა, კაი დიყვენ-მა, ზოპონს ბაბაქ. ამმა მუ პათ, ფაა ვა- 35 ენ“-და. ემ ვახთის უჩიტელიქ დო მუსაჭირიქ ართიკართის მედაწკედეს.

ემ ახჩამის უჩიტელიქ ჰექიმი მუყონუ დო ახმედში ნანა დოკარეს. უჩიტელიქ ია ფაათენ ახმედის კაი რესმონი ქითაბეფე ქმუჭოფუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

165. ყურძენიში ოწილუ

- ყურძენი ქამუინჭერეტუ. „აჲა ხვამერი ორდო ვა პწილათ-ნა, ლაზუ-ტიში ოტახუმა ვა მომჭიშუნან დო ყურძენიშო თი ვა მაჩოდენან“, უწუ არ ახამის დურსუნნიქ ოხორჯა დო ბერეფე მუშის. დურსუნნიქ ემ ვახთის
- 5 ოხაზირუს ქოგდოჭკუ: გიდელეფე დოყუ, გიდელის კოკაი ქუძირუ, გინძე თოკი დოგორუ. დურსუნი დო მუში მორდელი ბერე თემერი ჭუმანიში ორდო იგზალეს ყურძენი ოწილუმა. აუქსელი დაჰა კაი ოწკომილუში ტუ. დურსუნნიქ თოკიში არ უჯი გიდელის ქონუკირუ, მაჟუანი ხეს ქოგუიკირუ დო ჯას ქეხთუ. ია კოკალენციტენ გოწაკიდერი გიდელი ორდო-ორდო
- 10 მოფშაბტუ დო თოკითენ თუდე გმონჭაფტუ. თემერიქ ხელებერი გუწუმე-ტუ გიდელი დო ყურძენეფე გოდორის დოლობლაბტუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

166. ლაზუტიშ ოტახუ

- აუსუქნიშ ოხოის ახამი-კონაის დიდი ოხაზირუს რტეს. ოხორჯალეფექ
- 15 გდაი წიფხუბტეს, ლობია გედგიფტეს დო კაბეფეს დოლობლაბტეს. აუსუქნი ლაზუტი ოტახუმა იხაზირეტუ. აუსუქნის ყონა ჭიტა მენდრა ულუტუ.
- ხოლო მწკუფი ტუ, მუნდეს აუსუქნიქ გდარიში კაბეფე არაბას-ნა გესვარუ. ოხორჯალეფე დო ბერეფე არაბას ქოგდოხუნუ. აუსუქნი კუჩხეთენ არაბას ნოყუბტუ დო ხოჯეფეს გეჩაფტუ. ყონაშა თანაფაშა მეხთიმუ უნ-
- 20 ტუ. ყონაშა მენდახტეს. ექ ყონა დოტახეს დო არ დეის ქოდობდეს. ახამ-მუს-თი ცხუნუბტეს. ბაბაქ ბერეფეს ჰექმაეფე უწუმერტუ. ოკულე ბაბაქ თქუ: „ბერეფე ჩქიმი! აწი ე-ნა ოკობჭკადი ფაცხას, ქოდინჯირით. ჭუმენ ჭუმანიში ვიდამინონან“-და დო, თანუში, იგზალეს.

ახმედ თანთ-ოდლი

25 167. ყურძენი ოწილუ (სარფის)¹

- არ ახამის ბაბაქ დუჯოხუ ჩქიმი ჯუმას დო უწუ: „ხასანი! ჭუმენ ყურძენი ოწილუმა ვიდამინონან! მოხთი დო თელი შეეფე ქომოუწყვინათ!“
- ხასანის დიდო კაი აწონუ. მაჟუანი ჭუმანის ორდო-ნა დისელუ, არა-
- ბას გიდელეფე დო კალათეფე გესველი ტუ. ბაბაქ ართელი დიდი კალა-
- 30 თის ქოდოლომოხუნუ ე-დო ყურძენეფუნაშა ვიგზალით. ე-ნა მეფთითსთე-

1 სარფი აქ არაფერს შუაშია — საქმე გვაქვს თარგმანთან ქართული ტექსტიდან, სადაც ყურძენის კრეფაა აწერილი აჭარაში. მთარგმნელს სარფის ხსენება ეწადა... ტექსტი საამისოდ ვერ გადააკეთა!

რი ბაბაქ ხოჯეფე ნაშქუ, მჩოხა¹ ქამუიწკუ. გიდელიში კანკულეცის თოკი ქონუკირუ. კაიში დიკაპეტანუ დო ჯას ქეხთუ. ნანაქ, — ართეი დიდი ჯამ თუდე სეინი ტუ დო, დაჩხიი ქოდოგზუ ე-დო ონდღენეი გმაიმ ოხვენუს ქოგდოჭკუ.

5 მციქა ჩქვა ჭკულე შეიგნით: „აჰა, გიდელი!“ ჯამენ გიდელი უსულათე გდონჭუ ე-დო თუდე ქოდოდგითუ. ხასანიქ კანკულეციშენ თოკი ქამეწკუ ე-დო ყურძენი კალათის ქოდოლობლუ. გიდელი ე-ნა ტუ'სთეი, თოკის ქონუკიუ ე-დო ბაბას დუჯოხუ: „კაობათენ გეხთი!“

10 აშო წილუბტუ ბაბაქ ყურძენი ონდღეიშა. ონდღენეი გმაი მან დო ნანაქ კაკალიშ თუდე ქომოუწყვინით. სუწრაშ დერინე ლეტას კაკალიში ბუტკა დო ლიმხუნა ქოდოლორჩით. ეინ ტუცა მჭკიდი, ყვალი, ბარდადითენ წკაი, ლობია დო შუკაფე ქოგებდვით (ქოგეფსვაით). ონდღენეი გმაიშჭკულე ბაბას ყურძენი ოწილუს ხასანიქ-თი ნუშოლტუ. ნანას დიდო აშქუინეტუ ე-დო ორდო-ორდო დიჯოხობტუ: „უსულათე, ბერე ჩქიმი! კუჩხე ვა

15 გელაგისტვას!“ ხასანის გუი მუხთებტუ: „მუ ენ ნანა?! ჭიტა ვა ვოე მა, ბითთუმ აშო-ნა მიწუმე!“ ეშო წილუბტეს ლიმჯიშა. ლიმჯის ბაბაქ ხოჯეფე არაბას ქონუკიუ დო ოხოიკელე ვიგზალით.

ალი თანთ-ოდლი

168. ზარხოშობა

20 დუნდას ზარხოშობა'სთერი პატი მუთუ ვა რენ. ტოცხერი ჩქინ ბერე-ფეკალა გოხთიმუშა ვიდით. აჩქვა დაღის მეკავიტით-ში, არ კალუი'სთერი ოხორიშენ არ კოჩი ქაგამახთუ. ამ კოჩის ბურგილეფეშა-კადარ თომადე, ბურგილეფეშა ხეფეფე უღუტუ. მთელი ლები ტუ. ხვალა-ხვალა არ კოჩი, დო მუში ჯოდორითენ დაღის სქიდუტუ.

25 ჩქინ უჩიტელის პკითხით: „ადა კოჩის აშო მოთ ალოდუ“-და? უჩიტელიქ თქუ-ქი: „ადა კოჩი დიდო კაი კოჩი ტუ. ჯამეშა იტუ დო იკითხუბტუ. ნანას დო ბაბას კაი ნუსიმინტუ. ადა სიჭთე დიდო ნოსერი ტუ. დიდო ფარა-თი მორგაბტუ, ამმა შარაბი ოშუმუს ქოგდაგერეტუ. არ დღას ზარხოში დიყვერეტუ. ოხორიშა მოხთუ დო ოხორჯა მუში დო ბაბა მუში დობახუ.

30 ოკულე ილიწკუ ლივორი დო არ კოჩი დოყვილუ. ადა კოჩის მემეტი ჯოხონტუ. მემეტი ჯანდარმაფექ ქოჭოფეს, ხაფისის ქომოლოხუნეს. მემეტი ვიტოხუთ წანას ხაფისის მოლახეტუ. ადა კოჩი ხაფისიშენ-ნა გამიყონეს, არ ჰაივანი'სთერი ტუ. ჰიჩ ვარ აჩალიშეტუ. იშთე ადა კოჩი ოკულე დაღიშა მეხთუ დო ადა კალური დოყუ. აწი აშო დაღის, ვეხში'სთერი სქიდუნ.

35

ახმედ თანთ-ოდლი

1 ჩემს შეკითხვაზე — „სარფში რომ არ ხმარობენ ჩოხას მეთქი?!“ — „სიჭთე ზამანის ტუ“-ო მიპასუხა (წინათ იყო-ო!)

169. მუქ ოღუინუ მურადი?

- არ დღას მურადი დიძაბუნუ. ძაბუნობა დავაშ-დავაშ ირდეტუ. მურადიში ჭიტა ჯუმა მუსტაფა მანი-მანი ნიტუ მურადიშა დო ომუდი მეჩაბტუ. ემ ქდოის ტუ არ უჩიტელი ოხორჯა. ემუქ ქომიგნუ, მურადი-ნა ძა-
- 5 ბუნი ტუ დო მურადი მუიკითხუ.
- უჩიტელიქ მურადიში ნანას უწუ-ქი „ადა ძაბუნობა ბაშქას-თი აღოდენ დო მუსტაფა მურადიში დანიშა ვა ნოჩქვა-და. მურადის-თი ჰექიმი ქომუყონი“-ა. „ჰექიმის მუ ახვენენ, ხოჯას ვოკითხადამინონ“-და, თქუ მურადიში ნანაქ. უჩიტელიქ დიდო ოხვეწუ, ამმა ოხორჯაქ ჰიჩ ვა ნუსიმიხუ.
- 10 მაყუანი ნდღას მურადის ხოჯა ქომუყონეს. ხოჯაქ ჰეფეი ვახთის უკითხუ, ოკულე ნუსქა დოჭაუ. ნუსქა წკაის ქოხოქთუ დო ია წკაი მურადის ქომვაფუ. აშო ჭამიქ მურადის მუთუ ვა უშოლუ დო ზავალი მურადიქ მაყუანი ნდღას შუი ქომეჩუ. მუსტაფა-თი პატი ძაბუნობას ქოდოლოლუ. ამუში სეებეი ტუ მუსტაფაშ ნანაში ჯაჰილობა.
- 15

ახმედ თანთ-ოღლი

170. მჩხოფა კოჩიში დუშმანი რენ!

- მჩხოფა მუშა კოჩის ნოჩქინს. მთელი თუთაში ვახთის მჩხოფა კოჩის გოკირს. მჩხოფა დიდო პატი ძაბუნობა რენ. ემუქ ოძაბუნაბს გური, კუჭი, ჯიგერი დო შქემბეფე, დოსქირინაფს დიცხირეფე. ოკულე კოჩი დიუსქუთენ
- 20 დო კოჩის ჩიხოტკა მუტრუხუნ. ამკათა პატი ძაბუნობა ულუნ კორლონის.
- კორლონი ხცერი წკარის სქიდუნ; ექ მარქვალეფე სქუფან დო დიდო იმრალებენ. ემუშენი სო-თი ტიბა გოლი-ნა ბძირათ, ვოსქირინათ! არ კოჩის ადა ხვალა ვარ ახვენენ, მთელი კოჩეფე ოკოიბლათ დო გოლი დო ხცაფერი ტიბაფე დოგოსქირინათ. კორლონიში დუშმანი ბურბუ რენ; ემუ-
- 25 შენი ბურბუს მო ვაჯადინტათ. ბურბუს, მყურა-ნა გეხთას, ოფუთხინუ დო გდარი ოგორუ უჩქინ. კორლონი-თი, მყურა-ნა გეხთა'ჭკულე, ფუთხუნ დო კოჩის გადაკიბინს დო დიცხირი უშუფს.
- მჩხოფაში ენ კაი ჭამი ხინა-რენ. მჩხოფა დიდო პატი ძაბუნობა რენ დო დიდო კოჩი ოღურინაფს; ემუშენი ჩქინ მუჰარებე პათ კორლონეფეკა-
- 30 ლა, ტიბა ვოსქირინათ დო ენთეფეში მარქვალეფეს კაზადი გოვობათ დო დოპჭვათ.

ახმედ თანთ-ოღლი

171. ჩქინი ჯაპილობა

აწი მთინი-თი-ნა იყუ, ქაოი ჩქინიში დულდა ფთქვამინონ. ჩქინი მან-
დაგეეში არ ხუთ წანეი ბეე დიდაბუნუ. მეგეემ სერ ჯანტუში, აკრეპიქ
გაკიბინეეტუ. ბეეს კუჩხე დვაბაელეეტუ.

5 ნანა მუშის დო ბაბა მუშის უჩქიტუ-ქი, ადა თრანგიშენ მუთხანი
დიყუ-და დო დოხთოიშა ვა იყონეს. არ ჟურ ნდღას ბეე აშო ნაშქვეს. ბაე-
ლი დაჰა ბეთერი დიპატუ. ხოჯა ქომუყონეს. ხოჯაქ მჭკიდიში ფარჩას უკი-
თხუ, უკითხუ დო ია მჭკიდი ბეეს ქოჩეს. აშო ჭამიქ ზავალი ბეეს მუთუ
ვა უშოლუ.

10 ადა ბეეს არ ვიტოოთხო წანეი არ ჯუმა უყოუნტუ. ემუს უჩქიტუ,
ხოჯაფექ-ნა მილლეტის ოლერდინაბტეს, — ჯამეს ჟურ წანას იკითხეეტუ.
ნანა მუშის უწუ-ქი „ხოჯას მუთუ ვა ახვენენ, დოხთოიშა მენდავიყონათ“-
და. ნანა მუშიქ ვა იქიბტუ, ამმა ბეექ ხოლო ზოითენ მინდიყონუ.

15 დოხთოიქ მუაინე ყუ დო თქუ-ქი „აწი ვახთი მიკილუ. მციქა ჩქვა
ორდო ქომუყონეეტიტკონ-ნა, დიყვეტუ. აწი ვახთი მიკილუ“-და. მციქა ჭამი
ქომვაფუ. ოკულე — „ჭუმენ ჭუმანიში-თი მუყონით, ბექი მუთუ დიყვენ“-
და. მაყუანი ჭუმანი ბეე ქონიყონეს ჰექიმიშა. ჰექიმიქ — „აწი ოხოი მუში-
შა მინდიყონით“-და, თქუ. ბეექ შუი ჭკვიდუბტუ. ბეე ქომუყონეს, მანიშა
ხოლო შუი ქომეჩუ. ამუში სებები ტუ ნანაში ჯაპილობა.

20

ახმედ თანთ-ოდლი

172. * * *

ქოგომაბდეს დულდაფე დო გოიშაში! მუ პა, ვა მიჩქინ. დუშუნი-დუ-
შუნითე დომდლული, ვარ დოფსქიდი. ჯანუმ! მუ პა, ვა მიჩქინ. ამ დუნდას
მთელი კოჩი არ რენ დო ქიმი ზენგინი რენ, ქიმი ფუკარა რენ. ადა მუშენი
25 რენ? მუთუ ვარ ოხომაწონუ ქი, მა აწი მუ პა?

ბაშკა კოჩეფექ ფოთინი, ჭიტა ელუბრუწან-ში, ისთომელან. მა ფო-
თინი დომიბრუწუ, აღანი ეფჭოფა-ნა, ფარა ვარ მილუნ. ვანა მუ პა? არ
ჩარა გევობური, დობრუწუ, ხოლო გევობური ე-თი ბრუწუ; დიდო ვარ
დოსქიდუ, დუშუნი-დუშუნითენ ვიდელამინონ!

30 მთელი კოჩი არ რენ დო, ირი ხოლოს ფარა ულუტუკონ, მუ იყვე-
ტუ. მა ამ დულდაშენ ზათი გოიშაში. მუ პამინონ, მუთუ ვარ-მიჩქინ!
დულდას მუთუ ვარ მეაგნეფ!

ალი აბდულ-ოდლი

173. * * *

არ კოჩის არ ხე ვა უღუტუ. მაჟუანი ხეს ბეე ქოდიქაჩეეტუ, კაპუ-
ლას კალათი ქომუიკიდეეტუ ე-ლო ოხორჯა მუში გეტხოზინეი ყონაში ნიტუ.

ქალების საუბრიდან

5

174. დილენჩის დულმა უღუნ!

არ დილენჩი იგზალუ უქვით ტაბაკალი ოხორიშა დო თუდენი ნეკნას
ნოტანკუ. საპები მუში მაშქვითა კათის რტუ დო ჟინდოლენ გდუჯოხუ:
„ეე! სინ მუ გორუფ?“ „მან დულმა მიღუნ! მუთხანი გიწვამინონ! არ დეკი-
კეს აქ გეხთი“-ა! საპები თი ქაგეხთუ დო უწუ: „მუ გინონ“-და. დილენჩიქ
10 — „ჭიტა სედეკე ქომომჩი-ა. თრანგიქ დაპა მოგინძინაფს“-და. საპებიქ-თი
— „პადდე, დეფთათ ჟინ, ქესე ექ ქოდომოსქიდუ“-და! დილენჩი იაყონუ მაშ-
ქვითა კათიშა. ექ საპები ქოდოხედუ თონი მუშის დო უწუ: „მუთუ ვარ
მექჩაფ!“ დილენჩიქ-თი — „სი კაი კოჩი! ვარ მომჩაგინტუ-ში, მოთ
დემიყონი“-ა?! კოჩიქ-თი — „სი პატი დილენჩი! თუდე მუშენი გემიყონი“-ა?!

15

ახმედ თანთ-ოღლი**175. ნანაქ მიწუ!**

გდარი ვიმხოტით არ დლას დო მან ჩანადის ვოწკედი-ში — მუთუ
ვარ გესქიდერეტუ. ვიდუშენტი. ნანაქ მიწუ: „ეფჩი ახმედ, იძირ-ი?“ „ვარ
მიჩქინ!“ „გეგიდვა-ი?“ „სი გიჩქინ“-მა... ოხორის მთელიქ-თი იძიცეს. ჩქიმი
20 ჯევაბი აჯაბიშა მუხთეს.

ახმედ თანთ-ოღლი**176. გზა დომოგურუ!?**

ოთხო წანა წოხლე ვიტოხუთ მარტის მან ხოფაშა ვიდერეტი. ფო-
თინჯი შაპინ-ოღლიშა მეფთამინტუ დო დერი ვა მიჩქიტუ. არ კოჩის პკი-
25 თხი დუქდანიში დერი; ემუქ-თი აშო მიწუ: „აშო სალიკელე იდი, ოკულე
სოლიკელე გვაქთი. მციქა ჟილე ელახთა-ში, არ მანიჭათურაში დუქდანი
რენ. ემ დუქდანიშენ მციქა ჩქვა მეკახთაგინონ! ექ არ საათჩი რენ; საათიშ
დუქდანიშენ მციქა სალიკელე მეკახთაგინონ, ოკულე პრემა იდაგინონ. ექ
ქომოხვადუ არ ჯამეს; ია ჯამეს გვაქთაგინონ კაპულაშენ დო სოლიკელე
30 იდაგინონ; ექ არ დიდი მალაზა რენ; ადა მალაზაში ოკაჩხენი სოკალის არ

ბაკალი რენ დო ემუში დანიკალა რენ შაინ-ოლლიში დუქმანე“-და. მან ქა-გოიშაში; მუთუ ვარ ვუწვი. თამამ ემ ვახთის შაინ-ოლლი ექ ქომემარგუ დო მენდაფთით!

ახმედ თანთ-ოლლი

5

III

177. * * *

„სარფის¹ მუკო ოხორი ენ?“ „სარფის ყურენეჩ ოხორი დენ!“ „სინ-თი აქონი დე-ი?“ „პო!“ „მიეფეშენ დე? „თანთ-ოლლეფეშენ ვორე“. „მუ გჯო-ხონს?“ „ახმედი მჯოხონს“. „მუკო წანერი იყვე?“ „ვიტოხუთ“. „თქვანი თე-
10 მი სო რენ?“ „ჩქიმი თემი გონიას დენ“. „ბაბასქანის მუ ჯოხონს?“ „ბაბა-ჩქიმის მუსტაქა ჯოხონს!“

178. * * *

მაკრიალიში მჯვე ჯოხო ნოლედი ენ, ვიწეში — ბლეთი, აბუისლაში — აზლალა.
15 თანთ-ოლლი წოხლე პატარაია ტუ, ნუმან-ოლლი — ლომიძე, ქე-სოლლი — დოლიძე ტუ, კაბა-მამედ-ოლლი — ვანიძე, ჩაქირ ოლლი — ნა-რაკია რტუ, ვანლი ოლლი — ვანიძე, შაინ-ოლლი — შანიძე დო ჩქვა...

ს ა უ ბ რ ი დ ა ნ

179. * * *

20 პაპულეფეს ოხოფე აქ² უღუტეენან. ექ წალენდო დეჯი ყვილუბტეე-ნან, დალი ტეენ ექ³. ბექი იმხოტეს დეჯი ია მჯვე ზამანის! აწი აქ ლეტაში საღანიში ფარჩაფე ბძიოფთ აქ. სირთიმ ოკაჩხე ცარა უწუმელან. აქონი ბეგი ექ ხეტეენ. ამა სირთის შინ ოხვამუ რტუ. ემ ვახთის მუსლიმანი ვა რტეენან; ია აწი ვა ენ. ქვაფე რენ. მაყუანი-თი ენ. გალენდონ მსიჯი გო-

¹ იგულისხმება სარფის ის ნაწილი, რომელიც საქართველოს ს. ს. რესპუბლიკის ფარგლებში არის დარჩენილი, ე. წ. „მოლენი სარფი“ (= „გამოღმა სარფი“).

² ლაპარაკია ს. სარფს ზემოთ მდებარე ფერდობის შესახებ, აწინდელი საყანე ადგილების მახლობლად.

³ მოლაპარაკე გულისხმობს ამ ადგილს, სადაც ახლა არის სოფელი; საუბარი ზევით ფერდობზე წარმოებს.

კირს, ქვაში რენ. მენდაგიყონოფ ე-დო ოწკედი დო ჭარი. აქოლენ წალე-წალე ვულუთ... ამ სირთიმ ოკახხე მაკრიალი ენ. ლიმანიში ოკახხე-ნა სირთი რენ, ძუქსელი სირთი, ემუს ოხვამე უწუმელან (|| სულთან სელიმიმ სირთი!).

5

ს ა უ ბ რ ი დ ა ნ

180. * * *

მჯუემი ვახთის ამიერეფე მეგრელისტანი ტუ. ეკულე თუქიში ასკეი-ნა მოხთუ, ამიერეფე მუსლიმანი დიყუ.

გონიაშა-ნა იდუ, ექონი მეგრელეფექ გონიაში კალეს კაბლა ყვეს დო
10 იმტეს. ე-დო თურქის ქოდოსქიდუ კალე. ეკულე თურქიში ასკეეფექ ექ, გონიას ოხოეფე დოყვეს დო დიხილეს, ბეეფე აყვეს დო თურქული ღალალაფან. სარფიქ ლაზუი ღალალაფს.

მუშენი დოსქიდუ გონიას თუქიში ასკეი? ოხოი მუშიშა იდატეს ჩქვა გეი? მუშენი, გიჩინ-ი? — ვიტოხუთ წანა ასკეობა რტუ, ემუშენი დოსქი-
15 დუ. ამ ვახთის მუ ვახთი ტუ, გიჩინ-ი? დენჩერობაშ ვახთი ტუ.

„დენჩეობა აწი მუ თქულა ენ?“ მუ თქულა ენ, გიჩინ-ი? ხუთი წანა, ვით წანა ასქეიშენი მეკვათეი ვა რტუ.

„მეკვათეი ვა რტუ, მუ თქულა ენ?“ „მეკვათეი“ მუ თქულა ენ, გიჩინ-ი? აწი, კაი დელიკანლი მიკიტუკონ-ში, ჭოფუბტეს ე-დო... „მუშენი
20 ჭოფუბტეს?“ ჭოფუბტეს დო ასკეობა ოხონაფაბტეს — ვიტოხუთ წანას, ეჩ წანას...

ემ ვახთის გონიას არ ფაშა რტენ. არ ხინის-თი არ ბეე უყოუნტე-ენ გონიას. ია ფაშაქ ე ბეე ქოძიელერენ. ეკულე უწვეენ-ქი „ბეე მოხთი აქ!“ იმტენ ბეე. ეკულე, ე-ნა იმტუმ-კულე ასკეეფე ოჩქვეენ ბეემ ოხოიშა.
25 ბეემ ნანას უწვეენან-ქი „ბეე სქანი სო ენ?“ „სარფიშა იგზალუ“-მა ოლერ-დინუ. ეკულე, იდეს ხოლო ხუთ-ანშ დღაში კულე ასკეეფე ოხოიშა, ბეე ქოჭოფეს, ფაშაში დანიშა ქომუყონეს.

ფაშაქ ასკეეფეს უწუ-ქი „ბოში ბოთითე დომკასით მა ტოჭელი-ა; ადა ბეეს დოლოქუნუ ქამოწკით-მა, ტეტელი დოყვით-მა დო ვომტინათ-მა,
30 ამუთენ ვომქუინათ დო ეშო ასქეობა იქიფს“-მა. აწი ეჩ კოჩი ქოგოლონ-სვაუ (ქოდოდგინუ) — ფაშაქ ასკეეფე. ბეეს უწუ ფაშაქ-ქი „იმტი-ა! ტოქსეი-ნა იმტი-ა, აწი-თი იმტი-ა ტეტელი-ა!“ ბეე-თი იმტუ. ტოჭელი ასთო-ლეს ასკეეფექ, — ომქუინუშენი. ბეეს ამქუინუ, მუში ოხოიშა იგზალუ¹.

ნანა მუშის უწუ-ქი „ნანა, მა გუი მიტკვაცუ-მა! მა ჟუენერ დღა მი-

¹ „ჭიტა ბეე ორდაფს ჰუქუმეთიქ დო დირდას-ში, სილაჰი მეჩაფს, დო ია ბეე ასკეი დიყვენ... დენიხარი უწუმელან“.

კოროცხი-ა ნანა! გუი მიტკვაცუ-მა!“ ეკულე ნანა მუშიქთი უწუ-ქი „ბეე ჩქიმი-ა! ყუენეჩი დღას სქანდენ წოხლე ია ფაშა ლეტას ქოდოხვადეთ-და დო ქობძიოდეთ-და; დო ეკულე ყუენეჩი არ დღას, სინ-თი ღურუ-ნა, ემ ვახ-თის ღუი-ა! აქონი, გდონური კოჩის-და ქმოქი მასთვას-და დო სქანიში კუ-
5 ლე მითი ვა დოსქიდას-მა!“

ყუენეჩი დღას ფაშა დოღურელერენ, ყუენეჩი დო არ დღას ბერე დოღურელერენ, გონუი-თი მითი ვა დოსქიდუ! შქვითოში ცხენონი მუიტერენ ჯამეშა, პარასკეშა, — წოხლე. აწი სუმი თუთუნი ენ თურქი-ნა დოსქიდუ... ბაშკაფე — კახაბერლი ენ, აჭარალი ენ!

10 ადა ჩქინი სარფი მეღე-მოღე ვით თუთუნი ტერენ ემ ვახთის ლაზი! აწი ოში თუთუნი დიყუ მეღე-მოღე თურქიში სარფი დო ჩქინი სარფი! აწი დიხოღუ!

ალი-რეიზ ნუმან-ოღლი

181. გირინი დოყვილუ!

15 ნოღედის ზამანის მსქვეიშა იგზალეენან. მეღაწკედეენან — გზას არ გირინი ქონარგეენან. ართიქ უწვერენ ქი „ჯუმალა-და, ადა მუ ენა?“ მაყუ-აქ უწვერენ-ქი „ადა მსქვეი ენ“-და! — „აშო მსქვეი იყვენ-ია? ყუჯეფე დიდი უღუნ“-და! — „ადა მსქვერეფეში პაპული ენ“-და! — „ოღედსე დოპილათ“-და დო ეშშელი... გირინი დოყვილეენან. ენ-ა იფაეღეენან, არის კუჩხეფე დვან-
20 ჭერენ, ოხოიშა მინდიღეენ დო დოგბეენ. იმხორტუ-ში, დემირიში ფარჩა პიჯის ქომულერენ. „აია მუ ენ-და, ადა ნალის ნუნგაფს-და! ეფჩი-ა, ბიჭეფე-და: ადა ადღ-აღაში (ალი ალა ვა-ათქვეტეს, ადღ-აღა ზოპონტეს!) გირინი ვა რტუკონ-და!“

ეკულე ექ-თი ექმაჯი ბადი ყოფერენ დო ემუქ ენთეფეს უწვერენ-ქი
25 „შქვით დღაშა ეშშელიში... გირინიში-თად ვა დოგაინეს ნა-და, დოღურუთ-და! ოკულე არქადაშეფექ ართიქ მაყუას კითხუბტეენან: „ჯუმალა! სი ვა დოგარინუ-ი?“ — „ვარ, ჯუმალა, მა ვა დომაინუ, ბოლაქი სი ქოდოინა“ და! შქვით დღაშა ანთეფეს მუთუ ვა დვარინეენან...

ე ბადიშა ქომეხთეენან ხოლო. ბადის უწვერენან-ქი „შქვით დღა
30 დიყუ-და, ვა დომაინეს-და, ვა დობღურიტ“-და! — „აწი'ტკულე, შქვით დღა'ტკულე დოღურუთ-და! ე-დო არ დუგუნი დოყვით-და. დუგუნის-თი მი-ღეთი ოძიცინაგინონან“-და! „მუთე ვოძიცინათ“-და, უწვეენან. „ჭუმანიშა გირინი'სთეი ყუაგინონან-და დუგუნი სეის“-და! ოთხო-თი დოდგითეენან დო ჭუმანიშა გირინისთეი ყუაბტეენან... ზამანუი კოჩიში ნოსი აშო რტუ!

35 დიხოღუ!

ოსმან თანთ-ოღლი

182. ჯუმუ დოთასუ!

ზამანის ნოდედის მკვე კოჩი რტეენ, დიდი ხუსენი ჯოხონტეენ. ჯუმუ დოხაჩქეენ: ვა დეხთეენ. ბაშკაფექ უწვერენან-ქი „მუთხანიქ იმხოსს-და ჯუმუ სქანი-ა! მოთ ვა დეხთუ“-და? ჯუმა მუშის უწვერენქი „სი-თი მოხთი-ა დო 5 ჯუმუ-ნა ფხაჩქი დეიშა ვიდათ-და! მუთხანიქ ჯუმუ მიმხოსს და დო ია დოპი-ლათ“-და.

ჟურიქ-თი ტუჭედეფე ქდეზდეენან დო იგზალეენან. ყონაშა მე-ხთეს'ჭკულე კოლეფე ეწაცხონტინეი-ეწაცხონტინეი ნიმტენან... ემ ვახთის ეშო დიყუედეენ: „ჯუმალა-და, ჩქიმი ჯუმუ-ნა იმხოს, ადა რენ“-და! ემ ვახ- 10 თის კოლი ეწაცხონტეენ დო არ ჯუმას ყვას ქონოხედერენ. ყვას-ნა ნოხენ, ე ჯუმაქ მაყუანის კითითე იშაყეთი ოლოდეენ, სტვინეი იშაყეთი ოლოდე-რენ-ქი, „ყვას მემოხენ“-და! ჯუმა მუშის-თი ტოჭედი ნუღირედეერენ დო ას-ტოლეერენ დო ჯუმა მუში დოყვიდეერენ!

ჰემდი თანთ-ოღლი

15

183. „არვიცი“ დობილი!

ია ნოდედიში ტუ. სარფული არ კოჩი გზას ნიტეენ-ში, არ გდურჯი ქონარგეენ; ემუს ლაზუი უღარღალეენ. გდურჯიქ უწვეენ-ქი „არ ვიცი“-ა! „ადა მტკუი კოჩი რენ“-ია დო დოყვიდეერენ ე-დო ქდოის უჯოხეენ: „მო-ხთით-და, არ ვიცი დობილი“-ა! ქდოილეფე-თი ქომოხთერენან... „ამუს-და 20 ჩქინი'სთეი თოლი უღუნ-და, ჩქინი'სთეი ხე უღუნ-და, კათთაშეი ჩქინი'სთეი უღუნ-ია! არ შეი ჩქინდენ წაზლა უღუნ-და! კუტუში დუდი-ა მეკვათეი ვა უღუნ-და! ადა მტკუი კოჩი ენ-და დო მიქ ნოკვათაბტუ-და ამუს!“ ეკულე ლეტას ქომეშოხუნენან დო „მუშულუნ დო ქომიმხოან“-და დო დიდი ქვაე-ფე ქოგდოჯინერენან დო ნაშქვეერენან.

25

ოსმან თანთ-ოღლი

184. ღორმოთიქ კომექჩაფს!

აწი არ ჩხალურიში-თი დოგიწვა. არ ჩხალუის ცხენი დუხოცქეენ. დანის ილუხეტეენ დო იმგარს. მანძაგეე მუშის უწვეენ-ქი „მო იმგარ-და! ღორმოთის ახვამი-ა დო ხოლო ცხენი კომექჩაფს“-და! ჩხალუიქ-თი უწვეენ: 30 „მა-და ღორმოთი ჩქინიშ ხალი ქომიჩქინ-და: სუმოში გროში ვა მეფჩა-ში, ცხენი ვა მომჩაფს“-და!

ოსმან თანთ-ოღლი

185. ფხიგუფექ სირთის კარავი დოყვეს!

ხოფური ფხიგუფექ (ბაშ-ქმოი — თურჩა ენ, ფხიგი — ლაზჩე!) სირთიჟინ არ კარავი დოყვეენან. „მარტის, დუმანი დოდგითა-ში, გელოონ-ჭაფთ დო გოულუთ“-და. კარავი დიჩოდუ, დოყვეს.

- 5 დუმანი ქოდოდგითუ. ქოდოლიბლეს მილეთი. კარავის ნაჯინეს დო მიჟუმწკეს კარავი... კარავი-თი დოტუხუ, კოჩეფე-თი დოდუეს მთელი. ემ დეის აწი გდოძინ „ნოკარავენი“... ადა ხოფას დენ, ხოფაჟინ ხოფაშენ ჟურ საათი იყვენ, აწი არ ჩქვა მსქიბუ დოყვეს სირთის კუკუცის. უსტაფე იჩალიშებუნან. არ თუთას, ჟურ თუთას გდაი ნუდეს. ეკულე არ ნოდამისაქ
- 10 გდაი ქონულუ უსტაფეს. ნოდამისაქ თქუ-ქი „აქ-ნა მსქიბუ ყვით, წკაი სოლუ მუყონაგინონან“. ექონი კოჩეფექ ქონაგნეს — „მთინი, წკაი სოლუ მოიყონამინონან“-და (დო მსქიბუში ოხვენუს ქანაშქვეს)¹.

ალი რეიზ ნუმან-ოდლი

186. დალი ოხომინაფს!

- 15 არ აჭარალიქ ცხენითე დალი გიმერტეენ ბათომიშა. გზას დიდო მხვაფა იყვენ ე-დო დალი ქაგუინწკეენ. „ადა დოვოხომინა“-და დო მჟოას ქონუმფინერენ. ცხენი ექ ნაშქვეენ დო მუქ წკაიშა იგზალეენ. მოხთუ-ში, დალი ვა რენ: მჟოასქაგუინწკეენ. ცხენის უწვერენ-ქი „ცხენი, დალი ჩქიმი სი ჭკომი“-ი-ა?! ცხენის-თი მჭაჯი გობლუტეენ დო თი ონკანაბტეენ. „თი გე-
- 20 მინკანეფ“-და! ტოჭელის ნანკაპეენ დო „ჩემი დალი შენ ჭამა-ა?“ — აშო უწვეენ დო ტოჭელითე ცხენი დოყვილეენ.
- დიყუ.

ოხმან თანთ-ოდლი

187. სულთან სელიმიშენი

- 25 აზლალაში სირთიკალა სულთან სელიმი მოხთეეტუ. ასკერეფეს წკაი დვაცომინეეტეს. სულთან სელიმიქ ლეტას ბიგა გეჩეეტუ დო წკაი ლეტაშენ ქემახთეეტუ. ემ სირთიში ჟინ წკაი აწი-თი რენ...
- ეკულენეი ფათიშაეფექ მეთუ ვა იიქიფტეს, ჯანტეს... დო რუსიქ ქაგუწულუ მთელი!²

30

საუბრიდან

¹ დამთავრებული არ არის; უცენზურო იყო და ალი რეიზს თქმის დაერიდა.

² დასძინა მოხუცმა, რომელსაც ყანებთან შეგხვდი... „შარშან რომ იყავი ის არ ხარო“, — მკითხა და „კი“-მეთქი, რომ ვუთხარ — „ხოშ გელდუნ“-ო! (18. X. 1927).

188. სულთან სელიმიში თეფეშენი¹

წოხლენერი ზამანის თურქიკ რუსიკალა ჭიტა მუარებე დოყვეს. ემ ვახთის თურქიში ფათიშად სულთან-სელიმი რტუ. წოხლენი მუარებეფეს მუარებე ოყოფუმუშა ფათიშაეფე-თი იტეს.

- 5 სულთან სელიმი ასკეი მუშიკალა ხოფას კარავიშენ ქაგამახთეს. ასკერეფეკ ოჭკომეს, ოშვეს, ტოჭედეფე მეზდეს, დიხაზირეს. ემ დლას დო-ლუმჯუ. ჭუმანიში ხოფაშენ ქისეღეს დო მუარებე ოყოფუმუშენი სინოიშა ნულუნან. მოხთეს, მოხთეს, მოხთეს — ასკერეფეს დვაჭკინდეს. არ ჭიტა ქოდოხედეს, ქამუიშვაჯეს. ფათიშადს უწვეს-ქი „ჩქინ წკაი მაშვენან (დო-მაყომინეს). მუ პათ?“ ფათიშადქ-თი უწუ-ქი „ევლადეფე ჩქიმი! ამა მუარებეში ვახთი ენ. ე-ნა გინონან შეი, კათთა ვახთის ვა იძირენ; მციქა ქონუ-ხონდით“-მა, უწუ („ინტრენი ექ?“)². ქისეღეს, ხოლო გზას ქოგედგითეს. იდეს, იდეს, სულთან სელიმი-ნა უწუმელან, თეფეშა ქეშახთეს.
- 15 ასკეეფეს დიდო ნაჭირეს. ფათიშადს ოხვეწეს-ქი „ფათიშად ჩქინი! მუ იყვენ: არ იზნი ქომომჩით დო წკაი დობგოათ დო ოფშვათ!“ ფათიშადქ იღუმუნუ-ქი „მა აწი ასკერეფეს წკაიში ომუმუმენი იზნი ქომეფჩა-ნა, ასკერეფე მთელი ქოგუმობღენან. ეკულე მუჭო ეკოპკორობა“-მა დო ფათიშადქ მციქა ქონიღუმუნუ. ფათიშადქ მუთუ ვა ზოპონს, იღუმუნს.
- 20 ასკერეფეკ ხოლო ნოჭირეს. ფათიშადს ხეს არ მიზრალი ოქაჩუტუ. თქუ-ქი: „ასკერეფე ჩქიმის წკაი აშვენ! სოთისქანი-თი წკაი ვა რენ. თრანგი ჩქიმი! სი გიჩქინ“-მა დო მიზრალი ლეტას კუვეთი-ნა უღუტუ-შა, გაუნ-თხუ. მიზრალი ეშაწკუ-ში, ლეტაშენ წკაი ქამოშახთუ. მთელი ასკერეფეკ ოშვეს; ეკულე ფათიშადქ მუქ-თი ქოშუ. ემუმენი ია თეფეს „სულთან-სელიმიში თეფე“ ქოგდადგუ. ია წკარი ემ ვახთიშ'ჭკულე ჰალა გაულუნ. აწი
- 25 კონტრაპატჩეფეკ დალი დო დალი გუიტან-ში, ია წკაი შუფან.

ალი აბდულ-ოდლი

- მა მიძირამუნ წკარი, წიფურიში ქმოქის გამულუნ. მუკო შვან, ვა იჩოდენ. ნე მანძინენ, ნე გდოკორდუნ! — მა ბათუმიშა ვიდი ტროწკი ული-ცას ელავულუტი ემთუმანი. არ ჭიტა გაურჯიში ბერეკ წკინტალი დო ლა-კოტი უკუკიდინაბტუ. აწი წკინტალიქ გეჩაფს ლაკოტის, ლაკოტიქ წკინტა-ლის. ჭიტა ბერეფეკ, მუთეფეკ-თი იძიცადან. მან-თი მაძიცინუ დო ვიძტი!³

აბდულ კადირ ვანლი-ოდლი

¹ თავისუფალი გადმოცემა დარჩენილი თქმულების.

² მე მკითხავს: თუ დაეტევა ამ გვერდზეო.

³ როცა ალი აბდულ-ოდლი სულთან-სელიმის ამბავს მაწერინებდა, მოლა შემოვარდა: „რა მომივიდა, რა მომივიდა“-ო?! და შემდეგ რომ ვაამბობინეთ, ლეკვისა და ცინდალის ამბავს მოჰყვა სიცილით!..

189. * * *

- „მოხთი შუი მშინე, — ჯუმა ჩქიმი!“ ოხორჯალეფექ ზოპონან. ბეე მუ-
შის, კოჩი მუშის (ბაბა რტას, ვანა დიდი რტას, ვანა ჭიტა... ვანა ჯუმადი
რტას...) ¹ ოხორჯალეფექ უწუმელან: „მოხთი შუი მშინე!“ დო დოლვაქიტე-
5 ნან აქოლე, ექოლე. „აშო შილდა წანას მოხთი ჯუმა გუიმ ხელათე!“ ნი-
ტა“ში ეკულე უწუმეს: „გუიმ ხელათე იდა! მუთუ კეზა ვა გალოდას! შუი
მშინე ჯუმა ჩქიმის სელამი ოლოდი! მა-ნა გომიშინას ენთეფეს, ჯუმა ჩქიმი!“
ლომან ჯუმა ჩქიმი მოხთეეტუ დო მუთუ ვა მიწუ; ანდლა ონდლეი კო-
ნაის ამბაი მოხთუ-ქი „ოხოიშა ქომოხთი და ჩქიმი“-ა დო! ამბაი მოხთუ. მუ
10 ალოდეს, ვა მიჩქინ! ბაბა ჩქიმი ძაბუნი ტუ დო მუთუ კეზა იყუ-ი, ვა მიჩქინ!
აწი მუ პა! ახჩამიშა ვა მალენ ბაბა ჩქიმიში ოხოიშა დო მუ პა აწი! ჰელე,
მეხთი ხასანი! ² ნან-დიდი სქანის უჯოხი! „ნან-დიდი! ნანდა! ნანაქ გიჯოხოფეს!“
ნან-დიდი ქომოხთუ ოხოიშა. „მუ პა აწი? მუთხანი ამბაი მოხთუ ბა-
ბაშ ოხოიშენ: მანიშა ქომოხთას-და! მუ იყუ, ვა მიჩქინ! ვიდა-ი, ნანა?“
15 „იდი, გელინი ჩქიმი? ამმა დოლუმჯუ დო ვა მეგალენ დო მუ-პათ აწი!? ჰე-
ლე მთიი სქანის პკითხათ აწი!“
აწი მთიიქ თქუ-ქი „მუ იყუ?“ დამთიექ უწუმეს მთიის“ — გელინი-
შა — მანიშა მოხთი-ა, — ამბაი მოხთენ! მუ პათ ბადი აწი?“ აწი ბადიქ
უწუმეს ხჩინის: „აწი გელინიკალა მან-თი ვიგზალა ჩქვა, ხჩინი!“ „დოლუმ-
20 ჯუ ბადი, დოლუმჯუ! მწკუფის გალენ-ი ეკულე?“ (ახჩამი ჰკულე სეი-თი
იყვენ, მწკუფი იყვენ!) „ჭენეი მომჩით! ვიდამინონ მან-თი, მუთხანი-ონტას!
ჰადე გელინი, ჰადე, ვიგზალათ!“ გელინიქ თქუ-ქი „ბეეს ბუდი ქოფჩა-და
აწი, ბაბა (ქიმოლიში ნანას ოხორჯაქ და-მთერე (||და-მთირე) უწუმესს,
ოხოის — ნანა უწუმესს; ბაბას-თი ბაშკაკალა მთიი || მთირი) უწუმესს დო
25 ოხოის — ბაბა. მუშენი — ქოგიჩქინ-ი? ბაბა ჩქიმი-ა თქვას-ნა, ბაშქაქ ვა
ნაგნეფს დო ემუშენი მთიი ზოპონს!)! მციქა დომიყონდი, ვით დეკიკეს!
დოლუმჯუ-ნა, დოლუმჯუ ბაბა, მუ პათ! ლიმჯის... სერ-თი ვულურთ!“
აწი გელინიქ თქუ-ქი „ვიგზალათ, ბაბა! ბუდი გოფჩი ბეეს! აწი ნეკ-
ნას გამიტუ-ში, გელინი გუიქტუ დო ხასანის უწუ-ქი „შუი მშინე, ხასანი
30 ჩქიმი! ბეეფე დაჩხიის ვა დოჭვა! კაი მედაწკედი! დაჩხიი ვა ოგზათ!“ ჭიტა
ბეექ ნანა მუშის ნამგაუ. ნამგაუ-ში, ნანა მუშიქ უწუ-ქი „შუი მშინე, ბეე
ჩქიმი! მაქვალი მოგილამინონ! კაკალი მოგილამინონ! თხიი მოგილამინონ!
შუი მშინე ბეე ჩქიმი!“
ბეექ-თი იდიცუ, კაი აწონუ!
35 აქოლენდო გდოჭკი დო იკითხი!

ალი რეიზ ნუმან-ოღლი

¹ „მუში ქომოლის ვა უწუმესს, ონჯლოე ენ!“² „ხასანი ემუში ბეე ენ!“

190. „კარანგდოზიში“¹ გაზეტაშენ

კარანგდოზიში გაზეტაქ ხოჯაში რესმი დო მუში რესმი დოყვერეტუ. უწუმერს ხოჯას-ქი „მოკითხადი“-ა! ხოჯაქ-თი „ნესერე-დენსურუ“, უწუმერს. ემ ვახთის ხოჯას ეწოწვენ თუდენდო: „ხოჯა, სი ხოლო ნესირე-დენსურუს 5 რე-მა? ბაშკაფე ქიმი ზოლამ თუდე გულვან-მა, ქიმი ცაში ყინ! სი ნესირე-დენსურუს ქოდოსქიდი-ი-ა?“

არ ჩქვა: კარანგდოზიში გაზეტაქ მუ თქვერეტუ, გიჩქინ-ი? აქარდაში მუში — ონდი... ჯოხო ტუ ჰაჯაი-ვაზი! „ჰაჯაი-ვაზი-ა, უწუმეს აწი, — ჩქინ- 10 და მუკო ფარა მოოგით, გიჩქინ-ი-ა?“ „სოლე მოოგით-მა, კარანგდოზი-ა, სო ენ-მა?“ — უწუმეს. „ჩქინი-ა მთელი თურქიას-მა არ მილიონი ქოენ-მა ოხორჯა-მა! არ-არ არშინი დექსილი დოყვეს-მა აწი წისტან-მა ხემენ-მა! არ მილიონი არშინი ქომოვოგით-მა. არ-არ არშინი ჩქვა მკულე-ნა ყვეს-ში-ა, ქომოვოგით-მა! არ-არ არშინი ჩქვა გუ-პიჯიშენი ექსილი დოყვეს-მა დო ხო- 15 ლო ქომოვოგით-მა! აწიშა ოვრო არშინიში წისტანი იქიფტეს-მა; აწი-ა ხუთ არშინიში იქიფან-მა! სუმ არშინი ქომოვოგით“-მა!²...

ოსმან თანთ-ოღლი

191. ხოვა

ხოვა ჭიტა შეერი რენ. სოკალი — ოთხო გინძე სოკალი ენ. დუქმანეფე დიდო ენ: წურუნი ენ, ბაკალი ენ, მალიში დუქმანეფე ენ, 20 დემირჯეფე ენ, კალადაჯეფე (აშო-ნა ოხჩანეფს კალათენ) ენ, ბაქირჩეფე ენ: სალანი, ტალანი, კუკუმა, კარდალა, ტეფსი, ბაქიში კობა (გდაის-ნა ილუმე-ლან, გდაის-ნა ოხოქთაფან) [ნა იქიფან]... ჩაფულაჯეფე ენან: ჩაფულაფე იქიფან, ფოთინჯეფე ენან: ჩიზმე იქიფან... ჩაფულა-ნა დობრუწას, დამა-ნა იქიფან, — ესქიჯეფე ენ... ჰამეფე-ნა გამაჩაფს, ია თი ენ. დოხოთი ართი 25 ენ... კავეფე დიდო, დიდო ენ. კავეს კუმად ისთენან, ჩაი შუფან, კავე შუ-ფან, ნარდი ისთენან, ზად ისთომელან.

ხოვა მსქვა შეერი ენ. ყურ მექტები ენ. ჩქინი მექტები ლეილი მე-ქტები ენ. კათთაში ბერეფეს ჰუქუმეთიქ მეჩაფს: კალემი, ქარტალი, დეჭთერეფე, კურუმ-კალემი, ქითაბი, დოლოქუნი, ფოთინი, წინეკი, 30 შაჭკა, კაიში, ფორჩა დო იყდონი, ფეშქირი, კიბირიში წურჭა დო კიბირი-ში ოჩხუში ჰამი. მექტები სუმ კათი ენ. ეჩდოხოთ ოდა ულუნ, დიდი-დიდი ოდაფე. ოხოი ქვაში დო გვერდი თულულაში ენ: გვერდიში წალე ქვა ენ, გვერდიში ყილე თულულაში ენ. ურთი კერემიდიში ულუნ. ურთის დემი-რიში მილეფე ულუნ, წკარი-ნა არ დერის უკუიბდენ დო დიბენ. დოლოხენი

¹ „კარან-გდოზი“ — „უჩა თოლი“, ტარტაროზისტერი ენ“.

² გათავებული არ არის.

მექტები მუ ენ-ი, ფთქვა-ი? სანდუქანე: სანდუღეფეში დეი (არ ოდას), მა-
 ყუას — ხუა (ტანი)-ნა იბო-ნან, -ჰამამი ენ; გდარი ოჭკომუში ყურ ოდა
 (დემექ-ხანე); ეკულე პიჯი-ნა ვიბონთ მუსლუღეფე-თი? პიჯი ობონუში დერი,
 საბონი... (ჩეშმეხანე...), ჩეშმე უწუმელან. ადა, ანთეფე-ნა დენ, ოდაფე, ენ
 5 თუდენი კათის დენ (ანბარი-თი ენ, გდაი-ნა გამიმელან). მუღირიქ ნა იკი-
 თხუფს, მუღირიქ-ნა ჰარუფს, ემუში ოდას მუღირი ენ, ქდათიბი ენ, „მაჰა-
 როჯე“ ენ!). მუელლიმეფე რენან ხუთ; ანბარიში მეცმური ენთეფე რენან...

აწი — მაყურა ოდას ბერეფე რენან: მაოთხანი სინიფი ენ. მასუმანი —
 ართელი მუელიმიში ოდა, მაოთხანი — მუელიმეფე გდაი-ნა იმხონან, ემუში
 10 ოდა, მახუთანი — ხიზმეთჩეფეში ოდა, მანშანი: — არ სინიფი, ყურ სი-
 ნიფი, სუმ სინიფი — ბერეფე-ნა ჰიტა ტეს, ემუშენი მთელი არ დეის, არ
 ოდას იკითხუფტეს. მაშქვითანი — მახუთანიში სინიფი; ია-ნა დიკითხან,
 მექტებიშენ გამულუნან; ია მექტებიში ენ დიდი სინიფი ენ. დაჰა-თი ვა ენ.

მასუმანი კათი: ართელი ოდას ბერეფეში ონჯირუში ოდა ენ, დიდი,
 15 მსქვა, ხჩე ბოდა სვალეი. მუთხანი ხვენეი: დიდი, ჩიმენტოში, გინძე, ოთხო
 ქდომე-ნა უღუნ, მსქვანაშენი იქიფან. მაყუანი ოდა — მუელიმეფე-ნა ინჯი-
 ნან, — ოთხო მუელიმი, — ექ რენ. ია მუელიმეფეში დათაკ-ხანე ენ. მასუ-
 მანი მუღირი ნა ინჯის, ხვალა მუქ, მუღირიში დათაკ-ხანე ენ. მაოთხანი —
 ძაბუნეფე-ნა ინჯინან, ხოლო დოხთოში ჰამეფე-ნა უღუნ, — ოდა. მახუთა-
 20 ნი ხოლო ბერეფე-ნა ინჯინან, დათაკ-ხანე ენ. მაყუანი კათის მერდევენიში
 საღის ჩეჩმე ენ, ოთხო ოდა ჩეჩმე ენ. ენ თუდენი კათის გალენდო-ნა ამი-
 ლენ, საღიკელე — ოთხო თანე ჩქვა-ჩქვა ჩეჩმეფე რენ.

მექტებიში ოკაჩხე ჰიტა ყურ ოდა-ნა უღუნ, ართელის გდაი-ნა გიბუ-
 ფან — მუთჳალი რენ, მაყვარა ოდას ბერეფეში დოლოქუნეფე-ნა ნახუფან,
 25 ემუში ოდა ენ. ემუს (ჩამაშურ-ხანე) უწუმელან.

ბერეფე თელი ოში ეჩიდოვითი დენან. მუელიმეფე ხუთი დენ, სინი-
 ფი-თი ხუთი ენ. ხეზმეთჩეფე — სუმ; გდაი-ნა იქიფს, — აშჯიენ, — არ დენ.
 არ ჩქვა კაბეფე (სადანი, კიზი, ჩატალი, ხამი)-ნა ჩხიფს კოჩი ენ. ბერეფეს
 დოლოქუნუ-ნა უნახუფს, ოხორჯა-თი ენ. ართელი ჩქვა, ბერეფეს-ნა მე-
 30 ნდაწკეს, ოხორჯა ენ. მუელლიმეფე თელი თურქეფე დენან. ბერეფე-თი
 თურქი რენან. ეჩიდოვითოხუთ ბერე ლაზი ენ. ხოფაში გდარეფე-ნა გიბუ-
 ფან აშჯი-ხანე, ჰუქუმეთიში დავაჯეფეში დეი... კათთა დლა...

არ დერსის ყუენეჩდოხუთ დეკიკე ვიკითხუფთ. კათთა დლა ოთხო
 დო ხუთ დერსი მიღუნან: საპატონის დო დეკინაჩხას ხუთი დერსი
 35 მიღუნან, დაჰა მაყუანეფეს — ბჳაჩხას, თუთაჩხას, ჳუმაჩხას, უმქესეის —
 ოთხო დერსი მიღუნან. უმქესეის ონდლეი'ჳკულე-ნა მემამქვან, პარასკეს, —
 საპატონიშ ჳუმანიშა, — ვიკითხუფთ, ვისტერთ, საათი — ა-ლა ჳირანგა —
 ჩხოვროს დერსიშა ამავულუთ. ჳუმანიში საათი ოვროს ჩაი ფშუფთ, ჩაი
 დო ქუვალი ვიმხორთ. საათი ართელის ონდლენეი გდაი ვიმხოთ. საათი ან-

შის, ახჩამიშ გდაი ვიმხორთ. ახჩამიშ გდაი-ნა ოპკომათ, საათი ანში'ჭკულე შქვითიშა ვისტერთ. შქვითი'ჭკულე თითო-თითო საათის ჟურ საათიშა ჭუმანინერი დერსეფე — ჩქინი ვიგურაფთ. საათიშ ჩხოვროს ვინჯირთ. საათი შქვითის ჭუმანიში დეისელთ. მაჟუანი კათის მერდევენიკალა ზილი რენ. ემუთენ ბერეფეს გდაი ოპკომუშენი, ონჯიუშენი, დერსი ოგურუშენი, დერსი ოკითხუშენი გელაჩაფან, ემუთენ დუჯოხოფან. ჩქინ-თი ემ ვახთის ოკობლერთ, მუ-ნა იყვასინონ, ჩქინი მუელიმიქ დომიწუმელან.

ფერხი თანთ-ოდლი

IV.

10

192. ნოდერი

მა ამსეი ალი აბდულ-ოდლიში ოხოიშა ვიდამინონ. ექ ლაუზტი ოცხუნუში ნოდერი ენ. ა'ეჩ ბეე დიყვენ. ხარმანის ქოგოვაბლეთ. ხუთ-ანშ კალათი ხარმანიში ჟინ ქოგეჟობდგიფთ. ე-ნა ფცხუნათ ლაუზტი კალათის დოლოობლადთ. კალათი იფშა'ჭკულე ალი აბდულ-ოდლიქ მუიკიდაფს დო

15 ბაგენიშა მინდიმესს. ბაგენის ქამოჩოდუფს. კალათი თექრა ახოლო) დეი მუშის ქოდოდგიფს. ექ დიდო ბეეფექ იბინან.

ლაუზტი დოფცხუნათ'ჭკულე ფაკლა დომიხვენუფან. ფაკლა მუჭო იქიფან, გიჩქინ-ი? ენ სიჩთე არ ბიგა დოხაზიუფან. ექ ბიწეი ფაჭავაფე ბიგას ქოგოკიფან, ეკულე კაზმალი ქოგობაფან, ია ბიგა მტვეის ონგორაფან

20 (გდონტონაფან). ია-ნა ილასინონ, კოჩი გალე გამულუნ დო ქიჩიტი გილუ-ჩხანკეფს დო ექ ქონუდვინაფს. ეკულე ოხოი მუშიშა ნიტა-ში, გზას კაი თე აყვენ ე-დო ია თეთენ ოხოიშა ქომულუნ. დაქინი მანძაგეფენ-ნა ენან, ენთეფეს ართელი ქომეჩაფან; ირი ხოლოს ვა მეჩაფან... ემუს უწუმელან ფაკლა.

25 [აწი ფუჯი ქომოუჩვა, ბაკის ქომეოკია, გდაი ქომეფჩა ე-დო ქომოულუ დო ხოლო პჭაათ].

კაკიჭე

193. * * *

მემედ ალიში შაბანიქ მიწუ-ქი „ბაბა სქანი სო ენ“-მა? (ბეეფე

30 გობლინეი მოკახთეეტუ). მან-თი ვუწვი-ქი „ჩამიკალა რენ! ექ ბარდიში ჯა ხაზიუფს“ (ჩალა-ნა გობლაფან, ემუს ბარდი ვუწუმერთ). ეკულე მუქ-თი თქუ-ქი „ჭუმანი უწვი დო ცხენითე ხარმანიშ ოთიუშა ქომოხთას ოჯალიშა“ (დერი ენ დალის!) „ია მუს ქუჩქინ“-მა ვუწვი. „ე-დო ხოლო-თი დოფუწუმე!“¹

ალი თანთ-ოდლი

¹ ნადისტვის მეზობელს უფრო იბარებენ, ვინემ თხოვენ — მომეშველეთო! ეს საუბარი ამ „დაბარებას“ გადმოგვცემს.

194. მუნდეს მუ ყვა გინონ?

- ე-ნა ბერე ჩქიმი-ა, დოსთიში ოხორიშა მენთაგინტას-და, ორდო მე-
 ხთი-ა! აჩხამი მო იქიფ-და. უჩქიტას, გდაი გიხვენას-და! ილა გინტას-და, ორ-
 დომენ დუწვი-ა!.. მაქინი მენ-ნა, ოთქვალუ უნონ! ოხოიში ნეკნაშა-ნა მეხ-
 5 თა-და, მუქ „მოხთი“ ვა გიწვას-ში, ვა ამახთა-და! ამახთა დო დოხედა-და,
 კათთა მერიკელე მო იწკე-და! ოხოიში საიბიქ-თი-ა გდაიშა ხე ვა ნილას-და-
 დო, სი მო ნიმე-და! გდაი იმხორტაში, მო ღარღალაფ-და ემ ვახთის-და!
 ოხოიში საიბიში ოხორჯას-თი-ა დიდო მო ოწკე-და! ნიტა-ში, კაი იძირით-და
 დო ეშო იდი-ა!
- 10 სქანი ოხოიშა-ნა, მოხთას-და მუსაჭირი-ა, კუვეთი ნა-გილუნ-კონაი
 კაი გდარი უხვენი-ა! ოხოიშა მუიტა-ში, ნაგი-ა! იტაყეთი ოლოდი-ა! ოდას-
 ნა ამახთას. კაი მეს დოხუნი-ა! გდაი ორდო მეჩი ქი-ა, ბელქი შქირონს-და
 — მუს ვა ათქვენ-და! ოკულე, ნიტა-ში — „კაი ვა მაწკომილეს-და სქანდა“,
 ეშო უწვი-ა! ბაბუჯეფე-თი გუქთი-ა მუშიკელე. გამიტა-ში-ა, ნეკნაშენ ქაგა-
 15 მიყონი-ა: „ღორმოთიქ-და კაინობა მექჩას“-და, უწვი-ა, კაინობა უწვი-ა დო
 მინდულუნ-და!
- არ ჩქვაქ ზოპონს-ქი, კულანი ჭიტა ტას-ში, მუში ნანა-ბაბაქ დოქი-
 მოჯას-ნა-და, ე ნა დირდას, მუქ რაზი ვა იყვუ-ნა, ია აქთი აქთი ვა რენ-და!
 არ კულანიქ მუშებურა დიქიმოჯას-ნა-და, ბაბა მუშიქ, კოჩი მუშიქ-ნა¹
 20 თქვან-და: „იზნი ვა მეფჩაფთ“-და, ია ვა ოკვახვენ-და: აქთი აქთი რენ-და! ან-
 ჯალ, ბერე ვა აყვას-და, ემ ვახთის ქაოკოხუფს-და ბაბა მუშიქ აქთი, კულა-
 ნიში-თი დო ბერეში-თი!

ოსმან თანთ-ოღლი

195. ჯაზეფეშენი

- 25 არ კოჩი ქორტერენ მელენი სარფის. ემუს-თი ართელი წელუკა
 უყოუნტერენ. წელუკათე ნდღალერი ქაფშიაშა² იგზალეენ. ე-ნა მო-
 ხთუ'სტეი წელუკა ქელონჭეენ. ოხოი მუშიშა იგზალეენ. ახჩამი დიყვეენ.
 მაყუანი ჭუმანიში მენდაწკედეენ-ში, წელუკა-ნა დოდგეეტუ მეს ვა-ენ, —
 ჩქვა მეს ტუ.
- 30 ამუქ იდუმუნუ ე-დო წელუკაში კიჩის ქოდოლოხედუ დო მოსა ქო-
 გუიკიუ. მათისი-კონაის ჯაზეფე მოხთეს დო წელუკა ქაგელონჭეს, მზოდას
 მიმუტალეს, — ოხორჯალეფე ტეს. ხოპე ზდეი-ზდეი მისირიშა³ იგზალეს. ე
 კოჩი-თი წელუკაში კიჩის დოდოლოხედუ. ექ მისირისთი წელუკა ქელონჭეს.
 ჯაზეფე ქაგონდუნეს; ადა კოჩი-თი ქეშახთუ კიჩიშენ. გუიწკედუ-ში, ოხორ-
 35 ჯალეფე ვა ენან. მუქ-თი მციქა ყილენ-დო ელახთუ, ე-დო მისიი-ხორმაში
 ყალეფე ქამეტახუ. მოხთუ დო ხოლო მეს მუშის ქოდოლოხედუ.

¹ „ნათესავი“.

² „ქაფჩია — დუზინებურეფექ ზოპონან!“

³ „მისირი: თურქიას არ მერის შერი რენ; ექ დიდო ხურმა რენ, კაი ჯინსიში,
 ემუშენი ექონი ხურმას მისირ-ხურმა უწუმელან“ (ახმედ).

- მცია ჩქვა'ჭკულე ოხორჯალეფე თი ხურმა მოკიდერი მოხტეს დო ხურმაფე წელუკას ქოდოლობდეს ე-დო წელუკა ქაგელონჭეს დო მუიტეს. ართელი ოხორჯა კიჩის გელახეტუ. ემუს წორკაში ცუჯი ქანუჭკიუ ე-დო ქოშინახუ. ქომოხტეს თექრა ქდოი მუთეფეშიშა. წელუკა ქელონჭეს. ემ
- 5 ვახტის მამულიქ ქოდიყიუ. ჯაზეფე, მამულიქ-ნა დიყიუ, იმტეს. კოჩი-თი ქეშახტუ ოხოი მუშიშა. გელინი მუშის დუჯოხუ ე-დო უწუ-ქი „ია წორკა ბიწეი მოთ გილუნ“-და? ემუქ უწუ-ქი „ბერეფექ ქამემიჭკირეღერენან“-და! მეჭკირელი ფარჩა-ნა ენ, ქოწიუ წელუკაში საებიქ დო გელინის უწუ-ქი „სი ლომამჯი სო რტი? ადა წორკაში მეჭკირელი ფარჩა მა მოთ მილუნ?!“
- 10 გელინიქ ინქდაი დოყუ: „მა აქ ბჯანტი, მუთუ ვა მიჩქინ-და!“ — „სი ლომამ-ჯი მისირიშა მოთ იღერეტი?“ — კოჩიქ უწუმესს... უწუ ე-დო კაი ხეშა დობახუ. თი მუშიში ჰექდაეთი (ლაზური პარამეთი ენ!) მიღეთის დუწუ. ე-დო დიხოღუ იმთე!

ალი თანთ-ოდლი

15 **196. თოლი მატენ!**

- დიდო-ნა ინჭვალს ფუჯის, თოლი მატენ, — ტამახი კოჩიში თოლი მატენ. ტამახი კოჩი ია რენ: მთელი ჩქიმი ტას-და, ნა-ზოპონს კოჩიქ, — ემუში თოლი მატენ. ფუჯიქ მჟა ქანისქირაფს. ხოჯაშა უღვან დო ნაზაიში და თოლიში მოტალუში ნუსქა დოჯარაფაფან ე-დო ფუჯის ქრას და ყვას
- 20 დოლოკიდაფან. ეკულე ფუჯიქ მჟა ქომუმესს...

არ ჩქვა ადეთი რენ: მჭკიდიში ნოტეხის ხჩინი ოხორჯალეფეს ოკი-თხაფაფან დო ფუჯის ქოჩაფან. მთინიში, თოლი მოტალერი რენ-ნა, ხჩინიქ მჭკიდის უკითხუბტას-ში, ანქორენ: „ფუჯი სქანის-და დიდო თოლი მატე-რენ“-და, ხჩინიქ უწუმესს, ე დო საები მუშის მუთუფე გუწუმერს.

25 **197. თოლი მომატუ!**

- მზოდას ვორტი-ში, არ წელუკა ქომოხტუ ჩქიმი წელუკაშა, თქუ-ქი „აკო ჩხომი-ა მუ ყვიღერე-და, სი-ა!“ ოკულე მან ვიდი დუქმანიშა... მცია მენდრაშა ვიგზალი...

- ვიგზალი'ჭკულე, თოლი-ნა მომატუ-შენი ტოჭელი ყური-თი მიტკვა-ცუ. წელუკაში ბაში ქამატუხუ, აზდარა ჩქიმი ჭიტა ჯუმა დომაყვილუ. ადა ნდლალერი ტუ!

მუსტაჭა ჭევაირ-ოდლი¹

¹ მეორე მუსტაჭამ მირჩია — პირდაპირ დაწერეთო „მუსტაჭა მწოლა“, (ე. ი. მუსტაჭა ჭვარტილი“, ვითომ „შავი მუსტაჭა“-ო. ვისაც ეს ეხებოდა: — „არა, მწოლა არ დაწეროთ“-ო.

ახმედი განმარტავს: „მწოლა რენ ძეგლი (=მეტსახელი); მუსტაჭა-ნა უჩა რტუ, ემუშენი მწოლა ქოგოდვეს. მწოლა ოხორიში ჰერის დიდო რენ. დუმანიშენ მწოლა იყვენ“.

198. ჭინკა მომხვადუ!

ღალის-ნა მეკაიტი ლიმჯიკელე ჭინკა მომხვადუ დო ქოდოფშქურდი. კატუ'სთერი რტუ, კოჩი'სთეი დიყუ... დილო მაშქუინუ.

მუსტაქა მემიშ-ოღლი

5

199. * * *

მამულიქ-ნა ოხოიშა ამაყიას, მუსაქიი მულუნ-და, ბზობონთ. მჭკიდი-ნა გედუმერტა, ცომი-ნამელას, მუსაქიი მულუნ. ლაპარადექ მიში ოხოიშ ეტრაქის ყუას, ია ოხოიში კოჩეფემენ ართელი ღურუნ. ჯოდოიქ-ნა ოხოი მუშის იმატას, კოჩი ღურუნ, საეზი მუში ღურუნ.

10

კაკიჯე

წოხლე ხჩინეფემენ შევიგნებტი: მათისი-კონაის მამულეფექ-ნა ყიან, სეფერობა იყვენ-და. არ ჩქვა ზობონტეს: მამულიქ-ნა ოხოის ამომოყიან-და, მენდრაშე კოჩი მულუნ-ია!

საუბრიდან.

15

კოჩის კუჩხე-ნა უბუტვას, კუჩხე აშო გდუნთხას ე-დო თქვას: „ბუტუ, ბუტუ ბუჩილა, ნანა სქანი ვოჩილა“... ეკულე ჩქვა-თი ვა უბუტუნ.

კაკიჯე

200. კაული დობით!

ჩქინ კაული დობით. კაული მუთუშა ვიქიფთ. ართელიქ ზობონს-ქი
20 „ვანო ჯოხონს“, მაყუანიქ ზობონს-ქი „ვანო ვა ჯოხონს“-და!¹

კაული ეშო დობით: ჭკონი კითეფე ოკობკიდით დო აშო ფთქვით: „კაუ, კაუ ოსუნ მი, სქანი დინი გდაუი იყვას! — სქანი-თი იყვას, ჩქინი-თი!“... ამუ'ჭკულე კითეფე ქაკობწკიფთ. ეკულე კითხუფან, მითხანის ჯო-ხონს² მცუდი ნამუში დიყვენ, ემუქ მეჩაფს მცხული და უშქი, და კაკალი,

25

და მთხი!

„სი ჯოხო სქანი იქთიი-ი? „ქო, ვიქთიი!“³ „წოხლე მუ გჯოხონტუ?“

¹ არის მოყვანილი მაგალითად, თუმც მამინ მართლა ამის გამო დანიზღავებულან.

² მხედველობაში აქვს ზემოხსენებული მაგალითი.

³ ვუპასუხებ მე.

„წოხლე ბენედიქტე მჯოხონტუ!“ — „ბენედიქტე კოლაი ენ, არნოლდი ჩეთინი ენ! სქანი ჯოხომენი კაული დოპით, ჟურ ჩიფთი ქაჟმეშა პერეტიოთ კაუ-კაუ!“ ქაჟმე მან ქამოვორგი.

კაკაჟე

5

201. დელი

დელი ზენჯილითე კიუფან, ზენჯილი გაუდუმელან, ამმა ზენჯილი მეჰკვიდუფს დო იმტენ. კოჩი გზას-ნა ნიტას, ბიგა გეჩაფს, ქვა ასთომეს, არგუნი გეჩაფს.

ე-ნა იდელას, ე. დელობა-ნა მიშუხთას, მჯვე თუთას იყვენ, არ თუთა-
10 შა იყვენ. ე-ნა იდელას, ოხოიშენ გამულუნ დო დიდი კუკუმაფეთენ წკაი
დობუფს; ეკულე წკაი ოდაშა-თი ამიმერს, ოდას-თი დობუფს, მუშებუა მე-
თხანეფე ბოდაფს. ფეი უყოუნ, ოხორჯა, ბეეფე-თი უყოუნ, მუქ ძიოფს, მუ-
შიკალა გულვან, ჩქინ ვა ბძიოფთ.

გზას დელი კოჩი პატი გზაკელე გულუნ, ოხორჯა მუში დო ბეეფე
15 მუში კაი გზაკელე ოჩქუმესს. დელიქ დილო იძიცაფს, მუშებურა იძიცაფს...
დელიქ ეშო იქიფს!

კაკაჟე

202. ლურაშენი

არ ოხორის არ კოჩი დოდურუ. ე კოჩის ოხორჯა ქუყოუნ, დილო ბე-
20 რეფე უყოუნ; სერიშ გვერდის ომგარინუ ქეტრუხუ: „ვოჲ, ბაბა ჩქიმი! მა
აწი მუ პა?! სო ვიდა! სო გომდუნა“-და დო ოყურუმ სესი დიყუ. მანძაგე-
რეფე თელი ხოლო ჯანან. ოყურუმში სესი-ნა შიგნეს: „ჰა! ასთერიშ კოჩი
ზაბუნი ტუ, ბექიმა ე კოჩი დოდურუ! მუთხანი ომგარინუმში სერსი რენ!“

აწი მანძაგერეფე სერიში გვერდის მთელი ხოლო ქისელეს ე-დო კო-
25 ჩი-ნა ლურუ ოხორიშა იგზალეს. მეხთეს-ში, კოჩი დოდურეღერენ; ოხორჯა
მუშიქ, ბერეფე მუშიქ „ბაბა ჩქიმი“-ა დო დილო იმგარან. მანძაგერეფეს-თი
გუის ნაჰვეს დო დილო იმგარეს.

მგარინეი-მგარინერი სერი დოთანუ. ხოჯაშა კოჩი ოჩქვეს, — ხოჯა
ქომოხთუ. ხოჯა მოხთუმ'კულე არ ჩქვა კათის დილო ომგარინუ ქეტახეს.
30 ხოჯაქ ყუაფს: „მუ გალოდეს? ე-კო მოთ იმგართ? ლურა ჩქინიშენი რენ!
ადა თრანგიშ დულდა რენ! ხე ჩქინის მუთუ ვა ენ! მუ პათ? ომგარინუთე
მუთუ ვა იყვენ! მანძაგერეფე, ჰადდე კორჯა სერი დოთანუ! აწი დლა-თი
ლუმჯუნ! ომგარინუთე მუ იყვენ? აწი ე კოჩიშ ბერეფეს თის ნოსი ვა
უღუნან, მუთუ ვა ახვენენან! ამუში დულდას ჩქინ გოიწკედამინონან. გე-
35 ლინეფე, თქვან იდით დო კაი ფალი მერიშენ წკაი თირით დო ჭურკის
დოლობით ე-დო დაჩხირის ქონოკიდით დო დიტუცანას. ბიჰეფე! თქვან-თი

- ჟურ-სუმ კოჩიკ არგუნეფე მეზდით დო ლეხთიში ჯა მოკვათუმა იგზალით!“
 ართელის უწუ-ქი „სინ-თი ბაზარიშა იდი დო ვიტოჟურ არშინი ჩა-
 დირი ქეჭინლული ქეჭოფი“-ა დო არ კოჩი მენდოჩქუ. „აწი თაფუთიშ ოხ-
 ვენუშენი იბრაჰიმ უსტა ქომუყონით“-და დო ხოჯაქ კოჩი მენდოჩქუ.
- 5 უსტა ქომოხთუ. თაფუთი დოყუ. ქეჭინი-თი ქეჭოფეს; წკარითი დო-
 ტიბუ. მთელი ხოლო ხაზირი ენ. მეზარეში ოხაჩქუშენი სუმ კოჩი ისფირ-
 ლი მენდოჩქვეს. მეზარე დოხაჩქეს.
 აწი ხოჯაქ კოჩი დობონუ. კაი ქეჭინი ქოგოკირუ დო თაფუთის ქო-
 დოლოხუნუ. აწი მეზარეშა ოყონუმ ვახთი ქომოხთუ. ემ დღას...
- 10 ბერეფე მუშიქ „ბაბა სო ნიყონოფთ“-და დო თაფუთის ქოგოწვაკი-
 დეს. დიდო იმგარეს. ხოჯაქ-თი უწუ-ქი: „მუ პათ, ბერეფე ჩქიმი? ხე ჩქინის
 მუთუ ვა რენ! ამ დუნდას მთელი ხოლო ბლურამინონან. ე-ნა იმგარათ'ენ,
 მუთუ ვა იყვენ! აწი დოსთიბით! მანდაგეფე, აწი თქვან-თი დოსთიბით დო
 არ დუა დოპა. ნდღა დოლუმჯუ. ეკულე ვარ მემაჭიშინენან“-და დო,
- 15 უწუ'შ-კულე, თელი ხოლო დოსთიბეს.
 ხოჯაქ დუა ოყოფუმუს ქოგდოჭკუ. მთელიქ ხოჯას უსიმიან დო
 „ამინ!“ ზოპონან. დუვა დიხოდუ'შ-კულე ჯენაზე მეზდეს დო ჯამემა მე-
 ნდიყონეს. ჯამეს სტოლიშ ყინ ქოგედგეს. ირ ხოლოქ აბდესი ქეჭოფუ დო
 ჯენაზე ნამაზი დოყვეს. ხოლო ნამაზიშ-კულე ხოჯაქ — „და კოჩი მუფერი
- 20 კოჩი ტუ? კაი კოჩი ტუ-ი? ამ დუნდას მუ-ნა ხაქი გილუნან, ჰელალი
 დოლოდით“-და დო ხოჯაქ დუვას ქოგდოჭკუ. მილეთიქ-თი „ამინ“-და დოთ-
 ქვეს. დუვა დიხოდუ.
 დუვა დიხოდუ-შ-კულე მეზდეს დო მეზარეშა მენდიყონეს. კოჩი მუშის
 ჰიჩ ხე ვა ნონთხაფაფან: თელი, მუ-ნა დულდა რენ, მანდაგერეფექ იქიფან.
- 25 აწი მეზარეს ქოდოლოხუნეს. ნუნკუ კიბლეკელე გოქთაფეს. კად ხეშა
 მანდაგერეფექ დუხეზმეტეს. აწი ლეხთიში ჯა კაი ქონოსვარეს. ეკულე ხო-
 პეფეთენ ლეტა ქოგდობდეს: თიკელე, კუჩხეკელე თითო კაზუდი ქოგდოცი-
 გეს. ემუს-თი ყი ხჩე ჩადირიში ქომოდვეს.
 კად ხეშა ლეტა ქომობდუ-შ-კულე ხოჯაქ დასინის ოკითხუს ქოგდოჭკუ. მი-
- 30 ლეთიქ-თი დუსიმიწუ. დასინი დიხოდუ-შ-კულე მთელი ოხოი მუშიშა იგზალუ.
 აწი მანდაგერეფექ თქვეს-ქი „აწი ენთეფე დერდონი რენან. გმარი
 მუთუ ვა ახვენენან. მთელი დერდი დო მერადის რენ“-და დო არ ხაჭთას
 მანდაგერეფექ ჰემ გდაი უხონეს (უხვენეს), ჰემ-თი სერი იდეს დო ოხოის
 ელუხედეს.
- 35 არ ხაჭთა დიყუ-შ-კულე კათთარი (ირი ხოლო) ოხოი მუშიშა იგ-
 ზალუ. ბერეფე მუშიქ-თი დიდო დერდი დო მერადი ყვეს, ჰამმა მუ ყვან?
 „ხოლო ვა იხალიშა-ში, ვა იყვენ“-და დო ჰიტა-ჰიტა ოჩალიშუს ქოგდოჭკეს!
 აშო რენ დულდაფე!

203. ღურა

ლომან ახჩამი-კონა-ის ოხორის ფხეტით. მუთხანი ომგარინუში სერსი ქოფვიგნი. არიქ: „ვოი ბაბა ჩქიმია!“-დო იმგარტუ, მაჟუანეფექ მთელიქ-თი იმგარტეს, მთელის-თი მერალი უღუტეს. ჩქინ, მანძაგერეფექ ადა სერსი-ნა

5 ფვიგნით, მთელიქ-თი ე-ნა ღურუ კოჩიში ოხორიშა ვიგზალით. მოიკი-თხით. ბერე-მუთეფეშის მთელის-თი დიდი მერალითენ ქოდვანჯირეს დო ქაკონალურეს. ბაბა მუთეფეშის დიდო-ნა ყორობტეს-შენი მერალი აყვეს.

მთელის ჩიხოტკა მუტუხეს! მაჟუანი წანას ოთხო ჯუმა-თი დოღურეს. ჩქინ გოიშაშით. ხოჯას პკითხით: „ჯანუმ, აშო შერი იყვენ-ი-ა?“

10 ხოჯაქ თქუ-ქი: „დუნდას მთელიქ-თი ბღურამინონან-და! დუნდას მითი სალი ვა დოსქიდასინონ!“

ხოჯაქ მაჟუანი დღას კოჩი ლეტას ქოდოხუ.

ახმედ თანთ-ოდლი

204. * * *

15 მუარებეში ვახთის მუაჯირი ვიგზალით. გონიოში ეჩდოხუთ წანერი არ დელიკანლი დოღურუ, ნაზმიშა ჯუმა რტუ, ჩამი'სტერი დელიკანლი რტუ. ეკულე დალეფე მუშიქ „ჯუმა ჩქიმი“-ა დო გამამგარეს. გაფურჯიჯე ომ-გარინუ დიდო ნომსქუტუ.

ალი აბდულ-ოდლი

20

205. დუგუნი

„ხასანი ჩქინი ოჩილუში დიყვეენ“ (ადა ზოპონს ხასანიში ნანაქ!). ბე-ექ აწიშა დულდა კაი იქიფტუ, აწი ვა იქიფს; ალაამე ოჩილუ უნონ!“ „მი მეფხათ აწი, ხჩინი“ (ბადიქ უწუმესს ოხორჯა მუშის)! „მამუდის კაი კულა-ნი უყოუნ, ია ქომეფხათ, ვა-რყვენ-ი?“ „კაი ენ, ხჩინი, კაი!“ (ცად-ი ე კულა-ნი? ნოსი მუფეი უღუნ?“ — „კაი ნოსეი ენ!“ (კოჩიქ-თი უწუმერს!) „ოლედსე, ელჩობაშა ვიგზალათ! ჭუმენ უმქესეი დენ,ბადი, პაასქეში სეი დენ. ჭუმენ იდი, ბადი! ჭუმენ ლიმჯი იდი, ბადი!“

აწი ბადი იგზალუ. „ხჩინი, დულდა დოპი! ბაბა მუში რაზი ენ, ნანა მუში რაზი ენ! მთელი მუში რაზი ენ! ამმა დიდო შეი გოუფან აწი! მუ

30 პათ აწი, ხჩინი?“ „ჟუოში მანათი მა ქომიღუნ, ბადი! ბეშლული უნონ, ყუჯიში დოლოკიდალე უნონ, ხეში ხუთი მაწკინდი: აის — სუმი, აის — ჟუი (არ ხეს სუმ უნონ, მაჟუა ხეს ჟურ უნონ); ფოთინი-თი უნონ, კუჩხეში!“

„ია კოლად ენ, ბადი! კოლად რენ! იგზალი დო ფეე ქომეჩი (ფეე უწუმელან — სიქთე-ნა მეჩაპტან. მაწკინდი, დაზმა, —თის-ნა მუითუმელან,

— დალი...). ბადი იგზალუ, ქომეჩუ ფეე. ფეე ქომეჩუ დო ქომოხთუ ოხოი-შა. ხჩინიქ უწუ-ქი „მუ ყვი ბადი?“ „ფეე ქომეფჩი! ოლედსე, ჭუმენ პასაქე დენ დო ნინქდახი დოპათ!“ „ჰო, კაი, კაი!“

ნინქდახი დოყვეს პასაქეს. აწი ხჩინიქ ბადის კითხუფს „ნინქდახი მუ-
 5 კოს ყვეს?“ „სუმოში მანათი ნინქდახი დოყვეს, ხჩინი! ადა ბემლული-ნა უხ-
 ვენით, ქემეი-ნა უხვენით, მუ-ნა უხვენით შეეფე, გელინიში რენ!“ „სალი
 ტას დო მუში ტას, ბადი, აწი გელინი (ნოლამისა) ქომოიყონათ ოხოიშა!“
 „მუნდეს მოიყონათ, ხჩინი?“ ბადიქ უწუმესს აწი! „თუთაჩხაში დლას
 მოიყონათ¹, კაი ნდლა ენ!“ „ჰო, კაი, კაი!“ აწი ეა, ხჩინი გულუნ, ბადი გუ-
 10 ლუნ, ოხოეფეშა გულუნ, მანდაგეფეშა დო უჯოხოფს: „თუთაჩხაში დლას
 დუგუნი მილუნ!“ აწი ალი-რეიზიქ თქუ-ქი „ანდლა დუგუნი ტეენ!² აქ მოთ
 ხეთ? ჰადდე, ვიგზალათ დუგუნიშა!“ „დუგუნი მის ულუნ, ვა გიჩქინ-ი, ჯა-
 ნუმ? მამუდიში კულანი-ნა ხასანის-ნა მეჩეს, ნოლამისა მუყონას ინონან
 ანდლა ახჩამის! ჰადდე ვიგზალათ, ოლედსე! ქოთუმე ქობჭკომათ, ბურელი
 15 ქობჭკომათ! ნოლამისაში მოყონუშა იდასინონან აწი! ხასანიში ბაბაქ აწი
 უწუმერს კოჩეფე მუმის, მანდაგეფე მუმის: „ჰადდე ბიჭეფე! ვიდათ დო
 გელინი ქომოიყონათ!“

აწი იგზალეს კულანიში ოხოიშა. გელინიში ბაბას უწუმესს-ქი
 „გელინი ჩქინი ვიყონამინონან აწი!“ — „ხოშ გელილუნუზ! სეჭა გელილუ-
 20 ნუზ! ბუფურუნ! დოსთი ჩქიმი (ადა კულანიში ბაბაქ ზოპონს) გალე მოთ
 ხეთ, ოხოიშა მოხთით, დოხედით!“ აწი გელინი ქაგამახთუ ოხოიშენ,
 ნუყონუნან ნოლამე მუში ოხოიშა. ნანა მუშიქ აწი კულანის დუა
 ოლოდაფს, ხვამუფს, უწუმესს-ქი — „კულანი ჩქიმი! შილდა წანას აშო გუი
 ხელათე მოხთა ძიციინეი! კოჩეფე ძიციინეი-ნა მოხთეს, შილდა წანას სინ-თი
 25 აშო მოხთა ხელებეი, კულანი ჩქიმი!“ აწი ქოდოლოვაქიტუ. დო — „აწი იგ-
 ზალი კულანი ჩქიმი, ანთეფექ სი ქჩუმელან!“

აწი ნოლამისა ნუყონოფან ნოლამეშა. ბიჭიშ ოხოიშა ნოლამისა ქო-
 მოხთუ. აწი ბიჭიში ოხოიშა ქომოხთეს ტოჭელი ისტომელან; ზოპონან-ქი,
 „სიჯა მოხთას აქ!“ სიჯა აწი ქომოხთუ: ხოშ გელილუნუზ! სეჭა გელილუ-
 30 ნუზ! — სიჯაქ ზოპონს. აწი სიჯას აკვანან ბახჩიში — არ ხოჯი, ე დო აქ
 მოხთასინონ შილია ფორთოკალი, ხუთოში ქდუმე (ნოლამისა გალე დგინ.
 ნოლამისაში კოჩეფექ, ჯუმალეფექ აკვანან ბახჩიში! ოხოიშა ნოლამისა ვა
 ამოჩქუმელან!). აწი ბახჩიში ქომულეს (ნინქდახის მუთუ ბახჩიში ვა
 იყვენ!). ნოლამისა აწი ნეკნაშა ქომეხთუ. ბიჭი-თი ნეკნაშა ქომოხთუ. ფაა
 35 ნობლუ აწი ბიჭიქ ნოლამისას. ჩქვა ქამახთეს ოხოის. ემ სეის ნოლამისა ბი-
 ჭის ვა ოწიაფან. მაჟუა სეის მილეთი-ნა იგზალა'ჭკულე, ნოლამისა ემ ვახ-

¹ „მოიყონათ, მოვიყონა — მთელი არ დენ!“

² „ტეენ, ტერენ — მთელი არ დენ!“

თის ოწიაფან.

- ემ სეის ბიჭი კულანიშ კოჩეფეკალა ვა იყვენ! კულანიში დადეფექ¹, დადექ ზოპონან-ქი „სიჯა მოხთას!“ სიჯა ქომულუნ (ემ სეის მთელი ხენან!). სიჯა ქოდოდგიოთ აწი ენთეფეში დანის. „დოხედი“-ა, უწუმელან აწი სიჯას.
- 5 სიჯა ვა დოხედუნ აწი ხოლო. ოხვეწაფან, ოხვეწაფან ე-დო ქოდოხედუნ სიჯა. ნეკნა გუინწკა-ში, ძუნკაპუნ სიჯა, ქოდოდგიოთუნ... ხოლო ქოდოხედი-ა დო ოხვეწეს-ნა, ქოდოხედუნ, თოლფეფეთენ გემთი არ ეის ოწკედას უნონ, თუდე, მითის ვა ოწკედას უნონ.
- 10 მქვით დღაში კულე ნოღამისა ბაბა მუშიში ოხოიშა ულუნ. არ სეის ქოდინჯირს, ჭუმანი მინდულუნ: ნოღამი მუშიში ჭუმა იყვენ, ოხოასქი მუშა იყვენ, ია ულუნ ნოღამისაკალა. ნოღამისა ნოღამეში ოხოიშა ქომოხთუ. აწი ვით დღაში კულე დამთიე მუშიქ სიჯას უჭანდეფს; სიჯაქ-თი კოჩეფე მუშიშენ ვით, ვითოხუთ კოჩი ქელიკათეფს დო ნოღამისაში ოხოიშა მენდულუნ. მუთუ ვა ღაღაღაფს, მუთუ ვა ნუმესს... არ სერის დოსქიდუნან,
- 15 ჭუმანი გეი ოხოი მუთეფეშიშა მინდულვან.

ალი რეიზ ნუმან-ოღლი

206. დუგუნიშენი

- ტოქსეფეფს დიდი დუგუნი ტუ. ბიჭეფექ ხოონაფტეს, იბირტეს. „მიშ დუგუნი ტუ?“ (ბაშკაქ კითხუფს აწი!) „ვა-გირჩინან-ი, ტოქსეი მამულიში
- 20 კულანი-ნა ხასანის მეჩეს!“ „სი ხორონი-ი, იბირი-ი?“ (ბაშკაქ კითხუფს)“. „ქო ვიბირი, ფხორონი“.
- ია აწი ოხორონუ, ობირუ ქიზდუ, ვა-რენ. ია ზამანის ტუ. ბოშინე ფოსტალი მო ბიწუფთ! ბათუმის კარო ერმენიქ (ჩაფლაჯი ენ ბათომის!) ხუთ მანათის გამაჩაფს არ ჩაფულა, არ ფოსტალი! ენთეფე ქიზდუ, ენთე-
- 25 ფე ზამანის ტუ. აწი მითხანიქ-ნა ჭაუფს, ნოსეი-ნა რენ, კოჩი ია რენ. ია ოხორონუ, ობირუ მუთუ ვა-ენ!
- ემ, გიდი ბეეფე! ნოსი თიშა მუიჭანდინით დო კოჩი იყვით! ია ზამანის ტუ ოხორონუ, ობირუ. ზამანის ჩქინ სუმ დღა, სუმ სეის ფხოონაფტიოთ. აწი ე-ნა ფხოონაფტიოთ ე ნოსი ვა მომწონდუნ. ბერეფე, აშო რენ
- 30 დულდა! ჭუმანიშა „ვარ-ჰად-ნანა“ ვიჯოხოპტიოთ... (ლაზური ობირუ რენ.).
- ია მუთუ ვა რენ, ჰიჩ! აწინეი ზამანის მუთუ ვა გახვენას-ნა, არ კალათი ღაზმა ფორტუკალეს ქოგუბლი. ემ ვახტის, ზამანის მუთუ დულდა ვა რტუ: ფორტუკალექ ფარა ვა იქიფტუ, დო არ ოხორონუ მიჩქიტეს. ემ, გიდი ბეეფე! აწი მა ვიტოხუთ წანეი ვორტიკონ დო მა მიჩქიტუ. „მუ გიჩ-
- 35 ქიტუ?“ (დომიწვით!) — ფორტოკალე ორგაფუ. ხუთ წანაშიკულე არ

¹ „დადე — ნოღამისაშ დანის ნა გულუნ, ნიყონოფს“...

ქმოქი ფორთოკალექ ოში ქონიჩანევს: ოშ თანექ, ჰიჩ ვა ყვას-ნა, ხუთ მანათი დიქიფს. ნაჭილე (ბომინე!) მო ხოონაფთ, ფოსტალი მო ბიწუფთ. ნოსი გინონან-ნა, ეკონაფ დოგიბალუნან დო მუჭონ-ნა გინონან, ეშო ყვით! მა დოგიწვით დო ღუბალუნ. ჩქვა — მეულურ!

5

ალი რეიზ ნუმან-ოდლი

V.

207. ლაზუტი

ლაზუტი ყონას იყვენ. ლეტა ბერგითენ ხაჩქუფან, ეშახუტონუფან, ლაზუტიში ჭკემი დოლოტკომელან („დოლოტკომელან“ ითქვენ — ყინდო-
10 ლენ-ნა ტას, თუდე — „დოლოდუმელან“ ითქვენ!). ეჩ დლა, არ თუთა'ჭკუ-
ლე (?) ქაფულუნ, ეკულე გუმელან, გუწკიფან ჩაი (თიფი უწუმელან —
ხოფას, აზლადას!), ყურ წარა გუმელან... ბრინჯი პკინუფთ, ლაზუტი —
გოუმერთ. ბრინჯიში ყონა პწალდუფთ... სთველის ხარმანი პტახუფთ
(დოპტახუფთ)...

15

საუბრიდან

208. ლაზუტიში ოჩალიშუ

ბერგითე ოხაჩქუ: ჰემ სიჭთე ყონა მოხოწა გინონ, ლეტა ბერ-
გითე მოხოწა გინონ¹. ეკულე ეშახაჩქა, ეშაძანგა გინონ (ეშაძანგა — ბერ-
გიშ ქენათე!).
20 ეკულე ლაზუტი კარკალათე ელაკიდეი მაყვენან შქას. ექოლენ ქეშა-
იმერთ არ-ართელი, ეშაძანგეი დეის ქოდოლოპტკომერთ, ოკულე ყილენდონ
ხოლო ქამოფხოწუფთ. ეშაძანგეის ქომაბდენ. ეკულე ლეტა ომჭიფანუშენი
ქომოიფათხუფთ. ეშო მეოყუფთ დო ფხაჩქუფთ. ოხაჩქუ დიჩოდა-ში, სუმ
დღას მეაშქუმეთ აშო: მყუაქ გემყოასუნონ. ოკულე საბუცხელითე დოვფა-
25 თხუფთ, ხოლო ე საბუცხელითე დობუცხუფთ. ია არ ჩქვა მეაშქუმეთ დო
არ დოლონიშა ქაფულუნ.

დესთა'ჭკულე ვიტოხუთ დლა დოფრუმერთ. ემ ვახთი'ჭკულე არ კათი
ქოგოფუმერთ. ხოლო ვიტოხუთ დლა'ჭკულე ყურ კათი ქოგოფუმერთ. სიჭთე
კანტაი ქიშიმეს, ეკულე — ფუსქული ქოდობდაფს, ქამუშიმესს.

30 ეჩ დლა'ჭკულე ჭყინტი დიყვენ. ჭყინტი-ნა დიყვას, ეგერ მაყუანი წა-

¹ „ლაზუტიში დერის ოკორობუ ვა უნონ. ხოჯი ოქთაფტა-ში, ოკოობუ უნონ. ოკოობუმ კულე ოჭუ-თი უნონ!“

ნას ბრინჯი პამინონან-ნა, ლიმხონა დოვომფინაფთ, ჩიმენი დოპწკიფთ, — ემუშენი-ქი, ჭკემი ვა დობლას უნონ: მაჟუანი წანას ჩიმენი დილო იყვენ დო ოკინუ (ოკინუ — ხეთე აშო ნა პწკიფთ!) ჩეთინი იყვენ.

- ჭყინტი დიყვა(ს)'ჭკულე არ რაკანი დეის კალივი დოპკიდუფთ. ახჩა-
 5 მეფეს მენდაულუთ, დაჩხიი ქოდოგზაფთ, ლიმხონა-თი ქომეორჩაფთ ე-
 დო ქელავინჯირთ. ელავინჯირთ, ამმა ყუჯი ყონაში დოლოხე მაყვენან: მუ-
 თუ სესი იყვას-ში, ქიმი დოიყურთ, ქიმი ხალტუმა ეკობტანკუბთ. აშოფეთე
 მთუთი ფჩუმერთ, ყონა-ნა ვა მიჭკომან დო! ჟურ თუთას(!) აშო ფჩუმერთ,
 ორთა სთველიშა. ოკულე კალათეფეთენ დობტახუფთ, კალათითე ოხოიშა
 10 ქომოიმერთ, დოფცხუნუფთ, ჩონჩი ჩონჩიში ბაგენის ქოგეობლაფთ, ლაუზ-
 ტი-თი ლაუზტიში ბაგენის ქოგეობლაფთ. დოხომაშ'კულე სუმ-ოთხო კო-
 ჩი გვააბდეთ დო პალოფეთენ დამჩხვაუფთ, ქურქუტეფე დოფცხუნუფთ,
 თანეფე თუდე ხასიის ქოგიბდენ. ოკულე ია დოფშათხუფთ გობითენ. ეკუ-
 ლე ბალუში ხაროს ქოდოლოობლაფთ. ეკულე ეჩ ოკა, ეჩდოვით ოკა მსქი-
 15 ბუს გებდუმერთ დო ვომქვაფაფთ. ემ მქიში მჭკილი კიცის გებდუმეთ დო
 ვიმხორთ.

მქი ონციუთენ ქაგამამციუფთ, ჟინ ქარტო ქოდოსქიდუნ, ია ფუჯე-
 ფეს ფჩაფთ.

- ადა პარკი რენ. გალე ხჩე-ნა დენ, ჩონჩი ვუწუმერთ. თის-ნა უდუნ,
 20 ფუსკული დენ. დოლოხე ხჩე-ნა დენ, ქურქუტი ვუწუმერთ. ვა მუინჯას-ში,
 ჭყინტი ვუწუმერთ. აღნე-ნა იყვას, მჟა-ნა დიბერტას, მჟი ჭყინტი ვუწუმერთ.

- ხოჯი ოქთუ: ხოჯი ოქთაპტა-ში, სიწთე დეი დოკოობუფ, ეკულე
 ჭკემი არ კოჩიქ ქოდიქაჩეფს, ხოჯის წოხლე ქოგოწვაკენეფს, საფანიქ-ნა
 ღარა ყვას, არ ციდა დანი-დანი დოლოობლაფს ჭკემი. აშოთე დიქთენ. ბაზე-
 25 ფექთი სიწთე ქონობლაფან დო ოკულე ოქთაფან. ჩქინი დეის ეშო ვა
 იყვენ. ეშო დიდი დუზი ვა ენ დო ემუშენი. ოკულე-თი ფაცხი ქოგაუსუმე-
 ლან, — ლეტა დიმჭიფანენ. ფაცხი-ნა ვა ულუტას, ბერგიში ყუთე კორდი
 დოტახუფან. კორდი ვა ტახან-ნა, გომალუ ჩეთინი იყვენ.

- ხოჯითე-ნა იჩალიშან, ოქთუ ენ. ექ კოკაი ენ, კოკაის ქმუსქი მოძინ
 30 (თურჩე — ქოთანი, ჩქინ ქმუსქი ვუწუმელთ!), ქმუსქის-თი საფანი მოძინ.
 ხეში დოქაჩუმი ჩატალი ენ. ბოინდრული ხოჯეფეს ჯინიქის გაუძინან; ბოინ-
 დრულის ქენაის ტაბიკი უდუნ: — ოთხო ენ, ჟურ არკელე, ჟურ — არკე-
 ლე. ენთეფეს-თი სუჯის თოკი გაუძინან, ვა მოშასთვას და დო ოკუკიუფან:
 ემუს ტაბიკაში თოკი ვუწუმერთ. არ ჩქვა თოკი ენ: არ სუჯი ბოინდრულის
 35 გაუძინ, არ სუჯი კოკაის გაუძინ, ე-დო ხოჯეფექ მუ ნწიუფან (|| ძიუფან),
 ე თოკის უჩქინ!

ჩალა ოჭკირუ: აწი ჩალა ქოდოსქიდუნ; მანგალითენ ჩალა დო-
 პჭკიუფთ. ხეში-ხეში ქოდოობლაფთ ეშო. დეის-ნა დოსქიდას ბუტკათე
 დოპკიუფთ. არ დეის ქოკოობლაფთ. არ ჯა ქაგოფცხოტუფთ, ჟინ ყა ვა მე-

უმეტემეთ, — ჯა გელადგაფუშენი. ემუს გინძე ჯა ქომეგოდუმეთ, ენთეფეში
 ყინ-თი ცხიკეფე ქოგეგობლადეთ. ემუს-თი გოოყუფთ დო ჩალა გოოოსვა-
 აფთ. ყუენეჩი-ნა დოსქიდას, ემ ვახთის დოლოუჟიდაფთ. ოკულე ყინ ქომო-
 ყაუკიუფთ, მჭიმა ვა დოლოხთას-და, ემუშენი. ეკულე არ ჩქვა და თელიში,
 5 და ბინეხიში კერკელი დოიქიფთ დო ქოდოლოუჟიდაფთ. ემუს კეტეფე ქო-
 მელუციგაფთ ყინდოლოენ: ბავრაქ ვა ეწკას და დო. ქიმიქ-თი კოკაეფე გილუ-
 კიდაფან. ეკულე მთვიი მთვა-ში, პწკიფთ დო ფუჯის, ცხენის ფჩაფთ.

ოსმან თანთ-ოდლი

209. წკაი-მანგანა!

10 წკა-მანგანა მუ ენ, გიჩქინ-ი? ყონა მთუთიქ ვა მიჭკომან-და დო წკა-
 მანგანა ყონას იქიფან. მუჭო იქიფან, გიჩქინ-ი? ჯა ქამეკვათუფან, დოყაზუ-
 ფან, ცუჯიკელე ქაემახუტონუფან. წკაის ქონუდგიფან. ცუჯიკალა-თი ჯა ქო-
 დოდუმელან. ეკულე ია გამახუტონეი წკაითე ქაიფმას-ში, ეწოლავს, წკაი
 ქანიყოენ დო წკა-მანგანა გდატენ ჯას დო ზოი სესი გამულუნ. სესი მთუ-
 15 თიქ შიგნას-ში, „კოჩი ენ“-და დო უნკაპუნ დადიკელე. ყონაში მოხთიმუმე-
 ნი აშქუინენ.

კაკიჯე

210. ბრინჯი

ლაზუტი-ნა ნიხანას ყონას, ჩაი იყვენ. ჩაი დოწალდუფან. ხეთე წკიფან
 20 მთელი ჩაი. ლაზუტი-ნა დოტახან, დონჩალუფან. ეკულე დეი დოწკიფან.

არ ყურ თუთა'ჭკულე ნოდეი იქიფან. ხეთე მთელი დეის ქო-
 ნობლადან ბინჯი. ეკულე ბერგითე ხაჩქუფან. ე-ნა ხაჩქან ყონა, ბუცხითე
 დობუცხუფან: ჩაეფე, კორდეფე ვა იყვენ დო ემუშენი ბუცხუფან.

ბრინჯი ქაფულუნ. კინუფან ბრინჯი; კინუფან მუ ენ, გიჩქინ-ი? ბრინ-
 25 ჯი-ნა დეხთას, ჩაი წკიფან. კინუფან ყურ წარა. არ ყურ თუთა'ჭკულე მან-
 გალითენ ჭკირუფან. დოკიუფან ქუთუმიში ჩალათე, კალათის დოლოდუმე-
 ლან დო ოხოიმა ქაგიმელან. ჭეის ქოგდობლადან.

დოხომა'ჭკულე ოხოის ქოდობლადან, დოწკიფან ხეში. ხოჯი ამიყონო-
 ფან, პიჯის ტუა ქომოკიდაფან ხოჯის, თოკი ქოგდუმელან, ხეს დიქაჩე-
 30 ფენ დო აშო იქთენან: ართეიქ ხოჯი დიქაჩეფს, მაყუანიქ ხოჯის გეჩაფს,
 ოხორჯაქ-თი ბუცხითე ოხოფათხუფს... ცხენითე-თი იყვენ: ცხენის გეხედუნ
 დო კოჩი იქთენ. ეკულე ჩელთიდეფე ქაგუიხვენ (ბინჯი ჩხვარელის უწუმე-
 ლან, ჩელთილი — უნჩხვალს). ბინჯიში ჩონჩი ბაგენიშა მინდიმელან, ბაგე-
 ნის ქოგდობლადან. ე-ნა დოსქიდას ჩელთილი დოშათხუფან, ნჩხვალუფან...

ქაგომოჭკონდეტუ: ოხომინაფან, ეკულე ნჩხვაუფან ონჩამუეს. ონჩამურე მუ ენ გიჩქინ-ი? — დიდი ქვა ეშახუტონეი! ემუში მციქა მენდრა ყურ ჩატალი ენ. ჩატალის არ ჯა გონძინ. არ ჩქვა ჯა ორთა დეის ია მაჟუანი ჯას გეძინ. ემუს-თი მონდრაკულეი (მოდუნერი) ულუნ. თი მუშიკალა თუდე 5 დემიში კიბიი ულუნ; კიბიი ულუნ, ამმა აშო ვარ! — მუგვალი! მთელის ონჩამუე ვუწუმელთ.

ოხორჯალეფექ ორთანი ჯას კუჩხე გედგიფან ჯა ეწოლაფს ჟინ, გინ-ძეს-ნა გედგან-ში, გატენ თუდე ბინჯის...¹ ეშო დილო იქიფან დო — ნე-ჰადეთი ბინჯის კაბული ქაგოსთუნ. ბინჯი დინჩხვაუ, დინჩხანუ (ხჩე დიყუე, 10 —ჩელთილი საის ნუნგაფს!), ეკულე ოხომიშა მუმელან, გობის გედუმელან დო შათხუფან, — ბინჯიშ ოხვენუ ეშო ჩეთინი ენ, ქი! — ხინწუფან, (ე-თი მუ ენ-ი, ვა გიჩქინ!) ხინწუფან... მაჟუანი-თი ითქვენ: ნციუფან ონციუთე — მჩხუელეფე ჟინ გესქიდუნ, მჭიფელეფე თუდე გამულუნ ღორმაშენ. ჟინ-ნა გესქიდუნ — ბინჯი იყვენ, თუდე-ნა გამულუნ — ია იყვენ ნოტეხი!² 15 ონჩამუე ვა რტა'ში, ბინჯი ვა ინჩხვენ. ხოლო ინჩხვენ დინგიეთე. დინგი-თი ონჩამუე'სტი ენ, ამა ოკვაჩხე გამახუტონეი ენ აკონად, დიდი! წკაი მუშებურა დილიბენ, იფშას-ში დინგი ეწოლაფს; ე-ნა ეწოლას, წკაი ქანიყოენ დო ონჩამუეს გატენ!³ წკაი-ნა დილიბენ, ემუს ჩანალი უწუმელან.

კაკიჭე

20

211. ყვალი

თიკანი-ნა ნოჭკირან, პიპიდი-ნა უწუმელან, ია ქამუშიმელან, ქოშინა-ხეფან. ქოშინახეფან დო, მჟა დოგობუფან'ჭკულე (დოტიბინაფან) ე-დო პი-პიდიშ ნოჭკირე ქუკათეფან. ქუკათეფან დო ოხოქთაფან. დიპეჯანენ, ოკუ-თუნ (|| ოკლუთუნ); ჩქინი ყვალი აშო იყვენ, გუდაში... ყვალი-ნა დოლო- 25 ძინ, გუდა მჩხუიში შქემზე რენ. გუდა ტკებიში-თი იყვენ, ამა ძალი დო მი-ნჯი დოლოდუმელან... თოფუი-თი დოლობუფან.

212. * * *

მსქიბუს ლაზუტი ქოგეუდვით. ლაზუტიში ყურ-სუმ ოკა ნოტეხი დოვოხვენაფი. დილო ლაზუტი ქოგეუდვი მქიშენი. ჭუმანი მეფთი-ში, ლა- 30 ზუტი დომქვეეტუ მთელი. გუიში მქიი მინტუ. ყურ-სუმ ოკა გუიში მქიი ქაგოშაილი ქვაში ქენაფეს. მაჟუანეფე-თი ქოკობლი არ დეის.

¹ „ბინჯის, ბრინჯის — მთელი არ დენ!“

² „მქიის ჟინ-ნა გესქიდას — ქართო იყვენ!“

³ „კოჩი — განთხენ, დინგი — გატენ!“

„გუიში მქი მუ ყვაგინონან?“ გუიში მქიში ბეეს ფაფა ვუხვენუფთ, მაკაინა-ნა ვიქიფტათ, დიკა მქიის ოხოვუქთაფთ, ონდი... ქაფუმე-ნა ვიქიფტათ, ქაფუმეში ფაფაშენი სუმ ფაფაშენ არ ფაფ ოხოვუქთაფთ დიკა მქიის. დილო ლოყა იყვენ ქაფუმე. გამიჩენ ფაა-თი იყვენ. ქაფუმე კაკალიში იყვენ, 5 თხიში იყვენ, დალის-ნა ჩანს, ფისტიკი, წიფუის-ნა ჩანს წინთხირი, ემუში-თი იყვენ. ამმა ფისტიკიში კაი ვა-ენ.

ალი რეიზ ნუმან-ოღლი

213. ონტულეშენი

10 ონტულეს იყვენ: ლუყუ, სოტოლია, მტკუი ფატიჯანი, შინაური ფატიჯანი, ღრამსო, ჭიჭამი, პრასკია, ბულეკი, შალლამი (შალლამი მჭითა იყვენ!), სოდანი, პიპერი, ლერი, დიხა-მაქვალი, დიხა-უშქირი.

ღრამსო შურონი იყვენ; ჭიჭამი ლობიას უკათეფან. ღრამსო ქაფუმის გოჭკირაფან. პრასკია ლობიას უხუჭკირუფან.

დაჰა რენ: კარბუზი, კონი, შუკა (|| შურკა).

15 შუკა დერგულას დოლობლაფან; მტკუი ფატიჯანი, ლობია, პრასკია (ლუყუ) დილიბდენ (ლუყუ ჩქინ ვა დოლოობლაფთ, ამმა დილიბდენ). მთელის ტრუში უწუმელან; ემუს უნონ: ჯუმორი, ლერი, ჯუმუ, პეპერი — უხუკანკუფან. ლერი, ჯუმუ დო პიპერი გობის დოკანკუფან; შურკა დო ფატიჯანის ქორბა ქაკუჭკირუფან, ენთეფე ქომეშობლაფან. ეკულე დერგულას ქოდოლობლაფან, ჟინ ჯუმორი ქოგდობლაფან, დერგულაში პიჯი ქომოკირუფან. სუმ-ოთხო დღას ეშო დიყვენ, კაი დიმჟარენ. ეკულე ეშიმელან დო ლობიას ელომხონან.

25 ლობიაში თაზე პარკი, კურკა-ნა ვა უღუტას, ია დოლოობლაფან დერგულას. ჯუმორი ქოგდობლაფან; ჯუმუ, ლერი დო პეპერი დოკანკუფან დო ქუხუქთაფან დო თი ქამუკირუფინ. ოთხო დღა'ჭკულე დიმჟარენ.

ალი აბდულ-ოღლი

214. გაეფე მუკო ჭეშიტი ენ?

30 გაეფე მუჭოში იყვენ? გაეფე მუკო ჭეშიტი ენ, გიწვა-ი? დილო ჭეშიტიში რენ! მუ ყვა გინონ? — მჭკიდი, ჩიბული, სარმა, ფილაი, მაკაინა, ყვალი გეტალანეი, ყვალი კაიმაღონი, ლუყუ, ლობია... სოტოლიაში — ტურში ვიქიფთ, ქოთუმეში — დოლმა, კაფლამა; დაჰა დენ — ქოთუმე ბრინჯი ოხოქთერი, ფაფა, ბუელი, ბაკლავა, ფატიჯანი ტალანეი, მარქვალი ოხოქთერი, ფატიჯანიშ დოლმა (ვისიმადა დო ელე ჩქვა გომამინას!), მჭითა ფატიჯანიში გადი, ბრინჯი ოხოქთეი, სუთლი (მჟა დო ბრინჯი გიბეი), წი-

ლოხთა, [ჩიბული, კვანეი, დო ჩქვა]¹.

5 მჭკიდი: ლაუზტი მსქიბუს მქუფან — მქიი დიყვენ. მქიი ოხოიშა მუმელან. ოხოის ნციუფან; დაჩხიის კიცი ქომოთუმელან; წკაითი დაჩხიის ქომეკუდგიფან. კიცი-ნა დოჭკვას, მქიი გობის დოქიმიწუფან, კიცი კოკაითე ქაგიმელან, ია ცომი ნიმელან დო კიციის ქოგედუმელან, ხეთე ქაგონთხიფან (მუკო შეი ოხვენუ უნონ, გიჩქინ-ი?), საჯი ქომოთუმელან კიციის ჟინ, მახვა ასლამითენ ქოგდოხვაფან, ეკულე ჟინ გდოგზაფან. ეკულე ია მჭკიდი დიჭვენ. ქაეფათხუფან (საჯი ეფათხუფან!), დოლოხე მჭკვი მჭკიდი იყვენ... მჭკიდი აშოთენ ჭუფან!

10 მქიი სუზგითე ნციუფან. სუზგი ხვეი ენ, — დემიში ენ დო — თუდენდო (მქიი) ქაგამულუნ. მქიი-ნა ნციან სუზგითე, ჟინ-ნა გესქიდას მჩხუელეფე, ვუწუმერთ ქარტო. კიცი ჩიჩქუ ქვაში (ჭალიმი ლეტაში) იყვენ. კიცი დიდი-თი იყვენ, ჭიტა-თი, ორთა-თი იყვენ. მჭკიდი ეშოთე იყვეტენ...

ჩიბული კოლაი რენ. ჩიბული ხუთ მაქვალშენ იქიფან (ჩქინი ადე-
15 თი ეშო ენ!) წოხლე მუხლამა დაჩხიის გედგიფან (კულაქლი მუხლამა ვუწუმეთ!), დადი მუხლამას ქოგედუმელან, დადი დონდლეულუნ, ხუთ მაქვალე ქოგილუტახეფან, ეკულე ჟინ საჯი ქომოთუმელან (II ქოგდოთუმელან). საჯის ჟინ მახვა ქოგდოხვაფან, ეკულე ია დიჭვენ, მჭკიდი'სტი დიჭვენ. ეკულე ტადანითე დადი დაჩხიის ოჩხვინაფან დო ამ მაქვალეფეს ქომობა-
20 ფან. ჩიბული დიყვენ. ჩიბული აშოთე იქიფან.

სარმა: წოხლე ლუყუ დოგბუფან. ლუყუ ქაიშიმელან კარდალაშენ. სუზგის ქოგდობაფან. ია ქიუტა-შა, ჭიჭამი დოჭკიუფან, ღარამსო დოჭკიუფან, სოდანი დოჭკიუფან, ბინჯი ქუკათეფან. ბინჯი უგბუ ენ... ადა მთელი შეეფე ოხოქთაფან დო ეკულე ლუყუთე კიუფან. დოკიან'ჭკულე კარ-
25 დალას ქოდოლობაფან, დადი ქუკათეფან, ჯუმუ ქუკათეფან, წკაი ქოგილუბუფან, კარდალა დაჩხიის ქონოკიდაფან, კარდალას დაჩხიი ნუგზაფან. მციქა ვახთი'ჭკულე სარმა დიგბენ. კარდალა გიმელან. დო, სარმა იშიმელან დო საღანის გედუმელან. აშოთე იყვენ სარმა. იშთე!

ადა მალანჩი, მცუდელა სარმა ენ. ხორციონი სარმას დოღუ სარმა
30 ვუწუმეთ. ბელქი ფუკარა დენ დო ხორცი ვა მაჭოფენ-ნა, მცუდელა სარმა ყვასინონ!

ფილაი: ბინჯის ჩელთიდიშენ დოცხუნუფან, წკაი ქონოკიდაფან კარდალათე კემულის, თუდე დაჩხიი ქონუგზაფან, ბინჯი ქოგილუბლაფან! მციქა ვახთის იგებენ დო, ბინჯის გოწვენან: იგბუ-ი ვარ? კოპათენ იშიმელან დო გოწვენან. დიგბენ-ნა, სუზგითე დონწიუფან. სუზგიშ თუდე დი-
35 დი კარდალა იყვენ (კარდალა ვა რტას-ში, თუდე წკაი ქოდიბენ, და!). დონწია'ჭკულე კარდალას ქოდოლობაფან ხოლო; უწკაელი, დაჩხიის ქო-

¹ ახმედის მიერ არის მიმატებული.

ნოკიდაფან. მციქა დოხოზუნ. კარდალა ქაგიმელან, ძალი ქომობაფან. ეკულე ქმასეს გედუმელან; ქმასეს შექეი ქოგობლაფან; ეკულე იმხონან. ფილაი აშოთე იყვენ.

- მაკაინა: წოხლე გობის მქეი ქოგობლაფან, ამმა მუფეი მქეი, გიჩ-
 5 ქინ-ი? ხჩე მქეი, დიკაშ მქეი. გუიშ მქეი-თი ქოხუქთაფან: სუმ ფაიშენ არ ფაი (დიდო ვა გილუბლაფან დო ჭიტა, იშთე!), ჯუმუ ქუკათეფან; ეკულე ჩუჩუნა (ნე ტუცა, ნე ყინი!) წკაი გილუბუფან დო ქიმინუფან. დოქიმანან ჭკულე დოკვაუფან (კვაი დიქიფან!), დოქლალითე ქაგონთხიფან, დოქი-
 10 ჭუფან, ხამითე დოჭკიუფან; კარდალათე წკაი ქონოკიდაფან, წკაის ჯუმუ ქოგილუბლაფან. წკაი-ნა იგიბას, ჭკიელი მაკაინა ქოდულუბლაფან. ია სუმ ფარა ოხვაგიბას უნონ. ეკულე კარდალა ქაგიმელან. კარდალას სუზგი ქო-
 გეჟოდგიფან, მაკაინა ემუს გებუფან, ყინი წკაი გოლაფაფან. კულაქლის ძალი ქოგედუმელან, მაკაინა ნიმელან დო კულაქლის ქოგობლაფან. კულაქლი დაჩხიის ქოგომადგიფან; ემუს ხოლო ყინ ძალი ქომობაფან. დაჩხი-
 15 ის მაკაინა დიჭვენ. ეკულე კულაქლი გედგიფან სუჭრას დო იმხონან. მაკაინა აშოთე იყვენ!

- ყვალ-გეტალანეი: წოხლე ყვალ დოჭკიუფან ხამითე, კულაქ-
 ლის ძალი ქოგედუმელან, დაჩხიის ქოგომადგიფან. ჭკიელი ყვალ ქოგობლაფან კულაქლის. ია დიგიბენ; მციქა ჩქვა ჭკულე ძალი ქომობაფან.
 20 ეკულე კულაქლი სუჭას (!) გედგიფან დო იმხონან. აშო კოლაი იყვენ ყვალ-
 ლი გეტალანეი!

- ყვალ კაიმაღონი იქიფან: ოჭკიელი მჟაში წკაი გიბუფან...
 (დავაშ! დოისიმადა დო კაი ფთქვა! ეშო ვაი!)... დოლუთი დო კაიმაღი ქუ-
 კათეფან, ყვალ-თი ქუკათეფან... (ჰელე პკითხა ნანას — ძალი გებუფან-ი?
 25 მცუდი ვა პჭაათ-და!)... დიგიბა-ში ყვალ კაიმაღონი დიყვენ. ა-თი მუთუ
 ჩეთინი შეი ვა რტეენ! ენ-კოლაი ყვალ გეტალანუ დენ!

- ლუყუ დოცხუნუფან, კარდალათე წკაი გიბუფან დო ემუს ქოდუ-
 ლუბლაფან. მციქა ვახთიშა იგიბენ, ეკულე ქაგუწუნწიუფან წკაი, ადნე
 წკაი ქოგობაფან. ლუყუს უკათეფან: პეპეი, ჯუმუ, იჩალი, ალიმა; ია დი-
 30 გიბენ. კაი-ნა დიგიბას, ლაფიათე დოკანკუფან, კანკუბტან-ში, მქეი ქუკათე-
 ფან; ხოლო დოკანკუფან, ჭიტა ჩქვა დოგიბუფან. ეკულე საღანის გედუმე-
 ლან დო იმხონან ხუთ კითითე.

- თაზე ლობია ძა შუ ლობია წოხლე დოტახუფან დო დო-
 ცხუნუფან; ეკულე ყინი წკაითე დოჩხიფან; ეკულე კარდალას ქოდო-
 35 ლობლაფან კემულის ქონოკიდაფან დო იგებენ; მციქა-ნა იგიბას, ბინჯი ქო-
 დულუბლაფან, ბინჯიკალა დიგიბენ; ძალი ქომობაფან; ჯუმუ-თი უკათეფან...
 ლობია-თი აშო იყვენ. ბინჯონი ლობიას ვუწუმეთ გემიელი ლობია.

სოტოლიაში ტურში: წოხლე სოტოლია დოგიბუფან, ეკულე

ზამელის¹ ქოდოლობდაფან, ჯუმორი ქოგდობაფან; არ-ჟურ დღა'ჭკულე სო-ტილია დიშაენ (მჟაი დიყვენ!); ეკულე ია სოტოლიაში ტურში იშიმელან, სადანის გდობდაფან დო გდარის ელომხონან.

ქოთუმეში დო ღამა: ქოთუმე ქანოჭკიაფან, გიბეი წკაი გობაფან
 5 დო ქოთუმეში ბუნდლა ქაგოწკიაფან, ქოთუმე ჭიკონუფან. ბუნდლა თელი დოწკიაფან, დოხაუფან ქოთუმე, ბურგილიში წალე კუჩხე ქანოჭკიაფან. მენდრიკონიში წალე მსვა-თი ქანოჭკიაფან. წკაიშა იმელან დო კაი დოჩხი-ფან: კაი ვა ჩხან-ში, შუა აყვენ! კარდალათე დოგობუფან. მციქა-ნა იგობას, ქორბა ოკოჭკიელის გიბეი ბინჯი ქოდოლობდაფან, ეკულე ქაფუჭაფან. ეკუ-
 10 ლე... მციქა ჩქვა დოგობუფან ეკულე სადანის გედუმელან დო იმხონან.

კაფლაშა: ტაღანის ბინჯი ქოგდობდაფან, დო კაი დოხრაკუფან. ბინჯის წკაი ქოგილუბუფან; საჯაქის ქოგედგიფან დაჩხიის დო იგიბენ. ქო-თუმეში ხორცი-თი გვერდიშა დოგობუფან. ეკულე კაფლამას ქოთუმეში ხორცი ქოგილუდუმელან ჯუმუ-თი უკათეფან, ია ეშო დიგიბენ მციქა ვახ-
 15 თის. ეკულე გიმელან დო სადანის გედუმელან. კაფლაშა აშო იყვენ. ქო-თუმე ვა იხარენ, ქოთუმე წილუფან...

ფაფა: ფაფა კოლაი ენ. მჟა ქონოკიდაფან. მჟას დიკაშ მქიი დო გუიში მქიი ქოგილუბდაფან, კიზითე ოქთაფან. დიბეჯანენ ჯუმუ უკათეფან. შექეი-თი: დიდო მჟა ვა გილუტას-ში, შექეი-თი უკათით. ჰიჩ მჟა-ნა ვა
 20 გილუტას ვახთის, ხვალა შექეითე იყვენ.

ბუელი: წოხლე ხვალა დიკაში მქიი ქოგდობდაფან გობის; ჯუმუ-თი ქუკათეფან, ქიმიწუფან ხეთე. დოქიმინან'ჭკულე აღნე ფეშქიი ქომოლაფა-ფან (აღნე, ხმაელი ვარ!): ცინი ვა მატას და დო! მჭიფე დოქლაღითე ქა-გონთხიფან სინის: თითხუ იყვენ. ეკულე ტეპსის დაღი ქოგედუმელან დო
 25 დოჩხინაფან. ე-ნა გონთხან, ია ვიტოხუთ თანე წოხლე ქოგედუმელან. ეკულე ფაფა დიქიფან, ლოყა ფაფა დო ვიტოხუთ თანეშ ყინ ია ქოგდობა-ფან. ემუშ ყინ შქვით თანე ჩქვა გონთხიმეი კვაი ქომომფინაფან. ემუს ყინ დაღი ქომობაფან. ტეფსიში უდაი (=ტეფსი-კონაჟ!) კიცი ქომოთუმელან. კი-ცი დოჭკუფს. ქაგიმელან. ტეფსი ემუს ქოგედგიფან. ტეფსის ყინ საჯი ქო-
 30 გედგიფან. საჯის მახვა გოხვაფან. ყინ ქუკუტი (ლაზუტიში დოლოხე-ნა ენ!) ქოგდოგზაფან. მციქა ვახთი'ჭკულე ბურელი დიჭვენ. საჯიში მახვა მე-ხუფან. ტეპსი ქაფეზდიფან. აწი ია ტუცა იყვენ, ორდო ვა აჭკომენან დო ტეფსი წკაის ქოგოშადგიფან. ე-ნა დოქიას, გედგიფან სინის დო გვაბლენან დო იმხონან!

35 ბაკლავა ამუშენ კოლაი ენ. ხვალა დიკაში მქიი ქაგონთხიფან. ტეფსის დაღი ქოგდუმელან; ე-ნა გონთხან, ია ვით თანე ქოგედუმელან დო დაღი ქომობაფან. შქვით ჩქვა ხოლო ყინ ქოგდომფინაფან-ხოლო დაღი

¹ „ქვათანა, და!“

უსუმელან ბუტკათე, მშქეიში ბუტკათე. კიცი ქომოთუმელან. კიცი-ნა დოჭკვას, ქაგიმელან. ტეფსი კიცის ქოგეჟოდგიფან. ჟინ საჯი ქომოთუმელან. საჯის ჟინ მახვა ქომოხვაფან, ქუკუტი ქოგდოგზაფან. მციქა ჩქვა'ჭკულე დიჭვენ ბაკლავა. შექეიში შერბეთი დიქიფან: ტუცა წკაის შექეი ქოდლო-
 5 ლობლაფან. მციქა დიგიბენ, ეკულე ია გიმელან დო ბაკლავას გობაფან. ეკულე იმხონან:

ფატიჯანი ტალანეი, მაქვალი ოხოქთეი (მარქვალი-თი ოხოქთეი-და!). ფატიჯანი დოჭკიუფან, მაქვალი ქოგეტახუფან სალანის დო დონჩახუფან, ჯუმუ-თი უკათეფან. ტალანის ძალი ქოგედუმელან, ფატიჯანის-ნა მაქ-
 10 ვალი გობაფან, ეკულე ტალანის დოჭკუფან. დიდო ეშო ჭუფან, ეშო. ეშუს ვუწუმეთ ფატიჯანი ტალანეი, მაქვალი ოხოქთეი.

ფატიჯანიში დოღმა: ფატიჯანი დოგიბუფან, ყინი წკაის დო-ჩხიფან; ფატიჯანი ჭკირელი იყვენ, ჭკეში ქაგამულუნ. ჭიჭამი დოჭკიუფან, სოლანი-თი დოჭკიუფან, ბრინჯის ჩელთილი დოცხუნუფან... ანთეფე მთელი
 15 ქუხუქათაფან. ჯუმუ ვა რტას-ში უჯუმელი გძაი დოყვენ. ფატიჯანის ეკულე აძა ქომეშობლაფან. მთელი ფატიჯანის ეშო ქომეშობლაფან. თენჯეეს დო-ლოდუმელან დო დოგიბუფან. დოგიბან'შკულე გედუმელან დო იმხონან.

მჭითა ფატიჯანიში გძაი, ბინჯი ოხოქთეი. მჭითა ფატიჯანი ოტკვაცინაფან დო დოჩხიფან. ბინჯი, სოლანი, ღრამსო, ჭიჭამი დოგიბუ-
 20 ფან. ღრამსო დო ჭიჭამი ჭკირელი იყვენ. ჯუმუ-თი უკათეფან, ძალი-თი; ფატიჯანის ქომეშობლაფან. კარდალას ქოდოლობლაფან დო დოგიბუფან. აძა დიყვენ მტკუი ფატიჯანიში გძაი.

სუთლი: წოხლე მჟა დოგიბუფან. ბრინჯი ჩელთილი დოცხუნუფან დო დოჩხიფან. მჟას ქოდულუბლაფან. მციქა ვახთის იგიბენ. დიგიბას'ჭკულე ქაგიმელან. კაი იგიბენ-ნა, ჩქვა ვა ნოკიდაფან. პეჯი დიყვენ-ნა, ხოლო მჟა გილუბუფან დო ხოლო გიბუფან მციქა ვახთის. აშო დიყვენ სუთლი!
 25

წილოხთა კოლაი ენ. გუიში მქეი დო დიკაში მქეის წკაი გილუ-ბუფან, ჯუმუ უკათეფან. კიზითე ქაგონწკიფან. ტალანის სემიჩქაშ ძალი ქოგედუმელან. გონწკიმეი ცომი გილუბუფან, დოჭკუფან ტალანიტენ. შექეი
 30 ქომობლაფან, თოზი შექეი (კანკეი შექეი). აძა დიყვენ. წილოხთა.

გუიში მქეი მუ ენ გიჩქინ-ი? ლაზუტი-ნა მსქიბუს გძუდვან, დიდო მქეი დომქუფს. ემუში დოლოხენი ჩიჩქუ იყვენ. ემუს ვუწუმეთ გუიში მქეი. ია მჭიფე ძენ!

ემუქ ხავლა ხვატუფს. მუჭო იქიფან ხავლა? მქეი ქოგილუბლაფან
 35 გობის, ლაზუტიში მქეი, თოფუი ქოგდობაფან. ეკულე ქიმინუფან, ქიმინუ-ფან, დო დისაენ, თოფუი'სტეი რენგი დვაყვენ. ტეფსის ოგედუმელან დო ხამითე დოჭკიუფან. ჭკვეი კიცის ქოგედუმელან, ტეპსი-თი ბააბერ ჟინ საჯი ქომოთუმელან დო მახვა ქოგდოხვაფან ხობეთე. ხობე დემიში ენ, ხე დიშ-ქაში ულუნ. არ საათიშ, არ საათიშ გვერდი'ჭკულე დიჭვენ. ეკულე ია ქა-

ეზდიფან. შექეიში წკაი გობაფან. შექეიში წკაის უწუმელან შერბეთი. ტუ-ცა ტა-ში, გობაფან. ოდას ქოდოდგიფან დო დოქიუნ. ეკულე იმხონან.

აწი ხორშაჭი. მცხული დოჭკიუფან, ტეფსითენ დაჩხიის დოჭკუფან. შერბეთი-ნა გამახთას, ია ქომინახეფან. ია შერბეთი გიბუფან, ხოლო ქო-
5 გობაფან მცხულის. ეკულე მჟუას ოხომინაფას ა ჟურ დღას. ეკულე ხომულა ხორშაჭი დიყვენ.

კაკიჯე თანთ-ოდლი

215. მუჭო კიდუფან ოხორი?

აწი მა პკიდა მინონ ოხორი! ოხორიშ ოკიდუ გუის მილუტუ. ქირასთე
10 დალიშე ვოხვენაფამინტუ (ოხორის-ნა უნონ ჯალეფე, მთელის ქირასთე ვუ-წუმელთ!). უსტას¹ პკითხი-ქი, „არ ოხორის მუჭო ჯა უნონ?“ „ომეჩდოვით ჯა უნონ“-და, მიწუ.

უსთა ქოდოვოქაჩი, დალიშა იგზალუ. ჯალეფე მთელი დოკვათუ. არ ოხორის ვით არქილუდი, ჟურენენჩი სოდა დო დირედი, ეჩ ჩქვა უნონ სა-
15 რად-ბალი — დუშემეში ოჭკადალე, თავანიში ოჭკადალე, კერემიდი-ნა მო-თუნ. ემუს წოხლე მაკასი უნონ, ეკულე — მერთედი; არ ჩქვა უნონ ფენჯერეფეში სოდაფე.

აწი მანძაგერეფე ჩქიმის ვუჯოხი, — ნოდერი პი², — დო მანძაგერე-ფექ მემიშოლეს დო დალიშა ვიგზალით ე-დო ია მთელი ჯალეფე ქო-
20 მოილით. აწი ოკიდუში უსთა ქოდოვოქაჩი. უსთაქ ჯალეფე ყაზუპტუ-შა, მანძაგერეფეს ვოხვეწი და მემიშოლეს ე-დო ოხორიშ ოკიდუში დეი ქაგამამ-თხორით, კაი დოვოდუზანით³. უსთაქ-თი ჯალეფე დოხაზირუ. ბინა დოდვა-ლუში ვახთის მანძაგერეფე ჩქიმის ვუჯოხი; მოხთეს, არ ჭიტა დაყვეთი დო-პი; უსთაქ-თი ოხორიში ბინა ქოდოდუ.

უსთას ვუწვი-ქი — „უსთა ჩქიმი! სი აწი დავაშ-დავაშ იჩალიში დო
მა ქუთაისიშა ვიდა დო ქერემიდა ქომოილა“-მა, ვუწვი. უსთაქთი — „კაი იყვენ“-და. თქუ დო ჭუმანიში მა ვიგზალი. უსთაფეს ვუწვი-ქი — „აწი მა
ქერემიდიშა მეგულუ. თქვან გიჩქინან. კაი ოხორი მიკიდი-ქი, მითიქ ვა მე-
მოდციან!“ ქერემიდიში დეჭოფინუშა ვიგზალი. ქუთაისის მაშინაშენ ქაგეფ-
30 თი. ემ სერის არ ოხორის დოიყვი. ჭუმანიში დიდო გოფთი; არ დერის კაი ქერემიდი ტუ — ქომომწონდუ. შილდა ქერემიდი სუმენეჩ მანათიშენ —

¹ „უსტა რენ ოხორიში მკიდალე!“

² „აწი კოჩის-ნა ოჩალიშუ ულუტას, ემუს ვა ახვენას-ში, მანძაგერეფექ ნუშო-ლან — ნოდერი ია იყვენ. ნოდერი ყონაში ოჩალიშუს-თი იყვენ, ოხორიშ ოკიდუს-თი“...

³ რაკი სწორი ადგილის პოვნა ძნელია, ადგილის „გამოთხრა-გასწორება“ სახლის დასადგმელად საგანგებო მუშაობას მოითხოვს, ხშირად არც თუ მცირეს. ნადიც საჭირო ხდება.

ოთხო შილდა ქერემიდა ქედფჳოთი. ემ სეის დოლუმჳუ. ჳუმანიში ვაგონის მოოკიდი ე-დო ბათომიშა ქომოიდი.

ბათომიშა მოფთი-ში, ქეს-ოდლი შაბანიში მატოი დო ვანლი-ოდლი ასლანიშ მატოი ექ ტუ. ბიჳეფექ მძიეს'ჳკულე „ხოშ გელდუნ! სეჭა გელ-
 5 დუნ“-მა, მიწვეს. „ხოშ ბულდუქ, სალოლუნ“, ვუწვი. „ამმა, აწი თქვან გიჩ-
 ქინან: ტაონეფე კაი ენ, ქერემიდი ჩქიმი სარფიშა მილაგინონან“-მა ვუწვი. ოთხო შილდა ქერემიდი სარფიშა ომალუშა (|| ომალუმენი) მუ მექჩათ“-მა ვუწვიშ ჳკულე — „სი მუ ზოპონ? ონჯლოე ვა გიჩქინ-ი? სი ოხოი მკიდალე კოჩის ქერემიდი ფარათე გიდათ, ეშო იყვენ-ი? მატოის მუ-ნა ხარჯი ულუნ:
 10 ბაშფორთიში ფარა, დამოჳნაში დო კაზ-დალიში ფარა ქომომჩით, დაჳა ჩქინ მუთუ ვა მინონან“-მა, მიწვეს...

ემ სერის დოლუმჳუ. ქოდონჩირით. ჳუმანიში ტარონი კაი ტუ ო-
 თხო შილდა ქერემიდი ჳურ მატორის ქომოვოკიდი დო სარფიშა ქომოფ-
 თით. მციქა მზოლა დირდუ. „ალიქ ქერემიდი ქომულუ“-მა დო მანძაგერე-
 15 ფე ქაგეხთეს; დელიკანლეფექ დოლოქტუნუ ქამუიწვეს: მზოლა დიდი-ნა რენ-
 შენი, მატორი(!) გალე ვა გმალენ, — მციქა აჩილის ქოგედგიტუ. დელიკანე-
 ფე მზოლას გომახთეს დო ქერემიდი ხეშენ-ხეშა გუწულეს დო ქამოფჩოდით მატორი!
 ქერემიდი სელამეთიშა ქაგამაიდი. აწი მატორიში დერდის ქოდო-
 ლობლი. ნდლა-ხელერი მანძაგერეფექ მემიშველეს დო მატორი ქელოგონჳით.

20 მარებიშუქდურ!-ადა დიდი დულდას ქამოუჩითი-მა დო ქვანჳალაფუ-
 ნას არ კაი ქელაინჩირი. ეკულე ოხოიშა ვიგზალი. უსთაფეს სელამი დო-
 უწვი. სელამი ქაგოწამილეს. ოხოი დუკიდაფუტეს, ჳიტა დოსქიდერეტუ. ჳუმანიში
 მანძაგერეფეს ამბაი მეფჩი: ოხორჯალეფე, კულანეფე, მოდიდოჯი ბერეფე მთელი
 ხოლო ქომოხთეს: გმაობა იყვეტუ-შა ოთხო შილდა ქერემი-

25 დი ოხოიშა ქეშაიდი. უსთაფექ-თი ოხოი დოკიდეეტეს, მაკასის ჳაეფე ქა-
 გონთხერეტეს. არ სუჯიშენ მაჳუანი სუჯიშა...¹ არ სუჯის დო მაჳუანი
 სუჯის მერთელიში დირედისთერი ჳურ ჳა ქონოჳკადეს. ჳალეფეს სუჯის
 თოკი ქოგდუდვეს დო ქაგონთხეს. ჩქინი ჳადეთი რენ-ქი, უსთას ბახჩიში
 მუმელან: ქიმიქ ხუთ აშუნი ჩითი, ქიმიქ ხუთ აშუნი მანდაბოლი ქო-

30 მულასინონ! უსთაქ-თი „მანძაგერეფექ ბახჩიში მომიმელან“-მა დო ქესეითე
 მანი-მანი ტანკუტეს. ია თოკი მთელი ბახჩიშითენ იფშუ. სუმ-ოთხო დღას
 ოხოიშა ჳინ ნარიშ ფუქირი'სთერი ივალეტუ. ოთხო დლა'ჳკულე ქაგეწკეს.
 ია ბახჩიშეფე მთელი უსთაში ენ. აწი მაკასი ოჳკადუს ქოგდოჳკეს. მაკასი
 დიჩოდუ'შჳკულე მერთელი დოჳკადეს. მერთელი დოჳკადეს. მერთელი-თი

35 დიჩოდუ (მაკასეფეში სუჯი სარაჳ-ბალის გედუმელან; სარაჳ ბადეფე
 მთელი არქილუდის გეძინ: მაკასიში ჳინი სუჯი ოქიშ ჳას მემცხვერი რენ.

¹ ახმელი მარწმუნებს „უჯი“ უნდა, თურქულიაო. მის ნათქვამშიც კი უ იხმის, თუმცა სუსტი.

ოქიმი ჯა დირეღეფექ ოქაჩეფს)...

უსთაქ მიწუ-ქი — „აწი კაი ტაონი რენ-შა, ქერემიდი ქომოვოთვათ“-
და! მანძაგეფექ მემიშოლეს დო ქერემიდი ჩქინ ოხოიშა ქევილით. უსთაქ
ქომოთუ (თელი ვა უნონ!). ქერემიდიში მოთვალუ-თი დიჩოდუ. აწი უსთაქ
5 თუდე იხალიშეფს. უსთას ვუწვი-ქი „ოხოი ჩქიმის ოთხო ოდა აყვას უნონ:
ართელი — დანიში ოდა, მაჟურანი — შქაში ოდა, მასუმანი — მაზლული,
მაოთხანი — დიდი ოდა. დანიშ ოდა: — ეგერ ოხოორის ბაბა ქორენ-ნა,
დანიშ ოდა ბაბაში რენ. შქაში ოდა დო მაზლული ბერეფემ ონჯირუმენი,
დიდი ოდა-თი მუსაჭირიშენი რენ.

10 ნეისე, ოხოი დოვოჩოდინი! ემ კიშის ოხოორი დირეღიში ჟინ ქოდოს-
ქიდუ; ე-ნა მოხთუ აღუსტოზის ტაში უსთაფე ქოდოვოქაჩი, თუდენი დუ-
ვარი ოხვენაფუმენი.

აწი: გემთუმანიში დუვარის კანადი უწუმელან, აჭირიში ნა-ენ, დუვა-
რის მესონი უწუმელან. აწი უსთაფექ ლეტას თემელი დოხაჩქეს დო დი-
15 დი-დიდი ქვალეფე ქოდოლოჯინეს. ეკულე კაი ყაზერი ქვალეფეთე მესონი
დო კანადი დომიხვენეს. ია დიდი დულმაშენი-თი ქამოუჩითი. ოხოიში ჟი-
ნი-თი კაი ქამოფწიფხი, თუდენი-თი კაი ქამოფწიფხი. არ დღას დიდო კაი
ტაონი ტუ. მაზლულიში ოდას ქოგოლაგინჯირი დო მზოლაკელე ვიწკეტი.
ეკო კაი რახატი ვიყვი-ქი, ქვა, ნჯა, ფიცარი, ირი ხოლო, მუ-ნა ფთირი, მუ-
20 ნა ვიჩალიში, ირი ხოლო ემ დღას ქავამოჭკონდუ!

დან ოდას, შქაში ოდას, მაზლულის, დიდი ოდას ფიცარიში დუმემე
დოვოხვენაფი. თავანიშენი-თი ბათუმიშენ ჩამიშ ფიცაი ქომოილი დო დო-
ვოხვენაფი. ოხოიშ დოლოხე-თი, გდარი-ნა იქიფან დერის, ლეტა ქოგე-
ვობლი. დან ოდას ართელი ოჯალი დოვოხვენაფი; დიდი ოდას ვოხვენაფა-
25 მინტუ, ამა ფარა ვა მემინჭუმუ (|| ვა მემინჭიშუ) დო კიში მოხთუ-ჭკულე
არ სობა დეფუოფი დო ქოდობდვი.

დაჩხიი-ნა ოგზაფან დერის კირა ქოგოლაბდვი, ხასი ქვაში კირა: ჩიჩ-
ქუ ქვა რენ, დაჩხირის ვა ტკვაცუნ; კირაში ოკაჩხე ქვაში ოკიცალე ძინ:
მჭკიდი-ნა გედვან, კიცი კირას ქოდოდგიფან; მჭკიდი დიჭვამჭკულე კიცი
30 ქდეფათხუფან, მჭკიდი ქდეზდიფან, ხენწკელის ქოდოლოდუმელან, კიცი-თი
დეზდიფან დო ოკიცალეს ქონოდგიფან. გდარიში ოგიბუში: — კერმული
უწუმელან, დემირიში ზენჯირი ონგორეს გედვალერი გოწობუნ (ოხოორიში
დოლოხე ჟურ დიდი ჯა გონძინ, — ონგორე უწუმელან!). კარდალათე
გდარი ბგიბუფტათ-ში, კარდალა კერმულის გოწოვოკიდაფთ; თენჯერეთე ბგი-
35 ბუფტათ-ში, საჯაქის გებდგიფთ. საჯაქი დემირიში იყვენ, სუმ კუჩხე ულუნ.

ოხოი დუქსელი რენ-ნა, ქვაში მერდივენი (||მერდევენი) უნონ (ფიცა-
რიში-თი იყვენ, ამუს-თი მერდევენი ვუწუმერთ). ოხოიში ურთიში ჟინ ბაჯა
იძირენ. დუმანი გამახთიმუმენი ბაჯას ღორმაფე ულუნ.

ალი აბდულ-ოდლი

216. მუჭო იქიფან ხართუმა?

ხართუმა ეშო იქიფან: ჯა ქამოკვათუფან¹, წიფუი... ჭკონიში-თი იყვენ, ჩამიში-თი იყვენ... დოხერხუფან: ორთას ქაკოხერხუფან ხეზათენ; მხხუ ქდუთუდი ოთხო ფარჩა დიქიფან. ია ფარჩაფეს-თი კოპიტი უწუმე-
5 ლან. ოკულე — დემირიშ მუთხანი ენ, ხამი'სტერი, სატირი უწუმელან, — სატირი გოდგინაფან ჟინდოლენ, კოპალი გეჩაფან დო ხართუმა გამულუნ...

ოსმან თანთ-ოდლი

217. ბაგენი, ბალუ, ოქოთუმალე, ბაკი, ახური, ბერი...

10 ბაგენი ოკიდუმენი წოხლე ოთხო კაზული უნონ. კაზული ჭუბუმი-თი კაი ენ, ჭკონიში-თი კაი იყვენ. კაზულეფეს ჟინი ცუჯის ჩატალი აყვასინონ; ოთხო კაზული ქოდოციგაფან; ეკულე ბინა ქოგონდუმელან; ბინაში
15 ჟინ კურტამი უწუმელან, ჯალეფე გუილაფს. კურტამიში კულე მაკასი ქმეზდიფან, მაკასის მერთელითე დოჭკადუფან, მერთელის ხართუმა დოჭკადუფან. ხართუმაფეში ცუჯიში კუმალი-თი გეჩაფან. დოლოხე თხოძუმი
20 ნჯარა ქოგონდუმელან! მოგვალი-მოგვალი ჯალეფე, ია ნჯარა ენ. ბაგენიში დეხთიმუშენი ართელი ჯაში კვათა ქონოდუმელან.

არ ჩქვა ბალუ უწუმელან. ოთხო კითიშ მაპეჯანა ფიცარიში იქიფან. ფიცარი ჭუბურიში იყვენ. დუმემე-თი, თავანი-თი მთელი პეჯი ფიცარიში
20 რენ, ემუშენი-ქი მთუგი (!) ვარ ამალას უნონ. ბალუს დოლოხე სუმ-ოთხო თოლი ხარო აყვენ (—ე-თი ფიცარიში): არის ლაზუტი დოლობდაფან, მაჟუანის ლობია, მასუმანის ბრინჯი, ქურუმი და ნჩხვარი: უნჩხვარუს ქურუმი ვუწუმეთ, ნჩხვარელის — ნჩხვარი. ბრინჯიში უნჩხვარუს ჩელთილი ვუწუმეთ, ნჩხვარელის — ბრინჯი.

25 არ ჩქვა ოქოთუმალე-თი ლაზიმი რენ. ოქოთუმალეს ქოთუმეფე მოლახენან. ბიბი-ნა მოლახენ დერის ოქოთუმალე (ობიბალე?)² ვუწუმეთ; კაზი-თი ბიბიკალა ბაბერ გულუნ. ფუჯეფე ბაკის იყვენ, მთხალეფე ბოგას (,,კაეფე დოხოცქუნ დო მუნადნეფეს ბოგა ქოდოსქიდუნ!“), ცხენი ახურის იყვენ. მხხუი დაღის ინჯირს. მხხუიში ოხორის ბერი უწუმელან:³ ონჭვალუ-
30 ში ბერიშა ნიყონოფან, თითო თანე ნჭვალუფან, ნაშქუმელან.

დაჰა ბაგენიშენი გიწვამინონ: ბაგენის დოლოხე მაქუდულეს დიზიმი გეკიდუმენი ხვანი გონდუმელან. დიზიმი-ნა უწუმელან, ია ოხაჩქუმენი გომამალერი ლაზუტი ენ. დიზიმი ჭიმოშერი იყვენ. არ ჩქვა ვუწუმელთ ბურ-

¹ „ჩქინ მოპკვათი ბზოპონთ, მაკრიალის — მოპკკირი ითქვენ!“

² „ობიბალე“ ad hoc იქნა ნაწარმოები.

³ მერე გაასწორა! ჯერ ამბობდა: ცხვარს არაფერი უნდა, ცისქვეშ რჩებაო.

ბალი; თავანიშენ თელი გმონჭაფან დო ცხუნეი ლაზუტის ცუჯეფე ქუკუკი-რუფან ე-დო თელის გმოკიდაფან. ემუს ბურბალი უწუმელან.

ალი აბდულ-ოღლი

218. მუჭო შუფან კალათი?

- 5 კალათი აშო შუფან: სიჭთე თხიში ბიგაფე ქამეკვათუფან, მიხუ ბიგაში სუმ-ოთხო წარა ქაგოწკიფან. ია დოყაზუფან, ქოკონდრიკუფან დო ქოკოკიუფან; ემუს უწუმელთ დოდგიმალე. მჭიფე თხიში ბიგაში მჭიფე-მჭიფე დოწკიფან, დოყაზუფან, ემუს უწუმელან ტკეცი. ოკულე მწკოში ბიგა ქომუმელან ართელი, ქაგოწკიფან ორთას, დოყაზუფან, კერკელი'სტე-
- 10 რი ქოკონდრიკუფან. ოკულე მსიჯი ქომუმელან (ლეტას-ნა იყვენ მსიჯი!); მსიჯი-თი ქაგოწკიფან, — სიჭთე ტკეცი ქაგოწკიფან... ოკულე დოყაზუფან, დოდგიმალეფეთე ქოდოდგიფან კალათი, ტკეცი გულუშუფან. ოკულე არ ჩქვა, — უწუმელან დოლოციგალე... ია კალათაში ჟინის ემთი ოფართანუ-
- 15 გიმალეშა ცუჯი ონდითენ დოხუფან... შიშითე (დეშიში წკილი იყვენ, და-ჩხიის მეშადუმელან დო ოჩხვინაფან!). ოკულე ია გომახვეის მსიჯი მეშო-ლაფაფან ეშოთე დოდგიმალე დო ქარა ქუხუკირუფან ართი მაჟუას; ქარა ქოგუიდევენ. — ოკულე ჟურ ჩქვა კუჩხე ქონუჩანეფან კალათის. თოკიმ დერი ქაგოშახუფან, თოკი ქონუკიდაფან. ოკულე-თი კაპულას მოიკიდაფან
- 20 დო ე-ნა უნტან დერიშა იმელან.
დიყუ იშთე! კალათი დოპით!

ოსმან თანთ-ოღლი

219. სარგანა მუჭო ჭოუფან?

- თხიში ონდი ქამეკვათუფან, — ჭინო. ოკულე დოყაზუფან, — ტკეცი
- 25 ქაგოწკიფან დო დომსქვანეფან. სუმი ჭინო ენ: ართის თუდენი უწუმელან; ოკულე შქა-გუიში ქოგდუკიაფან, ცუჯის-თი ყომუიში ქოგდუკიაფან. ოგრო ხოლი ნოკეფე ცუჯის ქოგდუდუმელან. ნოკეფეში ცუჯის-თი ლაფეი მეტაქსი ქოგდუდუმელან: ი ლაფეი მეტაქსის-თი ტკომილა უწუმელან. ია მზოდას (ზდლუას) დულუსტომელან დო მოსიალაფან. სარგანას-თი ქაფშია უჩქინ
- 30 დო ნანკაპენ. მეტაქსი კიბირის ქოგვადენ, ე-დო ვალე ქავამათიუფან. სარგანას კიბიი მჭიფე ულუნ, პიჯი გინძე ულუნ, მუქ წიწილას ქონუნგაფს, სარგანა ჯოხონს, ნოსტონეი ენ.

რენგი-ი? კაპულაკელე დეშილი ენ დო ქორბაკელა ხჩე რენ. ოთხო-თი ფამფაი ქულუნ: ჟურ წოხლე, ჟურ ოკახხე. ტარონი ოკოხუბტა-ში, სა-

რგანა დიდო იყვენ, კაი ტაონის-თი იყვენ, ამმა ჭიტა იყვენ. სუი-სუი (ლა-ზუი მუჭოში ენ, ვა მიჩქინ-ქი!.. ოკობლეი!)¹ გულვან.

ოსმან თანთ ოღლი

220. კოჩიში დოლოქუნუფე

- 5 ტანის, დოლოხენი ფორჩა ენ; ფორჩა მანდაბოლიში, ჩითიში იყვენ; თუდე — იყდონი, ია-თი მანდაბოლიში და ჩადირიში იყვენ. ადა ფონთოლონი ენ; შალვარი? შალვარი — შიბი გომადვალერი იყვენ; ოკაჩხენდონ ხურელი იყვენ; შიბი-ჩადირიში მენობარე იყვენ. ხეშენ ნომვალე-თი გუშუდუმელან — ია თორი ენ, მეტაქსიში და ნოკეფეში იყვენ. ადა დელეტკა,
- 10 ადა-თი ჩექეთი... ამუშ გალე არ ჩქვა ენ ფალთო... კუჩხეში მოდვალუ: ოჩალიშუში ვახთის ქალამანი მუიდუმელან. ქალამანი ფუჯიში დო ხოჯიში ტკებიში იყვენ. ოჩალიშუშ ვახთი ვა რტას-ში, ჩაფულა ვანა ფოთინი მუიდუმელან. ქალამანი დო ჩაფულაში დოლოხე მჩხუიში თომასი წინეკი შუფან დო მუიდუმელან (მჩხუიში თომას აფნი და მონტკოი ვუწუმელთ).
- 15 ფოთინიში დოლოხე თითხუ წინეკი მუიდუმელან.

თიში გმოთუმალე: წოხლენერი ზამანის, შიბოლონი შალვარი-ნა მუიდუმერტეს, ვახთის, თის ბაშულელი ტუ. ფონთოლონიში ვახთის — ჩესი ვანა პაპახი ვანა შაჭკა. პაპახის-თი ქაჩულა უწუმელან. მჩხუიში ტკებიში, თიკანიში ფოსტიში იყვენ... ადა დაქა რენ ყალიში, ადა ხეფორჩა რენ.

- 20 ოხორჯალეფეში დოლოქუნუფე. წოხლე — ძაზმა, ძაზმაში გალე — მეტაქსიში პიშთიმალე; გალე-ნა დოლუქუნს — ფორკა, მთელი — ფორკა. წოხლე-ნა გოწოკირს, ემუს გოწაკირუ ვუწუმეთ; შქას -ნა გოტკუნ — თორი ენ. შქაშუ შინ დოლოქუნუ: დოლოხე — -დელელი, გალე კოჭტა, შქაშუ თუდე-თი — გოტკიმალე.

25 **ალი აბდულ-ოღლი**

221. ოჩირუში

- (მჩხურში თომასი იყვენ) — დუშელი უწუმელან, ფამფულიში იყვენ — შილთე უწუმელან: ადა თუდე ნორჩაფან. ემუში შინ — ეყარჩაფულე: და მანდაბოლი იყვენ, და ბატანდე ენ... აწი დასთული თიშ გოლადვალე, ფამ-
- 30 ფულიში-თი იყვენ, ბუმბულიში-თი იყვენ... შინი მოთვალუს — დორღანი უწუმელან. დორღანი-თი ფამფულიში რენ. დორღანის დოლოხე მანდაბოლიში ჩარშაჭი აყვენ... დასთულის გალენდო-ნა მოძინ — დუზი და პიჯი რენ; დუზი გალენი რენ, ბუმბული-ნა დოლოძინ, დოლობლაღე ვტქვათ!

ალი აბდულ-ოღლი

¹ მოაგონდა და დაუმატა იქვე.

222. ანგეფე დო ოხოში ჩქვა შეეფეშენი

- კარდალა, თენჯერე — გდარიშ ოგიბუში რენ, კუკუმა დო ბათმანი —
 წკაიშ ანგი რენ, სადანი გეჭკომალეშენი იყვენ. ტალანი, დემირიში ხე მეჩა-
 ნერი, ძალი ოჩხვინუშენი, ყვალი, მაქვალი, ჩხომი დო ჩქვა მუთხანეფეში
 5 ოტალანუშენი; კულაქლი — ჩიბული ოხვენუშენი. ლენგერი — მაკარინა
 დო ფილავი გებლუშენი (|| გებლაფუშენი), ლელენი — ხე დო კუჩხეში
 ობონალე (|| ობონუშენი); იმბრილი — წკაიშ ანგი რენ, თენექე — წკაიშ
 ოშუმუშენი, გობი — ცომი ოქიმინუშენი; კიცი — მჭკიდი გედვალუში; სა-
 ჯი — კიცი(შ) ჟინი მოთვალუ, კოკარი — კიციში გემალუშენი; ხობე — სა-
 10 ჯის დაჩხირი გეხვაფუშენი... ოქოსალე — თოზი ოქოსუშენი; კალათი —
 ხარმანი მომალუშენი; კიზი — სუთლი ოჭკომუშენი, კობა — გდარიშ
 გედვალუშენი (|| გ'ედვალუშენი)¹; ნალინი — კუჩხეში მოდვალუშენი;
 სუზგი — მაკაინა ონწირუშენი; ონცირუ — დიშქაში ენ მქირიში ონცირუ-
 შენი, გიდელი — ყურძენი დო მეგვა ოწილუშენი... საფლადი — ბაქირიში
 15 რენ — დოლოქუნუ ნახუბტან-ში, წკარი გებუმუშენი; ჭურკი — ბაქირიში
 რენ — პეტმეზი ოგიბუშენი; კანჩხა — დოლოქუნუ ონახუშენი; დიშქაში
 იყვენ; ბაქირიში იყვას-ში, ჩამაშურ ლელენი უწუმელან...

ოქოსალე, კალათი, გიდელი, ტიკინა, ხენწკელი, ნალინი, კანჩხა —
 ადა ანგი ვა რენ — ოხოში შეეფე რენ.

20

ალი აბდულ-ოდლი

223. ყუჯა, ქაორი, უნენელი...

- სალირი ია კოჩი რენ, ყუჯიქ-ნა ვარ შუგნეფეს, — ყუჯა. ქაორი, თო-
 ლითე-ნა ვა ძიროფს (უთოლელი-თი იყვენ, ამმა ვა ბზობონთ!). თო-
 ლილულა — თოლი ელაქთერი, არიქ ჩერუმბეშა იწკენ, მაყუანიქ — ფერ-
 25 ჩემბეშა! ლალი — უნენელი, ნენა-ნა ვარ აღარღალენ. ქდექეჯი — წორი-ნა
 ვარ აღარღალენ; ჯუნჯური — ნოსიქ მუთუ ვარ ნუკვათუფს, გვერდი ნო-
 სონი...

- მთელი უღნოსე-ნა ტას, დელი იყვენ! დელი — მეკირუში დელი
 იყვენ; ჩქვას-ნა გეჩას, ზენჯილი გდუდუმელან. ხე ვა უღუტას-ში, უხერელი
 30 ვუწვამინონან... კოჩი რენ, ნა-ილინკანს! მციქა ილინკანტას-ში, თოფალი
 იყვენ. კუჩხე ვა უღუტას-ში, უკუჩხელი იყვენ.

ალი აბდულ-ოდლი

¹ აქა და მსგავსს შემთხვევებში გ გაბალატალიზირებულია.

224. * * *

ცხენის ნუნკუს-ნა ამუძინ — დიზგინი უწუმელან: კუჩხე-ნა მეშუმე-
 ლან — უზენგი იყვენ... კაბულას ენ-თუდე ბალიში გედუმელან; ბალიში
 ქეჩეში იყვენ; ქეჩეში ჟინ კალთალი უწუმელან — დიშქაში იყვენ; კალ-
 5 თალის ჟინ, ედერი უწუმელან, — ია გედუმელან. ცხენიში ქორბას სუმ თა-
 ნე კოლანი აყვენ. კოლანი ტკებიში ენ... კუდელის-ნა მუდუმელან — კუს-
 კუნი¹ იყვენ... არ ჩქვა დენ, გუ-პიჯის მოძინ: დემთუმანი იმიტა-ში, ედერი
 ოკახხე ვა ნაშქუმეს. ემუში ჯოხო დენ ედერიში ოქაჩალე.

ალი აბდულ-ოდლი

10

225. * * *

კოჩის თის თომა აყვენ; ცხენის, ფუჯის, თხას — ტანის, — ემუს-თი
 თომა აყვენ. მჩხუში თომას — დაფალი და მუნი და მონტკორი უწუმელან.
 ქოთუმეს ტანის ბუნდლა აყვენ; ბუმბული — ჩიჩქუ ბუნდლაში ჯოხო ენ.
 ქოთუმეს თის ჟინ კაუხა ულუნ; ფამფაი ქოთუმესთი ულუნ, ამმა მამული-
 15 ში დიდი იყვენ; ქოთუმეში, მამულიში, კვინჩიში კუჩხეს ჭანგი იყვენ (ჭანგი
 კატუს-თი ულუნ!). მამულის კუჩხეს ელაჩანს (|| ელოჩანს) კაჩა. ოფუთხუ-
 შენი ქოთუმეს მსვალეფე ულუნ... მა კიბიი მიჩქინ დო დაჰა მუთუ ვა შე-
 მიგნეფუნ: ქოთუმეს, ბიბის, მამულის, კაზის, კვინჩეფეს — კიბიი ულუნ.
 ქოთუმეს დაჰა ხვანჩი ულუნ.
 20 კოჩიში-ი? კოჩიშის-თი კიბიი ვუწუმეთ: კოჩიში კიბირეფე იყვენ —
 წოხლენი, ფართო, დანეფეში — მწკილი, ოკახხენეფე — მჩხუ დო მუგვა-
 ლი, ქაოქიში კიბირეფე.

ალი აბდულ-ოდლი**226. მოთალეფე**

25 მოთალეფეში ჯოხოფე რენ: ფუჯიში — გენი, ცხენიში — თად, ჯამუ-
 შიში-თი — ჯამუშიში გენი (გდედედი ვა ზოპონან!), ეშშელიში — თად ვანა
 მოთა; თხაში, მჩხუში — თიკანი; თიკანი მონჭკომური იყვენ დო ბოჩი...
 თხაქ მოთა დოხუნაფტას-შა, თიკანი რენ. ბოჩი დო მონჭკომური დიდის-
 თი უწუმელან, ჭიტას-თი; მჩხუ-თი იყვენ ბოჩი დო მონჭკომური... ხოჯი
 30 უყვარუ იყვენ, ფუჯეფეს-ნა გოყუფეს (|| გოყვას). ყვარუფტან-ში ცხენის ყვა-
 ჯი (ყვაჯიში კაკალი) გამუმელან, ხოჯის ნუზადან დო კაკალი ჟინ ოჩქუმე-

¹ ზოგი ტერმინის შესახებ შეეჭვდა მომთხრობი; სხვა დამსწრეთაგან ზოგმა სულ არ იცოდა „კუსკუნი“, „ედერიში ოქაჩალე“... „ჩვენ ცხენი არ ვიცით, ხემშილს კვითხოთ“-ო! (sic!) თქვა ერთმა.

ლან. გენი — დონაპტა(ს)-შა, მოზარი რენ; ქოდონა-ში, ფუჯი იყვენ.

- ჯოდორიში მოთას ლაკოტი¹ ვუწუმელთ, კატუმის — წკინტალი (მჯვე ლაზეფექ), ფუჯიშის — გენი, თხაშის — თიკანი (ჩხუიში-თი თიკანი იყვენ!)... ცხენიში — თად იყვენ, ჯამუშიში — გდედელი, დემელიში სიფა, 5 დეჯიში-თილა². მონჯვაქ ჭუჭული გამაწილუფს. კაზი, ორდელი, ჭუჭული, მარქვალის-ნა გამულუნ, მთელი ჭუჭული ენ. ჩხომიქ სავიარი დობლავს დო ემუმენ ჩხომი დიყვან.

ს ა უ ბ რ ი დ ა ნ

227. კვინფჩე

- 10 არ ყალი-მჭითა კვინჩი დენ: ცანა ვუწუმელთ. არ ჩქვა დაჰა ჭიტა რენ, ემუს ვუწუმელთ ჭმურჭა. უჩა რენ — მზესქუ ვუწუმეთ; მზესქუმენ ჭიტა ენ მსიდა; არ ჩქვა დემილი ენ დო ემუს ვუწუმელთ ვასილი, ჩხვიკი-თი ვუწუმელთ. არ ჩქვა კიდი ენ — ჯა იმხოსს; არ ჩქვა ოფამფე ენ — ჩო-ჩოკი ულუნ თის. არ ჩქვა კვინჭახი ენ: დიდო გულვან. სური იყვენ ემუში.
- 15 არ ჩქვა ენ ჟივანე... ჟივანე სური იყვენ ბითთუმ... შილი-გოგიე საი იყვენ; ლუდიშა მულუნ, მყოლიშა (?) მულუნ. არ ჩქვა ლუდი-მუნჭაფუ ვუწუმელთ. არ ჩქვა ტკაში-ქოთუმე ვუწუმელთ. კიბიი გინძე ულუნ. არქაბულეფექ კიკილი-გინძე უწუმელან... მტკუი კაზი, მტკუი ბიბი-თი ენ. არ ჩქვა ტოოჯი იყვენ; არ ჩქვა ლაჭო უწუმელან; ემუთე ათმაჯა ჭოუფან; ქოჭოუ-20 ფან, ნოკეფე ქოგდუდუმელან, თოლის-თი ქილუნცახუფან სახტიანი დო შიჭთითე — ვა ძირასინონ ათმაჯა. ნოკეფეში უჯი ბიგას ქოგდუდუმელან, მინდიყოფან ქოხიშა. ქოხის-თი მოსა ენ დო, — მოსა ქოდოდგინაფან. ათმაჯა მუიტა-ში, ლაჭო ოსთეაფან. ათმაჯაქ-თი „ობჭოფა“-და დო მულუნ დო მოსას მეშვატენ. ექ ქოჭოუფან!
- 25 ათმაჯაფეთე ოტრიკე ჭოუფან... ჯოდოფე აყვენან დო ჯოდოიქ ია ოტრიკე გოუფს, ჯოდორიქ-ნა ოფუთხინას, ათმაჯა ნაშქუმელან, ოჭო-ფუფს... არ ჩქვა სივირჯული ვუწუმელთ. ია აწი ქომიკულუნ სთველის. ტოჭედი ასტომელან დო ვითი, ვიტოხუთი ქამელაფს, ხორცი იჭკომენ. სური გულუნ... უჩას ყუი ვუწუმელთ. ყვაოჯი უჩა დო ხჩე, ჭერელი ენ: ყვა 30 ყვა-ყვა იქიფს... კართალი: — ნიკოლაიში ფარას ტუ ემუში რესმი! — ცას ნულუნ. ემუს კართალი ვუწუმელთ. მქი ენ არ ჩქვა, — ქოთუმე დეზ-დიფს. არ ჩქვა ქორენ დაჰა: მამულიწი ვუწუმელთ. ია ათმაჯაფეში ბაბა ენ, მამული ენ. ათმაჯა მთელი დადული ენ... არ ჩქვას დელე ვუწუმელთ,

¹ ლაკი (ათინ.) ძალი; ლაკ-ოტი — „პატარა ძალი“ (ოტი — კინობ.!).

² „თილა იშვიათად თუ ვინმემ იცისო“, მარწუმუნებდა ხოჯა ვანლო-ოდლი. ეს საუბარი გზაში გვქონდა „მოტორზე“.

- ბელდუჭინი'სტეი ენ. კუჩხეფე გინძე ულუნ... კარაბათალი — უჩა ენ, გინძე ყალი დო კიბირი ულუნ. ზოლას ინჩვირს... ხჩე ენ ე-დო ზოლას იყვენ — მართინი ვუწუმელთ. ჭიტა ენ, ტოოჯი'სტეი ენ. არ ჩქვა ათმაჯას ნუნ-გაფს, — ანკე უწუმელან, მსვალეფე ჭიტა მონდრაკელი ულუნ ოკაჩხენდო,
- 5 თოლი-თი უჩა ულუნ. არ ჩქვა ქოენ ხოლო — საკა ვუწუმელთ. ყალი გინძე, კუჩხე გინძე; დიდი კვინჩი ენ ია. ხვანჩი-თი დიდი ულუნ. ამა კვინჩი ვა იჭკომენ. არ ჩქვა ხოლო ქოენ, კვინჩეფეში ენ დიდი რენ. ნა დოხედას დერის, ვა დასელენ; დუქსელი დეიშენ ფუთხასუნონ. კურშუმითე ყვილუფან. ხუთ ოკა, ანში ოკა ხორცი აყვენ. იჭკომენ ხორცი-თი.
- 10 ტოოჯი, ოფამეფე, კვინჭახი, სივირჯული, მზესქუ, ბულბული(?), მტკაში ქოთუმე, ორდელი, კაზი, დეშილკუმი, ლული მონჭაფუ, ყვაოჯი, მქიი, ათმაჯა, ცანა (დიდო ჭიტა ენ, გუ-პიჯი მჭითა-ნა ულუნ), ჭურჭა (ჟუი კუდელი ულუნ, მთელი უჩა დო მჭითა), შილიდონა — აია მთელი კვინჩი ენ...

228. ჩხომეფეში ჯოხოფე

- 15 ჩხომეფეში ჯოხოფე გინონ სი! გიწვა აწი: გაულად (კიფალი თურქული ენ, ლაზუი გაულად ვუწუმერთ); სფარო — ჩხომი ენ: არ ოკა, ჟურ ოკა მულუნ... გაულად დიდი-თი იყვენ, ჭიტა-თი იყვენ, გვერდი წუნტი ქუმულუნ, ანში წუნტი-თი მულუნ... დეფინა ვუწუმერთ ლაზურო: დეფინაში ხორცი ვა იჭკომენ, ემუში დალი ვიქიფთ, დალი გამაფჩაფთ დო ჯუმუ ებჭო-
- 20 უფთ, დიკაშ მქიი ებჭოუფთ, საბონი, ფორჩა ებჭოუფთ, ფალთო-თი ებჭო-უფთ... ფოთინი ებჭოუფთ, ქალამანი-თი, წინეკი-თი, ბაშლული-თი... სარგანა-თი ჩხომი ენ... მჭიფე დო გინძე ჩხომი ენ, ნოსტონეი რენ, კაი რენ. დაჰა ჩხომეფე რენ: სიფაი, ლაბუ... ქაფშიას ჩხომი ვა ვუწუმერთ, ქაფშია ვუწუმერთ... წკაის ჭადანა-თი ენ. ვა ვიმხორთ, ვა იყვენ, - ჭადანა ვა ვიმ-
- 25 ხორთ. მჯევეფეკ ვა ჭკომეენან, ჩქინ-თი ვა ვიმხორთ...

229. მცხული, უშქიი

- ჯას დეშილი-ნა ჩანს, არანძი რენ. აქოლენდონი ფორტოკალე ენ... ნაქ? არანძიში დანის-თი მცხული ენ, მცხუ-ბათმანი ენ, დაჰა მცხულ ლოყა იყვენ, მცხუ-შექეი იყვენ, მცხუ-კალასაპი იყვენ, მცხულ-დალი იყვენ, მცხულ-
- 30 ხეჭეჭი იყვენ; კიში მცხული, არ ჩქვა მცხულ გოდნუი ენ.
- მცხუ-ბათმანი მჩხუ რენ, მაზის მუინჭენ¹. მცხულ-ლოყა ორთანჯა რენ: ნე მჩხუ ენ, ნე მჭიფე ენ. ია მცხული კუჭი ენ: დოლოხე უჩა ნა რენ,

¹ კაკიჯემ რეპლიკით ჩაურთო: „მეფაფე ზათი მაზის მუინჭენ“

ემუს კუჭი უწუმელან. მცხულ-შეჭეი ვა იკუჭანენ; ისაენ, საი დაიყვენ. მცხულ-კალასაბი იკუჭანენ, ე-თი მცხულ-ლოყა'სტეი ენ მცხულ მაღი-თი ვა იკუჭანენ, ეშო. ონდი... ლოყა ენ. მცხულ ხეჭეჭი მჭიფე რენ, იკუჭანენ. ე-თი მცხულ-ბათმანი-კალა იჩოდენ, ყურ თუთაშ წოხლე დიჩოდუ.

5 კიმი მცხული კიმის იყვენ. ექ წალე ბაგენიკალა დგინ დო ემუს ჩანს. — კიმი-ნა დოდგითას, მუინტენ დო დოწილუფან. მცხულ გოდნუი მჩხუ მცხული რენ. აჩქვა ხოლო — შუკა-მცხული რენ. ა-თი შუკა'სთეი გინძე რენ.

10 დო დემირ-ელმა უწუმელან: ყური-თი არ კარალი რენ... ჩიჩქუმი წოხლე მუინტენ.

ალი თანთ-ოდლი

230. ქაუმე

ია მთხიი დენ. ჯას იჩანედს, ბუტკაფე აყვენ. ია-ნა მუინტას, დოწი-
 15 ლუფან. ეკულე დოცხუნუფან. ეკულე დაჩხიიში ყინ გოწოკიდაფან. დოხო-
 მუნ. ეკულე ეშო ხომულა თხიი დიყვენ. აწი ცხუნერი ენ, დოტახაგინონ.
 დოტახა-ში, ცხუნა გინონ. ქაუმეში თხიი ჰკვეი კიცის ქოგდობდაფან, და-
 ჩხიის ქოგედგოფან, მციქა-ნა ტიბას, ოხოქთაფან. უჩა ტკები მუში ქაგოს-
 თუნ. ემ ვანთიშ'კულე ჰიტა წკაითე დოშოლაფან — ვა ტრუხას-და დო!
 20 ეკულე ნოკეფეთე დოციგუფან: არკელე ვიტოხუთ თანე პამინონ, მაყუანი
 კელე-თი — ვიტოხუთ. ნოკეფეთენ ციგეი-ნა მილუნან, ფაფას დოლოონწა-
 მინონან სუმ წაა: ყურ წაა ლაზუტიში მქიითენ, არ ჩქვა დიკაში მქიითენ.
 არ ჩქვა ბიგა მოიმე დო ქაუმეფე (ჯანჯუხეფე) ქოგეგოკიდაფ. ემ ბიგას ვუ-
 წუმეთ ხვანი. ეკულე გალე ქაგამაიმეთ. ყურ-სუმ დლას მყუას იყვასინონ.
 25 დოხომუნ, ხომულა ქაუმე დიყვენ, ქაუმე დოქსე ჯანჯუხა. ქაუმე კაკალიშენ-
 თი იყვენ, წინთხირიშენ იყვენ... წინთხირი? — წიფურიქ-ნა ნიჩანედს... კა-
 ლაში-ნა ბაას, თუდე დიბდენ. წინთხირი მონჭაფეი თამამ აწი ენ. ჩქინი
 დალის წინთხირი დიდო რენ.

კაკიჭე

30

231. ქაფშია ჰოფეს!

ანდლა ხალი ვარ მილუნ. მუშენი ვარ მილუნ? მუშენი დო დომამჯი
 ჯუმალეფე ჩქიმი მზოლაშა იდერეტეს. ჰოოხიშა მეხთეს-ში, ქაფშიას ქომოხ-
 ვადერეტეს... რეიზიქ თქუ-ქი „ბიჭეფე, აქონაში ქაფშია ქორენ, პააპათის
 ქვა დოგუკიდათ დო ქაფშიას ქოგოვულათ!“

35 ბიჭეფექ-თი „კაი იყვენ“-და, თქვეს... დო ქვა დუკიდეს პააპათის. აწი

წელუკა მზოლა პიჯიშა ქაგდოჩქვეს დო პააპატიში კოლი ხეს ქომეჩეს დო არ კოჩი გალე ნოცხონტინეს. მაჟუნანევექ პარაპათი ქოგულეს, მთელი გემიჯეფე გალე ცხონტეს, რეიზი ხვალა წელუკას ქოდიტალეს; აწი რეიზითი აჩილიშა წელუკათე ქეშახთუ.

- 5 მუშენი ეშახთუ? მუშენი ეშახთუ დო გემიჯეფექ პარაპათის კოლი წინწუფან (რეიზიქ წელუკაში ბაშიშენ ბითთუმ ზოლას ოწკეს!), აშმა გემიჯეფე მთელი არ კარალი ვა რენ: ქიმი დიდი რენ, ზოი მუიზდიფს, ქიმი ჭიტა რენ, ზოი ვარ მანდენ: ემ ვახთის პარაპათი ელაქთერი ქაგდულუნ... ჰააა! პარაპათი ელაქთერი გეხთაშ-კულე, პარაპათიში კუკუნის ჩხომი ვარ
- 10 დოლოსქიდუნ. ემუშენი რეიზი მზოლაშა ამულუნ დო პარაპათის ოწკეს — ნამუქ ზოი მუიზდიფს, ნამუქ ზოი ვა მუიზდიფს, ქოძიროფს დო რეიზიქ უწუმესს-ქი „ბიჭეფე, წალენდონი კოლი ზოი მო მუიზდიფთ, პარაპათი ქელიქთუ! ჟილენდონი ზოი მუიზდიფთ!“ რეიზიქ გემიჯეფეს: „ზოი მუიზდიფთ! ჟილენი მუიზდიფთ! წალენი მუიზდიფთ! ემო! აშო!“ — უწუმესს, პარაპათი
- 15 დუზი ქაგამოთირაფაფს...

აჩქვა პარაპათი გალე გეხთუ-ში'კულე მენდაწკედეს-ში, პარაპათის ქაფშია იფშერენ. დიდო კაი აწონეს. ირი ხოლოქ ოხირხინუს ქოგდოჭკეს. გემიჯეფექ რეიზის უწვეს-ქი „სი აწი წენეის ქონუდგინი დო ადა ქაფშია წელუკას ქოდოლოგობლათ“. რეიზიქ-თი „კაი იყვენ“-და დო წენერის ქონუდგინუ დო გემიჯეფეს ნუთანეფს. გემიჯეფექ-თი კუკუნის ქაფშია თელი არ დერის ქოკობლეს ე-დო აწი ქეფჩე სო რენ. „ქომულით ადა ქაფშია, წელუკას ქოდოლოგობლათ“-და, — თქვეს.

- ქეფჩე ქომულეს, ქაფშია წელუკას დოლოგობლეს. აწი წელუკა იფშუ. ქაფშია ქამომსქიდუ. ბიჭეფექ თქვეს-ქი „აწი მუ პათ? ქაფშია დიდო რენ.
- 25 წელუკა ჩქინი იფშუ. მზოლას მეფხვათ-ნა, დაზული რენ, ვანა სო ვალათ?“ აშო-ემო თქვეს. ემ ვახთის რეიზიქ-თი თქუ-ქი „ადა ქაფშია კაი ქაფშია რენ. ადა მზოლას ვარ მემახვენან. მუ პათ, გიჩქინან-ი? გალე გეფთათ დო არ კაი დერის ქოდოგობლათ დო ჩქინ სარფიშა ვიგზალათ. ბათუმშია-ნა იდას უნონ, ია იგზალას; ოკაჩხე-ნა დოსქიდას, გემიჯეფეთენ იდით დო ჭო-
- 30 ოხის-ნა დოგობლით ქაფშია, ქომულით“ (რეიზიქ უწუმესს)!

მა მუთუ ამბაი ვარ მილუნ, ოხოი ჩქიმის ქობჯან; ჯუმა ჩქიმი ხუსენი ქომობთუ: „ალი, ისელი ჰელე!“-და დო დომიჯოხუ. მა-თი ქეისელი. „მუ რენ“-მა, ვუწვი. „მუ რენ-და დო ჩქინ-და დიდო ქაფშია პჭოფით-და დო წელუკას ვა მანტრეს ე-დო ჭოოხის ქოდოგობლით. სი გიჩქინ, ალი, ჯუმა

35 ჩქიმი, მა აწი ბათუმშია მეფულუ. სი ბიჭეფეკალა იდი დო ია ქაფშია ქომული“-ა, მიწუ. ემ ვახთის მან-თი საატის გეგოწკედი: ემუშენი-ქი, ჭოოხიშა ხთიმა-მოხთიმაფაშა დერსიში ვახთი მეკამილაფს-ი-მა დო, — საატის გეგოწკედი-ში, ვახთი ქორტუ. დერსიშა მეპჭიშუტი. „კაი იყვენ, ჯუმა ჩქიმი! სი აწი ბათუმშია იგზალი დო ქაფშია ქაგამაჩით ე-დო ოხოიშენი მუთუ

მინონან-ი, ნანას დოკითხი დო ბათუმიშენ ქომული“-მა, ვუწვი. ე-დო ჯუმა ჩქიმი იგზალუ. მან-თი ბიჭევეკალა, ჭოროხის-ნა ტუ, ქაფშია ქომოვილი. ჭუმანიში სქელეს ქომეგოდგითი. ბიჭევე გომაბდეს დო წელუკა ქელომონ-ჭაფეს.

- 5 მა-თი მანძაგევეს ე-ნა მემომსქუტუ'სთერი ქაფშია ირი ხოლოს ქომეფჩი. მუ-ნა დოსქიდუ, ოხოიშა ქეშიაილი. ემუშენი უნჯირუ ქოდოდსქიდი დო ანდლა ხალი ვარ მიდუნ. დიდო მანჯირენ. ჰამმა მუ პა? მანძაგერევეს ქაფშია უნტეს. ვარ ვიდატი-ში, ვა იყვეტუ. ემუშენი, მანძაგერევეში ხატი-რიშენი, არ ჭიტა უნჯირუ დოდსქიდი. დოდსქიდა! ზიანი ვარ ულუნ, ჯუმა-
10 ლეფე ჩქიმი!

ალი აბდულ-ოდლი

232. * * *

- ხურმა პტახუფტი ანდლა. ჩქინ ხურმა პტახუფთ. ბაშქა დეეფეს ვა ტახუფან. „მორო მუ იქიფან?“ ბაშქაფექ შათხუფან (ფათხუფან-თი იყვენ:
15 ფათხუფან კუჩხეთე, შათხუფან — ბიგათე).

- აქ ვა იშათხენ! „მუშენი ვა იშათხენ?“ მუშენი ვა იშათხენ-დო, აქ დიდო კალაში იყვენ. ხურმა ვა მუინჭა-ში, ვა იშათხენ. ჩქინ უმონჭუ პტახუფთ, ჩიჩქუ. „მუშენი რენ ადა?“ მუშენ-დო კალაშიქ ქაგოხუფს ადა დო ემუშენი მონჭუშა პტახუფთ, კალაში მოშახტიმუშა პტახუფთ. ადა ხურმას
20 დიდო დუმშანი უყონუნ. „მუ ზოპონ? ხურმას დუმშანი აყვენ-ი?“ ხურმაში დუმშანი მი ენ გიჩქინ-ი? მთუთი (მთუთიქ ჟინ იმხოს, ჯას იმხოს!) კვენუიქ თი ჯას იმხოს, კვინჩეფექ-თი ჯას იმხოსს; კდაფუქ ე-ნა მელას, ია კოობუფს.

- „ჰაა, ადა მთინი დენ!“ მორო მან მცუდი მითქვაფუტუ-ი? მუ ზოპონ? უმონჭუ (უმონჭუ ჩიჩქუ იყვენ!) ხურმა ოხოიშა მენდაილით. ოხოის ჭეის
25 გევობლადთ; ე-დო ექ ქამუინჭენ, დოხომუნ. დოხომა-ში კულე ქოდო-ობლადთ თუდე, ბიგათე დოფშათხუფთ ყაეფე („დომჩხვაუფთ“ — ლაზუ-ტიშენი ბზოპონთ, ბრინჯიშენი-თი; ქუუმ-თი ინჩხაენ). ჩქინ ხურმა ვა გამაფჩაფთ. ჩქინ ხურმა ჯებეს დოლოობლადთ კიშის. „მუ იქიფთ ეკულე?“ — ვიმხოთ ჩქვა. პეტმეზი-თი ვიქიფთ! კაი პეტმეზი იყვენ ხურმაში... ბგი-
30 ბუფთ, ბგიბუფთ დო იშია-ში, პეტმეზი იყვენ.

- „ია პეტმეზი მუ იქიფთ ეკულე?“¹ — ნანააა! ა ბეე დელი ტენ! ეფ-ჩი! ბეე! კაი, ქოდოგოგუა, მუ იყვენ! ჩქარ ვა გიჭკომუნ-ი? „ვა მიჩქინ, ვა მიდიუნ! მუ ზოპონ ჯანუმ, პეტმეზი მუ თქულა ენ?“ პეტმეზი მუ თქულა ენ, გიჩქინ-ი? პეტმეზი ლოყა იყვენ! „ლოყა თოფუთ-თი იყვენ, შექეი-თი
35 იყვენ!“ ნანააა, ა ბეე დელი ტენ! შექეი ხჩე იყვენ, თოფური საი იყვენ,

¹ დიალოგის ფორმა ალი-რეის მეტად უყვარდა!

პეტმეზი უჩა იყვენ. ქონაგნი-ი აწი? „მა მუთუ ვა მეაგნი!“ — შექეში ჩაი შუფან, ლოყა იყვენ! თოფუიში ჩაი ვა იშვენ, მაკაინას გოობაფთ, ფილავის გოობაფთ. მჭკიდი-თი ვონწაფთ დო იჭკომენ.

5 პეტმეზი-თი დოგიწვა, მუ იყვენ. პეტმეზიში თერმონი იყვენ, ფაფა იყვენ. „თერმონი მუ თქულა ენ“ — თერმონი მუ თქულა ენ, გიჩქინ-ი? მა ქოდოგოგუა, — სი დოლეე! თერმონი: სიწთე ლობია დოგიბუფან, ოკუ-ლე დოგიბუფან ნჩხვაი, ეკულე ლაზუტიში ნოტეხი (მჩხუ, მჩხუ-ნა ტას!) დოგიბუფან... ენთეფე მთელი არ კარდალას ქოდოლობლაფან: ნჩხვაი, ლობია დო ლაზუტიში ბურღული. გილუბუფან წკაი. არ ქოგდაგიბაში, ეკუ-
10 ლე ემუს უკათეფან პეტმეზი; ია იყვენ თერმონი.

„ია... ტოქსეეფეს ნანა ჩქიმიქ დოყვეეტუ ემ-კათა! ლოყა ტუ დო თოფუიში მიჩქიტუ... ოკითხუ კაი შეი ენ! მა ნანას ვა პკითხი. ჰობჭკომი დო ვა პკითხი. ამკათა შეი იყვეტუ-ი, ქოდოიგუი. — ამუს უწუმერტენან თერმონი!“

15

ალი რეიზ ნუმან ოღლი

233. თი, ჳინიქი, ქორბა, ხე, კუჩხე...

ადა თი ენ; ადა: თოლი, ჩხვინდი, ყუჯი ენ... ია — ოჭიდი; ადა ჩხვინდიში ლორმა ენ; ყურ ლორმა ენ; ადა ღვა ენ (დიდო — „ღვაეფე“ იყვენ)... თი თომოლონი ენ; დიდო თომა ულუნ თის... ადა ჩენგე ენ; ადა ჩარბი ენ;
20 ადა პიჯი ენ; ადა კიბიი ენ; ადა — ღენჯილი ენ; წოხლე ხიხინტონი, ადა უკაჩხე — ჳინიქი... ია ყვა ენ, ადა — ქორბა; ადა — ფხუჯი; ადა მენდიკონი ენ; მა ხუთ კითი მილუნ... არ კითის სუმ მენდიკონი ულუნ. ია ბუცხა ენ... ხეში კაპულა, ხეშა თათი... ყილე დოგოჩოდინათ... აქ — ღალაჯიჯი ვუწუმერთ; ადა ბუძი ენ; ადა ხეში ხობე ენ... ადა კაპულა ენ; ია შქა ენ. კა-
25 ბულა დიდო ყვილონი ენ. ადა ბოში ენ- ადა უმპა ენ. მთელის კაპულა ვუწუმერთ... მთელის ვუწუმერთ კუჩხე: ადა — ბურგილი, ია კოჭი ენ. ია — ქუი, ადა კუჩხეში ტაბანი... აქ გუი ენ; ჳიგეი ყუი ენ: უჩა დო ხჩე... ადა შქემბე ენ...

234. ბაბა, ნანა, ბერე...

30 ბერე; ბიჭი, კულანი; ჳუმა, და, ქიმოჯი, ოხორჯა... ბაბაში ბაბას პაპული ჳოხონს: ნანაშის-თი ეშო ვუწუმელთ. ბაბაში ნანა ნანდიდი იყვენ; ნანაში ნანა-თი... ნანაში დო ბაბაში ჳუმა — ჳუმადი, ნანაში დო ბაბაში და — დადი... ქიმოჯიში ბაბა — მთირი. ნანა — დამთირე... ოხორჯაში ბაბა დო ნანა-თი — ეშო ითქვენ.. ოხორჯაში ჳუმა — ოხრასკირი, და — ოხ-

რასულე... ჭუმამი, დამი ბერე — ანიმსე რენ... ჟურ ჭუმამი ბერე ართიკათიში ჭუმამი-ბერე იყვენ.

235. თუთაფეში ჯოხოფე

1. თუთა თურქული პკოოცხუფთ: მარტი, აპრილი, მაისი, ქვერეზად,
5 ჩურულად, აღუსტოზი, ეველგდუზ, ორთაგდუზ, ახირგდუზ, კარაკიშ, წანა აღანი, კუნდურა... აღუსტოზიში კულე: იქთე სთველი, ორთა სთველი, სოლუნ სთველი, კაკიში, წანაღანი, კუნდურა, მარტი...¹

2. მარტი, აპრილი, მაისი, ქვერეზად, ჩურულად, მაროშინა, იქთის-
10 თველი, ორთა-სთველი, ახირ-სთველი (|| სოლუნ სთველი), კარაკიში, წანანე (=წანა აღნე), კუნდურა.

3. არ წინას ვითოჟურ თანე თუთა ულუნ, თუთაფეში ჯოხოფე
რენ:მარტი, აპრილი, მაისი, ქვერეზად, ჩურულად, მამაშინა, სტაროშინა, გი-
მუა, სთველი, ხისთანა, წანაღანი, კუნდურა... მაზი (სთველი დო) კიში...
კიშ, ილქბეპარ, მაზ, სონბეპარ —თურქჩა რენ.

15 დლაღეფეში ჯოხოფე ენ: თუთაჩხა, იკინანჩხა, ჭუმაჩხა, უმქესეი, პა-
რასქე, საპატონი, ბუაჩხა...

კიშიში კულე მაზი ენ; მაზი ეჩდოოთხო აპრილიშ (?) ეკულე მენ.
მაზიშ კულე სთველი ენ. სველიშ კულე — კიში. კიშის მთვიი მთუფს,
ყინი იყვენ. მაზის მჭიმა მჭიფს, ტიბუ იყვენ. მჟოაშენ ტიბუ იყვენ.

20

236. * * *

ჯას დულუნ, — კოჩი ვა-ენ! ჭაუფს, ჭაუფს, — ხოჯა ვა ენ!
ქრაეფე ულუნ, — ხოჯი ვა ენ! ადა მუ ენ, აჯაბა?! (ფეწე).

კაკიჯე

პარამითი: მითხანიში არაბას გეხედა, ემუში ობირუ იბირა გინონ.

25

კაკიჯე

¹ პირველი ორი ვარიანტი თვეების სახელებისა მე თითონ გადმომცეს საუბარში მამაკაცებმა (ვინც იცოდა), ხოლო მესამე ვარიანტი და დღეების სახელი ჩემის დავალებით ახმედ თანთ-ოლომ გამოკითხა თავის „დადის“ (ე. ი. მამიდას). მამაკაცთა უმატესობას (ს. სარფში) დავიწყებული აქვს როგორც დღეების, ისე თვეების სახელები. წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები, თუ ასეთად „სთველს“ არ ჩავთვლით, არავინ იცის: ხმარობენ თურქულს და ისიც, ჩვეულებრივად მხოლოდ ორს: კიში, მაზი (ზამთარი, ზაფხული); ზოგიც გაუბედავად უმატებს „სთველს“.

VI.

237. ოღარღალუ

- ჩქარე წარა ვა ორტი მოსკოვაშა? ჩქარ ვარ მომიხთიმაფუტუ მოსკოვაშა!¹
- 5 შენი მოხთი, კაი მოხთი! თურქულიშენ ჩქვა ნენა გიჩქინ-ი? ჩქინი მე-მლექეთის მციქა თურქულთ დოვიგური! აჭი მოლოდი, ეჭენდი, კაი ვა ოხოვოწონი! გოხვეწაფ ამოთ-ამოთ მიწვი! ამოთ მიწვა-ნა, დაჰა კაი ოხოვოწონაფ! ამ ნოლაშა მუ ვახთის მოხთი? — ღომამჯი ლუმჯი მოფთი! — დიდო ორას აქ იყოფურ-ი? — ტარონი კაი რენ ნა, ჭუმენ ჭუმანიში ხოფაშა
- 10 მეველუ; პატი რენ-ნა, მციქა ნდღას აქ დოფსქიდუ. — გოწოს ბაბა ჩქიმი აქ მოხთერეტუ. — დიდო ხაზი მაფენ,² ნა ჩქინი ნოლა მოგწონდუ! — აჭი მოლოდით, ნოლარი,³ სტაციონა სო რენ? ბილეთეფე სო გამაჩაფან? ეშაფე სო მეფჩამინონ? — ოხთიმუ-მოხთიმუ არ ბილეთი მინონ! — ფაეტონის დო-მახუნენ-ი? — ტერენი აქ მუკო დიკეკე დოსქიდუნ? — დიდო გოხვეწაფ!
- 15 ფენჯერეფე ქამოზღი: ირხი გამობარს. — მოლაში კარავი სო ნოდგიტუ? არ მციქა ბუტკა ფოშტაშ ქარტალი ქომომილი მან! ხუთ ზარჭი ხოლო ქომომილი! მექტუბი თეუდლი ტას! მექტუბი ქაგუწუდი! — არ ჭარელი⁴ (მექტუბი) ჩქიმი შენი მოხთას-ნა, ორდო ქომომინჯღონი! — მუკო ფარა მეჩით ადა მექტუბის? — აქოლე მოსკოვაშა რუსული ტელეგრაფი გემა-
- 20 ჩენ-ი? კათა ნენას მუკო ფარა უნონ? ცხენი თელი ნდღას მა ვოქაჩამინონ! აქოლენ ნოლაშა ცხენიშ ქირა მუ ღირუნ?

ჩაწერილია **ისქმანდერ ციტაიშვილის** მიერ

238. ბერე დიბადუ!

- 25 ბერე დიბადიტა-ში, თელი ხისიმი, თელი მანძაგერეფე „ბიჭი დიბადენ-ი ვანა კულანი“-ა, ჩუმელან. ბერე დიბადიტა-ში, ოხორიში ქიმოლეფე, მანძაგერეში ოხორიშა ულურან, ოხორის ვა დოდგიტუნან. დოდგიტან-თინა, ბერე ნა დიბადენ, ოდაში მანის ვარდა დიდი ოდას, ვარდა მაზლოლი ოდას ინჯირან.

¹ ეს პირველი ორი ფრაზა ათინური ჩანს: ალბათ, ჩამწერს ეკუთვნის.

² ათინური ფორმაა...

³ ხელოვნურად ნაწარმოები უნდა იყოს ჩამწერ ისქ. ციტაიშვილის მიერ: „ნოლარი“ — „მოქალაქე“.

⁴ ხელოვნურია.

ბიჭი დიბადუ-ნა, პილავი დოლოუბლაფან, შერბეთი მწკორუფან, თუჭელი ისტომელან, შენი იყვენან, ნანა მუში დო ბაბა მუში გეხვამუფან. კულანი დიბადუ-ნა, ვა-თი დუგუნი, ვარ-თი შენობა, ოხოიში თელი ოხორ-ჯა-ბიჭეფე დერდონი იყვენან. ნანა მუშიქ-თი — „კულანი ბედი გოჭვერი 5 რენ“-და დო იმგარს; ვარდა, ბიჭი-ბერე ვა უყონუნ-ნა, — „ქიმოლი ჩქიმი აჩქვა იჩილენ“-და დო წაზლა დერდი აყვენ.

ჩაწერილია **ისქანდერ ციტაიშვილის** მიერ

239. ღურაშენი

10 შური-ნა გამახთა-შ-კულე ოხორჯა ვარდა ნანა მუშიქ გამულუნ ოფუ-ტეშა დო გინძე სერსითე ყურაფს. ხისიმეფე ყუროლერი მულუნან. თელი ქუკუიბლა-ში, ოხორიში დოლოხე მკოროცხელი მგარას გმოჭკავან. ჩილი ვარდა ნანა მუშიქ გმოჭკავს. სუმ ნდლას იმგარან. გმარი სუმ ნდლას ნუ-მელან მანძაგერეფექ. ქიმოლეფეშენი მგარა დიდი ონჯლორე რენ.

ჩაწერილია **ისქანდერ ციტაიშვილის** მიერ

15

240. გემა-კოჩი¹

ლაზისტანის, ოხორეფეს, ყინვაში (კიშიში) ვახთის ნან-დიდიქ ბეეფს მჯვეში ომქურინონი პარამეთი უწუმეს!

„მჯვე ზამანის აშო აწინერი'სთერი შედდანლული ვა მილუტეს: კარტა ვახთის შქურინებელი გოვიტით. ა'ნდლას, ჩქინი ხაჯულაკალა ლუმჯიში კა-20 ლურიშა ოჩუმალეშენი ვიდიტ-ში, არ ლიპარდე'სთერი ყუროლერი სერსი ოგნაფტით. ჩქინ-თი სერსი მუში'სთერი ოხოვიყურით. სერსი ჩქინი ოგნუ-ში, ჰემ ჩქინიკელე ყუროლერი მუიტუ. ხაჯულაკალა „ვიმტათ“-და, ფთქვით, ამან ომტინუშა-თი ვა დომალეს: დიდო კაპინერი მუიტუ! ხაჯულაქ მიწუ-ოტი „აქ ჯას დეფთათ დო ქოგებტკოპათ! ჰელბეთ მიკილავს“-და

25 მციქა ორამ-კულე ყუარელი-ყუარელი „გუ“-ია დო ყუროლერი ჩქინი დანის გილილაფტუ. მენდაბწკედით-ში, დიდი არ გემა-კოჩი ტუ“.

„დიდი ნანა! გემა-კოჩი მუფერი ტუ?“ — კითხუ ჰიტა ომერიქ. — „სკირი ჩქიმი! ჩქვა თოლიქ ემკათა ბეთი შეი მუჭო მოწირატუ? მენდაპწკე-და-ნა, თომალონი კოჩის ნუნგაფს; კუჩხეფე დო ხეეფე დო ირიფერი კოჩი-30 შის ნუნგაფს. კუჩხეფე მუში დიდი გონჯახერი, ბუცხალონი ულუტუ. გმოვ-დე მუში მთელი თომა ტუ. ქორბას დიდი კამა'სთერი ყვილი ულუტუ, გურ-პიჯი გამაჯინერი თომალონი ტუ. ნუნკუ მუში დიდო ბეთი, დიდი ჩენ-გე ულუტუ. თი მუში წოხლენდო დიდო მჭიფე ტუ“.

¹ „ათინური ოფუტეს: დალური კოჩი, თომალმარი კოჩი“ — ისქ. ციტაიშვილი.

- „დიდი-ნანა! გემა-კოჩიქ მუ იმხორტუ?“ — აჩქვა უკითხუ ომერიქ. — „ე, ბერე ჩქიმი! მუთხანი ძირატუ, მუთხანი ნაგატუ ოჭკომალე, იმხორტუ!“ — „ნან-დიდი! გემა-კოჩიქ კოჩი იმხორს-ი?“ — ჰაწი უკითხუ იბრაჰიმიქ — „მორო მუ, სკირი?! კოჩი-თი იმხორს დო ფუჯი-თი იმხორს დო მუთხანიშა
- 5 აჯგინენ, მთელი შეი იმხორს“. — „ნან-დიდი! გემა-კოჩი სო სქიდუნ?“ — „დადეფეს, დიდი მადარაფეს სქიდუნ!.. მციქა ორას ექონაში ოჭკომალეფე ჭკომუ, ოკულე მუში ყუროლერი გემთუმანი გამილუ. მციქა წალე ფუჯი ჭოფუ დო პატი ზორი ომლორუ დო ფუჯი დოშკვიდუ დო ოჭკომუ. ჩქინ ხაჯულაკალა ემ სერის დიდო მაშქურინეს დო კალურიშა ვარ მალეს, ვიმ-
- 10 ტით დო ოხორიშა ქომოფთით. ჭუმანიში, კალურიშა ვიდიტ-ში, ლაზუტი-ში პარკეფე ჭკომერი ტუ დო ეშო დადიში მადარა მუშიშა იგზალერეტუ: ნოკუჩხენი ბელი ტუ!“
- „ნან-დიდი! კალური თქვან მოთ ჩუმერტით?“ — „ე, სკირი ჩქიმი! წოხლენი ზამანის გამანჭყვადერი¹ პატიშადეფე ქიმოლეფეს შქვით წანაშე
- 15 ვიტოყურ წანაშა ასქერობა ოხვენაფაპტეს! ემუშენი გდენჯილული ჩქიმის ყურ ნდლას კადნობათენ ქიმოლიკალა ვა ოკომიხუნაფუ!“ ქიმოლი-თი ვით წანა ასქერობაშ-კულე „ჯენგის დიყვილუ“-და დო ამბარი ქომოხთუ. ემუშ-კულე მთელი ფადიშადეფეს კატა ნდლას მეჟაბჩაფ!“

ჩაწერილია **ისქანდერ ციტაიშვილის** მიერ

20

VII.

241. * * *

- ქოთუმე² დადული-თი იყვენ, მამული-თი. ქოთუმექ მარქვალი სქუფეს. მარქვალი ხე რენ, ჭიტა დოგინძურა რენ (მურგვალი). ხეჭება ხე ულუნ, დოლოხე გური საი რენ, ცილი ხე ულუნ. ცილი წკაი'სთეი რენ. დაჩხის
- 25 გმოტიბინა-ში, დიკაპეტანენ, დიხჩანენ.
- აწი ქოთუმექ ყურენეჩ მარქვალი ქოდოსქუფეს, ეკულე დიმონჭვენ. ფაცხა დიქიფან, ტურვა ქოგაორჩაფან, ეჩ-ეჩდოვით მარქვალი ქეწუდუმე-ლან (ქეგაუდუმელან). მონჭვა გეხენ მარქვალის, ყინ გეხენ. სუმ დლას არ ფარა წკაი ქოდუდგიფან, ლაზუტი ვანა ფუნჩხა ქოდუბლაფან, იდა უიმ-
- 30 ხოსს, წკაი ოშუფეს, ხოლო მუშებურა ქოგეხედუნ. ეჩ დლაშა კიბიითე(?) მარქვალეფე ოქთაფს მუქ. ეჩ დლაშ კულე მარქვალის დოლოხე ჭუჭული

¹ თუ: „გამანჭყვადერი“ (= გამოწყვეტილი)?! ა. ჩ.

² ორ ხოფელთან საუბრიდან ბათომში 7. X. 1928.

ქეჩინდუნ. კიბიი ნოტანკავს დო მარქვალი ქაგამახუფს. სუმ დღაშა ჰიჩ თომა ვარ აყვენ(?), ტეტელი ქაგამულუნ(?).

ბაზი მარქვალი დინდღვაბენ დო ვა გამაწილუფს; ე-თი მონჭვათე რენ. კაი მონჭვაქ მთელი გამაწილუფს, ტიბუ ოქაჩაფს. მაქვალი უმამულე 5 რენ-ნა ჩ'ქარ ვა გამაწილუფს. მონჭვაქ ჭუჭულეფე ქანაშქვას'ჭკულე (გე-ჩაფს, დანი მუშიშა ვა ნაშქუმესს), ფილიჭი იყვენ. ფილიჭი მამული დო დადული ვა იჩინობენ. ეკულე ოკობუნან, ეშო ვით დღაშა: მამულის ფამ-ფარი, ძანგულერი ქმუხთეფს დო მამული ფამფართენ ქიჩინობენ, კუდე-ლი მონდრიკელი (ეწანდრიკელი) აყვენ, დადულის ფამფარი ჭიტა ულუნ (მა- 10 მულიში ოყვარუ ჩქინ ვა მიჩქინან). დიდი მამულის ოკაჩხენდო ჭანგი აყვენ.

ქოთუმეს ჟურ ფსვა ულუნ, ტანის ბუნდლა ჩანს. ბუნდლაშენ შირთე იყვენ, დასტული იყვენ. „მუთავას“ ვა ვინმართ, ჟურ დასტული ვინმართ. თუდენი დასტული და მონტკორიში და ფამბულიში იყვენ, ჟინი — ბუნდლაში. დასტული ჩიჩქუ-ნა ტას, ბუმბულიში ვუწუმელთ.

15 მამულიქ ყიაფს (ოყიუ უჩქინ). შეჭა გიტას-ში ვახთის, მამულიქ ოყიუს გოჭკავს თანუტა-შა; ეკულე ქანაშქუმელან, ლაზუტი ქო-დუბლაფან, გააი ქუიმხოსს; ეკულე ქოთუმეფე გუიყონოფს დო ჟუფს თი-ფი. მუში ქოთუმეფეშა მანძაგეში მამული ვა ნოჩქუმესს.

საათი ვა გილუნ-ნა, მამულითე — საათის ნაკოს-ენ, მამულითე — 20 ოხოგაწონენ: ონდღეის დიყიაფს, იქინდის (მყოაში გეხთიმუშა ჟურ საათი-ნა ტას, დიყიაფს. ახჩამის, ლიმჯის ვა დიყიაფს. დოლუმჯას-ში ოქოთუმე-ლეს ქომეშულვან დო საპებიქ (ოხორმანჯექ) ნეკნა ნულუნ დო ქამეზდიფს, დუნკილუფს. დათისის (ახჩამიში კულე ჟურ საათიშ კულე) ყიაფს. ჭუმანი-შა ჟურ საათი მეძიტა-ში, ყიაფს.

25 მამული ნეკნას-ნა მულუნ დო ყიაფს, ოხორმანჯეს პატი აწონენ, სა-ნქი პატი შინაფან, მითამ პატი ცადეი ულუნან. ჭუჭული ჭიტა ტას-ში, ქურიქ დო ათმაჯაქ მეზდიფს, მინდიყონოფს დო ქუიმხოსს. ია ცაშე გი-ტა'ჭკულე მონჭვაქ ქოძიოფს დო ზორი ყურაფს, ჭუჭულეფეს აშქურინენან დო მონჭვაშა ქომულვან. ბაზი ჭუჭული ქოდოსქიდუნ... მონჭვა გაათხო- 30 ზენ, ვა ნაჭიშინენ მონჭვას დო ათმაჯა, ქური იმტენ.

არაბა ხოჯიქ იყონოფს, ჯამიშიქ, ცხენიქ (არაბა, ლაზურო — გიმონა-ლე: ისკანდერიქ დოგორეენ არ ჯოხო!). ხოჯის თის ქრა ულუნ, ჟურ ქრა, ექოლე-აქოლე... ხოჯის ჯინიქის ბოინდრული გმულუმელან. ხოჯიში ტკები კაპეტი დო მციქა პევი რენ. ტკებიში ქალამანი იქიფან ოფუტეფეს (ტკები 35 ნოლაშა-თი გიმელან, თუჯარიქ ეჭოფუფს დო გმონი იქიფს). ტკების ჟუმუ ქოგობლაფან დოლოხე, ჟურ-სუმ დღას ეშო იყვენ დო ჟუმუ ქომუიზდიფს, დინჯუმორენ. ეკულე მჟორაშკელენი კიდას ოხორის ქონოჭკადაფან, გონდა-რუფან დო, კათთა ქმოშეფეს (ქინარეფეს) კარჭითენ ქონოჭკადაფან... დოხოშენ, კიშის ქაგიმელან, დოკვათუფან.

არ ქალამანიშის არ ზოლი ვუწუმელთ. არ ციდა იყვენ (ადა — ციდა, ადა მტკო რენ). თომას ხაკარუფან ხამითე. ჭიტა ტუცა მტვეი ქოგდობლადან დო კანკულეციში ხეთენ თომა დოწკიფან (კანკულეცი-თი ბითთუნ კრემულის გელობუნ). ზოლი ხომბულა¹ იყვენ, წკაის ქოგდოლიბი-
5 ნაფს. არ ჟურ საათიშ'ჭკულე ეშიმესს, ქინაეფე ქოგუმსქვანუფს დო... ზოდის ღვედი ელომერს (ელაკვათუფს) დო ემუთე დოჭაფს. კაპეტი იყვენ. ღვედი ვა უღუტან-ში, კინაფითენ ხოლო ჭაფან, ამმა ორდო დოსთუნ.

ხოჯის კუჩხეს ქაჩაჩი უღუნ; ჯამიშის, ფუჯის, ცხენის, მსქვეის — თელის ქაჩაჩი უღუნ. კარა-ქეჩი — მტკური თხა... მსქვეის ყაოლონი ქრა უღუნ.
10 ფუჯიქ გენი დოინაფს. გენიქ ბუძი წუფს. ბუძის კითეფე უღუნ, ოთხო; ხუთი-თი იყვენ, ამმა მახუთანიქ (||მახუთაქ)² ვა ინჭვალს. გენის არ წანაშა ოწვაფაფან, — კაი სქიდას-და დო! დაჰა მუშებურა გაფულუნ დო ჯუფს.

გენი დოინაფტა-შა, მოზარი ენ (არიქ მოზარი დორინუ, მაჟუანიქ ხოჯი). მოზარი, ჟურ-სუმ წანაში-ნა იყვას, დედინდუნ, იყონოფან ხოჯიშა,
15 იმჩინოჯენ. მოზარი მჩინოჯერი ენ. ბაზი მოზარი ვა იმჩინოჯენ, დიკისირენ, კისირი უწუმელან... ხოჯი ყვარუფან; მეხსუზ ოსქიდინაფან უყვარუ ხოჯი...

ქოთუმექ კარკალაფს. მონჭვექ კრუხინს. ჭუჭულიქ წიაფს. გენიქ პეტე-
ლაფს. თიკანი? ემუქ-თი პეტელაფს. ფუჯიქ მლორაფს, ცხენიქ ხიხინაფს. მჩხუ-
რიქ პეტელაფს. მჩხუში თომას მონტკოი ვუწუმელთ. მონტკოი მეზდიფან,
20 კაი დონახუფან, დოხომინაფან, ეკულე საჩეჩელის ქოგეჩაფან, ფხენითენ დო-
თხუფან, მწკუთიფან ქოკონტალუფან დო ხუთ მჩხილითენ წინეკი შუფან, დაჰა
ზანკალი შუფან, ფორჩა, ჩოხა შუფან. ჩოხა დიშქაშ ხამითე შუფან, დიზგაი-
თე შუფან. ნოკეფე გოძინ ჟინ დიშქაშენ თუდეშა. ნოკეფე სვაელი ენ. მო-
ნტკოიში ნოკეფე მეშუმელან... მცხაჯის გოკირს... მცხაჯითე მეშუმელან დო
25 მოშიმელან. ხამი გეჩაფან დო ოკაპეტანაფან. ქმეზდიფან, კანჩხას ნახუფან,
ჯას გოწოკიდაფან, თუდე ქვა გუწუტიდაფან. მსქვა იყვენ, იმსქვანენ...

მჩხუიქ-ნა დოინაფს, მოზაი უწუმელან, ყვაჯონის — ბოჩი. ნთხაქ-ნა
დოინაფს — მოზაი თხა(?), მანჭვალუ თხა, ყვაჯონი — თექე... მჩხუში არ
წანეის შიშექი უწუმელან, თხაშის — ოღლაკი...

30 ჯუმაში ოხორჯა ნისა მაყვენ; ქიმოჯიში ბაბა მთირი რენ, ნანა — და-
მთირე. ოხორჯაში ჯუმა ოხრასქირი რენ... ქიმოჯიში ჯუმა-თი ოხრასქირი
აყვენ ნისას.

არქადაშიქ მექთუბი დოჭარენ. ავჯიქ მთუთი დაღის დოყვილენ.
ოხორიდანჯექ (ოხორჭკაფურაქ) ხორცი დოგებერენ.

¹ ისკანდერმა — „ჰამბულა“-ო.

² ისკანდერმა „ხუთენერი“ ითქმისო.

წესილები

-ონ სუფიქსი მეგრულში¹

ჭანურში ვხვდებით **-ონ** სუფიქსს; მის შესახებ აკად. ნ. მარი წერს: „ონ-ი [>დონ-ი] იხმარება არსებით სახელთაგან ზედსართავ სახელთა საწარმოებლად, რომელნიც აღნიშნავენ რისამე ქონებას ანდა რისამე სიჭარბეს, მაგალ.: ბულუტონი (=ღრუბლიანი), ილონი (=ძვლიანი), შექერონი (შაქრიანი), ჯუმონი („ჯუმუ+ონი“-საგან) = მარილიანი; ნოსონი (=ჭკვიანი), ნოსტონი (=გემრიელი), დოხონი („დოხო-ონი“-საგან) = სახელოვანი. ზმნისეული ფუძისაგან -ონ სუფიქსის შემწეობით მიიღება მოქმედი სახელი: ჭარონი (=მწერალი) (იხ. Грам. чанского яз. § 116, h, გვ. 73).

გრამატიკას დართულ ლექსიკონში კი ამ სუფიქსით წარმოებული შემდეგი სიტყვები გვაქვს: გურონი (=მამაცი, გულადი; პირდაპირ უდრის: გულიან-ს; აქედანვე: ვორსი გურონი, კაი გურონი — გულკეთილი, „კეთილგულიანი“ და სხვ.); თოლონი (=თვ(ა)ლიანი); ართოლონი (=ცალთვალა); კანჩონი (კავიანი : კანჩ — კავისაგან); კიბირონი (=კბილიანი); კომონი (=კვამლიანი; ნისლიანი); ლეზონი (=ტალახიანი); თი-მა/ენდილონი (=ქალი; „მანდილოსანი“; ზედმიწევნით: თავმანდილიანი?!); ფორჩონი (=თეთრპერანგიანი); ქომჯონი (=ქმრიანი); ყალონი (=ყელიანი — ფეხსაცმელი); კვავილონი (=ყვავილიანი); ყუჯონი, უჯონი (=ყურიანი); შურონი (=სუნიანი); ჩილამურონი, ჩილამბრონი (=ცრემლიანი); წკარონი (=ნოტიო; „წყლიანი“); ხვანჩონი („ხვანჩიანი“: ავადმყოფობა!); ჩონი (=თეთრტანისამოსიანი; „თეთრიანი“); ჯირონი („ძილიანი“); კინონი („ინიანი“, საღებავის სახელია; ეს უკანასკნ. იხ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს ДОПОЛНИТ. СВЕД-ას დართულ ლექსიკონში)...

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ჭანურ **-ონ** სუფიქსის მაგივრობას ქართულში ეწევა უმთავრესად **-იან** და **-იერ-**, იშვიათად — **-ოვან**, **-ოსან-**; იხ. ზემ. ნოსტონ=გემ-რ-იელ; სხვა მაგალითები ამ სუფიქსის ხმარებისა — ხორციელი (< ხორციერ-ი); სულიერი; ღონიერი; ნიჭიერი; გონიერი; ბედნიერი, მადლიერი; წყურიელი; განიერი — უცილობელ ჰყოფს ზედსართავი სახელების **-იერ-** სუფიქსის და **-იან** სუფიქსის ფუნქციონალ იდენტობას; არც ის არის შეუძლებელი, რომ სუფიქსის აგებულება ერთნაირად იქნეს მიჩნეული, მხოლოდ თითოეული მათგანი სხვადასხვა ფენის ენობრივი მასალით იყოს აგებული.

ეს მით უფრო საფიქრებელია, რომ მთის კილოებში, აგრეთვე ფერეიდნულში **-იერ** სუფიქსი **-იარ'**ის სახით არის წარმოდგენილი: ბედნიარი,

¹ წაკითხულია მოხსენებად საენათმეცნიერო საზოგადოების საჯარო სხდომაზე 1925 წ., 29 დეკემბერს.

ლონიარი... ამნაირად ერთმანეთს უპირისპირდება: **-იან** და **-იარ**; ეს კი ბუნებრივად ჰბადებს კითხვას, ხომ არ არის ეს ორი სახე ერთ და იმავე სუფიქსისა, სხვადასხვა ენობრივი ფენების მიხედვით განსხვავებული.

საინტერესოა ჭანტურში ორიოდ შემთხვევა **-იარ**-ით წარმოებისა: **ნოსიარი** = ბრძენი, გონიერი, ჭკვიანი; (თუმცა იქვე გვხვდება: ფელი ნოსონი: ძალიან ჭკვიანი); **თომალდარი** = თმიანი (იხმარება **თომონი**-ც, მაგრამ იშვიათად; ცხადია, ეს **-იარ** || **-იარ** და მთის კილოთა და ფერეიდნულის **-იარ** ერთი და იგივეა.

მეგრულში ჭანტურ **-ონ** სუფიქსის შინაარსი **-ამ** სუფიქსს განეკუთვნება (ნაწილობრივ **-უან**-ს; მაგალ., გემუან-ი; **-უან** სახეცვლილი ქართული **-ოვან** სუფიქსია); მაგალ.: თოლ-ამ-ი (თვლიანი), ფარ-ამ-ი (ფულ-იან-ი); კიბირ-ამ-ი (კბილიანი), გურ-ამ-ი (გულიანი = გულადი); ქომონჯ-ამ-ი (ქმრიანი) და სხვ.

მაგრამ ორიოდ შემთხვევაში მეგრულშიაც აქვს ადგილი **-ონ** სუფიქსის ხმარებას; ასეთია: გვიმარონი (ადგილი, სადაც გვიმრა იზრდება); ჭუბურონა (წაბლნარი; ტყის სახელია ეკის მთის კალთაზე, ძვ. სენაკის თემში); ჭორთონა (ადგილი, სადაც ახლად აყრილი წვრილი ხეები იზრდება, მაგ., მურყნისა ანუ თხმელასი თუ სხვ. რისამე); აქვე უნდა მოვიგონოთ „ჭველეთონა“ (პატარა სოფლის სახელი ჯვარის თემში, სვანეთის საზღვრისაკენ, ზუგდიდის მაზრაში)¹. აღნიშნავს „ჭველ“-ი რომ ხარობს ისეთ ადგილს. საკუთარი სახელი ქვალონ-იც (დაბა ახალ-სენაკიდან ათიოდე ვერსზე) ამ სუფიქსით წარმოებული უნდა იყოს ქვალ-ისაგან (ქვალ || ქვა: ქვალეფი — მრავლ. რიცხვ.)².

არის თუ არა სოფლის საკუთარ „ხუდონ“ (|| ხუჯონ) სახელში (ჯვარის თემი, ზუგდ. მ.) ეგვე **-ონ** სუფიქსი, ძნელი სათქმელია, რადგანაც ხუდ || ხუჯ მოსალოდნელ ფუძე-ძირის გააზრიანება საძნელოა.

ქართლში ველის სახელი „ტირიფონი“ (ტირიფ-ონ-ა) ნაწარმოებია ამ ჭანტური **-ონ** სუფიქსით.

მეგრულში ამ **-ონ** სუფიქსს ფართო გავრცელება უნდა ჰქონოდა; საკუთარ სახელებში მისი ხმარება ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს; ამჟამადაც შეუძლებელი არაა წარმოება: ლანჯონი, თხომურონი და სხვ., მაგრამ ჩვეულებრივია ქართულისებური წარმოება პრეფიქსით: „ოლანჯე“, „ოთხომუე“... და მაგვც.

რომ ეს **-ონ** სუფიქსი ხსნებული ჭანტური სუფიქსია, ზედმეტად

¹ ხუთვერიან რუკაზე შეცდომით აღნიშნულია: Чвелетана.

² ძველ-სენაკიდან მომავალ ს. საჩიქობაოს გზაზე არის ერთი ადგილი, რომელსაც ხან „ვიშახორხილ“-ს („გამოხერხილს“) უძახიან, რადგან გზა ქვიან ადგილშია გაყვანილი, ხან კიდევ პირდაპირ „ქვალონ“-ს. აქ, ცხადია, „ქვალონ“-ი საკუთარ სახელად ქვეული არაა და, საერთოდ, „ქვიან ადგილს“ აღნიშნავს.

მტკიცდება ჭანურის ასეთი მაგალითებით: „ბინეხონა“, „ბინეხეფუნა“ „многo лoз“, ზვარი; ბულონი „вишневый, с вишнями“; ლიმხანაფუნა; ლიმხვანაფუნა; ლიმხონონა (ლიმხონა = გვიმრა!) „местo, поросшее папоротниками; пустыня“; თხირეფუნა, თხირონა, თხიონა, ონთხირა „орешник“. ამ შემთხვევაში **-ონ** სუფიქსს იგივე მნიშვნელობა აქვს ჭანურში, როგორც მას აღმოაჩნდა მეგრულში ნაშთის სახით ხმარებულ შემთხვევებში.

ჩვენს ყურადღებას აქ იქცევს ერთი გარემოება; ბინეხონა (=ვენახოვანი ადგილი, ვენახნარი); თხირონა (=თხილოვანი ადგილი, თხილნარი); ლიმხონონა (=გვიმროვანი ადგილი „გვიმნარი“) — ისეთივე წარმოებაა მთლიანად, როგორცაა მეგრული: ჭუბურონა, გვიმარონა, ჭორთონა... მაგრამ ჭანურ სამსავე ხსენებულ მაგალითს პარალელებიც მოეპოებათ: **ბინეხეფუნა** — ბინეხონა-ს გვერდით; **თხირეფუნა** — თხირონა = თხიონა-ს გვერდით; **ლიმხანაფუნა, ლიმხვანაფუნა** — ლიმხონონა-ს წილ (ბულონ-ს ასეთი პარალელი არ გააჩნია; არცაა მოსალოდნელი: აქ ხომ გასუბსტანტივებული ა-თი დაბოლოებული წარმოება არა გვაქვს!) ჯერ ერთი, **-ონ-ა -უნ-ა**-ს სახეს იღებს: ეს ფონეტიკურ ნიადაგზე უნდა მომხდარიყო; მიზეზი ბაგეთმიერი **ფ** უნდა იყოს: **ო**-ს **უ**-დ დავიწროებისათვის მას უნდა შეეწყო ხელი; რას წარმოადგენს ეს **ფ**? იგი მრავლობითის მაწარმოებელი სუფიქსი უნდა იყოს: ბინეხ(ი) — ბინეხეფ(ე); თხირ(ი) — თხირეფ(ე); ლიმხვანა — ლიმხვანაფ(ე) (მდრ. კოჩი — კოჩეფე; ფური — ფურეფე; ნანა — ნანაფე... Грам. чан. яз. § 18, გვ. 13).

მაშასადამე: **ბინეხეფუნა, თხირეფუნა, ლიმხვანაფუნა**-ში მოცემულია მრავლობითი რიცხვი (სახელობითი ბრუნვა **-ე** დაბოლოების დაკარგვით **ო**-ს წინ, ე. ი. შეიძლება ითქვას „წრფელობითი“ ბრუნვა) პლუს **-უნა** (< **-ონა**).

ამ წარმოების ასეთი შედგენილობა მნიშვნელოვანია ორი თვალსაზრისით. 1. კითხვა ისმის „ჭველეთონა“ სიტყვის შედგენილობის შესახებ. „ჭველ“-ი ჯვარში ამჟამადაც იხმარება „ჭორთ“-ის მნიშვნელობით; ცხადია, ამ სიტყვაში **-ეთ** და **-ონ** მაწარმოებელი სუფიქსებია. **-ონ** სუფიქსის შესახებ უკვე იყო ლაპარაკი. რა როლს თამაშობს აქ **-ეთ** სუფიქსი?

-ეთ სიმრავლეს გვიჩვენებს. აკად. ნ. მარს ეს არა ერთხელ აღუნიშნავს; ასე მაგალ., ერთგან იგი: **-ოთ** სუფიქსს ძველი ქართულის **-ეთ** სუფიქსის დიალექტურ ექვივალენტად სთვლის, ხოლო ამ უკანასკნელს სიმრავლის მაჩვენებლად და ამას უკავშირებს კუთხეთა და ქვეყანათა სახელების დაბოლოებას (იხ. მისი: *История термина абхаз. Изв. Ак. Наук, 1912, გვ. 703*). არ ჩანს აქ, რას ემყარება იგი ამ შემთხვევაში.

-ეთ სუფიქსი ქვეყნების დაბოლოებათა გარდა (ამ შემთხვევაში **-ეთ** მოსახლის სახელს ემატება: კახ-ეთ-ი, სვან-ეთ-ი, ოს-ეთ-ი, რუს-ეთ-ი...)

მრავლად გვხვდება, საერთოდ, ადგილთა სახელების მაწარმოებლად.

ჭველეთ-ონ-ასთან დაკავშირებით პირველ რიგში დასასახელებელია „თელ-ეთ-ი“¹; ნაწარმოები უნდა იყოს ეს სიტყვიდან „თელ-ა“, ამავე სიტყვიდან ნაწარმოებია „თელ-ი-ან-ი“, „თელ-ავ-ი“; „თელ-ეთ-ი“-ს ასეთ გაგებას კიდევ უფრო ნათელჰყოფს ადგილის სახელი: „მუხრან-თელეთი“ (კახეთ).

-ეთით ნაწარმოები ადგილის სახელები რამოდენიმე ჯგუფად გაიყოფა; მაგალ. 1. ვაშლიეთი, ბუოლიეთი, ნიგოზეთი, პიმპილეთი, წკნელიეთი, შამბიეთი (მდრ. აგრეთვე ადგილის სხვანაირი წარმოება იმავე სიტყვიდან: შამბიანი)... 2. გველეთი, ბუეთი, მშველიეთი, კვერნეთი, ქორეთი... 3. აბანოეთი, კლდეეთი, ტალახეთი... 4. გოგეთი, ქავთარეთი, მუჯირეთი, კიკნაველეთი... 5. კახეთი, იმერეთი, სვანეთი და სხვ. აქ ჩამოთვლილი სახელები აღნიშნავს ადგილებს, სადაც (მრავლად) მყოფობს რაიმე **მცენარე**, ან **ცხოველი** თუ **ფრინველი**, ან **რაიმე საგანი**, ან მოსახლეობს **გვარი** თუ **ტომი**. **-ეთ** სუფიქსის ხმარების სხვა შემთხვევებიდან უნდა მოვიგონოთ: მკვდრ-ეთ-ი („მკვდართა ადგილსამყოფელი“); არასაკუთარი სახელის მაწარმოებლად ეს სუფიქსი იშვიათად გვხვდება, თუმცა არ იხმარებაო, არ ითქმის; აი, თუნდაც „ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯეთი და გზეთი:

„ეგრეც მე მაქუს პატრონობა, უგზოდ ვლიდენ თუნდა **გზეთსა**“ (იხ. სარ. კ ა კ ა ბ ა ძ ი ს გამოცემა, ხანა 492).

აქ „გზეთი“ უპირდაპირდება „უგზო (ადგილს)“ და, ცხადია, თვით აღნიშნავს ისეთ ადგილს, სადაც გზებია.

ამნაირად, მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ არსებითად მართებულია აკად. ნ. მ ა რ ი ს შეხედულება და **-ეთ სუფიქსი რისამე ანუ ვისამე მრავლად მყოფობის ადგილს აღნიშნავს**.

„ჭველეთონა“-ში, ამრიგად, უნდა გვქონდეს ორმაგი წარმოება. 1. „ჭველეთი“ უკვე აღნიშნავდა იმ ადგილს, სადაც „ჭველი“ ბლომად ხარობს (მდრ. თელეთი, წკნელიეთი, ვაშლიეთი, ბუოლიეთი...); აქიდან 2. გამეორებით აწარმოებს **-ონ**-ის საშუალებით: ჭველ-ეთ-ონა, რასაც იგივე მნიშვნელობა აქვს. ამის მიზეზი, ალბათ, ის იყო, რომ **-ეთ**, როგორც მაწარმოებელი, მკვდარი იყო და მისი ფუნქციის აღმასრულებლად აწვიეს **-ონ** სუფიქსი, — იმ ეთნიური წრისათვის ცოცხალი.

შეიძლებოდა სხვაგვარადც წარმოგვედგინა საქმე: **-ეთ** მრავლობითის სუფიქსად მიგვეჩინა და წარმოებაში: „ჭველეთონა“ დაგვენახა ანალოგიური წარმოება ჰანურ „თხირეფუნა“, „ბინეხეფუნა, ლიმხვანეფუნა“...

რანაირი გაგებიდანაც უნდა გამოვიდეთ, ერთ საკითხს გვერდს ვერ ავუხვევთ: რა მიმართებაში იმყოფება **-ეთ** სუფიქსი ბრუნების **-თა** სუფიქსთან; კაც-თა; ხე-თა; ქვა-თა... და მაგვარ შემთხვევებში სუფიქსი, რასაკ-

¹ ამ სიტყვაზე ჩვენი ყურადღება პროფ. ა. შ ა ნ ი ძ ე მ მიექცია.

ვირველია, **-თ** არის და არა **-თა**: სიტყვაწარმოება ცხადჰყოფს ამას („კაცთ-მოყვარე“ და არა კაცთა მოყვარე; **თა** სუფიქსის **ა** კი იგივეა, რაც მხოლოდობითის „ა“: კაც-ის-**ა**, კაც-ით-**ა**, კაც-**ა**... ამნაირად: ერთუროს უპირ-დაპირდება **-ეთ** და **-თ** სუფიქსი; ამის პარალელია **-ენ** და **-ნ** სუფიქსები. **-ენ** სუფიქსი აღნიშნავს სახელობითისეული **დამატების** მრავლობითობას და გვევლინება ზმნაში ინფიქს-სუფიქსის სახით; იგივეა ნასახელარ ზმნათა მედიო-პასივის მაწარმოებელი), აგრეთვე მას ვხვდებით ქვემდებარის მრავლობითობის აღმნიშვნელად აწმყოში გარდამავალ ზმნებთან¹.

ნ კი **ნი**-ს სახით არის სახელობით ბრუნვის დაბოლოებაში მრავლობით რიცხვში; **ი** ამ „**ნი**“-ში ისევე მომდინარეობს მხოლოდობითის სახელობითისაგან, როგორც „**თა**“-ში „**ა**“ და ისევე არის განსაზღვრებითი ელემენტი, როგორც იქ „**ა**“.

ჩვენ ყველაფერი ეს მოვიგონეთი იმისთვის, რომ დაგვესვა საკითხი:

ხომ არ შეიძლება ვიგულოთ ამ წყვილულ სუფიქსებს შორის არსებითი კავშირი? ხომ არ არის ერთი და იმავე წარმოშობის **-ენ — -ნ**, და **-ეთ — -თ**? ეს კი ნიშნავს: ხომ არ უძლოდა მრავლობითში ბრუნების **-თ** და **-ნ** სუფიქსებს ხმოვანი და, თუ კი, რად დაიკარგა იგი?

ამ საკითხს ცალკე დავუბრუნდებით, აქ კი აღვნიშნავთ, რომ: 1. შესაძლებელია ამ კიხთვაზე დადებითი პასუხის გაცემა (მოვიგონოთ **იგ-ინ-ი**, მოსალოდნელი: **იგ-ინ-ი**-ს ნაცვლად, დიალექტური: **იგ-ენ-ი**, **აგ-ენ-ი**²) და 2. ამ ხმოვანთა დაკარგვას ვერ გამოიწვევდა მომდევნო **ა** (**თა**-ში) და **ი** (**ნი**-ში)³.

2. ჭანჭური **-ონ** სუფიქსი მნიშვნელოვანია სხვა მხრივაც. უკვე იყო აღნიშნული, რომ ჩვეულებრივად ამ სუფიქსის მაგივრობას ქართულში **-იან** და **-იერ** ეწევა; უფრო იშვიათად კი: **-ოსანი** და **-ოვანი** (მაგალ. მანდილ-ოსანი; სახელ-ოვანი); ზემოთ ვნახეთ, რომ **-ონ** სუფიქსი აღნიშნავს

¹ ჩვენ შემთხვევა გვქონდა ამის შესახებ 1925 წლ. 22 დეკემბერს საენათმეცნიერო საზოგადოებაში საგანგებო მოხსენება წავგვიკითხა: „რით არის წარმოდგენილი სახელობითი ბრუნვის დამატება ძველი ქართულის ზმნაში?“.

² პროფ. გ. ახვლედიანმა მოხსენების გამო მსჯელობის დროს დიალექტურ „იგენი“-ს არსებობა მიიჩნია უფრო მნიშვნელოვნად, რაიც საკითხის თვალსაზრისით უღალ იქნებოდა, რომ ეჭვი არ იბადებოდეს მის მერმინდელობაში. აქ, რა თქმა უნდა, ისიც უნდა ვიგულოთ, ხომ არ არის ეს ე ფუძის კუთვნილება (შდრ. ძვ. ქართ. ესე, ეგე).

³ აკად. ნ. მარს მრავლობ. **თა**-ში „**ა**“ სხვანაირად ესმის; **თ** სუფიქსი აჰყავს მდებარეობითი სქესის დაკარგულ **ეთ=ათ** სუფიქსამდის. მშვენივრად აქვს შენიშნული შემონახული **ეთ**-ის არსებობა სიტყვაში: **ვი-ეთ-ნი**; მართებულად იგონებს აგრეთვე, **კრეტ-საბმელ**-ს: < კრედ-საბმელი (იხ. Грам. древне-грузин. яз. Ленинград, 1925, გვ. 35-38).

მაგრამ საერთო სახეს სუფიქსისას ჩვენი თვალსაზრისით იგი არ ეძიებს; კერძოდ, წინამავალი ხმოვნის საკითხი, როგორც ასეთი, მისთვის არ არსებობს. უფრო დაწვრილებით მის შეხედულებაზე მრავლობითის სუფიქსების საკითხის განხილვისას შევჩერდებით.

ადგილს, სადაც რაიმე მცენარე ხარობს: მაგალ. თხირონა, ბინეხონა, ლიმ-ხონონა... ქართულშიც გვაქვს მსგავსს შემთხვევაში ასეთივე წარმოება; მაგალ. თელიანი, შამბიანი (ადგილ. სახელებია); ვაშლოვანი, ტყემლოვანი, წაბლოვანი, ცხინვალი (<ცხილვანი < ქრცხილოვანი)... და სხვ.; ჩვეულებრივად კი მაწარმოებელია **-ნარ**-ი: მაგალ. კოპიტნარი, მუხნარი (აქედან შემდეგ მუხრანი), (ნაგომარ)-ბუკნარი (სახელებია ადგილის); ნაძვნარი, ფიჭვნარი და სხვ. — ბინეხეფუნა, თხირეფუნა და მაგვც. შემთხვევები ჭანურში გვაფიქრებინებენ, რომ ქართულშიც ამ შემთხვევაში ანალოგიური წარმოებაა: **-ნ** მრავლობითის სუფიქსია, **-არ** კი მეორე სუფიქსი, რომელიც თავის მნიშვნელობით შეიძლება ჭანური **-ონ**-ისათვის გაგვეთანაბრებინა. ასეთი მნიშვნელობით **არ** სუფიქსი ქართულში არ გვხვდება; მაგრამ სვანურში მოიპოება: მაგ. ჩხეტწარ- (წვრილ) კენჭიანი: ლგცწარ — წყლიანი; მანგწარ — ჭირიანი; ბაჩწარ — ქვიანი; ქტიშწარ — ქვიშიანი; ზექწარ — შემიანი (ზეზე მხმარ საშემო ხეზე ითქმის!)¹; მართალია, ეს სვანურშია, და ისიც განსაზღვრულ შემთხვევებში, მაგრამ ეს **-არ** ელემენტი არც პირველი და არც უკანასკნელი უნდა იყოს, რომელიც ზოგადია, როგორც სვანურისა, ისე (სამწერლობო) ქართულისათვის. **ა**-ს უმლაუტი და დაგრძელება ამ **-არ**ში სვანურ ნიადაგზე უნდა მომხდარიყო.

ამნიარად: ფიჭვნარი = ფიჭვებიანი; ნაძვნარი = ნაძვებიანი და სხვ.

-ნარ ფორმანტში რომ **ნ** მრავლობითობის მაჩვენებელია, გათვალისწინებული ჰქონია მოსე ჯ ა ნ ა შ ე ი ლ ს; სუფიქსად მას არ მიაჩნია და საილუსტრაციოდ ასეთი მაგალითები მოჰყავს: ფიჭვი — ფიჭვნი — ფიჭვნარი; მუხა — მუხანი — მუხნარი და სხვ. თვით **-არ**'ის შესახებ არას ამბობს (იხ. მისი „ქართული გრამატიკა“ ტფილ. 1907, გვ. 12).

აკად ნ. მ ა რ ი ამავე ფორმანტის შესახებ წერს: „**ნარ n + ar** წარმოადგენს სვანური მრავლობითი რიცხვის **-ar** სუფიქსის დართვის შემთხვევას ქართულის (картское)n-ზე, და ასეთი მრავლობითი რიცხვი იწარმოება ხეების სახელებისაგან კრებითობის აზრით შესატყვისი ხის ან ტყის მნიშვნელობით, ისევე როგორც **ra**-თი წარმოებული მრავლობითი რიცხვი

¹ შეიძლება აქვე მოგვეგონებინა მეგრულში ორიოდ შემთხვევაში შემონახული **-არ** სუფიქსი; ტყ-არ-ი: ველური (=ტყისეული); დღ-არ-ი, ამღ-არ-ი (=დღევანდელი); მართალია, ამ **-არ**'ის მნიშვნელობა განსხვავებულია, იგი უფრო ქართულ -ელ'ს უდრის; მაგრამ კითხვა იბადება, რა მიმართებაშია ზედსართავების **-ელ** სუფიქსი **-იან**თან; ჩვენ გვაქვს: ყვით-ელ-ი და ყვიც-იან-ი; ქაჩალი და: ქეც-იან-ი... **ალ=ელ=იან** თითქოს აქაც მნიშვნელობით გათანაბრებული არიან.

ცხადია, თუ ქართულ **-ელ** მნიშვნელობით **-იან**ის ექვივალენტი აღმოჩნდება, მაშინ **-ელ**ის შესატყვისი **-არ** მეგრულისა (ტყარი, დღარი) და სამწერლობო ქართულის: ოპიზ-არ-იც არ შეიძლება უყურადღებოდ იქნეს დატოვებული. **-არ**-ზე (ოპიზარ-ში) ყურადღება მიაქცია მოხსენების გამო მსჯელობის დროს სიმ. ჯ ა ნ ა შ ი ა მ.

ხეთა სახელებისაგან აბხაზურში“ (იხ. მარი: Яфетическая названия деревьев и растений: Изв. Ак. Наук 1915, გვ. 937).

მაშასადამე, **-ნარ**-ში **ნ**-ც და **-არ**-იც მრავლობითის სუფიქსებია: პირველი ქართების, მეორე სვანების. მრავლობითობის სვანური მაჩვენებელი დართული აქვს მრავლობითობის ქართულს მაჩვენებელს. როდის შეიძლება ეს მომხდარიყო? იმ შემთხვევაში, თუ **-ნ** სათანადო ეთნიურ წრეში (ამ შემთხვევაში ქართულად მოლაპარაკე ტომებში!), როგორც ფორმანტი, მკვდარი იქნებოდა, **-არ** კი ცოცხალი.

-ნარ ფორმანტი რომ სვანურში იყოს დაცული, აკად. ნ. მარის გაგება მისაღები იქნებოდა: „ქართების მკვდარ **-ნ**-ს სვანების ცოცხალი **-არ** შესცვლიდა, უკეთ რომ ვთქვათ, დაერთვოდა მის მაგივრობის გასაწევად.

მაგრამ **-ნარ** ქართულშია: ქართულისათვის კი **-ნ** ამჟამად ცოცხალია, როგორც მრავლობითი რიცხვის ფორმანტი, **-არ** კი ასეთივე მნიშვნელობით ქართულისათვის სრულებით უცხოა. მაშ, რად უნდა დაემატებინათ უცნობი **-არ** ნაცნობ და ცოცხალ **-ნ**-სთვის?!

ამ მოსაზრებათა გამო, აკად. ნ. მარის გაგება მიუღებელია.

დასასრულ, აკად. ნ. მარი ჭანურ **-ონ** სუფიქსს **-ონ**-ისაგან მიღებულად სთვლის; სამწუხაროდ, არ ჩანს, რატომ: **-ონ**-ის ასეთ გენეზისს თუ დავუშვებდით, მაშინ საკითხი დაისმებოდა ამ სუფიქსის **-ივან** > **-იონ**-თან, აგრეთვე **-იან**-თან მიმართების შესახებ არა მარტო მათი მნიშვნელობითი შესატყვისობის თვალსაზრისით¹.

A. TSCHIKOBAVA

DAS SUFFIX ON IN MINGRELISCHEN

Das adjektivische Suffix **-on** des Tschanischen entspricht den georgischen Suffixen **-ian, -ier, -iar, -owan, -osan, -nar** und den mingrel. **-am, -uan** (< grg.-owan).

Als Ueberbleibsel ist es in einigen mingrelischen Wörtern vorhanden. Die vergleichende Analyse einiger dazu gehörigen Fälle erklärt den Bestand und die Bedeutung des grg. Suffix **n + ar**, und lässt die Frage aufwerfen, ob das grg. Pluralsuffix **-th** (auch **n**) ursprünglich mit einem vorangehenden Vokal versehen war.

¹ -ივან, -იონ; -ოვან, -უან, -იან და მაგვარ ურთიერთობაზე საგანგებოდ მუშაობს სხვა საკითხებთან დაკავშირებით სიმ. ჯ ა ნ ა შ ი ა.

პროფ. ი. ყიფშიძე როგორც ენათმეცნიერი¹

გარდაცვალებიდან 10 წლის შესრულების გამო

პროფ. ი. ყიფშიძის სამეცნიერო ნაშრომები ეხება ქართულსა და ჭანურ-მეგრულს; ესენია:

¹ წაკითხულია მოხსენებად ამა წლის 22 თებერვალს საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო და საენათმეცნიერო საზოგადოებათა შეერთებულ სხდომაზე, რომელიც მიძღვნილი იყო პროფ. იოსებ ყიფშიძის ხსოვნისათვის.

21 თებერვალს შესრულდა 10 წელი მას შემდეგ, რაც გარდაიცვალა პროფ. ი. ყიფშიძე, ტფილ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთი დამაარსებელთაგანი, ამავე უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის გამგე.

აქვე მოგვყავს მთავარი ბიოგრაფიული ცნობები: დაიბადა 1882(?) წ. სოფ. რგანში (ზემო იმერეთში). სწავლობდა ჯერ სოფლის სკოლაში, შემდეგ ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგაც (1898 წ.), როგორც პირველი მოწაფე, გადაიზარა ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში; აქაც წარჩინებით სწავლობდა, როგორც ს.რ.-ი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1904-5 წლ. რევოლუციაში. 1905 წლის დამლევს მოუხდა არალეგალურ მდგომარეობაზე გადასვლა; დააპატიმრეს 1906 წლის მარტში; ადვილად დაადწია თავი; მალე გამოუშვეს. 1906 წლის შემოდგომას შევიდა აწინდელი ლენინგრადის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე, ერთდროულად ესწრებოდა ნ. მარისა და ივ. ჯავახიშვილის ლექციებს აღმოსავლეთ ენათა ფაკულტეტზე; 1907 წელს გამოაძევეს პეტერბურგიდან: მიზეზი ისევ პოლიტიკური მუშაობა იყო. ნ. მარისა და ნაკაშიძის დახმარებით მოუხერხდა იმავე წელს პეტერბურგს დაბრუნება და შევიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. დაამთავრა 1911 წელს. დატოვებულ იქნა უნივერსიტეტში და მუშაობდა აკად. ნ. მარის ხელმძღვანელობით. 1914 წელს დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია: „მეგრული ენის გრამატიკა“. 1915 წლის შემოდგომიდან, როგორც პრივატ-დოცენტი, კითხულობდა ლექციებს ძველ ქართულსა და მეგრულში აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. 1917 წელს, რევოლუციის შემდეგ, დაბრუნდა საქართველოში და იყო თავგამოდებული წევრი იმ ჯგუფისა, რომლის თაოსნობით გაკეთდა დიდი საქვეყნო საქმე: დაარსდა საქართველოს პირველი უნივერსიტეტი. განაგებდა აქ ქართული ენის კათედრას და კითხულობდა ლექციებს ქართულს ენაში და ქართულს მწერლობაში (11-12 საუკ.). იგი იყო იშვიათი წმინდა პიროვნება, უანგარო საზოგადო მოღვაწე, სამაგალითო ადამიანი.

გარდაიცვალა 1919 წლ. 21 თებერვალს: იმსხვერპლა წინწყობიანი სახადის ეპიდემიამ, რომელიც მაშინ ტფილისში მძვინვარებდა (მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ვრცელი საფუძვლიანი დახასიათება მოცემულია სერ. გორგაძის წერილში: „პროფესორი იოსებ ყიფშიძე“, საქართ. საისტ.-საეთნოგრ. საზოგად. მიმომხილველი, I, ტფილისი, 1926 წ. ამავე წერილშია ბიბლიოგრაფიული ცნობები განსვენებულის ნაშრომთა შესახებ, ისეთების შესახებაც კი, რომელნიც პერიოდულს გამოცემაში, გაზეთებში, დაიბეჭდა ანდა ხელნაწერებში დარჩა).

- ა) ქართ.: { 1. ქართული ენის გრამატიკა (ლითოგრ.). 1911, (СПБ) (რუსულად).
2. ცხოვრებად ანტონ რაევხისი... 1913, Хр. Вост. т. I, (რუს.).
3. ძველი ქართულის ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, 1918 (რუს.).
- ბ) ჭან.-მეგრ.: { 4. მეგრული ენის გრამატიკა, 1914 (СПБ) (რუს.).
5. რეცენზია თ. კლუგეს „მასალებისა მეგრული გრამატიკისათვის“ ЗВОИР Арх. сб. т. XXII, 1914 (რუს.).
6. მეგრულიზმები ქართულ წარწერებში სამეგრელოდან. ХрВ. т. IV в. III, 1916 (რუს.).
7. კვლავ მეგრულიზმების შესახებ ქართულს წარწერებში სამეგრელოდან: ХрВ. т. V, в. II, 1917 (რუს.).
8. „ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში“ — შესავალი ლექცია ძველი ქართულისა და მეგრულის კურსში, წაკითხ. 1915 წ. 9 ოქტ., ი. ყიფშიძის გარდაცვალების შემდეგ თარგმნილი და გამოც. ქართულად ს. გორგაძის მიერ: ტფ. უნ. მოამბე, ტ. I, 1919-1920.
9. დამატებითი ცნობები ჭანურის შესახებ, 1911 (СПБ) (რუს.).

ამას გარდა, განსვენებულის მიერ შეკრებილ იქნა თვალსაჩინო ოდენობის ჭანური ტექსტები, რომლებიც გამოუცემული დარჩა, ისევე როგორც საბა-სულხან ორბელიანის ლექსიკონი, რომელიც გამოსაქვეყნებლად ჰქონდა დამზადებული (გამოიცა გასულ 1928 წელს პროფ. ა. შანიძის მიერ).

მისივე რედაქციით გამოვიდა: „ქართული ბიბლიოგრაფია“, I, სადაც ნაჩვენებია ქართულ ერთდროულ გამოცემებში (1852-1910 წლ.) მოთავსებული სტატიები და მასალები — ენათმეცნიერების, ეთნოგრაფიის, გეოგრაფიის, არქეოლოგიის, ისტორიის, ხალხური სიტყვიერებისა და ძველი მწერლობის შესახებ.

პროფ. ი. ყიფშიძის გამოკვლევათა ხასიათი და მეცნიერული მნიშვნელობა რომ ნათელი და გასაგები იყოს, საჭიროა იმ კონტექსტის გათვალისწინება, რომელიც ახასიათებს ქართველური ენათმეცნიერების პრობლემატიკას იმ ხანებში, როცა ი. ყიფშიძეს კვლევა-ძიების ასპარეზზე გამოსვლა მოუხდა.

გ ა უ ლ დ ე ნ შ ტ ე დ ტ ი დ ა ნ მოყოლებული არც ერთი უცხოელი მკვლევრისათვის არ რჩებოდა შეუმჩნეველი, რომ ქართული თავისი კილოებით ენათესავება ჭანურ-მეგრულსა და სვანურს; გაურკვეველი იყო ოდონდ, რომელ ენათა ოჯახს შეიძლება დაუკავშირდეს ძაფებით ენათა ეს ჯგუფი, ჩვენ რომ ქართველურს ვუწოდებთ.

ძირითად და ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხად ქართველურ ენათა შესწავლისას სწორედ ეს საკითხი ითვლებოდა: უცხოელ მკვლევართა რიგი (მაგალ.: ბ რ ო ს ე, ბ ო პ ი) ქართველურ ენებს ინდო-ევროპულ ენებთან მონათესავედ აცხადებდა; მაქს მ დ უ ლ ე რ ს შესაძლებლად მიაჩნდა, დაეკავშირებინა იგინი თურანული მოდემის ენებთან, ხოლო კ ლ ა პ რ ო თ ი, შ პ ი გ ე ლ ი, პ ო ტ ი და განსაკუთრებით ფრიდრიხ მ დ უ ლ ე რ ი იმ აზრისა იყო, რომ ქართველური ენები სხვა კავკასიურ ენებთან ერთად (მსგავსად ბასკურისა პირენეის ნახევარკუნძულზე) განმარტოებით მდგომარე ჯგუფია, რომელიც ოდესღაც გაცილებით უფრო დიდი შედგენილობის უნდა ყოფილიყო და რომელიც ამჟამად არც ერთს ენას არ ენათესავება. ეს უკანასკნელი შეხედულებაც ისევ ნათესაობის ძიების ნიადაგზე იყო აღმოცენებული, ოღონდ უარყოფით შინაარსს ატარებდა.

რა ხასიათისა იყო ის შედარებანი, რომელთა ნიადაგზედაც იქმნებოდა ესა თუ ის თეორია, ნათლად ჩანს თუნდაც იქიდან, რომ ბოპი სვან. ვორშთხო'ს (ამ სახით არც სვანურში, არც რომელსამე ქართველურს ენაში არ არსებულს) ადარებდა ინდურ ჩატვარა'ს¹. შედარებითი ენათმეცნიერების გენიალური მამამთავრის მსჯელობის ეს ნიმუში ცხადყოფს იმასაც, თუ რაოდენ მკვიდრი იყო შედარების საფუძველი და რაზომ ფასეული შეიძლებოდა ყოფილიყო ამგვარ საფუძველზე აგებული ნათესაობის თეორია, სულ ერთია, გადაწყდებოდა ნათესაობის საკითხი დადებითად თუ უარყოფითად.

ამიტომაც ერთადერთი მეთოდოლოგიურად სწორი და შედეგების მხრივ საიმედო იყო ის გზა, რომელზედაც ა. ც ა გ ა რ ე ლ მ ა მიუთითა თავის პირველს გამოკვლევაშივე: „კავკასიურ ენათა იბერიული ჯგუფის მორფოლოგიის შედარებითი მიმოხილვა“ (1872, პტბ.): „ქართული ენის სხვა ენებთან გენეტური კავშირის შესახებ ცნობილ ენათმეცნიერთა თეორიები არა მარტო იმიტომ არის მერყევი და უშედეგო, — წერს ა. ც ა - გ ა რ ე ლ ი, — რომ ქართულის გრამატიკული ფორმები რთულია და ძნელად სარკვევი, ანდა იმიტომ, რომ **ქართული არ არის შესწავლილი**; საჭიროა მის ჩვენებათა გათვალისწინება უძველეს დროიდან დღემდე, საჭიროა ამის გარდა უმწერლობო ჰანურ-მეგრულისა და სვანურის ცოცხალი მეტყველების მეცნიერული შესწავლა. **მათი საფუძვლიანი შესწავლით ცალ-ცალკე, მათი შედარებითი გრამატიკისა და შედარებითი ლექსიკონის დამუშავებით, აღდგენილ იქნება მათი ტიპი, გაირკვევა მათი მექანიზმი და შესაძლო იქნება ნათესაობის საკითხის გადაწყვეტაც**; ძნელი სათქმელია, რამდენი დრო და შრომა დასჭირდება ამას, მაგრამ ეჭვს გარეშეა, **ეს არის ერთადერთი მეცნიერული გზა, რომელიც ადრე თუ გვიან**

¹ იხ. Die Kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachstammes, Brl., 1847, გვ. 37.

მიგვიყვანს დადებით შედეგებამდე და მოგვიტანს ურყევ დასკვნებს“... (ხაზი ჩვენია — ა. ჩ.). ერთი სიტყვით, ნათესაობის თეორიით **დაწყება** არ შეიძლება, მით შეიძლება მხოლოდ **გათავება**. პროფ. ალ. ც ა გ ა რ ე ლ ი დაჟინებით და ხაზგასმით იმეორებდა **ყველა** თავის გამოკვლევაში ამ მეტოდოლოგიურ მოთხოვნილებას. თვითვე მიჰყო ხელი ამ გზით მუშაობას და გამოსცა კიდევ „მეგრული ეტიმოლოგიები“, რომლის პირველი ნაკვეთი ტექსტებს შეიცავდა, მეორე კი — ფონეტიკას. მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო პროფ. ა. ც ა გ ა რ ე ლ ს კვლევის გაგრძელება არ მოუხერხდა, მაგრამ მუშაობა მიიწი დაწყებული იყო, სწორი გზა — ნაჩვენები.

როცა 1888 წ. ნ ი კ ო მ ა რ მ ა, ჯერ კიდევ სტუდენტმა თავის წერილში „ბუნება და თვისება ქართული ენისა“ („ივერია“, 1888 წ. № 86) წამოაყენა დებულება: „ქართული ენა ხორციელად და სულიერად, ე. ი. სიტყვის ძირებითა და გრამატიკით, ენათესავენა სემიტურ ენათა ჯგუფს“-ო, ეს იყო კვალად ნათესაობის თეორიით დაწყება, დაწყება დასკვნებიდან, როცა არ არის დადგენილი წინამძღვრები; და როცა ამ წინამძღვრების ძიება დაიწყო, როცა თეორიის დასაბუთებამ ქართველურ ენათა დეტალური შესწავლა დღის წესრიგში დასვა, ამ თეორიამ თავისი ნაყოფი მოიტანა: ქართველურ ენათა შესწავლისას სახელმძღვანელოდ იქნა მიღებული ისეთი დებულებები, რომელნიც ამ ენათა ბუნებიდან კი არ გამომდინარეობენ, არამედ ნათესაობის თეორიიდან; ეს დებულებებია: 1. ქართველურს ენებში თანხმოვნები გადმოგვცემს ძირეულ მასალას, ხმოვნები — ფორმებს; 2. ყველა ძირი სამთანხმოვნია, 3. ძირითადი ბრუნვა სამია: სახ., ნათ., მიც.; მათი მაჩვენებლებია: ი (<უ), ი, ა.

სამივე დებულება სემიტური ენებიდან (არაბულიდან) არის მოტანილი და გამოსავლად არის მიჩნეული ქართველური ენების კვლევის დროს მხოლოდ იმიტომ, რომ ნათესაობის თეორია ამას გვაფიქრებინებს; რაც შეეხება მათს დამტკიცებას: პირველი არსად ყოფილა დამტკიცებული; მეორე — თვით ამ თეორიის მამამთავარმა აკად. ნ. მ ა რ მ ა ოფიციალურად უარყო მთლიანად, მესამეც — ნაწილობრივ გაუქმებულია აკად. ნ. მ ა რ მ ა რ ი ს „ძველი ქართულის გრამატიკა“-ში (1925 წ.).

ეს დებულებებია თეორიული დასაყრდენი აკად. ნ. მ ა რ მ ა რ ი ს საუკეთესო ენათმეცნიერულის გამოკვლევისა — მისი „ჭანურის გრამატიკისა“ (1910 წ.); „ჭანური გრამატიკის“ მსგავსად ამავე დებულებებს ვხვდებით განსვენ. პროფ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს „მეგრულის გრამატიკაში“; პროფ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე მთლიანად იღებდა სემიტურთან ნათესაობის თეორიიდან გამომდინარე დებულებებს, იღგა იმდროინდელი იაფეტური ენათმეცნიერების ნიადაგზე; ესა ჩანს მის „ახალი ქართულის გრამატიკა“-ში, ეს განსაკუთრებით ცხადია „მეგრულის გრამატიკა“-ში. არა ამიტომ, არამედ ამისდა მიუხედავად მისი გამოკვლევები დიდი მეცნიერული ღირებულებისაა:

თეორიული დებულებები მას ხელს არ უშლის, სინამდვილე დაინახოს იმ სახით, როგორც მას აქვს და წარმოგვიდგენს სათანადო მოვლენები ისე, როგორც მას მეტყველებაში ვხვდებით: ობიექტური მკვლევარი მასში ჩვეულებრივ უფრო მალა დგას თეორიულ ვარაუდზე და თეორიის არტახები მის ნათელ აზროვნებას არ ახშობს. ეს ზოგადად; კერძოდ, მის ნაშრომებს რაც შეეხება:

მისი „ქართული ენის გრამატიკა“ კონსპექტურად განიხილავს ახალს ქართულს; მოცემულია ცოცხალი მეტყველების დიალექტური ფორმებიც; ავტორი შენიშნავს, რომ ის ხელმძღვანელობდა აკად. ნ. მარის „ძირითადი ტაბულებით, „მაგრამ ზოგიერთი ნაწილები დამოუკიდებელივ არის დამუშავებული“; მთლიანად ეს ნაშრომი უნდა ჩაითვალოს მოკლე, მაგრამ საუკეთესო მეცნიერულ მიმოხილვად თანამედროვე ქართულს საგრამატიკო ლიტერატურაში.

არას ვიტყვით მისი „ქრესტომათისა“ და „ანტონ რავახის ცხოვრების“ გამოცემის შესახებ: უკანასკნელი უფრო ფილოლოგიური გამოკვლევაა, ვინემ ენათმეცნიერული და ფილოლოგიების მიერ მიჩნეულია უნაკლოდ.

გვირგვინი პროფ. ი. ყიფშიძის სამეცნიერო მოღვაწეობისა — მისი „მეგრული ენის გრამატიკა“-ა. მისი დეტალური დახასიათება იქნებოდა ამ გრამატიკის მთლიანად გადმოცემა; ვიტყვით მხოლოდ: რაღაც 150-ოდე გვერდის სივრცეზე ლაკონურს ფორმულებში მოცემულია მთელი ენობრივი მასალის გრამატიკული აღწერილობა — წარმოდგენილია ფონეტიკა, მორფოლოგია (კანკლედობა, უღვლილება, უფორმო სიტყვები...), სინტაქსი, სიტყვაწარმოება... არ არის დავიწყებული „ტაბუ“ და ლექსთაწყობის მოვლენებიც კი...

გრამატიკულ ანალიზს უძღვის ცნობები მეგრული მეტყველების გავრცელებულობის შესახებ, დიალექტური ვარიაციების შესახებ და ამომწურავი ბიბლიოგრაფია მეგრულის შესახებ არსებული ლიტერატურისა სათანადო დახასიათებითურთ...

გრამატიკულ ნაწილს მისდევს მეგრული ტექსტები, რომელთაგან მეტი წილი თვით ავტორის მიერ არის ჩაწერილი და ვრცელი ლექსიკონი; მართო ამ უკანასკნელს უჭირავს 232 გვერდი, მთელი წიგნი კი 600 გვერდზე მეტს შეიცავს; ერთის სიტყვით, **ეს არის მონუმენტალური გამოკვლევა, რომლის ბადალი არ მოიპოვებ ქართველურს ენათმეცნიერებაში**¹, ო ბ ი ე ქ უ რ ა დ — „მეგრული ენის გრამატიკა“ არის გაგრძე-

¹ „მეგრული ენის გრამატიკა“ იყო ი. ყიფშიძის სადისერტაციო ნაშრომი; და, აი, სხვათა შორის, რას წერს ამ გამოკვლევის შესახებ თავის რეცენზიაში ოფიციალური ოპონენტი აკად. ნიკო მარო: „აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტმა მისი ავტორი დააჯილდოვა ქართული ფილოლოგიის მაგისტრის ხარისხით; მაგრამ ის რომ

ლება პროფ. ალ. ცაგარლის მიერ დაწყებული მუშაობისა და მეგრულის ფარგლებში რეალიზაცია იმ პროგრამისა, რომელიც მას დაუსახა პროფ. ალ. ცაგარელმა და რომლის გარეშე შეუძლებელია ქართველური ენათმეცნიერების წინსვლა.

დიდმნიშვნელოვანია პროფ. იოსებ ყიფშიძის ღვაწლი ჭანურის შესწავლაშიც. მისი „დამატებითი ცნობები ჭანურის შესახებ“ წარმოგვიდგენს ჭანურის იმ თქმის დახასიათებას, რომელიც „ჩხალური“-ს სახელწოდებით არის ცნობილი; მაგრამ ამ დამატებითს ცნობებში უფრო ფასეულია „ცნობებთან“ ერთად გამოქვეყნებული რამოდენიმე ტექსტი არქაბულის კილოკავისა, ჩაწერილი მურღულში სამუშაოდ ჩამოსულ არქაბელთაგან; ეს ტექსტები არქაბულის პროზაული თხრობის პირველი ნიმუშებია (ამ კილოკავის მასალებად მხოლოდ ლექსები არის მოცემული აკად. ნ. მარის „ჭანურის გრამატიკაში“).

საერთოდ, ჭანურის მასალები ერთობ მცირე იყო; ამას ჩიოდა თავის გრამატიკაში თვით აკად. ნ. მარი; ეს გასაგებიცაა. შეუძლებელია რაღაც 40-ოდე გვერდი მასალის მიხედვით ენის ყოველმხრივი გაშუქება; პროფ. იოსებ ყიფშიძეს მოუხდა ამ დანაკლისის შევსება. რუსეთის სამეცნიერო აკადემიის დავალებით 1917 წ. ის გაემგზავრა ოსმალეთის ლაზისტანს და ბლომად შეკრიბა მასალები ლაზურის სხვადასხვა კილოკავის შესახებ. ეს მასალები კავკასიის სასიტორიო-საარქეოლოგიო ინსტიტუტის განკარგულებაში იმყოფება; სამწუხაროდ, ჯერ არ არის გამოქვეყნებული; რაზომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ტექსტებს, თავისთავად ცხადი იქნება, თუ მოვიგონებთ, რომ საქართველოს ფარგლებში ლაზების ერთი სოფლის ნახევარიდაა, ოსმალეთის ლაზისტანში კიდევ ასეთი მასალების შეგროვება ამჟამად შეუძლებელია.

დასასრულ, საჭიროდ ვთვლი ცალკე მოვიხსენიო მისი გამოკვლევა ერთი კერძო საკითხის შესახებ; ეს არის „ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში“, შესავალი ლექცია ძველი ქართულისა და მეგრულის კურსში, როგორც ეს თავშიც ითქვა. მნიშვნელოვანია არა მარტო მისი დასკვნითი დებულება — „ქართულისა და მეგრულისათვის უპირატესად დამახასიათებელია რეგრესული ასიმილაცია და პროგრესული დისიმილაცია“, — არამედ ის თვალსაზრისიც, რომელიც საკითხის დასმაში ჩანს: „ასიმილაციისა და დისიმილაციის მოვლენათა შესწავლის დროს ჩვენს ენებში ორი დასაბამის ბრძოლას ვამჩნევთ; ერთია წმინდა ფონეტიკური

ყოფილიყო წარმოდგენილი ქართული ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, ასევე დამზღვებული სინდისით შეგვეძლო მისი ავტორი დაგვეჭილდოებინა უმაღლესი სამეცნიერო ხარისხით...“ (იხ. რეცენზია: ЗВО Арх. Общ., ტ. XXIII).

დასაბამი, რომელიც ხელს უწყობს ბგერათა ასიმილაცია-დისიმილაციას და მეორე, მორფოლოგიური და ეტიმოლოგიური, რომელიც ხელს უშლის ამ მოვლენებს“. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კითხვა ისმის: სულ ერთია თუ არა, რას ეხება ფონეტიკური პროცესი, თუ აქვს მნიშვნელობა იმ ეტიმოლოგიურსა და მორფოლოგიურ ღირებულებას, რომელიც ბგერას გააჩნია? ზემოხსენებული ამონაწერი უარყოფით პასუხს იძლევა ამ კითხვაზე: არა, სულ ერთი არ არის; მორფოლოგიური და ეტიმოლოგიური დასაბამი ხელს უშლის ფონეტიკურ პროცესებს, აბრკოლებს მათ.

ეს საკითხი მკაფიოდ დასვა დასავლეთ-ევროპის ზოგმა ენათმეცნიერმა სულ ამ რამოდენიმე წლის წინათ და ამჟამად ეს აქტუალურ საკითხად ითვლება ენათმეცნიერებაში. თუნდაც აქედან ცხადია, რამდენად დამოუკიდებელი, ღრმა და ნათელი იყო პროფ. იოსებ ყიფშიძის მეცნიერული აზროვნება.

პირველი მისი ნაშრომი 1911 წელს გამოვიდა და ეხებოდა ახალს ქართულს; უკანასკნელი კი 1918 წელს და ისევ ქართულს ეხებოდა, — ძველს ქართულს. სიკვდილმა მოუსწრო მას ისევ ქართულზე მუშაობისას: პირველი ქართული უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის პირველი ხელმძღვანელი, იგი გარდაიცვალა ისე, რომ არ დასცალდა ბოლომდე მიეყვანა ამ კათედრაზე წამოწყებული პირველი კურსის კითხვა.

და ეს შვიდიღა წელია მისი აზრის მუშაობისა, მას რომ მსხვილი მეცნიერის სახელი მოუხვეჭა და წარუხოცელად აღბეჭდა იგი ქართველური ენათმეცნიერების ისტორიაში.

წინასიტყვაობა*

აქ წარმოდგენილია განსვენ. პროფ. ი. ყიფშიძის (გარდაიცვ. 1919 წ.) საანგარიშო მოხსენება ჭანეთში საენათმეცნიერო მივლინების შესახებ 1917 წლ. ზაფხულს და ამავე მივლინების დღიური (შავი).

ერთიცა და მეორეც ქვეყნდება თითქმის უცვლელად იმ განსაკუთრებული სამეცნიერო მნიშვნელობის გამო, რომელიც მათ აქვს.

სამწუხაროდ, ეს მასალა დღემდის გამოუქვეყნებელი დარჩა. იგი მხოლოდ შემთხვევით გადარჩა დაკარგვას.

მეგრულის შესახებ ფუნდამენტური გამოკვლევის¹ ავტორს, პროფ. ი. ყიფშიძეს ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის ჭანურის შესწავლის საქმეშიც: 1911 წლის ზაფხულს მან აწარმოა დაკვირვება ხოფურის კილოკავის ჩხალურ თქმაზე და შედეგი ტექსტებისა და სპეციალური გამოკვლევის სახით გამოაქვეყნა². 1917 წელს იმგზავრა ჭანეთში და თვენახევრის მუშაობის შედეგად, როგორც თვითონ აღნიშნავს (იხ. საანგარ. მოხსენ. გვ. 3), 15 ფორმამდის ტექსტები ჩაიწერა. ეს ტექსტები ყოფ. კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის ზოგიერთი თანამშრომლის დანაშაულებრივი უპასუხისმგებლობის გამო დღემდის ვერ ელირსა გამოქვეყნებას (მისი ნაწილი ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერ. კულტ. ინსტიტუტს დაუბრუნდა ამ ერთი თვის წინათ ხელისუფლების ორგანოთა დახმარებით)³. და ეს მაშინ, როცა ჭანურზე მომუშავენი იძულებული ვიყავით ჩვენი რესპუბლიკის ფარგლებში შემთხვევით წარმოდგენილ ჭანურ მასალას დავყრდნობოდით და ამ მკრთალად უკუფენილი შუქის მიხედვით გაგვეთვალისწინებინა ჭანური კილოკავ-თქმების მრავალფეროვნება.

ხსენებული ტექსტების გამოცემა გადაუდებელი საქმეა. ამით შესაძლებელი გახდება გაირკვეს მთელი რიგი საკითხები, დაზუსტდეს სპეცია-

* არნ. ჩიქობავას ეს „წინასიტყვაობა“ წინ უძღვის 1937 წელს ენიმკი-ს მოამბეში გამოქვეყნებულ ი. ყიფშიძის საანგარიშო მოხსენებასა და მივლინების დღიურს (რედ.).

¹ „Грамматика мингрельского (иверского) языка“, СПб. 1914.

² „Дополнительные сведения о чанском аяыке“, СПб. 1912.

³ ეს მასალები სავსებით თვითნებურად და ადმინისტრაციის დაუკითხავად გატანილ იქნა ინსტიტუტიდან ინსტიტუტის ყოფ. თანამშრომლის ისკ. ციტაშის მიერ, ვიდრე არ ჩამოერთვა მას 1937 წ. დამდევს. ამჟამად ძნელია თქმა, თუ რა და რამდენი აკლია ამ ტექსტებს, მაგრამ, რომ აკლია, ეს კი ეუჭველია. „მ ო ა მ ბ ი ს“ რ ე დ.

ლურ ლიტერატურაში წამოყენებული დებულებები და გამოთქმული ვარაუდები. უკვე ამ საანგარიშო მოხსენების მიხედვითაც ირკვევა ზოგი რამ საინტერესო; მაგალითად, აქ ნათქვამია (იხ. გვ. 152), რომ: 1. უკანანის-მიერთა აფრიკატიზაცია უფრო ფართოდ არის გავრცელებული, ვინემ დღემდის იყო ცნობილი (ეს მოვლენა ს. ბულეფისთვის იყო მიჩნეული დამახასიათებლად); ჩვენში შეკრებილი ტექსტების მიხედვით ასეთივე დასკვნაა გაკეთებული ჩვენს ნარკვევში¹; 2. ბოლოკიდური **-ს-** დასუსტება დადასტურებულია ართაშულს თქმაში² (ნაწილობრივ დოც. ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში); საანგარიშო მოხსენებაში ეს მოვლენა საერთოდ ათინურისათვისაა გამოცხადებული დამახასიათებლად (გვ. 152); 3. საინტერესოა და მწვენილოვანი ორიოდ შემთხვევა **-(ი)შა** დაბოლოების ხმარებისა ათინურში, როგორც მიმართულების, ისე დაშორებითი ბრუნვის მნიშვნელობით: „მემედ... ალიზადე (არანაში ჩოიშა) — იხ. „დღიური“ (აქვე, გვ. 164); ჩოიშა — ჩოიშე — სოფლიდან... ათინაშა წუკიტიშა ხუ ვერსი ონ (აქვე, გვ. 163) — „ათინიდან წუკიტამდის ხუთი ვერსია“; უნდა ყოფილიყო: ათინაშე წუკიტიშა... ამგვარად, მიმართულებითი ბრუნვა დაშორებითის როლშიაც გამოდის. როგორც ცნობილია, არქაბულშიაც ამ ორ ბრუნვას ერთი და იგივე ფლექსია აღნიშნავს, ოღონდ აქ დაშორებითი ბრუნვის ფლექსიაა ორივესთვის გამოყენებული... ბრუნვათა ისტორიული განვითარების თვალსაზრისით ამგვარი ფაქტი განსაკუთრებული ღირებულებისაა. ამგვარ საკითხებს დავუბრუნდებით ი. ყიფშიძისეული „ჭანური ტექსტების“ გამოცემასთან დაკავშირებით.

დღიურში ორჯერაა მოცემული დასახლებული პუნქტების ნუსხა — მოსახლეობის ჩვენებით; პირველ შემთხვევაში მოსახლეობის შესახები ცნობები მივლინებისდროინდელ ვითარებას უნდა ასახავდეს, მეორეში — გარეშე წყაროდან აღებული ცნობები უნდა გვქონდეს. ამ მეორე ნუსხას შენიშვნა აქვს: „შემოწმებული არააო!“, მაგრამ პუნქტების სახელები აქაც ხშირადაა შესწორებული: რუსულად დაწერილი სიტყვის ამა თუ იმ ასოს ზედ ქართული ასო აწერია. ყველა ასეთ შემთხვევაში ადგილის სახელი შესწორებული სახით გვერდით ჩავწერეთ ქართულად და კავებში ჩავსვით (ფრჩხილებში თვით ავტორი ათავსებს თავის შენიშვნებს). საერთოდ თუ რამე ცვლილებაა ტექსტში შეტანილი, თუნდაც ტექნიკური ხასიათისა, ეს ყველგან აღნიშნული გვაქვს სათანადო ადგილას.

ტფილისი, 14 აპრილს, 1937 წ.

¹ „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“, ტფ., 1936, გვ. 29.

² იქვე, გვ. 22.

წინასიტყვაობა *

წინამდებარე „ჭანური ტექსტების“ გამოქვეყნება დაემთხვა ამ ტექსტების ჩამწერის, პროფ. იოსებ ყიფშიძის, გარდაცვალების ოცი წლის თავს.

იოს. ყიფშიძე დაიბადა 1882 წ. სოფ. რგანში, ზემო-იმერეთში. სწავლობდა ჯერ სოფლის სკოლაში, შემდეგ — ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგაც (1898 წ.), როგორც პირველი მოწაფე (სწავლის ფრიადოსანი), გადაიგზავნა ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში. აქაც წარჩინებით სწავლობდა, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1905 წლის რევოლუციაში. იყო დაპატიმრებული (1906 წ.). განთავისუფლების შემდეგ 1906 წლის შემოდგომას შევიდა აწინდელი ლენინგრადის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე; პარალელურად ესწრებოდა ნ. მარისა და ივ. ჯავახიშვილის ლექციებს აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. 1907 წ. გამოაძევეს პეტერბურგიდან: მიზეზი ისევ პოლიტიკური მუშაობა იყო. ნ. მარის დახმარებით მოუხერხდა იმავე წელს პეტერბურგს დაბრუნება და შევიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. დაამთავრა 1911 წელს. დატოვებულ იქნა უნივერსიტეტში ასპირანტად და მუშაობდა ნ. მარის ხელმძღვანელობით.

1914 წელს დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია („მეგრული ენის გრამატიკა“); 1915 წლის გაზაფხულიდან, როგორც პრივატ-დოცენტი, კითხულობდა ლექციებს ძველ-ქართულსა და მეგრულში აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე.

1917 წელს თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში და თავდადებით მუშაობდა იმ მოწინავე ქართველ მეცნიერთა ჯგუფში, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა და რომლის თაოსნობით გაკეთდა დიდი საქვეყნო საქმე: დაარსდა საქართველოს პირველი უნივერსიტეტი.

ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტში განაგებდა ქართული ენის კათედრას და კითხულობდა ლექციებს ქართულს ენაში და ქართულს მწერლობაში (XI-XII სს.). მასთან ეწეოდა დიდ საორგანიზაციო მუშაობას, როგორც უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს მდივანი.

* არნ. ჩიქობავას ეს „წინასიტყვაობა“ წინ უძღვის მისივე რედაქტორობით 1939 წელს გამოქვეყნებულ ი. ყიფშიძის „ჭანური ტექსტებს“ (რედ.).

იოს. ყიფშიძე გარდაიცვალა 1919 წლ. 21 თებერვალს (პარტახტიანმა სახადმა იმსხვერპლა).

ტფილისში ხანმოკლე მუშაობაც საკმარისი აღმოჩნდა, რომ იოსებ ყიფშიძეს დაემსახურებინა უნივერსიტეტის მთელი კოლექტივის პატივისცემა და სიყვარული, — მას იცნობდენ, როგორც პატიოსან მოქალაქეს, უანგარო საზოგადო მოღვაწეს და ნათელ პიროვნებას. განსაკუთრებით საყვარელი იყო იგი სტუდენტებისათვის.

იოს. ყიფშიძის კვლევის ობიექტი იყო ქართული, მეგრული და ჭანური. მისი შრომებია:

1. „ქართული ენის გრამატიკა“ (ლითოგრ.), პეტერბ. 1911 წ. (რუსულად).
2. „ცხოვრება ანტონ რავახისი...“ 1913, *Хр. Восток*, т. II (რუს.).
3. „ძველი ქართულის ქრესტომათია ლექსიკონითურთ“, 1918 (რუს.).
4. „მეგრული ენის გრამატიკა“ ქრესტომათიითა და ლექსიკონითურთ, პეტერბ., 1914 (დისერტაცია).
5. რეცენზია თ. კლუგეს „მასალებისა მეგრული გრამატიკისათვის“ — *ЗВОР Арх. Общ.*, т. XXII, 1914 (რუს.):
6. „მეგრულიზმები ქართულ წარწერებში სამეგრელოდან“ — *Хр. Восток*, т. IV, вып. 3, 1916 (რუს.).
7. „კვლავ მეგრულიზმების შესახებ ქართულს წარწერებში სამეგრელოდან“ — *Хр. Восток*, т. V, вып. 2, 1917 (რუს.).
8. „დამატებითი ცნობები ჭანურის შესახებ“ 1911 (რუს.).
9. „ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში“ — შესავალი ლექცია (1915 წ. 9 ოქტ.), ავტორის გარდაცვალების შემდეგ თარგმნილი (და გამოცემული) ქართულად ს. გორგაძის მიერ (ტფ. უნივერ. მოამბე, ტ. I, 1919-20).

გამოსაქვეყნებლად ჰქონდა დამზადებული საბა-სულხან ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ (გამოსცა აკ. შანიძემ 1928 წ.).

იოს. ყიფშიძის რედაქციით გამოვიდა „ქართული ბიბლიოგრაფია“ I, სადაც ნაჩვენებია ქართულ ერთდროულ გამოცემებში (1852—1910) მოთავსებული წერილები და მასალები — ენათმეცნიერების, ეთნოგრაფიის, გეოგრაფიის, არქეოლოგიის, ისტორიის, ხალხური სიტყვიერებისა და ძველი მწერლობის შესახებ¹.

გამოუქვეყნებელი დარჩა იოს. ყიფშიძეს წინამდებარე „ჭანური

¹ იოსებ ყიფშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ვრცელი დახასიათებაა მოცემული სერ. გორგაძის წერილში: „პროფ. იოსებ ყიფშიძე“ (იხ. „საქართ. საისტ. საეთნოგრ. საზოგად. მიმოხილველი“ I. ტფილ. 1926, გვ. 334—356).

ტექსტები“; ეს ტექსტები მის მიერ პირადად იყო ჩაწერილი ადგილობრივ, ჭანეთში, 1917 წლის ზაფხულს (მივლინება გაგრძელდა 13.VII—27.VIII).

ტექსტებში წარმოდგენილია სამივე ჭანური კილოკავი: ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური. გვაქვს: ზღაპრები, ისტორიული გადმოცემები, ეთნოგრაფიული ცნობების შემცველი მასალა...

„საანგარიშო მოხსენებაში“ იოს. ყიფშიძე, სხვათა შორის, წერს: „ხარვეზი, რომელიც ხელს უშლიდა ჭანურის შემდგომ შესწავლას, სახელდობრ, საკმაო რაოდენობით ტექსტების უქონლობა, ამჟამად ამოვსებულა: შეგროვილია სხვადასხვაგვარი ტექსტი ჭანური ენისა სულ მცირე 15 ნაბეჭდი თაბახის მოცულობით“¹.

ეს ტექსტები ყ. კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის განკარგულებაში იმყოფებოდა 1919 წლიდან; მისი გამოცემით თავი არავის შეუწყუხებია; 1936 წ. ინსტიტუტის რეორგანიზაციის მომენტში ტექსტები ინსტიტუტიდან წაღებული აღმოჩნდა; ტექსტების დაბრუნება ინსტიტუტს მოუხერხდა 1937 წელს.

იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენების“ გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით „მოამბის“ რედაქცია შენიშნავს: „ამჟამად ძნელია თქმა, თუ რა და რამდენი აკლია ამ ტექსტებს, მაგრამ რომ აკლია, ეს კი უეჭველიაო“ (ენიმკი-ს „მოამბე“, I, გვ. 145, შენიშვნა).

ეს ვარაუდი, სამწუხაროდ, გამართლდა: იოს. ყიფშიძის მიერ ნავარაუდები 15 ნაბეჭდი თაბახის ნაცვლად დაბრუნებული მასალა 6 ნაბეჭდი თაბახს არ სცილდება (93 გვერდია).

დაბრუნებული მასალა, ე. ი. ის, რაც ამჟამად ქვეყნდება, შედგება 5 რვეულისაგან; ამათგან თითო რვეული აქვს დათმობილი ხოფურს, არქაბულსა და ვიწურ ტექსტებს; ათინურს უჭირავს ორი უკანასკნელი რვეული; მათში ერთი შავად ნაწერს შეიცავს.

რვეულებს პაგინაცია — არც მთლიანი, არც რვეულებრივ — არა აქვს (მხოლოდ რამდენიმე მოთხრობის ტექსტია დანომრილი); რვეულები არც აკინძულია: ტექსტი დაკეცილ ქაღალდებზეა დაწერილი და ეს ქაღალდები ისევ დაკეცილ ქაღალდის ყდაშია მოთავსებული².

¹ იხ. „საანგარიშო მოხსენება“ (რომელსაც გამოქვეყნება ეღირსა კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის რეორგანიზაციის შემდეგ) — ენიმკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 147 (ტფილისი, 1937 წ.).

² ხოფური ტექსტების რვეულში 80 ფურცელია (რვეულისა); აქედან გამოუყენებელია 14 ფურცელი (7, 11, 14, 15, 21, 37, 43, 44, 45, 57, 65, 77, 78, 79); არქაბული ტექსტების რვეულში 85 ფურცელია; გამოუყენებელია 7 ფურცელი (17, 18, 19, 80, 81, 84, 85); ვიწური ტექსტების რვეულში 50 ფურცელია; გამოუყენებელია 6 ფურცელი (3, 4, 21, 28, 29, 45); ათინური (გადათვრებული) ტექსტების რვეულში 48 ფურცელია. ტექსტები ნაწერია ცალ გვერდზე; მეორე გვერდზე გადადის — ხოფურის რვეულში ოთხგან (ფ.ფ. 27, 36, 46, 73).

აღსანიშნავია, რომ ამ ქალაქის ყდებზე არა ავტორის ხელით დასმულია ნომრები: № 8 (ხოფურ ტექსტებზე), № 9 (არქაბულ ტექსტებზე), № 10 (ათინური ტექსტების შ ა ვ ზ ე), № 11 (ათინური ტექსტების II რვეულზე), № 12 (ვიწურ ტექსტებზე); არა ჩანს №№ 1—7!

ნომრების გარდა ყდაზე ფურცელთა რაოდენობაცაა ნაჩვენები (იმავე ხელით, რომელსაც ნომრები დაუსხამს!). ყდაზე ნაჩვენები რაოდენობა ფურცლებისა რვეულებში დაცულია; ეს გვაფიქრებინებს, რომ თუ ჩამწერის ვარაუდი დაახლოებით მაინც სწორია, დანაკლისი დაბრუნებულ რვეულებში კი არ უნდა გვქონდეს, არამედ იმ შვიდ რვეულში, რომლის კვალი არა ჩანს.

წარმოდგენილ ტექსტებს ჩვენ **უცვლელად** ვაქვეყნებთ.

აშკარა ლაფსუსის შემთხვევაშიც, როცა შესწორება აუცილებელი იყო, შენიშვნაში ნაჩვენებია, როგორ იყო დედანში.

მეტისმეტად საეჭვო შემთხვევაში კითხვის ნიშანი დავსვით: ამგვარი ნიშანი ჩვენ გვეკუთვნის.

ჩვენია აგრეთვე გაკვირვების ნიშანი: მას იმ შემთხვევაში ვხმარობთ, როცა მოცემული სახით სიტყვა ჭანურ მეტყველებაში ბუნებრივია, მაგრამ იმ კილოკავს არ შეეფერება, რომელზედაც მთქმელი ლაპარაკობს; ასე, მაგალ., ხოფურ ტექსტში (იხ. გვ. 1—2) არქაბული ფორმები გვაქვს: ჰექ, ჰაქ, ჰაქონი, ჰაშო, ჰამ, ჰაწი, იყვასენ... მენდემიონი... გვ. 22²⁴⁻²⁷ ყველა ამათ გაკვირვების ნიშანი უზის.

ტექსტებს დედანში ჩვეულებრივად უწერია — თავში, კიდეზე — ვისგანაა ჩაწერილი, როდის და სადაა ჩაწერილი. ეს ცნობები ჩვენ მოვაქციეთ ბოლოში; ზოგჯერ მთქმელის სახელი და გვარი სრულად არ იყო მოხსენებული (მეტადრე, თუ ერთ მთქმელს ერთზე მეტი ტექსტი ეკუთვნოდა); სახელი და გვარი ყველგან სრულად წარმოვადგინეთ, თუკი ეს უეჭველი იყო (ამისთვის გამოვიყენეთ იოს. ყიფშიძის „მივლინების დღიური“ — ენიმკი-ს „მოამბე“ ტ. I, გვ. 152—177). მიანც: აღდგენილი ნაწილი ყველგან კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული.

თუ ტექსტს სათაური დედანში არ ჰქონდა, ჩვენც არ დავგიწერია: სამი ვარსკვლავი დავუსვით.

მასალა დედანში ქრონოლოგიურ რიგზეა წარმოდგენილი, იწყება ათინური ტექსტებით და თავდება ხოფურით — დაცულია მგზავრობის თანამიმდევრობა.

ჩვენ ეს თანამიმდევრობა შევცვალეთ: ჯერ ხოფური ტექსტები მოდის, მერე — არქაბული, შემდეგ — ვიწური, ბოლოს ათინური.

მასთან თითოეული კილოკავის პროზაული მასალაც დალაგებულია თემატური ნიშნის მიხედვით: ჯერ ხალხური თქმულებები, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის ტექსტებია, მერე — ზღაპრები... ლექსები ბო-

ლოსაა, ცალ-ცალკე თითოეული კილოკავისათვის.

რაკი დედნის თანამიმდევრობა შეიცვალა, საჭიროდ ვცანით სარჩევ-ში გვეჩვენებინა, დედნის რა გვერდზეა ტექსტი მოცემული. ამით მსურველს დაუბრკოლებლივ შეეძლება დედანში სათანადო ტექსტი მოიკითხოს.

ნაწილაკები და თანდებულები დეფიზით გამოვყავით: ეს აადვილებს სიტყვის შედგენილობის სწორად აღქმას.

წარმოდგენილი ტექსტების მეცნიერული მნიშვნელობის ზოგადი დახასიათება მოცემულია წერილში: „პროფ. იოს. ყიფშიძე და ჭანთურის მეცნიერული შესწავლა“ (იხ. აქვე, გვ. XXI).

ჩვენი სურვილი იყო შეძლებისდაგვარად უნაკლოდ მიგვეწოდებინა სპეციალისტ-მკითხველისათვის დაუვიწყარი იოსებ ყიფშიძის მიერ საქმის ეგოდენი სიყვარულით შეგროვილი დიდმნიშვნელოვანი მასალა და მით ერ-თგვარად მოგვეხადა მოწაფის ვალი მასწავლებლის ნათელი ხსოვნის წინაშე.

21.11.1939

ტფილისი

ПРЕДИСЛОВИЕ *

Выход в свет предлежащих «Чанских (лазских) текстов» совпал с двадцатилетием со дня смерти Иосифа Алексеевича К и п ш и д з е, коим эти тексты были записаны летом 1917 года в Чанети (в Лазистане).

И. А. К и п ш и д з е родился в 1882 году в сел. Ргани, в Верхней Имеретии (Запад. Грузия). Первоначальное образование получил в сельской школе, среднее – в тогдашней Кутаисской духовной семинарии, которую кончил отличником; за активное участие в революционном движении (1904-5 гг.) подвергался репрессиям. В 1906 году поступил в тогдашний Петербургский университет на географическое отделение физико-математического факультета; одновременно слушал лекции Н. Я. М а р р а и И. А. Д ж а в а х и ш в и л и. С 1907 года И. А. К и п ш и д з е студент факультета восточных языков. По окончании университетского курса в 1911 году И. А. К и п ш и д з е был оставлен аспирантом и работал под руководством Н. Я. М а р р а.

В 1914 году И. А. К и п ш и д з е защитил магистерскую диссертацию; диссертационная работа – «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем» – СПб. 1914 (стр. XL+150+424) получила блестящую оценку со стороны рецензента Н. Я. Марра, который, между прочим, писал: «...факультет Восточных языков автора ее удостоил степени магистра грузинской словесности. Однако, если бы она была представлена в качестве диссертации на степень доктора грузинской филологии, автор ее также со спокойной совестью мог бы быть удостоен высшей ученой степени»... (см. «Записки Восточ. Отд. Рус. Арх. Общ.», т. XXIII, стр. 216).

Начиная с весеннего семестра 1915 г. И. А. К и п ш и д з е был приглашен в качестве приват-доцента вести курсы древнегрузинского литературного языка и мингрельского языка на отделении армяно-грузинской филологии факультета восточных языков.

В 1917 году И. А. К и п ш и д з е переезжает в Тбилиси и принимает горячее участие в работе группы передовых грузинских ученых по созданию первого в Грузии университета (означенную группу возглавлял И. А. Д ж а в а х и ш в и л и, ныне депутат Верховного Совета Груз. ССР, орденноносец-академик).

В новоорганизованном Тбилисском университете И. А. К и п ш и д з е возглавил кафедру грузинского языка и литературы и вел большую организационную работу в качестве секретаря ученого совета университета.

Недолго длилась кипучая деятельность И. А. К и п ш и д з е: 21 февраля 1919 года его не стало (погиб от свирепствовавшей тогда в Тбилиси эпидемии сыпняка).

И. А. К и п ш и д з е оставил по себе светлую память, являя собой

* Данное предисловие А. С. Чикобава предпослано "Чанским текстам" И. Кипшидзе, опубликованным в 1939 году (ред.).

пример редкой скромности, высокой принципиальности и бескорыстного служения своему народу.

Объектом исследовательской деятельности И. А. Кипшидзе служили картвельские языки (грузинский, мингрельский и чанский или лазский); опубликованные работы:

1. «Грамматика грузинского языка», СПб. 1911 (литогр.: на рус. яз.).
2. «Житие Антония Равваха» – древнегруз. текст, русский перевод, исследование – «Хр. Восток», т. II.
3. «Хрестоматия древнегруз. языка со словарем», 1918.
4. «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем», СПб. 1914.
5. Рецензия на работу Th. Kluge: “Beiträge zur mingrelischen Grammatik” – ЗВОР Арх. Об., т. XXII (1914).
6. «Мингрелизмы в грузинских надписях из Мингрелии» – Хр. Восток, т. IV, вып. 3 (1916).
7. «Еще о мингрелизмах в грузинских надписях из Мингрелии» – Хр. Восток, т. V, вып. 2 (1917).
8. «Дополнительные сведения о чанском языке», СПб. 1911.
9. «Процессы ассимиляции и диссимилиации в грузинском и мингрельском языках» – статья опубликована после смерти автора – в «Известиях Тбил. Госунта», т. I (1919/20) (на груз. яз.).

Под редакцией И. А. Кипшидзе издана «Грузинская библиография» I: Указатель к статьям и материалам в грузинской периодической печати (1852-1910). Языкознание, Этнография, География, Археология, История, Народная словесность и Древняя Литература» (Петроград, 1916).

«Грузинский (толковый) словарь» знаменитого лексикографа Саввы Сулхана Орбелиани, подготовленный к печати И. А. Кипшидзе, вышел в свет в 1928 году под редакцией проф. А. Г. Шанидзе.

Остались неопубликованным предлежащие «Чанские тексты», записанные И. А. Кипшидзе летом 1917 года в Лазистане¹.

В означенных текстах представлены все чанские говоры: хопский, вицско-архавский и атинский. Материал разнообразный: тут и сказки, и исторические предания, этнографические данные, любовные песни, частушки...

В «Отчетном докладе» И. А. Кипшидзе читаем:

«Пробел, мешавший дальнейшему изучению чанского языка, именно, неимение текстов в достаточном количестве, ныне восполнен: собрано разного рода текстов по чанскому языку по меньшей мере на 15 печатных листов» (см. «Известия ИЯИМК» Груз. ФАН, т. I, стр. 147).

После смерти автора этот ценнейший материал в 1919 г. поступил в распоряжение «Историко-археологического института» (в Тбилиси; впоследствии – «Институт Кавказоведения»); этот Институт не удосужился издать эти тексты несмотря на то, что необходимость в этом остро чувствовалась; мало того: в 1936 г. в момент реорганизации означенного Института (в «Институт Языка, Истории и Материальной культуры им. акад.

¹ Командировка продолжалась с 13.VII–27.VIII.1917; И. А. Кипшидзе побывал во всех районах Лазистана, начиная мест. Атиной и кончая Хопой. «Отчет о командировке» см. в «Известиях ИЯИМК» Груз. ФАН, I, стр. 147-52.

Н. Я. Марра») этих текстов в Институте не оказалось: они были похищены одним из бывших сотрудников; удалось их вернуть лишь при содействии органов власти в 1937 году; в полной ли сохранности эти тексты оказались? вместо 15 печатных листов, о которых говорит И. А. К и п ш и д з е, налицо всего 6 печатных листов!

Наличный оригинал состоит из 5 тетрадей; по одной тетради приходится на говоры: хопский, архавский, вицкий, атинский (последняя тетрадь – черновик атинских текстов).

В первой тетради – х о п с к и е тексты – 80 листов (из них неиспользованных листов 14); во второй тетради – а р х а в с к и е тексты – 85 листов; в третьей – в и ц с к и е тексты – 50 листов; в четвертой – а т и н с к и е тексты – 48 листов.

Тетради составлены из сложенных – в четвертушку – листов, не прошиты, не имеют (сплошной) пагинации.

На наличных тетрадях проставлены – неизвестной рукой – номера №№ 8, 9, 10, 11, 12; не видать №№ 1-7; возможно на эти №№ и падает недостающий материал: невознаградимая утрата, особенно, если учесть исключительную ценность этих текстов¹.

В публикуемые тексты нами не внесено никаких изменений; даже при исправлении очевидных описок в примечаниях оговорено, в чем исправление выразилось. Порядок расположения материала нами изменен (в оригинале тексты предлежат в порядке записи, что ведет к крайней пестроте с точки зрения тематики), зато в «оглавлении» всюду указаны страницы оригинала; стихотворный материал выделен особо (по говорам); частицы и послелоги выделены дефисом: это облегчает правильное восприятие состава слова.

При издании этих текстов нами руководило желание довести до читателя-специалиста в должном виде этот ценный материал, собранный с такой любовью к делу незабвенным И. А. К и п ш и д з е и тем в некоторой степени выполнить долг ученика перед светлой памятью учителя.

21. II. 1939
Тбилиси

¹ Общая характеристика публикуемых текстов дана нами в статье: «Проф. И. А. К и п ш и д з е и исследование чанского диалекта» (здесь же стр. XXI).

პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა

პროფ. ი. ყიფშიძე ცნობილია, როგორც ავტორი ფუნდამენტალური გამოკვლევისა მეგრულის შესახებ. მისი "Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем" გამოვიდა 1914 წელს და შეიცავს — წინასიტყვაობის გარდა (გვ. XIII-XL), „გრამატიკას“ (გვ. 1-150), „ქრესტომათიას“ (გვ. 1-188) და „ლექსიკონს“ (გვ. 189-424). ეს გამოკვლევა ნამდვილ საუნჯეს წარმოადგენს სპეციალისტებისათვის, რომელთაც უხდებოდათ მეგრულის შესწავლა თუ გამოყენება საენათმეცნიერო თვალსაზრისით.

მაგრამ პროფ. ი. ყიფშიძეს არანაკლები ღვაწლი მიუძღვის ჭანურის შესწავლაშიც.

1910 წლის ზაფხულს იოსებ ყიფშიძე მივლენილი იყო მაშინდელ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ მურლულის ხეობაში (ომის წინადროინდელი ადმინისტრაციული დაყოფით — ართვინის ოლქი) ჩხალური კილოკავის შესასწავლად. 1911 წელს გამოქვეყნდა კიდევ ამ მივლინების შედეგები: И. Кипшидзе. "Дополнительные сведения о чанском языке" შინაარსი: "О чхальском говоре" (გვ. I-V); "Наблюдения по грамматике" (გვ. 1-8); "Тексты" (გვ. 9-23); "Чанско-русский словарь" (გვ. 24-33).

ჩხალური კილოკავის ზოგადი დახასიათება აქაა მოცემული პირველად; მაგრამ შეუდარებელი მეტი მნიშვნელობისაა ტექსტები; მათგან რვა გვერდი პროზაა; ამაში სულ ხუთმეტეოდე სტრიქონი თუა ჩხალური (ესაა: II და III, გვ. 9-10), დანარჩენი არქაბელთაგანაა ჩაწერილი და, რამდენადაც ვიცით, პირველი ჭანური ზღაპრებია. ამით ცხადი გახდა, რომ ჭანურ ფოლკლორში ცოცხლობს ის ჟანრი, რომელსაც „ზღაპარი“ ეწოდება (აკად. ნ. მარის ამ საკითხს თურქეთის ჭანებში მოგზაურობისა და მუშაობის შემდეგ უარყოფითად წყვეტდა)¹. გარდა ამისა, და ეს ჩვენთვის ყველაზე არსებითია — მოპოებულ იქნა ჭანური თხრობითი გაბმული — არასასაუბრო — ტექსტების გარკვეული მარაგი, მასთან სავსებით საიმედო.

აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკას“, რომელიც 1910 წ. გამოვიდა და ავტორის საენათმეცნიერო შრომათა შორის საუკეთესო პოზიტი-

¹ იხ. Н. Я. Марр. "Из поездки в Турецкий Лазистан", Изв. Ак. Н. 1910. გვ. 627.

ურ გამოკვლევას წარმოადგენს, დართული აქვს ტექსტები: ათინური — 10 გვ. (თუ რუსულ პარალელურ თარგმანს მხვედლობაში არ მივიღებთ), ვიწური — 14 გვ., ხოფური — 4 გვ. (ესაა პ. აჭარიანის მიერ ჩაწერილი მასალა, ნ. მარის მიერ შემოწმებულ-შეესებული)...

ამ 28 გვერდ მასალაში **არც ერთი** თხრობითი ხასიათის ტექსტი არ გვხვდება: ათინური და ხოფური ტექსტები კითხვა-პასუხისაგან შედგება, ვიწურ ტექსტებში ამგვარივე მცირე მასალა გვაქვს, დანარჩენი სულ ლექსია, ისიც ისეთი, რომ სულ პირველსა და მეორე პირს უტრიალებს! ამგვარს პირობებში ეს ტექსტები საშუალებას არ იძლევა მკითხველმა გაარკვიოს, როდის იხმარება მოთხრობითი ბრუნვა და, საერთოდ, როგორია წინადადების კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებთან, — მოკლედ, გაურკვეველი რჩება ძირითადი და სპეციფიკური სინტაქსური ფაქტი.

ამიტომაც, რომ აკად. ნ. მარი თავის, „ჭანურ გრამატიკაში“ (§ 122, a გვ. 77). წერს: ჭანურში... „ხშირად ნაცვალსახელოვან მიცემითში [ე. ი. მოთხრობითში — ა. ჩ.] დგას სუბიექტი აწმყო დროშიაც, მეტადრე თუ პირდაპირი ობიექტი თან ახლავს... ალიქ მექთუბი ჭარუმს“ [ალიმ წერილი წერს — ა. ჩ.] და იქვე დასძენს: აქ რომ ობიექტი სახელობითშია დასმული, ეს სახელობითი, ალბათ, დაბოლოება-მოკვეცილი მიცემითია, ამგვარი მიცემითი სახელობითში აირია და ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ სუბიექტი მოთხრობითში გვაქვს ზმნასთან აწმყოში“ (იქვე).

აკად. ნ. მარის განკარგულებაში რომ ყოფილიყო თუნდაც იმ რაოდენობის გაბმული თხრობითი ტექსტი, როგორც იოს. ყიფშიძეს აქვს მურღულში ჩაწერილი, უდაო იქნებოდა, რომ გარდამავალ ზმნასთან აწმყოში სუბიექტი მოთხრობითში „**ხშირად**“ კი არ დაისმის, არამედ **ესაა ნორმა ყველა კილოკავისათვის** (იმ თქმათა გამოკლებით, სადაც მოთხრობითი მოშლის გზაზეა დამდგარი) და ობიექტიც ასეთ შემთხვევაში **ნადმვილ სახელობითშია** — და არა სახელობითს-დამსგავსებულს მიცემითში: ზოგ თქმაში მიცემითის ფლექსიის დაკარგვას მართლაც აქვს ადგილი (მაგ. ართაშნულში, ნაწილობრივ ათინურშიც; იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 111-117, გვ. 121 და შემდ.), მაგრამ ვიწურში, და განსაკუთრებით არქაბულსა და ხოფურში მიცემითი სავსებით დაცულია, როგორც მორფოლოგიური ოდენობა, ნივთის ობიექტი კი — სახელობითშია (ალიქ გდარი იმხორს — „ალიმ საჭმელი ჭამს“)...

გარდამავალი ზმნის ხმარებისას წინადადების კონსტრუქციის საკითხი ჭანურში ირკვევა იოს. ყიფშიძის ამ არქაბული ტექსტებით; ირკვევა აგრეთვე თურმეობითის საკითხიც. გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი სხვაგვარად იწარმოება ხოფურ კილოკავში და სხვაგვარად — ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში, ამ თავისებურ წარმოებას გაკვრით ეხება აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკა“ (იხ. § 78, გვ. 46); ავტორს შეუმჩნეველი

რჩება, რომ ეს თავისებური წარმოებაა სწორედ ნიშანდობლივი ჭანურისათვის... მიზეზი: ისევ თხრობითი ტექსტების უქონლობაა. იოს. ყიფშიძეს თავისი არქაბული ტექსტების საფუძველზე გარკვეულობა შეაქვს საქმის ვითარებაში: „შესწორებულია აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკის“ სათანადო ადგილი (იხ. "Дополн. свед." გვ. 3, § 78-ის შესწორება).

ამრიგად, ჩხალური კილოკავის შესწავლის გარდა არქაბული ტექსტების მოპოება ის მნიშვნელოვანი შედეგია, რომელიც 1910 წელს ჭანურზე მუშაობას მოჰყვა.

მაგრამ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ ტექსტებს¹, რომლებიც იოს. ყიფშიძემ 1917 წლის ზაფხულს (13.VII — 27.VIII) ჭანეთის სხვადასხვა კუთხეში ჩაიწერა (ამ მივლინების „საანგარიშო მოხსენება“ და „დღიური“ გამოქვეყნებულია ენიმკი-ს I ტომში — 1937 წ., გვ. 145-177).

ტექსტები წარმოგვიდგენს სამივე ჭანურ კილოკავს: ათინურს, ვიწურ-არქაბულსა და ხოფურს, ჩაწერილია უშუალოდ ჭანთაგან ადგილობრივ; მეტწილად თხრობითი ხასიათისაა — შეიცავს ზღაპრებს, ზოგი ძველი ჩვეულების აღწერას, ისტორიულ გადმოცემებს; არის ლექსებიც, — ჭანური ხალხური სიტყვიერების ეს ყველაზე ერთფეროვანი და შედარებით ნაკლებ საინტერესო მასალა.

ქართველურ ენათა წრეში ჭანურის ვითარება თავისებურია: ჭანეთი უცხო სახელმწიფოებრივ ორგანიზმშია მოქცეული; „ყოველი ჭანი თურქულადაც ლაპარაკობს; მამაკაცებმა ჩვეულებრივ თურქული უკეთ იციან, ვინემ დედა-ენა. სახელმწიფო, სარწმუნოება, მწერლობა ისევ თურქულის შეფარდებითს წონას აძლიერებს. ჭანურის პოზიციები დღით-დღე სუსტდება. ჭანური მეტყველება სასვეა თურქული სიტყვებით. დღეების, თვეების, რიცხვთა რიგითი ჭანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები აღარავინ იცის“... გადაუჭარბებელი შეიძლება ითქვას, რომ ჭანური მეტყველება კატასტროფულ მდგომარეობაშია. ... „ქართველური ენათმეცნიერება — და მით, საერთოდ, ენათმეცნიერებაც, — კარგავს ძვირფას საუნჯეს, ქართველურ ენათა შედარებით-ისტორიული ძიებისას მიუცილებელს. დანაკარგის ანაზღაურება შეუძლებელი იქნება და მთელი სიმწვავეთ იბადება აუცილებლობა ყოველი ჭანური სიტყვის, ყოველი ჭანური ფორმის აღნუსხვისა და ფიქსაციისა“, — გამბობდით ამ ათიოდე წლის წინათ „ჭანური ტექსტების“ პირველ ნაკვეთის წინასიტყვაობაში (VII). ჭანურის არსებობის პირობები მას შემდეგ, სამწუხაროდ,

¹ „მეცნიერებათა აკადემიის უწყებებში“ (1911 წ.) გვ. 1123-1124 — გამოქვეყნდა აგრეთვე ერთი ჭანური ლექსი „ბიჭი და ბოზო“ („ვაჟი და ქალი“), ჩაწერილი იოს. ყიფშიძის მიერ ოჩამჩირეში 28. VII.1911 წ.; მთქმელი აზლალადანაა (ხოფის რ.).

ოდნავადაც არ გაუმჯობესებულა.

ასეთ პირობებში იოს. ყიფშიძის მიერ ჩაწერილი ტექსტები ჭეშმარიტად **ისტორიული მნიშვნელობისაა**.

მართალია, უკანასკნელი ცამეტი წლის მანძილზე მოხერხდა საკმარაოდენობის ტექსტების ჩაწერა¹ საქართველოს ფარგლებში მცხოვრებ ჭანთაგან (აჭარასა და აფხაზეთში; ზოგი ტექსტიც სტამბოლში იყო ჩაწერილი ს. ჯიქიას მიერ); ეს მით უფრო აუცილებელი იყო, რომ იოს. ყიფშიძის ტექსტებს კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელმძღვანელთა და ნაშაულებრივი დაუდევრობისა და უპასუხისმგებლობის წყალობით გამოსვლა არ ელირსა (იხ. ამის შესახებ ენიმკი-ს „მოამბის“ რედაქციის შენიშვნა, I ტ. გვ. 145).

მაგრამ მთელ რიგ შემთხვევებში გაურკვეველი რჩებოდა, რამდენად დამახასიათებელია ესა თუ ის მოვლენა ჭანეთის ჭანთა მეტყველებისათვის. ამის გამო „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ ჩვენ მოგვიხდა გვერდის ავლა ისეთი ფაქტებისათვის, როგორცაა ბოლოში უ-ს დართვა ზმნებისათვის: „მომილითუ“ ნაცვლად ჩვეულებრივი „მომილით“-ისა („ჭან. გრამ. ანალ.“; II, 129₂₈),... ბორთითუ (ნაცვლ. „ბორტით“), იქვე, 130₂₀... ჩუმსუ (ნაცვლად: „ჩუმს“). იქვე, 130₁₉... ეს მოვლენები ინდივიდუალური თავისებურების შთაბეჭდილებას ტოვებდა, ჭანურის კუთვნილებად ქცეული ის არ უნდა ყოფილიყო. იოს. ყიფშიძის ტექსტები ცხადყოფს, რომ ეს მოვლენა ინდივიდუალური თავისებურება არაა, გარკვეული თქმის დამახასიათებელი მოვლენაა.

ს. ჟღენტის არქაბულ ტექსტებში არის შემთხვევები -**და** ნაწილაკის წინ ბოლოკიდურ **ს-ს ზ-**დ ქცევისა: ქორბაზ-და (← ქორბას-და) „მუცელსო“... ოშვეზ-და (← ოშვეს-და) შესვესო... (იხ. ს. ჟღენტი: ჭანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV)...

ესეც ერთგვარად შემთხვევითი ფაქტის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. იოს. ყიფშიძის ტექსტებში ანალოგიური მოვლენებია დადასტურებული ვიწურში...

ზოგი სხვა მოვლენის შესახებ ქვემოთ გვექნება კიდევ საუბარი. აქ უნდა დავასკვნათ: იოს. ყიფშიძის ჭანური ტექსტები, ჩაწერილი ადგილობრივ, ძვირფასია არა მხოლოდ თავისდათავად, არამედ როგორც საკონ-

¹ იგულისხმება: არნ. ჩიქობავა, ჭანური ტექსტები: I, ხოფური კილოკავი (ტფილ. 1929; გვ. X+166); იმავთვე ავტორის: „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (ტფილ. 1936); ვიწურ-არქაბულ ტექსტებს უჭირავს (II ნაწ.) გვ. 1-86; ათინურ ტექსტებს — გვ. 87-138 (გვ. 139-150 მოცემულია ხოფური ტექსტები).

ს. ჟღენტი: „ჭანური ტექსტები“: არქაბული კილოკავი (ტფილ. 1938, გვ. XXVIII+219; აქედან „ლექსიკონს“ უკავია გვ. 175-219).

ტროლო საშუალება ჭანეთის გარეთ ჩაწერილი ჭანური მეტყველების ნიმუშებისათვის. ის საშუალებას გვაძლევს ამ მასალის ავ-კარგინობაში გავვერკვეთ. ირკვევა, რომ უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე გამოქვეყნებული მასალა ჭანურ მეტყველებას სწორად წარმოგვიდგენს, მათზე დამყარება შეიძლება; მათში მოცემულია ჭანური ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის ყველა არსებითი დამახასიათებელი მოვლენა. ამ მხრივ საგულისხმო რამ ახალი ჭანეთში ჩაწერილ ტექსტებში არაფერია.

ამას ვერ ვიტყვით ლექსიკის შესახებ. ამ ტექსტების ლექსიკა სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს.

ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათაგან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. ლ რ რ ა ... აქვე, 29¹³ ლირა (ფული...)... ჰაიდე, ბ ი დ ა თ - ო ა 57³⁴ ჰაიდა, წავიდეთო... გ ე რ ი გოიქტეს 73²⁵ უკან დაბრუნდენ...

ამა და სხვა მსგავს მაგალითებში სიგრძის ნიშნის ხმოვნებით ჩამწერი უნდა გადმოგვემდეს ტონური ხასიათის ხმის ამალღებას, რომელიც სათანადო ხმოვნის გრძლად გამოთქმას იწვევს; ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში ეს მოვლენა არქაბულსა და ათინურშია დადასტურებული (იხ. „ჭან. გრამ. ანალიზი“, § 9, გვ. 41-42); მოვლენა იმავე რიგისაა, როგორც მთიულურ კილოში².

საწინადადებო მახვილს უნდა გადმოგვემდეს მარტოოდენ მახვილი ბოლო მარცვალზე; მაგალ.: კადრ 14^{17,24}... ბაშის 60^გ... კაიკჩრ 64⁴... ნძლდა 21... ღრღლეს 25^გ...

2. ს ბგერის ზ-თი შეცვლის მაგალითებია:

ქომოხთაზ-და 57³³ (ქომოხთას-და-ს ნაცვლად) მოვიდესო... მოდტეზ-და 60³⁸ (ნაცვლ.: მოდტეს-და) მოდიოდენო...

ანალოგიური ფაქტები შენიშნულია, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ს. ყდენტის არქაბულ ტექსტებში (იხ. ს. ყდენტის ჭანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV).

3. ზმნისა და სახელის ფორმათა ბოლოში ათინურ ტექსტებში მორფოლოგიურად უფუნქციო ო-ს ხმარების ნიმუშებია:

მოდსელესო 76¹¹ (ნაცვლ.: მოისელეს) აღგნენ...

ოფშა ნეძი ულუნო 77¹⁶ (ნაცვალ.: ულუნ) ბევრი ნიგოზი აქეს...

¹ პირველი ციფრი გვერდს აღნიშნავს, მეორე — სტრიქონს ზევიდან.

² იხ. ავტორისავე „ე. წ. გრძელი ხმოვნები მთიულურში“. ტფილ. უნივ. მოამბე, ტ. IV (1924), გვ. 333-348.

სერის(ო) დიდაქ(ო)... თხუმტუ-მა 78₂₄ ღამე დედაბერი... რომ არ-
თავდა (სერისო — მიცემითია, დიდაქო — მოთხრობითი)...

ჰიმდოს ჰიმ დიდაქო... ჰამუს უკიდუ 83₁₃ მაშინ („იმ დროს“) დედა-
ბერმა ამას შესძახა („უკივლა“).

...დელიქგ ...წარი ქონობუ 79₆ გიჟმა წყალი... ჩამოკიდა...

ს. ჯიქიას მიერ სტამბოლში ჩაწერილ ათინურ ტექსტებშიც გვაქვს
მსგავსი მოვლენა, ოღონდ აქ ეს ბოლოკიდური ხმოვანი უ-ა; ამის ზოგი
მაგალითი ზემოთაც მოვიყვანეთ.

დამატებით ვასახელებთ: მეტუშქვათუ (იხ. „ჭან. გრამატ. ანალიზი“,
II, 118₄) დაფუტოვოთ („მიფუშვათ“).

მენდახთესუ (იქვე, 118₆) წავიდენ... იქუმსუ (იქვე, 118₂₂) იქმს... ჭუ-
მანი ბიდათენუ (იქვე, 118₃₁) ხვალ წავიდეთ... მულუნუ (იქვე, 119₈) მო-
დის...

ეს ბოლოკიდური -ო-||-უ იმავე რიგისა უნდა იყოს, როგორც ნახე-
ვარხმოვანი გ მეგრულში:

მოუნჭესგ ართიანსგ... ართი წყარიშა დინილესგ, კინი ეშელესგ დო
ვიშო-აშო გინილესგ ლურელი გვერენსგ დო არძოქგ გეეთელესგ (ი. ყიფ-
შიძის „მეგრ. ენის გრამატ.“, ქრესტომათია, გვ. 34₃₃₋₃₅₁₋₂). დასცხეს ერ-
თმანეთს... ერთ წყალში ჩავიდენ, ისევ ამოვიდენ და იქეთ-აქეთ გადაიარეს
მკვდარ გველებზე და ყველანი გაცოცხლდენ („ყველამ გაცოცხლდენ“)

საინტერესოა, რომ ერთგან ი. ყიფშიძე ო-ს ნაცვლად გ-ს წერს: დე-
ლიქგ (იხ. ზემ.).

ჭანურის ო || უ უნდა ეტოლებოდეს ლექსებში ხმარებულ ბოლოკი-
დურ -ა-ს ქართულში:

...ხამს მამაცი მამაცური, სჯობს რაზომცა ნელად ტირსა... ხანა 875₂
(საიუბ. გამოც.).

...ვინ მიჯნური არ ყოფილა, ვის სახმილი არა სწავსა... ხანა 874₂...

4. თქ- კომპლექსის ტკ-თი შენაცვლების ასეთი შემთხვევები გვაქვს:

დელი ტკვა (= თქვა) ორეთ 81₄ „გიჟი თქვენა ხართ... „...ოფშკო-
მათ“, ტკვეს (= თქვეს) 83₂₆ „...შეგჭამოთ“, თქვეს... ტკუ (= თქუ) 71_{4,8,25}
თქვა...

ამ კონტექსტში შეიძლება მოვიხსენიოთ ხთ- || → ხტ- „სვლა“ ზმნა-
ში; მოხთუ || მოხტუ... („მოვიდა“...), — ჩვეულებრივია ჩვენ მიერ გამო-
ქვეყნებულ ტექსტებში; აგრეთვე: შქ- || → შკ- (ოშქური || ოშკური —
„ვაშლი“)

5. „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიმკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 152)

იოს. ყიფშიძე შენიშნავს, უკანა-ენისმიერ თანხმობანთა აფრიკატიზაცია უფრო ფართოდ არის გავრცელებული, ვინემ ეს დღემდის იყო ცნობილიო (ეს მოვლენა აკად. ნ. მარს ბულეფურისთვის მიაჩნდა დამახასიათებლად). ამით დასტურდება ჩვენში ჩაწერილი ტექსტების მიხედვით გაკეთებული დასკვნა ამ მოვლენის შესახებ (იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ § 83, გვ. 26-27).

6. ჩვენ მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში არის შემთხვევები დაშორებითი ბრუნვის ხმარებისა მიმართულებითის ნაცვლად: **ოხორიშე**, **ქარმატეშე** — შინისაკენ („სახლისაკენ“), **წისქვილისაკენ** — სწორედ ისევე, როგორც ამას არქაბული ხმარობს (იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ § 15 ა გვ. 60-61). იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ამისავე მაგალითებს ვპოულობთ: **ოხორიშე ვიგზალათერე** — მ₆16 **შინისაკენ წავიდეთ...** ბაშკა სუაშე 73₆ სხვა ადგილისაკენ...

მაგრამ სრულიად მოულოდნელია იმავე ათინურ ტექსტებში **მიმართულებითის** გამოყენება **დაშორებითის ფუნქციით**:

ოშკურიშა ქოჯეხტუ 80₁₉ ვაშლიდან (ვაშლის ხიდან) ჩამოვიდა (უნდა ყოფილიყო: **ოშკურიშე**...).

ცაშა თოფრი ჯულუნ 82₉ ციდან თაფლი ჩამოდის (უნდა ყოფილიყო: **ცაშე**...).

ათინაშა წუკიტიშა ხუ ვერსი ონ (იხ. „დღიური“, ენიმკი-ს „მომამბე“, I, გვ. 163) ათინიდან წუკიტამდის ხუთი ვერსია (უნდა ყოფილიყო: **ათინაშე წუკიტიშა**...).

...ალიზადე (არანაში **ჩოიშა**) იქვე, გვ. 164 — ალიზადე (არანაშ-სოფლიდან), უნდა ყოფილიყო: **ჩოიშე**...

თუ წინა შემთხვევაში **დაშორებითი კისრულობდა მიმართულებითის როლს**, აქ, პირუკუ, **მიმართულებითი ბრუნვა გამოდის დაშორებითის ფუნქციით**.

7. საინტერესოა მიმართულებითი ბრუნვის ხმარება პასუხში კითხვაზე **სად?** : **ჰაქონი კოჩეფე** — ქიმი მუში სოხუმი, მურღული, **ოზურგეთიშა** თუთუნი იქუმან 74₂₃ აქაური ხალხი („კაცები“) — ზოგი მათგანი („მისი“) სოხუმში, მურღულში, **ოზურგეთში** თამბაქოს ამუშავებენ...

...**ოზურგეთიშა** (თუთუნი იქომან) — **ოზურგეთში** (თამბაქოს ამუშავებენ) — მიმართულებითია და ლოკატიური მნიშვნელობისად უნდა ვცნოთ, ფრაზა რომ არ იყოს თავისებური: სოხუმი, მურღული — სახელობითია! შეიძლება მთქმელი გულისხმობდა ზმნას: „**ნულუნან** **ოზურგეთიშა**“ — მიდიან **ოზურგეთს** — „**თუთუნი იქუმან**“ — თამბაქოს ამუშავებენ, მაგრამ მაშინ წინა ორი სახელის ფორმა აუხსნელი რჩება და წინადადება გატეხილია.

უფრო საიმედო ჩანს მეორე შემთხვევა: იღუ დო ოხორი მუშიმა ქო-
ლოდუ 387 წავიდა და თავის სახლში დადვა... თუ აქაც კონტამინაცია
არაა: იღუ — ოხორიშა.

8. ათინურ ტექსტებში არც თუ იშვიათია მოთხრობითი ბრუნვის
მოშლის ფაქტები:

მუშული უწუ 77¹⁷ (ნაცვლ.: მუშულიქ უწუ) მამალმა უთხრა... ბადი
უწუ 77³⁴ (ნაცვლ.: ბადიქ უწუ) ბერიკაცმა უთხრა...

ამით დასტურდება, რომ ათინურს კილოკავში, — მაინცა და მაინც
მის ზოგ თქმაში — მოთხრობითის მოშლა ხელშესახები ფაქტია და ინდივი-
დუალურ მოვლენად ვერ მიიჩნევა (იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ § 15, დ, გვ. 63).

ყურადღებას იქცევს ერთი არქაბელის მეტყველებაშიც ცალკეული
შემთხვევები მოთხრობითის შეცვლისა სახელობითით.

ნუსა უწუ-ქი 46 (ნაცვლ.: ნუსაქ...) რძალმა უთხრა, რომ... კადი
უწუ-ქი 46 ყადმა უთხრა, რომ...

9. ჭანურში მოთხრობითი ბრუნვა აწმყო დროსთანაც იხმარება, თუ
ზმნა გარდამავალია; ცხადია, ეს მეორეული მოვლენაა (იხ. „ჭან. გრამ.
ანალ.“ § 29, გვ. 102-103). მხოლოდ აქა-იქ თუ წააწყდება კაცი სახელო-
ბითის ხმარებას სუბიექტად გარდამავლი ზმნისა აწმყოში.

ასეთი სპორადული შემთხვევა — ძველი ვითარების გადმონაშთი —
გვაქვს იოს. ყიფშიძის ტექსტებშიც:

ქიმი-თი... ლეტა ხაშქუმან... ქიმი(თი კაიკილული იქუმს, ქიმი-თი ჰი-
ჩი მუთი ვარ იქუმს... 74²⁴ ზოგიც მიწას ხნავს, ზოგიც ნაოსნობას მისდევს
(„იქმს“), ზოგიც არაფერს არ აკეთებს („იქმს“)... შდრ. იქვე (გაგრძელება):
ქიმი-თი-ქ თერზილული იქუმს, ქიმი-თი-ქ კოჩი ილამს — ზოგი მკერავობას
ეწევა („ზოგმა მკერავობა იქმს“), ზოგი კაცს კლავს („ზოგმა კაცი
კლავს“)...

10. იოს. ყიფშიძის ათინური ტექსტები ადასტურებენ სხვა ტექსტე-
ბიდან (კერძოდ, ართაშნელ მუსა გულაბერ-ოდლისაგან ჩაწერილი ტექსტე-
ბიდან — იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 110-115; ბოლოკიდური ს-ს
დასუსტების შესახებ იხ. „ჭან. გრამატ. ანალ.“ § 8, თ, გვ. 29-30) ცნო-
ბილ ფაქტებს მიცემითის ფლექსიის გაუჩინარებისა¹:

მორდერი ჭუალი (ნაცვ. ჭუვალის) ქოდოლოხუნუ ბოზომოთა, კაპუ-
ლა (ნაცვლ.: კაპულას) ქომოდბუ დო ულუნ 76²⁵ დიდ ტომარაში ჩასვა ქა-
ლიშვილი, ზურგზე მოიკიდა და მიდის...

¹ სუსტდება მესამე პირის სუფიქსი ს-ც.

შკად (ნაცვლ.: შკას) გოგაკორარე 90₁₅ წელზე მოგეხვევი... ამ უკანასკნელ მაგალითში ბრუნვის ნიშანი **ს** → **ჟ**: შკას → შკად, ე. ი. **ს**-ს დასუსტების ის საფეხურია წარმოდგენილი, რასაც აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის კილოებში ვპოულობთ (იხ., მაგალითად, ავტორის „ს-ბგერის დასუსტება ქიზიყურში“ — ენიმკი-ს მოამბე, I, გვ. 66-77).

ბოლოკიდურ **ს**-ს დასუსტება ათინურში მოხსენებულია იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიმკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 152).

11. იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ნამყო უსრულის საწარმოებელ სუფიქსად **ტ**-ს გარდა **თ**-ც გვაქვს და **დ**-ც:

შუმ**თ**უ (ნაცვლ.: შუმტუ) 76₃ სვამდა... სი მა მიწოლემ**დი** (ნაცვლ.: მიწოლემტი) 81₂₅ შენ მე მეუბნებოდი...

ამრიგად, ირკვევა, რომ ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილი ათინური ტექსტების ანალოგიური ფაქტები მთქმელის ინდივიდუალურ თავისებურებად არ მიიჩნევა (იხ. ოხოზა ქუნურ**თ**უ — „ჭან. გრამ. ანალ.“ II 124₉ — ცოლი ჰყავდა; მემედ-ალა ქორ**დ**უ იქვე, 118₂ მემედ-ალა იყო...).

ამ სუფიქსთაგან **-დ** ქართველური ენების **-დ**-სუფიქსია (ნამყო უსრულისა), **-თ** — ამ სუფიქსის სახეცვლაა (**-დ** → **-თ** → **-ტ**).

12. ამ უშენ აშქურინტეს 10₃₃ ამისი ეშინოდათ; სიტყვა-სიტყვით: ამ ის აგან ეშინოდათ — იგივე კონსტრუქციაა, რაც ძველი-ქართულიდანაა ცნობილი („მისგან მემინის“...) და ამჟამადაც ხმარებულია მთის კილოებში (მაგ., მთიულურში: „ცხვარს მგლისაგან ეშინია“...).

13. იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექსტებში დადასტურებულია ჩვენებითი ნაცვალსახელის უ-**ნ**-არო მრავლობითი, ისტორიულად უპირატესი: ათეფე 4₃₀ („ესენი“; მსგავსი ვარიანტი მოიპოება ჩვენს არქაბულ ტექსტებში — იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ გვ. 82); საგულისხმოა აგრეთვე ათინური **ჰანეფე** 72₃₁ ჩვეულებრივი ჰანი-ს ნაცვლად („ესენი“) და **ჰემთეფე** 6₁₀ („ისინი“) — გვხვდება ვიწურ ტექსტში (ჩვენც ვიწელისაგან გვაქვს ჩაწერილი ეგვეე წარმოება, ოლონდ უ-**მ**-ანო, — იხ. „ჭან. გრამატ. ანალიზი“, გვ. 82-83).

14. „პატარა“-ს აღმნიშვნელი სიტყვა ჭანურში ვარიანტებით მდიდარია: წუტა || წუტელი || ჭუტა || ჭიტა || ჭუჭუტა (იხ. ავტ. „ჭანურ-მეგრ.-ქართ. შედარ. ლექსიკ.“ გვ. 233); მეგრულში გვაქვს **ჭიჭე**; ცხადია, იგი ჭანური ხსენებული ვარიანტების წრეში შედის; გვაკლდა შუამავალი რგოლი; იგი მოცემულია იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექსტებში: ჭიტა:

დიდის **ჭიჭაქ** ვარ ნუსიშინა-ში... 12₃₁ დიდს პატარამ თუ არ დაუჭერა... ეს კია, რომ ამ ფაქტის ჩვენებას ასუსტებს იმავე ტექსტში ხმარებულ-

ლი **ჭიტა** (რამდენიმეჯერ!).

ზემოთ აღნუსხული შემთხვევები იმის ილუსტრაციაა, თუ რა ღირებულება აქვს იოს. ყიფშიძის ჭანურ ტექსტებს თავისთავადაც და არსებული ტექსტების შეწამება-კონტროლის თვალსაზრისით.

მაგრამ ამ ტექსტებს მარტოდენ ენათმეცნიერული მნიშვნელობა არა აქვთ. ეთნოგრაფიული და ისტორიული თვალსაზრისითაც ისინი დიდად საგულისხმო ცნობებს შეიცავენ.

აქ წარმოვადგენთ ყველაზე არსებითი მასალის თარგმანს მცირეოდენი განმარტებით.

ისტორიულ გადმოცემათა შორის საინტერესოა **თამარ მეფის** შესახები თქმულებები და **ჭანეთის მაჰმადიანობაზე მიქცევის** შესახებ ხალხში შენახული ცნობები.

ხოფის მახლობლად ბუჯალში ნაქები წყაროს წყალია; მას „მეფის წყარო“-ს („მადა წყარი“) ეძახიან. ბუჯალელი მომთხრობის ჩვენებით, ეს მეფე თამარ მეფეა: „ჩვენი ძველები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის ქვეყანა ქართველთა ფადიშაჰის თამარ მეფის ხელში ყოფილაო“...

ძველი ტრაპიზონი, — თურქულად „ესკი ტრაპიზონ“, — ათინის რაიონშია. თუ ზემოთქმული ისტორიულ სინამდვილეს ასახავს, იქნებ, აქ იგულისხმებოდეს საზღვარი საქართველოსა და ტრაპიზონის იმპერიას შორის, რომელიც თამარმა დააარსა.

ძველ ნაგებობათა წარმომავლობა საქართველოს ყოველ კუთხეში სტიქიურად უკავშირდება თამარ მეფის სახელს. ასევე ყოფილა ჭანეთშიც: „ათინის მახლობლად ზღვაში ქვაზე ორსართულიანი ძველი ციხე დგას, სახელად კიზ-კულე“ („ქალიშვილის ციხე“. რატომ „კულე“ და არა „კალე“?). ესეც „თამარ მეფისა ყოფილაო“, — გვარწმუნებს იგივე მომთხრობი...

ციხე შეუძლებელი არაა თამარის ეპოქას ეკუთვნოდეს. სანამ რაიმე დადებითი ხასიათის ცნობები არ მოგვეპოება ამ ციხის შესახებ, ხსენებულ შესაძლებლობას ვერ გამოვრიცხავთ.

მაგრამ სრული ანაქრონიზმია, როცა ჭანეთის გამუსლიმანების დროის ამბებს თამარ მეფის სახელთან აკავშირებენ:

სულტან სელიმმა რომ აზლადა აიღო, მოსახლეობის მეტი წილი სამეგრელოში (ნათქვამია — „სენაკისა და ზუგდიდისაკენ“) გაიქცაო; „თამარ მეფეს სთხოვეს, იქ [ე. ი. სამეგრელოში] ადგილი მისცა და დაასახლაო“... ასე მოგვითხრობს აზლადელი მთქმელი (ხოფის რ.).

სულტან სელიმის მეფობა, როგორც ცნობილია, მეთექვსმეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს ხვდება (1512-1520). სულტან სელიმს ვინც გამოექცა, მას თამარ მეფე დახმარებას ვერ გაუწევდა, ადგილ-მამულს ვერ მიუჩინდა — „დასახლდითო“... ეს გადმოცემა გამოძახილია დიდი პოლიტიკური ავტორიტეტისა, რომელიც თამარის მეფობას ახასიათებდა, თამარის

ეპოქის საქართველოს ჰქონდა; ამ საქართველოს წევრს კი ჭანეთიც წარმოადგენდა.

სულთან სელიმი თურქეთის ისტორიაში ცნობილია, როგორც სახელმწიფო დამპყრობელი, ძლიერი ფადიშაჰი, რომელმაც დაამარცხა სპარსეთი, დაიპყრო სირია, პალესტინა, ეგვიპტე, მესოპოტამია (შუამდინარე) და ქურთისტანის ნაწილი. მისგან დაამარცხებული ჭანები თავს აფარებენ სამეგრელოს. ჭანი ხალხის მეხსიერებაში ძლიერ თურქ დამპყრობელს დაუპირისპირდა ძლიერი მფარველი, თამარ მეფე. ქრონოლოგიურად ეს შეუსაბამობაა, ფსიქოლოგიურად კი მართალია და გასაგები.

სათანადო ტექსტების სრული თარგმანი აქვე მოგვყავს.

„მაფა-წყარი“ („მეფის წყარო“)¹.

ქალაქ ხოფას აქეთ, აღმოსავლეთისაკენ, ნახევარი საათის სავალზე ბუჯაღში არის „მაფა-წყარი“ („მეფე-წყალი“, „მეფის წყარო“). მთელ ხოფაში სხვა ასეთი კარგი წყალი არ არის.

ძველებისაგან (წინაპრებისაგან) ჩვენ გავგიგონია, რომ სამას ორმოცი წლის წინათ ამ ადგილებში მეგრელები ყოფილან. იმ ხანებში თურქების ხელმწიფემ (ფადიშაჰმა) სულთან სელიმმა² და ლაზისტანი დაამარცხა და აიღო. აქაური მეგრელები თანდათანობით („ცოტ-ცოტათი“) მუსულმანები გამხდარან. ჩვენც ახლა ვრწმუნდებით, რომ ჩვენი და მეგრელების მეტყველება („სიტყვა“) ერთი მეორეს ჰგავს.

სხვა ადგილას, „მაფა-წყარ“-იდან ას ნაბიჯს ქვემოთ, ერთი ძველი ბალავერი იყო. იმის შიგნით — „ეს რა არის“-მეთქი, რომ ვიკითხე ძველმა კაცებმა მითხრეს, რომ „ძველი ქრისტიანების ღვინის საწნახელი არისო“.

სხვაგან კიდევ, „მაფა-წყარ“-იდან ზევით, ნახევარი საათის სავალზე, ნოსიტონეს ზემოთ, მაღალ გორაკს „გიაურის საფლავი“ ეწოდება. ამ გორაკზე ძველი სასაფლაოებია, საფლავის ქვები ახლაც ჩანს.

„მაფა-წყარ“-იდან მარჯვნივ, ერთი საათის სავალზე ნადირათის გორაკზე დიდი ძველი ეკლესიის ბალავერებია (საძირკვლებია).

მე ეს ნიშნები რომ ვნახე, თანაც ბერიკაცების ნათქვამი გამიგონია, რომ ჩვენი ძველები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის [ქვეყანა] ქართველთა მეფის („ფადიშაჰის“) თამარ მეფის ხელში ყოფილა. ამიტომ, რომ ამ ბუჯაღურ წყაროს „მეფის წყარო“ („მეფე-წყალი“, „მაფა-წყარი“) ეწოდება.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 4.

² სულთან სელიმი 1512-1520 წწ. მეფობდა. „სამას ორმოცი წლის წინათ“ კი 1577 წ. გამოდის. საუკუნე კია იგივე, მეთექვსმეტე.

გარდა ამისა ათინას იქით ზღვაში დიდ ქვაბზე ერთი ორსართულიანი ძველი, ოთხკუთხე ციხე დგას. იმასაც „კიზ-კულე“ (ქალიშვილის ციხე?) ჰქვია. ესეც თამარ მეფის ყოფილა¹.

მემედ-ალი ჩეფ-ოღლი,
ბუჯაღელი, 57 წლისა.
ჩაწერილია 21.VIII.1917.

* * *²

აზღადის ტაძრის („სალოცავის“) თავზე ეკლესიები იყო. ზღვაზე რომ ნაგები („ფელუკები“) მიმოდინდნენ, სიმღერით თოფებს ისროდნენ [ხოლმე]. ეკლესიაში რომ იყვნენ ბერები, იმათ ატყობინებდნენ.

მერე მეფე სულთან სელიმმა აიღო. იმ გორასაც „სულთან სელიმი“ დაარქვა. მაშინ („იმ ხანებში“) ბევრი მცხოვრები გაიქცა სენაკისა და ზუგდიდისაკენ. თამარ მეფეს სთხოვეს (sic!) და იქ ადგილი მისცა და დაასახლა.

სამი და და ორი ძმა დარჩა აზღადს. სხვა ყველა წავიდა. რომ დარჩნენ, მათ ერქვათ: ერთს — ლია, მეორეს — კოსტა; ქალებს რა ერქვათ, არ ვიცი. დღემდის მათი გვარი კიდევ არსებობს: კოსტ-ოღლი და ლი-ოღლი.

მემედ ეფ. ქურუნიჩი-ოღლი,
სოფ. აზღადა-დან, 58 წ.

ჭანთა გამუსლიმანების ამბავს მოგვითხრობს
„ლაზისტანის ისტორია“³

სულთან სელიმის ომი. მეფე (ფადიშაჰი) თავის ჯარისკაცებით ტრაპიზონიდან მელოში მოვიდა. მელოდან ბრძოლა-ბრძოლით გონიის ციხეში ჩავიდა და ბლოკადა უყო არხავეს (არქაბს), ვიწეს, ათინას, ხოფას, გონიას, ბათომს, ჩხალას, ბელღევანს, ნოღედს (მაკრიალს), სარფს. ომი გრძელდებოდა სამ თვეს.

¹ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს არწმუნებდა: „ამ ოთხმოცი წლის წინათ კიდევ იფიცებდნენ: „დადიანი ვარ დოღურას, მაფა ვარ დოღურას“ („მივლინების დღიური“, ენიშკი-ს მოამბე I, გვ. 177).

იმავე აბდულას შესახებ იოს. ყიფშიძე წერს: „აბდულა ბრალსა გვდებს ქართველებს, რომ მათი შვილები რამოდენიმე მაინც არ იზრდებოდა ქუთაისსა და ტფილისში: „ეხლა ხომ ბევრს ეცოდინებოდა ქართულიო“ (იქვე).

² დედანი იხ. აქვე ხოფურ ტექსტებში, გვ. 7.

³ იხ. აქვე, ტექსტები, გვ. 5.

საჭმელი გაუთავდათ [ჭანებს], ხალხი („კაცი“) გაწყდა, ასი კაციდან ოცდახუთი დარჩა. მერე ერთ ადგილას შეიკრიბნენ [ჭანები] და თქვეს: „რა ვქნათ ჩვენ? კაცი არ დარჩა, საჭმელი არა გვაქვს. ჩვენ დავმორჩილდეთ!“ „კარგიო“, თქვეს.

მუსულმანთა ალი-ფაშასთან ელჩად პეტრო ხეცია წავიდა. „მეტს ვერ ვიომებთ! კაცი არ დარჩა, საჭმელი არა გვაქვს!“ ფაშამ უთხრა პეტროს, რომ „საჭმელს მოგცემთ, და ვაჟები („შვილები“, „ბავშვები“) რაც დაიხოცნენ („მოკლულიქნენ“), დაიხოცნენ და, რაც დარჩნენ, ის ბავშვებიც ათ წელიწადში დაიხრდებიან, წინანდლებსავით იქნებიან. ერთ რამეს გეტყვი და იმისი უარი არ თქვა“. პეტრომ უთხრა: „რას მეტყვიო?“ ფაშამ — „სუყველანი მუსლიმანი გახდითო!“ პეტრომ — „მე ქრისტიანი ვარო. თუ ასე გინდათ, ყაბული გამხადეთ (?) და ჩვენ მუსლიმანი არ გავხდებითო!“ „კარგიო“, — უთხრა — „ქრისტიანი იყავითო!“ ქალაქი მისცა: „ჭანეთის („ლაზისტანის“) ძროხას, ცხვარს, ქათამს, რაც კი რამ არის, არაფერი ცუდი არ შეემთხვას“. მოვიდა პეტრო შინ.

სამი წლის განმავლობაში იყვნენ კარგად თავიანთ ეკლესიებში, სასწავლებლებში („საკითხავში“). სამი წლის შემდეგ მღვდლებს ორი წელი, სამი წელი სასჯელი მისცეს. მღვდლების რიცხვი შემცირდა („ცოტა გახდა“). ამასიდან ორმოცდახუთი ხოჯა მოიყვანეს. თურქული სკოლები გახსნეს. ყველამ ბავშვები მიაბარა სკოლებში.

პეტრომაც თავისი სამი შვილიშვილი შეიყვანა. უფროს შვილის-შვილს რომ შეხედა, ჰკითხა, — შვილიშვილი მუსლიმანი გახდა. ამ შვილიშვილს ივანე ერქვა.

„ივანე, შენ მუსლიმანი რად გახდიო“ და პეტრომ მოკლა. მეორეც (შუათანაც) ასევე გამუსლიმანდა, მესამე, უმცროსი, დიმიტრიც, — აგრეთვე („ასე გახდა“). სხვის ბავშვებს შეხედა, — ყველა მუსლიმანი გახდა.

ახლა კიდევ უფროსებმა ერთ ადგილას მოიყარეს თავი. „ჩვენ მღვდელი არა გვყავს; ბავშვებმა სკოლაში რაც ნახეს, რაც ისწავლეს, ის გახდნენ. ახლა ყველა ბავშვი რომ დავხოცოთ, არ შეიძლება და ასე ვიყოთ! პეტრომ — „ერთ რამეს ვიტყვი, იმ სიტყვას არ გადახვიდეთ („არ უკუნიქცეთ“)!“ „რა არისო“, ჰკითხეს. „ჩვენ თუ არ გავყიდით, ჩვენს მიწაზე, ჩვენს ადგილებზე თურქი არ მოვა, და ჩვენც მიწას ნუ გავყიდით! ჩვენ მართო ვიყოთ! ქალებს („გოგონებს“) წერა-კითხვას ნუ ვასწავლით!¹ თურქის ქალს ცოლად ნუ მოიყვანთ, უცხო კაცს ადგილს ნუ მისცემთ — აქ სახლს ნუღარ აიგებს! თუ უცხო თესლს სახლის დასადგმელ ადგილს მისცემთ, იმათ ქალიშვილს შეირთავთ, ჩვენი ენა („ლაპარაკი“), ჩვენი გვარი დაიკარგება“.

„კარგიო“, — თქვეს. „ჩვენს შემდეგ ორმოცდაათი წელი რომ გაიგ-

¹ საინტერესოა, რომ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს უხსნიდა: „ქალებს მიტომ არ ვაგზავნით თათრულ სკოლებში, რომ ღედა-ენა დაავიწყდებათო, როგორც ჩვენ, მამაკაცებს, დაგვავიწყდაო“ („მივლინების დღიური“, ენიმკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 177).

ლის, ერთხელ ჩვენებური სკოლის გახსნის შესახებ სულტანს („ფადიშაჰს“) ვსთხოვოთ. თუ ნება დაგვართო, ისევ წინანდებურად ვიქნებით“ („შევიქნებით“).

ჭანეთს („ლაზისტანს“) [ამის] ნება არ დართო სულტანმა („ფადიშაჰმა“). როცა თურქეთში „ერთობა“ შეიქმნა, ნება მისცა, ახლაც ომია და ვერაფერი ვქენით.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი,
ს. აზლადა-დან, 45 წლისა.

კონსტანტინეპოლის აღების შემდეგ (1453) სულ რვა წელს არ გაუვლია, რომ ტრაპიზონიც დაეცა (1461 წ.). ეს მოხდა მაჰმად II მეფობაში. გადაგვარებულ კომენტა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი დავითი თავისი შვიდი შვილით დააღრჩვეს 1470 წელს: მიზეზი თითქოს გამუსლიმანებაზე უარის თქმა უნდა ყოფილიყო.

სულტან სელიმი ორმოციოდე წლის შემდეგ (1512 წ.) ავიდა ტახტზე. ბუნებრივი ჩანს ამიტომ მისი ლაშქრობა ჭანეთის დასაპყრობად და აქ მუსლიმანობის გავრცელების მიზნით: ტრაპიზონში თურქების დამკვიდრების შემდეგ ამას წინ აღარაფერი დაუდგებოდა.

საინტერესოაა გადმოცემაში აღნუსხული, თუ რა ღონისძიებებს მიმართავდნენ თურქები მუსლიმანობის გასავრცელებლად: რეალური ჩანს ამ მხრივ მოთხრობა.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება ამას შეგუპირისპიროთ მისიონერული **გრანჟიე**-ს ცნობები, რომლებიც ეკუთვნის 1615 წელს, ე. ი. თითქმის სრული ერთი საუკუნით არის დაშორებული სულტან სელიმის ხსენებულ ლაშქრობას.

მისიონერ ლ. გრანჟიე-ს „წერილი, გაგზავნილი აღმოსავლეთიდან იეზუიტთა ორდენის გენერალ მამა კლოდ აკვაივასთვის“, თარგმნილია ვ. ბაბეს მიერ რუსულად¹ და გამოქვეყნებულია ლ. ლოპატინსკის მიერ კრებულიში "Сборник материалов по описанию местностей и племен Кавказа", ტ. XLIV, განყოფ. მესამე, გვ. 30-52)².

¹ ქართული თარგმანი მოცემულია მის. თამარაშვილის წიგნში „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, ტფილ. 1902, გვ. 135 და შმდ.

² მისიონერი ლ. გრანჟიე თავის ამხანაგ ეტ. ვიე-სთან და სომეხ თარჯიმანთან ერთად 1614 წლის მაისს გამომგზავრებულა სტამბოლიდან, გაჭირვებით — ზღვის დეღვის გამო — მოუღწევიათ ტრაპიზონამდის; 21 ივლისს დაძრულან ტრაპიზონიდან და რიზეში დაუყვიათ აგვისტოს დამლევამდის — ფაშის მოლოდინში. რიზედან წამოსულები მაკრიალში (ხოფის რ.) — გაუჩერებიათ ნოემბრის პირველ რიცხვამდის (— საზავო მოლაპარაკება მიმდინარეობდა თურქეთსა, ერთი მხრით, და გურიელსა და დადიანს შორის, მეორე მხრით; ამის გამო, თურქები არავის უშვებდნენ გურიასა და სამეგრელოში).

ამ წერილში სხვათა შორის ვკითხულობთ:

„დაბა რიზე... მდებარეობს ლაზების ქვეყანაში, რომელიც განვრცობილია ტრაპიზონიდან საქართველომდის. მაგრამ იმ ნაწილში, რომელიც უფრო ახლოსაა ტრაპიზონთან, ლაპარაკობენ ბერძნულად. იმაში კი, რომელიც უფრო ახლოსაა საქართველოსთან, ლაპარაკობენ, საერთოდ, სამეგრელოს ენაზე, რომელიც იყო ჭანთა (ლაზთა) ანუ ალენთა ყოფილი კოლონია, სამეგრელოს ხალხების ენაზე. თანდათანობით ისინი [ჭანები] გადადიან მუსლიმანობაში; ჩვეულებრივ, ხანში შესულნი იმისათვის, რომ აღიარებენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, აუტანელ ჩაგვრას განიცდიან და იმ მიზნით, რომ თავი დააღწიონ მძიმე გადასახადებს, რომლებითაც მათ აწუხებენ, გადადიან თურქების მხარეზე. რაც შეეხება ბავშვებს, მშობლები წინადასცვეთენ ხოლმე მათ, რათა ისინი განთავისუფლებულ იქნენ ყველა გადასახადისა და ბეგარისაგან (от всех податей и налогов); ისინი ცდილობენ, რომ ქრისტიანი ქალიშვილები გათხოვდნენ იანიჩარებზე, რომ სიცოცხლე შეუნარჩუნონ თავის დედებსა და მამებს. იმ მცირეოდენ ნაწილს, რომელიც დარჩა წინანდელ მცხოვრებთაგან [ქრისტიანებად], შერჩენილი აქვთ მხოლოდ ქრისტიანული სახელი და ნათლისღება, რომელიც მათზე იყო უკვე შესრულებული. ეს მართლაც რომ უბედურებაა, მით უფრო სამწუხაროა, რომ მისგან ხსნა აღარ ჩანს; და მაინც ჩვენ ძალიან დავეხმარეთ — კმაყოფილებით შენიშნავს ლ. გრანჟიე — დაბა რიზეს ზოგ მცხოვრებს, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო მათი ენის სუსტად ცოდნის პირობებში.

ჩვენ ვასწავლიდით იქ ბავშვებს კატექიზისს და შთავაგონებდით რამდენიმე ქრისტიან ქალს, რომლებიც თურქებს გაყოლოდნენ, თუ რაში მდგომარეობს მათი ქრისტიანული მოვალეობა“... (გვ. 37-38).

თურქებისაგან დაწიოკებული ლაზების გაჭირვებას რას არგებდა იეზუიტ-მისიონერის ნიანგის ცრემლები და კატექიზისის სწავლება!

ეს იყო რიზეში. მაკრიალშიც ლ. გრანჟიე იმასვე აკეთებდა, რაც რიზეში ყოფნის დროს მოიმოქმედა. რაკი სამეგრელოში გზა დაიკეტა და ზღვაზედაც ღელვა ხშირი იყო, მაკრიალში ნაპირზე გამოსულან... აქ „მოღვაწეობის“ შესახებ ვკითხულობთ: „...ბავშვებს ვასწავლიდით კატექიზისს და დარიგებას ვაძლევდით „პაპებს“ — ასე იწოდებიან ადგილობრივი მღვდლები — მათი მოვალეობის შესახებ, რომელსაც ისინი მეტად ცუდად იცნობდნენ. ასე, მაგალ., მათ არასოდეს არ ეთქვათ აღსარება და არც სხვათაგან მოესმინათ აღსარება, თუმცა შესაძლებლად მიაჩნდათ ეზიარებინათ... დახმარება მიიღო ჩვენგან ზოგმა ქრისტიანემ, რომლებიც მზად

რიზესა და მაკრიალში იძულებითი დგომა საშუალებას აძლევდა ლ. გრანჟიეს ნაპირზე მცხოვრებ ხალხს, მის ყოფა-ცხოვრებას გასცნობოდა.

იყვნენ გათურქებულიყვნენ [ე. ი. გამუსლიმანებულიყვნენ], რათა თავი დაეღწიათ მძიმე გადასახადებისათვის: ჩვენ მათ ვაძლევდით რჩევა-დარიგებას და მოწყალებას ხან იმისაგან, რაც ჩვენ გვეკუთვნოდა, ხან იმისაგან, რაც მათთვის იყო შეგროვებული (sic! — ა. ჩ.).

ძნელი დასაჯერებელია, რომ ჩვენ ამ ადგილებში ვპოულობდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდენ ქრისტიანებს ხელი აეღოთ თავიანთ სარწმუნოებაზე, მიუთითებდენ რა ან მათს ახალგაზრდობაზე, ან სიბერეზე, და შესძლებსდა გვარად დახმარებას უწევდენ თავიანთი ქონებიდან. ზოგი მათგანი ზოგჯერ მე მინახავს, რომ ესწრებოდენ ღმრთისმსახურებას ისეთი მოწიწებით, თითქოს ისინი ქრისტიანები ყოფილიყვნენ. ვისარგებლე რა ამ ხელსაყრელი შემთხვევით, მე ვთქვი საჯაროდ რამდენიმე სიტყვა, რათა განმეტიციებინა ეს ხალხი სარწმუნოებაში. ეჭვი არაა, მათ რომ ჰყოლოდათ რამდენიმე ბერძენი მღვდელი, რომელთაც ცოტაოდენი ცოდნა ექნებოდათ, რომ დამშვრალიყვნენ ღმრთის სადიდებლად, რომელთაც ეცოდინებოდათ თურქული ენა ან ჭანების (ლაზების) ენა და, რაც მთავარია, რომელნიც თავს დასდებდნენ იესო ქრისტეს სადიდებლად, ისინი უთუოდ მოაქცევდენ ყველას ქრისტეს სარწმუნოებაში და სასწაული იქნებოდა, რომ [ასეთ პირობებში] დარჩენილიყო თუნდაც ერთი ურწმუნო“ (გვ. 42-43).

ლ. გრანჟიეს ჩვენებიდან ცხადი ხდება, როგორ მიმდინარეობდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში ჭანეთის გამუსლიმანება: ეკონომიური რეპრესიები იყო მთავარი საშუალება თურქეთის ხელში; ასეა რიზეში, ასეა მაკრიალში. დაპირება, რომელიც გადმოცემის თანახმად, პეტრო ხეციამ მიიღო — არც ძროხას, არც ცხვარს, არც ქათამს არაფერი შეემთხვასო, — დავიწყებულია. მძიმე გადასახადისაგან თავის დაღწევის მიზნით ხანში შესული ჭანები გადადიან მუსლიმანობაში, შემოღებულია ბავშვების წინადაცვეთა. მღვდლები ლ. გრანჟიეს დროსაც მოიპოებოდენ, თუმცა თავის საქმეში არც თუ რიგიანად ერკვეოდენ და ქრისტიანობისათვის თავის დადების მაგალითებს თავის სამწყსოს, რასაკვირველია, არ უჩვენებდენ. ჭანების მღვდელს „პაპა“ რქმევია: ამაზე მიუთითებს ლ. გრანჟიე, ამ ტერმინს იყენებს გადმოცემის ავტორიც. სიტყვა, როგორც ცნობილია, ბერძნული წარმოშობისაა (ὁ πάππας) და ხმარებული იყო სამეგრელოში (პაპა), სვანეთშიც (პაპ) ტერმინი ბიზანტიური საეკლესიო გავლენის მაჩვენებელია¹.

¹ სამეგრელოს მსგავსად ჭანეთშიც ეკლესიას ერქვა ოხვამე, სიტყვა-სიტყვით „სალოცავი“ (იხ. ავტორის „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“, ტფილ. 1938, გვ. 152). ამ ტერმინს ვხვდებით ი. ყიფშიძის ტექსტებშიც. მით უფრო უცნაურია ტერმინი ხაჭი, რომელიც აქვე თარგმნილ ტექსტებშია გამოყენებული „ჯვარის“ მნიშვნელობით და სომხ. ხაჩი-დან მომდინარეობს: არა ჩანს — ქრისტიანობის

ბერძნული მეტყველების გავლენის კვალი უნდა ჩანდეს სახელში „პეტრო“ (პეტრეს ნაცვლად, Πέτρος): „პეტრო ხეცია“...¹ გვარი „ხეცია“ ახლაც ხშირია სამეგრელოში; ქართულად იწერებიან „მხეცი“-ებად; ეს უკანასკნელი იგივე „მხეციძე“ უნდა იყოს, ხელოვნურად გამარტივებული: ხმოვნებს შორის ც-ს დაკარგვისათვის ქართულში საფუძველი არა ჩანს. გვარი „მხეციძე“ დადასტურებულია საბუთებში დასავლეთ საქართველოდან; ასე, მაგალ., იმერთა მეფის გიორგი II-ის შეწირულობის წიგნში, რომელიც 1573 წლით თარიღდება, წერია: „...შევსწირეთ გლახნი... მხეციძე ამოწყდა უშვილოთ და იმისეული...“ (იხ. „დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები“, გამოც. ს. კაკაბაძისა, ტ. I, ტფილისი, 1921, გვ. 29).

ლუი გრანჟიე შენიშნავს: მაკრიალში ვხვდებოდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდენ ქრისტიანებს გამუსლიმანებას და დახმარებასაც კი უწევდენ მათო...

ეს „თურქები“, ცხადია, ახალმოქცეული ჭანი მუსლიმანები არიან. მათი მუსლიმანობა, ეტყობა, მოჩვენებითი იყო: სხვებს ურჩევდენ — არ გამუსლიმანდეთო. ზოგჯერ ქრისტიანულ მღვდელმსახურებასაც კი ესწრებოდენ. ეს დამახასიათებელია.

ჭანეთში ოფიციალურად მუსლიმანობის დამკვიდრების შემდეგ მამა-პაპათა სარწმუნოება, როგორც ჩანს, ერთბაშად არ მისცემია დავიწყებას, ქრისტიანობის დროინდელი ადათ-წესები მოსახლეობას კარგა ხანს ახსოვდა. ზოგჯერ მას იცავდენ არა როგორც გარკვეული სარწმუნოებისათვის ნიშანდობლივ მოვლენას, არამედ, როგორც მამა-პაპათაგან ნაანდერძევე ჩვეულებას, რომელიც უპირისპირდებოდა ახალს, უცხოურს, მუსლიმანურს, როგორც ძველი, მშობლიური, საკუთარი ჩვეულება.

ამის შესახებ მოგვითხრობენ შემდეგი ტექსტები:

* * *

ჩემს ბავშვობაში დიდდამ ბაზრიდან ერთი ახალი კეცი მოიტანა. კეცს [გამოსახმარისების მიზნით] რომ ახურებდა აიღო ნახშირი და კეცს ერთი ქვევით და ერთიც განზე გადაუსვა — ჯვარის სახით.

კარგა ხნის შემდეგ საქართველოში წავედი, იქ ქართულად წერა-კითხვა და მეგრულად ლაპარაკი ვისწავლე. ერთმა დედაბერმა ფურნეში მოიტანა ერთი კეცი გამოსახმარისებისათვის გასახურებლად. მანაც ნახშირი აიღო და კეცს გადაუსვა ერთი ქვევით და ერთი განზე, როგორც დიდდა-ჩემმა.

შემოსვლის გზაზე მიუთითებს ეს ტერმინი, თუ იგი შემდეგი ხანების კონტაქტმა დაამკვიდრა ჭანურში. ეს ტერმინი პირველად ი. ყიფშიძის ტექსტებში დასტურდება.

¹ საინტერესოა ქალის სახელიც ტუხა — იხ. 266.

² დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 8.

მეც გამახსენდა და ვკითხე, რომ „ამ კეცზე ჯვარი რად დახაზე-მეთქი?“ თქვა, რომ „ეს ჩვენი ჯვარი არის და კეცს თვალი არ ეცემა და არ გასკდება!“

ერთი წლის შემდეგ კიდევ ხოფაში მოვედი. დიდდა ჩემს ვკითხე, რომ „შენ რომ კეცზე გახაზავ, იმას რა ჰქვია-მეთქი?“ მითხრა, რომ „რა ჰქვია, არ ვიცი. მეც დიდდა ჩემისაგან ასე მინახავს; იმისთვის გავხაზავთ, რომ ახალ კეცს თვალი არ ეცეს და არ გასკდეს“.

მე ვუთხარი: „შენ რომ გამოსახავ („გახაზავ“), მეგრელების ჯვარია და ნუ ხაზავ, ცოდვაა!“ მან კიდევ მომიგო („მითხრა“): „გინდა ცოდვა იყოს, გინდ-არა, მე მამა-პაპათაგან („ძველებისაგან“) რომ მინახავს, ისე უნდა ვქნა!“

მამინ კი მეც დავიჯერე, რომ მეგრელების ჩვეულება („ადათი“) გვქონია და ჩემი აზრით ეს ორი ჩვეულება ავხსენი.

მუჰამედ ეფ. ქელერჯ-ზადე, 35 წ.
ს. ბუჯალ-იდან.

* * *¹

დღეიდან ოცდახუთმეტი წლის წინ ბავშვები ვთამაშობდით სახლში და ჰერზე რომ ავედით, [ვნახეთ], ერთი სკივრი („ზანდუკი“) რომ იდგა კუთხეში. „რა არის“-თქვა და დავათვალიერეთ („გავხედეთ“) შიგნით. იესო წინასწარმეტყველის ხატი („სურათი“), დედა მარიამის ხატი („სურათი“), მღვდლის ტანისამოსი (შესამოსელი) და ბაირალი [საეკლესიო] და საცეცხლური („ცეცხლის დასაყრელი“) და საკმევის დასაწვავი მოწყობილობა კი ამოვიღეთ ზანდუკიდან. [ძირს] სახლში ჩავიტანეთ და ვთამაშობდით.

მერე დიდდა ჩვენმა დაგვინახა, გვიყვარა და გვცემა. „ეს ნივთები ძველი კაცებისა იყო. ორასი წლის ნივთები ჩვენ შენახული გვქონდა და თქვენ ასე რად დაგაქვთ! ახლავე წაიღეთ და, სადაც იყო, იქ დადევით!“ ჩვენც წავიღეთ და თავის ადგილას სკივრში („ზანდუკში“) ჩავყარეთ. დიდედისაგან მალულად ორი ჯვარი ავიღეთ და ბაზარში ბერძენ მჭედელს სამ ოყა თამბაქოში მივიღეთ ბავშვებმა.

ამის შემდეგ გავიგეთ, რომ იმ ბერძენსაც ოცდახუთ ლირად გაეყიდა. რაც დარჩა, ნივთები შევინახეთ. ამ დიდ ომიანობამდის იყო. დიდედისაგან დაწყებული ვიყავით და ხელს ვერ ვახლებდით. ამ მუჰაჯირობაში წავედით და, რომ დავბრუნდით, სახლი დამწვარი დაგვხვდა.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი
ს. აზლაღა-დან, 45 წ.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 6.

* * *¹

ერთი დედაბერი ოთხმოცი წლისა ყოფილა. ახალ წელს დილიდან დაკარგულა. მის შვილს უძებნია. მერე რომ მიდიოდა, გზაში უნახავს. უთქვამს: „დედაო“, შენ სად მიდინარო? მითხარი, თორემ მოგკლავო!“ „გორაკზე ეკლესიაში („სალოცავში“, „ოხვამე“-ში) მივდივარო“. „რატომ მიდინარო?“ — „იქ ვილოცავ“ („ღმერთს ვეხვეწები“). — „შენ რატომ ილოცავ („ეხვეწები“)? შენ მუსლიმანი არა ხარ? შენ ყოველ კვირა-დღეს რომ იკარგებოდი, იქ მიდიოდი?“ „ჰო, ჩემო შვილო, იქ მივდიოდი“ — აწი კიდევ წახვალ?“ — „არ წავალო. ამიერიდან მუსლიმანი ვიქნები. ნურაფერს მეტყვი, ნუ მელაპარაკები!“

ეკლესიაში რომ მიდიოდა, იმ ქალს ტუხა ერქვა. მე თორმეტი წლისა ვიყავი. ერთმა ოთხმოცი წლის დედაბერმა ასე მითხრა. იმასაც ოთხმოცი წლის მოხუცისაგან გაეგონა.

მემედ. ეჭ. შიშმან-ოღლი.
არქაბ-იდან, 73 წლ.

ძველებური ახალი წლის მოგონებაც დაუცავს ხალხის მეხსიერებას:

მეგრული ადათები ჩვენს სოფელში².

ჩვენს სოფლებში ახალწლის წინ ორი-სამი დღით ადრე დავვიან სახლს, კარ-მიდამოს, ყველაფერს დარეცხავენ და ახალწელს ხვდებიან შემზადებულნი, როგორც ბაირამს. ეს ადათი არც თურქეთშია ცნობილი, არც არაბეთში, მარტოოდენ ჭანეთში („ლაზისტანში“) იციან.

დიდუდას ვკითხე: „ჩვენი ახალი წელი მარტია. ახალ წელს სახლებს რატომ ასუფთავებთ?“ მითხრა, რომ „პაპა შენისაგან, ახმეტალა ქელერჯი-ოღლისაგან გამიგონია, რომ ჩვენი წინაპრები („ძველები“) და მეგრელები ძმები ყოფილან, იმიტომ ახლაც ზოგ ადათებს ვასრულებთ („ვიქმთ“)³.

მუჰამედ ეჭ. ქელერჯი-ზადე,
ს. ბუჯალ-იდან, 35 წლ.

დასასრულ, ჭანურის მოსახლეობის სტატისტიკის თვალსაზრისით საინტერესო ჩვენებაა მოცემული შემდეგს ნაწყვეტში ჩხალაში მოსახლეობის მოძრაობის შესახებ:

¹ დედანი იხ. აქვე, არქაბულ ტექსტებში, გვ. 25.

² დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 7.

³ ქალის გათხოვებასთან დაკავშირებული ადათ-წესებია მოთხრობილი ხოფურ ტექსტში „ოჩილუ და სიჯალიკობა“ („ცოლის შერთვა და სიძობა“), იხ., აქვე, გვ. 8; ეს ტექსტი არ გვითარგმნია; ამ თემის შესახებ მოგვეპოება ხოფური და არქაბული ჩანაწერები გამოქვეყნებულ ტექსტებში; იხ. ს. ყდენტი „ჭანური ტექსტები, არქაბ. კილოკ.“ გვ. 26, 30, 23, 24. არნ. ჩიქობავა. „ჭან. გრამატ. ანალიზი“, ნაწ. II. გვ. 30-38; მისივე: „ჭანური ტექსტები“ (ხოფ. კილოკ.) გვ. 132-135.

* * *¹

ორმოცი წლის წინათ ჩხალაში ხუთასი მოსახლე („სახლი“) იყო რვა სოფელში. ომის [დაწყების] შემდეგ მუჰაჯირად წავიდნენ თურქეთში. ასი მოსახლე („სახლი“) დარჩა. ახლა ოცი მოსახლეა („სახლი“). სხვები წავიდნენ, თუ შესძლეს დაბრუნება, კიდევ უნდა მოვიდნენ. თუ მოვლენ, კარგი იქნება.

მემედ ეფ. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
ჩხალელი, დუსქოღ-დან, 55 წლ.

ისტორიული და ეთნოგრაფიული ტექსტების გარდა სპეციალურ ინტერესს იწვევს ზღაპრები — მათი სიუჟეტური ანალოგიები ქართულ, მეგრულ და სვანურ ზღაპრებთან. ამ საკითხს ჩვენ არ ვეხებით.

დღემდის გამოქვეყნებულს ჭანურს ტექსტებშიაც მოიპოება ზღაპრები. ს. ყდენტმა ცამეტი ჭანური ზღაპარი შეუდარა ქართულ ანალოგონებს (იხ. მისი „ჭანური ტექსტების“ შესავალში „ჭანური ფოლკლორი“ გვ. XVII-XXVIII). იოს. ყოფშიძის ტექსტები ამ მხრივაც საგულისხმოა.

თავის საანგარიშო მოხსენებაში იოს. ყოფშიძე წერს: „სასტიკი განაჩენი ლაზთა ბუნებრივი დენაციონალიზაციის შესახებ, — თითქოს მათ „არ ჰქონდეთ შენახული არც ხალხური თქმულებები, არც ხალხური პოემები, თვით ზღაპრებიც კი“, — ეს განაჩენი უკვე მაშინ შერბილებული რამდენადმე მურღულის ხეობაში ჩაწერილი სამი ჭანური ზღაპრით, ამ მივლინების დროს ჩაწერილი ტექსტებით თუ მთლიანად არ უქმდება, ყოველ შემთხვევაში, ბევრად უნდა შენეღდეს“ (იხ. „საანგარიშო მოხსენება“, ენიმკი-ს „მოამბე“, I, გვ. 148).

გადაუჭარბებლივ შეიძლება ითქვას, რომ ხალხური თქმულებებისა და ზღაპრების მიმართ ეს განაჩენი უქმდება იოს. ყოფშიძის ტექსტებით. ხალხური თქმულებებიცა და მართალი ზღაპრებიც (და არა თურქული ქრესტომათიებიდან შეხიზნული ჰიქაიდები!) ჭანი ხალხის მესხიერების სიღრმეში ჯერ კიდევ დაცულია, თუმცა გაქრობის საფრთხე დღითიდღე რეალური ხდება.

17. II. 1939

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 14.

ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის¹

აწმყო, აორისტი, კავშირებითი პირველი და კავშირებითი მეორე ქართულსა და ზანურში არსებითად ერთნაირია; პირობითის ფორმებით ზანური შორდება ქართულს; თვალსაჩინო სხვაობაა აგრეთვე თურმეობითის ჯგუფში. თურმეობითის წარმოება თავისებურია არა თუ ჭანურსა და მეგრულში, არამედ თვით ჭანურს კილოკავებშიც. იგივე ითქმის მყოფადის შესახებაც [1, § 43; გვ. 155].

ზემოხსენებული გარკვეულ კანონზომიერებას ასახავს: **ყველაზე ძველი ფორმაციისა** ის ნაკვებები — აორისტი, აწმყო, ნამყო უსრული, კავშირებითი პირველი და მეორე, — სადაც ქართული და ზანური (მეგრული და ჭანური) ერთნაირ ჩვენებას იძლევა.

შედარებით ახალი ფორმაციისა თავისებური წარმოების თურმეობითი და მყოფადი: აქ ჭანური კილოკავებიც კი განსხვავებული გზით მიდის, მორფოლოგიურ ამოცანას თავისებურად წყვეტს.

მყოფადისათვის ჭანური იყენებს:

1. პრევერბიან აწმყოს,
2. კავშირებით მეორეს და
3. კავშირებითი მეორისაგან ნაწარმოებ თავისებურ ნაკვებს.

პირველი ორი შედარებით იშვიათია, მესამე ტიპი — დამახასიათებელია თანამედროვე ჭანურისათვის.

მყოფადი პრევერბიანი აწმყოა:

... დიშკა ხაზირი მიღუნან, დოფჩითომთ, დაჩხური ქოდობოგზამთ, გრესთა ქებოდგამთ, კუკუმათე წყარი ქეკებუდგამთ. წყარი ტუბუტაშაქის მქვერი ხაროს ეშებიმერთდოონცორუს ქოგებობდამთ... სარდა ეწებუდგამთდოდომცორუმთ. მქვერის მჭიფე ჯუმუ ქობუკათამთ. ჩუჩუნა წყაითე მქვეიმომქიმინუმთ, კაი ხამური დობიქომთ... [1, II ნაწ., გვ. 61—62].

... შეშა მზად გვაქვს. დავაპობთ, ცეცხლს დავანთებთ („დავაგზებთ“), კეცს ზედ დავდებთ, „სურით“ წყალს მივუდგამთ (ცეცხლს). სანამ წყალი გათბებოდეს, საფქვილიდან („ხაროდან“) ფქვილს ამოვიღებთ და საცერზე დავყრიტ... ქვეშ გობს შევუდგამთ და გავცრიტ. ფქვილს წვრილ მარილს გავურევთ, ნელ-თბილი

¹ წაკითხულია მოხსენებად ენის ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების სხდომაზე 1943 წლის 5 ივლისს. იბეჭდება შემოკლებით.

წყლით ფქვილს დავზელთ, კარგ ცომს გავაკეთებთ...

... წკა-მანგანა... მუჭო იქიფან, გიჩქინ-ი? ჯა ქამეკვათუფან, დოყაზუფან, ცუჯი-კელე ქაეშახუტონუფან. წკაის ქონუდ-გიფან, ცუჯი-ჯი-კალა-თი ჯა ქოდოდუმელან. ეკუღე ია გამახუტონეი წკაითე ქაიფშას-ში, ეწოლაფს წკაი ქანიყონენ დო წკა-მანგანა გაატენ ჯას დო ზოი სესი გამუღუნ. სესი მთუთიქ შიგნას-ში, კოჩი ენ-და და უნკაპუნ დალი-კელე. ყონაშა მოხთიმუშენი აშქუინენ [2, გვ. 137₁₃₋₁₇].

... „წყალ-მანგანას“... როგორ იქმენ („აკეთებენ“), იცი? ხეს მო-ჭრიან („ქვე მოკვეთენ“), გათლიან, „ყურის-მხარეს“ ამოხოტ-რავენ. წყალს მიუდგამენ. ყურის მხარესაც დადებენ. მერე ის „ამოხოტრილი“ წყლით რომ აივსება, დაწევს, წყალი დაიდვრება და წყალ-მანგანა დაეცემა ხეს და ძლიერს ხმას გამოსცემს („ძლიერი ხმა გამოვა“). ხმას დათვი რომ გაიგონებს, კაციაო და გაიქცევა ტყისაკენ. ყანაში მისვლისა შეეშინდება („ეშინის“)...

ორივე ნაწყვეტში პრევერბიანი აწმყო მყოფადს გადმოგვცემს. პრევერბის ძირითადი ფუნქცია — მიმართულების ჩვენება — აქ დაჩრდილულია ისეთ გარდაუვალ ზმნებშიც კი, როგორიცაა გაატენ, გამუღუნ. ჭანურის ეს პრევერბიანი ფორმები არაფრით განსხვავდება ანალოგიური მებრული თუ ქართული წარმოებისაგან.

ქა-იფშას-ში... შიგნას-ში... ცალკე თუ ავიღებთ, უნდა გვეთარგმნა: რომ აივსოს... რომ გაიგონოს... მაგრამ კონტექსტს ასეთი გაგება არ ეგუება: აქ სათუო შესაძლებლობა არა გვაქვს: დათვი ხმას გაიგონებს იმიტომ, რომ იმ ყანაში მიდის, სადაც „წყალ-მანგანა“ დადგმული. ქაიფშას-ში... შიგნას-ში ისეთივე მყოფადია („რომ აივსება... რომ გაიგონებს“), როგორც ზემოხსენებული პრევერბიანი აწმყო.

კავშირებითი მეორის მყოფადის მნიშვნელობით ხმარების მაგალითები იქნებოდა აგრეთვე: ფარა მომჩი დო ქეგიჭოფა... [2, გვ. 21₅] ფული მომეცი და გიყიდი... სი... ფათხი-ა, მა პკობა-და (გიკობუფ თუდე-და)... [2, გვ. 28₂] შენ დაფერთხეო, მე ავკრებო (ავიკრებო ქვევითო)... პკორობა კავშირ. მეორეა, მის განმარტებად ნახმარი გიკორობუფ — აწმყო-მყოფადი...

ასეთი საშუალებით მყოფადი გადმოიცემა იშვიათად. წინათ ამას, ეტყობა, ფართოდ იყენებდა ჭანური; ეს ჩანს პირობითი მესამიდან, რომელიც კავშირებითისაგან იწარმოება:

ნამეკახთატუ კოჩი, სოლენდო კაი აწონედუ ნეკნა, ჰექოლენ გობუქთატი [1, გვ. 11₂] — რომ ჩაივლიდა კაცი, საითკენაც მოეწონებოდა კარი, იქითკენ შევაბრუნებდი (სახლს, ურემზე დადგმულს!).

შდრ.: მეკახთატუ... გობუქთატი = ჩაივლიდა... შევაბრუნებდი...

კავშირ. II: მეკახთას... გობუქთა = ჩაივლის... შევებრუნებ...

ამასვე მოწმობს აწინდელი მყოფადის ძირითადი ტიპის წარმოება ჭანურში: მისთვის ამოსავალია კავშირებითი მეორე — ყველა კილოკავში. განსხვავდებიან კილოკავები საწარმოებელი საშუალებით; ხოფურში ესაა მეშველი ზმნა **მინონ** („მინდა“), ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში **-ერე** მეშველი სიტყვაა:

ჭანური მყოფადი:

ხოფური ვარიანტები:		ვიწურ-არქაბული და ათინური:
a:	b:	
ბ-კითხა-მინონ	ბ-კითხა-უნონ	ბ-კითხა-რე ← ბ-კითხა-ერე
კითხა-გინონ	კითხა-უნონ	კითხა-რე
კითხას-უნონ	კითხას-უნონ	კითხა-ს-ე (კითხას-ერე)
ბ-კითხა-მინონან	ბ-კითხათ-უნონ	ბ-კითხათ-ე
კითხა-გინონან	კითხათ-უნონ	კითხათ-ე
კითხას-უნონან	კითხან-უნონ	კითხან-ე (კითხან-ე-ნ)

როგორც ვხედავთ, ხოფური ვარიანტები მინონ („მინდა“) მეშველ ზმნას ერთს შემთხვევაში ცვლიან, მეორეში — ყველგან უცვლელად, მესამე პირის ფორმით, ატანენ. აქ კავშირებითი იცვლება პირებისა და რიცხვების მიხედვით, პირველ შემთხვევაში კი იუღელის მხოლოდობითში. ვიწურ-არქაბული მყოფადის შესახებ იხ. [1, გვ. 148—9, § 42]: შდრ. [3, გვ. 53, § 87 A₁].

სამი შესაძლებლობიდან, რომელიც ჭანურს გააჩნია მყოფადის გადმოსაცემად, ორს, ნაკლებ გავრცელებულს, სხვა ქართველური ენებიდანაც ვიცნობთ:

პრევერბიანი აწმყო ქართულისა და მეგრულისათვისაა დამახასიათებელი: **ეს შედარებით ახალი ფორმაციისაა**; კავშირებითი მეორე მყოფადის ფუნქციით ძველი ქართულიდან ცნობილი საშუალებაა: ...არცა მე გითხრა თქუენ რომლითა ველმწიფებითა ამას ვიქმ... ოთხთავი, ლუკა 11₃₃... გითხრა = *скажу*... არა დაშეთს ქვაჲ ქვასა ზედა, რომელი არა დაირღუეს... ლუკა 13₂... არა დაშეთს = *не останется*... დაირღუეს = დაირღვევა...

კავშირებითი მეორე მყოფადის ფუნქციით ძველი ვითარების გამომსახველია: აქ ჭანური ძველ ქართულს იმეორებს.

გვრჩება მესამე, ამჟამად გაბატონებული წარმოება მყოფადისა: კავშირებითი პლუს **მინონ || ერე**. რას ეკედლება იგი?

არც ქართულმა, არც მეგრულმა, არც სვანურმა ასეთი წარმოების მყოფადი არ იცის. აქ ჭანური თავისი გზით მიდის.

მინდა ზმნის შემწეობით მყოფადის წარმოება ცნობილია სხვადასხვა ენებიდან, მაგალითად, ინგლისურიდან, გერმანულიდან: ინგლის. **he will come**, გერმ. **er will kommen** „ის მოვა“ (ესაა პარალელური წარმოება **he shall come, er wird kommen**-ის გვერდით). მაგრამ აქ საუღვლებელი ზმნის კავშირებითი არ მონაწილეობს; ანალოგია მხოლოდ მეშველ ზმნას ეხება.

მონათესავე ქართველურ ენებში კავშირებითს მყოფადი არ ემყარება. არამონათესავე ენათაგან, რომლებთანაც ჭანტურს კონტაქტი აქვს, თურქულს ანალოგიური არაფერი მოეპოვება. სამაგიეროდ, ახალი ბერძნულის მყოფადში „მინდა“ ზმნაც მონაწილეობს და კავშირებითიც ამოსავლადაა გამოყენებული.

როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია ნაჩვენები [4, § 225, გვ. 153], ახალ ბერძნულ სასაუბრო ენაში ორი მყოფადი გაირჩევა: აწმყოს რიგისა და აორისტის რიგისა; პირველი იწარმოება აწმყოს კავშირებითისაგან, მეორე — აორისტის კავშირებითისაგან; ორსავე შემთხვევაში კავშირებითს **νᾶ** ნაწილაკი უძღვის (**||** **νᾶνα**); ამ ნაწილაკს **νᾶλω** („მინდა“)+**νᾶ** („რომ“) მიღებულიად ვარაუდობენ; ა. თუმბი შენიშნავს: ფონეტიკურად **νᾶλω+νᾶ**-ს **νᾶ**-ად ქცევა ნაწილობრივად თუ აიხსნებაო [4, § 224, შენიშვნა 2]. მაინც რომ აქ **νᾶλω** და **νᾶ** უნდა იყოს ამოსავალი, ამას ცხადყოფს პარალელური აღწერითი წარმოება, რომელიც გამოყენების მხრივ შეზღუდულია, მაგრამ შედგენილობის მიხედვით ნათელი; ეს წარმოება რამდენიმე სახისაა:

1. **νᾶλω+კავშირებითი**, იუღვლის ორივე:

νᾶλω γράψω, νᾶλεις γράψεις ... და ასე შემდეგ: „მინდა ვწერო“, „გინდა წერო“, „უნდა წეროს“...

2. **νᾶλω+კავშირებითი III ბ.**; იუღვლის მხოლოდ პირველი:

νᾶλω γράψει, νᾶλεις γράψει...

3. **νᾶლεις+კავშირებითი**, იუღვლის ეს უკანასკნელი:

νᾶლεις γράψω, γράψεις, γράψω — „უნდა ვწერო“, —წერო, —წეროს...

4. **νᾶ+კავშირებითი+νᾶλω**, იუღვლის ორივე:

νᾶ γράψω νᾶλω „რომ ვწერო მინდა“;

νᾶ γράψω νᾶλεις „რომ წერო გინდა“;

νᾶ γράψω νᾶლεις „რომ წეროს უნდა“...

აქედან I სახეობა მხოლოდობითში იგივეა, რაც ხოფური ბკითხამინონ, კითხავინონ, კითხასუნონ, III სახეობა კიდევ ჩხალურ ვარიანტს წარმოგვიდგენს: ბკითხასუნონ, კითხასუნონ, კითხასუნონ..., რიგია ოლონდ შეცვლი-

ლი, — მეშველი ზმნა ბერძნულში წინ უსწრებს, ჩხალურში — მოსდევს¹.

ხოფური მყოფადის წარმოება ცხადია, რა თარგზედაცაა გამოჭრილი. ვიწურ-არქაბული და ათინური? აქაც იგივე ახალ-ბერძნული უნდა იყოს ამოსავალი, სახელდობრ IV სახეობა: *vá γράψω ψέλω* „რომ ვწერო მინდა“... ჭანური ბჭარარე ← ბ-ჭარა+ერე „ვწერო რომ“, გამოშვებულია „მინდა“.

მაინც ამ შემთხვევაში ვიწურ-არქაბული საგვებით არ იმეორებს სათანადო ბერძნულ წარმოებას, მაგარმ მთელი კონტექსტი იმის სასარგებლოდ ლაპარაკობს, რომ ახალი ბერძნულის IV სახეობაა საორიენტაციო.

თუ ჩვენი გაგება ბკითხარე წარმოებისა სწორია, ანალოგიური მორფოლოგიური ოდენობა მეგრულშიც დადასტურდებოდა: ოკო ბკითხ ← ოკონ+ბკითხ+ერე „უნდა ვკითხო რომ“...

ოკონ მეშველ-ზმნიანი წარმოება გვაქვს ჭანურშიც, მეგრულშიც და იგი საგანგებო შესწავლას მოითხოვს.

თუ ბკითხარე ტიპის წარმოდგენილი ახსნა სინამდვილეს შეეფერება, შეიძლებოდა ჭანურში ამ წარმოების დასათარიღებლად გარკვეული ქრონოლოგიური საყრდენი დაგვეძებნა. საქმე ისაა, რომ სათანადო ბერძნული წარმოება X საუკუნეზე ადრე ცნობილი არაა [5, გვ. 245—246]; XV საუკუნიდან (ტრაპიზონი თურქებმა 1461 წელს დაიპყრეს!) ბერძნულის ინტენსიური გავლენა ჭანურზე გამორიცხულია; ამრიგად, ბკითხარე ტიპის წარმოქმნისათვის გვრჩება *terminus ante quem non* — X ს., *post quem non* — XV ს., ბერძნულის გავლენა **ამ მხრივ** სავარაუდებელია უფრო, ალბათ, XII—XIV სს.

რატომ არ შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ჭანურში განვითარდა მყოფადის ეს წარმოება და ახალმა ბერძნულმა შეითვისა იგი? ეს შესაძლებლობა გამორიცხულია: მყოფადის ხსენებული წარმოება ახასიათებს ახალი ბერძნულის ისეთ დიალექტებსაც, რომელთაც არავითარი კონტაქტი ჭანურ მეტყველებასთან არა ჰქონიათ.

ამგვარად, ჭანური მყოფადის წარმოებისას **მასალა ჭანურია, ყალიბი უცხოური**; ეს გვაგულისხმებინებს სათანადო ენათა მჭიდრო კონტაქტს: ესაა ენათა შერევის წინა საფეხური. ეს პროცესი ჭანური მეტყველების გაქრობით დამთავრდა პონტოს არა ერთ რაიონში. პლატანამდის ისმოდა ჭანური მეტყველება (ახლა იგი ქემერს იქით არ მიდის). პონტოს გაბერძნებულ (უკეთ ვთქვათ, ბერძნულად მოპალარაკე) მასაში ბევრია ჭანის შთამომავალი. გათურქებულ ჭანთა რიცხვს გაბერძნებულ ჭანთა რიცხვი

¹ კავშირი („რომ“) ბერძნულში ზმნას წინ უძღვის: ეს ბუნებრივია; ასევე ბუნებრივია: ჭანურში კავშირი „რომ“ ზმნას მოსდევდეს. შდრ. კითხას-ერე... კითხულა... კითხუ-ნი... კითხუ-მი...

უთუოდ ჭარბობს. იყო ჭანი, გახდა ბერძენი. ესაა ევოლუციის დასასრული... ქემერს აქეთ დარჩა ჭანი; ბერძნად გადაქცევას გადაურჩა, მაგრამ მისმა მეტყველებამ ასახა, როგორ შორს მიდიოდა ბერძნულის გავლენა.

მყოფადის წარმოება განმარტოებით როდი დგას: ლექსიკაში ბევრი რამაა შეთვისებული... ბერძნულის გავლენა ჭანურზე დიდი იყო; ამ გავლენის გათვალისწინება ჭანურის ისტორიული სახის აღდგენისას ისევე აუცილებელია, როგორც თურქულის გავლენის აღნუსხვა.

ეჭვი არაა, ჭანური მეტყველებიდან ბერძნულზე გადასვლა თვით ამ ბერძნულისთვისაც უკვალოდ არ ჩაივლიდა. ამის გარკვევა ახალი ბერძნულის პონტოს დიალექტის ანალიზის პროცესში შესაძლებელიცაა და საჭიროც.

შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს, რომ სწორედ პონტოსა (და კაპადოკიაში) ატრიბუტული მნიშვნელობის ნათესაობითი წინ უძღვის საზღვრულს (ისევე, როგორც, ესაა ჭანურში და, საერთოდ, ქართველურ ენებში: მეზობლის სახლი — შდრ. дом соседа); იხ. [4, § 294, გვ. 195].

მყოფადის წარმოების ასეთი ისტორია ჭანურში საინტერესოა ზოგადი ენათმეცნიერების თვალსაზრისითაც, როგორც ნიმუში სხვადასხვა წარმომავლობისა და სტრუქტურის ენათა ურთიერთ გავლენისა და ამ ნიდავზე „შინაგანი ფორმის“ („კალკის“) შეთვისებისა.

К ОБРАЗОВАНИЮ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ В ЧАНСКОМ
ДИАЛЕКТЕ ЗАНСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

В чанском диалекте занского языка основные глагольные формы – настоящее, аорист, прошедшее несовершенное, сослагательное I, II – и по принципу образования и по используемым морфологическим средствам, следуют мегрельским и грузинским нормам, что и понятно, если учесть, что означенные времена относительно *древней формации*.

Того же нельзя сказать о будущем времени, являющемся продуктом более позднего развития.

Будущее время в чанском диалекте выражается трояко:

1. сослагательным II (*относительно редко*),
2. настоящим временем, снабженным превербами (*более часто*),
3. специальными формами, образуемыми от сослагательного II; а именно: в хопском говоре – сослагательное II + вспомогательный глагол მობობ მიიპ «хочу»...; в вицско-архавском и атинском говорах – сослагательное II + ეგე «чтобы».

Такой способ образования будущего времени и является основным и характерным для чанского диалекта.

Из поименованных трех возможностей *первая* повторяет известную норму древне-грузинского литературного языка (в памятниках VI–X веков функцию будущего времени обычно выполняет сослагательное II); *вторая* – следует за мегрельским и ново-грузинским языками, где этот способ образования будущего и служит основным; *третья* же не находит аналогии в картвельских языках.

По всей видимости здесь на лицо калька соответствующей формы новогреческого разговорного языка, где будущее время образуется от сослагательного и частицы $\text{θά} \leftarrow \text{θέλω} + \text{νά}$ («хочу, чтобы»), каковой шаблон и лежит в основе чанского будущего времени. Аналогичный состав чанского будущего и новогреческого будущего ярко выявляется, если принять во внимание диалектические варианты новогреческого будущего времени.

Факт усвоения морфологической кальки из языка иного происхождения и иной системы не лишен интереса и в аспекте общелингвистическом.

Любопытно, что в понтийском и каппадокийском диалектах новогреческого языка, по данным специальной литературы (А. Thumb), прослеживаются явления, чуждые данному языку, но характерные для картвельских языков (и, в частности, для чанского диалекта), как, например, постановка атрибутивного родительного падежа перед определяемым, что закономерно выдвигает вопрос о субстрате речи современных понтийских греков.

ციტირებული ლიტერატურა – ЦИТИРОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ, თბილისი, 1936.
2. ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა. ჭანური ტექსტები. ნაკვეთი პირველი: ხოფური კილოკავი, თბილისი, 1929.
3. Н. М а р р. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем, СПб, 1910.
4. А. Т h u m b. Handbuch der neugriechischen Volkssprache. Strassburg, 1910.
5. D i e t e r i c h. Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache (als Ergänzung der "Byzantinischen Zeitschrift"). Leipzig, 1898.

შენიშვნები

1. „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“ პირველად დაიბეჭდა 1936 წელს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის განკარგულებით (წარმოებას გადაეცა 1935 წლის 5 აგვისტოს, ბეჭდვა დამთავრდა 1936 წლის 19 მაისს).

1936 წელს გამოცემული წიგნის პაგინაცია ორგვარია: სარჩევსა და წინასიტყვაობაში გამოყენებულია რომაული ციფრები, ძირითად ნაწილში — არაბული ციფრები, ხოლო გამოკვლევას დართული ტექსტების პაგინაცია თავიდან („ერთიდან“) იწყება. ამ ახალ გამოცემაში ერთიანი პაგინაცია გვაქვს, რაც, ვფიქრობთ, უფრო მოსახერხებელია იმის გათვალისწინებით, რომ ტომში არნ. ჩიქობავას სხვა ნაშრომებიც იბეჭდება.

ნაშრომში (ძირითად ნაწილშიც და „ტექსტებშიც“), წიგნს დართულ შეცდომათა გასწორების გარდა, გასწორდა ზოგი, აშკარა კორექტურული შეცდომა.

ხაზგასასმელია ორი მომენტი: ა) 1936 წლის გამოცემაში მითითება გვქონდა 1929 წელს და 1936 წელს გამოცემულ ტექსტებზე. რაკი ამ ტომში აღნიშნული ტექსტების ახალი გამოცემა განხორციელდა, ბუნებრივია, მითითება ახალ გამოცემაზე გაკეთდა; 2. რუსულ და ფრანგულ რეზიუმეებში არნ. ჩიქობავას მიერ გამოყენებული ლათინური ტრანსკრიფცია არ შეგვიცვლია (ენისა და სატერმინოლოგიო კომისიის მიერ შემუშავებული ტრანსკრიფცია ჩვენში მკვიდრდება არნ. ჩიქობავას წიგნის გამოსვლიდან რამდენიმე წლის შემდეგ).

2. „ჭანური ტექსტები“ (ნაკვეთი პირველი. ხოფური კილოკავი) 1929 წელს გამოქვეყნდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის საბჭოს 1929 წლის დადგენილებით (წყობა დაწყებულია 1929 წლის 4 იანვარს, ბეჭდვა დამთავრებულია 20 ივნისს).

3. წერილი „-ონ სუფიქსი მეგრულში“, რომელიც ავტორს წაუკითხავს მოხსენებად ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების სხდომაზე 1925 წლის 29 დეკემბერს, გამოქვეყნდა 1926 წელს „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბის“ მე-6 ტომში (გვ. 305-311).

4. „პროფ. ი. ყიფშიძე როგორც ენათმეცნიერი“, რომელიც წაკითხული იყო 1929 წლის 22 თებერვალს საქართველოს საისტორიო-საენთოგ-

რაფიო და საენათმეცნიერო საზოგადოებათა გაერთიანებულ სხდომაზე (სხდომა მიეძღვნა პროფ. ი. ყიფშიძის ხსოვნას), გამოქვეყნდა 1929 წელს ჟურნალში „ახალი სკოლისაკენ“ (№7-8, გვ. 83-90).

5. არნ. ჩიქობავას „წინასიტყვაობა“ წინ უძღვის 1937 წელს „ენიმკის მოამბის“ პირველ ტომში გამოქვეყნებულ ი. ყიფშიძის ჭანეთში მივლინების საანგარიშო მოხსენებასა და მივლინების დღიურს (გვ. 145-146).

6. არნ. ჩიქობავას (როგორც წიგნის რედაქტორის) „წინასიტყვაობა“ ქართულ და რუსულ ენებზე დაბეჭდილია ი. ყიფშიძის წიგნის „ჭანური ტექსტების“ 1939 წლის გამოცემაში (გვ. XI-XIX). წიგნი დაიბეჭდა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის განკარგულებით.

7. წერილი „პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა“ გამოქვეყნდა ი. ყიფშიძის ზემოთ დასახელებულ წიგნში (იხ. „ჭანური ტექსტები“, გვ. XXI-XLII).

8. „ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის“ ავტორს წაუკითხავს მოხსენებად საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენის ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების სხდომაზე 1943 წლის 5 ივლისს; 1944 წელს, რუსულ რეზიუმესთან ერთად, გამოქვეყნდა „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბის“ მე-5 ტომის პირველ ნომერში (გვ. 113-119).

ტომის რედაქტორისაგან

წინამდებარე ტომით იწყება აკად. არნ. ჩიქობავას შრომების მრავალტომეულის გამოცემა. ტომში იბეჭდება გამოკვლევები მეგრულ-ლაზური (ზანური) ენის შესახებ, რომლებიც ავტორს გამოუქვეყნებია 1926-1944 წლებში.

ტომის ძირითადი ნაწილია არნ. ჩიქობავას ფუნდამენტური მონოგრაფია „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი (ტექსტებითურთ)“, რომელიც ახალი ეტაპი იყო ქართველურ ენათა აღწერითი და ისტორიულ-მედარებითი შესწავლის საქმეში. ნაშრომი წარმოგვიდგენს ლაზურის არა მხოლოდ უფრო სრულ და ზუსტ ანალიზს, ვიდრე ეს მანამდე არსებულ გამოკვლევებში გვქონდა, არამედ ფაქტობრივ ეს არის ქართულისა და მეგრულ-ლაზურის მედარებითი გრამატიკა (ხშირად მოხმობილია სვანური ენის ფაქტებით).

გამოკვლევის ტექსტში არსებითი ხასიათის ცვლილებები, ბუნებრივია, არ შესულა. ვცდილობდით მაქსიმალურად შეგვენარჩუნებინა ავტორის სტილი, რომლითაც ნაშრომი 70-ზე მეტი წლის წინ იწერებოდა (მაგ., ნამყო უსრულში მრავლობითი რიცხვის მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად, მაშინ არსებული ნორმის მიხედვით, გვაქვს **-ენ**, რაც არ შეგვიცვლია; დარჩა **შეცთომა** — ისტორიულად გამართლებული და მაშინ მიღებული... უცვლელად დავტოვეთ რუსულ ტექსტში გამოყენებული **соблюсти**...).

ავტორის მიერ შენიშნული და შეცდომათა ნუსხაში შეტანილი შეცდომების გარდა, გასწორდა ზოგი აშკარა კორექტურული შეცდომა (მაგ., ჭანურის ფონეტიკურ დახასიათებაში ბერძნულიდან და თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში წარმოდგენილი **ჟ**-ს შესახებ მსჯელობისას ავტორს მოყვანილი აქვს ლაზურში შეთვისებული თურქული სიტყვის მნიშვნელობა „ადგილი“, მაგრამ თავად სიტყვა არ ჩანს; აღვადგინეთ **ჟერი**, რომელიც ნ. მარის „ჭანურ-რუსულ ლექსიკონშიც“ გვაქვს; გამოყენებული იყო შემოკლებები **თურქ.** და **თრქ.** ...ჩვენ ორსავე შემთხვევაში უფრო მართებული **თურქ.** დავტოვეთ...).

ანალოგიურად, „ჭანურ ტექსტებშიც“ მხოლოდ ავტორის მიერ მითითებული შეცდომები და უდავო კორექტურა გასწორდა.

ტომში შევიდა არნ. ჩიქობავას სანიმუშო, სინქრონიული ხასიათის ორი გამოკვლევა — „-ონ სუფიქსი მეგრულში“ და „ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის“.

არნ. ჩიქობავას ორი წერილი („პროფ. ი. ყიფშიძე როგორც ენათმეცნიერი“ და „პროფ. ი. ყიფშიძე და ჭანტურის მეცნიერული შესწავლა“) ეძღვნება გამოჩენილი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის პროფ. ი. ყიფშიძის ღვაწლის წარმოჩენას, რაც უპირველესად ზანტურის შესწავლასთან იყო დაკავშირებული. თუ ამას დავუმატებთ ტომში გამოქვეყნებულ ფრიად საყურადღებო წინასიტყვაობებს, რომლებიც არნ. ჩიქობავამ დაურთო ი. ყიფშიძის ნაშრომებს (1937 და 1939), შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ ოთხ პუბლიკაციაში ნათლად გამოიკვეთა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებლისა და ქართული ენის კათედრის პირველი გამგის დიდი დამსახურება ქართული მეცნიერებისა და ქართული საზოგადოების წინაშე. აკი ამიტომაც უძღვნა მადლიერმა მოწაფემ „ჭანტურის გრამატიკური ანალიზი“ ძვირფასი მასწავლებლის ხსოვნას.

ამ დიდი მოცულობისა და საკმაო სირთულის მასალის სასტამბოდ მომზადება არ იყო ადვილი. ტომზე მუშაობისას მნიშვნელოვანი დახმარება გაგვიწიეს: **ლ. აზმაიფარაშვილმა**, **ს. ბერულავამ**, **ლ. გიგლემიანმა**, **ო. მემიშიშმა**, **კ. მითაგვარიამ**, **ე. საბანაძემ**, **ლ. სანიკიძემ**, **ე. შენგელიამ**, **მ. ჩუხუამ**, **ნ. ჭინჭარაულმა**, **რ. ჯანაშიამ**, **მ. ჯღარკავამ**. მათ ყველას მადლობა ეთქმის. განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი ლექსიკოლოგიის განყოფილების მეცნიერი თანამშრომლის **ე. შენგელიას** გარჯას: მან ტომის მთელი ტექსტი ყურადღებით წაიკითხა და დედნებსაც შეუდარა, რის შედეგადაც შესაძლებელი გახდა მრავალი კორექტურული შეცდომის გასწორება.

მადლობას იმსახურებენ ტომის ტექნიკური რედაქტორი **ლ. ვაშაკიძე**, ოპერატორები — **თ. გაბროშვილი**, **რ. გრიგოლია**, **რ. რატიანი**, **რ. პაპიაშვილი**, რომელთა პროფესიონალიზმისა და კეთილსინდისიერი მუშაობის წყალობით მიიღო ტომმა ის სახე, რაც მას დღეს აქვს.

დასასრულ უნდა აღინიშნოს, რომ მთავრდება არნ. ჩიქობავას შრომების მეოთხე ტომის გამოსაცემად მომზადება, რომელშიც იბეჭდება „ჭანტურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“.

ვ. შენგელია

2008.07.08.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი (ტექსტებითურთ)	5
II. ჭანური ტექსტები. I	383
III. წერილები	545
-ონ სუფიქსი მეგრულში	547
პროფ. ი. ყიფშიძე როგორც ენათმეცნიერი	554
წინასიტყვაობა (ი. ყიფშიძის საანგარიშო მოხსენებისა და მივლინების დღიურისა)	561
წინასიტყვაობა (ი. ყიფშიძის წიგნისა „ჭანური ტექსტები“)	563
პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა	571
ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის	591
შენიშვნები	599
ტომის რედაქტორის აგან	601

Contents

I. Grammatical analysis of Chan (Laz) dialect (with texts)	5
II. The Chan (Laz) texts. I	383
III. Articles	545
A suffix -on in Megrelian	547
Prof. I. Qipshidze as a linguist.....	554
Preface (to I. Qipshidze's report and a diary of a scientific mission).....	561
Preface (to I. Qipshidze's book "The Chan (Laz) texts").....	563
Prof. J. Qipshidze and scientific studying of Chan (Laz) dialect	571
Chan (Laz) for forming the future	591
Notes	599
From the volume's editor.....	601

С о д е р ж а н и е

I. Грамматический анализ чанского (лазского) диалекта (с текстами).....	5
II. Чанские (лазские) тексты. I	383
III. Статьи.....	545
Суффикс -on в мегрельском диалекте.....	547
Проф. И Кипшидзе как лингвист	554
Предисловие (к отчетному докладу и дневникам командировки И. Кипшидзе).....	561
Предисловие (к книге И. Кипшидзе "Чанские (лазские) тексты").....	563
Проф. И. Кипшидзе и научное изучение чанского (лазского) диалекта	571
К образованию будущего времени в чанском диалекте занского языка	591
Примечания.....	599
От редактора тома.....	601

ტექნიკური რედაქტორი **ლ. ვაშაკიძე**

ოპერატორები: **თ. გაბროშვილი, რ. გრიგოლია,
რ. რატიანი, რ. პაპიაშვილი**